COMISIA PREZIDENȚIALĂ
PENTRU
ANALIZA DICTATURII COMUNISTE DIN ROMÂNIA

RAPORT FINAL

COMISIA PREZIDENȚIALĂ
PENTRU ANALIZA DICTATURII COMUNISTE
DIN ROMÂNIA

RAPORT FINAL

București
2006

Membrii Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România:

Preşedinte: Vladimir Tismăneanu

Membri: Sorin Alexandrescu, Mihnea Berindei, Constantin Ticu Dumitrescu, Radu Filipescu, Virgil Ierunca, Sorin Ilieşiu, Gail Kligman, Monica Lovinescu, Nicolae Manolescu, Marius Oprea, H.-R. Patapievici, Dragoş Petrescu, Andrei Pippidi, Romulus Rusan, Levente Salat, Stelian Tănase, Cristian Vasile, Alexandru Zub.

Experți: Hannelore Baier, Ioana Boca, Stefano Bottoni, Ruxandra Cesereanu, Radu Chiriță, Adrian Cioflâncă, Dorin Dobrincu, Robert Fürtos, Armand Goşu, Constantin Iordachi, Maria Mureşan, Germina Nagâț, Eugen Negrici, Novák Csaba Zoltán, Olti Agoston, Cristina Petrescu, Anca Şincan, Virgiliu Țârău, Cristian Vasile, Smaranda Vultur.

La redactarea Raportului au mai colaborat: Gheorghe Boldur-Lățescu, Igor Caşu, Adriana Fleancu (corectură), Mihaela Ghimici (traducere), Lázok Klára, Shlomo Leibovici-Laiş, László Márton, Nagy Mihály Zoltán, Cristina Spătărelu (secretariat tehnic), Ioan Stanomir, Cătălin Augustin Stoica, Marian Zăloagă.

COMISIA PREZIDENȚIALĂ PENTRU ANALIZA DICTATURII COMUNISTE DIN ROMÂNIA

RAPORT FINAL

Bucureşti

2006

CUPRINS

Lista abrevierilor

AANP – Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor
ACNSAS – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
AGERPRES – Agenția Română de Presă
AIOCIMS – Arhiva de istorie orală a Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Sighet
ALRC – Comitetul Creştin Român pentru Apărarea Libertății Religioase şi de Conştiință
AMAE – Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
AMJ – Arhiva Ministerului Justiției
AMJDIM – Arhiva Ministerului Justiției - Direcția Instanțelor Militare
ANC – Arhivele Naționale Cluj
ANS – Arhivele Naționale Suceava
ANH – Arhivele Naționale Harghita
ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale
ANT – Arhivele Naționale Timiş
AOSPRM – Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
APMSA – Arhiva Penitenciarului de Maximă Siguranță Aiud
Arhim. – Arhimandritul
ASRI – Arhiva Serviciului Român de Informații
ASSBOR – Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române
ASSC – Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte
BOR – Biserica Ortodoxă Română
BPD – Blocul Partidelor Democratice
BRU – Biserica Română Unită
CAER – Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
CAP – Cooperativa Agricolă de Producție
CC – Comitetul Central
CCP – Comisia Controlului de Partid
CEB – Consiliul Ecumenic al Bisericilor
CIE – Centrul de Informații Externe
COMNM – Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară
CNSAS – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
CPADCR – Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România
CPEx – Comitetul Politic Executiv
CRDE – Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală
CSAS – Consiliul Superior al Asistenței Studențești
DGPT – Direcția Generală a Presei şi a Tipăriturilor
DGSM – Direcția Generală a Serviciului Muncii
DGSP – Direcția Generală a Securității Poporului
DGSS – Direcția Generală a Securității Statului
DIE – Direcția de Informații Externe
FND – Frontul Național Democrat
FUS – Frontul Unității Socialiste
GAC – Gospodăria Agricolă Colectivă
GAS – Gospodăria Agricolă de Stat
GEG – Grupul Etnic German
HCM – Hotărârea Consiliului de Miniştri
IMF – Institutul de Medicină şi Farmacie
INST – Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului
IPS – Înalt Prea Sfințitul
KIM – Internaționala Comunistă a Tineretului
MAI – Ministerul Afacerilor Interne
MI – Ministerul de Interne
MAN – Marea Adunare Națională
MFA – Ministerul Forțelor Armate
MNR – Mişcarea Națională de Rezistență
ODCC – Organizația Deținuților cu Convingeri Comuniste
ONU – Organizația Națiunilor Unite
OSA/RFE – Open Society Archives/Radio Free Europe

PCdR – Partidul Comunist din România
PCR – Partidul Comunist Român
PCUS – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PSDR – Partidul Social Democrat din România
PMR – Partidul Muncitoresc Român
PNL – Partidul Naţional Liberal
PNȚ – Partidul Naţional Țărănesc
RASSM – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
RPR – Republica Populară Română
RSR – Republica Socialistă Română
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
SLOMR – Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România
SRI – Serviciul Român de Informații
SSI – Serviciului Special de Informații
UAER – Uniunea Asociațiilor de Elevi din România
UASCR – Uniunea Asociațiilor Studenților Comunişti Români
UASR – Uninunea Asociațiilor Studenților din România
UCECOM – Uniunea Centrală a Cooperativelor Meşteşugăreşti
UGSR – Uniunea Generală a Sindicatelor din România
UNSR – Uniunea Națională a Studenților din România
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
USASZ – Uniunea Sindicatelor de Artişti, Scriitori şi Ziarişti
UTC – Uniunea Tineretului Comunist
UTM – Uniunea Tineretului Muncitoresc

INTRODUCERE

Natura, scopurile şi efectele regimului totalitar comunist: Ideologie, putere şi practici politice în România, 1945-1989

Motto:
„Fie ca urile să amorțească! Dar trebuie
să rămână amintirile, pentru ca atâtea
nenorociri, atâtea suferințe să nu fie niciodată
pierdute pentru experiența oamenilor!”
(Jules Michelet,
Istoria Revoluției Franceze)

Comunismul, care s-a pretins o nouă civilizație, superioară celei capitaliste pe care a negat-o cu pasiune, a forțat sute de milioane de oameni să traiască într-un univers închis, represiv şi umilitor. La nivelul teoretic, al scopurilor proclamate, comunismul s-a pretins întruchiparea „umanismului absolut”, o societate din care au dispărut distincțiile de clasă și în care oamenii ar putea trăi într-o deplină libertate. Libertatea însăşi, în concepția marxistă, singura permisă sub regimul comunist, era definită drept necesitate înțeleasă. Partidul comunist era proclamat drept deținătorul adevărului universal, având astfel dreptul să definească modalitățile de „înțelegere a necesității”. Comunismul a fost o concepție utopică, înrădăcinată în visul suprimării, cu orice preț, a proprietății private şi a construirii unui univers al egalității totale. Dictatul leninist asupra realității a urmărit să transforme individul într-o simplă rotiță din imensa maşinărie a despotismului partidului unic. Ceea ce nu înseamnă că această strategie a reuşit pe deplin. Dimpotrivă chiar, oamenii au rezistat în difierite feluri, au existat diverse grade de opoziție, dar şi felurite grade de complicitate. Trebuie astfel să onorăm memoria celor care şi-au dat viețile rezistând sistemului, de la cei care au murit în închisoare şi până la persoanele care au murit din cauza avorturilor ilegale, de la cei încarcerați şi bătuți (mineri, muncitori, țărani care au protestat împotriva comasării terenurilor şi a colectivizării) în anii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi până la victimele anilor 1980 sub Nicolae Ceauşescu. Aceşti oameni nu au fost transformați cum ar fi dorit potentațiii comunişti. În cele din urmă, nemaiputând suporta apăsarea unui despotism inept, majoritatea poporului român s-a mobilizat şi a pus capăt dictaturii prin revoluția din decembrie 1989. Fără a nega conspirațiile împotriva lui Ceauşescu, țesute în aparatul de partid, în Armată, în Securitate şi în serviciile secrete străine, nu putem accepta tezele celor care susțin că prăbuşirea regimului nu a fost decât efectul unor astfel de acțiuni sau o lovitură de stat. Victimele de la Timişoara, Bucureşti, Cluj şi din alte oraşe şi-au dat viața luptând împotriva unui sistem inuman. Aceşti oameni, ca şi cei care au ieşit pe străzi *nu s-au simțit şi nu au fost parte a vreunui complot*. Anii care au urmat după 1989 au semnificat o luptă continuă între forțele vechiului sistem, indiferent de măştile pe care le-au purtat şi le poartă, şi acea parte a României care a dorit şi doreşte o societate deschisă[1].

Totalitarismul, fie de dreapta, fie de stânga, este un regim care neagă drepturile umane şi subordonează individul entității colective a partidului/stat. Cum a scris cândva Hannah Arendt, autoarea unei lucrări fundamentale despre totalitarism: „Mişcările totalitare sunt organizații de masă formate din indivizi atomizați şi izolați. Comparate cu toate celelalte

---

[1] Vezi N. Manolescu, *Dreptul la normalitate. Discursul politic și realitatea*, Bucureşti, Editura Litera, 1991; Alina Mungiu, *Românii după '89. Istoria unei neînțelegeri*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995; H.-R. Patapievici, *Politice*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996; Vladimir Tismăneanu, *Balul mascat. Un dialog cu Mircea Mihăieş*, Iaşi, Editura Polirom, 1996.

partide şi mişcări, caracteristica lor externă cea mai evidentă este cererea lor de loialitate totală, nelimitată, necondiționată şi inalterabilă în raport cu membrul individual"[2]. Ceea ce s-a realizat a fost o nouă formă de sclavagism care a inclus, pe lângă controlul vieții economice, politice şi sociale, şi condiționarea mentală a subiecților statului totalitar. În sistemul totalitar comunist, partidul era cel care definea deopotrivă ceea ce era permis şi ceea ce era interzis. Spre a relua o formulă a lui George Orwell, în universul totalitar, tot ce nu este interzis, este obligatoriu. Inclusiv datoria oamenilor de a fi fericiți în pofida condițiilor degradante la care îi condamna sistemul. La sfârşitul regimului comunist din România, deci în momentul Congresului al XIV-lea din noiembrie 1989, acel conclav crepuscular pe care îl putem numi congresul ruşinii şi al disperării, PCR număra aproape 4 milioane de membri. Era vorba, aşadar, de unul dintre cele mai mari partide comuniste din lume (proporțional vorbind)[3]. În realitate, era un gigant lipsit de orice viață internă. Puterea în partid şi în țară aparținea în exclusivitate clanului Ceauşescu şi Securității. Membrii conducerii PCR (Comitetul Politic Executiv, Secretariatul Comitetului Central, Colegiul Central de Partid) se transformaseră în simple marionete care nu făceau decât să consfințească deciziile tot mai delirante ale cuplului conducător. Nu exista nici un fel de curent reformator. Schimbările inițiate de Mihail Gorbaciov în URSS, reformele din alte state din Europa de Est erau denunțate ca o „deviere de dreapta" şi o trădare a intereselor socialismului. Aceste interese erau desigur definite prin prisma puterii deținute de familia Ceauşescu şi de susținătorii lor zeloşi. În paginile acestui raport vom încerca să desluşim felul în care s-a produs completa degringoladă a PCR ca organism politic şi vom medita asupra responsabilității sale instituționale pentru catastrofa pe care a simbolizat-o experimentul totalitar în țara noastră. Acest lucru este cu atât mai urgent cu cât nici un partid din România post-decembristă nu şi-a asumat răspunderea pentru cele patru decenii şi jumătate de obsesivă urmărire a construcției unei imposibile utopii. În chip lamentabil, din rațiuni ce țin de dubioasa sa ereditate politică, regimul post-comunist nu a făcut mari progrese în această direcție. Spre stupoarea atâtor militanți pentru democrație, dar şi a Occidentului, în România ororile epocii comuniste au rămas nepedepsite. Discuția despre statul comunist ca sistem politic bazat pe disprețul total față de însăşi ideea de lege nu s-a tradus într-o condamnare deschisă, transparentă şi categorică, de către noul stat democratic, a precursorului său istoric. Nu există încă un document oficial al statului român în care să se ceară iertare victimelor terorii comuniste pentru imensele şi prin nimic meritatele lor suferințe. Balastul necondamnării comunismului în perioada 1990-2006 a grevat în multe privințe consolidarea democratică şi a creat sentimente de profundă frustrare, exasperare şi dezamăgire în rândul unor largi cercuri sociale. A sosit din plin momentul ca această stare de amnezie sistematic întreținută să înceteze. *Recuperarea memoriei dar şi identificarea responsabilităților sunt indispensabile funcționării unei comunități politice democratice*.

Pe plan global, peste o sută de milioane de oameni au fost victime ale acestui sistem. Chiar această cifră este una minimalistă. Numai în China, circa 70 de milioane au murit în timp de pace ca urmare a planurilor şi strategiilor catastrofic-genocidare ale lui Mao şi camarazilor săi de idei[4]. În URSS, cel puțin 20 de milioane au pierit în sinistrul experiment bolşevic. *Cartea Neagră a comunismului* oferă probe zguduitoare privind dezastrul civilizațional al dictaturilor comuniste: s-a pierdut însăşi noțiunea de umanitate prin ceea ce

---

[2] Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism,* San Diego, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1973, p. 323 (ed. rom. *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur şi Mircea Ivănescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994).

[3] În legătură cu forța mecanismului totalitar este de notat faptul că PCR a avut la ieşirea din ilegalitate, în august 1944, mai puțin de o mie de membri. Andrei Pippidi semnalează un pasaj din Armand Cãlinescu, *Însemnãri politice*, ed. Al. Gh. Savu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 368, cu date privind efectivele comuniştilor în județele Arad,Timişoara, Hunedoara, Bihor, Prahova, care, după informațiile Siguranței, se ridicau la 98 000. Chiar fãrã carnet de partid, simpatizanții acționau la fel ca membrii PCR.

[4] Jung Chang, Jon Halliday, *Mao. The Unknown Story*, New York, Knopf, 2005.

istoricul francez Alain Besançon a numit falsificarea Binelui[5]. În nici o altă țară din Europa de Est şi Centrală, cu excepția probabil a Albaniei, dar nu în ultimii ani ai comunismului din această țară, sistemul stalinist nu a avut o asemenea longevitate şi intensitate precum în România[6]. Luând în considerare lipsa destalinizării şi a reformelor reale în România, dimensiunile cultului personalității, ca şi inițierea unui scenariu dinastic al succesiunii la puterii, putem vorbi de un excepționalism românesc. În pofida aparențelor mini-liberalizări (1963-1964, 1965-1971), regimul şi-a menținut cu neclintită obstinație poziția de dominație absolută asupra societății, economiei şi culturii. Mult timp celebrată de propaganda regimului, „marea cotitură" legată de venirea la putere lui N. Ceauşescu (martie 1965) şi mai ales de Congresul al IX-lea al PCR (iulie 1965) nu a schimbat datele esențiale ale sistemului[7]. Nicolae Ceauşescu nu a venit la putere într-o situație de criză, ci într-una de relativă relaxare socială şi politică. El nu a trebuit să lupte pentru putere cu predecesorul său ori cu gruparea acestuia. Tocmai de aceea, sarcina sa nu a fost de a schimba sistemul, ci de a-l consolida, continuând linia stabilită de predecesorul său[8].

Pentru el, ca şi pentru Stalin, ori Gheorghiu-Dej, ereziile ideologice echivalau cu crime politice. Opozanții erau prin definiție „huligani" şi „infractori". Scopul său nu a fost să construiască un „socialism care nu uită omul" (Imre Nagy) ori un „comunism cu chip uman" (Alexander Dubcek). De-sovietizarea de după 1963 a fost de fapt un mecanism de supraviețuire a elitei comuniste româneşti prin însuşirea şi manipularea simbolurilor patriotice. Nu se poate nega faptul că au existat momente de relativă deschidere, dar ele au fost întotdeauna decise de sus. Tot de sus s-a hotărât şi revenirea la formulele cele mai agresive de control stalinist – de la „Tezele din iulie" din 1971, enunțate de Ceauşescu după revenirea din vizita în China şi Coreea de Nord, până la sistematizarea generalizată a satelor lansată oficial în prima fază în 1974 (Legea 58) şi în faza a doua, exacerbată, în martie 1988.

Când Nicolae Ceauşescu declara în 1988 că „hobby-ul său este construcția socialismului în România", el nu făcea decât să mărturisească natura impenitent stalinistă a experimentului comunist din țara noastră, de la început şi până la sfârşit. Simulacrul de destalinizare din 1968 nu a condus, ca în Polonia sau Ungaria în perioada de după moartea lui Stalin, la arestarea şi judecarea unora dintre marii criminali. Nici Alexandru Drăghici (ministru de Interne între 1952-1965) şi nici aghiotanții acestuia (Alexandru Nicolschi-Grünberg, Gheorghe Pintilie-Pantiuşa, János Vincze, Vasile Negrea) nu au fost aduşi vreodată în fața justiției. Nici unul din şefii regionali, direct implicați în atrocitățile stalinismului, nu a fost judecat şi condamnat. Şefii Securității din perioada ultimă a lui Ceauşescu şi a regimului (Iulian Vlad şi Tudor Postelnicu) au fost judecați pentru rolul lor în represiunea din decembrie 1989, nu pentru vina a de a fi condus o instituție fundamental ostilă drepturilor omului şi cetățeanului. Marii călăi s-au bucurat şi unii încă se bucura de onoruri şi pensii, iar victimele au fost şi sunt în continuare calomniate ori uitate. La ora scrierii acestui raport, torționari precum Gheorghe Enoiu (anchetator sadic, colonel securist) sau Nicolae Pleşiță (fosta căpetenie a Securității şi a Direcției de Informații Externe) continuă să îşi sfideze, în deplină libertate, fostele victime.

---

[5] Stéphane Courtois et al., *Le livre noir du communisme,* Paris, Robert Laffont, 1997 (ed. rom. *Cartea neagră a comunismului – Crime, teroare, represiune,* Bucureşti, Editura Humanitas, Fundația Academia Civică, 1998); Alain Besançon, *La falsification du Bien,* Paris, Julliard, 1985.

[6] Vezi Gheorghe Boldur-Lățescu, *Genocidul comunist în România,* Bucureşti, Editura Albatros, 1992.

[7] De pildă, la câteva luni după Congresul al IX-lea, în septembrie 1965, la Facultatea de Filosofie a Universității din Bucureşti se organiza, de către Securitate în colaborare cu aparatul de partid, o sinistră înscenare împotriva unor studenți care îndrăzniseră să discute despre necesitatea slăbirii controlului ideologic al partidului. Ceauşescu nu şi-a propus niciodată să modifice sistemul, fapt dovidit şi de rezistența sa tenace la îndemnurile lui Mihail Gorbaciov de a se angaja pe calea reformelor; Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa de Est de la Stalin la Havel,* Iaşi, Editura Polirom, 1997.

[8] Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse,* Iaşi, Editura Polirom, 2002, pp. 8-9.

Convulsiile şi întârzierile perioadei de după decembrie 1989 nu pot fi explicate fără a reflecta asupra naturii regimului prăbuşit atunci. Nu au existat două regimuri comuniste în România: primul, cel „cominternist”, „străin de neam” şi de „sufletul” poporului român, şi al doilea, cel de după „ruptura” cu URSS, devotat valorilor naționale. Între sistemul concentraționar al perioadei 1948-1964, o perioadă de consolidare şi instituționalizare, şi cel aparent mai tolerant de după 1964 există o legatură incontestabilă: în perioada Dej spaima ajunsese să fie interiorizată într-un asemenea grad încât acțiunile represive fățişe nu mai erau necesare decât în condiții extreme (prigoana disidenților în anii 1970 şi 1980 spune destul despre capacitatea regimului de a recurge la teroare de câte ori simțea nevoia)[9]. Socialismul lui Ceauşescu, urmaş direct al celui construit sub Gheorghiu-Dej, a fost extrem de autoritar, paternalist şi manipulator. A fost o tiranie inspirată de aceleaşi fixații ideologice ca şi cele ale fondatorilor regimului (între care N. Ceauşescu însuşi): rolul conducător al partidului unic, anihilarea şi demonizarea proprietății private şi a pieții, batjocorirea drepturilor omului, geneza „omului nou-constructor devotat al societății socialiste”. Diferența între perioada Dej şi cea a lui Nicolae Ceauşescu ține de elementul predominant oligarhic sub Dej şi de accentuarea dimensiunii feudal-personaliste sub Ceauşescu. Altminteri, structura internă a conducerii a rămas similară. Retorica naționalistă a înlocuit-o pe cea internaționalistă, metodele de intimidare au devenit mai subtile, dar nu mai puțin omniprezente şi constrângatoare. Delațiunea a continuat să fie baza acțiunii de control şi supraveghere în masă exercitată de Securitate. Prin urmare, este important să ne ocupăm de mecanismele recrutării şi utilizării informatorilor.

Acțiunile Securității au fost întotdeauna dirijate de partid. Aparatul politic era cel care identifica inamicul, iar Securitatea se ocupa de anihilarea acestuia. Evident, în a doua perioadă a regimului s-a petrecut şi o sinteză între practicile bolşevice de exercitare a puterii, cultul liderului şi îmbrățişarea unor teme şi simboluri ale extremei drepte (etnicismul vehement, tracismul, anti-liberalismul, anti-oocidentalismul). O scurtă perioadă de timp, mai ales între 1965-1968, regimul a reuşit să magnetizeze unele speranțe, chiar în rândul tinerilor intelectuali cu inclinații anti-totalitare. Refuzul de a susține intervenția Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia în august 1968 – la care, de altfel, România nici nu a fost invitată – i-a asigurat lui N. Ceauşescu, dar şi partidului comunist pe care acesta îl conducea, un moment de reală simpatie din partea unor largi cercuri ale populației[10]. În acelaşi timp, notăm faptul că Ceauşescu a introdus politici represive care i-au afectat *pe toți* adulții în 1966, o politică menținută până la prăbuşirea regimului (decretul de interzicere a avorturilor). S-a sperat ca decolonizarea politică şi economică ar putea rezulta într-o emancipare culturală autentică. Figuri importante ale vieții literare au decis să se înscrie în PCR, sperând că vor putea astfel influența linia politică şi culturală a regimului. Din păcate, ceea ce a urmat a confirmat faptul că diriguitorii comunişti se angajaseră pe calea unei „autocolonizări”: despărțirea de centrul imperial de la Kremlin a însemnat doar afirmarea dreptului elitei locale din România, obsedată de aceleaşi mituri leniniste, să decidă ea însăşi prioritățile în politica internă şi externă. Chiar şi aşa, *devierea național-comunistă românească nu a reprezentat niciodată o primejdie reală pentru unitatea Blocului Sovietic*[11].

Se poate spune că, în ansamblu, regimul comunist din România a fost ostil valorilor spirituale veritabile, pe care le-a atacat şi a urmărit să le distrugă. Evident că nu a reuşit complet. În anumite momente, au apărut şi opere culturale incontestabile. Acest lucru însă nu

---

[9] Vezi Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor). Cod "Bărbosul" (Din dosarele Securității, 1957-1977)*, Iaşi, Editura Polirom, 2005.

[10] Mihnea Berindei, *La position singulière de la Roumanie en 1968. Ceauşescu et le printemps de Prague*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, Bucureşti, XXXVIII, 1-4 (ianuarie-decembrie 1999), pp. 183-198.

[11] Vezi Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2005.

s-a petrecut datorită, ci în pofida regimului. Omniprezentă şi omnipotentă, ideologia a fost pandantul simbolic al terorii. În cadrul acestui regim, ideologia nu a fost un discurs despre putere, ci a fost ea însăşi expresia absolută a puterii. Mai întâi sub forma delirantă a postulatelor staliniste legate de întărirea vigilenţei revoluţionare şi a ascuţirii necontenite a luptei de clasă, apoi sub aceea a discursului despre construcţia societăţii socialiste multilateral dezvoltate, ideologia a fost forţa care a permis reproducerea simbolică a regimului[12]. Nu mai conta dacă subiecţii regimului (înainte de toate membrii PCR, dar mai ales cei ai aparatului birocratic de partid şi de securitate) credeau în aceste dogme mumificate. Simpla lor repetare mecanică permitea sistemului să-şi autosupravietuiască, lipsit de viaţă şi totuşi continuând să asfixieze orice urmă de spontaneitate creatoare.

Spre deosebire de alte state sovietizate, România nu a traversat o perioadă de veritabilă destalinizare[13]. Intelectualii români nu au condus mişcări similare cu Revoluţia maghiară ori Primăvara de la Praga. Acest lucru nu trebuie însă judecat în chip absolutist prin ignorarea datelor concrete ale momentului istoric. PCR a ştiut să menţină forme de control şi constrângere care au sufocat *in nuce* asemenea posibile tentative. În cadrul acestui partid, nu s-a coagulat vreodată un curent veritabil reformator. Nici un regim comunist nu a pornit pe calea liberalizării câtă vreme conducerea sa a rămas perfect unită şi ataşată celui mai devastator stalinism. Nemulţumirile populare, existente în România cel puţin în acelaşi grad ca şi în celelalte state sovietizate, nu au avut la vârf nici un fel de susţinători. Nu a apărut un Imre Nagy, un Alexander Dubček, un Iosip Broz Tito. Lucreţiu Pătrăşcanu, unul dintre atât de puţinii comunişti români care ar fi putut deveni simbolul şi promotorul unui comunism românesc mai puţin inuman, a fost arestat în 1948 şi executat, în urma unei înscenări judiciare, în aprilie 1954. În atari condiţii, nu este câtuşi de puţin surprinzător ca un regim venit la putere prin violenţă, care şi-a menţinut puterea prin violenţă, avea să piară tot violent în decembrie 1989. La fel de adevărat este faptul că succesorii acestui regim, grupaţi în Frontul Salvării Naţionale, conduşi iniţial de gruparea Ion Iliescu-Petre Roman, au continuat să cultive metode similare cu cele practicate de comunişti: demonizarea societăţii civile şi a partidelor democratice, manipularea simbolică, propaganda deşănţată şi chiar utilizarea fasciilor minereşti pentru strangularea fragilului pluralism născut în decembrie 1989. Mineriada din 13-15 iunie 1990 a fost o consecinţă directă a menţinerii structurilor autoritare criptocomuniste, în pofida declaraţiilor de ruptură cu vechiul sistem[14]. Mentalităţile succesorilor lui Ceauşescu erau impregnate de anti-intelectualism anti-occidentalism şi anti-pluralism, trăsături definitorii ale stalinismului naţional pe parcursul întregii sale existente. Regimul Iliescu care a funcţionat între 1990 şi 1996 a fost o combinaţie de colectivism oligarhic (din punct de vedere economic şi social) şi autoritarism bazat pe mistica preeminetei Statului asupra oricărei realităţi sociale[15]. Timpurile nu le erau favorabile celor care visau o nouă dictatură. Prăbuşirea URSS în decembrie 1991 a marcat finalul unei epoci şi a semnalat faptul ca vechiul sistem, chiar în versiunile sale revizuite, nu mai avea şanse de resuscitare.

Care au fost principalele scopuri ale regimului instaurat la putere în România prin brutala intervenţie sovietică din perioada 1944-1947?[16] Înainte de orice, trebuie să ţinem cont că a fost vorba de tentativa de a întemeia o societate pretins egalitară, din care vor fi dispărut

---

[12] Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, New York, Norton, 2005, pp. 1206-1212; Vladimir Tismăneanu, *Scopul şi mijloacele. Eseuri despre ideologie, tiranie şi mit*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2005.

[13] Romulus Rusan (ed.), *Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000.

[14] Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Anne Planche, *Roumanie – le livre blanc*, 1990 (trad. rom. *13-15 Iunie 1990. Realitatea unei puteri neocomuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006).

[15] H.-R. Patapievici, *Politice*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 147.

[16] Şerban Rădulescu-Zoner, Daniela Buşe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Bucureşti, Editura Cavallioti, 1995.

clasele sociale. Era aşadar vorba de un proiect de reconstrucție utopică a realității ori, cu alte cuvinte, de ceea ce istoricii Mikhail Heller şi Aleksandr Nekrich au numit „utopia la putere”[17]. Materialismul istoric al lui Karl Marx lua acum forma a ceea ce marele filosof Karl Popper a numit „materialismul isteric”. Prețul plătit pentru atingerea acestei finalități măreț-utopice nu conta. Ca şi în URSS, s-a recurs la violența maximă pentru atingerea acestor scopuri. Oricine se opunea noului sistem era aprioric declarat duşman al poporului, fascist, agent al serviciilor de spionaj străine. Inamicul de clasă, „obiectiv” ori „subiectiv”, era pur şi simplu un parazit menit extincției. Trebuia ştearsă orice urmă de diferență între subiecții statului totalitar care trăiau cu toții sub semnul fricii şi suspiciunii. Din nou, ca şi în Uniunea Sovietică, nu lipseau justificările gen „Nu poți face omleta fără să spargi ouă”. Dar cum sesiza gânditorul liberal Isaiah Berlin, cu toate milioanele de ouă sparte, nimeni nu a văzut vreodată marea omletă comunistă împlinită.

Principalele trăsături ale sistemului comunist din România, care îl califică drept un adversar categoric al principiilor democratice, aşadar ca pe un despotism totalitar, au fost următoarele elemente discutate în profunzime în structura acestui raport:

- domnia monopolistă a partidului unic, auto-intitulat „partid al clasei muncitoare“. Dictatura PMR, apoi PCR (după 1965), a fost construită după modelul sovietic şi a fost consfințită în toate Constituțiile de după 1948 până la finalul din 1989. Au fost interzise şi distruse partidele istorice, precum şi toate organizațiile care mențineau vie posibilitatea opoziției în raport cu despotismul comunist. Primul experiment de „democrație populară”, deci dictatura nelimitată de nici o lege pe teritoriul istoric al României, a fost impunerea regimului bolşevic în Basarabia şi Bucovina de Nord în perioada de după ultimatumul sovietic din iunie 1940. Ținem să menționam aici atrocitățile comise de comuniştii din ceea ce s-a numit Moldova sovietică împotriva cetățenilor nevinovați: arestări, deportări, exproprieri, asasinate în masă.
- distrugerea societății civile şi omogenizarea forțată a populației prin atomizare şi dispariția oricăror garanții constituționale ale libertății individuale.
- represiunea generalizată şi rolul central al poliției secrete (Securitatea). Pentru sistemul intrat în transă, nu mai conta numărul victimelor: ideologia luptei de clasă, aflată în chiar inima proiectului de inginerie socială marxist-leninistă, justifică lichidarea unor întregi categorii sociale, decretate drept „vermina”. În perioada stalinismului dezlănțuit (1948-1964), regimul a creat un întreg univers concentraționar pe care pe drept cuvânt îl putem numi Gulagul românesc[18]. A existat însă o rezistență reală, mai ales în prima perioadă, inclusiv sub forma mişcărilor de partizani. Teroarea mai subtilă, mai degrabă preventivă, de după 1964, nu a însemnat nicicum o îmblânzire a regimului, ci doar utilizarea unor metode mai puțin şocante şi crude de control al populației. Criminalitatea sistemului, izvorâtă din chiar natura sa ilegală şi ilegitimă, nu a dispărut după 1964. Securitatea a fost aşadar o instituție ilegală, ilegitimă şi criminală de la începutul şi până la sfârşitul ei.
- propaganda neîncetată şi controlul absolut, prin intermediul cenzurii (Direcția Generală a Presei şi Tipăriturilor şi, din 1977, Consiliul Culturii şi Educației Socialiste) asupra mijloacelor de informare, devenite instrumente ale dezinformării şi manipulării generalizate.
- îndoctrinarea întregii populații cu dogmele marxist-leniniste şi tentativa de revoluționare, în fapt de mutilare a condiției umane, numită construcția „omului nou”. La acest capitol trebuie accentuat rolul nefast al sistemului propagandei de partid, al şcolilor de partid, al organelor de

---

[17] Mikhail Heller, Aleksandr Nekrich, *Utopia in Power. The History of the Soviet Union from 1917 to the Present*, New York, Summit Books, 1985.

[18] Vezi seria de volume „Analele Sighet” (I-X), editor Romulus Rusan, publicate de Fundația Academia Civică; Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; Paul Goma, *Gherla*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; Constantin Cesianu, *Salvat din infern*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992; Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I-III, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999-2000.

presă („Scânteia”, „Lupta de clasă”, apoi „Era Socialistă”), al Editurii PMR (apoi Editura Politică) şi al secţiilor CC al PCR care „îndrumau” activităţile ideologice.
- distrugerea economiei de piaţă şi impunerea unui model rigid, autoritar, ultra-centralizat al economiei planificate. În prima perioadă, economia a fost sistematic jefuită în favoarea URSS. Pe parcursul întregului experiment, s-au plătit costuri colosale legate de impunerea unui model economic ineficient şi finalmente falimentar.
- lichidarea monarhiei constituţionale, distrugerea statului de drept şi impunerea dictaturii proletariatului, în fapt dictatura unei caste parazitare (nomenklatura), exercitată prin utilizarea celor mai brutale metode teroriste. Statul românesc în perioada 1948-1989 a fost în esenţa sa un stat bazat pe teroare, directă sau indirectă, punitivă şi/sau profilactică, iar justiţia a avut ca scop camuflarea şi justificarea crimelor comise de statul totalitar.
- atacul sistematic împotriva proprietăţii private şi distrugerea ţărănimii prin colectivizarea forţată, prin „noua revoluţie agrară” lansată în octombrie 1981 şi prin experimentul sistematizării satelor.
- controlul total asupra mijloacelor statale de exercitare a violenţei, înainte de toate procuratura, miliţia, armata, grănicerii.
- controlul asupra corpului uman, prin politica pronatalistă forţată, care a durat până la căderea regimului, şi asupra celui social, prin raţionalizarea aprovizionării prin decretele din 10 şi 17 octombrie 1981, urmate de programul „alimentaţiei ştiinţifice” din 1982.
- o politică externă complet subordonată Moscovei în perioada 1948-1963. Autonomia politicii externe româneşti de după 1964 nu a fost expresia unei afirmări a spiritului patriotic, ci a servit grupului conducător (mai întâi unit în jurul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, apoi al lui Nicolae Ceauşescu) pentru a-şi menţine nealterată puterea[19].

În realitate, acest „comunism naţional” a servit prea puţin poporului român. A creat însă un sentiment de falsă euforie naţionalistă, precum şi iluzia unei căi româneşti spre un socialism diferit de cel sovietic. După 1980, a devenit cât se poate de clar că între politica externă (pretins autonomă) şi cea internă (extrem de represivă) exista o imensă prăpastie. Având de ales între o minimă liberalizare internă şi completă izolare internaţională, conducerea PCR a mers pe calea autarhiei. Mitul fundamental pe care s-a bazat ideologia PCR în toate aceste patru decenii şi jumătate de experiment totalitar a fost imaginea fortăreţei asediate. Pentru comuniştii români era astfel important să anihileze nu doar presupusele încercări externe de a le contesta dictatura, dar mai ales era vitală lichidarea oricărei opoziţii interne. Ei pretindeau că plăsmuiesc cetatea divină, aici şi acum. Urma logic acuzarea celor care criticau planurile lor de subversiune, complot şi crimă. El însuşi o ideologie conspiraţionistă, comunismul a văzut pretutindeni semnele unor sinistre conspiraţii împotriva sa.

Unul din scopurile centrale ale regimului a fost anihilarea oricărei forme de opoziţie, rezistenţă şi disidenţă. Chiar în perioada de relativă de-radicalizare a regimului, agresivitatea sa în raport cu contestatarii reali sau potenţiali a rămas neschimbată. Mai întâi s-a recurs la criminalizarea partidelor democratice şi a oricărei forme de rezistenţă din partea intelectualităţii, sindicatelor neînregimentate, studenţilor şi intelectualilor. Numărul victimelor acestor înscenări este enorm.

[19] Unii dintre foştii activişti de vârf ai PCR (Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Dumitru Popescu) au scris în ultimii ani pagini apologetice legate de aşa-zisul „comunism naţional” promovat de Nicolae Ceauşescu şi echipa sa. Prima perioadă a regimului a fost marcată de conflictul dintre echipa moscovită şi grupul lui Dej, ceea ce nu însemna sub nici o formă o rivalitate de linii politice, ci doar una de ambiţii. Pentru documente privind emigraţia comunistă română în URSS, vezi Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996. Notăm faptul că, şi după căderea grupului Pauker-Luca, în conducerea partidului s-au aflat moscoviţi influenţi (Petre Borilă, Leonte Răutu şi Alexandru Bârlădeanu). De altfel, Răutu şi Bârlădeanu au contribuit direct la întocmirea *Declaraţiei din 1964* pe care nostalgicii stalinismului naţional o invocă mereu drept piatră de hotar în istoria regimului.

Practicile comunismului românesc şi-au avut originea în modelul leninist-stalinist de inginerie socială[20]. Dogma comunistă se pretindea infailibilă. Oamenii puteau eventual greşi, partidul era însă omniscient. Supremația ideologiei este cheia înțelegerii acestui sistem. Prima generație de comunişti aflați la putere în România a îmbrățişat cu fervoare miturile bolşevice: mitul revoluției, al partidului, al clasei muncitoare, al societății fără clase. Pentru atingerea acestor țeluri presupus nobile, comuniştii români au considerat că este permisă utilizarea celor mai abjecte mijloace. Sufletul nemuritor al comunismului, spunea filosoful polonez Leszek Kolakowski, este minciuna. De la bun început, comunismul s-a bazat pe minciună, impostură, dedublare şi fărădelege[21]. Violența a fost sanctificată: cu cât mai brutale erau metodele de luptă împotriva „duşmanului", cu atât creştea intensitatea urii propagate de aparatul ideologic. Inamicul de clasă a fost demonizat şi criminalizat ca figură absolut reprehensibilă. Trebuia exterminat („stârpit", „zdrobit", „nimicit", „călcat în picioare") fără cruțare. „Burjuii", „leprele social-democrate", „năpârcile chiabureşti", „fiarele țărăniste" sunt doar câteva din macabrele sintagme ale limbii de lemn otrăvite care a fost utilizată de aparatul de propagandă condus de Iosif Chisinevschi şi Leonte Răutu. Criteriile tradiționale care despărțeau binele de rău au fost abolite în cadrul statului ateist.

Cultele religioase au fost prigonite fără milă. Biserica Greco-Catolică a fost suprimată în 1948[22], iar cea Romano-Catolică a fost împinsă la limita legalității. Biserica Ortodoxă, lipsită de sprijin moral şi material din exterior, prin ierarhia sa de după 1948, a putut fi adusă mai uşor sub controlul puterii totalitare, în pofida faptului că foarte mulți preoți au fost arestați, condamnați, întemnițați şi chiar ucişi. Regimul a dus de asemenea o luptă sistematică şi intensă împotriva Bisericilor protestante şi neoprotestante. Lupta se dădea pentru controlul sufletului şi minții, iar religia, numită de Marx „opiu pentru popor", trebuia discreditată şi abolită. În perspectiva construcției societății comuniste, visată de corifeii socialismului zis ştiintific, religia urma să dispară, asemeni mult-hulitei proprietăți private.

Costurile utopiei comuniste au fost enorme. Destine sfărâmate, elite distruse, clase sociale nimicite-toate acestea în numele unui vis al perfecțiunii, al unui ideal colectivist pentru care individul nu era decât un şurub din marele mecanism. Cum scria Arthur Koestler, omul devenise o simplă ficțiune gramaticală[23]. Politica de exterminare socială comunist, sau mai exact spus totalitarismul comunist, s-a întemeiat aşadar pe un număr de postulate ideologice. Clasele exploatatoare, vinovate de ataşamentul lor pentru proprietatea privată şi statul de drept, trebuiau distruse. Noua religie politică propovăduia misiunea istorică a clasei muncitoare. În realitate, această clasă a cunoscut sub comunism o asuprire fără egal. Cele mai importante mişcări sociale antitotalitare din România au fost grevele minerilor din Valea Jiului din vara anului 1977 şi ale muncitorilor din Braşov din noiembrie 1987.

Acest raport documentează dimensiunile şi metodele represiunii din România comunistă. Nu negăm că au existat momente mai puțin crude, că regimul a cunoscut perioade de relativă acalmie. Ele au fost însă de scurtă durată şi nu au schimbat datele fundamentale ale sistemului. România comunistă a fost din prima şi până în ultima ei zi o închisoare pentru copleşitoarea majoritate a populației. Ceea ce nu înseamnă că nu au existat oportunități de mobilitate socială prin selecție pe bază de clasă, mai ales în prima perioadă, când originea socială proletară era legiferată, spre exemplu, drept condiție de acces în învățământul

[20] Vezi Martin Malia, *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia,* New York, Free Press, 1994, pp. 136-137.

[21] Pentru analize ale relației dintre regimul comunist şi ideologie, vezi Monica Lovinescu, *Unde scurte. Jurnal indirect*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; *idem, Unde scurte II. Seismograme*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

[22] Pentru detalii, vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953),* Cluj-Napoca, Editura Accent, 2003; Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2003.

[23] Pentru o anatomie a spiritului bolşevic, Arthur Koestler, *Darkness at Noon,* New York, Bantam Books, 1985.

superior. Mitul modernizării ţării sub comunism nu rezistă unei examinări profunde. Nu încape îndoială că România după 1945 ar fi putut să se dezvolte ca un stat democratic şi pluralist, dacă nu ar fi existat intervenţia sovietică şi disponibilitatea comuniştilor de a servi necondiţionat interesele Kremlinului. Distrugerea continuităţii constituţionale a statului român prin abdicarea forţată a Regelui Mihai în decembrie 1947 rămâne unul din marile abuzuri ale comunismului în România. Înfeudat intereselor sovietice, fidel opţiunilor sale staliniste de primă oră, chiar şi după îndepărtarea de Moscova, regimul comunist din România a avut un caracter antinaţional, în pofida necontenitelor profesiuni de credinţă naţionaliste. Imnul de stat al RPR spunea clar acest lucru: „Înfrăţit fi-va veşnic al nostru popor/Cu poporul sovietic eliberator/Leninismul ni-e far, şi tărie, şi-avânt/Noi urmăm cu credinţă partidul ne-nfrânt". Consilierii sovietici au jucat un rol crucial în instaurarea şi funcţionarea noilor instituţii. Membrii PCR din ilegalitate au fost, în special în prima perioadă, exponenţii cei mai activi ai noului regim. Unii dintre ei aveau să fie dezamăgiţi ulterior, însă acest lucru nu atenuează responsabilitatea lor pentru impunerea şi suţinerea acestui regim. Nu mai puţin responsabili sunt cei care au aderat în perioada 1944-1947, îmbrăţişând cu maximă frenezie sloganele antioccidentale şi ardent staliniste ale PCR. Din rândul acestora a fost recrutată birocraţia de partid (aparatul CC, comitetele regionale, raionale, comunale) şi aparatul de bază al Securităţii[24].

Simplu spus, vreme de patru decenii şi jumătate, statul românesc a fost confiscat de un grup politic străin de interesele şi aspiraţiile poporului român. Inspirat şi motivat de ideologia fals egalitaristă a socialismului de stat marxist-leninist, acest regim şi-a propus şi până la un punct a realizat un sistem de control fără precedent asupra minţii şi trebuinţelor umane. Nu a existat particulă a spaţiului social, inclusiv la nivelul spaţiului locativ, al abecedarului sau al ritualurilor nunţii şi morţii, asupra căreia să nu se exercite ambiţiile regimului. Două au fost principalele instrumente prin care a fost posibilă perpetuarea dictaturii comuniste: poliţia politică[25] şi propaganda[26]. Statul poliţienesc stalinist nu a fost un regim autoritar tradiţional. Scopul său a fost să distrugă cetăţeanul, spiritul civic în genere, şi să construiscă subiectul perfect manevrabil. Faimoasele versuri „Partidul e-n toate/E-n cele ce sunt/Şi-n cele ce mâine vor râde la soare/E-n pruncul din leagăn/Şi-n omul cărunt/E-n viaţa ce veşnic nu moare" (G. Lesnea), învăţate de şcolarii români vreme de două decenii şi mai bine, captează exact natura ubicuă a dominaţiei totalitare[27].

Trebuie menţionat faptul că regimul nu a condus ţara pur şi simplu printr-un mecanism de viol al maselor. A ştiut să creeze şi mecanisme de cooptare, prin utilizarea şanselor de mobilitate socială oferite unor persoane din grupuri mai puţin favorizate. O mare parte din aparatul Securităţii, mai cu seamă torţionarii cei mai brutali, au provenit din zonele sociale de tip lumpen. În prima sa fază, regimul a pedalat pe doctrina egalităţii şi fraternităţii umane, înrădăcinată, măcar la nivelul profesiunii de credinţă, în ideologia Revoluţiei Franceze. A folosit, fraudulos, fireşte, retorica luptei pentru pace, independenţă şi progres. Moştenirea RPR-RSR este aşadar moştenirea unei ţări cu o economie dezvoltată în chip distorsionat şi contraproductiv, a unei societăţi bolnave de suspiciune şi neîncredere, a unei culturi subjugate şi anexate de statul totalitar. Au existat evident insule de rezistenţă, iar acest Raport îşi face un

---

[24] Pentru o analiză a structurii puterii comuniste, vezi Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

[25] Vezi, pentru detalii Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente 1949-1989*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

[26] Metodele, mijloacele şi conţinutul propagandei la începuturile regimului comunist au fost surprinse de Eugen Denize, *Propaganda*, în vol. *România. Statul şi propaganda, 1948-1953*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2005.

[27] În analiza noastră suntem inspiraţi de lucrarea clasică a Hannei Arendt despre originile totalitarismului, precum şi de Carl Friedrich, Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1956.

titlu de onoare în a le menţiona şi omagia. Au existat oamenii politici morţi în închisorile comuniste. Au existat sutele de mii de deţinuţi politici acuzaţi de „uneltire împotriva regimului democrat-popular”, printre care nu trebuie să-i uităm pe ţăranii care refuzau în masă colectivizarea[28]. Au existat gânditorii care au păstrat fibra morală a acestei naţiuni în pofida atacurilor necurmate din partea aparatului ideologic. Au existat rezistenţii din munţi. Au existat studenţii revoltaţi din 1956, minerii din 1977, semnatarii Apelului Goma, disidenţii cunoscuţi sau mai puţin cunoscuţi, Vasile Paraschiv (terorizat de Securitate pentru curajul de a revendica drepturile clasei muncitoare), activiştii Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din România (SLOMR), muncitorii de la Braşov din 1987, intelectualii disidenţi maghiari, grupul de acţiune Banat, Comitetul Creştin Român pentru Apărarea Libertăţii Religioase şi de Conştiinţă (ALRC), Gheorghe Calciu-Dumitreasa şi alţi opozanţi religioşi, demonstranţii de la Timişoara, Cluj şi Bucureşti din decembrie 1989. Au existat zecile de mii de femei şi copii care au murit ca urmare a aberantei politici nataliste a regimului. Gheorghe Ursu (inginerul ucis pentru că ţinea un jurnal în care denunţa mizeria morală a ceea ce propaganda numea „epoca de aur”) şi Călin Nemeş, care a ţinut piept Armatei la Cluj în decembrie 1989 şi s-a sinucis ulterior din dezgust pentru deturnarea Revoluţiei. După prăbuşirea oficială a comunismului au existat Proclamaţia de la Timişoara, adevarata Cartă a Revoluţiei Române, şi zona liberă de neocomunism din Piaţa Universităţii.

Marile speranţe din decembrie 1989 au fost însă rapid urmate de frustrări în raport cu ceea ce s-a dovedit a fi refuzul aparatului comunist şi securist de a ceda puterea. Chipurile vechi au îmbrăcat măşti noi, însă comportamentele au fost prea puţin diferite. Au existat aşadar marile şi micile regrupări nomenklaturiste, resurecţia birocraţiei sub forma fesenismului. Condamnarea comunismului a fost întârziată tocmai pentru că o mare parte din clasa politică postdecembristă a preferat să se aştearnă o ciudată tăcere peste un trecut cu care nu aveau motive a se mândri. Însă o democraţie nu se poate întemeia pe amnezie. Numele victimelor, ca şi cele ale călăilor, trebuie cunoscute pentru a putea spune, precum cei care au supravieţuit Holocaustului nazist: „Să nu se mai repete!” Acest raport ţine să fie deopotrivă o rememorare şi un avertisment. Cei care uită trecutul riscă să-l retrăiască, a scris filosoful american George Santayana. Numele instituţiilor care au comis crimele împotriva umanităţii trebuie cunoscute. Tot astfel, numele marilor vinovaţi, deci ale potentaţilor comunişti şi ale inchizitorilor securişti, trebuie cunoscute. România comunistă nu a fost guvernată de fiinţe extraterestre. În fruntea ei, respectiv în fruntea diverselor instituţii cheie (Biroul Politic, Comitetul Executiv, Prezidiul Permanent, Secretariatul, Comisia Controlului de Partid, secţiile CC, Securitate, comitetele regionale/judeţene de partid) s-au aflat, în diverse perioade: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici, Chivu Stoica, Petre Borilă, Constantin Pîrvulescu, Alexandru Bârlădeanu, Ion Gh. Maurer, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraş, Alexandru Moghioroş, Leonte Răutu, Leontin Sălăjan, Dumitru Petrescu, Dumitru Coliu, Elena Ceauşescu, Manea Mănescu, János Fázekás, Iosif Banc, Iosif Uglar, Maxim Berghianu, Richard Winter, Gheorghe Rădulescu, Paul Niculescu-Mizil, Ilie Verdeţ, Ion Stănescu, Tudor Postelnicu, Ion Iliescu, Virgil Trofin, Vasile Vâlcu, Dumitru Popescu, Ion Coman, Ghizela Vass, Ştefan Andrei şi lista poate continua[29]. Fiecare activist a îndeplinit ceea ce el sau ea considera o nobilă misiune: aplicarea cu infinit devotament a liniei partidului, indiferent de costurile umane. Între importanţii colaboraţionişti recrutaţi din „vechile clase”

[28] Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România, 1949-1962*, Iaşi, Editura Polirom, 2005.

[29] Vezi anexele cu membrii conducerii de partid la Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004.

pot fi amintiți: Petru Groza, moşier cu convingeri de stânga din 1933, convertit la un socialism din care a ştiut să profite cât a putut[30], Mihai Ralea şi Mihail Ghelmegeanu, foşti miniştri carlişti, cu convingeri de stânga dinainte de 1944, deveniți susținători fervenți ai RPR. Fiecare dintre aceste persoane a deținut o doză de responsabilitate pentru ceea ce putem numi tragedia României sub comunism. Nimeni nu a rostit vreun cuvânt de regret[31].

Raportul Comisiei urmăreşte să strângă laolaltă datele incontestabile care probează natura antiumană, constant, metodic şi perseverent represivă a regimului comunist. Multe din crimele dictaturii nu au fost consemnate în documente. Cele mai cumplite ordine criminale date de Lenin au devenit cunoscute abia după prăbuşirea URSS. Totalitarismul operează adeseori prin ordine orale. Cele mai dure decizii ale conducerii comuniste din România au fost fie transmise oral, fie învelite în camuflajul insidios al limbii de lemn. Pe de altă parte, există o documentație enormă privind aceste crime: mărturii, amintiri, procese-verbale, note informative, şedințe de Birou Politic etc. Deciziile strategice au fost anunțate, propagate şi impuse de către comunişti cu voluptatea identificării cu presupusele legi ale progresului uman. Secretomania bolşevică privea chestiunile tactice, intrigile din interiorul conducerii, nu marile opțiuni ideologice ale regimului. Culpabilitatea istorică şi morală a PCR şi a Securității ni se par astăzi pe deplin dovedite. Când vorbim de sute de mii de victime (arestați, închişi, deportați, ucişi), nu încape îndoială că regimul a comis crime împotriva umanității. A mutilat suflete umane, a desfigurat şi deturnat destine, a marcat indelebil câteva generații cu ale sale insanități ideologice. A transformat România într-o imensă colonie penitenciară, populată de delatori, colaboratori şi ofițeri securişti. A obligat o întreagă populație să trăiască într-o stare de continuă dedublare[32]. A privat peste douăzeci de milioane de oameni de viața la care ar fi avut dreptul prin însuşi faptul venirii lor pe lume. A prigonit minoritățile naționale, pretinzând că le apară drepturile. A declarat demenți pe cei care îndrăzneau să se îndoiască de binefacerile socialismului. A folosit psihiatria ca pe o armă politică. A persecutat fără cruțare pe cei care au îndrăznit să ceară sindicate libere. A utilizat cele mai perverse diversiuni posibile pentru a-şi compromite adversarii. A atacat exilul anticomunist şi a încercat să contracareze pe toate căile posturile de radio libere din Occident şi în primul rând secția română a postului de radio „Europa Liberă". Şi toate aceste au fost înfăptuite în numele „zorilor care cântă". Nu poate exista nici o justificare pentru acest regim a cărui unică rațiune de a se afla la putere a fost ideologia urii de clasă şi cultul violenței.

Condamnarea comunismului este astăzi, mai mult ca oricând, o obligație morală, intelectuală, politică şi socială. Statul român democratic şi pluralist poate şi trebuie să o facă. Tot astfel, cunoaşterea acestor pagini întunecate şi triste de istorie românească a secolului douăzeci este indispensabilă pentru noile generații care au dreptul să ştie în ce lume au trăit părinții lor. Viitorul României depinde de asumarea trecutului ei, deci de condamnarea regimului comunist ca inamic al speciei umane. A nu o face, astăzi, aici şi acum, ne va împovăra pe veci cu vina complicității, fie şi prin tăcere, cu Răul totalitar. Nu se pune nicicum problema culpabilizării colective. Ceea ce contează este să învățăm din acest atroce trecut, să înțelegem cum a fost posibil acest experiment şi să ne despărțim de el cu compasiune pentru victime şi cu durere.

---

30 Ceea ce nu exclude faptul că, în unele momente, Groza a încercat să domolească zelul fanaticilor stalinişti şi a intervenit în favoarea unora dintre amicii săi. Premierul a încercat în mai multe rânduri să-şi explice opțiunile politice de după 23 august 1944.

31 O excepție ar fi Cornel Burtică, în cartea de convorbiri cu Rodica Chelaru, *Culpe care nu se uită*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2001.

32 Gail Kligman, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu*, traducere din limba engleză de Marilena Dumitrescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000.

Regimul comunist în România: repere istoriografice

Deşi se află încă la începuturile sale, studiul regimului comunist din România a făcut de-a lungul timpului progrese însemnate, în special în ultimele două decenii. Din cauza interdicțiilor politice interne, până la prăbuşirea regimului comunist, istoria acestuia a putut fi studiată aproape exclusiv în centre universitare din străinătate, în special din SUA şi din Europa Occidentală. Cercetătorii regimului comunist au fost astfel privați de accesul direct la surse de arhivă; mai mult, agenda lor de cercetare a fost condiționată de evoluția generală a studiilor privind spațiul est-european în timpul războiului rece.

Odată cu instaurarea regimului comunist, cercetarea academică din domeniul studiilor est-europene s-a axat în principal pe investigarea procesului de distrugere a elitelor politice interbelice şi implementarea graduală a modelului politic totalitar sovietic, definit ca un nou tip de regim politic dictatorial bazat pe un sistem organizat de teroare, represiune şi „control total" asupra cetățenilor[1].

Cele mai influente modele teoretice ale regimului totalitar au fost elaborate la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950. În *Originile totalitarismului*, Hannah Arendt a avansat un prim model teoretic de analiză a regimurilor politice totalitare, caracterizat în opinia sa prin teroare politică şi control „total" şi „permanent" asupra vieții publice şi private a tuturor cetățenilor. Arendt a evidențiat rolul poliției politice în implementarea regimului de represiune politică, precum şi al lagărelor de concentrare, adevărate laboratoare pentru experimentele regimului în dominația totală asupra societății. Arendt a inclus în categoria regimurilor politice totalitare Germania nazistă în perioada 1938-1945 şi Uniunea Sovietică în intervalele 1929-1942 şi 1945-1953, precum şi, într-o anumită măsură, noile regimuri politice dictatoriale instaurate după război în Europa Centrală şi de Est[2]. În viziunea sa, principalele precondiții ale instaurării regimurilor totalitare au fost distrugerea claselor şi categoriilor sociale burgheze şi a oricărei forme de solidaritate socială, atomizarea societății şi transformarea claselor în „mase".

Un model teoretic concurent a fost avansat de politologii americani Carl J. Friedrich şi Zbigniew K. Brzezinski. În *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Friedrich şi Brzezinski au definit regimurile totalitare drept autocrații moderne caracterizate de şase mari componente: 1) o ideologie oficială la care toți cetățenii sunt obligați să adere; 2) un partid unic, organizat ierarhic şi care să înregimenteze o proporție însemnată a populației; 3) monopolul total asupra tehnologiei miliare şi a mijloacelor de coerciție şi luptă armată; 4) monopolul total asupra mijloacelor de comunicare; 5) un sistem de teroare şi represiune politică bazat pe aparatul polițienesc; 6) un sistem economic centralizat[3].

Aceste modele teoretice şi-au dovedit utilitatea şi în domeniul studiilor româneşti. Prima etapă a evoluției regimului politic comunist în România (1944-1958) a fost definită de Stefan Fisher-Galați ca o perioadă de distrugere forțată a ideologiei naționale româneşti, catalogată drept „burgheză", şi de diminuare a suveranității naționale sub regimul ocupației militare sovietice[4]. Aceeaşi etapă a fost descrisă de Michael Shafir ca o perioadă de

---

[1] Pentru instaurarea sistemului totalitar în România, vezi Stephen Fischer-Galați, *The New Rumania. From People's Democracy to Socialist Republic*, Cambridge, Massachussetts Institute of Technology Press, 1969; Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania. 1944-1964*, Oxford, Oxford Publishing House, 1964. Ediția în limba română: *Comunismul în România*, Bucureşti, Editura Litera, 1994; Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development. The Case of Romania, 1944-1965*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1971.

[2] Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1951.

[3] Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy***,** Cambridge, Harvard University Press, 1956.

[4] Stephen Fischer Galați, *op. cit*.; vezi şi *idem*, *Eastern Europe in the 1980s*, Boulder, Westview, 1981.

„acumulare primitivă a legitimităţii" de către Partidul Comunist[5], iar de către Kenneth Jowitt ca un proces de „străpungere", marcat de distrugerea totală de către noile elite comuniste a acelor tipuri de valori, structuri sau comportamente considerate drept surse potenţiale de rezistenţă, alimentând centre alternative de putere[6].

Procesul de destalinizare declanşat în lagărul socialist după 1953 a pus sub semnul întrebării utilitatea modelului totalitar pentru studiul societăţilor comuniste, evidenţiind pluralitatea centrelor de putere şi importanţa factorilor intermediari în viaţa politică[7]. Revoluţia maghiară din 1956, precum şi varietatea strategiilor politice de legitimare adoptate de elitele est-europene au evidenţiat diferenţele majore existente între regimurile politice din ţările comuniste est-europene şi modelul sovietic de dezvoltare. În lumina acestor evenimente, Hannah Arendt ezita să catalogheze China, Europa de Est sau Uniunea Sovietică în perioada post-stalinistă drept regimuri totalitare. În contrast, Friedrich şi Brzezinski au susţinut că înlocuirea terorii de masă cu strategii de dominaţie ideologică şi represiune „selectivă" nu a dus la schimbarea naturii acestor regimuri, ci reflecta doar consolidarea lor politică, care le-a permis să înlocuiască teroarea poliţienească prin teroarea psihologică, ce genera teamă şi autocenzură. O nouă generaţie de sovietologi a contestat însă acest model relativ „static" de interpretare a regimurilor comuniste. Utilizând mijloacele specifice istoriei sociale, ei au încercat să evidenţieze crearea unei baze sociale a regimurilor comuniste, rezultat al politicii de urbanizare şi industrializare, şi să identifice diverse grupuri de interese implicate în luarea deciziilor politice, fără a merge însă atât de departe încât să „dez-ideologizeze" regimurile comuniste[8].

Deşi în România nu a avut lor un proces de destalinizare, punctul de cotitură în evoluţia regimului comunist a fost considerat devierea de la cursul politicii externe sovietice, care a avut loc gradual în perioada 1958-1964. Procesul a debutat în 1958, când trupele sovietice au părăsit România, şi a continuat în anii următori, culminând în aprilie 1964, când liderii români au respins „planul Valev" privind diviziunea muncii în cadrul CAER. Ca răspuns la acest plan, care viza transformarea României în furnizoare de produse agricole pentru ţările comuniste mai industrializate, guvernul a emis Declaraţia PMR din 21 aprilie 1964, considerată de analişti drept un document politic naţionalist şi antisovietic. Potrivit lui Robert Farlow, coordonatele principale ale noii politici externe a României au fost: o politică economică autonomă în CAER, colaborare militară limitată în cadrul pactului de la Varşovia şi autonomie politică relativă în relaţiile cu Uniunea Sovietică[9].

Întărirea autonomiei interne a României şi consolidarea politică a regimului comunist au contribuit la reorientarea agendei de cercetare spre studiul originilor sociale ale regimului comunist şi „autohtonizarea" a ceea ce iniţial fusese privit drept un regim de ocupaţie. În efortul de a descoperi sursele domestice ale comunismului în Europa de Sud-Est şi de a explica succesul consolidării democraţiilor populare în regiune, numeroase lucrări scrise la

---

[5] Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics, and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, Boulder, Frances Pinter, 1985, p. 56.

[6] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development. The Case of Romania, 1944-1965*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1971, p. 7.

[7] Pentru o critică a modelului totalitar de analiză a societăţii comuniste şi limitele sale explicative, cu referire directă la cazul românesc, vezi William E. Crowther, *The Political Economy of Romanian Socialism*, New York, Westport, Connecticut, London, Praeger, 1988, pp. 1-16.

[8] Vezi William Case, *Social History and the Revisionism of the Stalinist Era*, în „Russian Review", 46, 4, October 1987, pp. 382-385; Ronald Grigor Suny, *Revision and Retreat in the Historiography of 1917. Social History and Its Critics*, în „Russian Review", 53, 2, April 1994, pp. 165-182; Sheila Fitzpatrick, Alexander Rabinowitch, and Richard Stites (eds.), *Russia in the Era of NEP. Explorations in Soviet Society and Culture*, Bloomington, Indiana University Press, 1991, pp. 125-143; Sheila Fitzpatrick (ed.), *Stalinism. New Directions*, London, Routledge, 1999.

[9] Robert Farlow, *Romania's Foreign Policy. A Case of Partial Alignment*, în „Problems of Comunism", 13, May-June 1964 2, pp. 14-24.

sfârşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960 s-au axat pe studiul chestiunii ţărăneşti şi a relaţiilor agrare. În domeniul studiilor româneşti, cea mai importantă lucrare privind relaţiile agrare a fost scrisă de Henry Roberts, care a continuat astfel tradiţia inaugurată încă în perioada interbelică de David Mitrany[10].

În anii 1960 şi 1970, agenda de cercetare a regimurile comuniste s-a axat pe paradigma „modernizării", un concept hegemonic utilizat pentru a descrie strategia regimurilor comuniste de a atinge un nivel de dezvoltare economică asemănător cu ţările din Vestul Europei. În general, accentul cercetării academice a fost pus pe procesul de industrializare şi urbanizare socialistă, pe integrarea regională şi pe relaţiile economice dintre blocul socialist şi sistemul economic capitalist. Numeroşi cercetători au analizat „răspunsul leninist" al elitelor politice comuniste la dependenţa economică şi legătura cu dezbaterile politico-ideologice care au avut loc pe această temă în perioada interbelică[11].

Colapsul strategiilor de modernizare şi schimbarea cursului politicii interne a regimului Ceauşescu a redirecţionat din nou agenda de cercetare din domeniul studiilor româneşti spre studiul culturii politice şi al politicii culturale a regimului, în special al sincretismului dintre comunism şi naţionalism şi crearea ideologiei naţional-comuniste. O analiză de substanţă a politicii interne şi externe a regimului Ceauşescu a fost oferită de Michael Shafir, în *Romania, Politics, Economy and Society*. Folosind sugestiva sintagmă „simularea schimbării - simularea permanenţei", autorul arată că în politica internă, regimul simula schimbarea, prin slogane propagandistice de genul „noul mecanism economic", sau „noua revoluţie agrară", în timp ce în politica externă regimul simula aderenţa la blocul sovietic, asigurând totodată Vestul Europei în privinţa autonomiei politicii sale externe[12].

La sfârşitul anilor 1970, studiul comunismului a fost revoluţionat de valul de antropologi care au făcut cercetare de teren în Europa Centrală şi de Est[13]. Între antropologii care au contribuit la studiul regimului comunist din România menţionăm pe Katherine Verdery, Claude Karnoouh, Gail Kligman, Daniel Chirot, David A. Kideckel, Steven L. Sampson etc[14]. Ei au propus o nouă agendă de cercetare axată pe studierea culturii, a timpului

[10] Vezi Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Hamden, Conn., Archon Books, 1969; David Mitrany, *The Land and the Peasants in Rumania. The War and Agrarian Reform, 1917-21*, London, Oxford University Press, 1930; şi David Mitrany, *Marx Against the Peasant. A Study in Social Dogmatism*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1951.

[11] Vezi Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania 1860-1940. A Debate on Development in a European Nation*, Berkeley, University of California, 1978; Daniel Chirot (ed.), *The Origins of Backwardness in Eastern Europe*, Berkeley, University of California Press, 1989.

[12] M. Shafir, *op. cit.*, p. 193.

[13] Pentru o prezentare de ansamblu a condiţiilor de cercetare şi a implicaţiilor politice ale cercetării de teren în România comunistă, vezi David A. Kideckel, Steven L. Sampson, *Fieldwork in Romania. Political, Practical and Ethnical Aspects*, în John W. Cole, (ed.), *Anthropological Research in Romania*, Amherst, University of Massachussets, 1984, pp. 85-102; Steven L. Sampson, David A. Kideckel, *Antropologists Going into the Cold. Research in the Age of Mutually Assured Destriction*, în Paul Turner and David Pitt (eds.), *The Anthropology of War and Peace*, Hadley, Mass., Bergin and Garvery, 1989, pp. 160-173; şi Katherine Verdery, *How I became nationed*, în Ronald Grigor Suny, Michael D. Kennedy (eds.), *Intellectuals and the articulation of the nation*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1999, pp. 341-344.

[14] Vezi Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers. Three Centuries of Political, Economic, and Ethnic Change*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1983; *idem*, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1991; *idem*, *What Was Socialism, and What Comes Next?*, Princeton, Princeton University Press, 1996; ediţia în limba română: *Socialismul, ce a fost şi ce urmează*, Iaşi, Institutul European, 2003. Gail Kligman, *Căluş. Symbolic Transformation in Romanian Ritual*, Chicago, University of Chicago Press, 1981; *idem The Wedding of the Dead. Ritual, Poetics, and Popular Culture in Transylvania*, Berkeley, University of California Press, 1988; David A. Kideckel, *Agricultural Cooperativism and Social Process in a Romanian Commune*, Ph.D. Dissertation, Amherst, Anthropology Department, University of Massachusetts, 1979; *idem The Solitude of Collectivism. Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, Cornell University Press, 1993; Claude

şi a spaţiului, a relaţiilor sociale şi de proprietate şi a identităţii naţionale, utilizând noi perspective teoretice şi metodologice. Antropologii au evidenţiat de asemenea necesitatea accesului direct la texte fundamentale care să fie studiate în contextul social şi intelectual local, printr-o cercetare de lungă durată „pe teren”[15]. Ei au criticat „modelul totalitar” de percepţie a societăţii comuniste, care presupunea dependenţa totală a vieţii locale faţă de centru, precum şi omnipotenţa organelor de partid şi de stat, evidenţiind în schimb practicile de dominaţie şi de dispersie şi negociere a puterii la diferite nivele locale şi regionale. Pe termen lung, această disciplină a dat naştere unei noi agende de cercetare îndreptate spre studiul interdisciplinar al societăţii.

Cu puţine dar notabile excepţii, istoriografia românească din perioada comunistă nu a putut participa la acest efort de cercetare. Puţinele studii apărute în ţară nu au scăpat, desigur, grilei ideologice, ele având un pronunţat caracter propagandistic[16]. Cea mai importantă contribuţie locală la studiul regimului comunist din România, însă în condiţii de clandestinitate, a fost cea a sociologului Pavel Câmpeanu, care a elaborat o teorie critică asupra societăţilor de tip stalinist, caracterizând regimul comunist din România anilor 1980 prin prisma conceptului de „stalinism de război”[17].

Liberalizarea discursului istoric în România după 1989 a creat condiţii pentru reînnoirea agendei de cercetare academică, în special a istoriei perioadei comuniste, într-un efort interdisciplinar la care au participat antropologia, sociologia, ştiinţele politice şi istoria, precum şi lucrările memorialistice. Efortul de cercetare nu a vizat însă în mod egal toate aspectele istoriei comunismului. Istoriografia perioadei comuniste s-a axat în special pe studiul procesului de comunizare a României, luptei pentru putere în Partidul Comunist Român, pe istoria regimului Ceauşescu, în special a politicii sale interne în anii 1980, a cultului personalităţii, a politicii externe şi a statutului minorităţilor naţionale. Prin urmare, există încă puţine lucrări de sinteză privind istoria regimului comunist din România, în ansamblul său. O prima sinteză a regimului stalinist a fost oferită de Victor Frunză, cu accent pe procesul de represiune politică, distrugerea elitelor politice româneşti şi instaurarea regimului politic de tip totalitar[18]. Recent, acestei lucrări i s-au adăugat alte sinteze, totale sau parţiale, ale istoriei regimului comunist din România[19].

Karnoouh, *Comunism, postcomunism şi modernitate târzie: încercări de interpretări neactuale*, traducere de Mihai Ungurean, Iaşi, Editura Polirom, 2000.

[15] Vezi Katherine Verdery, *Methods*, în *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, *ed. cit.*, pp. 19-20. Ediţia în limba română: *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

[16] Mircea Biji (ed.), *Dezvoltarea economică a României 1944-1964*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965; O. Feneşan, *Dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română*, Bucureşti, Editura Agro-Silvică de Stat, 1958; N. Giosan (ed.), *Agricultura României 1944-1964*, Bucureşti, 1965.

[17] Vezi lucrările sale, unele publicate sub pseudonimul Felipe Garcia Casals: *The Syncretic Society*, White Plains, N.Y., M.E. Sharpe, 1980; *The Origins of Stalinism*, White Plains, N.Y., M.E. Sharpe, 1986; *The Genesis of the Stalinist Social Order*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 1988, precum şi *România: coadă pentru hrană, un mod de viaţă*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994. Lucrările sale mai recente s-au extins şi asupra studiului cultului personalităţii lui Nicolae Ceauşescu, precum şi al perioadei de tranziţie: *Ceauşescu. Anii numărătorii inverse*, Iaşi, Editura Polirom, 2002, respectiv *Exit: Towards Post-Stalinism*, White Plains, N.Y., M.E. Sharpe, 1990.

[18] Victor Frunză, *Istoria Partidului Comunist Român*, Aarhus, Editura Nord, 1984; Ediţia a doua: *Istoria stalinismului în România*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; Ediţia a treia: *Istoria comunismului în România*, Bucureşti, EVF, 1999, care include şi *Revoluţia împuşcată sau PCR după 22 decembrie 1989 şi 1994*.

[19] Pentru o privire sintetică, vezi Dennis Deletant. *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1997, precum şi capitolul despre comunism semnat de acelaşi cercetător în Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria Românilor*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998. Pentru o amplă sinteză a istoriei politice a Partidului Comunist şi a regimului comunist din România, vezi Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons. A Political History of Romanian Communism*, Berkeley, CA, University of California Press, 2003. Ediţie în limba română: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, Editura Polirom, 2005. Pentru o introducere generală, vezi şi

Perioada de tranziție de la regimul democrat la regimul comunist (1944-1946), a fost abordată de numeroşi istorici, care au documentat acapararea puterii politice de către comunişti prin falsificarea grosolană a alegerilor din 1946, eliminarea şi distrugerea opoziției şi a instituțiilor democrate prin înscenări judiciare[20], eliminarea proprietății private, politizarea sferei publice şi instituirea unui sistem de control şi represiune cruntă asupra cetățenilor, axat pe principiul luptei de clasă[21]. Numeroase lucrări au documentat îngrădirea libertății religioase, infiltrarea clerului cu agenți ai poliției politice, prigoana abătută asupra Bisericii Greco-Catolice, subordonarea Bisericii Ortodoxe Române prin presiune, şantaj şi colaborare, arestarea şi încarcerarea preoților recalcitranți, campaniile de secularizare, restrângere a influenței Bisericii şi distrugerea unor lăcaşe de cult[22].

În ciuda rolului său de placă turnantă în instaurarea regimului comunist şi în trasarea liniilor sale politice generale, perioada Dej a primit mult mai puțină atenție în comparație cu perioada de după 1965, primele cercetări semnificative în acest domeniu fiind de dată relativ recentă. Într-o carte de pionierat publicată în 1995, Vladimir Tismăneanu a explorat „părțile obscure" ale biografiei politice de tip stalinist a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, percepută nu în termeni apologetici, drept o perioadă de reafirmare a identității naționale, ci ca o perioadă de teroare organizată şi cruntă represiune politică[23]. Stelian Tănase a aplicat teoriile elitelor, dezvoltate de Robert Michels şi Giovanni Sartori, precum şi schema teleologică de modernizare imaginată de Cyril Black pentru a studia strategia de legitimare politică şi dezvoltare economică a elitelor politice comuniste[24]. Tănase a evidențiat faptul că, pentru a-şi institui şi consolida dominația asupra societății, autoritățile comuniste au alternat perioadele de cruntă represiune politică (1948-1953 şi 1957-1961) cu cele de creştere economică şi o anumită relaxare politică (1953-1957 şi 1961-1965).

O direcție majoră de cercetare a constituit-o istoria fenomenului concentrațional al Gulagului, rolul crescând al poliției politice şi construirea unui stat polițienesc bazat pe represiunea de masă[25], precum şi regimul de detenție inuman din închisorile comuniste,

---

Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2005.

[20] *Procesul lui Iuliu Maniu. Ancheta*, Bucureşti, Editura Saeculum, 2001.

[21] Vezi Dinu C. Giurescu, *Imposibila încercare. Greva regală, 1945. Documente diplomatice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1999; Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Bucureşti, Editura All, 1996; Şerban Rădulescu-Zoner, Daniela Buşe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Bucureşti, Editura Cavallioti, 1995. Despre falsificarea alegerilor din 1946, vezi Virgil Țârău, *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul şi Estul Europei după cel de al doilea război mondial*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2005. Pentru rolul propagandei în instaurarea regimul comunist, vezi Eugen Denize, *Propaganda*, în *România. Statul şi propaganda, 1948-1953*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2005.

[22] Pentru istoria Bisericii Greco-Catolice, vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2003; Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2003. Pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române, vezi Codruța Maria Ştirban, Marcel Ştirban, *Din istoria Bisericii Române Unite* (1945-1989), f. l, Editura Muzeului Sătmărean, 2000; Cristina Păiuşan, Radu Ciuceanu (editori), *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. 1, Bucureşti, INST, 2001; Olivier Gillet, *Religie şi naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Bucureşti, Editura Compania, 2001; Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2005. Pentru represiunea politică împotriva preoților, vezi şi Ştefan Iloaie, Paul Caravia, Virgil Constantinescu, *Mărturisitori de după gratii. Slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste*, Cluj-Napoca, Editura Renaşterea, 1995; Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica întemnițată. România, 1944-1989*, Bucureşti, INST, 1998.

[23] Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Univers, 1995.

[24] Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

[25] Pentru o lucrare generală, vezi Gheorghe Boldur-Lățescu, *Genocidul comunist în România*, Bucureşti, Editura Albatros, 1992.

adevărate centre de exterminare fizică şi tortură morală[26]. Într-o serie de lucrări, Ruxandra Cesereanu a încercat să reconstituie infernul Gulagului, în special pe baza lucrărilor memorialistice[27]. Dennis Deletant a studiat sistemul represiv al perioadei Dej[28], precum şi istoria Securităţii în perioada post-1965[29]. Pe baza unor cercetări de amploare în arhive, Cristian Troncotă a analizat istoria Securităţii în perioada de început a acesteia, precum şi schimbările intervenite în organizarea şi rolul său de-a lungul timpului[30]. Marius Oprea a realizat, de asemenea, o culegere de documente privind istoria Securităţii, cu ample adnotări[31]. O altă culegere de studii şi documente a reconstituit sistemul de supraveghere şi control politic exercitat de serviciul de cadre al PCR asupra membrilor săi, o adevărată poliţie politică în interiorul partidului[32]. Istoria proceselor politice împotriva opoziţiei democrate şi a epurărilor de partid a fost de asemenea documentată de numeroase studii de caz, colecţii de documente şi lucrări memorialistice, cu referire în special la acţiunile împotriva Anei Pauker, a lui Teohari Georgescu, Vasile Luca sau Lucreţiu Pătrăşcanu, precum şi a „lotului Noica–Pillat" de la sfârşitul anilor 1950[33].

Numeroase lucrări au analizat îndoctrinarea sistemului de învăţământ, aservirea şi politizarea istoriografiei şi transformarea sa într-un instrument de legitimare politică pus fie în slujba deznaţionalizării şi rusificării forţate, fie în cea a unei propagande naţionaliste deşănţate şi xenofobe[34]. Alte lucrări au documentat distrugerea unor ramuri de tradiţie ale cercetării ştiinţifice, prin intervenţia brutală a autorităţilor politice[35].

---

[26] Vezi Romulus Rusan (coord.), *Memoria închisorii Sighet*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2003; Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; Paul Goma, *Gherla*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; Constantin Cesianu, *Salvat din infern*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992; Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, 3 volume, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999-2000.

[27] Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conştiinţa românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste (eseu de mentalitate)*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită; pentru sistemul de represiune în România comunistă, vezi şi Ruxandra Cesereanu, (coord.), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid naţional*, Iaşi, Editura Polirom, 2006.

[28] Dennis Deletant, *Communist terror in Romania. Gheorghiu-Dej and the police state, 1948-1965*, New York, Hurst, 1999. Ediţia în limba română: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, Iaşi, Editura Polirom, 2001.

[29] Dennis Deletant, *Ceausescu and the Securitate. Coercion and dissent in Romania, 1965-1989*, London, Hurst, 1995, pp. 13-56. Ediţia în limba română: *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

[30] Cristian Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România, 1965-1989*, Bucureşti, Editura Elion, 2003; *Torţionarii. Istoria instituţiei securităţii regimului comunist din România, 1948-1964*, Bucureşti, Editura Elion, 2006.

[31] Marius Oprea (ed.), *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente 1949-1989*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

[32] Marius Oprea, Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, *Securiştii partidului. Serviciul de cadre al PCR ca poliţie politică*, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

[33] Vezi, printre altele: *Cu unanimitate de voturi*, Sentinţele proceselor politice, reunite şi comentate de Marius Lupu, Cornel Nicoară şi Gheorghe Onişoru, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1997; *Reconstituiri necesare. Şedinţa din 27 iunie 1952 a Uniunilor de Creaţie din România*, ediţie îngrijită de Mihaela Cristea, Iaşi, Editura Polirom, 2005; *Ultima carte. Text integral al declaraţiilor la anchetă ale lui Anton Golopenţia aflate în Arhivele SRI*, introducere şi anexă de Sanda Golopenţia, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001. Pentru „cazul" Pătrăşcanu, vezi Mihai Rădulescu, *Tragedia lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Convorbiri cu Corneliu Coposu*, Bucureşti, Editura Ramida, 1992; Nicolae Henegariu (coord.) et al., *Principiului Bumerangului. Documente ale procesului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Bucureşti, Editura Vremea, 1996; Grigorie Răduică, *Crime în lupta pentru putere 1966-1968. Ancheta Cazului Pătrăşcanu*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1999; Belu Zilber, *Actor în procesul Pătrăşcanu. Prima versiune a memoriilor lui Belu Zilber*, ediţie îngrijită de G. Brătescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997; Lavinia Betea, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001. Pentru „lotul Noica-Pillat", vezi Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997; Ediţia a II-a, adăugită, 2003.

[34] Vezi Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991; Toader Buculei, *Clio încarcerată. Mărturii şi opinii privind destinul istoriografiei româneşti în epoca*

Deşi nu prea multe, au fost întreprinse importante cercetări privind chestiunile agrare, inclusiv colectivizarea, la nivel naţional sau în diferite zone ele României. Dumitru Şandru a abordat istoria reformei agrare din 1945, precum şi măsurile politice care au premers demararea colectivizării agriculturii[36]. Într-una dintre primele lucrări dedicate în întregime procesului de colectivizare, Bogdan Tănăsescu conchide că acest fenomen a fost o dramă pentru marea majoritate a populaţiei rurale. Cu proprietatea pierdută, foarte mulţi ţărani au fost nevoiţi să părăsească satele şi să plece în oraşe, în timp ce cei rămaşi au devenit proletari agricoli[37]. Fenomenul colectivizării în diverse regiuni a mai fost atins în unele lucrări de doctorat[38], tomuri de documente[39], şi monografii focalizate pe colectivizarea la nivel naţional[40] sau din anumite regiuni[41].

Recent, au fost realizate mai multe cercetări complexe privind situaţia lumii rurale româneşti în anii comunismului şi postcomunismului. Pornind de la modelul oferit de cercetarea lui Jan Myrdal într-un sat din China comunistă, Aurora Liiceanu a făcut în anii 1990 o anchetă în satul Surani, judeţul Prahova[42]. Un colectiv coordonat de Alina Mungiu-Pippidi şi Gérard Althabe a făcut investigaţii în două localităţi aflate la poli opuşi în imaginarul colectiv românesc actual, Scorniceşti şi Nucşoara. Concluzia autorilor este că, dincolo de diferenţe, asemănările între cele două localităţi sunt mai importante şi acestea rezidă mai ales în consecinţele ingineriei sociale aplicate timp de jumătate de secol. Cea mai bună dovadă o reprezintă nostalgia generalizată după comunism. Oamenii au rămas încorsetaţi în mecanismele sociale instaurate de comunism, la discreţia mafiilor locale[43].

Cultul megalomanic al personalităţii dictatorului, mecanismele sale de propagare şi înregimentare în masă prin propaganda regimului au fost analizate de numeroase lucrări,

---

totalitarismului comunist, Brăila, Editura Libertatea, 2000; Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România, 1948-1964*, Cluj-Napoca, Nereamia Napocae, 2003; Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară”*, Bucureşti, Editura Albatros, 2003.

[35] Vezi Doina Jela, Cătălin Strat, Mihai Albu, *Afacerea Meditaţia Transcendentală*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004.

[36] Dumitru Şandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Bucureşti, INST, 2000; *idem*, *Decretul 83/1949*, în „Arhivele Totalitarismului”, anul I, nr. 1, 1993, pp. 133-145; *idem*, *Statutul marii proprietăţi funciare dinaintea promulgării decretului nr. 83/1949*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953: mecanismele terorii*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1999, pp. 714-734.

[37] Bogdan Tănăsescu, *Colectivizarea între propagandă şi realitate*, Bucureşti, Editura Globus, f.a. [1994].

[38] Cezar Avram, *Procesul de colectivizare a agriculturii în Regiunea Oltenia, 1949-1962*, Teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, 1998.

[39] Octavian Roske (ed.), *Dosarul colectivizării agriculturii în România, 1949-1962*, Bucureşti, Parlamentul României, Camera Deputaţilor, 1992; Octavian Roske, Ion Bălan, Dan Cătănuş (editori), *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea totală. 1957-1962*, în „Arhivele Totalitarismului”, anul III, nr. 1/1995, pp. 163-187; III, nr. 2/1995, pp. 129-141; III, nr. 3/1995, pp. 140-150; V, nr. 17, nr. 4/1997, pp. 174-188; nr. 18, 1/1998, pp. 173-178; nr. 19-20, 2-3/1998, pp. 161-169; nr. 21, 4/1998, pp. 215-223; nr. 22-23, 1-2/1999, pp. 201-216; nr. 24-25, 3-4/1999, pp. 180-189; Dan Cătănuş, Roske Octavian (editori), *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I: *1949-1953*, Bucureşti, INST, 2000; Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, Ottmar Traşcă (editori), *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative. 1954-1962*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

[40] Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România, 1949-1962*, cuvânt înainte de Gail Kligman, Katherine Verdery, Iaşi, Editura Polirom, 2005.

[41] Marian Cojoc, *Dobrogea de la reforma agrară la colectivizarea forţată*, Constanţa, Editura Muntenia & Leda, 2001; Ancu Damian, Florin Breazu, Ion Bălan (editori), *Colectivizarea în Vlaşca, 1949-1950. Documente*, Bucureşti, Editura Vinea, 2002.

[42] Aurora Liiceanu, *Nici alb, nici negru. Radiografia unui sat românesc 1948-1998*, Bucureşti, Editura Nemira, 2000; vezi şi Jan Myrdal, *Report from a Chinese Village*, New York, Pantheon Books, 1965.

[43] Alina Mungiu-Pippidi, Gérard Althabe, *Secera şi buldozerul. Scorniceşti şi Nucşoara. Mecanisme de aservire a ţăranului român*, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

printre care cea mai sistematică a fost scrisă de Anneli Ute Gabanyi[44]. Analizând „stalinismul antisovietic" al lui Nicolae Ceauşescu, Pavel Câmpeanu a reliefat „originalitea negativă" a cultului megalomanic al personalității dictatorului, „vetust" nu numai pentru lumea democrată, ci şi pentru elita stalinismului european[45].

Aspecte importante ale regimului comunist din România au fost scoase în evidență şi de memoriile unor personaje politice de prim rang din perioada Dej sau Ceauşescu, deşi ele au de cele mai multe ori un caracter subiectiv şi justificator, eludând practic adevărul istoric şi responsabilitatea pentru anumite decizii politice în esență ilegale[46]. De aceea ele trebuie confruntate cu alte surse sau biografii documentate ale unor activişti sau funcționari de partid, care ne pot schimba percepția asupra facțiunilor dominante din partid. Spre exemplu, Robert Levy a realizat o monografie privind-o pe Ana Pauker, personaj care a supervizat în primii ani procesul de colectivizare. Concluzia autorului este că, în ciuda imaginii construite după 1952 de rivalii din PMR ai Anei Pauker şi a responsabilității sale fără tăgadă în instaurarea regimului comunist, aceasta s-a pronunțat totuşi pentru adoptarea unei căi proprii, moderate, în colectivizarea agriculturii româneşti, diferită de modelul sovietic[47].

Alături de cercetările secvențiale asupra unor aspecte majore ale regimului comunist, o contribuție majoră o constituie editarea de documente. Până în momentul de față, în plan intern au fost publicate numeroase volume de documente, în special de către Arhivele Naționale, SRI şi Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, dar şi de alte grupuri de cercetare[48], cu accent îndeosebi asupra dimensiunii politice a istoriei regimului comunist[49] sau a aspectelor sale legislative[50].

Surse despre perioada comunistă, centrate mai ales asupra represiunii şi rezistenței anticomuniste, au mai fost publicate şi în diferite reviste sau ca anexe extinse, la unele cărți de regulă cu caracter reconstitutiv. Importante studii, în special cu caracter memorialistic, dar şi numeroase lucrări analitice, au fost publicate în reviste care au avut ca scop recuperarea

---

[44] Anneli Ute Gabanyi, *The Ceausescu Cult*, Bucureşti, The Romanian Cultural Foundation, 2000; Ediție în limba română: *Cultul lui Ceauşescu*, Iaşi, Editura Polirom, 2003; vezi şi Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceausescu. A Study in Political Leadership*, Boulder, L. Rienner, 1989.

[45] Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu. Anii numărătorii inverse*, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 9.

[46] Pentru memorii ale unor cadre de partid marcante din perioada Dej, vezi Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Ioan Slavici, 1995; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri*, Bucureşti, Evenimentul Românesc, 1997; Gheorghe Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, ediție de casă, regie proprie, 1998; Iulian Stănescu, *Gheorghe Apostol se confesează*, interviu în „Dosarele istoriei", nr. 12, 2001, pp. 41-48, nr. 2, 2002, pp. 40-43, nr. 3, 2002, pp. 51-58; Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 2000; Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Selecție, introducere şi note de Lavinia Betea, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 2000; Cornel Burtică, *Culpe care nu se uită*, convorbiri cu Rodica Chelaru, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2001.

[47] Robert Levy, *Ana Pauker. The Rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley, University of California Press, 2000. Ediția în limba română: *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

[48] Vezi *Din documentele rezistenței*, în „Arhiva Asociației foştilor deținuți politici din România", nr. 1, 991, nr. 2, 1991, nr. 3, 1991, nr. 4, 1992, nr. 5, 1992, nr. 6, 1992, nr. 7, 1992, nr. 8, 1993.

[49] Vezi, selectiv: Ioan Scurtu (coord.), *România. Viața politică în documente. 1945*, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1994; *idem* (coord.), *România. Viața politică în documente. 1946*, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1996; *Stenogramele şedințelor Biroului Politic al Comitetului Central al PMR 1948*, ediție întocmită de Camelia Moraru et al., Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2002; *Stenogramele şedințelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR 1949*, ediție întocmită de Camelia Moraru et. al., Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2003; *România. Viața politică în documente. 1950*, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2002; *Cartea Albă a Securității*, vol. 1, *23 August 1944-30 August 1948*; vol. II, *August 1948-Iulie 1958*; vol. III, *1958-1968*, Bucureşti, SRI, 1994-1997; *Arhivele Securității*, vol. 1, Bucureşti, CNSAS, Editura Pro Historia, 2002.

[50] Gheorghe Iancu, Virgiliu Țârău, Ottmar Traşcă (editori), *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative, 1949-1962*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

memoriei represiunii şi rezistenţei în perioada comunistă: *Memoria*, *Analele Sighet*,[51] *Arhivele Totalitarismului*,[52] *Anuarul Institutului de Istorie Orală*, *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*[53]. La acestea se adaugă dicționare şi enciclopedii privind membrii de partid marcanți şi torționarii responsabili pentru implementarea represiunii politice în România, pe de o parte, sau victimele represiunii politice, pe de altă parte. Informații despre represiunea politică din perioada comunistă, privind în special campania de colectivizare, deportările din Bărăgan ale germanilor şi sârbilor[54], mişcările de rezistență anticomunistă[55], precum revoltele de la Braşov din 1987[56], pot fi găsite şi în lucrări de istorie orală, care au utilizat în special metoda „povestea vieții". Aceste surse şi instrumente de lucru sunt indispensabile pentru efortul de reconstituire sistematică a istoriei regimului comunist[57].

În concluzie, studiul regimului comunist se află încă într-un stadiu incipient. Vreme îndelungată**,** cercetarea ştiințifică a fost stânjenită nu doar de obstacolele explicit ideologice, ci şi de regimul extrem de restrictiv al accesului la surse. Până în 1989 era practic imposibilă consultarea documentelor, la fel ca şi efectuarea interviurilor de istorie orală privind istoria regimului comunist. Schimbarea de regim din anul amintit a deschis calea cercetărilor pentru diferite subiecte, treptat devenind accesibile diverse fonduri aflate în Arhivele Naționale Istorice Centrale şi la filialele județene ale acestora, în Arhivele Serviciului Român de Informații, în Arhiva CNSAS, la Direcția Instanțelor Militare şi la Tribunalele Militare Teritoriale, precum şi în arhivele comunale. În acelaşi timp, istoria orală, altfel spus istoria cu martori, esențială pentru înțelegerea istoriei recente, constituie o sursă importantă pentru cercetători, creându-se astfel premisele pentru o abordare mai complexă a istoriei regimului comunist, atât la nivel național, cât şi la diferite niveluri locale şi regionale.

---

[51] *Analele Sighet*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, vol. 1: *Memoria ca formă de justiție*, 1994; vol. 2: *Instaurarea comunismului – între rezistență şi represiune*, 1995; vol. 3: *Anul 1946 – începutul sfârşitului*, 1996; vol. 4: *Anul 1946 – scrisori şi alte texte*, 1997; vol. 5**:** *Anul 1947 – căderea cortinei*, 1997; vol. 6: *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, 1998; vol. 7: *1949-1953 - Mecanismele terorii*, 1999; vol. 8: *Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, 2000; vol. 9: *1961-1972. Țările Europei de Est între speranțele reformei şi realitatea stagnării*, 2001; vol. 10: *Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, 2003.

[52] „Arhivele totalitarismului", revistă editată de Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, apare la Bucureşti începând din 1993. Pentru scopurile revistei şi agenda de cercetare a institutului, vezi Radu Ciuceanu, *Un proiect realizat: INST*, în „Arhivele totalitarismului", anul I, nr. 1/1993, pp. 5-10.

[53] Vezi vol. 1, 2002: *Despre Holocaust şi Comunism*, Iaşi, Editura Polirom, 2003; vol. 2, 2003: *Politică externă comunistă şi exil anticomunist*, Iaşi, Editura Polirom, 2004.

[54] Smaranda Vultur (ed.), *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956*, Timişoara, Amarcord, 1997; Miodrag Milin, Liubomir Stepanov, *Golgota Bărăganului pentru sârbii din România, 1951-1956*, traducere de Ivo Muncean, Timişoara, Uniunea Democratică a Sârbilor şi Caraşovenilor din România, 1996.

[55] Pentru istoria rezistenței anticomuniste, vezi Ştefan Bellu, *Pădurea răzvrătită. Mărturii ale rezistenței anticomuniste*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1993; Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina, 1944-1950*, Bucureşti, INST, 1998; Ioan Eşan, *Vulturii Carpaților. Rezistența anticomunistă din Munții Făgăraş. 1948-1958*, Bucureşti, Editura RAR, 1993; *Garda Tineretului Român [Braşov, 1958]. Istoria unei organizații anticomuniste*, ediție îngrijită de Marius Oprea şi Horia Salcă, Braşov, Transilvania Expres, 1998; Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Rezistența anticomunistă în Munții Făgăraşului*, 4 vol., Timişoara, Editura Marineasa, 1993-1995, 1999; vol. 4, Făgăraş: Mesagerul de Făgăraş, 2004; Doru Radosav, Valentin Orga, Almira Țentea, Florin Cioşanu, Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *Rezistența anticomunistă din Munții Apuseni. Grupurile „Teodor Şuşman", „Capotă-Dejeu", „Cruce şi Spadă". Studii de istorie orală*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003.

[56] Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită*, Iaşi, Editura Polirom, 2002. Ediție în limba engleză: *The Day We Won't Forget. 15 November 1987, Braşov*, Iaşi, Editura Polirom, 2003.

[57] Liviu Marius Bejenaru, Florica Dobre (coord.) et al., *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicționar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004; Doina Jela, *Lexiconul negru, unelte ale represiunii comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001. Ultima carte reuneşte peste 1700 de portrete de anchetatori, gardieni, temniceri şi torționari care au fost implicați în sistemul de represiune comunist.

CAPITOLUL I

Partidul Comunist Român

Căderea bruscă şi violentă a regimului Ceauşescu – şi odată cu acesta a întregii infrastructuri instituționale comuniste – ar fi putut fi anticipate. Unii autori au detectat abisul ce se deschidea între clica aflată la conducere şi membrii de rând ai partidului. Existau semne de nemulțumire în rândurile conducerii comuniste, care indicau mai degrabă nelinişte şi panică decât coagularea unor grupuri cu pretenții la succesiune. Astfel, o lovitură intrapartinică, având ca rezultat expulzarea nonviolentă a liderului suprem devenise de neconceput în România.

Această situație a fost cauzată de trei factori: (1) extraordinara monopolizare a autorității şi a puterii politice de către Ceauşescu; (2) absența din rândurile elitei a unei grupări şi/sau a unor indivizi înclinați către reforme, care să aibă o minimă credibilitate; şi (3) impactul minim al schimbărilor din Uniunea Sovietică din timpul perestroikăi asupra României, care era din ce în ce mai izolată pe plan internațional. Deşi termenul de elită cu greu ar putea fi folosit pentru a-i descrie pe aparatcicii aflați în pozițiile cele mai înalte din ierarhia PCR – nişte birocrați înfricoşați şi umiliți, slugarnici şi obedienți – trebuie spus că această elită a fost incapabilă să întreprindă vreo acțiune împotriva clanului conducător[1].

În România, către sfârşitul domniei lui Ceauşescu, condițiile economice şi sociale erau catastrofale. Țara era afundată în deznădejede, corupție şi frică. Exista sentimentul că sfârşitul trebuia să fie aproape. Nemulțumirea era din ce în ce mai mare, dar Securitatea reuşea, în general, să preîntâmpine orice formă de disidență sau rezistență. Cultul personalității, care stătea la baza socialismului dinastic al lui Ceauşescu, era absurd şi, în acelaşi timp, superficial. Conducătorul şi soția lui se înconjuraseră de sicofanți, mulți dintre ei recrutați din rândurile familiei lor extinse, iar „familializarea socialismului", pentru a folosi termenul propus de Kenneth Jowitt, s-a accelerat în timpul anilor 1980[2]. Belu Zilber, un supraviețuitor foarte controversat al procesului Pătrăşcanu, a caracterizat regimul lui Ceauşescu drept o „monarhie de drept dialectic"[3]. Întrepătrunderea simbolurilor şi valorilor leniniste cu un anumit bizantinism politic a fost esențială pentru formarea elitei politice comuniste româneşti. Biografiile membrilor marcanți ai nomenklaturii trădează principalele surse ale tensiunilor din PCR: conflictul dintre comuniştii „pământeni" şi cei „moscoviți", persecuția îndelungată a intelectualilor, reprimarea oricărui revizionism marxist şi combinația de convingeri cripto-fasciste şi staliniste, în special în ultima fază a ceauşismului[4].

Într-o perioadă în care alte regimuri de tip sovietic se angajaseră pe linia unor reforme mai mult sau mai puțin radicale, regimul din România se agăța de o viziune stranie asupra socialismului, care combina dogme staliniste cu nostalgia etnocentrică pentru un trecut fantasmagoric. Pe de-o parte, Ceauşescu punea accent pe monopolul partidului asupra puterii,

---

[1] Aşa cum reiese din interviul realizat de Vladimir Tismăneanu (VT) cu fostul ministru de externe Ştefan Andrei la Bucureşti în iunie 1994. După cum susține Andrei, cea mai bună speranță a nomenclaturii era să-l promoveze pe Nicu, cel mai tânăr fiu al lui Ceauşescu, ca o soluție menită să o împiedice pe Elena să-i succeadă soțului său la conducerea partidului şi a statului. Nici Andrei şi nici alți membri ai Comitetului Executiv al partidului nu au înțeles cât de explozivă era situația în 1989.

[2] Vezi Ken Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, Berkeley, University of California, 1992, în special pp. 121-219. Ken Jowitt a propus abordarea comunismului românesc ca pe un „comunism pária".

[3] Andrei Şerbulescu [Belu Zilber], *Monarhia de drept dialectic. A doua versiune a memoriilor lui Belu Zilber*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

[4] Studiile lui Robert C. Tucker despre culturile politice ale stalinismului şi leninismului reprezintă un model pentru acest tip de abordare; vezi Robert C. Tucker, *Stalin in Power. The Revolution from Above, 1928-1941*, New York, Norton, 1990.

pe necesitatea de a păstra proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție și pe competiția istorică cu Vestul capitalist. Pe de altă parte, retorica sa, şovină şi antimaghiară, arăta preocuparea pentru construirea unei comunități etnice perfect „omogene". Autarhic şi refuzând liberalizarea internă, sistemul lui Ceauşescu demonstra un dispreț total față de proprii cetățeni. Se părea că în inima Europei se încerca stabilirea unei forme sui-generis de despotism asiatic.

Experimentul autocratic românesc nu a fost o anomalie istorică, irelevantă pentru dezvoltarea generală a regimurilor de tip sovietic. Nicolae Ceauşescu a dus doar la extrem anumite caracteristici ale culturii politice staliniste, în condițiile particulare româneşti. În consecință, pe lângă blamarea liderului defunct, trebuie înțeleasă logica internă a comunismului românesc. Ceauşescu a fost parte integrantă a unei familii politice care îşi avea propriile memorii, reglări de conturi şi frustrări, dar şi visuri romantice, speranțe şi aşteptări[5].

Înainte de a deveni secretarul general al partidului în martie 1965, Ceauşescu şi-a croit o carieră de succes în birocrația comunistă şi a fost suficient de abil pentru a-i succeda lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, unul dintre liderii comunişti cei mai înzestrați în arta manipulării. Foşti colegi şi rivali ai lui Ceauşescu din Biroul Politic admit că acesta avea o capacitate deosebită de a induce în eroare, de a simula modestia şi, la începuturile carierei, comportamentul paşnic[6].

Atunci când i-a succedat lui Gheorghiu-Dej în 1965, Ceauşescu nu era un nou venit în lumea comunistă a intrigilor perfide şi a loviturilor pe la spate: la sfârşitul anilor 1940, el studiase la Moscova, iar mai târziu a auzit discursurile virulent antistaliniste ale lui Hruşciov la Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) în 1961 şi a vizitat China, Coreea de Nord şi Iugoslavia. Deşi Gheorghiu-Dej nu şi-a anticipat sfârşitul subit, se poate spune că, dintre toți subordonații săi din Biroul Politic, Ceauşescu avea cele mai serioase recomandări leniniste pentru a aspira la moştenirea poziției lui Gheorghiu-Dej. Ceauşescu era disciplinat, obedient, prudent şi modest.

Ceauşescu şi cultul său nu au reprezentat o aberație atât de mare precum o vedeau observatorii externi. Însă, după cum a arătat Kenneth Jowitt, comunismul românesc nu a putut niciodată să-şi depăşească complet *genealogia de paria*: în timpul anilor de ilegalitate, elita partidului era formată în principal din elemente alogene (bulgari, maghiari, evrei sau ucrainieni din România), care aveau o înțelegere limitată a valorilor naționale ale țării şi ale aspirațiilor poporului. Partidul a predicat idei şi sloganuri care aveau un ecou minim în rândurile clasei pe care pretindea că o reprezintă, caracterizând România drept o „țară imperialistă multinațională" şi pledând pentru dezmembrarea statului-națiune român născut în urma tratatelor de la Versailles şi Trianon din 1919-1920.

Susținerea de către partidul comunist a pretențiilor teritoriale ruseşti asupra Basarabiei şi a nordului Bucovinei nu a atins nici o coardă sensibilă în rândurile proletariatului urban sau a intelighenției radicale din România (care era, în orice caz, atrasă în cea mai mare majoritate de extrema dreaptă)[7]. Mai mult, lipsit de o bază de mase, dominat de străini, fragmentat şi dovedind, practic, impotență politică, PCR a fost tratat cu dispreț de către Comintern, ceea ce a adâncit psihologia sa de paria, generând un complex de inferioritate major în rândul cadrelor sale. De aceea, izbucnirile antisovietice din timpul ultimilor ani ai lui Gheorghiu-Dej şi ai celor douăzeci şi patru de ani de conducere ai lui Ceauşescu trebuie văzute în contextul

[5] Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu: anii numărătorii inverse*, în „22", 2-8 februarie 1999.

[6] Vezi Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Editura „Ioan Slavici", 1995. Această carte reprezintă un exemplu izbitor cu privire la persistența sentimentelor de prețuire față de Dej manifestate de numeroşi membri ai vechii gărzi a PCR.

[7] Vezi Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

general al istoriei comunismului românesc. În orice alt partid comunist est-central european, unui Ceauşescu i-ar fi fost cu mult mai dificil să concentreze atâta putere.

Stalinişti antisovietici

Istoria PCR a fost modelată de angajamentul total faţă de logica exclusivă a stalinismului. Generaţii întregi de comunişti români şi-au tratat propria naţiune ca pe un pion de manevră. Cu excepţia Albaniei lui Enver Hodja, România a fost singurul stat comunist din Europa de Est care a rezistat undelor de şoc provocate de Congresul al XX-lea al PCUS şi de denunţarea cultului personalităţii lui Stalin de către Hruşciov[8].

Acest lucru pare paradoxal dacă avem în vedere că, între 1948 şi 1956, România a găzduit Cominformul şi săptămânalul acestuia, „Pentru pace trainică, pentru democraţie populară". Mai mult, Hruşciov testase loialitatea comuniştilor români în timpul turbulentei toamne a lui 1956, când, spre deosebire de Ungaria sau Polonia, în România nu s-a produs nici o mişcare semnificativă de masă în favoarea liberalizării (în ciuda frământărilor studenţeşti din Bucureşti, Cluj şi Timişoara). Gheorghiu-Dej îi convinsese pe liderii sovietici că România era imună la orice „virus burghez" sau „revizionist". Prin urmare, în iunie 1958, pe baza unor aranjamente complexe între români, ruşi şi iugoslavi, armata sovietică de ocupaţie s-a retras din România[9]. În viziunea lui Hruşciov, acesta a fost un gest de bunăvoinţă faţă de Occident, destinat să-i liniştească pe cei indignaţi de ştirile de la Budapesta privind executatea lui Imre Nagy şi a celorlalţi lideri din guvernul revoluţionar al Ungariei.

Hruşciov şi-a făcut însă un calcul greşit: departe de a emula relaxarea limitată din Uniunea Sovietică, conducerea PCR şi-a întărit şi mai mult controlul asupra societăţii româneşti. Singurul moment în care comuniştii români au fost în totalitate de acord cu sovieticii a fost acela în care Moscova a revenit la metodele staliniste. Gheorghiu-Dej şi biroul său politic nu numai că au sprijinit cu căldură şi au oferit suport logistic pentru zdrobirea revoluţiei de la Budapesta din 1956, dar aceştia s-au folosit de spectrul pericolului „revizionist" pentru a lansa o vânătoare de vrăjitoare în rândurile propriului partid în 1957-1958 şi pentru a trece la noi epurări ale intelighenţiei[10].

Caracteristicile reprobabile ale ultimei perioade a domniei lui Ceauşescu nu trebuie să ascundă bazele structurale ale regimului său, venind din tradiţia totalitară a unui partid chinuit de un complex de inferioritate. „Stilul paranoic" al politicii leniniste româneşti şi-a avut originea în mentalitatea de dezmoştenit al soartei, în abordările problematice ale chestiunii naţionale, în lunga subordonare faţă de Moscova şi în profunda neîncredere faţă de încercările de democratizare sau liberalizare.

Spre deosebire de partidele leniniste bulgar, maghiar, polonez şi iugoslav, în timpul perioadei de ilegalitate PCR a fost o formaţiune marginală, complet dominată de aparatul Cominternului. PCR a reuşit să capete o anvergură naţională şi şi-a impus hegemonia numai cu ajutorul Armatei Sovietice, după ocuparea ţării în august 1944. Subordonarea faţă de Kremlin a marcat partidul, atât la nivelul elitei comuniste, cât şi la nivelul membrilor de rând. Au existat şi excepţii individuale, dar acestea au fost marginalizate rapid şi reduse la tăcere[11].

---

[8] Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

[9] Vezi Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Durham, N.C., Duke University Press, 1992.

[10] Referitor la campaniile duse împotriva intelectualităţii după 1958, vezi Stelian Tănase, *Anatomia mistificării, 1944-1989*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

[11] De exemplu, cazurile lui Alexandru Iliescu – tatăl lui Ion Iliescu, care a murit în 1945, Grigore Răceanu şi, se pare, Grigore Preoteasa, care, la momente diferite şi cu intensităţi diferite, au criticat modul servil în care conducerea partidului urma linia Cominternului. Elita de partid preţuia ortodoxia şi disciplina în rândul militanţilor. Aceasta explică eşecul lui Lucreţiu Pătrăşcanu de a se despărţi de partid, în ciuda informaţiilor directe de care dispunea cu privire la metodele criminale utilizate de poliţia secretă a lui Stalin pentru a-i extermina pe membrii din exil ai vechii gărzi a PCR în timpul Marii Epurări.

Pretențiile partidului la legitimitate au fost, de aceea, întotdeauna contestabile, chiar şi după 1963-1964, când secretarul general Gheorghe Gheorghiu-Dej a ales să facă apel tot mai frecvent la sentimentele şi valorile naționale.

Combinată cu o limitată liberalizare internă condusă de sus, distanțarea față de Moscova a oferit noului val de birocrați de partid din ce în ce mai siguri de sine un suport ideologic: susținătorii şi protejații lui Ceauşescu de la sfârşitul anilor 1960 erau aparatcici de vârstă mijlocie, care se considerau cu adevărat exponenții unei clase manageriale naționale aflate în ascensiune. Eliminarea vechii gărzi staliniste le-a asigurat mult-aşteptata şansă de a urca în ierarhie. Aceşti birocrați din partid şi guvern s-au identificat cu promisiunile de autonomie din prima etapă a ceauşismului şi au participat fără ezitare la consolidarea puterii personale a noului secretar general. Printre aceştia s-au numărat Maxim Berghianu, János Fazekás, Ion Iliescu, Ion Ioniță, Paul Niculescu-Mizil, Cornel Onescu, Gheorghe Pană, Vasile Patilineț, Ion Stănescu şi Ilie Verdeț, care lucraseră în anii 1950 şi la începutul anilor 1960 sub conducerea lui Ceauşescu.

Pe măsură ce Ceauşescu a înțeles că, sub protecția sa, acest grup din aparatul de partid plănuia strategii (semi)reformiste, potențial destabilizatoare, a dat înapoi şi a revenit la un stil de conducere învechit, rigid şi dominat de ideologie. Atât în teorie, cât şi în practică, ceauşismul a reprezentat încercarea disperată a unei elite asediate de a câştiga autoritate internă şi recunoaştere internațională accentuând exact calitatea care îi lipsise de-a lungul celei mai mari părți a istoriei sale: prestigiul şi influența la scară națională[12].

Ceauşescu nu a fost întotdeauna urât sau disprețuit în mod unanim. În anii 1960 şi la începutul anilor 1970, mulți români au fost mobilizați de sfidarea Moscovei de către Conducător, de politica de apropiere de Iugoslavia şi de Occident şi de măreția viitoare imaginată pentru țara lor. Este suficient să comparăm statutul internațional al PCR în perioada Congresului al IX-lea în iulie 1965 (primul congres care a confirmat supremația lui Ceauşescu la conducerea partidului) cu izolarea internațională profundă, atât a partidului, cât şi a liderului acestuia, atunci când a fost organizat Congresul al XIV-lea în noiembrie 1989. Boicotat de țările „frățeşti" din Tratatul de la Varşovia şi reprezentând o ruşine pentru partidele marxiste occidentale, PCR nu a putut conta atunci decât pe solidaritatea Coreei de Nord şi a câtorva mişcări radicale din Lumea a Treia[13].

O tiranie decrepită

Răbufnirile xenofobe ale Conducătorului, romanțarea trecutului arhaic al României, identificarea cu figurile mitice ale căpeteniilor traco-dacice şi ale domnitorilor feudali despotici, fascinația pentru reabilitarea simbolurilor militariste şi etnice aveau rădăcini mai adânci decât psihologia personală a lui Ceauşescu: ele îşi aveau originea în relația problematică a PCR cu tradițiile şi modelele culturale româneşti. Un studiu al documentelor de partid referitoare atât la perioada de clandestinitate, cât şi la anii stalinismului lipsit de echivoc ilustrează respingerea valorilor naționale româneşti, neîncrederea în intelectualitate şi ignoranță în privința problemelor fundamentale ale istoriei țării. Puțin le păsa comuniştilor doctrinari că problemele reale ale țării implicau împăcarea cu modernizarea şi adoptarea modelelor instituționale occidentale. Ei aveau rețetele lor universale, împrumutate din arsenalul Cominternului şi nu ezitau să le impună românilor. Mai târziu, atunci când PCR şi-a rescris propria istorie, iar liderii săi au pozat în campioni ai valorilor naționale aceiaşi oameni care serviseră neabătut interesele sovietice erau cei care deplângeau pierderea identității

[12] Pentru o analiză cuprinzătoare a fundamentelor ideologice şi politice ale regimului Ceauşescu, vezi Michael Shafir, *Romania – Politics, Economics and Society*, London, Frances Pinter Publishers, 1985.

[13] În 1965, delegația sovietică la Congresul al IX-lea al PCR a fost condusă de Leonid Brejnev, iar cea chineză de către Deng Xiaoping. Vezi *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Editura Politică, 1966.

naționale. Sub Gheorghiu-Dej, şi chiar mai mult sub Ceauşescu, comuniştii români purtau costume naționale, jurau pe steagul tricolor al țării şi cântau imnuri patriotice pentru a-şi arăta ataşamentul față de „suveranitate şi independență”[14].

Ceauşescu a devenit întruparea noului spirit al partidului. El a încercat să combine ataşamentul față de credința leninistă cu utilizarea simbolurilor şi demagogiei naționaliste. Spre sfârşitul vieții sale, Ceauşescu nu mai avea nimic de oferit în afară de retorica sa lipsită de conținut. A strânge rândurile în jurul Conducătorului: acesta devenise laitmotivul războiului propagandistic împotriva populației României.

Se poate spune că, spre sfârşitul anilor 1980, PCR dispăruse deja. Din el mai rămăseseră doar nişte adunări uriaşe de indivizi care îl aplaudau mecanic, ca nişte roboți, pe dictator. În timpul Congresului al XIV-lea, în noiembrie 1989 – după ce Zidul Berlinului căzuse, după ce Todor Jivkov al Bulgariei fusese îndepărtat de conspirația Petar Mladenov – Dobri Djurov şi după ce marioneta sovietică, secretarul general Milos Jakes, şi acoliții săi fuseseră eliminați de „Revoluția de catifea” din Cehoslovacia –, Ceauşescu credea cu obstinație în spectacolul pus în scenă de către adulatorii săi.

Atât regimul lui Gheorghiu-Dej, cât şi cel al lui Ceauşescu au depus eforturi constante pentru a împiedica evoluția culturii politice a comunismului românesc spre o configurație post-totalitară, mai permisivă, în care monopolizarea puterii de către partid („rolul conducător”, după cum era înscris în constituție) ar fi fost limitată în mod semnificativ prin ascensiunea unor grupuri şi asociații semioficiale şi neoficiale[15]. Urmând anti-hruşciovismul lui Gheorghiu-Dej, Ceauşescu a urmat o politică neostalinistă şi autarhică, care includea elemente de nepotism şi corupție la nivel de stat, caracterisică „neotradiționalismului” brejnevist.

Începând de la sfârşitul anilor 1950 şi evoluând într-un mod sinuos, acest tip de autohtonism românesc s-a dovedit a fi o strategie politică „conservatoare“, aproape „reacționară“, imaginată pentru a menține şi a consolida exact acele valori, simboluri şi instituții puse sub semnul întrebării de către susținătorii „socialismului cu față umană”, de la Imre Nagy şi Alexander Dubček la Mihail Gorbaciov. În mod paradoxal, vreme de aproximativ cincisprezece ani, între 1964 şi 1980, România s-a bucurat atât de simpatia guvernelor occidentale, cât şi de cea a cercurilor democrat-socialiste şi eurocomuniste.

În a doua jumătate a anilor 1980, Ceauşescu s-a remarcat ca unul dintre cei mai virulenți critici ai gorbaciovismului şi ca un campion al unei versiuni actualizate de stalinism militant. El părea că intenționează să reînvie, în mod bizar şi obsesiv, catehismul bolşevic din lucrarea *Problemele leninismului* a lui Stalin, în ciuda propriilor luări de poziție anterioare, de condamnare a intervenției sovietice în Cehoslovacia şi a aparentei încurajări a „marxismului creator” în 1968-1969. După 1971, însă, Ceauşescu a renunțat la această orientare şi a inițiat o

[14] Mitul „grupării naționale” va fi folosit ulterior de foşti înalți oficiali comunişti precum Alexandru Bârlădeanu şi Paul Niculescu-Mizil pentru a susține teza unei discontinuități radicale între perioada stalinismului timpuriu şi evoluțiile de după 1960. Pentru eforturile lui Alexandru Bârlădeanu, fost membru al Biroului Politic, de a-l înfățişa pe Gheorghiu-Dej ca moderat în comparație cu Ceauşescu, vezi Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1997. Pentru o critică a stalinismului românesc, venind din partea unui fost intelectual comunist de prim rang care şi-a pierdut iluziile, vezi Titus Popovici, *Disciplina dezordinii. Roman memorialistic*, Bucureşti, Editura Maşina de scris, 1998.

[15] Termenul de „cultură politică” este folosit în sensul definiției clasice din 1965 a lui Sidney Verba, dezvoltată de Robert C. Tucker în contribuțiile sale pătrunzătoare la studiul culturii politice bolşevice; vezi Lucian Pye, Sidney Verba (coord.), *Political Culture and Political Development*, Princeton, Princeton University Press, 1965 şi Robert C. Tucker, *Political Culture and Leadership in Soviet Russia*, New York, Norton, 1987, în special „The Breakdown of a Revolutionary Culture”, pp. 51-71.

radicală restalinizare, procesul accentuându-se după protestul inițiat de scriitorul Paul Goma şi greva minerilor din Valea Jiului din primăvara şi, respectiv, vara lui 1977[16].

La sfârşitul anilor 1980, în timp ce Uniunea Sovietică lansa reforme semnificative, Ceauşescu denunța gorbaciovismul ca fiind cea mai periculoasă „deviație de dreapta" din mişcarea comunistă internațională şi proclama necesitatea vitală de a apăra uniformitatea. El punea sub semnul întrebării supremația Moscovei, dar se opunea din răsputeri oricăror îndoieli cu privire la infailibilitatea dogmelor marxist-leniniste. Chiar mai mult decât Eric Honecker, Milos Jakes sau Todor Jivkov, Ceauşescu deplângea chiar impulsul de a regândi doctrina marxist-leninistă. Acelaşi personaj care, în 1974, admisese că noțiunea de dictatură a proletariatului era desuetă şi care părea înclinat să aprobe căutările eurocomuniste pentru un marxism alternativ, cerea, după naşterea sindicatului liber polonez „Solidaritatea" în august 1980, consolidarea instituțiilor represive şi denunța tranziția către pluralism ca pe o reinstaurare a capitalismului[17]. Prin opoziția sa față de politica revizionistă a lui Gorbaciov, Ceauşescu a dus la extrem logica a ceea ce poate fi numit stalinism național, ceea ce a determinat atât căderea sângeroasă a regimului în decembrie 1989, cât şi tranziția prelungită şi dureroasă către un regim democratic autentic care i-a urmat.

De la cvasimonarhie la democrație populară, 1944-1948

În 1948, atunci când Stalin a decis să mute sediul central al Cominformului (Biroul Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti) de la Belgrad la Bucureşti, lumea ştia foarte puține despre partidul lui Gheorghiu-Dej şi al Anei Pauker. Fondat în 1921, Partidul Comunist Român a ieşit din ilegalitate în 1944, având un număr minuscul de adepți, şi totuşi a reuşit ca după 1945, prin fraudă şi manipulare, în spatele scutului protector al Armatei Roşii, sa devină din ce în ce mai influent, eliminându-şi rivalii politici încet, dar sigur.

Lovitura de stat de la 23 august 1944 a răsturnat dictatura pronazistă a mareşalului Ion Antonescu şi a adus România în coaliția antifascistă. A urmat o perioadă de luptă acerbă între facțiunile din interiorul PCR. Aceste facțiuni se deosebeau nu numai din cauza unor experiențe diferite ale războiului (unii dintre membrii PCR petrecuseră războiul în URSS, alții în ascunzători clandestine, în timp ce alții stătuseră în închisori şi lagăre), dar şi datorită existenței unor relații profunde (inclusiv personale) cu Moscova şi cu persoanele influente din Secția internațională a PCUS. Cu toate acestea, nu existau controverse semnificative în rândurile conducerii PCR cu privire la necesitatea de a promova transformări „burghezo-democratice" în direcția unei „revoluții socialiste".

Pentru Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Emil Bodnăraş, Vasile Luca şi Lucrețiu Pătrăşcanu, stalinizarea României reprezenta o sarcină urgentă. Ofensiva Armatei Roşii pe linia Iaşi-Chişinău în primăvara lui 1944 a accelerat activitățile forțelor antigermane din interiorul României. Brusc, partidele tradiționale (istorice) au înțeles că PCR reprezenta un partener potențial important în orice coaliție viitoare. Pătrăşcanu, singurul lider comunist pe care politicienii „burghezi" îl puteau considera o figură politică, a reprezentat PCR la negocierile purtate în primăvara şi vara lui 1944. Între timp, triumviratul care i-a urmat lui Ştefan Foriş, format din Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheț şi Emil Bodnăraş, domina conducerea PCR.

Un guvern Sănătescu susținut de partidele Național Țărănesc (PNȚ), Național Liberal (PNL), Social-Democrat (PSD) şi Comunist a preluat puterea după lovitura de stat care a dus

---

[16] Vezi Vladimir Tismăneanu, *From Arrogance to Irrelevance: Avatars of Marxism in Romania*, în Ray Taras (coord.), *The Road to Disillusion: From Critical Marxism to Postcommunism in Eastern Europe*, Armonk, N.Y., M.E. Sharpe, 1992, pp. 135-150.

[17] Pentru denunțarea reformismului de către Ceauşescu în anii 1980, vezi Michael Shafir, *„Ceausescuism" against „Gorbachevism"*, în „Radio Free Europe Research. Background Report", nr. 95, 30 mai 1988 şi Vladimir Tismăneanu, *Ceauşescu gegen Glasnost*, în „Kontinent" (München), nr. 3, 1988, pp. 48-53.

la trecerea României din tabăra Axei în tabăra Puterilor Aliate. În acel moment, trupele sovietice se aflau în România şi urmau să ajungă la Bucureşti în câteva zile. Lovitura de stat i-a permis democrației româneşti să reînvie pentru scurtă durată şi a împiedicat impunerea imediată de către sovietici şi de susținătorii lor români a unui regim stalinist. Atunci când detaşamente ale Armatei Roşii au ajuns la Bucureşti, la sfârşitul lui august, acestea au fost primite cu manifestări entuziaste organizate de comunişti. Printre cei care au salutat sosirea Armatei Roşii „eliberatoare" s-au aflat liderul sindicatelor comuniste, Gheorghe Apostol, şi liderul recent reintratei în legalitate Uniuni a Tineretului Comunist, Nicolae Ceauşescu, care se întorseseră de curând din lagărul de la Târgu Jiu.

Datorită prezenței sovietice, PCR a putut obține în cadrul coaliției guvernamentale o superioritate politică pe care altfel nu ar fi dobândit-o prin forțe proprii. Lucrețiu Pătrăşcanu a devenit ministru de stat, având un statut egal cu acela al marilor figuri ale partidelor politice cu tradiție. Curând după aceea, liderii comunişti au ocupat poziții ministeriale importante: Pătrăşcanu la justiție, Gheorghiu-Dej la transporturi, etc. Profitând de faptul că se alăturaseră partidei învingătoare şi exploatând cu abilitate retorica antifascistă, comuniştii români urmăreau lărgirea bazei lor populare şi slăbirea influenței şi autorității oponenților lor, în special a Partidului Național Țărănesc, care era condus de politicieni venerabili precum Iuliu Maniu şi Ion Mihalache.

Comuniştii au devenit principalii susținători ai continuării războiului împotriva Germaniei naziste pentru eliberarea Transilvaniei de Nord şi ai cooperării cu Armata Roşie până la victoria finală. „Totul pentru front, totul pentru victorie" era sloganul pe care partidul îl repeta fără încetare. Au fost organizate demonstrații de masă pentru a susține denazificarea țării, ceea ce, pentru comunişti, coincidea cu atacurile directe asupra partidelor istorice, pe care le acuzau de sabotarea efortului de război. PCR pretindea că era partidul eroicei rezistențe antinaziste şi principalul garant al ruperii țării de trecutul fascist.

Numărul de membri ai PCR a crescut foarte rapid. Atunci când a avut loc lovitura de stat de la 23 august, PCR avea numai 80 de membri în Bucureşti şi mai puțin de 1000 în întreaga țară, incluzându-i şi pe cei din închisori şi lagăre de concentrare (se pare însă că aceste statistici nu-i includ şi pe comuniştii români aflați în URSS, în Franța şi în alte țări occidentale). Pe parcursul a trei luni, până în octombrie 1944, PCR atinsese un număr de membri cuprins între 5000 şi 6000. În februarie 1945, PCR avea deja 15 000 de membri, iar până la data de 23 aprilie 1945 numărul acestora ajunsese la 42 653.

Iosif Rangheț, şeful secției organizatorice a Comitetului Central al PCR, a indicat aceste cifre la o întâlnire cu activul de partid care s-a ținut în perioada 25-27 aprilie 1945. Rangheț a afirmat, de asemenea, că PCR avea deja în momentul acela 55 253 membri, în timp ce Uniunea Tineretului Comunist (UTC) număra 62 925 de membri[18].

Componența PCR şi modul în care noi membri au fost acceptați în partid au devenit teme importante în timpul interogatoriilor la care a fost supusă Ana Pauker în urma epurării aşa-numitei facțiuni Pauker-Luca din iunie 1952. De exemplu, pe data de 12 iunie 1953, în timpul interogatoriului condus de Alexandru Moghioroş, în prezența lui Gheorghe Apostol, Petre Borilă şi Constantin Pîrvulescu, Pauker a fost acuzată că a îngăduit intrarea în PCR, fără o verificare atentă, a unui mare număr de noi membri[19]. Însă, după cum le-a reamintit şi Pauker foştilor săi colegi, nici una dintre aceste decizii privind politica de admitere în partid

---

[18] Vezi articolul lui Radu Colț, *Adevăruri despre PCR. 80 în Bucureşti şi mai puțin de 1000 în toată țara*, în „Magazin Istoric", nr. 6, iunie 1999, http://www.itc.ro/history/archive/mi1999/current6/mi18.htm, care conține pasaje din discursul lui Rangheț la adunarea activului central de partid din 25-27 aprilie 1945; vezi şi Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 32/1945.

[19] Moghioroş şi Apostol s-au referit la diverse adunări de partid (30 noiembrie 1944, 24 ianuarie 1945, 16 mai 1945, 23 mai 1945) la care Ana Pauker ar fi insistat pentru o creştere rapidă a numărului de noi membri ai PCR; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, postfață de Mircea Mihăieş, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 109 şi p. 322.

nu îi aparținuse. De fapt, din momentul în care aşa-numiții moscoviți s-au întors în România, toate deciziile referitoare la politica de cadre s-au discutat în cadrul Secretariatului Comitetului Central. Mai mult, aceste politici erau discutate cu reprezentanții secției sovietice internaționale.

Toții liderii PCR, inclusiv Gheorghiu-Dej, Pătrăşcanu, Teohari Georgescu, Iosif Rangheț, Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu, erau perfect conştienți de faptul că exista o nevoie disperată de a lărgi baza de mase a partidului. Cuvântările ținute în acei ani de demnitarii stalinişti ai României arată cum aceştia se întreceau în a sublinia rădăcinile populare adânci ale partidului şi pentru a mări aderența acestuia printre muncitori, țărani şi intelectuali.

Anul 1947 a fost un an crucial. Devenise clar că Stalin intenționa să instaleze în Europa de Est regimuri satelite „fraterne" loiale, conduse de comunişti devotați lui: internaționalismul comunist nu însemna nimic altceva decât solidaritate necondiționată față de Moscova. În cazul României, ca peste tot în Europa Centrală şi de Est, partidul comunist s-a dovedit a fi instrumentul ideal pentru atingerea obiectivelor Moscovei. Deşi imediat după reintrarea sa în legalitate în urma loviturii de stat de la 23 august 1944 partidul avea mai puțin de 1000 de membri, prezența trupelor sovietice pe teritoriul românesc a reprezentat un factor decisiv pentru transformarea acestei minorități comuniste într-un grup de presiune dinamic.

Kremlinul a stabilit un „sistem radial" de relații cu partidele comuniste din Europa Centrală şi de Est, care permitea doar comunicarea dintre Moscova şi sateliții săi, dar făcea foarte dificilă, cel puțin la început, comunicarea directă dintre „democrațiile populare" din regiune. Moscova era conectată prin radio cu conducerile comuniste din Europa Centrală şi de Est, dar, cu puține excepții, vârfurile elitelor comuniste din aceste țări nu beneficiau de asemenea legături radio între ele. Dacă aceste conduceri doreau să ia legătura una cu cealaltă, trebuiau să o facă prin intermediul Moscovei[20]. Deşi Cominternul fusese dizolvat oficial în iunie 1943, a fost reorganizat şi a continuat să funcționeze sub camuflajul unui „institut de cercetări" până în toamna lui 1945. Aparatul central al Cominternului şi întregul sistem de relații din interiorul partidelor comuniste locale erau subordonate Secției Informative Internaționale a Comitetului Central al PCUS, care a jucat un rol major în stabilirea strategiei pe termen lung a partidelor comuniste satelite[21].

În perioada 1944-1945 strategia generală a partidelor comuniste din regiune şi multe dintre acțiunile lor concrete au fost coordonate sau ordonate de Kremlin. PCR nu a fost o excepție: acesta a urmat cu strictețe ordinele Moscovei în timpul ascensiunii sale către puterea absolută în România. Au existat şi elemente adiționale care au favorizat ascensiunea PCR. Paralizate de lipsa reacțiilor occidentale şi a acțiunilor ferme împotriva abuzurilor comise de comunişti, partidele istorice au avut o marjă de manevră redusă. În plus, comuniştii au folosit în mod eficient demagogia în eforturile lor de a confisca puterea: au lansat atacuri propagandistice violente asupra partidelor istorice (care au fost acuzate de antisovietism, de colaborare cu Garda de Fier înainte de 1940 şi de fascism rezidual) şi calomnii la adresa prim-miniştrilor numiți de palat (mai întâi Constantin Sănătescu şi apoi Nicolae Rădescu). Acestea au fost acompaniate de demonstrații în stil bolşevic menite să destabilizeze țara.

Obiectivul PCR a fost câştigarea controlului asupra ministerelor cheie şi impunerea comuniştilor la conducerea departamentelor importante atât în privința efortului de război, cât şi în privința controlului administrativ şi economic asupra țării. Provocările, demonizarea adversarilor şi ademenirea muncitorilor industriali s-au numărat printre mijloacele folosite de

---

[20] Vezi Leonid Gibianski, *URSS şi câteva aspecte ale formării blocului sovietic în Europa Orientală*, în vol. *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 254-256; pentru analize recente pe tema stalinizării Europei de Est, vezi Norman Naimark, Leonid Gibianski (coordonatori), *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944-1949*, Boulder, Westview Press, 1997.

[21] L. Gibianski, *URSS şi câteva aspecte ale formării blocului sovietic în Europa Orientală*, p. 255 şi urm.

comuniști pentru a-şi atinge scopurile (stabilite în permanență împreună cu emisarii sovietici). Un rol important în acest sens l-a avut Andrei Ianuarievici Vîşinski, fost acuzator în procesele spectacol de la Moscova din anii 1930, Prim-Comisar Adjunct pentru Afaceri Externe al URSS şi omul desemnat de Stalin să se ocupe de afacerile româneşti. Politica de dictat a lui Vîşinski l-a obligat pe tânărul rege Mihai I să accepte transferul de putere către un guvern care, din toate punctele de vedere, întruchipa dictatura comunistă în ascensiune.

Impunerea, în martie 1945, a guvernului controlat de comunişti şi condus de Petru Groza – un proprietar de pământ petrecăreț, cu înclinații stângiste şi resentimentar față de Iuliu Maniu – a facilitat strategia PCR de a se prezenta drept partidul dreptății sociale şi egalității economice. Reforma agrară din 1945 şi promisiunile de susținere economică a celor defavorizați au contribuit la atenuarea neîncrederii populare față de un partid perceput vreme îndelungată ca fiind lipsit de rădăcini naționale. Discursul comunist, plin de declarații care lăudau democrația şi egalitatea, s-a dovedit a fi eficace în atragerea unui anumit suport popular. Între timp, bazându-se pe intimidare şi beneficiind de suportul necondiționat al comandantului militar sovietic, generalul Ivan Zaharovici Susaikov, liderii comunişti români au pregătit o lovitură menită să lichideze ultimele elemente ale democrației parlamentare şi să transforme România într-un regim de tip sovietic.

Între august 1944 şi martie 1945, România a avut trei guverne: primul guvern Constantin Sănătescu (23 august-2 noiembrie 1944), al doilea guvern Sănătescu (4 noiembrie-2 decembrie 1944) şi guvernul Nicolae Rădescu (6 decembrie 1944-28 februarie 1945). Guvernul Groza (6 martie 1945-30 decembrie 1947) a fost impus sub presiunea directă a trimisului sovietic la Bucureşti, A. I. Vîşinski[22]. În memoria colectivă a românilor, Vîşinski este cel care a transformat fără milă țara într-o potențială colonie sovietică. Comuniştii au căpătat poziții influente în guvernul Groza. În cabinetele Sănătescu şi Rădescu, comuniştii au deținut ministerele Justiției (Lucrețiu Pătrăşcanu) şi Comunicațiilor (Gheorghe Gheorghiu-Dej), şi un subsecretariat de stat la Ministerul Afacerilor Interne (Teohari Georgescu). În guvernul Groza, comuniştii dețineau Justiția (Pătrăşcanu), Comunicațiile (Gheorghiu-Dej), Afacerile Interne (Teohari Georgescu) şi Propaganda (Petre Constantinescu-Iaşi), precum şi subsecretariate de stat în ministerele Agriculturii (Constantin Agiu) şi Comunicațiilor (Ion Gheorghe Maurer)[23].

Cea mai importantă victorie în timpul acestei profunde transformări a fost preluarea Ministerului Afacerilor Interne. Bodnăraş, fostul spion sovietic, controla temutul Serviciu Special de Informații de pe lângă Preşedinția Consiliului de Miniştri, iar Teohari Georgescu a devenit şeful tuturor forțelor de ordine publică. Comuniştii erau, în sfârşit, în poziția de a lansa o ofensivă generală împotriva adversarilor şi de a-şi plasa partizanii în poziții cheie în vederea confruntării finale. În culise, aceste mişcări strategice erau plănuite de Secretariatul PCR, condus de Gheorghiu-Dej împreună cu Pauker, Luca, Georgescu şi Chişinevschi.

În 1946-1947, comuniştii români au beneficiat de pe urma falsului pluralism al regimului Petru Groza. Ca rezultat al presiunilor occidentale, partidele istorice au fost reprezentate în guvern, pentru o scurtă perioadă de timp, la un nivel relativ minor[24]. Atât liderul țărănist Iuliu Maniu, cât şi liderul liberal Dinu Brătianu au înțeles că prietenii lor occidentali îi abandonau treptat. Războiul civil din Grecia reprezenta principala prioritate occidentală şi, pe măsură ce fosta coaliție antinazistă se deteriora, forțele democratice din România au fost lăsate să se descurce singure. Democrațiile occidentale nu intenționau să

---

[22] Cu privire la rolul lui Vîşinski, vezi Radu Ciuceanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, *Misiunile lui A.I. Vîşinski în România. Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946. Documente secrete*, Bucureşti, INST, 1997.

[23] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Bucureşti, Editura Paideia, 1999, pp. 491-492.

[24] Cu privire la evenimentele din anul 1945, la „greva regală" a Regelui Mihai şi la reacțiile anglo-americane şi sovietice care au dus la „pluralismul fals" al regimului Groza, vezi studiul introductiv în Dinu C. Giurescu (coord.), *Imposibila încercare. Greva regală, 1945*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1999, pp. 7-91.

intervină printr-o acțiune fermă în favoarea democraților asediați ai României. Nu exista practic nici o modaliate realistă de acțiune față de abuzurile comuniste în afara protestelor diplomatice.

Armata Sovietică ocupa teritoriul României şi formațiunea politică numită PCR, aflată sub control sovietic, exploata situația existentă pentru a instaura un regim stalinist, indiferent de costurile umane pe care le implica o asemenea acțiune. Apetitul pentru putere al PCR a crescut exponențial ca urmare a convingerii sale că nici o forță externă nu putea interveni pentru a împiedica triumful său final. Liderii PCR au simțit că istoria era de partea lor şi au acționat în consecință. Încetând demult să creadă în valorile liberale, ei nu au avut nici o criză de conştiință atunci când au distrus instituțiile liberale. Educați în logica leninistă a lui „care pe care" (adică, cine elimină pe cine), pe comuniştii români i-a bucurat cu adevărat distrugerea tuturor insulelor de autonomie socială sau politică rămase.

Deşi, în esență, comuniştii controlau guvernul, strategia lor era orientată spre controlul total al societății. Simpla existență a partidelor politice tradiționale, aşa-numite istorice, era un obstacol pe drumul PCR spre puterea absolută. Partidele istorice reprezentau singura formă de opoziție oficială față de comunişti şi prin urmare ele trebuiau distruse. Câțiva paşi importanți în direcția distrugerii totale a opoziției oficiale fuseseră deja făcuți. Sub conducerea lui Teohari Georgescu, ministrul comunist al afacerilor interne, alegerile din 19 noiembrie 1946 fuseseră falsificate. Aceasta a reprezentat o fraudă electorală imensă, care a permis PCR şi aliaților săi să facă un pas important spre obținerea monopolului puterii[25]. În ciuda implicării prefecților lui Teohari Georgescu şi a bandelor „revoluționare" care terorizau alegătorii şi creau un profund sentiment de panică, comuniştii au obținut rezultate slabe la alegeri. Adevăratul câştigător al alegerilor din noiembrie 1946 a fost PNȚ, pe care comuniştii l-au perceput în mod corect ca fiind nucleul rezistenței împotriva sovietizării țării[26].

Controlul asupra parlamentului de după 1946 i-a permis PCR să grăbească procesul de comunizare a țării. Duşmanii PCR erau timorați şi marginalizați, iar Gheorghiu-Dej, Pauker şi Luca au decis că venise momentul pentru radicalizarea liniei partidului. Comuniştii români nu mai aveau nevoie să se limiteze doar la cererile inițiale. Pătrăşcanu însuşi organizase epurări în sistemul judiciar şi ceruse pedepsirea tuturor celor care colaboraseră cu regimul Antonescu. Acest termen era suficient de cuprinzător pentru a le permite comuniştilor să-şi desemneze toți inamicii, inclusiv partidele istorice, drept colaboratori.

Împotriva viziunii „burgheze" a monarhiei constituționale, comuniştii au promovat idealul „democrației populare". Propaganda lor elogia marile înfăptuiri ale lui Tito în Iugoslavia vecină. Regele Mihai era susținut numai de formă, iar lucrurile evoluau rapid către sfârşitul pluralismului din România. Plenara Comitetului Central al PCR din 8-9 ianuarie 1947 a aprobat un set de măsuri pentru „întărirea legăturilor cu masele". În realitate, partidul lua măsuri în vederea întăririi controlului asupra societății. În martie 1947, după un

---

[25] Pe 17 mai 1947, PCR a anunțat crearea Blocului Partidelor Democrate care era compus, în afara PCR, din Partidul Social-Democrat, liberalii lui Tătărescu, Frontul Plugarilor şi alte formațiuni politice, cum ar fi Partidul Țărănesc condus de Anton Alexandrescu. Blocul s-a prezentat cu o singură listă în alegerile din 19 noiembrie 1946; Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 530.

[26] Rezultatele oficiale ale alegerilor din noiembrie 1946 au indicat victoria zdrobitoare a Blocului Partidelor Democrate, cu circa 70% din voturi şi 349 de locuri în noul parlament, în timp ce PNȚ a obținut numai 32 de locuri, iar alte 33 de locuri au revenit unor formațiuni politice mici. Însă, surse contemporane independente şi cercetări recente în arhive arată că rezultatele alegerilor au fost falsificate şi că lucrurile s-au petrecut exact invers: PNȚ a obținut aproximativ 70% din voturi. Nu mai există nici un dubiu că alegerile din 1946 au fost falsificate de către comunişti, care au făcut astfel încă un pas decisiv spre comunizarea țării; K. Hitchins, *Rumania, 1866-1947*, pp. 530-534, Virgiliu Țârău, *Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946, în județele Cluj, Someş şi Turda*, în Sorin Mitu, Florin Gogâltan (coordonatori), *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj, 1994. Cu privire la evenimentele din 1946, vezi şi R. Rusan (ed.), *Anul 1946 - Începutul sfârşitului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1996; Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, pp. 238-240.

experiment de scurtă durată numit Tineretul Progresist, a fost reînființată Uniunea Tineretului Comunist. În mai, a fost înființată la Cluj Uniunea Națională a Studenților din România. Aceasta era controlată de reprezentanți ai comuniştilor, printre care se numărau Corneliu Bogdan, Gheorghe Brătescu – ginerele Anei Pauker – şi social-democratul de stânga Alexandru Glanstein-Muşat[27].

Partidele tradiționale reprezentau principala țintă a comuniştilor. Primele victime au fost partidele cele mai puternice, Național Țărănesc şi Național Liberal. Emil Bodnăraş, şeful Serviciului Special de Informații (SSI) şi membru al Biroului Politic al PCR, împreună cu Teohari Georgescu, ministrul Afacerilor Interne şi membru al Secretariatului PCR şi cu ajutorul agenților sovietici, au plănuit episodul de la Tămădău, care practic a pus capăt existenței celor două partide istorice. În iulie 1947, figuri importante ale PNȚ (inclusiv vicepreşedintele Ion Mihalache, secretarul general Nicolae Penescu şi Nicolae Carandino, redactorul ziarului oficial al partidului, „Dreptatea“) au încercat să părăsească țara cu un avion particular, care trebuia să decoleze de pe un mic aerodrom din localitatea Tămădău din apropierea Bucureştiului. De fapt, unul dintre piloți era informator al poliției secrete şi a împiedicat această încercare a opoziției din PNȚ de a crea un guvern alternativ în străinătate. Toți liderii PNȚ, inclusiv Iuliu Maniu, au fost arestați, iar episodul Tămădău le-a oferit comuniştilor pretextul ideal pentru a se debarasa de PNȚ. În acest context, conducerea PNL a hotărât ca activitatea partidului să înceteze temporar.

Următoarea victimă a fost Partidul Social-Democrat din România (PSDR), condus de Constantin-Titel Petrescu. Comuniştii au forțat scindarea PSDR cu ajutorul facțiunii colaboraționiste conduse de Theodor Iordăchescu, Mişa Levin, Lothar Rădăceanu, Barbu Solomon şi Ştefan Voitec. La Congresul al VIII-lea al PSDR (4-9 octombrie 1947), facțiunea colaboraționistă a reuşit să impună o rezoluție privind unificarea PSDR cu PCR, care a fost aprobată până la urmă. Ulterior, mulți dintre susținătorii lui Titel Petrescu au făcut ani grei de închisoare în temnițele comuniste, fiind acuzați de trădare şi de sabotare a „unității clasei muncitoare”. Pe data de 12 noiembrie 1947, Comitetele Centrale ale PCR și PSDR au adoptat un program comun ca „partidul unic al clasei muncitoare”. Însă, până în 1948, PCR a reuşit să se dispenseze de partenerul său de coaliție.

Congresul al VI-lea al PCR (Congresul I al Partidului Muncitoresc Român), care a avut loc în perioada 21-23 februarie 1948, a consemnat decesul PSDR prin „unificarea” sa cu PCR şi formarea Partidului Muncitoresc Român (PMR). Deciziile luate la acest congres au marcat practic lichidarea „frontului unit antifascist” şi au dus la instalarea fermă a comuniştilor la putere. Unificarea PCR cu PSDR le-a oferit comuniştilor majoritatea absolută în noul, unitul PMR. Datele statistice arată că din numărul total de 41 de membri plini ai Comitetului Central, 31 erau membri ai PCR şi numai 10 erau membri ai PSDR; în mod similar, dintre cei 16 membri supleanți, 11 aparțineau PCR şi numai 5 PSDR Dintre cei 13 membri plini ai Biroului Politic, 10 proveneau din PCR şi doar 3 din PSDR, iar dintre membrii supleanți, din totalul de 5, 3 erau din PCR şi 2 din PSDR. Dintre cei 5 membri ai Secretariatului Comitetului Central al PMR (Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu şi Lothar Rădăceanu), 4 erau din PCR şi numai unul din PSDR[28].

Liderii social-democrați care se opuseseră fuziunii cu PCR au fost întemnițați, în timp ce aceia care au colaborat cu comuniştii (Iordăchescu, Rădăceanu, Voitec) au devenit marionetele acestora. Un mesaj special din partea Comitetului Central al PCUS, semnat de Mihail Suslov, a fost citit în mijlocul unor aplauze furtunoase, iar un membru al Comitetului Central, Constanța Crăciun, a exprimat dragostea nemărginită pentru Stalin a participanților la congres printr-o telegramă comună adresată dictatorului sovietic. Dominat de Gheorghiu-Dej

[27] Corneliu Bogdan, intervievat de VT, Philadelphia, aprilie 1989.
[28] Vezi Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, p. 552.

şi Ana Pauker, ambii aclamați frenetic, congresul a trasat noua strategie care a transformat România într-o democrație populară.

Primul pas către dictatura proletariatului a fost făcut în august 1947, odată cu dizolvarea PNȚ. Ultima lovitură a venit pe data de 30 decembrie 1947, când regele Mihai I a fost forțat să abdice şi, în aceeaşi zi, a fost anunțată crearea Republicii Populare Române. Unirea forțată dintre PCR şi PSDR a încheiat procesul care începuse în 1944, atunci când trupele sovietice ocupaseră țara. Din acel moment, în funcție de interesele sovietice, comuniştii români au urmat strategia tranşării, felie cu felie, a corpului politic şi, unul după altul, au preluat controlul asupra principalelor centre de putere. În această privință, nu a existat nici o diferență între strategia de preluare a puterii în România şi tactica „salamului" aplicată de Mátyás Rákosi în Ungaria. Denazificare, democrație de masă, pace şi susținerea muncitorilor şi țăranilor defavorizați, toate aceste sloganuri au fost folosite pentru a convinge largi segmente ale populației că obiectivul comuniştilor români era pur şi simplu crearea unei comunități politice juste şi stabile.

Pe măsură ce Războiul Rece evolua şi se agrava, comuniştii au adoptat o atitudine mai agresivă şi au insistat că, din cauza ascuțirii luptei de clasă, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, țara trebuia să intre în stadiul transformării socialiste. Revoluție, nu reformă, a fost răspunsul pe care Pauker şi Gheorghiu-Dej l-au dat problemelor sociale, economice şi politice ale țării. Acesta a fost momentul în care liderii sovietici au selectat Bucureştiul ca sediu al publicației Cominformului şi al birourilor aferente. Gheorghiu-Dej şi asociații săi din fruntea Partidului Muncitoresc Român le-au părut lui Stalin, Malenkov şi Suslov a fi tovarăşi de încredere, iar „noua Românie" a fost văzută ca o adevărată prietenă a URSS, spre deosebire de trădătoarea Iugoslavie.

Internaționalism, Fracționism şi Comunism Național în România, 1944-1948

Problemele strategice ale PCR, similare cu cele ale „partidelor frățeşti" din Europa Centrală şi de Est, au fost rezolvate într-un cadru determinat de dogma stalinistă: deviația însemna trădare, indiferent dacă era „obiectivă" sau „subiectivă". Duşmanii se aflau pretutindeni, iar datoria de căpătâi a unui militant stalinist era să urmărească şi să descopere „vermina" infiltrată în partid. În ce priveşte obsesia în legătură cu duşmanii, nu au existat diferențe fundamentale între România lui Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker şi Cehoslovacia lui Rudolf Slánský şi Klement Gottwald, Ungaria lui Mátyás Rákosi şi Ernö Gerö, Bulgaria lui Vîlko Cervenkov sau Germania de Est a lui Walter Ulbricht.

În mentalitatea stalinistă, detectarea duşmanilor „din rândurile noastre" era chiar mai importantă decât descoperirea duşmanilor de clasă definiți cu claritate, deoarece primii erau mult mai dificil de demascat. Era uşor, spunea Gheorghiu-Dej, să identifici şi să expui adversitatea unui Iuliu Maniu. Adevărații stalinişti se distingeau prin aceea că recunoşteau şi trădătorul invizibil, care pretindea că este „unul dintre ai noştri", dar în realitate submina marile realizări ale partidului. Această logică a stat la baza luptei pentru putere din interiorul partidelor leniniste din Europa Centrală şi de Est de-a lungul întregii perioade cominformiste (1947-1953).

Deşi Cominformul nu a avut niciodată aceleaşi obiective şi aceeaşi importanță la nivel global ca Internaționala a Treia, acesta a asigurat cadrul în interiorul căruia au avut loc cele mai atroce persecuții ale comuniştilor şi anticomuniştilor în numele apărării revoluției proletare. Inspirată din teza ideologului sovietic Andrei Jdanov despre noul război de clasă internațional dintre două tabere (una progresistă, condusă de URSS şi o alta reacționară, condusă de Statele Unite ale Americii), ideologia şi practica Cominformului corespundeau stalinismului exacerbat. Epuratori şi epurați, călăi şi victime au fost prinşi cu toții într-un mecanism al lichidării continue. Nimeni nu se simțea în siguranță în acest sistem terorist, nici măcar agenții cei mai de încredere ai Moscovei. Într-o zi, Gheorghiu-Dej s-a simțit amenințat

de intrigile „grupului Pauker-Luca"; în ziua următoare, „moscoviții" au căzut de la putere (şi şi-au pierdut libertatea fizică) pe baza celor mai absurde acuzații.

Liderii PCR au participat cu obediență la acest joc politic, reflectând cu fidelitate interesele şi aşteptările Moscovei. Autorii Cominformişti au scris scenariul, dar a depins de staliniştii români, bulgari, polonezi sau maghiari să îl interpreteze în modul cel mai convingător. Pentru a înțelege aceste aspecte ale istoriei PCR, trebuie examinate trăsăturile elitelor comuniste româneşti, luptele lor fracționiste, precum şi cele mai importante personalități care au contribuit la stalinizarea României şi la transformarea ei într-un satelit docil al Uniunii Sovietice. PCR întruchipa o sectă revoluționară: fundamentalist în credința sa, opunându-se oricărei forme de gândire critică, militarist, disciplinat, conspiraționist, ascetic, milenarist şi doctrinar. Forțat să activeze în clandestinitate după adoptarea Legii Mârzescu în 1924, PCR nu a reuşit să-şi creeze o bază de masă în rândurile clasei muncitoare din industrie sau ale altor categorii defavorizate. Sectarismul său doctrinar a constituit cauza principală pentru care partidul a rămas un grup străin, ale cărui sloganuri propagandistice abia atingeau vreo coardă sensibilă în rândurile populației.

Luptele interne de la vârful ierarhiei, conflictele dintre diferitele grupări şi atitudinea condescendentă a Cominternului au exacerbat complexul de inferioritate al partidului. Acest complex a reprezentat singura caracteristică psihologică importantă a elitelor succesive, de la prima generație cominternistă la Gheorghiu-Dej şi Nicolae Ceauşescu. Deşi pretindea că vorbeşte în numele clasei muncitoare, PCR era de fapt doar un purtător de cuvânt al unor teze şi directive formulate în afara României şi aflate deseori în contrast flagrant cu bunul simț politic şi cu interesele partidului. Aceast partid a ales să rămână, pe tot parcursul perioadei interbelice, în afara curentelor principale din politica românească, lipsit de înțelegere față de problemele esențiale ale construcției naționale, statale sau instituționale[29].

Pentru PCR, evenimentul cel mai catastrofal din anii ce au precedat al II-lea război mondial a fost exterminarea vechii gărzi staliniste în timpul Marii Epurări: rezultatul a fost eliminarea oricărei surse potențiale de gândire sau acțiune autonomă în interiorul partidului. Deşi PCR nu a fost dizolvat, nici un alt partid european nu a trecut printr-o epurare de proporțiile celei la care a fost supusă elita istorică a PCR (cu excepția celui polonez).

După Congresul al VII-lea al Cominternului (1935), PCR a îmbrățişat retorica antifascistă a „frontului popular", a încercat să-şi extindă baza de masă şi a căutat să stabilească alianțe cu grupurile cu înclinații de stânga din interiorul partidelor tradiționale şi legale (în special cu membri ai aripii de stânga a Partidului Național Țărănesc şi cu social-democrații conduşi de Constantin-Titel Petrescu, care fuseseră denigrați până atunci). Cu toate acestea, echipa de la conducerea PCR a rămas complet dominată de militanți rigizi care nu înțelegeau problemele interne ale țării (grupul Boris Ştefanov). Între 1940 şi 1944, elita PCR a fost afectată de lupte fracționiste între diferite forțe şi grupuri aflate în competiția pentru putere.

Cele trei centre

Din punct de vedere structural, următoarele facțiuni au funcționat în interiorul PCR în timpul celui de-al Doilea Război Mondial:

1. Comitetul Central aflat în ilegalitate. Acesta era condus de Ştefan Foriş (alias Marius) şi îi mai includea pe Constantin Pîrvulescu, Constanța Crăciun, Ileana Răceanu, Victoria Sîrbu (alias Mira) şi pe inginerul Remus Koffler. Alte personalități legate de Comitetul Central aflat în ilegalitate erau Lucrețiu Pătrăşcanu (înainte de a fi trimis cu domiciliu obligatoriu la Poiana Țapului), Ana Grossman-Toma (care a fost căsătorită timp de

---

[29] Pentru comportamentul PCR înainte şi în timpul preluării puterii, vezi Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, Yale University Press, 1951; Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, Oxford, Oxford University Press, 1964.

câțiva ani cu Pîrvulescu şi al cărei prim soț, Sorin Toma, se afla în exil în URSS) şi Ion Gheorghe Maurer (un avocat specializat în apărarea comuniştilor persecutați). În cadrul acestei facțiuni ilegale a partidului a activat şi Emil Bodnăraş – un fost ofițer în armata română, pe jumătate ucrainean, pe jumătate german, care în 1931 a fugit în Uniunea Sovietică, apoi s-a întors ca agent sovietic, însă a fost arestat şi ținut în închisoare până în 1942[30]. Bodnăraş a luat parte la complotul care a dus la înlocuirea secretariatului lui Foriş, numit de Comintern, de către un grup loial lui Gheorghiu-Dej, care îi includea pe Petre Gheorghe (şeful Comitetului de Partid Bucureşti), Bodnăraş şi Iosif Rangheț şi care l-a cooptat şi pe Pîrvulescu. Conflictul era legat de situația partidului ilegal (care avea sub 1000 de membri), în care fiecare îi suspecta pe toți ceilalți de colaborare cu Siguranța şi cu „duşmanul de clasă“. Legăturile lui Foriş cu Cominternul erau rupte, iar conducerea partidului trebuia să acționeze pe cont propriu. În acest context, conflictele dintre membrii săi au decimat acest grup de dimensiuni reduse. Controlul complet al Moscovei asupra elitei PCR a creat o relație asimetrică de subordonare, care a generat sentimente de umilință şi frustrare printre mulți activişti. Deşi mascate de diverse justificări, aceste sentimente au influențat orientarea antisovietică a PCR după 1958, sub Gheorghiu-Dej[31].

Un comando clandestin a fost creat de către Bodnăraş pentru a scăpa de Foriş. Având în vedere trecutul de agent sovietic al lui Bodnăraş, care fusese antrenat în URSS în şcoli speciale ale NKVD, este puțin probabil ca această inițiativă de a-l elimina pe liderul numit de Moscova să fi fost o acțiune spontană locală[32]. Arhivele PCR păstrează plângeri trimise la Moscova în timpul războiului, ceea ce arată că s-a căutat binecuvântarea Kremlinului pentru conspirația împotriva lui Foriş. Între timp, triumviratul Bodnăraş-Rangheț-Pîrvulescu era în legătură cu o altă facțiune influentă, şi anume, nucleul din închisori, care avea, de asemenea, o atitudine critică față de atitudinea presupus pasivă şi „capitulardă“ a lui Foriş. De ce, s-a pus întrebarea, nu a fost inițiat în România un război de partizani împotriva naziştilor? Foriş şi Koffler au fost desemnați ca principali vinovați pentru aceasta.

2. Gheorghiu-Dej şi „Centrul din închisori”. Gheorghiu-Dej a fost ultimul supraviețuitor, singurul lider cominformist est-european care a rezistat tuturor epurărilor şi

[30] Pentru o analiză a rolului jucat de Bodnăraş şi Maurer în „fabricarea” lui Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu drept lideri de partid, vezi Cristina Luca-Boico, *Les Hommes qui ont porté Ceauşescu au pouvoir*, în „Sources: Travaux historiques”, nr. 20, 1989, pp. 23-32.

[31] În cartea sa, *Revolutionary Breakthroughs and National Development*, Ken Jowitt subliniază relația „patrimonială” dintre identitatea politică a liderului şi putere în cazul elitei PCR; pentru lipsa de legitimitate a PCR şi căutarea unei baze naționale, vezi Pavel Câmpeanu, *National Fervor in Eastern Europe. The Case of Romania*, în „Social Research”, vol. 58, nr. 4, iarna 1991, pp. 804-828. Venind de la un supraviețuitor din perioada de ilegalitate a partidului, explicația lui Câmpeanu cu privire la alegerea lui Dej de către Stalin merită citată: „O astfel de promovare nu ar fi putut să aibă loc într-o țară ocupată de Armata Roşie decât la inițiativa, sau cel puțin cu consimțământul, lui Stalin. Aceasta arată cu claritate că PCR putea conduce țara numai dacă ar fi încetat să fie ceea ce Kremlinul făcuse din el – o sectă antinațională, compusă din, şi condusă de, minorități sau străini” (p. 813). Conferința națională a PCR din acel an nu a făcut decât să aprobe formal avansarea lui Dej la poziția de secretar general. Mai mult, Ana Pauker a susținut promovarea lui Dej. Deşi era ambițioasă şi orgolioasă, Pauker a înțeles că nu era posibil ca ea, o evreică, să devină dictatoarea României. Dacă era vorba de o competiție, aceasta îi opunea pe Dej şi pe Teohari Georgescu – un muncitor etnic român pe care Cominternul intenționase să-l numească secretar general în 1940.

[32] După moartea lui Emil Bodnăraş, survenită în 1976, Securitatea i-a confiscat documentele personale, inclusiv memoriile, care au avut astfel soarta jurnalelor lui Miron Constantinescu, preluate de Securitate în acelaşi fel în vara lui 1974. Documentele personale ale lui Bodnăraş sunt de o importanță crucială pentru cercetarea preluării puterii de către PCR, având în vedere rolul esențial jucat de Bodnăraş ca şef al Serviciului Secret, temutul precursor al Securității, în perioada martie 1945-noiembrie 1947, când acest fost spion sovietic a devenit ministru al Apărării (poziție pe care a deținut-o până în 1956, când a devenit ministru al Transporturilor). Asemănarea dintre numirea lui Bodnăraş ca Ministru al Apărării în România (un afront adus Armatei Române) şi impunerea mareşalului sovietic Konstantin Rokossovsky ca ministru al Apărării în Polonia îndeamnă la reflecție. Se pare însă că Bodnăraş a jucat un rol cheie în influențarea lui Hruşciov pentru ca acesta să retragă trupele sovietice din România în iunie 1958, pregătind astfel terenul pentru politica de autonomie a lui Dej.

frământărilor, atât sub Stalin, cât şi după, fără să-şi piardă poziţia. Cervenkov, Slánský, Ana Pauker şi Rákosi, toţi şi-au sfârşit carierele în dizgraţie. Gheorghiu-Dej însă a rămas la putere, şi-a condus partidul şi a îmbrăţişat chiar un fel de „comunism naţional”. În ciuda aparenţei sale de om de încredere, modest, el era un intrigant perfect, şiret şi hotărât, precum şi un negociator sofisticat. Gheorghiu-Dej a fost un stalinist machiavelic, care a condus o luptă sângeroasă pentru putere[33]. Miron Constantinescu, care îl cunoscuse destul de bine – fuseseră împreună membri ai Biroului Politic până în iunie 1957 – a spus odată: „Dej a fost cel care a introdus metode bizantine în viaţa partidului nostru”[34].

Spre deosebire de alţi lideri comunişti postbelici din Europa Centrală şi de Est, Gheorghiu-Dej nu era un cominternist tipic. Trebuie subliniat rolul jucat de grupul de agenţi sovietici care se aflau în închisorile româneşti în anii 1930 în adoptarea de către Gheorghiu-Dej a valorilor şi practicilor caracteristice stalinismului. Cel mai eficient dintre aceştia a fost ucraineanul Pantelei Bodnarenko (Pantiuşa), care a condus mai târziu Securitatea până în anul 1960 sub numele de Gheorghe Pintilie şi care i-a fost loial lui Gheorghiu-Dej[35].

Înţelegerea tacită dintre nucleul din închisori al lui Gheorghiu-Dej şi conspiratorii din ilegalitate aflaţi în afară (Bodnăraş, Pîrvulescu şi Rangheţ) a culminat cu răpirea lui Foriş, în aprilie 1944, printr-o lovitură de partid care avea să fie un fel de repetiţie pentru încercarea comuniştilor de a deturna lovitura de stat democratică şi antifascistă din august. (De fapt, mareşalul Antonescu va fi sechestrat în casa conspirativă a partidului, în care fusese ţinut prizonier şi Foriş în perioada aprilie-august 1944). Foriş a fost acuzat mai întâi de a fi acţionat împotriva mişcării revoluţionare şi a fost înlăturat de la conducerea partidului. Apoi, după august 1944, nucleul din închisori al lui Gheorghiu-Dej împreună cu comuniştii români care se întorseseră de la Moscova cu Armata Roşie s-au înţeles să-l elimine. La începutul lui ianuarie 1945, Foriş a fost eliberat, dar apoi, pe data de 9 iunie 1945, a fost capturat din nou de către o bandă condusă de Gheorghe Pintilie, care, ajutat de subalternul său, Dumitru Neciu (care se întâmpla să fie şoferul personal al agentului sovietic Pantelei Bodnarenko, zis Pantiuşa), l-a ucis în bătaie pe Foriş, lovindu-l cu o rangă, în vara lui 1946, acţionând la ordinele noului cvartet de la conducerea PCR, Ana Pauker, Vasile Luca, Gheorghiu-Dej şi Teohari Georgescu[36].

---

[33] Pentru detalii cu privire la Dej, vezi Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Univers, 1995.

[34] Miron Constantinescu, citat de mai mulţi veterani ai PCR, precum Cristina Luca-Boico, în discuţiile purtate cu VT.

[35] Pantiuşa s-a căsătorit cu Ana Toma în 1946. Împreună, au constituit unul dintre cele mai puternice şi temute cupluri din PCR de la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950. Deoarece era foarte apropiat de Dej, iar soţia sa era prim-adjunctul Anei Pauker la MAE, cuplul putea influenţa ambele facţiuni aflate în competiţie. Pantiuşa a fost şeful Securităţii până în 1959, când Dej l-a numit şeful Miliţiei. În1961, Dej l-a obligat să iasă la pensie, împreună cu alte elemente din reţeaua stalinistă (Serghei Nicolau-Nikonov, A. Rogojinschi, Ivan Didenko-Vidraşcu, Petr Goncearuk, Vasile Bucikov, Mihai Postanski-Posteucă, Alexandru Grünberg-Nicolschi, Grigore Naum). Deşi a fost denunţat de Ceauşescu şi exclus din partid, agentul sovietic a primit Ordinul „Tudor Vladimirescu” clasa a II-a, o decoraţie importantă, în 1971 (şi a continuat să se bucure de pensia specială şi de alte privilegii până la moartea sa în 1986, când a fost înmormântat, cu onorurile aferente unui general de armată, în Cimitirul Militar Ghencea). Ana Toma a rămas membră a CC până în 1965, dar, după moartea lui Dej, şi-a pierdut poziţia de ministru adjunct al Comerţului Exterior şi a fost numită vicepreşedinte al UCECOM. Pentru amănunte, vezi Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1992. La începutul anilor 1950, ca atâţia alţi foşti ilegalişti, Pantiuşa şi Ana Toma au adoptat doi copii, Radu, care a murit la începutul anilor 1980, şi Ioana, arhitectă, care a emigrat în Israel. Se pare că, la începutul anilor 1950, Ana Toma a avut relaţii strânse cu Dej şi nu a ezitat să-l informeze despre orice lucru semnificativ din viaţa Anei Pauker (pentru a o convinge pe Pauker de loialitatea sa, era gata să-i calce rochiile). În anii 1970, Ana Toma încă mai păstra fotografia cu autograf a lui Dej în sufragerie, acolo unde stătea alcoolicul Pantiuşa ascultând Radio Europa Liberă.

[36] Pentru detalii privind cazul Foriş, vezi Dan Cătănuş, Ioan Chiper (editori), *Cazul Ştefan Foriş. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Vremea, 1999.

În închisoare – mai întâi la Doftana, apoi la Caransebeş şi, în sfârşit, în lagărul pentru deținuți politici de la Târgu-Jiu –, Gheorghiu-Dej şi-a câştigat autoritatea de şef al grupării care a preluat controlul în PCR după august 1944. Gheorghiu-Dej se bucura de o autoritate absolută în rândurile grupului din închisoare. Complotul pe care l-a urzit alături de agentul sovietic Emil Bodnăraş, care i-a devenit prieten după 1943, a deschis drumul eliminării în stil mafiot a lui Foriş. Conflictul dintre Gheorghiu-Dej şi Comitetul Central condus de Foriş nu avea o dimensiune filosofică: nici unul dintre ei nu punea sub semnul întrebării dreptul Kremlinului de a stabili strategia partidului communist din România. Problema era cine putea să pună mai bine în practică ceea ce Stalin (acționând prin Biroul PCR de la Moscova) avea în minte pentru România.

3. Ana Pauker şi Biroul pentru emigranții români de la Moscova. Între 1922, când a fost aleasă pentru prima oară în Comitetul Central, şi 1952, când a fost expulzată de Gheorghiu-Dej, care a acuzat-o simultan de deviaționism de „dreapta" şi de „stânga", Ana Pauker a fost o figură importantă a comunismului românesc. Autoritatea Anei Pauker îşi avea originea în contactele ei cu cartierul general al Cominternului, unde era percepută ca o stalinistă inflexibilă, în care se putea avea încredere. În interiorul PCR, autoritatea Anei Pauker a fost sporită de comportamentul ei din timpul procesului de la Craiova, din 1936, căruia i s-a făcut o publicitate intensă în mijloacele de informare antifasciste naționale şi internaționale. În perioada în care a stat în închisoare (până în 1940, când a fost eliberată de guvernul român în schimbul unui politician basarabean ținut prizonier de către regimul sovietic şi a putut pleca, în felul acesta, la Moscova), Ana Pauker a fost unul dintre liderii mişcării comuniste din închisori (Mislea şi Dumbrăveni).

Ana Pauker l-a întâlnit pe Gheorghiu-Dej şi a avut discuții lungi cu acesta în închisoarea de la Caransebeş. Militanții devotați, care au dezvoltat un adevărat cult pentru „neînfricata tovarăşă Ana", considerau directivele şi părerile ei ca fiind infailibile[37]. Ana Pauker s-a abținut să-şi exprime orice îndoieli cu privire la procesele de la Moscova şi la Marea Epurare, chiar şi atunci când propriul ei soț, Marcel Pauker (Luximin), a fost împuşcat ca un „inamic al poporului". Toate sursele converg în a indica susținerea totală a Anei Pauker pentru vânătoarea de vrăjitoare organizată de Stalin împotriva comuniştilor străini, inclusiv a elitei PCR. Este adevărat că ea nu l-a criticat pe Marcel Pauker şi unii vechi tovarăşi (de exemplu, Zina Brîncu şi Liuba Chişinevschi) şi-au amintit despre această reținere a ei în timpul investigațiilor din 1952. În acelaşi timp, după cum a admis Ana Pauker însăşi cu diferite ocazii în timpul numeroaselor discuții (interogatorii) care au urmat căderii ei din mai 1952, ea nu s-a îndoit niciodată de înțelepciunea şi necesitatea Marii Epurări, şi nici chiar de acuzațiile grave împotriva liderilor istorici ai PCR, printre care se aflau prieteni apropiați şi soțul ei, tatăl a doi dintre copiii ei[38].

După sosirea sa la Moscova în toamna anului 1940, Ana Pauker a reorganizat emigrația politică română. Era în relații apropiate cu multe dintre celebritățile Cominternului (printre care Gheorghi Dimitrov, Vasil Kolarov, Palmiro Togliatti, Dimitri Manuilski şi Maurice Thorez), astfel încât a fost cooptată în Comitetul Executiv al acestuia, în cadrul căruia a jucat un rol important în trasarea planurilor Kremlinului nu numai pentru România, dar şi pentru întreaga zonă a Balcanilor. Există dovezi că a intervenit pe lângă NKVD pentru a-i aduce pe câțiva dintre supraviețuitorii români ai epurărilor înapoi la Moscova, printre care şi pe Vanda Nicolschi, care a făcut parte o singură dată din Biroul Politic al PCR, o aliată a fostului secretar general Alexander Ştefanski-Gorn (executat în timpul Epurărilor), care a

[37] De la Chivu Stoica şi Teohari Georgescu la Leontin Sălăjan şi Leonte Răutu, numeroşi activişti de vârf ai PCR şi-au numit fiicele Ana. La fel, membrii elitei comuniste (precum Apostol, Bodnăraş, Chişinevschi, Alexandru Sencovici, Vasile Vîlcu şi Ghizela Vass) aveau tendința de a le pune băieților lor numele de Gheorghe. Din acest punct de vedere, Ceauşescu a fost o excepție, copiii săi având numele de Valentin, Zoia şi Nicolae.
[38] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate, ed. cit.*, p. 123 şi p. 325.

devenit apoi una dintre colaboratoarele cele mai apropiate ale lui Pauker din Biroul pentru Emigranții Români.

În afară de Ana Pauker şi Vanda Nicolschi, alte figuri importante ale emigrației – care urmau să devină extrem de influente în anii următori – au fost: Vasile Luca (Luka Lászlo), un activist sindical de origine maghiară, care a adoptat cetățenia sovietică şi a servit ca membru al Sovietului Suprem Ucrainean între 1940 şi 1941, Dumitru Coliu, un militant de origine bulgară care a devenit ulterior şeful Comisiei Centrale de Control a PMR şi membru supleant al Biroului Politic (sub Gheorghiu-Dej, între 1954 şi 1965) şi Leonte Răutu (Lev Oigenstein), şeful Serviciului Român al Radio Moscova, care, la sfârşitul anilor 1930, a fost redactorul ziarului PCR, „Scânteia", şi care a emigrat în Basarabia după anexarea acesteia de către URSS. După război, Răutu a devenit principalul ideolog al PCR, colaborând îndeaproape cu un alt basarabean, Iosif Roitman-Chişinevschi, pentru impunerea dogmelor staliniste asupra culturii române. Chişinevschi, însă, nu a emigrat în URSS şi deci nu a participat la activitățile grupului de la Moscova. Acest aspect subminează dihotomiile simpliste, atât de îndrăgite de aceia care explică fracționismul din interiorul partidului ca pe un conflict între etnicii români, care au stat în țară, şi neromânii din emigrație.

Simpatiile sau antipatiile din interiorul elitei PCR erau legate de experiențele personale care modelaseră convingerile şi amintirile, precum greva de la atelierele Grivița, Războiul Civil din Spania, închisorile şi lagărele de concentrare sau exilul în Uniunea Sovietică. În această privință, cineva precum Chişinevschi era mai apropiat de Gheorghiu-Dej, Apostol sau Drăghici decât de Răutu, Pauker sau de militantul de origine bulgară Petre Borilă (Iordan Dragan Rusev). Borilă a făcut parte din Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste a Tineretului (KIM), a fost ofițer politic de rang superior în Războiul Civil din Spania, a lucrat la Moscova pentru Comintern, s-a întors în România cu divizia Tudor Vladimirescu, alcătuită din prizonieri de război români, a devenit şeful direcției politice a armatei române (înainte ca Nicolae Ceauşescu să fie numit în această poziție), şi a fost membru al Biroului Politic şi apropiat al lui Gheorghiu-Dej până la moartea acestuia în martie 1965. Valter Roman (Ernest Neuländer) era un militant de origine maghiaro-evreiască care obținuse o diplomă în inginerie la Brno (Cehoslovacia). A luptat în Spania într-o unitate românească de artilerie din cadrul Brigăzilor Internaționale, a condus stația de transmisie în limba română a Cominternului, „România Liberă", şi s-a întors în România cu armata sovietică, după care a devenit general cu atribuții politice în armata română şi ministru al telecomunicațiilor. Roman a fost epurat la începutul anilor 1950, dar a fost apoi reabilitat şi numit de către Gheorghiu-Dej director al editurii partidului, slujbă pe care a păstrat-o (împreună cu poziția de membru al Comitetului Central) până la moartea sa în 1983.

Nu mai puțin importanți au fost foştii conducători ai grevelor de la Grivița, care evadaseră din închisoarea Doftana şi se refugiaseră în URSS. Dintre aceştia, Constantin Doncea era privit ca adevăratul lider al grevelor de la Grivița. Doncea – care luptase în Războiul Civil din Spania – cu greu se putea supune disciplinei spartane a Cominternului. Dumitru Petrescu (Gheorghe), un alt fost lider al grevelor muncitorilor feroviari şi un supraviețuitor al epurărilor de la Moscova, a lucrat la Editura de Stat de la Moscova până în momentul cooptării sale în Biroul pentru Emigranții Români al PCR. Gheorghe Stoica (Moscu Cohn) – un stalinist experimentat şi membru fondator al partidului, care a fost implicat adânc în luptele fracționiste din 1928-1929, în aparență de partea lui Marcel Pauker – a fost unul dintre instructorii de partid din comitetul de grevă de la Grivița şi a servit ca ofițer politic în timpul Războiului Civil din Spania, având presupuse legături cu NKVD.

După ce s-au întors în România cu divizia Tudor Vladimirescu, aceştia trei au avut cariere foarte diferite. Doncea s-a afirmat cu brutalitate ca primar al Bucureştiului, a fost cooptat în Comitetul Central pentru o vreme, dar a fost epurat de către Gheorghiu-Dej cu prilejul Plenarei din iunie 1958, fiind acuzat de „fracționism" (ceea ce însemna, de fapt, că îl

criticase pe Gheorghiu-Dej pentru atrocitățile de tip stalinist şi pentru aberațiile economice). Petrescu, un individ mai temperat şi mai înțelept decât Doncea, descris adeseori ca un muncitor autodidact, a servit pentru o vreme ca general cu atribuții politice, apoi a fost şeful Secției Organizatorice a Comitetului Central al PCR, ministru de finanțe (succedându-i lui Vasile Luca) şi adjunct al primului ministru până la eliminarea sa cu ocazia aceleiaşi Plenare din iunie 1958. Reabilitat de Ceauşescu în mai 1965 (la două luni după moartea lui Gheorghiu-Dej şi alegerea lui Ceauşescu ca secretar general), Petrescu a devenit vicepreşedinte al Consiliului de Stat (o poziție simbolică, desigur), iar în 1969, la Congresul al X-lea al PCR, a fost ales membru al Prezidiului Permanent al Comitetului Executiv al PCR, dar a murit câteva luni mai târziu.

Gheorghe Stoica a devenit şeful organizației de partid Bucureşti şi membru al Comitetului Central, iar apoi a deținut o serie de poziții în aparatul central de partid, printre care aceea de membru în Comisia Controlului de Partid, unde, alături de Coliu, Pîrvulescu, Elvira Gaisinski şi Vincze János (cunoscut mai bine sub numele românizat de Ion Vințe), a putut să-şi valorifice talentele de anchetator terorizându-i pe cei care erau investigați. Stoica a fost deosebit de violent în denigrarea vechilor săi tovarăşi, Ana Pauker, Luca, Chişinevschi, Doncea şi Petrescu la Plenara din decembrie 1961, una dintre cele mai sălbatice reglări de conturi din întreaga istorie a partidului. Stoica a fost selectat de Ceauşescu să reprezinte vechea gardă în Biroul Politic reorganizat după Congresul al IX-lea al PCR în iulie 1965, când a fost ales membru plin al Comitetului Executiv al partidului. Misiunea sa principală a fost aceea de a conduce comisia secretă formată de Ceauşescu pentru a analiza asasinatul judiciar comis asupra lui Lucrețiu Pătrăşcanu în aprilie 1954 şi măsurile represive luate împotriva altor veterani ai partidului şi pentru a formula acuzația împotriva lui Alexandru Drăghici, principalul călău în slujba lui Gheorghiu-Dej. Astfel, grupul celor care emigraseră la Moscova în timpul celui de-al II-lea război mondial a continuat să influențeze viața politică a comunismului românesc şi după eliminarea aşa-numitei facțiuni Pauker-Luca în iunie 1952.

Sfidarea lui Pătrăşcanu

Cazul lui Lucrețiu Pătrăşcanu este cel mai interesant pentru această perioadă deoarece acesta a încercat să formuleze o „cale spre socialism” românească. Deşi Pătrăşcanu nu avea predispoziții disidente, subtilitatea sa intelectuală şi interesul său pentru probleme teoretice i-au nemulțumit pe Gheorghiu-Dej şi pe Ana Pauker[39]. Astfel, Pătrăşcanu a fost ales pentru un proces spectacol în versiune românească pentru motive diferite.

În primul rând, atât „moscoviții”, cât şi comuniştii „de acasă“ ai lui Gheorghiu-Dej erau iritați de poziția lui în rândurile elitei. Pătrăşcanu îşi făcuse un nume şi îşi construise autoritatea în urma rolului cheie pe care îl jucase în negocierile şi în alianțele care au dus la lovitura de stat antifascistă de la 23 august 1944. Lichidarea lui urma să servească la cimentarea unității elitei de partid, să-i avertizeze pe intelectualii din partid să nu pună prea multe întrebări, să întărească imaginea lui Gheorghiu-Dej în ochii lui Stalin, arătându-i acestuia că secretarul general român era la fel de vigilent ca şi ceilalți lideri din Europa Centrală şi de Est.

Unicitatea procesului lui Pătrăşcanu a constat în refuzul personajului desemnat a fi principalul acuzat de a coopera cu torționarii săi şi de a se lansa pseudoconfesiuni şi de a se acuza singur. În mod paradoxal, s-a întâmplat într-una dintre cele mai mici şi mai bine controlate foste secțiuni ale Cominternului ca scenariul stalinist de „demascare” a duşmanilor de clasă infiltrați la vârful elitei să se lovească de cea mai încăpățânată rezistență. Mai mult,

[39] Vezi Tismăneanu, *From Arrogance to Irrelevance. Avatars of Marxism in Romania*, în *loc. cit*.

Pătrăşcanu a fost plin de dispreţ faţă de încercările colegului său de pe banca acuzaţilor, Belu Zilber, de a coopera cu acuzarea în speranţa vană că aceasta i-ar putea micşora pedeapsa[40].

Care ar fi fost altfel viitorul lui Pătrăşcanu nu se poate şti, pentru că în urma farsei judiciare de la procesul său din aprilie 1954, el a fost executat în secret: Biroul Politic nu a discutat în mod formal sentinţa sa, după cum a afirmat mai târziu Miron Constantinescu în faţa „Comisiei pentru reabilitări" instituite de Ceauşescu. Ţinând cont de evoluţiile din comunismul mondial, inclusiv de disoluţia unităţii de monolit în jurul Moscovei şi de ascensiunea mişcărilor şi a grupurilor neomarxiste revizioniste în alte ţări est-europene, se poate afirma că Gheorghiu-Dej a eliminat pur şi simplu alternativa credibilă – care ar fi putut apare din interiorul partidului – la propria-i putere. Eliminarea lui Pătrăşcanu a echivalat cu o lovitură de graţie dată oricărei speranţe de dezvoltare a unui comunism naţional românesc autentic. Ceea ce s-a întâmplat în schimb a fost simularea unei rupturi cu Moscova, etnicizarea (românizarea) unei elite care avea prea puţin de-a face cu tradiţiile naţionale şi elaborarea, sub Ceauşescu, a unei „ideologii româneşti" corporatist-etnocentrice.

În concluzie, în 1948, la începuturile stalinizării depline a României, elita PCR includea grupuri care se suspectau reciproc şi care aveau experienţe de viaţă diferite. Toate aceste grupuri erau însă gata să sprijine internaţionalismul stalinist. Conflictele dintre cele trei centre analizate mai sus au apărut în primul rând din cauza unor ostilităţi personale, subiective. Toţi comuniştii români, fără excepţie, se luptau pentru sprijinul şi aprobarea Kremlinului. Pentru ei toţi, soarele răsărea în est, la Moscova. Lichidarea lui Foriş, arestarea colaboratorilor săi apropiaţi şi eliminarea lui Pătrăşcanu ca un „deviaţionist naţionalist" (alături de mulţi alţi foşti lideri din ilegalitate) au pus bazele alianţei provizorii dintre Gheorghiu-Dej şi grupul său, pe de o parte, şi „moscoviţii" Pauker şi Luca, pe de altă parte.

Teohari Georgescu, unul dintre colaboratorii cei mai apropiaţi ai Anei Pauker, a fost cel care, la Congresul I al Partidului Muncitoresc Român, în februarie 1948, l-a atacat primul în mod direct pe Pătrăşcanu. Făcând acest lucru, Georgescu relua afirmaţii făcute anterior împotriva lui Pătrăşcanu de Gheorghiu-Dej, în special criticile din 1946 referitoare la formulările controversate ale ministrului de justiţie, exprimate în Transilvania cu privire la disputele etnice dintre maghiari şi români.

În iunie 1948, şedinţa Cominformului a adoptat prima rezoluţie a acestuia împotriva lui Tito. Tonul campaniei antiiugoslave a devenit, de la săptămână la săptămână, din ce în ce mai vehement. În Ungaria, Lászlo Rajk, un membru al Biroului Politic maghiar, a fost arestat şi apoi judecat sub acuzaţiile de titoism, naţionalism şi, evident, de trădare. Aflat sub arest la domiciliu, lui Pătrăşcanu i s-a cerut să mărturisească greşeli naţionaliste. În 1949, la o altă şedinţă a Cominformului, ţinută la Budapesta, unde a prezentat un raport (scris, desigur, de către ruşi) intitulat *Partidul Comunist din Iugoslavia în mâinile unor asasini şi spioni*, Gheorghiu-Dej i-a denunţat pe Rajk, Kostov şi Pătrăşcanu ca fiind agenţi imperialişti infiltraţi în mişcarea clasei muncitoare. Comunismul internaţional intra în epoca suspiciunii generalizate, a conspiraţiilor diabolice şi a terorii de masă.

Stalinismul dezlănţuit, 1948-1956

După preluarea puterii politice de către comunişti în Europa Centrală şi de Est, conducătorii sovietici şi subordonaţii lor locali nu au precupeţit nici un efort pentru a stabili sisteme monopoliste, monopartinice, bazate pe dogmele ideologice izvorâte din interpretarea pe care Stalin a dat-o bolşevismului. Comuniştii şi-au moderat pretenţia ideologică de a înfiinţa „democraţii populare" şi au insistat asupra imperativului de a construi „dictaturi ale proletariatului" de tip sovietic. Planul stalinist pentru Europa de Est s-a bazat pe o strategie unică de transformare a culturilor politice naţionale în cópii la indigo ale celei din URSS.

[40] Cu privire la teroarea stalinistă din România (şi, într-adevăr, din toată Europa Centrală şi de Est), vezi memoriile lui Zilber, *Monarhia de drept dialectic*.

Liderii partidelor comuniste locale şi aparatele administrative şi poliţieneşti din ce în ce mai dezvoltate au pus în aplicare acest plan, transplantând şi chiar accentuând caracteristicile sistemului totalitar de tip sovietic[41].

În sfera economică, era vorba despre transformarea unei economii bazate pe piaţă, aflate în proprietate privată, într-o economie planificată de la centru, aflată în proprietatea statului. Înainte de toate, aceasta însemna naţionalizarea principalelor mijloace de producţie din ţară, acesta fiind un punct important al programului comunist de dinainte de război. Deşi, din prudenţă, punctul acesta fusese eliminat din platforma PCR din 1946, pregătirile pentru această măsură au început din decembrie 1945, atunci când comuniştii au preluat controlul asupra Ministerului Industriei. Un pas intermediar a fost naţionalizarea Băncii Naţionale a României pe 28 decembrie 1946. Mişcarea decisivă a constituit-o o legea din 11 iunie 1948, care prevedea naţionalizarea întreprinderilor industriale, a băncilor, a societăţilor de asigurare, a minelor şi a societăţilor de transport şi care, în viziunea Comitetului Central al PMR, urma să rezolve contradicţia rezultată din faptul că, deşi îşi asumase puterea politică, clasa muncitoare nu putea să controleze economia[42].

În al doilea rând, stalinizarea însemna dezvoltarea industriei grele, în special a celei constructoare de maşini. Stalin, ca şi Lenin, se maturizase într-o epocă în care industria siderurgică, cea a maşinilor electrice şi industria chimică ajunseseră să domine economiile capitaliste occidentale şi credea că puterea unui stat se baza pe aceste industrii gigant[43]. Pentru o ţară predominant agrară, cum era România, dezvoltarea industriei grele însemna distrugerea unei surse de creştere economică cu un potenţial ridicat, precum şi a echilibrului dintre diferitele ramuri economice. Cât despre transformarea economiei într-o economie planificată de la centru (de comandă), un decret emis pe data de 18 iulie 1948 a stabilit înfiinţarea unei comisii de stat pentru planificare, care urma să exercite un control complet asupra dezvoltării tuturor ramurilor economiei naţionale. Preşedintele acesteia era însuşi Gheorghe Gheorghiu-Dej, ministrul Economiei naţionale şi secretarul general al PMR. Pe parcursul următoarelor decenii, dogma planului stabilit de la centru a rămas neschimbată în România. Mecanismele de piaţă au fost distruse, micile întreprinderi au dispărut, iar planul a devenit, efectiv, un obiect de cult. De la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu, proprietatea colectivă (adică, a statului) asupra resurselor economice a fost considerată piatra de încercare în ce privinţa devotamentul autentic faţă de idealul marxist al societăţii lipsite de clase.

În domeniul agriculturii, stalinizarea însemna abolirea proprietăţii private asupra pământului şi înfiinţarea gospodăriilor colective. Acest ţel a fost ascuns la început, iar primul guvern dominat de comunişti, cel condus de Petru Groza, a introdus, în martie 1945, un program de reformă agrară prin care s-au distribuit efectiv 1 057 674 de hectare unui număr de 796 129 de familii[44]. Cu toate acestea, în conformitate cu crezul marxist-leninist, ţărănimea, din cauza ataşamentului faţă de proprietatea privată, era o clasă reacţionară care trebuia să fie reeducată într-o comunitate socialistă. Războiul total împotriva ţăranilor era esenţial pentru a obţine a economie complet controlabilă. Inspirându-se din tradiţia bolşevică, comuniştii români erau convinşi că diferenţele dintre sectoarele socialist (industrial) şi nesocialist (agrar) ale economiei trebuiau eliminate.

Începutul „transformării socialiste a agriculturii” în România a fost anunţat de către rezoluţia Plenarei Comitetului Central al PMR din 3-5 martie 1949. Justificarea teoretică

---

[41] Pentru cazul polonez, vezi Teresa Torańska, *Them. Stalin’s Polish Puppets*, New York, Harper & Row, 1987. Pentru cazul românesc, vezi Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Editura Ioan Slavici, 1995.

[42] Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania*, pp. 161-165.

[43] Vezi Daniel Chirot, *What Happened in Eastern Europe in 1989*, în Vladimir Tismăneanu (coord.), *Revolutions of 1989*, London, Routledge, 1999, pp. 19-40.

[44] Lotul mediu avea suprafaţa de 1,3 hectare, mult mai puţin decât în cazul reformei agrare din 1919-1921, cea mai radicală din Europa de Est, când lotul mediu avea suprafaţa de aproximativ 4 hectare.

pentru campania de colectivizare a fost oferită de teoria stalinistă cu privire la alianța dintre clasa muncitoare şi țăranii săraci, văzută ca baza socială pentru „dictatura proletariatului". Drumul spre desăvârşirea colectivizării în România a fost lung. Început în 1949, procesul impus asupra țăranilor a fost abandonat temporar în 1952, a fost reluat în 1958 şi, în sfârşit, s-a anunțat că a fost încheiat în 1962[45].

În al treilea rând, stalinizarea a urmărit distrugerea completă a societății civile şi înregimentarea vieții intelectuale şi a culturii. Pentru a distruge relațiile interumane, indivizilor le-a fost indus un sentiment universal de teamă, aceştia fiind tratați ca simple rotițe în angrenajele maşinăriei statului totalitar. Comuniştii au câştigat controlul asupra Ministerului de Justiție prin Lucrețiu Pătrăşcanu, care a devenit ministru în noiembrie 1944, şi treptat au preluat controlul asupra Ministerului de Interne. După formarea „primului guvern democratic" condus de Petru Groza, Teohari Georgescu, care până atunci era doar subsecretar de stat la Ministerul de Interne (din 4 noiembrie 1944), a devenit şeful acestei instituții după 6 martie 1945[46]. Teroarea aleatorie a fost îndreptată împotriva tuturor straturilor sociale şi împotriva tuturor categoriilor de inamici politici, de la membrii partidelor tradiționale până la membrii partidului comunist, mergând până la cel mai înalt nivel. Sistemul juridic a fost reconfigurat în aşa fel încât să-l priveze pe individ de orice sentiment de protecție sau de susținere potențială. Au fost numiți noi judecători, iar întregul sistem juridic a devenit un instrument al regimului.

În domeniul vieții intelectuale, scopul partidului comunist a fost acela de a anihila orice formă de creativitate autentică: literatura, istoria, arta şi filosofia trebuiau să se subordoneze ideologic sferei politice[47]. Tradiția culturală a fost reinterpretată în conformitate cu noile dogme: principalele personalități din literatura română au fost eliminate din publicațiile oficiale, cenzura a fost aplicată drastic pentru a elimina orice aducea a „naționalism", „cosmopolitism", „obiectivism" sau alte forme de „decadență burgheză". În 1950, cu ocazia centenarului naşterii poetului național, Mihai Eminescu, propaganda de partid a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-l prezenta pe pesimistul poet romantic ca pe un precursor al luptelor proletariatului împotriva „capitalismului lipsit de suflet". Între timp, au fost organizate campanii împotriva celor care refuzau să susțină pe deplin simplistele şi tendențioasele dogme oficiale. Cotidianul partidului, „Scânteia", a jucat un rol important în aceste campanii: chiar redactorul şef, Sorin Toma, a fost însărcinat să scrie un pamflet vulgar pentru a-l ataca pe unul dintre cei mai elogiați poeți ai României, Tudor Arghezi[48].

Filosofia, istoria, sociologia şi alte ştiințe sociale au fost principalele victime ale acestei politici jdanoviste. Academia Română a fost restructurată prin eliminarea unora dintre cei mai prestigioşi membri ai ei, acuzați de convingeri „burgheze". Scribi ai partidului precum Mihail Roller sau Petre Constantinescu-Iaşi au devenit adevărații îndrumători ai ştiinței şi culturii în „România populară". Echipa care a controlat Secția de Propagandă şi Agitație între 1946 şi 1953 – formată din Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu, Ofelia Manole şi Mihail Roller – a impus şi a supravegheat supunerea totală față de linia oficială a partidului. În timp ce tehnicienii erau necesari pentru îndeplinirea planurilor de industrializare ale partidului, intelighenția creatoare era destinată să construiască o nouă cultură bazată pe realismul

---

[45] Pe 27 aprilie 1962, în cadrul unei sesiuni speciale a Marii Adunări Naționale, Gheorghiu-Dej a anunțat că procesul de colectivizare se încheiase; Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, p. 337.

[46] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, pp. 491-492.

[47] În acest sens, un exemplu sugestiv îl constituie reinterpretarea totală a istoriei României de către o echipă condusă de Mihail Roller. În general, influența occidentală a fost neglijată, în timp ce marele popor rus, apoi sovietic, era prezentat întotdeauna ca protectorul românilor sau, cel puțin, al celor oprimați în România. Roller a fost principalul autor al unui manual şcolar pentru licee care a servit, până la moartea lui Stalin, drept versiunea definitivă, incontestabilă, a viziunii comuniste cu privire la istoria României.

[48] Mai târziu, Toma şi-a exprimat regretul profund pentru această greşeală teribilă şi a susținut că pamfletul care îl ataca pe Arghezi fusese scris în urma unor ordine exprese venite de la vârful ierarhiei de partid.

socialist jdanovist transplantat în România. „Uniunile de creație" (precum Uniunea Scriitorilor, condusă de Traian Şelmaru, Mihai Novicov, Nicolae Moraru şi Mihai Beniuc, Uniunea Compozitorilor şi Uniunea Artiştilor Plastici) au devenit principalele instrumente ale partidului pentru controlul, coruperea şi cooptarea intelighenției[49].

„Şcoala de științe sociale Andrei Jdanov" – un mecanism de îndoctrinare special, controlat de partid – subordonată direct secției de agitație şi propagandă a Comitetului Central, a fost înființată pentru a educa noua generație de comunişti care nu trecuseră niciodată prin experiența vieții de partid din ilegalitate sau prin cea a luptei antifasciste[50]. Cei care au fost pregătiți în această şcoală şi care s-au maturizat în anii în care se afirma noua clasă comunistă, îi vor înlocui treptat pe liderii generației anterioare, care vor fi eliminați din conducerea partidului unul după altul, în urma unei lupte sălbatice pentru putere.

Intelectualul leninist şi partidul: cazul Lucrețiu Pătrăşcanu

În Europa de Est, sfârşitul anilor 1940 a reprezentat o perioadă de teroare stalinistă, instituită de poliția politică aflată sub controlul consilierilor şi agenților sovietici[51]. Conflictul din 1948 dintre Iugoslavia şi Uniunea Sovietică a contribuit la strângerea şurubului în domeniul politic. Potrivit demonologiei politice staliniste, perfidul „duşman de clasă" se infiltrase în partidele comuniste. Pentru Stalin (şi, desigur, pentru adepții săi din Europa Centrală şi de Est), nu se putea avea încredere deplină în nimeni. Rákosi, Berman, Gottwald, Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker, cu toții puteau fi suspectați de trădare şi fiecare dintre ei era un potențial candidat pentru rolul principal într-un proces spectacol. Dacă Tito, cu palmaresul său de cominternist şi de partizan antinazist, se dovedise a fi un renegat duplicitar, atunci oricine putea fi suspectat de înclinații mârşave similare. Epurările au fost lansate pentru a-i stârpi pe „conspiratorii ascunşi"[52].

S-a afirmat că partidele staliniste din Europa de Est s-au caracterizat prin fracționism şi sectarism. De fapt, cu cât un partid comunist era mai marginal şi mai puțin reprezentativ din punct de vedere istoric, cu atât mai profund era sectarismul acestuia. Cazul românesc constituie un exemplu perfect. Sfâşiat de lupte interne între cele trei centre din timpul perioadei de ilegalitate, PCR a păstrat o mentalitate de fortăreață asediată chiar şi după al II-lea război mondial. Având în vedere că înainte de 1945 acuzațiile reciproce au dus în general la expulzarea membrilor facțiunii învinse, odată ce partidul a ajuns la putere efectele acestor

---

[49] Pentru detalii privind cooptarea intelectualității, vezi Marin Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. O carte cu domiciliu forțat (1979-1995). Dialectica puterii. Eseu politologic*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995, Eugen Negrici, *Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitație şi propagandă*, Bucureşti, Editura Pro, f. a. şi Ana Selejan, *Reeducare şi prigoană. România în timpul primului război cultural, 1944-1948*, vol. 2, Sibiu, Editura Thausib, 1993.

[50] Amănunte privind şcoala „Jdanov" şi programul acesteia, vezi în *News from behind the Iron Curtain*, iunie 1944, pp. 22-26. În acelaşi timp, şcoala de partid „Ştefan Gheorghiu" a fost creată pentru a forma cadre în domeniul organizatoric. Cele două şcoli, „Jdanov" şi „Ştefan Gheorghiu", s-au unit la sfârşitul anilor 1950. „Ştefan Gheorghiu" a rămas principala şcoală de cadre a PCR până în decembrie 1989. La începutul anilor 1970, rectorul acesteia a fost Miron Constantinescu, urmat de Leonte Răutu, care a fost destituit în 1981. Ultimul rector al şcolii de partid „Ştefan Gheorghiu" a fost Dumitru Popescu, unul dintre principalii doctrinari ai socialismului lui Ceauşescu.

[51] Materiale publicate în timpul Primăverii de la Praga descriu sistemul represiv condus de poliția politică şi confirmă implicarea poliției secrete sovietice în procesele-spectacol din Cehoslovacia; Eugen Loebl, *My Mind on Trial*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1976; Jiři Pelikan (coord.), *The Czechoslovak Political Trials*, Stanford, Stanford University Press, 1971. În România, agenții sovietici au jucat un rol şi mai important, de vreme ce ei erau ofițeri ai poliției politice şi membri ai anturajului lui Gheorghiu-Dej. Când România a intrat în conflict cu URSS, aceşti agenți au fost înlocuiți din funcții, dar şi-au continuat existența ca cetățeni privilegiați ai României.

[52] Adam B. Ulam, *Titoism and the Cominform*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1952; Zbigniew Brzezinski, *The Soviet Bloc. Unity and Conflict*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1967; Hélène Carrère d'Encausse, *Le Grand frère. L'Union soviétique et l'Europe soviétisée*, Paris, Flammarion, 1983.

lupte nesfârşite au fost catastrofale. Din momentul în care a devenit partid de guvernămînt, PCR a proiectat la nivel național o viziune bazată pe dogmatism şi suspiciune generalizată. Partidul cerea din partea membrilor săi anularea facultăților critice. Dacă Secretariatul îl găsea pe vreunul dintre membrii de partid vinovat de o „deviație", individul astfel stigmatizat era pierdut. Prietenii şi, în multe cazuri, chiar rudele apropiate, îl abandonau cu speranța de a convinge conducerea de propriul ataşament față de interesele supreme ale partidului.

În cazul PCR, o serie de elemente legate de complexul de inferioritate al celor care dominau elita partidului au agravat prejudecățile antiintelectuale ale unor activişti de origine muncitorească şi ale ideologilor partidului (Leonte Răutu, Mihail Roller, Sorin Toma, Ştefan Voicu, Nestor Ignat, Constanța Crăciun, Zina Brîncu, Nicolae Moraru) angajați, conform jargonului comunist, pe „frontul ideologic" în lupta împotriva rămăşițelor mentalităților burgheze. Cu excepția lui Alexandru Dobrogeanu-Gherea şi a lui Lucrețiu Pătrăşcanu, în perioada timpurie şi, ulterior, a lui Miron Constantinescu, Grigore Preoteasa şi Ion Gheorghe Maurer, intelectualii fuseseră în mod evident absenți din eşaloanele superioare ale partidului. Acest antiintelectualism îşi avea originea în conceptul marxist-leninist care vedea în proletariat clasa revoluționară predestinată. Intelectualii erau priviți ca nişte ființe debile şi instabile, cărora le lipseau convingerile şi principiile ferme şi care puteau fi, în cel mai bun caz, interpreții „condiției proletare". Departe de a garanta o carieră în partidele leniniste, o reputație de intelectual stârnea astfel suspiciune. Mai mult, din moment ce nu era legată de istoria şi cultura națională a României, platforma politică şi ideologică a PCR nu a fost atrăgătoare pentru inteligheația românească interbelică. Partidul a aderat necondiționat la teza Cominternului potrivit căreia România era o „construcție imperialistă multinațională" şi a susținut ideea autodeterminării pe baze etnice până la secesiunea completă. Datorită acestei linii mioape, sectare şi, până la urmă, autodistructive, compoziția etnică a PCR a fost dezechilibrată.

Comunismul românesc a fost izolat de curentele de idei şi de valorile fundamentale din perioada interbelică. De asemenea, comunismul românesc s-a exprimat prin autoritarism, centralism birocratic, fracționism, intoleranță şi supunere necondiționată față de Moscova, centrul comunismului mondial. Tuturor acestora li s-au adăugat caracteristicile experienței conspirative din ilegalitate, în special refuzul dialogului şi perpetuarea climatului de teamă şi suspiciune. Din cultura politică națională românească, PCR a preluat şi a dezvoltat o anumită versatilitate în privința principiilor şi o tentație spre nepotism şi corupție.

Eliminarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu, începută prin epurarea sa în 1948, urmată de procesul şi executarea sa în 1954, reprezintă unul dintre cele mai dezgustătoare episoade din istoria comunismului românesc, precum şi unul dintre cele mai puțin studiate procese politice din Europa de Est[53]. Acest episod ține de cea de-a doua fază de represiune stalinistă: persecutarea unor lideri naționali importanți ai partidelor comuniste, care activaseră în rezistența clandestină împotriva naziştilor (László Rajk şi, ulterior, János Kádár în Ungaria, şi Władisław Gomułka în Polonia)[54]. Pătrăşcanu era unul dintre liderii cei mai înzestrați şi mai populari ai partidului. Născut în anul 1900 la Bacău, într-o familie burgheză, avea pregătire de avocat, cu un doctorat luat la Leipzig[55]. S-a alăturat mai întâi mişcării socialiste în 1919, iar în

[53] Pentru o analiză a procesului Pătrăşcanu în context est-central european, vezi George Hodos, *Show Trials. Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, New York, Praeger, 1987, pp. 93-111. Vezi şi introducerea bine informată a Sandei Golopenția la Anton Golopenția, *Ultima carte*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001.

[54] În prima fază, au fost atacate partidele politice „burgheze"; a treia fază a fost îndreptată împotriva unora dintre cei mai credincioşi susținători ai Moscovei, care fuseseră implicați în operațiuni ale Cominternului şi care „fuseseră legați de Stalin pe tot parcursul istoriilor lor personale". Vezi Carrère d'Encausse, *Le Grand frère*, pp. 115-127.

[55] Tatăl său, D. D. Pătrăşcanu, care era binecunoscut în România, aparținuse grupului de stânga ieşean din jurul revistei „Viața Românească", dar, sub influența prietenului său Constantin Stere, intrase în Partidul Național Liberal la începutul secolului.

1921, atunci când s-a înfiinţat PCR, s-a numărat printre membrii fondatori. În anii 1920, Pătrăşcanu a fost avocatul apărării în procesele câtorva comunişti importanţi. A devenit membru al Comitetului Central în anii 1930 şi a reprezentat PCR la Comintern în perioada 1935-1936. În 1931, Pătrăşcanu a fost ales în parlament ca membru al Blocului Muncitoresc-Ţărănesc[56]. A fost unul dintre organizatorii politici ai grevei de la Griviţa din februarie 1933. Între anii 1924 şi 1941, Pătrăşcanu a fost închis de şase ori, dar, spre deosebire de ceilalţi comunişti, a fost eliberat în scurt timp. În 1943, a fost închis în acelaşi lagăr pentru deţinuţi politici ca şi Gheorghiu-Dej, la Târgu-Jiu. A fost eliberat însă după numai opt luni şi i s-a permis să stea în staţiunea Poiana Ţapului, unde părinţii săi aveau o vilă, lucru care l-a iritat pe Gheorghiu-Dej, care ispăşea o pedeapsă grea.

Pătrăşcanu a colaborat cu Ion Gheorghe Maurer şi cu Emil Bodnăraş pentru orchestrarea operaţiunii din aprilie 1944 împotriva lui Foriş. Încă de dinainte de război, el stabilise relaţii apropiate cu tineri intelectuali comunişti, care îi admirau profunzimea teoretică, precum Miron Constantinescu şi Grigore Preoteasa. După înlăturarea lui Foriş, conducerea provizorie a PCR l-a numit pe Pătrăşcanu reprezentantul partidului în negocierile cu liberalii, cu naţional-ţărăniştii şi cu cercurile de la palatul regal, care au condus la lovitura de stat de la 23 august 1944.

A fost numit ministru fără portofoliu în primul guvern de coaliţie care s-a format în urma loviturii de stat, apoi a devenit ministru de justiţie, poziţie pe care a deţinut-o din noiembrie 1944 până la începutul anului 1948. A fost membru al delegaţiei care s-a deplasat la Moscova în septembrie 1944 pentru a negocia armistiţiul dintre România şi Uniunea Sovietică. Acolo, fiindu-le practic necunoscut liderilor sovietici (spre deosebire de Ana Pauker şi de Vasile Luca), a fost primit cu indiferenţă. Se pare că unele dintre remarcile sale din timpul discuţiilor privind armistiţiul au fost interpretate de ruşi ca un semn de „aroganţă naţionalistă". De asemenea, Pătrăşcanu a făcut parte din delegaţia română care a participat la Conferinţa de pace de la Paris din 1946.

După cum s-a sugerat deja, originea conflictului dintre Gheorghiu-Dej şi Pătrăşcanu a fost de natură personală. Cei doi avuseseră o relaţie tensionată în lagărul de la Târgu-Jiu. Pe Gheorghiu-Dej l-au iritat eforturile lui Pătrăşcanu de a se afirma ca un personaj marcant în cadrul organizaţiei de partid. Mai târziu, Gheorghiu-Dej i-a criticat pe Constantin Pîrvulescu şi pe alţi membri ai conducerii din clandestinitate pentru că l-au numit pe Pătrăşcanu într-o poziţie crucială precum cea de delegat din partea comuniştilor la negocierile cu partidele „burgheze". Pentru Gheorghiu-Dej şi apropiaţii săi, Pătrăşcanu nu fusese niciodată unul dintre ai lor. Acestora le displăceau lipsa lui de interes faţă de intrigile de partid şi refuzul de a profita de veniturile suplimentare sau de privilegiile speciale, la care se adauga nemulţumirea lui Gheorghiu-Dej faţă de popularitatea lui Pătrăşcanu printre intelectuali şi studenţi. Pentru a împiedica dezvoltarea unei facţiuni pro-Pătrăşcanu în cadrul partidului, Gheorghiu-Dej şi, pe atunci, apropiatul său aliat, Iosif Chişinevschi, au decis să-l acuze de păcatul imaginar al şovinismului.

Ana Pauker, care, încă din anii 1920, îl cunoscuse pe Pătrăşcanu, şi-a exprimat rezervele în legătură cu profunzimea şi trăinicia convingerilor leniniste ale lui Pătrăşcanu[57]. În 1946, în timpul campaniei electorale, Gheorghiu-Dej l-a atacat pe Pătrăşcanu din cauza unui discurs pe care îl ţinuse în faţa studenţilor români din Cluj ca urmare a unor incidente cu caracter interetnic care avuseseră loc acolo. Pătrăşcanu încercase să sublinieze ataşamentul

---

[56] Vezi Henry L. Roberts, *Rumania: Political Problems of an Agrarian State*, pp. 256, 290 şi Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania*, pp. 40, 151-160, 354.

[57] De fapt, Pătrăşcanu a afirmat că, încă din toamna lui 1944, Pauker, Luca şi Gheorghiu-Dej şovăiau să-i dea spre îndeplinire vreo sarcină importantă în numele partidului; vezi *Greşelile mele ca activist de partid*, în *Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Bucureşti, Editura Vremea, 1996, pp. 20-28.

PCR față de valorile patriotice româneşti, dar discursul său a fost distorsionat de Gheorghiu-Dej şi invocat împotriva lui în raportul secretarului general asupra „curentelor şoviniste şi revizioniste” de la Plenara Comitetului Central din noiembrie 1946[58].

La Congresul PMR din februarie 1948 Pătrăşcanu şi-a pierdut locul din Comitetul Central, fără a i se permite să ia cuvântul pentru a se apăra. Atacul a fost lansat de Teohari Georgescu, secretar al Comitetului Central şi membru al Biroului Politic, care le-a comunicat participanților la congres că fostul ministru de justiție „căzuse sub influența burgheziei”, „devenise un exponent al ideologiei burgheze” şi „supraestimase forțele inamice”[59]. Câteva luni mai târziu, după ruptura cu Iugoslavia, Pătrăşcanu a fost acuzat şi de a fi fost agent „titoist-fascist” şi spion în slujba serviciilor secrete occidentale. Pe 28 aprilie 1948 a fost arestat din ordinul lui Gheorghiu-Dej şi a fost inițial interogat de o comisie de partid compusă din Teohari Georgescu, Iosif Rangheț, Alexandru Drăghici şi Gheorghiu-Dej însuşi. Pătrăşcanu a fost închis împreună cu soția şi câțiva prieteni apropiați şi supus unor interogatorii extenuante[60]. Pe data de 1 mai 1948, înainte de începerea interogatoriilor, Pătrăşcanu a adresat o scrisoare emoționantă secretariatului, cu alte cuvinte către Gheorghiu-Dej, Pauker, Luca şi Georgescu, arătând că era nevinovat[61].

Lucrețiu Pătrăşcanu a stat închis timp de şase ani, fiind executat numai în 1954. Spre deosebire de László Rajk şi Rudolf Slánský, Pătrăşcanu nu a consimțit să-şi mărturisească presupusele crime. Gheorghiu-Dej l-a criticat pe Teohari Georgescu pentru incapacitatea sa de a-l „demasca” pe Pătrăşcanu, de unde reiese că atât timp cât Gheorghiu-Dej împărțea puterea în secretariat cu Pauker, Luca şi Georgescu, investigațiile nu au reuşit să producă dovada necesară pentru ca un proces precum cel al lui Rajk să aibă loc în România.

În vara lui 1952, după epurarea grupului Pauker-Luca-Georgescu, a fost format un comitet special pentru finalizarea investigațiilor asupra lui Pătrăşcanu şi a celor închişi împreună cu el. Noul comitet era îndrumat de Alexandru Drăghici, proaspăt desemnat ministru de interne, care primea instrucțiuni direct de la Gheorghiu-Dej şi de la numărul doi în partid, secretarul Comitetului Central însărcinat cu „organele speciale”, Iosif Chişinevschi. Echipa de investigatori era condusă de colonelul de securitate Ioan Şoltuțiu, care fusese la Praga în timpul pregătirilor pentru procesul-spectacol regizat lui Slánský pentru a studia cum se obțin confesiunile[62]. Şoltuțiu a schimbat stilul interogatoriilor: începând din septembrie

[58] Materiale de arhivă arată că afirmația încriminatoare „sunt român înainte de a fi comunist” nu a fost făcută, de fapt, de Pătrăşcanu, ci i-a fost atribuită de un informator, Pavel Apostol; vezi Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2003.

[59] Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, pp. 151-156.

[60] Pe lângă soția lui Pătrăşcanu, Elena (născută Hertha Schwammen), au mai fost arestați şi interogați Lena Constante, Harry Brauner şi Belu Zilber, cu toții prieteni apropiați ai familiei Pătrăşcanu. Elenei Pătrăşcanu i s-a spus că soțul ei avusese o legătură cu Lena Constante, determinând-o astfel să depună mărturie împotriva acestuia. Elena Pătrăşcanu a fost condamnată la 14 ani de închisoare, dar a fost eliberată în 1956. Vezi ordinul de eliberare a sa în Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu (editori), *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete, 1944-1989*, vol. I, Bucureşti, Editura Paideia, 1998, pp. 102-103. Mai târziu, s-a căsătorit cu regizorul de teatru Yannis Veakis, un comunist grec exilat. Despre cercul intim al lui Pătrăşcanu, vezi Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului valah*, Bucureşti, Editura Albatros, 2000. Pandrea însă avea motive personale pentru a o antipatiza pe Elena Pătrăşcanu; în consecință, memoriile sale trebuie citite cu anumite rezerve atunci când este vorba despre părerile sale cu privire la cine a fost cu adevărat responsabil de căderea lui Lucrețiu Pătrăşcanu.

[61] Arhiva Serviciului Român de Informații (ASRI), fond P, dosar 40002, vol. 3, ff. 339-400.

[62] Se pare că a existat o încercare de a lega cazul Pătrăşcanu de „grupul Pauker-Luca-Georgescu”, aşa cum se poate vedea dintr-un raport al lui Ioan Şoltuțiu, la două luni după ce investigațiile au fost reluate. Această ipoteză este avansată de Robert Levy în „Sfera Politicii”, nr. 29-30, iulie-august 1995, pp. 39-42. Pentru raportul lui Şoltuțiu, vezi ASRI, fond Y, dosar 40002, 16, ff. 2-16 şi „Sfera Politicii”, nr. 29-30, iulie-august 1995, pp. 43-45; nr. 31 septembrie 1995, pp. 42-45 şi nr. 32, octombrie 1995, pp. 43-44. O posibilă legătură între cele două procese a fost Egon Balas, un prieten al lui Alexandru Iacob, care a fost mâna dreaptă a lui Vasile Luca la Ministerul de Finanțe şi care a fost şi el implicat în procesul şefului său. Jacques Berman, care a fost implicat în

1952 au fost folosite tortura şi presiunile morale pentru a-i „convinge" pe cei arestaţi să mărturisească crimele lor şi ale celorlalţi din grup[63].

Pătrăşcanu s-a dovedit a fi o persoană puternică. Ca dovadă a presiunilor la care a rezistat stă scrisoarea din 13 noiembrie 1952, pe care a trimis-o ministrului de interne, Drăghici[64]. Deşi „verificarea" a continuat până la sfârşit în stilul impus de Şoltuţiu, Pătrăşcanu şi-a sfidat investigatorul şi a respins minciunile ticluite în principal de fostul său prieten şi coleg de proces, Belu Zilber. După luni de tortură fizică, Zilber, un intelectual sofisticat şi cinic, a ajuns la concluzia că rezistenţa era inutilă şi că strategia cea mai bună era cooperarea cu torţionarii. Prin urmare, el a conceput un halucinant scenariu al conspiraţiei şi trădării, iar întreaga serie de acuzaţii împotriva lui Pătrăşcanu s-a bazat pe născocirile care plecau de la mărturiile date de ceilalţi acuzaţi, în primul rând de la auto-rechizitoriul lui Zilber[65].

Procesul a fost pus în scenă între 12-14 aprilie 1954, dar, din cauza refuzului lui Pătrăşcanu de a-şi admite greşeala, acesta s-a ţinut în faţa unei audienţe selecţionate dintre militanţii de partid şi cadrele Securităţii. În acest fel, i-au lipsit efectele de senzaţie ale precedentelor procese-spectacol din celelalte ţări est europene. Probele s-au limitat numai la „confesiunile" celorlaţi deţinuţi[66]. Pătrăşcanu a fost acuzat de crime împotriva păcii şi de înaltă trădare, fiind condamnat la moarte. În afară de Pătrăşcanu, singurul condamnat la moarte în acest proces a fost Koffler, adjuctul lui Foriş, a cărui demitere din biroul politic în 1944 fusese susţinută de Pătrăşcanu[67]. În afară de cei doi, era implicat un grup eterogen, din rândurile căruia mulţi aveau legături personale cu Pătrăşcanu şi cu soţia sa, printre care Belu Zilber, Harry Brauner (muzicolog şi folclorist) şi prietena acestuia, Lena Constante (cunoscută ca artist plastic, cu o sensibilitate literară deosebită). Din acelaşi grup făcea parte Ion Mocsony-Stârcea (fost mareşal al palatului, care fusese activ în lovitura de stat de la 23 august), inginerul Emil Calmanovici, Herant Torossian (om de afaceri american şi fost consul la Paris), Jacques Berman (fost diplomat), Alexandru Ştefănescu şi văduva lui Foriş, Victoria Sîrbu[68].

Procesul a avut câteva obiective: să-l prezinte pe Pătrăşcanu ca un trădător a cărui viaţă politică fusese un şir de conspiraţii împotriva intereselor ale clasei muncitoare, să-l

---

procesul Pătrăşcanu, a fost obligat să depună mărturie că s-a angajat în acţiuni de spionaj împreună cu Balas pe când cei doi se aflau împreună la Legaţia României de la Londra; vezi Egon Balas, *Will to Freedom. A Perilous Journey through Fascism and Communism*, Syracuse, N.Y., Syracuse University Press, 2000, pp. 312-316 şi declaraţia lui Jacques Berman din data de 22 ianuarie 1953 în *Principiul bumerangului*, pp. 140-163.

[63] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 154 şi p. 329.

[64] Scrisoarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu din 13 noiembrie 1952, ASRI, fond P, dosar 40002, 10, f. 401.

[65] Pentru propria mărturie a lui Zilber cu privire la proces şi la comportarea sa în timpul anchetei, vezi cele două versiuni ale memoriilor sale, *Actor în procesul Pătrăşcanu* şi *Monarhia de drept dialectic*. După ce prima versiune i-a fost confiscată de poliţia secretă, Zilber şi-a rescris memoriile sub pseudonim, însă rezulatul este diferit. Prima versiune a fost recuperată mai târziu din arhivele fostei Securităţi şi ambele versiuni au fost publicate.

[66] Pe lângă mărturia lui Zilber, care, în memoriile sale, a admis că a recunoscut că ar fi comis crimele puse pe seama sa, vezi şi mărturia Lenei Constante, implicată în acest proces, *The Silent Escape. Three Thousand Days in Romanian Prisons*, Berkeley, University of California Press, 1995. În plus, comisia de partid care, la cererea lui Ceauşescu, a investigat acest proces pentru a-l incrimina pe Gheorghiu-Dej, dar mai ales pe Alexandru Drăghici, care trebuia îndepărtat, a descris toate metodele utilizate pentru a obţine mărturisirile.

[67] În timpul pregătirii procesului, Koffler a scris o serie de autocritici grotesc de masochiste, în care admitea că era un maniac sexual, un asasin şi un trădător; vezi Autobiografie, ASRI, fond P, dosar 40002, 45, pp. 34-80. Printre cei care au depus mărturie împotriva Koffler la proces s-au numărat foşti membri ai conducerii partidului din ilegalitate (Ana Toma şi Ilka Melinescu), care l-au acuzat pe fostul şef al serviciului financiar al partidului de legături cu poliţia secretă al lui Antonescu (Siguranţa).

[68] Pătrăşcanu şi Koffler au fost condamnaţi la moarte şi executaţi pe data de 17 aprilie 1954. Ceilalţi au fost condamnaţi la închisoare pe diverse termene: Belu Zilber, Alexandru Ştefănescu şi Emil Calmanovici la închisoare pe viaţă; Ion Mocsonyi-Stârcea şi Herant Torossian la 15 ani de închisoare; Lena Constante şi Harry Brauner la 12 ani; Jacques Berman la 10 ani şi Victoria Sîrbu la 8 ani. Pentru documentele privind procesul, vezi *Principiul bumerangului*, pp. 361-381.

asocieze pe el şi grupul său cu operaţiunile de spionaj occidentale şi să demonstreze activităţile subversive ale conducerii PCR sub Foriş-Koffler în timpul războiului. Cu alte cuvinte, numai datorită lui Gheorghiu-Dej şi a „nucleului său sănătos, leninist” duşmanii au fost identificaţi, iar planurile lor au fost înăbuşite în faşă.

Deşi în multe dintre analizele occidentale Pătrăşcanu a fost considerat un potenţial Tito, nici una dintre scrierile sale nu sugerează existenţa unei abordări originale a revoluţiei socialiste[69]. Scopul procesului nu a fost acela de a distruge „titoismul” din cadrul partidului român, ci acela de a elimina rivalii şi a discredita vechea gardă a partidului. Pătrăşcanu nu a fost un potenţial Tito, ci mai degrabă un potenţial Gomułka român – un comunist pentru care devotamentul faţă de Stalin nu însemna abandonarea oricărui sentiment patriotic. Tragedia lui a fost aceea că a subestimat intensitatea resentimentelor lui Gheorghiu-Dej şi a abilităţii tactice a acestuia de a se debarasa de inamici. Pătrăşcanu detesta lipsa de cultură a lui Gheorghiu-Dej şi aroganţa Anei Pauker. El îl considera pe Gheorghiu-Dej o cantitate neglijabilă şi nu şi-a dat seama că secretarul general juca un rol din ce în ce mai influent în cadrul cvartetului conducător (Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu) care a dominat partidul până în 1952. Într-un moment în care conflictul cu Iugoslavia putea fi deja anticipat, la câteva luni după stabilirea Cominformului în septembrie 1947, liderii PCR au găsit în Pătrăşcanu ţapul ispăşitor perfect pentru orice tip de deviaţie de care Stalin i-ar fi putut acuza pe ei.

Procesul lui a avut loc în 1954, atunci când Malenkov şi Hruşciov se debarasaseră de Beria, iar noul curs era nu numai tolerat, dar chiar încurajat în ţările satelite[70]. În alte ţări est-europene procesele politice au continuat de-a lungul anilor 1954 şi 1955 (de exemplu, în Cehoslovacia lui Antonin Novotny), dar acestea au afectat numai eşaloanele de mijloc ale partidului, nu pe cei de la vârf. Cu alte cuvinte, la un an după moartea lui Stalin, procesele staliniste care mai aveau loc în diverse ţări erau mai degrabă afaceri de natură internă decât unele inspirate şi controlate de Moscova.

Execuţia lui Pătrăşcanu a fost, prin urmare, o iniţiativă românească, nu una sovietică, cu toate că românii au primit sfaturi din partea sovieticilor în perioada pregătirii procesului, iar ruşii nu s-au opus pedepsei cu moartea[71]. Întemniţarea pentru o perioadă de aproape şase ani nu a fost posibilă fără aprobarea sovieticilor şi fără implicarea acestora în investigaţiile aferente cazului. Pătrăşcanu a fost lichidat pentru că Gheorghiu-Dej a realizat că vremurile se schimbau şi că fostul ministru de justiţie, care nu recunoscuse nimic, putea deveni o alternativă care îl putea pune în pericol pe el însuşi şi pe grupul său. Gheorghiu-Dej şi apropiaţii săi se temeau că Pătrăşcanu putea genera o reacţie antistalinistă în cadrul partidului, care le putea submina propria poziţie. Mai mult, ei se temeau că Pătrăşcanu putea fi folosit ca un pion politic de către ruşi, care se aflau în căutare de alternative pentru liderii stalinişti compromişi din Europa de Est[72].

---

[69] Cartea lui Pătrăşcanu, *Problemele de bază ale României*, Bucureşti, 1944, era o lucrare pragmatică, cu caracter politic, gândită ca o contribuţie la ideologia PCR. Celelalte scrieri ale sale, în special *Curente şi tendinţe în filozofia românească*, retipărită în 1971 de Editura Politică din Bucureşti, erau, fără îndoială, lucrări ortodoxe din punct de vedere ideologic.

[70] Se poate argumenta că procesul lui Beria ar fi putut servi ca model pentru procesul Pătrăşcanu, aşa cum sugerează Belu Zilber în *Actor în procesul Pătrăşcanu*, pp. 123-24 (presupunând că Beria a fost, cât de cât, judecat).

[71] Miron Constantinescu a dezvăluit mai târziu faptul că în 1954 fusese trimis la Moscova pentru a obţine aprobarea sovieticilor pentru proces, dar că Malenkov i-a spus „asta este treaba voastră”.

[72] Cu privire la evoluţiile din Europa de Est în epoca poststalinistă, vezi François Fejtö, *A History of the People's Democracies. Eastern Europe since Stalin*, New York, Praeger, 1971; Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, vol. 3, *The Breakdown*, Oxford, Clarendon Press, 1978; Richard Löwenthal, *World Communism. The Disintegration of a Secular Faith*, New York, Oxford University Press, 1964; Leopold Labedz, *International Communism after Khrushchev*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1965; Imre Nagy, *Un Communisme qui n'oublie pas l'homme*, Paris, Plon, 1957; Tibor Meray, *Ce jour-là: 23 octobre 1956*, Paris, Robert Laffont, 1966 şi Tamás

Procesul lui Pătrăşcanu a fost, în primul rând, o epurare care a eliminat un potențial rival, ale cărui merite şi lung serviciu în slujba mişcării revoluționare le depăşeau pe cele ale celor care îl persecutau. În al doilea rând, presupusa trădare a lui Pătrăşcanu constituia o explicație pentru slăbiciunea partidului din timpul războiului şi absența unei mişcări comuniste de rezistență în România. Din acest motiv, Pătrăşcanu a fost asociat cu grupul lui Foriş, reprezentat de Remus Koffler, fostul număr doi din partid, eliminat în aprilie 1944 odată cu Foriş. În al treilea rând, prin legăturile stabilite între Gheorghiu-Dej şi „moscoviți" în timpul afacerii Pătrăşcanu, coeziunea grupului hegemonic s-a accentuat. În al patrulea, judecându-l pe Pătrăşcanu, PCR a contribuit la propaganda sovietică împotriva Iugoslaviei lui Tito. În al cincilea, potențialii critici erau descurajați, iar orice tendință fracționistă suprimată. După 1954, poziția lui Gheorghiu-Dej în cadrul conducerii de partid a devenit mai puternică decât oricând. El chiar l-a numit pe locotenentul său de încredere, Gheorghe Apostol, prim-secretar al Comitetului Central (1954-1955), fără să-i fie teamă de competiție. Ca prim-ministru al țării, Gheorghiu-Dej a început să-şi cultive propria imagine ca om politic luminat, interesat mai înainte de orice de creşterea economică, de dezvoltarea industrială şi de creşterea standardului de viață al populației.

Nicolae Ceauşescu nu era pe-atunci membru al Biroului Politic pentru a susține decizia de executare a lui Pătrăşcanu, luată de Gheorghiu-Dej şi de Chişinevschi. Astfel, el personal nu a fost implicat personal în acel verdict. Mai târziu, Ceauşescu a câştigat capital politic din această îndoielnică inocență pentru a se pretinde antistalinist şi pentru a-l discredita pe Gheorghiu-Dej. În cadrul ofensivei sale împotriva baronilor lui Gheorghiu-Dej de după 1965, Ceauşescu l-a reabilitat pe Pătrăşcanu, dar nu şi toate celelalte victime ale acestui proces. El nu numai că l-a atacat pe Alexandru Drăghici, ministrul de interne din perioada 1952-1965, pentru rolul jucat în realizarea efectivă a epurărilor staliniste, dar l-a făcut şi pe Gheorghiu-Dej direct răspunzător pentru faptul că le ordonase[73].

Astfel, Ceauşescu îi avertiza pe foştii membri ai Biroului Politic, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraş şi Chivu Stoica, precum şi pe proaspăt-reabilitatul Miron Constantinescu, că partidul cunoştea rolul lor în uciderea lui Pătrăşcanu. Pentru a-şi face drum către puterea absolută, Ceauşescu a orchestrat reabilitarea politică a lui Pătrăşcanu şi a obținut eliminarea duşmanului său principal, precum şi neutralizarea principalilor suporteri ai lui Gheorghiu-Dej din cadrul conducerii partidului.

Mărirea şi decăderea Anei Pauker

După eliminarea lui Pătrăşcanu, se părea că între Gheorghiu-Dej, Pauker şi Luca exista o colaborare armonioasă, care era subliniată de către maşina propagandistică orchestrată de Iosif Chişinevschi şi Leonte Răutu. („Ana, Luca, Teo, Dej/bagă spaima în burgheji") era un faimos slogan al vremii, iar ordinea numelor conducătorilor partidului nu era întâmplătoare. Se crease imaginea că exista o distribuție a responsabilităților între cei patru lideri, toți patru fiind secretari ai Comitetului Central al PCR şi devotați Uniunii Sovietice şi lui Stalin însuşi. Gheorghiu-Dej, ca secretar general al PCR, deținea controlul asupra aparatului de partid. Ana Pauker şi Vasile Luca controlau Ministerul Afacerilor Externe şi, respectiv, Ministerul Finanțelor. Teohari Georgescu, care, deşi fusese un membru al nucleului din închisori, îi era devotat Anei Pauker, conducea Ministerul de Interne.

Aczél (coord.), *Ten Years After. The Hungarian Revolution in the Perspective of History*, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1966. Pentru o abordare din perspectiva „marxismului critic", vezi Ferenc Fehér, Agnes Heller, *Hungary 1956 Revisited. The Message of a Revolution – A Quarter of a Century After*, London, George Allen & Unwin, 1983.

[73] Ceauşescu a subliniat în mod special faptul că Zilber nu trebuie reabilitat; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p.158 şi p. 330.

La început, balanța puterii părea a fi echilibrată între cei patru. În timpul şedinței Secretariatului din 24 octombrie 1945, la două zile după plenara care alesese Biroul Politic şi Secretariatul, secretarii nou-aleşi au decis că fiecare dintre ei va răspunde de un anumit domeniu[74]. Gheorghiu-Dej, ca secretar general, era însărcinat cu educația politică şi cu problemele organizatorice; Pauker superviza activitățile comuniste din cadrul guvernului şi răspundea de problemele economice şi administrative; Luca era responsabil cu organizațiile de femei, de tineret şi ale minorităților; iar Georgescu conducea Frontul Unit Muncitoresc, care coordona relațiile cu social-democrații.

În perioada dintre septembrie 1944, când s-a reîntors de la Moscova, şi toamna lui 1945, Ana Pauker a condus efectiv partidul, cu toate că nu a avut niciodată titlul oficial de prim-secretar sau de secretar general. Pe 24 octombrie 1945, toți secretarii Comitetului Central au căzut de acord ca Gheorghiu-Dej să fie secretar general, ca etnic român şi muncitor care suferise 11 ani în închisorile şi lagărele burgheziei. Pauker însăşi a venit cu această idee, insistând că din orice punct de vedere, Gheorghiu-Dej i-ar fi preferabil ei ca lider la partidului. Luca însă a propus ca Dej să dețină această poziție numai formal, iar in practică adevăratul lider să fie Pauker. Ana Pauker a respins această propunere[75]. Deşi uniți de interese comune şi de dorința de a consolida puterea comunistă în România, fiecare dintre ei avea ambiții personale, toți doreau poziții de conducere şi căutau protecția Moscovei.

Trebuie subliniat înțelesul leninist al „fracționismului" – un păcat cardinal conform dogmei comuniste. Acest termen se referă la manevrele independente de organele alese ale partidului, în special în cercuri paralele de discuții şi inițiative politice. În realitate, în ciuda retoricii despre unitatea partidului, elitele comuniste nu au fost niciodată omogene. Personalitățile şi grupurile s-au ciocnit întotdeauna. De fapt, istoria politică a comunismului internațional este istoria epurării continue a diferitelor facțiuni etichetate de către învingători ca „deviaționişti anti-partinici". Cei învinşi în luptele pentru putere intrapartinice erau denumiți fracționişti, în timp ce câştigătorii erau celebrați ca fiind campionii „cauzei sfinte" a unității partidului.

Cazurile lui André Marty şi Charles Tillon din Partidul Comunist Francez sau ale facțiunilor Heinrich Brandler-August Thalheimer şi Ruth Fischer-Arkady Maslow din Partidul Comunist German sunt comparabile cu conflictul din interiorul Comitetului Central român dintre Gheorghiu-Dej şi Pauker et al. Fiecare dintre părți se lupta cu disperare pentru binecuvântarea Kremlinului şi îşi folosea relațiile pentru a o submina pe cealaltă. Nimeni nu putea ignora faptul că deciziile ultime în privința epurărilor din partidele conducătoare din țările satelite erau luate de Kremlin, în principal de Stalin.

Ana Pauker se bucura de sprijinul facțiunii Molotov-Kaganovici-Voroşilov de la Moscova, în timp ce Gheorghiu-Dej era în relații cu Gheorghi Malenkov, un posibil moştenitor al lui Stalin. Prin aliatul său, Iosif Chişinevschi, Gheorghiu-Dej avea contacte în aparatul de securitate sovietic, în special cu Lavrenti Beria. În timp ce Ana Pauker avea relații de prietenie cu ambasadorul sovietic la Bucureşti, Serghei Kavtaradze, Gheorghiu-Dej şi grupul său aveau legături cu editorul-şef al periodicului Cominformului „Pentru pace trainică, pentru democrație populară", Mark Borisovici Mitin, membru al Comitetului Central al PCUS şi unul dintre principalii doctrinari stalinişti (era co-autorul oficialei *Scurtă biografie* a lui Stalin).

Cine erau protagoniştii acestei nemiloase lupte pentru putere? Născut la Bîrlad în 1901, Gheorghe Gheorghiu-Dej fusese muncitor feroviar, inițial atras de mişcarea socialistă.

---

[74] Secretariatul avea patru membri: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Biroul Politic era compus din aceştia patru şi alți trei membri: Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi şi Miron Constantinescu. Vezi stenograma şedinței plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945, în „Sfera Politicii", nr. 40, 1996, pp. 29-34; nr. 41, 1996, pp. 26-29.

[75] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 159 şi p. 330.

Abia în 1932, sau chiar în 1933, a devenit membru al PCR. A jucat un rol important, deşi nu decisiv, în greva din februarie 1933 de la atelierele de reparații feroviare Grivița din Bucureşti. După ce a fost condamnat la zece ani de închisoare în aşa-zisul proces al muncitorilor ceferişti, în care au fost condamnați şi Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi şi Chivu Stoica, Gheorghiu-Dej a fost ales în comitetul central al PCR, pe când se afla în închisoarea de la Doftana. În această poziție, singurul său rival din punct de vedere etnic şi al originii sociale era Ilie Pintilie, de asemenea muncitor feroviar. Spre deosebire de ceilalți lideri est-europeni ai vremii (precum Walter Ulbricht în Germania de Est, Klement Gottwald în Cehoslovacia, Boleslaw Bierut în Polonia, Vîlko Cervenkov în Bulgaria şi Iosip Broz Tito în Iugoslavia) şi de alți comunişti români (precum Constantin Pîrvulescu, Iosif Chişinevschi, Petre Borilă şi Gheorghe Stoica), Gheorghiu-Dej nu a studiat niciodată la şcoala leninistă a Cominternului. El a învățat limba rusă şi şi-a însuşit ideologia stalinistă în forma în care era prezentată în *Problemele leninismului* şi în *Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice*, în timp ce se afla în închisoare. Profesorii săi au fost agenții sovietici închişi în România, precum Simion Zeiger, un inginer comunist, care a devenit unul dintre principalii săi colaboratori după 1944. Spre deosebire de Petrescu, Doncea şi Vasilichi, Gheorghiu-Dej nu a fost ajutat să evadeze din închisoarea Doftana de către aparatul comunist din ilegalitate şi, din acest motiv, a avut resentimente față de aceşti membri ai PCR, mai norocoşi şi mai importanți în ochii Cominternului[76].

Gheorghiu-Dej nu era deci produsul direct al tradiției cominterniste, iar loialitatea sa necondiționată nu fusese testată. Avea însă câteva calități: numele său era relativ cunoscut în România datorită procesului din 1934 şi detenției ce a urmat; ca etnic român şi muncitor industrial, el a îmbunătățit autoritatea unui partid perceput de cei mai mulți ca fiind format aproape numai din membri ai minorităților naționale şi a pacificat animozitățile dintre moscoviți cultivându-şi un stil rezervat, dar prietenos şi abordabil. Spre deosebire de Rákosi, Gottwald, Bierut, Tito, Ulbricht, Thorez, Pauker şi Togliatti – toți educați de către Comintern – Gheorghiu-Dej era un aparatcic înnăscut. Era stalinist din instinct, nu datorită ideologiei.

În timp ce se afla în închisoare şi-a dovedit capacitatea de intrigă şi manipulare a celorlalți prizonieri, precum şi abilitatea de a se prezenta pe sine ca fiind inofensiv. Era numit „bătrânul", deşi avea numai în jur de 40 de ani. Mai târziu şi-a păstrat stilul, atrăgând intelectuali de stânga, cum ar fi Ion Gheorghe Maurer, Ilie Murgulescu, Mihai Ralea şi chiar intelectuali necomunişti, precum C.I. Parhon, Traian Săvulescu, G. Călinescu şi Mihail Sadoveanu. În închisoare şi-a făcut două tipuri de relații: pe de-o parte, activişti ca Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş şi Nicolae Ceauşescu, iar pe de altă parte, spioni sovietici ca Pintilie Bodnarenko, Petea Goncearuk, Mişa Postanski (Posteucă), Simion Babenko şi Seghei Nikonov (Nicolau). De la aceşti spioni sovietici a învățat Gheorghiu-Dej o limbă rusă primitivă, astfel încât era capabil să comunice direct cu Stalin şi ulterior cu Hruşciov[77]. În închisoare, Gheorghiu-Dej a început o campanie de denigrare a conducerii PCR din ilegalitate, al cărei şef era Ştefan Foriş. După evadarea din lagărul de la Târgu-Jiu, Gheorghiu-Dej a devenit liderul de necontestat al PCR.

În septembrie 1944, Ana Pauker şi Vasile Luca s-au întors de la Moscova cu tancurile Armatei Roşii. Ana Pauker, născută Rabinsohn, personifică evoluția întortocheată a stalinismului românesc. S-a născut în 1893, într-o familie de evrei ortodocşi din satul moldovean Codăeşti (jud. Vaslui), dar s-a mutat la Bucureşti împreună cu părinții încă din copilărie. Influențată de scrierile revoluționare ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea şi de revoluționarul româno-bulgar Cristian Racovski, s-a implicat de tânără în mişcarea socialistă.

---

[76] Frustrarea lui Gheorghiu-Dej pentru a nu fi fost inclus în planul de evadare este confirmată de memoriile unor membri ai partidului, precum Alexandru Sencovici, aflate în arhiva fostului Institut de Studii Politice şi Sociale.

[77] Conform discuțiilor purtate de VT cu Corneliu Bogdan în primăvara lui 1989 cu privire la Gheorghiu-Dej şi filiera spionilor sovietici şi corespondenței purtate de VT cu Mircea Oprişan, Ilie Zaharia şi Cristina Luca-Boico.

Pe 13 decembrie 1918 a luat parte la marşul antiguvernamental inspirat de sloganuri bolşevice al muncitorilor, care s-a terminat cu intervenția poliției şi cu câțiva morți. Prin căsătoria cu Marcel Pauker, vlăstarul unui familii evreieşti înstărite din Bucureşti, care avea o considerabilă influență în presa de stânga, Ana Rabinsohn s-a radicalizat şi mai mult.

Atunci când a avut loc Congresul al II-lea al PCR, în 1922, era deja membră a Comitetului Central al partidului. A părăsit România şi s-a alăturat grupului de instructori ai Cominternului, care avea misiuni speciale în Franța[78]. S-a întors în Bucureşti în 1934, dar a fost arestată pe 14 iulie 1935, judecată împreună cu alți activişti comunişti, precum Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş, Liuba Chişinevschi, şi condamnată la 10 ani de închisoare. Toți ceilalți din lotul de condamnați vor colabora ulterior cu Gheorghiu-Dej pentru a o exclude din partid.

Episodul de la Craiova din 1936 a reprezentat unul dintre cele mai semnificative din istoria PCR. Stânga stalinistă internațională („Stalinternul") a câştigat capital politic de pe urma procesului Anei Pauker, transformând-o într-un simbol al militantismului antifascist. În închisoare l-a întâlnit pe Gheorghiu-Dej, care îi succedase lui Ilie Pintilie la conducerea organizației comuniste de la Doftana şi, în ciuda faptului că era un agent profesionist al Cominternului, a fost în mod evident sedusă de stilul modest şi principial pe care Gheorghiu-Dej ştia să-l mimeze. Astfel, a ajuns la concluzia că Dej merita să conducă partidul.

În noiembrie 1940, ca urmare a unei înțelegeri dintre guvernul român şi cel sovietic, Ana Pauker a fost schimbată pentru un fost lider din parlamentul basarabean (Sfatul Țării), care votase în favoarea unirii cu România în 1918 şi care fusese închis de către ruşi după reocuparea Basarabiei de către forțele sovietice în iunie 1940. Pauker a fost lăsată să plece la Moscova, unde, datorită relațiilor ei cu lideri ai Cominternului ca Dimitri Manuilski, Dolores Ibárruri, Gheorghi Dimitrov, Vasil Kolarov, Maurice Thorez sau Palmiro Togliatti, a reuşit să controleze grupul comuniştilor români din emigrație[79].

La Moscova, Ana Pauker a ajuns să facă parte din aristocrația Cominternului şi şi-a făcut contacte importante printre demnitarii sovietici[80]. În calitate de membru al Comitetului Executiv al Cominternului, ea conducea Biroul Extern al PCR şi elabora strategia partidului de preluare a puterii în România, împreună cu Vasile Luca, Petre Borilă, Valter Roman, Dumitru Petrescu, Gheorghe Stoica şi Leonte Răutu, pentru a menționa numai câțiva dintre colegii ei „moscoviți". În septembrie 1944 s-a întors împreună cu Vasile Luca la Bucureşti, odată cu Armata Roşie, şi au fost cooptați în Secretariatul Comitetului Central al PCR. În 1947, Pauker a devenit ministru de externe, poziție pe care a deținut-o până în 1952, când a fost epurată. La Congresul I al PMR din februarie 1948, ea a fost cea care a rostit cuvântul de închidere, fiind realeasă atât în Biroul Politic, cât şi în Secretariat[81].

Vasile Luca, colaboratorul apropiat al lui Pauker din „centrul" de la Moscova, a fost cel de-al doilea membru al cvartetului conducător care a fost epurat împreună cu ea. Născut ca Luka László în Transilvania, în 1898, era un etnic maghiar care din motive politice şi-a schimbat numele într-unul care suna româneşte. S-a alăturat cauzei comuniste încă din

---

[78] Vezi Philippe Robrieux, *Maurice Thorez. Vie secrète, vie publique*, Paris, Fayard, 1975, p. 145 şi p. 656. În timp ce era trimisul Cominternului în Franța, sub numele conspirativ Marina, Ana Pauker a făcut parte din direcția consultativă colegială a Partidului Comunist Francez, condusă de către militantul cehoslovac Eugène Fried (Clément), împreună cu Ernö Gerö, Georges Kagan şi alții. Cu privire la Fried, inclusiv despre legătura sa cu Ana Pauker, vezi Annie Kriegel, Stéphane Courtois, *Eugen Fried. Le Grand Secret du PCF*, Paris, Seuil, 1997.

[79] Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996, pp. 111-151 şi pp. 358-370.

[80] Arkadi Vaksberg, *Hotel Lux. Les Partis frères au service de l'Internationale communiste*, Paris, Fayard, 1993, pp. 12-14.

[81] În ce priveşte felul în care Ana Pauker era văzută de către românii anticomunişti la acea vreme, vezi *A Girl Who Hated Cream Puffs*, în „Time", 20 septembrie 1948, pp. 31-34.

tinerețe. După încorporarea Transilvaniei în România Mare, a intrat în PCR. Informațile disponibile despre Luca arată că era relativ necultivat, dar plin de sine şi mândru de originile sale proletare. Aceste trăsături i-au servit în cadrul partidului. Luca a fost un intrigant abil. A fost activ în sucursala Braşov până la arestarea sa din 1924, iar apoi, după trei ani de închisoare, în cadrul Comitetului Central al PCR din ilegalitate.

Luca a fost implicat în luptele fracționiste din 1928-1929, dar a reuşit să le supraviețuiască şi să rămână în rândurile conducerii abandonându-şi foştii colaboratori, Elek Köblös, Eugen Rozvan, Vitali Holostenco şi chiar protectorul, Imre Aladar. A devenit din ce în ce mai activ în mişcarea sindicală şi a participat la pregătirile grevei de la Lupeni din 1929. A fost promovat în Comitetul Central după Congresul al V-lea al PCR, atunci când partidul a fost complet bolşevizat. Arestat în 1933 şi eliberat în 1938 pentru a fi arestat din nou, ajunge după 1940 în URSS. Ca promotor al concepției staliniste despre naționalitate, a devenit rapid cetățean sovietic şi ulterior deputat în Sovietul Suprem Ucrainean.

Împreună cu Pauker, Luca s-a aflat în fruntea emigrației comuniste române de la Moscova după 1940. A participat la înființarea departamentului român al Radio Moscova şi la activitățile postului de transmisie al Cominternului, „România Liberă". Cei mai mulți dintre emigranții politici influenți din România erau implicați în aceste două întreprinderi propagandistice, inclusiv Leonte Răutu, Valter Roman, Zina Brîncu, Ana Pauker, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu şi Alexandru Bârlădeanu. Luca a jucat un rol esențial şi în îndoctrinarea prizonierilor de război români din URSS[82]. După ce s-a reîntors în România împreună cu „tovarăşa Ana" a promovat rapid spre vârfurile propagandei comuniste. Deşi nu era un orator înzestrat şi era dezavantajat de accentul său maghiar, s-a străduit să contribuie la subminarea firavei democrații româneşti, ținând nenumărate discursuri în care condamna forțele „reacționare" şi cerea preluarea imediată a puterii de către comunişti. În conversațiile private cu Gheorghiu-Dej, Luca a criticat elita locală a partidului pentru faptul că participase la lovitura de stat antifascistă de la 23 august.

Ana Pauker şi Vasile Luca s-au asociat cu Gheorghiu-Dej şi cu grupul din închisori mai întâi pentru a lichida grupul Foriş-Koffler şi apoi pentru a-l elimina pe Lucrețiu Pătrăşcanu din partid. Oamenii care aparținuseră anturajului lui Gheorghiu-Dej la Doftana, Caransebeş şi Târgu-Jiu – Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu, Alexandru Drăghici, Teohari Georgescu, Alexandru Moghioroş, Iosif Rangheț şi ceilalți – s-au specializat în înscenări şi epurări staliniste.

Teohari Georgescu a fost unul dintre acoliții lui Gheorghiu-Dej în campania împotriva lui Foriş din timpul războiului, dar şi el a fost epurat în 1952 ca făcând parte din facțiunea „antipartinică" a Anei Pauker. El nu fusese membru al „coaliției emigranților", dar Gheorghiu-Dej nu a putut uita că în 1940 Cominternul sugerase numirea lui Georgescu ca secretar general în încercarea de a românizа elita PCR[83]. Se pare că Georgescu a refuzat această promovare, dar Gheorghiu-Dej nu a subestimat riscul ca Moscova să-l folosească pe Georgescu împotriva sa.

Conflictul dintre Gheorghiu-Dej şi grupul Pauker-Luca-Georgescu nu trebuie văzut ca unul de natură politică. „Grupul antipartinic" a fost mai degrabă o construcție post-factum decât o asociație de conspiratori care gândeau la fel şi care intenționau să-l detroneze pe Gheorghiu-Dej. Spre deosebire de Pauker şi Luca, Georgescu – un muncitor de origine

---

[82] Soția lui Luca, Elisabeta, participase ca voluntară în cadrul Brigăzilor Internaționale la Războiul Civil din Spania, unde ocupase un post în administrația spitalicească; vezi Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Bucureşti, Editura All, 1998, p. 174.

[83] Mai mulți foşti ilegalişti au oferit detalii despre vizita lui Georgescu la Moscova în 1940 şi despre propunerea care i s-a făcut la sediul central al Cominternului de deveni secretar general al PCR. Acest fapt este confirmat de către Teohari Georgescu în stenograma declarației lui Teohari Georgescu privind activitatea lui Ştefan Foriş şi suprimarea acestuia, în Dan Cătănuş, Ioan Chiper (editori), *Cazul Ştefan Foriş*, pp. 273-274.

română – nu petrecuse anii războiului în exilul sovietic, ceea ce poate explica uşurinţa cu care Nicolae Ceauşescu l-a reabilitat politic şi i-a redat locul în Comitetul Central în 1972[84].

Epurarea grupului Pauker-Luca-Georgescu a fost pregătită cu minuțiozitate şi înfăptuită pas cu pas. Prestigiul politic al Anei Pauker se diminuase ca urmare a campaniei de „verificare" a tuturor membrilor de partid, în urma căreia aproximativ 190 000 de „elemente exploatatoare şi ostile" au fost date afară – cam 20% din total – cu ocazia plenarei din 23-24 ianuarie 1950. Comunicatul oficial al acestei şedinte şi revista Cominformului, „Pentru pace trainică, pentru democrație populară", au subliniat erorile comise în politica de recrutare a noilor membri în 1945-1946, atunci când Ana Pauker şi Miron Constantinescu fuseseră responsabili pentru ceea ce în jargon marxist-leninist se chema „edificarea partidului." În acelaşi timp, epurările masive care au avut loc în Comitetul Democratic Evreiesc şi în Comitetul Maghiar (fronturi comuniste ale etnicilor evrei şi maghiari din România) sugerează aceeaşi politică de subminare a liderilor „moscoviți".

Astfel, internaționalismul perioadei cominterniste a fost treptat înlocuit de o atitudine cinică, pragmatică, cosmetizată cu motive naționaliste, chiar xenofobe. Gheorghiu-Dej şi acoliții săi au speculat antisemitismul lui Stalin şi nu au ezitat să joace aceeaşi carte. Miza era puterea absolută, iar evreitatea rivalilor reprezenta un argument care putea fi folosit în fața dictatorului sovietic.

Gheorghiu-Dej şi grupul său s-au folosit de alegerile locale şi de cele „parlamentare" din 1951 pentru a-şi întări pozițiile din aparatul de stat. Aceste alegeri i-au permis lui Gheorghiu-Dej să-şi impună protejații în poziții influente din administrația locală de stat. La cea de-a treizecea aniversare a PMR din mai 1951 se întrevedea noua structură de putere: săracele cuvinte de laudă adresate de Gheorghiu-Dej colegilor săi din Secretariat subliniau deteriorarea ireversibilă a poziției acestora. Acțiunea lui Gheorghiu-Dej împotriva aşa-zisului grup Pauker-Luca-Georgescu a mers mână în mână cu intensificarea represiunii interne, cu stimularea unui climat de suspiciune şi frică în interiorul partidului şi cu întărirea campaniei anti-iugoslave, în special în paginile revistei „Pentru pace trainică, pentru democrație populară"[85].

Gheorghiu-Dej nu a făcut nici un pas fără să se consulte cu consilierii sovietici, care doreau o epurare în România în conformitate cu scenariul procesului Slánský din Cehoslovacia lui Gottwald. Pătrăşcanu, la fel ca şi Gomułka, Rajk şi Kostov, fuseseră aleşi în primul stadiu al atacurilor asupra deviației „naționalist-titoiste". După 1951, Stalin era din ce în ce mai convins că o conspirație imperialist-sionistă amenința socialismul şi că partidele comuniste trebuiau, în consecință, să-i debarce nu numai pe „trădători," dar şi pe toți cei percepuți ca elemetele ostile sau şovăielnice „strecurate în rândurile partidului clasei muncitoare". Numirea lui Iosif Chişinevschi, care era total devotat lui Stalin şi URSS, în funcția de secretar al Comitetului Central şi în cea de şef al Secției de cadre a acestuia dovedesc legătura directă dintre manevrele lui Gheorghiu-Dej şi dorințele lui Stalin.

Primul dintre „deviaționişti" care a fost lovit de valul epurării a fost Vasile Luca. La întrunirea Biroului Politic din 19 februarie 1952, Miron Constantinescu a prezentat un raport care îl acuza pe Luca şi pe colaboratorii săi din Ministerul de Finanțe şi de la Banca Națională de activitate duşmănoasă şi de sabotaj. Luca a fost obligat să-şi facă o autocritică radicală pentru că se opusese reformei monetare, care fusese oricum introdusă la 28 ianuarie. La Plenara Comitetului Central din 29 februarie-1 martie 1952, Luca a fost acuzat de

---

[84] Vezi *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 19-21 iulie 1972*, Bucureşti, Editura Politică, 1972, p. 552.

[85] Primul redactor şef al publicației Cominform-ului, „Pentru pace trainică, pentru democrație populară", a fost Pavel Iudin, care mai târziu a devenit ambasadorul lui Stalin în China lui Mao. Succesorul acestuia – de fapt, adevăratul „guvernator" al lui Stalin la București – a fost Mark Borisovici Mitin.

„deviaţionism de dreapta", iar pentru investigarea „erorilor" comise la Ministerul Finanţelor şi la Banca Naţională a fost creată o comisie.

Luca a recunoscut că nu a fost destul de prompt în demascarea deviaţiei de dreapta a subordonaţilor săi din cadrul celor două instituţii. Ana Pauker şi Teohari Georgescu, care au încercat să-l apere pe Luca, au fost acuzaţi de „împăciuitorism". Pe 8 martie 1952, Luca a fost demis de la Ministerul Finanţelor şi înlocuit cu Dumitru Petrescu. La şedinţa din 13 martie 1952, Luca, susţinut de Pauker şi Georgescu, a ripostat, retrăgându-şi declaraţiile prin care îşi recunoştea greşelile politice. Educaţi la şcoala Cominternului, Ana Pauker şi Vasile Luca ştiau că nu era decât un singur pas de la autocritică la proces politic, aşa că au preferat să adopte o atitudine relativ ofensivă şi să-i sfideze pe foştii lor adulatori, transformaţi acum în acuzatori[86].

După acea şedinţă, Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi şi Gheorghe Apostol au mers la Moscova pentru a discuta cu Stalin şi cu Molotov. Delegaţia română a explicat că a fost descoperită o deviaţie de dreapta la vârful PMR şi că o comisie investiga greşelile celor acuzaţi[87]. Atunci când Stalin a întrebat cum a putut fi posibil acest lucru, Constantinescu a făcut greşeala de a spune că Gheorghiu-Dej era un om sentimental, o formulare nefericită care îl va costa ulterior foarte mult. Pe moment, Gheorghiu-Dej l-a însărcinat cu lansarea atacului contra deviaţioniştilor la următoarea plenară[88]. Între timp, un grup de activişti de partid a tradus documentele viitoarei plenare a Comitetului Central în limba rusă[89]. Acestea au fost probabil produse de Constantinescu şi Chişinevschi sub supravegherea agenţilor sovietici, dintre care cei mai importanţi erau „consilierii" oficiali ai lui Gheorghiu-Dej: Mark Borisovici Mitin (redactorul şef al revistei „Pentru pace trainică, pentru democraţie populară"), Nicolai Şutov şi Semion Katelineţ[90]. Documentele au fost transmise la Moscova prin ambasada sovietică de la Bucureşti. Alexandru Moghioroş, secretarul PMR însărcinat cu problemele organizatorice, a publicat un articol referitor la acuzaţiile aduse deviaţioniştilor într-un număr al revistei Cominternului[91].

Plenara din 26-27 mai 1952, în cadrul căreia „grupul Luca-Pauker-Georgescu" a fost desfiinţat în bloc, a reprezentat un moment de vârf al luptei pentru putere în PMR. Luca a fost acuzat de atitudine antipartinică şi antistatală în pregătirea şi punerea în aplicare a reformei monetare, precum şi de promovarea unei linii antileniniste, contrare intereselor clasei muncitoare şi ţărănimii, în prinvinţa cooperativizării. Alexandru Moghioroş a cerut demiterea sa din toate funcţiile şi „verificarea" de către Comisia de Control a partidului[92]. Înţelegând care îi va fi soarta, Luca a leşinat în mijlocul şedinţei. Unii dintre colaboratorii săi (Alexandru Iacob, Vasile Modoran şi Aurel Vijoli) fuseseră deja eliberaţi din funcţii, arestaţi şi supuşi interogatoriilor[93]. Foştii protejaţi la lui Luca din cadrul conducerii PMR, Alexandru

[86] Acesta a fost, mai ales, cazul lui Alexandru Moghioroş, protejatul şi prietenul apropiat al lui Luca. Secretar al CC şi foarte ataşat de Pauker (fusese condamnat în celebrul proces din 1936 al acesteia), Moghiroş cultiva relaţii speciale cu Luca, fiind amândoi de origine maghiară. Dar, pe măsură ce lupta la vârf s-a intensificat, Moghioroş a trecut în cealaltă tabără şi a început să-l trateze pe Luca cu accentuată superioritate şi agresivitate. În primăvara lui 1952, de pildă, Luca – ce putea intra liber în biroul lui Moghioroş până atunci – a încetat să mai aibă acces direct la acesta, iar Moghioroş şi-a instruit funcţionarii să-l lase pe Luca să aştepte ore întregi înainte de a-l introduce. (Detalii oferite de Hermina Tismăneanu, care a lucrat la biroul lui Moghioroş în 1951-1952 – avea în principal misiunea de a-i preda lecţii de limba rusă, cu privire la relaţiile dintre Moghiroş şi Luca).

[87] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p.166 şi p. 332.

[88] Interviu cu Gheorghe Apostol, înregistrat în aprilie 1988, transmis de BBC pe 25 aprilie 1990.

[89] Detaliu oferit de Hermina Tismăneanu, care s-a numărat printre traducători.

[90] Detalii oferite de Nehama Tisminețki, care a fost o prietenă apropiată a soţiei lui Mitin, privind legătura dintre Mitin şi Gheorghiu-Dej.

[91] „Pentru pace trainică, pentru democraţie populară", nr. 187, 6 iunie 1952.

[92] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 167 şi p. 332.

[93] Aurel Vijoli şi Vasile Modoran au fost arestaţi şi interogaţi timp de doi ani, apoi au fost eliberaţi. Alexandru Iacob a fost condamnat la douăzeci de ani de închisoare şi va fi eliberat abia în 1964, când a fost acordată o

Moghioroş, Alexandru Sencovici, Vasile Vaida, Ion Vințe şi Iosif Rangheț, în loc să-l apere, l-au lovit fără milă.

Ca urmare, Luca a fost demis atât din funcția de vice-premier, cât şi din cele de membru al Comitetului Central şi al Biroului Organizatoric. La scurt timp după plenara din mai, el a fost arestat. După şase săptămâni de interogatorii, a mărturisit cele mai bizare păcate şi cele mai teribile crime, inclusiv pe cea supremă în ochii ilegaliştilor partidului: complicitatea cu poliția secretă burgheză[94]. În urma investigațiilor Comisiei de Control a partidului, a fost exclus din partid la plenara din 19-20 august 1953[95], apoi judecat pe baza propriilor sale mărturisiri şi condamnat la moarte pe 10 octombrie 1954, sentință ulterior comutată în închisoare pe viață.

Luca i-a scris lui Gheorghiu-Dej, negând faptul că ar fi fost vinovat de crimele pentru care a fost acuzat. Nu se ştie dacă Gheorghiu-Dej i-a răspuns vreodată, dar documentele de arhivă arată că a citit cu atenție memoriile trimise, făcând sublinieri şi adăugând comentarii sarcastice pe margine. Luca a murit în închisoarea de la Aiud pe 23 iulie 1963[96]. Reabilitarea făcută de Nicolae Ceauşescu în 1968 a venit prea târziu pentru el[97].

Teohari Georgescu a fost acuzat la plenara din 26-27 martie 1952 de atitudine conciliatoare în ceea ce priveşte deviația lui Luca şi de lipsă de combativitate față de duşmanul de clasă şi lipsă de vigilență revoluționară. În consecință, a fost demis din toate funcțiile din aparatul de partid şi de stat – ministru de interne, vice-premier, membru al Secretariatului, al Biroului Politic şi al Biroului Organizatoric – şi trimis la „munca de jos”.

Ana Pauker a fost şi ea demisă din Biroul Politic şi din Secretariat ca făcându-se vinovată de tolerarea şi chiar încurajarea deviației lui Luca şi Georgescu. Comunicatul plenarei o condamna pentru faptul că a permis elementelor compromise politic, precum foştii legionari, să intre în partid, iar sioniştilor să emigreze în Israel. A fost acuzată simultan de „deviație de dreapta” şi de deviație de stânga”, pentru că, pe de-o parte, neglijase înființarea cooperativelor şi îi tolerase pe chiaburi, iar, pe de altă parte, încălcase principiul aderării libere a țăranilor la fermele colective. Cei trei „deviaționişti” au fost găsiți vinovați de eşecul politicii economice a Românei, conform unui vechi obicei de a pune erorile politice pe seama facțiunii învinse[98].

La plenara din 26-27 mai a fost ales şi un nou Birou Politic, alcătuit în principal din suporteri fără rezerve ai secretarului general. În afara lui Gheorghiu-Dej, din acesta făceau parte: Alexandru Moghioroş, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Emil Bodnăraş, Petre Borilă şi Constantin Pîrvulescu. Succesorul lui Teohari Georgescu la Ministerul de Interne, Alexandru Drăghici, a fost ales membru supleant al Biroului Politic, ca şi Dumitru Coliu şi Nicolae Ceauşescu, care era acum promovat pentru prima oară în pozițiile de vârf ale partidului. În acelaşi timp, Biroul Organizatoric al Comitetului Central, un organism tranzitoriu creat în 1950, a fost restructurat. Noii membri erau Alexandru Moghioroş, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Ana Pauker, Leonte Răutu,

---

amnistie generală. Vezi documentar referitor la procesul privind pe Vasile Luca, fond CC al PCR, Secția pentru controlul muncii la MFA, MAI şi Justiție. Soția sa, Magda Iacob, a fost eliberată după un an şi jumătate, dar a suferit un şoc psihologic din care nu şi-a mai revenit niciodată. Pentru mai multe amănunte cu privire la Alexandru Iacob, vezi Balas, *Will to Freedom*.

[94] Alexandru Iacob şi-a amintit că, în perioada detenției sale, l-a întâlnit o dată pe Luca, care i-a spus că mărturisise tot ceea ce i se ceruse, deoarece i se promisese că va fi eliberat şi i se va permite să lucreze ca simplu muncitor.

[95] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 167.

[96] Familia sa i-a împărtăşit teribila soartă. Soția sa, Elisabeta Luca, a fost arestată şi închisă pentru mai mulți ani. Unii dintre copiii săi adoptați au fost trimişi la orfelinat; alții au fost dați în grija unor rude îndepărtate, obscure, care erau mai puțin expuse furtunilor revoluționar-dialectice.

[97] Vezi *Raport al Comisiei de Partid care a examinat materialele în legătură cu procesul lui Vasile Luca*, în Gh. Buzatu, M. Chirițoiu (editori), *Agresiunea comunismului în România*, pp. 100-111.

[98] Pentru acuzațiile împotriva „deviaționiştilor”, vezi *Scrisoarea CC al PMR*, în „Scânteia”, 2 iunie 1952.

Gheorghe Florescu (pe atunci prim secretar al UTC), Sorin Toma (redactorul-şef al cotidianului „Scânteia"), Liuba Chişinevschi şi Nicolae Ceauşescu.

După plenara din mai, „deviaţioniştii oportunişti de dreapta" au fost sistematic şterşi din istoria oficială a partidului comunist. Simion Bughici, fostul ambasador la Moscova, un evreu care îşi petrecuse războiul în lagărul de la Vapniarka din Transnistria, a fost cel numit în funcţia de ministru de externe pe 5 iulie pentru a o înlocui pe Pauker. Ea a pierdut pe 12 septembrie 1952 toate poziţiile din nomenclatură, fiind demisă din funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. După o perioadă de interogatorii, pe 18 februarie 1953, a fost arestată împreună cu Teohari Georgescu, dar după moartea lui Stalin, la sfârşitul lui martie, a fost eliberată. Cu toate acestea, cazul ei nu a fost lăsat deoparte, plenara din 19-20 august 1953, care l-a eliminat pe Luca, a numit o comisie care să investigheze activităţile antipartinice şi antistatale ale lui Pauker[99]. Se spune că înainte de eliberarea ei, atunci când a auzit de moartea lui Stalin de la Alexandru Moghioroş, ea a început să plângă, dar acesta i-a spus că nu ar trebui s-o facă, pentru că dacă acesta ar mai fi fost în viaţă, ea ar fi moartă[100].

În continuare, Pauker a avut o existenţă marginală, sub permanentă supraveghere, în Bucureşti. După februarie 1954, i s-a îngăduit să locuiască împreună cu familia ei şi să-şi câştige existenţa făcând traduceri din limba rusă pentru Editura Politică, editura oficială a partidului. În urma investigaţiilor, a fost exclusă din partid pe 11 mai 1954[101]. Până la moartea ei în 1960, a fost periodic atacată de lideri de partid şi de propagandişti[102] şi nu a mai fost reprimită în partid. Teohari Georgescu, deşi el s-a recunoscut vinovat de toate acuzaţiile[103], a fost eliberat din închisoare şi lăsat să se întoarcă la meseria sa iniţială de muncitor tipograf. După moartea lui Gheorghiu-Dej, a fost numit director al principalei întreprinderi tipografice din Bucureşti, „Întreprinderea 13 Decembrie". La Conferinţa Naţională a partidului din 1972, Georgescu a fost numit membru supleant al Comitetului Central.

Epurarea din mai-iunie 1952 a „facţiunii Pauker-Luca-Georgescu" a fost prima încercare a elitei naţional-staliniste de a obţine coeziunea prin eliminarea facţiunii sprijinite de Moscova şi conduse de Ana Pauker şi Vasile Luca. Consilierii sovietici au jucat un rol esenţial în pregătirea a ceea ce s-a dovedit în final a fi o lovitură intrapartinică[104]. Eliminarea grupului Pauker-Luca nu a prevestit apariţia comunismului naţional, ci a reprezentat încercarea victorioasă a lui Gheorghiu-Dej şi a facţiunii sale de a se folosi de obsesiile lui Stalin pentru a-şi consolida poziţia în aparatul PCR.

Gheorghiu-Dej a ştiut cum să câştige sprijinul unui important nucleu de comunişti cunoscuţi a avea legături solide cu Kremlinul. Dintre aceştia, Iosif Chişinevschi a jucat un rol important. Faptul că acei comunişti care aveau origini evreieşti, precum Iosif Chişinevschi şi Leonte Răutu, un Jdanov al culturii române, şi-au menţinut poziţiile din aparatul de partid, sau că succesorul lui Pauker la Ministerul Afacerilor Externe a fost Simion Bughici, evreu şi el, arată că eliminarea grupului Pauker-Luca-Georgescu a fost rezultatul unei lupte pentru puterea absolută şi nu o „purificare" etnică a partidului.

Gheorghiu-Dej şi subordonaţii săi nutreau vechi resentimente faţă de purtatea arogantă a „moscoviţilor" şi au participat cu entuziasm la anihilarea lor. Ulterior, la şedinţa Biroului Politic din 29 noiembrie 1961, Gheorghiu-Dej o oferit propria interpretare privind expulzarea Anei Pauker şi a acoliţilor ei. El şi-a amintit că în februarie 1947, atunci când Stalin l-a primit împreună cu Pauker, dictatorul sovietic le-a spus că auzise un zvon potrivit căruia unii credeau că acei ce nu erau de origine română, adică Pauker şi Luca, nu ar trebui să deţină

---

[99] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 169.
[100] *Ibidem*.
[101] *Ibidem*.
[102] Ancheta Anei Pauker a fost reluată în 1956; vezi şi Robert Levy, *Ana Pauker. The Rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley, University of California Press, 2000, pp. 194-219.
[103] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 169.
[104] Cel mai apropiat consilier al lui Dej era Mark Borisovici Mitin.

funcții de conducere în PCR. În această privință, Stalin l-a avertizat pe Gheorghiu-Dej că PCR nu trebuie să se transforme dintr-un „partid de clasă într-unul de rasă". Stenogramele sovietice ale acestei întâlniri confirmă această parte a poveştii lui Gheorghiu-Dej[105]. Cu toate acestea, Dej a mai rămas, iar două zile mai târziu, când Pauker era deja înapoi la Bucureşti, Stalin l-a convocat din nou, de data aceasta singur, pentru a-i spune că trebuie să scape de oricine i-ar fi stat în cale[106].

Staliniştii naționali erau primii beneficiari ai acestei mişcări împotriva „facțiunii internaționaliste" din PCR, dar ei nu erau nici inițiatorii, nici arhitecții ei. Staliniştii români – Gheorghiu-Dej, Chişinevschi şi Ceauşescu la fel de mult ca Ana Pauker şi Vasile Luca – erau de bună voie promotorii planurilor lui Stalin. Lor le-a îngăduit dictatorul sovietic să câştige autonomie, dar nu față de centru, ci față de altă generație de agenți ai centrului. Campania represivă din 1952 a dovedit numai că Moscova a sancționat maturizarea unei noi generații de stalinişti în România.

Conducerea stalinistă din România a avut aceeaşi structură conspirativă, hipercentralizată şi autoritară care a caracterizat conducerile din celelalte țări comuniste. A existat aceeaşi dorință de a-l imita pe Stalin din partea secretarului general (Gheorghiu-Dej) şi a ideologului şef (Leonte Răutu); aceeaşi rusificare a culturii naționale pentru a se ajunge la înregimentare ideologică; aceeaşi utilizare a agenților sovietici (Iosif Chişinevschi, Petre Borilă) de către liderii de la vârf pentru supravegherea colegilor şi raportarea comportamentului acestora către „protectorii" sovietici; aceeaşi punere în aplicare a statului polițienesc şi aceeaşi mobilizare de masă, bazată pe venerarea Uniunii Sovietice şi a lui Stalin.

Întărirea disciplinei şi reorganizarea structurală a partidului, care au adus o nouă generație de cadre în aparat, l-au ajutat pe Gheorghiu-Dej să-şi consolideze şi mai mult puterea. Cariera politică a lui Ceauşescu a beneficiat de pe urma acestor schimbări. În aprilie 1954, Gheorghiu-Dej a inițiat o redistribuire a puterii pentru a o lua înaintea Moscovei şi a împiedica impunerea unei schimbări similare celei dictate lui Mátyás Rákosi în Ungaria (cel din urmă a fost obligat să-l coopteze pe reformistul Imre Nagy în procesul de luare a deciziilor).

La Congresul al II-lea al PMR, ținut în decembrie 1955, Gheorghiu-Dej a rămas liderul de necontestat al partidului. La acest congres, Ceauşescu a ținut primul său discurs politic major. Cu această ocazie, el a menționat principalele sale convingeri: păstrarea unității monolitice a partidului, „alianța de nezdruncinat cu Uniunea Sovietică", „doctrina glorioasă şi invincibilă a lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin"[107].

Undele de şoc ale Congresului al XX-lea al PCUS, 1957-1960

Moartea lui Stalin a produs confuzie în rândul elitelor conducătoare ale URSS şi ale sateliților acesteia. Climatul politic al vremii a fost definit cu ajutorul unei metafore literare, „dezghețul". A apărut conceptul de „nou curs". În perioada martie-septembrie 1953, urmaşii lui Stalin au făcut eforturi pentru a limita teroarea de masă, i-au asigurat pe oameni că nu se pregăteau alte epurări şi au redus simțitor retorica antioccidentală şi antititoistă. Competiția pentru putere dintre facțiunile rivale de la Kremlin a dus, printre altele, la expulzarea şi uciderea fostului şef al Ministerului Securității Statului (MGB) al URSS, mareşalul Lavrenti Pavlovici Beria.

---

[105] Vezi *Note regarding the Conversation of I. V. Stalin with Gh. Gheorghiu-Dej and A. Pauker on the Situation within the RCP and the State of Affairs in Romania in Connection with the Peace Treaty*, No. 191, 2 februarie 1947, în Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, Tatiana Volokitina (editori), *Vostocinaia Evropa v dokumentah arhivov, 1944-1953*, vol. 1, Moscova, 1997, pp. 564-565.
[106] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 171.
[107] *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatura Politică, 1956.

Ştirile privind eliberarea din închisoare a doctorilor de la Kremlin în aprilie 1953 şi eliberarea din Gulag a sute de mii de prizonieri reprezentau semnale încurajatoare ale începutului „dezgheţului". Valul de reabilitări politice de după 1954 şi reafirmarea demult uitatelor „norme leniniste ale vieţii de partid" au dus la creşterea aşteptărilor pentru schimbare, nu numai în URSS, ci şi în ţările satelite. Beria şi asasinii săi de la MGB erau ţapii ispăşitori ideali, iar „conducerea colectivă" a lui Malenkov şi Hruşciov s-a folosit de lichidarea lor pentru a-şi reafirma angajamentul pentru relaxare politică internă, condiţii de viaţă mai bune pentru poporul sovietic şi relaţii mai bune în interiorul blocului sovietic. Influenţa exercitată de Beria asupra lui Stalin, în special în ultimii ani de viaţă ai tiranului, a fost invocată ca o explicaţie pentru acţiunile întreprinse între 1948 şi 1953, inclusiv pentru ruptura cu Iugoslavia, procesele spectacol din democraţiile populare şi violentele campanii antisemite care avuseseră loc. Cominformul, cândva atotputernic, a început să se destrame, iar periodicul său, „Pentru pace trainică, pentru democraţie populară", s-a cufundat într-o binemeritată uitare[108]. Diminuarea şi chiar dispariţia retoricii antiiugoslave după 1953 şi, după 1954, începutul reconcilierii sovieto-iugoslave au semnalat faptul că un nou sistem de relaţii se forma nu numai în interiorul blocului, dar şi în mişcarea comunistă mondială.

Revolta de la Berlin din iunie 1953, declanşată de mărirea normelor de producţie în construcţii, a fost primul episod dintr-o serie de evenimente care urmau să ducă la dezintegrarea imaginii monolitice, omogene a blocului sovietic. Mişcarea antitotalitară a muncitorilor din Berlin, înecată în sânge de poliţia est-germană, susţinută de forţele sovietice, a atras atenţia Vestului asupra fenomenelor centrifuge din lumea comunistă. Numirea lui Imre Nagy ca prim-ministru al Ungariei în iunie 1953, programul său politic moderat, îngrădirea influenţei lui Mátyás Rákosi în cadrul conducerii maghiare, deschiderea URSS către Vest după 1955 şi începerea procesului de reabilitare a unora dintre cele mai importante victime comuniste ale represiunii staliniste erau fără îndoială menite să încurajeze iluzia că sistemul putea fi reformat de la vârf prin renunţarea la dogmele staliniste.

Perioada dintre 1953 şi 1956 a coincis cu disoluţia dramatică a mitului lui Stalin şi cu începutul căutărilor unor modele socialiste alternative. Mai puternică în Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, dar prezentă şi în România, RDG şi chiar în URSS, tentaţia socialismului democratic a afectat un segment semnificativ al inteligheniţiei. Revizionismul reprezenta expresia articulată a revoltei pe care o resimţiseră mulţi dintre intelectualii marxişti înregimentaţi faţă de prăpastia dintre idealurile proclamate şi practică.

Mai mult, mediul internaţional era în schimbare: spiritul Genevei, numit astfel după locul conferinţei la vârf din iulie 1955, promisa cooperare paşnică dintre Est şi Vest, neutralitatea Austriei şi retragerea trupelor sovietice din zona de ocupaţie rusească din acea ţară, în conformitate cu tratatul de pace semnat pe 15 mai 1955, au crescut aşteptările unor ţări ca Ungaria, România şi Polonia. Dar rezultatul luptelor pentru putere dintre stalinişti şi antistalinişti de la Kremlin era departe de a fi clar, iar ca urmare a acestei situaţii politice şi ideologice complicate au apărut probleme semnificative.

---

[108] În 1957 s-a făcut un efort de a reînfiinţa o instituţie internaţională pentru consultaţii şi colaborare la nivel teoretic între partidele comuniste. Astfel, a fost fondată la Praga revista, publicată lunar, „Problems of Peace and Socialism" (cunoscută şi sub numele de „World Marxist Review"), primul redactor şef al acesteia fiind ideologul sovietic Alexei Rumianţev, membru al CC al PCUS. Reprezentantul francez era Jean Kanapa, iniţial un înveterat doctrinar stalinist, ulterior una dintre principalele voci ale Eurocomunismului. În prima fază, reprezentantul comuniştilor români a fost Leonte Tismăneanu, la vremea aceea şef al catedrei de socialism ştiinţific de la Universitatea din Bucureşti şi director adjunct al Editurii Politice (directorul editurii era Valter Roman). Între redactori au avut loc discuţii aprinse cu privire la noul program al Ligii Comuniştilor din Iugoslavia (1958) şi la recentele divergenţe sovieto-chineze. Leonte Tismăneanu a fost rechemat de la Praga în septembrie 1958, acuzat de fracţionism şi exclus din partid în 1960. Mulţi dintre reprezentanţii sovietici asociaţi la publicaţia de la Praga au devenit ulterior membri ai cercului intim de intelectuali de partid al lui Gorbaciov (de exemplu, Fiodor Burlaţki, Gheorghi Şahnazarov şi Ivan Frolov). Revista şi-a încetat apariţia la sfârşitul anilor 1980.

În ciuda succesului său din 1955, când l-a destituit pe Malenkov din funcția de prim-ministru, Nikita Hrușciov, care devenise susținătorul fervent al forțelor antistaliniste din Prezidiul PCUS, nu putea conta pe majoritatea colegilor săi. Molotov, Kaganovici, Malenkov, Voroşilov şi alți adepți ai liniei dure controlau încă sectoare cheie ale partidului şi guvernului şi nutreau resentimente adânci față de eforturile de demascare a crimelor staliniste.

În 1955, Imre Nagy a fost obligat să se retragă din funcția de premier al Ungariei, iar Rákosi şi staliniştii săi păreau să-şi recâştige influența politică pierdută. În realitate, însă, victoria lor a fost de scurtă durată: intelectualii şi studenții maghiari înțeleseseră că Moscova nu-i va susține necondiționat pe vechii lideri stalinişti, iar mitul infailibilității partidului fusese sfărâmat. Lupta pentru reabilitarea lui László Rajk şi a celorlalte victime ale rákosismului era în plină desfăşurare, fiind favorizată de încălzirea relațiilor dintre liderii sovietici şi Tito. Rajk fusese executat în 1949 sub acuzația că era spionul lui Tito şi, implicit, un agent al Occidentului imperialist. Acum, când Tito era sărbătorit ca un tovarăş comunist, nu mai exista nici un motiv pentru menținerea vechilor acuzații de la procesul împotriva lui Rajk. Panica, teama şi insecuritatea se răspândeau rapid printre eşaloanele staliniste de la vârful partidelor din Europa Centrală şi de Est.

Liderii comunişti români au înțeles că vremurile se schimbau şi că vechile metode trebuiau revizuite radical: prin urmare, a fost inițiată o anumită relaxare a politicii interne după 1953. Una dintre primele măsuri luate a fost decizia de a pune căpăt construcției canalului Dunăre-Marea Neagră, o întreprindere enormă, impusă de Stalin, care se potrivise cu politica de represiune a lui Gheorghiu-Dej[109]. În timpul Plenarei Comitetului Central din 19-20 august 1953, sub influența noului curs şi a retoricii sovietice poststaliniste, Gheorghiu-Dej a criticat încercările de a promova cultul personalității, părerea lui fiind că Secția de Propagandă şi Agitație a partidului trebuia să se concentreze asupra meritelor conducerii ca un organism colectiv şi nu să idealizeze un singur individ. A fost criticat şi accentul exagerat pus pe industria grea în detrimentul bunurilor de consum, iar Gheorghiu-Dej a insistat asupra necesității de a se concentra asupra creşterii standardului de viață al populației. Puteau fi distribuite sume mai mari de la bugetul de stat industriilor producătoare de bunuri de consum, a anunțat Gheorghiu-Dej, urmând linia lui Malenkov din URSS[110].

La Festivalul Internațional al Tineretului, din vara anului 1953, regimul a făcut tot ce a putut pentru a prezenta imaginea unei generații vesele şi entuziaste de tineri români, iar cantități imense de mărfuri au fost expuse în magazine, spre uimirea românilor, care de ani de zile nici nu visaseră la aşa ceva. Oamenii îşi vor aminti festivalul ca pe o prezență occidentală trecătoare pe străzile Bucureştiului, prin vizibilitatea redusă a forțelor polițieneşti şi prin parțiala liberalizare culturală.

În 1955, Miron Constantinescu a fost numit viceprim-ministru însărcinat cu problemele culturale şi intelectuale, pierzându-şi astfel poziția de preşedinte al Comitetului de Stat pentru Planificare[111]. Numirea sa a coincis cu o deschidere față de intelectualii influenți care fuseseră persecutați sau reduşi la tăcere în timpul „jdanovşcinei" din România[112]. Tot în 1955 a fost introdusă o politică mai permisivă în privința admiterii la facultate, noile reglementări reducând duritatea sistemului restrictiv bazat pe promovarea celor care

[109] Cu privire la procesul înscenat la Canalul Dunăre-Marea Neagră şi execuțiile ce i-au urmat, după modelul stalinist al cazului de sabotaj din 1929 din Donbas, vezi Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995. Lucrările la canal au fost sistate pe 18 iulie 1953.

[110] Vezi decizia Plenarei lărgite a CC al PMR din 19-29 august 1953, în *Rezoluții şi hotărâri ale Comitetului Central al PMR*, Bucureşti, ESPLP, 1952.

[111] Înlocuitorul său a fost inginerul Gheorghe Gaston Marin, un fost luptător în Rezistența Franceză, care a deținut această poziție între 1955 şi 1966; vezi Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 2000.

[112] Printre intelectualii consacrați în perioada interbelică care au fost reabilitați s-au numărat istoricii Andrei Oțetea, Constantin C. Giurescu, filosoful Lucian Blaga, precum şi poetul Tudor Arghezi.

proveneau din familii muncitoreşti. Nu au fost desfiinţate însă cotele alocate în conformitate cu „originea socială”, care îi dezavantajau pe candidaţii provenind din familii intelectuale, „burgheze” sau din familii de „chiaburi”.

Congresul al II-lea al PMR fusese programat iniţial pentru anul 1954, la şase ani după cel precedent, dar a fost amânat de câteva ori[113]. După cum am arătat, în aprilie 1954, în urma unui proces înscenat, Gheorghiu-Dej obţinuse executarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, cel care îi putea provoca prăbuşirea politică şi era rivalul său potenţial. Pentru a emula, în aparenţă, schimbările de la Moscova, la Plenara Comitetului Central din 19 aprilie 1954, a fost instituită o „conducere colectivă”. Poziţia de secretar general a fost înlocuită cu un Secretariat format din patru membri, condus de un prim-secretar. Gheorghiu-Dej, imitându-l pe Malenkov, a devenit prim-ministru, poziţie pe care a deţinut-o până în octombrie 1955, când, înţelegând că sursa puterii era în continuare Secretariatul Comitetului Central, a preluat funcţia de prim-secretar (care era titlul purtat de Hruşciov în URSS).

În perioada aprilie 1954-octombrie 1955, Gheorghe Apostol, omul de încredere al lui Gheorghiu-Dej, a deţinut poziţia de prim-secretar. Până în acel moment, cele mai importante poziţii deţinute de Apostol fuseseră la sindicate sau în guvern. Prin urmare, el nu avea nici o bază de putere în cadrul birocraţiei partidului, rolul său principal fiind acela de a crea aparenţa unei împărţiri a puterii la vârful PMR. Pe de altă parte, după cum susţin unii foşti aparatcici comunişti, Apostol a jucat un rol cheie în reorientarea propagandei de partid într-o direcţie mai puţin dogmatică[114]. În realitate, Gheorghe Apostol era câinele credincios al stăpânului său şi orice iniţiativă semnificativă a sa necesita obţinerea aprobării lui Gheorghiu-Dej.

De fapt, Plenara din aprilie 1954 a avut loc la două zile după executarea lui Pătrăşcanu, ceea ce arată că Gheorghiu-Dej a avut grijă să elimine orice posibil adversar capabil să introducă reforme la timpul potrivit. Printre secretarii Comitetului Central nou promovaţi la această plenară erau Nicolae Ceauşescu – care a devenit şi membru supleant al Biroului Politic – şi Alexandru Drăghici[115].

Congresul al II-lea al PMR s-a ţinut pe 23-28 decembrie 1955, la scurtă vreme după admiterea României în Organizaţia Naţiunilor Unite împreună cu Bulgaria şi Ungaria, eveniment care a avut loc pe 14 decembrie 1955. La congres au participat figuri importante ale comunismului mondial, precum Alexei Kiricenko, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean şi membru în Prezidiul PCUS, mareşalul Ciu Te, viceprim-ministru al Republicii Populare Chineze şi secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez, Dolores Ibárruri, secretar general al Partidului Comunist Spaniol în exil, Mátyás Rákosi, prim-secretar al Partidului Comunist Ungar şi Todor Jivkov, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar[116]. Un subcomitet, format din Gheorghiu-Dej, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu şi Leonte Răutu, a pregătit raportul politic al Comitetului Central, care nu propunea nici o inovaţie ideologică[117].

---

113 Decizia de a amâna Congresul al II-lea al PMR a fost luată pe la mijlocul anului 1954, în timpul unei şedinţe secrete la care au luat parte Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol, Iosif Chişinevschi şi Mark Borisovici Mitin. Aceasta s-a întâmplat cu câteva luni înainte ca hotărârea să fie făcută publică. Între timp, pregătirile pentru congres au continuat ca şi cum acesta urma să fie organizat, în conformitate cu decizia iniţială, în ultima parte a anului 1954. Informaţia privind decizia secretă de a amâna congresul i-a fost oferită lui VT de către dr. Nehama Tisminetki, care o aflase de la soţia lui Mitin, cu care se afla în relaţii amicale.

114 Vezi afirmaţia lui Pavel Ţugui, care susţine că reabilitarea poetului Tudor Arghezi a fost iniţiată de Gheorghe Apostol. Contrar celor susţinute de Ţugui în cartea sa *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost Şef de Secţie a CC al PMR*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999, reabilitarea lui Arghezi a făcut parte din strategia lui Dej de a coopta figuri importante ale intelectualităţii naţionale şi de a evita o autentică liberalizare culturală. Această politică a fost pusă la punct de către Dej împreună cu colaboratorul său apropiat, Leonte Răutu, şeful direcţiei ideologice şi superiorul direct al lui Ţugui.

115 Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania*, pp. 231-233.

116 Vezi „News from behind the Iron Curtain”, ianuarie 1956, p. 8.

117 Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 178.

De la eliminarea „deviaţioniştilor de dreapta" în 1952, Gheorghiu-Dej l-a considerat pe Iosif Chişinevschi colaboratorul său cel mai apropiat şi mai devotat. Ca dovadă a acestei relații speciale stă faptul că sarcina lui Chişinevschi în Secretariat includea şi supravegherea cadrelor şi a „organelor speciale" (Securitatea, justiția, miliția şi procuratura). Probabil că principalul susținător al lui Ceauşescu în numirea acestuia ca secretar însărcinat cu organizațiile şi aparatul de partid a fost Chişinevschi[118].

Noul Birou Politic era compus din toți membrii vechi, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Iosif Chişinevschi, Gheorghe Apostol, Alexandru Moghioroş, Emil Bodnăraş, Miron Constantinescu şi Constantin Pîrvulescu, la care se adăugau trei noi membri: Petre Borilă, Alexandru Drăghici şi Nicolae Ceauşescu[119]. Lui Ceauşescu i-a fost încredințată prezentarea raportului privind statutul partidului, în care acesta a subliniat tradiționalele teme leniniste privind „centralismul democratic" şi „internaționalismul socialist". Promovarea lui Drăghici a fost un semn clar că Ministerul de Interne, adică Securitatea, continua să joace un rol esențial ca „scutul şi sabia" regimului. Cât despre Borilă, acesta era un stalinist înveterat, care fusese comisar în Brigăzile Internaționale în timpul Războiului Civil din Spania şi care avea contacte excelente la Moscova.

Comuniştii români şi Congresul al XX-lea al PCUS

Schimbările care începuseră după moartea lui Stalin au fost accelerate de Congresul al XX-lea al PCUS În timpul acestuia, la 25 februarie 1956, Nikita Hruşciov a denunțat crimele lui Stalin referindu-se în special la persecuția cadrelor de partid şi din guvern, la distrugerea Statului Major şi a corpului ofițeresc al Armatei Roșii, la lipsa de pregătire în fața atacului lui Hitler din iunie 1941 etc. Aceste fapte fuseseră făcute publice de multă vreme de către Troțki, Boris Souvarine, Bertram Wolfe şi de către alți antistalinişti, şi erau binecunoscute în Occident. Noutatea consta în faptul că atrocitățile lui Stalin (în realitate, numai o parte dintre ele, din moment ce Hruşciov nu a amintit de ororile colectivizării, de farsele judiciare din anii 1930, inclusiv de cele trei procese spectacol de la Moscova, sau de exterminarea foştilor membri ai Comitetului Antifascist Evreiesc) nu mai fuseseră recunoscute din perspectiva oficială comunistă. Însă Hruşciov – care, în poziția sa de prim-secretar al Comitetului Central al PCUS, reprezenta instanța cu cea mai mare autoritate a comunismului mondial – a denunțat păcate care erau teoretic de neiertat din punctul de vedere leninist.

În „raportul secret" (scris de o comisie condusă de veteranul ideolog al partidului Piotr Pospelov), Hruşciov a recunoscut şi existența, îndelung negată, a „testamentului" lui Lenin, care avertiza partidul în privința lui Stalin. Ceea ce liderii sovietici s-au limitat să denumească drept „cult al personalității" lui Stalin era însă consecința tragică, dar logică a unui sistem inuman, bazat pe instituții despotic-autoritare, ostile structural regulilor democrației tradiționale, a unei ordini sociale în care teroarea ideologică şi polițienească reprezentau principala sursă de legitimare politică şi reproducere economică, politică, socială şi culturală[120]. Congresul al XX-lea al PCUS a afectat dramatic relațiile Moscovei cu sateliții săi. Atacând modul în care Stalin condusese PCUS, Hruşciov a pus implicit sub semnul întrebării supremația Moscovei în cadrul mişcării internaționale şi multe dintre partidele

---

[118] Când Chişinevschi şi-a sărbătorit a 50-a aniversare în 1956, Ceauşescu a fost unul dintre foarte puținii membri ai elitei comuniste invitați să ia parte la o reuniune particulară specială ce s-a desfăşurat la reşedința celui care ocupa atunci poziția a doua în ierarhia partidului. Cuplurile Ceauşescu şi Chişinevschi obişnuiau să facă împreună lungi plimbări pe jos prin Parcul Herăstrău (pe atunci Parcul Stalin), aflat într-una dintre cele mai selecte zone rezidențiale ale Bucureştiului. Desigur, ca în toate vânătorile staliniste de vrăjitoare, după eliminarea lui Chişinevschi, Ceauşescu a fost primul care şi-a denunțat fostul protector.

[119] Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, pp. 240-241.

[120] Vezi Vladimir Tismăneanu, *The Crisis of Marxist Ideology in Eastern Europe. The Poverty of Utopia*, London, Routledge, 1988 şi Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, vol. 3, *The Breakdown*.

comuniste – chinez, francez, italian, albanez şi român – au început să pună sub semnul întrebării politicile sovietice.

Delegaţia română la Congresul al XX-lea a fost condusă de Gheorghiu-Dej şi i-a inclus pe Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi şi Petre Borilă[121]. Delegaţia nu avea cum să prevadă că fusese pregătită o bombă precum discursul lui Hruşciov. Evident, Gheorghiu-Dej nu a fost deloc încântat de criticile aduse lui Stalin. După afirmaţiile lui Constantinescu, Gheorghiu-Dej a fost profund deranjat de revelaţiile din raportul secret al lui Hruşciov. Consternarea lui Gheorghiu-Dej faţă de iniţiativa antistalinistă a liderului sovietic poate fi considerată ca primul stadiu al disputei româno-sovietice. Ca urmare, Gheorghiu-Dej a început să-i curteze pe chinezi. După 1956, în ce priveşte atitudinea faţă de Stalin şi destalinizare, comuniştii români aveau mai multe în comun cu China lui Mao sau cu Albania lui Hodja decât cu Polonia lui Gomułka. Totuşi, Gheorghiu-Dej şi-a folosit aptitudinile de manipulator pentru a îmbunătăţi relaţiile ţării sale cu Iugoslavia, pe ai cărei lideri îi stigmatizase la întrunirea Cominformului din noiembrie 1949 ca fiind „o bandă de asasini şi spioni".

La Moscova, la sfârşitul acelui februarie 1956, Gheorghiu-Dej şi însoţitorii săi se aflau în stare de şoc: fostul lor idol fusese defăimat de către succesorii săi, iar interpretarea stalinistă a leninismului, elogiată pe vremuri, fusese denunţată ca fiind falsă. Stalin a fost criticat nu numai pentru încălcări grosolane ale legalităţii socialiste, dar şi pentru că a fost un aventurier în relaţiile internaţionale. Congresul al XX-lea a cerut întoarcerea la leninismul „creativ", considerat ca fiind opus rigidităţii şi sterilităţii simplistei dogme jdanoviste.

Pe baza unor afirmaţii ulterioare şi a mărturisirilor spontane, în special a revelaţiilor din timpul Plenarei Comitetului Central din noiembrie-decembrie 1961, membrii delegaţiei române la Congresul al XX-lea îşi petreceau serile jucând domino şi încercând să-şi dea seama ce se întâmpla la vârful partidului sovietic. Când a fost informat despre raportul secret al lui Hruşciov, Miron Constantinescu a luat o atitudine distantă, pretinzând că avea nevoie de timp ca să studieze cu atenţie documentele, în loc să-şi piardă timpul cu bârfe mărunte sau la masa de joc împreună cu Gheorghiu-Dej. După cum îşi va aminti în prefaţa volumului de scrieri ale lui Palmiro Togliatti, traduse în limba română în anii 1970, Constantinescu a purtat la vremea respectivă câteva conversaţii cu liderul italian. (Togliatti a fost cel care, într-un faimos interviu dat în 1956 revistei „Nuovi argumenti", a cerut o adâncire a criticii aduse de Hruşciov lui Stalin de la nivelul psiho-personal la cel structural-instituţional[122].) Această atitudine distantă, extrem de precaută, pe care Constantinescu a avut-o la Moscova a reprezentat pentru Gheorghiu-Dej primul semnal că Miron Constantinescu încerca să se disocieze de vechea conducere şi să-şi creeze o platformă personală hruşciovistă.

După Congresul al XX-lea al PCUS, liderii comunişti români erau dezorientaţi, traumatizaţi şi indignaţi. Fostul lor idol fusese demascat ca un criminal paranoic şi ca o nulitate din punct de vedere militar: întreaga lor lume se prăbuşea. Oricare ar fi fost sentimentele sale faţă de Hruşciov înainte de februarie 1956, este evident că, din acel moment înainte, Gheorghiu-Dej nu a mai avut nici un fel de încredere în prim-secretarul sovietic. Pentru el, ca şi pentru Maurice Thorez, Antonin Novotny şi Walter Ulbricht, ridiculizarea mitului lui Stalin a reprezentat o imensă greşeală strategică şi ideologică, un dar ceresc pentru propaganda imperialistă şi o concesie făcută „revizionismului decadent" titoist.

[121] Pentru detalii suplimentare privind discuţiile dintre membrii delegaţiei PCR, vezi Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2000, pp. 273-274. Cam în această perioadă, Dej a stabilit o relaţie foarte apropiată cu Petre Borilă, pe care l-a inclus în cercul său intim, acolo unde se discutau cele mai secrete probleme şi se luau deciziile cruciale.

[122] Pentru interviul lui Togliatti, *9 domande sullo Stalinismo*, vezi Russian Institute, Columbia University, *The Anti-Stalin Campaign and International Communism*, New York, Columbia University Press, 1956, pp. 97-139.

După ce au citit textul complet al raportului secret al lui Hruşciov, participanții români la Congresul al XX-lea trebuiau să hotărască cum să discute aceste documente cu restul conducerii PMR. Din moment ce noua linie a Kremlinului îl amenința personal, Gheorghiu-Dej a trebuit să amâne dezbaterile care amenințau să ia naştere la nivelul conducerii de partid. În consecință, el a invocat criza din Partidul Comunist Grec şi implicarea sa, timp de o lună, în luptele interne din acel partid, pretinzând că nu avusese posibilitatea să prezideze discuțiile interne din PMR referitoare la lecțiile Congresului al XX-lea. Dej încerca să câştige timp, ducându-i cu vorba pe diverşii membri ai Biroului Politic, evaluând atitudinile acestora şi calculând strategia optimă în vederea discuțiilor iminente. În această privință, el conta pe sprijinul lui Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Alexandru Moghioroş, Petre Borilă, Emil Bodnăraş, Alexandru Drăghici şi avea motive să spere la sprijinul lui Nicolae Ceauşescu. Sofismele dialectice ale lui Leonte Răutu îi puteau servi la camuflarea eforturilor de a preveni destalinizarea din punct de vedere ideologic.

În cele din urmă, în martie-aprilie 1956, au avut loc o serie de întâlniri ale Comitetului Central pentru informarea cadrelor de la vârf despre Congresul al XX-lea. La aceste sesiuni bine orchestrate, fiecărui membru al eşalonului comunist suprem i se cerea să se angajeze în cunoscuta practică leninistă a criticii şi autocriticii. La plenara din 23-25 martie, Gheorghiu-Dej a prezentat o dare de seamă a Biroului Politic, în care l-a criticat pe Stalin şi cultul personalității acestuia, deşi raportul secret nu a fost menționat explicit.

Cât despre stalinismul din propriul său partid, Gheorghiu-Dej a vorbit despre stalinişti români fără a pronunța nume şi a insistat asupra faptului că PMR îi eliminase încă din 1952, insinuând că singurii stalinişti din România fuseseră Pauker, Luca şi Georgescu, şi că el, Gheorghiu-Dej, avea meritul de a fi declanşat cu curaj o destalinizare *avant la lettre*, cu mult înainte de Congresul al XX-lea. Dej a subliniat că Congresul al II-lea al PMR marcase o nouă etapă deoarece fusese stabilită o conducere colectivă, iar centralismul democratic guverna acum viața internă de partid. Pe scurt, jocul lui Gheorghiu-Dej a fost să invoce lupta împotriva „moscoviților" epurați ca argument al propriului comportament politic „corect anticipat". Comparativ cu alte partide est-europene, a susținut Gheorghiu-Dej, conducerea PMR a reuşit să evite cele mai grave excese asociate cu cultul personalității lui Stalin. Rectificările necesare fuseseră deja făcute în principiu ca urmare a epurărilor îndreptate împotriva lui Pauker. Nu s-a spus absolut nimic despre Foriş, Koffler şi Pătrăşcanu, care fuseseră lichidați cu toții din ordinul lui Gheorghiu-Dej, sau despre tratamentul arbitrar aplicat lui Luca, Anei Pauker, lui Teohari Georgescu şi multor altor activişti ai partidului.

La această plenară, Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu, amândoi membri ai delegației la Congresul al XX-lea, fiecare din motive foarte diferite, au pus sub semnul întrebării autoritatea lui Gheorghiu-Dej, astfel încât întâlnirea s-a transformat într-o dezbatere adevărată[123]. Acesta este motivul pentru care, dintre toate documentele acestei plenare, a fost publicat numai raportul lui Gheorghiu-Dej asupra Congresului al XX-lea (chiar şi acesta fiind reprodus într-o variantă cosmetizată). Constantinescu, susținut de Chişinevschi, a pledat pentru o „regenerare" a partidului în spiritul liniei antistaliniste promovate de Hruşciov. Cei doi au invocat sloganul Congresului al XX-lea referitor la „revenirea la normele leniniste ale vieții interne de partid" pentru a slăbi poziția lui Gheorghiu-Dej şi a restructura conducerea partidului. Constantinescu a criticat şi Securitatea, inclusiv faptul că poliția secretă opera în ministere fără ca funcționarii superiori să fie consultați, nici măcar atunci când aceştia, ca în cazul lui, erau membri ai Biroului Politic.

Gheorghiu-Dej a răspuns criticilor lui Constantinescu şi Chişinevschi admițând că existase într-adevăr un cult al personalității în PMR, dar a afirmat că acesta luase sfârşit odată

[123] Pentru punctul de vedere al lui Gheoghe Apostol, cel mai înflăcărat susținător al lui Gheorghiu-Dej, în timpul şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 3, 4, 6, 12 aprilie 1956, vezi „Sfera Politicii", nr. 27, aprilie 1995, p. 39.

cu eliminarea lui Pauker, Luca şi Teohari. După 1952, au pretins Gheorghiu-Dej şi susţinătorii săi, a fost reinstalată conducerea colectivă[124]. Mai târziu, la Plenara Comitetului Central din noiembrie 1961, Gheorghiu-Dej a susţinut din nou, secondat de o cohortă de sicofanţi, că viaţa normală de partid începuse numai după 1952 şi că acest lucru s-a datorat în primul rând lui Gheorghiu-Dej însuşi.

Cei doi oponenţi ai lui Gheorghiu-Dej l-au atacat pe acesta din motive diferite. În cazul lui Chişinevschi era vorba de oportunism. Un adevărat susţinător al liniei Moscovei, indiferent de meandrele acesteia, el a prins ocazia de a-l submina pe Gheorghiu-Dej şi de a poza în luptător pentru democraţie intrapartinică. Deoarece se părea că Hruşciov dirija evoluţiile de la Moscova, Chişinevschi a crezut că o reevaluare critică a epurărilor staliniste din România era inevitabilă[125].

La rândul său, Constantinescu s-a gândit că el era cel destinat să promoveze o nouă linie politică în România şi a sperat să-l detroneze pe Gheorghiu-Dej. La următoarea şedinţă a Biroului Politic el l-a atacat direct pe Gheorghiu-Dej spunând că, deşi recunoştea meritele primului secretar, dorea să sublinieze defectele acestuia, considerând că lipsa de până atunci a unei atitudini critice faţă de Gheorghiu-Dej reprezenta o poziţie greşită, neleninistă[126]. Constantinescu a crezut că putea conta pe sprijinul intelectualilor din partid, precum şi pe cel al unor figuri culturale principale, care fuseseră marginalizate după preluarea puterii de către comunişti.

În acel moment, situaţia din ţară era fluidă. Membrii de partid, în special cei din aparatul ideologic, discutau despre nevoia de a stabili responsabilitatea pentru erori strategice ca proiectul Canalului Dunăre-Marea Neagră, epurarea grupului Pauker-Luca, marginalizarea veteranilor din partid, sufocarea libertăţii de creaţie, interpretarea dogmatică a istoriei naţionale şi rusificarea impusă culturii române şi sistemului de educaţie. Activiştii români care studiau în şcolile sovietice pentru elita de partid erau conştienţi de implicaţiile raportului secret şi de efectele acestuia asupra celorlalte ţări ale blocului estic. În cercuri restrânse aveau loc „discuţii neoficiale" (ulterior criticate şi pedepsite ca fiind „discuţii neprincipiale"). Era o perioadă în care liberalizarea se strecura pe nesimţite în partid. Studenţii erau din ce în ce mai critici faţă de ideologia oficială, iar informaţiile despre liberalizarea din Polonia şi Ungaria se răspândeau în centre intelectuale majore ca Bucureşti, Cluj şi Timişoara.

Principalii oameni de încredere şi susţinători ai lui Gheorghiu-Dej erau Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraş, Alexandru Moghioroş şi Petre Borilă. Încercarea lui Constantinescu de a-l câştiga de partea sa pe Moghioroş a eşuat: Moghioroş, care înainte îi trădase pe Vasile Luca şi pe Ana Pauker, s-a dus imediat să-l informeze pe Gheorghiu-Dej despre formarea unei „platforme antipartinice". Chişinevschi l-a abordat pe Constantin Pîrvulescu, care îl dispreţuia pe Gheorghiu-Dej, şi a încercat să-l convingă să participe la condamnarea primului secretar pentru abuzurile care avuseseră loc. Pîrvulescu nu a înţeles că propunerea lui Chişinevschi echivala cu eliminarea lui Gheorghiu-Dej sau a pretins că nu pricepuse mesajul cu claritate. Faptul că a omis să raporteze despre abordarea sa de către Chişinevschi şi invitaţia de a „discuta trecutul în lumina direcţiei leniniste impuse de Congresul al XX-lea" îl va costa scump. La Plenara Comitetului Central din iunie 1957, Pîrvulescu a fost sever criticat, la Congresul al III-lea al PMR din 1960 şi-a pierdut locul din Biroul Politic, iar la plenara din noiembrie-decembrie 1961 a fost atacat pentru miopie politică şi oportunism.

---

[124] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 182.

[125] Evaluarea pe care am făcut-o cu privire la motivele lui Chişinevschi de a lansa un atac împotriva lui Gheorghiu-Dej a fost confirmată, de fapt, de către fiul său, Gheorghe Chişinevschi, în articolul intitulat *Iosif Chişinevschi şi PMR-ul în anii cincizeci*, în „Alergătorul de la Marathon", nr. 4, 1989, pp. 191-199.

[126] Vezi stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 3, 4, 6, 12 aprilie 1956, în „Sfera Politicii", nr. 25, februarie 1995, p. 18.

Rivalitatea dintre Ceauşescu şi Drăghici a început să se manifeste în timpul acestor şedinţe din primăvara lui 1956, când viitorul secretar general a încercat să se prezinte ca un liberal, atacând brutalitatea poliţiei secrete comandate de Drăghici. Rolul lui Ceauşescu în aceste dezbateri politice a fost echivoc. El a adoptat o poziţie „liberală“, criticându-l pe Drăghici şi poliţia secretă pentru „inadmisibila practică de a ignora controlul partidului asupra organelor de securitate”[127]. Pe de altă parte, a subliniat că raportul lui Hruşciov la Congresul al XX-lea menţionase şi meritele lui Stalin, nu numai în desăvârşirea revoluţiei şi construirea socialismului, dar şi în lupta împotriva troţkiştilor şi a buhariniştilor. „Nu există printre noi nici unul care să nu fi citit ceva din operele lui şi să nu fi învăţat ceva din ele”, a spus Ceauşescu[128].

Discuţiile din Biroul Politic din perioada martie-aprilie 1956 au dus la decizia de a menţine un control strict asupra dezbaterile de masă cu membrii de partid în privinţa destalinizării lui Hruşciov. Toţi membrii Biroului Politic au fost instruiţi să se opună tendinţelor revizioniste şi „liberal-anarhice”. Leonte Răutu a fost însărcinat să orienteze propaganda în aşa fel încât să ascundă adevăratele implicaţii ale campaniei de destalinizare a lui Hruşciov. S-a subliniat faptul că partidul român respinsese de la început „excesele” huliţilor „moscoviţi” Pauker, Luca şi Georgescu. Originile stalinismului naţional se găsesc în aceste reacţii la Congresul al XX-lea al PCUS.

Ecourile destalinizării printre intelectuali

Pentru conducerea PMR, efectele Congresului al XX-lea asupra celorlalte ţări din blocul estic au reprezentat argumente pentru înăsprirea politicii interne şi evitarea a ceea ce maşina propagandistică a lui Leonte Răutu numea „stihia liberalist-mic-burgheză”. Iritaţi de destalinizare, liderii comunişti români s-au opus încercărilor de a slăbi „vigilenţa ideologică”. S-a decis ca să aibă loc şedinţe în fiecare organizaţie de partid pentru a discuta documentele Congresului al XX-lea.

Şedinţa din 22 mai 1956, în care documentele congresului au fost prezentate aparatului de partid din raionul „I. V. Stalin”, în care locuiau cei mai mulţi dintre conducătorii comunişti, a fost orchestrată în aşa fel încât să fie compromisă linia aparent „moderată” adoptată de Constantinescu şi să fie zdrobită orice ambiţie de a introduce o politică de „democratizare” culturală şi ideologică în România.

În mod paradoxal, atacul împotriva despotismului stalinist a venit din partea lui Alexandru Jar, un scriitor mediocru, promotor al realismului socialist. De fapt, a fost însuşi Gheorghiu-Dej – care îl cunoştea pe Jar din închisoare şi folosea încă numele lui evreiesc real, Paşchela – cel care, atunci când Jar i s-a plâns în legătură cu dictatura partidului asupra literaturii şi artei, îl încurajase pe acesta să-şi exprime nemulţumirea în mod public. Provocarea a reuşit. Jar a fost convins că Gheorghiu-Dej chiar dorea ca el să iniţieze o dezbatere asupra abuzurilor staliniste. În realitate, alegerea lui Jar – care beneficiase absolut nemeritat de o poziţie proeminentă în lumea literară – pentru a susţine libertatea de gândire şi de exprimare arată cât de bine stăpâneau Gheorghiu-Dej şi Răutu arta manipulării politice. Puţini scriitori erau mai dispreţuiţi de către colegii lor decât era Jar pentru rolul său în excesele propagandistice din perioada stalinistă. A-l pune să se prezinte ca vocea „liberalizării” făcea subiectul în sine ridicol în faţa majorităţii scriitorilor români, care îl percepeau astfel ca pe o dispută de familie între stalinişti[129].

---

[127] Vezi Nicolae Ceauşescu, *Cuvântare la consfătuirea cu activul de partid al municipiului Bucureşti din 26 aprilie 1968*, în *România pe drumul făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvântări, articole, ianuarie 1968-martie 1969*, Bucureşti, Editura Politică, 1969, p. 178; vezi şi Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Armonk, N.Y., M. E. Sharpe, 1995.

[128] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 184.

[129] *Ibidem*, p. 185; vezi şi Petre Pandrea, în *Memoriile mandarinului valah*, p. 86, pp. 556-557, pp. 561-562.

Scopul acestei înscenări era acela de a compromite facțiunea care ar fi putut insista pentru „liberalizare”. Faptul că lui Jar îi lipsea credibilitatea pentru a-şi susține acuzațiile împotriva lui Gheorghiu-Dej nu însemna că el nu avea dreptate. Dimpotrivă, tocmai pentru că folosea jargonul de partid, pe care îl împăna cu referințe la ideologia marxist-leninistă, atacul său, ca şi cel al celorlalți scriitori care l-au susținut (toți de origine evreiască, toți foşti stalinişti înfocați), a fost un asalt asupra monopolului ideologic al partidului. Constantinescu, care se afla la Cluj, a fost chemat înapoi din ordinul lui Gheorghiu-Dej pentru a participa la şedință. Prezența sa era indispensabilă pentru discreditarea „tendințelor intelectualist-liberaliste” ale lui Jar. El, Gheorghiu-Dej şi Răutu, care în mod normal nu ar fi participat la o şedință a activiştilor de partid de la un nivel ierarhic atât de scăzut, au fost totuşi prezenți la aceasta şi l-au anatemizat pe Jar. Publicarea discursurilor lor a fost, de asemenea, senzațională prin faptul că au insistat asupra deciziei partidului de a pune capăt tuturor abuzurilor staliniste[130].

La şedința organizației de partid a scriitorilor din 29 mai 1956, Alexandru Jar şi cei doi susținători ai săi, dramaturgul Mihail Davidoglu şi criticul literar Ion Vitner, au fost criticați fără milă[131]. Nici un scriitor nu i-a luat apărarea lui Jar atunci când s-a luat decizia să fie exclus din partid. Nu a crezut nimeni că Jar putea să se fi îndoit în credința lui şi că era posibil ca acest fost zelot comunist – a cărui soție, Olga Bancic, o eroină a Rezistenței Franceze, fusese decapitată de Gestapo – să fi înțeles, în sfârşit, că stalinismul reprezenta un dezastru moral şi să fi avut o criză de conştiință.

În timp ce scriitorii din Polonia şi Ungaria începuseră să se afirme ca un grup autonom, cu interese şi scopuri bine definite, în România exista un calm relativ. Cel puțin în sfera publică, nimic nou nu părea să se întâmple pe frontul românesc. Intelectualii polonezi şi maghiari îşi câştigaseră drepturile după conflicte repetate cu aparatul ideologic, ceea ce, având în vedere formele virulente ale stalinismului din acele țări, nu fusese deloc uşor. Fiecare concesie a fost câştigată prin rezistență unită şi prin exprimarea publică a solidarității. Departe de a încerca să-şi sincronizeze acțiunile cu cele ale colegilor lor maghiari şi polonezi, care se aflau în avangarda luptei antitotalitare, scriitorii români erau fericiți de foarte mica marjă de libertate care li s-a oferit după moartea lui Stalin.

Stratagema lui Gheorghiu-Dej de a identifica ofensiva antistalinistă cu numele compromise ale lui Alexandru Jar, Mihail Davidoglu şi Ion Vitner a dat astfel roade. Cu excepția unui grup relativ restrâns de adevărați intelectuali de stânga (Petru Dumitriu, A. E. Baconsky, Geo Dumitrescu, Eugen Jebeleanu, Geo Bogza, Paul Georgescu, N. Tertulian, Mihail Petroveanu, Gheorghe Haupt şi Ov. S. Crohmălniceanu), foarte puțini erau capabili să înțeleagă miza reorganizărilor care aveau loc în 1956. Cu toate acestea, nici unul dintre ei nu şi-a exprimat public solidaritatea cu revolta intelectualilor maghiari. Romancierul Petru Dumitriu a fost printre primii care au criticat Revoluția Maghiară în paginile săptămânalului Uniunii Scriitorilor din România.

Leonte Răutu, care, după înlocuirea lui Iosif Chişinevschi în 1952, a devenit şeful propagandei, a simulat o „deschidere” ideologică şi a reuşit să înăbuşească în faşă orice liberalizare. Primul Congres al Scriitorilor din 18-24 iunie 1956 – care a fost manipulat de Răutu şi de zelosul său subaltern, poetul stalinist Mihai Beniuc – a reafirmat principiul potrivit căruia arta şi literatura trebuiau să urmeze directivele partidului[132].

---

[130] Vezi dezbaterea activului comitetului raionului I. V. Stalin, Bucureşti al Partidului Muncitoresc Român în „Scânteia”, 23 mai 1956.

[131] Pentru raportul privind această şedință, vezi „Scânteia”, 1 iunie 1956. Pentru o analiză a cazului Jar, vezi şi „News from behind the Iron Curtain”, iulie 1956, pp. 54-55.

[132] Vezi Referat prezentat de Direcția de Propagandă şi Cultură prin care se aprobă proiectul de salut al CC al PMR adresat Congresului Uniunii Scriitorilor din RPR în Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu (editori), *Agresiunea comunismului în România*, pp. 236-240. Documentul era semnat de Leonte Răutu şi, dincolo de

S-au făcut anumite concesii, cum ar fi reintegrarea unor valori culturale în circuitul public. Operele poeților Octavian Goga, George Bacovia şi Tudor Arghezi, precum şi cele ale romancierilor Liviu Rebreanu şi Camil Petrescu, au fost reintroduse în circulație. Birocrația de partid a încercat să cultive mitul respectului față de valorile fundamentale ale trecutului, trecând sub tăcere faptul că purta răspunderea pentru abuzurile față de aceste valori. Ruptura cu stalinismul rigid şi reabilitarea istoriei naționale s-au produs în România din încercarea oportunistă a elitei partidului de a ascunde refuzul de a înfăptui o destalinizare reală[133]. Mai mult, regimul a încercat să-i atragă pe intelectualii români importanți aflați în exil, cum ar fi Mircea Eliade şi Emil Cioran[134].

Atraşi de falsa destalinizare înscenată de partid, intelectualii români au capitulat înainte de a porni lupta. Editorialele „Gazetei Literare" şi ale „Vieții Româneşti" din epocă ilustrează exact această strategie de voluntară supunere etică şi abdicare politică. Urmând directivele comisarilor ideologici, reprezentanții elitei intelectuale oficiale au anatemizat „spiritul liberalist", ispita „revizionistă" şi alte asemenea „halucinații" mic-burgheze. Anul 1956 – momentul în care a putut fi pusă pentru prima dată sub semnul întrebării şi în mod direct ordinea leninistă şi când se putea merge în direcția tendinței internaționale de reînnoire a idealurilor radical-democratice – a fost un eşec pentru cultura română postbelică. A fost ceea ce francezii numesc *un moment manqué*, o ocazie ratată.

Intelectualii români nu au înțeles că modestele libertăți oferite în 1956 nu se datorau bunăvoinței gardienilor ideologici, ci fricii lor. Exact acesta a fost motivul pentru care, odată ce punctul culminant al „dezghețului" trecuse, a fost declanşat un nou val de represiune, iar cel mai greu loviți au fost chiar intelectualii. Dacă mai era nevoie de încă o lecție amară cu privire la etica înşelătoare a comunismului românesc, aceasta a fost dată după 1958, când mulți intelectuali importanți au fost trimişi în judecată[135].

Cazul Jar, epurarea Uniunii Scriitorilor, tiradele antirevizioniste din presa literară românească şi diatribele furioase ale lui Mihai Beniuc împotriva manifestelor umaniste ale intelectualilor maghiari şi polonezi ilustrează particularitatea reacției elitei politice româneşti față de procesul de destalinizare care se desfăşura în celelalte state comuniste. Denunțarea poetului Nicolae Labiş la Congresul Tinerilor Scriitori şi perfidul atac al lui Mihai Beniuc, regizat de Leonte Răutu, erau în mod evident privite ca avertismente pentru calmarea pasiunilor radicale[136].

Totuşi, spre deosebire de intelectualii din Ungaria şi Polonia, ceea ce le-a lipsit intelectualilor români în 1956 a fost susținerea din partea unei facțiuni reformiste de la vârful birocrației de partid. În timp ce ungurii puteau conta pe Imre Nagy şi pe tovarăşii săi, iar

---

mesaj – se menționa clar faptul că realismul socialist oferea o paletă largă de genuri şi stiluri pentru dezvoltarea creativității scriitorilor – conținea şi o listă a celor care urmau să fie aleşi în conducerea Uniunii Scriitorilor.

[133] Cu privire la încercările de rescriere a istoriei României în perioada poststalinistă, vezi Pavel Țugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej, ed. cit.*

[134] Marieta Sadova, o regizoare de teatru care, în perioada interbelică, făcuse parte din acelaşi cerc de intelectuali cu Mircea Eliade şi Emil Cioran, dar care rămăsese în România după război şi fusese cooptată ulterior de către regimul comunist, a fost trimisă la Paris să stabilească legătura cu aceştia. Deşi i-a fost cerut de către Constanța Crăciun, pe atunci ministru al Culturii, şi de către Pavel Țugui, şeful secției culturale a Comitetului Central între 1956 şi 1960, acest fapt a fost folosit ulterior împotriva sa într-un proces din februarie 1960, în care a fost implicat un grup mai mare de intelectuali; vezi Pavel Țugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej, ed. cit.* şi Stelian Tănase, *Anatomia mistificării 1944-1989*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

[135] Pentru procesul unui important grup de intelectuali proeminenți, din care au făcut parte filosoful Constantin Noica, scriitorii Constantin Pillat, Al. O. Teodoreanu, Sergiu Al. George, Alexandru Paleologu, Nicolae Steinhardt şi Arşavir Acterian, vezi *Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat, Al. Paleologu, A. Acterian, S. Al-George, Al. O. Teodoreanu*, Bucureşti, Editura Vremea, 1996. Vezi şi Stelian Tănase, *Anatomia mistificării*.

[136] Printre cei care au criticat sufocarea intelectualității în perioada stalinistă a fost şi Nicolae Labiş. Atacat de Mihai Beniuc, care fusese manipulat de către Leonte Răutu, Labiş a continuat să publice poezii care arătau dezamăgire față de stalinism şi cereau o înnoire a socialismului în România, cum ar fi *Legenda pasiunii defuncte*. Informații oferite de Tita Chiper-Ivasiuc.

polonezii pe Władysław Gomułka şi pe grupul său, puținii scriitori rebeli din România nu aveau asemenea protectori. Lucrețiu Pătrăşcanu fusese ucis în aprilie 1954, iar Miron Constantinescu era prea izolat în conducerea PMR pentru a deveni promotorul unei campanii antistaliniste. Exista o anumită frământare în rândurile vechii gărzi a partidului, dar nici un efort colectiv nu a reuşit vreodată să pună într-adevăr în pericol controlul staliniştilor asupra puterii.

Efectele Revoluției maghiare

Evenimentele din 1956, Revoluția maghiară şi eforturile pentru liberalizare din Polonia i-au exasperat pe discipolii est-europeni ai lui Stalin, inclusiv pe Gheorghiu-Dej şi pe subordonații săi. În octombrie 1956, agățându-se cu disperare de putere, Gheorghiu-Dej a încercat să-şi consolideze prestigiul prin normalizarea şi îmbunătățirea relațiilor cu Iugoslavia lui Tito. Ca şi stalinistul maghiar Ernö Gerö, succesorul lui Mátyás Rákosi, Gheorghiu-Dej a crezut că putea convinge conducerea iugoslavă de bunele sale intenții. Acelaşi om care citise la întrunirea Cominformului din 1949 scandalosul raport intitulat *Partidul Comunist din Iugoslavia în mâinile unor asasini şi spioni* nu s-a sfiit să cerşească iertarea celor pe care îi jignise.

Revoluția maghiară a început cu o demonstrație de masă la Budapesta, pe data de 23 octombrie 1956. Conducerea de partid din România, inclusiv Gheorghiu-Dej, se afla în acel moment în Iugoslavia şi s-a întors la Bucureşti pe 28 octombrie. Până la revenirea lor, şedințele Biroului Politic au fost prezidate de Gheorghe Apostol, iar singurele măsuri substanțiale luate au constat în întărirea controlului granițelor României cu Ungaria şi în trimiterea unor activişti importanți în județele din Transilvania[137]. După întoarcerea lui Gheorghiu-Dej din Iugoslavia, s-a format un comandament – condus de viceprim-ministrul Emil Bodnăraş, din care făceau parte ministrul de interne, Alexandru Drăghici, ministrul forțelor armate, Leontin Sălăjan, şi secretarul Comitetului Central, Nicolae Ceauşescu – care a fost autorizat să ia toate măsurile necesare şi care putea ordona trupelor de securitate să deschidă focul dacă era cazul[138].

La granița româno-maghiară au fost masate trupe sovietice pregătite pentru o acțiune polițienească. Conducerea română nu se temea de iredentism teritorial, ci de marxismul revizionist al noii conduceri de la Budapesta[139]. Pentru Gheorghiu-Dej, pericolul principal consta în efectul contagios al experimentului pluralist inițiat de reformiştii de la Budapesta. Dând dovadă de un oportunism cinic, regimul lui Gheorghiu-Dej a stabilit inițial contacte cu guvernul legal al lui Imre Nagy, dar apoi, la începutul lui noiembrie, după a doua intervenție a Moscovei la Budapesta, şi-a proclamat solidaritatea cu guvernul marionetă al lui János Kádár[140].

Gheorghiu-Dej a vizitat în secret Budapesta imediat după cea de-a doua intervenție sovietică, fiind acompaniat de poetul Mihai Beniuc şi de Valter Roman, un veteran

[137] Vezi stenograma şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 24 octombrie 1956, în Corneliu-Mihail Lungu, Mihai Retegan (editori), *1956 – Explozia. Percepții române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 74-78.

[138] Vezi stenograma şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 30 octombrie 1956, în Corneliu-Mihail Lungu şi Retegan (editori), *1956 – Explozia*, pp. 143-145.

[139] De fapt, guvernul revoluționar de la Budapesta nu a făcut declarații iredentiste; vezi Paul E. Zinner, *National Communism and Popular Revolt. A Selection of Documents on Events in Poland and Hungary, February – November, 1956*, New York, Columbia University Press, 1956, pp. 398-484.

[140] Din delegația PMR trimisă la Budapesta au făcut parte, printre alții, Aurel Mălnăşan şi Valter Roman. Vezi stenograma şedinței din 2 noiembrie 1956 cu tov. Aurel Mălnăşan şi Valter Roman, în Corneliu-Mihail Lungu, Mihai Retegan (editori), *1956 – Explozia*, pp. 166-180. Cu privire la mesajul trimis la data de 5 noiembrie 1956 către noul guvern al lui Kádár, vezi mesajul CC al PMR, al guvernului RPR şi Prezidiului Marii Adunări Naționale a RPR către Guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc al RPU, către clasa muncitoare ungară, către întreg poporul maghiar, în *ibidem*, pp. 216-218.

Cominternist, directorul editurii partidului, ambii cunoscători ai limbii maghiare. Cel de-al doilea, un fel de expert în afacerile maghiare al PMR, fusese trimis la Budapesta pe 25 octombrie şi a petrecut câteva zile acolo pentru a urmări cursul evenimentelor. Rapoartele sale au convins Biroul Politic român că trebuia evitată cu orice preț izbucnirea unei revolte de masă similare în România. Zdrobirea Revoluției Maghiare le-a oferit staliniştilor români un motiv meschin de satisfacție.

După ce revolta a fost reprimată de trupele sovietice, staliniştii români au sprijinit folosirea terorii de către forțele de securitate sovietice şi maghiare împotriva revoluționarilor. Pe data de 21 noiembrie 1956, o delegație la cel mai înalt nivel, condusă de Gheorghiu-Dej şi de Bodnăraş, s-a deplasat la Budapesta pentru a discuta cu Kádár despre ce trebuia făcut pentru a reprima complet revoluția maghiară. Aparatul de propagandă a descris revolta maghiară drept o „contrarevoluție burgheză“, care urmărea să restaureze proprietatea privată în industrie, în sectorul bancar şi asupra pământului. În mijloacele de informare româneşti nu s-a menționat nimic despre consiliile muncitoreşti, care au constituit baza regimului revoluționar maghiar sau despre redobândirea demnității naționale a Ungariei prin ruperea de Pactul de la Varşovia şi proclamarea neutralității.

În România, cei mai receptivi la mesajul Revoluției maghiare au fost studenții din marile centre universitare Bucureşti, Cluj şi Timişoara – în special cei care studiau filosofia, istoria, limbile străine şi literatura. Este demn de menționat că pe 8 noiembrie 1956 Hruşciov însuşi a vorbit despre ceea ce el a numit o „stare de spirit nesănătoasă” printre studenții români şi a lăudat acțiunea promptă a conducerii PMR pentru eliminarea oricărei încercări de liberalizare[141]. Perspicacitatea tactică şi opoziția tenace față de tendințele revizioniste din toamna lui 1956 i-au îngăduit lui Gheorghiu-Dej să-şi consolideze prestigiul diminuat în cadrul blocului sovietic după Congresul al XX-lea. După zdrobirea Revoluției maghiare, Gheorghiu-Dej le apărea ca un tovarăş de încredere şi celor mai conservatori dintre conducătorii de la Kremlin.

După noiembrie 1956, numeroşi scriitori, filosofi, jurnalişti şi alți intelectuali de origine maghiară au fost interogați de Securitate şi închişi pentru mai mulți ani pentru curajul de a fi salutat programul lui Imre Nagy[142]. Studenții români din Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Timişoara, care reacționaseră cu entuziasm la vestea revoltei din Ungaria şi încercaseră să inițieze o mişcare similară, au fost supuşi persecuției staliniste: sute dintre ei au fost ridicați din amfiteatre şi cămine. Deşi intelectualii români nu au fost capabili să se organizeze într-o opoziție coerentă, iar revoltele studențeşti nu au fost decât reacții spontane, regimul era cât se poate de conştient de pericolul mortal care îi amenința supremația.

Un nou val de represiune a afectat din nou eşaloanele superioare ale partidului. În perioada 1958-1959, mii de membri de partid au trecut din nou prin teroarea prin care trecuseră pe timpul lui Stalin. La ordinul lui Gheorghiu-Dej, Comisia Controlului de Partid, condusă de Dumitru Coliu şi Ion Vințe (Vincze Janos), a lansat un nou val de anchete. Cei care crezuseră că în 1956 stalinismul era mort au fost nevoiți să-l înfrunte din nou în anii ce au urmat Revoluției maghiare.

În acelaşi timp, comuniştii români au colaborat semnificativ la persecuțiile îndreptate împotriva revoluționarilor maghiari. După ce i-a acordat mai întâi azil politic guvernului Nagy, Biroul Politic condus de Gheorghiu-Dej a devenit complice cu asasinii liderilor revoluționari maghiari prin organizarea extrădării acestora la Budapesta, care pe atunci era ocupată de trupele sovietice. În timp ce liderii revoluționari maghiari se aflau sub arest la domiciliu la Otopeni şi la Snagov, în împrejurimile Bucureştiului, un număr de membri ai partidului român, printre care se numărau Nicolae Goldberger, Valter Roman şi Iosif

[141] Vezi „Pravda”, 10 noiembrie 1956.
[142] Intelectualii de origine maghiară din România au fost mai expuşi ideilor reformist-marxiste care circulau la Budapesta; vezi Egon Balas, *Will to Freedom*, pp. 327-347.

Ardeleanu, au încercat să le smulgă mărturisiri. Inițial, membrii guvernului Nagy au fost vizitați la Snagov de către Borilă şi Bodnăraş. Mai târziu, datorită legăturilor sale personale cu Nagy (din perioada exilului la Moscova), Valter Roman, fostul şef al postului de radio sponsorizat de Comintern, „România liberă“, care vorbea limba maghiară, a devenit persoana care asigura contactul permanent dintre români (şi patronii lor sovietici) şi fostul premier maghiar[143]. Între timp, s-au intensificat presiunile din partea regimului Kádár pentru a-i convinge pe români că membrii grupului Nagy erau nişte trădători care trebuiau tratați ca atare. Emisarul lui Kádár, Gyula Kállay, a vizitat Bucureştiul în 1957 şi s-a plâns chiar de „tratamentul regal” pe care îl primeau Nagy şi prietenii săi din partea tovarăşilor români. Acestea au luat sfârşit atunci când Nagy şi colegii săi au fost transportați înapoi în Ungaria, unde a avut loc un pseudoproces care a dus la execuția fostului prim-ministru şi a câtorva dintre asociații săi în iunie 1958. Comuniştii români au beneficiat direct de pe urma tragediei maghiare, pe care au folosit-o drept argument pentru întărirea controlului totalitar asupra țării.

Plenara din iunie-iulie 1957

Revolta maghiară şi criza poloneză din toamna lui 1956 l-au plasat pe Gheorghiu-Dej într-o poziție avantajoasă în confruntările cu conducerea hruşciovistă. Aceste evenimente au întărit însă şi spaima lui față de eventuale evoluții „anarhic-liberaliste” în România. Plenara Comitetului Central al PMR, care a avut loc pe 28-29 iunie şi 1-3 iulie 1957, a jucat un rol esențial în restructurarea Biroului Politic al partidului şi în eliminarea „grupului fracționist” Chişinevschi-Constantinescu. În realitate, nu a existat un asemenea „grup”: Gheorghiu-Dej îl inventase din motive propagandistice, epurarea celor doi fiind o reacție la impactul direct pe care Congresul al XX-lea al PCUS l-a avut asupra unității echipei conducătoare a PMR.

Plenara din iunie 1957 a reprezentat răspunsul lui Gheorghiu-Dej la încercările a doi dintre asociații săi de a se angaja într-o destalinizare moderată, ca urmare a raportului secret al lui Hruşciov. Alianța temporară dintre Chişinevschi şi Constantinescu din primăvara lui 1956 fusese dictată de considerații pragmatice. La acea vreme, ei credeau că Gheorghiu-Dej era atât de compromis în urma revelațiilor privind abuzurile staliniste, încât ar fi trebuit îndepărtat de la putere.

Chişinevschi şi Constantinescu au încercat să-i convingă şi pe alți membri ai Biroului Politic să li se alăture pentru a-l răsturna pe Gheorghiu-Dej. Deşi au reuşit să-l atragă în conspirație pe Pîrvulescu, preşedintele Comisiei Controlului de Partid, ei nu au izbutit să-l câştige pe Alexandru Moghioroş, care l-a informat pe Gheorghiu-Dej despre complot. Constantinescu fusese un stalinist devotat, dar, după Congresul al XX-lea, trăsese concluzia că Gheorghiu-Dej putea fi înlocuit cu o conducere colectivă care ar fi inițiat o „regenerare a sistemului socialist din România”. Gheorghiu-Dej s-a folosit de alianța neinspirată a lui Constantinescu cu Chişinevschi – de departe cel mai detestat dintre conducătorii partidului – transformând-o într-un argument împotriva „grupului”. Cei doi lideri comunişti erau în realitate foarte diferiți, nu numai în privința profilului intelectual, dar şi în privința modului în care interpretaseră politica promovată de Moscova şi a semnificației pe care o atribuiau destalinizării.

Iosif Chişinevschi – care se născuse în 1905 în Basarabia, sub numele de Iosif Roitman, dar adoptase ulterior numele de familie al soției – a fost un pilon al influenței sovietice în Partidul Comunist Român. Chişinevschi jucase un rol important în bolşevizarea, iar apoi în stalinizarea PCR în perioada de clandestinitate. Spre deosebire de Leonte Răutu, principalul său discipol după 23 august 1944, Chişinevschi era un autodidact: născut într-o familie săracă, s-a implicat de tânăr în mişcarea comunistă şi nu a mai terminat liceul.

[143] Vezi Ileana Ioanid (ed.), *Nagy Imre. Însemnări de la Snagov. Corespondență, rapoarte, convorbiri*, Iaşi, Editura Polirom, 2004; vezi şi Christian Duplan şi Vincent Giret, *La Vie en rouge. Les Pionniers. Varsovie, Prague, Budapest, Bucarest, 1944-1968*, Paris, Seuil, 1994, pp. 333-339, 355-371.

Chişinevschi nu a cunoscut viața autentică a proletariatului românesc. Membru al PCR din 1928, era total dezinteresat de contextul național şi a devenit un funcționar devotat al Cominternului, un „revoluționar de profesie", aşa cum erau Ana Pauker şi Vasile Luca. Arestat în 1928, Chişinevschi a trecut prin experiența închisorii, care a fost indispensabilă pentru ascensiunea sa în ierarhia comunistă. După ce a fost eliberat în 1930, a plecat în URSS, unde a participat la Congresul al V-lea al PCR, ținut la Moscova în 1931, şi i-a convins pe liderii Cominternului că puteau conta pe el în viitoarele lupte din interiorul minusculului partid român. În consecință, Béla Kun şi Dimitri Manuilski, delegații Cominternului la acel congres, au susținut alegerea lui Chişinevschi în Comitetul Central al PCR În timp ce se afla în URSS, Chişinevschi a urmat şi şcoala leninistă a Cominternului. Spre deosebire de Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, Chişinevschi avea legături personale în poliția secretă sovietică: ca agent efectiv al acesteia, el infiltrase eşaloanele superioare ale ierarhiei comuniste din România.

Înarmat cu indicații primite la Moscova, Chişinevschi a revenit în România şi a participat la reorganizarea nucleului de propagandă (secția Agitprop). S-a dovedit a fi un maestru al manipulărilor şi intrigilor, urcând rapid spre vârful piramidei comuniste. Arestat din nou în 1933, eliberat apoi în 1936, a fost integrat în Secretariatul Comitetului Central şi a devenit şeful organizației Bucureşti a PCR. În acei ani s-au pus bazele colaborării dintre Chişinevschi şi cei care îl vor sprijini ulterior în operația de demolare a culturii române. Unii au fost recrutați la Doftana, alții în afara închisorilor, însă criteriul de selecție a fost mereu acelaşi: pofta de putere şi lipsa de educație. Printre aceia care erau ignoranți în privința culturii române, dar pe care Chişinevschi se va sprijini după 1944 în cadrul Secției de Propagandă a partidului, se numărau Leonte Răutu, Sorin Toma, Alexandru Buican, Nicolae Moraru şi Ofelia Manole. Ar mai trebui pomeniți Mihail Roller, Eduard Mezincescu, Constanța Crăciun şi George Macovescu.

În 1940, Chişinevschi a fost reconfirmat ca membru al Comitetului Central. Spre deosebire de alți membri de origine evreiască ai Comitetului Central, el nu a fost deportat în Transnistria şi a rămas în închisoarea de la Caransebeş, iar apoi în lagărul de la Târgu-Jiu, unde a devenit unul dintre cei mai apropiați partizani ai lui Gheorghiu-Dej. După 23 august 1944, a devenit membru al Biroului Politic şi a jucat un rol esențial în campania împotriva intelighenției, care s-a desfăşurat simultan cu rusificarea culturii române.

Chişinevschi şi soția sa, Liuba – care era şi ea membră a Comitetului Central, precum şi vicepreşedinte a Comisiei Controlului de Partid şi a Marii Adunări Naționale, numărându-se, de asemenea, printre adjuncții lui Gheorghe Apostol la Consiliul Central al Sindicatelor – controlau diverse sfere ale vieții sociale şi politice. Chişinevschi a luat parte la toate convorbirile importante cu reprezentanții sovietici şi cu delegații din celelalte țări est-europene. El era responsabil nu numai cu îndoctrinarea poporului român, dar şi cu coordonarea relațiilor internaționale ale PMR şi supraveghea politica de cadre a partidului. Cu toate acestea, moartea lui Stalin şi „dezghețul" din URSS l-au făcut pe acest versat oportunist să sară într-o altă barcă.

Pentru Chişinevschi, atitudinea față de URSS reprezenta cel mai important criteriu al ortodoxiei leniniste. Odată ce liderii sovietici au decis să-l denunțe pe Stalin, Chişinevschi a adoptat noua linie cu acelaşi zel cu care aplicase odată directivele lui Stalin. Rolul său în asasinarea lui Pătrăşcanu sau strânsa lui prietenie cu Gheorghiu-Dej nu mai contau: Uniunea Sovietică schimbase cursul, aşa că acest veteran al Cominternului şi unealtă a Cominformului s-a conformat. Imediat după Congresul al XX-lea, a început să răspândească zvonuri despre Gheorghiu-Dej, menite, în acelaşi timp, să ascundă propriul său trecut criminal. După martie 1956, în ciuda reînnoitelor sale declarații de credință față de Gheorghiu-Dej, pentru Chişinevschi nu mai exista nici o şansă de supraviețuire politică: Gheorghiu-Dej îl întrecuse în abilitate şi duplicitate. În iunie 1957, a fost exclus din Biroul Politic, iar Congresul al III-lea

al PMR din 1960 nu l-a mai reales în Comitetul Central. La plenara din noiembrie-decembrie 1961, nici unul dintre foştii săi tovarăşi nu a ezitat să-l umilească pe Chişinevschi cu aceeaşi cruzime cu care el îi umilise pe alții în numele cauzei: Gheorghiu-Dej, Ceauşescu, Maurer, Răutu, Borilă, Moghioroş, Sencovici şi Valter Roman l-au condamnat cu toții pe cel pe care cândva îl celebraseră drept „creierul partidului", devenit între timp doar directorul Combinatului Poligrafic „Casa Scânteii"[144]. Atunci când a murit, în 1963, nu a fost publicat nici un necrolog, oricât de modest. În aprilie 1968, lui Nicolae Ceauşescu i-a făcut o deosebită plăcere să-l denunțe încă o dată ca fiind responsabil, împreună cu Gheorghiu-Dej şi Drăghici, pentru asasinatul judiciar al lui Pătrăşcanu.

Celălalt membru al Comitetului Central care l-a înfruntat pe Gheorghiu-Dej a fost Miron Constantinescu, unul dintre foarte puținii intelectuali autentici acceptați în grupul hegemonic al comunismului românesc. Născut în 1917, Constantinescu avea o pasiune pentru istorie în general şi, în mod special, pentru istoria culturală a Transilvaniei. Mai târziu, în anii 1930, ca student al Facultății de Litere şi Filosofie a Universității din Bucureşti, a intrat în contact direct cu elita culturală a vremii şi a audiat prelegerile lui P. P. Negulescu, Mircea Florian, Tudor Vianu şi, mai ales, Dimitrie Gusti, care a exercitat cea mai mare influență asupra sa.

În 1935, Constantinescu s-a alăturat Uniunii Tineretului Comunist (UTC), aflată în clandestinitate. După un an, s-a numărat printre puținii membri utecişti care s-au înscris în partidul comunist. Împreună cu Grigore Preoteasa, Mihail Dragomirescu, Gheorghe Rădulescu, Constanța Crăciun, Petre Năvodaru, Ilie Zaharia şi Silvian Iosifescu, Constantinescu aparținea nucleului radical al studențimii române de stânga, iar atunci când Biroul Politic a decis să reorganizeze UTC-ul în 1938, el a fost liderul grupului însărcinat cu această misiune. Constantinescu şi-a petrecut anii războiului închis în lagărul de la Târgu-Jiu pentru activitate comunistă. În această perioadă, împreună cu Athanasie Joja, a jucat rolul intelectualului din grupul dominat de Gheorghiu-Dej şi a devenit unul dintre colaboratorii indispensabili ai viitorului secretar general.

După 23 august 1944, Constantinescu a devenit cel mai tânăr membru al Biroului Politic şi redactor-şef al cotidianului comunist „Scânteia". A fost unul dintre cei care au orchestrat şi demascat aşa-numita deviație de dreapta şi a contribuit substanțial la documentarea ideologică pentru Plenarele Comitetului Central din martie şi din mai-iunie 1952. Cu toate acestea, la plenara din noiembrie-decembrie 1961, a fost acuzat că fusese marioneta Anei Pauker. De fapt, el nu-i fusese mai devotat Anei Pauker decât Alexandru Moghioroş sau Emil Bodnăraş, dar, spre deosebire de aceştia, Constantinescu a crezut în propriul său destin politic.

Constantinescu a văzut în procesul de destalinizare inițiat de Hruşciov şansa vieții sale şi, după 1954, a început să-şi cultive intens imaginea de combatant pentru liberalizare în partid. A inițiat întâlniri cu unii dintre intelectualii de marcă din perioada interbelică, mai ales după ce a fost numit ministru al învățământului şi culturii la 18 noiembrie 1956[145]. Asociat cu tendințele de liberalizare din partid şi prins în capcanele urzite de Gheorghiu-Dej şi Răutu, Constantinescu a fost eliminat din Biroul Politic la plenara din iunie 1957 împreună cu Chişinevschi. În iunie 1958 a fost folosit ca țap ispăşitor în ultima epurare organizată de Gheorghiu-Dej şi azvârlit la periferia vieții politice şi culturale. După aceea, a fost lector la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice şi cercetător ştiințific la Institutul de Istorie al Academiei. După 1965, Nicolae Ceauşescu s-a folosit de Constantinescu împotriva liderului

---

[144] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 196.

[145] La Cluj, Constantinescu l-a întâlnit pe Lucian Blaga şi pe Constantin Daicoviciu; la Bucureşti, pe poetul Tudor Arghezi şi pe istoricul Constantin C. Giurescu. Referitor la implicarea lui Constantinescu în reabilitarea lui Blaga, vezi Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, un roman autobiografic în care Constantinescu poate fi recunoscut cu uşurință în personajul Constant Mironescu.

defunct, Gheorghiu-Dej. Constantinescu a revenit ca ministru adjunct, apoi ca ministru al Educației, secretar al Comitetului Central, membru supleant al Comitetului Politic Executiv şi, spre sfârşitul vieții, ca preşedinte al Marii Adunări Naționale.

Constantinescu a avut o viață de familie dureroasă. La începutul anilor 1950, fiul său, Horia, a murit de apendicită, iar soția sa, Sulamita Bloch-Constantinescu, o veche militantă comunistă, a fost omorâtă în 1968 de propria sa fiică. În sfârşit, un alt fiu, numit tot Horia, a murit înghețat în timpul unei excursii în Munții Bucegi. Opera lui Constantinescu este totuşi relevantă pentru faptul că a relansat sociologia ca disciplină în România după 1965. Avid de putere, el nu avut nici profunzimea lui Lucrețiu Pătrăşcanu şi nici candoarea etică a filosofului marxist Tudor Bugnariu, ginerele lui Lucian Blaga. Cu toate acestea, i-a susținut pe cei câțiva cercetători tineri care au încercat în anii 1970 să reabiliteze ancheta socială şi să se sustragă imperativelor stalinismului virulent.

Revenind la plenara la care Constantinescu şi Chişinevschi au fost „demascați", trebuie menționat că aceasta s-a ținut în două sesiuni separate, pe 28-29 iunie şi pe 1-3 iulie. După cum am văzut, Gheorghiu-Dej, care era personal amenințat de noua linie a lui Hruşciov de la Congresul al XX-lea al PCUS, a temporizat dezbaterile din PMR, astfel încât această plenară a avut loc la aproape un an şi cinci luni după Congresul al XX-lea al PCUS şi la un an şi jumătate după Congresul al II-lea al PMR Leonte Răutu a explicat amânarea acestei plenare în termenii necesității de a evita „judecățile improvizate". De fapt, întârzierea a fost esențială pentru supraviețuirea politică a lui Gheorghiu-Dej. Servită de evenimentele din 1956 din Polonia şi Ungaria, ierarhia comunistă română s-a referit de formă la „învățăturile practice ale Congresului al XX-lea al PCUS", a afişat un respect ipocrit față de cursul reformist inițiat de Hruşciov şi s-a retras pe poziții conservatoare şi dogmatice în jurul liderului său, Gheorghiu-Dej.

Unul dintre cele mai interesante discursuri rostite la această plenară a fost cel al lui Ceauşescu, care s-a dovedit a fi nu numai un discipol loial al lui Gheorghiu-Dej, dar şi un stalinist nereformat. Discursul lui Ceauşescu oferă elementele esențiale pentru a înțelege viziunea sa asupra lui Stalin şi a stalinismului. Deşi a admis că Stalin făcuse unele greşeli, meritele sale trebuiau recunoscute, iar operele sale meritau să fie studiate, a spus Ceauşescu. „De fapt, noi nu am făcut cum au făcut alții, care au aruncat cărțile lui Stalin afară din casă", a adăugat el cu duritate[146]. Aceasta era o referire directă la Constantinescu, care îşi exprimase îndoiala cu privire la multe dintre tezele lui Stalin. Totuşi, Ceauşescu nu a fost singurul care a lăudat moştenirea lui Stalin: Răutu şi Moghioroş s-au referit în discursurile lor la discuțiile pe care le avuseseră cu muncitori şi cu vechi membri de partid, care le-ar fi cerut să nu exagereze în privința greşelilor lui Stalin[147]. Ceauşescu a justificat răzbunarea lui Gheorghiu-Dej împotriva lui Chişinevschi şi Constantinescu spunând că aceştia fuseseră nişte elemente antipartinice, care exageraseră nerealizările partidului, îi prezentaseră greşit activitatea şi conducerea, citaseră anumite lucruri scoase din context şi încercaseră să-l facă pe Gheorghiu-Dej singurul răspunzător pentru teroarea dezlănțuită în partid şi în țară după venirea comuniştilor la putere[148].

Elementele esențiale ale politicii de partid a lui Ceauşescu pot fi identificate în discursul său din 1957 şi se poate afirma că acestea au devenit constante ale gândirii lui politice până în ultimele ore ale sale la putere, în decembrie 1989: preocuparea pentru unitatea partidului şi rolul conducător al acestuia, frica de fracționism, respingerea liberalizării, fascinația pentru Stalin, disprețul pentru intelectuali şi lipsa de milă față de „elementele mic-burgheze", care infiltraseră partidul şi îl atacau din interior.

---

[146] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 199.
[147] *Ibidem*.
[148] *Ibidem*.

În analiza evenimentelor din 1956 din Ungaria şi a influenței acestora asupra României, Ceauşescu a spus că influența revoltei maghiare din 1956 fusese resimțită în Transilvania, unde, înainte de 23 octombrie 1956, anumiți „excursionişti" (adică, revoluționari maghiari în misiune) au încercat să-i convingă pe studenții şi pe intelectualii români să urmeze calea maghiară. Ceauşescu va reacționa în acelaşi fel atunci când populația Timişoarei s-a ridicat împotriva stăpânirii sale în decembrie 1989.

Plenara din iunie 1958

Eliminarea aşa-numitului grup Chişinevschi-Constantinescu la plenara din 1957 a PMR a fost urmată de epurarea unui grup de foşti ilegalişti în vara anului următor. Plenara din 9-13 iunie 1958 a utilizat un scenariu asemanător cu cel folosit la plenara din 1957 pentru inventarea „grupului Chişinevschi-Constantinescu" în scopul de a fabrica acum un aşa-numit grup Doncea. În discursul său la această plenară, Nicolae Ceauşescu i-a „demascat" pe Constantin Doncea, Grigore Răceanu, Ovidiu Şandru, Eugen Genad, Heinrich Genad, Ion Drancă, Constantin Moflic, Ştefan Pavel, Vasile Bîgu, Vasile Negoiță şi Iacob Coțoveanu ca membri ai presupusului grup. Doncea şi Bîgu se număraseră printre membrii de partid care organizaseră grevele din 1933 de la Atelierele CFR Grivița.

La plenara din 1958, Gheorghiu-Dej şi Vasilichi (susținuți, printre alții, de Vasile Vîlcu, Simion Bughici, Mihai Burcă, Ştefan Voicu, Barbu Zaharescu, Ofelia Manole şi chiar de soția lui Răceanu, Ileana Răceanu)[149] i-au acuzat pe Constantin Doncea şi pe ceilalți de activitate antipartinică, fracționism, revizionism şi „concepţii anarhice". Dumitru Petrescu, celălalt organizator important al grevelor de la Grivița alături de Doncea, fusese deja acuzat de atitudini antipartinice de către o comisie specială, înființată în iunie 1955 pentru a investiga natura discuțiilor care aveau loc între anumiți membri de partid în afara întrunirilor oficiale. Comisia a recomandat eliberarea lui Petrescu din funcția de viceprim-ministru şi excluderea sa din Comitetul Central, precum şi pedepsirea sa pe linie de partid cu cea mai gravă sancțiune înainte de excluderea totală[150].

Ca şi în cazul plenarei din 1957, Ceauşescu a rostit discursul ce conținea principalele acuzații împotriva lui Doncea şi a celorlalți veterani. De fapt, greşeala de care se făcea vinovat „grupul" de ilegalişti era aceea de a-i fi criticat pe liderii PMR pentru abandonarea idealurilor comuniste ale mişcării clandestine, pentru înstrăinarea lor față de mase şi pentru marginalizarea vechilor membri de partid din perioada de ilegalitate. În contribuția sa la lucrările plenarei, Răutu a venit cu un alt motiv major pentru epurare: Doncea, Răceanu şi ceilalți veterani se pronunțaseră pentru o linie revizionistă şi îşi exprimaseră simpatia pentru comunismul de tip iugoslav[151].

Plenara din iunie 1958 a arătat că nu era permisă nici o dezbatere reală cu privire la linia partidului şi le-a oferit lui Gheorghiu-Dej şi camarazilor săi controlul total al partidului. Opunându-se reformelor economice şi oricărei relaxări ideologice, dejiştii erau însă bântuiți de spectrul unei revolte de masă similară cu cea din Ungaria. De aceea, Gheorghiu-Dej a căutat să-şi întărească şi mai mult controlul printr-o nouă epurare a partidului. În calitatea sa de secretar al Comitetului Central însărcinat cu politica de cadre, Ceauşescu şi-a demonstrat încă o dată loialitatea prin organizarea unei masive epurări a membrilor de partid care se

---

[149] Ileana Răceanu şi-a criticat soțul numai pentru defecte de caracter, pentru care acesta nu putea fi pedepsit de către partid. Este însă foarte probabil ca, odată ce devenise clar faptul că el nu mai putea scăpa, cei doi să fi hotărât de comun acord ca măcar ea să încerce să se salveze.

[150] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 201. Dumitru Petrescu a încercat să se apere argumentând că a fost tratat într-un mod mai puțin democratic decât Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, ale căror cazuri au fost dezbătute pe larg în Biroul Politic, deşi erau răspunzători pentru greşeli mai mari decât el. Petrescu va fi reabilitat de către Ceauşescu, care l-a inclus în Comitetul Executiv la Congresul al X-lea al PCR în 1969, doar cu un an înainte de moartea sa, vezi *ibidem*, p. 339, n. 54.

[151] Vezi *Ibidem*, p. 201.

pronunţaseră împotriva lui Gheorghiu-Dej în perioada 1956-1957, care a dus la zeci de mii de excluderi din partid.

Ceauşescu răspundea şi de organizaţiile de tineret şi a colaborat atât cu ministrul de Interne Alexandru Drăghici, cât şi cu liderii UTC şi ai Uniunii Asociaţiilor Studenţilor Comunişti din România (Virgil Trofin, Ion Iliescu, Ştefan Andrei, Cornel Burtică, Cornel Pacoste, Ştefan Bârlea şi Mircea Angelescu) pentru a „restabili ordinea" în universităţi. Securitatea lui Drăghici a lovit în studenţii rebeli de la Timişoara, Cluj, Târgu-Mureş, Bucureşti şi Iaşi, dintre care cei mai radicali au fost închişi în urma unor procese înscenate.

După Revoluţia maghiară, conducerea lui Gheorghiu-Dej a încercat să înspăimânte partidul şi populaţia astfel încât să creadă cu toţii că orice ameninţare la adresa ortodoxiei marxist-leniniste ar atrage represalii din partea sovieticilor. Gheorghiu-Dej a criticat Revoluţia maghiară, şi-a exprimat susţinerea pentru intervenţia militară sovietică şi a afişat o loialitate absolută faţă de Uniunea Sovietică. În consecinţă, în iulie 1958, Hruşciov a decis în mod neaşteptat să retragă trupele sovietice staţionate în România[152]. Gheorghiu-Dej şi oamenii săi au dat dovadă de o remarcabilă perspicacitate pentru a-l păcăli pe Hruşciov, simulând o formă unică de destalinizare şi câştigând timp pentru a-şi întări controlul asupra partidului şi a ţării.

Hruşciov se afla la apogeul carierei sale atât pe plan internaţional, cât şi pe plan intern, în urma lansării în 1957 a Sputnik-ului rusesc, care a uimit întreaga lume, şi a vizitei sale intens mediatizate în Statele Unite în 1959, astfel că liderii români continuau să urmeze cu obedienţă linia sovietică în comunismul mondial. Pe plan intern, represiunile de după 1958 i-au asigurat lui Gheorghiu-Dej o largă colaborare din partea intelighenţiei. Existau semne de creştere a nivelului de trai al populaţiei, baza industrială se lărgea, iar campaniile de colectivizare continuau. România intra în noul deceniu ca un aliat de încredere, în aparenţă, al sovieticilor, condusă de o oligarhie solidară, strâns unită în jurul unui lider lipsit de scrupule. Însă, după ce Moscova a lansat o nouă campanie împotriva lui Stalin în 1961, Gheorghiu-Dej a simţit că autoritatea sa devenise suficient de puternică: el a provocat şi a surprins Kremlinul, propriul partid şi Occidentul prin decizia de a provoca un divorţ faţă de URSS. În mai puţin de cinci ani, România, cândva satelitul cel mai loial al Uniunii Sovietice, s-a transformat într-un aliat rebel, iritant chiar.

Opoziţia faţă de hruşciovism

Îngrijoraţi de „al doilea dezgheţ" al lui Hruşciov, dejiştii au încercat să reziste destalinizării prin elaborarea unei strategii naţionale de a atrage intelighenţia şi de a crea punţi între elita de partid şi populaţie. Conducerea comunistă română a reuşit să-şi construiască o platformă a anti-destalinizării în jurul conceptelor de industrializare, autonomie, suveranitate şi mândrie naţională. Scopul lui Gheorghiu-Dej era acela de a menţine relaţii apropiate cu liderii sovietici fără a imita eforturile acestora de a demola mitul lui Stalin. Pentru români, lupta împotriva „cultului personalităţii" echivala cu descrierea nucleului conducător al partidului ca bastion al ortodoxiei leniniste.

Cele două evenimente care au avut loc în PMR la începutul anilor 1960 – Congresul al III-lea (20-28 iunie 1960) şi Plenara Comitetului Central (30 noiembrie-5 decembrie 1961) – au pus accentul pe industrializarea rapidă pentru a crea o susţinere de masă pentru partid şi pentru a da substanţă pretenţiilor patriotice „antihegemonice" ale echipei lui Dej. Această accentuare a ataşamentului liderilor faţă de interesele naţionale a devenit un element cheie al strategiei partidului de a câştiga de partea sa atât intelighenţia, cât şi masele.

---

[152] Pentru detalii cu privire la retragerea trupelor sovietice din România, vezi Ioan Scurtu (coord.), *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958*, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României - Editura Didactică şi Pedagogică R. A., 1996; vezi şi Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Durham, N.C., Duke University Press, 1992.

Gheorghiu-Dej s-a asigurat că această linie internă, aflată în pregătire, nu va irita Kremlinul. În timpul celor mai importante conferințe și întruniri comuniste internaționale, delegații români adoptau poziții mai prosovietice decât colegii lor maghiari și polonezi. Atunci când, în vara lui 1958, Moscova a criticat noul program al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia ca fiind „revizionist", românii au susținut în totalitate poziția sovietică. La nivel oficial cel puțin, relațiile dintre conducerile PMR și PCUS nu fuseseră niciodată mai cordiale.

Din documentele PCR, însă, reiese că acest lucru era departe de a fi adevărat: în diferite ocazii, Gheorghiu-Dej a insistat în timpul unor discuții particulare asupra faptului că partidul său se maturizase și că relațiile dintre țările socialiste trebuiau să fie guvernate de principiile egalității depline și a independenței naționale. În același timp, pe măsură ce conflictul dintre Moscova și comuniștii albanezi se adâncea, Gheorghiu-Dej i-a oferit Moscovei sprijinul său total. Implicit, după cum știa și el foarte bine, aceasta însemna că Bucureștiul era gata să susțină Kremlinul în iminenta confruntare cu comuniștii chinezi, patronii liderului albanez, Enver Hodja. Moscova privea partidul român ca fiind cel mai loial și a decis să folosească evenimentul de la București din iunie 1960 ca pe o repetiție pentru atacul împotriva Albaniei (și, indirect, împotriva partidului lui Mao) plănuit pentru conferința comunistă internațională din noiembrie.

Nikita Hrușciov – primul secretar al Comitetului Central al PCUS și președintele Consiliului de Miniștri al URSS – a participat în persoană la Congresul al III-lea al PMR, după cum au făcut-o și alte numeroase figuri cheie ale comunismului mondial. Congresul nu a instituit schimbări majore în politicile PMR și a dovedit că liderii PMR erau uniți, iar Gheorghiu-Dej deținea controlul absolut al partidului.

Cu toate acestea, efectele încercării eșuate ale așa-zisei facțiuni Chișinevschi-Constantinescu de a pune în discuție răspunderea lui Gheorghiu-Dej pentru greșelile perioadei staliniste s-au făcut simțite din nou: Constantin Pîrvulescu, unul dintre membrii din ilegalitate ai partidului, și-a pierdut calitatea de membru al Biroului Politic și al Comitetului Central, precum și poziția de președinte al Comisiei Controlului de Partid (a fost înlocuit de Dumitru Coliu, un veteran cominternist, adept al liniei dure). Eliminarea lui Pîrvulescu a fost legată de atitudinea sa față de încercarea lui Chișinevschi și a lui Constantinescu de a-l detrona pe Gheorghiu-Dej, al cărui prieten apropiat, Ion Gheorghe Maurer – nominal, șef al statului la vremea aceea – i-a luat locul în Biroul Politic. Un an mai târziu, Maurer l-a înlocuit pe Chivu Stoica – un activist notoriu pentru mediocritatea sa – în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, poziție pe care o va păstra până la pensionarea sa în 1974.

Importanța Congresului al III-lea al PMR rezidă, însă, în lansarea unui program economic pe termen lung (care a fost extins până în anul 1965), care prevedea industrializarea rapidă a țării, în special a industriilor metalurgică și constructoare de mașini. Congresul a discutat rezultatele precedentului plan cincinal și a aprobat proiectul noului plan șesenal. Prioritatea absolută a ambelor planuri o reprezenta construirea unui combinat siderurgic imens la Galați. Cu privire la agricultură, Gheorghiu-Dej a raportat în fața congresului că un număr de 680 000 de familii de țărani, având în proprietate 1,8 milioane de hectare, nu erau încă integrate în sectorul socialist, însă a afirmat că procesul de colectivizare a agriculturii românești se va finaliza până în 1965. (Încheierea procesului de colectivizare va fi anunțată, de fapt, în aprilie 1962).

În același timp, congresul a aprobat o mobilizare de masă fără precedent pentru îndeplinirea obiectivelor economice ale partidului[153]. Pentru români, dezvoltarea potențialului industrial propriu, pe lângă sectorul agricol, era o problemă de prestigiu, iar politica economică a României a fost cauza unei polemici violente între București și Moscova, care a atins apogeul în aprilie 1964, când românii au dat publicității o curajoasă „declarație" cu

[153] Pentru o analiză aprofundată a Congresului al III-lea al PMR, vezi Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, pp. 316-325.

privire la criza comunismului mondial, sfidând pretențiile sovietice de supremație în cadrul blocului. Primele semne ale acestui conflict au trecut însă neobservate, atât de către delegații la Congresul al III-lea, cât şi de observatorii străini, care erau convinşi că relațiile dintre Moscova şi Bucureşti erau mai bune ca oricând.

Până la începutul anului 1962, şi în mod evident în perioada 1960-1961, Gheorghiu-Dej a continuat să susțină cu loialitate statutul hegemonic al Moscovei în cadrul blocului şi al mişcării comuniste internaționale. Activişti de partid români au fost trimişi în continuare la Moscova pentru a participa la cursurile şcolilor de partid ale PCUS, limba rusă a rămas obligatorie în licee şi universități, iar declarațiile rituale cu privire la rolul decisiv al Uniunii Sovietice în „eliberarea țării de sub jugul fascist" erau rostite în toate ocaziile importante. Cu alte cuvinte, Congresul al III-lea a semnalat o continuitate în privința atitudinii tradiționale prosovietice a României în cadrul comunismului mondial şi a confirmat voința liderilor PMR de a nu se îndepărta de la viziunea lor ortodoxă asupra construcției socialiste.

În octombrie 1961 a avut loc un eveniment important pentru comunismul mondial: Congresul al XXII-lea al PCUS, la care Hruşciov s-a angajat într-o nouă campanie împotriva lui Stalin şi i-a atacat public pe albanezi pentru „activitățile lor schismatice, fracționiste şi subversive" în mişcarea comunistă mondială. Zhou Enlai, în calitate de conducător al delegației chineze, a exprimat nemulțumirile Chinei față de politicile sovietice. Staliniştilor înrăiți le-a displăcut renunțarea lui Hruşciov la dogma „dictaturii proletariatului" şi anunțul că PCUS se va transforma într-un „partid al întregului popor", iar Uniunea Sovietică într-un „stat al întregului popor". Comunismul mondial intrase într-o perioadă de convulsii, iar ruptura totală dintre cele două centre rivale ale sale, Moscova şi Beijing, părea inevitabilă.

Partidele comuniste din întreaga lume şi, în special, cele din „lagărul socialist" s-au angajat în analize profunde ale propriilor tradiții istorice şi au luat poziție în polemica din ce în ce mai acută dintre Moscova şi albanezii susținuți de Beijing. Liderii români au înțeles că deciziile luate de Moscova, inclusiv expulzarea corpului lui Stalin din Mausoleul lui Lenin, vor avea consecințe pentru toate țările din regiune. În timp ce aplauda din obişnuință linia leninistă a PCUS sub conducerea lui Hruşciov, Gheorghiu-Dej pregătea cu grijă dezbaterile din interiorul partidului său cu privire la lecțiile Congresului al XXII-lea al PCUS. Ultimul lucru de care avea nevoie era să îngăduie ca aceste dezbateri să se transforme în încercări de reevaluare a rolului său în epurările staliniste. Cu perspicacitate, răbdare şi cinism, liderii români au organizat lupta împotriva „consecințelor cultului personalității" în aşa fel încât să se prezinte ca adevărați destalinizatori *avant la lettre*.

Plenara Comitetului Central din 30 noiembrie-5 decembrie 1961 a fost un eveniment crucial, cu prilejul căruia Gheorghiu-Dej şi-a afişat din nou susținerea necondiționată pentru linia internațională a lui Hruşciov, criticând deviația albaneză. Gheorghiu-Dej era gata să se plaseze de partea Moscovei în conflictul cu Enver Hodja (cu Mao Tzedun, adică), atât timp cât nu era împins să-şi facă autocritica în privința trecutului său stalinist din România. Principalele probleme ce urmau să fie abordate la plenară au fost trecute în revistă în cadrul şedinței Biroului Politic din 29 noiembrie 1961[154]. În discursul rostit la plenară, Gheorghiu-Dej a adoptat un ton aspru față de Enver Hodja şi camarazii acestuia[155].

Plenara i-a oferit lui Gheorghiu-Dej o excelentă ocazie pentru a se angaja într-o pseudoliberalizare. Toate greşelile din istoria partidului – a susținut el cu seninătate – se făcuseră fie înainte de intrarea sa în eşalonul de vârf al partidului, fie împotriva voinței sale.

---

[154] La şedința Biroului Politic din 29 noiembrie 1961 au luat parte Gheorghiu-Dej, Apostol, Bodnăraş, Borilă, Chivu Stoica, Ceauşescu, Drăghici, Maurer, Moghioroş, Coliu, Răutu, Sălăjan, Voitec şi Dalea.

[155] Vezi versiunea în limba engleză, *Report of the Delegation of the Rumanian Workers' Party Which Attended the Twenty-second Congress of the CPSU – Submitted to the Plenum of the CC, RWP held between November 30 and December 5, 1961*, în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articles and Speeches. June 1960 – December 1962*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1963, p. 291.

Pretinzându-se adevăratul apărător al principiilor leniniste privind conducerea colectivă şi „normele sănătoase ale vieţii de partid”, Gheorghiu-Dej a denunţat facţiunile Pauker-Luca-Georgescu şi Chişinevschi-Constantinescu ca fiind responsabile pentru ororile staliniste din România. Potrivit lui Dej, dacă el şi colaboratorii săi apropiaţi nu ar fi existat, trădători ca Ştefan Foriş sau Lucreţiu Pătrăşcanu ar fi distrus partidul în anii 1940. În această construcţie, adaptată intereselor lui Dej şi ale oamenilor săi, întreaga istorie a partidului apărea ca o luptă continuă între nucleul sănătos, proletar şi patriotic, condus de Gheorghiu-Dej, şi bande succesive de ticăloşi schismatici[156].

Plenara care trebuia să pună în practică destalinizarea a devenit o manifestare menită să consolideze o viziune ultrastalinistă asupra istoriei partidului. Sărbătorit ca salvatorul providenţial al însăşi existenţei partidului, Gheorghiu-Dej i-a condamnat pe „deviatorii de dreapta” Pauker, Luca şi Georgescu pentru faptul că acţionaseră ca „un grup separat, ridicat deasupra organelor alese ale partidului”[157]. De fapt, în discursul său, Gheorghiu-Dej a codificat noua versiune oficială a istoriei PMR, care sublinia acţiunile abominabile ale „grupului fracţionist antipartinic” şi, implicit, îi disculpa pe dejişti[158].

La aceeaşi plenară din 1961, ministrul de interne al lui Dej şi şeful Securităţii, Alexandru Drăghici, a declarat că „grupurile fracţioniste (Pauker, Luca şi ceilalţi) au transformat ministerele pe care le controlau în adevărate feude personale, izolându-le de partid şi sustrăgându-le controlului acestuia”[159]. Ana Pauker (decedată din 1960) şi ceilalţi membri ai conducerii care fuseseră epuraţi au fost acuzaţi că s-au folosit de poziţiile influente pe care le deţineau în 1944-1948 pentru a admite (sau a invita chiar) în partid foşti membri ai Gărzii de Fier, precum şi numeroşi oportunişti şi carierişti.

Principalul discurs al lui Gheorghiu-Dej, ca şi discursurile celorlalţi participanţi, printre care primul ministru Ion Gheorghe Maurer, membrii Biroului Politic Petre Borilă, Emil Bodnăraş, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş şi Leonte Răutu, precum şi numeroşi veterani ai partidului, i-au denunţat pe cei „multă vreme emigraţi în Uniunea Sovietică”, „străini de realităţile din ţară”, pentru adoptarea metodelor şi practicilor criminale staliniste. Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu au fost descrişi ca fiind singurii responsabili pentru politicile staliniste urmate anterior, care erau opuse liniei „naţionale”, „patriotice” şi, implicit, „antistaliniste” reprezentate de Gheorghiu-Dej şi tovarăşii săi apropiaţi. Printre cei care au susţinut cel mai viguros această abordare naţionalistă în formare s-au numărat foşti militanţi din Biroul pentru Emigranţii Români de la Moscova şi cândva colaboratori fideli ai lui Pauker, precum Petre Borilă (fost comisar politic în Războiul Civil din Spania şi birocrat cominternist), Leonte Răutu, Dumitru Coliu şi, chiar mai vituperant decât alţii, Valter Roman. Ultimul, deşi nu era membru al Comitetului Central, a fost invitat de Gheorghiu-Dej să participe şi să ia cuvântul la această plenară decisivă.

Propagat cu abilitate, mitul luptei dintre comuniştii loiali lui Gheorghiu-Dej şi „moscoviţii” Anei Pauker a servit ca suport ideologic pentru noul stadiu al relaţiilor dintre Bucureşti şi Moscova. Nu a fost deci exagerat, din punctul de vedere al lui Gheorghiu-Dej, ca acesta să declare la şedinta Biroului Politic din 7 decembrie 1961 că plenara care tocmai se încheiase pe 5 decembrie a fost, probabil, „cea mai frumoasă [plenară] ţinută vreodată”. La aceeaşi întrunire a Biroului Politic, Gheorghiu-Dej i-a lăudat pe Valter Roman, Gheorghe Vasilichi, Gheorghe Gaston Marin, Petre Borilă şi Nicolae Ceauşescu pentru discursurile

[156] Pentru documentele plenarei, vezi *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, 2 vol., selectarea şi editarea documentelor, studiu introductiv şi note: Elis Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Bucureşti, Editura Nemira & CNSAS, 2006.

[157] Citat în Robert King, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980, p. 92.

[158] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articles and Speeches. June 1960 – December 1962*, pp. 278-279.

[159] *Ibidem*.

rostite la plenară. Mai mult, Gheorghiu-Dej a subliniat că i-a plăcut modul în care Ceauşescu a vorbit liber şi a spus „lucruri foarte frumoase”[160]. Nu a fost, deci, întâmplător faptul că Gheorghiu-Dej a insistat ca toate discursurile pregătite pentru plenară să fie publicate, şi nu numai cele care fuseseră ţinute efectiv. În opinia sa, nou creata hagiografie de partid (şi, desigur, corespondenta ei, demonologia revizuită) trebuiau să devină „bunuri publice”. După cum subliniaseră Maurer şi Valter Roman, era important ca întreg partidul să ştie că protejarea cadrelor sănătoase împotriva persecuţiilor i se datora în primul rând lui Gheorghiu-Dej şi că nu era nevoie ca partidul să procedeze la reabilitări postume.

Aparatul de propagandă al partidului, condus de Leonte Răutu, s-a folosit cu promptitudine de tezele dezvoltate la Plenara Comitetului Central din 1961 şi a construit o nouă versiune a istoriei PCR, impregnată de mitul „rădăcinilor naţionale” ale dejiştilor şi de meritele lor în demascarea nemiloşilor duşmani ai clasei muncitoare române. Este important de subliniat rolul central jucat de Leonte Răutu în crearea mitologiei PMR. Răutu, împreună cu Silviu Brucan, Ştefan Voicu, Sorin Toma, Nestor Ignat, Nicolae Moraru, Mihail Roller şi Traian Şelmaru, fusese unul dintre cei mai virulenţi critici ai democraţiei pluraliste şi ai sistemului multipartidist. Un expert în adaptare politică şi supravieţuire, Răutu a fost de fapt dictatorul culturii româneşti până la moartea lui Gheorghiu-Dej. În timpul campaniilor jdanoviste de la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950, el a condus demascarea criticilor şi poeţilor „estetizanţi” şi „decadent-burghezi”. Mai târziu, în special după 1961, când PMR a încercat să-şi lărgescă clientela intelectuală, Răutu a condus procesul de „reconsiderare a moştenirii culturale”. Manevrele sale bine concepute de manipulare a istoriei PCR şi de inventare a unei strategii „naţionale” a acestuia au avut succes. Adjunctul şi totodată colaboratorul său de încredere a fost Paul Niculescu-Mizil, şeful Secţiei de Propagandă, care, după 1965, i-a succedat lui Răutu ca ideolog şef al partidului.

În acest cadru, Ceauşescu a devenit unul dintre cei mai ardenţi avocaţi ai înfloritoarei „linii independente” a României. În discursul său la plenara din noiembrie-decembrie 1961, cuvântarea care i-a plăcut atât de mult lui Gheorghiu-Dej, Ceauşescu îi atacase pe Pauker, Luca şi Georgescu pentru „deviaţionism de dreapta”. El l-a criticat vehement şi pe Marcel Pauker (Luximin) pentru presupusele sale activităţi criminale din timpul luptelor intrapartinice din 1928-1929. (Luximin fusese ucis cu mult timp înainte, în timpul epurărilor sovietice din anii 1930, iar Ceauşescu, care avea patruzeci şi trei de ani, nu-l cunoscuse personal niciodată.) Acest discurs l-a ajutat pe Ceauşescu să intre şi mai mult în graţiile lui Gheorghiu-Dej. Profitând de implicarea sa în activitatea curentă a aparatului de partid, Ceauşescu îşi formase deja un grup de susţinători în interiorul partidului, care s-au obişnuit cu stilul şi obiceiurile sale. După 1961, Gheorghiu-Dej l-a numit pe Ceauşescu şef al direcţiei organizatorice, care includea secţia Comitetului Central care se ocupa de organizarea partidului şi secţia care supraveghea „organele speciale”, adică aparatul de securitate, armata şi procuratura. Trebuie accentuată asocierea directă a lui Ceauşescu cu Gheorghiu-Dej în perioada 1956-1965, pentru că altfel triumful său asupra unor adversari atât de puternici precum Gheorghe Apostol sau Alexandru Drăghici ar fi de neînţeles. Pentru Gheorghiu-Dej, Ceauşescu reprezenta încarnarea perfectă a unui aparatcic stalinist. Gheorghiu-Dej îl considera un locotenent modest, rezervat, muncitor şi profund loial. Rezolvând cu succes unele dintre cele mai dificile probleme care-l preocupaseră pe Gheorghiu-Dej de-a lungul anilor – inclusiv colectivizarea forţată a agriculturii, epurările continue şi hărţuirea intelectualilor critici – cel mai tânăr membru al Biroului Politic a menţinut o atitudine respectuoasă faţă de secretarul general şi faţă de ceilalţi membri mai vechi ai Biroului Politic (Emil Bodnăraş şi Ion Gheorghe Maurer). Desigur, Ceauşescu îl criticase pe Drăghici pentru „comiterea de abuzuri” şi pentru „încălcări ale legalităţii socialiste”, dar asta se întâmplase în

[160] Dej, Apostol, Bodnăraş, Borilă, Chivu Stoica, Ceauşescu, Maurer, Drăghici, Moghioroş, Coliu, Răutu, Sălăjan şi Voitec au luat parte la şedinţa Biroului Politic din ziua de 7 decembrie 1961.

timpul lunilor agitate care au urmat Congresului al XX-lea al PCUS. Disidența, răzvrătirea sau gândirea critică nu reprezentaseră niciodată o tentație pentru el. Dimpotrivă, acuzația pe care i-a adus-o lui Constantinescu la Plenara Comitetului Central din decembrie 1961 a exploatat prejudecățiile antiintelectuale, adânc înrădăcinate, ale partidului. Câțiva ani mai devreme, după plenarele din 1957 şi 1958, împreună cu Dumitru Coliu (Dimităr Colev), pe atunci preşedintele Comisiei Controlului de Partid, Ceauşescu orchestrase cu grijă epurări care, pe lângă excluderea a mii de cadre importante din partid, au avut un efect demobilizator asupra membrilor vechii gărzi a PCR. Spre deosebire de Constantinescu, care în conversații particulare obişnuia să deplângă rolul esențial jucat de Gheorghiu-Dej în „bizantinizarea" vieții de partid[161], se pare că lui Ceauşescu îi făcea o plăcere deosebită să satisfacă şi să cultive pasiunea lui Gheorghiu-Dej pentru disimulare şi intrigă[162]. Cu toate acestea, Ceauşescu a evitat orice deviație de la ceea ce el considera a fi dogma leninistă clasică.

Gheorghiu-Dej a decis să sarbătorească încheierea procesului de colectivizare a agriculturii prin organizarea unei plenare speciale a Comitetului Central al PMR pe 23-25 aprilie 1962 şi a unei sesiuni speciale a Marii Adunări Naționale în Bucureşti, pe 27-30 aprilie 1962, la care au participat 11 000 de țărani, numărul țăranilor invitați fiind o referire directă la numărul țăranilor căzuți victime în timpul Răscoalei din 1907[163], cifră exagerată acreditată de propaganda comunistă. Din punct de vedere ideologic, a insistat Gheorghiu-Dej, acest eveniment însemna finalizarea construcției bazei materiale a noii ordini şi trecerea la „desăvârşirea construcției socialiste în România".

Izbucnirea în 1962-1963 a polemicilor declarat ostile dintre partidele sovietic şi chinez[164], precum şi dificultățile lui Hruşciov ca urmare a crizei rachetelor din Cuba, le-au permis comuniştilor români să scape de sub dominația Moscovei. În şedințele Biroului Politic român, precum şi în corespondența personală cu Hruşciov, Gheorghiu-Dej a criticat conducerea sovietică pentru faptul că nu-i informase pe comuniştii români de intenția sa de a instala rachete sovietice în Cuba. În timpul vizitei sale oficiale la Bucureşti din perioada 24-25 iunie 1963, Hruşciov a admis criticile după cum urmează: „Tovarăşe Dej, m-ai criticat pentru faptul că am trimis rachete în Cuba şi nu ți-am spus. Este adevărat, ar fi trebuit să-ți spunem. I-am explicat tovarăşului Ceauşescu cum s-a întâmplat. Cu excepția ta, toți au ştiut despre asta". (Ceauşescu fusese în Uniunea Sovietică înainte de călătoria lui Hruşciov, pentru a pregăti vizita liderului sovietic suprem)[165]. În timpul următoarei vizite a lui Hruşciov în România, pe 3-7 octombrie 1963, Gheorghiu-Dej a dat glas şi temerilor românilor în legătură cu un eventual război nuclear ca rezultat al crizei cubaneze: „Trebuie să-ți spun, Nikita Sergheevici, că niciodată de la eliberare [august 1944] încoace nu m-am simțit ca în timpul crizei din Marea Caraibelor, când se părea că suntem pe marginea prăpastiei, că totul stătea în cumpănă şi că numai un pas ne despărțea de o catastrofă nucleară. Când am auzit despre decizia de a retrage rachetele din Cuba, am răsuflat uşurat. Trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru a menține pacea"[166].

Pe măsură ce schisma sino-sovietică se adâncea, Gheorghiu-Dej şi-a atribuit rolul de mediator între cele două centre comuniste rivale. În loc să urmeze calea Moscovei în relațiile cu celelalte partide şi state comuniste, Gheorghiu-Dej a început să dezvolte legături independente cu acestea. Ceauşescu a fost şi el implicat în diplomația mişcării comuniste

---

[161] Informații comunicate de Cristina Luca-Boico şi Leonte Tismăneanu.
[162] Veterani ai PCR confirmă faptul că Dej devenise din ce în ce mai suspicios, suspectându-i chiar şi pe cei mai apropiați colaboratori ai săi de inițierea unor comploturi pentru a-i submina puterea.
[163] Vezi Gheorghe Buzatu Mircea Chirițoiu (editori), *Agresiunea comunismului în România*, vol. 1, p. 33.
[164] Pentru o analiză subtilă a rolului jucat de Hruşciov în criza chino-sovietică, vezi Capitolul 7, *Khrushchev and the Sino-Soviet Schism*, în Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War. From Stalin to Khrushchev*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1996, pp. 210-235.
[165] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 214.
[166] *Ibidem*.

mondiale. Împreună cu primul ministru, Ion Gheorghe Maurer, el a mers în China, Coreea de Nord şi Uniunea Sovietică în anii 1963 şi 1964, pentru convorbiri cu Mao, Kim Ir Sen şi Hruşciov. În acelaşi timp, PCR a susținut viziunea policentrică şi antihegemonică asupra comunismului mondial a liderului comunist italian, Palmiro Togliatti, formulată în tezele pe care acesta le-a scris cu puțin înainte de moartea sa în august 1964. La mijlocul anilor 1960, J. F. Brown făcea următoarea observație în privința rolului jucat de comuniştii români în timpul polemicilor violente dintre partidul comunist sovietic şi cel chinez: „Mao şi întreaga dispută chino-sovietică au întărit extraordinar de mult prestigiul şi respectul de sine al Partidului Comunist Român. Considerat întotdeauna unul dintre cele mai lipsite de influență din întregul bloc, acesta şi-a asumat acum o importanță întrecută doar de cea a partidului sovietic şi a celui chinez. Datorită eforturilor impresionante depuse pentru mediere şi datorită sfidării Moscovei, a câştigat o admirație şi un respect considerabile”[167].

„Devierea” română – o pretinsă versiune a comunismului național – a condus la reuşita încercărilor grupului conducător de a restructura ideologia oficială şi de a asimila valori populiste şi naționaliste. „Sursa tensiunilor sovieto-române din anii 1960 o reprezintă nemulțumirile şi aspirațiile generate de aşteptările pentru schimbare în contextul înapoierii politice”, comenta pertinent Joseph Rothschild începuturile disputei româno-sovietice[168].

Disputa a devenit deschisă în 1962-1963, în urma controverselor asupra strategiilor pe termen lung privind integrarea economiilor est-europene cu cea sovietică şi încercările lui Hruşciov de a transforma România într-o bază agricolă pentru țările mai dezvoltate din punct de vedere industrial din cadrul CAER, precum şi asupra interpretării unor noțiuni precum „suveranitate națională”, „independență economică”, „sprijin reciproc” şi „internaționalism socialist”. Gheorghiu-Dej şi tovarăşii săi au organizat o campanie propagandistică de succes îndreptată împotriva presiunilor economice sovietice asupra României şi ca urmare au reuşit să creeze o nouă imagine a PMR, care apărea ca exponentul intereselor naționale româneşti împotriva planurilor Moscovei de a transforma România într-un hinterland agricol al blocului sovietic. Disputa dintre Moscova şi Bucureşti a fost, în primul rând, de natură economică. Aceasta îşi are originea în propunerile de „diviziune şi specializare a producției în cadrul lagărului socialist” sub un „consiliu de planificare” supranațional, făcute de Hruşciov şi susținute puternic de liderii polonez, est-german şi cehoslovac (Władysław Gomułka, Walter Ulbricht şi Antonin Novotny). Toate complexele de inferioritate ale liderilor români, îndelung acumulate, au explodat în această confruntare: profitând de faptul că poziția lui Hruşciov în cadrul comunismului mondial şi al propriului partid se şubrezise, Gheorghiu-Dej a decis, pentru prima dată în cariera sa politică, să se opună direct dictatului sovietic. Nu lipsiți de motive, comuniştii români au obiectat că Moscova nu sprijinea eforturile lor de accelerare a industrializării țării prin dezvoltarea industriei chimice şi a celei energetice. Lui Gheorghiu-Dej şi echipei sale nu le convenea deloc ideea ca România (împreună cu Bulgaria, probabil) să fie tratată ca un fel de hinterland agricol al unui sistem economic integrat, condus de sovietici.

În iunie 1962, CAER a adoptat un document intitulat „Principiile Diviziunii Internaționale a Muncii”, redactat, printre alții, de specialistul sovietic în geografie economică E. B. Valev, care reafirma ideea „colaborării economice socialiste” în sensul unei diviziuni a muncii în cadrul blocului socialist între nordul industrializat şi sudul agrar[169]. Ideea a fost sprijinită puternic de Cehoslovacia şi de Republica Democrată Germană, cele mai

---

[167] Vezi J. F. Brown, *Eastern Europe*, în Leopold Labedz (coord.), *International Communism after Khrushchev*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1965, p. 79.
[168] Vezi Joseph Rothschild, *Return to Diversity. A Political History of East Central Europe since World War II*, New York, Oxford University Press, 1989, p. 162.
[169] Vlad Georgescu, *The Romanians. A History*, London, I. B. Tauris, 1991, p. 245.

industrializate dintre țările „frățești”[170]. Dar comuniştii români nu împărtăşeau acest punct de vedere. „Gheorghiu-Dej a fost pus într-o stare de intensă disonanță”, observa Ken Jowitt. „Apărarea directă a programului de industrializare (...) a necesitat adoptarea unei poziții aflate în opoziție crescândă față de Uniunea Sovietică şi inițierea unei politici care avea ca obiective principale suveranitatea statului şi a partidului”[171].

Declarația oficială din aprilie 1964, care este considerată „declarația de independență” a comuniştilor români, a arătat faptul că dezbaterea asupra planului Valev convinsese elita conducătoare română că programul de industrializare pe scară largă putea fi realizat numai prin independența statului-partid față de Uniunea Sovietică[172]. După cum a arătat Michael Shafir, elita comunistă română a decis să „devină nu numai întruchiparea dezvoltării industriale, ci şi a aspirațiilor naționale de independență”[173]. Această independență coincidea cu destalinizarea care era în plină desfăşurare în majoritatea țărilor blocului sovietic, manifestându-se prin evenimente ca publicarea romanului lui Alexandr Soljenițîn *O zi din viața lui Ivan Denisovici* în URSS sau a simpozionului dedicat lui Kafka în Cehoslovacia. Cu alte cuvinte, românii nu încercau numai să se desprindă de sub hegemonia Moscovei, ci adoptau şi o strategie de izolare a partidului lor (şi a țării) de efectele contagioase ale campaniilor antistaliniste duse în alte state leniniste ca urmare a Congresului al XXII-lea al PCUS. Respingerea hruşciovismului ca fiind imperialism stalinist a reprezentat, pentru Gheorghiu-Dej şi acoliții săi, o cale de a se opune deschiderii sistemului politic. Unitatea națională în jurul conducerii partidului al cărui lider suprem era Gheorghiu-Dej a fost corespondentul ideologic al repudierii pretențiilor Moscovei de a avea rolul conducător în cadrul blocului. Cu alte cuvinte, ruperea rândurilor pe plan internațional a însemnat uniformitate totală şi strângerea fermă a rândurilor pe plan intern.

Programul de industrializare pe scară largă a României a fost susținut cu vehemență de către delegația română la CAER. Un rol important a jucat delegatul permanent al României la CAER, Alexandru Bârlădeanu, născut în Basarabia, un fost emigrant politic în URSS care cunoştea foarte bine limba rusă. Bârlădeanu, care era economist prin educație, fusese ministru al Comerțului Exterior în anii 1950, iar în anii 1960 devenise viceprim-ministru. El fusese implicat şi înainte în confruntări directe cu Hruşciov şi cu alți lideri sovietici. Adresându-se Comitetului Executiv al CAER, pe data de 15 februarie 1963, el a pus sub semnul întrebării tutela sovietică şi a apărat politica economică românească stabilită de Congresul al III-lea al PMR din 1960[174]. Înfuriat de pledoaria lui Bârlădeanu în favoarea intereselor economice româneşti, Hruşciov a cerut eliminarea sa din guvernul român. În loc să se conformeze, Gheorghiu-Dej l-a promovat pe Bârlădeanu în poziția de membru supleant al Biroului Politic. Plenara Comitetului Central al PMR din 5-8 martie 1963 a aprobat poziția adoptată de Bârlădeanu la sesiunea CAER. Au existat de asemenea zvonuri că Gheorghiu-Dej i-ar fi scris o scrisoare lui Hruşciov pentru a-l informa că PMR nu-şi va modifica planurile economice şi că orice presiuni pentru schimbarea acestor planuri vor obliga România să iasă din CAER[175].

Pentru că se profila o polemică dură, Moscova a decis să trimită o delegație oficială la Bucureşti. Pe 24 mai 1963 a sosit la Bucureşti o delegație sovietică sub conducerea lui

---

[170] Vezi H. Gordon Skilling, *Communism National and International. Eastern Europe after Stalin*, Toronto, University of Toronto Press and Canadian Institute of International Affairs, 1964, p. 152.

[171] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development. The Case of Romania, 1944-1965*, Berkeley, University of California Press, 1971, pp. 203, 214.

[172] E. B. Valev a publicat în aprilie 1964 un articol privind crearea unui „complex economic interstatal” care urma să cuprindă porțiuni din sudul Uniunii Sovietice, sud-estul României şi nordul Bulgariei; vezi Vlad Georgescu, *The Romanians*, p. 245.

[173] Michael Shafir, *Romania – Politics, Economics and Society*, p. 48.

[174] Vezi comentariile lui Bârlădeanu cu privire la intervenția sa în Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1997, pp. 150-151.

[175] Vezi Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, p. 339.

Nikolai Podgornîi, membru al Prezidiului şi secretar al Comitetului Central al PCUS, dar nu s-a putut ajunge la nici o înțelegere. Dezvoltarea conflictului chino-sovietic a servit linia independentă a Bucureştiului. Prin urmare, pe 22 iunie 1963, comuniştii români au dat o nouă dovadă de independență față de Moscova prin publicarea unui rezumat al scrisorii trimise de Partidul Comunist Chinez către Comitetul Central sovietic pe 14 iunie 1963, pe care nici o altă țară comunistă din Europa de Est, în afară de Albania, nu a îndrăznit să o publice. Între timp, tensiunile în relațiile cu URSS s-au intensificat în cadrul colegiului editorial al „World Marxist Review", revista care se publica la Praga şi la care liderii români Ion Gheorghe Maurer şi Nicolae Ceauşescu contribuiseră cu articole în care susțineau linia autonomistă şi „neutralistă" a partidului lor. În diferite ocazii, reprezentantul PMR, Barbu Zaharescu, s-a opus eforturilor partidelor promoscovite de a transforma revista într-o tribună antichineză.

Cu toate acestea, după cum notează H. Gordon Skilling, comuniştii români au continuat pentru o vreme să sprijine Moscova în disputa chino-sovietică[176]. Faptul că aveau divergențe cu Moscova nu însemna că aprobau linia belicoasă maoistă în relațiile internaționale. Mai degrabă, comuniştii români respingeau pur şi simplu eforturile lui Hruşciov de a reface dominația sovietică totală asupra mişcării comuniste mondiale[177].

Din moment ce simțeau că se maturizaseră şi că aveau o bază politică internă din ce în ce mai largă pentru inițiativele lor economice şi de politică externă, românii s-au opus ferm practicii de stigmatizare a altor partide drept „antileniniste", „deviaționiste" şi aşa mai departe. În toamna lui 1963, liderii PCR au organizat şedințe restrânse pentru informarea aparatului de partid în privința divergențelor crescânde cu Moscova. Tonul discuțiilor era rezervat, dar semnificația discursurilor era clară: Gheorghiu-Dej pregătea partidul pentru o confruntare directă cu încercarea sovieticilor de a impune alinierea totală în lupta împotriva Beijingului. Dintre membrii Biroului Politic care au luat cuvântul la aceste şedințe secrete, cel mai vehement în criticarea lui Hruşciov a fost primul ministru Maurer. Agenții sovietici au informat imediat Kremlinul că liderii români duceau o campanie antimoscovită. Problema rețelei de agenți – agenturii – din România a constituit un subiect de discuție frecvent în cadrul întrunirilor la nivel înalt dintre cele două partide în 1964, românii exprimându-şi indignarea în legătură cu neîncrederea sovieticilor, iar reprezentanții sovietici reproşându-le lui Gheorghiu-Dej şi tovarăşilor săi lipsa de ataşament față de internaționalismul comunist.

Declarația PCR din aprilie 1964 cu privire la principalele probleme ale mişcării comuniste mondiale rezuma noua filosofie a PCR asupra relațiilor din cadrul blocului, a comunismului mondial şi a relațiilor internaționale în general. În acest document fundamental, comuniştii români au repudiat conceptul sovietic al internaționalismului socialist şi au subliniat angajamentul lor față de principiile independenței şi suveranității naționale, al deplinei egalități, al neamestecului în treburile interne ale altor state şi partide, precum şi al cooperării bazate pe avantaj reciproc. Bârlădeanu, care, în calitate de delegat permanent al României la CAER, a fost implicat direct în disputele cu liderii sovietici, a avut un rol important în formularea textului acestui document inovativ, care respingea în mod direct statutul privilegiat al Moscovei în cadrul mişcării comuniste mondiale: „Dată fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă, nu există şi nu pot exista tipare sau rețete unice; nimeni nu poate hotărî ce este just şi ce nu pentru alte țări şi alte partide. Elaborarea,

---

[176] H. Gordon Skilling, *Communism National and International*, p. 153, se referă la articolul publicat de Preşedintele Consiliului de Miniştri al României, Ion Gheorghe Maurer, în numărul din noiembrie 1963 al revistei „World Marxist Review", sub titlul *The Firm Foundations of the Unity of the International Communist Movement*.

[177] Vezi instrucțiunile date de Gheorghe Gheorghiu-Dej delegației PCR – care urma să se deplaseze în China în primăvara anului 1964 – de a încerca să-i convingă pe comuniştii chinezi să întrerupă polemica împotriva Moscovei pentru cel puțin şase luni sau, mai bine, pentru un an, şi apoi să se organizeze o conferință mondială a mişcării comuniste pentru a discuta chestiunile controversate. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 218.

alegerea sau schimbarea formelor şi metodelor construcţiei socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist. (…) Este dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-şi elabora în mod independent linia politică, obiectivele concrete şi căile şi mijloacele de a le atinge, aplicând creativ adevărurile generale ale marxism-leninismului şi concluziile care decurg în urma unei analize atente a experienţei altor partide comuniste şi muncitoreşti. (…) Nu există şi nu poate exista un partid «părinte» şi un partid «fiu», partide care sunt «superioare» şi partide care sunt «subordonate»; mai degrabă există o mare familie a partidelor comuniste şi muncitoreşti care au drepturi egale. (...) Nici un partid nu are sau nu poate avea un loc privilegiat sau nu poate impune linia sa sau opţiunile sale altor partide. Fiecare partid îşi aduce propria contribuţie la dezvoltarea tezaurului comun al învăţăturilor marxist-leniniste, la îmbogăţirea formelor şi metodelor practice ale luptei revoluţionare pentru câştigarea puterii şi construirea societăţii socialiste"[178].

În acelaşi timp, România a manifestat un interes crescând pentru îmbunătăţirea relaţiilor cu Occidentul. Unul dintre oamenii de încredere ai lui Gheorghiu-Dej, Gheorghe Gaston Marin (Grossman), viceprim-ministru şi preşedinte al Comitetului de Stat pentru Planificare, a vizitat Statele Unite în 1963 şi 1964[179], iar primul ministru, Ion Gheorghe Maurer, însoţit de Alexandru Bârlădeanu, a vizitat Franţa în 1964[180]. În vara lui 1964, PCR îşi câştigase recunoaşterea atât pe plan naţional, cât şi internaţional datorită opoziţiei sale faţă de amestecul Uniunii Sovietice şi devotamentului faţă de cultivarea autonomiei politice şi economice a României. Pe 23 august 1964, la sărbătorirea a douăzeci de ani de la lovitura de stat antifascistă – care, se susţinea oficial, dusese la fondarea Republicii Populare Române – delegaţia sovietică, condusă de Anastas Mikoian, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem, a fost obligată să accepte prezenţa delegaţiei chineze condusă de primul ministru Zhou Enlai, ca şi pe cea a delegaţiei de partid şi de stat albaneze, condusă de vicepremierul Hysni Kapo, într-un moment în care Albania comunistă rupsese practic relaţiile oficiale cu URSS[181]. România reluase relaţiile diplomatice cu Albania cu mai mult de un an înainte, prin trimiterea unui ambasador la Tirana în martie 1963.

„Naţionalizarea ideologică", pentru a folosi conceptul introdus de Zbigniew Brzezinski, le-a permis comuniştilor români să recupereze energiile sociale latente şi să dezvolte un anumit sentiment de legitimitate politică pentru prima dată în istoria lor[182]. Reabilitarea figurilor proeminente ale intelighenţiei naţionale a contribuit masiv la relaxarea politică şi culturală internă. Această strategie de cooptare, pusă în practică de Leonte Răutu, a permis publicarea operelor, anterior interzise, ale unor importanţi scriitori români, cum ar fi

---

[178] *Declaraţie cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale, adoptată de Plenara lărgită a CC al PMR din aprilie 1964*, Bucureşti, Editura Politică, 1964. Pentru paragrafele citate, vezi H. Gordon Skilling, *Communism National and International*, pp. 153-154. Vezi şi observaţiile lui Bârlădeanu cu privire la importanţa Declaraţiei din aprilie 1964 în Lavinia Betea, *Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, pp. 152-158.

[179] De fapt, Gaston Marin a efectuat trei vizite oficiale în Statele Unite: în 1957, în noiembrie 1963 şi în mai-iunie 1964. După propria mărturie, ultima sa vizită oficială în Statele Unite, din 1964, a fost cea mai importantă în privinţa relaţiilor bilaterale; vezi Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*, pp. 212-229.

[180] Rezultatele vizitei delegaţiei româneşti în Franţa au fost discutate în şedinţa Biroului Politic din 4 august 1964. Oficialii de partid români au fost impresionaţi în mod deosebit de către de Gaulle; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 219.

[181] A fost propunerea lui Gheorghiu-Dej, aprobată de către Biroul Politic, de a invita delegaţii din toate ţările „socialiste", inclusiv din Iugoslavia şi Cuba, la manifestările legate de sărbătorirea zilei de 23 august; vezi *Ibidem*, p. 219 şi p. 342.

[182] Vezi discuţia legată de „auto-afirmarea României" – *The Romanian Self-Assertion* – în Zbigniew Brzezinski, *The Soviet Bloc. Unity and Conflict*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1967, pp. 442-455. Brzezinski şi-a modificat ulterior părerea şi a caracterizat stăpânirea lui Ceauşescu drept epitomul totalitarismului extrem. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, New York, Scribner, 1989, pp. 134-135.

Tudor Arghezi, George Bacovia, Lucian Blaga, Octavian Goga, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu şi Tudor Vianu. Printre intelectualii care au sprijinit platforma comunistă națională a partidului, deşi cu grade diferite de entuziasm, s-au numărat figuri respectabile prerevoluționare precum istoricii Andrei Oțetea, Constantin C. Giurescu şi Constantin Daicoviciu, criticii literari G. Călinescu, Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu, filozofii D. D. Roşca şi Lucian Blaga, şi sociologii Mihai Ralea, Traian Herseni şi H. H. Stahl. Gheorghiu-Dej a fost lăudat în revistele literare de autori ca G. Călinescu, Eugen Barbu, Mihnea Gheorghiu, Demostene Botez şi extrem de servilul preşedinte al Uniunii Scriitorilor, Mihai Beniuc, un simbol al stalinizării vieții culturale româneşti, care a condus această instituție până în februarie 1965[183].

Partidul, care în august 1944 număra nu mai mult de 1000 de membri, a suferit o transfigurare politică după 1960, devenind o mişcare consolidată, care parea să promoveze dezideratele naționale îndelung reprimate. Fără îndoială, lucrurile se schimbaseră şi întărirea numerică a partidului era o realitate: în iunie 1960, Gheorghiu-Dej a anunțat că partidul ajunsese la 834 600 de membri, dintre care 148 000 erau candidați[184].

Trecuseră vremurile intelectualilor stalinişti care scriau la comandă, precum Mihail Roller, fostul şef adjunct al Secției de Propagandă şi Agitație, care în 1948-1949 a publicat o istorie a Republicii Populare Române care glorifica „legăturile tradiționale frăteşti” dintre România şi Rusia[185]. Încrezător în sine şi din ce în ce mai convins de popularitatea sa printre români, Gheorghiu-Dej şi-a permis să abandoneze unele dintre cele mai violente politici represive. În 1964, el s-a simțit suficient de puternic pentru a semna chiar o serie de decrete pentru eliberarea a mii de deținuți politici din închisori şi locuri de deportare. Cu toate acestea, relaxarea ideologică avea limite stricte, care erau urmărite cu atenție. Portretele celor nouă oligarhi din Biroul Politic, expuse la sărbătorirea zilei de 23 august din acel an, le aminteau românilor că puterea se afla încă în aceleaşi mâini. Mai mult, Gheorghiu-Dej şi tovarăşii săi nu şi-au asumat niciodată vreo responsabilitate pentru rolul esențial pe care îl jucaseră în satelizarea țării la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950, iar „Scânteia” continua să reia aceleaşi formule stereotipe despre „trădarea” lui Foriş, Pătrăşcanu şi a altor lideri epurați.

La suprafață, România părea interesată să emuleze modelul lui Tito, angajându-se într-o desovietizare extinsă care ar fi putut duce la liberalizare internă. În acelaşi timp, era greu de trecut cu vederea faptul că, în loc să slăbească controlul asupra societății, conducerea PMR a strâns şi mai mult şurubul şi a refuzat să îngăduie chiar şi o minimă destalinizare. De aceea, de la bun început, comunismul național românesc a avut un potențial ambiguu: în funcție de înclinațiile şi interesele echipei de la conducere şi a conjuncturii internaționale, ar fi putut duce fie la iugoslavizare – adică, la desovietizare combinată cu destalinizare, fie la albanizare – adică, la desovietizare întărită de stalinism radical pe plan intern. Dubla natură a divorțului PMR de Kremlin provine din contrastul dintre pretențiile sale patriotice şi refuzul său de a revizui modelul leninist al socialismului, impus de sovietici. Ambivalența „liniei

[183] Mihai Beniuc, un poet promițător odată, devenit ulterior un scriitor în slujba partidului, a condus numeroase vânători de vrăjitoare. În februarie 1965, cu o lună înainte de moartea neaşteptată a lui Dej, Conferința Scriitorilor Români a permis atacuri împotriva realismului socialist. În timpul conferinței, Beniuc a fost criticat aspru de către colegii săi şi a fost demis. Pentru o relatare autojustificatoare, vezi Mihai Beniuc, *Sub patru dictaturi. Memorii, 1940-1975*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999.

[184] Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania*, p. 318.

[185] Mihai Roller a fost multă vreme un apropiat al lui Chişinevschi şi al lui Răutu şi a deținut postul de director al Institutului de Istorie a Partidului. După ce i s-a spus că Plenara CC din iunie 1958 l-a acuzat de „fracționism”, Roller a suferit un atac cerebral şi a murit la scurt timp după aceea (a circulat zvonul, neconfirmat, că s-ar fi sinucis); Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 342, n. 36. Cu privire la influența lui Roller asupra istoriografiei româneşti în anii 1950, vezi o relatare detaliată în Pavel Țugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, în special pp. 10-54.

independente” a PMR a fost deteminată de spaima conducerii comuniste româneşti că reformele vor da frâu liber revoltelor politice şi vor pune în pericol monopolul partidului asupra puterii.

După ce a participat la conferinţa la vârf a Tratatului de la Varşovia, ţinută în Polonia în februarie 1965, lui Gheorghiu-Dej i s-a descoperit un cancer avansat. Controlul medical complet efectuat în toamna lui 1964 nu descoperise această boală care îl va ucide practic în câteva luni. Gravitatea bolii sale a fost ţinută în secret. Primul ministru Maurer şi Ceauşescu i-au interzis chiar în mod expres doctorului personal al lui Dej, Leon Bercu, să o informeze pe fiica favorită a acestuia, actriţa de film Lica Gheorghiu-Rădoi, de sfârşitul iminent al tatălui ei. Se pare că Gheorghiu-Dej nu se gândise să-şi desemneze succesorul. La câteva zile după moartea sa, survenită pe data de 19 martie 1965, Ceauşescu a devenit secretarul general al partidului, iar Chivu Stoica, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Gheorghiu-Dej încă din timpul războiului, a devenit preşedintele Consiliului de Stat[186].

Maurer şi Bârlădeanu au oferit mărturii detaliate cu privire la luptele pentru succesiune. Potrivit lui Maurer, în timpul fazei terminale a bolii sale, Gheorghiu-Dej i-a cerut lui să-i fie succesor. Maurer a refuzat însă, iar atunci Gheorghiu-Dej a decis să-l susţină pe Apostol. Cu toate acestea, susţine Maurer, la moartea lui Gheorghiu-Dej, Drăghici şi Ceauşescu au obiectat la propunerea de a-l numi pe Apostol secretar al Comitetului Central şi prim-secretar, iar ceilalţi membri ai Biroului Politic s-au abţinut să susţină o astfel de propunere. Astfel, Maurer a decis să-l susţină pe Ceauşescu, care i se opusese lui Hruşciov, având în vedere că opţiunea cealaltă era Drăghici, care era perceput ca fiind „omul sovieticilor”[187]. După Bârlădeanu, Ceauşescu a fost cel care a anunţat la o întrunire a Biroului Politic din ianuarie-februarie 1965 că Gheorghiu-Dej era pe moarte, spunând că o echipă de medici francezi, adusă la Bucureşti pentru a-l consulta, confirmase diagnosticul. Bârlădeanu subliniază că tot Ceauşescu a fost cel care a limitat accesul la Gheorghiu-Dej al celorlalţi membri ai Biroului Politic şi că acesta şi-a creat propriul grup de susţinere, compus din Drăghici şi Chivu Stoica (cealaltă facţiune din Biroul Politic constând din Apostol, Bodnăraş şi Maurer).

Potrivit lui Bârlădeanu, trădarea lui Apostol de către Maurer a fost decisivă în aducerea lui Ceauşescu la putere[188]. Totuşi, versiunea lui Bârlădeanu nu ia în considerare

---

[186] Dr. Leon Bercu, informaţie oferită lui VT, Bucureşti, 1973. Lica Gheorghiu nu l-a iertat niciodată pe dr. Bercu pentru faptul că i-a ascuns diagnosticul adevărat al bolii lui Dej şi a refuzat să ia parte la funeraliile acestuia, organizate la cimitirul evreiesc „Filantropia” la sfârşitul anilor 1970 (copiii ei au fost însă prezenţi la funeralii). Se poate bănui că Maurer şi Ceauşescu s-au temut că Lica ar fi putut interveni la tatăl ei în favoarea lui Gheorghe Apostol, a cărui fiică, Geta, se număra printre cele mai bune prietene ale ei. Relaţiile dintre Lica Gheorghiu şi Elena Ceauşescu erau destul de reci. Cu diferite ocazii, aroganta Lica a refuzat avansurile Elenei (informaţie oferită lui VT de fiul Licăi Gheorghiu, Gheorghe). Lica divorţase de primul ei soţ, tatăl lui Gheorghe, Marcel Popescu, în 1958 (ca urmare, acesta şi-a pierdut postul de Ministru al Comerţului Exterior). În 1961, Lica s-a măritat cu inginerul Gheorghe Rădoi, fost director al întreprinderii de autocamioane “Steagul Roşu” din Braşov. La scurt timp după aceea, Rădoi a devenit Ministru al Industriei Construcţiilor de Maşini şi adjunct al Primului Ministru. Şi-a pierdut însă toate funcţiile politice după moartea lui Gheorghiu-Dej în 1965. Ceauşescu l-a reabilitat pe Marcel Popescu, pe care l-a numit adjunct al preşedintelui Camerei de Comerţ a României.

[187] Relatarea lui Maurer este reprodusă în Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri*, pp. 171-176.

[188] Vezi Lavinia Betea, *Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, pp. 180-184. Trebuie avută în vedere animozitatea dintre Bârlădeanu şi Maurer. Cu diferite ocazii, în anii 1970 şi 1980, în timpul unor conversaţii particulare cu veterani ai partidului, Bârlădeanu l-a descris pe Maurer ca pe un individ corupt din punct de vedere politic şi moral. Se pare că Bârlădeanu a fost acela care s-a opus ideii altor posibili semnatari ai „scrisorii celor şase” de a-l contacta pe Maurer şi de a-l invita să li se alăture. În privinţa elementelor „procedurale” ale succesiunii lui Dej, nu a fost descoperit încă nici un document în arhiva operaţională a PCR care să indice vreo discuţie colectivă cu privire la acestea. Indiferent ce dezbateri ar fi putut avea loc, acestea trebuie să fi fost informale şi, pentru a folosi acuzaţia favorită a lui Dej împotriva adversarilor săi, „fracţioniste”.

rivalitatea acerbă dintre Drăghici şi Ceauşescu. Mai mult, potrivit lui Sorin Toma, Drăghici avea foarte puține şanse să devină liderul PMR[189].

Din moment ce Gheorghiu-Dej nu a avut timp să-şi desemneze succesorul, decizia a fost luată de către membrii Biroului Politic, dintre care cei mai influenți erau Maurer şi Bodnăraş şi, în măsura în care putem determina astăzi, ei au decis să-l susțină pe Ceauşescu şi nu pe Alexandru Drăghici, şeful brutal şi nemilos al Securității, sau pe mediocrul şi dogmaticul stalinist Apostol. De asemenea, Maurer şi Bodnăraş l-au convins pe Chivu Stoica să-l susțină pe candidatul lor. Fără îndoială, Maurer s-a înşelat atunci când şi-a închipuit că Nicolae Ceauşescu – cel mai tânăr membru al Biroului Politic, care nu avea merite deosebite în biografia sa revoluționară şi părea modest şi ascultător – va fi omul de paie perfect[190].

Comunismul dinastic al lui Ceauşescu, 1965-1989

La sfârşitul anilor 1960 şi în anii 1970, Nicolae Ceauşescu, secretarul general al Partidului Comunist Român şi preşedintele României, era descris de către mijloacele de informare occidentale ca un fel de rebel. Era la modă, la sfârşitul anilor 1960, să fie recunoscută „autonomia" politicii externe a lui Ceauşescu şi să se considere că acesta avea un ataşament sincer față de valorile naționale româneşti. Mitul „comunismului național" românesc, avându-l pe Ceauşescu drept simbol al contestării dominației Moscovei în Europa Centrală şi de Est, se construia cu rapiditate[191]. Deziluzia liderului român față de URSS începuse odată cu atacul lui Hruşciov împotriva lui Stalin. Pentru Ceauşescu, ca şi pentru Gheorghiu-Dej, Enver Hodja, Mátyás Rákosi, Mao Tzedun, Walter Ulbricht, Maurice Thorez şi alți stalinişti ai vremii, destalinizarea lui Hruşciov amenința să distrugă unitatea comunistă. Oamenii aceştia aveau nevoie de un idol şi urau iconoclasmul lui Hruşciov. Obligați să aleagă între URSS şi Stalin, Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu l-au ales de bună voie pe cel de-al doilea. Astfel, Ceauşescu a urmat cu încăpățânare o linie stalinistă națională după moartea mentorului său în martie 1965. Demagogia sa a fost luată deseori în serios, acordându-se prea puțină atenție faptului că în interiorul țării era menținut un sistem stalinist şi că populația era supusă unor permanente privațiuni.

Deşi regimul lui Ceauşescu a fost perceput ca fiind păstrătorul şi chiar promotorul câtorva trăsături dominante ale culturii politice staliniste, inițiativele „neortodoxe" din politica externă au contribuit la atenuarea percepțiilor occidentale cu privire la represiunea internă în

---

[189] De origine evreiască, Sorin Toma a intrat în PCR în 1932, la vârsta de 18 ani. În anii 1930 a fost însurat cu Ana Grossman-Toma. În timpul războiului a luptat alături de partizanii sovietici şi apoi cu Armata Roşie împotriva naziştilor (1943-1945). În 1946 s-a întors în România şi a fost numit redactor şef adjunct la „Scânteia". Din 1947 şi până în 1960 a fost redactorul şef al „Scânteii" şi membru al Comitetului Central al PMR (1949-1960). Tatăl său, Alexandru Toma, un poet mediocru dar foarte ambițios, a fost bardul oficial al perioadei staliniste şi a scris versurile primului imn al RPR. Sorin Toma a căzut victimă epurărilor lui Dej; după 1960 şi-a pierdut poziția şi a fost exclus din PMR în 1963. În 1988 a emigrat în Israel.

[190] Pentru o analiză pătrunzătoare a momentului – remarcabil de scurt – de tranziție de la Dej la Ceauşescu, vezi Pavel Câmpeanu, *Înscăunarea*, în „22", 14-20 august 2001, pp. 15-16. Plecând de la stenogramele şedințelor Biroului Politic, Câmpeanu, membru al partidului din perioada de ilegalitate şi unul dintre puținii sociologi marxişti cu o gândire originală, demonstrează că nu a existat niciodată o serioasă alternativă Apostol şi că Ceauşescu a moştenit poziția lui Dej ca lider al partidului fără să aibă de înfruntat opoziția semnificativă a vreunuia dintre colegii săi. Membrii CC invitați să ia parte la prima şedință plenară după moartea lui Dej au fost puşi în fața unui fapt împlinit: Ceauşescu era noul lider – nu exista nici un dubiu în această privință. Acest fapt era garantat nu numai de susținerea din partea „baronilor" lui Dej (Maurer şi Bodnăraş), dar şi de legăturile vechi pe care Ceauşescu le avea cu liderii regionali ai partidului, dintre care mulți au fost promovați curând în poziții cheie la centru la Congresul al IX-lea al PCR în iulie 1965. Câmpeanu şi-a dezvoltat în continuare analiza în cartea sa *Ceauşescu. Anii numărătorii inverse*, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

[191] Câteva dintre legendele persistente referitoare la „originalitatea" României în afacerile interne şi externe au fost deconstruite în Vladimir Tismăneanu, *Ceauşescu's Socialism*, în „Problems of Communism", vol. 34, nr. 1, ianuarie-februarie 1985, pp. 50-66 şi *The Ambiguity of Romanian National Communism*, în „Telos", nr. 60, vara 1984, pp. 65-79.

creştere. Cât despre înclinația lui Ceauşescu spre Iugoslavia, aceasta avea mai mult de-a face cu politica de nealiniere a lui Tito decât cu vreun interes pentru dezvoltarea unei versiuni româneşti de „autoconducere”. Cu toate acestea, cele mai multe dintre acțiunile Conducătorului erau încă lăudate la începutul anilor 1970 ca răsplată pentru politica externă semititoistă a României. Până şi cultul personalității lui Ceauşescu a fost atribuit nevoii de a consolida imaginea de unitate şi coeziune în fața posibilelor încercări sovietice de a încălca presupusa independență a României. Într-adevăr, pentru a-şi păstra imaginea de luptător pentru independența națională, Ceauşescu a fost deseori în dezacord cu intervențiile sovietice în arena internațională, în timp ce pe plan intern regimul său rămânea cât se poate de represiv şi autocratic. De fapt, pentru Ceauşescu, Brejnev era un partener confortabil: deşi au existat crize în relațiile româno-sovietice, acestea nu au ajuns niciodată până la o confruntare deschisă.

Agravarea situației economice după 1975 şi eşecul regimului de a face față provocărilor modernizării au grăbit evoluția crizei socio-politice din România. După 1985, Ceauşescu, cel care reuşise pe vremuri să-i păcălească pe jurnaliştii occidentali şi să pozeze în promotor al „marxismului luminat”, era stigmatizat ca fiind „omul bolnav al comunismului” şi descris ca o ruşine pentru noua elită comunistă sovietică, din ce în ce mai înclinată spre reforme, aflată sub conducerea lui Mihail Gorbaciov. Obsesia lui Ceauşescu pentru industrializare, politica de austeritate legată de decizia sa din anii 1980 de a plăti datoria externă a României pentru a obține rapid o independență financiară absolută, ataşamentul său față de un sistem de planificare hipercentralizat, rigid şi depăşit, precum şi profunda sa ostilitate față de reforme orientate către piață au dus la declinul dramatic al calității vieții şi la creşterea nemulțumirii populare[192].

Personalitatea conducătorului României se modelase după un tipar stalinist dur, iar stilul său politic era caracterizat în cea mai mare parte de valorile şi metodele culturii politice staliniste. Departe de a încerca să devină un „destalinizator”, Ceauşescu urma cu credință cele mai compromise dogme leninist-staliniste, încercând să simuleze „un regim bazat pe o mişcare de masă” prin stimularea constantă a zelului şi a pasiunilor politice[193]. În România, nu se lua nici o decizie şi nu se promova nici o inițiativă fără aprobarea sau acordul lui Ceauşescu.

O criză de legitimitate

Comunismul românesc nu a fost niciodată capabil să scape de complexul de inferioritate datorat marginalității partidului în viața politică şi intelectuală a României dintre cele două războaie. Comuniştii români nu au reuşit să genereze o acțiune politică de masă şi au fost, în general, percepuți ca elemente alienate a căror răzvrătire împotriva ordinii existente era motivată în special de resentimente de natură etnică sau psihologică. Ei formau o minusculă minoritate mesianică – care nu a depăşit niciodată o mie de membri înainte de 23 august 1944 – dedicată fără şovăire Cominternului stalinist.

Mai mult, în timpul perioadei de ilegalitate, PCR a ignorat cu dispreț valorile naționale şi, mai ales, angajamentul față de apărarea granițelor de după 1918. Problema centrală a relațiilor dintre România şi Uniunea Sovietică – chestiunea Basarabiei – a fost prezentată în documentele PCR în concordanță deplină cu pretențiile imperialiste staliniste. Indiferent de

---

[192] În anii 1970, Ceauşescu a sprijinit linia dogmatică promovată de primul ministru Manea Mănescu, care era profesor de economie, împotriva celor care pledau pentru descentralizare economică şi pentru mai multe investiții în industriile producătoare de bunuri de consum. Interviuri realizate de VT cu disidentul Mihai Botez, matematician şi specialist în prognoze economice, Washington D.C., octombrie 1987 şi Philadelphia, martie 1988; vezi şi contribuția lui Botez la volumul *Romania. A Case of “Dynastic” Communism*, New York, Freedom House, 1989, pp. 12-18.

[193] Vezi Robert C. Tucker, *On Revolutionary Mass-Movement Regimes*, în *idem*, *The Soviet Political Mind. Studies in Stalinism and Post-Stalin Change*, New York, Praeger, 1963, pp. 3-19.

interpretările formulate retroactiv – iar comuniştii români au fost experţi în încâlcirea şi alterarea semnificaţiilor – nu există nici o îndoială că aceştia au ieşit din faza de clandestinitate cu o credibilitate foarte redusă în privinţa patriotismului lor[194]. În timpul primilor ani de exercitare a puterii, PCR s-a luptat cu disperare pentru a-şi extinde baza de masă, dar fără să reuşească să obţină altceva decât o susţinere simulată şi o aderenţă falsă din partea segmentelor sociale pe care pretindea că le reprezintă.

În mod paradoxal, după 1962-1963 şi mai strident după venirea lui Ceauşescu la putere în martie 1965, acelaşi partid nu a ezitat să se angajeze în campanii naţionaliste intense, obţinând capital politic de pe urma năzuinţelor patriotice reprimate ale intelectualilor români şi pretinzând că reprezintă cele mai sacre valori naţionale. Prin această substituire frauduloasă, Nicolae Ceauşescu s-a remarcat ca un maestru în arta manipulării şi i-a întrecut pe mentorii săi stalinişti în viclenie cinică şi ipocrizie. Omul care acceptase fără remuşcări politica antiromânească a Cominternului şi care a dus la bun sfârşit cu obedienţă cele mai respingătoare campanii staliniste între 1948 şi 1965 (colectivizarea forţată a agriculturii, epurările succesive din partid şi din armată, persecutarea intelectualilor şi studenţilor, pentru a enumera doar câteva dintre „realizările" sale de partid), a pozat după numirea sa ca secretar general în 1965 în apostolul românismului şi a încercat să inventeze o versiune proprie de comunism naţional. A existat un grad ridicat de fariseism în această uzurpare a simbolurilor naţionale: cabotinismul a fost o caracteristică importantă a practicii comuniste româneşti[195].

Unele dintre acţiunile lui Gheorghiu-Dej de după 1960 au prevestit „ruptura" de Moscova. În primul rând, este vorba despre reinterpretarea istoriei partidului prin accentuarea luptei dintre comuniştii „pământeni" şi „moscoviţii" Ana Pauker, Vasile Luca şi Iosif Chişinevschi, ultimii fiind acuzaţi de toate abuzurile înfăptuite în perioada stalinistă. Apoi, derusificarea treptată a culturii române şi o oarecare relaxare în politica internă, urmată de Declaraţia din Aprilie 1964, care dădea glas nemulţumirii PMR faţă de încălcarea de către Hruşciov a statutului autonom al României în cadrul CAER şi a Pactului de la Varşovia. Toate acestea, iniţiate de grupul lui Gheorghiu-Dej – căruia îi aparţinea şi Ceauşescu – sugerează mai puţin o deviere de la modelul stalinist, cât o încercare plină de viclenie a elitei comuniste româneşti de a evita chiar şi o destalinizare moderată[196].

Instituţiile economice, politice şi culturale staliniste, precum şi metodele de tip stalinist, au fost păstrate cu vigilenţă, atât în România lui Gheorghiu-Dej, cât şi în cea a lui Ceauşescu. Pentru mai mult de două decenii (1940-1965), cariera lui Ceauşescu fusese garantată de protecţia lui Gheorghiu-Dej, dar, spre deosebire de predecesorul său, Ceauşescu nu avea merite deosebite în biografia sa revoluţionară. Odată „ales" secretar general, el s-a angajat într-o activitate febrilă de creare şi consolidare a propriului mit. Istoria partidului a trebuit, prin urmare, rescrisă în beneficiul noului lider. Din moment ce faptele eroice lipseau în mod evident din trecutul său, Ceauşescu a pus bazele unui cult al personalităţii care avea drept scop să creeze o legătură între acţiunile sale şi cele ale prinţilor medievali şi ale conducătorilor traco-daci care au sfidat Imperiul Roman. Pentru a întări controlul partidului asupra sferei private, Ceauşescu a luat măsuri draconice împotriva avortului. Românii

---

[194] Pentru o discuţie asupra poziţiei PCR în problema Basarabiei şi a susţinerii servile de către acesta a proiectelor expansioniste sovietice, vezi Victor Frunză, *Istoria Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, pp. 52-128.

[195] Vezi analiza lui Michael Shafir cu privire la „schimbarea simulată" practicată de către conducerea PCR în Michael Shafir, *Romania – Politics, Economics and Society*, pp. 47-63.

[196] Vezi *Report of the Delegation of the Rumanian Workers' Party*, în Gheorghiu-Dej, *Articles and Speeches*, pp. 257-293 şi Georges Haupt, *La Genèse du conflit soviéto-roumain*, în „Revue française des sciences politiques", vol. XVIII, nr. 4, august 1968, pp. 669-684.

trebuiau să se comporte ca fiice şi fii loiali ai patriei socialiste: sfera politicului a invadat complet sfera privată, până în fibrele sale cele mai intime[197].

Agonia partidului

Ascensiunea clanului Ceauşescu, nesfârşita promovare politică a rudelor mai apropiate sau mai îndepărtate ale familiei prezidenţiale, au amplificat criza socio-politică. Partidul era epuizat, membrii de partid erau demoralizaţi, iar intelighenţia era deprimată. Cultura română era afectată profund de exodul către Occident al multor intelectuali prestigioşi, conştienţi de evoluţia dezastruoasă a regimului. Poeţi şi matematicieni, chimişti şi fizicieni, istorici şi pictori au fost forţaţi să plece în exil, formând o veritabilă diasporă, ceea ce a avut consecinţe tragice pentru viitorul culturii române. Stilul necontrolat de conducere al lui Ceauşescu a împiedicat orice încercare de modernizare, iar reformele au fost amânate la infinit. Promovarea în ierarhia de partid era acordată numai în funcţie de loialitatea faţă de Nicolae şi Elena Ceauşescu şi faţă de fiul lor cel mai mic, Nicu. În timpul ultimilor ani ai lui Ceauşescu la putere, circula zvonul că acesta suferea de o boală incurabilă şi se vorbea despre o criză de succesiune, ceea ce reflecta starea de confuzie din cercurile înalte ale partidului[198].

Ceauşescu moştenise de la Gheorghiu-Dej o economie relativ dinamică, un început de consens naţional şi un prestigiu internaţional în creştere. Ceauşescu moştenise şi capitalul politic al lui Gheorghiu-Dej, acumulat în timpul conflictului cu Hruşciov. Spre deosebire de predecesorul său, el nu fusese implicat direct în epurările staliniste de la începutul anilor 1950. Astfel, a putut simula destalinizarea fără teama de a-şi submina propria poziţie în partid. În timpul primei etape a conducerii sale (1965-1971), noul secretar general a încercat să realizeze o sinteză între *desatelizare* şi *destalinizare*, bucurându-se de sprijinul total al eşalonului al doilea al aparatului de partid, un segment social care aspira să ia locul celor asociaţi cu Gheorghiu-Dej.

În acelaşi timp, Ceauşescu a încercat să-şi consolideze autoritatea şi puterea punând accentul pe valori ca independenţa naţională şi conştiinţa patriotică. La scurt timp după alegerea sa, el a organizat întruniri cu reprezentanţii uniunilor de creaţie în care a criticat dogmele realismului socialist şi a recunoscut dreptul la diversitate culturală. La întâlnirile cu Uniunea Scriitorilor din primăvara lui 1965 i-a încurajat pe criticii esteticii jdanoviste şi a susţinut critica deschisă a acestora la adresa rusificării culturii române. Ceea ce a urmat a reprezentat primul dezgheţ adevărat din România postbelică, în contextul căreia partidul a încurajat destalinizarea intelectuală şi a renunţat temporar la metodele birocratic-administrative în chestiunile culturale.

În timpul perioadei de consolidare a puterii (1965-1970), Ceauşescu a folosit strategia de a vizita întreprinderi industriale, cooperative agricole şi instituţii academice de pe tot cuprinsul României, creând imaginea unui lider popular[199]. Ceauşescu a convocat şi efectivele Ministerului de Interne – adică poliţia secretă – şi a criticat excesele din perioada stalinistă. A promis respectarea fără rezerve a legalităţii socialiste de către aparatul de partid şi de stat. Invocarea democraţiei interne din partid nu exprima, însă, tendinţa lui Ceauşescu spre liberalizare, ci intenţia sa de a submina grupul conducător tradiţional. O facţiune legată direct de noul secretar general se afla în plină ascensiune în PCR, în timp ce elita lui Gheorghiu-Dej era marginalizată şi neutralizată treptat.

---

[197] Gail Kligman, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1998.

[198] Paul Lewis, *Diplomats Cite Growing Signs of Ceauşescu's Illness*, în „New York Times", 17 decembrie 1985; *Ceauşescu's Illness*, în „The Economist", 1 august 1985.

[199] Pentru o analiză inspirată a strategiei lui Ceauşescu de a efectua vizite de o amplă publicitate în fabrici, cooperative agricole şi în alte instituţii socialiste pentru a-şi crea o aură de legitimitate, vezi Cristina Petrescu, *Vizitele de lucru. Un ritual al Epocii de Aur*, în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Editura Nemira, 1998, pp. 229-238.

Pe parcursul acestei perioade (1965-1970), activiştii de partid a căror carieră sub Gheorghiu-Dej fusese legată de poziția influentă deținută de Ceaușescu – aceea de secretar al Comitetului Central însărcinat cu problemele organizatorice (cu cadrele) – au constituit baza sa de putere în partid. Acest „grup al aparatului de partid" a asigurat triumful lui Ceaușescu asupra rămășițelor Biroului Politic din vremea lui Gheorghiu-Dej, baronii stalinişti care crezuseră că noul secretar general va urma supus sugestiile lor şi se va conforma regulilor „conducerii colective". Ceauşescu a acționat însă cu rapiditate pentru a-şi impune stilul propriu în partid.

Prima declarație oficială majoră a lui Ceauşescu a fost raportul său politic la Congresul al IX-lea al partidului (19-24 iulie 1965). Pregătirile pentru acest congres începuseră în vara lui 1964, atunci când Gheorghiu-Dej i-a desemnat pe Ceauşescu, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu şi Leonte Răutu să întocmească cele mai importante documente. Gheorghiu-Dej intenționa ca viitorul Congres al IV-lea al PMR să celebreze triumful absolut al facțiunii staliniste naționale, declarația de autonomie a României în cadrul CAER şi a Pactului de la Varşovia, deschiderea față de Iugoslavia, Franța şi chiar Statele Unite, precum şi rolul decisiv al primului secretar în toate acestea.

În 1964, nici restructurarea conducerii partidului şi nici redenumirea partidului nu se aflau pe ordinea de zi. Însă, sănătatea lui Gheorghiu-Dej s-a deteriorat rapid în primele luni ale lui 1965, fapt ce a schimbat dramatic cursul evenimentelor. Gheorghiu-Dej a murit pe data de 19 martie 1965, fără a desemna un moştenitor politic. Ceauşescu le-a promis baronilor dejişti că le va permite să-şi păstreze pozițiile cheie din partid şi se poate spune că s-a ținut de cuvânt. Emil Bodnăraş a murit în postul său, iar Ion Gheorghe Maurer s-a retras în 1974 de bună voie şi în condițiile impuse de el însuşi. După 1990, Maurer a declarat în diverse interviuri că l-a susținut fără rezerve pe noul lider pentru că acesta era respectuos şi pentru că avea o „pasiune pentru citit".

Imediat după înmormântarea lui Gheorghiu-Dej, Ceauşescu a început o campanie pentru obținerea supremației în partid. Ședințele organizate în diverse ministere, vizitele de lucru în întreprinderi şi ferme colective, contactele cu delegațiile comuniste din străinătate, toate sugerau o energie care deosebea clar stilul politic al noului lider de cel al predecesorului său. Din această serie de întâlniri, cele cu conducerea Securității şi a Uniunii Scriitorilor – poliția secretă şi ideologii – au fost cele mai importante. În lunile mai şi iunie ale anului 1965, Ceauşescu vorbea deja despre nevoia de a întări legalitatea socialistă şi de a îngădui o mai mare diversitate în creația artistică, iar „Scânteia" a tipărit o parte dintre aceste observații.

Era previzibilă neutralizarea a două dintre cele mai importante figuri politice asociate cu represiunea politică şi cu dogmatismul cultural al epocii lui Gheorghiu-Dej – Alexandru Drăghici, de la Securitate, şi Leonte Răutu, şeful Propagandei. De fapt, imediat după moartea lui Gheorghiu-Dej, poziția lui Răutu a fost serios slăbită: el fusese ales secretar al Comitetului Central, dar acum împărțea conducerea propagandei şi culturii cu fostul său adjunct, Paul Niculescu-Mizil, care devenise şi el secretar.

Chiar înainte de Congresul al IX-lea, o plenară a Comitetului Central a anunțat că foştii membri ai Partidului Social-Democrat Român, care se alăturaseră ulterior comuniştilor, vor fi considerați veterani ai partidului. Mai mult, a fost acceptată propunerea lui Ceauşescu ca denumirea de „Partidul Muncitoresc Român" să fie schimbată în „Partidul Comunist Român"[200]. Aceasta a fost mai mult decât o schimbare de titulatură: Ceauşescu dorea să sublinieze continuitatea istorică a mişcării revoluționare din România şi rolul PCR în sinteza tuturor tradițiilor anticapitaliste ale țării. Modificarea numelui partidului a implicat şi renumerotarea congreselor: astfel, Congresul al IV-lea al PMR a devenit Congresul al IX-lea al PCR. Până la conferința națională din octombrie 1945, când Ceauşescu fusese ales membru

[200] Pensiile se calculau pe baza vechimii ca membru de partid; cu cât cineva intrase mai devreme în partid, cu atât pensia sa era mai mare.

al Comitetului Central pentru prima dată, numele partidului fusese Partidul Comunist din România, iar obiectivul său central îl constituise îndeplinirea sarcinilor desemnate de Comintern şi de agenţiile sovietice care i-au succedat. Mitul lui Ceauşescu s-a bazat de la început pe o presupusă existenţă continuă în partid a unui nucleu eroic, care a urmărit cu consecvenţă să-şi păstreze autonomia. Momentele stânjenitoare din istoria partidului au fost ignorate în mod convenabil. Abia în 1966, la cea de-a patruzeci şi cincea aniversare a fondării Partidului Comunist din România, Ceauşescu va aborda aceste probleme, insistând mai mult sau mai puţin explicit asupra faptului că toate erorile esenţiale ale strategiei comuniste din ilegalitate se produseseră în primul rând din cauza existenţei în conducerea partidului a multor persoane aparţinând altor grupuri etnice.

Declaraţia din aprilie 1964 a fost menţionată doar formal în raportul lui Ceauşescu la Congresul al IX-lea. Ideea centrală a fost aceea că, dat fiind că Gheorghiu-Dej murise, iar Ceauşescu îşi asumase guvernarea, o nouă epocă începuse atât pentru partid, cât şi pentru ţară. Prezenţa la acest congres a unor personalităţi de la vârful marilor partide ale „sistemului socialist mondial", precum Leonid Brejnev, prim-secretar al PCUS de la îndepărtarea lui Hruşciov în octombrie 1964 şi Deng Xiaoping, numărul patru – după Mao Tzedun, Liu Shaoqi şi Zhou Enlai – în Partidul Comunist Chinez, au întărit legitimitatea internaţională a noului lider. În deschiderea congresului, Ceauşescu a propus un moment de reculegere în memoria lui Gheorghiu-Dej[201].

Un grup de ideologi, din care făceau parte Paul Niculescu-Mizil şi Dumitru Popescu (între timp, cel de-al doilea devenise redactorul şef al „Scânteii") au pregătit raportul lui Ceauşescu către congres. Spre deosebire de Gheorghiu-Dej, care lăsase pregătirea unor astfel de documente în seama comisiilor, Ceauşescu a participat direct la formularea tezelor. Gheorghe Apostol a avut misiunea de a prezenta raportul referitor la noul statut al partidului[202]. Raportul lui Apostol menţiona că Biroul Politic conducea activitatea partidului între plenarele Comitetului Central. În ultima zi a congresului, Apostol a anunţat că plenara noului Comitet Central îl alesese în unanimitate pe Ceauşescu drept secretar general, indicând o deosebire clară faţă de poziţia oficială de prim-secretar a lui Gheorghiu-Dej.

Ceea ce s-a întâmplat a fost, de fapt, o lovitură de partid. Ignorând cele discutate cu două zile în urmă şi fără a oferi vreo explicaţie, Ceauşescu a anunţat că vechiul Birou Politic urma să fie înlocuit de două organisme noi: un Prezidiu Permanent şi un Comitet Executiv. Asemănarea cu modelul chinezesc al unui Birou Politic numeros dublat de un mic cerc intim al puterii, numit Comitetul Pemanent, era frapantă. Rolul prezidiului era neclar: trebuia să se ocupe de problemele curente, în timp ce Comitetul Executiv urma să conducă partidul între plenare. Chiar şi cei specializaţi în detaliile obscure ale structurii de partid au avut dificultăţi încercând să facă deosebirea între cele două responsabilităţi. Scopul principal, însă, a fost acela de a-i elimina pe Alexandru Moghioroş şi pe Petre Borilă din vârful piramidei – adică din Prezidiul Permanent – deşi ei au rămas membri ai Comitetului Executiv. Un alt scop a fost acela de a lărgi grupul conducător prin includerea în comitetul executiv a lui Paul Niculescu-Mizil, a lui Gheorghe (Gogu) Rădulescu şi a lui Constantin Drăgan, care aveau o legătură directă cu Ceauşescu, precum şi numirea lui Iosif Banc, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Mihai Gere, Petre Lupu (Lupu Pressman) şi Ilie Verdeţ, foşti subordonaţi ai lui Ceauşescu în ramura organizatorică a Comitetului Central, ca membri supleanţi ai Comitetului Executiv şi ai Secretariatului. Personajele erei Gheorghiu-Dej erau astfel înlocuite de figuri noi, care au urcat rapid sub patronajul secretarului general Ceauşescu.

Ceauşescu a exercitat o influenţă formidabilă asupra compoziţiei Secretariatului, un organ omnipotent în partidele leniniste. Alexandru Drăghici, un prieten drag şi profund urât

[201] Vezi *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 14.
[202] Ibidem, pp. 330-352.

de către noul lider, era numărul doi, primul după secretarul general, dar, în realitate, numirea în Secretariat a lui Drăghici, care conducea poliția secretă din 1952, a reprezentat începutul sfârşitului carierei sale politice[203]. La câteva zile după încheierea congresului, Drăghici şi-a pierdut pozițiile de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi de ministru de Interne. Cornel Onescu, fost şef de secție în ramura organizatorică a Comitetului Central supravegheată de Ceauşescu, a devenit noul ministru de Interne. Ceilalți noi membri ai Secretariatului erau fie oamenii lui Ceauşescu, ca Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Vasile Patilineț şi Virgil Trofin, fie persoane devenite inutile precum Alexandru Moghioroş, care era grav bolnav, fie cameleoni politici precum Leonte Răutu. Aceştia toți l-au glorificat pe Ceauşescu ca pe un lider vizionar, susținător ardent al independenței, strateg inspirat al economiei planificate, promotor al „noii revoluții agrare" şi „arhitect al destinului național"[204].

La sfârşitul anului 1965 sau la începutul lui 1966, Ceauşescu l-a însărcinat în secret pe Vasile Patilineț, un mare specialist în dosare politice, cu lansarea unei anchete privind represiunea internă din partid din anii 1950[205]. Această idee era legată de strângerea de documente referitoare la implicarea directă a lui Alexandru Drăghici în asasinarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu.

Congresul al IX-lea a devenit unul dintre miturile fondatoare ale cultului lui Ceauşescu. Dincolo de sloganurile lipsite de conținut şi de exagerările linguşitoare, există un sâmbure de adevăr în ideea că acest congres a schimbat elemente importante din viața socială, economică şi culturală a României. Pentru câțiva ani, ziarele au devenit interesante, viața literară uimitor de relaxată şi a existat o reală deschidere față de Occident, ce s-a manifestat şi prin importul de filme, traducerea de cărți şi modificarea repertoriului teatrelor. Congresul al IX-lea a creat mitul lui Ceauşescu prezentat ca un reformator politic, ca un om rezonabil, reprezentant al dezghețului față de dogmatismul şi obscurantismul erei lui Gheorghiu-Dej. Mai mult, manipulând cu abilitate pasiunile, animozitățile şi informațiile confidențiale din arhivele secrete ale partidului, Ceauşescu a reconfigurat structura politică de la vârf pentru a întări grupul de activişti care îi datorau totul şi care erau gata să-l susțină fără nici o ezitare.

Reuşind să aducă la Bucureşti figuri importante ale comunismului mondial, inclusiv pe liderii unor partide aflate într-o acerbă competiție ideologică – nu numai Brejnev şi Deng au asistat la congres, ci şi Ramiz Alia, numărul doi în Albania, Walter Ulbricht, primul secretar al Partidului Socialist Unit din Germania şi preşedintele Consiliului de Stat al RDG, Todor Jivkov, liderul bulgar, Edvard Kardelj, ideologul titoismului, Dipa Nusantara Aidit, liderul partidului comunist indonezian şi Dolores Ibárruri, care conducea Partidul Comunist Spaniol din exil – Ceauşescu s-a impus ca un actor important în aceste conflicte din ce în ce mai acute. La un an şi câteva luni după Declarația din aprilie 1964, Bucureştiul se definea din nou ca un centru autonom în dezbaterile din mişcarea comunistă, care refuza să urmeze atât linia sovietică, cât şi cea chineză.

---

[203] La deschiderea congresului, Elena Ceauşescu se afla în primul rând, îmbrăcată în alb, alături de soția lui Alexandru Drăghici, Marta (născută Cziko), care la vremea aceea părea să-i fie prietenă apropiată. În vara anului 1965 cele două şi-au petrecut vacanța împreună la Karlovy Vary, în Cehoslovacia. După moartea lui Dej, cuplurile Ceauşescu şi Drăghici s-au întâlnit frecvent pentru a juca împreună biliard sau popice.

[204] Nicolae Ceauşescu, Chivu Stoica, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Emil Bodnăraş, Petre Borilă, Alexandru Drăghici, Constantin Drăgan, Alexandru Moghioroş, Paul Niculescu-Mizil, Leonte Răutu, Gogu Rădulescu, Leontin Sălăjan şi Ştefan Voitec erau cei 15 membri ai Comitetului Executiv. Erau 10 membri supleanți: Iosif Banc, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Dumitru Coliu, Florian Dănălache, János Fazekás, Mihai Gere, Petre Lupu, Ilie Verdeț şi Vasile Vîlcu. Nicolae Ceauşescu, Chivu Stoica, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Emil Bodnăraş şi Alexandru Drăghici formau prezidiul permanent. Secretariatul era compus din secretarul general Nicolae Ceauşescu şi 8 secretari: Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş, Mihai Dalea, Manea Mănescu, P. Niculescu-Mizil, Vasile Patilineț, Leonte Răutu şi Virgil Trofin; vezi *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, p. 739.

[205] Vezi memoriile fostului general în poliția secretă, Grigore Răduică, *Crime în lupta pentru putere, 1966-1968. Ancheta cazului Pătrăşcanu*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1999.

Congresul al IX-lea al PCR a fost momentul la care au fost definite cele mai importante dintre opțiunile ideologice şi politice ale socialismului lui Nicolae Ceauşescu, inclusiv teza privind omogenizarea socială şi etnică a națiunii române, accentul pus pe industrializare şi pe folosirea la maximum a resurselor interne, prezentarea liderului de partid ca un simbol al unității de monolit a partidului şi poporului, neutralitatea activă în cadrul mişcării comuniste mondiale, restabilirea relațiilor cordiale cu unele dintre partidele comuniste occidentale, în special cu cel spaniol şi cu cel italian, în efortul de a consolida o linie comună de opoziție față de manevrele hegemonice ale Moscovei şi retorica democrației interne, asociată cu imaginea lui Ceauşescu în postura de campion al legalității, dreptății, eticii şi echității socialiste. Evident, multe dintre aceste teze au fost reformulate şi reconsiderate în anii următori, astfel încât Congresul al IX-lea nu a rămas decât o referință reverențioasă pentru acei nostalgici față de neîndeplinitele promisiuni de relaxare şi înnoire[206].

În acelaşi timp, ar fi interesant de stabilit în ce măsură noul „îngheț“, restalinizarea sau, mai precis, re-radicalizarea care a avut loc după 1968 s-a petrecut în conformitate cu un plan sau, cu alte cuvinte, se pune întrebarea de ce linia de reforme moderate dar reale nu a fost continuată. Personalitatea liderului ne oferă un răspuns parțial, în timp ce natura elitei comuniste româneşti este responsabilă pentru rest: lipsa unor dimensiuni morale şi intelectuale din partea acesteia, utilizarea oportunistă a naționalismului în scopuri personale şi izolarea arogantă şi narcisistă față de dezbaterile reale ale stângii europene. Privind retrospectiv, este clar că existau motive de nelinişte în iulie 1965. Tonul patetic-patriotic al raportului lui Ceauşescu, manevrele bizantine de culise, executate cu un dispreț total față de participații la congres şi laudele excesive la adresa liderului – o mostră tulburătoare a ceea ce urma să devină o idolatrie din ce în ce mai sufocantă – toate puteau fi considerate motive de îngrijorare, chiar dacă luăm în considerare tentația spre ceea ce Timothy Garton Ash a numit determinism retrospectiv[207]. Existau, însă, şi motive de speranță, iar în 1965 nu au fost puțini cei care au văzut în noul lider şi în linia sa promisiunea unei indulgențe mai mari, a unei obtuzități mai mici şi a unei represiuni mai reduse decît pe timpul domniei lui Gheorghiu-Dej.

Pe data de 7 mai 1966, Ceauşescu a ținut o cuvântare semnificativă cu ocazia celei de-a 45-a aniversări a fondării partidului. Multe dintre dogmele sacrosancte până atunci au fost puse sub semnul întrebării în mod direct de către tânărul şi, până în acel moment, reformistul secretar general. O teză importantă a fost aceea că PCR a fost continuatorul luptei seculare a românilor pentru independență, pentru crearea statului național unitar român, pentru progres social şi civilizație[208].

Anul 1968 a fost crucial pentru stabilirea viitorului comunismului național românesc şi a evoluției sale către „socialismul dinastic” în care se va transforma în final ceauşismul. Prologul acestei transformări l-a constituit Conferința Națională a partidului din decembrie 1967 (prima adunare de acest fel din octombrie 1945), la care Ceauşescu a respins sugestiile reformiştilor de la vârf de a recunoaşte rolul relațiilor de piață în socialism şi a apărat preceptele tradiționale staliniste privind rolul preponderent al industriei grele şi nevoia de a dezvolta mai departe economia de comandă. La această conferință, Chivu Stoica, un vechi militant al partidului, a demisionat din funcția de preşedinte al Consiliului de Stat şi a fost înlocuit de Ceauşescu. În mai puțin de trei ani de la moartea lui Gheorghiu-Dej, succesorul său devenise conducătorul incontestabil atât al partidului, cât şi al statului.

---

[206] Vladimir Tismăneanu, *Congresul al IX-lea şi geneza mitului Ceauşescu*, în „22”, nr. 33, 15-21 august 2000, pp. 12-13.

[207] Timothy Garton Ash, *Conclusions* în Sorin Antohi şi Vladimir Tismăneanu (coord.), *Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Budapest, Central European University Press, 2000, p. 396.

[208] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român – Continuator al luptei revoluționare şi democratice a poporului român*, pp. 145-146.

În aprilie 1968, cu ajutorul oamenilor săi credincioşi din aparatul de partid, Ceauşescu a lansat un atac radical la adresa liderului defunct, Gheorghiu-Dej. Plenara Comitetului Central din 22-25 aprilie 1968 a dezvăluit intenția lui Ceauşescu de a-şi consolida legitimitatea printr-o acuzație gravă la adresa abuzurilor comise de predecesorul său. Făcând public rolul jucat de Gheorghiu-Dej în atrocitățile staliniste din anii 1950, Ceauşescu şi-a cultivat propria imagine de restaurator al legalității. Reabilitarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu şi a altor lideri comunişti executați sau închişi sub Gheorghiu-Dej a consolidat poziția de apărător al legalității socialiste a secretarului general[209]. Atacul nu a fost îndreptat numai împotriva lui Gheorghiu-Dej, ci şi împotriva celor mai apropiați acoliți ai săi. Alexandru Drăghici, fostul ministru de Interne, a fost exclus din partid, iar Ceauşescu a menționat că şi alți foşti membri ai Biroului Politic din timpul lui Gheorghiu-Dej erau vinovați pentru abuzurile din anii 1950. Drăghici, executantul, şi Gheorghiu-Dej, inspiratorul acestuia, au fost aspru criticați pentru greşelile perioadei staliniste, în timp ce nimeni nu a pomenit despre implicarea lui Ceauşescu în acele evenimente[210].

Pe lângă Pătrăşcanu şi Foriş, au fost reabilitați şi alți militanți comunişti importanți, inclusiv cei căzuți victime în timpul Marii Epurări staliniste, precum şi Miron Constantinescu, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu. Destalinizarea simulată a lui Ceauşescu a urmat, mai degrabă, linia reținută a lui Novotny sau a lui Jivkov, decât linia mai puțin conciliatoare a lui Gomułka[211]. Ceauşescu a încercat să câştige favorurile supraviețuitorilor partidului din perioada de ilegalitate (1924-1944), cărora li s-a cerut să-şi scrie „memoriile" în scopul: (1) de a arăta că Gheorghiu-Dej nu fusese decât un membru marginal al partidului în perioada de clandestinitate; şi (2) de a amplifica rolul jucat de Ceauşescu în istoria mişcării revoluționare. Comisia însărcinată cu reabilitarea lui Pătrăşcanu a fost condusă de Gheorghe Stoica, un veteran al partidului din ilegalitate şi aparatcic cominternist, de Vasile Patilineț, secretarul Comitetului Central însărcinat cu Securitatea şi de colonelul Grigore Răduică, şeful Secției Militare a CC. Deşi comisia a discutat şi reabilitarea politică a Anei Pauker, nu s-a făcut nici un anunț public în legătură cu această problemă spinoasă. În septembrie 1968, un comunicat al Tribunalului Suprem a anunțat reabilitarea judiciară a lui Vasile Luca şi a celor asociați cu acesta, condamnați în 1954 în baza unor acuzații inventate. Totuşi, tablouri reprezentându-i pe Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu au fost expuse în cadrul expoziției permanente de la Muzeul de Istorie a Partidului.

Tot în aprilie 1968, Charles de Gaulle a vizitat România şi l-a felicitat pe Ceauşescu pentru pretinsa sa independență[212]. Linia independentă a politicii externe promovate de Ceauşescu ilustra versiunea de comunism reformist a acestuia. El şi-a distanțat țara de Uniunea Sovietică menținând relații diplomatice cu Israelul după 1967 şi, printr-o mişcare spectaculoasă, condamnând cu vehemență invadarea Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia, sub conducerea sovieticilor, în august 1968.

Condamnarea de către Ceauşescu a intervenției Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia merită o analiză mai detaliată, chiar dacă la treizeci de ani după evenimente se

---

[209] Cu privire la destinul lui Pătrăşcanu, vezi H. Carrère d'Encausse, *Le Grand frère*, pp. 118-120 şi Ghiță Ionescu, *Was Pătrăşcanu a Potential Tito?* în *idem*, *Communism in Rumania*, pp. 151-156.

[210] Drăghici nu a fost însă niciodată judecat pentru abuzurile din anii 1950 şi i s-a acordat o substanțială „pensie personală", precum şi alte beneficii rezervate membrilor din ilegalitate ai partidului. De altfel, nici un proces al torționarilor şi autorilor farselor judicare din perioada stalinistă nu a avut loc în România lui Ceauşescu.

[211] Chiar şi un veteran al partidului precum Gheorghe Apostol a fost înşelat de campania de destalinizare simulată a lui Ceauşescu. Imediat după plenara din 22-25 aprilie, pe 30 aprilie 1968, Apostol a scris un scurt articol intitulat *Încotro ne îndreptăm*, extrem de critic la adresa campaniei împotriva lui Dej şi a politicii de reabilitări ipocrite şi selective orchestrate de Ceauşescu, pe care la trimis spre publicare la „Scânteia". Articolul nu a fost publicat niciodată; mai mult, acesta a provocat declinul politic al lui Apostol, care a culminat cu atacul înveninat al lui Ceauşescu împotriva sa de la Congresul al X-lea al PCR (6-12 august 1969).

[212] Pentru detalii interesante privind vizita lui Charles de Gaulle în România, vezi Sanda Stolojan, *Cu de Gaulle în România*, Bucureşti, Editura Albatros, 1994.

poate spune că Primăvara de la Praga nu a fost altceva decât o iluzie politică. Primăvara de la Praga a reprezentat una dintre crizele de succesiune ale comunismului mondial, inaugurate de Revoluția maghiară în 1956. Lecția maghiară, după cum a afirmat Alexander Dubček în memoriile sale, a influențat în mod esențial stabilirea tacticii liderilor cehoslovaci, precum şi deciziile luate de țările din Pactul de la Varşovia. Structurile de putere care se conturau la Bucureşti, limitele reformelor inițiate de Ceauşescu şi măsura în care comuniştii români aprobau abandonarea treptată a modelului bolşevic în favoarea unuia mai democratic au fost factorii cheie care au dus la „excepționalismul" românesc în comparație cu experimentul cehoslovac.

Pentru a reconstitui contextul istoric al Primăverii de la Praga, trebuie menționat că au existat evenimente importante care au precedat-o: îndepărtarea lui Hruşciov în octombrie 1964 şi ascensiunea echipei Brejnev-Kosîghin – cu alte cuvinte, abandonarea reformelor dublată de o restalinizare parțială în URSS, persecutarea disidenței intelectuale la Moscova, care a culminat cu faimosul proces Andrei Siniavski - Iuri Daniel în 1966, naşterea eurocomunismului odată cu „nota memorialistică" a liderului comunist italian Palmiro Togliatti, scrisă la Ialta în URSS, cu puțin înainte de moartea sa în vara lui 1964, intensificarea polemicii sino-sovietice şi ruptura inevitabilă din lumea comunistă. În România, Congresul al IX-lea a marcat ambivalența acelei perioade: pe de-o parte, o deschidere în stil titoist şi autonomie externă, iar pe de altă parte, concentrarea puterii în mâinile lui Ceauşescu şi a susținătorilor săi necondiționați. Prin urmare, paradoxul care a alimentat pretenția lui Ceauşescu de a fi recunoscut ca un exponent al liniei bazate pe suveranitate şi demnitate națională a devenit evident mai ales după 1968. Dialectica destalinizării şi desovietizării evoluase şi numai după august 1968 a devenit clar că balanța se înclina în favoarea celei din urmă.

În România, Ceauşescu a continuat să exercite controlul absolut, în ciuda declarațiilor prieteneşti la adresa noii conduceri de la Praga. Programul de Acțiune al Partidului Comunist din Cehoslovacia, adoptat în aprilie 1968, a fost publicat doar fragmentar, evitându-se orice referire la abolirea cenzurii şi la înființarea unor asociații politice şi culturale independente. Ceauşescu a folosit reabilitarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu şi a altor persoane persecutate pe vremea lui Gheorghiu-Dej pentru a-şi consolida propria-i poziție în partid şi nu pentru a formula o condamnare radicală a poliției secrete. Rolul jucat de conducerea de partid în îngăduirea (sau chiar plănuirea) terorii staliniste a fost limitat în mod convenabil doar la Gheorghiu-Dej şi la Drăghici. Stalinismul nu a fost niciodată examinat cu seriozitate şi în mod autocritic în România de dinainte de 1989. Nici una dintre figurile democratice de frunte ale României, care sfârşiseră ca victime ale represiunii staliniste, nu a fost reabilitată sub Ceauşescu.

Departe de a recunoaşte rolul pieței în economie, comuniştii români au continuat să ceară realizarea unei rate ridicate de creştere industrială, bazându-se pe un model anacronic de autosuficiență economică. Solidarizarea lor cu Dubček a fost determinată de respingerea comună a pretențiilor imperialiste ale URSS, şi nu pe asemănări în privința politicii interne. Atunci când un grup de intelectuali a publicat la Praga, în iunie 1968, „Manifestul celor două mii de cuvinte", presa strict supravegheată de la Bucureşti a ignorat complet acest apel pentru un pluralism accentuat în cadrul sistemului. Abandonarea leninismului ca ideologie a partidului nu se afla pe ordinea de zi la Bucureşti.

Această perioadă a cunoscut apariția a ceea ce mai târziu a devenit cunoscută sub numele de Doctrina Brejnev a suveranității limitate, pe baza căreia a fost justificată intervenția forțelor Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia, în august 1968. (În realitate, aceasta a fost doar o reformulare a mai vechii dogme a solidarității necondiționate față de URSS). În cazul Primăverii de la Praga, Ceauşescu a jucat cu abilitate cartea independenței şi antisovietismului. Opoziția sa față de intervenția Moscovei în Cehoslovacia nu a însemnat

însă un sprijin acordat socialismului democratic, ci numai refuzul de a da curs dorințelor Kremlinului de a controla întregul bloc – cu alte cuvinte, al dreptului națiunilor din Pactul de la Varşovia de a interveni în afacerile interne ale statelor membre. La fel ca în epoca Solidarității în Polonia sau ca pe vremea lui Gorbaciov, Ceauşescu a respins orice reformă reală ca fiind o „trădare a principiilor socialiste". Sfidarea hegemoniei sovietice l-a ajutat pur şi simplu să-şi construiască o imagine internațională pe care a exploatat-o ulterior fără încetare. „Scena balconului" din 21 august 1968, în timpul căreia Ceauşescu s-a adresat din balconul clădirii Comitetului Central unei mulțimi de 100 000 de persoane adunate într-una dintre piețele importante ale Bucureştiului şi a condamnat intervenția Pactului de la Varşovia la numai câteva ore după invadarea Cehoslovaciei, care a devenit o legendă a comunismului național, nu a fost altceva decât o mascaradă, dar a funcționat: liderul neostalinist însetat de putere, lipsit de orice înclinație democratică, a reuşit să trezească brusc entuziasmul popular şi să câştige susținerea unei populații convinse că România va urma linia liberalizării şi a apropierii de Occident. Spunând „nu" invaziei sovietice într-o altă țară socialistă, comuniştii români şi-au reafirmat opoziția față de orice încercare de restaurare a hegemoniei Kremlinului în interiorul blocului şi asupra mişcării revoluționare mondiale[213].

Pentru Ceauşescu şi susținătorii săi, eşecul Primăverii de la Praga a servit la justificarea dogmei unității de nezdruncinat dintre partid, lider şi națiune. Sloganul „Partidul, Ceauşescu, România" răsuna pretutindeni în acea perioadă şi va fi utilizat din plin până la sfârşit. Oricine i se opunea lui Ceauşescu se făcea vinovat de subminarea acestei unități şi era acuzat că servea intereselor Moscovei. Solidaritatea fictivă cu „socialismul cu față umană" din Cehoslovacia a justificat perpetuarea unui model obtuz de dictatură personală. Încercarea de a repeta scena balconului din vara lui 1968 în decembrie 1989 a reprezentat urmarea grotescă a acestui episod[214].

În august 1969, Richard Nixon a venit la Bucureşti, unde un Ceauşescu din ce în ce mai plin de sine i-a făcut o primire triumfală. Trecând peste pretențiile sale dictatoriale, mulți analişti occidentali au crezut cu naivitate în mitul lui Ceauşescu prezentat ca un lider comunist de încredere, ceea ce l-a ajutat mai târziu pe acesta să-i caracterizeze pe disidenți drept trădători.

În acelaşi timp, propaganda de partid a pus un accent deosebit pe „tradițiile internaționaliste" ale PCR, iar foşti membri ai Brigăzilor Internaționale din perioada Războiului Civil din Spania (cum ar fi Petre Borilă, Valter Roman, Mihai Burcă, Gheorghe Stoica şi Vida Geza) şi ai Rezistenței Franceze (Mihail Florescu, Gheorghe Gaston Marin şi Gheorghe Vasilichi) au fost aleşi (în unele cazuri realeşi) în Comitetul Central la Congresul al IX-lea[215]. Ulterior, însă, Ceauşescu şi-a exprimat nemulțumirea față de manifestările resentimentare ale veteranilor, mai ales după Congresul al XII-lea din noiembrie 1979, atunci când Constantin Pîrvulescu, el însuşi fost secretar general (în 1944) şi veteran al mişcării comuniste internaționale, l-a acuzat pe liderul suprem că transformase partidul într-un feudă personală şi într-un instrument de conservare a puterii clanului său.

Simultan, Ceauşescu a început epurarea „baronilor" lui Gheorghiu-Dej. Cei mai afectați au fost Gheorghe Apostol (cel mai fidel locotenent al lui Gheorghiu-Dej şi fost prim-secretar al partidului în perioada 1954-1955), Chivu Stoica (prim-ministru în anii 1950) şi

---

213 Vezi discursul cu privire la evenimentele din Cehoslovacia ținut de Valter Roman în octombrie 1968 în fața muncitorilor comunişti din județul Braşov, în care se sublinia nevoia de a condamna metodele cominterniste compromise şi se criticau aspru politicile neostaliniste sovietice. În acel discurs important, Roman l-a citat pe Constantin Dobrogeanu-Gherea în sensul că „socialismul şi adevărul sunt inseparabile" şi a susținut nevoia de confruntări libere de idei în cadrul comunismului internațional.

214 Cu privire la evenimentele din 1968, vezi secțiunea *Romania* în Richard F. Staar (coord.), *Yearbook on International Communist Affairs, 1969*, Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 1970, pp. 714-727.

215 Vezi lista membrilor şi a membrilor supleanți ai Comitetului Central aprobată de Congresul al IX-lea al PCR în *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, pp. 735-738.

Petre Borilă (care fusese trimis de Comintern ca ofițer politic pentru a supraveghea Brigăzile Internaționale din Spania). Primul ministru Ion Gheorghe Maurer, care fusese una dintre victimele ostilității Anei Pauker față de comuniştii „locali", a sprijinit epurarea acoliților lui Gheorghiu-Dej de către Ceauşescu. Emil Bodnăraş, un expert în intrigile Cominternului şi fost agent al serviciilor secrete militare sovietice, a avut aceeaşi atitudine[216].

Treptat, Ceauşescu a reuşit să-i elimine din viața politică pe toți supraviețuitorii din Biroul Politic al lui Gheorghiu-Dej, evitând însă metoda stalinistă a epurărilor sângeroase. De exemplu, după ce a fost eliminat din Comitetul Central la Congresul al X-lea în 1969, Apostol a primit inițial o poziție relativ înaltă în guvern, apoi o pensie substanțială, iar mai târziu a fost numit ambasadorul României în Argentina. Cât despre primul ministru Maurer, după ce a ieşit la pensie în 1974, a continuat să fie invitat la diverse ceremonii solemne ca o confirmare vie a continuității generaționale a elitei PCR.

Membrii aparatului de partid (Ilie Verdeț, Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin, Ion Stănescu, Ion Iliescu, Gheorghe Pană, Dumitru Popescu, János Fazekás şi Ion Ioniță) i-au stat alături lui Ceauşescu. Mulți dintre aceştia se alăturaseră PCR în timpul primilor ani de activitate legală de după război (1944-1946) şi absolviseră în anii 1950 înalta şcoală de partid a PCUS de la Moscova. Mai mult, aceştia erau comunişti naționali convinşi şi susțineau supremația lui Ceauşescu în cadrul conducerii. O contribuție importantă la crearea mitului lui Ceauşescu a avut-o Dumitru Popescu, un aparatcic arogant care a deținut funcția de secretar al Comitetului Central însărcinat cu problemele culturale şi ideologice timp de aproape cincisprezece ani. Popescu se pretindea romancier, dar publicațiile sale erau nişte încercări ridicole de apologetică a partidului. Retrogradat în 1981 din poziția de membru al Secretariatului, a fost numit rector al şcolii de partid „Ştefan Gheorghiu" (intitulată bombastic „academie")[217]. Paul Niculescu-Mizil, descris odată drept ideologul-şef al regimului, a fost numit preşedinte al obscurului Consiliu al Cooperativelor de Consum[218].

Emascularea politică a aparatului de partid a coincis cu două procese majore: (a) ascensiunea Elenei Ceauşescu spre cele mai înalte eşaloane ale partidului după Conferința Națională a PCR din 1972, şi (b) încrederea crescândă acordată de Ceauşescu activiştilor cu care avea o legătură directă şi personală şi pe care el îi promovase. Au fost definite criterii noi pentru promovarea cadrelor astfel încât să-i permită soției secretarului general să devină numărul doi în partid.

Elena Ceauşescu, născută Petrescu, a reuşit să-i elimine sau să-i persecute pe anumiți membri ai aparatului de partid şi să-şi formeze o curte personală de adulatori (Emil Bobu, secretarul Comitetului Central însărcinat cu armata, miliția şi forțele de securitate, Ion Dincă, prim viceprim-ministru, Lina Ciobanu şi Alexandrina Găinuşe, care deveniseră membre ale Comitetului Politic Executiv la recomandarea Elenei Ceauşescu). Pe timpul lui Gheorghiu-Dej şi în primii ani ai conducerii lui Ceauşescu, Elena a stat în umbră. Ca directoare a Institutului de Cercetări pentru Chimie (ICECHIM) din Bucureşti, ea nu aparținea decât organizației locale de partid, cea a raionului „16 februarie", iar mai târziu, după 1965, Comitetului municipal de partid Bucureşti. Institutul Politehnic din Bucureşti i-a conferit

---

[216] Cu privire la dinamica elitei PCR sub Ceauşescu, vezi Trond Gilberg, *The Communist Party of Romania*, în Stephen Fischer-Galati (coord.), *The Communist Parties of Eastern Europe*, New York, Columbia University Press, 1979, pp. 281-325, Walter M. Bacon, *Romania*, în Richard F. Staar (coord.), *Yearbook on International Communist Affairs, 1985*, Stanford, Hoover Institution Press, 1985, pp. 318-333 şi Vladimir Tismăneanu, *The Agony of a Marxist Regime*, în „The World and I", vol. 3, nr. 3, martie 1988, pp. 108-114.

[217] Interviu realizat de VT cu Dumitru Popescu, Bucureşti, iunie 1994. Pentru detalii suplimentare, vezi memoriile lui Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie. „Am fost şi cioplitor de himere"*, Bucureşti, Editura Express, f. a.

[218] Niculescu-Mizil a fost un exponent zelos al poziției neutre a lui Ceauşescu în privința conflictului chino-sovietic şi, pentru mulți intelectuali, el a simbolizat (împreună cu Ion Iliescu) promisiunile fazei semiliberale a conducerii lui Ceauşescu.

titluri academice sub Gheorghiu-Dej, în ciuda opoziției manifestate de chimişti români reputați, precum Costin D. Nenițescu. Relațiile sale cu fiica lui Gheorghiu-Dej, Lica Gheorghiu-Rădoi, extrem de influentă cândva, erau tensionate, dar Elena a căutat să stabilească relații apropiate cu soțiile (sau fostele soții) ale celorlalți membri ai Biroului Politic al lui Gheorghiu-Dej, cum ar fi Stela Moghioroş, Natalia Răutu, Sanda Rangheț şi Ecaterina Micu-Chivu (Klein).

Imediat după venirea lui Ceauşescu la putere, Elena a insistat ca să le fie oferite anumite privilegii câtorva femei care activaseră în perioada de clandestinitate: Stela Moghioroş, Ghizela Vass, Ecaterina Micu-Chivu, Sanda Rangheț, Ana Toma (care era căsătorită cu Pintilie Bodnarenko), Eugenia Rădăceanu (văduva lui Lothar Rădăceanu), Tatiana Bulan (care fusese căsătorită cu Leonte Răutu şi Ştefan Foriş înainte de se mărita cu Iakov Bulan, un ofițer sovietic care a devenit rectorul Academiei Militare din Bucureşti în anii 1950), Sanda Rangheț şi Ofelia Manole. Scopul Elenei Ceauşescu a fost acela de a crea un sistem de relații pentru a-şi consolida autoritatea în rândurile vechii gărzi a partidului. Merită amintit faptul că Elena o detesta profund pe Marta Drăghici, soția lui Alexandru Drăghici, a cărei carieră în perioada de ilegalitate a partidului fusese mult mai impresionantă decât a ei[219]. În timp ce încerca să-şi creeze un prestigiu politic, Elena Ceauşescu a primit sprijinul generos al lui Mihail Florescu (Mihail Iacobi) – pe atunci ministru al Industriei chimice şi fost luptător în Rezistența Franceză – pentru a obține o poziție înaltă în cercetarea românească din domeniul chimiei. La sfârşitul anilor 1960, toate institutele de cercetare româneşti din domeniul chimiei îi erau subordonate Elenei, iar ea a devenit membră a colegiului Ministerului, organismul de conducere „colectiv" din acest domeniu. Numirea unor aparatcici şterşi în poziții de conducere a favorizat ascensiunea Elenei Ceauşescu în ierarhie, mai întâi ca preşedinte al Consiliului Național pentru Ştiință şi Tehnologie, apoi ca viceprim-ministru şi membru al Comitetului Executiv al partidului.

În raportul său către Congresul al X-lea al PCR, care s-a ținut în perioada 6-12 august 1969, Ceauşescu a subliniat că scopul fundamental al politicii partidului era dezvoltarea economică a țării şi crearea unei „societăți socialiste multilateral dezvoltate"[220]. Ceauşescu a insistat că această „societate socialistă multilateral dezvoltată" va fi superioară societății capitaliste din toate punctele de vedere. La acelaşi congres, Ceauşescu a salutat crearea Frontului Unității Socialiste, o organizație politică cu participare largă, care includea sindicatele, precum şi organizațiile de femei şi de tineret. Practic, orice cetățean care împlinise optsprezece ani a devenit membru al Frontului Unității Socialiste. În conformitate cu linia oficială, noua organizație trebuia să le îngăduie tuturor să-şi exprime opiniile în legătură cu progresul către comunism. În realitate, era vorba de încă un instrument pentru controlul societății româneşti prin mimarea conceptului de participare politică şi prin inducerea apatiei în rândurile populației[221].

---

[219] Născută Marta Cziko, soția lui Drăghici fusese arestată în timpul războiului şi fusese condamnată la închisoare pe viață pentru activități comuniste ilegale.

[220] Vezi raportul lui Ceauşescu la congres în *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, 6-12 august 1969* Bucureşti, Editura Politică, 1969, pp. 24-25. Congresul a aprobat următorul Comitet Executiv, extins la 21 de membri: N. Ceauşescu, Ion Gh. Maurer, Maxim Berghianu, E. Bodnăraş, Florian Dănălache, Constantin Drăgan, Emil Drăgănescu, János Fazekás, Petre Lupu, Manea Mănescu, P. Niculescu-Mizil, Gh. Pană, Dumitru Petrescu, Dumitru Popescu, Gh. Rădulescu, Leonte Răutu, Gh. Stoica, Virgil Trofin, Ilie Verdeț, Vasile Vîlcu şi Şt. Voitec. Erau 11 membri supleanți: Iosif Banc, Petre Blajovici, Miu Dobrescu, Aurel Duca, Mihai Gere, Ion Iliescu, Ion Ioniță, Karol Kiraly, Vasile Patilineț, Dumitru Popa şi Ion Stănescu. Prezidiul permanent era compus din 9 membri: N. Ceauşescu, Ion Gh. Maurer, E. Bodnăraş, P. Niculescu-Mizil, Gh. Pană, Dumitru Petrescu, Gh. Rădulescu, Virgil Trofin şi Ilie Verdeț. Secretariatul consta din secretarul general N. Ceauşescu şi 6 secretari: Mihai Gere, P. Niculescu-Mizil, Gh. Pană, Vasile Patilineț, Dumitru Popescu şi Virgil Trofin; ibidem, pp. 757-758.

[221] Ibidem, p. 63.

Înclinațiile staliniste ale lui Ceauşescu au fost accentuate de o vizită pe care a efectuat-o în China şi Coreea de Nord în mai 1971. Se pare că acesta a luat în considerare posibilitatea de a importa metodele de îndoctrinare folosite în timpul Revoluției Culturale a lui Mao. Aceasta nu era numai o problemă de preferință personală: Ceauşescu încerca să stăvilească mişcarea de liberalizare din România, să limiteze frământările din rândurile intelectualității şi să-i împiedice pe studenți să-i urmeze pe rebelii lor colegi din alte state comuniste. El încerca, de asemenea, să-şi consolideze puterea personală şi să se descotorosească de acei membri ai aparatului care ar fi putut visa la un „socialism cu față umană". De aceea, în iulie 1971, el a făcut publică o „propunere de îmbunătățire a activității ideologice", un monument de obscurantism jdanovist. Ceea ce a urmat a fost o restalinizare radicală şi apariția unui cult al personalității fără precedent care îl înconjura la început numai pe Ceauşescu, iar după 1974 şi pe partenerul său politic cel mai apropiat: soția sa, Elena.

La Congresul al XI-lea al PCR, desfăşurat în perioada 25-28 noiembrie 1974, Ceauşescu a început să se concentreze asupra problemelor socialismului în țările în curs de dezvoltare, încercând să-şi creeze reputația de luptător pentru o „nouă ordine economică şi politică internațională"[222]. România a fost „participant invitat" al Conferinței de la Colombo a Mişcării de Nealiniere din 1976 şi devenise clar că liderul român visa să ajungă un al doilea Tito al acestei mişcări. România s-a dovedit însă a fi mult mai puțin influentă decât Iugoslavia, care era membru fondator al Mişcării de Nealiniere.

Congresul al XI-lea a aprobat Programul Partidului Comunist Român[223], documentul fundamental al comunismului național românesc, care începea cu o istorie a României ce se întindea pe aproximativ 35 de pagini. Programul PCR era menit să traseze strategia partidului şi statului pentru următorii douăzeci până la douăzeci şi cinci de ani. Programul PCR ilustrează şi fascinația lui Ceauşescu pentru întreaga istorie „națională", nu numai pentru istoria PCR (a cărei „elaborare" a fost definită ca o prioritate în raportul său la Congresul al IX-lea în 1965)[224]. Astfel, după 1974, Programul PCR a devenit modelul pentru orice scriere istorică publicată oficial în România.

Congresul al XII-lea al PCR (19-23 noiembrie 1979) a consolidat vizibil clanul lui Ceauşescu şi cultul persoanei sale[225]. Promovarea activă de către cuplul Ceauşescu a carierei politice a fiului lor cel mai mic, Nicu, datează de la Congresul al XII-lea, când acesta a devenit membru supleant al Comitetului Central al PCR. În timpul congresului, Constantin

---

[222] Congresul a aprobat următorul Comitet Executiv, extins la 23 de membri: N. Ceauşescu, Emil Bobu, E. Bodnăraş, Cornel Burtică, Elena Ceauşescu, Gh. Cioară, Lina Ciobanu, Emil Drăgănescu, János Fazekás, Petre Lupu, Manea Mănescu, P. Niculescu, Gh. Oprea, Gh. Pană, Ion Pățan, Dumitru Popescu, Gh. Rădulescu, Leonte Răutu, Virgil Trofin, Iosif Uglar, Ilie Verdeț, Vasile Vîlcu şi Şt. Voitec. Erau 13 membri supleanți: Ştefan Andrei, Iosif Banc, Chivu Stoica, Mihai Dalea, Miu Dobrescu, Mihai Gere, Nicolae Giosan, Ion Iliescu, Ion Ioniță, Vasile Patilineț, Mihai Telescu, Ioan Ursu şi Richard Winter. Secretariatul consta din secretarul general N. Ceauşescu şi 6 secretari: Ştefan Andrei, Cornel Burtică, Gh. Pană, Dumitru Popescu, Iosif Uglar şi Ilie Verdeț; vezi *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25-28 noiembrie 1974*, Bucureşti, Editura Politică, 1975, pp. 841-842.

[223] Vezi *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, în *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, pp. 614-749.

[224] *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 92.

[225] Congresul a aprobat următorul Comitet Executiv, extins la 27 de membri: N. Ceauşescu, Iosif Banc, Emil Bobu, Cornel Burtică, Virgil Cazacu, Elena Ceauşescu, Lina Ciobanu, Ion Coman, Nicolae Constantin, Constantin Dăscălescu, Ion Dincă, János Fazekás, Ludovic Fazekás, Cornelia Filipaş, Alexandrina Găinuşe, Petre Lupu, P. Niculescu, Gh. Oprea, Gh. Pană, Ion Pățan, Dumitru Popescu, Gh. Rădulescu, Leonte Răutu, Aneta Spornic, Virgil Trofin, Ilie Verdeț şi Şt. Voitec. Erau 18 membri supleanți: Şt. Andrei, Petre Dănică, Miu Dobrescu, Gh. Dumitrache, Petru Enache, Eva Feder, Mihai Gere, Nicolae Giosan, Suzana Gâdea, Ion Ioniță, Ştefan Mocuța, Ana Mureşan, Elena Nae, Marin Rădoi, Ion Stoian, Iosif Szasz, Ion Ursu şi Richard Winter. Secretariatul consta din secretarul general N. Ceauşescu şi 8 secretari: Iosif Banc, Virgil Cazacu, Constantin Dăscălescu, Ludovic Fazekás, Dumitru Popa, Dumitru Popescu, Ilie Rădulescu şi Marin Vasile; vezi *Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, 19-23 noiembrie 1979*, Bucureşti, Editura Politică, 1981, pp. 899-900.

Pîrvulescu a îndrăznit să critice monopolizarea puterii de către Ceauşescu. Pîrvulescu, care pe atunci avea 84 de ani, a protestat pentru că nu i s-a permis să ia cuvântul în timpul congresului. Atunci când, în sfârşit, i s-a dat voie să vorbească, el l-a acuzat pe Ceauşescu pentru că a pus interesele personale înaintea celor ale ţării. Deşi a fost redus rapid la tăcere, veşti despre intervenţia sa au ajuns la mijloacele de informare occidentale. După congres, Pîrvulescu a dispărut din viaţa publică, dar nu a fost lichidat[226]. În ciuda intervenţiei lui Pîrvulescu, congresul s-a încheiat cu o ceremonie de proslăvire a cuplului prezidenţial.

La Congresul al XIII-lea al PCR (19-22 noiembrie 1984), asupra secretarului general şi a soţiei sale s-a abătut un incredibil potop de laude[227]. În timp ce Petru Enache, secretarul Comitetului Central însărcinat cu ideologia, a vorbit despre performanţele „marelui gânditor şi strateg contemporan"[228], Ana Mureşan, membru supleant al Comitetului Executiv şi ministru al Comerţului interior, s-a referit la realizările Elenei Ceauşescu în termenii ultraelogioşi[229].

Cultul personalităţii lui Ceauşescu este ilustrativ pentru natura *ceauşismului*. O incompetenţă crescândă a sufocat procesul de luare a deciziilor, în timp ce secretarul general îşi îndemna supuşii „să facă totul" pentru a-i îndeplini „indicaţiile preţioase". Trond Gilberg notează că, până la urmă, „o asemenea concentrare a puterii înseamnă că numai câţiva indivizi trebuie să rezolve probleme extrem de complicate într-o societate din ce în ce mai diferenţiată. O astfel de misiune depăşeşte chiar şi capacitatea celei mai inteligente şi mai bine intenţionate persoane"[230].

Deşi a rămas intact, aparatul de partid era marginalizat şi umilit. Până şi fostul viceprim-ministru Cornel Burtică, un stâlp al clanului Ceauşescu, a fost exclus din partid, aparent din cauza eşecului său de a îndeplini directivele economice ale Conducătorului[231]. În locul membrilor grupului din aparatul de partid au fost numiţi executanţi servili ai ordinelor lui Ceauşescu, precum Constantin Dăscălescu, prim-ministru al României, fost secretar al Comitetului Judeţean de Partid Galaţi, al cărui singur merit era acela că îi obliga pe ceilalţi să se supună capriciilor lui Ceauşescu[232].

Emil Bobu, Iosif Banc, Cornel Pacoste şi Petru Enache erau cu toţii aserviţi elitei conducătoare. Printre puţinii veterani care au supravieţuit în poziţii importante s-au numărat

[226] Pîrvulescu fusese membru al PCR de la congresul de fondare a partidului şi membru al CC din 1929. Arestat în 1934, a evadat şi a plecat în URSS, unde a rămas pe perioada războiului. S-a întors în România în 1944, unde a condus PCR împreună cu Bodnăraş şi Rangheţ, în timp ce A. Pauker se afla încă în URSS iar Dej se găsea în închisoare. Ulterior, Pîrvulescu a fost preşedintele Comisiei de Control a Partidului (1945-1961) şi membru al Biroului Politic (1952-1960), dar şi-a pierdut funcţiile după Plenara CC din noiembrie-decembrie 1961, la care a fost criticat pentru complicitate cu Chişinevschi şi Miron Constantinescu. A trăit îndeajuns de mult pentru a fi martorul căderii regimului comunist în decembrie 1989.

[227] Congresul a aprobat următorul Comitet Executiv, compus din 23 de membri: N. Ceauşescu, Iosif Banc, Emil Bobu, Virgil Cazacu, Elena Ceauşescu, Lina Ciobanu, Ion Coman, Nicolae Constantin, Constantin Dăscălescu, Ion Dincă, Miu Dobrescu, Ludovic Fazekás, Alexandrina Găinuşe, Manea Mănescu, P. Niculescu, Constantin Olteanu, Gh. Oprea, Gh. Pană, Ion Păţan, Dumitru Popescu, Gh. Rădulescu, Ilie Verdeţ şi Şt. Voitec. Erau 25 de membri supleanţi: Şt. Andrei, Şt. Bîrlea, Nicu Ceauşescu, Leonard Constantin, Gh. David, Marin Enache, Petru Enache, Mihai Gere, Maria Ghiţulică, Nicolae Giosan, Suzana Gâdea, Nicolae Mihalache, Ioachim Moga, Ana Mureşan, Elena Nae, Marin Nedelcu, Cornel Pacoste, T. Postelnicu, Ion Radu, Ion Stoian, Gh. Stoica, Iosif Szasz, Ioan Totu, Ion Ursu şi Richard Winter. Secretariatul consta din secretarul general N. Ceauşescu şi 9 secretari: Iosif Banc, Emil Bobu, Ion Coman, Silviu Curticeanu, Petru Enache, Constantin Radu, Ion Radu, Ion Stoian şi Ilie Verdeţ; vezi *Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român, 19-22 noiembrie 1984*, Bucureşti, Editura Politică, 1985, pp. 742-743.

[228] *Foreign Broadcast Information Service* (FBIS), în „Eastern Europe", 3 decembrie 1984, p. H/3.

[229] Ibidem, p. H/2.

[230] Trond Gilberg, *Romania's Growing Difficulties*, în „Current History", noiembrie 1984, p. 270. Gilberg analizează convingător efectele cultului iraţional al personalităţii lui Ceauşescu.

[231] „Scânteia", 9 octombrie 1982; vezi şi M. Shafir, *Romania – Politics, Economics and Society*, p. 78.

[232] Ion Caraion a fost martorul acceselor de furie ale premierului în timpul Conferinţei Naţionale a Scriitorilor din iulie 1981; Ion Caraion, *Insectele tovarăşului Hitler*, München, Jon Dumitru Verlag, 1982, pp. 97-106.

Gheorghe Rădulescu, Manea Mănescu şi Mihail Florescu. Deşi rămăsese membru al Comitetului Executiv al partidului şi vicepreşedinte al Consiliului de Stat, Rădulescu nu participa la procesul de luare a deciziilor. Mănescu, care a redevenit membru al Comitetului Executiv după 1982, a fost unul dintre oamenii de încredere ai Elenei Ceauşescu şi un subordonat loial al secretarului general. Florescu, un fost luptător în Brigăzile Internaționale şi ultimul membru de origine evreiască al Comitetului Central (reales şi la Congresul al XIV-lea în noiembrie 1989) era mâna dreaptă a Elenei în Consiliul Național pentru Ştiință şi Tehnologie, datorându-i acesteia supraviețuirea politică în baza faptului că Elena avea nevoie de cunoştințele sale în industria chimică[233].

Puținii intelectuali din Comitetul Central au fost eliminați la Congresul al XIII-lea, în 1984. Printre aceştia se numărau poetul Eugen Jebeleanu, George Macovescu, fost ministru de Externe şi preşedinte al Uniunii Scriitorilor până în 1982 şi Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de Ştiințe Politice şi Sociale.

Între timp, odrasla favorită a cuplului, Nicu, a devenit din ce în ce mai important. Născut în septembrie 1951, Nicu era singurul dintre copiii cuplului prezidențial care era interesat de politică. El a fost făcut lider al Uniunii Asociațiilor Studenților Comunişti din România în 1972, iar în 1983 a devenit prim-secretar al Uniunii Tineretului Comunist (UTC). La Congresul al XII-lea al PCR, Nicu a devenit membru supleant al Comitetului Central şi secretar al Marii Adunări Naționale, la Conferința Națională a PCR din 1982 a devenit membru plin al Comitetului Central, iar la Congresul al XIII-lea, în noiembrie 1984, membru supleant al Comitetului Executiv. Soția lui Nicu, Poliana Cristescu, conducea Organizația Pionierilor şi era secretar al UTC, iar la Congresul al XIII-lea a fost aleasă membru plin al Comitetului Central.

Contactele şi inițiativele internaționale ale lui Nicu Ceauşescu, în special în calitate de preşedinte al Comisiei Națiunilor Unite pentru Anul Tineretului, erau des comentate în presa românească. În plus, el şi-a promovat prietenii ca membri ai Comitetului Central. Cornel Pacoste, fostul secretar al Comitetului de Partid al Centrului Universitar Bucureşti, a devenit membru supleant al Comitetului Executiv şi prim-secretar al Comitetului Județean Timiş. Pantelimon Găvănescu, predecesorul lui Nicu în funcția de conducător al UTC, şi Eugen Florescu, fostul redactor-şef al ziarului oficial al UTC, „Scânteia tineretului”, au devenit membri ai Comitetului Central. Alți protejați ai lui Nicu, precum Tudor Mohora, Constantin Boştină, Ion Traian Ştefănescu, Ion Sasu şi Nicolae Croitoru – care îi erau colaboratori în cadrul Secretariatului UTC – au devenit membri influenți ai nomenclaturii ca secretari ai comitetelor județene ale PCR sau în alte poziții importante. În rezumat, după Congresul al XIII-lea al PCR, nu mai rămăsese practic nimeni în partid care să poată pune sub semnul întrebării politicile familiei domnitoare a României.

Cazul Trofin este sugestiv în acest sens. Virgil Trofin a fost considerat unul dintre principalii pretendenți la putere în cazul unei crize de succesiune. Membru al grupului care asigurase victoria lui Ceauşescu asupra rivalilor săi din Biroul Politic al lui Gheorghiu-Dej şi secretar al Comitetului Central însărcinat cu cadrele după Congresul al IX-lea, Trofin a căzut în dizgrație după 1970. El a fost îndepărtat din funcția de ministru al Minelor, petrolului şi geologiei în urma unei confruntări directe cu secretarul general. Numit preşedinte al Consiliului Central al Cooperativelor Meşteşugăreşti, Trofin a continuat să sfideze orgoliul lui Ceauşescu, ceea ce a pus capăt carierei sale. Eliminarea sa din Comitetul Central al PCR a fost confirmată la Plenara din 25-26 noiembrie 1981: Ceauşescu nu tolera nici o critică[234].

---

[233] Mihail Florescu a murit la Bucureşti în februarie 2000.

[234] M. Shafir, *Romania – Politics, Economics and Society*, p. 83. Trofin a murit în 1983.

Suprimarea disidenței, celebrarea liderului

În România, disidența s-a redus la atitudini idealiste, cu atât mai eroice cu cât cei care dădeau glas unor vederi neortodoxe nu puteau conta pe solidaritatea colegilor lor. Michael Shafir îl citează pe un specialist occidental în afaceri est-europene care i-a spus la începutul anilor 1980 că „disidența română trăiește la Paris, iar numele ei este Paul Goma”[235]. În ianuarie 1977, Goma i-a trimis o scrisoare de solidaritate lui Pavel Kohout, unul dintre liderii grupului cehoslovac Carta 77. Goma a scris și un apel către Conferința de la Belgrad, prin care cerea ca regimul Ceaușescu să respecte prevederile Conferinței de la Helsinki cu privire la drepturile omului. Cu toate acestea, în afară de colegul său de breaslă, scriitorul Ion Negoițescu, și de medicul psihiatru Ion Vianu, nici un alt intelectual român nu l-a sprijinit pe Goma. Dimpotrivă, în paginile revistei xenofobe „Săptămâna” erau menționate originile basarabene ale lui Goma pentru a explica gestul său de revoltă. În final, în jur de 200 de oameni au semnat apelul lui Goma, dar marea majoritate a acestora doreau să obțină doar un pașaport – așa-numitul „pașaport Goma” – pentru a emigra. Goma a fost arestat pe 1 aprilie 1977, dar a fost eliberat pe 6 mai, în urma unei campanii internaționale; în noiembrie 1977, el a părăsit România și s-a stabilit la Paris, împreună cu soția și cu fiul său[236].

Alți disidenți români, precum Doina Cornea, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, Luca Pițu, Mircea Dinescu, Dorin Tudoran, Gabriel Andreescu sau Radu Filipescu, au avut parte de aceeași izolare și lipsă de sprijin. Regimul a reușit să insufle frică, iar Partidul a răspuns la nesupunerea civilă cu măsuri draconice. Minoritățile religioase și naționale au fost persecutate. Radu Filipescu, declarat prizonierul lunii decembrie 1984 de către organizația Amnesty International, a fost condamnat la 10 ani de închisoare pentru „propagandă împotriva ordinii socialiste”. Tânărul inginer electronist român, născut în 1956, a fost acuzat că scrisese și distribuise manifeste care condamnau greșelile lui Ceaușescu în domeniul economic și conducerea sa dictatorială[237].

Până la colapsul din 1989, „a trăi în adevăr” nu a reprezentat o opțiune pentru marea majoritate a elitei intelectuale române[238]. În plus, o alianță între clase sociale – în sensul sprijinirii de către intelectuali a grevei minerilor din Valea Jiului din august 1977 sau a protestului de la Brașov din noiembrie 1987 – nu s-a format niciodată. Până la revolta muncitorilor de la Brașov, clasa muncitoare română a căutat mai degrabă să găsească diverse forme de „a se descurca” decât să ridice vocea împotriva regimului. Între 1964 și 1977, datorită unei abile combinații între industrializare și naționalism reușite de către regim, „noul contract social” a funcționat bine. Nici măcar după revolta muncitorilor de la Brașov din 1987 nu s-a dezvoltat o alianță între clase, între intelectualii critici și muncitorii nemulțumiți[239].

Adăugând nedreptății insulta, Ceaușescu a selectat colaboratori recrutați din rândurile minorităților etnice pentru a-i susține pretenția de a fi descoperit cea mai potrivită soluție

---

[235] *Ibidem*, p. 168.

[236] Vezi detalii la Paul Goma, *Culoarea curcubeului ’77. Cutremurul oamenilor*, Oradea, Editura Multiprint, 1993.

[237] Vladimir Socor, *Prisoner of Conscience. Radu Filipescu*, în „Radio Free Europe. Romanian Situation Report”, no. 17, 17 noiembrie 1984, pp. 21-23; Nicholas G. Andrews, *Romania under Communism: Waiting It Out*, în „Christian Science Monitor”, 11 martie 1985; David B. Funderburk, *Defiance in Romania? Look Again, Anderson*, în „Washington Post”, 7 septembrie 1985. Ultimul articol, semnat de fostul ambasador al Statelor Unite în România, examinează abuzurile regimului Ceaușescu în domeniul drepturilor omului. Vezi, de asemenea, Robert Gillette, *Romania: A New Winter of Despair*, în „Los Angeles Times”, 28 noiembrie 1985 și Juliana Geran Pilon, *Why Exclude Romania?*, în „New York Times”, 2 noiembrie 1985.

[238] Walter D. Connor, *Dissent in Eastern Europe. A New Coalition?*, în „Problems of Communism“, ianuarie-februarie 1980, pp. 1-17. Vezi și Vlad Georgescu, *Romanian Dissent: Its Ideas*, în J. L. Curry (coord.), *Dissent in Eastern Europe*, New York, Praeger, 1985, pp. 182-194.

[239] Pentru o analiză a protestului muncitoresc în România comunistă, vezi Dragoș Petrescu, *A Threat From Below? Some Reflections on Workers’ Protest in Communist Romania*, în „Xenopoliana”, nr. 1-2, 1999, pp. 142-168.

marxist-leninistă pentru problema națională. Astfel, potrivit lui Mihai Gere, membru supleant al Comitetului Executiv al PCR şi preşedinte al Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară din România, problema națională fusese rezolvată într-un „mod profund umanist”. Orice critică la adresa xenofobiei lui Ceauşescu era considerată propagandă perfidă, antiromânească: „Am aflat recent despre poziții, concepții şi atitudini de peste hotare, din ce în ce mai frecvente, care distorsionează istoria poporului român, realitățile din România socialistă de azi şi modul în care a fost rezolvată problema națională; toate acestea reprezintă calomnii şi un amestec grosolan în viața şi în afacerile noastre interne”[240].

Una dintre cele mai timpurii expresii ale cultului lui Ceauşescu a fost un volum masiv intitulat *Omagiu*, publicat în 1973. Liderului suprem îi plăceau pompa de tip bizantin şi simbolurile monarhice: sceptrul prezidențial, care a fost introdus la 28 martie 1974, atunci când Ceauşescu a devenit primul preşedinte al României, a reprezentat probabil primul semn palpabil al derulării unui scenariu dinastic[241].

La mijlocul anilor 1980, cultul dezvoltase forme fără precedent, depăşind cu mult expresiile relativ benigne de la începutul anilor 1970. Aniversarea a douăzeci de ani de la alegerea lui Ceauşescu ca secretar general a dezlănțuit o avalanşă de imnuri şi ode ditirambice, menite să gâdile nemăsurata sete de mărire a liderului suprem. Laudele servile ale lui Corneliu Vadim Tudor, care era nu numai un neobosit menestrel prezidențial, dar şi autorul unor vehemente pamflete antisemite, se apropiau de deificare: „Ne bucurăm pentru existența providențială a acestui om, atât de profund ataşat de pământul nostru străbun, ar trebui să ne bucurăm pentru tinerețea sa veşnică, ar trebui să fim cu toții recunoscători pentru faptul că-i suntem contemporani şi să-i mulțumim pentru toate acestea. Numai datorită voinței sale suntem acum cu adevărat stăpâni în casa sufletelor noastre”[242].

Fiecare 26 ianuarie – ziua de naştere a lui Ceauşescu – era o ocazie pentru ceremonii solemne şi tributuri servile aduse „geniului” său. Toate mijloacele de informare româneşti salutau „meritele sale excepționale” şi nici o hiperbolă nu era de ajuns atunci când era vorba de a glorifica realizările preşedintelui. În mod similar, meritele Elenei Ceauşescu în domeniul ştiinței, tehnologiei şi culturii erau subliniate fără încetare de propaganda de partid.

Odată dezlănțuit, mecanismul cultului a căpătat o dinamică proprie şi a devenit o trambulină pentru pseudointelectuali şi carierişti de profesie, care alimentau setea de glorie a secretarului general. De exemplu, pe 26 ianuarie 1986, „Scânteia” a dedicat aniversării preşedintelui aproape o ediție întreagă. Pe prima pagină, un chenar roşu încadra fotografia preşedintelui şi un editorial de 700 de cuvinte, intitulat „Întreaga națiune îl sărbătoreşte pe marele erou al țării”. Acelaşi număr conținea numeroase poeme şi articole, având titluri ca „Marele arhitect”, „Epoca de aur” sau „Scumpa oră din ianuarie”[243].

De ce a triumfat Ceauşescu atâta vreme

Puterea şi ideologia s-au împletit strâns în funcționarea dictaturii personale a lui Ceauşescu. În ideologia regimului comunist român s-au amestecat populismul naționalist, demagogia socială şi ataşamentul față de preceptele de bază ale stalinismului. Secretarul general al PCR a înfruntat Uniunea Sovietică în legătură cu anumite probleme (de exemplu,

---

[240] Vezi Mihai Gere, *Full Equality for All the Citizens of Romania*, în „România Liberă”, 25 ianuarie 1986, în *FBIS*, în „Eastern Europe”, 28 ianuarie 1986, p. H8. Pentru o evaluare total diferită a situației minorității etnice maghiare din România, vezi Gaspar Miklos Tamás, *Censorship, Ethnic Discrimination and the Culture of the Hungarians in Romania*, New York, International Helsinki Federation for Human Rights, 1985.
[241] Dan Ionescu, *A Touch of Royalty*, în „Radio Free Europe. Romanian Situation Report”, nr. 2, 22 ianuarie 1985, p. 13.
[242] Corneliu Vadim Tudor, *Suflet în sufletul neamului*, în „Săptămâna”, 26 iulie 1985, p. 7.
[243] *News Media Hail Ceauşescu on Birth Anniversary, FBIS*, în „Eastern Europe”, 29 ianuarie 1986, p. H2.

Orientul Apropiat, criza cehoslovacă din august 1968 şi relaţiile cu China), iar părerile sale polemice cu privire la aceste subiecte au fost transformate în doctrină oficială de partid[244].

În cadrul comunismului mondial, Ceauşescu a aplicat conceptele de suveranitate naţională şi egalitate în relaţiile dintre state şi dintre partidele comuniste. El a respins în mod constant încercările Moscovei de la sfârşitul anilor 1960 şi din anii 1970 de a atrage România în campaniile sale antichineze. În 1968, el i-a susţinut pe comuniştii greci care au înfiinţat Partidul Comunist Grec (din Interior) în exil în România şi a expulzat din ţară facţiunea prosovietică KKE a lui Kostas Kolliyannis, consultându-se regulat cu conducerea iugoslavă. În plus, pentru că avea nevoie de relaţii bune în primul rând cu partidele care aveau o poziţie critică explicită faţă de expansionismul sovietic, Ceauşescu şi-a exprimat sprijinul prudent pentru eurocomunism şi i-a apărat pe liderii partidelor comuniste spaniol şi italian în faţa atacurilor sovietice. Mai întâi Enrico Berlinguer, apoi Alessandro Natta, au vizitat deseori Bucureştiul pentru a se întâlni cu Ceauşescu. Santiago Carrillo a fost descris public ca fiind prietenul personal al lui Ceauşescu.

Discursurile secretarului general erau un lanţ de incantaţii verbale. Aroganţa sa dogmatică interzicea competenţa intelectuală. Cuibăriţi în piramida lor de privilegii, autocraţii comunişti români nu puteau tolera meritocraţia, pe care o percepeau în mod corect ca pe o ameninţare la adresa puterii lor. Într-un eseu lămuritor despre dilemele inteligheņţiei române, Dorin Tudoran a arătat că impunerea sistematică de elite false a fost un mijloc de menţinere a controlului asupra societăţii[245].

În România, economia de comandă a reprezentat baza unui sistem politic ierarhic, rigid şi autoritar. Partidul – adică, Ceauşescu – concepea dezvoltarea societăţii în termeni militari, cu fronturi, campanii, flancuri, avangardă şi ariergardă[246]. În ciuda acestor artificii propagandistice, România lui Ceauşescu era o societate închisă, caracterizată prin represiune în toate domeniile existenţei umane: limitări ale dreptului de proprietate, condiţii grele de muncă şi salarii mici, lipsa libertăţii de mişcare, obstacole birocratice împotriva emigrării, violări ale drepturilor minorităţilor naţionale, dispreţ pentru credinţele religioase şi persecutarea practicilor religioase, austeritate economică drastică, cenzură constantă în domeniul culturii, reprimarea tuturor vederilor disidente şi un omniprezent cult în jurul preşedintelui şi familiei sale, care a contribuit la demoralizarea populaţiei[247].

În logica stalinistă, ideologia şi puterea nu pot fi disociate. Ca urmare, exponenţii regimurilor neostaliniste trebuiau să-şi menţină ortodoxia ideologică pentru a-şi păstra sursa principală de legitimitate. În cazul lui Ceauşescu, constrângerile ideologice şi politice erau întărite continuu, iar reforma era amânată mereu prin reorganizări instituţionale. Confruntaţi cu o represiune crescândă, cu o conducere defectuoasă a economiei şi cu o paralizie socială şi

---

[244] Vezi articolul despre „doctrina Ceauşescu” în Ovidiu Trăsnea, Nicolae Kallos, *Mică enciclopedie de politologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, pp. 136-145.

[245] Dorin Tudoran, *Frig sau Frică: Reflecţii despre condiţia intelectualului român*, Daphne, Ala., Europa Media, 1988, manuscrisul original în limba română, p. 48. Poet şi jurnalist important, Dorin Tudoran a denunţat, pe când se găsea în România, controlul totalitar asupra culturii şi oportunismul elitei intelectuale oficiale. Hărţuit şi calomniat, a cerut, în cele din urmă, să emigreze în Statele Unite ale Americii. O versiune prescurtată a eseului menţionat a fost publicată în Franţa în 1984; Dorin Tudoran, *De la condition de l'intellectuel roumain*, în „L'Alternative”, nr. 29 şi 30, septembrie-octombrie şi noiembrie-decembrie 1984.

[246] În privinţa mecanismelor de mobilizare politică şi efectele lor asupra regimului neostalinist al lui Ceauşescu, vezi Steven Sampson: *Muddling through in Romania* (lucrare prezentată la Al Doilea Congres Internaţional de Studii Româneşti, Avignon, Franţa, 1983) şi *Is Romania the Next Poland?*, în „Critique”, nr. 16, 1983, pp. 139-166.

[247] Anneli Maier (împreună cu secţia română), *The Ceauşescu Era – An Era of Restrictions*, în „Radio Free Europe. Romanian Situation Report”, 26 iunie 1985; vezi şi Paul Lewis, *Economy Tight, Romanians Face a Long Winter*, în „New York Times”, 15 decembrie 1985, o descriere precisă a militarizării economiei, a persecutării cultelor neoprotestante şi a mutării pensionarilor de la oraş la sat, amintind de metodele lui Pol Pot.

politică, românii aveau de ales între exilul intern – supravieţuire tăcută în patria lor – şi emigrare.

Comunism naţional în stil românesc?

Vechea gardă a PCR fusese neutralizată sau se împuţinase, iar a „doua generaţie" era lipsită de o bază instituţională. Pretenţiile ultranaţionaliste erau exacerbate, iar ideologia marxist-leninistă nu era nimic altceva decât un ritual lipsit de conţinut. O viziune despre dezvoltare caracteristică Lumii a Treia colora triumfalista şi iraţional de optimista credinţă a lui Ceauşescu în creşterea economică. În cazul regimului, călcâiul lui Ahile îl reprezenta, totuşi, anemica sa legitimitate – îi lipsea adevărata autoritate politică. Conducerea presupus carismatică nu era, de fapt, carismatică. Departe de a fi „eroul naţional" sărbătorit de mijloacele de informare oficiale, Ceauşescu era un aparatcic – era, într-adevăr, încarnarea aparatului partidului comunist şi principalul apărător al acestuia[248].

Ceauşescu a fost prizonierul propriului său mit. El se considera simbolul viu al vigorii şi continuităţii partidului şi se aştepta ca şi ceilalţi să creadă acelaşi lucru. După cum am văzut, el crescuse în spiritul „revoluţiei de sus", luase parte de bună voie la cele mai aberante excese staliniste din România şi, evident, nu s-a retras atunci când s-a confruntat cu nemulţumirea populară. Din moment ce se baza în principal pe supremaţia nomenclaturii de partid, garantată de teroarea exercitată de poliţia politică, regimul lui Ceauşescu nu poate fi descris ca o deviere de la modelul marxist-leninist. Înainte de toate, această ideologie a speculat înclinaţiile naţionaliste, a exploatat şi a cultivat prejudecăţile antimaghiare şi antisemite, s-a folosit de resentimentele antiruseşti adânc înrădăcinate şi a încurajat încercările absurde menite să demonstreze superioritatea românească asupra lumii occidentale în anumite domenii ale ştiinţei şi culturii (temele aşa-numitului protocronism românesc)[249]. Rămâne încă de stabilit dacă aceste campanii stridente au fost provocate de un nemărturisit complex de inferioritate sau de nostalgia pentru trecutele vânători jdanoviste de vrăjitoare împotriva „cosmopoliţilor dezrădăcinaţi" (adică, a evreilor).

Întregul şi părţile

Ca filosofie politică, stalinismul sublinia superioritatea întregului asupra părţilor, preeminenţa societăţii asupra individului[250]. Pentru regimul român – ca şi pentru cel sovietic, de altfel – individul era doar un simplu termen de referinţă abstract. Stalinismul nu poate fi redus, totuşi, la supremaţia puterii politice şi la teroarea de masă fără riscul de a neglija alte

[248] Cu excepţia terorii de masă, regimul lui Ceauşescu tindea să perpetueze aspecte caracteristice „stalinismului matur", printre care un sistem de dictatură personală şi „un sistem de valori eterogen care favoriza stratificarea economică, de statut şi a relaţiilor de putere, cultiva o extraordinară uniformitate culturală şi era ataşat de naţionalismul extrem"; vezi Seweryn Bialer, *Stalin's Successors. Leadership, Stability and Change in the Soviet Union*, New York, Cambridge University Press, 1980, p. 10.

[249] Michael Shafir, *Political Culture, Intellectual Dissent, and Intellectual Consent. The Case of Romania*, în „Orbis", vara 1983, în special interpretarea pe care acesta o dă „tezelor" neostaliniste din iulie 1971 ale lui Ceauşescu (pp. 418-420). Shafir identifică doar un grup de scriitori (nucleul „oniric" de disidenţă intelectuală şi rezistenţă) ca oponenţi constanţi şi articulaţi ai dogmatismului anticultural al lui Ceauşescu. Nu trebuie însă ignorate efectele profunde ale atitudinilor din perioada 1971-1972 ale unor scriitori precum Eugen Jebeleanu, Geo Bogza, Alexandru Paleologu, Ion Caraion, Şt. Aug. Doinaş, N. Manolescu, Mircea Zaciu şi Dan Hăulică. În conflictul dintre „staliniştii naţionali" şi „evoluţioniştii liberali", primii au încercat să se folosească de naţionalismul lui Ceauşescu, pe când ceilalţi au subliniat autonomia esteticului în faţa intruziunii sufocante a partidului. „Protocronismul" a fost ideologia, sponsorizată de partid, care afirma precedenţa românească în cazul unor descoperiri ştiinţifice şi culturale majore şi a reprezentat, de fapt, fundamentul tiraniei naţionaliste a lui Ceauşescu. Pentru amănunte privind „protocronismul" vezi K. Verdery, *National Ideology under Socialism*.

[250] Pentru o analiză critică inspirată a stalinismului, vezi G. R. Urban (coord.), *Stalinism. Its Impact on Russia and the World*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1986, în special interviurile realizate de Urban cu Leszek Kolakowski, Milovan Djilas, Adam B. Ulam şi Robert C. Tucker, precum şi textul lui Leonard Shapiro, *Epilogue. Some Reflections on Lenin, Stalin, and Russia*.

caracteristici, nu mai puțin organice, ale regimurilor de tip sovietic. Există o mare doză de optimism în următoarea afirmație din lucrarea lui Tom Bottomore, *Dictionary of Marxist Thought*, chiar dacă reflectă o interpretare des întâlnită a realităților comuniste: „Succesorii lui Stalin nu au transformat în mod fundamental structurile principale ale regimului pe care l-au moştenit de la acesta. Dar ei au pus capăt represiunii şi terorii de masă, iar în acest sens, se poate spune că stalinismul s-a sfârşit odată cu moartea lui Stalin”[251].

În România, sursa puterii o constituia monoliticul aparat de partid, dictatul colectiv al birocrației PCR încarnată în declarațiile Conducătorului. Pentru a frustra orice membru al nomenclaturii care ar fi încercat să-şi delimiteze un fief politic personal, Ceauşescu a accelerat rotația birocraților. Ca şi Stalin, el nu a permis apariția centrelor de autoritate rivale, iar cei care au ignorat acest lucru au plătit scump pentru încercările lor nereuşite de a introduce un rudiment de dezbatere în luarea deciziilor de partid.

Deşi moştenirea teoretică leninistă a fost invocată în România mai puțin decât în alte țări comuniste, Ceauşescu nu a abandonat niciodată regulile despotice instituite de bolşevici după 1921: eliminarea oricărei forme de democrație intrapartinică, centralism birocratic şi omnipotența secretarului general. El nu putea accepta lupte fracționiste şi avea o viziune militaristă asupra rolului şi structurii partidului. Din moment ce, în mintea sa, partidul şi liderul erau unul şi acelaşi lucru, cultul partidului însemna implicit şi divinizarea liderului[252]. Ritualurile bizantine de glorificare erau intercalate cu referiri la ortodoxia marxist-leninistă, în timp ce slujitori umili se întreceau unul pe celălalt în lăudarea valorii şi a „clarviziunii” Conducătorului. Lăsându-l deoparte pe Enver Hodja, nici un alt lider est-european din epoca poststalinistă nu a reuşit să conceapă un cult al personalității atât de sistematic şi de teatral. Probabil că acest cult al personalității atotcuprinzător îl va imortaliza pe Ceauşescu în istoria marxismului.

În noiembrie 1985, la primul Congres al Ştiinței şi Învățământului din România, Elena Ceauşescu a fost „numită în unanimitate” (nu aleasă) preşedinte al noului Consiliu Național al Ştiinței şi Învățământului. Ea s-a bucurat de un cult al personalității similar, fiind publicate volume de pseudo-poezii pentru a-i proslăvi „extraordinarele merite ştiințifice” şi „calda generozitate”. La acelaşi congres, s-a afirmat că Nicolae Ceauşescu era strategul întregii politici economice a României, în timp ce Elena era celebrată ca principalul executant al acestei politici şi ca garantul aplicării acesteia în viitor[253]. În 1986, ceremoniile dedicate aniversării zilei de naştere a Elenei au atins culmea adulației publice. Elena şi Nicolae Ceauşescu erau zugrăviți ca „un cuplu istoric, a cărui existență se împleteşte cu destinul țării”[254]. Poetul Ion Gheorghe s-a referit extatic la „treime” şi la „cele trei dimensiuni” ale „unității sacre” dintre Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu şi patrie[255]. Acest elefantiazis sicofantic a culminat cu descrierea extaziată a Elenei Ceauşescu de către ziaristul Ilie Purcaru: „Femeia care astăzi, alături de bărbatul de la cârma țării, ia pe umerii ei – fragili ca orice umeri de femeie, dar puternici şi neclintiți datorită convingerilor ei ferme şi neabătute –

[251] Vezi Tom Bottomore (coord.), *A Dictionary of Marxist Thought*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1983, p. 464.
[252] Abordări mai detaliate ale acestor teme se pot găsi în Jeremy T. Paltiel, *The Cult of Personality. Some Comparative Reflections on Political Culture in Leninist Regimes*, în „Studies in Comparative Communism”, nr. 16, primăvara/vara 1983, pp. 49-64 şi Graeme Gill, *Personality Cult, Political Culture and Party Structure*, în Ibidem, primăvara/vara 1984, pp. 111-121.
[253] Anneli Maier, *Elena Ceauşescu Marches On and Up*, în „Radio Free Europe. Romanian Situation Report”, nr. 17, 17 decembrie 1985, pp. 21-25.
[254] Poetul Virgil Teodorescu în „Luceafărul”, nr. 1, 4 ianuarie 1986, p. 1.
[255] Ion Gheorghe, Ibidem.

sarcini şi răspunderi copleşitoare, servind naţiunea cu un devotament de care nu a dat dovadă nici o altă femeie înaintea ei”[256].

În acest sumbru climat cultural-politic, cultul delirant al lui Ceauşescu a ajuns la maturitate. Fiul său, Nicu, părea predestinat să moştenească tronul tatălui său, iar versuri ce prevesteau acest eveniment au fost auzite la aşa-numitul „Cenaclu Flacăra al tineretului revoluţionar” („Ceauşescu junior/Viitor Conducător”). Urmând exemplul mamei sale, primul secretar al UTC a devenit un „om de ştiinţă de reputaţie internaţională” şi aşa-zisul autor al mai multor volume de fizică nucleară[257].

Limbajul folosit în cultul lui Ceauşescu amintea în mare măsură de Garda de Fier şi de deificarea lui Corneliu Zelea Codreanu, Căpitanul, cel care intenţionase să transforme România într-un paradis, într-o ţară „ca soarele sfânt de pe cer”. De aceea, este legitim să ne întrebăm: Regimul român a reprezentat doar o distorsiune patologică a unui „socialism existent în realitate” cumva „mai sănătos”, mai beningn sau măcar mai puţin indecent? Răspunsul trebuie să includă: (a) tradiţiile (morale, politice, axiologice) ale PCR; (b) conservarea fidelă a moştenirii staliniste; (c) înstrăinarea intelighenţiei; (d) apariţia grupurilor de tehnocraţi (de „experţi”) nemulţumiţi de cursul aventuros şi penibil imprimat de Ceauşescu; şi (e) interesul sovieticilor de a păstra stabilitatea internă a regimului din România[258].

Prin Nicolae Ceauşescu, bizantinismul a triumfat în cultura politică a comunismului românesc: intrigile, eliminarea inamicilor prin conspiraţii de culise, practicarea duplicităţii în gândire şi limbaj, demagogia ajunsă boală naţională, respingerea problemelor cu adevărat etice, manipularea şi înşelăciunea, toate aceste caracteristici dezgustătoare ale moştenirii Imperiului de Răsărit, recuperate şi consolidate sub Stalin, au atins apogeul în cultul personalităţii lui Ceauşescu. Poate că membrii aparatului de partid au fost uneori iritaţi de această pompă şi de atribuirea tuturor meritelor istorice lui Ceauşescu însuşi, dar s-au bucurat, cu toate acestea, de efectele psihologice ale cultului, adică de asfixierea întregii gândiri critice. Trebuiau doar să se supună orbeşte indicaţiilor lui Ceauşescu şi, atât timp cât nu-l supărau, li se îngăduia să-şi păstreze toate (sau cele mai multe dintre) privilegii. În acest sens, regimul român a fost numai o variantă a ceea ce a fost descris ca dictatura nomenclaturii[259].

Interesul lui Ceauşescu pentru ideologie depindea de schimbările din politica externă şi din cea internă. Mitul care stătea la baza doctrinei sale poate fi descris ca „românismul socialist”, cu un accent deosebit pe specificul naţional al românilor în privinţa: (a) trecutului şi

---

[256] Vezi Anneli Maier, *Elena Ceauşescu's Birthday*, în „Radio Free Europe. Romanian Situation Report”, nr. 1, 10 ianuarie 1986, p. 40. Cu privire la locul Elenei Ceauşescu în ierarhia de partid şi la poziţia politică şi socială pe care o ocupa, vezi Mary Ellen Fischer, *Women in Romanian Politics. Elena Ceauşescu, Pronatalism, and the Promotion of Women*, in Sharon L. Wolchik şi Alfred G. Meyer, *Women, State, and Party in Eastern Europe*, Durham, N.C., Duke University Press, 1985, pp. 121-137. Numele Elenei Ceauşescu a fost asociat îndeaproape cu necruţătoarea politică a regimului de forţare a natalităţii. În 1984 a fost promulgat un decret care obliga femeile să se prezinte la controale ginecologice lunare pentru creşterea ratei natalităţii. Pentru o analiză aprofundată, vezi Gail Kligman, *The Politics of Duplicity*.

[257] Vezi „Scânteia tineretului”, 19 februarie 1985; „Scânteia”, 25 iunie 1983; M. Shafir, *Romania–Politics, Economics and Society*, p. 77.

[258] Exact această ultimă problemă l-ar fi putut face pe Gorbaciov să regândească atitudinea Uniunii Sovietice faţă de România. Moscova cunoştea prea bine cât de fragil era sistemul politic şi teoretic creat de Ceauşescu pentru a-l considera un obstacol real în faţa dorinţei sovieticilor de a „păstra omogenitatea blocului”, aşa cum tindeau să presupună anumiţi analişti (vezi Vladimir V. Kusin, *Gorbachev and Eastern Europe*, în „Problems of Communism”, ianuarie-februarie 1986, pp. 50-51). Pentru o descriere pătrunzătoare, bazată pe experienţa personală, a relaţiilor lui Gorbaciov cu Ceauşescu şi cu alţi lideri est europeni, vezi Anatoly Chernyaev, *My Six Years with Gorbachev*, University Park, Pennsylvania State University Press, 2000.

[259] Michel Voslensky, *Nomenklatura. The Soviet Ruling Class*, Garden City, N.Y., Doubleday, 1984, pp. 243-319.

tradițiilor istorice; (b) intereselor; şi (c) a valorilor declarate[260]. Internaționalismul era invocat numai sporadic (şi de nevoie). Secretarul general însuşi se vedea în postura de profet al apropiatei explozii revoluționare a Lumii a Treia şi nu ca un simplu lider comunist integrat în „comunitatea statelor socialiste" dominată de sovietici. După toate probabilitățile, aceasta era sursa principală a rebeliunii formale împotriva tutelei sovietice nemijlocite. Era cu neputință ca o asemenea personalitate ambițioasă să poată menține relații bune cu autoritatea tutelară, să confere legitimitate unei alte surse de înțelepciune şi putere. Prin urmare, Ceauşescu a pariat totul pe o autarhie de tip albanez în loc să devină un lider comunist obişnuit ca Honecker, Jivkov sau Husák. Rapoartele interne de partid din România, rostite de obicei de către aparatcici de rang superior, arată un anumit dispreț față de statutul inferior al altor lideri ai Pactului de la Varşovia în relațiile lor cu Moscova. Această viziune a fost instaurată în partid în 1963-1964, sub Gheorghiu-Dej, şi a fost apoi consolidată sub Ceauşescu, care, aparent, se mândrea pentru faptul că respingea pretențiile hegemonice ale sovieticilor.

Pentru a-şi păstra această imagine de luptător intransigent pentru independența națională, Ceauşescu a fost deseori în dezacord cu intervențiile sovietice în arena internațională. Ion Mihai Pacepa, care a fost consilierul său personal şi director adjunct al Direcției de Informații Externe române până în 1978, când i s-a acordat azil politic în Statele Unite, a oferit detalii fascinante cu privire la relațiile ambigue ale lui Ceauşescu cu Moscova. Pacepa a avut gradul cel mai înalt dintre toți ofițerii de informații comunişti care au dezertat vreodată în Occident. „Cu toată nepriceperea sa în economie, domnul Ceauşescu exportă încă produse importante în Uniunea Sovietică, servind drept canal pentru transferul tehnologiei occidentale către Moscova", nota el şi adăuga semnificativ: „Înțelegerile bilaterale secrete cu Moscova, cum ar fi acelea dintre cele două servicii secrete privind procurarea de tehnologie occidentală, sunt obligații sacre pentru domnul Ceauşescu"[261].

Prins în tensiunea dintre nemăsuratele sale aspirații politice şi mai limitatele angajamente ideologice, Ceauşescu a încercat să combine o politică internă strict stalinistă cu un simulacru de „titoism radical" în afacerile externe. Evident, el nu emula experimentul iugoslav al „autoconducerii muncitoreşti", ci naționalismul care inspirase respingerea de către Tito a ultimatumului Cominformului în 1948-1949. Spre deosebire de Tito, Ceauşescu nu se bucura cu adevărat de susținere în țara sa. Pentru a-şi construi o astfel de susținere, toate opiniile disidente au fost reduse la tăcere, iar liderul partidului a fost caracterizat ca fiind purtătorul de cuvânt al „conştiinței naționale". Această farsă a fost accentuată de gălăgioşii scriitori național-stalinişti, doritori să se bucure de încrederea lui Ceauşescu şi să obțină poziții culturale importante. Ceauşescu era vrăjit de propria-i legendă dar era, în acelaşi timp, şi victima celor care o manipulau cu cinism. Izolat şi alienat față de aparatul de partid, el s-a plâns în mod public de ceea ce numea „semne de lipsă de respect" – adică, de ascunderea realităților față de conducerea partidului. Țintele atacului său erau, în principal, aparatcicii de la nivel județean şi membrii Comitetului Executiv al partidului[262].

---

[260] După 1968, Ceauşescu a enunțat doctrina care îl definea ca pe păstrătorul tradiției istorice româneşti datând de pe vremea conducătorului „antiimperialist" Burebista şi care prezicea „edificarea comunismului în cadrul granițelor istorice ale României şi asigurarea securității poporului împotriva acțiunilor ostile ale imperialiştilor şi revizioniştilor". Vezi Stephen Fischer-Galati, *Marxist Thought and the Rise of Nationalism*, în Jeffrey Simon şi Trong Gilberg (coord.), *Security Implications of Nationalism in Eastern Europe*, Boulder, Colo., Westview Press, 1986, p. 76.

[261] Vezi Ion Mihai Pacepa, *Ceauşescu. America's Most favored Tyrant*, în „Wall Street Journal", 13 ianuarie 1986. Credibilitatea afirmațiilor lui Pacepa privind colaborarea strânsă dintre serviciile de informații româneşti şi sovietice este susținută de informații suplimentare publicate în Thierry Wolton, *Le KGB en France*, Paris, Bernard Grasset, 1986, pp. 97-110 şi 229-239. Corespondența particulară dintre VT şi generalul Pacepa a lămurit şi mai mult natura relațiilor dintre Ceauşescu şi Kremlin în perioada lui Brejnev.

[262] *Speech by RCP General Secretary Nicolae Ceauşescu to RCP Central Committee Plenum Held in Bucharest, November 13-14, 1985, FBIS*, în „Eastern Europe", 26 noiembrie 1985, p. H11.

Criza structurală şi declinul ideologic

În afară de Nicolae, Elena şi Nicu, alți membri ai „tribului" prezidențial erau plasați în poziții cheie: unul dintre frații secretarului general, generalul locotenent Ilie Ceauşescu, a fost numit ministru adjunct al apărării şi secretar al Consiliului Politic Superior al Armatei în 1983; un alt frate, Nicolae A. Ceauşescu, era general locotenent în Ministerul de Interne şi şef al Secției de Cadre (nu trebuie uitat faptul că Elena Ceauşescu era preşedinta Comisiei de Cadre a Comitetului Central al PCR); al treilea frate, Ion Ceauşescu, era ministru secretar de stat la Comitetul de Stat al Planificării; Marin, alt frate, deținea un post în comerțul exterior; Florea, tot frate, făcea parte din personalul ziarului „Scânteia"; o soră a deținut postul de ministru adjunct al educației până când soțul ei, Vasile Bărbulescu, de asemenea membru al Comitetului Central, a devenit prim-secretar de partid al județului Olt în 1983. Fratele Elenei Ceauşescu, Gheorghe Petrescu, era vicepreşedinte al Uniunii Generale a Sindicatelor, membru al Comitetului Central, al Consiliului de Stat şi al Biroului Executiv al Frontului Democrației şi Unității Socialiste[263]. Mai mult, la vremea respectivă era binecunoscut faptul că Ceauşescu îi promova pe cei din satul său natal, Scorniceşti, din județul Olt.

Indicațiile, amenințările şi încercările de a amăgi clasa muncitoare eclipsau sindromul declinului care aducea aminte în mod frapant de ultimii ani la putere ai lui Mátyás Rákosi în Ungaria vecină, în perioada 1955-1956. În loc să sporească autoritatea partidului, legitimitatea mitologică a lui Ceauşescu şi carisma sa falsă erau o sursă de insubordonare. Securitatea era una dintre cele mai puternice forțe de poliție politică din lumea comunistă, dar erau semne că până şi în interiorul acestei gărzi pretoriene existau tendințe centrifuge[264]. Şefii Securității erau prea bine informați cu privire la potențialul exploziv acumulat de populație pentru a miza totul pe familia conducătoare.

Conformismul ideologic era mai degrabă o perdea de fum decât o adevărată piatră de temelie a vieții culturale româneşti. Deşi intelighenția nu a reuşit să dezvolte o conştiință critică şi să catalizeze lupta antitotalitară, nu este corect ca intelighenția română să fie acuzată pentru pasivitate fără a se lua în considerare: (a) originile ei istorice şi sociale; (b) sacrificarea ei imediat după preluarea puterii de către comunişti; şi (c) profilul ei psihosocial[265].

Transformând necesitatea în virtute, mulți intelectuali români şi-au raționalizat obediența pretinzând că supunerea lor politică a reprezentat tributul plătit pentru o mai mare libertate artistică şi invocând în mod convenabil „realismul politic". Înrobită şi coruptă, intelighenția a fost suficient de naivă pentru a spera că va împărți puterea cu Conducătorul. Încă o dată, intelectualii au fost păcăliți (aşa cum fuseseră în 1956, atunci când nu au reuşit să urmeze drumul deschis de intelectualii reformişti din Ungaria şi Polonia)[266].

Trebuie amintit faptul că, cel puțin până la „tezele" din iulie 1971 ale lui Ceauşescu, inspirate de revoluția culturală chineză, naționalismul şi ceea ce era perceput ca o îmbucurătoare renaştere a patriotismului au blocat orice reglare serioasă de conturi cu staliniştii. Deziluzia care a urmat ofensivei neostaliniste de după 1971 a fost, în plus, o problemă individuală: în general, intelectualii români erau lipsiți de credibilitate. Prea puțini dintre ei îndrăzniseră să ceară o reformă integrală a sistemului. În orice caz, protestele intelectualilor nu erau ascultate din moment ce lipsa de speranță şi teama tindeau să împiedice

---

[263] Cu privire la structura elitei PCR şi impactul clanului Ceauşescu, vezi René Al. de Flers, Vladimir Socor, *The RCP's New Central Committee. Changes and Political Trends*, în „Radio Free Europe. Background Report", nr. 6, 11 ianuarie 1986; René de Flers, *Socialism in One Family*, în „Survey", vol. 28, nr. 4, iarna 1984, pp. 165-174.

[264] René de Flers, *Are There Problems in the Secret Service?*, în „Radio Free Europe. Romanian Situation Report", nr. 4, 22 februarie 1985, pp. 25-27.

[265] În eseul său citat mai sus, Dorin Tudoran tratează pe larg aceste probleme, oferind o tulburătoare descriere a frământărilor intelectualilor români.

[266] Pentru tulburările din mediile intelectuale din 1956, vezi Paul E. Zinner, *National Communism and Popular Revolt in Eastern Europe. A Selection of Documents on Events in Poland and Hungary, February-November 1956*, New York, Columbia University Press, 1956.

orice tentație spre insubordonare. Propaganda de partid condamna veninos orice formă de protest sub pretextul că acestea dădeau apă la moară „duşmanilor” țării: „imperialiştii” occidentali, ideologii antiromâni maghiari şi sovietici sau politicienii exilați ai vechiului regim. Şovinismul era unul dintre mecanismele favorite utilizate de fanaticii „idelogiei românismului” pentru a-i compromite şi reduce la tăcere pe criticii declarați ai dictaturii.

Situația grea a întregii populații a României – şi nu numai a anumitor grupuri etnice, religioase sau profesionale – provenea direct din absolutismul lui Ceauşescu şi din încrederea sa într-un model politic şi economic anacronic. Dialectica şovinismului şi iredentismului a fost exacerbată de neputința lui Ceauşescu de a rezolva vreuna dintre problemele politice într-adevăr delicate.

Întâlnirea lui Ceauşescu din august 1983 cu activiştii de partid şi cu intelectualii în stațiunea Mangalia, de pe coasta Mării Negre, a fost percepută în general ca un sindrom al declinului, preşedintele şi soția sa ocolind şi nesocotind canalele tradiționale de partid. Directivele „vizionare” ale secretarului general erau proclamate ca fiind punctul de vedere sacrosanct al partidului, adevărul ultim. Supraviețuitorii grupului aparatului de partid s-au agățat de pozițiile lor de nomenclaturişti, fantome ale gloriei lor apuse, actori şi, în acelaşi timp, spectatori ai acestei nevroze naționale.

Intelectualii au fost somați să se conformeze dogmelor reînviate ale „realismului socialist”, pentru că realitatea nu era ceea ce percepea artistul, ci ceea ce partidul decidea că trebuia să fie: „Avem nevoie ca arta, avem nevoie ca industria cinematografică şi teatrele să zugrăvească esența şi modelul omului pe care vrem să-l făurim! Chiar dacă uneori trebuie să înfrumusețăm vreun erou, este bine ca el să devină un exemplu, pentru ca tinerii să înțeleagă şi să ştie că aşa ar trebui să fie!”[267].

Naționalismul exacerbat a reprezentat fundamentul *ceauşismului*. Excesele naționaliste ale regimului nu puteau fi criticate fără riscul de a atrage acuzații veninoase de „antipatriotism”[268]. În acelaşi timp, nepotismul practicat pe larg de către regimul Ceauşescu a fost primul experiment european de socialism dinastic. Socialismul dinastic al lui Ceauşescu – denumit oficial „societatea socialistă multilateral dezvoltată” – a fost o combinație de rituri politice bizantine, tehnică stalinistă de manipulare şi fantasme resentimentare care aminteau de unele tiranii din Lumea a Treia. Spre îngrijorarea altor lideri comunişti din blocul sovietic, „Conducătorul” de la Bucureşti practica propria-i versiune de socialism, în care individul era sacrificat în beneficiul partidului şi pentru a potoli setea de putere a detestatei familii domnitoare.

---

[267] Vezi *Speech by Nicolae Ceauşescu at the Working Meeting on Organizational and Political-Educational Activities* (ținută la Mangalia pe data de 4 august 1983), *FBIS*, în „Eastern Europe”, 9 august 1983, p. H11.

[268] Pentru o abordare pătrunzătoare a ceauşismului, vezi Trond Gilberg, *Nationalism and Communism in Romania. The Rise and Fall of Ceausescu’s Personal Dictatorship*, Boulder, Colo., Westview Press, 1990, pp. 49-57.

Rolul consilierilor sovietici în comunizarea României

Decizia politică

După cel de-al doilea război mondial, sovieticii şi-au răspândit în toate țările ocupate din estul Europei nu doar trupele şi serviciile secrete, ci şi numeroşi consilieri pe lângă diferite instituții autohtone. Scopul era uşor de înțeles: supravegherea implantării sistemului totalitar întocmai după dispozițiile şefului suprem de la Kremlin[1].

Dacă trimiterea consilierilor sovietici fusese decisă în termeni reali de către Moscova[2], în mod formal ei fuseseră solicitați de către guvernele locale. Aceasta a fost cu siguranță situația din România. La 3 noiembrie 1949 – în Ungaria încă se bătea monedă în jurul procesului intentat lui Laszlo Rajk, chiar dacă între timp acesta fusese condamnat la moarte şi executat –, Gheorghe Gheorghiu-Dej i-a trimis o scrisoare lui A.A. Gromîko, locțiitor al ministrului de Externe al URSS, prin care se solicita trimiterea unuia sau a doi „specialişti" care să acorde asistență conducerii Partidului Muncitoresc Român pentru „analizarea situației unor membri ai partidului cu o activitate neclară şi suspectă", dat fiind că românii nu aveau „experiență suficientă în desfăşurarea cu succes a unor asemenea anchete"[3]. În şedința din 9 noiembrie 1949 a Biroului Politic al PC(b)US a fost discutată solicitarea lui Dej, adoptându-se decizia ca din partea Ministerul Securității Statului al URSS să plece în România A.M. Saharovski şi V.S. Patrikeev (apare şi în forma Patrakeev). Cei doi aveau ca sarcină să ajute Securitatea în activitatea ei[4]. În 15 noiembrie 1949, însuşi Stalin l-a înştiințat pe Gheorghiu-Dej despre răspunsul pozitiv la cererea sa printr-o scurtă scrisoare purtând semnătura „Filipov", pseudonimul lui Stalin[5].

Consilierii sovietici au fost detaşați în România prin semnarea unei convenții, la 5 februarie 1950, între Bucureşti şi Moscova. Durata şederii consilierilor era de 3 ani. Costurile erau suportate de partea română, fiind vorba de transportul dus-întors pentru consilieri şi familiile lor, salarii mari (unul în lei, plătit direct consilierului, şi unul în ruble, achitat statului sovietic), locuințe gratuite, accesul la magazine speciale, acordarea de alimente, produse industriale ş.a.m.d. Toate aceste prevederi erau valabile şi pentru consilierii care se aflau deja în România[6].

Urmele lăsate de consilierii sovietici în arhivele româneşti sunt reduse şi risipite. Gheorghe Apostol, unul dintre apropiații lui Gheorghiu-Dej, a fost întrebat după 1989 dacă sunt documente de arhivă cu hotărârile Moscovei pentru România, iar răspunsul lui a fost că „nu există. Nu se lucra cu acte. Poate telefoane. Dar, de obicei, se lucra deschis, deoarece

---

[1] Dorin Dobrincu, *Ajutorul Marelui Frate. Consilierii sovietici în România lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, în „Analele ştiințifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iaşi", Istorie, vol. XLVI-XLVII, 2000-2001, pp. 211-214; *idem*, *The Soviet Counsellors' involvement in postwar Romanian repressive and military structures*, în Alexandru Zub, Flavius Solomon, Oldrich Tuma, Jiri Jindra (editori), *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, pp. 157-160.

[2] Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Editura Ioan Slavici, 1995, p. 148.

[3] Galina P. Muraşko, *Represiunile politice în țările Europei de est la sfârşitul anilor '40: conducerea sovietică şi nomenclatura națională de partid şi de stat*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1998, pp. 347-348; Albina F. Noskova, *Consilierii sovietici: între cerere şi ofertă*, în „Magazin istoric", nr. 4, aprilie 1998, p. 37.

[4] Galina P. Muraşko, *op. cit.*, p. 348; vezi şi Tatiana P. Pokivailova, *Notă informativă expediată de la Bucureşti la Moscova în legătură cu arestarea a 66 de politicieni din România,* în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, *ed. cit.*, p. 889.

[5] ANIC, fond CC al PCR - Secția Relații Externe, dosar nr. 1/1949, ff. 27-28. Potrivit unor surse sovietice, răspunsul lui Stalin ar purta data de 13 noiembrie 1949; Albina Noskova, *op. cit.*, p. 37.

[6] Ioan Scurtu, *Consilierii sovietici în România,* în „Magazin istoric", nr. 5, mai 1998, p. 13; Adrian Pop, *1950. Legația S.U.A. informează: dominația U.R.S.S. asupra României nu poate fi slăbită*, în „Magazin istoric", nr. 4, aprilie 2001, p. 43.

omul Biroului Informativ avea acces la şedinţele plenare ale CC al PMR. (…) Ei asistau, vedeau ce se discută, interveneau. Peste cuvântul lor nu mai îndrăznea nimeni să treacă. Deci, dispoziţiile erau verbale, nu scrise. Nu se consemna nimic despre aceasta în actele Biroului Politic”[7].

Consilierii sovietici în sectoarele de forţă

Cele mai vizate sectoare ale statului român şi pe cale de consecinţă controlate de consilieri au fost cele de forţă, Ministerul de Interne şi Securitatea, precum şi Armata. Situaţia este explicabilă, dacă avem în vedere că liderii de la Kremlin erau adepţii manevrelor din umbră şi ai impunerii cu forţa a deciziilor pe care le luau. Gheorghe Apostol preciza că toate ministerele fuseseră „înfundate cu consilieri sovietici. Iar armata şi internele, mai ales securitatea, erau năpădite de ei”[8].

Şeful consilierilor sovietici pe linie NKVD/KGB în România anilor 1944-1947 a fost Dimitri Gheorghievici Fedicikin. Personaj care acumulase o largă experienţă în Balcani, în anii 1930, în perioada imediat postbelică a ajuns să aibă o influenţă enormă la Bucureşti, dându-i indicaţii şi instrucţiuni lui Gheorghiu-Dej[9], dar şi importanţilor agenţi ai serviciilor secrete sovietice în România, Emil Bodnăraş şi Gheorghe Pintilie (Pantelimon Bodnarenko) zis Pantiuşa. Din punct de vedere politic, activitatea lui Fedicikin în domeniul securităţii şi informaţiilor era dublată de către Andrei Ianuarevici Vîşinski, comisar adjunct al afacerilor externe al URSS[10]. Consilierii sovietici au fost prezenţi şi în alte servicii secrete româneşti. În timp ce Lucreţiu Pătrăşcanu era deţinut la Serviciul Special de Informaţii (1949-1951), pe lângă Secţia Juridică era ataşat consilierul sovietic Tiganov. În momentul în care SSI a fost înglobat în Securitate, Tiganov a devenit consilier al Direcţiei Anchete, condusă de Mişu Dulgheru[11].

Între anii 1949-1953, funcţia de şef al consilierilor sovietici din România, pe linia Securităţii, a fost deţinută de Aleksandr Mihailovici Saharovski, personaj cu o carieră importantă în KGB, dacă ţinem cont de faptul că el avea să ajungă apoi (1956-1971) şeful Direcţiei I Centrale (Informaţii Externe) din această temută poliţie politică[12]. Însă în perioada în care s-a aflat în România, el s-a implicat direct şi profund în supervizarea serviciilor represive ale ţării. El a jucat un rol central chiar în cazul Pătrăşcanu. De fapt, în timpul anchetei acestuia instrucţiunile veneau de la Saharovski, secondat de Tiganov, şi de la Gheorghiu-Dej[13]. Cei doi sovietici nu au fost singurii consilieri implicaţi în anchetarea fostului ministru al Justiţiei, de vreme ce în diferite acte oficiale, când erau menţionaţi anchetatorii, era folosită denumirea „brigadă de consilieri”[14]. Dar consilierii sovietici nu s-au

---

[7] Lavinia Betea, *op. cit.* , p. 261 (interviu cu Gheorghe Apostol); Iulian Stănescu, *Gheorghe Apostol se confesează,* în „Dosarele istoriei“, nr. 12 (64)/2001, p. 44.

[8] Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 264 (interviu cu Gheorghe Apostol). Vezi şi Silviu Brucan, *Generaţia irosită. Memorii*, Bucureşti, Editurile Univers & Calistrat Hogaş, 1992, p. 68.

[9] Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, traducere din limba engleză de Doina Mihalcea-Ştiucă, Bucureşti, Editura All, 1994, p. 252.

[10] Dennis Deletant, *Influenţa sovietică asupra Securităţii române 1944-1953*, în Romulus Rusan (ed.), *Memoria ca formă de justiţie*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1995, p. 42; Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securităţii*, vol. I, *Rolul Poliţiei Politice şi al Spionajului în România Comunistă*, cu o întâmpinare de Sorin Roşca Stănescu şi cuvântul înainte al autorului, postfaţă de Dan Pavel, comentarii de Cornel Dumitrescu şi Adrian Severin, Bucureşti, Editura Omega, 1999, pp. 99-104.

[11] Claudiu Secaşiu, *Drumul spre poliţia politică*, în „Dosarele istoriei“, nr. 5/1996, p. 15; Lavinia Betea, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001, pp. 187-188.

[12] Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *op. cit.*, p. 469; Ion Mihai Pacepa, *op. cit.*, vol. I, p. 91-92, 96.

[13] Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 187-188, 330-331, 337, 357; Claudiu Secaşiu, *op. cit.*, p. 15; vezi şi ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 62/1968, ff. 24-25.

[14] Lavinia Betea, *op. cit.*, pp. 187-188, 330-331 şi p. 337; vezi şi Cristian Popişteanu, *Un epilog neaşteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu*, în „Magazin istoric“, nr. 3, martie 1992, p. 37.

implicat doar în cazul Pătrăşcanu, ci şi în disputele dintre facțiunea Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe de o parte, şi facțiunea Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, pe de altă parte, dispute devenite acute la sfârşitul anilor 1940-începutul anilor 1950. La începutul anului 1952, Saharovski a trimis la Moscova rapoarte negative despre grupul Pauker-Luca-Georgescu, în timp ce Dej era prezentat ca fiind împiedicat în activitatea sa de către cei trei rivali[15]. Ca şi în cazul înlăturării lui Pătrăşcanu, îndepărtarea grupului Pauker-Luca-Georgescu s-a făcut sub directa supraveghere a sovieticilor, problema fiind tranşată chiar de Stalin în timpul unei întrevederi avute la Kremlin, în aprilie 1952, cu Gheorghiu-Dej, însoțit de Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi şi Gheorghe Apostol[16]. Chiar Rezoluția Plenarei CC al PMR, din 27-29 mai 1952, cu privire la „devierea de dreapta”, a fost redactată de un grup de comunişti români, se pare că de către Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, asistați de activişti sovietici, dintre care se evidenția Mark Borisovici Mitin, „sfătuitor apropiat” al lui Dej[17]. Rezoluția cu referire la „devierea de dreapta” a fost trimisă de Chişinevschi, şeful Secției Externe a CC al PMR, lui Şutov, agentul MGB la Bucureşti. În acelaşi timp, Şutov îi trimitea lui Chişinevschi cu regularitate directivele Moscovei[18]. Nu e inutil de menționat că Gheorghiu-Dej dădea diferite petreceri nocturne – la Sanatoriul Otopeni, Predeal, Snagov, Herăstrău – la care participau nu doar apropiații săi români, ci şi consilierii sovietici, pe care îi cultiva intens. Dintre aceştia, un rol important avea să-l joace, până în 1956, chiar Mitin, membru al CC al PCUS[19].

Arestările numeroase care au urmat anihilării „devierii de dreapta”, în special între funcționarii Ministerului de Finanțe şi ai Băncii Naționale, au făcut din nou simțită atotputernicia consilierilor sovietici. Chiar dacă nu existau probe împotriva arestaților, Alexandru Drăghici, noul ministru de Interne, şi consilierul sovietic le-au recomandat anchetatorilor români să citească rezoluția Plenarei, pentru a extrage de acolo „probele”[20]. Nu era important că nu existau dovezi împotriva celor arestați, „interesele superioare ale partidului” erau cele care contau, fapt subliniat de consilierii sovietici[21]. Aceştia din urmă au încercat chiar să lege „lotul de la Finanțe” de procesul lui Lászlo Rajk, din Ungaria[22]. Modul de desfăşurare a anchetelor a ieşit la iveală în contextul „reevaluărilor” politice de la sfârşitul anilor 1960. Locotenent-colonelul Francisc Butyka îşi amintea atunci despre ancheta grupului Luca: „În acea perioadă noi am avut consilieri sovietici care de la început au preluat inițiativa. Şi ca regulă, şi în alte probleme de până atunci, nu s-a întreprins nimic fără ajutorul lor. Toate planurile de anchetă, inclusiv întrebările, erau traduse în limba rusă şi urmărite de consilieri în desfăşurarea lor. Întrebările puse la începutul anchetei (nu numai în cazul Luca) erau

---

[15] *1952: Securitatea sovietică dezvăluie „păcatele” nomenclaturii de la Bucureşti*, în „Cotidianul“, nr. 38, 23 iunie 1998, p. 12 (document descoperit la Moscova de Tatiana Pokivailova).

[16] Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 175 (transcrierea şedinței Biroului Politic al PMR, 29 noiembrie 1961, din Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, ff. 4-6).

[17] *Ibidem*, p. 174, 297, nota 85; informațiile provin din stenograma şedinței Biroului Politic din 17 aprilie 1952, ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 30/1952, f. 5, şi de la Vladimir Tismăneanu.

[18] *Ibidem*, p. 174.

[19] Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, prefață de Mircea Mihăieş, traduceri de Mircea Mihăieş, Alina Ghimpu, Ioana Ploeşteanu, Diana Roțcu, Laura Sion, Bucureşti, Editura Univers, 1995, p. 132.

[20] Robert Levy, *op. cit.*, p. 179 (declarația lui Gheorghe Stoica, *O discuție cu Alexandru Drăghici,* 3 iunie 1968, din Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 264/18.02.1972, vol. 7, f. 2).

[21] *Ibidem* (declarația locotenent-colonelului Francisc Butyka, 25 martie 1968, *Raport privind procesul lui V. Luca,* din Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 264/19, 18.02.1972, f. 90-91; declarația locotenent-colonelului Francisc Butyka, 18 iunie 1968, ASRI, fond P, dosar 40.005, vol. 182a, f. 6; declarația lui Petre M. Socol, 24 martie 1968, *Raport privind procesul lui V. Luca,* din Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 264/19, 18.02.1972, f. 106-107).

[22] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949-1989*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 560.

formulate de dânşii”[23]. Desemnat de către Comisia Controlului de Partid să conducă ancheta privitoare la „devierea de dreapta”, Butyka a fost secondat de maiorii Gheorghe Mezei şi Teodor Rusu, menținând legătură cu consilierii sovietici prin intermediul generalului Vladimir Mazuru, şeful Secției de anchete a Securității, sau direct la cabinetul ministrului de interne, Alexandru Drăghici[24]. Împotriva arestaților au fost utilizate presiunile fizice, altfel spus bătăile, la solicitarea expresă a ministrului de interne şi a consilierilor sovietici[25].

Consilierii sovieticii controlau instruirea cadrelor autohtone, iar în acelaşi timp supravegheau activitatea direcțiilor naționale ale Securității[26]. Pe lângă fiecare direcție centrală şi regională de Securitate trebuiau să existe cel puțin doi consilieri sovietici, care fixau sarcinile şi obiectivele operative ale fiecărei unități. Ei conduceau în realitate activitatea poliției politice a Bucureştiului. Şeful consilierilor sovietici deținea aceleaşi drepturi şi avantaje ca şi şeful Securității[27]. În timpul menționatelor „reevaluări” inițiate în Partidul Comunist Român în cea de-a doua jumătate a anilor 1960, Alexandru Drăghici avea să sublinieze pozițiile deosebit de importante deținute de trimişii Moscovei: „Consilierii sovietici lucrau pe diferite trepte. Era cel mare, care era la nivelul meu, sfătuitorul meu, erau alții pe direcții şi cei ce lucrau pe direcții de fapt aceştia conduceau problemele în amănunt” (repetițiile sunt conforme cu originalul, n. n.). Drăghici avea să menționeze chiar că în fapt consilierul detaşat pe lângă el îi verifica acțiunile[28].

Direcția de Informații Externe (DIE) a cunoscut prezența multor sovietici în anii 1950. A.M. Saharovski chiar ar fi spus la un moment dat: „serviciul de spionaj «din România», cum s-a referit el întotdeauna la DIE, a fost construit de ofițeri sovietici, pe o fundație sovietică, şi are, deci (…) datoria să servească, cu prioritate, interesele sovietice”[29]. Sovieticii trasau direcțiile de activitate, adică țările în care urmau să acționeze românii, fixau obiectivele, implementau metodele şi mijloacele sovietice. În vreme ce la Securitatea internă activau câte doi consilieri pentru fiecare direcție operativă, la DIE exista cel puțin un consilier pentru fiecare serviciu, cunoscut sub numele de *razvedka sovetnik*, „consilier de informații externe”. Ei erau în realitate conducătorii reali ai DIE[30].

Un grup de consilieri sovietici a activat la Ministerul Afacerilor Interne, o perioadă şeful lor fiind Ivan Sergheevici Matuşenko. Ca şi în cazul Securității, şi la MAI era necesară aprobarea consilierilor sovietici în toate problemele importante. Până în anul 1958 nu s-au înregistrat cazuri în care ministerul să transmită ordine structurilor subordonate fără aprobarea consilierilor sovietici[31].

---

[23] *Idem*, *Comuniştii români sub control sovietic*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1947 – căderea cortinei*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, p. 147 (declarația lui Francisc Butyka din 25 martie 1968, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264, vol. 19, ff. 90-95); vezi şi Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *Mecanismul represiunilor intrapartinice din România anilor ‘40-’50 (Pe baza materialelor din arhivele ruse)*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953 – mecanismele terorii*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999, p. 417.

[24] Marius Oprea, *op. cit.*, p. 148.

[25] *Ibidem* (Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dos. 264, vol. 19, f. 73-74, 104-117). Vezi şi ASRI, fond D, dosar nr. 9604, vol. 4, ff. 141 (*Notă cu unele probleme privind pe Drăghici Alexandru în legătură cu procesul lui Vasile Luca*), 180, 190.

[26] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, în româneşte de Delia Răzdolescu, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, p. 76.

[27] Ion Mihai Pacepa, *op. cit.*, vol. I, p. 149-150; *idem*, *Moştenirea Kremlinului. Rolul spionajului în sistemul comunist de guvernare*, Bucureşti, Editura Venus, 1993, p. 61-62.

[28] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 62/1968, f. 23.

[29] Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. II, *Viața mea alături de Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Omega, 1999, p. 11.

[30] *Ibidem*, p. 12-13; *idem*, *Moştenirea Kremlinului...*, pp. 158-159.

[31] Cristian Troncotă, *Politica de cadre în instituția Securității regimului comunist din România (1948-1964)*, în „Revista istorică“, nr. 5-6, septembrie-decembrie 1999, pp. 450-451.

În număr foarte mare au fost prezenți consilierii sovietici şi în forțele armate ale Republicii Populare Române. Un consilier sovietic era deja prezent în noiembrie 1948 pe lângă Marele Stat Major al armatei române[32], generalul Konstantin Stepanovici Kolganov. Acesta deținea o autoritate deosebită, fapt reliefat şi de documentele interne, unde apare mențiunea că el *ordona* ofițerilor români îndeplinirea anumitor dispoziții[33]. Consilierii militari erau prezenți la Marele Stat Major, Spatele armatei, Artileria antiaeriană, Comandamentele artileriei, aeronauticii, marinei, tancurilor, geniului, transmisiunilor, chimic, Direcția cadre, Armata I, regiunile militare I, II şi III, corpurile I şi II, la cabinetul consilierului şef, generalul Kolganov. Într-o conferință care a avut loc la 8 iulie 1949, la Marele Stat Major al armatei române, erau prevăzute 41 de funcții pentru consilieri: consilier superior, consilier armament şi muniție, consilier dotare, consilier tehnic şi consilier (simplu)[34]. Secretariatul CC al PMR a hotărât, la 9 ianuarie 1950, să se ceară guvernului URSS suplimentarea numărului de consilieri pe lângă armata română[35]. Un „Tabel nominal cuprinzând ofițerii sovietici", din 23 mai 1950, menționa existența a 40 de consilieri sovietici pe lângă forțele militare române. Dintre aceştia, 31 erau ofițeri superiori, iar 9 ofițeri inferiori. O dactilografă de pe lângă cabinetul consilierului şef era asimilată consilierilor[36].

Dintr-o mărturie aflăm că ofițerii sovietici „erau câte trei-patru la fiecare mare comandament (comandamente de armă, regiuni militare) şi câte unul la corpurile de armată, divizii, brigăzi, regimente, precum şi la batalioanele şi divizioanele independente"[37]. La eşaloanele superioare, cel puțin formal, ei au fost bine primiți, unii dintre comandanții români dovedindu-se slugarnici, în vreme ce alții şi-au arătat în mod deschis nemulțumirea față de subordonarea armatei române[38]. În schimb, la unități, consilierii au fost primiți cu reținere, cei mai mulți dintre comandanții români neconsultându-i sau neexecutând întrutotul indicațiile lor. Probabil acest lucru a şi determinat autoritățile române şi sovietice ca la încheierea stagiului de trei ani a primei serii de consilieri sovietici la unități ei să nu mai fie înlocuiți de un alt grup. Consilierii au rămas numai pe lângă marile comandamente[39].

Atât secretarul general al CC al PMR, Gheorghiu-Dej, cât şi ministrul Forțelor Armate, Emil Bodnăraş, solicitau sosirea consilierilor militari din Uniunea Sovietică. Bodnăraş a trimis la 30 ianuarie 1951 o scrisoare mareşalului M.A. Vasilievski, ministrul sovietic de război, cerând sosirea la Bucureşti a 49 de generali şi ofițeri, în calitate de consilieri ai comandanților instituțiilor de învățământ militar. După un an, la 30 ianuarie 1952, Gheorghiu-Dej trimitea la rândul său o scrisoare lui Bulganin, cerând pentru anul 1953 un număr de 79 de consilieri militari, aceştia urmând să activeze pe lângă corpurile de armată şi divizii. Prin intermediul consilierilor sovietici, aflați în număr mare în structurile militare româneşti, Kremlinul şi-a asigurat controlul asupra armatei române[40].

---

[32] Florin Şperlea, *Controlul Partidului Comunist asupra Armatei,* în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953 – mecanismele terorii*, *ed. cit*., p. 223 (document de la AMR, fond Microfilme, rola P II 1.1673, c. 329-330).

[33] *Ibidem*, p. 234 (document de la AMR, fond Microfilme, rola P II 3.251, c. 307-312); vezi şi Alesandru Duțu, 1948. *Armata română sub «lupa» consilierilor militari sovietici,* în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", nr. 2-3 (24-25)/2004, p. 50-54; Laurențiu Constantiniu, Florin Şperlea, *Generali români în vizorul Moscovei,* în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române" nr. 4 (26)/2004, pp. 36-40.

[34] Ioan Scurtu, *op. cit.,* p. 13.

[35] *Ibidem*.

[36] Adrian Pop, *op. cit.,* pp. 42-43 (document de la AMR, fond 3.027, dosar nr. 2014, ff. 75-76).

[37] Grigore Răduică, *Un ajutor nepreţuit cum se cuvine,* în „Magazin istoric", nr. 11, noiembrie 1998, p. 43; vezi şi Ion Şuța, *România la cumpăna istoriei. August '44,* Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1991, p. 368.

[38] Grigore Răduică, *op. cit.,* p. 43; vezi şi Florin Şperlea, *Nicolae Ceauşescu în fruntea Direcției Superioare Politice a Armatei (1950-1953),* în „Revista de istorie militară", nr. 3-4/2001, pp. 6-7 (document de la AMR, fond Microfilme, rola P II 4.2661, c. 713-714).

[39] Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 43.

[40] Ion Şuța, *op. cit.,* p. 368; *idem*, *Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță*, în „Dosarele istoriei", nr. 8/2001, p. 32.

Comuniştii români manifestau o grijă aparte faţă de consilierii militari, care deţineau o influenţă sporită nu numai în chestiunile militare, ci şi în cele politice. Un exemplu este concludent. În 1951, generalul Riaposov, care deţinea funcţia de locţiitor al consilierului militar principal pentru probleme politice, îşi exprima îngrijorarea că „în România n-a avut loc până acum nici un proces politic important împotriva duşmanilor poporului"[41]. Riaposov a avut la 15 aprilie 1952 o discuţie cu Gheorghiu-Dej, în care au fost abordate şi relaţiile secretarului PRM cu alţi lideri de la Bucureşti, cum erau Constantin Doncea, Teohari Georgescu şi Emil Bodnăraş[42].

Consilierii sovietici în sectoarele economice

După cel de-al doilea război mondial, Kremlinul a depus eforturi nu doar pentru subordonarea politică a ţărilor ocupate, dar şi pentru acapararea resurselor economice ale acestora, ceea ce s-a realizat prin societăţi mixte (aşa-numitele *sovromuri* în România), dar şi prin intermediul consilierilor pe probleme economice[43]. În România au fost trimişi foarte mulţi consilieri, semnalaţi „în toate administraţiile esenţiale, de conducători şi specialişti în întreprinderile industriale"[44], dar şi în agricultură, la construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră etc[45].

Rolul lor a fost clar încă de la începuturile ocupaţiei sovietice. Chiar stabilizarea monetară din 1947 a fost realizată de către o comisie formată din comunişti români şi câţiva consilieri sovietici, între ei şi adjunctul ministrului de finanţe al URSS, Zlobin[46]. Tot consilierii sovietici au jucat un rol major, hotărâtor, şi în implementarea unei alte reforme monetare, pe care Stalin i-a sugerat-o lui Gheorghiu-Dej în timpul unei întrevederi, în august 1951. Neiubindu-i pe truditorii pământului în general, Stalin a sugerat confiscarea economiilor ţăranilor români în interesul statului totalitar. În acest scop, liderul suprem de la Kremlin a trimis în România un grup de consilieri sovietici, în fruntea cărora se afla I.D. Zlobin[47]. Aşa-numita „stabilizare" a fost realizată în 1952[48]. Considerentele politice ale acestui act au avut consecinţe şi la nivelele superioare ale comuniştilor români. Gheorghiu-Dej a fost mereu foarte atent cu aceşti consilieri, neratând ocazia de a-l acuza pe Vasile Luca de atitudine oportunistă de dreapta. În acelaşi timp, Luca a făcut greşeli „de parcurs", fiind „negativist" cu aceiaşi consilieri, situaţie care a contribuit la şubrezirea şi mai mult a poziţiei sale în partid[49]. Dej nu a ratat prilejul de a-l ataca în timpul întâlnirilor cu sovieticii şi pe Teohari Georgescu, un alt rival important[50].

Nu e lipsit de importanţă să menţionăm că primul plan cincinal românesc a fost aşternut pe hârtie în 1949 cu directa implicare a consilierilor sovietici[51].

---

[41] Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *op. cit.*, p. 405 (document din Rossiskii gosudarstvennai arhiv soţialnoi i politiceskii istorii, fond 3, opis 74, dosar 46, f. 66).

[42] Florin Şperlea, *Controlul Partidului Comunist asupra Armatei*, în *loc. cit.*, p. 228. Vezi şi Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *op. cit.*, pp. 411-412.

[43] Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere de Silvia Albişteanu şi Ana Zbarcea, Iaşi, Editura Polirom, 1998, pp. 76-78.

[44] Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viaţă*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 2000, p. 116.

[45] AMAE, fond URSS (1951), Problema 20-212, nepaginat.

[46] Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1997, pp. 104-105; Gheorghe Gaston Marin, *op. cit.*, p. 128; Robert Levy, *op. cit.*, pp. 78-79, 81-82. Vezi şi Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *op. cit.*, p. 406 (document din Arhiv Prezidenţia Rossiskii Federaţii, fond 3, opis 66, dosar nr. 209, f. 78).

[47] Robert Levy, *op. cit.*, pp. 172-173; Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *op. cit.*, pp. 406-408.

[48] Robert Levy, *op. cit.*, pp. 105-106.

[49] Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *op. cit.*, pp. 408-409; Robert Levy, *op. cit.*, p. 173.

[50] Galina P. Muraşko, Albina F. Noskova, *op. cit.*, p. 411.

[51] Iulian Stănescu, *Gheorghe Apostol se confesează*, în *loc. cit.*, pp. 43-44; Robert Levy, *op. cit.*, p. 87.

Cu toate că procesul de colectivizare a agriculturii se dovedise un factor negativ în URSS, el a fost imitat şi în țările est-europene după cel de-al doilea război mondial. România nu a făcut excepție, colectivizarea demarând oficial prin Plenara Comitetului Central al PMR din 3-5 martie 1949. S-a constituit o Comisie agrară a cărei sarcină era constituirea şi supravegherea Gospodăriilor Agricole Colective model. Condusă de Ana Pauker, Comisia i-a mai avut ca membri pe ministrul Agriculturii, Vasile Vaida, pe Nicolae Ceauşescu şi Mircea Geoagiu, secretarii de stat de la Ministerul Agriculturii, şi pe veteranii comunişti Dumitru Petrescu şi Pavel Chirtoacă (Şeful Secției Agrare a CC al PMR). Însă în Comisie a intrat şi consilierul sovietic Veretnikov. Lui îi erau prezentate sintezele întocmite de autoritățile române cu privire la colectivizare[52]. Sfaturile lui Veretnikov se regăsesc disparate în stenogramele Secretariatului CC al PMR, toate dovedind o crasă neînțelegere a realităților agrare româneşti[53]. Veretnikov a fost implicat împreună cu un alt consilier sovietic, Ciumiciov, în punerea bazelor Comitetului de Stat pentru colectarea produselor agricole, discutat în şedința Secretariatului CC al PMR din 2 ianuarie 1950. Cu toate că nu erau „aşa familiarizați cu aceste chestiuni, nefiind specialitatea lor”, cei doi sovietici „şi-au făcut observațiile”[54].

În anii următori erau semnalați în România şi alți consilieri sovietici în problema colectivizării agriculturii. Într-o notă a Ministerului Agriculturii către Ministerul de Externe-Cabinet, din 26 martie 1951, erau amintiți consilierii Bobovnicov Teodor Afanasovici, Devocikin Anatolie Gherasimovici şi Vşacov Alex Alexeievici. Nu lipseau aprecierile generale cu privire la consilierii sovietici, care „prin excepționala lor pregătire profesională şi cu experiența vastă în domeniul construcției agriculturii socialiste ne ajută efectiv în organizarea şi întărirea sectorului socialist din agricultură”[55].

Însă nu doar în agricultură erau întâlniți consilierii sovietici, ci şi în industrie. Bunăoară, la Ministerul Industriei Alimentare se găseau patru consilieri la 4 aprilie 1951[56]. Şi pe megaşantierele inițiate de regimul comunist au fost prezenți consilierii sovietici, spre exemplu la complexul hidroenergetic de la Bicaz, dar şi la Institutul de Studii şi Proiectări Energetice. Asemenea celor din Securitate şi armată, şi aceşti consilieri se bucurau de privilegii importante[57].

Deținând un loc aparte pe harta Gulagului românesc, Canalul Dunăre-Marea Neagră a cunoscut, la rândul său, prezența consilierilor sovietici. De fapt, ideea acestui şantier faraonic a fost sovietică, mai precis ea aparținându-i lui Stalin. O brigadă de specialişti sovietici în canale, condusă de generalul Şapoşnicov, a sosit la Bucureşti în primăvara lui 1949. După revederea unor studii mai vechi ale unor ingineri români, topometrii şi geologii sovietici au fixat traseul între Cernavodă şi Capul Midia. Gheorghiu-Dej, Posteucă şi Gaston Marin au plecat la Moscova împreună cu brigada de consilieri, au fost primiți la Biroul Politic, de față fiind Stalin, Molotov, Beria, Kaganovici etc. După ce generalul Şapoşnicov a prezentat rezultatele studiului, membrii Politbiroului au aprobat proiectul[58]. Lucrările propriu-zise au demarat la sfârşitul verii anului 1949, sub directa supraveghere a sovieticilor, evidențiindu-se

---

[52] Robert Levy, *op. cit.*, p. 86 şi p. 101; vezi şi Dan Cătănuş, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, *1949-1953*, Bucureşti, INST, 2000, pp. 184-188 (document de la ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 59/1950, ff. 3-63).
[53] Dan Cătănuş, Octavian Roske, *op. cit.*, p. 120 (document de la ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 72/1949, ff. 4-6).
[54] *Ibidem*, p. 128 (document de la ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 1/1950, ff. 6-13).
[55] AMAE, fond URSS (1951), Problema 20-212, nepaginat.
[56] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 13.
[57] Gheorghe Gaston Marin, *op. cit.*, p. 146; Ion Băncilă, *Arc peste timpuri (1901-1999)*, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2000, pp. 296, 306, 320.
[58] Gheorghe Gaston Marin, *op. cit.*, pp. 133-135.

consilierii Şapoşnicov şi Vorobiov[59]. Un contract parafat la 30 martie 1950 şi convenția suplimentară din 16 iunie 1950 au reprezentat baza legală a sosirii consilierilor sovietici la Canalul Dunăre-Marea Neagră. O notă a Ministerului român de Externe către Ambasada URSS la Bucureşti, din mai 1951, conținea şi alte nume de consilieri sovietici la Canal: Ogorodnicov Nicolae Alexandrovici, Dudel Vadim Alexandrovici şi Boicova Evghenia Nicolaevna[60].

Consilierii sovietici în domeniul culturii

De prezența consilierilor sovietici nu a scăpat nici cultura română, aflată în plin proces de transformare pe linia *realismului socialist*, altfel spus de renunțare la modelul cultural occidental şi de adoptare a celui sovietic[61]. Deşi prezența consilierilor sovietici în vastul domeniu al culturii este dificil de reconstituit, avem totuşi cunoştință că ei puteau fi întâlniți în literatură, artă, teatru, film etc[62]. Spre exemplu, la începutul anilor 1950, un pictor sovietic pe nume Grigorenco era consilier la Comitetului Artelor şi Culturii, controlând şi hotărând în diverse probleme, de la inițiativa ridicării, în 1950, a unei gigantice statui a lui Stalin, în inima capitalei României, până la chestiuni legate de traficul de influență, comenzile de lucrări monumentale sau vernisaje[63].

Final de mandat: retragerea consilierilor sovietici

Într-o scrisoare expediată către CC al PMR, la 14 ianuarie 1957, CC al PCUS punea în discuție problema consilierilor sovietici. Moscova constata că România avea în acel moment suficienți specialişti, concluzia fiind că prezența permanentă a consilierilor sovietici „nu mai corespunde intereselor cauzei". De aceea s-a propus desființarea „instituției consilierilor şi micşorarea numărului specialiştilor sovietici" care activau în România. Conducerea de la Bucureşti a răspuns tocmai la 13 februarie 1957, mulțumind pentru sprijinul oferit de consilierii sovietici în economie, „construcția de stat" şi pe linie militară. Ceea ce era mai important, numărul consilierilor avea să se reducă, conform înțelegerii dintre cele două partide[64]. Într-adevăr, în perioada următoare numărul consilierilor avea să scadă, după cum se constata în scrisoarea pe care CC al PCUS o adresa CC al PMR la 8 septembrie 1958. Cu acel prilej, sovieticii emiteau chiar ideea rechemării tuturor consilierilor existenți în România, mai ales că se semnalau divergențe între specialiştii români şi cei sovietici. Românii aveau să se declare de acord, răspunsul CC al PMR fiind trimis la 26 septembrie 1958[65]. Totuşi, chemarea unor noi specialişti sovietici a continuat, chiar la 22 ianuarie 1959 Dej cerându-i lui Hruşciov, printr-o scrisoare, trimiterea a 5 specialişti militari, aceştia urmând să-şi desfăşoare activitatea pe lângă conducerea Ministerului Apărării[66].

De-a lungul primului său deceniu cât s-a aflat în fruntea PMR, Gheorghiu-Dej a dat destule dovezi de obediență față de liderii de la Kremlin. Spre sfârşitul anilor 1950 şi la

---

[59] Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995, pp. 30-31; vezi şi Dennis Deletant, *The Repression of the Gheorghiu-Dej Era in the light of the Securitate Files*, în „Occasional papers in Romanian Studies", no. 2, Edyted by Rebecca Haynes, School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1998, pp. 111-123, în special pp. 118-123; *idem*, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul polițienesc, 1948-1965*, traducere de Lucian Leuştean, cu o prefață a autorului pentru ediția în limba română, Iaşi, Editura Polirom, 2001, pp. 164-170.

[60] AMAE, fond URSS (1951), Problema 20-212 (dosar nepaginat).

[61] Magda Cârneci, *Artele plastice în România. 1945-1989*, Bucureşti, Editura Meridiane, 2000, p. 27; M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. O carte cu domiciliu forțat (1979-1995). Dialectica puterii. Eseu politologic*, ediție îngrijită de M. Ciurdariu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995, pp. 83-84, 127 şi p. 137.

[62] AMAE, fond URSS (1951), Problema 20-212, nepaginat.

[63] Magda Cârneci, *op. cit.*, p. 27.

[64] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 14.

[65] *Ibidem*, pp. 14-15.

[66] *Ibidem*, pp. 15.

începutul anilor 1960 el a început însă o politică de distanțare de Moscova. În mod deosebit după retragerea trupelor sovietice (1958), liderul de la Bucureşti a considerat că era momentul să scape în mod vizibil de sub tutela Kremlinului. S-au luat chiar măsuri de necrezut cu ceva timp înainte. În şedința Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 august 1963, Dej le-a amintit celor prezenți controlul pe care îl exercitaseră agenții şi consilierii sovietici în România la începuturile regimului comunist. Considerându-se stăpâni pe situație, comuniştii români nu mai erau dispuşi să asculte de ordinele Moscovei[67].

Conducerea de la Bucureşti a speculat starea de tensiune prilejuită de înlăturarea lui Nichita Sergheevici Hruşciov din fruntea URSS, la 14 octombrie 1964, şi înlocuirea sa cu Leonid Ilici Brejnev. La scurt timp după aceea, mai exact la 21 octombrie 1964, reprezentantul diplomatic al Uniunii Sovietice la Bucureşti a fost convocat la Dej, acesta informându-l că Biroul Politic al PMR a hotărât scoaterea Securității de sub controlul KGB. În acelaşi timp, Biroul Politic a dispus trecerea în rezervă a tuturor ofițerilor acoperiți ai poliției politice sovietice din Securitate şi DIE. Din acel moment, orice colaborare a KGB cu Securitatea şi DIE avea să se realizeze prin intermediul PMR. Moscova a reacționat neîntârziat şi viguros, la 22 octombrie Vladimir Efimovici Semiciastnîi, şeful KGB, expediind o telegramă violentă lui Alexandru Drăghici, în care i-a amintit că România era sub *umbrela protectoare* a URSS, ba mai mult, proferând chiar amenințări. Fostul consilier şef în România între 1949-1953, generalul Aleksandr Mihailovici Saharovski, ajuns între timp în poziția de şef al spionajului sovietic, a trimis la rândul său o telegramă în acelaşi sens lui Nicolae Doicaru, şeful DIE. În noiembrie 1964, Saharovski sosea la Bucureşti, urmat apoi de Semiciastnîi. Convorbirile au durat până spre sfârşitul lunii noiembrie 1964. În pofida reproşurilor repetate ale lui Saharovski („Noi am creat Securitatea şi DIE”), situația a rămas ireversibilă. La sfârşitul anului 1964, în Securitatea română (inclusiv DIE) nu se mai găseau ofițeri sovietici acoperiți sau neacoperiți, iar subordonarea față de KGB încetase. Cu toate acestea, structura organizatorică şi activitatea principală (poliția politică) nu s-au schimbat niciodată[68], indiciu cât se poate de clar că, (şi) din acest punct de vedere, Moscova îşi atinsese scopul.

---

[67] Petre Otu, *Vin timpuri grele. În Biroul Politic, despre agentura sovietică*, în „Magazin istoric“, nr. 7, iulie 1999, pp. 20-24.

[68] Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, vol. II, pp. 108-110; *idem*, *Moştenirea Kremlinului*, pp. 253-254; vezi şi Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 454.

Alegerile în România comunistă

O condiție esențială pentru instituționalizarea regimului politic comunist în România era transformarea formei şi substanței proceselor electorale. Alegerile, ca mecanism şi proces specific pentru selectarea liderilor politici, nu au dispărut în perioada 1945-1989, ci au fost metamorfozate în sensul avut în toate regimurile politice autoritare sau dictatoriale, cu funcții specifice de reconsacrare a legitimității politice, de socializare şi educație politică permanentă, în sensul de a dovedi legătura dintre partid şi popor, de a mobiliza masele pentru plebiscitarea proiectelor politico-ideologice, şi, nu în ultimul rând, de a identifica elementele indezirabile din societate. Aşa cum s-au consacrat în practica politică din Uniunea Sovietică, alegerile au devenit un act politic pozitiv, patriotic, participativ, legitimator, demonstrativ şi educațional, procesul electoral „...nu era un simplu act de selectare a reprezentanților poporului pentru organele puterii de stat. Ele [alegerile] sunt cea mai importantă formă de participare a maselor în implementarea puterii de stat, şi a educației şi organizării lor în lupta pentru socialism şi comunism"[1]. Rezultatele scrutinurilor desfăşurate în sistemele politice, considerate în literatura de specialitate, totalitare, fie că ele au fost fasciste, naziste ori comuniste, au tins în permanență spre perfecțiune şi unanimitate, procente de peste 90% fiind alocate celor care le-au organizat. În Germania nazistă, cele două procese electorale organizate de Hitler şi partidul său, în 1934 şi 1938, au confirmat o susținere populară cu procente de 95,6%, respectiv de 99,5%. Rezultatele obținute de Partidul Fascist din Italia, spre exemplu, în 1934, au fost de 96,5%, iar în alegerile desfăşurate în Uniunea Sovietică, cu precădere din anii 1930, la toate alegerile organizate, mai lipsea *un singur procent*, pentru a parafraza titlul unui persuasiv studiu elaborat de Jerome Gilison[2]. Situația nu a stat altfel nici în România, unde cu excepția primului scrutin – când prin fraudă au fost raportate doar aproape 80% în favoarea BPD – în toate celelalte, rezultatele au tins spre 100% (93,2% în 1948, 98,84% în 1952, 98,88 în 1957, 99,77% în 1961, 99,85% în 1965, 99,75% în 1969, 98,80% în 1975, 98,52% în 1980, 99,73% în 1985).

De-a lungul perioadei în care România a fost dominată de Partidul Comunist Român au fost organizate zece scrutinuri în care cetățenii, în acord cu legislația electorală special creată în acest sens[3], au fost chemați să certifice prin vot oferta politică propusă de structurile politice conduse de către comunişti. Niciodată, chiar dacă au deținut puterea în regim de monopol politic, comuniştii nu s-au prezentat singuri în alegeri. În acord cu modelul sovietic, ei şi-au prezentat oferta electorală în cadrul unor *fronturi* politice, special create pentru a asigura *iluzia* unei cât mai largi reprezentări sociale. Doar în două dintre scrutinurile parlamentare organizate aceste fronturi[4] s-au confruntat cu o opoziție sau cu o alternativă politică. În fapt, doar în noiembrie 1946 societatea românească a putut – chiar dacă în condițiile foarte grele – să îşi exprime opțiunea pentru mai multe formațiuni politice. Organizate pentru a îndeplini, formal, una dintre cerințele convenite în timpul Conferinței de la Ialta, alegerile din 19 noiembrie 1946 au consacrat - prin falsificarea rezultatelor (la urne, la

---

[1] A.I. Kim, *Sovetskoe iziratel'noe pravo*, Moscova, 1965, p. 7 apud., J. Gilison, *Soviet Elections as a Measure of Dissent: The Missing One Procent*, „The American Political Science Review", vol. 62, Issue 3, 1968, p. 814.

[2] Jerome J. Gilison, *op. cit.,* pp. 814-826.

[3] Ultimele opt scrutinuri au avut loc şi în acord cu prevederile Constituțiilor din 1948, 1952, 1965. Primele procese electorale au beneficiat de o legislație specifică, tranzitorie, prin Legea nr. 560 din 1946 fiind organizate alegeri pentru Adunarea Deputaților la 19 noiembrie 1946, iar prin Legea votată la 22 ianuarie 1948 au fost organizate alegerile din 28 martie 1948 pentru Marea Adunare Națională.

[4] Patru astfel de structuri electorale au fost create: Blocul Partidelor Democrate (BPD) în 1946, Frontul Democrației Populare (FDP), în anii 1948-1968, Frontul Unității Socialiste (FUS), în anii 1968-1980, şi Frontul Democrației şi Unității Socialiste (FDUS), în anii 1980-1989. După cum se poate observa, cu excepția primului, care a avut forma unui cartel electoral, celelalte structuri au funcționat cvasi-permanent, având menirea de a asigura colaborarea cu toate celelate organizații sociale, sindicale subordonate PCR.

secțiile de vot şi în birourile electorale județene) – puterea politică comunistă, instalată prin forță la 6 martie 1945.

Strategia electorală dezvoltată de PCR a presupus amânarea desfăşurării alegerilor până în momentul în care mecanismele de influențare a populației şi de prefabricare a rezultatului votului nu au fost bine puse la punct. Intimidarea opoziției – violentarea liderilor politici naționali şi locali, interdicția sau cenzurarea presei, boicotarea oricăror manifestări publice organizate de PNȚ şi PNL – şi procesul de subordonare a tuturor instituțiilor publice, prin epurarea celor considerați duşmănoşi, prin numirea de persoane fidele în administrație, justiție şi poliție, s-au dezvoltat în paralel cu edificarea unei platforme electorale moderate şi a structurării unei alianțe politice largi, Blocul Partidelor Democrate, care să fie acceptabilă pentru corpul electoral[5]. În fapt, strategia, platforma electorală, alianța cu facțiuni ale PNL şi PNȚ, au fost convenite la Moscova în aprilie 1946, în cursul unei întâlniri cu Stalin. Mai mult, tot atunci, liderii sovietici s-au angajat să finanțeze campania electorală[6]. Emil Bodnăraş, care într-o convorbire cu consilierul Ambasadei URSS în România, D. Iakovlev, spunea că „noi sperăm să avem 55-65% din voturi pe calea obținerii unor voturi reale în timpul votării, dar noi trebuie să luăm 90% şi asta se va face cu ajutorul acelor posibilități pe care ni le conferă legea electorală şi al unei anumite «tehnici»”[7].

În primăvara şi vara anului 1946 a fost discutată şi legislația electorală. În cuprinsul acesteia au fost introduse modificări prin intermediul cărora să poată fi modificat rezultatul votului. Noul sistem electoral din România era edificat în baza legilor adoptate la mijlocul lunii iulie[8]. În baza acestora, în fruntea comisiilor electorale (din circumscripțiile electorale județene şi din secțiile de vot) au fost numiți judecători sau funcționari care să poată controla ieşirile de la urne[9].

După o campanie electorală marcată de violențe împotriva opoziției, dar şi de intensă mobilizare politică, la 19 noiembrie s-a desfăşurat votul. Pe parcursul anului 1946, în diferite contexte, mai multe persoane cu funcții oficiale (miniştri, lideri ai PCR sau diplomați sovietici) au comunicat intenția de schimbare a scorului electoral în scrutinul ce urma să aibă loc în România. Centralizatorul realizat de istoricul Dinu Giurescu ne indică existența a 11 astfel de „surse” care au prognozat o victorie prefabricată a *blocului* condus de comunişti cu procentaje situate între 80 şi 90%[10]. Dincolo de coincidența cifrelor, care ar putea fi considerată una de natură conjuncturală, se impune precizarea că marea majoritate a acestor *afirmații* au fost făcute de persoanele responsabile, fie cu organizarea campaniei şi alegerilor pe linie guvernamentală (Teohari Georgescu, Lucrețiu Pătrăşcanu sau Emil Bodnăraş), fie de

---

[5] BPD a fost format şi a publicat Platforma-program la 17 mai 1946. Din el făceau parte PCR, PSD, PNL-Tătărescu, PNȚ-Alexandrescu, Frontul Plugarilor şi Partidul Național Popular.

[6] Vezi textul stenogramelor – română şi sovietică – întâlnirii din 2-3 aprilie 1946 la Tatiana Pokivailova, *Contacte româno-sovietice în legătură cu alegerile*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1946-începutul sfârşitului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1996, pp. 413-418; Tatiana Pokivailova, *19 noiembrie 1946. Fraude electorale comuniste (documente inedite)*, în „Magazin istoric”, anul XXIX, nr. 11, 1995, pp. 11-15; ANIC, fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dosar nr. 28/1946.

[7] *Apud* Tatiana Pokivailova, *Contacte româno-sovietice în legătură cu alegerile*, p. 414.

[8] Au fost promulgate două norme electorale: Legea de organizare a Reprezentanței Naționale (Decret nr. 2 128 din 13 iulie 1946) şi Legea nr. 560 privitoare la alegerile pentru Adunarea Deputaților (Decret 2219 din 13 iulie 1946). Cf. „Monitorul Oficial”, nr. 161, 16 iulie 1946, pp. 7358-7359.

[9] În fondul lor acestea cuprindeau atât prevederi cu caracter democratic (spre exemplu, acordarea dreptului de vot pentru femei), cât şi unele prin care se asigura rezultatul votului (nedemnitățile [art. 7 din legea nr. 560], votul în locuri speciale - fabrici, cazărmi etc -, votul militarilor în condițiile date şi organizarea birourilor electorale cu preşedinți care puteau fi atât magistrații, cât şi funcționarii de stat.

[10] Vezi prezentarea surselor şi tabelul recapitulativ la Dinu C. Giurescu, *Documente privind* ***alegerile*** *din 19 noiembrie 1946*, în vol. *Centenar Constantin C. Giurescu*, Craiova, Editura Universitaria, pp. 302-310.

sfătuitorii sovietici ai acestora (D. Iakovlev şi Serghei Kavtaradze), spre sfârşitul campaniei fiind precizate chiar şi numărul de locuri ce urmau a fi ocupate de BPD[11].

Opoziția şi diplomații occidentali la Bucureşti au realizat o documetare amplă asupra rezultatelor alegerilor, încercând să demonstreze fraudarea acestora. Generalul Schuyler, şeful Misiunii Militare Americane, avea să afirme în raportul său final că totul nu a fost decât o „uriaşă fraudă"[12], iar Adrian Holman, reprezentantul politic al Marii Britanii, cel care cunoscuse nemijlocit modelele fascist şi nazist – fiind ambasador în Italia în timpul ascensiunii lui Musolini şi în Germania, în a doua jumătate a anilor 1930 – să constate că deşi în istoria modernă a României mai fuseseră alegeri corupte, „acestea au depăşit orice limite, fiind în opinia mea o pură farsă şi un travesti de legalitate"[13]. Argumentele ultimului aveau în vedere felul cum se desfăşurase competiția politică (liderii şi delegații opoziției fiind în permanență supuşi violențelor, intimidării şi persecuțiilor; transportul şi distribuția de petrol a fost interzisă în ultimele zile de dinainte de scrutin), cum se recunoscuse dreptul de a fi înscris în registrele electorale (nominalizând numeroasele abuzuri comise de autorități), cum se desfăşuraseră şi de cine fuseseră controlate operațiunile de vot (sigilarea urnelor înainte de sosirea reprezentanților opoziției; preşedinții şi grefierii în mare parte înfeudați comuniştilor; scoaterea delegaților opoziției din localurile de vot; violentarea alegătorilor; votul plural – el nominaliza o persoană care votase în 15 secții diferite[14]) şi, nu în ultimul rând, felul în care fuseseră raportate rezultatele, în lipsa reprezentanților opoziției. Fără a mai insista, vom încheia prin a constata ceea ce, în actualul stadiu al cercetării, par a fi cele mai sigure informații despre votul *real* dat la 19 noiembrie 1946. Este vorba de două seturi de documente create de către instructorii CC din județele Cluj, Turda şi Someş, şi, respectiv, un document *ultrasecret, destinat strict conducerii* PCR, publicat de Petre Țurlea, în anul 2000, care poartă titlul *Învățămintele alegerilor şi sarcinile PC după victoria din 19 noiembrie 1946*"[15]. Cele două seturi de informații, comparate, ne indică o fraudă masivă, cele peste 80% din voturile acordate, raportate oficial, fiind în cel mai bun caz doar dublate, deoarece aşa cum se preciza în raportul ce analiza situația *reală* din județul Cluj era dată „pe baza informațiilor luate de la preşedinții şi grefierii secțiunilor care uneori exagerează pentru a-şi fi mărit meritele de a fi favorizat BPD-ul"[16].

Printr-o uriaşă fraudă, comuniştii au reuşit astfel să dobândească o legitimitate politică externă a guvernământului lor – prin semnarea Tratatului de Pace, în februarie 1947 – dar şi să poată începe construcția unui nou sistem politic, prin arestarea, în următoarele două luni a câtorva zeci de mii de români, care comiseseră acte politice anticomuniste/antiguvernamentale în timpul campaniei electorale.

---

[11] *Ibidem*, p. 310.
[12] Apud Holman to Bevin, tgr. 273, 25 noiembrie 1946, PRO, FO, 770/112.
[13] Holman to Bevin, tgr. 1486, 22 noiembrie 1946, 22 noiembrie 1946, PRO, FO, 770/112.
[14] Un raport ulterior, elaborat de Key, la 27 noiembrie, consemna declarația de bravură făcută de şeful de cabinet al lui Tătărescu, Demir Apostolescu, care susținea că introdusese doar în urna de la Ministerul de Externe peste 400 de voturi. Cf Key to Benett, tgr. 7458, 27 noiembrie 1946, PRO, FO, 770/112.
[15] Petre Țurlea, *Alegerile parlamentare din noiembrie '46: guvernul procomunist joacă şi câştigă. Ilegalități flagrantre, rezultat viciat*, în „Dosarele istoriei", anul V, nr. 11, 2000, pp. 35-36.
[16] V. Țârău, I.M. Bucur, *Strategii şi politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998, p. 316, doc. 47.

Destructurarea societății civile în România 1947-1949

Desființarea și „autodizolvarea" partidelor politice

Fragil din punct de vedere organizatoric şi lipsit de susținere populară, Partidul Comunist Român a fost *obligat* în perioada 1944-1947 să adapteze strategia de *front național*, acceptând să funcționeze în cadrul unui sistem politic multipartidist. Spre deosebire de celelalte state est-europene, în care competiția politică era dezvoltată între forțele de stânga şi opoziție într-un cadru strict circumscris unui sistem politic cu *partid hegemonic*, România a avut o situație diferită, care îşi are originea esențială, în reuşita actului de la 23 august 1944.

Ca urmare, comuniştii s-au văzut obligați să accepte proliferarea grupărilor politice şi să creeze un propriu front, renunțând a mai coabita cu formațiunile politice democratice în Blocul Național Democrat. Alături de structurile de *front* create şi administrate de PCR, în această perioadă, din rațiuni diferite, Frontul Național Democrat (FND, format din PCR, PSD şi formațiuni de masă, precum, Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților, Sindicatele Unite, Comitetul Democrat Evreiesc, Uniunea Populară Maghiară), respectiv Blocul Partidelor Democrate (cartel electoral format de PCR, împreună cu PSD, fără reprezentanții istorici ai acestuia, reuniți în Partidul Social Democrat Independent[1], PNL-Gheorghe Tătărescu, PNȚ-Anton Alexandrescu, Partidul Național Popular, partid creat de PCR din Uniunea Patrioților în ianuarie 1946, şi Frontul Plugarilor), au funcționat şi alte numeroase partide politice. Unele, cele *istorice*, Partidul Național Țărănesc şi Partidul Național Liberal, tradiționale şi democrate, s-au reorganizat şi au început să funcționeze imediat după 23 august 1944. Altele au fost create şi sponsorizate de către PCR, pentru a rupe din susținerea şi electoratul acestor partide. Acestea au proliferat în perioada preelectorală şi au funcționat ca supape pentru tactica electorală a PCR. Ca urmare, atunci când s-au acordat semne pe listele electorale, au apărut nume de organizații politice precum: Partidul Radical al Micii Burghezii, condus de N.N. Matheescu, Frontul Muncii raționalizate, Frontul Apărătorilor Patriei, Partidul Românesc al Luptătorilor (condus de Scarlat Băluță), Partidul Unității Naționale (condus de avocatul Virgil Serdaru), Partidul Liber Democrat (lider Ioan Gheorghe Vlădoianu), Gruparea Generației de Foc (condusă de maior Zamfir, Partidul Țărănesc Democrat (disidență a PNȚ, condusă de dr. Nicolae Lupu)[2]. Toate aceste partide au funcționat doar în perioada electorală, ele dispărând imediat după alegeri. Obligați să accepte până la alegeri funcționarea într-un sistem politic multipartidist, în care au asumat un rol hegemonic, comuniştii au declanşat o acțiune brutală de suprimare a partidelor politice democratice.

Anul 1947 a cunoscut cinci mari campanii de arestări pe motive politice. Primele două, din martie şi mai au vizat persoanele „vinovate" de eşecul comunist în alegeri, în special simpatizanți şi membrii locali ai PNȚ şi PNL. Arestările şi internările în penitenciare nu s-au făcut în baza unor procese, ci în urma emiterii a două ordine secrete ale MAI, nr. 18 000, respectiv 50 000, din martie şi mai 1947. De acum poliția secretă îşi intră în rol devenind principala instituție mandatată cu eliminarea „duşmanilor democrației", cu sau fără suport juridic legal. Apoi, Partidul Național Țărănesc a făcut *obiectul* a trei valuri de arestări derulate în cursul lunilor iulie, august şi decembrie. Procesul a început prin inițierea „operațiunii Tămădău", căreia îi vor cădea victime o parte dintre fruntaşii PNȚ. Înscenarea

---

[1] După ce la 9-10 februarie CC al PSD a convocat Congresul partidului pentru 10 martie, în interiorul acestuia s-a dat o luptă aprigă între reprezentanții unei opțiuni de participare independentă (Titel Petrescu) şi cei ai participării pe listă comună cu comuniştii (Rădăceanu şi Voitec) în alegeri. În urma victoriei ultimilor, partidul s-a scindat, Titel Petrescu formând un nou partid, cu care ulterior s-a aliat cu PNL şi PNȚ; vezi pe larg Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Bucureşti, Editura Litera, 1994, pp. 152-153.

[2] Au fost publicate în „Monitorul Oficial", nr. 188/1946 liste cu 80 de semne electorale alocate diferitelor grupări politice pentru alegerile din noiembrie 1946; vezi ANIC, fond Ministerul Justiției, dosar nr. 16/1946, ff. 65-66.

acestei încercări de părăsire a teritoriului țării a fost motivul pentru care guvernul a decis nu doar dizolvarea acestui partid şi judecarea liderilor săi, ci şi masive arestări ale membrilor şi simpatizanților. Mai mult, aceste campanii de arestări au pregătit terenul îndepărtării ultimei instituții ce mai lega România de democrație, monarhia. Începută în vara anului 1947, prin desființarea Partidului Național Țărănesc, în urma operațiunii pusă la cale la Tămădău, de către structuri comunizate ale serviciilor de informații[3], campania de desființare a partidelor politice din România a continuat până în anul 1953, atunci când au fost eliminate ultimele astfel de structuri, prin *autodizolvarea* Frontului Plugarilor şi Uniunii Populare Maghiare în PCR. În fapt destructurarea sistemului partidist a fost o preocupare constantă a liderilor comunişti de-a lungul anilor 1947-1952.

După dizolvarea PNȚ, prin înscenarea unui nou proces al *marii trădări naționale*, au urmat presiuni asupra Partidului Național Liberal. Ambele formațiuni liberale au fost puse mai întâi în imposibilitatea de a funcționa. Cea tradițională, condusă de Constantin Dinu Brătianu, a fost afectată de valurile de arestări şi a decis să îşi înceteze pentru o perioadă activitatea politică, în condițiile în care, lipsiți de posibilitatea de a se manifesta public, prin presă sau întruniri, orice inițiativă punea în pericol integritatea membrilor săi. Protestele înaintate de către liderii liberali guvernului Groza (mai ales cele din iulie 1947, cu prilejul respingerii Planului Marshall, şi octombrie acelaşi an, împotriva încercărilor de suprimare a ziarului „Liberalul") n-au adus nici un rezultat pozitiv. Pe fondul accentuării măsurilor represive[4], a eliminării din listele Parlamentului a celor trei deputați liberali – din cauza neprezentării acestora la şedințe –, conducerea Partidului Național Liberal a luat decizia de a se înceta activitatea organizațiilor. Justificarea hotărârii: pentru a nu expune şi mai mult pe membrii acestora la teroarea comunistă. Acest lucru s-a produs prin emiterea unei circulare, în noiembrie 1947, a liderului PNL Dinu Brătianu, odată cu încetarea apariției oficiosul partidului „Liberalul". Procesul de eliminare din viața publică a personalităților liberale a continuat şi în următorii ani, apogeul fiind atins în noaptea de 5-6 mai 1950, când majoritatea demnitarilor români din perioada interbelică au fost arestați[5]. Această barbară acțiune represivă a fost întreprinsă împotriva unor persoane în vârstă, lipsite de posibilități economice, pedepsite prin numeroase măsuri administrative şi care erau de multă vreme sub supravegherea strictă a organelor de Securitate.

Pe de altă parte, Partidul Național Liberal-Gheorghe Tătărescu, chiar dacă a colaborat cu PCR, a avut parte de o soartă similară. Din primăvara anului 1947, liderul acestuia, Gheorghe Tătărescu a început să critice unele dintre măsurile guvernului (legea oficiilor industriale, dar şi alte inițiative economice), publicând un *memoriu* în acest sens. Reacția sa a fost tratată cu asprime de liderii comunişti, care l-au obligat să demisioneze din guvern, în noiembrie 1947. Chiar dacă a predat conducerea partidului lui Petre Bejan, cel care alături de alți deputați liberali din Cameră s-a delimitat de acțiunile lui Tătărescu, în încercarea de a asigura supraviețuirea partidului, el nu a putut opri represiunea împotriva acestuia (cu toate că în 28 martie 1948, cu prilejul alegerilor PNL a obținut 7 mandate din 414). Sub conducerea

---

[3] Vezi Claudiu Secaşiu, *Operațiunea Tămădău (14 iulie 1947). Un document inedit*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1947 – căderea cortinei*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 558-569; *idem*, *Preliminariile asaltului final asupra PNȚ. Contribuția organelor de informații (1945-1947)*, în Ibidem, pp. 530-543.

[4] În noiembrie a fost dată sentința în procesul Maniu, iar liberalii tătărescieni au fost eliminați din guvern.

[5] Două studii cuprinse în vol. *Memoria închisorii Sighet*, Romulus Rusan (ed.), Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999 tratează pe larg această problematică. Actele în temeiul cărora s-au derulat acțiunile de urmărire polițienească a demnitarilor se regăsesc în studiul lui Claudiu Secaşiu, *Contribuții privind distrugerea elitei politice româneşti*, pp. 239-266. Consecințele acestei acțiuni şi drama demnitarilor sunt tratate pe larg şi nuanțat la Andreea Dobeş, Ioan Ciupea, *Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune*, pp. 153-238.

lui Bejan, fără activitate politică, sub stricta supraveghere a Securității, această *aripă* a PNL a supraviețuit până la începutul anilor cincizeci, când liderii săi au fost arestați[6].

O soartă similară a avut şi Partidul Social Democrat. Aripa sa colaboraționistă a fost înghițită de PCR, în două etape, în toamna anului 1947 – atunci când s-a convenit asupra unificării, cu prilejul Congresului PSD – şi în 21-22 februarie 1948, atunci când cele două partide au format Partidul Muncitoresc Român. Pe de altă parte, PSDI a supraviețuit până în 1948-1949, atunci când liderii săi au fost arestați. Mai întâi Constantin Titel Petrescu, în mai 1948, apoi întregul Comitet Executiv, în iunie 1949 şi în lunile care au urmat. Procesul împotriva liderilor social-democrați s-a desfăşurat în ianuarie 1952 şi a consfințit legalitatea deținerii acestora, condamnările primite, muncă silnică pe viață sau temniță grea pentru perioade de 10-25 ani, fiind pronunțate pentru că ar fi intenționat să *spargă unitatea clasei muncitoare*[7].

Celelalte organizații cu un caracter politic şi obştesc, create sau îngăduite de către PCR, au dispărut din viața publică treptat, în urma unor decizii luate de Secretariatul Biroului Politic al PMR. Mai întâi, în 1949, a fost discutată dizolvarea Partidului Radical Țărănesc. În fapt, liderii PMR au decis *autodizolvarea* acestuia, fără ca să fie şi enunțat un comunicat în acest sens[8]. O mai lungă discuție s-a purtat în jurul *autodizolvării* Partidului Național Popular. După ce la 28 ianuarie 1949, secretariatul Biroului Politic al CC al PMR a decis desființarea acestuia şi vărsarea cadrelor sale, sub coordonarea unei comisii conduse de Miron Constantinescu, în PMR[9], în 7 februarie problema nu era încă tranşată, Secretariatul urmând să îşi dea acordul pentru publicarea rezoluției de *autodizolvare* în presă[10]. În 12 martie 1949, discuția a fost reluată şi pentru că Teohari Georgescu a propus ca în contextul dizolvării PNP să fie desființate şi PSDI, PNL-Bejan şi PNL-Brătianu. Susținut de Gheorghiu-Dej, care a subliniat că „existența unor astfel de partide este incompatibilă cu conținutul regimului nostru”, Georgescu a supralicitat, considerând că trebuie realizat acest lucru imediat[11]. În cele din urmă, aşa cum am văzut, *autodizolvarea* acestor rămăşițe ale partidelor istorice s-a petrecut mai târziu, însă PNP a fost dizolvat în martie, ziarul „Națiunea” fiind şi el desființat în aprilie 1949.

Ultimele structuri desființate de către PMR au fost cele care, fără a fi fost partide politice, au îndeplinit funcțiuni similare acestora, Uniunea Populară Maghiară şi Frontul Plugarilor. Ambele au fost dizolvate în PMR în 14 ianuarie 1953, cadrele lor, arhivele şi tot ceea ce le aparținea trecând la PMR. Tot atunci şi-au încetat activitatea: Comitetul Antifascist German, Comitetul Democrat Evreiesc, Comitetul Popular al populației Ruse şi Ucrainiene, Comitetul Democrat Albanez, Comitetul Democrat Grec, Comitetul Democrat Bulgar, Comitetul Democrat Sârb, Comitetul popular al populației tătare şi turce, organizațiile culturale „Casa Polonă” şi „Colonia Cehoslovacă”, toate aceste organizații fiind integrate în diversele structuri ale PMR[12]. Se consfințea astfel monolitismul politic în România.

---

[6] Virgiliu Țârău, *Noaptea demnitarilor. Partidele politice de opoziție în vizorul Securității, ianuarie-mai 1950*, în Călin Vulcu-Morar, Călin Florea (editori), *Națiune și Civilizație*, Târgu-Mureş, 2002, pp. 405-419.

[7] Vezi discuția la Nicoleta Ionescu Gură, *Stalinizarea României, Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, Bucureşti, Editura All, 2005, pp. 70-82.

[8] *Stenogramele Biroului Politic al CC al PMR 1949*, vol. II, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2003, pp. 305-309.

[9] Vezi ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 6/1949; proces-verbal al şedinței Secretariatului, din 28 ianuarie 1949.

[10] Ibidem, dosar nr. 11/1949; proces-verbal al şedinței Secretariatului, 7 februarie 1949.

[11] Ibidem, dosar nr. 22/1949.

[12] Ibidem, dosar nr. 107; ibidem, dosar nr. 108/ 1953, passim.

Destructurarea societății civile

O componentă esențială a programului de instituționalizare a regimului politic comunist în România a vizat restructurarea spațiului public, implicit a actorilor care constituiau voci importante în cadrul acestuia. Dacă subordonarea ideologică a presei şi controlul asupra manifestărilor şi întrunirilor publice s-au realizat în contextul funcționării Convenției de Armistițiu, respectiv a acțiunilor de intimidare coordonate de către autoritățile comuniste, din prima jumătate a anului 1947 a început şi procesul de eliminare a nucleelor instituționale, asociative, care nu se puteau încadra în noua ordine politico-ideologică. Este vorba de toate acele structuri asociative care au funcționat în România de până atunci, chiar şi în perioadele dictatoriale. Cum acestea erau create cu scopul de a agrega identități culturale, religioase, profesionale sau de a promova interese de grup, veneau în contradicție cu forma şi substanța societății imaginate de autoritățile comuniste, în care indivizii nu se puteau reuni decât în *cadre* puse la dispoziție de autorități (în Constituția din 1948, mai apoi în cea din 1952, respectiv în cea din 1965, cu modificările aduse ulterior, principalele drepturi şi libertăți pentru cetățeni, libertatea cuvântului sau cea de întrunire, urmau a fi exercitate prin *punerea la dispoziția oamenilor muncii a locațiilor pentru desfăşurarea acestora*). Or, într-un atare context, devenea evident că vechile structuri de reprezentare ale intereselor societății, în diversitatea lor, urmau să dispară, pentru a face loc acelor organizații de susținere a politicii PCR, create în acest scop încă din 1944-1945: sindicale (cu reprezentarea muncitorilor sau țăranilor, a diferitelor profesii), politice (Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, alte organizații de reprezentare a minorităților, femeilor – Uniunea Femeilor Antifasciste din România, continuată de Uniunea Femeilor Democrate din România –, tineretului – Tineretul Progresist etc), economice (economate), profesionale (uniuni de creație, asociații sportive, precum *Sportul Popular*) sau culturale.

Sub coordonarea autorităților polițieneşti, din 1947 a început acțiunea de dizolvare a tuturor organizațiilor şi asociațiilor care contraveneau intereselor autorităților comuniste. Procedura, la fel ca şi în cazul partidelor politice, s-a dezvoltat pe trei direcții. Una legală, prin care acestor structuri li se cerea relegalizarea, în acord cu prevederile juridice adoptate, prin care se făcea imposibilă continuarea activității până la acordarea acceptului autorităților. Cea de a doua, prin care aceste structuri erau catalogate ca fiind duşmănoase regimului şi erau interzise, liderii lor fiind implicați în procese spectacol care să ilustreze pericolul social pe care îl reprezentau (a se vedea cazul asociațiilor de prietenie cu state occidentale, Marea Britanie, Franța, Statele Unite sau Italia, procesele având loc până în 1951). Cea mai uzitată a fost însă procedura *autodizolvărilor*, coordonată de către structurile polițieneşti ale statului. Început în 1947, acest proces prin care diverse asociații îşi încetează activitatea, a fost continuat până la începutul decadei următoare. Poliția, jandarmeria, mai apoi Securitatea şi Miliția, realizau descinderi la sediile legale ale acestor asociații, ridicau actele, rețineau pe cei responsabili, şi în urma anchetelor obțineau *autodizolvarea* formală a acestora. Diverse şi având un grad de reprezentare socială şi un impact public diferențiat, structurile asociative dispăreau, lăsând locul noilor canale de organizare şi mobilizare socială, definite ideologic şi menite a realiza integrarea socială în cadrul a ceea ce autoritățile au imaginat a fi *națiunea socialistă*. Pentru a realiza amploarea programului de distrugere a acestor nuclee ale societății civile – am identificat, până în prezent, circa 1000 de astfel de asociații desființate[1]:

Societatea Văduvelor pensionare de Ofițeri din Județul Sibiu; Asociația Pensionarilor Publici; Asociația Solidară a Pensionarilor Civili din România; Asociația profesională a țesătorilor în bumbac în şi cânepă din România; Reuniunea vânătorilor – Valea Hârtibaciului; Uniunea Generală a Industriaşilor din România; Societatea Pantofarilor Patroni din Sibiu; Asociația „Surorilor de Caritate de Război”; Reuniunea meseriaşilor din Gherla; Societatea

---

[1] Selecția operată de noi a avut ca principal criteriu ilustrarea diversității asociațiilor desființate, locale şi naționale, profesionale sau culturale etc.

pentru exploatări forestiere[2]; Societatea Carpaţi, Cercul ieşenilor; Cercul bănăţean, Asociaţia Comercianţilor şi Industriaşilor de textile, îmbrăcăminte şi anexe din România; Clubul Regal; Asociaţia Română a Cinematografiştilor Amatori; Asociaţia „Veteranilor din războiul din 1887"; Aeroclubul Regal al României; Asociaţia generală a comercianţilor de coloniale, delicatese şi băuturi din România; Asociaţia Veteranilor din campania din 1913 – „Avântul Ţării"[3], Societatea ofiţerilor de Rezervă „Mihai I"; Asociaţia Întreprinzătorilor de lucrări publice şi private; Uniunea Naţională a Foştilor Luptători Combatanţi – Drapelul Românesc; Asociaţia Virtutea Militară de Război; Asociaţia Pensionarilor Subofiţeri; Asociaţia „Tenis Club Român"[4]; Clubul Carpatin Român; Societatea de Înmormântare Dumbrava; Asociaţia depozitelor de medicamente din ţară; Jokey Club[5]; Asociaţia Luptătorilor de la Sărata-Porumbacu; Societatea Naţională de Gaz-Metan; Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor românilor; Asociaţia Întreprinderilor Industriale din Arad; Asociaţia Centrală a Morarilor din România[6]; Asociaţia „Făuritorii României Mari"; Asociaţia „Ajutorul de înmormântare CFR" Buzău; Asociaţia funcţionarilor judecătoreşti[7]; Asociaţia Sportivă „Maraton"; Gruparea Sportivă „Danubiana"; Asociaţia de Ajutor Reciproc „Mişcarea"; Asociaţia Culturală Corală „Diana"; Societatea Muzicală Negru-Vodă[8]; Asociaţia Veteranilor de Război; Asociaţia voluntarilor Arad[9]; Clubul Filateliştilor; Asociaţia pentru ocrotirea orbilor; Asociaţia pentru creşterea vitelor Siementhal; Asociaţia profesională a meseriaşilor brutari[10]; Asociaţia Culturală Mihai Eminescu; Universitatea Populară Tulcea; Societatea de binefacerea „Sf. Fecioară Maria"; Clubul Călăreţilor Bucureşti; Clubul Civil de Lectură Buteni[11]; Asociaţia restauratorilor, hotelierilor şi cârciumarilor din Sibiu; Asociaţia invalizi, orfani, văduve, prizonieri, luptători; Asociaţia Româno-Americană; Asociaţia Româno-Cehoslovacă; Asociaţia Winston Churchill; Asociaţia Cercul Moldovenilor; Ateneul Popular- Ionescu Gion[12].

O atare trecere în revistă, chiar şi sumară, este edificatoare pentru efortul depus de autorităţi pentru distrugerea legăturilor societăţii româneşti cu valorile şi structurile interbelice, dar şi pentru eliminarea oricăror organizaţii care puteau să propună sau susţină idei sau interese contrare celor oficiale.

---

[2] Vezi actele de dizolvare în ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar nr. 109/1947.
[3] Ibidem, dosar nr. 110/1947.
[4] Ibidem, dosar nr. 111/1947.
[5] Ibidem, dosar nr. 113/1947.
[6] Ibidem, dosar nr. 114/1947.
[7] Ibidem, dosar nr. 119/1947
[8] Ibidem, dosar nr. 120/1947
[9] Ibidem, dosar nr. 121/1947.
[10] Ibidem, dosar nr. 122/1947.
[11] Ibidem, dosar nr. 123/1947.
[12] Ibidem, dosar nr. 125/1947.

Organizațiile de masă. Uniunea Tineretului Comunist

Un Leviathan organizatoric

Într-un stat totalitar, partidul comunist își disimulează statutul de partid-unic prin intermediul unei vaste, dense și complicate rețele de organizații menite a cuprinde cât mai mult din populația țării. Este vorba despre ceea ce ideologia comunistă numește „organizații de masă”.Lenin a fost primul care, în 1902, în faimosul text programatic „Ce-i de făcut?”, a distins între funcțiile partidului de avangardă (conspirativ, disciplinat, puțin numeros și compus doar din revoluționari de profesie) și cele ale organizațiilor de masă (cum ar fi sindicatele, care trebuia să aibă o cuprindere cât mai largă și, sub controlul secret al partidului, să prelungească influența acestuia spre toate categoriile de muncitori)[1]. După câștigarea puterii de către bolșevici, Lenin s-a opus „facțiunii de stânga” din partid reprezentate de Troțki, care, printre altele, cerea desființarea sindicatelor și a altor organizații profesionale socotite a fi devenit „revolute” în noul context. Lenin a cerut, în schimb, preluarea, transformarea și controlul strict al acestora pentru a fi utilizate conform scopurilor partidului unic. Menirea organizațiilor de masă era, după cele afirmate de Lenin în alt text faimos, de a funcționa pe post de „curele de transmisie” între partidul comunist (care, pentru a-și păstra caracterul revoluționar, de clasă, trebuia să limiteze numărul membrilor) și „masa celor ce muncesc”. „Un adversar mai puternic, scria ideologul comunist, poate fi învins numai printr-o încordare maximă a forțelor și numai cu condiția *obligatorie* de a folosi cu maximum de atenție, grijă, prudență și pricepere orice «*fisură*», fie cât de mică, între dușmani [...], cât și orice posibilitate, oricât de mică, de a găsi un aliat de masă, fie chiar vremelnic, șovăielnic, nestatornic, nesigur, condiționat”[2]. Acest gradualism aparent, propovăduit de Lenin, avea, exclusiv, rațiuni tactice, puterea comunistă urmând a face anumite „compromisuri” cu vechea orânduire până ce comunismul se va fi instalat pe deplin.

Stalin a preluat teoria curelelor de transmisie și a făcut din ea model organizatoric pentru Uniunea Sovietică și, ulterior, pentru toate statele comunizate din Europa de Est. În accepțiunea lui Stalin, în rândul organizațiilor de masă intrau sindicatele, cooperativele, organizațiile de fabrică și uzină, asociații fără partid ale femeilor, organe de presă, organizații cultural-educative, uniuni ale tineretului, sovietele sau alte forme de organe alese etc.

Acestora le erau rezervate roluri ancilare, în siajul partidului comunist: de a aplica fără rest directivele centrului, de a dezbate cele mai eficiente căi de „transpunere în practică”, de a mobiliza masele, de a se constitui în rezervă de cadre pentru partid și pentru stat, de a fi o primă școală a comunismului, de a reprezenta interesele partidului acolo unde acesta nu se întindea organizatoric ș.a[3]. În fapt, funcțiile organizațiilor de masă se suprapuneau într-o mare măsură peste cele ale partidului: mobilizarea politică și socială, (re)socializarea maselor în acord cu ideologia comunistă, recrutarea, selectarea și formarea noii elite, în fine, controlul social[4]. Pe scurt, deși regimul simula prin intermediul lor mecanismele democratice, organizațiile de masă erau încă un instrument de putere la dispoziția dictaturii comuniste.

Modelul sovietic

---

[1] V. I. Lenin, *Ce-i de făcut. Probleme acute ale mișcării noastre,* în *Opere complete*, ediția a II-a, vol. VI (ianuarie-august 1902), București, Editura Politică, 1964, pp. 1-190.

[2] *Idem, Despre sindicate, despre momentul actual și despre greșelile lui Troțki*, în *Lenin despre sindicate, 1895-1923*, București, Editura Consiliului Central al Sindicatelor, 1958, pp. 767-789; vezi și *idem, „Stângismul” – boala copilăriei comunismului*, ediția a IV-a, București, Editura pentru literatură politică, 1953.

[3] I. Stalin, *Problemele leninismului,* ediția a II-a, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, în special pp. 119-121.

[4] Juan J. Linz, *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, în Fred Greenstein, Nelson Polsby (editori), *Handbook of Political Science*, vol. III, Adison Wesley, 1975, pp. 208-211.

Regimurile totalitare se remarcă prin atenția extraordinară pe care o acordă încadrării politice a tinerilor şi socializării politice primare[5]. Proiectul totalitar vizează cuprinderea tuturor tinerilor şi copiilor, de la cele mai fragede vârste, într-un cadru organizat şi îndoctrinarea sistematică a acestora în scopul creării „omului nou". Ideologii comunişti împărtăşeau cu alți autori de inginerii sociale din secolele XIX şi XX credința în maleabilitatea radicală a ființei umane şi în puterile melioriste, transformatoare, nelimitate ale propagandei şi organizării. Totuşi, această credință era dublată de o mizantropie structurală, bazată pe supoziții sumbre despre natura umană şi a societății, care a deschis calea utilizării pe scară largă la nivel social a instrumentelor coercitive şi de control. Deşi colectivist, marxism-leninismul amesteca fascinația față de mulțime cu teama şi neîncrederea față de aceasta. Ambivalența se observă foarte bine în cazul atitudinii față de tineri, care, pe de o parte, apăreau, din cauza legăturilor slabe cu vechiul regim, ca ipostazierea perfectă a „omului nou" şi ca masă de manevră ideală, dar, pe de alta, erau tratați cu infinită suspiciune. De altfel, rețeaua de organizații comuniste s-a întins cu precădere spre categoriile de populație de care regimul îşi lega interesele şi care, totodată, erau suspectate ideologic: tinerii, țăranii, intelectualii, soldații şi, nu în ultimul rând, muncitorii.

Scrierile leniniste şi staliniste, precum şi experiența sovietică în organizarea tineretului au fost determinante pentru atitudinea față de tineri din statele comunizate după al doilea război mondial.

Lenin era preocupat încă din tinerețe de teama „idioată, filistină" față de tineri. „E nevoie de forțe tinere. Eu aş zice că merită să fie pur şi simplu împuşcați pe loc cei ce-şi permit să spună că nu se găsesc oameni. [...] Trebuie să recrutăm tineretul pe o scară mai largă (...) *fără să ne temem de el*", scria Lenin în perioada când pregătea revoluția împotriva regimului țarist şi îi îndemna pe tineri inclusiv la acte de terorism[6]. După preluarea puterii de către bolşevici, noul regim a trecut la organizarea tinerilor într-o organizație comunistă unică. Aşa s-a format Comsomolul (***Kom**munisticeski* ***So**iuz* ***Mol**odioji* - Uniunea Tineretului Comunist), care şi-a ținut primul congres în octombrie-noiembrie 1918. Inițial autodeclarată ca organizație „independentă" şi doar „solidară cu Partidul Comunist", Uniunea şi-a recunoscut la congresele ulterioare subordonarea față de PCUS.

Într-un discurs devenit canonic pentru propaganda comunistă, Lenin fixa, la al III-lea Congres al Comsomolului (octombrie 1920), „sarcinile Uniunilor Tineretului". În viziunea lui Lenin, principala „sarcină" a tinerilor era învățarea comunismului, prin îmbinarea studiului cu activitățile practice. Se deschidea astfel calea, pe de o parte, spre îndoctrinarea masivă a tinerilor şi, pe de alta, spre implicarea acestora, încă din timpul şcolii, în activități economice patronate de noul regim. Lenin mai spunea că tinerii sunt datori să-şi însuşească „morala comunistă", care este „deplin subordonată intereselor luptei de clasă", şi că trebuie să apere pe cale armată noul regim[7].

Prescripții asemănătoare se găsesc şi la Stalin. Pentru acesta, Comsomolul era cureaua de transmisie prin intermediul căreia partidul educa generația tânără şi forma rezerve tinere pentru partid şi pentru celelalte organizații de masă. „Aceasta, formula Stalin „dialectic", este o organizație de masă a tineretului muncitoresc şi țărănesc, nu o organizație de partid, dar care ține direct de partid". Comsomolul trebuia să-şi întărească nucleul proletar şi să ducă o „luptă necruțătoare" împotriva „elementelor complet descompuse" din Uniune. Tineretul mai era dator să se implice în construirea societății comuniste şi să-şi apere patria împotriva

---

[5] Julius Gould, *The Komsomol and the Hitler Jugend*, în „The British Journal of Sociology", vol. 2, no. 4, Dec. 1941, pp. 305-314.
[6] V. I. Lenin, *Scrisoare către A. A. Bogdanov şi S. I. Gusev* şi *Către S. I. Gusev*, în V. I. Lenin, *Despre tineret*, ediția a II-a, Bucureşti, Editura Politică, 1963, pp. 149-155.
[7] V. I. Lenin, *Sarcinile Uniunilor Tineretului*, ediția a XI-a, Bucureşti, Editura Tineretului, 1959.

duşmanilor din afară şi dinăuntru[8]. Aşadar, Comsomolul se prefigura ca având triplă funcţionalitate – ideologică, economică şi militară[9].

Apartenenţa la organizaţie era rezervată, până la mijlocul anilor 1930, cu precădere proletariatului şi ţărănimii sărace. Ulterior, pentru a fi sporit numărul membrilor, criteriul „de clasă” a fost înlocuit cu acela al loialităţii faţă de regimul sovietic. Dacă la primul Congres Comsomolul număra doar 22 000 de membri, până spre sfârşitul celui de-al doilea război mondial a atins dimensiuni gigantice, încorporând 15 000 000 de tineri, circa jumătate din populaţia tânără a Uniunii Sovietice. Organizaţia de pionieri, fondată în 1922, a căpătat un rol mai important, ajungând la rându-i la dimensiuni uriaşe (13-14 milioane de membri). Comsomolul controla activitatea Organizaţiei Pionierilor (rezervată elevilor cu vârste între 9 şi 14 ani), precum şi pe aceea a Organizaţiei „Octombriştilor” (care cuprindea copiii de până la 8 ani).

Uniunea Tineretului Comunist din România

Uniunea Tineretului Comunist din România are mai multe date de naştere. Istoria sa timpurie este efemeră, intermitentă şi neclară, fiind, ulterior, după venirea comuniştilor la putere, falsificată şi reinventată.

În 1951, PMR a format o Comisie care să stabilească data înfiinţării UTC-ului, dar aceasta nu s-a putut hotărî asupra unui moment precis[10]. Până la urmă, s-a optat pentru 19-20 martie 1922, când a avut loc la Bucureşti „Conferinţa generală a tineretului socialist”. În fapt, Conferinţa nu a fost decât o tentativă între altele a comuniştilor autohtoni, ghidaţi de Internaţionala Tineretului Comunist (KIM), de a radicaliza tineretul cu orientare de stânga şi de a deturna organizaţiile de tineret social-democrate sau sindicale în scopul creării unei organizaţii de masă comuniste. KIM a fost creată de Comintern, în noiembrie 1919, la Berlin, pentru a servi ca interfaţă internaţională a regimului bolşevic de la Moscova în efortul de a atrage tineretul din diferite zone ale lumii de partea comunismului[11]. Reţeta aplicată de KIM era aceeaşi care a dus la propria formare: infiltrarea, radicalizarea şi scindarea organizaţiilor social-democrate şi socialiste, urmată de constituirea unei organizaţii comuniste unitare.

Întocmai s-au petrecut lucrurile şi în România, unde comuniştii locali şi KIM au încercat să preia organizaţiile de tineret ale Partidului Socialist (fostul Partid Social Democrat din România, rebotezat în 1918). După sciziunea Partidului Socialist în timpul Congresului de la Bucureşti din mai 1921 (cunoscut, în istoriografia comunistă, ca prim congres al Partidului Comunist Român) şi arestarea delegaţilor care au votat în favoarea afilierii la Internaţionala a III-a, tinerii comunişti aflaţi în libertate au intenţionat să provoace o sciziune similară în

---

[8] I. Stalin, *Despre sarcinile Comsomolului*, Bucureşti, Editura Tineretului a CC al UTM, 1953.

[9] În timpul războiului civil, tinerii din Comsomol au activat pe post de agitatori, comisari sau trupe de şoc. La Congresul al V-lea (octombrie 1922), Uniunea a luat sub patronajul său flota navală de război. În al doilea război mondial, comsomoliştii au constituit o resursă umană importantă pentru Armata Roşie. În plan economic, Comsomolul a fost mobilizat, asemeni celorlalte organizaţii de masă, pentru realizarea planurilor cincinale, care au demarat în 1928. Dintre membrii organizaţiei s-au recrutat o bună parte a stahanoviştilor. Tinerii activişti au fost trimişi cu miile pentru a participa la lichidarea „kulacilor” şi pentru a sprijini colectivizarea. Au avut de asemenea un rol important în epurările din învăţământ. Comsomolul însuşi a trecut prin mai multe valuri de epurări. Marea Teroare s-a soldat cu decimarea aparatului central al organizaţiei. Totuşi, vechea gardă a partidului a fost afectată într-o mai mare măsură de represiunea stalinistă, aşa încât, din deceniul patru, comsomoliştii au început să preia posturile din partid şi din stat rămase vacante. După război, accentul în preocupările Comsomolului s-a mutat dinspre economie spre educaţie politică şi activităţi „cultural-sportive”; vezi Ralph Talcott Fisher, *Pattern for Soviet Youth. A Study of the Congresses of the Komsomol, 1918-1954*, New York, Columbia University Press, 1959; Merle Fainsod, *The Komsomols – a Study of Youth under Dictatorship*, în „The American Political Science Review”, vol. 45, no. 1, Mar. 1951, pp. 18-40; M. I. Kalinin, *Drumul glorios al Comsomolului*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Tineretului, 1948.

[10] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 106/1951, ff. 1-6.

[11] Gh. Moţ, V. Ştefănescu, C. Mocanu, *Contribuţii la istoria organizaţiei marxist-leniniste de tineret din Romînia*, vol. I, Bucureşti, Editura Tineretului, 1959, pp. 79 şi urm.

mişcarea de tineret social-democrată. Tentativele de „unificare” a organizațiilor tineretului de pe întreg teritoriul României sub conducerea comuniştilor şi de afiliere a acestora la KIM au eşuat, în mare parte, ca urmare a opoziției social-democraților, a Comisiei Generale a Sindicatelor, dar mai ales din cauza măsurilor punitive ale autorităților, care priveau gruparea comunistă ca pe o mişcare anti-sistem. Singurul rezultat concret a fost desprinderea din organizațiile socialiste şi sindicale a unor lideri şi grupuscule radicale, care au activat sub diferite titulaturi. Cel mai activ grup a fost Comitetul Central provizoriu al Mişcării Tineretului Socialist, care a decis, în martie 1923, transformarea în Uniunea Tineretului Socialist (UTS) – nume înşelător, ales pentru a-i atrage pe social-democrați. Acest grup a convocat „Conferința generală a tineretului socialist”, aleasă se regimul comunist ca dată de naştere a UTC[12].

Între timp, Partidul Comunist din România, reorganizat în străinătate de Comintern, a preluat inițiativa, anunțând, pentru 1 mai 1924, transformarea UTS în Uniunea Tineretului Comunist din România (UTCdR) şi afilierea acesteia la KIM. A fost un act formal, pe hârtie, decis conspirativ, neavând loc un congres propriu-zis de constituire[13].

Primul statut al UTCdR, elaborat în 1925, specifica în articolul 1 că Uniunea este secție a KIM, iar, la articolul 3, că este „complet subordonată” PCR din punct de vedere politic. Deveneau membri aceia care recunoşteau nu doar statutul PCR, ci şi pe acela al KIM. Membrii erau datori să respecte, sub amenințarea sancțiunilor, regulile strictei discipline revoluționare şi normele de conspirativitate[14].

Chiar în aceeaşi perioadă, între aprilie şi decembrie 1924, autoritățile au emis mai multe decizii de interzicere a activității organizațiilor comuniste, culminând cu Legea Mârzescu care a scos PCR şi UTCdR în afara legii. Până spre sfârşitul celui de-al doilea război mondial, comuniştii au activat în ilegalitate, nedepăşind statutul de mişcare marginală. Activitatea UTCdR, care nu a numărat mai mult de câteva sute de membri[15], s-a rezumat la publicistica şi propaganda clandestină şi la organizarea de acțiuni greviste şi subversive. Conducerea Uniunii, care era numită şi controlată de KIM, a fost măcinată, asemeni conducerii Partidului Comunist, de nenumărate lupte interne şi epurări. În plus, a fost în permanență hărțuită şi decimată de autorități.

În 1936, pe fondul slabelor performanțe, UTCdR s-a autodizolvat, ca urmare a deciziei KIM. Internaționala Tineretului Comunist va dispărea şi ea, odată cu dizolvarea Cominternului în 1943[16].

În februarie 1939, PCR a calificat desființarea UTCdR drept „o greşeală” şi a hotărât reînființarea Uniunii. Nici de data aceasta UTCdR nu s-a bucurat de aderență de masă şi nici de libertate de mişcare, organizația fiind persecutată de regimul antonescian.

Uniunea Tineretului Comunist (UTC) s-a reactivat după 23 august 1944, de data aceasta într-un mediu incomparabil mai favorabil, aflându-se sub protecția Armatei Roşii, a autorităților şi a unui Partid Comunist din ce în ce mai puternic. Primul secretar general al UTC după 23 august a fost Nicolae Ceauşescu, care activase în Uniune în perioada interbelică şi după 1939, fiind de mai multe ori închis. În fruntea UTC, Ceauşescu a păstrat metodele clandestine utilizate în perioada interbelică, nesesizând noul context politic, drept pentru care în scurt timp a primit alte însărcinări, în provincie[17].

---

[12] Constantin Petculescu, *Crearea Uniunii Tineretului Comunist*, Bucureşti, 1972.

[13] „Tineretul Socialist”, 1 mai 1924.

[14] *Statutul provizoriu al Uniunii Tineretului Comunist din România*, în *Documente din istoria Uniunii Tineretului Comunist din Romînia, 1917-1944*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1958, pp. 103-115.

[15] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 615/1933, ff. 1-7.

[16] *Documente din istoria Uniunii Tineretului Comunist*..., pp. 93 şi urm.; C. Bărbulescu ş.a., *File din istoria UTC*, Bucureşti, 1971, *passim*.

[17] ANIC, fond CC al PCR - Secția Cadre, dosar C 2050, Nicolae Ceauşescu, ff. 1-24; Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, p. 171.

Uniunea Tineretului Comunist a fost o piesă importantă în strategia „frontului popular” pe care Partidul Comunist a utilizat-o în ascensiunea sa spre putere. Asemeni Partidului Comunist, UTC a urmat politica de „compromisuri” recomandată de Lenin, căutând să se asocieze cu alte grupări de tineret, sub titulatura generoasă şi înşelătoare a unor organizații-umbrelă, pentru a obține sprijin de masă. După cum explica Teohari Georgescu, Uniunea Tineretului Comunist a ajuns să fie considerată de către liderii comunişti, în primii ani de după război, „o organizație prea îngustă, îngustă şi din punct de vedere politic prin denumirea sa care împiedica o parte din tineret să vină în Organizația Tineretului Comunist, şi îngustă din punct de vedere al numărului mic de membri”[18]. În 1945, UTC cuprindea circa 63 000 de membri[19].

Ca urmare, au fost create diferite paravane organizatorice în jurul UTC: *Frontul Unic al Tineretului Muncitoresc* (constituit în septembrie 1944, după modelul Frontului Unic Muncitoresc, din tineri comunişti şi social-democrați), *Frontul Național Democrat al Tineretului* (creat formal în octombrie 1944, după modelul Frontului Național Democrat) şi *Mişcarea Tineretului Progresist din România* (ianuarie 1945, formată, pe lângă comunişti şi social-democrați, din tinerii Frontului Plugarilor, partidul lui Petru Groza creat în 1933, şi din alte grupări care gravitau în jurul PCR). Nici una din aceste formule organizatorice nu a dus la rezultatele scontate. La Plenara din martie 1945, UTC admitea acest lucru, iar o lună mai târziu decidea formarea unei alte organizații-umbrelă, *Tineretul Progresist* (TP), care se va dovedi ceva mai eficientă. Preşedintele TP, Constantin Drăgoescu, era şi secretar al organizației UTC. În TP vor intra comuniştii, social-democrații, „tineretul plugăresc”, tinerii țărănişti din facțiunea lui Anton Alexandrescu, cei liberali din facțiunea Gheorghe Tătărescu, precum şi alte grupări mai mici. Pentru a da credibilitate noii organizații, UTC se autodizolvă oficial în iunie 1945. Programul TP era general şi generos, promițând promovarea intereselor tineretului şi nefăcând decât vag mențiuni la comandamentele comuniste. Activiştii comunişti au fost instruiți să nu facă „paradă de marxism” şi să-şi disimuleze activitatea politică în spatele unor acțiuni culturale, sportive sau sindicale. Filialele organizațiilor se constituiau în jurul unor „comitete de inițiativă”, urmând ca alegeri pentru desemnarea conducerii să aibă loc doar atunci când era asigurată victoria comuniştilor. „Ce, noi suntem legalişti? Noi suntem comunişti. Noi spunem: alegerile sunt bune atâta vreme cât dau rezultate democratice”, spunea Miron Constantinescu în primăvara anului 1946 la un instructaj cu tinerii activişti[20]. „Democratic” însemna, în idiomul comunist, „favorabil comuniştilor”.

Activitatea TP s-a lovit de boicotul organizațiilor de partid ale liberalilor, țărăniştilor şi social-democraților, de opoziția unor organizații sindicale, profesionale şi religioase, precum şi de rezistența tinerilor neîncadrați, în special a celor din mediul universitar şi din zona rurală.

Drept urmare, la Plenara din ianuarie 1946, Partidul Comunist califica din nou desființarea UTC drept o greşeală, cerând reactivarea ei. Concomitent, continua să înființeze organizații de masă satelit. În august 1946 s-a înființat Federația Națională a Tineretului Democrat din România (FNTDR), ca o interfață internă pentru Federația Mondială a Tineretului Democrat (FMTD), creată în octombrie 1945 de Uniunea Sovietică pentru a prelua o parte din funcțiile KIM.

În perioada următoare, pe măsură ce Partidul Comunist îşi consolida puterea, au fost înființate organizații de tineret pe categorii: Frontul Democrat Universitar, transformat în mai 1947 în Uniunea Națională a Studenților din România (care număra, în 1948, 40 000 de membri dintr-un număr de 59 000 de studenți), Organizația Tineretului Sătesc (februarie 1948, cuprinzând 235 000 din cele 2 milioane de tineri țărani), Uniunea Asociațiilor de Elevi

---

[18] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 84/1949, ff. 4-5.
[19] Ibidem, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 32/1945.
[20] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 41/1948, ff. 1-22.

(februarie 1948, numărând 200 000 de membri din 380 000 de elevi), Tineretul Uniunii Populare Maghiare (cuprinzând, tot în 1948, 32 000 de membri, din cei 90 000 de tineri maghiari), Frontul Tineretului Democrat Evreu (cu 30 000 de membri din circa 50 000 de tineri evrei)[21]. În fine, după constituirea Partidului Muncitoresc Român (PMR) prin unificarea PCR cu o parte din PSD, în februarie 1948, s-a format Uniunea Tineretului Muncitoresc (UTM)[22]. În această perioadă, secretar general al Uniunii era Mihai Dalea. În UTM intrau, la începutul anului 1948, 300 000 din cei 450 000 de tineri muncitori şi din cei 3 300 000 de tineri ai României[23].

Începând cu 1948[24], după cucerirea deplină a puteri, PMR şi-a pus problema unificării şi epurării organizațiilor de tineret. Concomitent, tinerii au fost vizați de mai multe valuri de arestări. Inițial, din 1945, au fost arestați participanții la manifestațiilor anticomuniste, iar din 1948 au început arestările pe categorii, fiind urmăriți membrii organizațiilor de tineret liberale, țărăniste şi legionare. Organizațiile de tineret politice şi religioase au fost desființate[25].

Plenara CC al PMR din 22-24 decembrie 1948 a decis formarea organizației unice de tineret, după modelul Comsomolului[26]. De altfel, Comsomolul a avut un rol decisiv în luarea acestei hotărâri, unificarea fiind cerută în cursul vizitei unei delegații UTM la Moscova, în 1948[27]. Anunțarea intenției PMR şi „prelucrarea" rezoluției PMR în organizațiile de tineret a stârnit proteste şi incidente violente în mai multe zone din țară[28].

Congresul de „unificare", de fapt de absorbție, a tuturor organizațiilor de tineret în Uniunea Tineretului Muncitor a avut loc, în prezența liderilor comunişti, la Sala Ateneului Român, în zilele de 19-21 martie 1949. Gheorghe Florescu, un fost tipograf, în vârstă de 38 de ani, care a fost şi preşedinte al FNTD, a devenit prim-secretar al UTM, rămânând în funcție până în 1952[29].

Rezoluția Congresului a schițat sarcinile UTM în stilul gongoric al epocii: organizația era datoare să mobilizeze tineretul în producție pentru realizarea şi depăşirea planului de stat în industrie şi agricultură; să selecteze cadre pentru funcțiile de partid şi de stat; să educe tineretul în spiritul marxism-leninismului, al moralei proletare, al eroismului şi patriotismului, al iubirii față de Uniunea Sovietică, PCUS şi Stalin, față de Republica Populară Română şi PMR; să cultive vigilența de clasă, ura neîmpăcată împotriva exploatatorilor, împotriva agenților slugarnici ai duşmanului de clasă dinăuntrul şi din afara țării; să contribuie la ridicarea nivelului pregătirii profesionale şi a nivelului cultural al tineretului, la lichidarea analfabetismului, la dezvoltarea sportului de masă; să combată putregaiul ideologiei burgheze, huliganismul, beția, atitudinile netovărăşeşti față de femeie, ploconirea nedemnă față de

---

[21] Ibidem, dosar nr. 124/1948, ff. 35-43.
[22] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 4/1948. Uniunea Tineretului Muncitoresc a fost, la origine, denumirea unei organizații formate de muncitorii ceferişti în februarie 1947, care a fost preluată imediat de PCR.
[23] Ibidem, f. 36; Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 86/1949, f. 7.
[24] În 1948, conducerea UTM era asigurată de Gheorghe Florescu – secretar general, Petre Lupu, Pavel Lala, Drăgan Ilie, Manea Anton – secretari; Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 52/1948, f. 24.
[25] Ioana Boca, *Studenții în anii '50*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă", volumul I, 2002, pp. 234-235; Maria Someşan, *Universitate şi politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade şi Documente*, Bucureşti, Editura Universității Bucureşti, 2004, pp. 241 şi urm.
[26] *Rezoluția Şedinței Plenare a CC al PMR din 22-24 decembrie 1948 asupra activității Partidului în rândurile tineretului*, Bucureşti, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1949.
[27] *Raport asupra problemelor discutate de delegația CC al UTM cu conducerea Comsomolului la Moscova*; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 124/1948, f. 6.
[28] Ibidem, dosar nr. 74/1949, ff. 103-106.
[29] Ibidem, dosar nr. 88/1949, f. 1.

cultura imperialismului şi deprinderile burgheze[30]. Toate acestea vor fi preluate şi în Statutul UTM, nerespectarea sarcinilor putând duce la sancţiuni sau la excluderea din organizaţie.

Aşa cum se poate observa, UTM, ca şi PMR, nu se rezuma la un set de cerinţe strict politice, fixând standarde etice, atitudinale şi caracteriale (şi ele cu substrat ideologic) prin care urmărea o normare *in extenso* a gândirii şi comportamentului membrilor. Acest lucru va permite intruziunea în viaţa personală a tinerilor, orice amănunt biografic din viaţa privată putând constitui pretext pentru o sancţiune politică.

Statutul şi structura de organizare a UTM au copiat modelul Comsomolului – definiţia organizaţiei, natura relaţiilor cu partidul, organizarea, funcţiile şi modul de funcţionare fiind, cu deosebiri nesemnificative, aceleaşi. Între conducerea UTM şi aceea a Comsomolului au avut loc întâlniri frecvente la sfârşitul anilor 1940, partea sovietică ghidând atent structurarea UTM[31]. Au fost organizate periodic pelerinaje la Moscova ale liderilor şi membrilor UTM, iar câteva zeci dintre ei au urmat Şcoala Centrală de Cadre a Comsomolului[32]. Au fost traduse sau scrise, în cantităţi industriale, materiale, broşuri şi cărţi privind „experienţa Comsomolului”[33]. Orice discurs privind tineretul din anii 1940-1950 începea cu invocarea modelului sovietic.

În acelaşi timp, structura UTM reproducea şi dublá structura PMR, el însuşi o copie a PCUS[34]. UTM se afla sub coordonarea Secţiei organelor conducătoare de partid, sindicale şi de tineret a Comitetului Central al PMR, cunoscută ulterior sub numele de Secţia Organizatorică. „Organul suprem” al UTM era Congresul şi, în cazuri excepţionale, Conferinţa pe ţară. Între Congrese, Uniunea era condusă de un Comitet Central (45 de membri în 1949), dar puterea reală era exercitată de un birou executiv (11 membri) şi, mai precis, de secretariatul biroului (5 membri), condus de un prim-secretar. Organismele de conducere erau alese de organizaţiile UTM, însă alegerile erau formale, partidul fixând în prealabil rezultatele. Pe lângă CC funcţionau secţii şi comisii, iar în teritoriu conducerea era asigurată de comitete judeţene. Un număr de instructori făceau inspecţii în teritoriu şi verificau aplicarea deciziilor[35].

Secţiile au avut o geografie variabilă de-a lungul timpului, dar cele mai importante au rămas Secţia Organizatorică (exercita controlul asupra organizaţiilor Uniunii şi verifica biografia membrilor UTM), Secţia de Propagandă şi Agitaţie (care răspândea mesajele în interiorul şi în afara organizaţiei, coordonând şi sectorul presă), Secţia Administrativă sau gospodărie (care gestiona fondurile şi patrimoniul organizaţiei), Secţia de pionieri (care coordona organizaţia elevilor), Secţia de Relaţii Internaţionale (care asigura contactul cu Federaţia Mondială a Tineretului Democrat, Uniunea Internaţională a Studenţilor, Comsomolul şi alte organizaţii de tineret)[36].

Pentru instruirea cadrelor, UTM a avut la dispoziţie din 1949 o şcoală centrală purtând numele „Filimon Sârbu” (cu circa o sută de absolvenţi anual) şi o întreagă reţea de şcoli de câteva luni sau secţii pe lângă şcolile de partid (prin care treceau câteva mii de activişti anual). La acestea se predau cursuri de istoria PCUS, a PMR şi istorie universală, materialism

---

[30] *Rezoluţia Congresului de unificare a tineretului muncitor, 19-21 martie 1949*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1949.
[31] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 84/1949, ff. 39-66.
[32] Ibidem, ff. 21-29; ibidem, dosar nr. 65/1949, ff. 1-10; ibidem, dosar nr. 36/1950, ff. 19-27 ş.a.
[33] *Să învăţăm din experienţa gloriosului Comsomol al lui Lenin şi Stalin*, Bucureşti, Editura Frontul Plugarilor, 1948; *Ce cere Comsomolul de la comsomolişti*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1949; *Din experienţa propagandiştilor comsomolişti*, Bucureşti, Editura Tineretului a CC al UTM, 1952 etc.
[34] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 23/1950, ff. 2-55; ibidem, dosar nr. 64/1955, ff. 1-50;
[35] Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 3/1949, ff. 1-19.
[36] Ibidem, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 86/1949, ff. 1-6; ibidem, dosar nr. 87/1949, ff. 1-6; ibidem, dosar nr. 141/1952, ff. 1-21 etc.

dialectic, economie politică, cultură generală (adică noțiuni de limba română, limba rusă, matematică, fizică, geografie, științe naturale), tehnici de organizare şi propagandă. Membrii de rând erau supuşi îndoctrinării prin diferite metode – cercuri, lecții, şedințe, „prelucrări" prin care treceau sute de mii de persoane anual etc[37]. În 1958, în plină criză politică, şcoala „Filimon Sârbu" a fost desființată, pe motiv de ineficiență, instruirea tinerelor cadre fiind preluată de „Ştefan Gheorghiu"[38]. În timpul lui Nicolae Ceauşescu a funcționat o Şcoală Centrală de cadre a Uniunii.

Cele mai importante publicații periodice ale UTM/UTC au fost: „Tânărul Muncitor" (1947-1949, cu suplimentul „Brigadierul"), „Scânteia Tineretului" (apărută în 1944, seria a II-a din 1949), „Tânărul Leninist" (1951-1974), „Din experiența Comsomolului" (buletin devenit ulterior supliment în „Tânărul Leninist"), „Pionierul" (apărută în 1949, între 1953-1967 „Scânteia Pionierului"), „Instructorul de pionieri" (1951-1958), „Pogonici" (apărută în 1949, din 1967 „Luminița", între 1956-1979 a avut suplimentul „Arici Pogonici"), „Licurici" (apărută în 1947, între 1953-1967 „Cravata Roşie"), „Cutezătorii" (din 1967), „Şoimii patriei" (din 1980; ediție în maghiară „A Haza Solymai"), „Știință şi tehnică" (care mai edita „Colecția de povestiri științifico-fantastice", „Tehnium"), „Racheta cutezătorilor" (1966-1974), „Viața Studențească" (din 1956), „Amfiteatru" (din 1966), „Ifjúmunkás" (din 1948), „Pionir" (1950-1967, urmată de „Jóbarát"), „Napsugár" (din 1957) etc. Periodicele, care aveau misiunea de a traduce pe înțelesul diferitelor categorii de tineri ideologia comunistă, au fost menținute sub un control strict de către UTM şi PMR, fiind cenzurate sistematic.

Imediat după formarea organizației unice, PMR a cerut epurarea ei, operațiune care, într-o primă fază, a fost realizată sub pretextul „reînscrierii" membrilor în UTM – echivalentă campaniei de „verificare" a membrilor PMR. Ca şi Partidul Comunist, organizația de tineret a oscilat între rolul de organizație de avangardă şi acela de organizație de masă, înregistrând fluxuri şi refluxuri în funcție de situația politică. Mai ales în perioada Dej, orice criză politică era însoțită sau urmată de dure campanii de epurare.

Efortul de la mijlocul anilor 1940 de a cuprinde cât mai mulți tineri în organizațiile pro-comuniste a făcut ca, după unificare, în UTM să se găsească membri care nu mai corespundeau criteriilor ideologice, politice şi de clasă, instituite prin instrucțiunile date de partid. Deşi Statutul UTM aprobat la Congres prevedea că putea fi membru al organizației orice tânăr „din rândurile tineretului muncitor şi studios, de la oraşe şi sate", cu vârsta între 15 şi 25 de ani, care recunoştea programul, statutul şi deciziile Uniunii[39], instrucțiunile din 1949 indicau că membrii UTM „vor fi recrutați din rândurile tinerilor muncitori şi țărani săraci, din rândurile elementelor cele mai bune ale tinerilor țărani mijlocaşi, din tinerii funcționari, din rândurile elevilor şi studenților cei mai apropiați din punct de vedere ideologic de proletariat"[40].

Reînscrierea s-a făcut pe baza acestor criterii. Cei care erau primiți în UTM trebuiau, conform statutului, să aibă o recomandare de la un membru al PMR sau de la doi membri ai UTM şi să prezinte o autobiografie, documentele fiind ulterior verificate. În urma procedurii, au fost excluşi din organizație 538 de membri ai aparatului de conducere al Uniunii, reprezentând „elemente duşmănoase" (adică „chiaburi", foşti legionari sau cuzişti, foşti membri ai partidelor democratice, activişti religioşi, în special ai cultelor minoritare, lideri UTM care nu respectau deciziile PMR etc), iar alți circa 5.500 au fost trimişi „la munca de jos" pentru că nu aveau „origine socială corespunzătoare" (în special „chiaburi") sau pentru abateri de la statut şi de la morala proletară (aici intra orice atitudine sau comportament care

---

[37] Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 14/1956, ff. 220-222; ibidem, dosar nr. 4/1958, f. 135; ibidem, dosar nr. 30/1958, ff. 129-131
[38] Ibidem, dosar nr. 4/1958, f. 140.
[39] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 124/1948, f. 123, art. 8.
[40] *Instrucțiuni pentru reînscrierea membrilor în Uniunea Tineretului Muncitor*, în ibidem, dosar nr. 87/1949, f. 7.

era considerat nepotrivit de responsabilii comunişti). Din rândul membrilor obişnuiţi, au fost date afară din UTM 33.800 de persoane, majoritatea „elemente duşmănoase”.

Excluderea din UTM nu era o simplă procedură administrativă. Încă din primii ani ai comunismului, excluderea putea însemna excludere socială, marginalizarea profesională şi chiar putea deschide calea unei anchete penale. Originea socială şi apartenenţa la o organizaţie comunistă erau criteriile cele mai importante care filtrau ascensiunea politică, socială şi profesională în perioada Dej. „Reînscrierea” a fost una din căile importante prin care au fost epurate, în afara filialelor UTM, instituţiile, facultăţile, şcolile, unităţile armatei, întreprinderile etc. Nu întâmplător, procedura a provocat numeroase incidente violente (între care şi uciderea unor responsabili utemişti). Întrucât organizaţiile comuniste deveneau din ce în ce mai numeroase (UTM cuprindea în 1950 aproximativ o cincime din populaţia tânără, la sfârşitul anilor ’50 o treime, după un deceniu, jumătate, iar în anii ’80 marea majoritate a tinerilor), se poate spune că epurarea acestora a avut un impact social major, contribuind la schimbarea rapidă şi brutală a profilului societăţii.

Cu ocazia reînscrierilor au fost recrutaţi alţi 30.000 de tineri, UTM ajungând să numere după terminarea operaţiunii 650.000 de membri. Compoziţia socială, conform categoriilor comuniste, arăta astfel: 30,99% muncitori, 40,38% ţărani muncitori, 6,20% funcţionari, 18,65% elevi, 3,78% studenţi. În organismele de conducere erau 62,5% muncitori şi doar 12,7% ţărani; 80,78% erau români, 19,22 de alte naţionalităţi[41].

„Am reuşit să lichidăm vechea moştenire lăsată de organizaţiile de tineret dinainte de unificare”, scria triumfalist autorul unui raport pe tema reînscrierilor, care, totuşi, avertiza că „mai există agenţi nemernici ai imperialiştilor anglo-americani şi ai duşmanului de clasă intern rămaşi nedescoperiţi, strecuraţi în rândurile noastre”. „Trebuiesc combătute tendinţele de a cuprinde întregul tineret în UTM”, mai spunea acesta[42].

Epurările vor continua, sub forma campaniilor de „îmbunătăţire a compoziţiei de clasă”, şi în perioada următoare, cu precădere în preajma unor ani „fierbinţi”, după 1952, 1956 sau 1968.

Ţinta principală a politicilor de recrutare în perioada Dej au fost muncitorii. Cu cât era mai mare ponderea acestora în UTM cu atât mai bună era considerată „compoziţia socială”. La un moment dat, în anii ’50, s-a atins un vârf de 35%[43], însă în restul perioadei Dej proporţia acestora din totalul membrilor a oscilat între 25-30%. Cu toate eforturile UTM, la mijlocul anilor ’50, doar 50% dintre tinerii muncitorii din fabrici erau prinşi în organizaţie[44]. În anii ’80, ponderea muncitorilor (categorie în care intrau şi maiştrii şi tehnicienii) a oscilat în jurul a 50%[45]. Cuprinderea muncitorilor în organizaţiile comuniste era o formă de legitimare, dar mai ales o modalitate de mobilizare a acestora pentru reconstrucţia postbelică şi pentru implementarea deciziilor de comunizare a economiei[46]. Fie prin mobilizare forţată, fie prin punerea la punct a unui sistem de recompense materiale (facilitarea migraţiei dinspre sat spre oraş, asigurarea locuinţei şi a locului de muncă, excursii, concedii gratuite ş.a.) şi simbolice (de exemplu, prin acordarea, în „întrecerile socialiste”, a titlului de „fruntaş”, „inovator”, „stahanovist”), tinerii au fost angajaţi în politicile transformiste ale regimului - în întreprinderile naţionalizate, la a căror preluare au participat, pe „şantierele tineretului”, în

---

[41] Ibidem, dosar nr. 25/1950, ff. 1-48; ibidem, dosar nr. 66/1949, ff. 1-28.

[42] Ibidem, dosar nr. 25/1950, f. 17. Cerinţa avea la bază tot un comandament leninist: „Singurul partid de guvernământ din lume care se preocupă nu de sporirea numărului de membri, ci de creşterea lui calitativă, de curăţirea rândurilor partidului de cei «strecuraţi» în el este partidul nostru – partidul clasei muncitoare revoluţionare”; V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, Bucureşti, 1956, p. 46.

[43] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 13/1957, f. 119.

[44] Ibidem, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 45/1956, f. 49.

[45] Ibidem, fond CC al UTC, dosar nr. 62/1984, neinventariat şi nepaginat.

[46] Gheorghe Florescu, *Despre sarcinile Uniunii Tineretului Muncitor în îndeplinirea planului cincinal*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1951.

munci comunitare etc. UTM era o pârghie între altele de mobilizare şi de controlare a vieții profesionale şi private a muncitorilor.

Prima dilemă majoră a regimului a fost legată de gradul de cuprindere în organizațiile sale a populației rurale. După cum se ştie, aceasta era o dilemă istorică a mişcării comuniste, pentru care Lenin găsise formula „alianței dintre muncitori şi țărani", mai precis, o parte a țărănimii. În România comunistă, am văzut că într-o primă fază au fost primiți în UTM cu precădere țăranii săraci. 40% din cei excluşi prin reînscriere erau țărani. Însă acest lucru punea problema reprezentativității Uniunii în condițiile în care trei sferturi din populația României consta în populație rurală. Apoi, demararea, în 1949, a „transformării socialiste a agriculturii" reclama o prezență masivă a organizațiilor comuniste în sate, mai ales că discursurile vremii rezervau tinerilor rolul de pionieri ai colectivizări. Aşa încât, la scurt timp, s-a cerut încadrarea în UTM a tuturor tinerilor țărani angajați în Stațiuni de Maşini şi Tractoare (SMT), Gospodării Agricole Colective (GAC), Gospodării Agricole de Stat (GAS) şi a celor „mai buni țărani muncitori care susțin politica partidului"[47] – în această ultimă categorie intrând țăranii săraci sau mijlocaşi din sectorul particular care nu se găseau în contradicție cu partidul. În formularul de adeziune la UTM exista o rubrică privind „Profesia şi averea părinților"[48], care viza descoperirea fiilor de „chiaburi".

Primirea țăranilor în UTM a fost problematică pe toată durata colectivizării. Pe de o parte, activiştii utemişti căutau să cuprindă o parte cât mai mare parte din tineretul rural în organizație, dar pe de alta se străduiau să reducă ponderea acestuia în UTM, pentru a „îmbunătăți" compoziția socială. Spre sfârşitul anilor 1950, UTM reuşise să cuprindă în rândurile sale doar circa 28,5% din populația rurală încadrabilă[49]. Tot atunci, în UTM se aflau doar 30-35% țărani, în timp ce ponderea lor a coborât, şi pe fondul schimbării profilului social al populației, în anii 1960 spre 25%, iar în anii '80 sub 20%[50].

Începând din 1950, activiştii utemişti au fost mobilizați pentru a ajuta la reuşita colectivizării, aceştia participând la acțiunile propagandistice şi de demascare puse la cale de regimul comunist. În consfătuirile din organizație li se cerea să-şi convingă rudele şi apropiații să-şi dea pământul la colectiv, să-i denunțe pe „chiaburi" şi pe cei care se opuneau colectivizării şi chiar să se opună căsătoriei dintre „chiaburi" şi fete sărace. Documentele înregistrează însă constant şi nemulțumirea conducerii partidului şi a UTM față de felul în care cerințele erau puse în practică, semn că acestea nu erau respectate întotdeauna pe teren[51].

După 1952, în urma demascării „devierii de dreapta", a început o nouă epurare a UTM. Întrucât grupul „francționist" în frunte cu Ana Pauker a fost acuzat, printre altele, că, prin „metoda înscrierii în bloc", a făcut ca în partid să intre numeroşi „legionari" şi alte „elemente duşmănoase" (lucru pe care Ana Pauker l-a recunoscut public în „autocritica" sa forțată de partid), a început o nouă vânătoare împotriva acestora în PMR, în organizațiile comuniste şi în instituții[52]. UTM a fost una din principalele ținte ale acestei campanii de epurare, între august 1952 şi iunie 1953 fiind excluşi din organizație pentru „deviere de dreapta" 1000 de activişti şi peste 18 000 de membri. Aceasta în condițiile în care excluderile cumulate din perioada octombrie 1950-august 1952 nu au depăşit cifra de 12 000[53]. Criza a

[47] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 35/1950, f. 31.
[48] Ibidem, dosar nr. 56/1953, f. 25.
[49] Ibidem, dosar nr. 37/1958, f. 3.
[50] Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 23/1958, f. 3; ibidem, dosar nr. 14/1968, f. 3; ibidem, fond CC al UTC, dosar nr. 62/1984, neinventariat şi nepaginat.
[51] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 96/1951, f. 17; ibidem, dosar nr. 97/1951, ff. 1-12 ş.a.
[52] Ibidem, dosar nr. 58/1953, f. 2; Scrisori ale Anei Pauker prin care îşi analizează în mod autocritic greşelile din activitatea sa (devierea de dreapta); *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, 23-28 decembrie 1955*, Bucureşti, 1956, p. 128.
[53] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 49/1953, ff. 42, ff. 53-54.

avut repercusiuni şi asupra conducerii UTM, în această perioadă schimbându-se de mai multe ori ocupantul funcției de prim-secretar. Gheorghe Florescu a fost schimbat în august 1952, fiind urmat de Vasile Muşat, un strungar intrat în partid în 1945[54], care nu a rezistat pe post decât doi ani (august 1952-iulie 1954). Tot doi ani a rezistat şi urmaşul său, Cornel Fulger, un fost electrician (iulie 1954-iunie 1956). Prin Virgil Trofin[55], un activist din noul val (la bază ajustor mecanic şi cazangiu de locomotive), care a lucrat ca ofițer la Direcția Superioară Politică a Armatei, Partidul a găsit mâna de fier pe care o dorea pentru a controla UTM. Acesta a rămas în funcție între iunie 1956 şi iunie 1964, supraviețuind crizelor succesive din partid din a doua parte a anilor '50.

După revoluția din Ungaria din 1956, a venit rândul studenților şi elevilor să devină o problemă pentru UTM. De fapt, din considerente ideologice, aceştia au fost priviți cu suspiciune de către comunişti din capul locului. Studenții au fost în primele rânduri ale manifestațiilor anticomuniste din anii 1945-1946, fiind totodată o țintă importantă a represiunii comuniste. În momentul unificării organizațiilor de tineret, Miron Constantinescu propunea ca UNSR şi UAER să nu fie primite în UTM imediat, până nu sunt epurate[56]. Până la urmă au fost primite, dar dintre cei excluşi în urma procedurii de „reînscriere" 50% erau studenți şi elevi. În instrucțiunile date în 1950 pentru înscrierea de noi membri, se spunea că vor fi admişi în UTM „elevii şi studenții buni la învățătură, merituoşi, devotați organizației şi Partidului"[57]. Au fost de asemenea fixate filtre ideologice pentru admiterea în învățământul superior, pe baza originii sociale şi a apartenenței politice înainte de instalarea comunismului a tinerilor sau a părinților acestora[58]. Absorbția studenților în UTM era foarte mare, de circa 80-90% din totalul de 57 000 de studenți[59], statutul de student fiind foarte greu de obținut fără îndeplinirea condiției intrării în UTM.

Ponderea elevilor şi studenților în UTM a urcat până spre 30% în 1953[60], dar a început să se reducă sever după 1956. În 1957, procentajul scade sub 20%, iar în 1958-1959, sub 10%, cu o minimă de 7,7% în decembrie 1958[61]. Explicația stă în seria de evenimente dramatice înregistrate în a doua parte a anilor 1950. Ecoul provocat de revoluția maghiară din 1956 a stârnit efuziune şi proteste în centrele universitare din România, cărora autoritățile le-au

---

[54] În documentele UTC, Vasile Muşat era descris astfel: „Muncitor. Serios în muncă. Spirit organizat. În munca de tineret a făcut progrese serioase. Se exprimă frumos şi uşor. Adânceşte problemele. Fire cam închisă. Puțin moale"; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 123/1948, f. 1; „Este un element muncitoresc sănătos. A urmat şcoala de cadre a PMR Constanța, unde a acumulat multe cunoştințe. Este un tov. cu nivel politic, un bun vorbitor şi cu pregătire teoretică. Este energic şi îşi planifică munca. Uneori este puțin încăpățânat, iar critica şi-o însuşeşte greu"; ibidem, dosar nr. 88/1949, f. 7; vezi şi ibidem, dosar nr. 105/1951, f. 3.

[55] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Cadre, dosar T 313, Virgil Trofin, f. 1; Iată cum este descris în documentele UTM: „Lucrează în organizațiile de tineret imediat după 23 august. Este un tov. energic, capabil, cu putere de muncă şi spirit organizatoric. Reuşeşte să antreneze şi pe alții alături de el şi ştie să se orienteze just. Nivel politic şi spirit de observație desvoltat. Este încrezut şi cu atitudini de superioritate față de unii tov. Puțin sentimental"; ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 88/1949, f. 3; „Ataşat partidului. Cinstit. Activ. Experiență organizatorică. Puțin molatec. Se supra-apreciază. Judecă uneori cu inima. Ajutat, are perspective serioase de creştere", ibidem, dosar nr. 123/1948, f. 3; vezi şi ibidem, 105/1951, f. 3. Pentru un portret al lui Trofin, vezi Vladimir Tismăneanu, *Virgil Trofin sau scurta memorie a Nomenklaturii*, în *Arheologia terorii*, ediția a II-a, Bucureşti, Editura Allfa, 1998, pp. 119-124.

[56] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 63/1948, f. 3.

[57] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 35/1950, f. 31. În 1956, erau condiții similare: „Să fie primiți în UTC acei elevi şi studenți care au atitudine corectă față de învățătură şi disciplină, îşi însuşesc şi sprijină prin fapte politica partidului şi guvernului, dovedind prin întreaga lor activitate că sunt demni de a face parte din organizația revoluționară a tineretului"; ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 13/1957, f. 201.

[58] Ioana Boca, *Studenții în anii '50*, în *loc. cit.*, p. 210.

[59] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 3/1956, f. 4.

[60] Ibidem, dosar nr. 49/1953, f. 59

[61] Ibidem, dosar nr. 15/1957, f. 2; ibidem, dosar nr. 15/1958, f. 40; ibidem, dosar nr. 23/1959, f. 59; ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 37/1958, f. 1.

răspuns cu arestări şi epurări masive[62]. Apoi, „Raportul secret" al lui Hruşciov din februarie 1956, în care erau denunțate crimele staliniste şi „cultul personalității", a avut la rându-i ecou în România, provocând tentativa, eşuată, a lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi de a-l debarca pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, prin evidențierea cultului personalității şi a abuzurilor produse sub conducerea acestuia. Contraofensiva lui Dej s-a soldat cu noi epurări în PMR şi în UTM[63].

Mijlocul anilor 1950 lăsa impresia unei relaxări în lagărul comunist. Moartea lui Stalin, în 1953, „spiritul Genevei" produs de aparenta îmbunătățire a relațiilor dintre Est şi Vest în 1955 şi discursul lui Hruşciov din 1956 apăreau ca semne ale unui dezgheț inconturnabil. În România, stoparea vremelnică a colectivizării după criza din 1952, Festivalul Mondial al Tineretului, organizat la Bucureşti în 1953 pentru a ipostazia „fericirea" tineretului comunist, apariția în 1956 a Asociațiilor studențeşti care păreau o alternativă democratică la ultrapolitizatul UTM, efectul contagios al revoluției din Ungaria – toate acestea au fost interpretate în rândul tineretului ca semne ale schimbării[64]. Concesiile minimale pe care comunismul le-a făcut au avut efectul pervers al creşterii aşteptărilor[65].

După raportul lui Hruşciov, regimul a organizat mii de „prelucrări" în organizațiile de partid din toată țara pentru a impune versiunea proprie, edulcorantă, asupra semnificației acestuia. Însă informările amănunțite trimise de activiştii din teritoriu relevau că prelucrările au suscitat un val de efecte neintenționate. Criticarea lui Stalin, fie şi cu *sotto voce*, a stârnit o imensă confuzie după ce ani la rând membrii de partid au fost sufocați de propaganda pro-stalinistă şi, în acelaşi timp, au provocat primele discuții publice curajoase de după instalarea comunismului. Astfel, în timpul dezbaterilor s-au auzit voci care cereau schimbarea liderilor PMR, denunțau URSS şi criticau Partidul (pentru lipsa democrației interne, pentru aplicarea prea uşoară a sancțiunilor şi excluderilor, pentru inventarea de duşmani imaginari, pentru exagerarea puterii chiaburilor, pentru abuzurile față de țărani şi intelectuali). Erau de asemenea criticate Securitatea şi miliția (pentru folosirea membrilor de partid în misiunile sale, pentru percheziţiile, arestările şi trimiterile în judecată abuzive, pentru folosirea metodelor brutale de interogatoriu), aparatul de propagandă şi presă (pentru încurajarea cultului personalității), învățământul politic (pentru dogmatism) şi instituțiile statului (pentru birocrație şi nerespectarea legalității) etc[66]. Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, în încercarea lor de a-l discredita pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, au lansat acuzații similare, subliniind nerespectarea principiului conducerii colective, precum abuzurile Securității şi ale Ministerului Afacerilor Interne[67].

După izbucnirea revoluției din Ungaria, a fost organizată o nouă campanie de prelucrări care, la fel, s-a soldat cu discuții cvasi-libere în câteva zone din țară. În şedințele UTM, în special în Bucureşti şi în Transilvania (Timişoara, Cluj, Târgu-Mureş), s-au înregistrat solidarizări cu revoluționarii de la Budapesta şi poziții antisovietice. În acelaşi

---

[62] Ioana Boca, *1956 – Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar şi stalinismul antisovietic*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2001.

[63] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, Iaşi, Editura Politom, 2005, pp. 173 şi urm.

[64] *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România.* Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, Iaşi, Editura Polirom, 2002, pp. 38 şi urm.; Florin Niculescu, *Festivalul mondial al tineretului, Bucureşti, 1953*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953. Mecanismele terorii. Comunicări prezentate la al VII-lea Simpozion al Memorialului de la Sighetu Marmației (2-4 iulie 1999)*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999, pp. 83-86.

[65] Teoria „creşterii aşteptărilor" din ştiințele sociale s-a inspirat din scrierile lui Alexis de Tocqueville, care a observat că un regim tiranic devine vulnerabil nu neapărat în situații de sărăcie extremă sau ca urmare a exceselor represiunii, ci tocmai în momentul în care face concesii, se angajează pe calea reformelor sau supralicitează promisiuni pe care nu le poate respecta.

[66] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 26/1956, ff. 1-30; ibidem, dosar nr. 58/1956, ff. 1-7; ibidem, dosar nr. 59/1956, ff. 1-11.

[67] Ibidem, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 32/1956, ff. 1-116; ibidem, dosar 182/1956, ff. 1-25.

timp, regimul din România a fost acuzat că prezintă denaturat realitatea şi a fost cerută retragerea trupelor sovietice din ţară[68].

Mai multe din protestele studenţeşti din toamna anului 1956 şi-au avut focarul în şedinţe ale UTM sau ale Asociaţiilor studenţeşti. În Bucureşti, protestele din septembrie au pornit de la şedinţa pentru alegerea unui nou birou al organizaţiei de bază a UTM din anul IV de Filologie. La Cluj, în octombrie, un grup de studenţi de la Facultatea de Filologie-Istorie a Universităţii „Bolyai" a elaborat, cu ocazia constituirii Asociaţiei studenţeşti, un proiect de program în care se stipula că asociaţia este „liberă, democratică, autonomă"[69].

Dar, după cum spunea la un moment dat Jean-François Revel, „destinderea nu a fost un vis, a fost o capcană". Acelaşi Hruşciov care vituperase regimul stalinist a înăbuşit în sânge revoluţia maghiară. În România, membrii de partid şi ai UTM care, în dezbaterile din vara şi toamna lui 1956, au atacat conducerea centrală a PMR sau au criticat Uniunea Sovietică au fost excluşi din organizaţii, iar unii, arestaţi. Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi au intrat în dizgraţie, nereuşind să atragă de partea platformei lor o masă critică din conducerea partidului. Regimul a conştientizat că prin aceste dezbateri s-a deschis cutia Pandorei, luând imediat măsuri pentru îngheţarea discuţiilor publice şi pentru pedepsirea protestatarilor.

Protestele studenţeşti au fost un şoc pentru UTM. De la mijlocul anilor '50, PMR şi-a pus serios problema mobilizării şi disciplinării mediului studenţesc. Responsabilii din PMR şi UTM erau nemulţumiţi din cauza apatiei şi apolitismului studenţilor, iar, aşa cum se ştie, în timpul comunismului neutralitatea ideologică şi escapismul reprezentau un păcat. Aşa a apărut, în vara anului 1956, ideea formării Asociaţiilor studenţeşti, care, printr-un cadru mai relaxat şi adaptat, aveau menirea de a-i atrage pe studenţi[70]. Preşedinte al comitetului de organizare a Asociaţiilor studenţeşti a fost desemnat Ion Iliescu, un tânăr activist în vârstă de 26 de ani, care a avut o carieră spectaculoasă în organizaţiile de tineret comuniste. În 1957, acesta va deveni preşedintele nou formatei Uniuni a Asociaţiilor Studenţeşti din România[71]. Ideea constituirii Asociaţiilor studenţeşti nu a întrunit consensul membrilor Biroului CC al UTC, unii temându-se că Asociaţiile vor fi deturnate şi vor scăpa controlului partidului, lucru care, de altfel, s-a şi întâmplat[72].

---

[68] Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 38/1956, f. 5; *1956. Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, ediţie întocmită de Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 97, 104, 136-137, 145-146, *passim*.

[69] *Ibidem*, pp. 372-373.

[70] Stenograma şedinţei CC al UTM din 15 mai 1956, în care se discută directiva partidului, în ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 3/1956, ff. 2-23.

[71] Fiu al ilegalistului Alexandru Iliescu, a intrat în UTC în august 1944, a activat în Tineretul Progresist, apoi în UAER (ca responsabil cu organizarea, apoi secretar al secţiei sportive), fiind cooptat, cu ocazia „unificării" din martie 1949, în CC al UTM. Studenţia şi-a făcut-o la Moscova, unde a fost şi secretar al Comitetului unional al studenţilor şi aspiraţilor români aflaţi la studii în URSS (în 1952, numărul acestora era de 2.500; ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 122/1951, f. 3). După întoarcerea în ţară, în 1954, a intrat în Biroul CC al UTM, apoi, din 1956, a devenit secretar al CC al UTM. Întrucât nu urmase o şcoală de partid, a fost recomandat pentru a urma cursurile de trei ani la fără frecvenţă ale Institutului de Aspirantură „A. A. Jdanov", şcoală de cadre – Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 10/1957, ff. 184-185). Caracterizările de partid îl descriu astfel: „Origine socială muncitorească. (...) Devotat partidului. (...) Are iniţiativă în muncă. Este priceput – oarecare nivel teoretic. Fiind tânăr, judecă cam pripit lucrurile. Are perspective de creştere" (Ibidem, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 123/1948, f. 10); „Este ataşat partidului şi organizaţiei. Are iniţiativă şi putere de muncă. Nivel politic şi ideologic corespunzător. S-a achitat întotdeauna de sarcinile primite. Duce muncă colectivă şi are influenţă în rândurile elevilor. Este un tov. perseverent în muncă, nu se străduieşte suficient în ridicarea nivelului său politic şi câteodată este cam repezit. Are largi perspective de dezvoltare" (ibidem, dosar nr. 88/1949, ff. 9-10; vezi şi ibidem, dosar nr. 105/1951, f. 6). Dosarul de cadre al lui Ion Iliescu nu a putut fi găsit la ANIC, însă reproducerea fişei sale de cadre a apărut în presă, într-un supliment al revistei „Academia Caţavencu" (www.catavencu.ro/pdf/supliment_Iliescu.pdf).

[72] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 3/1956, ff. 3-23.

În perioada următoare, UTM a decis să ia măsuri, în mai multe şedinţe supravegheate de Nicolae Ceauşescu, care era pe atunci membru în Biroul Politic şi responsabil cu Secţia Organizatorică a PMR, deci răspundea de organizaţiile de tineret. Ceauşescu a cerut să fie exmatriculaţi, dacă este nevoie, toţi studenţii dintr-o facultate şi să fie trimişi „la sapă”, să fie scăzută ponderea utemiştilor din rândul studenţilor de la 80% la 25% şi ca 80% dintre studenţi să fie de origine muncitorească[73].

Primul secretar al UTM, Virgil Trofin, a lansat mai multe diatribe împotriva studenţilor şi a dat dispoziţie ca şedinţele UTM şi ale Asociaţiilor studenţeşti să fie supravegheate de muncitori. Trofin a înţeles că totul a pornit de la raportul lui Hruşciov, dar, în opinia sa, nu se putea spune că „este o ruşine epoca stalinismului” pentru că aceasta a fost „cea mai glorioasă epocă din istorie pur şi simplu”[74].

La rândul său, spre sfârşitul anilor ’50, Ion Iliescu, liderul studenţilor comunişti, s-a arătat revoltat de atitudinea „de împăciuitorism cras în rândul studenţilor”, i-a acuzat pe profesori că „nu ştiu să înarmeze studenţii cu teoria marxist-leninistă pentru a lua poziţie faţă de încercările duşmanilor”, a dat asigurări că „s-au luat măsuri împotriva elementelor care s-au dovedit a fi duşmănoase” şi că s-a implicat personal în exmatriculări[75].

În timpul protestelor studenţeşti din 1956, activiştii UTM au fost instruiţi să prevină, să descurajeze, să denunţe, să demaşte şi să combată „manifestările duşmănoase” şi au fost mobilizaţi, alături de activiştii de partid şi de muncitori, pentru a supraveghea adunările studenţeşti, pentru a înăbuşi manifestările de protest, pentru a păzi obiectivele strategice şi pentru a ocupa prin diferite şedinţe şi manifestări timpul liber al tinerilor. În Bucureşti, au fost formate grupuri de tineri muncitori utemişti care i-au luat la bătaie pe „bandiţi”, adică pe studenţii protestatari, iar la Cluj, în 1957, activiştii utemişti au participat la reţinerea unor tineri protestatari[76].

După 1956, au fost reţinuţi, în total, câteva mii de studenţi, iar câteva zeci au fost condamnaţi. Au fost organizate nenumărate şedinţe de demascare şi prelucrare conduse de liderii şi activiştii din PMR şi UTM. Zeci de organizaţii UTM din toată ţara au fost dizolvate. Pentru scurt timp, a fost stopată formarea asociaţiilor studenţeşti în zonele cu probleme şi tot acolo a fost interzisă vremelnic primirea de studenţi şi elevi în UTM. S-au produs excluderi masive – conform statisticilor lunare, 300-500 de excluderi pe lună la nivel naţional în 1957[77] şi între 600-1500 pe lună în 1958[78]. Numărul total al membrilor UTM a cunoscut variaţii importante, fiind pentru prima după 1948 când UTM cunoştea un regres numeric. Astfel, dacă în ianuarie 1956, UTM avea 1.498.381 de membri, în ianuarie 1957 ajunge la cifra de 1 165 170, creşte din nou până în octombrie 1957 la 1 373 562, ca să scadă încă o dată la 1 271 827 până în februarie 1958[79]. Tot atunci, se înregistrează o schimbare spectaculoasă a „compoziţiei sociale”, care era controlată prin procedurile de primire şi excludere din organizaţie. De exemplu, între 1 iulie 1956 şi 1 iulie 1957 proporţia muncitorilor din UTM

---

[73] Ibidem, dosar nr. 16/1956, f. 70; ibidem, dosar 11/1957, f. 193.
[74] Ibidem, dosar nr. 38/1956, ff. 92-111.
[75] Ibidem, dosar nr. 15/1959, ff. 40-41; ibidem, dosar nr. 7/1958, ff. 189-190; Ion Iliescu a dat exemplul exmatriculării unui student la Filosofie de la Institutul „Maxim Gorki” care a propagat „idei străine” şi, un altul, al exmatriculării studenţilor care au participat în Cluj şi Târgu Mureş la manifestările „naţionaliste” organizate pe 24 ianuarie 1959. În presă, a apărut relatarea unui fost student la filosofie, Constantin Eretescu, care afirmă că Ion Iliescu a cerut exmatricularea sa; vezi „Evenimentul Zilei”, 27 august 2005 şi replica dată de Iliescu, în Ibidem, 3 septembrie 2005.
[76] ANIC, fond CC al UTC - Secţia Organizatorică, dosar nr. 45/1956, ff. 1-57; ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 7/1958, f. 217.
[77] Ibidem, dosar nr. 1/1956, ff. 1-48; ibidem, dosar nr. 15/1957, ff. 2-163; ibidem, dosar nr. 15/1958, f. 1.
[78] Ibidem, dosar nr. 15/1958, ff. 35-117.
[79] Ibidem, dosar nr. 1/1956, f. 1; ibidem, dosar nr. 15/1957, f. 2; ibidem, dosar nr. 13/1957 f. 113; ibidem, dosar nr. 15/1958, f. 35.

creşte de la 27% la 35%, iar cea a elevilor şi studenților scade de la 14% la 9%[80]. Tinerii care frecventau institutele teologice au fost dați afară din UTM[81].

Plenarele PMR din 1957 şi 1958, care au dus la marginalizarea lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, respectiv a „grupului" lui Constantin Doncea, au avut şi ele repercusiuni asupra UTM. De altfel, excluderile masive din UTM din anii 1957-1958 sunt în strânsă legătură cu epurările din PMR. În iulie 1957, liderii UTM au trecut printr-o umilitoare şedință, în prezența aceluiaşi Nicolae Ceauşescu, în care au trebuit să-şi exprime fiecare în parte adeziunea față de rezoluția Plenarei în care au fost demascați Constantinescu şi Chişinevschi şi, eventual, să îşi facă autocritica în cazul în care avuseseră legături cu aceştia[82]. O telegramă în care era respinsă „cu indignare" poziția celor doi i-a fost trimisă lui Gheorghe Gheorghiu-Dej[83].

În 1958, PMR a cerut încă un tribut din partea UTM, fiind decisă sancționarea sau excluderea unui număr de membri ai CC al UTM[84], care trec şi ei prin umilința autocriticii în fața lui Ceauşescu. Toate acestea se explică prin faptul că, după experiența anului 1956, conducerea PMR şi-a concentrat atenția pe întărirea controlului asupra partidului şi a organizațiilor de masă. Măsurile au dat roade, autoritățile având parte de linişte în cea mai mare parte a anilor '60.

Virgil Trofin a fost promovat în partid în 1964, lăsând funcția de prim-secretar al UTM lui Petru Enache, un strungar absolvent al Şcolii Superioare de Partid „Ştefan Gheorghiu", care a făcut carieră exclusiv în UTM. Acesta va face trecerea între Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Nicolae Ceauşescu, rămânând în funcție până în 1967 când a fost înlocuit de Ion Iliescu (1967-1971). Ceauşescu i-a promovat pe majoritatea activiştilor cu care a colaborat în anii '50 şi în prima parte a anilor '60, în special lideri ai tineretului – Petre Lupu, Ion Ioniță, Virgil Trofin, Ion Iliescu, Cornel Burtică, Ştefan Andrei, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Paul Niculescu-Mizil, Cornel Onescu, Gheorghe Pană, Ion Stănescu, Ilie Verdeț etc[85]. De altfel, deja majoritatea membrilor Comitetului Central al PCR de după 1965 avuseseră în prealabil o carieră în UTM[86]. Totuşi, o parte dintre favoriții lui Ceauşescu, cum ar fi Virgil Trofin sau Ion Iliescu, au intrat în dizgrație din anii '70, după ce regimul patronat de Ceauşescu a degenerat spre o formă extremă de patrimonialism, caracterizată de personalizarea şi concentrarea radicală a puterii, de cultul personalității, tentații dinastice şi

---

[80] Ibidem, dosar nr. 13/1957, f. 119.
[81] Ibidem, dosar nr. 34/1958, ff. 27-28.
[82] Ibidem, dosar nr. 25/1957, ff. 12-54. Se remarcă Ion Iliescu, singurul care are două intervenții autocritice, în care admite că a colaborat cu Miron Constantinescu şi afirmă: „După evenimentele din Ungaria şi Polonia ne putem da seama de pericolul pe care l-ar fi reprezentat pentru țara noastră orientarea pe care au încercat să o dea [M. Constantinescu şi I. Chişinevschi] dezbaterilor documentelor congresului al XX-lea [al PCUS] şi putem aprecia mai mult orientarea dată de partidul nostru care a ştiut cum să folosească aceste dezbateri pentru a dejuca încercările reacțiunii".
[83] Ibidem, dosar nr. 13/1957, ff. 147-149.
[84] Ion Brad, membru supleant al CC al UTM, sancționat cu vot de blam şi demiterea din poziția de responsabil al revistei „Cravata Roşie" pentru că nu a semnalat „ieşirile duşmănoase" ale poetei Doina Sălăjan din timpul revoluției din Ungaria (aceasta afirmase că tancurile sovietice nu au ce căuta pe străzile Budapestei) şi pentru că a permis publicarea unor materiale cu referințe religioase; Fred Mahler, membru supleant, vot de blam pentru aceleaşi motive; Domokos Geza, membru al Biroului CC al UTM şi responsabil al publicației „Ifjúmunkás", vot de blam pentru articole „dăunătoare", Camenco Petrovici, membru supleant, cadru didactic la Institutul de Studii Economice, primeşte inițial vot de blam, după care este exclus din CC şi din învățământ, pentru „atitudine şovăielnică" în timpul revoluției din Ungaria şi pentru că nu şi-a denunțat colegi care criticau economia socialistă. Mai sunt sancționați Dumitru Popescu şi Radu Cosaşu (ultimul este demis) de la „Scânteia Tineretului", Asztalos Istvan şi Ion Farcaş de la „Napsugár" ş.a.; ibidem, dosar nr. 7/1958, ff. 39-61, 84-87, 95-257; ibidem, dosar nr. 8/1958, ff. 40-87, 133-137.
[85] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 294.
[86] Este ilustrativ un simplu sondaj în lucrarea *Membrii CC al PCR, 1945-1989. Dicționar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004.

nepotism, de clientelism şi corupţie, de imprevizibilitatea şi arbitrariul deciziilor, de nesiguranţa poziţiilor, de estomparea liniilor de separaţie dintre partid şi stat, dintre sfera privată şi cea publică[87].

Ambiţia refondatoare a lui Ceauşescu a avut efecte imediate şi asupra UTM. După modelul rebotezării partidului, la Plenara lărgită a CC al UTM din 4 august 1965 numele organizaţiei de tineret a fost schimbat în Uniunea Tineretului Comunist. Mai mult, Congresul al IV-lea al UTC a fost renumerotat, devenind Congresul al VIII-lea, considerându-se, în mod abuziv, ca prim congres Conferinţa generală a tineretului socialist din martie 1922. Începea astfel o nouă campanie de falsificare a istoriei UTM. Dacă în 1949, galeria canonizată a tinerilor eroi comunişti cuprindea nume precum Pavel Tcacenko (ucrainean, lider al PCR după 1926, mort în beciurile Siguranţei), Lazăr Grünberg, Bernat Andrei (morţi în timpul Holocaustului, în Transnistria, la Râbniţa), Ştefan Plavăţ (mort în luptele de partizani împotriva germanilor), Filimon Sârbu (militant antifascist), Iosif Clisch şi Olga Bancic (implicaţi în Rezistenţa franceză), Nicolae Cristea, Haia Lipşiţ (moartă după greva foamei în detenţie), Constantin Tudose, Vasile Roaită (falsul erou de la Griviţa)[88], după 1965 Nicolae Ceauşescu se singularizează, devenind, în scrierile istoricilor de curte, cel mai important erou interbelic al UTC.

Nicolae Ceauşescu s-a confruntat cu probleme din partea tineretului încă de la începutul regimului său, în anul de maximă glorie, 1968. Pe 24 decembrie 1968, în Ajunul Crăciunului, s-a produs o manifestaţie spontană a câtorva sute de studenţi bucureşteni în timpul căreia s-a vociferat împotriva regimului şi în favoarea Cehoslovaciei care tocmai trecuse printr-o intervenţie sovietică. Iniţial, studenţii au pornit pentru un Colind, după care, conduşi de studenta Ana Şincai, s-au prins în Hora Unirii în pieţele capitalei, radicalizându-se pe măsură ce constatau prezenţa în preajma lor a activiştilor de partid şi a Securităţii. Grupul a încercat să meargă spre Ambasada americană, dar a fost oprit, moment în care Ana Şincai a început să strige „Libertate, libertate pentru studenţi". Zarva produsă de colindători a atras atenţia şi simpatia locuitorilor capitalei. În cele din urmă, la Gara de Nord şi în complexul Grozăveşti, studenţii au fost întâmpinaţi de activişti în frunte cu Cornel Pacoste, locţiitor al secretarului Comitetului de Partid al Centrului Universitar Bucureşti, şi cu Marin Rădoi, secretar al Comitetului de partid al municipiului Bucureşti, care i-au convins să se disperseze. Faţă de acest incident relativ minor, autorităţile au reacţionat disproporţionat, arestând-o pe Ana Şincai[89] şi alte două persoane, exmatriculând pe numeroşi alţii şi convocând adunări pe facultăţi în care au fost demascaţi participanţii la Colind.

Operaţiunea de restabilire a controlului a fost dusă de Securitate şi activiştii de partid şi de tineret. În informarea către Biroul CC al UTC pe care a făcut-o primul-secretar al Uniunii, Ion Iliescu, care deţinea şi funcţia recent înfiinţată de ministru al Tineretului, acesta a vorbit despre o „manifestare huliganică", la care au participat sute de personae şi care s-a soldat cu arestări. Iliescu era scandalizat de lipsa de reacţie a activiştilor UTC: „Mai ales când au venit elementele turbulente, studenţii, cadrele de la municipiul UTC trebuiau să ia poziţie.

[87] Ronald H. Linden, *Socialist Patrimonialism and the Global Economy: the Case of Romania*, în „International Organization", vol. 40, no. 2, 1986, pp. 346-380; Juan J. Linz şi Alfred Stepan (în *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1996, pp. 344-357) folosesc, pentru a desemna regimul ceauşist, un termen nu foarte reuşit, „sultanism", dar prin care înţeleg tocmai o formă extremă de patrimonialism, vezi şi H. E. Chehabi, Juan J. Linz, *A Theory of Sultanism*, în H. E. Chehabi, Juan J. Linz (eds.), *Sultanistic regimes*, Baltimore and London, 1998, pp. 3-48.

[88] Lista se găseşte în preambulul primului statut al UTM, ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 3/1949, f. 6.

[89] Aceasta a fost închisă la Văcăreşti, după care a fost mutată la Spitalul 9 (spital de boli psihice în care erau internaţi, ca şi în alte zone din ţară, adversari ai regimului) şi, după un proces penal care a avut loc abia în mai 1969, a fost trimisă cu domiciliu forţat la Ploieşti; vezi *Colindul studenţesc din 24-25 decembrie 1968,* interviu cu Ana Şincai, realizat de Cezar Paul-Bădescu, în revista „22", anul VI, nr. 51, 20-27 decembrie 1995, p. 6.

Studenții când mergeau pe lângă cămine strigau – veniți cu noi şi aceştia îi urmau ca oile". Unii membri ai CC şi-au făcut autocritica pentru lipsă de reacție şi au fost decise măsuri pentru evitarea unor situații similare[90].

Acesta a fost momentul în care scurtul intestițiu de destindere din interiorul UTC s-a apropiat de sfârşit, partidul cerând resuscitarea comandamentelor ideologice.

Începând din anii '60, Uniunea a început să renunțe la caracterul exclusivist, de avangardă, abandonând orientarea de clasă pentru a deveni cu adevărat o organizație de masă. Partidul cerea acum cuprinderea în organizațiile comuniste a „covârşitoarei majorități" a tineretului[91].

Statutul a fost modificat succesiv pentru a lărgi sfera celor eligibili: în 1956, la Congresul al II-lea al UTM, vârsta acestora a fost extinsă la intervalul 14-26 de ani; în 1960, cu ocazia Congresului al III-lea, de la 14 la 28 de ani; în 1966, la Congresul al IV-lea (renumerotat drept Congresul al VIII-lea) se revine la limita superioară de 26 de ani, dar cu posibilitatea de prelungire la cerere până la 30 de ani; în 1971, la Congresul al IX-lea, nu mai există limită pentru prelungire; Congresul al X-lea din 1975 şi Congresul al XI-lea din 1980 păstrează prevederile anterioare; Plenara din 1982, confirmată de Congresul al XII-lea din 1985, măreşte limitele la 14-30 de ani.

Aceste schimbări se reflectă în creşterea spectaculoasă a numărului de membri. În 1960, UTM avea 1 900 000 de membri, în 1966, 2 250 000, apoi UTC însumează 2 400 000 de membri în 1971, ajunge la aproape 3 000 000 în 1975, ulterior, în 1985, la 3 900 000, pentru a atinge cifra de 4 100 000 în 1988[92]. În anii 1980, UTC avea peste 500 000 de cadre[93].

Recrutarea uteciştilor începea în clasa VIII-a, absorbția elevilor de la acest nivel în UTC fiind de 25% în 1983 şi de 40% în 1988. În 1983, 90% dintre elevii clasei a IX-a erau utecişti, pentru ca în 1988 să intre în organizație 98% dintre aceştia. Începând cu clasa a X-a, practic toți elevii erau membri în UTC, intrarea în organizație făcându-se automat şi obligatoriu[94]. Instrucțiunile de uz intern cu privire la modul de primire în UTC din anii 1970 şi 1980 amestecau criteriile politice cu cele meritocratice[95], în primă instanță intrând în UTC, de regulă, elevii cei mai buni la învățătură care nu aveau o problemă flagrantă la dosarul personal sau al părinților. În a doua etapă erau incluşi toți ceilalți.

Sateliții UTC – Organizația Pionierilor, UASR şi Şoimii Patriei – au tins la rându-le spre dimensiuni de masă.

În 1949, existau 13 500 de pionieri (elevi între 9-14 ani), în 1960 numărul lor a ajuns la un milion, iar în anii '80, Organizația Pionierilor a ajuns să numere peste 2 500 000 de membri, incluzând totalitatea şcolarilor până la 14 ani[96].

În 1976, PCR a decis formarea unei organizații de masă pentru copiii preşcolari şi şcolari cu vârste între 4-7 ani, pe care a denumit-o „Şoimii Patriei". Atunci aceasta cuprindea 1 100 000 de copii, pentru ca în deceniul următor să ajungă la circa 1 500 000 de membri[97].

---

[90] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 15/1968, ff. 130.

[91] Ibidem, dosar nr. 5/1968, f. 39.

[92] *Congresul al III-lea al UTM, 18-20 august 1960*, Bucureşti, Editura Politică, 1960, p. 7; *Congresul al VIII-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 23-26 martie 1966*, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 62; *Congresul al IX-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 18-22 februarie 1971*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, p. 83; *Congresul al X-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 3-5 noiembrie 1975*, Bucureşti, Editura Politică, 1975, p. 18; ANIC, fond CC al UTC, dosar nr. 60/1985, nepaginat, ff. 205-208; ibidem, dosar 43/1988;

[93] Ibidem, dosar 7/1984, f. 74.

[94] Ibidem, dosar nr. 63/1983, f. 142; ibidem, dosar nr. 42/1988.

[95] Ibidem, dosar nr. 67/1983, ff. 141-175.

[96] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 32/1950, f. 31; ibidem, dosar nr. 7/1984, f. 74; Congresul al III-lea..., p. 55. În timpul lui Nicolae Ceauşescu, preşedinți ai Consiliului Național al Organizației Pionierilor au fost: Traian Pop (1966-1968), Virgiliu Radulian (1968-1975), Constantin Boştină (1975-1980), Mihai Hârjău (1980-1983) şi Poliana Cristescu (1983-1989).

Uniunea Asociaţiilor Studenţeşti din România avea la formare, în 1957, în jur de 50 000 de membri, pentru ca după 1973, când îşi schimbă denumirea în Uniunea Asociaţiilor Studenţilor Comunişti din România, să depăşească suta de mii, iar în deceniul nouă tindea spre 150 000 de membri[98].

După Ion Iliescu, au urmat în poziţia de prim-secretar al UTC şi ministru al Tineretului: Marţian Dan (1971-1972) – absolvent al Universităţii „M. V. Lomonosov" din Moscova care a deţinut şi funcţia de secretar al Comitetului UTM al studenţilor români din capitala sovietică, urmând, după întoarcerea în ţară, o carieră politică în UTM; Ion Traian Ştefănescu (1972-1979), un jurist transformat în activist; Pantelimon Găvănescu (1979-1983), un muncitor absolvent de „Ştefan Gheorghiu"; Nicu Ceauşescu (1983-1987), fiul lui Nicolae Ceauşescu şi virtualul moştenitor al conducerii partidului; în fine, o figură ştearsă, Ioan Toma (1987-1989), şi el absolvent la „Ştefan Gheorghiu".

Poziţionarea lui Nicu Ceauşescu, în anii 1970, în conducerea UASCR şi preluarea, începând cu 1983, a primei funcţii din UTC arată, pe de o parte, importanţa pe care organizaţiile de tineret o aveau în cadrul mecanismelor puterii comuniste şi este, pe de alta, unul din semnele cele mai evidente ale derivei regimului spre comunism dinastic, nepotism şi clientelism. Soţia lui Nicu Ceauşescu, Poliana Cristescu, a deţinut în cea mai mare parte a anilor '80 poziţia de secretar în CC al UTC şi preşedinţia Consiliului Naţional al Organizaţiei Pionierilor. O bună parte din funcţiile în organizaţiile de tineret erau ocupate de apropiaţi ai fiului preşedintelui. Proasta reputaţie a acestuia a contribuit la atmosfera de cinism, blazare şi corupţie din organizaţiile de tineret.

Activitatea UTC s-a birocratizat şi ritualizat, dispărând fervoarea din primul deceniu al comunismului. Principala funcţie a organizaţiilor de tineret era aceea de a servi în angrenajul baroc al cultului personalităţii, în care ocupau un loc foarte important. Până şi şedinţele Biroului CC al UTC s-au transformat în cadru pentru prestarea de omagii la adresa secretarului general[99].

Cultul personalităţii era nu doar o formă de consolidare a puterii familiei prezidenţiale, ci şi o modalitate complexă de exercitare a controlului social. Era una din formele de „etatizare a timpului"[100], de captare a energiilor private pentru reducerea spontaneităţii naturale a societăţii şi mai ales de expunere permanentă într-un spaţiu de supraveghere, panoptic.

Rolul organizaţiilor de tineret era acela de pârghii, care, acţionate birocratic, produceau manifestaţii de masă. Ocaziile pentru adunări populare erau numeroase, cele mai importante fiind sărbătorile naţionale, ziua de naştere a şefului statului, aniversările istorice şi vizitele de lucru. În 1989, de exemplu, Ceauşescu a făcut 38 de vizite de lucru, menţinând ritmul din perioadele bune. În privinţa aniversărilor/comemorărilor, anul a oferit numeroase oportunităţi: 130 de ani de la formarea statului român modern, a 112-a aniversare a obţinerii independenţei, 45 de ani de la „victoria revoluţiei" din 23 august 1944, 50 de ani de la izbucnirea războiului „fascist", 50 de ani de la manifestaţia de pe 1 mai 1939, legată de biografia Ceauşeştilor, şi 100 de ani de la declararea lui 1 mai ca zi a muncii, 24 de ani de la înscăunarea lui Ceauşescu şi 15 ani de regim prezidenţial, 96 de ani de la formarea primului

---

[97] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 104/1977, ff. 77-90; ibidem, dosar nr. 5/1977, ff. 1-18.

[98] Liderii UASR/UASCR au fost: Ion Iliescu (1957-1960), Cornel Burtică (1960-1962), Ştefan Bârlea (1962-1966), Mircea Angelescu (1966-1969), Ion Traian Ştefănescu (1966-1973), Constantin Boştină (1973-1975), Ion Sasu (1975-1980), Tudor Mohora (1980-1985), Ani Matei (1985-1989).

[99] Vezi, de exemplu, ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 7/1984, ff. 1-38. Între membrii Biroului CC din anii 1980 amintim pe Tudor Mohora, Ana Ferencz, Dinu Drăgan, Florea Voinea, Ani Matei, Ioan Toma, Dan Silviu Pavelescu, Ion Moraru, Dorel Mustăţea şi alţii.

[100] Katherine Verdery, *Socialismul. Ce a fost şi ce urmează*, traducere a M. Stroe şi I. Codreanu, Iaşi, Institutul European, 2003, pp. 71-106.

partid muncitoresc din România, anul patru din cincinalul opt, 100 de ani de la moartea lui Eminescu, 40 de ani de la crearea organizației de pionieri, 40 de ani de la crearea organelor de miliție, 40 de ani de începutul cooperativizării agriculturii. Toate acestea însemnau mitinguri, spectacole, simpozioane, în distribuția cărora tineretul juca un rol important. Fervoarea aniversară culmina cu manifestațiile prilejuite de sărbătorile oficiale, 23 august, 1 mai, care adunau sute de mii de tineri, antrenați zeci de ore pentru caligrafia cultului.

Cu toate eforturile propagandistice ale regimului comunist, în 1989 tinerii au participat masiv la revoluția anticomunistă.

În 1989, Nicolae Ceaușescu afirma că „în România, nu există cetățean care să nu facă parte dintr-o organizație”[101]. Afirmația era formal adevărată. Cu precădere după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, regimul politic s-a transformat, urmându-și vocația totalitară, într-un regim de includere (formula îi aparține politologului Kenneth Jowitt), tinzând să absoarbă întreaga societate în structuri aflate sub controlul său[102]. Spre deosebire de statele comuniste central-europene, care, din anii 1960, au evoluat spre regimuri post-totalitare[103], reducând presiunea asupra societății, regimul comunist din România a menținut un nivel de mobilizare extrem de ridicat.

Pentru a controla totalitatea populației regimul a creat o rețea de organizații, pe care din anii 1970 le va reuni sub umbrela Frontului Unității Socialiste (FUS). FUS a fost creat în 1974 și cuprindea, pe lângă Partidul Comunist Român, aproape 40 de organizații de masă, sindicale, uniuni și asociații obștești[104]. În anii 1980, Partidul Comunist Român ajunsese la dimensiuni impresionante: îngloba 3 800 000 de oameni[105], ceea ce însemna peste 15% din populația țării. În termeni proporționali, era cel mai mare partid din Europa de Est, fiind, raportat la populația țării, de două ori mai mare decât PCUS. Uniunea Generală a Sindicatelor, în care erau integrați automat salariații, număra nu mai puțin de 7 800 000 de membri[106]. Organizațiile Democrației și Unității Socialiste, rezervate celor care nu erau membri de partid, cuprindeau 4 100 000 de oameni[107].

Frontul, care din 1980 se va numi Frontul Democrației și Unității Socialiste, a ținut trei congrese (1974, 1980, 1985) și îl pregătise în amănunt pe al patrulea, care trebuia să aibă loc în 1990. Componența Biroului Executiv al FUS/FDUS nu lasă nici o urmă de îndoială asupra dependenței stricte față de PCR. Nicolae Ceaușescu era președinte, iar posturile de vicepreședinți, secretari și membri ai biroului au fost deținute de lideri comuniști de rang înalt sau de activiști cu lungă carieră în organizațiile de tineret și sindicale.

FDUS avea rosturi multiple. Prin ambiguitatea statutului său, FDUS a atras în structurile sale de conducere și personalități care evitau să se asocieze public cu PCR –

[101] „Scânteia”, 3 iunie 1989, p. 3; Ibidem, 15 august 1989, p. 6, interviu pentru revista „Newsweek”.
[102] Kenneth Jowitt, *Inclusion and Mobilization in European Leninist Regimes*, în „World Politics”, vol. 28, nr. 1, Oct. 1975, pp. 69-96.
[103] Caracteristicile regimurilor post-totalitare au fost descrise de Juan J. Linz, Alfred Stepan, *op. cit.*
[104] FUS cuprindea: Organizațiile Democrației și Unității Socialiste, Uniunea Generală a Sindicatelor, UTC, UASCR, Organizația Pionierilor, Consiliul Național al Femeilor, Consiliile Muncitorilor de naționalitate maghiară, germană, sârbă și ucraineană, Uniunea Națională a Cooperativelor Agricole de Producție, Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești, Uniunea Centrală a Cooperativelor de Producție, Achiziție și Desfacere, Asociația Oamenilor de Știință, Consiliul Național al Inginerilor și Tehnicienilor, Uniunea Societăților de Științe Medicale, Uniunea Societăților Științifice ale Învățătorilor, Societatea de Medicină Veterinară, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Artiștilor Plastici, Uniunea Compozitorilor, Consiliul Ziariștilor, Uniunea Arhitecților, Asociația Oamenilor de Artă din Instituțiile Teatrale și Muzicale, Asociația Cineaștilor, Asociația Juriștilor, Comitetul Foștilor Luptători și Veterani ai Războiul Antifascist, Comitetul Național pentru Apărarea Păcii, Societatea Crucea Roșie, Consiliul Național pentru Educație Fizică și Sport, Asociația Generală a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi, Asociația Apicultorilor, Automobil Clubul Român, cultele.
[105] „Scânteia”, 29 iunie 1989.
[106] Mihnea Berindei, *România lui Ceaușescu – un naufragiu planificat*, I, în „22”, nr. 46, 17-23 noiembrie 1998, p. 10.
[107] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 26/1989, nepaginat.

intelectuali, artişti, sportivi, lideri religioşi şi specialişti din diferite domenii, precum şi o mare masă de oameni care nu erau membri de partid.

Apoi, prin intermediul Frontului, Ceauşescu simula înăuntrul şi în afara țării mecanismele democratice. Liderul comunist român declara în 1989 că România este cel mai democratic stat din lume, la fel cum afirma Stalin în anii 1930 despre Uniunea Sovietică[108]. Propaganda descria „cadrul democratic” din țară ca o veritabilă „democrație directă, participativă” sau ca o democrație plebiscitară[109].

În fine, prin FDUS, Ceauşescu punea în scenă un scenariu de tipul „poporul împotriva elitei”, contrabalansând puterea nomenclaturii prin invocarea şi convocarea în arenă a societății, de la care se reclama tot mai mult în mod direct, fără mijlocirea partidului.

[108] „Scânteia”, 27 ianuarie 1989, p. 3.
[109] Ibidem, 2 septembrie 1989, p. 1; ibidem, 28 martie 1989, p.1.

CAPITOLUL II

REPRESIUNEA

Genocidul comunist în România

Conceptul de genocid[1]

Câteva cuvinte despre conceptul de genocid, care este astfel definit de Convenția pentru reprimarea crimei de genocid, aprobată de Adunarea Generală ONU din 9 decembrie 1948: „... Genocidul se referă la oricare din actele de mai jos, comise cu intenția de a distruge, în totalitate sau numai în parte, un grup național, etnic sau religios, cum ar fi: a) omorârea membrilor unui grup; b) atingerea gravă a integrității fizice sau mentale a membrilor unui grup; c) supunerea intenționată a grupului la condiții de existență care antrenează distrugerea fizică totală sau parțială...”

O faptă intenționată cu caracter de genocid o reprezintă torturarea şi întemnițarea în condiții de exterminare a deținuților politici, în închisori şi lagăre de muncă. Despre privarea populației de căldură, în timpul iernii, de hrană şi apă în cantități normale, de asistență medicală corespunzătoare, de protecție ecologică etc s-ar putea eventual considera ca fiind lipsite de intenția distrugerii fizice sau parțiale a unor categorii de cetățeni ai țării. În ceea ce ne priveşte, considerăm că acele căpetenii comuniste care au gândit şi aplicat aceste măsuri erau perfect conştiente de efectele lor catastrofale, dar le disimulau machiavelic, sub paravanul unor „obiective socio-economice importante pentru țară”.

Pregătirea genocidului

La începutul anului 1939, România încheia o perioadă relativ fericită a istoriei sale, perioadă care a durat numai 20 de ani. Evenimentele dramatice din Europa anilor 1938 şi 1939, culminând cu pactul Molotov-Ribbentrop care avea să ducă la invadarea Poloniei de către Germania şi URSS şi începerea, la 1 septembrie 1939, a celui de-al doilea război mondial au marcat profund situația României pe plan politic şi economic, precum şi pe plan intern şi internațional. În contextul abandonării *de facto* a țării noastre de către aliații săi tradiționali, Franța şi Anglia, România practic înconjurată de neprieteni a fost silită, după cum se ştie, să cedeze Rusiei Sovietice, Basarabia şi Bucovina de Nord, Ungariei – Ardealul de Nord, iar Bulgariei – Cadrilaterul. A urmat abdicarea regelui Carol al II-lea şi, în condițiile dictaturii mareşalului Ion Antonescu, subordonarea politică, economică şi militară a țării către Germania nazistă. Angajându-se într-un război, care la început părea menit să redea patriei Basarabia şi Bucovina răpite de sovietici, țara noastră a fost treptat antrenată într-o aventură militară fără nici o şansă, împotriva colosalelor forțe militare ale coaliției antihitleriste, totul soldându-se, după imense sacrificii umane şi materiale, cu actul de la 23 august 1944, care a marcat începutul celei mai întunecate epoci din istoria modernă a țării.

Astfel, în primele zile de după 23 august 1944, au avut loc şi primele fapte de genocid: capturarea unui număr important de prizonieri (aproximativ 100 000 de militari şi civili) pe frontul de la Iaşi, deşi ostilitățile dintre români şi sovietici (ca urmare a declarării stării de armistițiu) încetaseră, iar armata noastră nu numai că încetase să opună rezistență ruşilor, ci, la ordinul regelui, trecuse de partea lor, împotriva germanilor. În ceea ce ne priveşte, apreciem că această acțiune a fost **o represiune în masă, petrecută pe**

[1] Pentru detalii, vezi Gheorghe Boldur-Lățescu, *Genocidul comunist în România*, Bucureşti, Editura Albatros; vol. I, (1992), vol. II (1994), vol. III (1998), vol. IV (2003, în colaborare cu Filip-Lucian Iorga); *idem*, *The Communist Genocide of Romania,* New York, Editura Nova Science Publishers Inc., 2004.

teritoriul țării noastre, împotriva unei armate care nu mai opunea rezistență, ci, practic, devenise aliată.

– Eliberarea prizonierilor români s-a făcut cu o întârziere nemaiîntâlnită în istoria conflictelor militare, mulți dintre aceştia fiind exterminați în lagăre de muncă sau închisori, fără ca guvernele României să fi făcut proteste energice pentru eliberarea lor (supraviețuitorii fiind eliberați după 6 şi chiar 12 ani de detenții în URSS). În iarna 1944-1945, Armata română a luptat din greu, dând noi sacrificii de sânge pe frontul de vest, iar în țară comuniştii, sprijiniți de ocupanții sovietici, se organizau pentru a pune mâna pe putere, deşi numărul membrilor de partid era de doar câteva mii. Cei care îi sprijineau din teamă, oportunism sau pur şi simplu din pasivitate erau însă mult mai mulți. La 6 martie 1945, Vîşinski, trimis de Stalin, impune formarea guvernului Groza, dominat de comunişti. Nu încape îndoială că, la această capitulare a conducerii țării, în fața presiunilor sovieto-comuniste, a contribuit decisiv şi atitudinea de dezinteresare a puterilor aliate occidentale. România era pur şi simplu vândută ruşilor pentru mai multe decenii!

– În acest context politic avea să se desfăşoare deportarea în URSS a zeci de mii de saşi şi şvabi, din ordinul Moscovei şi cu complicitatea căpeteniilor comuniste din țară.

– La 8 noiembrie 1945, agenții lui Teohari Georgescu, ministrul de Interne comunist, au înăbuşit în violență şi sânge o grandioasă manifestare anticomunistă în Bucureşti – ultima de acest fel până la 15 noiembrie 1987 (Braşov).

– Măsluirea grosolană a alegerilor din noiembrie 1946 a oficializat instalarea regimului comunist. Spre cinstea lor, partidele istorice, Național-Țărăniştii, Liberalii şi Social-Democrații conduşi de Titel Petrescu, s-au luptat cu curaj înainte, în timpul şi după alegeri, înfruntând teroarea. Însă şansele lor erau practic nule. La Ialta, România fusese abandonată cu cinism în ghearele sovieticilor.

– Cele mai dramatice evenimente ale anului 1947 au fost începerea proceselor politice împotriva opoziției, culminând cu judecarea şi aruncarea în temniță a celor mai populari oameni politici români, Iuliu Maniu şi Ion Mihalache, liderii PNȚ, precum şi abdicarea impusă Regelui.

Totul era pregătit pentru ca, începând cu anul 1948, România să devină o „republică populară”, în realitate – un satelit al Moscovei.

Teroarea dezlănțuită

Înființată la mijlocul anului 1948, **Securitatea (şi Trupele sale speciale, ajutate direct de Miliție) a reprezentat principalul instrument al represiunii comuniste împotriva poporului român.** Modalitățile de a exercita teroarea au fost multiple, începând cu represiunea violentă: arestări, anchete, torturi, stabilirea condamnărilor (justiția, în special cea militară era practic aservită Securității), continuând cu teroarea psihologică – organizarea unei formidabile rețele de informatori, punerea la punct a unui diabolic sistem de diversiune şi dezinformare a maselor, amenințări, şantaj şi încheind cu presiunile făcute asupra întregului aparat de stat, economic şi administrativ.

Declanşarea pe scară mare a terorii politice s-a produs în primăvara anului 1948. **Data de 14 mai a acestui an, un adevărat „Sfânt Bartolomeu” al României,** a marcat lansarea arestărilor politice în masă. „Campania” de arestări din acest an a început cu membrii Mişcării Legionare, cu care Teohari Georgescu încheiase în anul 1945 un „pact de neagresiune, **şi a continuat cu arestările masive ale național-țărăniştilor, liberalilor şi social-democraților** rămaşi fideli lui C. Titel Petrescu, precum şi asupra **numărului de organizații anticomuniste apărute spontan,** ca urmare a unui reflex național de respingere a comunismului, în special în rândurile tineretului.

Este locul să arătăm că, abandonată de Occident, ocupată de trupele sovietice şi cu un odios regim represiv la putere, România a găsit forța de a organiza cea mai numeroasă şi mai activă Rezistență anticomunistă din toate țările est-europene.

O categorie specială o reprezintă rezistența din munții României unde, între anii 1945-1965, au luptat cu arma în mână mii de patrioți, cei mai mulți dintre ei căzând în timpul luptelor.

Crima împotriva fondului biologic al națiunii

În România, la fel ca în toate țările unde au guvernat timp de decenii, comuniştii au manifestat un profund dispreț pentru viața cetățenilor țării.

„Moartea unui om este o tragedie, dar moartea unui milion de oameni este o cifră statistică". Acest sinistru sofism, atribuit lui Stalin, rezuma „filosofia" puterii comuniste privind „grija față de om".

Enumerăm succint, în cele ce urmează, tragicele efecte pe care le-a avut, pentru viața poporului nostru, politica Partidului Comunist Român, inspirată din demagogiile şi mincinoasele lozinci staliniste:

• **Întemnițarea şi, în multe cazuri, asasinarea în închisori şi lagăre de muncă a sute de mii de deținuți politici, oameni de toate vârstele şi de toate categoriile sociale şi profesionale.** De asemenea, au fost asasinați, la marginile satelor, mii de oameni, ridicați în toiul nopții din casele lor (estimarea numărului tuturor acestora se va face într-un alt paragraf);

• Rata mortalității, în special a mortalității infantile, a fost dintre cele mai ridicate din Europa, ca rezultat al condițiilor economice mizere, al dezastruoasei asistențe medicale, precum şi al unei politici demografice criminale;

• Morbiditatea în România a fost extrem de ridicată în comparație cu țările dezvoltate. Subalimentația la nivel de masă, condițiile mizerabile de locuit, lipsa de igienă şi de educație sanitară, asistența medicală precară şi, în ultimii ani, frigul din locuințe, fabrici, şcoli, birouri şi spitale au determinat o creştere dramatică a morbidității;

• Locul întâi în Europa, în ceea ce priveşte numărul de persoane cu handicap la mia de locuitori;

• Capacitatea de efort fizic şi intelectual a fost în permanentă scădere în cei aproape 50 de ani de comunism;

• Irosirea timpului din cauza penuriei generalizate de produse, care a generat fenomenul „cozilor", necunoscut în România antebelică;

• Şubrezirea psihică a demoralizării, la nivel de masă, ca urmare a terorii, propagandei şi subminării valorilor tradiționale ale națiunii; scăderea rezistenței psihice a avut urmări nefaste asupra vigorii biologice a națiunii.

Gulagul românesc în cifre

Două probleme sunt esențiale pentru cunoaşterea adevărului despre fenomenul concentraționar din perioada comunistă:

1. Câți deținuți politici au fost în țara noastră în perioada 23 august 1944-22 decembrie 1989?

2. Câți deținuți politici au murit în condiții de detenție sau din cauza detenției?

Câteva precizări preliminare. În categoria *deținuților politici* îi includem pe toți cei care au fost privați de libertate din motive politice, fiind închişi în penitenciare, aresturi ale Securității, locuințe conspirative, lagăre de muncă, zone de deportare sau spitale psihiatrice. Din rațiuni care țin de posibilitatea de a estima numărul deținuților politici, i-am considerat numai pe cei care au fost privați de libertate minimum două luni. Este o convenție evident arbitrară, dar absolut necesară pentru procesul de cuantificare.

Perioada în care numărul deținuților politici a fost foarte mare în țara noastră se întinde din primăvara anului 1948 până în vara anului 1964. După 1964, au existat în continuare deținuți politici, dar numărul lor a fost mai mic şi îl vom estima separat.

Numărul închisorilor şi al altor locuri de detenție cu relativ mulți ocupanți a fost de peste 130[2]. Lista acestora, întocmită de AFDPR, a fost publicată în Albumul Memorial apărut în 2004. Întrucât au existat închisori sau lagăre de muncă cu cel puțin 5000 de deținuți în anumite perioade (Gherla, Aiud, Poarta Albă etc), dar cele mai multe cu 1000-3000 de deținuți, precum şi penitenciare cu 400-500 „locuri", vom estima capacitatea medie a unui penitenciar la 800 de locuri. Aşadar, capacitatea totală a Gulagului din România a fost de 130 x 800 = 104 000 locuri. (Deşi după datele Fundației Academia Civică şi nu numai, numărul locurilor de detenție depăşeşte cu mult cifra de 200). Dacă admitem că nu toate erau în permanență „pline", în perioada de „vârf" (1948-1964) numărul mediu de deținuți închişi *la un moment dat, într-un penitenciar*, a fost de aproximativ 75 000.

Durata medie de detenție politică trebuie estimată ținând seama că mulți dintre cei condamnați primeau pedepse mari (3-8 ani) sau foarte mari (9-25 ani) dar, pe de altă parte, foarte mulți erau cei reținuți pentru anchetă sau condamnați „administrativ" pe perioade de la 6 luni până la 60 de luni. Am considerat deci durata medie de detenție politică, în perioada 1948-1964, de 2 ani.

Din datele de mai sus, se poate deduce numărul deținuților politici din perioada amintită: 16:2 x 75 000 = 600 000. La acest număr trebuie adăugați:

• „prizonierii" capturați la Iaşi de sovietici (vezi paragraful 2 de mai sus): aproximativ 100 000 (informația provine de la Colonelul Ion Boldur Lățescu, veteran al celor două războaie mondiale, care a lucrat la Comisia Română de Armistițiu în anii 1944-1945);

• etnicii germani din Romdeportați de sovietici (aceeaşi sursă de informație): 150.000;

• deportații în Bărăgan şi Dobrogea şi în alte zone din țară, în perioada 1949-1962, în timpul colectivizării şi al războiului ideologic cu Iugoslavia lui Tito: alți 200 000.

În privința deținuților politici din intervale 1945-1948 şi 1965-1989, deci într-un răstimp de 27 de ani, estimăm un număr mediu de 3000 de deținuți, cu o durată de detenție de un an. Vom avea deci:

27 x 3000 = 81 000 deținuți politici.

Aşadar, pe baza estimărilor prudente de mai sus, rezultă totalul deținuților şi deportații din perioada 1945–1989:

600 000 + 100 000 + 150 000 + 200 000 + 81 000 = 1 131 000 oameni, la care se adaugă numărul oamenilor arestați şi reținuți pentru perioade scurte de timp, până la 3 luni: 1945-1948 = 80 000; 1948-1964 (26 ani x 30 000) = 780 000.

Aceasta înseamnă că (aşa cum rezultă din calculele AFDPR), prin închisorile, lagărele şi alte locuri de detenție şi deportare, au trecut 2 000 000 de oameni![3]

Estimarea numărului celor care au decedat în condiții de detenție politică sau din cauza detenției este foarte dificilă. În ce priveşte numărul celor morți în detenție, executați, asasinați, lichidați, torționarii au avut o tehnică atât de perfecționată a ştergerii urmelor, iar arhivele au rămas atât de incomplete şi inaccesibile, încât nu va putea fi cunoscut niciodată.

În calculele noastre nu am ținut seama de cetățenii asasinați în luptele din munți, fără judecată, sau fără a trece prin închisori. Că au existat asemenea crime o atestă gropile comune găsite în diferite locuri din țară; numai la Căciulați au fost numărate într-o groapă comună peste 300 schelete. Un adevărat Katyn românesc!

[2] A se vedea *Harta Gulagului românesc*, întocmită de Gheorghe Mazilu, fost deținut politic, în „Memoria" nr. 1 din 1990.

[3] În absența unor date complete şi sigure, Andrei Pippidi e de părere că aceste estimări depăşesc cifra reală. După o informație comunicată în 1982 de Maria Golescu, care discutase şi cu alți supraviețuitori ai Gulagului, ar fi fost 350000.

Reeducarea prin tortură

În vara anului 1948, la penitenciarul Suceava, Securitatea şi conducerea închisorii organizează o acţiune de „reeducare paşnică” a deţinuţilor politici, majoritatea acestora fiind studenţi cu condamnări pentru „activitate legionară” desfăşurată în perioada 1940-1948. Aceştia înfiinţează în penitenciar o organizaţie cu scop de „reeducare” denumită „Organizaţia Deţinuţilor cu Convingeri Comuniste – ODCC”. În partea a doua a anului 1948, Eugen Ţurcanu, şi el student condamnat pentru activitate legionară şi participant la „reeducarea” condusă de studentul Alexandru Bogdanovici, se declară nemulţumit de modul „nesincer” în care îşi desfăşoară acesta din urmă activitatea şi propune radicalizarea acţiunii.

În primăvara anului 1949, sunt transferaţi, de la Suceava la penitenciarul Piteşti, 80 de deţinuţi, printre care şi majoritatea celor care participaseră la „reeducare”. Ajuns la Piteşti, Ţurcanu ia imediat legătura cu Securitatea şi cu directorul închisorii, Alexandru Dumitrescu, în vederea continuării reeducării. Conform instrucţiunilor primite de la generalul Alexandru Nicolschi, adjunct al ministrului de interne, acţiunea intră într-o fază violentă.

Momentul care marchează începerea torturilor bestiale şi generalizate coincide cu noaptea de Crăciun a anului 1949 şi are loc în încăperea „4 spital”, o celulă mare cu aproximativ 100 de locuri, unde vreo 50 de „reeducaţi”, după o invitaţie la „reeducare” adresată celor din tabăra rezistenţilor şi refuzată de aceştia din urmă, trec la atac înarmaţi cu bâte şi scânduri desprinse din priciuri. Are loc o confruntare disperată, la care, la un moment dat, balanţa înclină de partea „rezistenţilor”. Atunci, au intervenit gardienii penitenciarului care, timp de câteva ore, i-au masacrat literalmente pe cei care se opuneau „reeducării”, transformându-i pe toţi într-o masă de carne sângerândă, având însă grijă să nu omoare pe nici unul dintre ei.

„Operaţiunea 4 Spital” – seria I (vor urma şi alte serii), a reprezentat începutul unui coşmar care a durat trei ani. Devine clar pentru victime că nu mai poate fi vorba de rezistenţa făţişă împotriva torţionarilor, ci doar de încercarea de a supravieţui în faţa tăvălugului distrugător declanşat de Securitate cu ajutorul uneltelor acesteia – studenţii „reeducaţi”. Supravieţuire, însă cu ce preţ? Cu preţul denunţării în scris a unor fapte nedeclarate la Securitate („demascarea exterioară”) şi a dezvăluirii de către fiecare victimă a gândurilor celor mai intime privind valorile supreme (credinţa în Dumnezeu, Patria, Familia, Prietenia) în scopul terfelirii acestora („demascarea interioară”).

La 25 ianuarie 1950 urmează seria a II-a la camera 4 spital, în care a fost torturat şi Gheorghe Boldur Lăţescu, care poartă şi acum, după mai bine de 56 de ani, amintirile loviturilor lui Ţurcanu (fractură de stern cu dureri iradiind în tot toracele). Au urmat apoi alte şi alte serii, în mai toate celulele închisorii Piteşti. Pe parcursul tragic al „reeducării” prin tortură, căreia i-au fost supuşi mii de tineri patrioţi, zeci dintre ei au fost ucişi, iar mai multe sute au fost schilodiţi. Sinistră ironie a soartei, unul dintre primii ucişi a fost Alxandru Bogdanovici, primul conducător al „reeducării” la Suceava. „Reeducarea” de la Piteşti, sub conducerea lui Ţurcanu, a durat până la transferarea acestuia la penitenciarul Gherla, în septembrie 1951. Între timp, primele metastaze ale fenomenului Piteşti aveau să apară la Canal, odată cu trimiterea la muncă silnică a unui grup de studenţi trecuţi prin „reeducare”, în anul 1950. Apoi la penitenciarul Gherla, tot în anul 1950, unde, până la venirea lui Ţurcanu, „operaţiile” de reeducare erau conduse de adjunctul acestuia – Ţanu Popa.

La Gherla, reeducarea a luat forme demenţiale. Pe lângă bătăile sălbatice aplicate în timpul demascărilor, extinse şi la deţinuţii netrecuţi prin Piteşti, s-au organizat veritabile ritualuri satanice pentru distrugerea morală a victimelor. În această perioadă, mulţi tineri s-au prăbuşit moralmente şi au trecut în tabăra torţionarilor.

Fenomenul Piteşti s-a extins, în forme specifice, şi în alte închisori, cum ar fi Târgu Ocna, Ocnele Mari, Târgşor, Baia Sprie, Aiud, dar, datorită numărului mai mic de „reeducaţi”

trimişi să aplice tehnicile de tortură, precum şi curajului deţinuţilor, care, în unele închisori (Târgu Ocna) au reuşit să se opună, „reeducarea” nu a luat formele apocaliptice de la Piteşti şi Gherla.

E greu de stabilit cu exactitate când şi de ce conducerea partidului comunist, care a organizat şi supervizat „experimentul” Piteşti, a luat hotărârea de a-l opri. Cert este faptul că, în primăvara anului 1952, Securitatea declanşează primele anchete privind ororile petrecute în penitenciarele şi lagărele de muncă amintite mai sus.

Anchetele prin care au trecut torţionarii au fost, în unele cazuri, extrem de dure, fără a atinge însă nivelul de maximă bestialitate a torţionarilor în timpul „reeducării”. La data de 20 septembrie 1954, la Tribunalul Militar Bucureşti, începe procesul lotului Ţurcanu care cuprinde 22 de acuzaţi, împotriva cărora se reţin, în principal, învinuirile de „acte de teroare”, „crimă împotriva securităţii interne” precum şi „înaltă trădare”. Şedinţele Tribunalului Militar, prezidat de faimosul general Alexandru Petrescu sunt secrete, iar în şedinţa din 10 noiembrie 1954 acesta îi condamnă pe toţi la moarte.

La data de 17 decembrie 1954 sunt executaţi, la Jilava, prin împuşcare, Eugen Ţurcanu şi alţi 15 condamnaţi din acelaşi lot.

În data de 22 iunie 1955 este executat, tot la Jilava, Puşcaşu Vasile din acelaşi lot, în timp ce sentinţele lui Ţanu Popa, Voinea Octavian şi ale altor condamnaţi sunt comutate în „muncă silnică pe viaţă”.

În anul 1957 Securitatea organizează al doilea proces al „reeducării” (procesul Vică Negulescu) cu scopul de a arunca vina ororilor petrecute în închisorile româneşti asupra mişcării legionare care ar fi organizat întreaga acţiune spre a sabota „opera de reeducare a deţinuţilor”. Înscenarea eşuează datorită curajului şi inteligenţei celor acuzaţi pe nedrept, ei arătând, în cursul procesului, că totul a fost organizat din ordinul Securităţii. Întregul lot de 8 acuzaţi a fost condamnat la pedepse între 15-22 ani muncă silnică. Cei condamnaţi, împreună cu 6 alţi deţinuţi politici consideraţi foarte periculoşi, sunt transferaţi la Jilava unde sunt literalmente zidiţi în celule de exterminare special amenajate. Aici îşi vor găsi moartea 8 dintre ei, din cauza tuberculozei şi diareei deshidratante.

Colectivizarea agriculturii

Caracterul criminal şi efectele tragice ale colectivizării agriculturii sunt bine cunoscute de toţi românii.

Consecinţa cea mai tragică şi cu efecte pe termen lung a colectivizării a fost desfiinţarea clasei ţărăneşti ca principală producătoare a avuţiei naţionale. Ţăranii mijlocaşi şi aşa-zişii „chiaburi” reprezentau cea mai aptă categorie socială pentru adaptarea la exigenţele unei agriculturi moderne, potenţial competitivă pe plan internaţional. Această categorie socială nu mai există, fie din cauza represiunilor din perioada colectivizării şi de după aceea, fie în urma migraţiei la oraş unde s-a constituit o categorie socială nedefinită, nici ţărani, nici orăşeni, un fel de lumpenproletariat fără nici o perspectivă socială[4].

Dezastrul economic

Datele oficiale privind evoluţia economică din perioada 1938–1989 dezorientează pe cel ce le analizează. Astfel, datele publicate la finele anului 1988 indică o creştere a venitului naţional de 24 de ori faţă de anul 1938, ceea ce, ţinând seama de mărimea numărului de locuitori, înseamnă o creştere de aproximativ 16 ori a venitului naţional pe locuitor. Acesta este estimat la 2500 de dolari pentru 1938, deci în 1938 venitul pe locuitor ar fi fost de 155 dolari, cifră aberant de mică, dacă facem comparaţie cu alte ţări, de exemplu Grecia. Insistând puţin în comparaţie cu această ţară, pentru care statisticile internaţionale indică un venit naţional pe locuitor de 500 de dolari în 1938 şi 3000 de dolari în 1988, deci o creştere de 6 ori

[4] Pentru problemele demografice, a se vedea capitolul din raport dedicat special acestor chestiuni.

în 50 de ani, reiese clar falsitatea datelor statistice publicate de regimul comunist din România. Într-adevăr, valoarea de 155 de dolari este mult prea mică pentru România ținând seama de raportul real între economia celor două țări în 1938, iar valoarea de 2500 de dolari este mult prea mare dacă avem în vedere că economia Greciei era relativ prosperă în 1988, iar situația României dezastruoasă. Rezultă că nici nu poate fi vorba de o creştere de 16 ori a venitului nostru național pe locuitor. Care a fost creşterea lui reală în cei 50 de ani la care ne referim? După părerea noastră, mai mică decât cea a Greciei, care am arătat că a fost de 6 ori; deci, pentru România se poate vorbi de o creştere de 3-4 ori. Rezultă dimensiunea minciunii oficiale: de la 3-4 la 16, deci o deformare a realității prin umflarea de 4 ori a raportărilor.

Industrializarea aberantă, efectuată de regimul comunist în cei 40 de ani, cât a deținut puterea, reprezintă una din principalele componente ale dezastrului economic național. Ideea industrializării, corectă în principiu, a fost compromisă din cauza modului cum a fost gândită şi pusă în practică de comunişti. Pe de altă parte, nu tot ce s-a întreprins pe linia industrializării a fost greşit, există incontestabil şi unele realizări. Tragic este însă faptul că efortul supraomenesc, impus poporului român în cei 45 de ani de comunism, s-a risipit, în cea mai mare parte, în construcția unor investiții aberante, neproductive şi nefuncționale, în crearea unor ramuri parazitare, şi deci, a unor produse, de regulă de proastă calitate, nevandabile pe piața internațională sau vandabile în pierdere, toate acestea amplificate de uriaşele pierderi cauzate de imbecilitatea planificării şi conducerii hipercentralizate a economiei.

Lista erorilor criminale comise de comunişti în conducerea economiei cuprinde şi alte puncte dintre care amintim: colectivizarea agriculturii (vezi paragraful precedent), cheltuirea unor sume uriaşe pentru „ajutorarea” regimurilor teroriste, cheltuielile imense pentru organizarea aparatului represiv, a propagandei de partid, precum şi pentru viața ultraluxoasă a nomenclaturii şi familiei Ceauşescu.

Degradarea învățământului, științei şi culturii

Reforma învățământului din anul 1948 a reprezentat o primă lovitură grea dată culturii române. Obiectivul declarat al reformei a fost „democratizarea” învățământului, trecerea la un învățământ de masă după modelul sovietic, al cărui sistem a fost copiat fără nici un discernământ. Consecințele au fost catastrofale: în câțiva ani învățământul românesc, creat cu trudă, a fost pur şi simplu dat peste cap. Sacrificând cu brutalitate calitatea de dragul cantității, conducerea comunistă se lăuda, la mijlocul deceniului al şaselea, că a „eradicat” analfabetismul în țara noastră. În realitate, această acțiune a avut efecte de suprafață atât pe termen scurt, cât şi pe termen lung. După câteva decenii de la prima reformă de tip comunist a învățământului (din nefericire au mai urmat şi altele) s-a putut constata că alfabetizarea a fost, la nivelul maselor, o farsă: din zece oameni care, la prima vedere, toți ştiu să scrie şi să citească, şapte n-au citit în viața lor nici o carte şi nici un ziar, nu ştiu să scrie corect o cerere sau o scrisoare, folosul alfabetizării reducându-se, pentru aceştia la „ştiința” de a-şi semna numele şi la eventuala descifrare a denumirii unor firme.

Învățământul superior a suferit, şi el, nefasta influență sovietică. Erau trimişi la studii sau la „specializări”, în URSS, tineri cu „origine sănătoasă” cărora, în mod deliberat, li se dădeau diplome pe bandă rulantă pentru ca apoi, reîntorşi în țară (de multe ori căsătoriți cu rusoaice) să fie promovați în cele mai înalte funcții din economie, învățământ, ştiință şi cultură.

Cercetarea științifică a avut, în primii ani de guvernare comunistă, o soartă ceva mai bună. S-au înființat mai multe institute de cercetare, în fruntea cărora au fost numiți savanți formați înainte de 1944 (de exemplu – Institutul de matematică creat de Simion Stoilow, Institutul de Fizică Atomică avându-l ca director pe Horia Hulubei, Institutul de Inframicrobiologie condus de Ştefan Nicolau etc). După 1968, fenomenul consolidării ştiinței

şi, implicit, a poziţiei cercetătorilor, i-a displăcut Elenei Ceauşescu care, devenită „academician doctor inginer de renume mondial" (în realitate, o cvasianalfabetă), a trecut la „reorganizarea" ştiinţei româneşti. Ultimele două decenii de regim comunist au reprezentat o adevărată tragedie pentru cercetare şi cercetători. Din ordinul „savantei", s-au desfiinţat institute care obţinuseră rezultate remarcabile (de exemplu – Institutul de Matematică, în 1972) sau au fost create institute fantomă la conducerea cărora au fost numite rude ale familiei Ceauşescu sau ilustre nulităţi. După desfiinţarea Institutului de Matematică, pentru Zoe Ceauşescu, fostă stagiară la acest institut, s-a creat o secţie specială de creaţie ştiinţifică „condusă" de aceasta). Rezultatele „organizării" au însemnat efectiv bulversarea cercetării ştiinţifice din România, în consecinţă foarte mulţi cercetători valoroşi emigrând.

În domeniul literaturii şi artei, imediat după preluarea abuzivă a puterii, partidul comunist a impus un control draconic, urmărind subordonarea acestora pentru a le utiliza în scop de propagandă.

Lista marilor personalităţi culturale sau ştiinţifice, lovite de persecuţii sau chiar de represiune în anii comunismului, este din păcate foarte lungă: filosofii Lucian Blaga, Constantin Noica, Ion Petrovici şi Vasile Băncilă, istoricii Gh. I. Brătianu şi P. P. Panaitescu, poeţii Nichifor Crainic, Radu Gyr şi Vasile Voiculescu, matematicianul şi poetul Dan Barbilian, profesorul şi psihologul Onisifor Ghibu, geograful Simion Mehedinţi, sociologul Dimitrie Gusti, juriştii Istrate Micescu, I. V. Gruia şi Gh. Strat, medicii I. Simionescu şi I. Trifu, profesorul inginer Aurel Beleş, economiştii Victor Slăvescu şi M. Manoilescu, călugărul-teolog N. Steinhardt, logicianul Anton Dumitriu, sculptorul Gh. Anghel, scriitorii Al. Paleologu, Dinu Pillat şi Păstorel Teodoreanu, actorul Constantin Tănase, artiştii lirici Dinu Bădescu, Şerban Tassian şi Valentina Creţoiu reprezintă doar câteva nume din miile de oameni de cultură şi ştiinţă care au fost înlăturaţi cu brutalitate din activitatea lor creatoare, mulţi dintre ei ispăşind ani grei de temniţă, iar alţii pierzându-şi viaţa din cauza represiunilor sălbatice la care au fost supuşi. Ce pierdere ireparabilă pentru ţară au provocat comuniştii – un adevărat genocid cultural!

Mediul ambiant în pericol

Problematica generală a protecţiei mediului ambiant a apărut, în ţara noastră, cu 10–15 ani mai târziu decât în restul Europei, din cauza faptului că România deceniului 6 şi 7 era încă destul de „curată" din punct de vedere ecologic, iar pe de altă parte din cauza lipsei contactelor sistematice cu Occidentul, ceea ce a determinat o întârziere a sensibilizării specialiştilor şi a opiniei publice în faţa acestei probleme vitale a secolului XX.

După 1970, odată cu creşterea demenţială a ritmului industrializării, dar şi cu informarea mai largă, a specialiştilor din ţara noastră, despre problemele ecologice şi mişcările „verzilor" europeni, au apărut şi la noi preocupări privind protecţia mediului înconjurător şi chiar un rudiment de legislaţie. Din păcate, majoritatea acestor preocupări au fost marcate de diabolica gândire orwelliană: pe de o parte se încerca, cu timiditate, tragerea unui semnal de alarmă, iar pe de altă parte se punea surdină acestui semnal, arătându-se că numai regimul „socialist" este în măsură să rezolve eficient gravele probleme ale degradării mediului. În aceste condiţii, la sfârşitul anului 1989, atmosfera, apele, solul, flora şi fauna, rezervaţiile şi monumentele naturale, oraşele şi statele şi, în special, sănătatea locuitorilor erau grav afectate de multipli factori poluanţi, ceea ce situa România pe unul din ultimele locuri din Europa în clasamentul situaţiei ecologice.

Persecuţiile religioase

Vom distinge două tipuri de persecuţii religioase: 1. represiunea brutală (lichidarea fizică sau aruncarea în temniţă a preoţilor şi credincioşilor, interzicerea unor culte, închiderea

sau dărâmarea lăcaşurilor de cult) şi 2. persecuțiile indirecte (propaganda ateistă, presiuni asupra clerului, infiltrarea în rândurile membrilor cultelor a unor agenți ai Securității).

Primele represiuni brutale s-au îndreptat împotriva greco-catolicilor, romano-catolicilor, adventiştilor şi sioniştilor. Se cunoaşte faptul că, din ordinul Moscovei, statul comunist a integrat forțat, în anul 1948, Biserica Greco-Catolică în cadrul Bisericii Ortodoxe. În această împrejurare, sute de preoți şi credincioşi greco-catolici şi romano-catolici au fost aruncați în închisori.

Deşi mulți preoți ortodocşi au fost şi ei închişi după 1948, Biserica Ortodoxă, ca instituție a fost cruțată, în special în timpul vieții patriarhului Justinian, care avea relații speciale cu Gheorghe-Dej (cu toate acestea, numeroase mănăstiri au fost desființate iar călugării – alungați). După moartea patriarhului Justinian, politica de menajare a Bisericii Ortodoxe se transformă într-una de infiltrare. Biserica a început să facă concesie după concesie în anii dictaturii lui Ceauşescu; acum au fost dărâmate zeci de biserici, erau bătuți noaptea preoți cu har (cazul părintelui Galeriu), iar făptaşii rămâneau neprinşi. Pactul cu diavolul pe care l-a făcut conducerea Bisericii Ortodoxe, căci evident despre asta era vorba, se justifică astăzi, de către unii, ca singurul mijloc de a salva ceea ce mai era de salvat; într-adevăr, bisericile au fost pline de credincioşi în cei 45 de ani de comunism.

Nomeclatura şi Securitatea

Nomenclatura, alcătuită din potentații şi privilegiații sistemului comunist, s-a format la scurt timp după instalarea prin fraudă şi violență a noului regim. În interiorul „noii clase" putem distinge trei straturi: 1. marea nomenclatură; 2. nomenclatura locală; 3. alte categorii privilegiate.

Marea nomenclatură era alcătuită din aparatul central de partid şi de stat, conducerea securității, armatei, justiției, precum şi a altor organizații centrale. Numărul membrilor acestor veritabile noi protipendade era, la sfârşitul deceniului şapte, de ordinul sutelor, dar în deceniile opt şi nouă a crescut considerabil. Nomenclatura locală reproducea, la nivel de județ, structura marii nomenclaturi centrale, redusă la scara respectivă. În acest al doilea strat intrau mii de privilegiați. Al treilea strat, foarte heteroclit, se desprindea din cele mai diferite categorii ca: ofițeri superiori de securitate şi miliție, conducători de mari întreprinderi, diverşi activişti de partid şi sindicat, lucrători din comerț, profesori universitari, medici, scriitori, actori, ziarişti, preşedinți de IAS sau CAP etc. Din categoria micilor nomenclaturişti, din cel de-al treilea strat, făceau parte zeci de mii de oameni.

Principala caracteristică a nomenclaturii de toate gradele o constituia posedarea unor veritabile privilegii de clasă, nelegate de vreun merit, ci doar de apartenența la noua clasă.

În afara traiului în lux sau, cel puțin în îndestulare confortabilă, membrii celor trei nomenclaturi erau caracterizați, de regulă, de o totală indiferență față de sărăcia imensei majorități a populației, de lăcomia specifică proaspătului îmbogățit, precum şi de o invidie devorantă față de „colegii" care aveau o poziție şi mai avantajoasă.

Securitatea a reprezentat „brațul înarmat al partidului", menirea ei fiind aceea de a impune, prin teroare şi diversiune, dictatura comunistă. Puterea Securității era practic fără limite, chiar şi activiştii de partid şi de stat de rang temându-se de această organizație diabolică. Având în vedere scopurile sale, este o aberație să se aprecieze că au existat „securişti buni" alături de cei răi. Diferențe existau, incontestabil, între ei: cei mai de la vârful organizației trasau strategiile de urmat, cei din eşaloanele medii organizau practic acțiunile ajutați de „tehnicieni" („specialişti" în ascultarea convorbirilor, controlul corespondenței, cenzura de toate felurile, recrutarea informatorilor etc). Executanții de rang inferior arestau, spionau, torturau, ucideau.

Cifrele avansate de oficialități, după Revoluție, vorbeau despre vreo 10 000-15 000 de oameni care au format vechea Securitate. În realitate lucrau pentru Securitate, **sute de mii**

salarizați şi alte sute de mii „voluntari”. Care era costul acestui diabolic mecanism, nu cred că se va afla vreodată. Aproximativ 10% din venitul național se cheltuia pentru complexul securist.

În loc de concluzii

Printre faptele cu caracter de genocid împotriva națiunii noastre se mai pot aminti:

- Deportările şi teroarea din Basarabia şi Bucovina;
- Distrugerea valorilor morale şi introducerea dublei gândiri de tip orwellian;
- Tratarea cu duşmănie şi amenințare (uneori a vieții) a românilor din Diaspora, de parcă n-ar fi fost frați de-ai noştri.

Câteva cuvinte despre responsabilitate şi vinovăție pentru tot ce s-a petrecut în cei 45 de ani de comunism în România. Ele sunt, în primul rând, ale sistemului comunist care a însângerat şi oprimat multe milioane de oameni, peste tot în lume unde a avut puterea. Dar ele mai sunt şi individuale, ale căpeteniilor comunisto-securiste care au elaborat şi pus în practică ordinele oprimatoare.

Toate acestea trebuie cunoscute, asumate şi condamnate. Pentru Istorie, pentru un prezent şi un viitor mai curat. Aşa cum bolnavii trebuie să-şi cunoască boala şi să şi-o trateze. Eventual, chirurgical.

Securitatea – instrument al Partidului

Comunismul românesc ca regim de ocupație

Arsenalul de încălcări ale drepturilor omului de care instrumentele represive ale regimului comunist s-au folosit ca „tăiş al sabiei" în lupta dusă pentru impunerea marxism-leninismului, fie el de nuanță stalinistă, apoi „dejistă" şi la final „ceauşistă" nu a fost întâmplător. Baza ideologică a acțiunilor violente îndreptate împotriva inamicilor regimului comunist fusese fundamentată în mai multe scrieri de către V.I. Lenin, ideolog care nu a fost amendat vreodată de un activist de partid sau securist din România: „Caracteristica necesară, condiția *sine qua non* a dictaturii proletariatului o constituie reprimarea prin violență a exploatatorilor ca clasă şi, în consecință, violarea democrației pure, adică a egalității şi a libertății față de această clasă". În esența ei, dictatura proletariatului presupunea „o luptă crâncenă, sângeroasă şi nesângeroasă, violentă şi paşnică, militară şi economică, pedagogică şi administrativă, împotriva forțelor şi tradițiilor vechii societăți"[1].

Alternanța între brutalitate şi mijloacele mai paşnice a fost aplicată şi în România, pe parcursul întregului regim comunist. Relevantă în sensul utilizării brutalității pentru impunerea ocupației politico-militare sub acoperământul propagandistic larg al marxismului ni se pare o definiție a lui A.I. Vîşinski, tocmai partizanul impunerii guvernului Groza la 6 martie 1945. Acesta afirmase, într-un text public, dezvoltând tezele leniniste, că „dictatura proletariatului exceptează inevitabil pe exploatatori de la beneficiul libertății" şi, ca urmare, orice mijloace de eliminare a acestora sunt permise şi organizate chiar de către stat: „statul înseamnă oameni înarmați şi apendice materiale, adică instituții, organisme, organe, mecanism care acționează după toate regulile tacticei şi strategiei de stat". Chiar dacă uneori, în anumite perioade istorice, datorită împrejurărilor interne şi externe represiunea cunoaşte o oarecare diminuare, spune Vâşinski, „latura de constrângere a dictaturii proletariatului nu poate fi pusă la o parte nici în perioada relativ paşnică de construcție socialistă. Organele de constrângere, armata şi celelalte instituții sunt tot atât de necesare acum, în momentul construcției, ca şi în epoca războiului civil. Fără aceste organe nu se poate asigura activitatea constructivă a dictaturii"[2]. Acelaşi regim politico-militar, aceeaşi construcție instituțională fusese hărăzită şi României, ca țară ocupată de Armata Roşie „Eliberatoare".

Imediat după război, România se afla într-un stadiu de dezvoltare economică mult superior celui din URSS, iar prelevările unei părți substanțiale a producției industriale şi agricole la prețurile dictate de Moscova, alături de întregul sistem de plată a despăgubirilor de război, au contribuit la distrugerea stabilității economice. Pauperizarea populației, aflată sub ocupația Armatei Roşii, nu a fost doar un rezultat al ocupației sau al greşelilor guvernului comunist în gestionarea economiei, ci şi un proces căruia i se pot atribui, în opinia noastră, chiar rațiuni politice. Pe un fond de criză social-economică acută, provocată şi întreținută de decizii de guvernare şi administrație care puneau interesul ocupantului sovietic mai presus de interesul național, confruntarea politică se polarizase puternic. Totuşi, dificultatea dobândirii mijloacelor de subzistență pentru majoritatea populației a fost de natură să reducă şansele coalizării unei structuri de rezistență eficientă la nivel național față de ascensiunea către putere a comuniştilor, susținuți direct de către sovietici. Singura formă de manifestare a acestei opoziții a rămas să se manifeste, din păcate fără eficiență, în plan politic. Şi aici, transformările care au intervenit brutal în viața românilor odată cu instalarea guvernului Groza au pregătit terenul pentru câştigarea puterii, prin falsificarea alegerilor parlamentare; aceasta nu a putut fi sancționată de instituțiile abilitate ale statului (armată, poliție, justiție), deja controlate şi epurate de comunişti.

---

[1] V.I. Lenin, *Stângismul, boala copilăriei comunismului*, ediția a II-a, Bucureşti, Editura PCR, 1948, p. 31.
[2] A.I. Vîşinski, *Lenin, marele organizator al statului sovietic*, Bucureşti, Editura PCR, 1945, p. 24.

În România, sovietizarea s-a produs prin teroare şi presiuni şi a fost cauţionată în noiembrie 1946 de o fraudă electorală, pentru a masca sub aparenţa legitimităţii un regim care are toate atribuţiile unei ocupaţii străine: prezenţa trupelor Armatei Roşii pe teritoriul ţării, un guvern marionetă care răspundea oricărei solicitări a Moscovei, chiar în dauna interesului naţional, restrângerea drepturilor şi a libertăţilor cetăţeneşti, până la sancţionarea afirmării identităţii naţionale şi arestarea opozanţilor politici. Astfel, s-a realizat „impunerea sistemului social" al URSS, pe care Stalin îl definea în aprilie 1945 ca un regim politic dictat de realitatea militară a ocupaţiei. Esenţa doctrinei staliniste a sovietizării a fost enunţată de liderul de la Kremlin la întâlnirea sa cu Tito din aprilie 1945: „în războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut, ci cel care ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social. Fiecare îşi impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi!"[3].

În toate ţările din estul şi centrul Europei intrate în orbita Moscovei, partidele comuniste au acţionat în preluarea puterii ca adevărate „brigăzi de şoc" ale „mişcării revoluţionare", după expresia lui Stalin, care au luat „măsuri reale pentru lichidarea asupririi capitaliste şi moşiereşti", pentru a uşura „situaţia popoarelor care lâncezesc sub jugul capitalismului". În perspectiva impunerii mondiale a comunismului, noile regimuri instalate în ţările ocupate la finele războiului de armata sovietică joacă un rol extrem de important, socotea Stalin: „a fost greu atâta timp cât *brigada de şoc* a fost una singură. Dar asta a fost odată. Acum lucrurile stau altfel. Acum au apărut noi *brigăzi de şoc* – ţările de democraţie populară"[4].

Comuniştii din România au aplicat întocmai dogma leninistă şi interpretările ei ulterioare din anii stalinismului, hruşciovismului sau brejnevismului. Au existat, e drept, divergenţe – şi nu întodeauna neglijabile – dar care nu au pus niciodată la îndoială situaţia României ca ţară parte a blocului politico-militar bazat pe doctrina marxist-leninistă. Fie el cu afinităţi staliniste sau maoiste (în ultimii ani ai lui Dej), fie de inspiraţie hrusciovistă (în primii ani ai lui Ceauşescu), castristă, nord-coreeană, îndreptat spre colaborarea cu socialismul arab, sau spre cea cu regimurile de sorginte socialistă care au luat forma celor mai crude dictaturi (regimul lui Pol Pot sau cele din ţările africane, cu care Ceauşescu menţinea strânse relaţii), comunismul românesc s-a revendicat, indiferent de timp, din acelaşi substrat ideologic, comun tuturor acestor regimuri şi totodată străin propriilor popoare.

Comunismul românesc a promovat acelaşi tip de construcţie instituţională, bazat pe represiune şi recunoscând primatul ideologiei asupra binelui propriului popor. Fie că aparatul a avut ochii îndreptaţi spre Moscova, fie că a preamărit rolul lui Ceauşescu, pentru a-l impune drept cult unui întreg popor, prea puţin din ceea ce a aparţinut şi a caracterizat regimul politic comunist în România poate fi socotit ca a fi avut un conţinut menit binelui naţional. Gestul lui Ceauşescu de a nu permite armatei sovietice să tranziteze România în zilele fierbinţi ale „primăverii de la Praga" nu poate fi pus pe picior de egalitate cu cel al liderilor comunişti din Cehoslovacia, care *au generat* această criză identitar-naţională a comunismului. Acest mic semn de autonomie faţă de Moscova a avut un atât de larg ecou popular în România, încât chiar amploarea ecoului arată gradul mare de subordonare a ţării unui sistem ideologic, politic, militar şi economic perceput chiar şi în atmosfera ceva mai liberală a anului 1968 ca fiind unul de ocupaţie, de care românii sperau să scape. Gestul dătător de speranţe al lui Ceauşescu a rămas un simplu gest. În locul aşteptatei liberalizări, a dus la re-ştirbirea atributelor României ca stat suveran. Ţara a ajuns curând dominată la modul absolut de un dictator care şi-a impus cultul personalităţii, în numele unei ideologii de sorginte străină, exercitându-şi puterea prin intermediul aparatului de partid şi al Securităţii şi conferindu-i,

[3] Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Craiova, Editura Europa, f.a., pp. 74-75.
[4] I.V. Stalin, *Cuvântare rostită la Congresul al XIX-lea al PCUS*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Politică, 1952, pp. 4-5.

tocmai pentru a-i masca natura antinațională, trăsăturile unui naționalism de operetă. În fond, România anilor 1980 nu era esențial diferită de România anilor 1950, când consilierii sovietici comandau peste tot şi țara era plină de *Sovromuri*. Avuția națională a României se risipea în aceeaşi mare măsură, dar de astă dată nu în folosul Moscovei, ci al proiectelor megalomane ale dictatorului şi ale celor care i le susțineau, pe baze ideologice nediferențiate fundamental de cele anterioare. Politica internă a regimului comunist de pe parcursul ultimelor sale două decade a prejudiciat grav şi cu consecințe istorice persistente interesul general al țării, în numele unei utopii devenite deja de familie, care anula, în fondul şi forma ei, specificitatea națională.

Faptul că regimul comunist era unul de ocupație a fost exprimat cu sinceritate chiar de unii lideri ai partidului, la începuturile instaurării sale. Într-o lecție ținută în ziua de 17 octombrie 1949 la Universitatea serală de marxism-leninism, Teohari Georgescu afirma: „specificul condițiunilor în care s-au născut țările de democrație populară constă în aceea că armata puternicului stat sovietic a zdrobit principala forță de şoc a imperialismului mondial, a împiedicat burghezia din aceste țări să dezlănțuie un război civil şi a dat în felul acesta proletariatului, în frunte cu partidele comuniste, posibilitatea să smulgă din mâinile burgheziei puterea politică, s-o lipsească de principala ei forță economică şi să treacă la construirea socialismului". Prezența trupelor sovietice pe teritoriul țărilor din estul şi centrul Europei a facilitat „clasei muncitoare" din aceste țări, condusă de partidele comuniste, „să folosească dezorientarea şi demoralizarea moşierimii şi a burgheziei, să folosească dezorganizarea aparatului de stat fascist şi, ridicând masele poporului muncitor la luptă, să smulgă din mâinile claselor exploatatoare poziții hotărâtoare în stat. Aşa s-au petrecut lucrurile şi în țara noastră, în urma eliberării ei de către Armata Sovietică la 23 august 1944. Verigi importante ale aparatului de stat central şi mai cu seamă ale celui local au fost rând pe rând smulse claselor exploatatoare în lupta aprigă de clasă. Deținând poziții destul de importante în aparatul de stat după 23 august, burghezia şi moşierimea din țara noastră erau paralizate totuşi în acțiunea lor, înainte de toate, prin prezența în țara noastră a armatelor socialiste ale Uniunii Sovietice"[5]. La rândul său, Gheorghiu-Dej a apreciat în dese împrejurări rolul esențial jucat de armata sovietică de ocupație în impunerea regimului comunist din România: în condițiile în care aceasta „stătea de strajă împotriva intervenționiştilor americano-englezi, proletariatul din țările eliberate a smuls puterea din mâinile capitaliştilor şi moşierilor. Fără ajutorul URSS, fără experiența ei ar fi fost imposiblă contruirea socialismului în țările de democrație populară"[6]. Aşa au şi stat lucrurile, cu toate că, ulterior, aceste pasaje au fost scoase din cărțile şi manualele de istorie în anii național-comunismului, tocmai pentru a masca natura regimului politic din România: aceea de *ocupație sovieto-comunistă*.

Pe de altă parte, pe lângă elementul ideologic comun şi toate diferențele specifice ale evoluției istorice, ceea ce face ca regimurile politice din statele fostului bloc comunist să poată fi considerate drept unele de ocupație este larga expertiză străină de care s-au bucurat întodeauna în instalarea şi consolidarea lor. Securitatea, principalul instrument represiv al acestui regim de ocupație, nu a făcut excepție de la această regulă. Fără să mai insistăm, vom spune doar că acest fapt a fost recunoscut oficial, dar nu a fost făcut public. Într-o *Notă* de la Comitetul Central, nedatată, redactată probabil cu prilejul anchetelor care s-au făcut în 1967-1968 la Securitate se arăta: „după venirea consilierilor sovietici, la propunerea acestora au fost introduse unele măsuri organizatorice, metode de muncă, denumiri de funcții şi termeni de

---

[5] Teohari Georgescu, *Democrația populară – formă a dictaturii proletariatului. Sfaturile populare, baza politică a regimului de democrație populară*, lecție ținută în ziua de 17 octombrie 1949 la Universitatea serală de marxism-leninism, broşură de uz intern, Bucureşti, Editura Fed, 1949, pp. 7-9.

[6] Gh. Gheorghiu-Dej, *Alianța frățească cu URSS – chezăşia dezvoltării spre socialism a țărilor de democrație populară,* în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară", nr. 44 (156), 2 noiembrie 1951.

specialitate după modelul organelor de Securitate sovietice"[7]. Este un element care demonstrează faptul că, în fond, Securitatea a acționat ca un instrument al ştirbirii suveranității naționale a României, prin supunerea sa unei comande străine. Chiar dacă aceasta, ulterior anului 1958, a luat forma unei „colaborări frățeşti" cu serviciile de informații sovietice.

Securitatea - instrument al terorismului de stat

Securitatea a fost parte a unui sistem politic a cărui regulă de recunoaştere „permite şi/sau impune o aplicare nelegitimă, imprevizibilă şi difuză, chiar şi în ceea ce priveşte oameni evident nevinovați, a unor mijloace coercitive interzise de ordinea legală proclamată". O instituție caracteristică unui sistem care „obstrucționează sau anulează activitatea juridică şi transformă guvernul într-un agent activ în lupta pentru putere". Aceasta este definiția terorismului de stat, dată de politologul argentinian Ernesto Garzon Valdes, în urma analizării practicilor totalitare sud-americane. Până acum, similitudinile între comunismul românesc şi dictaturile militare sud-americane au fost sesizate mai degrabă difuz, mai ales în cercurile de discuții ale intelectualilor români la finele anilor 1980, fără să facă însă obiectul unei analize istorice sau politologice. Fără a intra într-o analiză de detaliu, prezentăm câteva dintre elementele sesizate de Garzon în funcționarea modelului sud-american al terorismului de stat, perfect aplicabile în spațiul politic al comunismului românesc. Prima caracteristică a elementelor sale funcționale presupune „o anumită organizare ideologică, bazată pe o dogmă, o idee proclamată ca absolută, neîndoielnică şi care serveşte pentru a scuza sau a justifica distrugerea oponenților ei". În cazul românesc, „dictatura proletariatului" şi mai apoi „făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate" au fost mobilul ideologic care a secretat o adevărată „doctrină de securitate" a regimului față de duşmanii săi interni sau externi. Partidul a proclamat, prin liderii săi, „linia", iar Securitatea, ca instrument represiv, a impus-o şi a apărat-o, prin chiar încălcarea drepturilor şi libertăților înscrise în Constituțiile comuniste, care încetau să funcționeze atunci când o acțiune sau atitudine era considerată drept potrivnică ordinii de stat. Al doilea element caracteristic terorismului de stat, în viziunea lui Garzon, îl constituie „un organism coerent de propagandă care justifică sau argumentează în favoarea mijloacelor aplicate şi contraatacă şi stigmatizează pozițiile contrare", iar cel de-al treilea presupune o riguroasă „disciplină internă" a membrilor organismului instituțional a cărui funcție este aplicarea mijloacelor coercitive[8].

Aceste laturi se regăsesc şi în cazul comunismului românesc, care a dezvoltat un amplu aparat de propagandă cu scopul de a justifica orice abuz împotriva libertății, ca fiind săvârşit în numele binelui comun cu care se identifica regimul, autoproclamat apărător al intereselor „oamenilor muncii", opus „exploatatorilor". Riguroasa disciplină internă din aparatul militarizat al poliției politice comuniste oferă şi ea o similitudine tulburătoare cu modelul terorismului de stat de tip sud-american. Sunt şi alte trăsături comune. Astfel, afirmarea existenței unui „război vertical" cu un inamic care s-a infiltrat la fiecare nivel al societății, acționând ca agent al unei „conspirații internaționale" a cărei țintă este anularea valorilor proclamate drept absolute de către cei care dețin puterea, delimitarea imprecisă a acțiunilor pedepsite şi eliminarea procedurilor juridice pentru determinarea a ceea ce constituie un act criminal, impunerea nelegitimă a mijloacelor coercitive sancționate chiar de ordinea legală proclamată (torturi, crime etc.), ca şi larga utilizare a mijloacelor violente pentru privarea cetățenilor de libertate şi proprietate, a represiunii ca politică de stat, de multe ori aplicată aleatoriu – sunt tot atâtea moduri de exercitare a puterii în regimul comunist care îl apropie până la confundare de trăsăturile terorismului de stat sud-american descrise de Garzon.

---

[7] ASRI, fond Documentar, dosar nr. 9895, f. 6.

[8] Ernesto Garzon Valdes, *El terrorismo de estado*, în „Revista de estudio politicos", nr. 65, 1989.

Spre deosebire de modelul sud-american analizat, o caracteristică specifică pe parcursul întregului regim comunist din România a fost promovarea unui tip special de violență de stat, mai apropiată de cea aplicată de regimurile de ocupație. Violența este caracterizată public drept a fi întodeauna „fără cruțare” împotriva celor mai diverse categorii de oponenți ai regimului, întodeauna în numele binelui comun – numit fie dictatură a proletariatului, fie făurire a societății socialiste mutilateral dezvoltate. Teohari Georgescu, fostul ministru de Interne din anii 1948-1952 afirma în discursul citat mai sus, parafrazându-l pe Stalin, că „dictatura proletariatului trebuie să exercite violența nelimitată împotriva burgheziei, pentru a zdrobi împotrivirea ei”, prin „folosirea puterii de stat a proletariatului pentru organizarea socialismului, pentru desființarea claselor. În țara noastră şi în celelalte țări de democrație populară care îndeplinesc funcțiile dictaturii proletariatului, zdrobirea împotrivirii exploatatorilor şi izolarea lor de masele largi constituie conținutul principal al luptei de clasă. Urmând exemplul dictaturii proletariatului de tip superior din Uniunea Sovietică, statele de democrație populară au purces la reprimarea prin violență a moşierimii şi burgheziei, desființând partidele reacționare, îndreptând întregul ascuțiş al justiției populare împotriva uneltirilor contrarevoluționare ale claselor exploatatoare şi ale oficinelor imperialiste de spionaj şi diversiune”.

Organizarea primelor mari procese-spectacol staliniste, care îşi găsesc ulterior corespondent în prigoana publică îndreptată împotriva intelectualilor în anii 1980 sub pretextul participării la activitatea unei inventate secte a „mişcării transcendentale”, nu a avut numai menirea să pedepsească, ci şi să intimideze. Aceste măsuri fac parte din acelaşi scenariu, regăsibil sub aspecte diferite în toate statele din estul şi centrul Europei, ca şi în modelul terorismului de stat aplicat în societate „pe verticală”, pentru anihilarea inamicilor şi controlarea totală a societății. Şi în România, în momentul în care opoziția anticomunistă internă fusese practic decimată în urma acțiunilor brutale ale Securității, acțiunile represive au vizat practic, prin măsuri de control, fiecare cetățean. Fără ca acestea să-şi piardă fondul, şi-au schimbat doar forma.

Asemănările cu modelul analizat de Garzon se opresc însă aici. Spre deosebire de crimele comise de regimurile militare sud-americane, care sunt investigate fără ca autorii lor să poată beneficia de imunitatea prescrierii faptelor, în România inițiativa oficială a instrumentării unui aşa-zis „proces al comunismului” a eşuat în derizoriu, majoritatea anchetelor demarate la finele anului 1991 cu privire la crimele fostei Securități au fost stopate, cu rare excepții, înainte de a se finaliza prin trimiterea în judecată a făptuitorilor, iar procurorii care s-au ocupat de asemenea cazuri au fost îndepărtați din sistem sau marginalizați. Petiționarilor care au reclamat dispariția unor apropiați în universul concentraționar din România comunistă li s-a răspuns, în genere, că „nu există date” în legătură cu respectivele persoane dispărute, fără ca organele statului să treacă la anchetarea serioasă a împrejurărilor acestor dispariții. Majoritatea disparițiilor au în spate executarea sumară a celor dispăruți, deşi împotriva lor justiția nu se pronunțase prin condamnări la moarte. Execuțiile au fost premeditate, săvârşite cu sânge rece şi în cunoştința încălcării normelor legale.

Brutalitatea şi încălcările drepturilor omului ca politică de stat

Impus prin mijloace brutale specifice unui regim de ocupație, comunismul românesc s-a consolidat şi s-a perpetuat pe o bază represivă. Analiza mecanismelor de administrare a actului de poliție politică în regimul totalitar comunist din România arată că brutalitatea a fost ridicată la rang de politică de stat, în numele „luptei de clasă” şi a provocat un reflex de lungă durată, o „banalizare” a răului, întreținută cu ajutorul aparatului poliției politice. Majoritatea populației, terorizată de omniprezența şi violențele acestui aparat a re-deprins modul de viață sub un regim de ocupație, din nefericire îndelung exersat istoric de români. Spre deosebire

însă de trecut, rigorile impuse de ocupația sovieto-comunistă în România, ca şi şi în celelalte state intrate sub „cortina de fier”, au fost mult mai mari, iar teroarea mult mai „eficient” administrată. Rolul impunerii acestor rigori a fost preluat, în cazul specific al comunismului românesc, de către Securitate, ca principal instrument al terorismului de stat. În mod paradoxal – şi nu întâmplător – *securitatea*, un termen care defineşte de regulă starea de confort şi de absență a tulburărilor provocate de imixtiuni în viața privată a cetățeanului, a fost ales să numească o instituție care a practicat tocmai restrângerea până la anulare a drepturilor omului, pentru a impune rigorile partidului-stat, în numele dictaturii proletariatului şi al făuririi socialismului.

Asemănarea comunismului românesc cu modelul terorismului de stat descris de Garzon este izbitoare: războiul necruțător dezlănțuit de autorități împotriva propriului popor, cu sprijnul material şi logistic al sovieticilor, rolul esențial jucat în această permanentă „luptă de clasă” de către Securitate, ca instrument principal al reprimării oricărei împotriviri, dau substanță acestei asemănări. Li se adaugă ignoranța, servilismul şi lipsa de scrupule utilizate drept criterii pentru selectarea şi recrutarea celor care au administrat actul de poliție politică. Și, nu în ultimă instanță, scopul final urmărit – transformarea României într-o țară supusă intereselor Moscovei şi a românilor într-o națiune pusă la cheremul Conducătorului Suprem şi a unei subțiri pături de activişti de partid.

O imagine asupra rezultatelor aplicării politicii represive a statului a oferit în 1985 într-un celebru eseu disidentul est-german Jens Reich, reputat profesor de bio-matematică, în care autorul vorbea de o „pierdere a conştienței în umbra STASI”, poliția politică din Republica Democrată Germană. Textul, intitulat *Siguranță şi laşitate: gândacul în sticla de lampă*, pune puterea regimului în seama controlului exercitat de Securitate asupra mecanismelor fricii, pentru că „alături de frică se strecoară şi laşitatea în fața autorității, constrângerea de a te purta bine, a fi pe linie şi totodată acea abilă retragere în cochilie a melcului: un amestec între supunere şi reflexul de a te preface mort”.

Reich observa, pe bună dreptate, că această tendință de a fi pe placul celor ce poruncesc „este moştenirea mea exersată în copilărie”, transformată însă de rigorile statului totalitar în comportament social. Ca urmare, reflexul general uman, „cuplat cu frica mea de Securitate mă face sclav, face din mine un cetățean model al RDG, mort de frică în gaura lui de şoarece. Ceea ce descriu nu este doar nevroza mea privată. Iluziile şi reprezentările despre frică, în toate gradele de intensitate, aparțin tuturor şi impregnează manifestarea noastră socială. Fiecare se programează în aşa fel, încât să alunece cât mai lin din viața socială în cochilia vieții private. Pentru asta, cele mai eficiente servicii le face Securitatea, prin simpla ei existență, nu prin acțiuni. Ea declanşează un mecanism fin de autocenzură, subordonat conştientului, care acționează ca un sistem de reflexe şi anihilează din faşă toate ieşirile, împiedicând apariția unor conflicte cu sistemul. Observăm aceste mişcări de evitare în special la ceilalți, însă foarte rar la noi înşine”[9]. Reich descrie sincer dilemele morale ale individului în relația cu sistemul comunist în perioada anilor ‘80, când regimul era deja tacit acceptat de majoritatea populației, raportul cu instituțiile statului nu mai era unul antagonic, iar împotrivirea față de dictatură devenise mai degrabă accidentală. Răul impregnase universul cotidian, se banalizase. Rarele acte de disidență erau departe de a pune la îndoială legitimitatea regimului; ele urmăreau îndeobşte o utopică reformare „din interior” a acestuia.

Până a se ajunge aici, primele două decenii următoare momentului instaurării în forță a comunismului au fost marcate, în scopul consolidării sale, de reprimări brutale ale oricărei împotriviri, care au avut un dublu scop: pe de o parte, să anihileze orice încercare de a contesta regimul nu doar în substanța legitimității sale, ci fie şi prin refuzul acceptării normelor pe care le impunea existenței cotidiene şi, pe de altă parte, să obțină, prin mijloace

---

[9] Jens Reich, *Sicherheit und Feigheit - der Käfer im Brennglas*, în vol. *Staatspartei und Staatssicherheit*, sub coordonarea lui Siegfried Suckut şi Walter Süss, Ch. Links Verlag, Berlin, 1997, pp. 25-38.

represive sau propagandistice, administrate după caz, adeziunea formală a majorității populației față de autoritățile comuniste şi politica partidului-stat.

Aparatul poliției politice a avut, tocmai de aceea, un rol esențial în acțiunea de consolidare a comunismului, prin mijloace ale terorismului de stat. Principala sa atribuție a constat în inocularea şi administrarea sentimentului de frică, o componentă fundamentală în administrarea actului de poliție politică. Practic, acesta a fost rolul Securității în regimul comunist din România, iar evoluția aparatului său a fost circumscrisă acestui scop, în funcție de specificitatea contextului intern şi internațional în care acționa.

Frica este un sentiment „înțepenit" în subconştient. Ceea ce defineşte activitatea aparatului represiv comunist cu precădere şi acuitate în anii stalinismului, dar şi în deceniile următoare este rigoarea aproape ştiințifică cu care a acționat asupra mecanismelor sale de declanşare, pentru a o folosi în scopul propus (apărarea regimului în fața oricărei forme de disidență). În fond, Securitatea, ca şi CEKA, modelul său originar, sau formele de organizare ale poliției politice care i-au succedat primului serviciu secret sovietic în sistemul totalitar comunist, au pus în practică doctrina leninistă, în accepția căreia dictatura proletariatului însemna „puterea neîngrădită de nici un fel de lege sau regulamente şi bazată direct pe folosirea forței", în care poporul revoluționar „îşi creează propriul tribunal şi instituie forța, creează o nouă lege revoluționară", care trebuie să legalizeze teroarea „în termeni clari, fără echivoc", după cum nota Lenin într-o aserțiune care descrie funcțiile şi caracteristicile terorismului de stat[10].

Mijloacele de teroare utilizate de stat au urmărit menținerea fricii în stare difuză. Manipularea ei în această stare, posibilă ca o consecință a mijoacelor brutale cu care regimul comunist din România şi-a tratat adversarii s-a dovedit atât de eficientă, încât a creat percepția unei puteri malefice de-a dreptul supranaturale a Securității. Frica, mai întâi cultivată şi apoi întreținută de poliția politică în beneficiul puterii comuniste, a avut aceleaşi rezultate obținute cu două secole înainte de absolutismul monarhic şi, la mijlocul secolului XX, de către nazism. De pildă, Franța „Regelui Soare" instituționalizase în paralel cu teroarea fățişă inspirată de prezența Bastiliei o supraveghere permanentă, exhaustivă şi omniprezentă, capabilă de a face vizibil totul, cu condiția ca ea însăşi să rămână invizibilă[11], definiție cu totul valabilă şi pentru sistemul de lucru al Gestapo-ului în anii 1940 şi al polițiilor politice din statele comuniste de mai târziu.

După acest principiu, deşi raportată la numărul populației, suma celor care în anii regimului comunist din România au cunoscut în mod direct Securitatea este departe de a reprezenta o majoritate, totuşi majoritatea populației a manifestat o adâncă teamă față de această instituție. Reflexul a fost îndelung exersat pe parcursul primelor două decenii ale regimului comunist, interval în care brutalitățile aparatului de Securitate au dus la prelungirea exigențelor regimului concentraționar dincolo de zidurile închisorilor şi ale birourilor de anchetă. Din cauza acestor brutalități, frica a ieşit din sediul Securității, din puşcării şi lagăre de muncă, a ajuns în stradă şi a intrat în casele oamenilor pentru ca, la finele celor două decenii de consolidare a regimului, să reuşească performanța unei manipulări care să nu mai reclame represiunea în forme dure. La mijlocul anilor 1960, rezistența anticomunistă din România era practic anihilată, iar exigențele regimului erau nu numai acceptate cu resemnare şi însuşite ca o parte a universului cotidian de larga majoritate a populației, ci proclamate şi chiar asumate drept legitime şi superioare democrației de mult mai numeroşi cetățeni, în comparație cu momentul instaurării comunismului. Represiunea impregnase cotidianul şi nu mai ieşea în evidență; răul se banalizase, la capătul a două decenii de administrare a fricii cu o rigoare ştiințifică.

---

[10] Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, Bucureşti, Editura Orizonturi, 1994, pp. 269-270.

[11] Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, pp. 300-301.

Acțiunea poliției politice de gestionare a fricii, pentru a constrânge mai întâi şi în cele din urmă pentru a sădi convingeri, a stat la originea acestor transformări. Metoda fusese exersată deja cu succes de către CEKA şi succesorii săi instituționali, încheind cu KGB-ul. Ea a fost copiată în amănunt de Securitate şi, ca în Rusia Sovietelor, a fost folosită nu doar ca să anihileze împotrivirea față de regim (în Rusia, realizată deja pe parcursul războiului civil, iar în România în anii instaurării ocupației sovieto-comuniste), ci şi să asigure fidelizarea împinsă până la fanatism a slujitorilor sistemului, nu o dată sacrificați pentru a păstra integritatea „liniei” impusă de partidul-stat şi de voința Conducătorului. „Astăzi, omul nu mai vorbeşte liber cu cineva decât noaptea, cu capul sub pătură”, nota Isaac Babel în timpul terorii staliniste din anii 1930, iar Ilia Ehrenburg evalua astfel consecințele acțiunilor poliției politice: „nimeni nu mai îndrăznea să-şi împărtăşească scepticismul în legătură cu adevărul oficial. Cetățeanul de rând nu mai avea putința să descopere în ce măsură minciunile erau acceptate. Fiecare devenise o insuliță izolată”[12].

În URSS, ca şi în celelalte state ale blocului sovietic aplicarea măsurilor represive a dus la „închiderea muncitorului în uzină, a țăranului pe ogorul său, a deținutului într-un lagăr de exterminare”[13], într-un sistem riguros organizat, controlat şi dominat prin frică. Aparatul polițienesc a generat această frică mai întâi prin acțiunile sale şi apoi doar prin simpla existență sau doar prin invocarea sa. După acest model, Securitatea s-a transformat treptat într-un soi de demon fără chip, slujitor fidel, ferm şi la nevoie crud al regimului. Terorismul de stat intra astfel în deplinătatea funcțiilor sale. „Neputința în fața răului înarmat este poate cea mai teribilă dintre umilințele la care este supus omul”, nota Adam Michnik[14]. „Braț înarmat” al partidului comunist, „tăiş al sabiei” în lupta de clasă, cum se autodefinea prin vocea ofițerilor ei, Securitatea a folosit mijloace brutale în primele două decenii ale regimului pentru a provoca frica, iar în anii 1970 şi 1980 a cultivat-o pentru a-i controla şi umili pe cei ce continuau să se îndoiască în tăcere de adevărurile proclamate de regim. Scopul ei a fost stabilit chiar prin legea prin care a luat ființă, fiind acela de poliție politică a regimului, iar unitățile ei au lucrat, cu mijloacele specifice unui serviciu de informații, în realizarea acestui scop.

Pe parcursul primelor două decade ale funcționării, brutalitățile aparatului de Securitate prelungiseră efectele torturilor aplicate celor reținuți dincolo de închisori şi birouri de anchetă. Frica, în mod voit cultivată prin semnele percepute de către cei rămaşi acasă ale terorii dezlănțuite între zidurile de temniță, s-a impregnat în lumea celor liberi. Arestările la ore târzii din noapte, uneori fără un motiv plauzibil chiar în ordinea vremii, aveau un efect devastator nu numai asupra victimelor şi a familiilor celor ce luau calea închisorii, ci şi asupra vecinilor şi a cunoscuților. După eliberarea foştilor deținuți politici, brutalitățile din anii instalării şi consolidării regimului comunist au fost conştientizate cu o şi mai mare pregnanță, iar teama față de poliția politică a ajuns să se transforme în reflex. Modul absolut prin care Securitatea domina în ultimele două decenii ale comunismului prin simpla ei prezență este rezultatul acțiunii ei brutale pe parcursul impunerii şi consolidării regimului comunist. Instituția nu îşi modificase caracterul de poliție politică, ci doar mijloacele utilizate.

Investigarea modului de funcționare a Securității şi de aplicare de către aceasta a măsurilor de poliție politică apropie până la confundare regimul comunist din România cu modelul dictaturilor sud-americane. Brutalitatea a fost utilizată până la banalizare, luând forma unui regim care dispunea cine cumpără televizoare sau cerea înregistrarea maşinilor de scris la Miliție. Practicarea îndelungă a unui terorism de stat îndreptat împotriva semenilor în

---

[12] *Apud* André Glucksmann, *Bucătăreasa şi Mâncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism şi lagărele de concentrare*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 137.
[13] *Ibidem.*
[14] Adam Michnik, *Scrisori din închisoare şi alte eseuri*, Iaşi, Editura Polirom, 1997, p. 13.

scopul perpetuării puterii corpului politico-militar comunist a împins în cele din urmă arbitrariul în cotidian. Prin '89, Securitatea era de mai multă vreme un rău banal.

La fel a rămas până astăzi, când structurile ei continuă să impregneze societatea. Moştenitorii ei sunt clasa politică a foştilor activişti, securişti şi informatori, care au tot interesul să păstreze în continuare, sub acoperirea unui discurs de subestimare a răului, cât mai puţin ştirbite structurile şi puterea ei. Voinţa politică a fostei Securităţi şi a fostului activ al partidului comunist, dominantă în România ultimilor 17 ani şi tradusă în decizii parlamentare sau administrative, face ca moştenirea trecutului comunist (între care arhivele sunt doar o mică parte, în comparaţie cu puterea economică şi cea politică), să fie administrată tot de cei ce au susţinut vechiul regim.

Decretul 221 despre aparatul de Securitate şi rolul acesteia în regimul „democrat popular"

În hotărârea Secretariatului CC al PMR din 10 iulie 1948, se stabilea ca Direcţia Generală a Securităţii Poporului să se organizeze „pe baze militare, introducându-se principii militare", fără a se da publicităţii „schema de organizare, principiile, bugetul şi personalul", iar la punctul 6 se arată că Secretariatul „va da toată atenţia nevoilor de cadre a DGSP, trimiţând numai elemente verificate, ca în timpul cel mai scurt să se poată acoperi întreg efectivul, conform schemei de organizare". Teohari primea sarcina ca "în timpul cel mai scurt să aplice în viaţă hotărârile de mai sus, astfel ca DGSP să poată îndeplini toate sarcinile ce-i stau în faţă"[15].

Cadrele noii instituţii apărute în urma reorganizării Direcţiei Generale a Siguranţei Statului primeau prin Decretul 221 puteri speciale. La articolele 4–6 se arăta că „ofiţerii de Securitate sunt singuri competenţi a instrumenta în infracţiunile ce primejduiesc regimul democratic şi securitatea poporului", care se extindea „în cadrul competenţei lor materiale pe tot întregul ţării. Instrucţiunile interioare de serviciu vor determina repartiţia teritorială a activităţii obişnuite. Normele de numire, tratare şi ieşire din serviciu, precum şi drepturile şi îndatoririle personalului Direcţiunii Generale a Securităţii Poporului sunt cele stabilite prin alăturatul statut al ofiţerilor şi subofiţerilor DGSP ce face parte integrantă din prezenta lege, fără a se publica în Monitorul Oficial". Acelaşi caracter ocult se păstra şi în privinţa stabilirii bugetului noii instituţii, care astfel ieşea în întregime din sfera oricărui controlul public sau al altor autorităţi ale statului: „Prin derogare de la dispoziţiunile legii contabilităţii publice, bugetul Direcţiunii Generale a Securităţii Poporului va fi publicat numai prin suma sa globală, fără detaliere de posturi, în bugetul Ministerului Afacerilor Interne. Angajarea, efectuarea, justificarea şi verificarea cheltuielilor din bugetul DGSP se face prin derogare de la legea contabilităţii publice, conform dispoziţiunilor din legea fondului pentru cheltuieli în interese superioare de stat" (art.7)[16].

Într-un *Comentariu* care însoţeşte publicarea Decretului 221 în Buletinul Direcţiunii Generale a Poliţiei din 5 septembrie 1945[17], administrarea poliţiei politice ca atribuţie esenţială a noii instituţii este exprimată explicit. Se arată că transformările politice, sociale şi economice „iniţiate în viaţa Statului nostru" odată cu instaurarea Guvernului Groza, „continuate într-un ritm mai rapid după 31 decembrie 1947, dată când ultimul bastion al imperialismului în ţara noastră – monarhia – a fost înlăturat, ridică problema apărării drepturilor cucerite pentru popor, ca urmare a acestor transformări". Această „apărare" era încredinţată „Securităţii Poporului", într-un context în care „lupta pe plan extern între concepţiile socialiste avansate şi concepţiile capitaliste reprezentând trecutul cu formele lui de

---

[15] Subliniere în document; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, protocolul 1 al şedinţei Secretariatului CC din 10 iulie 1948, p.v. nr. 13.
[16] ASRI, fond D, dosar nr. 9036, f. 666.
[17] Ibidem.

viață, care au fost depăşite de mersul istoriei, se repercutează şi pe plan intern". În continuare, se avansa, drept argument al înființării Securității „ascuțirea luptei de clasă", condiții în care „elementele burgheze şi reacționare vor întrebuința orice mijloace prin care speră să întoarcă înapoi roata istoriei, prin care speră să-şi recâştige pozițiile pierdute". Ca urmare, clasa muncitoare „trebuie să se apere şi să stârpească de la rădăcină acțiunile minorității, reprezentând clasa burghezo-capitalistă care, pierzând complet puterea politică, cu greu se resemnează să piardă şi ultimele poziții economice". Securitatea era în mod explicit definită drept instituție a statului, menită să poarte o luptă a majorității „democrat-populare" împotriva rămăşițelor burgheze", prin orice mijloace: „aparatul de stat va trebui să uzeze de mijloace de apărare în contra clasei exponente a minorității". DGSP era socotită o unealtă a istoriei, care acționa pentru desființarea unei lumi incompatibile cu „vremurile în care exploatarea omului de către om trebuie să dispară", iar Decretul 221 „consfințeşte o realitate istorică şi obiectivă în țara noastră". Nu contau mijloacele prin care Securitatea avea să lupte împotriva infracțiunilor „ce primejduiesc regimul democratic şi securitatea poporului", iar organizarea ei ca o instituție separată în cadrul MAI se impunea datorită caracterului special al infracțiunilor pe care le urmărea şi al mobilului diferit „de care e călăuzit infractorul", care caută „să zădărnicească instaurarea societății socialiste în țara noastră". Încadrată „cu elemente verificate din punct de vedere politic şi devotate trup şi suflet clasei muncitoare", Securitatea se va achita de misiunea ei, „devenind un pilon de susținere al regimului nostru de democrație populară"[18].

Lupta deschisă a majorității, adică a „democrației populare" instaurate după 6 martie 1945 în România, împotriva „minorității" care continua să se împotrivească regimului comunist era legitimată drept o necesitate istorică. Represiunea era legiferată ca principal atribut al Securității, o instituție a cărei menire era să se afle în fruntea războiului pe care regimul de ocupație sovieto-comunist l-a dezlănțuit cu brutalitate în acei ani împotriva românilor. În mod esențial, aparatul acesteia funcționa şi îşi asuma rolul de poliție politică, „tăiş al sabiei" în lupta de clasă.

Dacă în 1945-1947 acțiunile represive au fost întreprinse din interiorul vechilor structuri polițieneşti sau a celor cu atribuții informative, fiind utilizate şi adaptate situațiilor în lupta împotriva opozanților politici de cei fideli comuniştilor aflați în interiorul acestor instituții, la 30 august 1948, poliția politică a devenit atributul explicit al unei instituții a statului. În acest context, pentru cei înregimentați deja în acțiunile represive ordonate de comunişti în vederea „consolidării democrației populare", înființarea Securității nu a fost percepută drept un episod special, ci drept o *reorganizare* – aşa cum apare de altfel menționat momentul în documente ale timpului, reorganizare marcată în acelaşi timp şi de o schimbare de titulatură. Era practic o mai bună repartizare a atribuțiilor şi o centralizare a activității represive de care se ocupa acum, cu preponderență, noua Direcțiune Generală a Securității Poporului.

Decretul 221 nu făcea decât să legifereze într-un text unic un complex de hotărâri anterioare ale conducerii comuniste, în baza cărora acțiunile îndreptate cu precădere împotriva opozanților regimului au fost în cele din urmă centralizate în sarcina acestei noi instituții. Naşterea Securității a fost rezultatul unui proces care a început la 6 martie 1945, dată după care infiltrarea Ministerului Afacerilor Interne de către comunişti a luat proporții din ce în ce mai serioase şi s-a finalizat practic în 10 iulie 1948, când Secretariatul Comitetului Central al PMR lua în discuție şi aproba propunerea ministrului de Interne, Teohari Georgescu, de reorganizare a Direcției Generale a Siguranței Statului, sub noua titulatură.

Ca şi Republica Populară Română, Securitatea a fost înființată prin decret la finalul luptei de cucerire a puterii, ca un corolar al acestui proces. Înființarea ei reprezintă momentul de maturizare a represiunii ca armă politică, determinantă în impunerea, consolidarea şi

[18] Ibidem.

perpetuarea regimului comunist. Astfel, noul regim „s-a autocertificat în mod oficial drept un stat polițienesc”[19]. Securitatea, care avea ca scop declarat „apărarea cuceririlor democratice”, deci menținerea şi consolidarea sistemului prin anihilarea oricărei disidențe față de linia impusă de conducerea comunistă, constituia transpunerea în România Populară a principiului exprimat de decretul leninist *Despre teroarea roşie*, adoptat în împrejurările eforturilor de impunere a puterii bolşevice: „Este esențial ca Republica sovietică să fie apărată de duşmanul de clasă prin izolarea acestuia în lagăre”. Regula este valabilă doar pentru cei a căror vină o constituia simpla apartenență la o categorie socială socotită ostilă, pentru că, fireşte, cei implicați în mod direct în „conspirații” trebuiau lichidați fizic[20]. Acestea au fost, în mod esențial, reperele după care s-a ghidat Securitatea în activitatea ei.

Această organizare punea un mult mai mare accent pe funcțiile operative, de supraveghere informativă şi pe acțiuni directe împotriva celor identificați ca „duşmani”, care puteau fi ridicați prin intermediul anchetelor şi depuşi în aresturile Securității, în urma informațiilor adunate şi raportate de compartimentele cu atribuții de investigații. De asemenea, se punea un accent deosebit pe centralizarea deciziei şi compartimentarea muncii, Direcția Generală coordonând toate acțiunile din teritoriu ale Serviciilor şi Birourilor de Securitate, care aveau o dublă subordonare: mai întâi, față de Direcțiile centrale din segmentul de activitate, de la care primeau şi executau dispoziții şi ordine şi apoi față de directorul Regionalei, care răspundea de coordonarea întregii activități de pe raza sa de competență şi de aplicarea dispozițiilor primite de la centru de Serviciile din subordine. Faptul că, spre deosebire de fosta Direcție a Siguranței Statului, noua instituție era în întregime militarizată sporea eficiența de comandă, coordonare şi control al modului de administrare a actului de poliție politică, scop explicit formulat în Decretul 221. Acest mod de lucru nu s-a schimbat esențial până la desființarea Securității în 1989. Atribuțiile, compartimentarea şi coordonarea activității ei au fost descrise într-o lucrare sintetică, elaborată la începutul anilor 1970, intitulată *Bazele muncii de Securitate*, care din nefericire nu ne-a fost accesibilă.

Mijoace de tortură utilizate de Securitate

Literatura memorialistică dezvăluie numeroase fațete ale brutalității acțiunilor Securității din primele ei două decenii de funcționare. „Câinilor, o moarte de câine”, proclama o lozincă stalinistă, ilustrând duritatea politicii de teroare îndreptată de autoritățile comuniste împotriva celor care se împotriveau regimului totalitar. Securitatea s-a conformat: nu o dată, brutalitățile ei exersate în diverse forme de tortură, după ce au fost cunoscute şi în afara lagărelor şi închisorilor, i-au cutremurat şi înspăimântat deopotrivă pe cei ce fuseseră închişi, ca şi pe cei liberi. „Brațul înarmat” al partidului, „tăiş al sabiei” în lupta de clasă, Securitatea a utilizat neomenia din închisori şi din lagăre, exersată în anii 1950, drept experiență pentru violența statală dezvoltată ulterior. Arestările în miez de noapte, imposibilitatea de a intra în contact vreme de ani de zile cu cei care luaseră calea temnițelor şi chiar încarcerarea unor oameni fără vină au mărit lipsa de siguranță a cetățenilor.

În arsenalul de cruzimi ale regimului de dominație sovieto–comunistă la care românii au fost supuşi, un rol deosebit de important l-a jucat tortura, cu repercursiuni atât în plan social, ca factor psihologic, de provocare şi utilizare a fricii drept instrument de dominație, cât şi pentru atingerea unor scopuri imediate, prin obținerea unor informații considerate utile de către aparatul de Securitate. În arhivele fostului Comitet Central al Partidului Comunist Român s-a păstrat un document clasificat strict secret, din 1 noiembrie 1967, care trece în revistă aşa-numitele „metode necorespunzătoare” folosite înainte de 1964 de către

---

[19] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, p. 74.
[20] Dmitri Volkogonov, *op. cit.*, pp. 269-270.

anchetatorii Securității. Acestea au fost clasificate în document în patru categorii, după cum urmează:

Folosirea bătăii, subalimentația prelungită şi tortura, în scopul obținerii de declarații acuzatoare;

Presiuni morale pentru constrângerea anchetaților să declare ceea ce li se impunea;

Falsificarea unor declarații date de cei anchetați şi folosirea de scrisori plastografiate pentru a obține recunoaşterea unor fapte;

Redactarea unor declarații în lipsa anchetaților sau consemnarea unor răspunsuri ireale, pe care anchetații erau constrânşi să le semneze[21].

Tortura morală a fost preponderentă atât în cursul anchetelor, cât şi pe parcursul detenției. Lena Constante, fostă deținută în lotul Pătrăşcanu, membră de partid, declara în fața unui oficial al Comitetului Central în 1967 următoarele: „am fost amenințată cu arestarea părinților mei, domnul anchetator scriind ordinul în fața mea, dând şi un telefon şi spunând că-mi dă timp de gândire până a doua zi dimineața. Îngrozită la gândul arestării acestor bătrâni, mi-am spus că trebuie să duc minciuna pe drumul dictat de anchetă”[22]. Falsificarea declarațiilor în anchete sau obligarea deținuților să semneze declarații cu fapte ireale, dar care trebuiau să justifice noi arestări dublau efectele torturii morale, prin crearea sentimentului de culpabilitate față de cei incriminați prin aceste falsuri.

Anchetele, în ansamblul lor, erau, de fapt, nişte scenarii deja scrise, în care anchetatorii erau siliți să-şi joace rolurile: „Faptele erau astfel repartizate pe fiecare arestat, încât ele dădeau tabloul unei acțiuni organizate, antisovietice, antipartinice şi antistatale. Şeful anchetei formula atât întrebările, cât şi răspunsurile pentru fiecare arestat în parte, din birou”, relata un fost anchetator al Securității[23]. Problema care trebuia rezolvată consta în obținerea confirmării acestor vinovății prestabilite. În acest scop, se recurgea la mijloacele de tortură fizică, a căror prezentare acoperă zeci de mii de pagini de mărturii şi depăşeşte subiectul lucrării de față. Vom consemna, citând acelaşi document, doar câteva dintre acele mijloace de tortură a căror utilizare a fost recunoscută în 1967-1968 chiar de foşti ofițeri de securitate. Trebuie precizat că utilizarea unor asemenea mijloace în anchetă se făcea cu aprobarea şi uneori sub supravegherea anchetatorului şef, sau a altor cadre din conducerea Securității. Tortura nu constituia un simplu exces de zel, ci o atribuție de serviciu pe care ofițerii şi subofițerii Securității şi-o asumau odată cu îmbrăcarea uniformei. În 1967, un maior al poliției secrete relata o astfel de scenă, la care, fireşte, nu uita să precizeze că nu a participat direct: „Deținutul a fost scos la anchetă şi i s-a cerut să se dezbrace până la piele, după care, sub amenințarea că va fi împuşcat dacă nu recunoaşte activitatea sa criminală, a fost dus în beciul bucătăriei închisorii. Aici a fost bătut până la sânge, după indicațiile şefului anchetei. L-am văzut pe deținut, când după circa două ore de tortură era adus abia ținându-se pe picioare. Era cu carnea ruptă şi plină de sânge şi zbiera cât îl ținea gura. Anchetatorul şef susținea că anchetarea şi bătaia în pielea goală au efecte psihologice deosebite asupra anchetatului”[24].

O altă metodă utilizată, după declarația aceluiaşi securist, consta în smulgerea părului din cap, prin înfăşurarea câte unei şuvițe pe deget: „am văzut când un ofițer a smuls, începând de la ureche, o treime din părul alb [al deținutului], într-o singură anchetă”[25].

Cea mai des folosită printre metodele de constrângere, conform depozițiior foştilor ofițeri de securitate, a fost bătaia la tălpi şi palme. Arestatul era legat de mâini şi de picioare, iar pe sub legături era trecut un drug de fier. Atârnat de acesta, cel anchetat era bătut cu o

---

[21] *Documentar privind unele măsuri necorespunzătoare folosite în anchetarea cazului Lucrețiu Pătrăşcanu*, în Arhiva Comitetului Executiv, 264, vol. XX, ff. 343-363.

[22] Ibidem, f. 352.

[23] Ibidem, f. 356.

[24] Ibidem, f. 349.

[25] Ibidem, f. 350.

curea, până la leşin – procedura era numită, cu cinism de către anchetatori, *rotisor*. Inventivitatea torționarilor nu avea uneori limite, iar cel torturat nu rezista mijloacelor folosite. Aurel Florian[26], fost militant social-democrat, coleg de celulă cu Ion Țintaru, care a murit în 1950 în urma „tratamentelor" aplicate la Securitatea din Mureş, a relatat astfel chinurile cărora acesta nu le-a putut supravieţui: „Când lau adus prima oară în arest, eu tocmai suportasem o anchetă în care mi-au fost smulse unghiile de la mâna stângă şi am fost bătut la testicole. Mi-a spus ce e cu el, că e sigur că s-a făcut o confuzie şi că va fi repede eliberat. La scurtă vreme l-au dus la anchetă. Când l-au adus, şiroia de sânge şi avea un ochi aproape închis, era leşinat. Au turnat apă pe el şi i-au făcut vânt în celulă. Am căutat să-l îngrijesc pe cât am putut. Mi-a povestit că el a susținut că a fost confundat cu altcineva şi a fost arestat din greşeală, iar anchetatorii l-au snopit din bătaie. După o vreme, lau luat din nou. Se încăpățâna să tacă, nu puteau scoate, în afară de țipete de durere, nimic de la el. Asta i-a înverşunat într-atâta pe ofițeri, încât bietul om a devenit curând calul lor de bătaie. Ce nu i-au făcut! I-au smuls unghiile, l-au bătut la testicole, l-au ars cu țigara. Odată l-au adus şiroind de sânge pe picioare, de se făceau băltoace: i-au găurit pulpele cu cuțitul şi i-au băgat sare în rănile deschise. Zilnic îl luau, îi prindeau mâinile cu cătuşe şi îl legau de picioare, apoi îi treceau printre mâini şi picioare o rangă, pe care o aşezau între două birouri. Aşa, spânzurat, îl băteau până leşina. Era clar că nu va rezista mult. Trecuse puțin peste o săptămână de la arestare şi corpul lui era tot o rană. Într-o noapte, l-au luat din nou şi a fost pentru ultima oară. Am aflat că, beți fiind, securiştii iau deschis un testicol cu cuțitul şi iau băgat sare înăuntru, şiapoi lau bătut până lau ucis. Eu nu l-am mai văzut. Despre cum a murit şi toate chinurile îndurate atunci mia povestit un gardian, care şi el era speriat de cât de departe au ajuns brutele de securişti".

Informațiile despre brutalitatea arestărilor şi a mijloacelor de anchetă depăşiseră nu numai zidurile închisorilor, ci şi granițele țării. Presa română din exil scria: Arestările se fac de obicei noaptea. Sub pretextul că s-ar fi primit o reclamație, mai mulți polițişti, îmbrăcați în civil, percheziționează amănunțit locuința denunțatului ca să găsească… arme. Negăsind nimic compromițător, îşi cer scuze în mod perfid spunând că e vorba probabil de un denunț calomnios, dar nu fără a invita pe cetățean la poliție *pentru o scurtă declarație*. Luarea declarației durează câteodată luni şi ani, fără ca familia să mai poată afla de urma celui dispărut, care zace undeva prin beciurile Securității sau între zidurile unei închisori. Imputările cele mai curente sunt acelea de a fi ascultat posturile de radio *imperialiste* sau de a fi citit cărți apărute în *lumea capitalistă*. În prima fază a anchetei, arestatul este tratat cu binețuri. I se promite *iertarea* dacă va face o declarație *completă şi cinstită*. În faza a doua, oricât ar fi fost declarația de sinceră, el este bătut, torturat, pentru a nu fi divulgat tot. E lovit cu o rangă de fier pe talpa picioarelor, supus la manej sub supravegherea unor câini dresați sau aşezat pe plăci fierbinți de oțel pentru a-l convinge să facă mărturisiri complete. Prin mărturisiri complete, zbirii înțeleg denunțarea şi implicarea a cât mai multe persoane cu care pârâtul a avut de a face"[27].

Mijloacele deosebit de brutale nu au fost abandonate decât pentru scurte perioade de timp în istoria primelor două decenii ale Securității. Atunci când protestele internaționale puteau pune România în situații delicate în plan internațional, în special după admiterea RPR în Organizația Națiunilor Unite, se ordonau vremelnice îmbunătățiri ale tratamentelor deținuților din lagăre şi închisori, ca şi evitarea deceselor în anchetă. Efectul acestor măsuri nu era de durată, iar aparatul Securității, destinat prin selecție şi formație represiunii brutale, se întorcea după o scurtă vreme, la vechile obiceiuri.

---

[26] Interviu realizat în aprilie 1992 la Târgu-Mureş, unde dl. Florian conducea la acea dată filiala locală a Partidului Social-Democrat.
[27] Ziarul „România", an V, nr. 55, ianuarie-februarie 1951, editat de Comitetul Național Român, New York.

Metode uzuale de tortură din anchete, din închisori şi din lagărele de exterminare

Cezar Zugravu, un fost deţinut politic, a făcut, într-o comunicare publicată în „*Anale Sighet*” 5: *Anul 1947 – căderea cortinei* (Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, pp. 478-486) un inventar, desigur incomplet, al metodelor de tortură fizică şi psihică aplicate aşa-zişilor „duşmani ai poporului”.

1. înjurăturile cele mai abjecte; 2. loviturile aşa-zis „libere”, aplicate cu palma, pumnul sau piciorul, asupra părţilor sensibile ale corpului (obraz, gât, abdomen, testicole, coloana vertebrală); 3. bătaia la tălpi, cu diferite obiecte (cravaşă, baston de cauciuc sau lemn), victima fiind fixată în poziţii incomode; 4. bătaia la palme; 5. atârnarea anchetatului cu capul în jos; 6. bătaia cu beţe subţiri sau cu „vâna de bou”, anchetatul fiind mobilizat; 7. strivirea unghiilor cu un cleşte special; 8. arderea tălpilor cu flacăra oxiacetilenică; 9. bătaia testicolelor cu un creion greu, până la leşin; 10. prinderea mâinilor între două mese şi bătaia la palme; 11. ţipetele de groază sau gemetele unor rude apropiate sau ale unor necunoscuţi (înregistrate pe benzi de magnetofon); 12. bătaia în cap cu un ciomag; 13. bătaia cu un ciomag în regiunea renală; 14. bătaia cu un sac de nisip; 15. bătaia cu vârful sau tocul cizmei peste gura victimei; 16. asmuţirea unui câine-lup asupra anchetatului, legat de un stâlp sau de un belciug; 17. spânzurarea (crucificarea) în nişte belciuge fixate pe perete; 18. ancheta cu o pisică introdusă sub cămaşa victimei; 19. bătaia cu un cablu peste gambe; 20. bătaia peste plăgi deschise; 21. aruncarea victimei pe o cale ferată, încât să simuleze o sinucidere; 22. smulgerea unghiilor de la mâini şi picioare; 23. bătaia zilnică a deţinuţilor condamnaţi la termene lungi de închisoare (în Zarca Aiudului, la Gherla şi la Râmnicu Sărat); 24. ciomăgirea deţinuţilor puşi să alerge în cerc, în jurul torţionarului; 25. ancheta cu ţigara aprinsă, aplicată pe scrot sau abdomen; 26. „broasca” (aplicată în lagărul de exterminare Valea Neagră-Peninsula): întorşi de la lucru, deţinuţii erau obligaţi să ţopăie în poziţia „pe vine”, cu mâinile în şolduri, fiecare ţinând în spate un alt coleg; 27. bătaia reciprocă, la comandă, a câte doi deţinuţi; 28. deţinuţii erau obligaţi să stea în poziţia „culcat”, cu obrazul lipit de noroi, în timp ce li se puneau întrebări; 29. „carcera” (în lagărul Valea Neagră era o cutie fără acoperiş, în care pedepsiţii trebuiau să stea în picioare, înghesuiţi câte doi, câte o noapte întreagă); 30. ancheta cu proiectoare puternice îndreptate spre ochii victimei; 31. interogatoriul fără întrerupere, zile şi nopţi întregi; 32. ancheta cu şocuri electrice; 33. ancheta cu regim alimentar cu sare în exces, fără apă; 34. ancheta cu izolare în celule umede, întunecoase cu şobolani; 35. „camera de chibzuinţă”: în timpul anchetei, deţinutul era trimis să stea în picioare, ore şi zile întregi, într-o cameră de izolare, cu mâinile legate la spate în cătuşe cu „autostrângere”; 36. izolarea de unul singur a deţinutului în celule strâmte, timp de săptămâni, luni sau ani; 37. legarea de pat în poziţii incomode, pentru perioade lungi de timp (1-6 luni), a celor socotiţi „recalcitranţi”; 38. interdicţia de a fi scoşi la WC zile întregi; 39. bărbieritul cu barba nemuiată, torţionarul scuipând obrazul celui în cauză, în loc de apă şi săpun; 40. violarea fetelor şi femeilor deţinute; 41. „Crucificarea”.

(apud *Addenda* alcătuită sub egida Fundaţiei Academia Civică, coordonator Romulus Rusan, în Stéphane Courtois şi alţii, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, p. 743)

Prezentăm o listă cu câţiva dintre cei mai cunoscuţi şi mai odioşi „torţionari”

Albon Augustin, locotenent colonel. Numeroase mărturii ale supravieţuitorilor de la Canal îl pomenesc pentru cruzimea sa; el a inventat tortura „stâlpul infamiei": deţinutul era legat de stâlp, bătut şi batjocorit de gardieni, brigadieri şi deţinuţi. Se afirmă că a omorât mulţi deţinuţi la Canal, bătându-i cu lopata sau călcându-i în picioare, călare pe calul său alb.

Alimănescu, fost delincvent, integrat ofiţer în Securitate ca „ghid” pentru depistarea adăposturilor partizanilor, de către miliţienii din comuna Şovarna, jud. Mehedinţi. Pentru a-l

determina pe partizanul Ursunoiu să se predea, acesta, împreună cu alți securişti, i-au spânzurat fetița.
Androne, sergent major la colonia Salcia. O mărturie a unui fost deținut politic îl caracteriza ca fiind „o brută cu cap şi chip lombrozian, demonstra zilnic ultimele tehnici de tortură, aplicate atât cu mâinile, cât şi cu picioarele, când căuta să te lovească la testicule, dar şi cu cei doi câini-lupi, dresați să muşte". O altă mărturie relatează: „a aliniat în şir indian şapte deținuți...după ce l-a ciomăgit bine pe primul, a trecut la al doilea. Lovea, icnea, înjura, iar lovea. Învârtea ciomagul cu pricepere, loviturile cădeau grindină pe spinările oamenilor" ,
Anghel Marin, căpitan la arestul din str. Uranus, Bucureşti. În 1960 a anchetat-o, în lotul Noica-Pillat, pe Simina Mezincescu, pe care a torturat-o lovind-o cu capul de pereți şi smulgându-i părul. De asemeni a anchetat-o şi pe soția liderului național-țărănist Ion Mihalache, aflată în domiciliu obligatoriu, bătând-o sălbatic cu un baston pentru că nu a vrut să semneze o declarație redactată de el.
Aranici Pavel, colonel, secretar de stat în Ministerul de Interne între 27 ianuarie 1961 şi 11 iunie 1963. În 1952 era şeful biroului „*Bande*" destinat capturării rezistenței anticomuniste din munți, a dat ordinul arestării şi torturării familiilor celor fugiți pentru a descuraja sprijinirea partizanilor şi pentru a grăbi predarea rebelilor. De asemeni a fost la originea ideii dresării unor câini antrenați să atace omul, pe care i-a trimis apoi în munți
Baciu Ioan, directorul Direcției Penitenciare, lagăre, colonii. A introdus în locurile de detenție metoda „ştergerii urmelor", ordonând ascunderea în locuri necunoscute a cadavrelor deținuților
Bădicuț Tănase, locotenent major, Securitatea Piteşti. A ucis mai mulți partizani din grupul de luptători Arnăuțoiu-Arsenescu din satul Nucşoara, a anchetat şi bătut pe mulți săteni, bănuiți că ar ajuta grupul. A anchetat-o pe Elisabeta Rizea pe care a torturat-o cu bestialitate.
Bistran Iosif, locotenent, Securitatea Bucureşti. A condus ancheta Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu, arzând ca „nefolositoare pentru anchetă" obiecte personale ale lui Eugen Lovinescu, cărți, manuscrise, autografe, scrisori.
Blehan Octavian, locotenent, anchetator la Suceava. A rămas în amintirea unui deținut politic pe care l-a anchetat cu o tortură groaznică: după ce l-a legat de mâini şi de picioare şi i-a astupat gura cu ciorapii, l-a bătut cu cravaşa şi cu biciul. În trecut, pentru că violase mai multe fete şi femei, Blehan fusese condamnat la 8 ani închisoare.
Bob, sanitar la Gherla, avea obiceiul să-i bată până la sânge pe deținuți, cu bâta, după care îi invita la cabinetul medical să le panseze rănile deschise. Era un „monstru solid şi bine legat", relatează foştii deținuți.
Bondarenco Pantelimon (Pantiuşa), general. A fost şeful D.G.S.P. din august 1948, ministru adjunct şi locțiitor al ministrului de Interne (1949-1956). L-a arestat personal pe Lucrețiu Pătrăşcanu. Singurul asasinat care i se atribuie personal este cel al lui Ştefan Foriş, în subsolul unei clădiri de pe Aleea Alexandru, în 1946. Ajutat de şoferul lui, Dumitru Neciu, Pantiuşa l-a ucis cu o rangă de fier, apoi l-a aruncat într-o groapă săpată în prealabil în aceeaşi curte, acoperindu-l cu moloz.
Borcea Liviu, locotenent major la colonia Capul Midia de la Canal. Individ de o cruzime ieşită din comun. Supraviețuitorii spun că verifica starea cadavrelor înfigând în ele o țeapă lungă de fier. Cei decedați erau depozitați într-o magazie, ridicați săptămânal, apoi aruncați în gropi comune, fără nici un semn.
Brânzaru Emil, colonel, şeful echipei de bătăuşi profesionişti a Direcției de Cercetări Penale a M.A.I., echipă mobilă care se deplasa unde era nevoie. Fost boxer de categoria grea, era foarte brutal. Folosea diverse metode de tortură, strivirea organelor genitale, apropierea flăcării lumânării de ochi), bătea încă înainte de începerea anchetei, numind aceasta o „bâză", un antrenament.

Briceag Nicolae, colonel, şef al Regionalei de Securitate Sibiu (1954) şi adjunct al şefului Miliției Regiunii Cluj (1956-1967). La ancheta internă a Securității din 1968 s-a descoperit că la 4 dec. 1954, din ordinul ministrului Drăghici, îl executase pe Ibrahim Sefit, fost deținut de drept comun, care făcuse diverse servicii comuniştilor ilegalişti la închisoarea Văcăreşti, înainte de 1944.

Bulz Vasile, maior. În 1948 a ucis cu sălbăticie o studentă, Ecaterina Titi Gâțea, sfâşiindu-i sânii cu dinții, bătând-o şi apoi sufocând-o, toate acestea sub ochii fratelui ei.

Burghişan Petre, căpitan la coloniile de la Galeş şi Peninsula de la Canal. Renumit pentru cruzimea lui, îi înfometa pe deținuți şi le interzicea să bea apă când era cald. A redus rația de hrană celor care nu-şi făceau norma până la 20 de grame pe zi. Un deținut a murit de frig în carceră în urma ordinului lui.

Butyka Francisc, maior, şeful Direcției de Anchete Penale în Securitatea Statului (din 1952), şeful Direcției Anchete Penale al Regiunii Bucureşti (1958). S-a ocupat de lotul Pătrăşcanu şi a fost principalul anchetator al lui Vasile Luca. După arestarea Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu, aceasta fiind grav bolnavă, i-a propus asistență medicală în schimbul scrierii unei scrisori către fiica sa, Monica Lovinescu, cu o ofertă de colaborare a acesteia cu regimul. Refuzul ofertei a dus la moartea deținutei.

Cârcu Nicolae, la Poarta Albă îi bătea pe deținuți la infirmerie, cu parul, cu picioarele şi cu pumnii. Pe un bolnav cu acte de eliberare, Tudor Velițki, l-a bătut până la moarte; la fel, a mai asasinat în bătăi pe Mircea Niculescu şi Ioachim Craiu, ambii înfometați până la distrofie (gradul III). Instalase o priză de curent electric în grajdul coloniei, unde electrocuta deținuții după ce îi bătuse deja. Pe Iosif Schwartz l-a bătut cu ciomagul, apoi l-a electrocutat. După 2 zile acesta a murit.

Cârnu Ioan, căpitan, Nucşoara. L-a bătut pe soțul Elisabetei Rizea de „i-a rupt carnea de pe el". Pe Elisabeta Rizea a agățat-o într-un cui din tavan ,de părul împletit în coadă, femeia s-a prăbuşit, iar scalpul i-a rămas în tavan. Apoi a bătut-o cu un cauciuc, pe spate. Rănile fiind atât de grave a fost dusă la spital în cele din urmă, însă nu i se putea face nici o injecție, pentru că la orice înțepătură izbucnea sângele. 10 zile Elisabeta Rizea a stat numai în frunte şi în genunchi. Cârnu a bătut-o şi în spital, într-o rezervă specială.

Chirion, locotenent, Canal. „Călăul nr. 1" al lagărului de la Peninsula, avea o putere diabolică în a născoci chinurile ce se practicau în brigăzile 13-14, cele ale studenților reeducatori. El l-a schingiuit pe dr. Simionescu care, nemaisuportând chinurile a simulat evadarea, fiind împuşcat de gardieni. Împuşca fără ezitare deținuți, sau, când nu o făcea el, punea arma în mâna unor deținuți obligându-i să ucidă.

Ciolpan Vasile, comandantul penitenciarului Sighet, a înmormântat în locuri secrete cincizeci de deținuți, neraportând superiorilor decesele. Sustrăgând lemnul pentru gospodăria sa, îi înmormânta fără sicrie.

Cocean, maior, Bucureşti. La ancheta din noiembrie 1987 i-a bătut pe Marius Boeriu şi pe Aurică Geneti. Marian Ricu relatează tot despre el: „m-a amenințat cu o scândură de lemn, zicând că dacă nu spun nimic, mă toacă".

Condurache, colonel. La Periprava unde era el comandant, se lucra la tăiat stuf, în timpul iernii, cu apa până la piept, mişunând de şerpi. Deținuții erau obligați să transporte snopi de 80 de kg. Pe cei prăbuşiți de efort îi sfâşiau câinii special dresați

Crăciun Gheorghe, colonel, Sibiu, şeful Direcției Regionale de Securitate Sibiu, A fost inventatorul unui instrument de tortură şi pedeapsă: carcera de 60 cm pe 60 cm căptuşită pe interior cu cuie. L-a împuşcat în închisoare pe Petre Mărgineanu, fratele prof. Nicolae Mărgineanu, alături de alți 6 țărani răsculați.

Doicaru Nicolae, căpitan, ajuns treptat general, Constanța, Şeful Securității Constanța (1948), şeful Direcției de Informații Externe (1963-1978), prim-adjunct al Ministerului de Interne (1972-1978)., A condus alături de Ceauşescu reprimarea țăranilor care s-au împotrivit

colectivizării. A ordonat prigoana, arestarea şi uciderea partizanilor din Dobrogea (1949). A fost un timp şeful serviciului „Lichidări", pentru răpirea şi executarea adversarilor regimului.

Enoiu Gheorghe, colonel, Bucureşti. Deosebit de violent, bătea personal anchetații, dezbrăcat până la brâu, acoperit de un cearceaf pentru a nu se murdări de sânge. A fost şeful anchetelor studenților arestați în toamna anului 1956, după protestele din mediile universitare. Studenții anchetați atunci şi-l amintesc ca fiind de o duritate extremă.

Fecioru Ion, locotenent major, Poarta Albă.Considera că deținuții nu au „dreptul decât la soare şi la aer", obişnuia să sară cu calul peste trupurile deținuților.

Feller Moritz, locotenent, Botoşani.Torționar sadic, pe tatăl lui Ilie Alexoaie l-a torturat folosind curentul electric de peste 80 de ori, pe Gh. Anghelache l-a bătut cu funia udă şi l-a scuipat. Conform mărturiei lui Emanuel Babii, Toderiță Fediuc a decedat în urma bătăilor aplicate de Feller.

Fuchs (Fux) Iani, maior, Fălticeni- estase copii de 12 ani fiindcă se jucaseră de-a partizanii la marginea unei păduri, cu arme de jucărie. Conform documentelor interne ale Securității, pe aceşti copii i-a torturat într-un mod barbar. Tot la Fălticeni, superiorii lui veniți în control au relatat despre starea îngrozitoare a unei femei arestate de circa opt luni. Reținută într-o celulă al cărei pat nu avea scânduri, cu răni grave la şoduri, stătea direct pe ciment unde îşi făcea şi nevoile. De jur-împrejurul ei forfoteau viermii, iar mirosul era sufocant. Femeia înnebunise deja, urlând de disperare când i s-a deschis uşa. Irina Itu, curiera personală a lui Iuliu Maniu şi-l aminteşte şi ea pe „fiorosul maior Fux" care i-a scos unghiile cu cleştele.

Goiciu Petre, colonel. În timpul directoratului lui, la Gherla, se băteau deținuții în mod curent, în camera de baie, care păstra pe pereți urmele de sânge, iar închisoarea răsuna de urlete. În 1958 când un grup de deținuți s-au revoltat, Goiciu a tras cu mitraliera în celule. Obişnuia să bată până la leşin toate loturile noi care soseau. Din ordinul lui, timp de câteva luni, un deținut a fost zidit de viu, lăsându-i libere doar mâinile şi un orificiu la înălțimea gurii. Goiciu îl vizita, înjurându-l zilnic. Când a fost scos, deținutul abia mai respira.

Gruia Manea, maior, Cluj. Mărturiile păstrate despre el vorbesc despre bătaia aplicată la tălpi cu o țeavă de oțel, pe picioarele încălțate. La aceşti bocanci li se spunea „papucii lui Hristos". Pe profesorul N. Mărgineanu l-a anchetat violent la Cluj chiar înainte de eliberarea deținuților politici din 1964. A fost exclus din Securitate şi, ulterior, condamnat pentru deturnare de fonduri.

Iliescu Gr. Ion, sergent, Canal.Foştii deținuți au relatat că a prins cu câinii un grup de trei evadați pe care i-a călcat în picioare. Pe unul, care a încercat să-l lovească, a asmuțit câinii, apoi l-a împuşcat pe loc, iar pe ceilalți doi i-a predat în stare de comă locțiitorului comandantului, Ghinea. Un al doilea evadat a decedat în decurs de câteva ore

Ioanițescu, maior. Aflat în inspecție la Grindu, la începutul anilor 60, l-a pedepsit pe deținutul Preda la izolare. A dat ordin ca, din oră în oră, în celula de pedeapsă să i se arunce câte o găleată cu apă rece. Treptat celula se acoperea cu un strat de gheață, iar maiorul, după ce a aruncat personal prima găleată, a supravegheat aplicarea ordinului.

Istrate Constantin, locotenent major, Gherla. Era şeful grupei care executa condamnările la moarte. Avea program pentru bătaie, duminica era zi fixă, aplica deținuților câte 25 de lovituri la fund. Împreună cu gardianul Şomlea l-a bătut pe Paul Goma cu o cruzime incredibilă, cu o zi înainte de eliberare.,

Italo, Huşi. Rău, fără scrupule, nemilos, nu numai cu oamenii, dar şi cu animalele, avea obiceiul să împuşte câinii de pază care nu i se păreau suficient de feroce. Manifesta o frenezie a violenței, aplicând în tortură metoda „rotisorului" (deținutul, legat de mâni şi de picioare era suspendat pe o rangă). Bătea deținuții cu cravaşa, cu un cablu împletit, apoi cu ghioaga.

Jianu Marin, adjunctul lui Teohari Georgescu la Ministerul de interne. A introdus împreună cu Baciu Ioan reguli inumane de trai în închisorile politice.

Lazăr Tiberiu, Gherla. Într-un ipotetic clasament al cruzimii, Lazăr ar intra pe primele locuri. Un fost deținut relatează că în luna aprilie 1950, a doua zi de Paşti, Lazăr, directorul penitenciarul Gherla, a organizat o bătaie a circa 100 de deținuți, pe care i-a aranjat în cerc, dându-le ordin să meargă în pas alergător, el aflându-se în mijlocul cercului, de unde a început să-i bată pe deținuți cu ciomege, lovindu-i unde nimerea. Când cădeau erau obligați să se ridice şi să continuie alergarea. După o oră de bătaie, aceiaşi deținuți au fost obligați să bea apă şi li s-a dat ordin să se dezbrace de haină şi cămaşă, fiind forțați să se întindă cu pieptul gol de piatra mozaicului. Pe deținutul Maxim la Peninsula îl bătuse cu o piatră peste gură până îi scosese toți dinții.
Macavei Ioan, locotenent colonel, Cluj. Se mândrea cu numărul mare de condamnări la moarte din dosarele lui, ca şi cu palmele date unui preot căruia începuse să îi curgă sângele şuvoaie. În 1992 i-a mărturisit lui Victor Lungu că cei condamnați „în contumacie" erau de fapt împuşcați în drum spre tribunal şi îngropați în locuri rămase necunoscute
Manciulea I. Petre, locotenent, Salcia. În februarie 1953 un subaltern al său declara: „lt. M.P a ales în fața mea 30-40 de deținuți şi a început să-i bată cu pumnii, picioarele, arătându-mi că aşa trebuie. A bătut aşa de tare pe unul, lovindu-l cu pumnul în inimă, de a început să se zbată la pământ, făcând spume la gură şi tremurând".
Mândreş, căpitan, Piteşti. Inspira teroare atât deținuților, cât şi subalternilor, faptul ducând la o alianță nefirească între victime şi călăi, de teama represiunilor aplicate de el. Avea sadica plăcere să practice, în miez de noapte, simulări de stingere a incendiilor, inundând camerele cu apă şi apoi aruncând nisip. , Ion Ioanid, Închisoarea noastră cea de toate zilele
Marici Petre, sublocotenent. În 1951, la închisoarea Suceava, l-a trimis la carceră pe deținutul Pânzariu numai în cămaşă şi izmene, după ce-l bătuse. Carcera nu avea geam, iar deținutul a leşinat de frig. Cât timp se afla în nesimțire a aruncat terciul fierbinte peste el. În timpul căutării partizanilor grupului lui Liviu Mărgineanu, în septembrie 1952, a torturat familiile, suspecte că îi alimentează, inclusiv pe copii, pe care i-a dezbrăcat în pielea goală, i-a întins cu fața în jos în curte şi a sărit de pe prispă pe trupurile lor. „Erau aşa de bătuți că nu mai puteau fi recunoscuți sub valurile de sânge" relatează un martor. Pe cei condamnați la moarte îi executa personal. Îi ducea în cimitir şi îi împuşca cu un glonț în ceafă.
Maromet Nicolae, căpitan, Jilava, , Era fioros ca aspect, bâlbâit şi incapabil să vorbească corect. Îi bătea personal pe deținuți, chiar şi când erau scoşi la plimbare. Mai avea obiceiul să sară pe deținuți cu calul.
Marunescu Vasile, căpitan, închisoarea Botoşani. O bestie cu chip de om. Printre cei care au fost torturați de el în anii 1961-1963 se numără Constantin Ticu Dumitrescu .
Micutelu Constantin, locotenent major, Piteşti. Omologase o tortură personală: ridicarea celui în cauză cu scripetele până la tavan, de unde-i dădea drumul, brusc. Aşa a omorât câțiva țărani care refuzaseră colectivizarea. Lui Anghel Ilie din Vişina i-a scos un testicol cu creionul. L-a anchetat şi pe Constantin Noica de ale cărui țipete răsuna închisoarea Piteşti.
Moldovan, ofițer politic la Luciu-Giurgeni, unde deținuții aveau un regim strict de muncă forțată şi înfometare şi erau păziți cu câini care erau dresați să îi sfâşie dacă se prăbuşeau la pământ. Deținuții morți erau zidiți direct în dig, ori, până se hotăra ce să se facă cu ei, erau lăsați pradă şobolanilor, pe o scândură, cu un cartonaş de identificare în gură.,
Muraviov, maior. La Aiud, cu prilejul unei percheziții a rămas în amintirea unui fost deținut ca având un comportament sadic. Deținuții fuseseră scoşi toți afară din celule, lângă zidul celularului unde li s-a ordonat să se dezbrace la piele şi să se alinieze culcați la pământ. Pentru că oamenii voiau să evite bălțile cu apă şi noroi, Muraviov şi-a pus cizma pe spatele unuia, împingându-l cu fața în noroi. După aceasta toți gardienii călcau peste deținuți, ca pe un pod viu.
Negulescu, căpitan, Târgşor. Pe Gheorghe Fedorovici, operat la coloana vertebrală, Securitatea l-a luat din spital în ghips, iar după anchetă a fost nevoie să fie operat din nou la

coloană. La Târgşor a ajuns cu ghips de la brâu în jos. Negulescu i-a rupt coloana în bătaie pentru a treia oară.

Oancă Constantin, căpitan, Craiova. Deținuților închişi în arestul unde ancheta el li s-a dat să mănânce ciorbă de iarbă. Era un anchetator deosebit de crud, există mărturii că a bătut cu o rangă o mamă pentru a spune unde este fiul ei, iar pe celălalt fiu l-a torturat în fața ei. Documentele de arhivă descriu metodele de tortură aplicate de el: de la ora 9,30 la 20 bătaie continuă la tălpi, ținerea în picioare, lovirea în cap cu saci de nisip, readucerea în simțiri cu şocuri electrice, întinderea corpului pe scripeți.

Pandele Nicolae, locotenent colonel, şeful Securității Iaşi (1948). Petre Arsinte, anchetat la Iaşi în timpul şefiei lui, scria: „după bătăi de nedescris, mi s-au legat degetele de la mâini cu câte un cablu electric şi am fost supus la electrocutări în trepte, având senzația că întregul corp mi se descompune în celule. M-am trezit când mi se turna apă rece în cap şi pe corp... ceea ce s-a repetat şi alte dăți... muşchii faciali îmi erau măcelăriți de loviturile anchetatorilor, aşa că nici nu puteam mânca”.

Paşca Vasile, subofițer, Dej. A participat la uciderea lui Alexandru Bel, țăran recalcitrant la colectivizare, condamnat în lipsă şi devenit fugar în munți. În seara de Crăciun i s-a înconjurat casa, a fost capturat, dus la Târgu Lăpuş şi torturat, apoi readus în satul lui, Cufoaia, pus să alerge în grădina propriei case. Securiştii aşezați în semicerc trăgeau spre el ca să-l înspăimânte, Paşca, în schimb, l-a țintit, după care i-a strigat soției lui: „hai, scroafă puturoasă, ia-ți porcul din grădină, că a fost lichidat”.

Pavel Ion, locotenent major. La Salcia, când era el comandant, se practicau bătăi fără nici o justificare, cu ranga de fier, cu cazmaua, lopata, cravaşa, asasinate prin împuşcare, introducerea deținuților în carcere dezbrăcați, iarna; obligarea deținuților de a intra în apă până la brâu pentru a tăia stuf şi papură, chiar şi iarna; alergarea deținuților de către supraveghetori călare şi călcarea lor sub copitele cailor; scoaterea deținuților iarna, la muncă, dezbrăcați şi pedepsirea lor să stea în apa înghețată ore în şir; expunerea deținuților în pielea goală, legați de mâini şi de picioare, pentru a fi muşcați de țânțari; profanarea cadavrelor deținuților; îngroparea unor deținuți de vii în pământ, mulți deținuți murind astfel, sau rămânând schilozi pe viață. Ca urmare a acestor torturi, între iunie 1952 şi martie 1953 au decedat 63 de deținuți, iar alții au ajuns invalizi pe viață.

Popa Ion, locotenent, Salcia. Bătea deținuții cu parul. În ianuarie 1953 a dat ordin ca deținutul Lunca Dionisie să fie izolat la carceră, dezbrăcat, omorându-l astfel.

Prisecaru, poreclit Cap-de-Mort, plutonier, Balta Brăilei. Căpitanul Stareşin a fost bătut într-un mod îngrozitor de Prisecaru, cu pumnii şi picioarele, deținuții care asistau au văzut, în scurt timp, doar „o masă de carne şi sânge, care zvâcnea totuşi vie”.

Stănciugel Marin, brigadier. La Canal era supranumit Hercules. I se atribuie o crimă sinistră: a aruncat în cuptorul de cărămidă un deținut. Identitatea acestui deținut nu e certă, ar fi putut fi Dragoş Rambela, frontierist din Bucureşti, fiu de general.

Şaramet (Şeremet), plutonier, colonia de la mina Cavnic. Lui îi aparține invenția carcerii cu sârmă ghimpată pe interior. Nu accepta întreruperea muncii la mina din Cavnic, pedepsele erau executate în timpul liber, după ieşirea din schimbul minier. A obținut şi prime datorită hărniciei muncitorilor lui. Pe deținutul Tăbăcaru l-a lovit cu un piolet în cap, perforându-i craniul, acesta şi-a pierdut memoria definitiv, comportându-se ca un copil de un an.,

Ştefan, locotenent. În 1950, ca locțiitor al comandantului Maromet de la închisoarea Jilava, a hrănit deținuții, o vară întreagă, cu iarba cosită de deasupra fortului pe care a fiert-o. Era deosebit de violent cu deținuții.

Ştrul Mauriciu, colonel, director al Securității Galați (1948). Foştii deținuți politici îi atribuie acte de o deosebită cruzime. În zona Vrancei, cu prilejul revoltelor țărăneşti din 1950-1951, Securitatea îi lega, pe cei capturați, cu sârmă ghimpată, scuipându-i şi umilindu-i înainte de a-i împuşca.

Țandără Franț, torționar, Bucureşti. Ca torționar a aplicat următoarele metode: strângerea degetelor cu uşa, bătaia la testicole, sugrumarea, asfixierea, lovirea cu săculeții de nisip şi cu cearşafuri ude. Fusese instruit să simuleze nebunia şi îşi exercita misiunea în saloane secrete ale Spitalului 9 la Bucureşti. După propria mărturie a ucis, prin injecții letale, circa 100 de oameni.

Vasile Gheorghe, locotenent major, şeful secției Anchete a Direcției Securității Ploieşti. Deşi era şeful serviciului se ocupa şi cu torturarea anchetaților care rezistau în anchete. Constantin Ticu Dumitrescu a fost bătut şi torturat de acesta între anii 1949-1951. Datorită lui a murit în timpul anchetei Aurel Căzănişteanu, un tânăr de 33 de ani, la 6 luni după arestare.

Vârlan (Vârban) Dumitru, activist de partid, Vlaşca. A condus trupele de securitate în Vlaşca, la înăbuşirea răscoalei țăranilor din Ciuperceni. A ucis, descărcând automatul în trupul ei, o fată de 19 ani, Maria Gărgăianu, care trăgea clopotul la biserică pentru a chema oamenii la răscoală. Fata, chiar moartă, încă mai atârna de frânghie, iar Vârlan s-a urcat în clopotniță şi a aruncat trupul fetei, cu intestinele ieşite, în gol. Imaginea groaznică i-a făcut pe săteni să uite de frică, l-au prins pe Vârlan şi l-au ucis, zdrobindu-l cu picioarele.

Vişinescu, director al închisorii Râmnicu Sărat în 1951, l-a torturat personal pe Ion Mihalache, de asemeni i-a refuzat îngrijirea medicală, ba mai mult, în plină iarnă, punea să se arunce apă peste el, în celulă.

Bibliografie

Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*.
Marius Oprea, *Banalitatea răului*.
Constantin Trifan în revista „Memoria”.
Florin Constantin Pavlovici, *Tortura pe înțelesul tuturor*.
Stejărel Olaru, *Cei cinci care au speriat Vestul*.
Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită*.
Cicerone Ionițoiu, *Criminali, schingiuitori, colaboraționişti*.
Doina Jela, *Lexiconul negru*.
Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*.
Al. Maier, *Am fost medic la Gherla*.
Colecția *Anale Sighet*.
Arhiva de istorie orală a Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Sighet (AIOCIMS)
Cezar Zugravu, *O antologie a crimei*.

Selecție realizată de Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului, Memorial Sighet 2006

Legislația cu caracter represiv în România comunistă

În totalitarismul comunist, retorica „duşmanului de clasă” acoperă zone de referință întinse. Locul rezervat „duşmanului” este esențial. Deşi toate doctrinele extremiste se servesc de principiul *cine nu este cu mine este împotriva mea*, împrumutat din Evanghelie, „nu toate continuă cu *cine este împotriva mea trebuie să piară* şi nu toate dispun de mijloacele statului totalitar pentru a pune în practică acest principiu”[1]. Duşmanul este identificat în interiorul țării, ascuns sub aparențe paşnice şi inofensive; trebuie depistat şi anihiliat, împotriva lui se poartă „un război de exterminare” deplin justificat de aparatul de propagandă, la care este chemată întreaga suflare, prin lozinci mobilizatoare care cer „câinilor, o moarte de câine”, „să scăpăm de pleava societății” – după cum sunau sloganurile anilor stalinismului.

În realizarea acestui scop, pentru desfăşurarea cu succes a „luptei de clasă”, în regimul totalitar comunist aparatul represiv este cel mai eficient şi bine organizat. Rețeaua sa împânzeşte totul; izolat şi desprins de celelalte instituții, este supus direct dictatorului, iar cei care îl compun sunt singura clasă „făţiş conducătoare”[2] şi îşi impun criteriile şi scara lor de valori societății. Răspunzând ordinelor „conducerii superioare de partid”, acest mănunchi de oameni şi legi le defineşte drept interese superioare ale statului. De aici şi complexitatea relațiilor stabilite cu ansamblul societății, în cadrul căruia operează în căutarea victimelor: greu de fixat în panopticul de instituții şi figuri publice cotidiene, aparatul reprezintă legea şi este în acelaşi timp deasupra ei. Securişti, procurori, judecători, milițieni, tribunale, gardieni, închisori, lagăre – un mister malefic le înconjoară şi perpetuează puterea sistemului în timp. În apropierea lui, disprețul celui cinstit, servilismul micului slujbaş al regimului şi interesul cinic al delatorului se împletesc cu teama. Legile şi regulile utilizate de aparatul represiv în controlul exercitat asupra societății au la bază tocmai cultivarea acestui sentiment; aşa se face că „victima şi călăul nu sunt singurii actori ai dramei”[3] – la ea participă întreaga societate.

Punctul de pornire al acestui mecanism de dominare a conştiințelor l-a reprezentat legiferarea terorii, care a debutat în sistemul comunist cu *Decretul despre teroarea roşie*, votat de conducerea Sovietelor la 5 septembrie 1918. În textul său se stipula izolarea „duşmanului de clasă” în lagăre de concentrare şi împuşcarea „conspiratorilor”: „Numele celor executați vor fi date publicității, specificându-se motivele pentru care s-a aplicat această măsură”[4]. Duritatea unor asemenea prevederi nu a dispărut odată cu încheierea Războiului Civil. Mai mult, în momentul în care în 1922 se trecuse la elaborarea Codului Penal sovietic, Lenin îl sfătuia pe autor: „Legea nu trebuie să abolească teroarea...”. Lenin a dictat în aceleaşi împrejurări ceea ce avea să devină esența punitivă a sistemului şi baza de acțiune a poliției politice: „Propaganda, agitația, apartenența sau colaborarea cu organizațiile ce sprijină acea parte a burgheziei internaționale care nu recunoaşte dreptul sistemului comunist de a înlocui capitalismul şi încearcă să-l răstoarne prin forță, prin intervenție, prin blocadă, spionaj şi alte metode similare, va atrage condamnarea la moarte”. Sugestiile au fost luate în considerare la elaborarea Secțiunii crimelor contrarevoluționare din Codul Penal al URSS[5], care avea să capete sub Stalin, prin modificări şi adăugiri, noi valențe represive.

Teroarea ca politică de stat este una din învățăturile leniniste. Dictatura proletariatului „nu înseamnă altceva decât puterea neîngrădită de nici un fel de lege sau regulamente şi bazată direct pe folosirea forței”, notase Lenin în 1920. Poporul revoluționar „îşi creează propriul tribunal şi instituie pedepse, aplică forța, creează o nouă lege revoluționară”; în

---

[1] Tzvetan Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime şi torționari în secolul XX*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 122.
[2] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 557.
[3] André Glucksmann, *op. cit.*, p. 16.
[4] D. Volkogonov, *op. cit.*, p. 266.
[5] *Ibidem*, p. 270.

opinia liderului bolşevic, violenţa aplicată în numele dictaturii proletariatului este „justiţia revoluţionară”. Doctrina leninistă, substanţial îmbogăţită de practica terorii exercitată două decenii de către Stalin şi legalizată prin Codul Penal sovietic au stat la baza legiferărilor punitive ale „democraţiilor populare” din Europa de est.

Codul Penal – baza publică a represiunii comuniste

La 27 februarie 1948 (după numai patru zile de la căderea în dizgraţie a lui Lucreţiu Pătrăşcanu) era republicat Codul Penal[6]. Modificările aduse acestuia sub coordonarea fostului ministru al Justiţiei au constituit baza legislativă prin care puterea judecătorească, substituită intereselor de clasă ale noului regim „democrat popular”, a pus la îndemâna Securităţii Poporului mijloace eficace de acţiune împotriva opozanţilor politici. Ulterior, în funcţie de necesităţile stabilite de aparatul represiv, s-au făcut modificări ale acestei prime variante, care contraveneau chiar unor principii fundamentale de drept. În momentele premergătoare ale arestării demnitarilor fostului regim, a unor personalităţi politice din partidele istorice, a fruntaşilor legionari ori a foştilor poliţişti, jandarmi sau ofiţeri de informaţii, s-au schimbat şi dispoziţii generale ale Codului Penal. Aceste noi prevederi au încălcat îndeobşte principiul potrivit căruia o lege nu poate acţiona retroactiv (în cazul unor fapte petrecute înainte de promulgarea ei) şi au dat Securităţii posibilitatea să efectueze valuri masive de arestări.

Astfel, dacă în articolul 1 din Dispoziţiile generale ale Codului Penal în varianta sa din 1948 se prevedea la alineatul 1 că „nimeni nu poate fi pedepsit pentru o faptă care în timpul când a fost săvârşită nu era prevăzută de lege şi nici condamnat la alte pedepse sau supus la alte măsuri de siguranţă”, prin Decretul nr. 187 din 30 aprilie 1949[7], acest alineat era reformulat, pierzându-şi esenţa, întrucât nu se mai menţiona principiul neaplicării retroactive a prevederilor penale. În urma modificării, Codul Penal stipula doar că „Legea penală are drept scop apărarea RPR şi a ordinii sale de drept împotriva faptelor periculoase pentru societate, prin aplicarea măsurilor de apărare socială faţă de persoanele care săvârşesc asemenea fapte”[8].

În Codul Penal din 1948, aplicarea retroactivă era dispusă explicit în cazul unor măsuri de siguranţă, care însoţeau sau înlocuiau pedepse penale (de la internarea în ospicii, la stabilirea domiciliului obligatoriu, a interdicţiilor de a locui într-o anume localitate sau a o părăsi ş.a.), dispunându-se: „Legile care prevăd măsuri de siguranţă se aplică şi infracţiunilor comise anterior punerii lor în vigoare” (articolul 4). Acest paragraf a dus în urma aplicării sale abuzive la încălcarea unor norme fundamentale de drept, fiind primul pas într-un complex de măsuri care i-au urmat: prin emiterea decretelor, hotărârilor şi ordinelor MAI, s-a constituit „cadrul legal” în care instituţiile cu atribuţii represive au declanşat valurile de deportări, înfiinţarea de colonii de muncă şi stabilirea domiciliului obligatoriu, măsuri la care au fost supuşi aproximativ 150000 de indezirabili ai regimului.

Dacă în Codul Penal în varianta sa din 1948 se prevede în primul articol principiul neaplicării retroactive a pedepselor (cum am văzut însă, cu excepţia măsurilor de siguranţă), în varianta modificată prin Decretul 187 din aprilie 1949, *Titlul 2, Capitolul I privind aplicarea legii penale în timp,* nu se mai face nici o menţiune privind acest principiu de drept. Ulterior, cum vom arăta mai jos, el a fost chiar încălcat explicit în conţinutul unor decrete şi hotărâri care nu au fost date publicităţii.

Paralel cu aplicarea retroactivă a unor măsuri, s-a trecut şi la o mai clară definire a caracterului de clasă al legislaţiei penale. Dacă în varianta Codului Penal din 1948 se stabilea la alineatul 2 al articolului 1 pedepsirea faptelor „socialmente periculoase”, arătate la

---

[6] Codul Penal republicat a apărut în „Monitorul Oficial“ nr.48 din 27 februarie 1948.
[7] Publicat în „Buletinul Oficial” nr. 25, 30 aprilie 1949.
[8] Vezi articolul 1 din *Codul Penal. Text oficial cu modificările până la data de 20 mai 1955, urmat de o anexă de legi penale speciale*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură economică şi juridică, 1955.

următorul paragraf ca „acele fapte care prin natura lor sau prin felul comiterii aduc atingere sau pun în primejdie siguranța statului sau ordinea socială”, prin Decretul 187 din aprilie 1949, alineatul 3, textul era astfel reformulat: „Faptele considerate ca periculoase pentru societate pot fi pedepsite şi atunci când nu sunt anume prevăzute de lege ca infracțiuni”, urmând ca pentru incriminarea lor să fie utilizate dispoziții legale pentru „infracțiunile asemănătoare”. Acest text oferea practic puteri discreționare organelor de urmărire penală, fiind utilizat în speță de către Securitate, care în anchetele sale a folosit din plin, sub coordonarea consilierilor sovietici „tehnica probelor indirecte” şi incriminarea „prin analogie” atunci când s-au stabilit infracțiunile. Textul a fost abrogat prin Decretul nr. 102 din 29 februarie 1956[9], într-o perioadă în care autoritățile de la Bucureşti încercau să țină pasul cu „spiritul Genevei”, dar lipsa sa a fost ulterior suplinită printr-o mai largă definire a obiectului legii penale. Astfel, în Codul Penal valabil de la data de 1 iunie 1958, articolul 1, care stabilea „legalitatea incriminării pedepsei şi măsurilor de siguranță”, păstra definirea legii penale drept „apărătoarea RPR şi a ordinii sale de drept”, indicând ca fiind periculoase pentru societate „orice acțiuni sau omisiuni care aduc atingere structurii economice, sociale sau politice, ori siguranței RPR, sau tulbură ordinea de drept statornicită de popor în frunte cu clasa muncitoare”[10]. Esența sistemului penal din România acelor ani putea fi şi a fost definită atunci drept o „justiție de clasă”, îndreptată făţiş, declarat, împotriva opozanților regimului, fiind un instrument de lucru la îndemâna poliției politice.

*

Principalele prevederi penale cu caracter represiv între 1948-1964 au fost cuprinse la *Titlul I, Crime şi delicte în contra statului* din *Cartea a II-a, Crime şi delicte în special*, din Codul Penal al RPR. Cu modificări care țin de cuantumul unor pedepse sau de lărgirea spectrului incriminărilor, acestea au rămas în general cu acelaşi conținut în primele două decenii de regim comunist. Se poate sesiza totuşi o drastică înăsprire, care a constat în creşterea atât a pedepselor, cât şi în cea a posibilităților de acuzare aflate la îndemâna organelor de cercetare penală ale Securității, operată prin Decretul 318 din 1958[11]. Nu întâmplător, întrucât în acel an s-a petrecut retragerea trupelor sovietice din RPR, pedepse exemplare (fără excepție, condamnarea la moarte) au fost prevăzute la *Secțiunea I, înalta trădare*, articolele 184-188 şi 190-192, care incriminau crima de trădare de patrie, colaborare cu duşmanul pe timp de pace sau de război sau divulgarea de secrete privind capacitatea de apărare a țării. Articolul 189 pedepsea tot cu moartea „actul incriminat îndreptat contra unui aliat cu care România luptă în comun”[12]. Anterior, la aceleaşi articole din Codul Penal se prevedea ca maximum de pedeapsă munca silnică pe viață[13]. Aceeaşi majorare de pedeapsă (de la muncă silnică la condamnarea la moarte) s-a operat prin Decretul 318 din 1958 în cazul articolului 194 din *Secțiunea II, Spionajul*. Sunt prevăzute pedepse cu moartea pentru spionii străini prinşi pe teritoriul României, iar în paragraful următor al aceluiaşi articol este incriminată „transmiterea de secrete statelor străine, organizațiilor contrarevoluționare sau persoanelor particulare, când acestea sunt în serviciul unor puteri străine”[14]. Acest text a fost introdus în Codul Penal prin Decretul nr. 202 din 1953 la acea dată pedeapsa maximă prevăzută fiind de 25 de ani[15]. În urma Decretului 318, ea a fost majorată la muncă silnică pe viață. Nu numai divulgarea de secrete era drastic pedepsită, ci şi cea a unor date care „nu sunt

---

[9] Publicat în „Buletinul Oficial” nr. 6, 29 februarie 1956.

[10] *Codul Penal. Text oficial cu modificările până la data de 1 iunie 1958, urmat de o anexă de legi penale speciale*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1958, pp. 21-22.

[11] Publicat în „Buletinul Oficial” nr. 27, 21 iulie 1958.

[12] *Codul Penal...*, ediția 1958, p. 101.

[13] *Codul Penal...*, ediția 1955, pp.85-88.

[14] *Codul Penal. Text oficial cu modificările până la data de 1 decembrie 1960, urmat de o anexă de legi penale speciale*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1960, p. 111 (articolul 194, indice 2).

[15] Publicat în „Buletinul Oficial” nr.15, 14 mai 1953.

destinate publicității", fără a intra în categoria secretelor de stat, sau chiar, pur şi simplu, transmiterea de orice fel de alte documente şi informații care „ar putea duce la subminarea regimului democrat popular", faptă pasibilă de închisoare până la 15 ani (Decretul 202/1953), majorată la 25 de ani prin Decretul 318. Acest text de lege dispunea ca tentativa să fie pedepsită la fel ca şi fapta consumată, sancționând drastic şi refuzul de a se întoarce în țară al unui funcționar cu „însărcinare de stat sau de interes obştesc" plecat în străinătate (pedeapsa putea ajunge până la 25 de ani închisoare, fiind însoțită de confiscarea averii şi interzicerea unor drepturi), în cazul în care acesta nu era condamnat la moarte în contumacie pentru trădare[16].

Foarte des utilizate în condamnarea opozanților politici ai regimului în anii de maximă represiune (între 1948-1952 şi 1957-1959) au fost articolele 207-218 din *Capitolul II* privind *Crime şi delicte contra siguranței interioare a statului*, grupate în *Secțiunea I, Atentatul şi complotul contra ordinii constituționale şi sociale a RPR, Secțiunea I bis, Subminarea economiei naționale şi sabotajul contrarevoluționar* şi *Secțiunea II, Alte crime şi delicte în contra siguranței interioare a statului*. Articolele din conținutul acestui capitol al Codului Penal al RPR au fost fie adăugite prin Decretul 202/1953, fie modificate în sensul înăspririi pedepselor prin Decretele 318/195 şi 1/1959. Evoluția în timp a prevederilor penale care incriminează acțiunile îndreptate „contra siguranței interioare a statului" este sugestivă.

Articolul 207, care pedepseşte actele de teroare, a avut în prima sa variantă din 1948 o formulare mai puțin impregnată de spiritul „ascuțirii luptei de clasă". Se stipula că acela care comite „acte violente" sau instigări „în scop de a schimba forma constituțională a RPR" este vinovat de „crima de surpare a ordinii constituționale", prevăzând pentru această infracțiune pedepse cu închisoarea între 5-10 ani şi degradare civică de la 3 la 5 ani. Prin Decretul 318/1958, actele violente devin „acte de teroare", fiind pedepsite cu moartea şi confiscarea averii. Se adaugă două noi alineate, care prevăd sancționarea cu muncă silnică de la 5 la 25 de ani şi degradare civică vreme de 10 ani pentru „amenințarea cu săvârşirea unor acte de teroare împotriva vieții, integrității corporale ori a sănătății membrilor organelor de stat sau a persoanelor care desfăşoară o activitate cu caracter obştesc, comisă în legătură cu activitatea acestora", respectiv cu închisoare corecțională între 3 şi 12 ani şi interdicție corecțională de la 1 la 5 ani pentru „orice altă amenințare sau defăimare a persoanelor arătate la alineatul precedent, comisă prin orice mijloace"[17]. În fine, prin Decretul 1 din 1959[18] s-a stipulat ca tentativa de săvârşire a actelor de terorism din primul paragraf al articolului 207 să fie pedepsită la fel ca şi fapta consumată. Practic, forma în care a operat în 1958-1959 acest articol al Codului Penal a împins protejarea sistemului şi a nomenclaturii la apogeu, dând frâu liber Securității în depistarea a sute de „organizații teroriste" şi mii de „acte de teroare", căror periculozitate față de sistem era vădit exagerată sau chiar inexistentă.

O armă redutabilă împotriva opozanților regimului sau a celor care, fără să se opună comunismului, nu îi apreciau, mai mult sau mai puțin deschis, țelurile şi mijloacele, s-a dovedit a fi complexul de incriminări prevăzute în paragrafele articolului 209. Acest articol care pedepsea „uneltirea contra ordinii sociale" a suferit practic cele mai numeroase modificări față de forma sa inițială, ajungând în anii de intensificare a represiunii un instrument penal foarte des folosit în formularea „concluziilor de învinuire" de către anchetatorii Securității. În primul Cod Penal al RPR din 1948, uneltirea nu a fost considerată o crimă, ci un delict, ceea ce automat modifica regimul pedepsei: se putea administra doar închisoare corecțională, o formă de detenție mult mai uşoară. Erau socotite delicte de uneltire contra ordinii sociale şi pedepsite ca atare următoarele infracțiuni: propovăduirea prin viu grai a schimbării formei de guvernământ (închisoare de la 6 luni la 3 ani şi interdicție corecțională

[16] *Codul Penal...*, ediția 1960, p. 12 (articolul 194, indice 5).
[17] Acest alineat a fost abrogat prin Decretul 212, publicat în „Buletinul Oficial" nr. 8, 17 iunie 1960.
[18] Publicat în „Buletinul Oficial" nr.1, 14 ianuarie 1959.

de la 1 la 3 ani), propaganda pentru răsturnarea violentă a ordinii în stat, constituirea de asociații secrete în acest scop, sau stabilirea de legături cu persoane şi asociații din străinătate în scopul uneltirii (fapte pentru care se prevedea închisoare corecțională de la 3 la 7 ani şi interdicție corecțională de la 3 la 5 ani). În finalul articolului, prin alineatele 3 şi 4 erau incriminate inițierea şi participarea la „organizații de tip fascist, politice, militare şi paramilitare”, respectiv propaganda în favoarea acestora, pentru care se riscau pedepse de la 3 la 10 ani închisoare corecțională, în cazul propagandei, sau muncă silnică între 15 şi 25 de ani pentru inițiere sau participare. Prin Decretul nr. 469 din 1957[19] s-a operat modificarea acestor prevederi. S-a renunțat la calificarea uneltirii drept delict, ea fiind socotită în noul text infracțiune, iar pedepsele au fost substanțial majorate. Textul prevedea de astă dată ca inițierea, constituirea sau participarea la organizații sau asociații care urmăresc „schimbarea ordinii sociale existente în stat sau a formei de guvernământ democratice” să fie sancționate cu muncă silnică de la 15 la 25 de ani şi degradare civică pe o durată de 5 până la 10 ani. Propaganda în favoarea unei asemenea organizații sau sprijinul de orice natură acordat membrilor ei se pedepsea, conform alineatului 2, cu închisoare corecțională între 3 şi 10 ani, urmată de o interdicție corecțională de 3-5 ani. Tentativa se pedepsea ca şi fapta consumată. Ulterior, prin Decretul 318/1958, s-a introdus un nou alineat la acest punct, prin care se pedepseau cu muncă silnică între 5 şi 25 de ani, urmată de degradare civică pe timp de 10 ani „formele de agitație care au avut ori au putut avea urmări deosebit de grave”, iar prin Decretul 212/1960 a fost incriminat faptul, la fel de drastic pedepsit, „de a lucra prin mijloace violente, pentru a produce teroare, teamă ori dezordine publică, cu scop de a schimba ordinea economică sau socială din România”.

Cea mai substanțială adăugire a prevederilor penale de la articolul 209 s-a făcut prin Decretul 202 din 1953, când s-a *introdus Secțiunea 1bis*, care condamna subminarea economiei naționale şi sabotajul contrarevoluționar. Prin articolul 209 indice 1, aceste acte, săvârşite în instituții sau întreprinderi de stat „în scop contrarevoluționar, în folosul foştilor proprietari sau organizațiilor capitaliste interesate” se pedepseau cu muncă silnică între 5 şi 25 de ani şi confiscarea totală ori parțială a averii. Când consecințele au fost ori ar fi putut fi grave, se putea dispune pedeapsa maximă: condamnarea la moarte. Cu aceleaşi pedepse dure se sancționau prin articolele 209 indice 2 şi 209 indice 3 distrugeri sau degradări „în scop contrarevoluționar”, de orice natură, săvârşite în instituții şi unități ale economiei naționale, respectiv „neîndeplinirea cu ştiință sau îndeplinirea voit neglijentă a anumitor obligații”, socotită, în cazul în care submina într-un fel sau altul regimul de „democrație populară”, „sabotaj contrarevoluționar”. Prin articolul 209 indice 4, tentativa se pedepsea ca şi fapta consumată[20].

În 1958, cu Decretul 318, din conținutul tuturor articolelor care incriminau subminarea economiei naționale şi sabotajul s-a eliminat sintagma „în scop contrarevoluționar”, ceea ce a uşurat simțitor activitatea anchetatorilor Securității de „dovedire” a acestor fapte şi a lărgit serios aria persoanelor incriminate. Pe lângă aceste infracțiuni de subminare a economiei sau sabotaj, anchetatorii mai aveau la îndemână şi încadrările penale de la Titlul 3 bis, care priveau unele infracțiuni contra sistemului economic al RPR. La paragrafele articolului 268 se prevedeau pedepse cu închisoarea ajungând până la 5 ani, amenzi usturătoare şi confiscări de bunuri chiar pentru infracțiuni mărunte, cum ar fi „lipsa de grijă gospodărească”, producția „de proastă calitate, neterminată sau fără respectarea normelor”, „degradarea din nesocotință, neprevedere sau uşurință a tractoarelor” sau o lipsă de interes similară în tratarea vitelor din gospodăriile agricole de stat ori colective, nepredarea la timp a cotelor de produse agricole, nerespectarea planurilor de însămânțări ş.a. Acest articol din Codul Penal îşi regăseşte în mare parte din prevederi obârşia în legislația sovietică din

[19] Publicat în „Buletinul Oficial” nr. 26, 30 septembrie 1957.
[20] *Codul Penal...*, ediția 1958, pp. 110-111.

vremea colectivizării, inspirată la rândul ei de unul dintre avertismentele lansate de Stalin la adresa colhoznicilor: „Vi se cere doar să munciți cinstit, să apărați bunurile colhozului, să aveți grijă de tractoare şi de maşini, să vă îngrijiți de cai, să aduceți la îndeplinire sarcinile trasate de statul muncitorilor şi al țăranilor, să întăriți colhozul şi să-i expulzați pe chiaburi şi pe acoliții lor, dacă s-au strecurat printre voi”[21].

Actele de răzvrătire sau instigare la răzvrătire erau sancționate drastic prin articolele 210-212, ca şi actele de rebeliune, prevăzute şi pedepsite de articolele 258-262[22]. Restul prevederilor părții speciale din Codul Penal privind infracțiunile „contra siguranței interioare a statului” priveau uzurparea de funcții sau infracțiuni săvârşite de funcționari ai statului, ofensa adusă drapelului sau „delictul contra siguranței statelor străine, dreptului păcii şi bunelor relații internaționale”.

Severitatea cu care erau pedepsite formele de opoziție față de regimul „democrat popular” nu se regăseşte în cazul infracțiunilor de drept comun. Spre exemplu, asocierea în vederea comiterii unor crime sau delicte de drept comun era pedepsită prin articolul 315 doar cu închisoare corecțională de la 2 la 6 ani. În aceeaşi ordine de idei, existau mari diferențe în modul de pedepsire a furturilor; în cazul în care un furt se producea în dauna avutului obştesc, pedeapsa ajungea la 12 ani, iar prin Decretul 446 din 21 septembrie 1957, promovat în timpul unei noi ofensive pentru realizarea colectivizării, se prevedea, pe lângă pedeapsa cu închisoarea, confiscarea totală a averii în cazul unor furturi de cereale „săvârşite fie pe câmp, fie în orice alte locuri”[23]. Aceasta, în vreme ce un hoț învinuit de furt calificat în dauna avutului privat putea fi condamnat la un maximum de 5 ani de închisoare corecțională. Lipsa posibilității de individualizare a pedepselor şi diferențele mari ale cuantumului de pedepse între furtul de la stat şi cel în dauna unei persoane private a dat naştere la aberații judiciare semnalate şi la nivelul conducerii superioare a partidului, dar fără succes: „Nu demult, un țăran de la Calafat a primit, pentru că a furat un borcan de 6 lei, 6 luni de închisoare, iar unuia care a furat sute de mii de lei, i se dă tot 6 luni. Eu consider că dacă pedeapsa nu este în raport cu vina nu este bine”, afirma Gheorghe Vasilichi în dezbaterile Plenarei CC a PMR din martie 1956[24]. Dar constatarea a rămas fără efect în plan juridic.

Formulările tuturor incriminărilor ofereau Securității mari posibilități de acțiune împotriva oricărei forme de disidență, fie ea chiar pasivă. Cu atât mai mult cu cât, prin articolul 228, era pedepsită penal omisiunea denunțului. Acuzația a fost preluată din Codul Penal sovietic, ea fiind inspirată practic de celebra frază a lui Lenin, care spune că un bun comunist trebuie să fie în acelaşi timp un bun „cekist”. În prima formă a Codului Penal din 1948 era pasibil de închisoare corecțională de la 1 la 2 ani cel care a omis să denunțe „când încă era timpul de a se împiedica consumarea faptului”, pregătirea unui complot (prevăzut şi pedepsit de articolul 227) sau a actelor violente îndreptate împotriva regimului, stabilite la articolul 207. Denunțarea faptelor „înainte de a fi descoperite şi în timp util, astfel ca să fie împiedicată consumarea” ducea la absolvirea de vină, iar cel ce după descoperirea faptei înlesnea arestarea complicilor putea fi iertat de o jumătate din pedeapsă.

Prin Decretul 469 din 30 septembrie 1957, s-a extins incriminarea omisiunii şi asupra celor care nu denunțau actele de uneltire contra ordinii sociale, prevăzute de articolul 209 indice 1, pedeapsa fiind majorată la un cuantum cuprins între 2 şi 7 ani închisoare corecțională şi interdicție corecțională între 1 şi 5 ani. După numai câteva luni, în plin val de arestări dezlănțuit de Securitate, prin Decretul 318 din 21 iulie 1958, s-a stabilit că erau culpabili de omisiune de denunț şi cei care nu au adus la cunoştința „organelor competente” pregătirea actelor de subminare a economiei naționale sau sabotaj, pedeapsa fiind şi ea

[21] D. Volkogonov, *op. cit.*, p. 385.
[22] *Codul Penal...*, ediția 1958, pp. 133-134.
[23] *Ibidem*, p. 32.
[24] Vezi Stenograma discuțiilor Plenarei CC al PMR din ziua de 25 martie 1956.

majorată: închisoare corecțională între 3 şi 10 ani. Mai mult, se stipula că „actele pregătitoare” ale omisiunii denunțului „se pedepsesc ca şi infracțiunea consumată”, iar prin articolul 230 alineatul 2 primeau aceeaşi pedeapsă cu făptuitorii „complicii, tăinuitorii şi cei care vor fi favorizat pe infractori”. Totodată, începând cu 1957, articolul 228 conținea invitații mult mai deschise la delațiune şi colaborare cu organele represive față de cele prevăzute în Codul Penal din 1948. Astfel, prin Decretul 469 s-a dispus să fie scoase de sub urmărire penală „persoanele care, mai înainte de orice urmărire, vor fi înştiințat autoritățile competente sau care, chiar după ce culpabilii au fost descoperiți sau după ce s-a început urmărirea, au înlesnit arestarea acestora”, iar prin Decretul 1/1959 „generozitatea” organelor în cazul denunțătorilor avea să se extindă, în urma introducerii articolului 231: „nu se pedepsesc acei care, făcând parte dintr-un complot, îl denunță autorităților, mai înainte de a fi fost descoperit şi de a se fi început săvârşirea faptei proiectate”. În acelaşi text de lege, incriminarea omisiunii de denunț de la articolul 228 a fost practic extinsă asupra nedenunțării tuturor infracțiunilor cu caracter politic, iar la pedeapsa condamnării cu închisoarea de la 3 la 10 ani s-a adăugat şi o interdicție corecțională între 1 şi 5 ani.

În finalul acestei prezentări comparative a modului în care a evoluat legislația în materie penală[25], se poate concluziona că, începând cu articolul 207 care pedepsea actele de teroare care amenințau să răstoarne „ordinea socială a RPR” şi încheind cu articolul 231, care îi iartă de pedeapsă pe denunțători, prevederile cu caracter public cuprinse în Codul Penal şi diversele decrete, care l-au modificat sau completat, au oferit organelor represive ale Securității o largă paletă de acțiune împotriva celor pe care regimul comunist i-a identificat drept duşmani ai stabilității şi perpetuării sale. Pe parcursul dobândirii experienței în exercitarea puterii, în acțiunea permanentă de consolidare a ei, autoritățile comuniste au detaliat baza legislativă penală a represiunii, prevăzând măsuri drastice împotriva oricărei forme de disidență. Securitatea, ca instituție abilitată să exercite reprimarea, avea astfel la îndemână toate mijoacele de a trece la pedepsirea celor pe care îi socotea susceptibili de a fi complotat împotriva regimului sau chiar de a se fi gândit la aceasta. Pedepsele erau supradimensionate în raport cu faptele, pentru că prin administrarea lor nu se urmărea doar încarcerarea sau uciderea presupuşilor vinovați, ci şi intimidarea celor rămaşi liberi, câtă vreme se dovedeau supuşi.

Măsurile cu caracter penal împotriva opoziției anticomuniste nu au ajuns să satisfacă însă nevoile Securității, stânjenită în primul rând în acțiunile represive de faptul că acestea trebuiau cauționate de instanțe de judecată. Divergențele între magistrați, s-au făcut nu o dată simțite deoarece, cu toate măsurile radicale de transformare a instanțelor în „Tribunale ale poporului” țineau totuşi cont de apărarea legalității şi respectau dreptul la apărare al inculpaților şi aplicau sentințe mai mici decât cele dorite de aparatul Ministerului Afacerilor Interne. Conducerea de partid, a s-a arătat mult mai satisfăcută de rezultatele represiunii atunci când în 1946, în timpul cât a lipsit Pătrăşcanu, plecat la Conferința de Pace de la Paris, locul i-a fost ținut de Teohari Georgescu. Când acesta a cumulat funcția de ministru de Interne şi de Justiție, „cu totul altfel a fost privită justiția şi magistratura, cu totul altfel procedau [magistrații], procesele de atunci cu totul altfel au fost rezolvate şi altul era răsunetul în opinia publică. Fiecare simțea o mână forte, simțea că tov. Teo îşi impunea punctul de vedere şi obliga pe magistrați să rezolve problemele aşa cum cereau interesele masei”, constata Chivu Stoica la o şedință a Biroului Politic din 9 septembrie 1947. Meritele lui Teohari nu se opreau aici: „dacă Teo n-ar fi introdus în jandarmerie, în poliție elemente populare, nu ştiu unde am fi ajuns astăzi. El a călcat peste statute şi legi, a mers pe o linie revoluționară şi a avut bune rezultate în aparatul de stat al Internelor care se întăreşte, pe care poți să te bizui şi care trimite

[25] Articolele citate se regăsesc în cele trei ediții principale ale Codului Penal: ediția 1955, pp. 85-100, ediția 1958, pp. 99-118 şi ediția 1960, pp. 104-134, 162-171.

pe oamenii pe care Justiția nu-i condamnă, în lagăre”[26], constata acelaşi Chivu Soica. Într-adevăr, pentru a ocoli procedura penală clasică şi a completa paleta de acțiuni ale poliției politice împotriva „duşmanilor regimului de democrație populară”, Ministerul Afacerilor Interne a inspirat începând din 1949 un complex de măsuri cu caracter secret care au permis lărgirea acțiunilor represive independent de deciziile justiției.

Legislația represivă cu caracter secret

Legislația penală, cuprinsă în Codul Penal şi în legile speciale sau decretele publicate în „*Buletinul Oficial*” care l-au modificat şi completat în primele două decenii, a fost adăugită cu o serie de măsuri legislative de natură să contureze mai exact cadrul de acțiune şi să mărească eficiența organelor represive. Acestea au constat în aşa-numite măsuri administrative luate de către organele Ministerului Afacerilor Interne asupra unor categorii de persoane, în baza unor decrete şi hotărâri ale Consiliului de Miniştri care au avut în majoritatea lor un caracter secret. Secretizarea acestor măsuri represive a fost întreprinsă din mai multe rațiuni. Mai întâi, ele veneau în contradicție cu prevederile constituționale care enunțau (chiar dacă formal) drepturile şi libertățile cetățenilor[27], pe care le încălcau în mod flagrant, dar şi cu declarațiile pompoase ale autorităților comuniste privind libertatea care domnea în România. În *Raportul asupra proiectului de Constituție a RPR*, prezentat în fața Marii Adunări Naționale la 23 septembrie 1952, Dej afirmase: „Libertatea de conştiință, libertatea cuvântului, libertatea presei, libertatea de organizare etc sunt înscrise la loc de cinste în proiectul de Constituție”[28], declarație care ar fi fost contrazisă flagrant, dacă textele unor hotărâri ale Consiliului de Miniştri privind măsurile administrative ar fi fost făcute publice.

Pe de altă parte, imaginea țării, transformată într-un imens gulag de către regimul „democrat popular”, deja evocată în numeroase mărturii publicate în Occident de către presa străină şi de cea română din exil[29] sau rostite la posturile de radio străine în limba română[30] ar

[26] Stenograma şedinței Biroului Politic din 9 septembrie 1947.
[27] În Constituțiile din 13 aprilie 1948 (*Titlul II*) şi 27 septembrie 1952 (*Capitolul VII*), drepturi ale omului ca inviolabilitatea personei şi a domiciliului, libertatea cuvântului, libertatea presei şi libertatea de asociere erau prevăzute, dar dreptul de asociere era subordonat datoriei de „înregimentare în construirea socialismului”, iar celelalte libertăți trebuiau, după cum menționa articolul 85 alineatul II din Constituția din 1952, să se exercite „în conformitate cu interesele celor ce muncesc şi în vederea întăririi regimului de democrație populară”. Eleodor Focşeneanu, *Istoria constituțională a României*, 1859-1991, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, pp. 114-115, 130-131.
[28] Gheorghiu Dej, *Articole şi cuvântări…*, pp. 527.
[29] Ziarul „România” editat de *Romanian National Committee*, (nr. 55, an V, New York, ianuarie-februarie 1961), sub titlul *Aspecte vechi şi noi ale terorii în RPR*, arăta de pildă următoarele: „primim necontenit scrisori de la refugiații care au reuşit recent să se salveze, informații care aduc lumini noi asupra situației din țară. Dăm mai jos câteva fragmente din ele: (…) în afară de arestările în masă destinate să intimideze populația, cele mai curente sunt acelea destinate să recruteze brațe de muncă gratuite pentru lucrările din Deltă. Oamenii sunt adunați de pe stradă sub cele mai ridicole pretexte, cum ar fi de pildă îmbrăcămintea sau tunsoarea care n-ar corespunde moralei proletare şi judecați de un tribunal de urgență, care în 24 de ore îi condamnă la reeducare într-o colonie de muncă”. De altfel, cu toată secretizarea măsurilor represive, uneori oficialii comunişti nu se puteau sustrage evidențelor şi erau nevoiți ulterior, în scurtele perioade de „deschidere”, să recunoască tratamentele la care erau supuşi deținuții politici în lagărele de muncă la începutul anilor ‘50. Astfel, ziarul „Le Monde” din 19 august 1953 (citat în Buletinul Agerpres – vezi ANIC, fond 80, dosar nr. 727, f. 256) reproduce după „New York Times” declarațiile lui Grigore Preoteasa, care explica de ce lucrările de la Canal au fost oprite: „Construcția Canalului era un proiect grandios în stilul realizărilor staliniste şi mulți observatori puneau la îndoială posibilitatea pentru România de a-l duce la bun sfârşit. Nu este totuşi nici o îndoială că lucrările s-au făcut până acum folosindu-se ca mână de lucru condamnați politici supuşi unui regim *extrem de penibil*” (s.n.) Era o formă extrem de diplomatică de a escamota tratamentul criminal cărora le-au căzut victimă mii de oameni.
[30] La postul de radio *Europa Liberă* (în limba română), ora 18,45, din 3 septembrie 1953, se arăta: „Prima revendicare şi cea mai mare pe care muncitorii o vor prezenta zilnic în fabrici, în birouri, pe ogoare, în sate şi oraşe este amnistia generală a sutelor de mii de prizonieri care gem în lagărele şi închisorile comuniste ştiute şi

fi fost fundamentată oficial chiar de autoritățile din RPR, dacă aceste măsuri ar fi fost cunoscute. Prin intrarea într-un circuit public a unor decrete, hotărâri ale Consiliului de Miniştri şi ale MAI sau simple decizii ministeriale ale şefilor Securității, în baza cărora sute de mii de oameni au fost afectați de internarea în lagăre, deportări, fixarea de domiciliu obligatoriu sau confiscări de bunuri, fără ca toate aceste victime să fi făcut obiectul unei decizii judecătoreşti în acest sens, regimul de la Bucureşti ar fi dezvăluit astfel mijloacele represive de multe ori cu un caracter vădit arbitrar prin care îşi asigura stabilitatea. Sistemul ar fi fost nevoit astfel să se liberalizeze sau, în caz contrar, mai ales în noul context internațional al primilor paşi de „dezgheț" al relațiilor est-vest, România, semnatară a Convenției de la Geneva şi admisă în 1955 ca membru al Națiunilor Unite, ar fi fost pusă într-o situație delicată[31]. Din aceste motive, asupra unei bune părți a legislației represive care a stat la baza acțiunilor Securității s-a păstrat un secret desăvârşit.

Chiar Codul Penal, o lege publică în esența ei, a fost modificat prin adăugirea unui articol care nu a fost niciodată publicat. Decretul cu nr. 62 din februarie 1955 a „completat" Codul Penal cu articolul 193 indice 1. În textul acestui articol era incriminată „activitatea intensă contra clasei muncitoare sau a mişcării revoluționare, desfăşurată într-un post de răspundere în aparatul de stat sau într-un serviciu secret pe timpul regimului burghezo-moşieresc", pedepsită cu temniță grea pe viață şi confiscarea totală a averii. Al doilea paragraf stipula: „Dacă fapta prevăzută în alineatul precedent a fost săvârşită într-un alt post decât într-unul de conducere, pedeapsa va fi de detențiune grea de la 5 la 25 de ani şi confiscarea totală ori parțială a averii". În baza prevederilor citate, nepublicate în nici o ediție a Codului Penal, „au fost judecați şi condamnați în 1955-1956 foşti angajați ai Poliției, Siguranței şi Serviciului Secret, arestați în anii 1948-1950"[32]. În unele cazuri cercetate[33], s-au pronunțat retroactiv pedepse egale cu perioada de detenție, ceea ce indică „legalizarea" unor abuzuri (lungi detenții fără proces), în contextul politic care a urmat Conferinței de la Geneva din 1955. Edificator pentru natura regimului comunist rămâne faptul că această tentativă de intrare în legalitate s-a făcut prin încălcarea unei norme juridice fundamentale, care nu permite administrarea unor pedepse prevăzute de lege săvârşite înainte de data intrării acesteia în

neştiute. Teroarea polițienească trebuie să înceteze: munca forțată, această ruşine comunistă va trebui desființată. Vânzătorii şi exploatatorii de sclavi români vor fi, în curând, aduşi la judecată în fața Națiunilor Unite". Gheorghiu-Dej adnota cu cinism pe marginea stenogramei emisiunii „Zău? Ce vorbeşti! Ne sperii!…", completând în dreptul „sutelor de mii de prizonieri" cu propria apreciere: „bandiți de legionari şi alte elemente duşmane"; ANIC, fond 80, dosar nr. 727, f. 249. De altfel, încălcările drepturilor omului în România au stârnit nu o dată „proteste energice din partea guvernelor occidentale şi ale Națiunilor Unite". O astfel de notă trimisă guvernului român de SUA şi Marea Britanie, amintind violările grave ale drepturilor omului, cerea „să înceteze imediat actele inumane care însoțeau reformele lor economice şi politice"; Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Bucureşti, Editura Litera, 1994, p. 227.

[31] Fără îndoială, situația internațională a României evoluase, chiar dacă mai era evocat „dispreţul arătat de guvernul român față de drepturile şi libertățile persoanelor aflate sub jurisdicția lui", care „a devenit într-adevăr atât de notoriu, încât se evocă la tot pasul condamnarea oamenilor liberi", după cum se arăta în *Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania* a Curții de Justiție a Statelor Unite din 1956; *apud* Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 227, nota 47. Schimbările semnificative de atitudine ale poziției SUA față de România au făcut parte din modificarea strategiei mai largi față de statele Europei de Est. În ianuarie 1955, un Memorandum elaborat de Biroul de Coordonare a Operațiilor din Departamentul de Stat constata imposibilitatea detaşării din spațiul de hegemonie sovietic a vreunei țări satelite, fără riscul de confruntare deschisă cu URSS, ceea ce a dus la inițierea unui dialog cu guvernele țărilor din blocul sovietic, în încercarea de a încuraja treptat impunerea unei linii politice autonome față de Moscova; Liviu Țârău, *în căutarea României: recomandările făcute Departamentului de Stat de către Robert H. Thayler, ministrul SUA la Bucureşti, la încheierea misiunii sale în România*, în vol. *România şi relațiile internaționale în secolul XX, In Honorem Vasile Vesa*, Cluj Napoca, Editura Clusium, 2000, pp. 231-232.

[32] Marius Lupu, Cornel Nicoară, Gheorghe Onişoru, *Cu unanimitate de voturi. Sentințe politice adnotate şi comentate*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, p. 25.

[33] *Ibidem*.

vigoare. Bineînțeles, toate procedurile penale care au urmat Decretului 62 din 1995 s-au aplicat şi ele în regim secret.

Completând legislația penală, o serie de măsuri legislative cu caracter secret au oferit Securității posibilitatea de a constitui în Republica Populară Română un adevărat „Arhipelag Gulag", după expresia consacrată de cunsocutul scriitor Aleksandr Soljenițîn, care au avut la bază modelul sovietic. O descriere a sistemului lagărelor din URSS conturează un tablou reîntâlnit în România anilor 1950, în urma aplicării unei largi arii de măsuri aşa-numite „de siguranță": „Arborând stindardul igienei sociale, statul înțelege să vindece societatea, să curețe şi să reeduce. Gângăniile dăunătoare sunt adunate, în valuri succesive... Sunt loviți mai întâi diferiții marginali care amenință hegemonia politică, ideologică, culturală, socială a partidului şi a conducerii sale. Se reduce opoziția politică şi religioasă, se stârpesc agitația muncitorească şi răscoalele țărăneşti, se colectivizează satele, este suprimat şomajul, suprimându-se şomerii. Cu fiecare dezinsecție, lagărele se extind. Ele îndreaptă, ele extermină. Totul este adunat aici: opozanți conştienți sau presupuşi, credincioşi fervenți, savanți sobri, hoți de cartofi, borfaşi, țărani amărâți, bandiți. Pentru a scoate la lumină societatea sa, statul produce lagărele"[34]. Această practică a sistemului represiv comunist a fost de regulă asociată cu numele lui Stalin, dar „adevăratul părinte al execuțiilor, al terorii în masă şi al organelor aflate deasupra statului"[35] a fost Lenin, care a ordonat pentru prima oară internarea în lagăre chiar a unui mare număr de femei şi copii în timpul războiului civil, pe parcursul represaliilor sălbatice îndreptate împotriva cazacilor. Administrația de Stat a Lagărelor din URSS (prescurtat GULAG) avea să capete începând cu anii 1930 dimensiuni gigantice.

Aşa cum reiese din Nota de studiu nr. 00880015 din 14 decembrie 1967 întocmită la Serviciul C al Consiliului Securității Statului[36], copiindu-se modelul sovietic, s-au instituit cu începere din 1949 măsuri de dislocare şi fixare de domiciliu obligatoriu, internare în colonii şi unități de muncă şi fixare de loc de muncă obligatoriu unor categorii de persoane care, fără să poată fi incriminate penal, făceau obiectul unor dispoziții cu caracter represiv care aveau ca bază actele normative emise de Marea Adunare Națională sau Consiliul de Miniştri, dar şi simple hotărâri şi dispoziții ale MAI[37].

---

[34] André Glucksmann, *op. cit.*, p. 98.
[35] D. Volkogonov, *op. cit.*, p. 268.
[36] ASRI, fond D, dosar nr. 7778, vol. 36, ff. 36-42.
[37] Pentru o primă analiză a acestora, vezi Marius Oprea, *Legislația represiunii*, în Addenda la *Cartea Neagră a comunismului*, Stephane Curtois & alții, Bucureşti, Editura Humanitas, Fundația Academia Civică 1998, pp. 748-755 şi Ion Bălan, *Regimul concentraționar din România*, Bucureşti, Editura Fundația Academia Civică, 2000, pp.79-104.

Cronologia şi geografia represiunii

Pretutindeni şi de la un capăt la altul al dominației sale, comunismul s-a menținut prin teroare, violență şi crimă. Deşi evoluția sa a fost diferită de la o țară la alta şi de la o perioadă la alta, ceea ce l-a ajutat să supraviețuiască atâtea decenii a fost represiunea. Lupta de clasă, proclamată drept principiu ideologic, nu l-a împiedicat să extermine pe lângă adversarii asumați – „burghezii", „moşierii", „imperialiştii" şi „fasciştii" – chiar pe aliații teoretici, pe „tovarăşii de drum" şi pe propriii protagonişti. Nefiind compatibil cu libertatea, comunismul a instaurat asasinatul fizic şi moral drept instrument al tacticilor sale de supraviețuire. Chiar dacă, în calitate de membru fondator al Națiunilor Unite, a votat în 1948 *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, Uniunea Sovietică a dat un exemplu şi sateliților ei postbelici pentru încălcarea flagrantă a fiecăruia din cele 30 de articole ale acesteia[1].

Comunismul exportat în țările Europei Centrale şi de Est a beneficiat de experiența a trei decenii de teroare în chiar patria sa, Uniunea Sovietică. Încă din mai 1943, când a desființat formal Cominternul, Stalin a încredințat unității INO (spionajul extern din cadrul NKVD) sarcina creării din rândul activiştilor refugiați la Moscova a unor Comitete naționale de eliberare pentru țările ce urmau să fie ocupate la sfârşitul războiului[2]. Totodată, o altă unitate a NKVD, creată în acelaşi an, 1943, şi destinată inițial pedepsirii spionilor din rândul populației sovietice şi a prizonierilor sovietici repatriați din Occident (peste două milioane) se numea SMERŞ („*Smerti şpionah*" = „moarte spionilor") şi urma ca în țările ocupate după sfârşitul războiului să „consolideze noua formă de guvernare"[3]. Practic, *Operațiunea Gayaneh* de sovietizare a teritoriilor ocupate era, „avant la lettre", o variantă „pe dos" a „*Declarației Europei Eliberate*" ce urma să se elaboreze în februarie 1945 la Ialta.

În România, planurile sovietice de ocupare a țării prin luptă au fost date peste cap de lovitura de palat de la 23 august 1944. Stalin ar fi preferat să instaleze direct un guvern comunist, cum a făcut în Polonia prin formarea în Lublin a Comitetului Național de Eliberare, pentru impunerea căruia a luptat cu îndârjire la Ialta şi Potsdam[4]. Luați prin surprindere de inițiativa regelui Mihai I, care – deşi cu 650.000 militari germani în țară – a rupt alianța cu Germania şi, apoi, a format rapid un guvern militar, completat cu patru miniştri de coaliție, sovieticii au amânat 20 de zile semnarea armistițiului şi au mimat în acest interval o „eliberare glorioasă", parcurgând până în Banat şi centrul Transilvaniei câteva sute de kilometri fără să tragă un foc de armă. Simulând că, până la încheierea armistițiului, au de-a face cu o țară şi o armată inamice, trupele sovietice au luat prizonieri peste 150.000 militari români care aşteptau să li se alăture[5], apoi au devastat, rechiziționat, jefuit, violat şi ucis, creând un haos care să le permită ulterior să poată pretinde restabilirea ordinii.

Acest stigmat originar al terorii şi samavolniciei, îndreptat în egală măsură împotriva armatei, a mediului politic şi a populației civile, a prefațat cei 45 de ani în care regimul comunist s-a impus, s-a perpetuat şi a supraviețuit ca regim terorist şi criminal. „A fost una din multele tragedii din istoria românilor faptul că principalii arhitecți ai loviturii de la 23 august 1944, regele Mihai şi liderii democratici, au răsturnat o dictatură militară doar pentru a fi practic răsturnați ei înşişi, în decurs de şase luni, de alt regim totalitar incipient"[6].

Abuzurile şi nelegiuirile sfidau atât autoritățile române (cele trei guverne de coaliție succedate între 23 august 1944 şi 6 martie 1945), cât şi dreptul internațional, şi însăşi

---

[1] v. textul *Declarației* pe http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/declaratia_drepturilor_omului/
[2] Ion Mihai Pacepa, *Cartea neagră a Securității*, Bucureşti, Editura Omega, 1999, p. 62.
[3] *Ibidem*, pp. 105-107.
[4] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, p. 37.
[5] v. Memoriul Regelui Mihai I destinat preşedintelui Roosevelt, în Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, pp. 245-259.
[6] Dennis Deletant, *op.cit.*, p. 37.

Convenția de Armistițiu semnată la Moscova la 12 septembrie 1944. Comisia Aliată de Control era de fapt un supraguvern sovietic care nu ținea cont nici de reprezentanții anglo-americani, nici de guvernul legitim. Sub pretextul aplicării armistițiului şi al defascizării administrației, ea dădea ordine guvernelor Sănătescu şi Rădescu, iar atunci când nu reuşea organiza mişcări ale aşa-numitelor Formațiuni de Luptă Patriotică menite să destabilizeze țara, să impună miniştri şi prefecți comunişti, să inducă ideea că „fasciştii" (cum erau denumiți guvernanții români sau politicienii democrați) nu sunt în stare să producă decât dezordine. Când nici aceste manevre nu reuşeau, sosea ministrul adjunct de externe Andrei Vîşinski (procurorul-călău din timpul Marilor Epurări ale anilor '30 şi, ulterior, în iunie 1940, „gauleiterul" sovietizării Letoniei) care îşi impunea ordinele chiar Regelui Mihai, bătând cu pumnul în masă şi trântind uşile. Două vizite ale sale, în noiembrie 1944 şi februarie-martie 1945, s-au soldat, fiecare din ele, cu schimbarea guvernului[7], iar cea din decembrie 1945, în compania ambasadorilor american şi britanic la Moscova, cu întreruperea grevei regale. În acest timp, au avut loc primele deportări în URSS: a inginerilor şi tehnicienilor de origine germană care trebuiau să monteze fabricile transferate în Rusia; a 28 intelectuali şi de oameni de afaceri armeni (anchetați la Moscova şi deportați în Siberia)[8]; în sfârşit, a 75.000 etnici germani identificați doar după criterii de vârstă şi deportați cinci ani în Donbas „pentru reconstrucția URSS" (între aceştia, chiar mici grupuri de etnici români, cum s-a întâmplat în Ardealul de Nord, încă neretrocedat României). Tot acum începea drama a 300.000 refugiați basarabeni şi nord-bucovineni, hăituiți de Comisia Aliată şi de Legația Sovietică în calitate de cetățeni sovietici care ar fi trebuit să se repatrieze[9].

Mii de cetățeni români, maghiari, germani şi austriaci au fost internați, începând din octombrie 1944, în lagărele de la Tg. Jiu, Caracal, Slobozia, în cadrul defascizării. Între ei, o mare parte nu aveau nici o legătură cu fascismul, dar, fiind anticomunişti, erau considerați ca atare pe baza falsului silogism: „dacă antifasciştii sunt comunişti, atunci anticomuniştii sunt fascişti". Artizanul acestor operații mistificatoare era ipostaza românească a SMERŞ-ului, adică Brigada Mobilă înființată de NKVD în toamna lui 1944. Consilierii NKVD pentru România, Aleksandr Saharovski şi Dmitri Fedicikin, au încredințat comanda acestui instrument odios, care dubla instituțiile „burgheze" (Siguranța, Poliția, Jandarmeria) unor vechi agenți ai NKVD-ului, lui Gheorghe Pintilie (Pantiuşa Bondarenko) şi lui Alexandru Nicolschi (Boris Grünberg). În acelaşi timp, SSI era controlat de un alt agent sovietic, Emil Bodnăraş, cel care a înființat şi un serviciu de informații secrete al PCR (Secția a II-a de informații şi contrainformații din cadrul Formațiunilor de Luptă Patriotică)[10]. Multe arestări şi asasinate în această primă perioadă au fost făcute chiar de membri ai F.N.D. (Frontul Național Democrat era coaliția care cuprindea, în jurul Partidului Comunist, câteva partide şi organizații satelite). Alteori de către Formațiunile de Luptă Patriotică sau direct de către organele NKVD, acolo unde autoritățile române păreau că sunt prea îngăduitoare.

Guvernul „de largă concentrare democratică" impus la 6 martie 1945 a fost adus la putere de toți aceşti factori de forță şi a trebuit, ulterior, să se arate demn de acest ajutor.

Potrivit unui raport din arhiva Oficiului de Studii Strategice american, încă la 7 martie 1945, deci a doua zi după instalarea guvernului Petru Groza, o comisie de activişti sovietici condusă de Evgheni Suhalov a prezentat unei delegații de patru activişti comunişti, condusă de Ana Pauker, un plan de comunizare a României pe următorii trei ani, plan atribuit fostului secretar al Cominternului Gheorghi Dimitrov. Un plan similar, pentru alte două perioade de

---

[7] *Jurnalul generalului Sănătescu*, cu o prefață de Simona Ghițescu, ediția a doua, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 178.

[8] Levon Harutunian, *Siberia – dus întors*, cuvânt înainte de Bedros Hoiasangian, Bucureşti, Editura Ararat, 2001.

[9] *România. Viața politică în documente. 1945*, coord. Ioan Scurtu, Arhivele Statului, 1994, pp. 252-262.

[10] Claudiu Secaşiu, în *6 martie 1945 – Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 146-157.

câte cinci ani, ar fi urmat să fie predat de sovietici în următoarele câteva săptămâni[11]. Dintre cele zece puncte ale planului pe trei ani atrag atenția, în ce priveşte studiul nostru, două: suprimarea partidelor istorice prin arestarea, uciderea şi răpirea membrilor lor şi, respectiv, crearea unei organizații de poliție întemeiată pe o „miliție populară" de tipul NKVD. O privire retrospectivă arată că toate capitolele acestui instructaj au fost respectate cu rigurozitate.

În primele luni de la instalare, pentru a îndeplini articolele 13 şi 14 din Convenția de Armistițiu, guvernul Groza a făcut o serie de procese răsunătoare împotriva „criminalilor de război şi a vinovaților de dezastrul țării". Cronologic, la 14 mai 1945 au fost condamnați 46 criminali de război. Apoi la 30 mai 1945 s-a dat sentința în lotul ziariştilor. Abia la 19 mai 1946 avea să se dea verdictul în Procesul Marii Trădări, după ce lotul Ion Antonescu fusese anchetat în URSS direct de organele SMERŞ[12]. În octombrie 1946 şi ianuarie 1949 au urmat alte loturi de demnitari antonescieni, încheindu-se astfel procesele criminalilor de război. În paralel, însă, Brigada Mobilă la întrecere cu jandarmeria şi poliția – între timp comunizate - a făcut arestări masive în rândul membrilor partidelor istorice, al militarilor, al funcționarilor epurați, acuzați ei înşişi tot de fascism. Despre primele două luni ale guvernării sale, primul ministru, Petru Groza, a mărturisit unui ziarist englez, Archie Gibson, că în decursul lor s-au făcut 90.000 arestări[13]. Încă din mai 1946 fusese arestat generalul Aurel Aldea, fostul ministru de Interne în primul guvern Sănătescu, acuzat împreună cu alți 55 de „complici" (mulți dintre ei țărănişti) de organizarea cu un an în urmă a unei rețele de organizații subversive, „Mişcarea Națională de Rezistență". Cu o zi înainte de alegeri, la 18 noiembrie 1946, s-a dat verdictul: Aldea a fost condamnat la muncă silnică pe viață şi a murit trei ani mai târziu în închisoarea Aiud[14].

În aceeaşi vară, 1946, avea loc o nouă avalanşă de arestări în rândul membrilor opoziției, adică ai partidelor din afara blocului pro-comunist (BPD). Scopul era ca național-țărăniştii, național-liberalii şi social-democrații independenți să fie împiedicați să candideze şi, evident, să participe la campania electorală.

După semnarea Tratatului de pace cu România, la 10 februarie 1947, Brigada Mobilă şi justiția regimului s-au năpustit din nou asupra țărăniştilor şi liberalilor, fiind arestați mii de oameni. Şi de astă dată erau învinuiți de-a dreptul de „fascism", „legionarism", „spionaj în favoarea imperialiştilor anglo-americani" şi „crime de război". Acuzațiile erau lipsite de orice temei, iar arestările nu aveau nici o bază legală, fiind făcute în virtutea unui ordin ultrasecret al Ministerului de Interne. Persoanele arestate au fost trimise la închisorile din Gherla, Piteşti, Craiova şi Miercurea Ciuc şi din alte locuri, iar numitorul lor comun era că făcuseră campanie în beneficiul partidelor de opoziție, în noiembrie 1946[15].

„Legea pentru purificarea administrațiilor de stat" din 30 martie 1945, după ce enumera criteriile şi motivele epurării, prevedea la articolul 10 „lagăre speciale" pentru munca obligatorie a salariaților îndepărtați din serviciu. Era vorba de o primă formă, nebuloasă, a condamnărilor administrative, exercitate direct de MAI, fără proces juridic, doar pe baza întocmirii unei liste. Această formă extrajuridică de punițiune a făcut mai târziu sute de mii de victime, internate în unități, colonii şi locuri de muncă obligatorii, atât în anii 1950-1954 (edictate prin HCM nr. 2/3 ianuarie 1950, HCM nr. 104 din 22 august 1952, HCM nr. 337 din 11 martie 1954), dar şi mai târziu în anii 1958-1962 (Decretul Prezidiului MAN nr. 89 / 17 februarie 1958). În privința legalității acestor forme de detenție, trebuie spus că multe din ele

---

[11] *România. Viața politică. …* pp. 189-192.
[12] *Lotul Antonescu în ancheta SMERŞ. Moscova, 1944-1946. Documente din Arhiva FSB*, ediție îngrijită de Radu Ioanid, Iaşi, Editura Polirom, 2006.
[13] Dennis Deletant, *op.cit.*, p. 54.
[14] *Ibidem*, pp. 56-57.
[15] *Ibidem*, p. 59.

nici măcar n-au fost înregistrate, mobilul lor fiind adesea nici măcar politic, ci de natură personală („eliberarea” unei locuințe, scăparea de un vecin sau rival incomod).

Dacă arestările membrilor partidelor de opoziție erau o formă de tăiere a rădăcinilor, ceea ce a urmat în 1947-1948 era lovitura finală dată elitelor politice din România.

La 14 iulie 1947, pe micul aeroport Tămădău din Sud-Estul Bucureştilor au fost arestați câțiva membri marcanți ai partidului principal de opoziție (Național Țărănesc) care încercaseră să se refugieze în Occident. Partidul, care era cel mai temut şi puternic opozant al regimului, a fost imediat scos în afara legii printr-un Jurnal al Consiliului de Miniştri. Întreaga conducere a fost arestată, iar în octombrie-noiembrie a avut loc procesul „bandei național-țărăniste”, care „a crescut fascismul în România” (cum scria în „Scânteia” Silviu Brucan). Iuliu Maniu şi Ion Mihalache au fost condamnați la temniță grea pe viață, pentru „înaltă trădare”, iar principalii loc colaboratori la pedepse maxime. Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi Victor Rădulescu-Pogoneanu şi-au asumat martiriul până la capăt, având să moară în detenție. Acest proces a dat tonul arestării şi condamnării celor rămaşi în conducerea interimară, clandestină, a partidului. Aceeaşi soartă au avut-o în anii următori liberalii şi social-democrații. Pe de altă parte, la 15 mai 1948 au fost arestați câteva mii de membri ai „Frățiilor de Cruce”, organizație naționalistă de tineri, care se revendica de la „Garda de Fier”, desființată în 1941. În acelaşi timp, au început procesele economice, în care erau incriminați pentru sabotaj numeroşi oameni de afaceri. S-au fabricat apoi procese fantomă de tip sovietic, în care erau amestecați de-a valma acuzați de proveniență foarte deosebită, care – mulți – nici nu se cunoşteau între ei: industriaşi, membri ai partidelor democratice, francmasoni, preoți, studenți, membri ai fostei „Gărzi de Fier” sau oameni care aveau relații cu legațiile occidentale, în aşa fel ca din „complexitatea” lotului să rezulte că sabotorii, legionarii şi spionii americani erau legați printr-un plan comun de subminare a regimului.

La 15 iulie 1948 a fost emis ordinul 26500 Cabinet MAI, prin care, peste 12 zile, la 27 iulie, orele 2 noaptea, urmau să fie arestați foştii ofițeri de poliție, („cu excepția informatorilor valoroşi”), asta pregătind ceea ce urma să se întâmple la 30 august, adică crearea Securității. Arestarea în masă a mii de polițişti a fost o operațiune fulger, precipitată de faptul că Tito se servise de fosta poliție regală sârbă în manevra de declarare a independenței față de Moscova, cu câteva săptămâni mai devreme.

Seria arestărilor a continuat în vara lui 1948 şi în lunile următoare prin închiderea unui mare număr de preoți şi episcopi greco-catolici care se opuseseră desființării Bisericii greco-catolice şi includerii ei în cadrul Bisericii Ortodoxe. În acelaşi timp, au fost pe parcursul anilor valuri masive de arestări în rândul prelaților romano-catolici, acuzați de spionaj în favoarea Vaticanului (!) şi a Statelor Unite (Nunțiul papal la Bucureşti era un american!). Pe aceleaşi criterii absurde, urmărindu-se tăierea oricărei legături cu Occidentul, au avut loc marile procese de spionaj din jurul Misiunilor americană, engleză, franceză, iugoslavă, turcă şi au fost arestați 300 de elevi şi studenți care frecventaseră Biblioteca franceză.

Anii 1948 şi 1949 au fost, totodată, anii arestării întregii conduceri a Partidului Social Democrat Independent, pedepsită pentru că a refuzat fuziunea cu Partidul Comunist Român. După o lungă anchetă, Constantin Titel Petrescu şi ceilalți lideri au fost condamnați la pedepse ajungând până la muncă silnică pe viață, acuzați fiind de „înaltă trădare” sau „atitudine ostilă la adresa partidului”! (liderii istorici Ion Flueraş, Iosif Jumanca, George Grigorovici şi Gh. Ene Filipescu au murit în închisoare)[16]. De remarcat că procesul din ianuarie 1952 a fost pus, retrospectiv, în legătură cu procesul de spionaj intentat funcționarilor

[16] Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, Bucureşti, Editura Victor Frunză, 1999; Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României*, Bucureşti, Editura BIC All, 2005, pp. 70-73.

de la Oficiul de presă al Misiunii engleze, datorită, probabil, protestelor laburiştilor britanici faţă de soarta colegilor români[17].

Securitatea învăţa, încă, după modelul NKVD, să fantazeze scenarii prin care să dovedească legătura elitelor cu Occidentul şi să imagineze, în chiar sânul elitelor, comploturi imaginare manipulate de spionajul străin[18] „Procesul marii finanţe" era un astfel de exemplu, de o fantezie malefică. Lotul judecat includea, alături de oameni de afaceri (Alexandru Popp, Ioan Bujoiu, Max Auschnitt – acesta din urmă, în contumacie), universitari apolitici (Nicolae Mărgineanu), un amiral (Horia Macellariu), fruntaşi legionari (Nicolae Pătraşcu, Nistor Chioreanu), acţionari şi consilieri de la uzinele Reşiţa, ca şi mulţi alţi acuzaţi, majoritatea necunoscându-se personal. Pedepsele acordate ajungeau, de asemenea, la muncă silnică pe viaţă şi 25 ani detenţie grea[19].

În anii 1948-1952 au avut loc zeci de mii de arestări în rândul militanţilor din linia a doua a partidelor istorice, precum şi al tinerilor din aceste partide, care acţionau în clandestinitate. De asemenea, au fost zeci de mii de arestări ale unor elevi, studenţi, muncitori şi ţărani care făceau parte dintr-o puzderie de organizaţii anticomuniste. La 15 august 1952 („Noaptea Sfintei Maria") au fost din nou arestaţi ţărănişti, preoţi, studenţi, într-o acţiune care a luat prin surprindere mii de persoane.

După ce elitele mature fuseseră anihilate, venise acum rândul generaţiei tinere. Cel mai sinistru experiment a fost „reeducarea prin tortură". Începută în 1949 în închisoarea Suceava, a continuat mai târziu cu înverşunare în închisoarea din Piteşti şi, apoi, ceva mai neconvins, în cele din Gherla şi Tg. Ocna. Până la o mie de tineri, majoritatea studenţi, au fost umiliţi, forţaţi să-şi renege convingerile, familia, credinţele, să se maltrateze şi tortureze între ei, practic să-şi desfiinţeze propria personalitate[20]. „Fenomenul Piteşti" - cum este foarte benign numit - a fost urmat de două procese, soldate cu peste 20 de condamnări la moarte din rândul studenţilor-torţionari. Abia mai târziu a avut loc un alt proces, al securiştilor care s-au ocupat de „reeducare". Ei au fost condamnaţi la pedepse uşoare de închisoare şi au fost în scurt timp amnistiaţi. Acuzatorii stipulau că la Piteşti s-a urmărit, la cererea liderului legionar Horia Sima, care se afla în Occident, şi a „imperialiştilor americani", compromiterea Securităţii. Asta a fost interpretarea oficială. În realitate, iniţiatorii, în frunte cu Eugen Ţurcanu, erau într-adevăr studenţi legionari, dar au acţionat tocmai încurajaţi de securişti şi nu la semnale din afară.

A urmat epopeea Canalului Dunăre-Marea Neagră, care a început la sfârşitul anului 1949, considerat fiind de conducerea comunistă, de Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker, „un mormânt al burgheziei româneşti". Dar pentru ca să devină un mormânt al acestei burghezii a trebuit să se găsească o formulă de arestare cu aparenţă legală sau cel puţin semi-legală. Atunci s-au emis rapid, la 3 ianuarie 1950, HCM-ul de care am vorbit, urmat de o ordonanţă a Ministerului de Interne prin care erau arestaţi toţi cei care „primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democraţie populară şi construirea socialismului sau care defăimează puterea de stat şi organele sale, *dacă* (atenţie! s.n.) *faptele lor nu constituie infracţiuni*" (a se citi: dacă nu există probe pentru a se face un proces). Procedura era următoarea, fiind copiată după originalul NKVD: conducerea Canalului cerea un număr oarecare de oameni care să lucreze, Ministerul de Interne încredinţa această sarcină Direcţiei de Anchete, care la rândul ei transmitea ordinul regiunilor de Securitate, iar acestea făceau

---

[17] *Culegere de materiale privitoare la activitatea criminală a serviciilor de spionaj imperialiste pe teritoriul Republicii Populare Române*, Bucureşti, Editura Direcţiei Generale Politice MAI, 1951, p. 68.

[18] Pentru felul cum decurgea o asemenea anchetă este edificatoare impresionanta culegere de documente: Anton Golopenţia, *Ultima carte*, editor Sanda Golopenţia, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001.

[19] *Nicolae Mărgineanu. Un psiholog în temniţele comuniste. Documente preluate din arhiva CNSAS*, ediţie îngrijită de Cristina Anisescu, prefaţă de Adrian Neculau, Iaşi, Editura Polirom, 2006.

[20] Virgil Ierunca, *Piteşti, laboratoire concentrationnaire (1949-1952)*. Préface de François Furet, Paris, Editions Michalon, 1996.

liste cu „reacționarii", „paraziții", „duşmanii poporului" care urmau să fie arestați. Fără să aibă loc măcar un simulacru de proces, o comisie formată din şapte generali şi colonei de Securitate semna listele şi astfel îi condamna la pedepse între 12 şi 60 de luni. (De notat că „internările administrative" erau calculate în luni, în timp ce sentințele propriu-zis juridice, la Tribunalele Militare, în ani.) Au fost zeci şi sute de mii de astfel de condamnări extra-juridice. Numai pe şantierele Canalului Dunăre-Marea Neagră, după nişte estimări minimale, au fost în fiecare moment în jur de 40000-60000 de deținuți. Dar „internații CR" (contrarevoluționari) puteau fi „repartizați" pe alte zeci şi sute de şantiere, în întreprinderi agricole, mine, fabrici. Numărul persoanelor care au suferit internările administrative nu va putea fi vreodată stabilit cu precizie, din lipsa inițială a evidenței şi din cauza distrugerii pe parcurs a numeroase probe, fapt sesizat de toate comisiile însărcinate să studieze problema. Sintezele făcute în anii 1953, 1955 şi 1968 în interiorul MAI, respectiv al Consiliului Securității Statului, la cererea Partidului, au fost efectuate doar pe baza documentelor obținute în momentul respectiv de comisiile de anchetă şi - lucru foarte important – numai pe baza evidențelor *de la ieşirea* din detenție, nu pe baza actelor (listelor) de internare. Liste au fost de ordinul miilor şi fiecare cuprindea zeci şi sute de nume. Câți au murit până la eliberare este încă şi mai greu de stabilit.

La această masă de sclavi se adăugau militarii din detaşamentele de muncă DGSM. Direcția Generală a Serviciului Muncii a fost înființată în 1951 şi se ocupa cu recrutarea şi exploatarea tinerilor cu *„origine socială nesănătoasă"* (burghezi, chiaburi, fii de deținuți politici sau având rude în străinătate), care nu aveau dreptul să poarte armă. Pentru că Tratatul de Pace limita plafonul de militari în termen, tinerii din „prisosul de contingent" al fiecărui an erau încorporați după acest criteriu în „armata cenuşie" şi obligați să presteze „muncă de interes public". Prin acest infern, obligați să muncească în condiții inumane, au trecut până în anul 1960 peste 520.000 tineri[21]. Între ei, mulți intelectuali de valoare, ca viitorii compozitori Pascal Bentoiu şi Ştefan Zorzor, ai căror părinți se aflau sau mureau în închisoare[22].

O operațiune brutală, menită să decapiteze definitiv elita politică, a avut loc în noaptea de 5-6 mai 1950, când au fost arestați simultan în Bucureşti (sau în localitățile unde au fost găsiți) şi duşi la Sighet în nişte convoaie speciale 90 de demnitari ai regimului numit „burghezo-moşieresc". Erau miniştri din toate guvernele perioadei 1919-1945, majoritatea în vârstă (70,80 sau chiar 91 ani), ajungându-se chiar la unele personalități care au făcut parte din guvernul pro-comunist Petru Groza, cum au fost Gheorghe Tătărescu (însoțit de trei frați!) sau Petre Bejan, Vântu, Radu Roşculeț, „tovarăşi de drum" din formațiunile burgheze care acceptaseră să colaboreze până la un punct cu comuniştii. În vechea închisoare din secolul al XIX-lea, situată chiar pe frontiera sovietică, acest prim lot a fost în timp completat cu alte câteva, pe măsură ce „colectarea" foştilor miniştri sau secretari de stat avea loc. Au urmat loturi cu câteva zeci de preoți şi episcopi greco-catolici, care fuseseră ținuți până atunci în domiciliu forțat în mănăstirile ortodoxe, apoi un lot de prelați romano-catolici, iar în august 1951 lotul Partidului Național Țărănesc, care, după procesul din 1947, fusese încarcerat la Galați. (Interesant este cum au fost duşi Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi ceilalți de la Galați la Sighet, adică de pe o frontieră pe cealaltă frontieră sovietică, situată la antipozi.) Astfel, numărul celor deținuți în închisoarea Sighet a crescut la 180. Au murit 53, după datele pe care le avem. Au fost îngropați noaptea, pe ascuns, în gropi anonime, nu se ştie nici până astăzi exact unde. Se bănuieşte că în diferite cimitire, după 1952 în „Cimitirul Săracilor", dar amestecați cu oamenii care nu aveau familie sau cu cei care mureau în azilul psihiatric sau în spitalul de boli cronice (mii de morminte). Între ei patru episcopi, câteva zeci de miniştri şi

---

[21] Alexandru Oşca, Vasile Popa, *Tratatul de Pace de la Paris – pretext pentru înființarea Serviciului Muncii* în „Anale Sighet 5" (editor Romulus Rusan), Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 181-189.

[22] Pascal Bentoiu, *Direcția Generală a Serviciului Muncii (D.G.S.M.) – Mărturii ale unei experiențe personale* în "Anale Sighet 7", Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999, pp. 167-172; Ştefan Zorzor, în revista *Memoria* nr. 44-45, 2003, pp. 98-115.

secretari de stat, octogenarii Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu (preşedinţi ai Partidului Naţional Ţărănesc şi Partidului Naţional Liberal, părinţi ai democraţiei româneşti). Marele istoric Gheorghe Brătianu (Dinu Brătianu îl desemnase succesor la conducerea partidului) a murit la numai 55 ani[23]. Cei care nu au murit până în 1955 au fost duşi la Râmnicu Sărat, o închisoare care, de asemenea, avea linie cu ecartament dublu spre URSS. Acolo a murit după alţi zece ani Ion Mihalache, devenit el însuşi octogenar şi într-o stare ultimă de degradare a sănătăţii. Acolo a zăcut într-o stare de paralizie cronică, dar demn până la capăt, eminentul diplomat Victor Rădulescu-Pogoneanu, unul dintre artizanii actului de la 23 august 1944 (a plătit acel curaj cu 15 ani de închisoare. În primăvara anului 1962 a fost dus cu targa la spitalul-închisoare Văcăreşti, unde a murit). Constantin Bebe Brătianu, secretarul general al Partidului Liberal, a fost, însă, eliberat cu puţin timp înainte de a muri, tot într-un spital din Bucureşti. Constantin Titel Petrescu, care contractase în închisoare o boală incurabilă, a murit la mai puţin de doi ani de la eliberare. Ca şi un om foarte tânăr, cum era de pildă poetul Constant Tonegaru (arestat şi învinuit de spionaj pentru că distribuia pentru familiile sărace pachete primite din Belgia, prin Biserica Catolică), care a murit după numai câteva săptămâni de „libertate" (avea 33 ani). Mii de alţi deţinuţi aflaţi într-o stare de epuizare şi boală extremă au murit în primele luni după sosirea acasă.

În acelaşi timp, au început aşa-numitele *dislocări, evacuări* sau *strămutări*: familiile celor arestaţi, ca şi persoanele care nu se bucurau de încrederea autorităţilor erau mutate în alte locuinţe, improprii, în aşa fel încât locul devenea disponibil pentru potentaţii locali, iar atmosfera generală devenea tot mai timorată. Prin Decretul 83, în noaptea de 2/3 martie 1949, la orele 3 (în ajunul plenarei de partid care a decis colectivizarea agriculturii) 2972 de familii de mari proprietari (7804 persoane) au fost evacuate cu brutalitate, în câteva minute, din locuinţele de la ţară şi deportate în alte localităţi, fiind fixate acolo cu „domiciliu obligatoriu"[24]. O altă deportare, mult mai amplă, a avut loc la 18 iunie 1951, în noaptea de Rusalii, când 44000 de locuitori ai zonei de frontieră cu Iugoslavia (Banat şi Mehedinţi), pe o lăţime de 25 de Km, au fost duşi în Bărăgan. Era o regiune puţin populată, cu o climă aspră, şi care ulterior a fost numită „Siberia românească". Familii întregi au fost urcate în trenuri doar cu ce au putut să ia, cu bunici octogenari şi copii mici - sugari chiar -, iar odată ajunse în Bărăgan au fost lăsate în câmp şi au trebuit să-şi construiască bordeie şi să supravieţuiască fără să aibă locuri de muncă, producându-şi singuri alimentele[25]. Aceşti 44000 de oameni au fost ţinuţi până în 1955-1956, iar când s-au întors în localităţile lor şi-au găsit casele şi proprietăţile confiscate. Iar locul lor în bordeie a fost luat imediat de foştii deţinuţi politici care erau aduşi aici pentru un supliment de pedeapsă: 24 de luni, 60 de luni, chiar 72 de luni. Prin aceste *domicilii obligatorii* a trecut elita închisorilor româneşti, bineînţeles ce mai rămăsese din ea.

Revenind la valurile de arestări şi procese: pentru că s-au solidarizat cu revoluţia maghiară participând la o mare adunare, au fost arestaţi numai la Timişoara 2000 de studenţi, încarceraţi câteva zile într-o fostă cazarmă, la Becicherecu Mic. Iniţiatorilor, studenţi la facultatea de Mecanică, li s-au făcut procese sumare şi au fost condamnaţi pe termene de până la 8 ani de închisoare. Alte sute de studenţi au fost exmatriculaţi. De asemenea la Cluj au fost aduşi în faţa justiţiei studenţi români şi maghiari de la Litere şi Arte Plastice. La Bucureşti,

---

[23] Constantin C. Giurescu, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul de la Sighet,* Bucureşti, Editura FCR, 1994; *Memoria închisorii Sighet* (editor Romulus Rusan), ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2003; Maria Brătianu, *Gheorghe Brătianu, enigma morţii sale*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1996.

[24] Ion Bălan, *Regimul concrentraţionar din România, 1945-1964,* Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000, pp. 70-72.

[25] Elena Spijavca, *Munci şi zile în Bărăgan* (editor Romulus Rusan), Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2004; alte lucrări de reconstituire din diferite unghiuri a „*Rusaliilor negre*" au fost publicate de Smaranda Vultur, Daniel Vighi, Viorel Marineasa.

studenți în Medicină, Litere, Drept, Arhitectură, Filosofie, Ziaristică au fost arestați şi condamnați pentru „agitație publică”, după ce intenționaseră să facă un miting în Piața Universității, chiar în ziua de 5 noiembrie, când revoluția din Budapesta fusese zdrobită de tancurile sovietice[26]. Valul de arestări a crescut apoi exponențial. La Iaşi, în aprilie 1957, au fost arestați studenții de la Filologie-Istorie care pregătiseră aniversarea a 500 ani de la urcarea pe tron a domnitorului Ştefan cel Mare. Aceste noi contingente de deținuți erau trimise pe şantierele faraonice din Insula Mare a Brăilei (Salcia, Măraşu) sau în Delta Dunării, la Periprava. Asta în vreme ce în Polonia, Cehoslovacia şi chiar în Ungaria se intrase într-o perioadă de destindere.

Apogeul acestui nou val de teroare a fost atins după retragerea trupelor sovietice, în iulie 1958, inspirată lui Hruşciov de Emil Bodnăraş. (Oricum, trupele staționau aici ilegal, ca şi în celelalte țări ale lagărului sovietic; legal, trebuiau să plece după 10 februarie 1947, când a fost semnat Tratatul de Pace; pretextul menținerii lor era nevoia unui coridor de legătură cu zona sovietică din Austria; în 1955 sovieticii au părăsit Austria, dar au continuat să rămână în România şi Ungaria). Când, pe neaşteptate, Armata Roșie s-a retras, comuniştii români erau cei mai fideli aliați ai Moscovei, dar au considerat că este de datoria lor să fie „mai ortodocşi decât Kremlinul” în privința aplicării dogmelor stalinist-leniniste. În perioada dintre 1958 şi 1961, au fost arestate loturi masive de intelectuali, studenți, preoți, universitari, comparabile cu acelea din 1948-1952. Toate restanțele regimului (inclusiv întârzierea colectivizării) erau puse pe seama „slabei vigilențe revoluționare”. De la caz la caz, acuzațiile erau de „sabotaj”, „înscrisuri subversive”, „discuții duşmănoase”, „ofensă adusă societății”, „uneltire contra orânduirii de stat” „misticism”, „combaterea materialismului dialectic și istoric” (la preoți!). S-au reluat în această perioadă şi procesele membrilor partidelor istorice, acuzați de „activitate clandestină” sau de încercări de reconstituire a partidului. Simplul fapt că se întâlneau la o înmormântare sau la o zi onomastică prilejuia Securității rearestarea, anchetarea şi condamnarea unor foşti deținuți abia eliberați din închisori, lagăre sau din *domiciliul obligatoriu*. Securitatea era neobosită în filarea lor şi intervenea în justiție fabricând acuzațiile cu o fantezie criminală. De altfel, arhivele ei au dat la iveală *planuri de muncă* (de arestări!) şi chiar documente interne care vorbesc de o „întrecere socialistă” (fireşte, bazată pe aceleaşi criterii!).

Sub semnătura lui Ion Gheorghe Maurer, un comunist considerat totuși mai liberal, care era atunci preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, au fost reactualizate cuvânt cu cuvânt chiar hotărârile şi ordinele din 1950 - 1954, emise atunci de Securitate, acum „legalizate” prin decretul 89/17 februarie 1958: „Pot fi stabilite în locuri anume destinate persoanele care prin faptele sau manifestările lor primejduiesc ori încearcă să primejduiască ordinea în Stat, dacă acestea nu constituie infracțiuni”.

Pentru intelectualii mai vârstnici au fost regizate umilitoare procese publice, în cadrul cărora erau expuşi în fața unor săli de muncitori - de fapt, membri ai Securității –, acuzați fiind că s-au manifestat duşmănos față de regim. A fost cazul compozitorului Mihail Andricu, al sculptoriței Milița Pătraşcu, al familiei medicului Marius Nasta. După ce procesele se desfăşurau la Bucureşti, în principalele oraşe din țară erau reproduse înregistrările lor audio, în fața unor săli de intelectuali. Deşi „sălile de muncitori” cereau prin vociferări condamnarea la moarte a inculpaților, până la urmă erau eliberați, fără să se mai anunțe. Tot astfel, un grup de solişti de renume ai Operei din Bucureşti (Şerban Tassian, Valentina Crețoiu, Dinu

[26] Ioana Boca, *1956, un an de ruptură. România între internaționalismul proletar şi stalinismul antisovietic*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2001.

Bădescu) au fost condamnaţi, printr-un proces sinistru, la 7 luni închisoare pentru „huliganism politic”[27]. Ţelul urmărit era ca prin aceste spectacole publice să fie intimidată intelectualitatea.

În acest context sumbru pentru cultura română, s-a desfăşurat în 1960 *Procesul Noica-Pillat*, soldat cu verdicte draconice. Ca şi în anii ’50, era un proces fabricat, cu intenţia de a reduce la tăcere elita culturii care încă nu fusese distrusă şi de a înspăimânta pe eventualii curajoşi care nu voiau să se supună dogmelor realismului socialist şi izolării faţă de Occident[28].

Aici trebuie spus că de-a lungul celor 45 de ani au existat şi trei eliberări consistente, fie prin graţieri, fie prin amnistii. Ele erau impuse de factori externi, dar în acelaşi timp motivate şi de luptă pentru putere în cadrul partidului. Prima a fost în 1955, în atmosfera Convenţiei de la Geneva, când Eisenhower şi Hruşciov au convenit asupra unei liberalizări a relaţiilor internaţionale, dar şi a Gulagului, atât în URSS cât şi din ţările satelite. Era şi o condiţie pentru admiterea în ONU, ţinând cont de flagrantele violări ale Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, care fusese votată de forul mondial încă din decembrie 1948. Au fost desfiinţate câteva închisori politice şi o parte din deţinuţii cu pedepse mai mici au fost lăsaţi liberi, fiind rearestaţi sub diverse pretexte, după revoluţia maghiară, în ’56, ’57, ‘58, ‘59, ’60.

O a doua relaxare a fost în 1964. Graţierea, generală de astă dată, începută cu un an în urmă, a fost încheiată în august, având în primul rând o motivare externă: Partidul Muncitoresc Român (Comunist) îşi clama independenţa faţă de Moscova, antamând relaţii comerciale cu ţările occidentale. La mijlocul lunii august 1964, închisorile şi lagărele de muncă au fost „eliberate”, ceea ce nu înseamnă că politica de teroare şi intimidare nu a continuat după moartea lui Gheorghiu-Dej şi venirea lui Ceauşescu. Această continuitate s-a soldat cu mii, dar nu cu sute de mii de arestări şi anchete ca în perioada Gheorghiu-Dej. Într-un singur registru de ieşiri din anii ’80, la închisoarea Aiud, istoricul Marius Oprea a descoperit 331 de deţinuţi politici[29]. Dar era un singur registru şi, din păcate, accesul la aceste arhive este azi încă imposibil, „descoperirile” sunt întâmplătoare şi nu se poate, nici pentru ultima perioadă, stabili numărul exact al deţinuţilor politici.

În orice caz, deşi relaţiile externe erau deja total degradate şi „clauza naţiunii celei mai favorizate” era ameninţată, în 1988 a fost aplicată o a treia graţiere importantă (e adevărat, cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a dictatorului), deţinuţilor politici permiţându-li-se chiar ca, la ieşirea din închisoare, să emigreze în Occident. Era o modalitate a regimului de a-şi asigura „liniştea”.

În schimb, Ceauşescu, după cum ştim, a imaginat pentru teroare o metodă mult mai perfidă, prin politica de îndoctrinare şi manipulare la scara întregii populaţii, prin schimbarea componenţei sociale – mutarea ţăranilor la oraş şi închiderea lor în dormitoarele de la marginea marilor oraşe – şi, în general, prin ingineria social-educativă care a dus la crearea „omului nou” şi la această degringoladă care a caracterizat şi caracterizează încă populaţia, prin introducerea masivă a supravegherii populaţiei, prin urmăririle „la vedere”, prin creşterea numărului de informatori. Direcţia de Cercetări Penale a Securităţii devenise un laborator al terorii şi fricii, care deveniseră, împreună cu foamea şi frigul, principalele arme de supunere a populaţiei.

Orice gest de independenţă era sancţionat, fie că era vorba de greva minierilor din Valea Jiului (1977), fie de mişcarea de la Braşov (1987), ai căror protagonişti au fost deportaţi

---

[27] Ioana Bentoiu, *Dragoste şi voce de femeie – Valentina Creţoiu*, Bucureşti, Editura Muzicală, 2003, pp. 109, 119 ; v. şi înregistrările din arhiva de istorie orală a *Centrului Internaţional de Studii asupra Comunismului* din cadrul *Memorialului Sighet* , AIOCIMS, Bucureşti.
[28] Stelian Tănase, *Anatomia mistificării*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997; v. şi înregistrările audio cedate de autor pentru AIOCIMS.
[29] *O enigmă care împlineşte şapte ani* (editor Romulus Rusan), Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1997, pp. 20-30.

spre alte locuri de muncă. Tot atât de prompt au fost înăbuşite protestele lui Paul Goma (1977), ale SLOMR-ului doctorului Ionel Cană (1979) sau atitudinile curajoase ale Doinei Cornea, ale lui Vasile Paraschiv, Gheorghe Ursu (ucis în arest în 1985), Iulius Filip, ale sindicaliştilor de la Zărneşti sau ale ziariştilor de la „România Liberă”.

*

Ne vom limita acum să enumerăm câteva din motivele (sau pretextele) arestărilor de-a lungul anilor. Deşi Codul Penal s-a schimbat de mai multe ori (în 1948, 1955, 1968), cel mai des folosit era *articolul 209*, adică „uneltire împotriva ordinii sociale”, de fapt un articol-pretext, în care putea fi încadrat oricine, pentru ce a făcut sau nu a făcut. Pe de altă parte, în 1955, după Convenția de la Geneva şi în perspectiva tot a primirii României la ONU, comuniştii au încercat să facă puțină „ordine” în evidența Gulagului şi - pentru că erau foarte mulți oameni nejudecați şi aflați în detenție încă din 1948, din 1950, din 1952 - au găsit soluția să adauge Codului Penal un articol secret, care, împotriva oricărui principiu de Drept, acționa retroactiv. Decretul 62 din februarie 1955 introducea în Codul Penal articolul 193/1, un articol de asemenea încăpător şi elastic, care prevedea ca persoanele ce „s-au pus în slujba regimului burghezo-moşieresc” - respectiv prefecții, funcționarii din administrație, magistratură, poliție etc. – să fie condamnate pentru „activitate contra clasei muncitoare" (pedepse de la 2 la 8 ani închisoare), respectiv „activitate intensă contra clasei muncitoare” (pedepse până la 25 de ani de închisoare). Evident că recurgerea la aceste condamnări retroactive, cu termene de sentință executate deja, nu făcea cu nimic mai legală justiția comunistă.

Toate marile procese politice judecate de „justiția populară” au fost consiliate de „un tovarăş” din Biroul Politic al Comitetului Central, dacă nu de plenul său. Ana Pauker, de pildă, s-a ocupat de desființarea Bibliotecii franceze, propunând închiderea acesteia sau arestarea celor ce o frecventează (300 studenți au şi împărtăşit această soartă). La începutul anului 1949 Biroul Politic al PMR s-a ocupat de prizonierii români repatriați, categorisiți ca „vârfuri reacționare”, instrumentându-li-se procese sau fiind internați în lagăre. Tot, în Biroul Politic al PMR s-au hotărât în diferite şedințe „măsuri politico-organizatorice pentru regiunile cu populație iugoslavă” (respectiv arestări şi deportări), condamnarea „bandei subversiv-teroriste” din Banat, procesul „spionilor cu mască de diplomați” (de la misiunile engleză şi americană), a „grupurilor de spioni şi trădători aflați în slujba unor state imperialiste” (SUA, Anglia, Franța, Vatican, Italia, Turcia), a „grupului de spioni şi trădători aflați în slujba clicii fasciste a lui Tito”. Tot aici s-a decis la 14 martie 1952 „eliberarea condiționată, pe timpul muncilor agricole (s.n.) a unor țărani condamnați pentru nesupunere în timpul colectărilor”. La 24 februarie 1953 „măsurile de evacuare din Bucureşti şi alte oraşe a unor elemente duşmănoase”; la 2 septembrie 1953, şedința Biroului Politic al PMR s-a ocupat de alte procese ale unor „agenturi imperialiste” în care au fost incluşi şi sionişti („N-au decât să se desolidarizeze sioniştii de oamenii aceştia care au făcut spionaj. Noi de unde să ştim că ei sunt sionişti, noi am dat peste ei făcând spionaj. În ce măsură statul Israel i-a încurajat sau nu, aste pot ei să ştie mai bine decât noi”, spunea Gheorghe Gheorghiu Dej).

Într-o altă şedință a fost discutată finalizarea procesului Pătrăşcanu: „Are o atitudine obraznică. La confruntări, care au avut loc, care au conturat şi au dat greutate materialului, el a avut o comportare obraznică (...) Nu putem să stăm până la calendele greceşti cu această bandă din cauză că Pătrăşcanu are această atitudine”, spunea tot Gheorghiu Dej. Mai târziu s-a discutat „procesul celor aruncați din avion, paraşutiştii”, Gheorghiu Dej hotăra: „Aici nu este vorba de a-i condamna la pedepse diferite. Aici trebuie mers la o singură pedeapsă: împuşcarea. Și un număr din acei care au dat adăpost, la fel, deci să împărtăşească aceeaşi soartă. La cei 40 o să dăm diferite pedepse, însă o parte vor trebui împuşcați, iar comunicatul în aşa fel întocmit, încât să ştie că cei ce vor da adăpost măcar şi pentru un ceas, fără să fi adus la cunoştința autorităților, aceştia vor împărtăşi aceeaşi soartă ca şi bandiții (...) Trebuie

întocmit un plan pentru ca aceste lucruri să ajungă la urechile acestor emigranţi ca să refuze asemenea servicii. Să strecurăm în sufletele lor frica. O să batem în americani”[30].

Alte zeci de mii de procese se desfăşurau după tipicul dictat de partid, fiind distribuite cu aceeaşi uşurință acuzații de „trădare”, „uneltire contra ordinii sociale”, „spionaj”, „sabotaj”. Dar existau şi încadrări de genul: „diversiune”, „atitudine duşmănoasă”, „instigare publică”, „răspândire de publicații interzise”. Articolul 231 („favorizarea infractorului”) prevedea obligativitatea ca cei din o aşa-zisă „bandă” să-şi demaşte colegii). Cei care „ştiau ceva” şi nu-l demascau pe făptuitor erau, de asemenea, condamnați pentru „omisiune de denunț”, în baza articolului 228 (chiar fiind vorba de o mamă sau un frate). Mai era „trecerea frauduloasă a frontierei”- ar fi de văzut câte mii de oameni au fost arestați pentru că au vrut să plece din România, câți au fost condamnați şi câți au fost chiar omorâți la frontieră sau chiar pe celălalt mal al Dunării, în Iugoslavia. Tot aici, în domeniul crimelor indirecte, al crimelor sociale, se pot include femeile care au murit în urma unor avorturi făcute ilegal, ca să scape de legile draconice ale natalității stabilite de Ceauşescu.

În ultimii zece ani Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenței a adunat o impresionantă arhivă a fişelor de încarcerare. Pe această arhivă[31] s-a întreprins un „Recensământ al populației concentraționare din România între anii 1945-1989”. Documentele pe care s-a operat fiind oficiale, studiul statistic realizat pe baza acestor fişe, care va fi definitivat şi publicat în următorii 1-2 ani, va încerca să realizeze o analiză a proporțiilor interioare ale Gulagului românesc. Din calculul preliminar dat publicității în noiembrie 2005[32], rezultă că, pe lângă elitele culturale, religioase, militare și politice[33], un număr impresionant de condamnați provin din rândul oamenilor simpli. Nu mai puțin de 28,8% din totalul condamnaților erau țărani, iar 13,5% muncitori. Chiar dacă cele două cifre reflectă oarecum proporțiile demo-sociale din anii ’50, când s-a înregistrat unul din vârfurile Gulagului, totuşi numărul mare de muncitori şi țărani arestați în perioada instaurării comunismului ne permite să formulăm cel puțin două concluzii: 1) că politica partidului comunist, de „alianță cu clasa muncitoare şi țărănimea muncitoare”, era o simplă lozincă ipocrită; şi 2) că poporul român n-a primit cu brațele deschise comunismul, aşa cum afirmă unii cercetători nostalgici.

Concluzii care justifică şi argumentează calificativul de *terorism de stat* pe care o la fel de importantă parte a cercetătorilor îl atribuie regimului comunist[34].

---

[30] Mircea Chirițoiu, *Rolul Biroului Politic al PMR în instrumentarea proceselor politice din România anilor 1949-1953*, în “Anale Sighet 7”, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999.

[31] Aflată în banca de date a *C.I.S.A.C*, în cadrul *Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenței*.

[32] v. site-ul www.memorialsighet.ro, *Recensământul populației concentraționare din România. 1945-1989* din cadrul secțiunii *Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului.*

[33] v. site-ul www.memorialsighet.ro, *Generația Unirii exterminată în Gulag*, din cadrul secțiunii *Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului; Recensământul populației concentraționare din România. 1945-1989*; *Reprimarea culturii (Scriitori în închisori)* din cadrul secțiunii *Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenței, Muzeu.*

[34] Teza aceasta este dominantă în *Le livre noir du communisme* (coord. Stéphane Courtois), Paris, Robert Laffont, 1997, pentru ediția în limba română a căreia Fundația Academia Civică a alcătuit *Addenda* românească (v. *Cartea neagră a comunismului*, Bucureşti, Humanitas – Academia Civică, 1998, pp. 727-776 şi harta anexă).

ROMANIA - SISTEMUL CONCENTRATIONAR
1945 - 1989

(A) BUCUREȘTI ȘI ÎMPREJURIMI

1 VĂCĂREȘTI
2 BUCUREȘTI
3 CERNICA
4 CERNICA MĂNĂSTIRE
5 ȚIGĂNEȘTI MĂNĂSTIRE
6 PLĂTĂREȘTI
7 POPEȘTI LEORDENI
8 30 DECEMBRIE
9 MĂGURELE
10 JILAVA
11 URANUS
12 DOMNEȘTI
13 ȘTEFĂNEȘTI
14 RAHOVA
15 BRAGADIRU
16 GLINA
17 MALMAISON
18 PIAȚA PACHE PROTOPOPESCU
19 PREFECTURA POLIȚIEI CAPITALEI
20 SANATORIUL BRÂNCOVENESC
21 GHENCEA
22 CĂLDĂRUȘANI
23 BĂNEASA
24 CIUREL
25 ROȘU
26 CHITILA
27 MOGOȘOAIA
28 SNAGOV
29 CĂCIULAȚI-SNAGOV
30 TUNARI

(B) BALTA MARE A BRĂILEI ȘI BĂRĂGANUL

1 BRATEȘ
2 COTULUNG
3 BALDOVINEȘTI
4 TATARCA
5 ZAGNA MĂZĂRENI
6 ZAGNA VĂDENI
7 VĂDENI
8 BAC
9 CAFASU
10 CIREȘU
11 RAȚA
12 SMÂRDAN
13 SCHEI
14 MĂZĂRENI
15 GRĂDINA
16 STRÂMBA
17 CUZA VODĂ
18 SATU NOU
19 BUMBĂCARI
20 SALCIA
21 SAIVANE
22 VALEA CĂLMĂȚUI
23 STÂNCUȚA
24 RUBLA
25 STOIENEȘTI
26 ÎNSURĂȚEI
27 SATU NOU
28 URLEASCA
29 URLEASCA
30 FRECĂȚEI
31 MĂRAȘU
32 LUCIU
33 PIETROIU NOU
34 BORD
35 GIURGENI
36 RĂCHITOASA
37 BĂRĂGANU
38 FUNDATA
39 PERIEȚI
40 SLOBOZIA VECHE
41 LĂTEȘTI
42 SLOBOZIA
43 PIUA PIETRII
44 VIIȘOARA
45 GURA IALOMIȚEI
46 ȚĂNDĂREI
47 LEREȘTI-FETEȘTI
48 FETEȘTI
49 BORDUȘANII NOI
50 DOR MĂRUNT
51 SĂLCIOARA
52 DROPIA
53 DÂLGA
54 SALCÂMI
55 STÂNCUȚA NOUĂ
56 BORDUȘANI
57 GALDĂU
58 FRUMUȘICA NOUĂ
59 MOSTIȘTEA
60 VALEA VIILOR
61 ROSETI
62 STÂNCUȚA NOUĂ
63 IEZERU
64 JEGĂLIA
65 OLACU
66 MODELU
67 DICHISENI

LEGENDA

□ PENITENCIARE
○ LAGĂRE DE MUNCĂ FORȚATĂ
△ CENTRE DE DEPORTARE
0 LOCURI DE DEPOZIT, ANCHETĂ, SURGHIUN
A AZILE PSIHIATRICE CU CARACTER POLITIC
† GROPI COMUNE, ASASINATE, EXECUȚII

MOLDOVA
TRANSILVANIA
MUNTENIA
DELTA
TULCEA
BRĂILA ȘI BĂRĂGANUL
DOBROGEA
BUCUREȘTI
CANALUL
MAREA NEAGRĂ
DUNĂREA

(C) DOBROGEA CONSTANȚA ȘI CANALUL

1 CONSTANȚA
2 TATAIA
3 CAZINOU
4 STADION CONSTANȚA
5 VALUL LUI TRAIAN
6 "Km 4" (CANAL)
7 PIATRA
8 COBADIN
9 MUSTAȚA (CANAL)
10 9CULME (CANAL)
11 LUMINIȚA
12 OVIDIU
13 NĂVODARI
14 BASARABI
15 MIHAI KOGĂLNICEANU
16 POARTA ALBĂ
17 MEDGIDIA
18 CASTELU
19 MIRCEA VODĂ
20 VALEA NEAGRĂ
21 SALIGNY
22 CHIRNOGENI
23 OSTROV
24 CERNAVODĂ
25 SEMENI
26 DOROBANȚU
27 HÂRȘOVA
28 DULGHERU
29 CAP MIDIA
30 MIDIA
31 CANARA
32 PENINSULA (CANAL)
33 LUMINA

(C) DOBROGEA - TULCEA ȘI DELTA DUNĂRII

34 CIAMURLIA
35 SARIGHIOL
36 TISTIMELU
37 STRACHINA
38 SFISTOFCA
39 GRINDU LETEA
40 C.A. ROSETTI
41 PERIPRAVA
42 CHILIA VECHE
43 MĂCIN
44 GRINDU

Recensământul populației concentraționare 1945-1989[1]

Harta unităților din sistemul concentraționar a fost publicată în *Addenda* alcătuită de Fundația Academia Civică (Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului) pentru ediția în limba română a *Cărții negre a comunismului*[2]. Ea cuprinde 240 unități de detenție, între care 44 penitenciare, 61 locuri de anchetă, depozit şi surghiun, 72 lagăre de muncă forțată, 63 centre de deportare şi domicilii obligatorii, 10 azile psihiatrice cu caracter politic. Pe aceeaşi hartă mai figurau 93 de locuri de asasinate, gropi comune, lupte cu Securitatea soldate cu morți. Adăugându-se la această geografie sumbră mai mult de 100 de sedii regionale, raionale/județene, unde se desfăşurau anchetele Securității, rezultă un total de aproape 450 locuri de detenție sau reprimare. Expusă pe peretele cel mai vizibil al holului de intrare în *Memorialul* de la Sighet, harta reprezenta o variantă minimală la acea dată (1998) şi a putut fi completată deja cu încă aproape 20 locuri rezultate din investigațiile de istorie orală, din observațiile vizitatorilor *Memorialului*, din cercetările pe care le-am făcut între timp în programul *Recensământul populației concentraționare 1945-1989* desfăşurat de *C.I.S.A.C.* Unii cercetători ai problemei fac prezumții de cifre mai mari, alții mai mici, alții nu se pot pronunța şi fac trimiteri de la o sursă la alta, realizându-se astfel un cerc închis. Un impediment, de care am ținut seama cu multă prudență, este posibilitatea nedorită de a include în rândul închisorilor politice şi pe acelea de drept comun. Este ştiut că unele au avut un regim mixt (drept comun+politic), după cum mulți deținuți politici erau camuflați în deținuți de drept comun (țăranii „sabotori" din anii '50 sau unii dizidenți din anii '80).

Realitatea este că nu s-a făcut şi, probabil, nu se va putea face curând o cercetare exhaustivă, din cauza accesului dificil la documentele oficiale, dar şi a fragmentării fondurilor din diferite arhive, a neprelucrării multora dintre ele, a contradicției datelor din diferitele sinteze, a numeroaselor distrugeri, pierderi, dispariții, omisiuni constatate de diversele comisii care au analizat fenomenul represiv în România, atât în timpul comunismului (în 1952-1953, 1955, 1967-1968), cât şi în prezent, de către Comisia noastră, cu ocazia cercetării făcute pentru prezentul raport (iulie-octombrie 2006).

Punctul de pornire pentru *Recensământul populației concentraționare 1945-1989* a fost în anii 1994-1997, când s-au inițiat cercetări pentru baza de date a *Memorialului Sighet*. În lipsa accesului la arhive, într-o primă perioadă, s-au făcut mii de înregistrări de istorie orală, ulterior inventariate şi prelucrate digital (cele mai substanțiale sunt depuse în copie la *Hoover Institution* din Stanford, California). Pentru completarea surselor de informație s-a făcut apel prin presă către foştii deținuți/deportați şi familiile lor, s-a consultat literatura memorialistică şi s-a recurs la diferite modalități, ajungându-se până la urmărirea comemorărilor din rubricile de mică publicitate ale ziarelor. Dar principala sursă de informație au constituit-o cele zece simpozioane organizate la *Memorialul Sighet*, cu participarea a peste 800 cercetători şi martori, din care a rezultat seria „*Anale Sighet*" (18.500 pagini), în care este urmărită şi analizată perioada 1945-1989 din punct de vedere al evenimentelor, instituțiilor (inclusiv represive) şi mentalităților. Nu au fost luate în considerație decât faptele, numele şi locurile verificate prin cel puțin două surse diferite, astfel încât exponatele din *Memorial* să aibă o valoare ştiințifică incontestabilă.

Pe măsură ce, treptat, Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Sighet a obținut documente create de fostele instituții comuniste au putut fi completate şi comparate datele repertoriate anterior. Astfel, s-a pregătit prelucrarea statistică a datelor *Recensământului*. Acesta este structurat pe *„fişe matricole penale*" existente. Fiecare

---

[1] Toate datele din acest studiu se găsesc în *Baza de date* pregătită de *Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului, la Fundația Academia Civică* din Bucureşti, pentru *Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenței* din Sighet.
[2] Stéphane Courtois, *op.cit*.

fişă constituie „biograma” unei persoane, trecerea acesteia prin angrenajul sistemului concentraționar, datele de identificare (inclusiv starea civilă, socială, profesională, etnică şi confesională), motivul arestării/reținerii, deportării, strămutării, „evacuării” etc., condamnările suferite, amenzile şi confiscările aferente sentinței, felul ieşirii din detenție (expirarea pedepsei, grațiere, amnistie, evadare, execuție, moarte).

Marea majoritate a fişelor aparțin persoanelor condamnate *prin proces*, în timp ce „preveniții”, „reținuții”, anchetații, „internații administrativ”, deportații, strămutații, „evacuații”, cei cu „domiciliu obligatoriu” apar doar accidental.

De asemenea, există fişe numai pentru o mică parte a celor morți în detenție. Se practica o „dublă contabilitate”, decesele fiind trecute într-un „registru special” al penitenciarului (la Oficiul Stării Civile din cadrul Sfatului Popular unele certificate de moarte au fost „reconstituite” de Securitate abia în vara anului 1957 pentru 7-8 ani anteriori). Haosul intenționat şi cinic a fost atât de mare încât în anii 1952-1953 erau „condamnați” a doua oară, „în contumacie”, deținuți care muriseră cu 1-2 ani în urmă, tot în detenție – cazurile cele mai cunoscute fiind al istoricului Gheorghe Brătianu şi al economistului Aurel Vlad.

Al treilea punct nevralgic al fişelor matricole este că ele prezentau rubrici diferite de la un penitenciar la altul şi de la o perioadă la alta, iar unele rubrici erau necompletate, ceea ce a îngreunat studiul statistic. Din unele rapoarte ulterioare rezultă că actul de moarte a fost întocmit direct de penitenciar, din altele că decesul era comunicat la Sfatul Popular telefonic, alteori deloc. Desigur, problema ar putea fi descifrată dacă s-ar obține rapoartele „grupelor operative” (numite după 1956 „secțiunea K”, răspunzătoare de contrainformațiile în cadrul penitenciarelor), dar accesul este deocamdată imposibil.

Totuşi, prin prelucrarea primară s-au obținut câteva date preliminare interesante.

Locurile de detenție

Din prelucrarea fişelor avute la dispoziție rezultă că, după indicele de „frecventare”, pe primele patru locuri de detenție se află, în ordine descrescătoare, penitenciarele Jilava 36,1%; Gherla 20,3%; Aiud 16,2%; Poarta Albă 12,7%.

Procentele nu reflectă însă doar ordinul de mărime al locului de detenție, ci şi dinamica şi specificul lui.

Jilava, cu peste o treime din „treceri”, este locul de triaj pentru închisorile din afara şi dinăuntrul arcului Carpaților şi, totodată, locul de depozit pentru deținuții aflați în anchete sau procese la Bucureşti. De acelaşi tip este închisoarea Rahova.

Gherla şi Aiudul sunt închisori încăpătoare, pentru deținuți cu termene de pedeapsă îndelungate. Prima era populată mai mult de țărani, muncitori şi tineri, a doua de „m.s.v-işti” („muncă silnică pe viață”) şi de deținuți considerați irecuperabili. În ambele aveau loc execuții.

Poarta Albă, împreună cu Constanța, Midia, Capu Midia, Peninsula, Castelu, „9 Culme”, Cernavodă (cu trei puncte de lucru) şi Bacul (închisoare plutitoare) erau puncte de lucru sau de comandă pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră. Împreună cu Periprava şi Salcia, situate în aval, pe Dunăre, erau lagărele de muncă cele mai dure, cu o mortalitate ridicată datorată condițiilor de muncă istovitoare.

Baia Sprie, Cavnic, Nistru, Borzeşti şi Bicaz erau printre minele şi şantierele exterminatoare în care munceau deținuții sclavi.

Braşov, Galați, Râmnicu Sărat, Botoşani, Piteşti, Craiova, Codlea, Oradea erau închisori de exterminare, unde aveau loc , de asemenea, numeroase execuții.

Văcăreşti şi Târgu Ocna era închisori dotate cu spitale.

Mărgineni, Mislea, Miercurea Ciuc şi Dumbrăveni erau închisori pentru femei.

Târgşor, Mărgineni şi Cluj – pentru minori.

Sighet a fost o închisoare mică, însă specializată în lichidarea, prin moarte lentă a elitelor.

Amenajată într-o cetate medievală, închisoarea Făgăraş a fost locul de încarcerare al foştilor poliţişti şi SSI-şti.

Aiudul şi Poarta Albă au avut şi în anii ’80 deţinuţi politici.

În ultimii ani, închisoarea Galaţi a fost demolată, Făgăraşul a fost dezafectat, Piteşti şi Râmnicu Sărat au fost „cumpărate” de societăţi private.

Închisoarea Sighet a fost transformată de Fundaţia Academia Civică într-un *Memorial al Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei*, aflat din 1995 sub egida Consiliului Europei.

Elementele structurale ale fişelor matricole

La „*originea socială*”, 25,74% dintre fişe indică „ţăran mijlocaş”, 22,78% - „ţăran sărac”, 18,37% - „mic burghez”, 16,18% „muncitor”, 9,45% - „chiabur”. Aici şi mai departe se impune observaţia că toate „cotele” specifice trebuie corelate cu cele din structura generală demografică a populaţiei. Aşa se explică predominanţa masivă a ţăranilor.

La rubrica „*studii*”, 33,59% indică „primare”, 19,37% - „liceale”, 17,8% gimnaziale, 17,09% - „superioare”.

La „*ocupaţie*”: 28,78% - „agricultor”, 13,5% „muncitor”, 9,34% „funcţionar”, 5,63% „meseriaş”, 3,3% fără ocupaţie, 3,23% „pensionar”, 2,39% „preot”, 2,31% „militar”, 1,96% „inginer”, 1,94% „student”, 1,90% „elev”, 1,82% „învăţător”, 1,80% „profesor”, 1,13% „poliţist”, 1,02% „medic”, 0,35% „artist” (de remarcat, din nou, că procentele mai reduse ale intelectualilor se datoresc „cotelor” mai scăzute în structura demografică a populaţiei ţării).

După „*starea civilă*”, 70,7% erau căsătoriţi, 20,5% necăsătoriţi, 2,36% divorţaţi şi 2,07% văduvi.

Cât priveşte „*încadrarea juridică*”, de departe cele mai multe condamnări (30%) au fost pentru „uneltire contra ordinii sociale”, urmând „instigare publică” (5%), „trecerea frauduloasă a frontierei” (4,36%), „activitate contra clasei muncitoare” (2,52%), „agitaţie publică” (2%), „crime de război” (1,99%), „favorizarea infracţiunii” (1,69%), „omisiune de denunţ” (1,46%), „crimă de uneltire” 0,86%, „trădare” (0,64%), „activitate contra clasei muncitoare” (0,48%), „deţinere de arme” (0,47%), „publicaţii interzise” (0,41%). De notat că în cazul a 32,61% din fişe „încadrarea juridică” nu este specificată, iar restul procentelor de dispersează între alte delicte şi crime: „răzvrătire contra ordinii sociale”, „subminarea economiei naţionale”, „spionaj”, „ofensă adusă autorităţii”, „ofensă adusă superiorului”, „instigare contra unui stat străin”, „dezertare”, „crimă împotriva umanităţii” etc. După cum se vede, în imensa lor majoritate pedepsele au fost date pentru „*uneltire contra ordinii sociale*”, infracţiune descrisă în celebrul articol 209 Cod Penal, formulat atât de vag încât putea să încapă în el orice faptă reală sau imaginară. Totodată, un număr şi mai mare de fişe (32,6%) nu înregistrează nimic la „încadrarea juridică”, ceea ce ne îndrituieşte să credem că este vorba de „internările administrative” (*fără proces*). De unde ar rezulta că la fiecare două condamnări juridice ar corespunde o astfel de deţinere extra-juridică.

După „*locul naşterii*”, cei mai mulţi deţinuţi erau din Bucureşti (9,8%), urmaţi de cei din judeţele Cluj (5,18%), Timiş (4,2%), Iaşi (4,17%), Bacău (3,49%), Hunedoara şi Baia Mare (câte 2,74%), Bârlad (2,3%), Arad (2,29%), Argeş (1,9%), Bihor (1,4%).

Dintre „*tipurile de pedeapsă*”, cea mai frecventă a fost „închisoarea corecţională” (37%), urmând „munca silnică” (9,09%), „temniţa grea” (6,72%), dar şi aici trebuie notat că aproape 40% din sentinţe nu au specificat tipul pedepsei.

Cea mai frecventă „*durată a pedepsei*” a fost cea de *4 ani* (7,46%), urmată de cele de *5 ani* (7,32%), *2 ani* (6,18%), *1 an* (4,64%), *6 ani* (4,49%) şi *10 ani* (4,41%). Dar şi pedepsele de *15 ani* (3,71%), *20 ani* (1,8%) şi *25 ani* (1,52%) cumulează procentaje impresionante.

Morții din detenție

Procentul *morților din detenție* rezultat din fişe este atât de insignifiant (majoritatea morților cunoscuți din alte surse nu apar), încât este evidentă operația de ştergere a urmelor pe care o practicau torționarii. Din unele anchete interne ale Securității rezultă clar că se dădeau ordine exprese în acest sens. În vara anului 1957, dar poate şi cu alte ocazii, s-au confecționat, tot la ordin, certificate de moarte retroactive, deschizându-se *registrele speciale* (asemenea registre au fost găsite până în prezent la Oficiile de Stare Civilă din Cluj, Sighet, Timişoara şi Piteşti). Să nu uităm, însă, infinitele feluri de a ucide la care se pretau securiştii (în afară de „banalele” morți în celulă).

În anii 1945 şi 1956 s-au înregistrat, mai ales în Bucureşti, numeroase morți suspecte – pe stradă, în parcuri, în fața casei, în trenuri, pe câmp, în păduri. Dacă primele puteau fi atribuite agenților SMERŞ, în 1956 erau o formă o formă de intimidare folosită de Securitate într-un moment când oamenii prinseseră gustul libertății, după Raportul secret al lui Hruşciov la Congresul XX al PCUS (raport ținut într-o şi mai mare taină de autoritățile de la Bucureşti care refuzau destalinizarea).

În anii 1949-1956 au fost mii de crime comise asupra țăranilor care refuzau colectivizarea sau, mai grav, se răsculau contra ei (cele din județul Turda, din 1950, au fost recunoscute de maiorul Kovács, care primise ordin din partea şefului Securității regionale Cluj, colonelul-călău Mihai Patriciu). Aceste crime erau demonstrative, victima era lăsată la vedere în mijlocul satului, spre intimidarea populației. Două cazuri de acest fel au fost comise la Cufoaia (Lăpuş) asupra țăranului Alexa Bel, respectiv într-o comună din Argeş asupra partizanului anticomunist Marinescu Geagu. Elementul comun este că ambii au fost scoşi din arestul Securității, duşi cu o dubă în curtea propriei case şi împuşcați acolo, în fața vecinilor.

Au fost şi numeroase execuții (în penitenciarele Jilava, Gherla, Aiud, Botoşani, Galați, Craiova, Codlea, Oradea), dar nu dispunem de o listă de nume sau măcar de numărul lor. Până în 1958, pedepsele capitale se dădeau doar pentru crima de trădare, dar prin înăsprirea termenelor de pedeapsă din Codul Penal introdusă în 1958 s-au extins şi asupra altor încadrări juridice (inclusiv „uneltirea contra ordinii sociale”).

Dintre miile de crime de la Canal, cea comisă de un gardian împotriva doctorului Ion Simionescu (o cunoscută personalitate medicală) a rămas celebră. Crime „la vedere” au avut loc şi la Gherla, ca şi în alte închisori.

Morțile în cursul anchetelor au fost de ordinul miilor – cele mai cunoscute victime fiind episcopul Vasile Aftenie, sociologul Anton Golopenția, tânărul țărănist Aurel Căzănişteanu.

În 1991 au fost descoperite câteva zeci de schelete în curtea unei clădiri din Căciulați, care fusese sediul Securității raionale Snagov. Un expert argentinian adus în România special de către autoritățile vremii a închis ancheta, spunând că este vorba de o necropolă medievală (se menține această ipoteză sau este vorba, într-adevăr, de o crimă în masă a deținuților anchetați?). În primăvara anului 2000 au fost descoperite schelete în pivnița fostului sediu al Securității Tecuci, respectiv în subsolul fostului sediu al Formațiunilor de Luptă Patriotică din Bistrița-Năsăud (osemintele au fost luate la Procuratură, dar nu s-a comunicat până azi nici un rezultat). Acelaşi lucru s-a întâmplat la începutul anilor ’90 în pădurile de pe Dealul Mărului şi Dealul Balaurului, din zona Neamțului (după o serie de articole apărute în presă s-a aşternut şi aici tăcerea).

Au fost, pe de altă parte, în anii 1949 şi 1950, o serie de crime atroce comise de Securitate împotriva deținuților politici considerați prea periculoşi ca să poată fi lăsați în viață. Aşa s-a întâmplat în anul 1949 cu lotul de partizani din munții Banatului. Dacă Spiru Blănaru şi încă patru deținuți au fost executați la 16 iulie pentru că primiseră sentința capitală, pentru alți şapte membri ai lotului s-a inventat o metodă diabolică de a fi ucişi fără să rămână vreo urmă: la 2 august a fost simulat transferul lor din Penitenciarul Timişoara la Penitenciarul

Aiud. Cei şapte au fost duşi, însă, în Pădurea Verde, la marginea Timişoarei, şi împuşcaţi. Locul unde au fost înmormântaţi a rămas până azi necunoscut. La 14 august 1949 certificatele de moarte au fost completate la Direcţia Penitenciarelor şi Coloniilor, şi nu la Sfatul Popular, iar la rubrica „motivul decesului" au fost trecute cele mai banale diagnostice medicale: „insuficienţă cardiacă", „miocardită cronică", „TBC pulmonar", „hipertensiune arterială". Încă un detaliu de un cinism fără margini: în adresa pe care au adresat-o „Penitenciarului Aiud", temnicerii timişoreni cereau ca efectele deţinuţilor „transferaţi" să fie înapoiate după ajungerea la destinaţie. În locul confirmării a apărut însă, în colţul din dreapta-sus a adresei, menţiunea: „Executaţi" (*v. anexa 1*) (fişa ne-a fost oferită de AFDPR Timişoara; mulţumiri domnului Teofil Botlung).

Tot în acei ani de lichidare a rezistenţei din munţi au mai existat „trenuri ale morţii", tot cu destinaţia Pădurea Verde – Timişoara: unul, în primăvara anului 1950, cuprindea 38 de deţinuţi din Penitenciarul Gherla, condamnaţi la pedepse între 15 ani şi muncă silnică pe viaţă pentru complicitate la acţiunile partizanilor dobrogeni. Alte două loturi (partizani sau sprijinitori ai rezistenţei din Munţii Apuseni) au fost „transferaţi" din penitenciarele Gherla, Sibiu, Aiud, Piteşti, Mislea (studenta Alexandrina Pop de 23 ani) în lunile martie-aprilie 1950 şi ucişi mişeleşte[3]. (*v. anexele 2 şi 3*)

Pentru a obţine o situaţie mai cuprinzătoare a acestei mase uriaşe şi diverse de victime ale represiunii am depus toate diligenţele să obţinem date suplimentare. Ne-am adresat în luna iulie a. c. Ministerului Administraţiei şi Internelor, care a trimis o circulară către toate prefecturile, cerându-le să reconstituie certificatele de moarte aflate în Arhiva Primăriilor din localităţile indicate de noi în harta *România. Sistemul concentraţionar. 1945-1989* şi în anexele ei. Rezultatul a sosit nesperat de prompt, dar datele primite erau departe de a fi complete: la închisorile Botoşani, Râmnicu Sărat, Jilava apărau infinit mai puţini deţinuţi decedaţi decât cei din arhiva Centrului Internaţional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Sighet. Acelaşi lucru în localităţi cu lagăre de muncă, cu o tristă reputaţie în privinţa numărului de morţi (s-a efectuat în anii '50, la Salcia chiar o anchetă internă MAI, în urma sesizărilor). Am dedus că: 1. arhivele existente sunt neconcludente din cauza neînscrierii *ab initio* a unui mare număr de decedaţi în registrele Sfaturilor Populare şi a dispariţiei registrelor interne de morţi din centrele de detenţie. Lucrul a fost sesizat oficial cu patru decenii în urmă „o analiză a organelor de Securitate întreprinsă în anul 1967 asupra dosarelor celor internaţi în penitenciare şi lagăre muncă a dezvăluit că pentru un număr de 1304 deţinuţi decedaţi nu s-au întocmit acte deloc, dosarele nefiind înregistrate în nici o evidenţă, nici la Consiliul Popular")[4]. 2. *Registrele speciale* alcătuite în 1957 nu sunt nici ele de găsit; 3. Arhivele „grupelor operative"(Serviciul K) sunt inaccesibile. 4. Numărul de fişe din arhiva *Recensământului* referitoare la morţii din detenţie este cu totul irelevant. Rata mortalităţii trebuie să fi fost cu mult mai mare. Un exemplu este Penitenciarul Sighet. Aici au fost internaţi între anii 1950-1955 circa 180 de deţinuţi, dintre care au murit 53 (trei au fost înscrişi la timp în registrul normal al Oficiului Stării Civile Sighetu Marmaţiei, în timp ce pentru ceilalţi 50 au fost reconstituite actele de moarte abia în 1957, de către securistul Nica Vasile, care a făcut acelaşi lucru şi la Cluj şi Timişoara). Rata mortalităţii este, deci, de 39,4 %. Sighetul este, evident, o excepţie la limita de sus, datorită vârstei şi fragilităţii deţinuţilor, dar care este rata reală a mortalităţii la proporţiile întregii ţări?

---

[3] Eugen Şahan, *Transporturile morţii în contextul „rezistenţei naţionale" (unele aspecte ale crimei politice în comunism)* în „Anale Sighet 1" (editor Romulus Rusan), Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1995. Tabelele anexate sunt reproduse de acolo.Ion Bălan, *Regimul concentraţionar din România 1945-1964*, în „Biblioteca Sighet", Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000, p. 8.

[4] Ion Bălan, *Regimul concentraţionar din România 1945-1964*, în „Biblioteca Sighet", Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000, p. 8.

Nu se va putea formula o estimare nici măcar provizorie a acesteia înainte de a se găsi documentele menționate la punctele 2) şi 3).

Câte condamnări politice a emis Justiția comunistă

Nici în privința unei estimări mai complete a numărului de condamnați de către Tribunalele Militare nu am putut face progrese semnificative, cu toate că Serviciul Istoric al Armatei ne-a facilitat accesul la Sentențierul Centrului de Cercetare şi Păstrare a Arhivelor Militare din Piteşti. Cercetătorii Academiei Civice au lucrat alături de experții Comisiei, extrăgând prin sondaj sentințele politice dintr-o foarte mică parte a sentințelor Tribunalelor Militare pe care au putut-o consulta, pentru o perioadă de 12 ani. Rezultatul a fost că, pe acest eşantion, o majoritate din sentințe erau bazate pe articole cu caracter politic (restul fiind cu caracter specific militar). Însă, din păcate, timpul nu ne-a permis parcurgerea sutelor de mii de sentințe risipite în sutele de fonduri (numai în mică parte inventariate). Asprimea pedepselor diferă de la o perioadă la alta. Am observat că în anii 1948-1949 sentințele erau numeroase, dar în majoritatea cazurilor termenele erau relativ mici (câteva luni până la 2 ani). Pe măsura înăspririi „luptei de clasă", termenele au crescut în progresie geometrică, ajungându-se ca după 1958 să se acorde pedeapsa cu moartea pentru o infracțiune care, în Codul Penal din 1948, era pedepsită cu închisoare între 3-7 ani.

Un alt fenomen interesant: în anii 1954-1955 sentințele politice s-au rărit la Tribunalele Militare; am observat, în schimb, că bună parte din procesele politice au fost transferate Tribunalelor Militare Teritoriale, care judecau în deplasare „restanțele" vechi de 7-8 ani. În mod special, pentru recuperarea reținuților din anii 1948-1949 care nu fuseseră judecați a fost introdus articolul 193/1 cu caracter retroactiv („*activitate contra clasei muncitoare*"). Avalanşa de procese care au fost finalizate atunci la repezeală a dus astfel la o oarecare descongestionare a penitenciarelor, căci bună parte din termenele din verdicte vizau tocmai timpul petrecut în detenție până la proces.

Am mai constatat că *1/3 din condamnații ale căror sentințe le-am consultat prin sondaj nu se regăsesc în baza* de date a *Recensământului*. Am dedus, prin raționament, că atât numărul de fişe din arhiva Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului, cât şi numărul de sentințe consultate prin sondaj sunt aleatorii şi că pentru aflarea numărului real de condamnați politici din Tribunalele Militare este nevoie de mult mai multe căutări, nu numai la Sentențier, ci şi la Arhiva Instanțelor Militare (la care, din păcate, nu ni s-a facilitat accesul, strict necesar).

La acest scepticism constructiv contribuie şi faptul că numeroase familii de deținuți politici ne-au rugat să le găsim rudele în evidențele noastre, iar rezultatul a fost negativ. Asta înseamnă că numărul fişelor de care dispunem este el însuşi cu mult inferior numeric cifrei reale de deținuți politici.

Până la accesul la Arhivele Instanțelor Militare (unde ni s-a spus că fondurile nu pot fi accesate, pentru că nu sunt încă inventariate) nu pot fi avansate decât cifre minimale, aproximative. Într-un studiu introductiv la o culegere de sentințe din arhiva APDPR Iaşi era avansată cifra de 549.000 condamnați politic (cu o medie de 5,5 ani)[5]. Ea rezulta dintr-un eşantion relativ redus de sentințe. O cifră mai apropiată de adevăr poate fi dedusă prin raportarea numărului mediu de persoane cuprinse într-un dosar penal politic (cinci) la numărul de astfel de dosare identificate cifric în momentul actual: 118.000 (comunicate de preşedintele Asociației Foştilor Deținuți Politici din România, Constantin Ticu Dumitrescu). Cifra de cca. 600.000 pare, astfel, cea mai plauzibilă pentru actualul stadiu al cercetărilor. Iar cifra internărilor administrative (estimată, cum am văzut, la o treime din numărul condamnărilor juridice) se ridică la 200.000. Adăugând pe țăranii condamnați pentru delicte

---

[5] Marius Lupu, Cornel Nicoară, Gheorghe Onişoru, *Cu unanimitate de voturi. Sentințe adnotate şi comentate*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 20-22.

mascate în „drept comun” (neplata cotelor, sustragerea de la treieratul pe aria gospodăriei colective, refuzul înscrierii în aceasta), pe prizonierii din perioada 23 august-13 septembrie 1944, ca şi sutele de mii de deportaţi, strămutaţi, evacuaţi, pe deţinuţii din „domiciliile obligatorii”, pe basarabenii şi bucovinenii repatriaţi cu forţă în URSS, ca şi pe cei 520.000 tineri forţaţi să muncească în „armata cenuşie”, pe zecile de mii de „frontierişti”, pe femeile decedate din cauza politicii demografice, *cifra victimelor directe ale represiunii comuniste se ridică la 2 milioane*. Dacă adăugăm victimele indirecte (membri de familie care au suferit discriminarea socială), atunci suma globală a celor reprimaţi creşte semnificativ.

Urmări politice, discriminări sociale

În fişele de încarcerare, o rubrică curentă se referă la starea civilă şi la numărul de fii/fiice ai deţinutului. În unele cazuri a fost completată chiar cu numele şi prenumele membrilor familiei. Evident că se urmărea luarea în evidenţă şi a acestora, astfel încât, în dosarele de cadre, să nu-şi poată ascunde „originea socială”. Foarte frecvent arestarea capului familiei ducea implicit la evacuarea locuinţei, iar confiscarea, prevăzută într-un număr covârşitor de mare de sentinţe politice, se extindea asupra averii întregii familii. Iată motivul pentru care multe soţii au divorţat formal, pentru a salva partea de avere care le revenea legal (în principal, casa), pentru a nu fi date afară din serviciu sau pentru ca fiii/fiicele să scape de blestemul „originii sociale nesănătoase”. În alte cazuri, copiii erau adoptaţi formal de rude sau prieteni, pentru ca să poată purta un alt nume şi să declare o altă origine socială. Şi, chiar dintre aceştia, mulţi nu scăpau de vigilenţa cadriştilor, care aplicau cu mult zel, în licee şi universităţi, interdicţia admiterii fiilor de „exploatatori” şi „duşmani ai poporului”, care era prevăzută periodic în hotărârile Comitetului Central al partidului sau în instrucţiunile „numerus clausus” emise de Ministerul Învăţământului.

Urmărirea pe plan social (care se adăuga celei politice, de securitate) era aplicată şi deţinuţilor care-şi ispăşeau condamnarea sau „domiciliul obligatoriu” şi se întorceau într-un târziu acasă. Fiind continuu supravegheaţi de Securitate şi ţinuţi în evidenţă strictă de Miliţie, aceştia erau readmişi în „câmpul muncii” doar în specialităţi şi funcţii inferioare celor de dinaintea arestării (la „munca de jos”), de obicei în alte localităţi decât cea de origine. Elevilor şi studenţilor întorşi din captivitate le era interzisă continuarea şcolii, încât erau constrânşi să-şi continue viaţa în alte profesii decât cele la care aspiraseră prin vocaţie. Facultăţile umaniste (Litere, Istorie, Filosofie, Drept) erau inaccesibile chiar şi rudelor deţinuţilor politici. Comunismul a stâlcit destinele a două generaţii de cetăţeni ai României, a mutilat vieţile a milioane de tineri. „Ura de clasă”, „lupta de clasă”, „vigilenţa revoluţionară” au dus nu numai la reprimarea criminală a elitelor societăţii, ci şi la un genocid social, proclamat teoretic prin principiile „dictaturii proletariatului”.

Epilog sentimental

Ne-am obişnuit (poate pentru că atâţia ani victimele comunismului au fost uitate, contestate sau chiar hulite) să folosim sobrietatea ştiinţifică şi să evităm abordarea sentimentală a cercetărilor. Acolo unde am găsit documente le-am folosit, acolo unde nu am avut, am preferat să semnalăm lacuna; unde am putut număra victimele am făcut-o; unde nu, am preferat aproximarea ordinului de mărime. Dar, chiar folosind precauţia cea mai drastică pentru a evita riscul exagerării, ne facem vinovaţi faţă de fiecare ins năpăstuit din „marea de amar” (cum ar spune Eminescu), pentru că l-am transformat oricum într-o cifră sau într-o fracţiune de cifră, iar cifrele sunt prin definiţie reci şi distante.

În fiecare atom al acestui univers de suferinţă se ascunde un om, o biografie care trece prin cercurile infernului, dar îşi păstrează gândurile, sentimentele şi memoria proprie. Luând fiecare caz în parte, te cutremuri mai mult decât în faţa statisticii efectuate pe mii sau milioane de cazuri. Fixând un singur chip înţelegi mai mult decât dintr-un convoi de sclavi. Istoricul

care a murit la Sighet pentru că a refuzat să-şi abjure scrierile; bătrânul colonel care a străbătut toate fronturile şi a murit de septicemie după ce lipitorile i-au supt venele în orezăria unde fusese dus la muncă forțată; cei trei copii bănățeni – doi gemeni de un an şi fratele lor mai mare – morți de frig în decurs de o săptămână în bordeiul deportării lor în Bărăgan; studentul care s-a sinucis la Piteşti ca să scape de torturile „reeducării"; țăranul cu un iugăr de pământ, mort în închisoarea unde a ajuns pentru că pusese la poştă o scrisoare „cu conținut denigrator"; fiii şi fiicele respinşi de la şcoală ca „duşmani ai poporului"; mamele obligate să divorțeze de tații închişi pentru a salva „dosarul de cadre al copiilor"; savantul care şi-a sacrificat viața pentru a salva de pneumonie un tânăr; marii ctitori ai României coborâți de pe culmile Unirii din 1918 în temnițele mucegăite de la Galați, Sighet, Aiud şi Râmnicu Sărat...

Toate aceste frânturi de imagini sunt acuzații la adresa regimului criminal care ne-a scos pentru o jumătate de veac din Europa şi a încercat să ne facă să uităm cine am fost…

… Nu toate victimele au fost martiri, dar toate ne roagă, din cerul lor, să nu le uităm.

Anexa 1

Penitenciarul Timişoara

Nr. 10658 din 2 August 1949

COPIE

Executat

-11-

Penitenciarul Aiud

In conformitate cu ordinul D-lui Ministru al Afacerilor Interne Marin Jianu avem onoare a vă transfera prin organele Direcției Regionale a Securității Poporului din Timişoara pe deținuți mai jos notați împreună cu dosarele cu actele condamnatoare, lot ce face parte din procesul bandei teroriste subversive:

1. Vernichescu Aurel condamnat muncă silnică pe viață carcera Nr. 2177
2. Popovici Gheorghe condamnat la muncă silnică pe viață carcera Nr 2178
3. Puşchiță Petre zis Liber condamnat la 15 ani muncă silnică carcera 2179
4. Ghimboaşă Nicolae zis Mieluț condamnat la 20 ani muncă silnică carcera Nr. 2180
5. Smultea Gheorghe condamnat la 20 ani muncă silnică, carcera Nr. 2181
6. Ungureanu Teodor condamnat la 20 ani muncă silnică, carcera Nr. 2182
7. Luminescu Gheorghe condamnat la 10 ani închisoare corecțională carcera Nr. 2183.

Vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se confirme primirea.

Totodată avem onoarea a vă face cunoscut că susnumiții sunt echipații dela acest penitenciar cu următoarele efecte: 1 veston, 1 pereche pantaloni, 1 per. bocanci, 1 cămaşă, 1 pereche izmene, 1 bonetă, pe care vă rugăm a le ridica dela susnumiții şi a ni le restitui prin colet poştal.

Director
(ss) St. Tomulescu

Am primit 7 /şapte/ deținuți din P. Timişoara
Lt. de Miliție
(ss) indescifrabil

Pentru conformitate
Şeful [illegible]
Lt. [illegible]

Anexa 2

Anexe

Tabel cu deţinuţii politici transferaţi din închisorile de execuţie şi ucişi (loturile dobrogene)

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Domiciliul	Cond.	Situaţia care conduce la deces. Transferat din penitenciar	Data uciderii
0	1	2	3	4	5
1	Anagosti Ion	Baia-Tulcea		ridic. pen., ucis	25.02 - 23.03.1950
2	Avgusti Enache	Baia-Tulcea			
3	Cenuşă Marin	Beidaud-C-ţa		ridic. Aiud, ucis Timişoara	10.03.1950
4	Cernescu (?)	Constanţa		transfer Timişoara şi ucis	25.02 - 23.03.1950
5	Ciaturi Gheorghe	Văile Noi-C-ţa		transfer Timişoara şi ucis	25.02 - 23.03.1950
6	Conceatu Ion	Viişoara-C-ţa		transfer Timişoara şi ucis	25.02 - 23.03.1950
7	Constantin A. Ion	Nistoreşti-C-ţa		ridicat din Gherla, moare în duba Tim.	10.03.1950
8	Creţu Gheorghe	Constanţa		ridicat din penit. şi ucis	25.02 - 23.03.1950
9	Dobromir N.	Casimcea-Tulcea	20 ani	ridicat Gherla, ucis Timişoara	10.03.1950
10	Doicescu Dumitru	M. Kogălniceanu C-ţa		ridic. pen., ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
11	Duţă Manea	Târguşor-C-ţa	25 ani	ridic.Gherla, ucis Timişoara	10.03.1950
12	Enache Gheorghe	M. Kogălniceanu C-ţa		ridic. pen. şi ucis Timişoara	10.03.1950
13	Pudulea (?)	Babadag-Tulcea		transfer. Timişoara şi ucis	25.02 - 23.03.1950
14	Gogu Alexandru	Beidaud-C-ţa	15 ani	ucis la Timişoara	10.03.1950
15	Guşiţă Gheorghe	Casimcea-Tulcea (din Gherla)	20 ani	transfer. Timişoara şi ucis	10.03.1950
16	Jarnea Dumitru	Viişoara-C-ţa		ridicat din pen., ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
17	Lache Constantin	Tulcea	15 ani	ridicat din Gherla, ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
18	Leca Vasile			ridicat din penit. ucis Timişoara	1949 - 1950
19	Leca Gheorghe	M. Kogălniceanu C-ţa		ridic. penit. ucis Timişoara	10.03.1950
20	Leca Ion	M. Kogălniceanu C-ţa		ridic. penit. ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
21	Matei Petre	V. Alecsandri C-ţa		ridic. penit. ucis Timişoara	10.03.1950
22	Mihăilescu D-tru	Ciocârlia-C-ţa		ridicat din penit. ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
23	Nicolae Iordan	Casimcea-Tulcea	18 ani	ucis la Timişoara	10.03.1950
24	Niţu Vasile	Gălbiori-C-ţa		ridicat din penit.	1949 - 50
25	Paizan Ion	Nistoreşti-C-ţa		ucis la Timişoara	10.03.1950
26	Perifan Gheorghe	Sinoe-C-ţa		ridicat din penit.	1949 - 50
27	Piţigoi Ion	Constanţa (din Gherla)	15 ani	ucis la Timişoara	10.03.1950
28	Popescu Scări-şoreanu Al	Constanţa		ridicat din penit. ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
29	Puiu Ion (Enache)	M. Kogălniceanu C-ţa		ridicat din penit. ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
30	Puiu Constantin	M. Kogălniceanu C-ţa		ridicat din penit. ucis Timişoara	25.02 - 23.03.1950
31	Roşculeţ Nicolae	Casimcea-Tulcea (din Gherla)	25 ani	ucis la Timişoara	10.03.1950
32	Zache Constantin	V. Alecsandri C-ţa		ridicat din penit. ucis Timişoara	10.03.1950
33	Stercu Stere	Babadag-Tulcea (din Gherla)	20 ani	ucis la Timişoara	25.02 - 23.03.1950
34	Stavrositu Iancu	Casimcea-Tulcea		transf. Tim. ucis	25.02 - 23.03.1950
35	Topîrceanu Ion	Tîrguşor-C-ţa	15 ani	ucis Timişoara	10.03.1950
36	Tofan Gheorghe	Topologu-Tulcea (din Aiud)	17 ani	ucis Timişoara	10.03.1950
37	Tomoşoiu Gh.	Casimcea-Tulcea (din Gherla)	MSV	ucis Timişoara	10.03.1950
38	Tudoran C-tin	Saraiu-C-ţa (din Gherla)	15 ani	ucis Timişoara	10.03.1950

Anexa 3

Tabel cu deținuții politici transferați din închisorile de execuție și uciși la Timișoara și în alte locuri
(alte loturi în afară de Dobrogea)

Tabelul nr. 2

Nr. crt.	Numele și prenumele	Data nașterii	Domiciliul	Din penitenciarul	Cond.	Transferul	Data uciderii
0	1	2	3	4	5	6	7
1	Bedelean M. Ioan	n. 1919	Mihalț	Gherla	20 ani	ridicat pen. T.M. Cluj	23.03.1950
2	Cetățeanu Ion		Arnota			transf. Timișoara	1950
3	Dalea Emil	n. 1917	Alba-Iulia	Sibiu	20 ani	ridicat pen. T.M. Cluj	05.04.1950
4	Filip Ioan			Aiud	15 ani	transf. Timișoara	03.1950
5	Florin Mihai	n. 1905	Alba-Iulia	Gherla	15 ani	ridicat pen. T.M. Cluj	25.02-23.03.1950
6	Maxim C. Alexandru	n. 1926	Prahova	Sibiu	MSV	ridicat pen. T.M. Cluj	02.04.1950
7	Mărgineanu Petre	n. 1903	Alba-Iulia	Sibiu		ridicat pen. T.M. Cluj	05.04.1950
8	Măzăreanu Nicolae		Arnota			transf. Timișoara	1950
9	Moldoveanu Simion	n. 1929	Blaj	Aiud	MSV	ridicat pen. T.M. Cluj	02.04.1950
10	Olteanu T. Emil	n. 1922	Galda de Sus	Gherla	20 ani	ridicat pen. T.M. Cluj	05.04.1950
11	Pele Ghiță		Arnota			transf. Timișoara	1950
12	Picoș Florian	n. 1899	Alba-Iulia	Sibiu	MSV	ridicat pen. T.M. Cluj	05.04.1950
13	Pop Alexandrina	n. 1927	Turda	Mislea	MSV	ridicat pen. T.M. Cluj	02.04.1950
14	Robu C. Ion	n. 1922	Timișoara	Pitești		ridicat pen. T.M. Cluj	02.04.1950
15	Vandor Victor	n. 1905	Alba-Iulia	Gherla	25 ani	ridicat pen. T.M. Cluj	02.04.1950
16	Angheluță Mihai	n. 1920	București	Aiud	MSV	ridicat pen. T.M. Cluj	03.04.1950
17	Negroiu Dumitru			Aiud	25 ani	transf. Timișoara	10.03.1950
18	Nițescu Nicolae	n. 1908	București	Aiud	MSV	ridicat pen. T.M. Cluj	02.04.1950

Tabel cu numele celor condamnați prin sentința nr. 1091/25.06.1949 în cazul componenților lotului "Spiru Blănaru",
executați sau uciși de securitate la Timișoara

Tabelul nr. 3

Nr. crt.	Numele și prenumele	Condamnarea	Cauza morții	Locul decesului	Data decesului	Ora	Vârsta	Cauza declarată	Certificat deces
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Spiru Blănaru	moarte prin împușcare	executat		16.07.1949				
2	Domășneanu Petre	moarte prin împușcare	executat		16.07.1949				
3	Vernichescu Aurel	muncă silnică pe viață	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	13	51	insuf. card. HTA	106/ 14.08.1957
4	Tănase Ion	moarte prin împușcare	executat		16.07.1949				
5	Popovici Gheorghe	muncă silnică pe viață	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	12	43	miocardită cronică	103/ 14.08.1957
6	Ungureanu Teodor	muncă silnică pe viață	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	12	36	TBC pulmonar	107/ 14.08.1957
7	Șmultea Gheorghe	20 ani muncă silnică	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	13	21	TBC pulmonar	105/ 14.08.1957
8	Pușchiță Petre, zis Liber	15 ani muncă silnică	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	12	38	hipertensiune arter.	104/ 14.08.1957
9	Ghimbouse Nic. zis Mioluț	20 ani muncă silnică	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	12	48	TBC pulmonar	102/ 14.08.1957
10	Pușchiță Petre, zis Mutașcu	moarte prin împușcare	executat		16.07.1949				
11	Marițescu Romulus	moarte prin împușcare	executat		16.07.1949				
12	Luminosu Gheorghe	10 ani închis. corecțională	ucis penit.	Timișoara	02.08.1949	10	35	insuficiență cardiacă	101/ 14.08.1957

Anexa 4

Lista parţială a închisorilor, centrelor de anchetă, de deportare şi a coloniilor de muncă din sistemul concentraţionar românesc

Nr. Crt.	Localitatea	Judet	Tipul Inchisorii
1.	30 Decembrie	B	lagăr de muncă
2.	9 Culme	CT	lagăr de muncă
3.	Agaua	BR	gropi comune, asasinate, execuţii
4.	Aiud	AB	penitenciar
5.	Alba Iulia	AB	penitenciar
6.	Alba Iulia	AB	gropi comune, asasinate, execuţii
7.	Apateu	AR	gropi comune, asasinate, execuţii
8.	Arad	AR	penitenciar
9.	Arad	AR	gropi comune, asasinate, execuţii
10.	Arnota	VL	gropi comune, asasinate, execuţii
11.	Bac Dunare		bac
12.	Băcau	BC	penitenciar
13.	Baia Mare	MM	penitenciar
14.	Baia Sprie	MM	lagăr de muncă
15.	Băiţa	BH	lagăr de muncă
16.	Bălăceanca	IF	azil psihiatric
17.	Baldovineşti	BR	centru de deportare
18.	Băndoiu	BR	lagăr de muncă
19.	Băneasa	B	centru de ancheta
20.	Bărăganu	BR	centru de deportare
21.	Bârseşti	VN	gropi comune, asasinate, execuţii
22.	Basarabi	CT	centru de deportare
23.	Bascov	AG	centru de deportare
24.	Batăr	BH	gropi comune, asasinate, execuţii
25.	Becicherec	TM	centru de deportare
26.	Beius	BH	lagăr de internare
27.	Belfir	BH	gropi comune, asasinate, execuţii
28.	Berdea-Fetesti	IL	centru de deportare
29.	Bicaz	NT	lagăr de muncă
30.	Bistra	AB	gropi comune, asasinate, execuţii
31.	Bistriţa (mănăstire)	NT	loc surghiun
32.	Borduşani	IL	centru de deportare
33.	Borzeşti	BC	lagăr de muncă
34.	Botoşani	BT	penitenciar
35.	Botoşani	BT	gropi comune, asasinate, execuţii
36.	Bragadiru	B	lagăr de muncă
37.	Brăila	BR	penitenciar
38.	Braşov	BV	penitenciar
39.	Braşov	BV	gropi comune, asasinate, execuţii
40.	Brateş	GL	centru de deportare
41.	Brateş-Frumuşiţa	GL	centru de deportare
42.	Brodoc-Vaslui	VS	gropi comune, asasinate, execuţii
43.	Bumbăcari (Calmatuiu)	BR	centru de deportare
44.	Burduşenii Noi	IL	centru de deportare
45.	Căciulaţi-Snagov	IF	gropi comune, asasinate, execuţii
46.	Cacomeanca Nouă	CL	centru de deportare
47.	Cafasu	BR	centru de deportare
48.	Calafindeşti	SV	gropi comune, asasinate, execuţii
49.	Căldăruăani	B	lagăr de muncă
50.	Căldăruşani(mănăstire)	B	loc de surghiun

51.	Călineşti	MM	gropi comune, asasinate, execuții
52.	Câmpina (Voilà)	PH	azil psihiatric
53.	Canara	CT	lagăr de muncă
54.	Capu Midia	CT	lagăr de muncă
55.	Capu Midia	CT	gropi comune, asasinate, execuții
56.	Caracal	OT	lagăr
57.	Caransebeşş	CS	penitenciar
58.	Caransebeş	CS	gropi comune, asasinate, execuții
59.	Castelu	CT	lagăr de muncă
60.	Cavnic	MM	lagăr de muncă
61.	Cazino	CT	şantier de muncă
62.	Ceamurlia	TL	gropi comune, asasinate, execuții
63.	Cernavodă	CT	lagăr de muncă
64.	Cernica (mănăstire)	B	loc de surghiun
65.	Cheile Runcului	AB	gropi comune, asasinate, execuții
66.	Chilia Veche	TL	lagăr de muncă
67.	Chirnogi	IL	lagăr de muncă
68.	Chitila	B	lagăr de muncă
69.	Chitirca	TL	lagăr de muncă
70.	Cianu	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
71.	Cireşu	BR	centru de deportare
72.	Ciudanovița	CS	lagăr de muncă
73.	Ciurel	B	lagăr
74.	Cluj	CJ	penitenciar
75.	Cluj	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
76.	Coasta Galeş	CT	lagăr de muncă
77.	Cobadin	CT	gropi comune, asasinate, execuții
78.	Cociuba Mare	BH	gropi comune, asasinate, execuții
79.	Codlea	BV	penitenciar
80.	Colibaşi	AG	penitenciar
81.	Constanța	CT	penitenciar
82.	Constanța	CT	gropi comune, asasinate, execuții
83.	Cotulung	BR	lagăr de muncă
84.	Cracul Porcului	MH	gropi comune, asasinate, execuții
85.	Cracul Stânei	MH	gropi comune, asasinate, execuții
86.	Craiova	DJ	penitenciar
87.	Craiova	DJ	gropi comune, asasinate, execuții
88.	Cricău	AB	gropi comune, asasinate, execuții
89.	Culme 5	CT	gropi comune, asasinate, execuții
90.	Cuza Vodă	BR	centru de deportare
91.	Dalga	CL	centru de deportare
92.	Dealul Balaurului	NT	gropi comune, asasinate, execuții
93.	Dealul Crucii	BN	gropi comune, asasinate, execuții
94.	Dealul Mărului	NT	gropi comune, asasinate, execuții
95.	Dej	CJ	penitenciar
96.	Deva	HD	penitenciar
97.	Deva	HD	gropi comune, asasinate, execuții
98.	Dor Mărunt	CL	centru de deportare
99.	Dorobanțu	CT	lagăr de muncă
100.	Drajna	CL	centru de deportare
101.	Drauți	AR	lagăr
102.	Dropia	CL	centru de deportare
103.	Dulgheru	CT	gropi comune, asasinate, execuții
104.	Dumbrăveni	SB	penitenciar
105.	Excelsior	B	depozit detinuti
106.	Făgăraş-Cetate	BV	penitenciar
107.	Fălticeni	SV	centru de ancheta
108.	Feldioara	BV	lagăr

109.	Feteşti	IL	centru de deportare
110.	Fizeşu Gherlei	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
111.	Focşani	VN	lagăr, penitenciar
112.	Focşani	VN	gropi comune, asasinate, execuții
113.	Frătrăuți	SV	gropi comune, asasinate, execuții
114.	Frecăței	BR	centru de deportare
115.	Frumuşița Nouă	IL	centru de deportare
116.	Fundata	IL	centru de deportare
117.	Fundulea	B	lagăr de muncă, centru de deportare
118.	Gai	AR	lagăr de muncă
119.	Galata	IS	penitenciar
120.	Galați	GL	penitenciar
121.	Galați	GL	gropi comune, asasinate, execuții
122.	Galeş	CT	lagăr de muncă
123.	Galicia	AG	centru de deportare
124.	Gătaia	TM	azil psihiatric
125.	Ghencea	B	lagăr, centru triere
126.	Gherla	CJ	penitenciar
127.	Gherla	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
128.	Gilău	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
129.	Gâldău	IL	centru de deportare
130.	Girişul Negru	BH	gropi comune, asasinate, execuții
131.	Giurgeni	IL	lagăr de muncă
132.	Grădina	BR	lagăr de muncă
133.	Grindu	TL	lagăr de muncă
134.	Grindu-Letea	TL	lagăr de muncă
135.	Gura Ialomitei	IL	centru de deportare
136.	Hălchiu	BV	lagăr depozit
137.	Halmagiu	AR	lagăr
138.	Hârşova	CT	lagăr de muncă
139.	Iași	IS	lagăr
140.	Ieud	MM	gropi comune, asasinate, execuții
141.	Iezer	CL	centru de deportare
142.	Însurăței	BR	centru de deportare
143.	Ioaşel (Iosaş)	AR	gropi comune, asasinate, execuții
144.	Isalnita	DJ	lagăr de muncă
145.	Isverna	MH	gropi comune, asasinate, execuții
146.	Ițcani	SV	lagăr de muncă
147.	Ivăneşti	IL	centru de deportare
148.	Izvorul Dulce	BZ	gropi comune, asasinate, execuții
149.	Jebel	TM	azil psihiatric
150.	Jegălia	CL	centru de deportare
151.	Jilava	B	penitenciar triere
152.	Jilava	IF	gropi comune, asasinate, execuții
153.	Kilometrul 31	CT	lagăr de muncă
154.	Kilometrul 4	CT	lagăr de muncă
155.	Kilometrul 8	CT	lagăr de muncă
156.	Lăpuşul Românesc	MM	gropi comune, asasinate, execuții
157.	Lătesti	IL	centru de deportare
158.	Lechința	MS	gropi comune, asasinate, execuții
159.	Leresti-Feteşti	IL	centru de deportare
160.	Luciu-Giurgeni	IL	lagăr de muncă
161.	Lugoj	TM	penitenciar
162.	Luminița	CT	lagăr de muncă
163.	Măcin	TL	lagăr de muncă, centru de deportare
164.	Măgurele	B	lagăr de muncă

165.	Malmaison	B	centru de ancheta
166.	Mamaia	CT	şantier de muncă
167.	Mănăstirea	IL	centru de deportare
168.	Maraşu	BR	lagăr de muncă
169.	Mărgău-Răchițele	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
170.	Mărgineni	PH	penitenciar
171.	Măzăreni	BR	centru de deportare
172.	Medgidia	CT	centru de deportare
173.	Mesentea	AB	gropi comune, asasinate, execuții
174.	Midia	CT	lagăr de muncă
175.	Miercurea Ciuc	HR	penitenciar
176.	Miercurea Nirajului	MS	gropi comune, asasinate, execuții
177.	Mihail Kogălniceanu	CT	gropi comune, asasinate, execuții
178.	Mircea Vodă	CT	centru de deportare
179.	Mislea	PH	penitenciar (femei)
180.	Modelu	CL	centru de deportare
181.	Mogoşoaia	B	lagăr de muncă
182.	Monteoru - Nereju	VN	gropi comune, asasinate, execuții
183.	Mostiştea	IL	centru de deportare
184.	Movila	CL	centru de deportare
185.	Movila Gâldăului	IL	centru de deportare
186.	Muntele Băişori	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
187.	Muşca	AB	gropi comune, asasinate, execuții
188.	Mustața	CT	lagăr de muncă
189.	Năvodari	CT	lagăr de muncă
190.	Neamț (mănăstire)	NT	loc de surghiun
191.	Nicula Gherlei	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
192.	Obreja	AB	gropi comune, asasinate, execuții
193.	Ocnele Mari	VL	penitenciar (reeducare
194.	Ocnele Mari	VL	gropi comune, asasinate, execuții
195.	Olaru	CL	centru de deportare
196.	Oneşti	BC	lagăr de muncă
197.	Oneşti	BC	azil psihiatric
198.	Oradea	BH	penitenciar
199.	Ostrov	TL	lagăr de muncă
200.	Ovidiu	CT	lagăr de muncă
201.	Pădureni	TM	gropi comune, asasinate, execuții
202.	Pâncota	AR	lagăr
203.	Pâncota	AR	gropi comune, asasinate, execuții
204.	Papiu Ilarian	MS	gropi comune, asasinate, execuții
205.	Pelicanu	CL	centru de deportare
206.	Peninsula	CT	lagăr de muncă
207.	Peninsula	CT	gropi comune, asasinate, execuții
208.	Perieți	IL	centru de deportare
209.	Periprava	TL	lagăr de muncă
210.	Piatra Frecatei	TL	lagăr de muncă
211.	Pietroiu Nou	BR	centru de deportare
212.	Piteşti	AG	penitenciar (reeducare
213.	Piteşti	AG	gropi comune, asasinate, execuții
214.	Piua Pietrii	IL	lagăr de muncă
215.	Plătăreşti	B	lagăr de muncă
216.	Ploieşti	PH	centru de ancheta
217.	Poarta Alba	CT	lagăr de muncă
218.	Poarta Albă	CT	gropi comune, asasinate, execuții
219.	Podari	DJ	azil psihiatric
220.	Poiana Mare	DJ	azil psihiatric
221.	Poieni – Tranişu	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
222.	Popeşti-Leordeni	B	lagăr de muncă

223.	Poşaga	AB	gropi comune, asasinate, execuții
224.	Prefectura Poliției Capitalei	B	centru de ancheta
225.	P-ta Pache Protopopescu	B	centru de ancheta
226.	Răchitoasa	IL	centru de deportare
227.	Rahova (Calea ~)	B	centru de ancheta
228.	Râmnicu Sărat	BZ	penitenciar reeducare
229.	Răstolița – Mureş	MS	gropi comune, asasinate, execuții
230.	Rața	BR	şantier de muncă
231.	Roman	NT	lagăr
232.	Rosetti C.A.	TL	lagăr de muncă
233.	Roşiorii de Vede	TR	centru de deportare
234.	Roşu	B	lagăr de muncă
235.	Rubla (Insurăței)	BR	centru de deportare
236.	Săcel	HD	lagăr
237.	Saivane	BR	lagăr de muncă
238.	Salcâmi	CL	centru de deportare
239.	Salcia	BR	lagăr de muncă
240.	Salcia	BR	gropi comune, asasinate, execuții
241.	Sălcioara	IL	centru de deportare
242.	Saligny	CT	lagăr de muncă
243.	Sânpetru	BV	lagăr
244.	Sântana	AR	gropi comune, asasinate, execuții
245.	Săpoca	BZ	azil psihiatric
246.	Sarighiol	TL	gropi comune, asasinate, execuții
247.	Satu Mare	SM	penitenciar
248.	Satu Nou	BR	centru de deportare
249.	Săvineşti	NT	lagăr de muncă
250.	Schei	BR	centru de deportare
251.	Sebiş	AR	lagăr
252.	Seimeni	CT	lagăr de muncă
253.	Sepreuş	AR	gropi comune, asasinate, execuții
254.	Sfântu Gheorghe	CV	penitenciar
255.	Sfistofca	TL	lagăr de muncă
256.	Sibiu	SB	penitenciar
257.	Sibiu	SB	gropi comune, asasinate, execuții
258.	Sighet	MM	penitenciar
259.	Sighet	MM	gropi comune, asasinate, execuții
260.	Siret	SV	lagăr
261.	Slobozia	IL	lagăr
262.	Slobozia Nouă	IL	centru de deportare
263.	Slobozia Veche	IL	lagăr
264.	Snagov	B	centru de ancheta
265.	Somoşcheş	AR	gropi comune, asasinate, execuții
266.	Spineşti	VN	gropi comune, asasinate, execuții
267.	Stadion	CT	şantier de muncă
268.	Stăncuța Nouă	IL	centru de deportare
269.	Stăncuța Schei	BR	centru de deportare
270.	Ştei (Dr. P. Groza)	BH	azil psihiatric
271.	Stoieneşti	BR	lagăr de muncă
272.	Strachina	TL	lagăr de muncă
273.	Strâmba	BR	lagăr de muncă
274.	Stulpicani	SV	gropi comune, asasinate, execuții
275.	Suceava	SV	penitenciar(reeducare)
276.	Suceava	SV	gropi comune, asasinate, execuții
277.	Şuici	AG	gropi comune, asasinate, execuții
278.	Susani	AR	gropi comune, asasinate, execuții

279.	Țaga – Sântjude	CJ	gropi comune, asasinate, execuții
280.	Țăndărei	IL	centru de deportare
281.	Țărcaia	BH	lagăr
282.	Târgşor	PH	Penitenciar (elevi)
283.	Târgu Jiu	GJ	lagăr
284.	Târgu Mureş	MS	penitenciar
285.	Târgu Ocna	BC	penitenciar
286.	Târgu Ocna	BC	gropi comune, asasinate, execuții
287.	Tatarca	GI	lagăr de muncă
288.	Tataia	CT	inchisoare
289.	Țigănesti (mănăstire)	B	loc de surghiun
290.	Timişoara	TM	penitenciar
291.	Timişoara	TM	azil psihiatric
292.	Timişoara	TM	gropi comune, asasinate, execuții
293.	Timişul de Sus	BV	lagăr
294.	Tulcea	TL	penitenciar
295.	Turda	CJ	penitenciar
296.	Turnu Măgurele	TR	lagăr
297.	Ucuriş	BH	gropi comune, asasinate, execuții
298.	Uranus (strada ~)	B	centru de ancheta
299.	Urleasca	BR	centru de deportare
300.	Urziceni	IL	lagăr
301.	Văcareşti	B	penitenciar (spital)
302.	Vadu Izei	MM	gropi comune, asasinate, execuții
303.	Vadu Mitreşti	MS	gropi comune, asasinate, execuții
304.	Vadu Oii	IL	lagăr de muncă
305.	Vadu Roşca	VN	gropi comune, asasinate, execuții
306.	Valea Călmațui	BR	centru de deportare
307.	Valea Neagră	CT	şantier de muncă
308.	Valea Nistrului	MM	lagăr de muncă
309.	Valea Viilor	IL	centru de deportare
310.	Valul lui Traian	CT	centru de deportare, lagăr de muncă
311.	Vaslui	VS	penitenciar
312.	Vătaşi	TR	gropi comune, asasinate, execuții
313.	Vicovu de Sus	SV	gropi comune, asasinate, execuții
314.	Viişoara	IL	centru de deportare
315.	Vima Mare	MM	gropi comune, asasinate, execuții
316.	Vulcan	HD	lagăr
317.	Zagna-Măzăreni	BR	centru de deportare
318.	Zagna-Vădeni	BR	centru de deportare
319.	Zam-Sâncraiu	CJ	gropi comune, asasinate, execuții

Anexa 5
Generația Unirii exterminată în Gulag

Iuliu Maniu (1873-1953)
Organizator şi participant la Marea Adunare de la Alba Iulia care a proclamat la 1 decembrie 1918 Unirea Transilvaniei cu România. A fost apoi ales preşedinte al Consiliului Dirigent (guvernul de tranziție al Transilvaniei până la 4 aprilie 1920), fruntaş al Partidului Național Român, preşedinte al Partidului Național Țărănesc (din 1926), preşedinte al Consiliului de Miniştri (1928-1930). Între 1938 şi 1944, se manifestă ca ferm opozant față de regimurile de esență totalitară ce s-au succedat în fruntea țării: autoritarismul carlist, legionarismul şi dictatura militară a lui Antonescu. Joacă un rol important în preliminariile şi actul de la 23 august 1944, devenind într-o primă etapă ministru fără portofoliu în primul cabinet Sănătescu. După preluarea puterii de către comunişti la 6 martie 1945, aceştia şi-au propus distrugerea lui Iuliu Maniu şi a PNȚ, considerați ca principal obstacol în calea comunizării României. În iulie 1947, partidul este scos în afara legii, iar Maniu, Mihalache şi ceilalți conducători sunt arestați, judecați şi condamnați. În etate de aproape 75 de ani la data arestării, Maniu este condamnat, la 11 noiembrie 1947, la temniță grea pe viață pentru „înaltă trădare şi spionaj în favoarea anglo-americanilor”. Este întemnițat întâi în penitenciarul Galați, iar din august 1951 la Sighet. Aici va fi exterminat la 5 februarie 1953 şi aruncat într-o groapă anonimă.
În Occident, s-a aflat despre moartea lui Maniu, ca şi despre cea a lui Dinu Brătianu, abia în octombrie 1955. Radio „Europa Liberă” a redat atunci emoția profundă pe care această veste a trezit-o în străinătate. Salvador de Madariaga, preşedintele Internaționalei Liberale, declara: „Maniu a murit în închisoare. Brătianu a murit în închisoare. Regimului care se laudă cu cinism şi ipocrizie că este eliberatorul popoarelor i-a fost atât de teamă de Maniu, s-a temut atât de mult de Brătianu, încât a trebuit să-i îngroape de vii pentru ca poporul să nu le mai audă vocea”. Paul Reynaud, fost prim-ministru al Franței, deplângea „aceste timpuri în care libertatea oamenilor a dispărut de pe o jumătate a feței pământului. Figura lui Iuliu Maniu – spunea el – se înalță, ca una din cele mai mărețe, printre rezistenții Europei. Maniu a fost unul dintre creatorii Națiunii Române. A luptat întreaga viață pentru libertatea popoarelor. A pierit odată cu libertatea”.

Iuliu Hossu (1885-1970)
Episcop greco-catolic de Gherla (din 1917) şi apoi de Cluj-Gherla (din 1930), militant pentru Unire, este cel care a citit la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia „Proclamația de Unire cu Țara”. Membru al Consiliului Dirigent, a făcut parte din delegația care a prezentat Hotărârea de Unire Regelui Ferdinand, la Bucureşti. Senator de drept în Parlamentul României. După Dictatul de la Viena, rămâne în Transilvania ocupată de horthyşti, protestând în numeroase rânduri împotriva represiunii la care era supusă populația românească, dar şi cea evreiască, de către autoritățile maghiare.
Arestat la 28 octombrie 1948, va rămâne privat de libertate timp de 22 de ani, trecând prin diverse închisori şi locuri de domiciliu obligatoriu. Între 25 mai 1950 şi 4 ianuarie 1955 a fost închis împreună cu alți 50 de preoți şi episcopi greco şi romano-catolici în penitenciarul Sighet. I s-a stabilit apoi domiciliu obligatoriu pe termen nelimitat, întâi la mănăstirea Ciorogârla, apoi la mănăstirea Căldăruşani. Grav bolnav, a murit la 28 mai 1970 la spitalul Colentina din Bucureşti. În martie 1969 Papa Paul al VI-lea îl declarase cardinal „in pectore” al Bisericii Catolice.

Silviu Dragomir (1888-1962)
Istoric, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 şi secretar al acesteia, profesor la Universitatea din Cluj, membru titular al Academiei Române (1928), fost ministru de Stat, apoi ministru al Minorităților; autorul unor importante lucrări despre istoria Europei de Sud-Est, despre legăturile dintre țările române în epoca medievală, despre revoluția de la 1848 din Transilvania, precum şi al monografiei conducătorului acesteia, Avram Iancu.
Arestat la 1 iulie 1949, a fost internat la Sighet în mai 1950 pe timp de 24 luni, detenția fiindu-i „justificată" abia peste un an, prin Decizia M.A.I. nr. 334/1951; pedeapsa i-a fost majorată cu 60 luni, conform Deciziei M.A.I. nr. 559/1953. Eliberat în 1955, a trăit la Cluj, până la moartea sa, în 1962.

Ioan Lupaş (1880-1967)
Istoric, participant la Marea Adunarea Națională de la 1 decembrie 1918, demnitar în Consiliul Dirigent, deputat în Parlamentul României, ministru în mai multe guverne interbelice, membru corespondent al Academiei Române (1914), apoi membru titular (1916), preşedintele Secției de Istorie a Academiei Române (1932-1935), fondator, alături de Alexandru Lapedatu, al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920); lucrări fundamentale despre istoria Transilvaniei
Arestat la 5/6 mai 1950, a fost internat la Sighet pe timp de 24 luni, încadrat ulterior în Decizia M.A.I. nr. 334/1951; pedeapsa majorată cu 60 luni, conform Deciziei M.A.I. numărul 559/1953. A fost eliberat la 5 mai 1955.

Ion Nistor (1876-1962)
Istoric şi militant unionist bucovinean, membru al comitetului de organizare a Adunării Naționale de la Cernăuți care a hotărât unirea cu România, în cadrul căruia a redactat Actul Unirii. Profesor la Universitățile din Viena şi Cernăuți, rector al Universității din Cernăuți, profesor universitar la Bucureşti, membru al Academiei Române (1911), director al Bibliotecii Academiei Române, fruntaş al Partidului Național Liberal, fost ministru de stat, reprezentând Bucovina, apoi, succesiv, ministru al Lucrărilor Publice, al Muncii şi, în final, al Cultelor şi Artelor.
Arestat la 5/6 mai 1950, a fost internat la Sighet pe timp de 24 luni, încadrat ulterior în Decizia M.A.I. nr.334/1951; pedeapsa majorată cu 60 luni, prin Decizia M.A.I. nr. 559/1953. Eliberat la 5 iulie 1955.

Mihai Popovici (1879-1966)
Demnitar în Consiliul Dirigent, fruntaş al Partidului Național Țărănesc, ministru – succesiv - al Lucrărilor Publice, al Finanțelor, de Interne şi al Justiției.
Arestat la 21 august 1947, pentru „activitate intensă în Partidul Național Țărănesc", a fost internat la Sighet pe timp de 24 luni, încadrat ulterior în Decizia M.A.I. nr. 334/1951; pedeapsa majorată cu 60 luni, prin Decizia M.A.I. nr. 559/1953. Eliberat la 5 iulie 1955.

George Grigorovici (1871-1950)
Membru fondator al Partidului Social-Democrat din Bucovina, deputat în Parlamentul austro-ungar înainte de 1918, a militat pentru unirea Bucovinei cu România. Preşedinte al CC al PSDR (1936-1938).
După instaurarea regimului comunist, liderii social-democrați, care se pronunțaseră în 1921 contra transformării mişcării social-democrate în partid comunist, printre care a fost şi Grigorovici, au fost arestați. A murit în închisoarea Văcăreşti la 18 iulie 1950.

Ion Mihalache (1882-1963)
Combatant în primul război mondial, decorat cu ordinul „Mihai Viteazul”, învățătorul Ion Mihalache înființează după Unire Partidul Țărănesc, care prin fuziunea cu Partidul Național din Transilvania formează în 1926 Partidul Național Țărănesc. Mihalache participă în guvernele din anii 1928-1933 ca ministru al Agriculturii şi ministru de Interne. Împreună cu Iuliu Maniu se opune dictaturii regale şi Frontului Renaşterii Naționale, când PNȚ este dizolvat. După război se opune sovietizării țării, fiind arestat în iulie 1947, după înscenarea de la Tămădău, şi condamnat în noiembrie la muncă silnică pe viață. După regimul exterminator din penitenciarele Galați şi Sighet este transferat în 1955 în arestul Ministerului de Interne, unde refuză orice fel de tranzacție cu anchetatorii. Transferat în închisoarea de la Râmnicu Sărat, moare, la 5 martie 1963, după 16 ani de detenție, la vârsta de 81 de ani.

Pantelimon Halippa (1883-1979)
Publicist şi om politic, vicepreşedinte (1917) şi preşedinte (1918) al Sfatului Țării de la Chişinău, promotor al Unirii cu România, ministru al Basarabiei în mai multe guverne de după 1918, ministru al Lucrărilor Publice, al Comunicațiilor, al Muncii, Sănătății şi Ocrotirilor Sociale, senator şi deputat (1918-1934), membru corespondent al Academiei Române (1918).
Arestat în 1950 şi întemnițat la Sighet fără a fi judecat, a fost predat în 1952 autorităților sovietice, care l-au condamnat la 25 ani muncă silnică. A fost readus în țară, fiind de astă dată închis la penitenciarul Aiud până în 1957.

Ilie Lazăr (1895-1976)
Doctor în Drept al Universității din Cluj. La sfârşitul războiului, organizează împreună cu alți fruntaşi români administrația românească în comitatul Maramureş, organizează Gărzile Naționale şi reprezintă Maramureşul la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, apoi însoțeşte delegația ardelenilor la predarea actului Unirii la Bucureşti. După 1918, a fost deputat, membru în delegația permanentă a Partidului Național Țărănesc, organizator al gărzilor țărăneşti „Iuliu Maniu”, şef al organizațiilor muncitoreşti centrale.
În timpul dictaturii carliste a fost internat în lagărul de la Turnu (Vâlcea), iar în timpul celei antonesciene la Târgu Jiu. Arestat prima oară la 27 mai 1946, a fost condamnat la 7 luni închisoare corecțională, pentru „omisiunea denunțării complotului", în procesul „Mişcării Naționale de Rezistență", fiind eliberat condiționat la 8 decembrie 1946. Implicat în „înscenarea de la Tămădău”, este arestat a doua oară, la 14 iulie 1947. Anchetat la Ministerul de Interne, a refuzat orice cooperare cu cei care-l anchetau. A fost condamnat la 12 ani temniță grea, în procesul conducătorilor Partidul Național Țărănesc, pentru „complot în scop de trădare" (noiembrie 1947). Încarcerat la Galați, Sighet, Râmnicu Sărat, Periprava, a fost eliberat abia la 9 mai 1964. După eliberare a trăit la Cluj, unde a murit în 1976.

Ion Flueraş (1882-1953)
Lider al Partidului Social Democrat din Transilvania, membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918-1920), preşedinte al Confederației Generale a Muncii (1926-1938). A fost reținut timp de 3 luni, în 1945, de către autoritățile comuniste pe motiv că a răspândit „manifeste interzise”. A fost rearestat în iunie 1948 şi condamnat la 15 ani temniță grea pentru „crimă de înaltă trădare”. A murit în închisoarea Gherla la 7 iunie 1953.

Gheorghe I. Brătianu (1898-1953)
La 18 ani, după ce debutase ca elev în „Revista Istorică” a lui Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu se înrolează voluntar, având consimțământul scris al tatălui său, Ion I.C. Brătianu, şi

pleacă pe front. În 1917 este rănit în luptele de pe Valea Trotuşului şi trimis în spatele frontului. În 1918 revine pe frontul din Bucovina şi este rănit din nou.
Studiază istoria la Paris, trece prin arhivele de la Geneva şi Napoli, obține doctoratul sub îndrumarea lui Nicolae Iorga şi, mai târziu, a lui Ferdinand Lot. După performanțe istorice strălucite devine la 30 de ani membru corespondent al Academiei. În noiembrie 1940 condamnă public asasinarea de către legionari a magistrului său, Nicolae Iorga. Va deveni în anul următor, la 1 martie, director al Institutului de Istorie Universală fondat de acesta cu câțiva mai înainte. În 1943 devine membru al Academiei Române.
În 1947 i se stabileşte arest la domiciliu în Bucureşti, str. Biserica Popa Chițu, unde revizuieşte şi termină patru din lucrările sale de istorie. În 1948 este exclus din Academia Română.
În mai 1950 este arestat fără mandat şi dus la penitenciarul Sighet, unde va muri în 1953. Memoriile unui coleg de suferință spun că, în închisoare, Brătianu desenase pe un perete un plan de istorie universală.
Opera lui Gheorghe Brătianu, fragmentată în scrierea ei de război şi întreruptă definitiv de anii de detenție, este una din cele mai obiective şi convingătoare pledoarii despre unitatea poporului român în spațiul carpato-pontic.

Aurel Vlad (1875-1953)
Promotor al Unirii din 1918, membru în Consiliul Dirigent, membru al Partidului Național Român şi apoi fondator şi fruntaş P.N.Ț., ministru al Finanțelor, ulterior al Cultelor şi Artelor. Arestat de Securitatea din Sibiu în noaptea de 5/6 mai 1950, la 75 ani, a fost internat fără forme legale la Penitenciarul Sighet, unde a murit la 2 iulie 1953 . Pedeapsa administrativă i-a fost majorată după moarte cu 60 luni, conform Deciziei M.A.I. numărul 559 din 6 august 1953.

Daniel Ciugureanu (1885-1950)
Fruntaş al Partidului Național Moldovenesc şi unul dintre promotorii Unirii Basarabiei cu România. A fost preşedinte al Consiliului de Miniştri al Republicii Independente Moldoveneşti, apoi ministru de stat, reprezentând Basarabia, în patru guverne interbelice. Arestat la 5/6 mai 1950, ar fi murit - potrivit memoriilor lui C.C. Giurescu - la 6 mai 1950, la Turda, în timpul transportării foştilor demnitari spre penitenciarul Sighet. Potrivit evidențelor fostei Securități, a decedat la 19 mai 1950, în penitenciarul Sighet, actul de moarte fiindu-i întocmit abia în 1957.

Sever Bocu (1874-1951)
Om politic şi ziarist bănățean. Studii la Academia Comercială din Viena şi *Hautes Études* din Paris. A fost unul dintre promotorii activismului politic în susținerea cauzei naționale în Banat. În perioada primului război mondial s-a ocupat de organizarea detaşamentelor de voluntari pentru a lupta împotriva Imperiului austro-ungar. Ia parte, la Paris, la tratativele care au premers Conferința de Pace, aducând argumente de ordin politic, social, etnic, demografic în favoarea unirii Banatului istoric cu România. Din 1921 este deputat în parlamentul României din partea PNR; unul din fruntaşii PNȚ din Banat în perioada interbelică. La alegerile din noiembrie 1946 devine singurul deputat al PNȚ din județul Timiş-Torontal, dar va refuza să participe la lucrările Parlamentului în semn de protest față de falsificarea scrutinului. Este arestat în noaptea de 5/6 mai 1950 şi încarcerat la Sighet, unde a şi murit la 21 ianuarie 1951. Certificatul său de deces a fost emis abia la 20 iulie 1957.

Ghiță Popp (1883-1967)
Om politic şi publicist transilvănean, cu studii de Drept la Viena şi Budapesta. În 1915, condamnat la muncă de Curtea Marțială din Cluj pentru că a cerut guvernului de la Bucureşti intrarea în război pentru eliberarea Transilvaniei şi Banatului. Se înrolează în armata română şi contribuie la formarea regimentelor de voluntari români dintre prizonierii armatei austro-ungare aflați în Rusia. Participant cu drept de vot la Marea Adunare de la Alba Iulia. Trimis de Consiliul Dirigent la Paris, ca ziarist, pe lângă misiunea română de la Conferința de Pace. Deputat în Parlamentul României în perioada interbelică, este apoi delegat în august-septembrie 1944 la Moscova, în Comisia de Armistițiu. Este condamnat în ianuarie 1948 la 10 ani de închisoare pentru „insurecție armată". După ce execută pedeapsa este internat alți 5 ani în domiciliu obligatoriu la Lăteşti, în Bărăgan.

Onisifor Ghibu (1883-1972)
Pedagog, doctor în filosofie şi pedagogie la Jena, militant pentru Unire, demnitar în Consiliul Dirigent, profesor la Universitatea din Cluj, unul dintre fondatorii şcolii de pedagogie româneşti; lucrări privind istoria învățământului, membru corespondent al Academiei Române (1919)
După o primă arestare în 1945, este rearestat la 10 decembrie 1956 şi condamnat la 2 ani închisoare corecțională pentru că „a întreprins acțiuni împotriva regimului democrat popular al RPR". A fost eliberat la 13 ianuarie 1958.

Zenovie Pâclişanu (1886-1957)
Teolog greco-catolic, istoric, secretar al Marii Adunări Naționale de la 1 decembrie 1918, membru al Comisiei de încheiere a Concordatului cu Vaticanul, consilier în Ministerul Afacerilor Externe pentru problemele Ardealului, membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris, membru corespondent al Academiei Române (1919) Arestat la 6 decembrie 1949, eliberat în 1953 şi rearestat în aprilie 1957, a murit în arestul „A" MAI Bucureşti la 31 octombrie 1957, cu o săptămână după condamnarea sa la 12 ani temniță grea (recursul declarat a fost respins la 15 săptămâni după moarte).

Emil Hațieganu (1878-1959)
Membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, fruntaş al Partidului Național Român şi apoi al P.N.Ț., ministru al Muncii, Sănătății şi Ocrotirilor Sociale, apoi ministru de stat, reprezentând Transilvania, în guvernele național-țărăniste. Din ianuarie până în noiembrie 1946 ninistru fără portofoliu, reprezentând P.N.Ț., în guvernul Petru Groza. Arestat pentru „activitate P.N.Ț." la 6 noiembrie 1948, a fost condamnat la 3 ani închisoare pentru „sabotaj". Internat la Sighet pe timp de 36 luni, conform Deciziei M.A.I. numărul 638/1951; pedeapsa majorată cu 60 luni, conform Deciziei M.A.I. numărul 671/1953. Eliberat la 15 iunie 1955.

Iosif Jumanca (1893-1949)
Membru al Partidului Social Democrat din Transilvania, membru al Consiliului Național Român Central (1918) şi al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918-1920), deputat în Parlamentul României. În 1921 s-a pronunțat împotriva aderării Partidului Socialist Român la Internaționala a III-a.
Arestat de autoritățile comuniste, a murit la Jilava în 1949.

Iuliu Moldovan (1882-1966)
Medic, demnitar în Consiliul Dirigent al Ardealului, membru corespondent al Academiei Române (1920), fruntaş P.N.T., fost subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Sănătății şi

Ocrotirilor Sociale, director al „Astrei” (1932-1947), profesor universitar la Cluj, întemeietorul şcolii de Igienă şi Sănătate publică din Cluj; lucrări despre sistemul sanitar românesc.
Arestat la 5/6 mai 1950, a fost internat la Sighet pe timp de 24 luni, încadrat ulterior în Decizia M.A.I. nr. 334/1951; pedeapsa majorată cu 60 luni, conform Deciziei M.A.I. numărul 559/1953. Eliberat la 5 iulie 1955.

.

Sistemul penitenciar în România comunistă

Închisoarea, locul unde se execută pedeapsa şi sunt disciplinaţi infractorii, a devenit în România comunistă locul în care s-a petrecut eliminarea, reeducarea, torturarea, supravegherea şi distrugerea fizică şi psihică a tuturor celor care se opuneau, ar fi putut să se opună sau nu puteau accepta noua ordine politico-economico-socială dispusă de autorităţile comuniste. În mod firesc, copiind modelul sovietic al *Gulagului*, liderii comunişti români au transformat instituţional şi procedural – în termenii regimului detenţiei – întregul sistem penitenciar moştenit, adăugându-i treptat forma şi substanţa unui adevărat infern. Vom prezenta, pe scurt, organizarea şi funcţionarea acestuia până la începutul anilor şaizeci, pentru ca apoi să ilustrăm acest fenomen prin patru studii de caz dedicate penitenciarelor Aiud, Gherla Sighet şi Canalului Dunăre-Marea Neagră.

Reţeaua penitenciarelor din România număra, în 1945, 74 de închisori cu o capacitate de circa 15 000 de locuri[1]. Prin ordine succesive capacitatea acestora a crescut – scriptic, pentru că noi construcţii nu s-au realizat – pentru a putea adăposti pe cei pe care regimul urma să îi pedepsească la 14 martie 1947. A fost, de asemenea, schimbată destinaţia diferitelor unităţi penitenciare. Astfel cele mai importante închisori pentru majori deveneau: Aiud (pentru executarea pedepselor politice, muncă silnică pe viaţă); Craiova, Gherla şi Oradea, pentru executarea pedepselor de muncă silnică pe timp mărginit; Alba Iulia, Arad, Dumbrăveni pentru pedepse de temniţă grea[2]. Rămasă, până la 6 martie 1949, în subordinea Ministerului Justiţiei, condus de Lucreţiu Pătrăşcanu, Direcţia Generală a Penitenciarelor a introdus treptat prin ordine circulare măsuri de înăsprire a regimului de viaţă în penitenciare.

Din 1948-1949, în contextul edificării sau transformării instituţiilor specifice regimului comunist, penitenciarele au trecut în subordinea Ministerului Afacerilor Interne. Militarizarea sistemului penitenciar, dar mai ales noul regulament secret destinat închisorilor unde erau depuşi deţinuţii politici, adoptat în septembrie 1948, copiat sau inspirat din cele sovietice a marcat trecerea spre regimul de exterminare lentă, fizică şi psihică a opozanţilor, prin izolarea totală de familii şi societate, prin înfometare şi condiţiile inumane de trai, prin lipsa asistenţei medicale şi prin permanenta supraveghere[3]. Nenumărate mărturii ale supravieţuitorilor menţionează politizarea totală a detenţiei de la sfârşitul anului 1948. Apariţia ofiţerilor politici, locţiitori ai comandanţilor (care şi ei au fost selectaţi din rândul activiştilor de partid), precum şi primenirea *politică* a corpului gardienilor a dus la instaurarea unei adevărate terori asupra deţinuţilor, care a atins apogeul odată cu declanşarea reeducării – în cea mai monstruoasă şi violentă faţetă a sa, în anii 1949-1952, la Târgşor, Piteşti, Gherla şi Ocnele Mari[4]. De acum, având preparate noi spaţii de recluziune şi oameni educaţi să le

---

[1] La 4 decembrie 1945, prin Decizia nr. 57286, se făcea următoarea *specializare* a Penitenciarelor*:* **pentru majori, de drept comun**: Aiud (muncă silnică pe viaţă şi legionari) şi Satu Mare; penitenciare pentru muncă silnică pe termen mărginit: Caransebeş, Craiova, Oradea şi Sighet; penitenciare pentru executarea pedepselor de temniţă grea: Arad şi Alba Iulia; pedepsele corecţionale până la 6 luni la: Abrud, Baia, Bârlad, Beiuş, Bistriţa Botoşani, Braşov, Cîmpulung Moldovenesc, Câmpulung Muscel, Dorohoi, Făgăraş, Haţeg, Miercurea Ciuc, Odorhei, Oraviţa, Piatra Neamţ, Râmnicu Sărat, Rădăuţi, Roman, Sighişoara, Slatina, Sfântu Gheorghe, Târgovişte, Tecuci, Tulcea, Turda şi Vaslui; pedepse corecţionale până la 2 ani: Brăila, Călăraşi, Caracal, Cluj Tribunal, Dej, Focşani, Giurgiu, Huşi, Lugoj, Ploieşti, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu, Târgu Mureş şi Turnu Severin; corecţională de la 2 la 12 ani la Buzău, Brăila, Constanţa, Deva, Galaţi, Ocnele Mari, Piteşti, Sibiu, Timişoara, Văcăreşti; la penitenciarul Dumbrăveni urmau să fie internaţi toţi criminalii de război; **pedepsele politice** urmau a fi executate la Zalău; **penitenciare speciale**: Mislea (pentru femei) Suceava (pentru recidivişti), etc. Cf. Arhiva Penitenciarului de Maximă Siguranţă Aiud (APMSA), Dosar cu ordine permanente, 1945.

[2] Ibidem, Dosar cu ordine circulare pe linia muncii de evidenţă pe anul 1947.

[3] Ibidem, Dosar 53, cu ordine circulare primite pe linia muncii de evidenţă pe anul 1948. Ordinul are 11 pagini.

[4] Fără a putea face aici o radiografie a acestui cumplit proces al reeducării se cuvine să precizăm că el nu a fost o *creaţie* a deţinuţilor implicaţi – mai apoi judecaţi pentru aceasta – ci, aşa cum reiese din ancheta făcută în anii 1953 şi 1954 – cf. ANIC, fond CC al PCR – Secţia Administrativ-Politică, dosare 33 şi 34 – a fost o *comandă*

administreze politic, autoritățile comuniste au declanşat masive campanii de arestări, internări şi preveniri pe temeiuri politice împotriva tuturor celor susceptibili de a fi inamici ai ordinii pe care urmăreau să o instaureze. Foşti demnitari, elite ale vieții economice, politice, culturale, religioase, dar şi simpli muncitori sau țărani au străbătut şi cunoscut până în 1964 – alții până în 1989 – binefacerile reeducării în universul concentraționar comunist.

În anii 1948-1955 au funcționat penitenciarele:

Categoria I: Aiud[5], Gherla, Jilava;

Categoria II (penitenciare „închise", pentru deținuți cu grad sporit de periculozitate): Arad, Caransebeş, Cluj (Tribunal, Principal), Constanța, Craiova , Făgăraş (Central/Principal,), Galați, Mărgineni, Mislea (femei), Ocnele Mari, Oradea, Oraşul Stalin [Braşov] (Tribunal, Cetate), Piteşti , Ploieşti, Rahova, Suceava, Târgşor, Târgu Ocna (penitenciar-spital TBC), Timişoara, Văcăreşti (spital);

Categoria III: Alba Iulia, Bacău, Baia Mare, Botoşani, Brăila, Buzău, Cluj (minori), Dej, Deva, Dumbrăveni (femei), Focşani, Iaşi, Rahova II, Râmnicu Sărat, Sibiu, Satu Mare, Sighet (principal, 200), Târgu Mureş;

Categoria IV: Bârlad, Bistrița, Caracal, Carei, Călăraşi (1953/59), Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Muscel, Codlea, Dăeni, Giurgiu, Făgăraş (raional), Fălticeni, Dorohoi, Huşi, Işalnița, Lugoj, Miercurea Ciuc (femei), Odorhei, Oravița, Petroşani, Piatra Neamț, Rădăuți, Râmnicu Vâlcea, Roman, Sfântu Gheorghe, Sighişoara, Sighet (raional), Slatina, Târgovişte, Târgu Jiu, Tecuci, Tulcea, Turda, Turnu Măgurele, Turnu Severin, Vaslui, Zalău[6].

Treptat, ca formă a detenției politice, pentru internații administrativi, au fost înființate un număr impresionant de colonii sau unități de muncă, devenite parte integrantă a sistemului penitenciar. Între acestea remarcăm pe cele de la: Arad, Baia Mare, Baia Sprie, Bârcea Mare, Bicaz, Borzeşti, Brad, Brâncoveneşti, CRM Bucureşti, Buzău, Capu Midia , Castelu, Cavnic, Câmpulung, Cernavodă – cu trei colonii –, Chilia Constanța, Chirnogi, Crâscior, Culmea, Deduleşti, Doiceşti, Domneşti, Dorobanțu, Dudu, Fântânele, Fundulea, Galeşu , Giurgeni, Ghencea, Iaşi, Ițcani, Km. 31, Lucăceşti, Mărculeşti, Mogoşoaia, Nistru, Oneşti, Oneşti Baraj, Peninsula/Valea Neagră, Periprava, Periş, Poarta Albă , Roşia Montană, Roşia Pipera, Roznov, Salcia, Grădina, Băndoiu, Strâmba, Stoeneşti, Piatra-Frecăței, Saligny, Sibiu, Simeria, Slatina, Spanțov, Tătaru, Târnăveni, Toporu, Vlădeni, Zlatna.

---

dată expres şi urmărită de comndanți ai securității. Îi vom nominaliza aici pe cei responsabili pentru desfăşurarea procesului: Pantiuşa Bodnarenko, Marin Jianu, Alexandru Nicolschi, precum şi cei trei şefi ai *Biroului Inspecții din direcția Penitenciarelor, Lagărelor şi Unităților de Muncă,* Iosif Nemeş, Tudor Sepeanu şi Ioan Baciu.

[5] Conform deciziei 13132 din 14 martie 1947 a Directorului Penitenciarelor şi Institutelor de Prevenție, Dimitrie Băzălan, care specializa spațiile de executare a pedepselor privative de libertate, Aiud-ul se încadra în prima categorie, aceea a penitenciarelor pentru majori, având pedepse de muncă silnică pe viață. Conform deciziei, închisoarea urma să fie împărțită în două cartiere: primul, destinat celor condamnați la muncă silnică pe viață şi a sabotorilor, iar al doilea, pentru celelalte categorii de deținuți politici, Cf. APMSA, Dosar cu ordine circulare pe linia muncii de evidență, passim.

[6] Pentru locurile detenției şi cifrele precizate vezi şi Ioan Ciupea, Stăncuța Todea, *Represiune, sistem şi regim penitenciar în România, 1945-1964*, în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism şi represiune în România comunistă. Istoria tematică a unui fratricid național,* Iaşi, Editura Polirom, 2006, în special pp. 42-47 şi pp. 73-74.

Studii de caz

Închisoarea din Sighet (1950 -1955)

Închisoarea din Sighet a fost construită la sfârşitul secolului al XIX-lea, în timpul regimului austro-ungar fiind considerată una din închisorile cele mai moderne şi riguroase ale epocii. Destinația inițială a imobilului era găzduirea deținuților de drept comun, acest caracter menținându-se şi în perioada interbelică. Începând de la jumătatea anului 1947, în penitenciarul de la Sighet, au fost închise diverse persoane pentru motive politice (țărani maramureşeni care nu reuşeau să-şi achite cotele obligatorii la produsele agricole, fiind condamnați pentru sabotaj, elevi şi studenți din zonă, membri ai unor organizații anticomuniste) însă caracterul penitenciarului era de drept comun.

Din luna mai 1950, închisoarea din Sighet a devenit, pentru mai bine de cinci ani, un penitenciar exclusiv politic, unde a fost întemnițată elita politică a României interbelice. Primul lot de foşti demnitari[1] a fost adus la Sighet, la 7 mai 1950[2]. La 26 mai 1950, a fost transferat aici lotul episcopilor şi preoților greco-catolici, arestați încă din octombrie 1948, pentru refuzul de a trece la religia ortodoxă[3]. Pe parcursul anului 1950, a mai fost adus la Sighet un al doilea lot de foşti demnitari, la începutul lunii iulie, iar, la 26 octombrie a fost transferat un al doilea grup de episcopi şi preoți greco-catolici. La sfârşitul anului 1950 şi în cursul anilor 1951-1952 au fost transferați la Sighet, de la diverse penitenciare din țară, atât foşti miniştrii din guvernele interbelice, cât şi episcopi sau preoți catolici condamnați în cadrul unor procese cu un evident caracter politic[4].

Fără să fie judecați sau condamnați, majoritatea deținuților au fost arestați şi închişi la Sighet în baza unor decizii ale Ministerului de Interne, respectiv ale Securității. Odată catalogați, pe criterii politice sau ideologice, drept „duşmani ai regimului" sau „duşmani ai poporului", temeiul juridic al arestării şi detenției foştilor demnitari era asigurat. Vina

---

[1] Vasile Ciolpan, directorul închisorii din acea perioadă descrie, într-un interviu din 1990, cum arătau foştii demnitari aduşi la Sighet, la începutul lunii mai 1950: „Au fost aduşi 83 de oameni. Bătrâni, slabi, bolnavi, speriați. Nişte umbre. Unul din ei, [Constantin] Brătianu, am avut trei în penitenciar, a fost scos pe brațe din dubă şi dus în celula lui. Nu putea merge. Era în comă. Aşa ajunsese. Am întrebat ce s-a întâmplat. «Nimic. E bătrân» mi s-a spus. «Şi ce să fac cu el? » am insistat. «O să-l îngropi în secret într-un loc ferit», mi s-a spus. Era un bătrân frumos cu barbă albă";*(Închisoarea din Sighet acuză. 1950-1955* Editura Gutinul, Baia Mare, 1991, pp. 22-23.

[2] În primăvara anului 1950, în cadrul Ministerului de Interne s-a redactat un tabel cuprinzând „foştii miniştri începând din anul 1918 până la 6 martie [1945] propuşi pentru arestare", în care pe lângă numele foştilor miniştri sau subsecretari de stat erau trecute funcția pe care o îndeplinise persoana respectivă, vârsta, situația familială, apartenența politică precum presupusele vinovății sau atitudini duşmănoase care să permită încadrarea lor în aşa-zisele unități de muncă. Pe prima pagină a acestui tabel a fost trecută următoarea mențiune nesemnată: „Toate elementele politice – care au avut un rol în viața politică a țării. Să se găsească motive de internare în proces". Întrucât nu s-au găsit „motive de internare în proces", conducerea Ministerului de Interne a optat pentru internările administrative, iar pe baza acestui tabel, în urma unui ordin trimis direcțiilor regionale de securitate de colonelul Gavril Birtaş, directorul Direcției I a Securității, în noaptea de 5/6 mai 1950 urmau să fie arestați peste 80 de foşti demnitari. A fost o operațiune pregătită şi desfăşurată minuțios, la nivelul întregii țări, la care au participat 228 de securişti, ce s-a soldat cu arestarea a 84 de persoane; A se vedea în acest sens Claudiu Secaşiu, *Noaptea demnitarilor. Contribuții privind distrugerea elitei politice româneşti* în „Analele Sighet 6: Anul 1948. Instituționalizarea comunismului", editor Romulus Rusan, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1998, pp. 894-911; Tatiana A. Pokivailova, *Notă informativă expediată de la Bucureşti la Moscova în legătură cu arestarea a 66 de lideri politici din România,* în „Analele Sighet 6", pp. 889-893.

[3] Arhiva Penitenciarului Baia Mare, fond Penitenciarul Sighet Principal, neprelucrat.

[4] A se vedea în acest sens Andrea Dobeş, Ioan Ciupea, *Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune,* în Alexandru Rațiu, Gheorghe Pătraşcu, Gheorghe Andreica, Nuțu Roşca, Andrea Dobeş, Ioan Ciupea, Claudiu Secaşiu, *Memoria închisorii Sighet,* ediția a II-a, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2003, pp. 202-226; 251-260.

arestaților nu consta în altceva decât în simplul fapt că aparțineau unei anumite „categorii" care trebuia eliminată din noua societate.

O schimbare în statutul juridic al întemnițaților de la Sighet a intervenit în urma aplicării prevederilor Decretului nr. 6 din 14 ianuarie 1950, în baza căruia au fost înființate coloniile de muncă. În baza acestui decret, prin mai multe decizii ale Ministerului de Interne, atât foştii demnitari[5], cât şi ierarhii şi preoții catolici[6] erau internați administrativ în unitatea de muncă „evidență specială Dunărea", pentru o perioadă cuprinsă între 24 şi 60 luni.

Supraviețuitorii Sighetului povestesc de trei elemente principale care definesc viața din închisoare: foamea, frigul şi izolarea, toate acestea având, de fapt, acelaşi scop, lichidarea sistematică a deținuților. De altfel, întreg regimul din penitenciar a fost conceput parcă pentru a-i dezumaniza, umili şi batjocori pe deținuți. Aceste scopuri erau urmărite atât prin regimul zilnic (muncile la care erau supuşi indiferent de vârstă sau de starea sănătății), cât şi prin regimul alimentar sau cel sanitar. Înfrigurați, înfometați, terorizați, nu atât fizic cât psihic, aveau de acceptat şi violențele de limbaj, trivialitățile unor oameni lipsiți de orice instrucție, dar deveniți şefi ai unor foşti miniştri, academicieni sau ofițeri de rang superior. Supuşi mereu verificărilor neaşteptate ale gardienilor[7], găsiți vinovați de încălcarea unor reguli scrise sau nescrise, deținuții erau aruncați la „neagra", o celulă mică, fără ferestre, cu un lanț în mijloc, care vara era ca un cuptor, iar iarna ca un frigider. Mâncarea era redusă la minimum şi nu se permitea nici un contact cu nimeni. Mai multe zile petrecute la „neagra" însemnau îmbolnăvirea sigură a celui pedepsit. Fiecare dintre memorialiştii universului concentrațional au evocat cu groază perioadele lungi de izolare, iar pierderea obişnuinței vorbirii şi gravele dereglări ale sistemului nervos sunt doar două din cele mai des amintite urmări ale izolărilor[8].

Într-o apreciere generală privind condițiile de viață de la Sighet, foştii deținuți considerau foamea[9] drept „cel mai mare chin al temniței"[10]. Astfel, episcopul Iuliu Hossu

---

[5] La 1 august 1951, Ministerul Afacerilor Interne a emis Decizia nr. 334, prin care 89 de foşti demnitari aflați în penitenciarul din Sighet erau internați administrativ pentru 24 luni, iar prin Decizia Ministerului Securității Statului nr. 559 din 6 august 1953 termenul era prelungit cu încă 60 de luni; ASRI, fond D, dosar 9572, vol. 9, ff. 35-37; 290; 370-372.

[6] Prin Decizia Ministerului Afacerilor Interne nr. 64 din 30 ianuarie 1952, erau internați administrativ 32 de ierarhi şi preoți catolici, cu termene ce variau între 12 şi 24 luni, iar prin Decizia Ministerului Afacerilor Interne nr. 684 din 28 decembrie 1953 pedepsele au fost majorate cu 24 luni; Ibidem, ff. 22-23).

[7] Unul dintre elementele nelipsite în penitenciarul din Sighet, ca de altfel în toate închisorile politice, erau percheziţiile desfăşurate la orice oră din zi şi din noapte. Episcopul Iuliu Hossu descrie cum se desfăşurau acestea: „Foarte des ne făceau percheziție noaptea, către miezul nopții, răvășind şi aruncând pe jos ce biata de rufărie aveam; scormoneau prin saltea, nu rămânea nimic neatins, orice petec de hârtie, nici ac, nici ață de cusut; sarea pe care ne-o dădeau, ținută într-o cârpă, era confiscată şi aruncată în mijlocul camerei. Percheziționarea era din ce în ce mai amănunțită; la început rozaliile nu s-au confiscat, după aceea tot ce era religios era confiscat; ne-am făcut rozare din pâine, le-au confiscat şi pe acelea; *Credința noastră este viața noastră. Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu*, ediție îngrijită de pr. Silvestru Augustin Prunduş, Cluj, Editura Viața Creştină, 2003, p. 230.

[8] A se vedea în acest sens Andrea Dobeş, Ioan Ciupea, *op.cit.*, pp. 192-290.

[9] Episcopul Ioan Ploscaru a descris în amintirile sale perioada detenției, oprindu-se asupra regimului alimentar de la Sighet: „Regimul alimentar la această închisoare era calculat cu mare grijă, atât ca deținutul să nu moară imediat, ci să fie slăbit treptat prin înfometare. Alimentele, pe lângă faptul că erau puține, se stricau din cauza proastei gospodării. Se aducea de la magazie o anumită cantitate de cartofi, dar la curățat se aruncau jumătate; varza pusă la murat fără să fie bine curățate frunzele stricate, ajungea să aibă un anumit miros de aliment degradat; fasolea cu gărgărițe, arpacaşul cu viermi. Meniul era aproape zilnic, acelaşi. Dimineața terci, adică porumbul măcinat cu tot cu cocean şi fiert în apă. În timp ce mâncam trebuia să scuipăm resturile de cocean, deoarece nu se putea înghiți. Uneori în loc de terci ne dădeau surogat de cafea preparat din orz prăjit. La prânz un singur fel de mâncare: supă de ceapă, ori supă de varză, de arpacaş, fasole sau de cartofi. Mergeam cu gamela la uşă unde gardianul turna fiecăruia un polonic din această apă colorată în care mai pluteau şi ceva din alimentele mai sus arătate. Câteodată se aduceau deşeuri de la abator din care părțile bune erau culese de gardieni, iar oasele, bucăți de burtă de vacă, nespălate, sau tendoane mai rătăceau prin gamela noastră. Seara tot un polonic cu ceva ce se voia mâncare pentru a ne potoli foamea. Rația de pâine era de 250 grame, dar niciodată nu avea această greutate. Vinerea primeam în loc de pâine o bucată de mămăligă. Pentru bolnavii de stomac sau

scria în memoriile sale referitor la regimul alimentar din închisoare: ,,La Sighet am văzut, am simțit şi am trăit foamea. Se vorbeşte de atâtea ori de foame şi nu ne dădeam şi nu ne dăm destul de bine seama ce este foamea; în temnița Sighetului am învățat ce este foamea. Pentru a vedea gradul de foame care era al tuturor acelaşi, pomenesc că, ieşind să aducem apa de la robinetele din anticamera WC-ului, la uşă în colț era o mică cantitate de grăunțe de porumb, care au fost alese din fasole; îmi venea să iau din grăunțe să le mănânc aşa, roase şi crude, dar nu era cu ce să le rod pentru că măselele pe rând s-au măcinat şi au căzut”[11].

Istoricul Constantin C. Giurescu nota şi el în amintirile sale referitoare la perioada detenției de la Sighet: „În cursul primei săptămâni n-am avut, de altfel, decât arpacaş şi fasole, masa de seară fiind întotdeauna repetarea celei de la prânz, dar mai slabă, uneori mult mai slabă. Chiar din a treia zi a detenţiunii la Sighet, începe să-mi fie foame, o foame aproape permanentă şi care, în ultimele zile, ajunge o adevărată obsesie. La jumătate de ceas după ce ai isprăvit de mâncat prânzul ti-e foame; senzația creşte treptat şi atinge maximum la cinci şi jumătate seara, în momentul când, de obicei, sună clopotul de cină. După zeama chioară de seară, nu ai nici măcar jumătatea de ceas de răgaz de la prânz; ți-e foame chiar din momentul când ai terminat de mâncat”[12].

Potrivit documentelor oficiale ale penitenciarului, în anul 1950, deținuții din închisoarea de la Sighet aveau ca rație „250 gr. pâine (5 zile pe săptămână), 250 gr. mălai (2 zile pe săptămână) şi câte 50 gr. mălai zilnic, pentru terci, iar dintre alimentele raționalizate zahăr 250 gr. lunar, ulei 50 gr. lunar, şi carne 250 gr. săptămânal”[13]. La 21 octombrie 1950, Direcția Generală a Penitenciarelor stabilea alimentele de bază pentru hrana deținuților în timpul iernii 1950-1951: „În tot timpul iernii, alimentele de bază pentru hrana deținuților vor fi prazul, cartofii şi varza. Veți folosi în cea mai largă măsură cartoful pentru alimentarea deținuților, pe considerentul că sunt supuşi unei degradări rapide, având mai ales în vedere calitatea lor inferioară. Veți înlocui ceapa, arpacaşul şi fasolea prin praz în modul următor: ceapa va fi înlocuită parțial prin praz, care o va înlocui şi la prăjit. Va fi micşorată rația zilnică de arpacaş pentru fiecare deținut, iar rația astfel micşorată va fi înlocuită parțial prin praz. În acest sens, în compoziția mâncării de praz vor intra şi 25-30 gr. arpacaş. Fasolea se opreşte din consum, fiind lăsat ca o rezervă după epuizarea tuturor celorlalte alimente, pe considerentul că poate fi conservată în condiții bune, datorită rezistenței ei. Varza, va constitui deasemenea un aliment de bază al deținuților, pe tot timpul iernii”[14].

Începând din vara anului 1953, regimul alimentar din penitenciarul de la Sighet se ameliorează simțitor, iar acest lucru a fost remarcat şi de foştii deținuți: „La 1 iulie 1953, dimineața în loc de terci, am primit cafea neagră, accentuat dulce; surprindere generală la noi în celulă şi în celelalte; înainte de masă, la distribuirea pâinii milițianul oferă porție dublă, o bucată de pâine de 500 de gr.; apoi am văzut că primim marmeladă dublă, de două ori cât înainte; apoi, în loc de arpacaş, care s-a rărit până la completa dispariție, primeam gamela plină de macaroane cu marmeladă, altădată cu brânză, apoi griş cu lapte, griş cu marmeladă şi mai mare surpriză, la câteva zile au început să ne dea câte o ceaşcă de lapte; de două ori carne pe săptămână, care nu se mai servea pescuită din ciubărul cu ciorba, ci pe o tavă, cusută din scânduri, erau bucățele aşezate în şire, pe care le luam noi pe rând, la uşa celulei; mai târziu s-a dat carne de trei ori pe săptămână, laptele seara se dădea tot după masă, ca lapte acru ori

---

ulcer regimul alimentar de la Sighet era calea rapidă spre o moarte sigură”; Ioan Ploscaru, *Lanțuri şi teroare,* Timişoara, Editura Signata, 1993, pp. 167-168.

[10] *Ibidem*, p. 123.

[11] Iuliu Hossu, *op. cit*., pp. 243-246

[12] Constantin C. Giurescu, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950-5 iulie 1955),* introducere de Dinu C. Giurescu, ediție îngrijită, anexe şi indice de Lia Ioana Ciplea, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 74.

[13] Arhiva Penitenciarului Baia Mare, Fond Penitenciarul Sighet Principal, neprelucrat.

[14] Ibidem.

altădată cafea cu lapte dimineața iar noi nu ştiam ce poate însemna această îmbunătățire după mai bine de trei ani: moartea lui Stalin sau apropierea eliberării"[15].

Fraza repetată mereu „medicamentele sunt inutile, să lăsăm natura să lucreze"[16] de medicul închisorii de la Sighet caracterizează regimul sanitar[17] din penitenciar, unde pe lângă vizita de rutină[18], a doctorului Iosif Lungu[19] deținuții primeau doar nişte banale medicamente. Deținuții politici de la Sighet au fost lipsiți, datorită caracterului special al închisorii, bazat pe un regim de izolare totală, de posibilitatea unor tratamente medicale de specialitate.

În perioada 1950-1955, personalul închisorii din Sighet a cunoscut o permanentă schimbare, rare fiind cazurile în care unii din gardieni au rămas în funcție de la mijlocul anului 1950 până în luna iulie 1955. Istoricul Constantin C. Giurescu caracteriza astfel sistemul din penitenciar: ,,Neîncrederea tuturor în toți, spionajul tuturor contra tuturor, acestea erau principiile de bază în raporturile dintre cei ce alcătuiau personalul închisorii. O atmosferă de teroare nu numai în ceea ce priveşte pe deținuți, dar şi pe gardieni"[20].

---

[15] Iuliu Hossu, *op. cit.*, p. 330

[16] Alexandru Rațiu, *Biserica furată,* Cluj-Napoca, Editura Argus, p. 40.

[17] Generalul Gheorghe Mihail, fost deținut la Sighet, a reliefat câteva trăsături ale regimului sanitar: „Asistența medicală era iluzorie, iar medicamentele, inexistente. Cele mai curente afecțiuni se datorau subalimentației, care ducea la scăderea în greutate, „topirea" muşchilor, la slăbiciune extremă, gingivite, căderea dinților, la boli de inimă, de ficat şi rinichi, la afecțiuni intestinale şi la ulcere. Sunt frecvente şi bolile pulmonare, de la bronşite, angine, pleurezii, la numeroase cazuri de tuberculoză; nu lipseşte nici tifosul exantematic, datorită păduchilor care colcăie peste tot; mulți suferă de tulburări psihice, nevroze, psihoze, coşmaruri, schizofrenie, deliruri, insomnii, instabilitate psihică, multe dintre ele necesitând tratamente şi spitalizări sau izolări"; *Generalul Gheorghe Mihail* în „Memoria", nr. 27, p. 32.

[18] Episcopul Iuliu Hossu nota în memoriile sale: „Doctorul trecea prin toate celulele o dată pe săptămână, dar cel puțin la noi nu spunea nici un singur cuvânt; privirea întunecată, părea supărat pe noi; se uita în jur, tăcea şi ieşea; dacă cineva dintre frați cerea ceva pentru stomac spunea sanitarului să noteze; cât am fost la Sighet nu s-a atins cu mâna de nici un bolnav la noi. Sanitarul, înalt şi puternic ca un munte, se târguia pentru tot aspirinul, nu era darnic deloc, deşi era un om deschis şi intra câteodată în vorbă cu frații"; Iuliu Hossu, *op. cit*., p. 298.

[19] Iosif Lungu născut în 1910 la Iaşi, absolvent, în 1938, a Facultății de Medicină a Universității din Iaşi. În mai 1947, şi-a schimbat numele din Ludescher în Lungu, iar în luna iunie a fost repartizat la Spitalul Sighet ca medic secundar la secția maternitate, iar din 1948, a trecut la secția de chirurgie. Membru PCR din 1945, a devenit, doi ani mai târziu, secretarul organizației de bază din Spitalul Sighet. Prin Decizia nr. 578 din 1 iulie 1950, semnată de Marin Jianu, ministrul adjunct de Interne, a fost angajat cu jumătate de normă ,,ca medic consultant la penitenciarul Focşani, cu serviciul la penitenciarul Sighet, începând din data de 1 mai 1950, cu un salariu de 11 600 lei". În paralel, Lungu Iosif, medic chirurg, specialist în obstretică-ginecologie, spre a putea da un randament mai mare"; Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor, dosar 561.

[20] Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. 105.

Directorul închisorii în perioada mai 1950-iunie 1955 a fost Vasile Ciolpan[21]. Din mărturiile celor care au trecut prin închisoarea din Sighet, confirmate prin documentele de arhivă, în perioada 1950-1955, în penitenciar au existat patru ofiţeri de securitate, aceştia fiind de fapt cei care controlau totul în închisoare, atât pe deţinuţi, cât şi pe gardieni. Primul dintre securiştii din penitenciar, locotenentul Manea Petru, poreclit de deţinuţi „Mutul", avea obiceiul să spună că suferă şi el de aceleaşi boli de care se plângeau deţinuţii. După el a venit un personaj „mic de statură şi rău", locotenentul Bertea Vasile, numit de deţinuţi şi „Tebeceul", înlocuit la rândul său de sublocotenentul Tâmp Gheorghe, poreclit „Gorila"[22]. În luna noiembrie 1953, în penitenciar apare un nou ofiţer de securitate, Satmari Alexandru, având gradul de locotenent major. Profesorul Constantin C. Giurescu îşi aminteşte că Nicolae Sibiceanu[23] l-a botezat imediat ,,Martel", după numele coniacului întrucât avea trei stele pe epolet[24]. Misiunea ofiţerilor de securitate din penitenciar era de a ţine sub observaţie activitatea din închisoare, având posibilitatea de a întocmi rapoarte despre toţi angajaţii, inclusiv despre director. În activitatea informativă aceştia se bazau pe relatările şi notele informative furnizate atât de o parte a personalului închisorii, cât şi de unii deţinuţi[25].

O categorie aparte din cadrul personalului o reprezentau gardienii, unii apreciaţi în unele cazuri de deţinuţi, alţii fiind detestaţi. În foarte puţine cazuri deţinuţii cunoşteau numele real al gardienilor, în general aceştia primeau nume convenţionale pentru a putea fi recunoscuţi. Numele convenţionale ale gardienilor erau date fie după asemănarea lor cu persoane cunoscute de toţi în cadrul unui colectiv, fie după profesia lor anterioară, fie după unele caracteristici fizice. În codul propriu al deţinuţilor unii gardieni erau desemnaţi numai cu iniţiale, acestea exprimând modul în care erau ei apreciaţi. Astfel, sunt menţionaţi unii gardieni cu siglele: B1, B2, B3 – B venind de la bestie sau J1, J2, J3 - de la javră. Iată câteva

---

[21] Vasile Ciolpan s-a născut la 8 ianuarie 1920, în comuna Vişeul de Jos, judeţul Maramureş, dintr-o familie de ţărani săraci. Absolvent a trei clase primare, a lucrat ca muncitor forestier la diferite exploatări din ţară. În luna martie 1944 a fost înrolat în armata maghiară, în Batalionul 12 Vânători de Munte, luptând pe Frontul de Est, în zona Colomeea din Ucraina. La 23 iulie 1944 a fost luat prizonier de armata sovietică, fiind dus în lagărul 100/i din localitatea Novozaporoje. În timp ce era în lagăr, la 8 aprilie 1945, s-a înscris în Divizia Horea, Cloşca şi Crişan, alcătuită din prizonieri de război români în URSS, comandată de generalul Mihail Lascăr. În luna octombrie 1945, Vasile Ciolpan s-a întors în ţară cu Divizia Horea, Cloşca şi Crişan, fiind lăsat la vatră în februarie 1946. În primăvara anului 1947 s-a angajat pe şantierul Salva-Vişeu, iar după absolvirea Şcolii de partid de trei luni de la Baia Mare fost numit secretar cu propaganda în zona natală. În urma recomandării trimise de Comitetul judeţean de partid Maramureş, prin Decizia nr. 22 598 din 15 iulie 1949, semnată de Marin Jianu, ministru adjunct de Interne, a fost angajat ,,educator politic" la penitenciarul Sighet, prin Decizia 367 din 8 mai 1950, semnată de Marin Jianu, începând din 1 mai 1950, Vasile Ciolpan a fost încadrat ,,director la penitenciarul Plătăreşti [prin Decizia nr. 474 din 8 iunie 1950, penitenciarul Plătăreşti (Ilfov) a fost mutat la Sighet] din data de 1 mai 1950, cu un salariu de 12 500 lei". La 1 iulie 1951, prin Decizia nr. 268/951, a devenit cadru militar, primind gradul de locotenent şi funcţia de director al penitenciarului din Sighet. În urma mai multor rapoarte trimise de Satmari Alexandru, ofiţerul de contrainformaţii al închisorii şi a unor anchete succesive în penitenciar, la 9 iunie 1955, a fost destituit din funcţia de comandant al penitenciarului Sighet, fiind acuzat de ,,abateri grave de la regulament, prin reaua gestionare a obiectelor de valoare şi a efectelor particulare ale deţinuţilor, prin lipsa unei evidenţe legale, prin lipsurile constatate la efectele particulare ale deţinuţilor şi prin încurajarea şi tolerarea sustragerii de alimente din raţia deţinuţilor, alimente ce au fost consumate de cadrele unităţii în frunte cu comandantul". La 31 august 1955 a fost trecut în rezervă şi trimis în judecată fiind învinuit de ,,abuz şi neglijenţă în serviciu", dar la 27 aprilie 1956, Procuratura Militară Cluj a hotărât clasarea dosarului ,,întrucât din ancheta efectuată nu rezultă o lipsă reală cu privire la obiectele personale din pachetele deţinuţilor, iar cei interesaţi (adică deţinuţii – n.n.) nu au reclamat acest fapt". După trecerea în rezervă, Vasile Ciolpan a lucrat la un centru de colectare a laptelui şi la Sfatul popular raional Sighet; Arhiva Administraţiei Naţionale a Peitenciarelor (ANP), dosar nr. 1302.

[22] Constantin C. Giurescu, *op. cit.,*, p. 129.

[23] Nicolae Sibiceanu (1907-?), membru al Partidului Naţional Liberal, subsecretar de stat în perioada interbelică. Arestat în noaptea de 5/6 mai 1950 a fost încarcerat la Sighet până în luna iulie 1955.

[24] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 97.

[25] Informaţii orale oferite de Alexandru Satmari lui Robert Fürtös, iunie 2003.

exemple de nume date gardienilor din penitenciarul de la Sighet: „Habsburgul”, „Mongolul”, „Pithecantropus Erectus”, „Nazone”, „Aviatorul”, „Păsărilă”.[26]

Condițiile inumane din penitenciar, adăugate vârstei înaintate a celor întemnițați şi stării lor de sănătate precare, au contribuit substanțial la rata ridicată a mortalității celor închişi la Sighet, încât în perioada mai 1950- iulie 1955, dintr-un număr de aproximativ 200 de persoane, 53, adică 25%, au decedat. Printre aceştia erau prim-miniştri, academicieni, profesori universitari şi episcopi. Trupurile acestora au fost transportate în timpul nopții cu o căruță, inițial în cimitirul oraşului, iar de la mijlocul anului 1952, la Cimitirul Săracilor, situat la marginea Sighetului şi aruncate în gropi rămase până azi anonime[27].

În intervalul mai 1950- iulie 1955, la penitenciarul din Sighet, cu trei excepții din anul 1955[28], nu s-au întocmit acte de moarte pentru cei decedați, această operațiune realizându-se abia în 1957[29], în urma presiunilor venite din partea familiilor celor dispăruți[30].

---

[26] Constantin C. Giurescu, *op.cit.,* p 106-129.

[27] Vasile Ciolpan declara la 4 iunie 1955, în fața unei comisii de anchetă din cadrul Direcției Penitenciare Lagăre şi Colonii: ,,Începând de pe data de 5/6 mai 1950, a început să sosească dube cu deținuți. Odată cu deținuții a venit şi fostul ministru adjunct de Interne, Jianu Marin, împreună cu fostul colonel Baciu Ion, care a stat vreo două zile aici în localitate. Însăşi fostul ministru a repartizat deținuții pe camere, la una din dube a venit un deținut deja mort şi unul nebun, pe cel mort a dat ordin să vie căruța de la spital şi a fost dus la spital pentru a fi îngropat şi a spus că să se facă un proces-verbal de constatare a morții şi să semneze doi medici, dar să se păstreze secretul. Întrebând că pe viitor cum să se procedeze, mi s-a spus că tot la fel să se facă proces-verbal şi să semneze doi medici. A mai spus că împreună cu comandantul Securității din oraş să căutăm un loc pentru a-i putea înmormânta, dar în timpul nopții şi să nu anunțăm moartea lor. Fostul colonel Baciu a fost de față când s-a hotărât felul cum va trebui în viitor să se procedeze cu cei morți şi în felul acesta am stabilit locul, cu fostul căpitan al Securității județene din Sighet, Mureşan Alexandru, cu care am stabilit unde trebuia să fie înmormântați. În anul 1950, în 1951 şi în 1952, până într-un timp i-am îngropat în cimitirul oraşului, dar datorită faptului că la orice oră din noapte mai circulau oameni, am intervenit din nou pe lângă comandantul Securității din oraş pentru a stabili un nou loc mai ascuns. După câteva zile de la intervenția mea, am fost chemat de căpitanul Stern, care mi-a indicat locul unde trebuia să-i transport pe cei morți, adică în cimitirul spitalului, care este în afară de oraş. Pentru păstrarea secretului, îngroparea cadavrelor s-a efectuat numai noaptea, iar mormintele au fost mascate ca să nu se mai poată identifica. Deținuții decedați în anul 1950 şi în 1951 au fost îngropați cu sicrie, iar după această dată, îngroparea nu s-a mai făcut cu sicrie, deoarece nu mai aveam scândură”; AANP ANP, dosar 1302.

[28] Este vorba de Ion Sandu (economist, ministru adjunct în guvernul Groza), Constantin Simian (fruntaş PNȚ, fost subsecretar de stat la MAI) şi Grigore Dimitrescu (membru PNL, fost guvernator al BNR) decedați în intervalul mai-iunie 1955; Arhiva Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenței (AMVCR), Fond Penitenciar Sighet Principal, dosar Acte de moarte, ff. 152-154.

[29] Având în vedere contextul intern şi internațional din vara anului 1955, când penitenciarul redevine de drept comun, autoritățile s-au confruntat cu tot mai multe presiuni din partea familiilor celor morți la Sighet, care doreau să afle ce s-a întâmplat în aceşti ani. Nedispunând de nici un act legal, nu puteau reglementa juridic o serie de situații care presupuneau existența unor asemenea documente, pretinse de lege. În luna iunie 1956, ministrul adjunct al Afacerilor Interne, generalul Gheorghe Pintilie a ordonat serviciului care se ocupa cu evidența deținuților din Ministerul de Interne să comunice sfaturilor populare din țară că ,,deținuții respectivi au murit în penitenciar în anul, luna, ziua, pentru ca Sfaturile Populare să-i scoată din evidență”[29]. Dacă se iau în considerare şi presiunile externe se poate explica de ce în 1957 autoritățile au început o campanie de întocmire a certificatelor de deces, potrivit Decretului 200/1957, privind înregistrarea deceselor din penitenciare. În aceste condiții îşi începe activitatea maiorul Vasile Nica de la Direcția Generală a Penitenciarelor, care a plecat de la Bucureşti, din ordinul Ministerului de Interne, a trecut pe la mai multe penitenciare din țară, printre care Timişoara şi Cluj, înainte de a ajunge la Sighet. Analizând actele de moarte întocmite la Sighet se constată următoarele: din 51 de acte, 42 sunt datate 20 iulie 1957, iar 9 au data de 13 august 1957, toate având semnătura lui Vasile Nica; ACNSAS, fond D, dosar 73, vol.1, ff. 2-21; AMVCR. fond Penitenciar Sighet Principal, dosar Acte de moarte.

[30] La 4 iunie 1955, Vasile Ciolpan, directorul penitenciarului din Sighet a declarat, în fața unei comisii de anchetă din cadrul Direcției Penitenciare Lagăre şi Colonii: ,,Faptul că noi n-am făcut nici un act de deces, ci numai proces-verbal este că aşa ni s-a dat ordine verbale de către fostul ministru Jianu şi de fostul colonel Baciu Ion, constituind pentru noi o sarcină de partid şi de stat şi, mai mult, un secret de stat. În anul 1955, când a venit comisia de anchetă în frunte cu tov. căpitan [Ioan] Târnoveanu, mi s-a arătat că acest lucru este ilegal. În urma acestui fapt am făcut raport şi am cerut lămuriri de felul cum trebuie să fac cel puțin în viitor. După raport am

În anul 1955, pe fondul destinderii pe plan internaţional şi odată cu creşterea interesului României vremii de a fi acceptată în Organizaţia Naţiunilor Unite, autorităţile comuniste au hotărât să întreprindă câteva măsuri de bunăvoinţă. În acest sens trebuie văzută eliberarea unui număr important de deţinuţi politici sau transformarea penitenciarului din Sighet, a cărui faimă a ajuns în Occident, din nou, în închisoare de drept comun. Prin Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 1199 din 26 iunie 1955, deţinuţii din penitenciarul Sighet au fost împărţiţi în trei categorii: o parte puşi în libertate, alţii eliberaţi din penitenciar, dar fixându-li-se domiciliu obligatoriu, iar cei din a treia categorie urmau să fie transferaţi la alte penitenciare[31]. Astfel, la începutul lunii iulie 1955, o mică parte din deţinuţii politici de la Sighet au fost eliberaţi revenind la familiile lor, nu şi la fostele lor locuinţe, confiscate între timp de autorităţile comuniste, însă majoritatea au fost trimişi cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan sau transferaţi la alte penitenciare din ţară.

Până în luna august 1977, când a fost dezafectat, în penitenciarul din Sighet au mai fost încarceraţi doar ocazional deţinuţi politici, pentru perioade foarte scurte, însă nu din rândul elitelor.

---

primit ordin că trebuie să facem acte de deces la Sfatul Popular al oraşului, iar acest ordin dat l-am şi pus în practică cu primul caz care l-am avut. Pentru că dacă ar fi fost ordin ca să le facem acte de deces n-ar fi constituit niciodată o greutate, ci din contră o uşurinţă prin faptul că n-ar fi trebuit să facem groapă noaptea şi nici nu l-am fi înmormântat noaptea, ci am fi lucrat ziua şi fără nici o teamă din partea nimănui. Dar fiind ordin că este secret şi că noi trebuie să aplicăm dictatura proletariatului, aşa cum ne-a învăţat partidul, noi am aplicat acest lucru cu cel mai mare secret şi mai ales când am cunoscut că cine sunt deţinuţii n-aş fi spus un cuvânt nimănui, mai bine să se fi întâmplat orice decât să arăt cuiva ce se petrece la noi”; AANP, dosar nr. 1302.

[31] ACNSAS, dosar 123, vol. 1, ff. 1-76.

Penitenciarul Aiud

Închisoare de tristă amintire, destinată unora dintre cei mai periculoşi duşmani ai regimului de democrație populară: membri ai grupărilor anticomuniste, contrarevoluționari proveniți din rândul fostelor elite politice, armatei, poliției, siguranței, SSI-ului, criminali de război, legionari, clerului de toate confesiunile, Aiudul se distinge între unitățile *gulag-ului românesc* prin faptul că a adăpostit nu doar până în 1964, ci până în anul 1989, deținuți ale căror *infracțiuni* erau definite politic. Exceptând valoroasele volume memorialistice, apărute după 1989, în care foştii *pensionari* ai penitenciarului Aiud au relatat evenimente, momente şi fenomene legate de acest loc de *detenție, supraveghere şi reeducare*, investigațiile istorice au ocolit această problemă din rațiuni ce au ținut de posibilitățile de documentare. Cercetarea realizată în arhiva actualului Penitenciar de maximă siguranță Aiud, ne permite o reconstituire mai nuanțată şi mai bogată interpretativ asupra unor aspecte legate de rolul jucat de această închisoare în spațiul concentrațional comunist din România. Mişcarea populației penitenciare, numărul celor decedați în închisoare (conform cercetărilor în registrul special al morților de la penitenciar şi al registrelor de stare civilă de la Primăria Aiud, numărul acestora ajunge la un minim de **782**, în perioada 1945-1989[1]), categoriile de deținuți, pe epoci, categorii socio-profesionale, caracteristicile reeducării, ale regimului de detenție sunt câteva dintre aspectele la care ne vom referi. Precizăm că, în actualul stadiu al cercetării istorice, datele prezentate sunt fragmentare, deoarece mare parte din arhiva Penitenciarului Aiud a fost predată, în chiar anii regimului comunist, la Ministerul Afacerilor Interne, Unitatea 0915/K, Bucureşti.

Scurt istoric al Penitenciarului Aiud.

Închisoarea datează încă din sec. al XVIII-lea, fiind mai cunoscută din a doua jumătate a secolului al XX-lea. În 1881-1882 s-a construit o clădire cu două etaje, *zarca* (*cuşcă* în limba maghiară), având celule mici, pentru izolarea infractorilor periculoşi. Între anii 1889 şi 1892, s-a adăugat un nou pavilion, cu trei etaje, având forma literei „T”, destinat celor care aveau de executat pedepse corecționale sau de muncă silnică. În prima jumătate a secolului al XX-lea, penitenciarul Aiud a devenit o unitate *principală* de executare a pedepselor (corecționale, de muncă silnică şi temniță grea) pentru deținuți de drept comun şi politici. Se cuvine remarcat şi faptul că în epoca interbelică (mai precis între anii 1926-1943) aici au fost internați, pentru executarea pedepselor şi un număr 143 de activişti politici comunişti[2], alături de alți condamnați pentru fapte *politice* (legionari, în majoritatea lor aduşi în anii 1941-1944) .

Transformarea spațiului penitenciar, în acord cu exigențele ideologice şi experiența sovietică în materie, într-unul de tip *gulag*, a dus la transferul închisorilor, lagărelor şi coloniilor în subordinea Ministerului Afacerilor Interne. Cei care coordonau de acum destinul penitenciarului Aiud au fost numiți pe criterii politice, fiind recrutați şi propuşi de către reprezentanții MAI (Direcția Penitenciare, lagăre şi colonii şi Direcția Generală a Securității Poporului) şi consacrați ca atare de către Secretariatul Biroului Politic al CC al PCR[3]. Cei care au condus penitenciarul, în perioada 1948-1989, au fost: maior Farcaş Alexandru, 1948-1950; căpitan Dorobanțu Nicolae, 1950-1953; col. Koller Ştefan, 1953-1958; col. Crăciun Gheorghe, 1958-1964; col. Volcescu Iorgu, 1965-1973; col. Moldovan Traian, 1973-1978,

[1] Precizăm un număr minim şi cert, determinat pe baza înregistrărilor oficiale din cele două documente. Pe baza lucrărilor memorialistice am identificat alte câteva zeci de nume, pe care nu le-am adăugat, urmând ca acestea să fie certificate şi din o a doua sursă .

[2] Arhiva Penitenciarului de Maximă Siguranță Aiud (în continuare APMSA), dosar nr. 51; tabel cu situații statistice pe anul 1949. Filele documentelor citate nu sunt numerotate corespunzător, de multe ori dosarele fiind legate între ele, astfel că vom cita doar dosarul, anul, şi tipul de document (statistică, tabel, adresă etc).

[3] A se vedea, spre exemplu, dosarul numirii lt.col. Koller Ştefan, în funcția de comandant al penitenciarului Aiud, în august 1955. Cf. ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 6/1955.

lt.col. Damian Mihai, 1978-1981; col. Rus Vasile, 1981-1987 şi col. Târţan Vasile, 1987-1991.

Dinamica populaţiei penitenciare. Evaluări cantitative 1944-1964

Analiza care urmează este realizată pe baza datelor investigate din fondul păstrat în Arhiva Penitenciarului Aiud, în special a celor rămase în custodia serviciului de evidenţă. În principal au fost avute în atenţie statisticile lunare cu privire la mişcarea populaţiei penitenciare, diversele evaluări cantitative solicitate de autorităţile ierarhic superioare din Bucureşti, corespondenţa secretă legată de transferul arhivei penitenciarului la Bucureşti în deceniile şase şi şapte ale secolului trecut. Este de precizat că dată fiind fluctuaţia mare a deţinuţilor în penitenciar şi calitatea consemnărilor de evidenţă până la sfârşitul anilor 1940, cifrele trebuie privite cu circumspecţie şi prudenţă, nefiind vorba – în actualul stadiu al cercetării – de o evaluare finală. Fiind însă prima cercetare realizată pe baza documentelor interne, de evidenţă penitenciară, chiar şi fragmentară, ea poate fi relevantă pentru cunoaşterea dimensiunilor represiunii politice la Aiud. Aşa cum se va putea observa, în analiza noastră am operat câteva segmentări cronologice (1944-1948; 1948-1954; 1954-1957; 1958-1962; 1962-1964; 1965-1989), pe care le-am considerat relevante atât din perspectiva numărului de internaţi/încarceraţi, cât şi a regimului de detenţie.

Penitenciarul din Aiud a fost de-a lungul perioadei comuniste situat în epicentrul sistemului represiv din România comunistă, fiind, alături de cele de la Jilava şi Gherla, prin numărul şi calitatea celor deţinuţi, închisoare de *categoria I*. Spre deosebire de celelalte închisori, cea din Aiud a fost una care şi-a păstrat caracterul de spaţiu de pedepsire, reeducare şi izolare de-a lungul întregii epoci comuniste. Cei ajunşi la Aiud între anii 1945-1989 au fost consideraţi de regim ca fiind cei mai periculoşi dintre deţinuţii politici. Legionarii, foştii demnitari, reprezentanţii de marcă ai elitelor politice, sociale, culturale, economice au populat închisoarea considerată a fi fost o adevărată *golgotă* în spaţiul concentraţionar românesc aici fiind aduse treptat toate categoriile care anterior constituiseră elita statului român.

Din septembrie 1948, în urma aplicării ordinului nr. 17249 al *DGP*, condamnările politice urmau a fi executate în următoarele închisori: Aiud, Gherla, Piteşti şi Târgşor. Penitenciarul din Aiud trebuia să îi găzduiască pe cei mai periculoşi dintre aceştia: criminalii de război şi cei de profesiune intelectuali (ordinul preciza următoarele categorii: avocaţi, arhitecţi, comercianţi, farmacişti, medici, ingineri, învăţători, profesori, preoţi, scriitori, subofiţeri, ziarişti, precum şi toţi cei care fuseseră bancheri, chiaburi, moşieri, industriaşi şi diverşi patroni[4]. Închisoarea şi-a păstrat acelaşi caracter până în 1964 – cu menţiunea că în anii şaizeci foştii legionari au fost categoria predominantă. După 1964 şi până în 1989 la Aiud au fost aduşi toţi aceia care au fost condamnaţi pentru infracţiuni asimilate politic, contra securităţii statului (în anul 1965 numărul acestora a evoluat de la 47, în ianuarie, la 139 în decembrie)[5].

a. 1944-1948

Până în 1948 la închisoarea din Aiud s-au păstrat multe dintre normele de organizare şi funcţionare a vieţii de penitenciar caracteristice perioadei interbelice. Accesul la ziare şi cărţi, posibilitatea de a se intra în contact cu familia (corespondenţă, dar şi vizite), primirea de

---

[4] APMSA, Dosar cu ordine permanente, 1948-1949.

[5] Conform unui document publicat şi comentat de Marius Oprea, la Aiud, în perioada 1965-1989, au fost deţinute 324 de persoane condamnate pe motive politice; Marius Oprea, *Rezistenţa anticomunistă – cazuri între 1964-1989*, în vol. *O enigmă care împlineşte şapte ani*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1997, pp. 19-30.

suplimente de hrană, o supraveghere limitată şi nu foarte agresivă – ceea ce a condus şi la existenţa unui mare număr de evadări[6].

Încă în 1944 aici au fost depuşi arestaţii sau internaţii consideraţi a fi periculoşi din punct de vedere politic. Alături de legionarii rămaşi în penitenciar, aici au fost aduşi cei consideraţi a fi vinovaţi de *crime de război*, *spionii şi trădătorii*. Chiar dacă până în vara anului 1945, în contextul tensiunilor interne, generate de ascensiunea treptată şi agresivă a comuniştilor la putere, din închisoare au evadat destul de multe persoane, fiind, pe de altă parte, eliberaţi mai mulţi deţinuţi condamnaţi pentru fapte politice, detenţia de acest tip nu a dispărut. Astfel, dacă la sfârşitul anului 1944, în închisoare se mai aflau 851 de condamnaţi politic (şi alţi 6 preveniţi), un an mai târziu numărul lor scăzuse la 163 (1 prevenit). În mod firesc, categoriile asimilate detenţiei politice au cunoscut în anii următori creşteri consistente. La sfârşitul anului 1946, în penitenciarul Aiud se găseau 345 de condamnaţi politici (criminali de război, legionari, spioni, trădători şi membri ai unor organizaţii considerate subversive) şi 93 de persoane, reţinute sau arestate, incluse în categoria preveniţilor. Un an mai târziu, în închisoare erau 256 de condamnaţi şi 314 preveniţi, pentru ca anul 1948 să se încheie cu un bilanţ de 1269 preveniţi şi 889 condamnaţi. În adresa nr. 10596, transmisă la Direcţia Penitenciarelor din Bucureşti, în data de 3 decembrie 1948, Biroul evidenţă din Penitenciarul Aiud consemna faptul că de la 23 august 1944 fuseseră deţinuţi un număr de 2504 condamnaţi şi 1683 preveniţi. Acelaşi document preciza faptul că doar în anii 1947-1948, în Aiud au fost internaţi peste 1221 de cetăţeni, care nu fuseseră reţinuţi pe baza unui act de natură juridică, ci a unora de factură poliţienească[7]. Tot în această perioadă se preciza că au decedat 47 de persoane[8]. Analiza realizată de noi cu privire la decese, în registrul special al celor decedaţi la Aiud, ne indică o cifră mult mai mare celor morţi în anii menţionaţi (5 în 1945, 3 în 1946 – este posibil ca cifra să fi fost mai mare, fără însă a se consemna acest lucru în registru, 110 în 1947[9], 31 în 1948). Rezultă un număr de 149 decedaţi între 1945-1948, din care mai mult de jumătate aveau pedepse precizate sau notaţii care indică vinovăţii politice. Diferenţele apărute pot fi legate de neglijenţa celor care au elaborat documentele de evidenţă, precum şi de faptul că fiind un penitenciar mare, în care erau transferaţi deţinuţi din întreaga Românie, în această perioadă, este posibil ca unele notaţii să fi fost realizate fără a avea la bază documente penitenciare. În orice caz, în actualul stadiu al cercetării se cuvine reţinută relativitatea cifrelor.

Pentru perioada 1944-1948 şi regimul detenţiei a cunoscut o treptată metamorfozare în sensul înăspririi situaţiei deţinuţilor care erau condamnaţi sau internaţi pentru fapte politice[10].

Anul 1947 a adus cu sine şi transformarea penitenciarului Aiud în cea mai importantă şi grea închisoare din România. Conform deciziei 13132 din 14 martie 1947, a Directorului Penitenciarelor şi Institutelor de Prevenţie, Dimitrie Băzălan, care împărţea pe diverse categorii spaţiile de executare a pedepselor privative de libertate, Aiudul se încadra în prima categorie, aceea a penitenciarelor pentru majori, având pedepse de muncă silnică pe viaţă.

---

[6] Conform fişelor de încarcerare, în perioada 1946-1949, au evadat un număr de 16 deţinuţi. Până în 1946, numărul celor evadaţi a fost mult mai mare, unele dintre evaluările făcute în penitenciar avansează aproape 100 de nume în acest sens; vezi APMSA, Dosar diverse statistici 1947-1949.

[7] Pentru dinamica arestărilor şi reţinerilor de persoane este interesantă evaluarea făcută de serviciul evidenţă din penitenciar, în noiembrie 1948. Astfel, doar în august 1947 (în contextul acţiunii de desfiinţare a PNŢ) au fost internate 221 persoane – dintre care 4 femei –, fiind prevenite alte 121, toate având reţinute ca infracţiuni *activităţi legate de siguranţa statului*. Dintre cei preveniţi, în cursul lunilor următoare au fost eliberaţi un număr de 51; APMSA, Dosar statistici 1947.

[8] Ibidem, Dosar privind situaţia comparativă a deţinuţilor, 1944-1948.

[9] O adresă-tabel trimisă la Bucureşti, la sfârşitul anului 1947, precizează un număr de 87 decedaţi care fuseseră internaţi pe motive politice.

[10] Chiar şi după eliberare deţinuţii rămâneau în supravegherea autorităţilor poliţieneşti. În fapt, din 26 iulie 1946, acestea îi eliberau pe deţinuţii politici de la Aiud (dar foarte probabil şi din alte închisori, conform ordinului 15533 al MAI) şi nu administraţia penitenciară. Cf. APMSA, Dosar cu ordine permanente 1948.

Conform deciziei, închisoarea urma să fie împărțită în două cartiere: primul, destinat celor condamnați la muncă silnică pe viață şi a sabotorilor, iar al doilea, pentru celelalte categorii de deținuți politici[11]. A urmat înăsprirea regimului penitenciar. Prin decizii succesive a fost limitat dreptul la vizitarea deținuților, la transmiterea şi primirea corespondenței, a primirii alimentelor şi medicamentelor – ceea ce a cauzat cu siguranță şi rata extremă de mortalitate întâlnită în penitenciar, 110 decedați –, a ieşirii din spațiul închisorii, a accesului la presă şi alte produse culturale etc[12]. Se făcea astfel tranziția spre cea de a doua etapă a funcționării penitenciarului, aceea a consacrării sale ca închisoare politică de maximă rigoare.

b. 1948-1954

Anul 1948 a marcat nu doar tranziția legală a României spre *regimul democrației populare*, ci şi transformarea treptată a spațiului penitenciar în acord cu exigențele ideologice şi experiențele sovietice. În cazul penitenciarului Aiud, anul 1948 se distinge printr-o amplă acțiune de reorganizare a activităților penitenciare în sens politic (schimbarea regimului detenției, noi categorii şi forme de executare a pedepselor, înrăutățirea alimentației şi asistenței sanitare etc), dar şi prin creşterea accentuată a numărului celor condamnați, preveniți sau internați în penitenciar[13]. De remarcat că în acest an s-a produs şi transferul puterii administrative de la Guțan, la noul comandant, maiorul Alexandru Farcaş[14]. În fapt, pe parcursul primelor luni ale anului 1948 s-au făcut o serie de investigații cu privire la activitatea penitenciarului de până atunci, mai ales în ceea ce priveşte felul în care au fost tratați deținuții politici. Ca urmare a neregulilor semnalate – spre exemplu, întreaga conducere a penitenciarului Aiud a fost sancționată pentru că a părăsit unitatea pentru a face campanie electorală în luna martie 1948[15] – a fost înlocuit directorul, fiind primenit şi corpul administrativ şi cel al gardienilor. În acelaşi timp, s-a trecut, prin ordine succesive, la instituirea unor noi proceduri ale administrației penitenciarului în raporturile cu deținuții politici, aceştia fiind izolați de restul depuşilor din penitenciar.

La 29 mai 1948, Direcția Penitenciare, Serviciul Îndrumărilor, preciza printr-o adresă-ordin că, până la acel moment *infractorii politici au beneficiat de un regim de favoare*, care va înceta, urmând ca detenția să fie înăsprită „fără nici o îngăduință, nici o slăbiciune pentru aceşti infractori, care la timpul lor n-au făcut decât să împrăştie mizerie şi suferință în sânul poporului muncitor"[16].

În toamna anului 1948, printr-un ordin al Direcției Generale a Securității Poporului, transmis prin Serviciul Îndrumări din Direcția Penitenciarelor, situația *politicilor* urma să fie schimbată radical[17]. Astfel, ordinul nr. 46689 din 17 septembrie 1948 preciza că deținuții politici, preveniții şi internații pentru fapte politice urmau să fie izolați în spațiul închisorii, cazarea fiind într-o clădire separată, plimbarea, redusă la o oră, trebuia să fie făcută în zone izolate pentru a nu permite contactul cu alți deținuți. Vizitele şi vorbitorul erau interzise cu

---

[11] Ibidem, Dosar cu ordine circulare pe linia muncii de evidență, passim. În 1945, prin decizia 57836, din 4 decembrie, închisoarea din Aiud fusese evidențiată ca închisoare pentru legionari (primul cartier) şi pentru cei care aveau pedepse de muncă silnică pe viață.

[12] Ibidem, Dosar cu note informative şi telefonice secrete privitoare la deținuți pe anul 1947.

[13] În fapt, încă de la începutul anului 1948, prin mai multe ordine venite de la Bucureşti s-a precizat izolarea spațiilor penitenciare de contactele cu exteriorul. Cum cel din Aiud era situat relativ în centrul oraşului, dar beneficia de ziduri de incintă înalte, aici ordinele i-au vizat mai ales pe cei care intrau în contact cu deținuții, respectiv pe membri familiilor, avocați, personal administrativ. Nu în ultimul rând a fost interzis, cu desăvârşire – prin ordinul 6993 din 10 februarie 1948 al Direcției penitenciarelor – accesul diplomaților şi cetățenilor străini în penitenciar. Cf. APMSA, Dosar cu ordine circulare 1948.

[14] Ibidem, Proces verbal nr. 2716, 9 octombrie 1948.

[15] Ibidem, Dosar 53, cu ordine circulare primite pe linia muncii de evidență pe anul 1948, adresa nr. 18339 din 9 aprilie 1948.

[16] Ibidem, Dosar cu ordine circulare, 1948.

[17] Ibidem, Dosar 53, cu ordine circulare primite pe linia muncii de evidență pe anul 1948. Ordinul are 11 pagini.

desăvârşire, contactul cu lumea exterioară fiind exclus. Implicit, dreptul la alimente suplimentare era restricționat la maxim, corespondența era limitată la două scrisori pe lună (una primită, alta trimisă) şi doar cu membrii familiei, şi numai după ce în prealabil erau cenzurate de către administrația penitenciarului. Asistența medicală devenea extrem de greu de acordat, în condițiile în care cazurile grave trebuiau tratate în penitenciar, şi doar după o aprobare prealabilă a Direcției Penitenciarelor, se putea proceda la internarea deținuților în spital[18].

O altă importantă modificare în statutul deținuților politici apare în 13 septembrie 1948, atunci când s-a ordonat de către D. Băzălan ca toți condamnații politici ce urmează a fi eliberați să fie păstrați în continuare în penitenciar, ca internați ai biroului local de Securitate[19]. În acest fel, alături de preveniți sau internați de către Securitate apare o nouă categorie, de reținuți politici, aceia care deşi îşi ispăşiseră pedeapsa, erau considerați periculoşi şi astfel urmau să fie păstrați în Penitenciar[20]. În fapt, de acum toate eliberările deținuților politici urmau să fie realizate de către Securitate, ordine succesive venite de la MAI, DGSP, în cursul anilor 1949-1953, precizând caracterul secret al operațiunilor de eliberare din Penitenciar[21].

Schimbarea regimului penitenciar, atenta supraveghere şi coordonare politică a detenției era necesară pentru a face față fluxului masiv de locatari politici ai penitenciarului Aiud. Dacă până în 1948 nu s-a depăşit numărul maxim de deținuți care puteau fi depuşi (1263), valurile succesive de arestări din primăvara acelui an au dus la suprapopularea închisorii. Astfel, în urma depunerii legionarilor şi polițiştilor, conform ordinelor MAI nr. 5 şi 26500, din acel an, populația penitenciară a ajuns, în aprilie, la cifra de 2159 (dintre care condamnați politici şi de drept comun 1611, iar preveniți politici 548)[22]. Din toamna anului 1948 se constată o reducere treptată a numărului de deținuți de drept comun şi o creştere accentuată a depunerilor de încarcerați pe motive politici. Într-un an, din octombrie 1948 şi până în noiembrie 1949 au intrat în penitenciarul Aiud un număr de 4009 deținuți politici[23]. Cât priveşte numărul total al deținuților perioadei 1948-1954, este greu de estimat, mai ales că evidențele statistice penitenciare nu precizează transferurile majore către alte unități penitenciare. Totuşi, o evaluare a acestor date indică o medie anuală, după cum urmează: 2200 deținuți în anul 1950 (cifra maximă fiind de 2986, în 31 mai 1950, iar cea minimă de 1768 în decembrie acelaşi an); 1800 deținuți în 1951 (maxim în decembrie, 2044 şi minim în mai, 1621); 2100 deținuți în 1952 (maxim 2246 în iulie şi minim 1983 în ianuarie). În anii

---

[18] La pct. 11 din ordin se preciza: „în nici un caz nu veți interna pe nici unul din aceşti deținuți în vreun spital din localitate, fără aprobarea acestei Direcțiuni". De asemenea, în cazul în care se prescria regim alimentar pe caz de boală, acesta nu putea să fie acordat *fără ordinul aprobator al acestei direcțiuni*. Ibidem

[19] Ibidem, Dosar cu situații statistice, 1948, vol. I. De atunci s-a instituit obligativitatea semnării de către deținuții politici care urmau să fie eliberați a unui formular, intitulat în mod pervers „angajament". Prin semnarea respectivului document, deținuții se obligau să nu divulge nici o informație legată de perioada detenției.

[20] Prin ordinul Direcției Generale a Penitenciarelor DGP nr. 10290 din 6 decembrie 1949, care *constata că eliberările se făceau mult prea uşor*, s-a indicat ca eliberarea să fie făcută numai după împlinirea, cumulată, a unor condiții precum: „a muncit continuu, manifestându-şi hotărârea de a se îndrepta; dacă a dat dovadă de ataşament față de regimul de democrație populară, sprijinind autoritățile din penitenciar împotriva elementelor duşmănoase, incorigibile..."

[21] În fapt, în aceşti ani numărul deținuților politici eliberați a fost extrem de redus: 440 în 1948, 216 în 1949; 495 în 1950; 286 în 1951 (dintre care 33 predați DGSS pentru cercetări). Cf. APMSA, Dosar nr. 4. Procese verbale şi tabele nominale de Arhiva predată DGPCM în anii 1952-1956. passim.

[22] Vezi evidențele interne ale penitenciarului în Dosar statistic pe anul 1948, vol. I. Este de precizat şi faptul că masiva creştere din aprilie 1948, de la 1127 la peste 2000 s-a datorat şi transferurilor din alte penitenciare.

[23] Pe luni *intrările* arată astfel: 1948-380 (octombrie); 363 (noiembrie), 195 (decembrie); 1949 – 623 (ianuarie), 165 (februarie), 441 (martie), 307 (aprilie), 208 (mai), 129 (iunie), 356 (iulie), 258 (august), 278 (septembrie), 214 (octombrie), 92 (noiembrie). Evaluarea a fost realizată pe baza datelor cuprinse în tabelele statistice din anii 1948-1949. Numărul maxim de deținuți de la Aiud în aceeaşi perioadă a ajuns la 2471 în noiembrie 1949. Numărul va scădea apoi datorită transferării a numeroşi deținuți la Canalul Dunăre-Marea Neagră.

1953-1954 putem constata o creştere constantă a numărului de deţinuţi politici (în medie 2300), cei de drept comun constituind mai puţin de 5% din totalul celor deţinuţi la Aiud. Spre exemplu, din totalul de 2328 deţinuţi în septembrie 1954, doar 46 aveau condamnări de drept comun, restul având reţinute în sarcină infracţiuni politice. În noiembrie 1954, pe categorii politice, cei 2286 deţinuţi *contrarevoluţionari* erau împărţiţi după apartenenţă politică, respectiv pentru faptele comise, astfel: 890 legionari, 5 spioni, 193 trădători, 67 vinovaţi de crime contra umanităţii, 2 erau condamnaţi pentru dezastrul ţării, 7 erau reţinuţi pentru fapte comise contra păcii, 93 fuseseră jandarmi, 2 poliţişti, 274 au fost încadraţi în organizaţii subversive după 23 august 1944, 9 au desfăşurat propagandă contra ţării, 110 foşti membri ai PNŢ, 44 ai PNL, 4 ai PSDI, 9 fuseseră condamnaţi pentru instigare, 16 pentru agitaţie, 2 pentru nedunţare, 6 pentru deţinere de armament, 29 pentru încercare de trecere frauduloasă a frontierei, 30 pentru favorizarea infractorului, 168 pentru alte fapte cu un caracter politic şi 326 erau criminali de război. După durata pedepsei, 330 aveau termene de până în 5 ani, iar 1934 peste 5 ani[24].

Dincolo de cifre, să reţinem faptul că din 1949 categoria deţinuţilor politici se îmbogăţeşte cu un nou tip de infracţiune, cel legat de trecerea frontierei, precum şi de constanta prezenţă în statistici a celor ţinuţi în penitenciar (internaţi sau preveniţi) de către Securitate[25]. Din 1953 se constată o treptată legalizare a deţinerii în penitenciar, justiţia şi securitatea condamnând penal sau administrativ, după caz, pe toţi cei care anterior fuseseră doar preveniţi sau internaţi.

În ianuarie 1950, maiorul Farcaş este înlocuit la comanda penitenciarului Aiud cu cpt. Mihail Dorobanţu. Memorialistica îl reţine pe acesta ca pe unul dintre cei mai diabolici şi sadici comandanţi ai închisorii[26]. În perioada cât el a fost comandant, au murit la Aiud un număr de 177 deţinuţi (82 în 1950, 31 în 1951, 32 în 1952, 38 în 1953). El şi-a continuat cariera de torţionar, după 1953, la închisoarea de femei de la Mislea. Din 1953 şi până în 1958 conducerea închisorii din Aiud a fost preluată de colonelul Ştefan Koller, care s-a făcut remarcat nu doar prin completa izolare a deţinuţilor politici (lui i se datorează iniţiativa de a pune obloane la ferestrele penitenciarului, pentru ca deţinuţii să nu mai poată vedea oraşul), ci şi prin faptul că a transferat din infirmerie pe toţi deţinuţii bolnavi de TBC, răspândindu-i în toate celule penitenciarului. În toamna anului 1953, Koller a instaurat o adevărată teroare asupra deţinuţilor, care au avut de suferit şi pentru că iarna acelui an a fost una extrem de geroasă.

În următorii doi ani, pe fondul relaxării parţiale a represiunii, în urma aplicării decretului nr. 52 din 1950, privitor la eliberarea condiţionată, dar şi al amnistierilor şi graţierilor acordate în anii 1954-1955, prin Decretul 421/1955, populaţia penitenciară de la Aiud s-a redus. A fost vorba de o relativă reducere, pentru că în locul celor eliberaţi au sosit aici deţinuţi politici de la Sighet şi Oradea (foşti demnitari politici interbelici şi membri ai partidelor Naţional Ţărănesc şi Naţional-Liberal). Ca urmare, în cei doi ani s-a înregistrat o medie a deţinuţilor după cum urmează: 1954 – circa 2400 (cu maxim de 2708 în martie şi un minim de 2286 în noiembrie); 1955 – circa 1700 (maxim în iulie 1955, 2165, când sunt aduşi un număr de 526 de politici de la penitenciarele menţionate mai sus, şi un minim de 1620 în decembrie)[27]. Din 1956, chiar dacă aparent mişcarea populaţiei penitenciare stagnează în jurul

[24] APMSA, Dosar cu situaţii statistice pe anul 1954, f. 32.
[25] Din totalul deţinuţilor, în anii 1949-1952, circa 80% erau reţinuţi pentru infracţiuni *politice*, iar din aceştia, în medie 20-30% erau intraţi fără decizie judecătorească.
[26] Mai mulţi memorialişti, între care Cicerone Ioniţoiu, Demostene Andronescu şi Gheorghe Laghiu, consemnează nenumărate acţiuni de pedepsire fizică la adresa foştilor demnitari în perioada în care Dorobanţu a fost director.
[27] Cifre preluate din dosarele statistice pe anii 1954-1955.

cifrei de 1700, fluxurile represiunii încep să îşi vadă din nou roadele[28]. Cum eliberările au continuat lent pe parcursul anului 1956 (531 eliberați, din care 152 pe baza adreselor MAI, 348 prin aplicarea decretului 52/1950, alți 31 fiind eliberați pe baza decretelor Prezidiului Marii Adunări Naționale), se poate constata că arestările şi internările au crescut în intensitate în a doua jumătate a anului şi la începutul anului 1957, atunci când populația penitenciară atinge cifra de 2000, scăzând până la sfârşitul anului cu câteva zeci de persoane[29]. Situația se prezintă asemănător şi în cursul anului 1958, deținuții politici rămaşi în penitenciar la 31 decembrie 1958 fiind în număr de 1261[30]. De remarcat că în perioada în care Ştefan Koller a fost comandantul închisorii, noiembrie 1953-decembrie 1958, au decedat un număr de 56 deținuți, consemnați în registrele oficiale (22 în 1954, 10 în 1955, 9 în 1956, 5 în 1957 şi 10 în 1958).

Numirea la conducerea penitenciarului Aiud a colonelului Gheorghe Crăciun (fost şef al Direcției Regionale a Securității Poporului Sibiu) a schimbat treptat situația din această închisoare. El a început o nouă etapă a *reeducării*, una mai sofisticată şi mai puțin violentă, concepută şi organizată sub stricta lui supraveghere. Mai întâi din penitenciar au fost transferați majoritatea deținuților de drept comun, în locul lor fiind aduşi de pretutindeni din țară foştii membri legionari. În primele zece luni ale anului 1959 au intrat un număr de 1834 deținuți, în majoritatea lor *politici* şi au ieşit din penitenciarul Aiud un număr de 1451 deținuți, din care: 763 transferați, 23 eliberați la termen, 286 eliberați pe baza aplicării Decretului-Lege 720/1956, 371 deținuți grațiați pe baza decretului 315/1959 şi 9 deținuți decedați. Procesul a continuat şi pe parcursul anului următor, astfel că, la Aiud, în 26 octombrie 1960, conform adresei nr. 6492 a comandantului penitenciarului Crăciun Gheorghe către DGPCM, *personal* colonelului Constantinescu, se aflau 3204 deținuți contrarevoluționari, după apartenența politică: 9 liberali, 15 țărănişti, 9 cuzişti, 6 social democrați, 102 cu apartenență politică necunoscută, alți 109 neîncadrați politic şi 2856 legionari[31]. Mişcarea populației penitenciare stagnează, aşa că începutul anului 1962 se deschide cu un număr de 3174 deținuți contrarevoluționari şi 391 de drept comun[32]. Aceştia vor fi transferați în toamna aceluiaşi an, astfel că operațiunea *reeducării* a continuat doar în prezența deținuților contrarevoluționari (în decembrie rămăseseră 2803[33]). A fost vorba de o reeducare prin muncă (de la sfârşitul anului 1959 deținuții contrarevoluționari au fost duşi să muncească în fabrică) şi activități culturale – aşa cum a fost denumită oficial[34] – care s-a derulat pe parcursul anilor 1962-1964 şi a presupus presiuni psihologice majore asupra unor oameni care stăteau în închisoare de aproape două decenii. Memorialistica a ilustrat etapele reeducării. Încă de la sfarşitul anului 1961, a început să se discute despre declanşarea unui astfel de proces. Munca în fabrică şi organizarea de *cluburi de discuții* în incinta fostelor biserici din penitenciar, precum şi acordarea unui regim de favoare pentru unii dintre deținuți

[28] Din 1956 şi până în 1959 au ieşit din penitenciarul Aiud un număr de 1451 deținuți, din care: 763 transferați, 23 eliberați la termen, 286 eliberați pe baza aplicării Decretului-Lege 720/1956, 371 deținuți grațiați pe baza decretului 315/1959 şi 9 deținuți decedați.
[29] O contribuție la această scădere a avut-o şi marea grevă (23 zile) din luna mai a anului 1957, în urma căreia o parte dintre deținuții politici responsabili pentru aceasta au fost transferați la închisoarea de la Râmnicu Sărat.
[30] APMSA, Dosar cu deținuții contrarevoluționari, Tabel nominal, 31 decembrie 1958.
[31] Ibidem, Dosar *Tabel nominal cu deținuții C.R. pe categorii politice*, 55 file. De remarcat este şi faptul că majoritatea celor arestați în anii 1958-1959, pentru *uneltire* (art. 209 Cod Penal) au fost transferați în alte colonii de muncă ale MAI, tocmai pentru a face loc legionarilor care urmau să fie supuşi reeducării.
[32] Cf. APMSA, Dosar referitor la Apelul Nominal al deținuților contrarevoluționari în dimineața zilei de 28.01. 1962.
[33] Ibidem, Dosar cu situații statistice pe anul 1962.
[34] Un *Plan de Măsuri*, aprobat de colonelul Crăciun în mai 1963, preciza că „scopul întregii activități cultural educative ce va fi desfăşurată pe parcursul anului 1963 pentru reeducarea deținuților din formațiunea 0622 Aiud este transformarea acestora în elemente utile societății noastre socialiste”; APMSA, Dosar activități cultural-educative, 1963.

a fost un semnal în acest sens. Au urmat apoi discuțiile individuale cu acei deținuți considerați reprezentativi. Au fost scoşi din penitenciar şi plimbați cu maşina pentru a vedea realizările comunismului. Au fost şantajați, interogați, puşi să mărturisească. Unii au cedat.

Momentul de cotitură pare să fi fost momentul în care adunați în sala mare de *activități* culturale, deținuții au asistat la lecturarea de către Tănase Rădulescu a autodemascării scrise de Radu Gyr. Au urmat altele. Procesul s-a extins şi în celule. Acolo pe lângă şefii de celulă a apărut un locțiitor responsabil de activitatea cultural educativă. Discuțiile se desfăşurau după un program prealabil convenit cu administrați închisorii. Responsabilii din celular raportau direct cu privire la evoluția *activității de convingere*, direct colonelului Crăciun sau locțiitorului acestuia colonelul Ivan. Procesul s-a oficializat atunci când, în ianuarie 1963, conducerea închisorii a organizat o nouă întrunire, la „club“. Cinci dintre liderii legionari şi-au citit autodemascările în prezența administrației penitenciarului, a liderilor regionali de partid şi a celorlalți deținuți. Era vorba de un grup de deținuți deja grațiați: Gheorghe Parpalac, Victor Biriş, Ion-Victor Vojen, Ion Dumitrescu-Borşa şi Dumitru Stăniloae. Au urmat alții, oameni de cultură sau lideri politici. Puțini au fost cei care au rezistat acestei forme de uzură psihologică, dar şi regimului de izolare şi claustrare administrat în Zarcă. Până la urmă *omul a cedat*, aşa cum plastic a exprimat unul dintre supraviețuitorii acelei reeducări, Demostene Andronescu: „Faptul că în reeducarea de la Aiud, ca şi în cea de la Piteşti, oameni aduşi în situația limită s-au comportat omeneşte, adică s-au îndoit, s-au lepădat, au renegat şi s-au renegat, acest lucru nu-i dezonorează pe ei, ci pe cei ce i-au adus, prin torturi fizice şi sufleteşti, în această situație”, pentru a conchide că „neputând fi sfinți, am fost cu toții, până la capăt, oameni. Fiecare cu neputințele şi cu limitele lui, fiecare cu tragedia, cu îndoielile şi înfrângerile lui”[35]. În fapt, au fost victime ale unui sistem politic totalitar, care urmărea cu înverşunare să scoată din oameni ceea ce era rău, pentru a-i putea controla, şantaja şi dezumaniza. Reeducarea s-a încheiat o dată cu marele val de eliberări din anul 1964. Totuşi detenția politică a continuat la Aiud până în 1989.

[35] Demostene Andronescu, *Reeducarea de la Aiud*, în „Puncte cardinale”, 1993-1996, nr. 8/93-2/96.

Penitenciarul Gherla

Unul dintre cele mai mari penitenciare ale spațiului concentraționar comunist din România a fost cel de la Gherla, regiunea Cluj. Având o lungă istorie, ce coboară până în secolul al XVI-lea, consacrată în secolul XVIII-lea, în vremea Mariei Tereza ca spațiu de recluziune pentru cei condamnați pentru infracțiuni grave, penitenciarul Gherla a primit forma în care a funcționat în perioada comunistă (de la o capacitate de sub 1000 persoane la una de peste 3000) la sfârşitul sec. al XIX-lea. Atunci a fost construită clădirea principală (Celularul Mare), pe trei nivele, având forma literei U.

Închisoarea Gherla a devenit cunoscută publicului, mai ales din relatările memorialistice, prin bestialitatea unora dintre cei care au condus-o: Lazăr Tiberiu, 1948-1950; căpitan Constantin Gheorghiu 1950-1952 – în epoca conducerii sale aici având loc cumplita reeducare organizată de slt. Sugigan Gheorghe şi slt. Avădanei Constantin, pusă în practică de studenții veniți din lotul Piteşti, Popa Țanu, Livinski şi alți torționari; căpitan Goiciu Petrache, 1952-1959 – devenit cunoscut prin cruzimea şi incultura care îl caracteriza, dar şi prin *copii săi fideli*, Şomlea, Istrate, Mihalcea, cei care l-au ajutat să instituie şi să mențină teroarea; Iosif Domokos, în anii şaizeci) Gherla a fost locul de ispăşire a pedepselor pentru condamnații politici de cele mai diverse tipuri. Dar a fost şi locul multor execuții, comandate în principal împotriva foştilor membri ai rezistenței anticomuniste, precum şi al unor prelungite torturi, parte a reeducării inamicilor ordinii comuniste. Victimele perioadei 1945-1964 la închisoarea Gherla (589 de persoane au fost identificate până în prezent pe baza registrelor de stare civilă de la Primăria Gherla şi din registrele penitenciare), condamnații, internații sau preveniții, au provenit din rândul claselor medii, al oamenilor obişnuiți, al liber profesioniştilor, intelectualilor sau micilor întreprinzători, dar şi a tineretului studios, elevi şi studenți, penitenciarul specializându-se în acest sens treptat.

După ce în epoca interbelică aici a funcționat un institut de prevenție, din 1945 închisoarea Gherla este trecută în categoria penitenciarelor de categoria I. Mai apoi, în 1947, ea devine închisoare pentru condamnații având pedepse de muncă silnică pe termen mărginit. În faza inițială, până în 1948, aici au fost destul de puțini internați, atât deținuți de drept comun, cât şi deținuți politici. Ultima categorie era formată din cei care aveau reținute fapte contra securității statului (100 în iulie 1946, din totalul de 175 deținuți; 106 în iulie 1948, din totalul de 259)[1]. În mod evident, din vara anului 1948 aici au început să fie aduşi tot mai mulți deținuți politici, astfel că, la sfârşitul anului, din cei 703 deținuți, peste 600 erau internați, preveniți sau condamnați pentru fapte de natură politică. În fapt, de acum Gherla devine închisoarea celor condamnați la temniță grea pe motive politice, în majoritatea lor țărani şi muncitori, elevi şi studenți, membri ai grupurilor de rezistență din munți (peste 1600 au fost aduşi aici până în 1952), dar şi membri ai fostelor partide politice din perioada interbelică.

La mijlocul anului 1950, la Gherla se aflau circa 1600 deținuți, din care 104 de drept comun, 1 sabotor, 1186 condamnați pentru fapte politice şi 304 internați de către Direcția Generală a Securității Poporului. Numărul deținuților politici a fluctuat pe parcursul următorului an, în condițiile în care o parte dintre aceştia au început să fie transferați la Canal, în timp ce alții au intrat, fiind transferați de la alte penitenciare. Astfel, la 1 iulie 1951, populația penitenciară cuprindea 811 condamnați pentru infracțiuni politice, 6 sabotori, 136 internați DGSP şi 41 de condamnați de drept comun. Clasificarea pe infracțiuni a pedepselor politice, la acea dată, este după cum urmează: 454 uneltire contra ordinii sociale, 72 pentru

[1] Cercetarea registrelor penitenciare de la Gherla a fost realizată în primă instanță de Stăncuța Todea, care mai apoi, împreună cu Ioan Ciupea au elaborat prima evaluarea cantitativă a evoluției populației penitenciare la Gherla; vezi Stăncuța Todea, Ioan Oprea, *Represiune, sistem şi regim penitenciar în România, 1945-1964*, în Ruxandra Cesereanu, (coord.) *Comunism şi represiune în România comunistă. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iaşi, Editura Polirom, 2006. Cifrele folosite în acest material provin din cercetările celor doi autori.

încercare de trecere frauduloasă a frontierei, 58 port ilegal armă, 42 instigare publică, 35 înaltă trădare, 19 coaliție contra securității statului, 13 favorizarea infractorului, 10 răzvrătire, 8 omisiunea denunțării complotului. Pentru alte 261 infracțiuni politice este reținută în sarcina deținuților „apartenența la fostele partide politice şi la grupuri şi organizații anticomuniste". Asupra acestor deținuți s-a declanşat cumplitul proces al *reeducării* de la Gherla.

Proiectat încă din 1950- atunci când doi dintre cei mai odioşi conducători ai Securității, Marin Jianu şi apoi Tudor Sepeanu au organizat *rețeaua informativă* a legionarilor aflați în penitenciarul Gherla, dar pus în practică numai din vara anului 1951, procesul reeducării a reeditat experiențele de la Piteşti şi Târgu Ocna dar a şi condus – prin faptul că a devenit mai „public" decât ar fi trebuit – la încetarea sa în această formă violentă[2]. Aici campania de *autodemascare* a ținut din iunie 1951 şi până la sfârşitul anului. Era exact perioada în care la Gherla au fost transferați deținuții studenți de la Piteşti. Ultimele transporturi de acolo au sosit în 19 august şi 6 septembrie 1951 (117 şi 54 deținuți) formate din călăi şi victime ale „reeducării de la Piteşti". Pe parcursul campaniei de *lămurire şi reeducare* au fost folosite cele mai cumplite tehnici de tortură, care au dus la decesul a numeroşi deținuți[3], alții fiind grav răniți[4].

La sfârşitul anului 1951, pe fondul inspecțiilor de la Bucureşti, campania de teroare încetează, loturile de studenți reeducatori fiind transferate în alte penitenciare sau colonii de muncă (în special la Baia Sprie). În locul acestora au sosit noi locatari pentru penitenciar. La 1 decembrie 1951 statisticile penitenciarului Gherla înregistrau prezența a 1192 condamnați pentru infracțiuni politice, 81 internați ai DGSP şi 6 sabotori. Dintre condamnările politice: 791 erau pentru uneltire, 152 pentru instigare, 86 pentru port ilegal armă, 58 pentru crima de înaltă trădare, 37 pentru crime de război, 21 pentru favorizare, 17 pentru omisiunea denunțului, 12 pentru agitație publică, 4 acte de teroare, 2 acțiuni pentru răsturnarea ordinii în stat, 2 ofensa națiunii române. 734 dintre condamnații politici au precizată şi apartenența la

---

[2] În septembrie 1951 de la penitenciarul Gherla a ajuns la DGSP o notă informativă – în fapt o autodemascare – a deținutului Vintilă Weiss, în care acesta *dezvăluia* o mare afacere de spionaj în care erau implicați mai mulți lideri ai PMR. Transferat la Bucureşti din ordinul lui Nicolschi, Weiss a retractat tot ceea ce declarase prezentând condițiile inumane, de teroare, abuz fizic şi psihic, în care a dat respectivele declarații. Însărcinat cu anchetarea complotului, noul şef al Biroului Inspecții (devenit Operativ) din Direcția penitenciarelor, lt. col Stoilescu Coman, a trecut la investigarea celor petrecute la Gherla, luând declarații de la cei implicați. Aceştia, conform declarației sale din 12 iulie 1953, „au rămas surprinşi că li se cere socoteală pentru faptele ce le-au comis în cursul activităților lor de *autodemascare*, afirmând că ei nu înțeleg a fi traşi la răspundere pentru unele fapte pentru care altădată erau felicitați... cu ocazia inspecțiilor făcute la Gherla de ministrul adjunct Marin Jianu, col. Baciu şi lt. Col. Tudor Sepeanu". Vezi declarația lui Stoilescu în ANIC, fond CC al PCR-, Secția Administrativ Politică, dosar nr. 33/1953, pp. 308.

[3] O parte dintre cei implicați în reeducarea de la Gherla, ofițerii politici şi medical penitenciarului au fost arestați şi condamnați. Astfel arestat în 1.IX.1953, anchetat, în 26.VII.1954, dr. Viorel Bărbosu, medicul penitenciarului, dezvăluia că înscrisese diagnostice false pentru cei decedați în „reeducare". În 20.IV.1957, fostul medic al penitenciarului a fost condamnat la 5 ani, în lotul unora dintre ofițerii MAI care patronaseră „reeducarea". În acelaşi lot, ofițerii politici de la Gherla, Constantin Avădanei (arestat în 24 III 1953) şi Gheorghe Sucigan (arestat în 13 III 1953), au fost condamnați la 6, respectiv 7 ani. Au fost grațiați la scurtă vreme de la condamnare. Cf. *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării în închisorile Piteşti, Gherla*, coord. Silvia Colfescu, Vremea, Bucureşti, 1995, p. 68 şi p. 782.

[4] Declarațiile succesive date de Vintilă Weiss ilustrează ingeniozitatea brutalităților comise împotriva deținuților: de la bătaia colectivă, până la cele mai obscene şi perverse tehnici de degradare a omului. Cf. ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ Politică, dosar nr. 33/1953 şi dosar nr. 34/1953, passim. Poate şi numai pentru că a organizat şi a permis degradarea omului până la acest nivel, sistemul comunist trebuie condamnat cu multă fermitate. Cât îi privea pe cei care l-au organizat, răspunsul l-a dat fostul ministru adjunct de Interne, Marin Jianu, care răspundea de penitenciare, şi care declara în anchetă, la 26 mai 1953, că în 1951, „la un penitenciar din țară, de care nu-mi aduc aminte, unii deținuți au fost forțați…să-şi mănânce materiile fecale…" Întrebat fiind despre unele atrocități săvârşite la Penitenciarul Gherla, în urma cărora au murit mai mulți deținuți, răspundea că nu cunoştea, nefiind sesizat –, „am fost informat că la Gherla lucrurile merg bine". Cf. M. Oprea, *Banalitatea răului*, pp. 323-324.

diferite organizații subversive: Organizația Vlad Țepeş (129), Avântul Tinereții (89), Lot Suceava (61), Grup Constanța (33), MRN Lupşa (31), Grup Ionescu-Diamandi (16), Organizația Craiova (13), Organizația Național Creştină (11), Cetatea lui Ştefan (11), Gruparea Albastră (11), 2+1 Huşi (9), Popşa Maramureş (7), Muntele Mare Alba (5), Cruce şi Spadă (4), organizații regionale legionare: Timişoara (56), Cluj (29), Galați (19), Sibiu (16), Braşov (8), Mureş (7), Frății de Cruce (26), Mănunchiul de Prieteni (9) ş. a.

Transferul acestor deținuți politici a coincis cu numirea, în mai 1952, în fruntea penitenciarului a celui care a continuat teroarea, dar prin alte mijloace – cel mai adesea şi prin exemplul propriu – căpitanul Petrache Goiciu (devenit colonel, atunci când s-a pensionat, în 1959). Fost director al Penitenciarului Galați, obişnuit de acolo cu deținuți politici de prim rang – în perioada când a funcționat ca director acolo au fost depuşi liderii PNȚ (Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi alții) – Goiciu a instituit un extrem de riguros regim de detenție şi muncă. În fapt, asistat de cel care avea să îi devină ginere, lt. Mihalcea, el a procedat la o rapidă transformare a reeducării prin violență în una bazată pe muncă şi violență[5]. Potrivit celor care i-au supraviețuit, memorialiştilor, în perioada în care a funcționat ca director, arbitrariul şi voința sa erau suverane: „Bă, banditule, bă! sau Bă, bandiților, bă! Fiți atenți la ce vă spun eu! Aici - în închisoarea asta, eu vă dau să mâncați! Eu vă dau să beți! Eu vă apăr ca să nu vă linşeze clasa muncitoare! Eu sunt tatăl vostru! Eu sunt mama voastră! Eu sunt Dumnezeul vostru! ...tu-vă Dumnezeul mamei Noastre de bandiți!”... „. Caracterul şi comportamentul său au fost plastic şi cu forță creionate în lucrarea „Gherla”, scrisă de Paul Goma în 1976 (ediția în limba franceză, cea în limba română a apărut în 1990), şi mai apoi de alți supraviețuitori ai penitenciarului Gherla.

Anii 1952-1955 au adus o creştere accentuată a numărului de deținuți politici în prima parte a intervalului, urmată de o scădere spre sfârşitul acestuia (de la 1606 în iulie 1952, la 1929 în iulie 1953, pentru a se reduce la 1407 în decembrie 1954, respectiv 427 în decembrie 1955). Creşterea este explicată de noua legislație represivă, dar şi de transferarea unora dintre foştii lucrători de la Canal, respectiv de eliberările care au avut loc începând din a doua jumătate a anului 1954. De la sfârşitul anului 1955 se înregistrează o nouă etapă de creştere a detenției politice la Gherla. În decembrie sunt aduşi 209 contrarevoluționari[6], apoi în lunile următoare sunt aduşi alți circa 200, astfel că în iulie 1956 regăsim în statisticile penitenciare 842 deținuți politici, pentru ca în decembrie acelaşi an să fie înregistrați 1255[7]. În continuare, evoluția populației penitenciare a fost următoarea: iulie 1957 – 1.622, decembrie 1957 – 2.253, iulie 1958 – 2.852, decembrie 1958 – 3.317, iulie 1959 – 4.466, decembrie 1959 – 2.525, iulie 1960 – 2.461, decembrie 1960 – 2.480, iulie 1961 – 2.552, decembrie 1961 – 2.914, iulie 1962 – 2.983, decembrie 1962 – 2.630, iulie 1963 – 2.545, decembrie 1963 – 2.039, iulie 1964 – 858, decembrie 1964 – 608 deținuți de drept. Această dinamică a

---

[5] Până în 1953 o parte dintre foştii reeducatori au rămas pe poziții importante în penitenciar. Spre exemplu, trei dintre ei ei au dus la bun sfârşit ceea ce începuse Goiciu, adică asasinarea fostului lider social democrat Ion Flueraş, în 1953; vezi Mihai Rădulescu, *Traiul şi sfârşitul lui Ion Flueraş la Gherla*, „Memoria“. nr. 39, 2/2002.

[6] Între cei transferați se regăsesc mulți basarabeni sau foşti cetățeni ai URSS. Cf. A. Vişa, *Din închisorile fasciste în cele comuniste din URSS şi România*, Bucureşti, 1997, p. 401. Autorul citat a fost arestat în 26 II 1948, predat sovieticilor în 1 V 1958, dus la închisoarea militară sovietică din Constanța, anchetat de ofițeri MVD (în sediul „Comandamentului unitățíi militare de tancuri/sovietic”), condamnat de Tribunalul Militar Sovietic din Constanța (octombrie 1948) la 20 de ani muncă silnică pentru spionaj, apoi dus în URSS. În urma amnistiei generale, din URSS (august 1955), o parte dintre deținuții români au fost grațiați, alții obligați la executarea în continuare a pedepsei. Capitolul consacrat detenției de la Gherla poartă titlul „Din lac în puț”. Între cei aduşi la Gherla, „grupul sovietic”, s-au aflat: fostul ministru Pantelimon Halippa (dus din închisoarea de la Sighet în URSS, 1952), coloneii SSI Nicolae Trohani, Constantin Perju, Alexandru Fulga. Au murit aici: col. Ion Scurtu (28 V 1956), Sabin Calotescu (13 II 1957), preot Teodor Petcu (12 III 1957), prof. Sergiu Usanievici (11 IX 1956), comisarul Iacob Pănuş (2 XI 1958).

[7] Creşterea a fost explicată de majoritatea memorialiştilor şi istoricilor prin faptul că la Gherla au fost internați cei mai mulți dintre cei care protestaseră în toamna anului 1956, cu prilejul revoltei din Ungaria.

populației penitenciare este consonantă cu cea din restul unităților sistemului penitenciar din România în perioada 1955-1964.

Dincolo de cifre, pentru că ele nu spun totul despre fenomen, se cuvine să revenim la regimul penitenciar. Acesta s-a înrăutățit treptat, astfel că deținuții, aflați în camere supraaglomerate, subalimentați, epuizați de muncă, terorizați de toanele şi bătăile gardienilor şi membrilor administrației penitenciare, au făcut – ceea ce făcuseră şi deținuții de la Aiud – o grevă, care, pentru trei zile, i-a făcut să se simtă liberi. La 14 iulie 1958 din camera 86, cea a „frontieriştilor", a început totul. Deținuții de toate categoriile, de la elevi şi studenți la adulți, oameni „liberi ori bolnavi de libertate", în permanent conflict cu administrația s-au revoltat. Au desprins şi aruncat în curte obloanele de la ferestrele cu vedere spre oraş, au scandat revendicări (Vrem pachet şi vorbitor! Suntem deținuți politici! Să vină procurorul! Să vină Crucea Roşie! Ne omoară Goiciu![8], au semnalizat cu cearceafuri şi cămăşi albe, au cântat „Deşteptă-te Române!", „Pe-al nostru steag", „Marseilleza", s-au baricadat în cameră timp de două zile. Administrația a intervenit în forță cu focuri de armă, furtun cu apă al pompierilor, a fost spartă uşa, iar camera evacuată, rebelii fiind crunt bătuți, dispersați. A urmat ancheta, în regim de pedeapsă cu 250 de grame de pâine şi o gamelă cu apă caldă la două-trei zile, bătăi crunte şi un proces în care 22 dintre grevişti au fost condamnați pe termene între 5 şi 15 ani. Ei vor fi eliberați în 1964, de la diferite alte închisori. Unul dintre ei, Virgil Dinuț, a murit în lagărul de la Grindu, în 1962[9].

Din 1958 la Gherla au fost reluate execuțiile. 28 de condamnați *politici* au fost executați între august 1958 şi iulie 1960. În aceeaşi perioadă au decedat 200 deținuți (34 în 1958, 72 în 1959 şi 94 în 1960). A fost etapa de apogeu a morbidității la Gherla, comparabilă doar cu cea din anul 1947, când au murit aici 86 deținuți. Schimbarea lui Goiciu, mai întâi cu fostul său adjunct, cpt. Istrate, apoi cu un colonel, Alexandrescu, nu a dus la îmbunătățirea traiului în penitenciar, chiar dacă de acum penitenciarul beneficia de instalație de apă curentă şi de încălzire centrală. Aceasta şi în condițiile în care populația penitenciară continua să crească. Spre exemplu, în zilele de 15, 17, 19, 22 februarie 1960 au fost aduşi la Gherla, după desființarea închisorii de la Făgăraş, loturi ale deținuților de acolo, în majoritate foşti polițişti, jandarmi, agenți ai serviciilor secrete. Cercetările realizate de Ioan Ciupea şi Stăncuța Todea au identificat un număr de circa 470 deținuți sosiți în acele zile. Statistica penitenciarului indică în februarie 1960 prezența a 2495 condamnați *contrarevoluționari*, la începutul lunii, pentru ca la final acesteia să fie înregistrați 2940[10].

Primii ani ai decadei a şaptea au adus o îmbunătățire treptată a regimului penitenciar. Mai aerisit, după plecarea a numeroase contingente în coloniile din Deltă, penitenciarul a început să fie reorganizat, iar deținuților le-a fost administrată – este adevărat într-o manieră mai uşoară – o nouă porție de reeducare.

---

[8] Paul Goma, *Gherla*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 73.

[9] O relatare a revoltei, aparținând unui condamnat la 13 ani, Ovidiu Vasilescu, a fost publicată în „Memoria", nr. 44-45, vezi pp. 44-58, cu datarea: 14-16 iunie 1958. Alte relatări, cu datarea 14 VII 1958; la Alexandru Maier, *Am fost la Gherla* Dreptul la adevăr, Târgu Mureş, Editur Mentor, pp. 134-138, la Paul Goma, *Gherla* p. 71, la I. Antohe, *Răstigniri în România după Ialta* Bucureşti, Editura Albatros, 1995, p. 40.

[10] Transportați pe calea ferată cu vagonul dubă, de la gara Gherla deținuții au fost aduşi cu un camion "Praga" cu prelată. La descărcarea camionului în penitenciar a fost convocat şi, fostul student în Medicină, deținutul Alexandru Maier. După decenii medicul rememora: [*19 februarie 1959*, după datarea memorialistului, 22 februarie 1960, după documentele din Arhiva Penitenciarului] *„Pe bena camionului, cu şube în spinare, doi criminali ai Gherlei, frații Şomlea.* (…) *Misiunea lor era acum simplă:* (…) *descărcau oameni. Îi aruncau jos în spatele camionului. Acesta era încărcat, în formă de piramidă, cu o grămadă de oameni ce se înălța la 2,5-3 metri. Care mai puteau, gemeau şi se văitau. Majoritatea erau amuțiți pe veci. Am împietrit în prag. Căpitanul Istrate nu ne-a dat răgaz de meditație. (Erau de față căpitanul Tudoran, doi ofițeri de contrainformații şi nişte gradați). Comandantul Gherlei, Istrate, ne-a poruncit: «Alegeți din grămadă ce-i viu! Ce-i mort, puneți lângă perete, unul lângă altul, în linie!* » Alexandru Maier, *Am fost medic la Gherla*, Bucureşti, Editura Albatros, 1998, pp. 168-171.

„Ne aflam deja în 1962, s-a început reeducarea, nu în stil Piteşti, mai discretă. S-a recurs la o altă stratagemă: deținuții au fost împărțiți în grupe de câte 100 de persoane şi o dată pe săptămână, între orele 17 şi 19, trebuia să participăm la o activitate de club. Un deținut primea o carte, trebuia să o citească, să îi facă recenzia, să o prezinte celorlalți şi obligatoriu restul timpului trebuia afectat discuțiilor. Majoritatea participanților dormitau… Alegerea cărților puse în discuție nu ne aparținea…”. Calitatea şi cantitatea hranei s-au îmbunătățit treptat; în anul 1963 aveam deja parte de două feluri de mâncare la prânz. … După anul 1962, trebuia să fi comis un delict deosebit de grav ca să mai ajungi la izolare. S-a intrat de fapt în legalitate, o legalitate dirijată de la centru… Într-o dimineață… observ că se scot toate băncile din camere…, sunt aşezate în ordine, ca la o sală de şedințe, apoi toate uşile celulelor se deschid şi, la un semnal, toți deținuții se revarsă pe scări şi se adună la parter, în hol, pe bănci. Aşa ceva nu se mai întâmplase niciodată. Acum toți deținuții aveau posibilitatea să se vadă, să comunice direct!… o febrilitate şi o emoție de nedescris… în sfârşit a apărut comandantul … Ne-a invitat să luăm loc şi ne-a spus că are să ne comunice o veste foarte gravă. Cu o zi în urmă [22 XI 1963], în SUA, în timpul vizitei pe care preşedintele J. F. Kennedy o făcuse la Dallas, acesta a fost asasinat…, nu mult după aceea, la parter, a început perioada de proiecții regulate) de filme[11].

Totul s-a încheiat în 1964, atunci când penitenciarul a redevenit un spațiu pentru deținuții de drept comun. În iulie 1964, la Gherla mai erau 340 de contrarevoluționari; au fost eliberați până în august-septembrie acelaşi an. Rămâneau să îşi termine stagiile de pedeapsă 604 deținuți de drept comun.

[11] *Ibidem*, pp. 236-237, 240, 263-264.

Canalul Dunăre-Marea Neagră (1949-1953)

Începerea lucrărilor de construcție a Canalului Dunăre-Marea Neagră a fost decisă în şedința Biroului Politic al CC al PMR din 25 mai 1949, precizându-se că acțiunea urma să facă parte din ,,programul de reconstrucție economică a țării şi de construire a socialismului"[1]. Pe baza hotărârii luate în cadrul Biroului Politic[2], Consiliul de Miniştri a emis, în aceeaşi zi, Hotărârea nr. 505, referitoare la ,,începerea lucrărilor pregătitoare pentru construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră"[3]. Principalele scopuri ale construirii Canalului erau, potrivit hotărârii de înființare, de a asigura ,,transportul cel mai ieftin şi mai scurt pe apă spre Marea Neagră, industrializarea regiunii de sud-est a țării, crearea condițiilor pentru îmbunătățirea agriculturii, combaterea secetei care amenință continuu acest ținut, asanarea Văii Carasu"[4]. Organismul abilitat pentru executarea tuturor operațiunilor de ,,proiectare, studii şi construcții montaj" era Direcția Generală a Lucrărilor Canalului Dunăre–Marea Neagră, subordonată direct Consiliului de Miniştri[5]. Primul director general al Direcției Generale a Canalului, cu rang de ministru, a fost numit, în septembrie 1949, Gheorghe Hossu, urmat, în perioada 1951-1952, de Mayer Grunberg şi Vasile Posteucă, până în 1953[6].

La 22 iunie 1949, prin HCM nr. 613 a fost adoptat Memoriul tehnico-economic al lucrărilor de Canal, elaborat de o comisie sovieto-română[7], iar Direcția Generală a Canalului a solicitat ministerelor să ceară întreprinderilor din subordine recrutarea de personal pentru şantierele de la Canal[8].

Lucrările au început în vara anului 1949, mai întâi cu acțiunile pregătitoare: construcția barăcilor pentru muncitori, căi de comunicație şi acces spre şantiere, modificări de linii ferate, instalații de apă[9]. La 3 septembrie 1949, a apărut ziarul ,,Canalul Dunăre-Marea Neagră", organul de presă al comitetului de partid, al comitetului sindical şi al Direcțiunii Generale a Canalului. În primul număr era reprodusă cuvântarea Anei Pauker, rostită cu prilejul sărbătorii a cinci ani de la actul de la 23 august 1944, referitoare la Canal, care urma să fie construit ,,fără burghezie şi împotriva ei"[10].

---

[1] În expunerea sa, Gheorghiu Dej a subliniat: „Problema construirii Canalului a preocupat anumite cercuri legate de vechile regimuri, dar au rămas simple deziderate, pentru că sistemul capitalist nu îngăduia lucrări mari, care nu aveau în vedere profiturile, ci îmbunătățirea situației maselor muncitoare"; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 53/1949, f. 5.

[2] În şedința Biroului Politic din 25 mai 1949, Chivu Stoica a precizat că această lucrare ,,are o importanță istorică întrucât construirea socialismului se face prin construcții de asemenea anvergură, care schimbă nu numai înfățişarea economică a regiunii, dar şi mentalitatea oamenilor, pentru că acest şantier va fi un laborator, unde se vor creia cadre, se vor face şcoli de pregătire tehnică"; ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 53/1949, f. 6.

[3] Potrivit inginerului Paul Sfetcu, şeful de cabinet al lui Gheorghiu-Dej, ideea construirii Canalului ar fi fost sugerată comuniştilor români de Stalin cu ocazia vizitei la Moscova din 1948; Lavinia Betea, Paul Sfetcu, *Stalin decide: construiți Canalul*! în „Magazin istoric", anul XXXI, nr. 12 (369), decembrie 1997, pp. 13-14.

[4] „Buletinul Oficial al RPR", nr. 33, 26 mai 1949, p. 1.

[5] Marian Cojoc, *Istoria Dobrogei în secolul XX. Canalul Dunăre-Marea Neagră (1949-1953)*, Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2001, p. 16.

[6] *Ibidem*, p. 17.

[7] Prin Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 613/1949 a fost pus la Dispoziția Direcției Generale a Canalului, un fond de 8,1 miliarde lei pentru lucrările de proiectare, cercetare şi construcție necesare în anul 1949; ANIC, CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 181/1949, f. 2.

[8] Era nevoie de topografi, ingineri, tehnicieni, sudori, fierari, tâmplari, lăcătuşi, dar şi personal administrativ şi auxiliar, iar în Bucureşti şi principalele oraşe ale țării s-au înființat birouri de recrutare a forței de muncă pentru Canal; Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul polițienesc (1948-1965)*, Iaşi, Editura Polirom, 2001, p. 165.

[9] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 181/1949, f. 2.

[10] De altfel, această lozincă a fost instalată pe un stâlp în fața cantinei muncitoreşti de la Cernavodă; Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru*. *Încercare de reconstituire a unui proces comunist (29 august–1 septembrie 1952)*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 32.

Forța de muncă de pe şantierele Canalului provenea din trei zone distincte: munca liberă plătită, cu oameni provenind din diverse categorii sociale, cu profesii diferite, recrutați din toată țara[11]; militari în termen, din care unii lucrau în construcții, în timp ce alții erau însărcinați cu paza obiectivelor sau a deținuților; munca forțată a deținuților, în marea lor majoritate politici, cu condamnări administrative sau penale. Considerați în actele oficiale drept ,,forță de muncă pentru completarea efectivelor muncitoreşti" şi având statutul de ,,colonişti MAI", deținuții au reprezentat categoria umană supusă la cele mai grele munci de la Canal[12].

La 24 martie 1950, la nivelul conducerii Ministerului de Interne, în prezența lui Marin Jianu, ministru adjunct, a generalului Alexandru Nicolschi şi a colonelului Gavril Birtaş, s-a discutat utilizarea deținuților din penitenciare la ,,diferite munci în interior şi exterior", hotărându-se folosirea pe şantierele de la Canal a următoarelor categorii de deținuți: ,,condamnații pentru port ilegal de armă şi pentru trecere frauduloasă de frontieră, cu pedepse până la 12 ani, condamnații cu pedepse până la 10 ani, pentru infracțiuni politice ca uneltiri împotriva ordinii sociale şi anume: răspândirea de zvonuri sau informații false, privitoare la situațiunea economică a țării, nemulțumiri ale populației etc. (art. 198 C.P.), instigarea locuitorilor de a se ridica contra ordinii constituționale şi sociale şi uneltire contra ordinii sociale (art. 207-209 C.P.), încercarea de a provoca răsvrătire (art. 210 C.P.), producerea dezordinei în Stat prin uzurparea de funcțiuni militare (art. 121 C.P.), crimele şi delictele prevăzute în art. 213 şi 214 C.P., omisiunea denunțării infracțiunilor contra liniştii publice (art. 337 C.P.) adică a asocierii pentru comitere de crime şi delicte (art. 315 C.P.), a organizării în formațiuni militare fără încuviințarea autorităților (art. 326 C.P.), a fabricării, transportării şi păstrării de arme şi explozibile (art. 335 C.P.), ațâțarea contra liniştii publice, adică purtarea de embleme, steaguri, uniforme nepermise de lege, îndemnarea la desordine (art. 323-324, 328, 329, 331 C.P.), strângerea, fabricarea, transportarea sau păstrarea în mod clandestin de arme, muniții de orice fel, maşini infernale în scop de a le întrebuința el însuşi sau a le da făcătorilor de rele (art. 335-336 C.P.), răspândire de publicații interzise, adică reproducerea, vânzarea sau distribuirea de scrieri, desene sau imprimate, interzise de autoritățile în drept (art. 325 C.P.), instigarea publică, adică instigarea directă a publicului la nesupunere către legi sau către autorități sau la comiterea de crime sau delicte (art. 327 C.P.), precum şi încercarea de a întreprinde sau întreprinderea de acțiuni împotriva formei de guvernământ democratice, injuria rasială, adică atingerea în orice mod a onoarei sau prestigiului naționalităților conlocuitoare sau a unei persoane şi aplicarea de tratamente diferențiate pe temeiul de rasă, limbă etc (art. 327 bis şi 330 C.P.)"[13].

Numărul deținuților din coloniile de muncă de la Canal a variat în funcție de amploarea lucrărilor, remarcându-se o creştere numerică semnificativă: de la 19,2% în septembrie 1949 şi 20,7% în iunie 1950, se ajunge la 43,8% în luna mai 1951, pentru ca, în noiembrie 1952, deținuții să ajungă la 82,5% din totalul muncitorilor de la Canal. Pe parcursul anului 1953, efectivul de deținuți a evoluat de la 47,5 în trimestrul I, la 62,4% în trimestrul III[14]. Sugestiv pentru modul în care se făceau internările administrative este declarația din 16 martie 1968 a col. Ilie Bădică, directorul Unităților de Muncă în perioada 1950-1953: ,,Arestările acestor deținuți se făceau după nevoi şi, în general, pentru nevoile necesare construcției Canalului Dunăre-Marea Neagră. Dacă la Canal trebuiau 5000 de oameni,

---

[11] Doina Jela, *Canalul Morții*, în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism şi represiune în România. Istoria unui fratricid național*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, p. 129.

[12] Marian Cojoc, *op.cit.*, p. 69.

[13] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1949-1989)*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iaşi, Editura Polirom, 2002, pp. 105-106.

[14] Exprimate în cifre, aceste procente înseamnă 6400 deținuți în septembrie 1949, 5382 în iunie 1950, aproximativ 15 000 în vara anului 1950, 20 768 în noiembrie 1952, 20 193 în aprilie 1953 şi 14 244 în iulie 1953; Marian Cojoc, *op.cit.*, pp. 73-77.

tovarăşul [Gheorghe] Hossu, directorul general al Canalului, dădea telefon tovarăşului Teohari [Georgescu, ministrul de Interne] şi apoi intra în funcțiune aparatul colonelului Dulgheru [Mişu, şeful Direcției Anchete a Securității] care împărțea sarcinile, stabilind ce număr de deținuți să aducă fiecare regiune. Arestările se făceau după nevoile Canalului şi nu după vina anumitor elemente duşmănoase regimului"[15].

Proiectul Canalului Dunăre-Marea Neagră prevedea un traseu ce urma valea Carasu, din Cernavodă spre Poarta Albă, apoi spre nord prin dealul Nazarcea spre Năvodari, debuşând în mare prin portul Taşaul, Capul Midia de azi, având o lungime de 65-70 de km, de-a lungul căreia erau înşirate mai multe colonii de muncă forțată[16]: Cernavodă (Columbia), cu un efectiv variind între 1200 şi 8000 de deținuți; Saligny, cu un efectiv ce a variat între 2000 şi 8000 de deținuți, majoritatea femei, deținutele condamnate politic fiind amestecate cu cele de drept comun; Km 5, cu circa 2000 de deținuți; Km 31, cu aproximativ 1500 de deținuți; Poarta Albă, cu un efectiv care a variat între 10 000 şi 12 000 de deținuți; Galeş cu aproximativ 3000 de deținuți; Noua Culme, cu un efectiv variind între 2000 şi 7500 de deținuți; Taşaul, cu circa 1500 de deținuți; Peninsula, numită şi Valea Neagră, cu un efectiv între 6000 şi 8500 de deținuți; Capul Midia[17], cu un efectiv ce varia între 500 şi 2500 de deținuți. De asemenea, mai funcționau două lagăre speciale la Eforie cu 300 de deținuți şi Constanța (Stadion) cu 400 de deținuți, cât si lagărele auxiliare, aşa-numitele întreprinderi agricole, de la Seimeni, Saligny, Medgidia, Basarabi, Năvodari şi Castelu[18].

Colonia de la Cernavodă, situată în partea nordică a localității, era considerat un lagăr special pentru deținuții ,,contrarevoluționari" folosiți la diferite lucrări de excavații[19]. Poarta

[15] ACNSAS, fond D, dosar nr. 54, vol. 3, ff. 60-61.

[16] Un fost deținut politic descrie cum arăta o colonie de muncă de la Canal: „Lagărul, dreptunghiular şi în pantă, era înconjurat de o dublă rețea de sârmă ghimpată, înaltă de cel puțin 3 metri, cele două şiruri de pari şi de sârmă ghimpată fiind la câțiva metri unul de altul, şi străjuite fiind la colțuri şi, din loc în loc, în lungul laturilor – şi desigur la poartă –, de câte un observator înalt, cu acoperiş, tronconic şi deschis spre cele patru puncte cardinale, astfel încât santinela de pe platforma lor să poată vedea pe oricine s-ar apropia de gardurile de sârmă, fie din interiorul lagărului, fie din afara lui. Lângă poartă pe stânga, se afla clădirea administrației lagărului, unde-şi avea biroul şi comandantul, dar, bineînțeles, locuințele tuturor securiştilor se aflau peste drum de lagăr, unde erau şi barăcile soldaților. În interior, de-a lungul rețelelor de sârmă, pământul era arat şi greblat proaspăt pe o lățime de câțiva metri. De-a lungul celor două laturi lungi ale platoului, se aflau înşirate în paralel o serie de barăci, lungi de circa 20 de metri, intrarea era la mijloc într-un fel de mic vestibul, din care se deschideau cămăruțe – pentru brigadieri – iar în dreapta şi stânga câte o încăpere mare, cu priciuri duble pe două laturi, o sobă pe una din laturile înguste şi două-trei ferestre pe una din laturile lungi. Acesta era planul celor mai multe dintre barăci, deşi mai erau şi unele de alte dimensiuni şi în alt fel împărțite în interior, pentru bucătăria lagărului, pentru magazii, pentru infirmerie şi, bineînțeles, pentru administrația lagărului şi pentru corpul de gardă. În mijlocul lagărului era un spațiu liber de cel puțin un hectar, în pantă, ca tot terenul, numit platou, pe care erau adunați deținuții pentru orice formalitate oficială, ca şi pentru formarea brigăzilor dimineața înainte de pornirea la lucru"; Vladimir Dumitrescu, Închisorile mele. Memorii, postfață de Silvia Marinescu-Bîlcu, Bucureşti, Editura Albatros, 1994, pp. 18-19.

[17] Referitor la regimul aplicat în coloniile de muncă de la Canal, un fost deținut politic, medic de profesie, a declarat în timpul anchetei din 1953: ,,Deținuții erau scoşi la muncă continuu, atât ziua, cât şi noaptea şi în toate duminicile, fără nici un repaus, atât pe ploaie, furtună sau zăpadă şi, când noaptea târziu ne întorceam de pe şantier, complet uzi şi înghețați, eram introduşi în barăci şi înghesuiți unul lângă alții, pe nişte priciuri de lemn, fără să ni se permită să ne uscăm îmbrăcămintea, astfel că dormeam cu veştmintele ude, iar dimineața plecam din nou pe şantier, cu îmbrăcămintea neuscată şi, cum era timp de iarnă, îmbrăcămintea de pe noi îngheța"; Monica Grigore, Oana Ionel, *Colonia de muncă forțată Capul Midia: punct terminus al Canalului suferinței* în vol. *Arhivele Securității*, Bucureşti, Editura Nemira, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, 2004, p. 102.

[18] Arhiva Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Sighet, fond colonii şi lagăre de muncă, neinventariat.

[19] Un fost deținut de la Cernavodă, a dezvăluit, în timpul anchetelor, abuzurile la care erau supuşi deținuții: ,,Într-o dimineață am asistat la o nouă scenă din aceeaşi piesă. În timp ce detaşamentele ieşeau pe poartă pentru a se aduna la locul de muncă, doi-trei epileptici au căzut din cauza bolii pe care o aveau chiar în fața porții de la ieşire. Brigadierul [Nicolae] Cârcu cu toate că era iarnă grea, zăpadă şi ger, n-a binevoit să aprobe ca aceşti

Albă a fost cea mai mare colonie de muncă de la Canal, în luna iunie 1950, colonia având peste 6000 de deținuți, iar în martie 1952, erau aproximativ 12 000. Rata mortalității era foarte ridicată, doar într-o singură zi, 17 februarie 1953, au murit 10 deținuți[20]. Norma zilnică de muncă era de $3m^3$ de pământ excavat de către fiecare deținut, transportul cu roaba la 100-150 de metri, încărcări şi descărcări de vagoane cu o normă de $7m^3$/deținut/zi, construirea de barăci şi clădiri, sfărâmarea pietrei la carieră sau construirea de căi ferate[21]. La Saligny, la câțiva kilometri de Dunăre, se lucra cu roaba, se descărcau şi se încărcau vagoane cu pământ scos din săparea Canalului, iar la Capul Midia[22], colonia cea mai îndepărtată şi mai inaccesibilă, la patruzeci de kilometri de portul Constanța, după cum nota un fost deținut politic ,,munca era dintre cele mai grele, regimul cel mai inuman, iar şefii cei mai crunți"[23]. Deținuții trebuiau sa facă blocuri mari de ciment de aproximativ o tonă, pentru construcția unui dig, iar totul se făcea manual: transportul sacilor de ciment, amestecarea cimentului cu lopata, transportarea cimentului în forme pe tărgi supraîncărcate[24].

La colonia de la Midia, în luna martie 1952, deținuții munceau la ecluza care trebuia să facă legătura între Canal şi lacul Taşaul, iar pentru aceasta era nevoie să se sape o porțiune de plajă, care era de fapt o masă stâncoasă. Artificierii dinamitau peretele, deținuții spărgeau piatra şi o încărcau în vagoneți, de unde era transportată la marginea lacului Taşaul şi descărcată, tot de deținuți. Norma era de trei vagoneți pe zi. Infiltrațiile de apă făceau ca deținuții să muncească 12 ore pe zi cu picioarele în apa rece de 3-4°C. Se muncea continuu, schimburile alternând de la 8 dimineața la 8 seara şi de la 8 seara la 8 dimineața.

Colonia de muncă Km 31 era considerată unitate de pedeapsă, aici lucrând împreună deținuți politici, frontierişti şi cei de drept comun. Un fost deținut politic descrie în memoriile sale atmosfera din această colonie: „Munca era deosebit de grea. Trebuia să intri în mocirlă până la genunchi, câte o dată până la brâu, şi să smulgi papură, stuf, sălcii şi alte plante. Apoi se drena apa şi, în cele din urmă, se trecea la săparea Canalului. Încărcam vagonul cu rădăcini de plante, îl împingeam cam 400 m, apoi îl descărcam. Brigadierii şi supraveghetorii cu bâta în mâini ne amenințau şi ne îndemnau la treabă. Intram în apă, şi din nou începeam să smulgem rădăcini şi să încărcăm vagonul. Aveam momente de totală rătăcire, gânduri de nimicire, de sinucidere. Seara, ajungeam la barăci morți de oboseală, mâncam ce apucam, ne

---

nenorociți să fie ridicați din zăpada unde căzuseră. Ba din contră a ordonat ultimului detaşament care urma să iasă pe poartă să treacă peste ei călcându-i. Cu toate acestea n-a fost nici unul din cei 80 din front s-o facă, cu toate că privirile d-lui prim erau îndreptate spre picioarele celor care nu vroiau să execute ordinul său. În acelaşi timp însă o căruță încărcată cu gunoi trasă de doi cai se îndrepta spre poartă. Un gând diabolic îi împinge până acolo bestialitatea, încât îi comandă căruțaşului să treacă cu caii şi căruța peste cele trei epave nenorocite culcate în zăpadă, lucru pe care încearcă să-l şi facă căruțaşul, fără pic de şovăire, însă în ultimul moment, cei trei au fost traşi de sub copitele cailor de câțiva deținuți"; ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 6, f. 21.

[20] Într-o declarație din 16 martie 1968**,** colonelul Ilie Bădică, directorul Unităților de Muncă în perioada 1950-1953, a menționat: ,,În colonia de la Cernavodă în iarna anului 1952-1953 au murit peste 70 de deținuți, bolnavi şi bătrâni, aduşi din diferite penitenciare din țară"; ACNSAS, fond D, dosar 54, vol. 3, f. 63.

[21] Un fost deținut politic de la Canal nota în memoriile sale: ,,La Poarta Albă ca să mutăm 1 km de cale ferată la o distanță de 200 m, desfăceam calea ferată în 10 tronsoane de câte 100 m. Între două traverse intra câte un om şi, astfel, 100 de oameni se înşirau între cele 2 şine. La comanda brigadierului ridicam cu toată puterea. Fiecare dintre noi trebuia să se angajeze cu maximum de efort pentru a disloca calea ferată. Dacă nu reuşeam, foloseam ranga sau lomul [rangă de oțel folosită în operațiile de aşezare a şinelor de cale ferată]. După ce o dislocam, toți cei 100 intram între traverse, prindeam fiecare cu nădejde şi, la comandă, ridicam şi porneam spre locul unde trebuia să o montăm"; Gheorghe Bâgu, *Mărturisiri din întuneric*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1993, p. 135

[22] În timpul anchetei privind abuzurile din coloniile de muncă de la Canal, un fost deținut de la Capu Midia a declarat: ,,Bolnavi cu răni grave, slăbiți în ultimul hal, astfel că nu mai rămăsese decât scheletul de ei erau trimişi în cârji la lucru. Au fost cazuri când au venit de pe şantier deținuți morți de frig sau în agonie"; ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 6, f. 34.

[23] Constantin Cesianu, *Salvat din infern*, traducere de Maria Alexe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, pp. 309-310.

[24] *Ibidem*, p. 170.

scoteam bocancii şi cădeam pe paturi îmbrăcați şi uzi. Dimineața, când venea deşteptarea, năuci de somn şi înghețați de frig, cu ochii umflați de răceală, ne încălțam cu obielele şi bocancii uzi, beam cafeaua sau ceaiul, ne încolonam şi aşteptam la poartă ca să fim numărați. După numărare, plecam cu cântec la locul de muncă”[25]. Peninsula, numită şi Valea Neagră, situată la 20 km de Midia, era specializată în munca la carierele de piatră, iar deținuții trebuiau să scoată blocuri enorme pentru diguri, piatra fiind spartă cu ciocanul şi cărată manual la vagoane, pentru a fi folosită pentru susținerea liniilor ferate şi a drumurilor din lagăre. Această muncă era foarte dură, aici fiind trimişi deținuții cu pedepse mari.

Coloniile de muncă de la Canal era conduse de un comandant, secondat de un adjunct, în timp ce ofițerul operativ, însărcinat cu activitatea informativă din colonie, conducea un birou special, format din câțiva ofițeri şi un număr semnificativ de informatori, prin intermediul cărora ştia tot ce se întâmplă în colonie. Paza era asigurată de militari în termen, iar coloniile erau înconjurate de garduri duble de sârmă ghimpată, înalte de 3-4 metri de-a lungul cărora erau miradoare cu soldați înarmați cu puşti mitralieră, ce aveau ordin să tragă după trei somații rapide: ,,Lagărul era înconjurat de o dublă rețea de sârmă ghimpată, înaltă de 3-4 metri, de-a lungul căreia erau miradoare din care, cu puştile mitralieră în poziție de tragere, soldații supravegheau toate mişcările deținuților. Era strict interzis să te apropii la mai puțin trei-patru metri de această rețea, sub amenințarea deschiderii focului armelor automate din miradoare. Cel care făcea imprudența să intre în această zonă foarte vag delimitată era somat de trei ori rapid şi apoi urma o rafală de puşcă mitralieră. Era fulgerător şi fără drept de apel. Am auzit adesea oameni care nu mai puteau îndura suferințele spunând: o să mă arunc în sârma ghimpată. Şi nu arareori se auzeau somațiile drastice ale santinelelor, urmate de focurile de armă care puneau capăt zilelor nefericitului deținut. Această măsură era pe atât de atroce, pe cât era de inutilă, căci rețeaua de sârmă ghimpată era atât de înaltă, atât de solidă şi atât de încâlcită încât era absolut imposibil de trecut prin ea. Dar ea avea darul de a te face să simți mai bine faptul că administrația era decisă să întrețină teroarea. De altfel totul se petrecea foarte repede şi între prima somație şi declanşarea tirului nu era un interval mai mare de trei secunde şi deținutul, care din greşeală ar fi ajuns în această zonă, nici n-ar fi avut timp să se întoarcă”[26].

Programul zilnic al deținuților din coloniile de muncă de la Canal[27] prevedea trezirea la 3.30 dimineața, apoi urma spălarea, alinierea pe platou, numărătoarea, chinuitoare întrucât putea dura şi o oră datorită lipsei de minimă educație a brigadierului şi ofițerului de serviciu, încolonarea pentru masă, un lichid negru şi cald generic numit cafea, o bucată de pâine şi un cubuleț de marmeladă, după care deținuții plecau la muncă. Nu erau scutiți de lucru decât cei accidentați sau deținuții cu febră de peste 39°C, iar cei care nu reuşeau să-şi îndeplinească norma mai multe zile la rând era băgați în aşa-numita ,,carceră”[28].

Ioan Slobodă, şeful Direcției Coloniilor de Muncă a declarat, în timpul anchetei din 1953, că deținuții de la Canal trebuiau să lucreze nouă ore, dar când existau lucrări urgente se

---

[25] Gheorghe Bâgu, *op. cit.*, p. 132.
[26] Constantin Cesianu, *op. cit*, pp. 200-201.
[27] În perioada aprilie-mai 1952, Alexandru Drăghici, în acel moment şeful Direcției Generale Politice din MAI, a vizitat şantierele de la Canal, constatând că regimul de muncă şi de viață al deținuților nu este specific unui regim de detenție, ci era un regim ,,liberal” şi ,,boieresc”, viitorul ministru de Interne, considerând că deținuții trăiau mai bine decât ostaşii care-i păzeau; Ştefan Marițiu, *Procesele publice de la Canalul Dunăre-Marea Neagră*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953. Mecanismele terorii*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999, p. 305.
[28] ,,Carcera”, în coloniile de muncă de la Canal, era reprezentată de o ladă de lemn, dispusă în picioare, având o lățime de 60 de cm şi o înălțime de până la 2,10 metri. Unul din pereți reprezenta uşa, iar printre scândurile prost îmbinate pătrundea cu uşurință ploaia şi vântul, întrucât aceste ,,carcere” erau situate afară, de regulă lângă corpul de gardă. Deținuții erau introduşi în ,,carceră” seara, la întoarcerea de la lucru, fiind lăsați doar în cămaşă şi indispensabili, nevoiți să îndure frigul, în special în sezonul de toamnă-iarnă; Constantin Cesianu, *op. cit*., pp. 230-231.

lucra şi 10 sau 11 ore. Din cauza volumului mare de muncă, mâna de lucru trebuia exploatată la maxim, iar Marin Jianu[29], ministru adjunct de Interne a hotărât, în vara anului 1952, că şi deţinuţii bolnavi trebuiau să realizeze o jumătate de normă. În cazul nerealizării planului, deţinuţii trebuiau să lucreze în două schimburi, câte 12 ore zilnic[30].

În luna ianuarie 1953, la Ministerul de Interne, în prezenţa ministrului Pavel Ştefan şi a colonelului Ioan Slobodă, s-a hotărât împărţirea deţinuţilor din coloniile de muncă în trei categorii, în funcţie de această împărţire urmând să primească şi norma de hrană. Altfel, deţinuţii care depăşeau normele cu peste 30%, aveau o masă de peste 3200 de calorii, cei care realizau norma, fără să o depăşească primeau sub 3000 de calorii, iar deţinuţii care nu reuşeau să-şi îndeplinească norma primeau doar 2400 de calorii[31].

Atât din parcurgerea lucrărilor cu caracter memorialistic, cât şi din declaraţiile din timpul anchetei din 1953 privind abuzurile din coloniile de muncă de la Canal, se poate constata că în rândul deţinuţilor politici foamea era endemică, existând mărturii despre consumul de iarbă, câini, pisici, larve de cărăbuşi, plante sau alte vietăţi considerate nutritive[32].

Alături de foamea continuă şi munca extenuantă, deţinuţii de la Canal erau supuşi la numeroase bătăi şi torturi fizice. Un raport întocmit la solicitarea Consiliului Securităţii Statului, la 17 martie 1968, menţiona câteva din abuzurile la care erau supuşi deţinuţii de la Canal: **„**Fără nici o justificare, mulţi deţinuţi au fost bătuţi cu ranga de fier, casmaua, lopata, cureaua de la ventilatorul tractoarelor, unii dintre ei murind în urma traumatismelor, iar alţii rămânând schilozi pentru toată viaţa. S-au practicat şi alte metode: asasinarea prin împuşcare, interzicerea tratamentului deţinuţilor bolnavi, contrar indicaţiilor medicale şi scoaterea lor la muncă în mod forţat, fapt care a dus la moartea unora; pedepsirea unor deţinuţi de a sta cu picioarele în apa îngheţată; legarea unor deţinuţi de mâini şi ţinerea lor în timpul iernii în zăpadă şi carcere dezbrăcaţi, iar vara, în soare pentru a fi muşcaţi de ţânţari; folosirea unor instalaţii electrice pentru electrocutarea unor deţinuţi, alergarea cu cai a deţinuţilor, călcarea lor cu copitele, precum şi dezbrăcarea şi tăvălirea lor prin mărăcini; asasinarea prin împuşcare şi profanarea cadavrelor deţinuţilor”[33].

Lipsa alimentaţiei şi a unui tratament medical adecvat[34], la care s-au adăugat eforturile fizice foarte mari şi condiţiile de muncă precare au condus la o mortalitate ridicată în rândul

---

[29] La o întâlnire cu reprezentanţii conducerii Direcţiei Generale a Canalului, desfăşurată la începutul lunii iunie 1952, la Constanţa, Marin Jianu a cerut vigilenţă sporită faţă de deţinuţi: „Va trebui ca vigilenţa pe şantierele Canalului să nu dispară nici un moment, fiindcă duşmanii aceştia nu au altă treabă decât a gândi cum au gândit şi înainte de a fi aici, de a sabota, de a unelti, de a face jocul lor, iar dacă nu suntem atenţi, lăsăm pe aceşti duşmani să-şi facă jocul. De aceea, atrag atenţia ca în organizarea muncii pe şantiere să se ţină cont de elementele cu care lucrăm, să simtă aceşti oameni că fac închisoare”; Marian Cojoc, *op. cit.*, p. 72.

[30] Monica Grigore, Oana Ionel, *op.cit.*, p. 101.

[31] *Ibidem*, p. 103.

[32] Semnificativă este declaraţia medicului Alexandru Popovici, deţinut la colonia de muncă Capul Midia: ,,Locotenentul major [Liviu] Borcea, în afară de faptul că se purta brutal cu deţinuţii, pe care îi bătea zilnic, fără nici un motiv, practica în acelaşi timp şi o altă metodă de terorizare a deţinuţilor şi anume metoda înfometării. Toată iarna, din ordinul locotenentului-major Borcea, ni se dădea ca hrană numai năut, arpacaş şi o ciorbă de ceapă. Din cauza eforturilor supraomeneşti la care eram supuşi la muncă, a frigului şi a statului în picioare, foamea în rândul deţinuţilor devenise atât de chinuitoare, încât deţinuţii erau nevoiţi să se hrănească cu ierburi, rădăcini şi chiar cu animale ca pisici, câini, şerpi, broaşte. Chiar şi eu personal, pentru a-mi potoli foamea, am strâns iarbă de pe jos şi am mâncat-o, numai ca să am ceva în stomac”; *ibidem*, p. 104.

[33] ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 6, f. 30-31.

[34] Un exemplu în acest sens găsim în declaraţia medicului Gheorghe Munteanu, deţinut în colonia de la Cernavodă: ,,În ziua de 5 martie 1953 a fost internat în infirmeria coloniei deţinutul Răpciug Ion. Acesta a stat 15 zile la carceră în lanţuri şi apoi a fost trecut în infirmerie fiindcă i se umflaseră picioarele şi nu le mai simţea, fiind ridicat şi adus pe targă pentru a i se da îngrijirile medicale necesare. L-am reţinut în infirmerie deoarece membrele inferioare erau tumefiate până aproape de genunchi, iar labele picioarelor până la mijlocul gambelor erau de culoare neagră-vineţie, fără puls şi reci. Am întocmit foi de evacuare la spital, dar până la 16 martie nu

deținuților. Numărul deținuților politici morți în coloniile de la Canal poate fi estimat la câteva mii, deși datele oficiale ale MAI din 1968 înregistrează un număr mult mai mic, de 656 decese, însă, așa cum declara colonelul Ilie Bădică, șeful Unităților de Muncă, din dispoziția conducerii MAI ,,multă vreme decesele nu au fost anunțate la Sfatul Popular"[35].

Ritmul lent în care avansau lucrările, în pofida sumelor imense investite în construcția Canalului au determinat autoritățile să găsească așa-numiți vinovați pentru starea dezastruoasă a lucrărilor. În realitate era vorba de niște ,,țapi ispășitori", întrucât cel mai simplu motiv ce putea fi invocat era sabotajul economic[36]. Astfel, conducerea tehnică a Canalului a fost arestată și condamnată în urma unor procese-spectacol după modelul sovietic de la sfârșitul anilor 1930. Imediat după arestarea celor considerați vinovați de acțiuni de ,,sabotaj", înainte ca ancheta să stabilească ce fapte au săvârșit, în presa centrală și locală s-a început o adevărată campanie împotriva celor arestați, calificați drept sabotori și diversioniști, solicitându-se pedepsirea lor exemplară[37].

La 1 septembrie 1952, în cadrul unui proces de tip stalinist, Tribunalul Militar Teritorial București, în deplasare la Poarta Albă, a pronunțat sentința în procesul ,,bandei de sabotori și diversioniști de la Canalul Dunăre-Marea Neagră". Cinci persoane au fost condamnate la moarte pentru sabotarea ,,propășirii economiei naționale a RPR", iar alte cinci la pedepse ce variau între 20 de ani și muncă silnică pe viață[38]. Dintre cei condamnați la moarte, Aurel Rozei-Rozenberg, Nicolae Vasilescu-Colorado și Dumitru Nichita au fost executați la 13 octombrie 1952, iar în cazul lui Petre Cernătescu și Gheorghe Georgescu pedeapsa a fost comutată în muncă silnică pe viață[39].

Între 8-10 septembrie 1952 a fost judecat de Tribunalul Militar Teritorial București un alt proces de sabotaj la Canal, iar prin sentința nr. 6 din 10 septembrie 1952 au fost condamnate 15 persoane pentru ,,sabotarea propășirii economiei naționale"[40].

---

am putut obține evacuarea. Trimiterea la spital era necesară pentru a se face amputarea și a salva viața deținutului. În ziua de 16 martie, deținutul a murit în infirmerie" ; ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 6, f. 36.

[35] Marian Cojoc, *op.cit.*, p. 91.

[36] Semnificativ în acest sens este următorul fragment din sinteza întocmită în 1968 de comisia de anchetă a partidului, privind procesele de ,,sabotaj" judecate la Canal în august-septembrie 1952: ,,Din documentele existente reiese că situația lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră era dezastruoasă și ea se datora concepției greșite a întregii construcții care, în consecință, era sortită eșecului. S-a trecut la execuția lucrărilor fără a se asigura condițiile organizatorice, tehnice, materiale și umane necesare, cheltuindu-se jumătate din fondurile alocate încă din faza de început a lucrărilor. Pentru a se acredita ideea că neregurile existente pe șantierul Canalului erau consecința unei acțiuni de sabotaj și a se abate atenția de la adevăratele cauze menționate mai sus, s-au înscenat acțiuni judiciare împotriva unor oameni nevinovați. În aceste două procese s-au sacrificat oameni, trei persoane nevinovate de săvârșirea vreunei fapte penale fiind și executate, în scopul justificării unei idei total compromise"; ACNSAS, fond D, dosar 54, vol. 3, f. 196.

[37] Următorul fragment, publicat în ziarul Scânteia, din 1 august 1952, este concludent: ,,Constructorii Canalului Dunăre-Marea Neagră au primit cu o profundă satisfacție știrea descoperii și arestării bandei de sabotori și diversioniști. Pe șantierele Canalului au avut loc mitinguri fulger, în care constructorii au comentat comunicatul apărut în presă. S-a cerut cea mai aspră pedeapsă pentru ticăloșii care, mânați de ură împotriva poporului și turbând de furie împotriva succeselor tot mai mari pe care le dobândesc constructorii Canalului și întreg poporul muncitor au încercat să încetinească lucrările uneia din marile noastre construcții socialiste"; ACNSAS, fond D, dosar 54, vol. 3, ff. 186-187.

[38] Aurel Rozei-Rozenberg, șeful sectorului planificare, inginerul Petre Cernătescu, consilier tehnic, șeful sectorului mecanic, inginerul Gheorghe Georgescu-Topuslău, inginerul șef al Atelierelor Centrale Medgidia, inginerul Nicolae Vasilescu-Colorado, șeful Sectorului Ecluză Cernavodă și mecanicul de locomotivă Nichita Dumitru au fost condamnați la moarte, în timp ce inginerul Nicolae Frangopol, șeful Diviziei plan-producție din sectorul planificare și inginerul Mircea Ciorapciu, șeful sectorului tehnic de execuție au fost condamnați la muncă silnică pe viață, inginerul Oprișan Ionescu, șef de grupă în Sectorul Tehnic și inginerul Constantin Nițescu, șef adjunct mecanic 25 ani muncă silnică, Petre Vieru, mecanic de locomotivă la 20 ani muncă silnică; ACNSAS, fond D, dosar 54, vol. 3, ff. 145-148.

[39] Ibidem, f. 148.

[40] Inginerii Gheorghe Crăciun, Emilian Hossu și Gheorghe Garofeanu au fost condamnați la muncă silnică pe viață, inginerul Ion Sgură, subinginerul Nicolae Naghel, inginerii agronomi Boris Străistaru, Vicențiu Bercescu,

Ca un efect al proceselor din toamna anului 1952 de la Canal, cei mai buni muncitori, de teama unor noi procese, au plecat pe alte şantiere, iar proiectanţii şi inginerii au început să încarce proiectele prin coeficienţi de siguranţă mai mari pentru a preveni un eventual eşec ce putea fi interpretat drept sabotaj. De altfel, lucrările de construcţie a Canalului au continuat în acelaşi ritm greoi[41], datorat atât utilajelor suprasolicitate şi a erorilor de proiectare, cât şi a permanentului amestec al activiştilor de partid în problemele de producţie şi a folosirii masive a muncitorilor necalificaţi[42].

Comisia de partid constituită în 1967-1968 pentru a analiza activitatea Ministerului de Interne[43] şi a Securităţii în timpul lui Gheorghiu-Dej a stabilit, în cazul proceselor de la Canal, pe baza studierii materialului de anchetă, a declaraţiilor unor inculpaţi, a unor anchetatori şi a membrilor completului de judecată[44], că hotărârile pronunţate în anul 1952 erau ,,netemeinice şi nelegale” întrucât ,,recunoaşterile inculpaţilor sunt rezultatul constrângerilor fizice şi morale pentru a mărturisi că sunt vinovaţi de fapte pe care nu le-au comis”[45]. Mai mult, unii dintre martorii au pus în sarcina acuzaţilor fapte săvârşite chiar de ei, iar în timpul procesului ,,nu s-au făcut verificări tehnico-economice, expertize şi nu există acte de constatare a avariilor ce ar fi fost produse”[46].

După înscenarea aşa-numitor „procese ale sabotorilor”, prin HCM nr. 801 din 8 septembrie 1952, Direcţiunea Generală a Canalului Dunăre-Marea Neagră a trecut în subordinea Ministerului de Interne, scopul declarat fiind ,,întărirea disciplinei şi ordinei în cadrul lucrărilor de construcţie”[47].

După moartea lui Stalin, între 8-13 iulie 1953, conducerea Partidului Comunist Român, în frunte cu Gheorghiu Dej a vizitat Moscova, întâlnindu-se cu liderii sovietici. Cu acest prilej, Nikita Hruşciov, prim-secretar al CC al PCUS a criticat investiţiile enorme, egale

---

Ion Ninulescu şi Alexandru Stănescu, şefii unor sectoare din cadrul unor gospodării agricole de la Canal, Menelas Farmachi, referent la Sectorul tehnic, Constantin Dănilă, contabil şef la gospodăriile agricole ale DGC şi mecanicii Dinu Butoianu, Constantin Lipan, Constantin Ianoş, Florea Dimancea au fost condamnaţi la pedepse cuprinse între 8 şi 25 ani muncă silnică. În urma recursurilor formulate de inculpaţi, s-a hotărât rejudecarea procesului, iar la 25 ianuarie 1954**,** Procuratura a decis să claseze cauza întrucât faptele imputate inculpaţilor se încadrau în categoria ,,neglijenţei în serviciu”, amnistiată prin Legea 4/1954; Ştefan Mariţiu, *op.cit.*, pp. 311-312.

[41] În şedinţa Consiliului de Miniştri din 5 martie 1953 s-a discutat despre probleme de natură tehnică şi organizatorică existente pe şanierele de la Canal, subliniindu-se lipsa personalului calificat (strungari, mecanici de locomotivă, maiştri, impegaţi), insuficienţa spaţiilor de cazare pentru muncitori, dificultăţile aprovizionării cu apă potabilă, precaritatea asistenţei sanitare etc.; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri - Stenograme, dosar nr. 4/1953, ff. 1-59.

[42] Florian Banu, *Radiografia unei mistificări. Procesul sabotorilor de la Canal*, în „Arhivele Securităţii”, Bucureşti, Editura Nemira, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii CNSAS, 2004, p. 139.

[43] Semnificativ pentru modul în care se discuta despre pedepsirea unor vinovaţii pentru abuzurile din anii `50 este următorul fragment, reproducând intervenţia lui Ion Gheorghe Maurer din cadrul Comitetului Executiv al CC al PCR din 19 septembrie 1968, privind riscurile care puteau să apară în cazul organizării unui proces fostului ministru de Interne, Alexandru Drăghici: ,,Apărarea lui Drăghici va scoate la iveală o serie de lucruri urâte nu numai în ceea ce priveşte anumite practici ale unei anumite părţi a conducerii într-o anumită epocă, dar şi legătura acestor practici cu alte practici de unde s-au inspirat. Procesul ar lua un caracter nu numai împotriva unor elemente ale conducerii române, dar ar lua un caracter de proces care se face într-un stat care este foarte sensibil la aceasta. Nu am avea nimic de câştigat în aceasta, dimpotrivă, în asemenea condiţii, noi nu am putea lăsa procesul public, adică să-l dezbatem, ar trebui să-l facem în şedinţă secretă, iar în şedinţă secretă s-au făcut toate porcăriile pe care le dăm acum şi căutăm să le îndreptăm. Aşa că mie mi se pare că soluţia cea mai bună este să lăsăm lucrurile să se îndrepte către prescripţie din punct de vedere judiciar”; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 156/1968, ff. 14 -15.

[44] Generalul Alexandru Petrescu a fost rechemat din rezervă, special pentru acest proces, și desemnat președintele completului de judecată, precizându-i-se de la început scopul misiunii sale: ,,judecarea de urgență a unui grup de sabotori de la Canal, ale căror fapte sunt dovedite” urmând să se conformeze indicațiilor ,,ce le va primi de la organele Securității, care se aflau la Constanța”; Ştefan Mariţiu, *op.cit.*, p. 309.

[45] *Ibidem*, p. 308.

[46] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 156/1968, f. 21.

[47] Marian Cojoc, *op. cit.*, p. 34.

cu totalul investițiilor din agricultură, angajate în activitatea de construcție a Canalului. Mai mult, liderul sovietic a afirmat: ,,Canalul acesta nu ne uneşte, ci ne desparte. Este o idee ruşinoasă”[48]. În mod cinic, liderii sovietici nu mai doreau să audă de construcția Canalului, deşi acțiunea a demarat în urma indicațiilor sovietice, din anul 1948. După întoarcerea delegației româneşti în țară, s-a constituit Comisia guvernamentală pentru lichidarea lucrărilor de la Canal, iar la 18 iulie 1953, aceasta a hotărât sistarea oricăror activități constructive de pe şantiere[49].

La 17 iulie 1953, prin Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 20.404 s-a decis încetarea oficială a lucrărilor de construcție de la Canal[50], urmând ca fondurile alocate şantierelor de la Canal să fie destinate ,,măririi producției agricole, alimentare şi a mărfurilor de larg consum, în scopul ridicării nivelului de trai al poporului şi satisfacerea nevoilor mereu crescânde, materiale şi culturale, ale oamenilor muncii”[51]. Organizatoric, sarcina încheierii operațiunilor de la Canal a revenit Comisiei de Lichidare a Lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră[52].

Oficial, la mijlocul anilor 1950, nu se putea recunoaşte faptul că ritmul de creştere economică a României în acea perioadă nu putea să permită susținerea unei lucrări de asemenea anvergură, motivându-se eşecul acțiunii atât prin greşeli de natură tehnică, cât şi prin sabotarea lucrărilor din partea ,,duşmanilor poporului”[53]. Lucrările de construcție a Canalului Dunăre-Marea Neagră au fost reluate, din ordinul lui Nicolae Ceauşescu, 20 de ani mai târziu, în 1973[54].

---

[48] Mircea Chirițoiu, *Lichidați Canalul, liniştit, fără țipete* în ,,Magazin istoric”, nr. 7, iulie 1999, p. 28.
[49] Marian Cojoc, *op. cit.,* p. 162.
[50] Dintre lucrările realizate pe şantierele Canalului în intervalul 1949-1953, pot fi menționate: excavații realizate în valea Carasu, folosit ulterior drept canal de irigații; atelierele mecanice din Medgidia şi uzina termoelectrică de la Ovidiu; mutarea liniei ferate Cernavodă - Saligny de pe amplasamentul Canalului; mutarea stației Dorobanțu cu 1 km spre nord pentru executarea podului de la Poarta Albă; construirea unei noi linii ferate (Dorobanțu - Nazarcea – Taşaul) de 34 km cu 5 stații; realizarea liniei ferate la fabrica de ciment Medgidia; construirea oraşelor Poarta Albă şi Năvodari; Arhiva Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Sighet, fond Colonii şi lagăre de muncă, neinventariat.
[51] Ştefan Marițiu, *op. cit.,* pp. 312-313.
[52] Marian Cojoc, *op. cit.,* p. 143.
[53] Constantin Cheramidoglu, *Regimul de muncă la Canalul Dunăre-Marea Neagră (1952),* în „Arhivele Totalitarismului”, anul IV, nr. 10, 1/1996, p. 108.
[54] Monica Grigore, Oana Ionel, *op.cit.,* p. 115.

„Reeducarea” de la Piteşti şi Gherla (1949-1951)

Cunoscută datorită cărții lui Virgil Ierunca drept „fenomenul Piteşti”[1], acțiunea de ,,reeducare” desfăşurată în perioada 1949-1951 în câteva închisori şi colonii de muncă din cadrul sistemului concentraționar românesc[2], s-a bazat pe utilizarea terorii fizice combinată cu diverse tehnici de abuz psihic, scopul urmărit fiind distrugerea personalității individului[3].

Acțiunea de ,,reeducare” a debutat în vara anului 1948 în penitenciarul Suceava, dar în această fază a fost lipsită de violență, vizându-se mai ales însuşirea doctrinei marxiste prin lecturi şi dezbateri pe marginea materialelor propagandistice. Inițiatorul acțiunii a fost Alexandru Bogdanovici[4], care, pentru a da consistență acțiunii sale, a adresat, în intervalul august-decembrie 1948, mai multe memorii conducerii administrative şi de partid[5]. Începând din luna februarie 1949, în conducerea ,,reeducării” din penitenciarul Suceava apare un nou personaj, Eugen Țurcanu[6], a cărui rol creşte o dată cu constituirea Organizației Deținuților cu Convingeri Comuniste[7], cu o structură asemănătoare formelor organizatorice ale partidului comunist[8]. Această asemănare nu era pe placul autorităților comuniste şi, în aprilie 1949,

---

[1] Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, Paris, Limite 1981, (ediția românescă, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990).

[2] Alături de închisorile din Piteşti şi Gherla, unde acțiunea de ,,reeducare” a cunoscut intensitatea maximă, au existat tentative de extindere a acțiunii şi în penitenciarele din Braşov şi Ocnele Mari, sanatoriul-penitenciar TBC de la Târgu Ocna, precum şi în colonia de muncă Peninsula; Costin Merişca, *Tragedia Piteşti. O cronică a „reeducării” de la Piteşti*, Institutul European, 1997, pp. 22-24; 37-39.

[3] Un fost deținut politic, trecut prin ,,reeducarea” de la Piteşti, considera pe bună dreptate că la Piteşti ,,s-a urmărit destrămarea psihică a deținuților şi, în parte s-a reuşit: în laboratorul experimental de la Piteşti a intrat un om, omul de lângă noi, şi la celălalt capăt a ieşit un cadavru, o epavă, un monstru sau un om ce poartă stigmatul unor cumplite suferințe”; Nicu Ioniță, *Teroarea-psihofiziologie şi psihopatologie*, în *Anii 1949-1953. Mecanismele terorii*, Romulus Rusan (ed.), Bucureşti, Fundația Academia Civică, p. 29. *Analele Sighet 7*.

[4] Născut la 8 iunie 26 mai 1922, la Soroca, student la Facultatea de Drept din Iaşi, legionar, condamnat în 1943 la 6 luni închisoare corecțională, în luna februarie 1944 a evadat din închisoare. În 1945 a fost din nou condamnat la 3 ani închisoare corecțională, fiind eliberat condiționat la 15 martie 1947. Rearestat la sfârşitul lunii mai 1948, a fost condamnat prin Sentința Tribunalului Militar Iaşi nr. 137 din 5 februarie 1949 la ,,18 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică şi confiscarea averii” pentru uneltire contra ordinii sociale, întrucât din luna noiembrie 1947, a condus Corpul Studențesc Legionar Iaşi; Centrul de Cercetare şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice ,,General Radu Rosetti” din Piteşti, Tribunalul Militar Iaşi, Sentențier 1-236/1949.

[5] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 3. f. 319; vol. 6. f. 230.

[6] Fiul lui Gheorghe şi Elena, s-a născut la 8 iulie 1925 în comuna Păltiniş, regiunea Suceava. A activat în cadrul Frățiilor de Cruce participând la rebeliunea legionară în Câmpulung. Reuşeşte să urmeze timp de aproape 3 ani cursurile Facultății de Drept din Iaşi, devenind membru în Biroul Politic al organizației locale a partidului comunist. Denunțat pentru trecutul său legionar, a fost arestat, 25 iunie 1948**,** iar prin Sentința 137 din 5 februarie 1949 a Tribunalului Militar Iaşi, condamnat la 7 ani închisoare corecțională pentru activitate legionară. Transferat de la Suceava, la penitenciarul Piteşti, în aprilie 1949, a condus acțiunea de „reeducare” a studenților prin metode de o violență ieşită din comun. La 18 august 1951 a fost mutat la penitenciarul Gherla unde şi-a continuat acțiunea până în decembrie 1951. Cei care l-au cunoscut îl caracterizează ca fiind de o inteligență ieşită din comun dublată de o memorie formidabilă. Însă şi-a folosit aceste calități în scopuri diabolice: cu o cruzime şi bestialitate ce depăşeşte orice imaginație, a torturat, potrivit propriilor declarații, peste 300 de deținuți. La 19 decembrie 1951 a fost transferat la Jilava. Ridicat de DGSS, la 2 iunie 1952, a fost supus unei anchete dirijate, privind acțiunea de ,,reeducare” care trebuia să ajungă la concluziile dinainte stabilite de oficialii Ministerului de Interne. În 1954, în urma „procesului“ organizat de autoritățile comuniste a fost condamnat la moarte şi confiscarea averii, prin Sentința nr. 32 din 10 noiembrie 1954 a Tribunalului Militar pentru Unitățile MAI, pentru „crima de acte de teroare în grup şi acte de pregătire la crima de uneltire contra securității interne a RPR“. La 17 decembrie 1954 a fost executat la Jilava, iar decesul a fost înregistrat la Sfatul Popular al comunei Jilava la 5 octombrie 1962; Arhiva Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenței de la Sighet, în continuare ACIMS. Recensământul populației concentraționare, Fişa de încarcerare nr. 438; 11/953,

[7] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 6. f. 217.

[8] Organizația avea o conducere formată dintr-un secretar (E. Țurcanu) şi câțiva responsabili pe diverse probleme: propagandă şi agitație (A. Bogdanovici), cadre, organizatoric, cultural; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 1, f. 75.

referentul politic al penitenciarului[9] i-a atras atenția lui Eugen Țurcanu că ,,a făcut o greşeală folosind formele organizatorice de partid în activitatea reeducării”[10]. Încă din penitenciarul Suceava, Țurcanu i-a cerut lui Bogdanovici să dezvolte latura informativă a „reeducărilor” întrucât „atât partidul, cât şi Securitatea au nevoie de informații, iar aceste informații trebuie să le furnizăm noi”[11]. După transferarea lui Țurcanu la Piteşti, în aprilie 1949, rolul Organizației Deținuților cu Convingeri Comuniste s-a încheiat, fiind nevoită să se autodizolve în urma ordinului primit din partea administrației penitenciarului[12].

Aşa cum rezultă din mai multe declarații din timpul anchetelor din 1953-1954[13], acțiunea de „reeducare” din închisoarea Suceava era cunoscută atât de conducerea închisorii (directorul Aurel Tiron), cât şi de anumite persoane din conducerea Direcției Generale a Penitenciarelor. Astfel, inspectorul Iosif Nemeş, şeful Serviciului Inspecții, a vizitat în două rânduri penitenciarul Suceava, iar printre cei care au fost scoşi la raport cu ocazia acestor inspecții s-a numărat atât Eugen Țurcanu, cât şi Alexandru Bogdanovici[14]. Acest aspect este important de reținut atunci când se analizează problema transferului studenților legionari de la penitenciarul Suceava la închisoarea din Piteşti, întrucât acesta a fost coordonat de la centru şi nu s-a realizat întâmplător[15].

Penitenciarul Piteşti a fost ales pentru acest experiment datorită amplasamentului, întrucât era o închisoare de maximă securitate aflată în afara oraşului, departe de orice aşezare umană, fiind propice aplicării tehnicilor de tortură, deoarece nimeni nu putea auzi țipetele deținuților. În toamna anului 1949, în penitenciarul din Piteşti erau închişi aproximativ 1000 de studenți, arestați în cursul anului 1948, majoritatea foşti legionari. Asupra lor se va focaliza acțiunea de ,,reeducare”, declanşată la 6 decembrie 1949. Caracteristica specială a ,,reeducării”[16], care avea mai multe etape[17], era coabitarea în aceeaşi celulă a victimei şi a călăului, aceştia fiind, în majoritate cazurilor, în relații de prietenie. După ce erau supuşi la torturi sistematice[18], iar capacitatea lor de rezistență era anihilată[19], deținuții erau obligați să

---

[9] Sublocotenentul Stângă a fost numit referent politic al penitenciarului Suceava în luna martie 1949; Mircea Stănescu, *Istorie şi memorie a reeducării*, în *Experimentul Piteşti-reeducarea prin tortură*, editor Ilie Popa, vol. I, Piteşti, Fundația Culturală Memoria-Filiala Argeş, 2003, p. 95; în continuare *Experimentul Piteşti- reeducarea prin tortură*.
[10] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 1, f. f. 92.
[11] Ibidem, f. 93.
[12] Ibidem, f. 94.
[13] A se vedea în acest sens ASRI, fond P, dosar 26979, vol 3, f. 319-328.
[14] Ibidem, vol. 3, f. 319.
[15] Andrea Dobes, *Aspecte privind începutul acțiunii de ,,reeducare” în penitenciarul Suceava (1948-1949),* în *Experimentul Piteşti - Reeducarea prin tortură*, p. 112-113.
[16] În lucrările cu caracter memorialistic, ,,reeducarea” a fost prezentată sub diverse aspecte, Grigore Dumitrescu, *Demascarea*, München, 1978; Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, ed. cit., 1990, D. Bacu, *Piteşti: centru de reeducare studențească*, Bucureşti, Editura Albatros, 1991, Gheorghe Bâgu, *Mărturisiri din întuneric*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1993; Viorel Gheorghiță, *Et ego! Sărata – Piteşti – Gherla – Aiud - Timişoara*, Editura Marineasa, 1994; Nicolae Călinescu, *Preambul pentru camera de tortură*, Timişoara, Editura Marineasa, 1994; Ioan Muntean, *La pas, prin „reeducările” de la Piteşti, Gherla şi Aiud sau Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane*, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1997; Aurel Vişovan, *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce m-ai părăsit*?, vol. 1 Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 1999; Dumitru Gheorghe Bordeianu, *Mărturisiri din mlaştina disperării*, vol. 1; Bucureşti, Editura Gama, 1995; Octavian Voinea, *Masacrarea studențimii române în închisorile de la Piteşti, Gherla şi Aiud,* Bucureşti, Editura Majadahonda, f.a.; Traian Popescu, *Reeducare. Terorismul din închisorile Piteşti şi Gherla* în „Analele Sighet 7”, p. 532-545; Mihai Timaru, *Mecanismele terorii*, în „Analele Sighet 7”, pp. 546-552; Aurel Brazdă, *Victimă şi martor ocular al Fenomenului Piteşti la Gherla între 1950 şi 1952,* „Analele Sighet 7”, p. 553-570; Ştefan Domocoş, *Tot despre reeducarea de la închisoarea Gherla*, în „Analele Sighet 7”, p. 571-577.
[17] Ruxandra Cesereanu coord., *Tortură şi oroare: fenomenul Piteşti (1949-1952),* în Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național, Iaşi, Editura Polirom, 2006, p. 157.
[18] Câteva declarații ale unor deținuți, scrise în 1952, în timpul anchetei, sunt sugestive: „După bătaia pe care am descris-o, am fost scos într-o zi în mijlocul camerei împreună cu încă doi deținuți, care erau vopsiți pe față cu

scrie aşa-numitele demascări, în care trebuiau să dezvăluie tot ce au ascuns cu ocazia anchetelor de la Securitate[20]. Demascările aveau forma unor note informative şi conţineau aspecte privind activitatea personală sau a unor cunoscuţi împotriva regimului. Problemele cele mai frecvente, prezente în cadrul demascărilor, vizau organizaţiile subversive, depozitele de muniţie şi armament, reţelele de trecere frauduloasă a frontierei, persoanele bănuite de spionaj în favoarea Occidentului, posesorii de cărţi interzise, valută, metale preţioase sau numele unor angajaţi din sistemul penitenciar care s-au comportat mai blând faţă de ei în închisoare. Ultimele faze ale ,,reeducării" urmăreau distrugerea personalităţii şi a moralului

---

pastă de dinţi şi cremă de ghete. Am fost obligaţi să ne sărutăm reciproc în fund, după aceasta m-au forţat să-mi bag degetul în fund şi apoi să-l sug. După aceasta, timp de două săptămâni am fost obligat să fac în fiecare seară şi dimineaţă lungi şi istovitoare exerciţii fizice, ca fandări, culcări şi să mă dau peste cap pe ciment, în cameră. Un alt mijloc de tortură la care am fost supus, era acela de a sta dezbrăcat numai în cămaşă pe cimentul ud, trebuind să mă uit totodată la becul ce ardea în tavan. În timpul acestor poziţii chinuitoare, nu eram lăsaţi să mâncăm decât tot aşa, fie într-un picior, fie cu mâinile ridicate în sus. Cine îşi schima poziţia, era bătut. Într-o zi am fost dus la closet şi obligat să-l curăţ cu mâinile, ca apoi fără să-mi dea voie să mă spăl, m-au pus să-mi mănânc pâinea. Tot în acest timp un deţinut mi-a dat pe la gură cu un băţ cu materii fecale, iar în momentul când am protestat, am fost bătut de către aceştia, apoi am fost pus să stau trei zile în poziţii chinuitoare, şezând cu picioarele întinse şi corpul aplecat pe spate, având în permanenţă lângă mine un planton care mă lovea în momentul în care îmi schimbam poziţia indicată".(Gabor Chirică, fragment din procesul verbal de interogatoriu, 11 aprilie 1952, *apud Memorialul Ororii. Documente ale procesului de reeducare din închisorile Piteşti, Gherla,* Bucureşti, Editura Vremea, 1995, p. 14, „Colectivul camerei a acţionat asupra mea timp de două luni, întrebuinţând următoarele metode de maltratare şi torturare: bătaia în nenumărate rânduri la fund, tălpi şi palme cu coada de mătură, bătaia la vârful degetelor, am fost bătut peste spate cu coada de mătură, cu vârful cozi de mătură la piept, bătut peste muşchii de la mâini, bătut peste fluierele picioarelor cu coada de mătură, am fost izbit de perete, am fost puşi să ne batem unul pe altul, am fost forţaţi să mâncăm din gamelă fără lingură întinşi pe burtă, să mâncăm pâinea din 3 înghiţituri, stând într-un picior, am fost pus în poziţii chinuitoare şi anume: pe şezut cu mâinile întinse pe genunchi, în picioare lângă perete timp de mai multe zile şi nopţi, stat într-un picior cu mâinile în sus, stat în picioare cu mâinile în sus şi bagaj în spate, am fost forţat să stau la 1/2 m de la perete, cu capul lipit de perete şi mâinile la spate şi alte poziţii chinuitoare. Am fost mânjit de 3 ori pe la gură cu un băţ plin de excremente omeneşti, nu ni se dădea apă, am stat în poziţii incomode timp de două săptămâni, am făcut în nenumărate rânduri culcări şi flexiuni". (Obreja Aurel, fragment din procesul verbal de interogatoriu, 21 aprilie 1952 *ibidem*, pp. 23-24); „A doua zi, în timpul mesei nu ni s-a permis să mâncăm normal, ci stând în genunchi, cu mâinile la spate, trebuind să mâncăm cu gura direct din gamelă. Fiind o poziţie grea îţi pierdeai echilibrul şi cădeai cu faţa în gamelă s-au pe ciment. Acest gen de tortură a fost aplicat timp de o săptămână. La trei zile după prima bătaie, am fost luaţi din nou de către aceeaşi deţinuţi, dezbrăcaţi trântiţi la podea şi bătuţi din nou cam un sfert de oră fiecare. În timpul bătăii, un deţinut şi-a făcut necesităţile şi a fost silit să-şi mănânce excrementele. După aceasta am fost puşi să ne sărutăm în fund unul pe altul şi să ne tragem de organele genitale. Într-altă zi dimineaţa, mi-au băgat în gură un băţ cu materii fecale, luat de la closet. În aceeaşi noapte am primit cea mai cruntă bătaie dintre toate: am fost pus să mă dezbrac în pielea goală, mi s-au pus ochelari la ochi şi am fost dus într-un colţ al camerei. Aici mi s-a aplicat o bătaie sistematică, cu o curea împletită sau cu un prosop împletit. Întâi am fost bătut la cap timp îndelungat, apoi peste fiecare parte a corpului. Această bătaie a durat 1-2 ore. După aceia am fost pus iar într-o poziţie chinuitoare, iar eu am leşinat, nemaiputând suporta durerile. În jurul zilei 20 iulie am fost bătuţi la tălpi şi la fund, fiind dezbrăcaţi în pielea goală. După aceasta ne-au întors faţa la perete şi toţi cei aflaţi în cameră, trecând prin faţa noastră, ne-au scuipat în fund, iar pe noi ne-au pus apoi să ne lingem reciproc în fund, în spectacolul întregii camere. În zilele acestea nu ni s-a dat să bem apă de loc. Fiindu-mi sete, am cerut să beau. Drept răspuns, cei cinci care erau în aceeaşi serie de bătaie cu mine, au fost puşi să mă scuipe în gură". (Stoica Aureliu, fragment din procesul verbal de interogatoriu, 23 aprilie 1952, *ibidem,* pp. 33-34).

[19] Aşa cum remarca un fost deţinut, trecut prin ,,reeducare", rezistenţa la tortură a fost diferită de la o persoană la alta: ,,Între puterea de rezistenţă a omului la chin şi punctul de topire a metalelor există o oarecare asemănare. Unii au cedat numai când l-au văzut pe altul plin de sânge şi schilodiţi în bătăi, fără ca ei înşişi să fi luat vreo palmă. Alţii au cedat după o palmă sau după o bătaie bună, alţii la sute de bătăi, alţii s-au sinucis sau au înnebunit iar alţii au fost ucişi. Unii au cedat după o zi de tortură, alţii după o lună, unii după luni iar alţii după ani de tortură. Toţi am fost însă topiţi, în termeni comunişti muiaţi, conform afirmaţiei: De beton armat să fiţi şi tot o să vă muiem. Dar cum să nu ne topim, când carne nu mai aveam, iar ciolanele ne erau umflate şi negre de ciomege?"; Dumitru Gh. Bordeianu, *op.cit.*, p. 193.

[20] În cadrul penitenciarului din Piteşti, Eugen Ţurcanu avea o cameră specială, în care exista hârtie, cerneală şi toc, aici fiind aduşi deţinuţii bătuţi pentru a-şi scrie demascările; (ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 6, f. 182.

deținuților, întrucât ei trebuiau să demonstreze că s-au rupt complet de trecut. Cei ajunşi în această fază trebuiau să-şi facă „demascarea publică", prin intermediul unei autobiografii, în fața celorlalți deținuți din cameră, sub supravegherea comitetului de ,,reeducare". Pentru a fi apreciată, autobiografia trebuia să fie cât mai negativă, iar cel torturat trebuia să acuze[21], folosindu-se de ficțiune, tot ce avea mai drag: familia, credința, prietenii şi în cele din urmă pe el însuşi[22]. Majoritatea studenților de la Piteşti erau creştini practicanți, iar acum erau nevoiți să-şi nege credința, hulind împărtăşania şi cântând cântece religioase în care erau introduse cuvinte obscene. Relațiile din cadrul familiei trebuiau prezentate în modul cel mai aberant cu putință, din care să rezulte cât mai multe legături incestuoase, marcate de perversiuni sexuale[23]. Abia de acum deținutul ,,reeducat" putea intra în faza finală, în care era obligat să-şi tortureze cel mai bun prieten[24]. Dacă ,,reeducatorii" apreciau că era prea blând în bătăile pe care le administra, se considera că acțiunea nu a reuşit, iar deținutul era supus din nou ,,reeducării"[25].

Documentele oficiale din timpul ,,procesului" organizat de autorități în toamna anului 1954 menționau câteva din metodele de tortură folosite în timpul ,,reeducării": ,,Bătaia deținuților cu ciomege, cu vână de bou, curele, frânghii, picioare de la paturi, cozi de mătură, ținerea deținuților în poziții chinuitoare timp îndelungat cu ochii la bec, într-un picior, cu bagaje de la 20 la 40 kg pe spate, statul cu fața la perete, pe şezut, cu mâinile întinse la picior, smulgerea părului din cap şi a mustăților cu mâna, pe viu, sau cu ajutorul unui aparat confecționat dintr-un nasture prins cu ață, strivirea degetelor de la mâini şi picioare prin folosirea unui instrument special confecționat de ei, punerea unei cantități exagerat de mare de sare în mâncare fără să le dea apă deținuților, obligarea deținuților sub teroare de a mânca în poziții incomode, fără să folosească mâinile, de a mânca mâncarea fierbinte, direct, fără să o mestece, opărindu-şi limba şi esofagul, dezlipindu-se piele de pe limbă şi buze, obligarea deținuților sub tortură să mănânce materii fecale, fie ale lor, fie ale altor deținuți, să bea urină, urinându-se în gura lor, punerea deținuților să se bată cap în cap unii cu alții până li se umflau capetele şi cădeau în nesimțire, dezbrăcarea deținuților complet, după care erau trecuți printr-un cerc de bătăuşi care-i loveau până ce cădeau în nesimțire, apoi erau călcați în picioare şi bătuți cu diferite corpuri tari şi cu picioarele până le rupeau coastele şi îşi pierdeau cunoştința, apăsarea pe coşul pieptului de către mai mulți deodată, lovirea deținuților cu bocancii şi cu cărămizi peste piept, față sau alte părți sensibile ale corpului, punerea deținuților cu capul în

---

[21] Un exemplu în acest sens este mărturia unui fost deținut de la Pitești, reprodusă într-o notă a Consiliului Securității Statului din 18 martie 1968: „Am fost bătut pe tot corpul cu vâna de bou. Mi-au fost strivite degetele de la mâini şi picioare cu cleştele de lemn. Mi s-a dat mâncare fierbinte. Am fost obligat să mănânc materii fecale şi să beau urină. Mi s-a smuls părul din cap cu o sfoară. Aceste chinuri m-au determinat să dau declarații mincinoase, spunând că toată familia mea a făcut spionaj"; ASRI, fond D, dosar 10.844, vol. 3, f. 56.

[22] Semnificativ în acest sens este mărturia unui fost deținut, trecut prin ,,reeducarea" de la Piteşti: ,,Trebuia să mă autobatjocoresc, să spun că am fost un prefăcut, un escroc, că i-am mințit pe alții. Mi-am dat seama ce vor şi m-am scuipat singur cât au vrut ei"; Eugen Măgirescu, *Moara dracilor* în „Memoria", nr. 13, p. 39.

[23] Un fost deținut supus ,,reeducării" îşi amintea: ,,Unii dintre noi au inventat sau au exagerat fapte pe care nu le-ar putea crede nici cea mai bolnavă minte, numai ca să fie sincer crezuți şi să scape de torturi. Erai întrebat dacă în afară de furt, minciună, înşelătorie, pe care trebuia să le mărturiseşti public, ai mai comis şi perversiuni sexuale, deoarece prostituția conştiinței privind mai ales perversiunile şi relațiile sexuale"; Dumitru Gh. Bordeianu, *op.cit.,* p. 187.

[24] Gestul de a-şi lovi prietenul continuă să-i obsedeze şi azi pe unii din ,,foştii piteşteni": ,,Ştiu că am lovit, dar nu în fața amenințării, ci a confuziei care mă învăluise, incapabil fiind de a mai gândi şi raționa. Că am lovit tare sau nu, nu mai are nici o importanță, ci faptul că am lovit omul care îmi era cel mai drag şi de la care învățasem atâtea lucruri. Am lovit omul pentru care aş fi fost capabil să merg la moarte. Cu voie sau fără voie, încet sau tare, nu mai are importanță, ci faptul că am lovit contează şi de aici a început căderea"; *Ibidem,* p. 90.

[25] Pentru amănunte, vezi Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul polițienesc (1948-1965),* Iaşi, Editura Polirom, 2001, pp. 157-1963; Banu Rădulescu, *Preambul la „Dosarul Piteşti",* în „Memoria", nr. 1, pp. 18-27 şi nr. 2, pp. 16-24.

closet şi cu picioarele în sus”[26]. Datorită acestor torturi sistematice aplicate deținuților[27], în perioada ,,reeducării” din penitenciarul Piteşti (decembrie 1949-august 1951), au fost înregistrate 21 cazuri de deces[28].

Acțiunea de ,,reeducare” din penitenciarului Piteşti a fost sprijinită atât de Alexandru Dumitrescu[29], directorul închisorii[30], cât şi de cei trei ofițeri de informații din penitenciar (Ion Marina, Mihai Mircea şi Marin Iagăru). În perioada desfăşurării ,,reeducării”, în penitenciarul Piteşti au avut loc mai multe inspecții din partea unor persoane din conducerea Ministerului de Interne, fapt care întăreşte convingerea că acțiunea era nu doar cunoscută la nivel central, ci şi orientată în direcția dorită. Printre cei care au inspectat penitenciarul Piteşti în intervalul 1950-1951, se regăsesc Marin Jianu[31], ministru adjunct în Ministerul Afacerilor Interne[32] şi

[26] ASRI, fond P, dosar nr. 26979, vol. 11, ff. 228-229.

[27] Într-un document oficial se făceau câteva referiri la cauzele deceselor unor deținuți din penitenciarul Piteşti supuși ,,reeducărilor”: ,,Unul dintre deținuți după ce a fost bătut crunt a fost lovit în ficat, dându-i-se lovitura de grație, după care a decedat. Altul, după o bătaie groaznică a fost pus cu capul descoperit la geam deschis iarna, primind meningită şi decedând. Un altul a murit bolnav de inimă după 5 luni de torturi”; ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 6, f.178.

[28] Cronologic, această listă se prezintă astfel: Iliescu Vasile (28 ianuarie 1950), Cucu Mircea (ianuarie 1950), Băderescu Bazică (4 februarie 1950), Şerban Gheorghe (10 februarie 1950), Vătăşoiu Gheorghe (18 februarie 1950), Ionescu Teofronie (21 februarie 1950), Niță Corneliu (26 februarie 1950), Poenaru Hanibal Cornel (28 februarie 1950), Nistor Constantin (februarie 1950), Turtureanu Ion (13 aprilie 1950), Bogdanovici Alexandru (15 aprilie 1950), Bucur Mircea (24 aprilie 1950), Gavrilescu Eugen (25 aprilie 1950), Neacşa Constantin (8 mai 1950), Cantemir Vasile (14 mai 1950), Iosub Mihai (29 iulie 1950), Vasilescu Marin (30 iulie 1950), Călinescu Nicolae (29 august 1950), Pintilie Ioan (14 ianuarie 1951), Balanişcu Chirică (4 iulie 1951), Limberea Paul (8 iulie 1951); Mircea Stănescu, *Asupra numărului morților din reeducarea ,,de tip Piteşti” (1949-1951),* în Experimentul Piteşti-Reeducarea prin tortură, pp. 369-370.

[29] Fiul lui Dumitru şi Elena, născut la 20 iunie 1914 în comuna Dragoteşti, regiunea Craiova, absolvent a 6 clase liceale, până în august 1945 a fost funcționar inferior PTT, fiind apoi încadrat în Direcția Generală a Penitenciarelor şi numit director al penitenciarului Ploieşti. A deținut această funcție până în iunie 1946, când a fost retrogradat din funcție pentru ,,lovirea gardienilor şi favoruri făcute deținuților”. În iulie acelaşi an, a fost numit director al penitenciarului Piteşti. A fost arestat la 12 iulie 1953, deoarece „în perioada 1949-1953 îndeplinind funcția de director al penitenciarului Piteşti împreună cu alții au ajutat şi favorizat banda de legionari a lui Țurcanu Eugen să întreprindă în penitenciare o serie de acte de teroare, creând o atmosferă de teroare la locurile de deținere şi cauzând chiar victime”. Condamnat prin sentința nr.101 din 16 aprilie 1957 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a la 7 ani muncă silnică şi confiscarea totală a averii pentru ,,crimă de favorizare a actelor de teroare”. La 17 iunie 1957 a fost transferat la penitenciarul Văcăreşti, de unde a fost mutat, la 21 iunie 1957, la închisoarea Jilava. Două zile mai târziu a fost transferat la Ocnele Mari, iar la 13 noiembrie 1957, eliberat prin grațierea pedepsei conform Decretului 534/957 al Prezidiului Marii Adunări Naționale; ACIMS, Recensământul populației concentraționare, Fişa de încarcerare nr. 27/55, 580/956; AANP, dosar 23.

[30] În referatul întocmit în luna septembrie 1954, de maiorul de securitate Nicolae Toma, cuprinzând rezultatul cercetărilor privind acțiunea de ,,reeducare” se preciza: „Dumitrescu Alexandru a repartizat deținuții în camere în penitenciar în scopul desfăşurării acțiunii de aşa-zisă demascare. A semnat procesul verbal de constatare a morții deținutului Şerban Gheorghe, mort în urma bătăilor, deşi ştia că acest proces verbal este fals. A dat ordin de a se pune diagnostice false pe actele de înmormântare ale deținuților ce au decedat în urma bătăilor, a ordonat gardienilor şi milițienilor să bată deținuții, el însuşi făcând acest lucru. Informațiile obținute în timpul aşa-numitei demascări referitoare la activitatea deținuților, înainte de arestare şi din penitenciar, le-a trimis Direcției Generale a Penitenciarelor şi Regiunii de Securitate Piteşti, iar cele ce priveau penitenciarul Piteşti le-a oprit”; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 23, ff. 281-283.

[31] Fiul lui Gheorghe şi Ioana, s-a născut la 2 august 1913 în comuna Aninoasa, regiunea Craiova. Provenind dintr-o familie nevoiaşă, părăseşte comuna natală pentru a urma o şcoală de ucenici ceferişti la Bucureşti. A lucrat la Atelierele „Grivița” unde intră în contact cu activitățile din ilegalitate ale partidului comunist participând, în 1932, la o acțiune de „lipire de fluturaşi”. După instalarea guvernului Groza, la 6 martie 1945, a fost încadrat în MAI mai întâi ca agent informator, apoi ca detectiv, iar în cele din urmă, comisar ajutor. A fost numit de Teohari Georgescu secretar general al MAI, iar de la 2 aprilie 1948 până în 26 ianuarie 1952, a fost ministru adjunct. După căderea în dizgrație a lui Teohari Georgescu a fost şi el arestat, la 18 februarie 1953. În dosarul său de anchetă este descrisă şi ascensiunea sa rapidă în cadrul MAI: „A parcurs cu repeziciune toate gradele începând de la agent informator cu care a fost încadrat, până la funcția de ministru adjunct. Această ascensiune rapidă nu se datora calităților şi meritelor sale, ci exclusiv lui Teohari Georgescu, care l-a ridicat

colonelul Tudor Sepeanu[33], şeful Serviciului Inspecţii din Direcţia Generală a Penitenciarelor[34].

succesiv în toate funcţiile, cu scopul de a avea în persoana lui Jianu Marin un executant orb şi o persoană docilă." Eliberat în 1954, a fost trimis la „munca de jos", fără să fie luate în discuţie abuzurile şi crimele, care au ieşit la iveală odată cu anchetarea sa, printre care şi rolul său în ,,reeducare"; Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente 1949-1989*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iaşi, Editura Polirom, 2002, pp. 558-559.

[32] Cu ocazia inspecţiei din februarie 1950, Marin Jianu le-a explicat celor care se ocupau de ,,reeducare" despre modul în care trebuie desfăşurată munca „la început cu bătaie pentru intimidare", cerându-le totală discreţie în privinţa metodelor cât şi a lucrurilor discutate. Referitor la această inspecţie, semnificativ este un fragment din declaraţia lui Popa Alexandru, adjunctul lui Eugen Ţurcanu: „Cu această ocazie dl Marin Jianu a inspectat toate camerele din acest penitenciar în care erau încarceraţi deţinuţi. Când d-sa a venit la Camera Nr. 4 de pe Secţia Spital, cameră în care se aflau deţinuţii care fuseseră bătuţi, dând cu ochii de deţinutul Bălănescu, la care erau vizibile urmele bătăii, având capul deformat şi umflat, iar faţa vânătă, d-sa l-a întrebat pe acesta ce-a păţit, la care Bălănescu, aşa cum fusese învăţat să spună, a răspuns că a căzut pe ghiaţă la closet şi s-a lovit la cap. La acest răspuns dl Marin Jianu s-a întors către dl gardian Ciobanu, din paza penitenciarului, care-l însoţea şi i-a spus acestuia, râzând: «Să luaţi măsuri, să spargeţi ghiaţa de la closet». Menţionez faptul că d-sa ştia bine că Bălănescu nu căzuse pe gheaţă şi că fusese bătut deoarece în penitenciarul Piteşti closetele sunt interioare, prevăzute cu calorifer şi afară de aceasta în luna februarie 1950, timpul era călduros, neexistând zăpadă sau ghiaţă în afara clădirii şi deci cu atât mai puţin în interiorul clădirii". Într-o declaraţie scrisă în 1953, în timpul cât a fost anchetat, Marin Jianu a recunoscut că ştia despre „autodenunţurile" pe care le făceau deţinuţii în închisori, fără să aibă cunoştiinţă de faptul că au fost obţinute prin folosirea violenţei: „Ştiu de la colonelul Teodor Sepeanu, colonelul Dulgheru [Mişu, şeful Direcţiei Anchete a Securităţii] şi generalul [Alexandru] Nicolschi, că în închisori, ca rezultat pozitiv al activităţii departamentului proaspăt înfiinţat de inspecţi, legionarii din detenţie au început să facă autodenunţuri din proprie iniţiativă, făcând noi dezvăluiri, care nu apăruseră în timpul anchetării lor dinaintea proceselor. L-am întrebat pe colonelul Sepeanu cum s-au realizat aceste rezultate. Mi-a răspuns că, folosindu-se metodele de iluminare utilizate de ofiţerii acestui departament şi informaţiile pe care ei le-au obţinut, au reuşit să-i convingă pe legionarii întemniţaţi să se autodenunţe. Nu mi s-a spus că s-ar fi folosit în acest sens şi alte metode sau presiuni fizice"; ASRI, fond P, dosar 26979, vol 1, ff. 78-79; Dennis Deletant, *op.cit.*, p. 173.

[33] Fiul lui Bazil şi Frida, s-a născut la 23 octombrie 1914 în Bucureşti. A absolvit Şcoala de Ofiţeri de Cavalerie de la Târgovişte şi a urmat cursurile Facultăţii de Drept timp de 3 ani. În 1941 părăseşte armata ,,prin demisie" şi în schimbul unor sume de bani s-a ocupat de protejarea evreilor de efectele legislaţiei antisemite a regimului antonescian. Cunoscător a patru limbi străine (germană, franceză, engleză şi rusă) s-a ,,orientat perfect" după 23 august 1944 când a intrat în Formaţiunile de Luptă Patriotică fiind numit ajutor al comandantului trupelor de pază de la Comitetul Central. A intrat apoi în cadrul SSI unde s-a remarcat ca ,,fiind un bun bătăuş" în anchetarea lotului fruntaşilor naţional-ţărănişti. Odată cu înfiinţarea Securităţii, în august 1948, a fost numit şef al Direcţiei Regionale de Securitate Bucureşti. În luna mai 1950, la propunerea generalului Gheorghe Pintilie, a fost numit şef al Serviciului Inspecţii din Direcţia Generală a Penitenciarelor, ocupându-se cu organizarea acţiunilor informative în rândul deţinuţilor. Informat de Gheorghe Sucigan, şeful Biroului Inspecţii din penitenciarul Gherla despre metodele violente folosite de studenţi în cadrul acţiunii de ,,reeducare" din penitenciar, Tudor Sepeanu a avut următoarea replică: ,,Foarte bine, lasă-i să se bată între ei, numai voi să nu-i bateţi, voi să nu vă amestecaţi între ei, lăsaţi-i să se frece unii pe alţii, că aceştia au ascuns multe la securitate în timpul anchetelor şi au multe de spus". La 15 martie 1953 a fost arestat, fiind învinuit că ,,între anii 1949-1953, deţinând funcţii în serviciul de informaţii din Direcţia Generală a Penitenciarelor a ajutat şi favorizat banda de legionari a lui Ţurcanu Eugen ca să întreprindă în penitenciare – în special la Piteşti şi Gherla – o mulţime de acte de teroare care au avut ca urmare crearea unei atmosfere de teroare la locurile de deţinere şi cauzarea a numeroase victime". În timpul anchetei a declarat că informaţiile obţinute prin ,,metoda autodemascării" le-a predat superiorilor săi, Gheorghe Pintilie şi Alexandru Nicolschi, din partea cărora a primit şi instrucţiuni despre ,,modul de lucru în problema penitenciarelor şi, deci, şi a autodemascărilor". Prin sentinţa nr. 101 din 16 aprilie 1957 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a fost condamnat la „8 ani muncă silnică şi confiscarea totală a averii" pentru „crima de favorizare a actelor de teroare". La 13 noiembrie 1957 a fost eliberat fiind graţiat prin Decretul 534/957 al Prezidiului MAN. După eliberare a adresat numeroase memorii conducerii de partid şi de stat, în care a încercat să-şi prezinte ,,nevinovăţia" şi „reaua credinţă" a celor care l-au arestat. Nu era capabil să înţeleagă că o reabilitare a sa ar fi compromis partidul, ca organizator al crimelor petrecute la Piteşti şi Gherla; ASRI, fond P, dosar nr. 26979, vol. 23, ff. 242-248; vol. 24, f. 119; ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 1, f. 127; vol. 2, f. 44-49, 62; Marius Oprea, *op.cit*, pp. 565-567.

[34] Într-un interogatoriu din 17 mai 1954, Eugen Ţurcanu a descris întâlnirea cu Tudor Sepeanu, de la jumătatea lunii iunie 1950, precizând că au avut ,,o lungă discuţie între patru ochi". Cu acest prilej, Ţurcanu a întrebat dacă

În luna iunie 1950, acţiunea de „reeducare" de la Piteşti a fost extinsă la penitenciarul Gherla, rezervat până atunci ţăranilor şi muncitorilor. Un prim grup de aproximativ 90 de studenţi consideraţi ,,reeducaţi", conduşi de Alexandru Popa[35], adjunctul lui Eugen Ţurcanu, a fost transferat la Gherla, la 7 iunie 1950. În vederea declanşării acţiunii de ,,reeducare" în penitenciar, Alexandru Popa a luat legătura cu Gheorghe Sucigan, ofiţerul informativ al penitenciarului, pentru a-l sprijini în demersul său[36]. Într-o primă fază, au fost culese date despre persoanele care urmau să fie „reeducate". Au fost introduşi în celule informatori, de regulă studenţi veniţi de la Piteşti, care strângeau date despre starea de spirit a deţinuţilor şi despre discuţiile acestora, după care aceste informaţii erau centralizate şi folosite drept repere pentru începerea ,,demascărilor". La Gherla „reeducarea" propriu-zisă a debutat la începutul lunii septembrie 1950, fiind stopată oficial în decembrie 1951, după transferarea grupului de ,,reeducatori", în frunte cu Eugen Ţurcanu, la Jilava, la 19 decembrie 1951[37].

Întrucât acţiunea de „reeducare" era coordonată de la nivel central[38] şi organizată cu ajutorul unei reţele speciale, la Gherla principalul sprijin al echipei de ,,reeducatori" l-a reprezentat locotenentul Gheorghe Sucigan[39], şeful Biroului Inspecţii din penitenciar[40].

---

doreşte să-i prezinte situaţia ,,reeducării", însă acesta i-a replicat că „nu este nevoie, deoarece o cunoaşte bine". În schimb i-a trasat nişte dispoziţii clare referitoare la activitatea ce urma să o desfăşoare în penitenciarul Piteşti: să înceteze o perioadă cu brutalităţile pentru ,,a crea atmosfera că s-a terminat, pentru ca deţinuţii să nu se mai teamă şi să se manifeste în voie", întrucât principala sarcină a lui Ţurcanu era obţinerea a cât mai multor informaţii legate de activitatea deţinuţilor înainte de arestare, fapt ce ar fi putut duce la noi arestări. Ţurcanu a declarat că, în finalul discuţiei cu Tudor Sepeanu, a fost sfătuit ca în condiţiile în care tactica prevăzută nu aducea rezultatele dorite ,,să le dea [deţinuţilor] un cutremur de nouă grade". Referitor la folosirea metodelor violente în acţiunea de ,,reeducare", într-o declaraţie din 16 martie 1954, colonelul Tudor Sepeanu a precizat: „Bătaia în acţiunea de demascare a fost o metodă de bază, însă nu cea mai principală, dar bătaia era o metodă care se practica în mod organizat în cadrul acţiunii de demascare ce s-a desfăşurat în penitenciarul Piteşti. Dacă bătaia a fost metoda principală în cadrul acţiunii de demascare din penitenciarul Piteşti şi dacă în urma bătăii au fost victime sau deţinuţi grav răniţi în această situaţie îmi iau toată răspunderea mea şi mă consider vinovat de toate torturile şi ororile săvârşite în urma acţiunii de aşa-zisa demascare în tot timpul cât am condus Serviciul de Inspecţii din Direcţia Generală a Penitenciarelor însă nu mi s-a raportat de nimeni că s-au întâmplat astfel de fapte"; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 23, f. 281, *Memorialul Ororii*, p. 125- 128.

[35] Fiul lui Gheorghe şi Sultana, s-a născut la 13 noiembrie 1924 în Praşila (Soroca). Arestat la 12 iunie 1948 şi condamnat la 6 ani pentru activitate contrarevoluţionară. A fost adjunctul lui Eugen Ţurcanu în timpul ,,reeducărilor "de la Piteşti, ocupându-se de începerea acţiunii la penitenciarul din Gherla. Poreclit de ceilalţi deţinuţi Popa Ţanu, s-a remarcat printr-un sadism feroce în torturarea deţinuţilor. Condamnat la moarte prin Sentinţa nr. 32 din 10 noiembrie 1954, iar prin Decretul 459/957 al Prezidiului Marii Adunări Naţionale pedeapsa a fost comutată în muncă silnică pe viaţă. Conform Decretului 5/963 pedeapsa a fost redusă la 25 ani muncă silnică. Eliberat la 30 iulie 1964 de la penitenciarul Aiud, fiind graţiat prin Decretul 411/964; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 11, ff. 192–193; ACIMS, Recensământul populaţiei concentraţionare, Fişa de încarcerare nr. 292.

[36] Popa Gh. Alexandru, Declaraţie din 13.08.1953, *apud Memorialul Ororii* p. 110.

[37] Flori Stănescu, *Reeducarea de la Gherla* în „Arhivele Totalitarismului", anul III, nr. 4/1995, p. 144.

[38] Astfel, o notă din 21 aprilie 1950, emisă de Serviciul Inspecţii din Ministerul de Interne preciza referitor la acţiunea de ,,reeducare": ,,Organele noastre au căutat permanent să intensifice şi să sprijine această acţiune. (…) Întrucât acţiunea a dat rezultate, propunem extinderea experienţei şi la celelalte penitenciare din ţară"; (Mircea Stănescu, *Organismele politice româneşti 1948-1965. Documente privind instituţiile şi practicile,* Bucureşti, Editura Vremea, 2003, pp. 302-304).

[39] Fiul lui Gheorghe şi Ana, s-a născut la 11 mai 1924 în comuna Mădăraş (Bihor). În 1950, după un curs de patru luni a primit gradul de locotenent şi a fost numit şeful Biroului Inspecţii din penitenciarul Gherla, unde a lucrat până în august 1951, când a fost transferat la Bucureşti. La 28 februarie 1953 a fost arestat, deoarece „între anii 1949-1953 în Serviciul de Informaţii din Direcţia Generală a Penitenciarelor a ajutat şi favorizat banda de legionari a lui Ţurcanu Eugen ca să întreprindă în penitenciare o serie de acte de teroare care au avut ca urmare crearea unei atmosfere de teroare la locurile de deţinere şi cauzarea numeroase victime". Întrucât în timpul anchetei nu a vrut să semneze declaraţiile scrise de anchetatori privind apartenenţa sa la serviciile de spionaj occidentale, a fost supus unui ,,regim sever de înfometare, timp de 9 luni de zile, pedepsa cu carcera şi răpirea somnului timp de câte 5-6 zile în şir". Condamnat prin Sentinţa nr. 110 din 16 aprilie 1957 la 7 ani muncă silnică, a fost eliberat la 13 noiembrie 1957 în baza Decretului 534/957 al Prezidiului Marii Adunări Naţionale.

Alexandru Popa, inițiatorul „reeducării" din penitenciarul Gherla, a precizat în timpul anchetei în ce a constat ajutorul primit din partea locotenentului Gheorghe Sucigan: „Izolări de deținuți în camerele de demascare, înființarea de noi camere de izolare, plasarea agenților noştri în munci de răspundere în cadrul atelierelor în vederea adunării materialului de spionaj, recrutarea ca informatori ai Biroului de Inspecții a oamenilor recomandați de noi, trimiterea ca şefi de Secții la et. I şi III a d-lor milițieni ceruți de noi, deconspirări de informatori, divulgarea directivelor primite de d-sa de la Bucureşti, asupra materialului informativ ce interesa Biroul de Inspecții"[41].

În luna iulie 1950, Marin Jianu, ministrul adjunct de Interne a inspectat penitenciarul Gherla[42], iar cu această ocazie le-a spus deținuților din camera 107: „Veți putea continua şi aici, ce ați început la Piteşti însă să aveți grijă să păstrați conspirativitatea acestei acțiuni, iar în această problemă veți sta de vorbă numai cu tov. slt. [Gheorghe] Sucigan"[43]. Într-o declarație din anchetă, Gheorghe Popescu[44] a menționat că în timpul vizitei la penitenciarul Gherla, Marin Jianu le-a cerut studenților din comitetul de ,,reeducare" să folosească bătaia într-o măsură mai mică „mai mult pentru intimidare, la început", întrucât la Piteşti au fost „prea duri", îndemnându-i pe „reeducatori" să pună accent mai ales pe identificarea abaterilor comise de „persoane din cadrul securității şi a penitenciarului pentru că vrea să-şi purifice cadrele"[45].

În timpul acțiunii de ,,reeducare" din penitenciarul Gherla, în intervalul septembrie 1950–decembrie 1951, s-au înregistrat 12 cazuri de deces ca urmare a maltratărilor la care au fost supuşi deținuții[46]. La solicitarea lui Gheorghe Sucigan, ofițerul informativ al închisorii,

---

În 1958, a fost reîncadrat în MAI, funcționând ca angajat civil la peniternclarul Mărgineni până la 1 iulie 1961, când a fost transferat la gospodăria anexă a penitenciarului Oradea. Între timp a adresat mai multe memorii conducerii de partid prin care solicita ,,achitarea de orice penalitate pe linie juridică, reîncadrarea în postul deținut la data arestării, iar timpul petrecut în detenție să fie socotit ca vechime în câmpul muncii". În 1966, datorită agravării unei boli mai vechi de rinichi, a decedat; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 23, f. 242-248; vol. 24, f. 59; ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 1, f. 128-135.

40 Referitor la începutul acțiunii de „reeducare" de la Gherla, într-un raport confidențial al Securității, din septembrie 1954, se preciza: „Sucigan Gheorghe recunoaşte că a dat aprobarea să înceapă aşa-zisa demascare în urma discuțiilor ce le-a avut cu şeful său, Sepeanu Tudor, căruia i-a prezentat acel plan pe care l-a aprobat, după care el a organizat camerele de la etajul III unde s-a desfăşurat aşa-zisa demascare şi a numit milițienii de la acel etaj, punându-i în curent cu cele ce s-au întâmplat". Acest document evidențiază implicarea colonelului Tudor Sepeanu în extinderea „reeducării" la penitenciarul Gherla. Într-o declarație făcută în timpul anchetei, el a recunoscut că a dat „aprobare lui Sucigan Gheorghe să folosească acțiunea de aşa-zisa demascare în penitenciarul Gherla, însă acesta nu a raportat niciodată că în sus-zisa acțiune s-a folosit bătaia şi torturarea deținuților". Documentele oficiale contrazic însă varianta colonelului Tudor Sepeanu, menționând că acesta „cunoştea că la penitenciarul Gherla se folosea metoda bătăii pentru obținerea de informații", fapt confirmat şi de o declarație făcută în timpul anchetei de Avădanei Constantin, fostul şef al Biroului Inspecții din penitenciar, în care menționa că „Sepeanu Tudor cunoştea că la penitenciarul Gherla se folosea metoda bătăii pentru obținerea de informații"; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 23, f. 208-284.

41 Popa Gh. Alexandru, Declarație din 25. 08. 1953, *apud Memorialul Ororii*, p. 213.

42 Cu ocazia anchetării fostului ministru de interne, Teohari Georgescu, printre cei interogați s-a aflat şi Marin Jianu. Cerându-i-se să vorbească despre vizita de la penitenciarul Gherla unde în opinia anchetatorului ,,s-au săvârşit unele atrocități despre care ați avut cunoştință", nu vrea să recunoască, susținând în mod categoric, că „nu a fost niciodată la penitenciarul Gherla şi nu a cunoscut atrocități comise în penitenciare ce s-ar fi soldat cu cazuri mortale". De remarcat e faptul că anchetatorul nu mai insistă, deşi afirmase că „ancheta posedă dovezi″ despre nesinceritatea lui Marin Jianu; ASRI, fond P dosar nr. 40 009, vol. 14, f. 78.

43 Popa Gh. Alexandru, Declarație din 13.08.1953, *apud Memorialul Ororii*, p. 150.

44 Fiul lui Constantin şi Ecaterina, s-a născut la 13 august 1929 în Chişinău. Condamnat inițial la 8 ani pentru activitate contrarevoluționară, a fost condamnat la moarte prin Sentința nr. 32 din 10 noiembrie 1954 şi executat la 17 decembrie 1954 în penitenciarul Jilava; ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 11, ff. 192-193.

45 ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 5, ff. 341-342.

46 Lista cuprinde, în ordine cronologică, doar cazurile de deces din penitenciarul Gherla legate de acțiunea de ,,reeducare": Dâmbu Vasile (6 octombrie 1950), Cristea Ion (7 octombrie 1950), Radovan Dumitru (18 noiembrie 1950), Tâmpa Ion (1 decembrie 1950), Dimciu Garofil (12 decembrie 1950), Dumitru Andrei (12

Viorel Bărbos[47], medicul penitenciarului a falsificat fişele medicale şi actele de constatare a deceselor, deşi ştia despre ,,acțiunea de maltratare a deținuților, a căutat să muşamalizeze, a pus diagnostice false celor morți arătând că aceştia au murit, fie în urma unei boli vechi fie pe baza unei morți naturale[48]".

Extinderea ,,reeducării" la colonia de muncă Peninsula de la Canal a contribuit la deconspirarea secretului acțiunii, atât prin intermediul deținuților care se eliberau, cât mai ales în urma unui incident petrecut în luna iulie 1951. În urma torturilor sistematice[49] aplicate de grupul de ,,reeducatori", doctorul Ion Simionescu, internat în colonia de muncă Peninsula, a intrat, la 10 iulie 1951, în zona interzisă, cu intenția de a fi împuşcat de soldatul de pază din miradorul de supraveghere. Vestea morții doctorului Simionescu a ajuns în Occident, iar la Radio Londra s-a vorbit despre torturarea deținuților politici în închisorile din România[50]. În acest context, autoritățile au decis, în luna decembrie 1951, să stopeze acțiunea de ,,reeducare". De acum, principala preocupare a conducerii Ministerului de Interne a fost găsirea unei soluții ce urmărea disculparea autorităților de ororile ,,reeducării" din închisorile de la Piteşti şi Gherla. Modalitatea aleasă a fost cea a unui proces[51] precedat, în perioada 1952-1954, de o anchetă dirijată, în care vinovățiile autorităților puteau fi recunoscute până la un anumit nivel[52].

Considerând că în timpul anchetei au fost strânse suficiente probe care să le dovedească vinovăția, autoritățile comuniste au trimis în judecată grupul de ,,reeducatori" din jurul lui Eugen Țurcanu. Dar nu în totalitatea sa[53], ci doar foştii legionari, întrucât s-a încercat

---

decembrie 1950), Popescu Gheorghe (ianuarie-martie 1951), Popescu Petre (22 mai 1951), Dincă Ion (20 august 1951), Rusu Ion (august 1951), Ionescu C. Constantin (1951), Marghita Iosif (1951); Mircea Stănescu, *Asupra numărului morților din reeducarea ,,de tip Piteşti" (1949-1951)* în *Experimentul Piteşti-Reeducarea prin tortură*, p. 369-370.

[47] Fiul lui Ion şi Gabriela, s-a născut la 11 ianuarie 1921 în Târgu Lăpuş, regiunea Baia Mare. Absolvent, în 1946, al Facultății de Medicină din Cluj, s-a înscris în partidul comunist în 1947, fiind angajat, la 1 decembrie 1947, la penitenciarul din Cluj în funcția de ,,gardian, cu atribuțiuni de medic". În februarie 1949 a fost transferat la penitenciarul Gherla, la început ca medic consultant, apoi ca angajat permanent. Arestat la 1 septembrie 1953, întrucât „deşi ştia despre acțiunea de maltratare a deținuților, nu a denunțat acest lucru, ci dimpotrivă a căutat să muşamalizeze, a pus diagnostice false celor morți, arătând că aceştia au murit fie în urma unei boli vechi fie unei morți naturale, favorizând prin aceasta acțiunea de teroare şi asasinate dusă de deținuții legionari". A fost condamnat prin Sentința nr. 101/16 aprilie la 5 ani temniță grea pentru „nedenunțarea actelor de teroare". Eliberat la 13 noiembrie 1957 de la penitenciarul Ocnele Mari, în baza Decretului 534 / 957 a Prezidiului Marii Adunări Naționale AANP;. dosar nr. 3017).

[48] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 23, f. 285.

[49] Un fost deținut politic, trecut prin ,,reeducare" descrie torturile la care erau supuşi deținuții în coloniile de muncă de la Canal: „Seara, într-o barcă, după ce se întorceau brigăzile de la muncă, călăii îşi invitau colegii la discuții. Îi torturau şi-i băteau până la moarte şi, ca să nu se audă strigătele şi răcnetele celor chinuiți, puneau pe doi să cânte din acordeon, iar pe alții să chiuie şi să joace. Muribunzii erau stivuiți ca lemnele în pădure, unii peste alții, până la tavan. Aici, bestialitatea n-a cunoscut limite. Victimele erau obligate să mănânce fecale, să vorbească cu morții, să se închine popeşte, să se bată şi să se omoare între ei, să joace şi să chiuie sau să cânte în timpul torturii". (Gheorghe Bâgu, *op.cit.* p. 115)

[50] Mircea Stănescu, *Istorie şi memorie a reeducării*, în Experimentul Piteşti-reeducarea prin tortură, p. 99.

[51] Deşi a fost gândit inițial ca un ,,proces-spectacol", caracterul ireal şi absurd al variantei oficiale a determinat autoritățile să mențină întregul proces în cel mai desăvârşit secret.

[52] Relevantă pentru această recunoaştere parțială a vinovățiilor este fragmentul următor conținând concluziile referatului oficial, din luna septembrie 1954: „Întreaga activitate criminală desfăşurată de legionari în penitenciare, a fost tolerată şi sprijinită de elemente aventuriere ca Nemeş Iosif, Sepeanu Tudor şi Dumitrescu Alexandru care au căutat să-şi creeze platforme prin aşa-zisul material informativ pe care şefii bandei legionare s-au oferit să-l predea. În mod conştient au tolerat desfăşurarea acelei activități criminale, au sprijinit-o fără a aduce la cunoştința altor organe superioare decât cele ce conduceau Serviciul Operativ sau Inspecții din Direcția Generală a Penitenciarelor"; ASRI, fond P, dosar 26979, vol 23, f. 288.

[53] Încă din timpul anchetelor, Eugen Țurcanu a prezentat o listă cu numele persoanelor implicate în acțiunea de ,,reeducare" în care, alături de foştii legionari, apar patru frontierişti, zece condamnați pentru organizații subversive, cinci pentru activitate în PNȚ, cinci acuzați de a fi aparținut tineretului regalist, unii dintre ei (Titus

prezentarea acțiunii de ,,reeducare" ca o inițiativă a unor deținuți legionari, care la comanda lui Horia Sima au organizat şi desfăşurat actele de teroare din închisori pentru a compromite regimul comunist. O notă din 1 septembrie 1954, în care erau prezentate concluziile anchetei oferea câteva instrucțiuni în vederea organizării procesului: „Este necesar ca judecarea procesului să fie făcută în şedință secretă, într-un complet de judecată format din tovarăşi aleşi, iar în ceea ce priveşte apărarea să fie făcută de un număr restrâns de avocați, dintre cei mai ataşați regimului"[54].

În perioada 20 septembrie 10 noiembrie 1954, la Tribunalul Municipiului Bucureşti a avut loc procesul grupului de ,,reeducatori" cuprinzând 22 de foşti legionari[55], în frunte cu Eugen Țurcanu. În cadrul procesului nu au existat martori ai apărării, iar cei 26 de martori ai acuzării erau fie persoane special instruite, care nu puteau să spună ceea ce ştiau, ci doar varianta impusă de anchetatori, fie acei martori care aveau misiunea de a relata faptele de groază, torturile la care au fost supuşi[56]. Avocații apărării, desemnați din oficiu, i-au acuzat pe inculpați la fel ca şi procurorul militar, intervenția acestora deosebindu-se doar într-o singură privință. În timp ce avocatul desemnat să apere grupul de acuzați din care făcea parte şi Eugen Țurcanu solicita ,,o pedeapsă dreaptă"[57], ceilalți avocați[58] însărcinați cu apărarea restului grupului au cerut „să se înlăture pedeapsa capitală"[59].

Ultimul cuvânt al acuzaților, aşa cum a fost consemnat de grefier, nu a reprezentat altceva decât o recunoaştere integrală a presupusei lor vinovății[60]. Un caz aparte îl constituie Eugen Țurcanu. Acesta, aşa cum aprecia anchetatorul său, în toată perioada cercetărilor ,,nu a recunoscut nimic din activitatea criminală pe care au desfăşurat-o el şi alți legionari din ordinul său"[61], adică nu a consimțit să accepte scenariul elaborat de Securitate în legatură cu

---

Leonida, Cori Gherman, Ion Bogdănescu, Dan Diaca) remarcându-se prin sadism în torturarea deținuților; ASRI, fond P, dosar 26979, vol 6, f. 326-329.

[54] ASRI, fond P, dosar 26979, vol 23, f. 76.

[55] Grupul avea următoarea componență: Eugen Țurcanu, 29 ani, student la drept, Alexandru Popa, 30 ani, student la agronomie, Vasile Puşcaşu, 31 ani, student la drept, Vasile Păvăloaie, 29 ani, inginer silvic, Mihai Livinschi, 28 ani, student la drept, Ion Stoian, 25 ani, fost elev de liceu, Grigore Romanescu, 26 ani, student la drept, Octavian Voinea, 32 ani, student la politehnică, Aristotel Popescu, 31 ani, student la medicină, Nuți Pătrăşcanu, 31 ani, student la medicină, Cornel Pop, 30 ani, student la medicină, Nicolae Cobîlaş, 37 ani, avocat (nu a participat la ,,reeducare", fiind introdus în lot pentru a susține varianta oficială a unui complot legionar), Maximilian Sobolevschi, 29 ani student la medicină, Dan Dumitrescu, 32 ani, student la medicină, Octavian Zbranca, 32 ani, funcționar, Constantin Juberian, 28 ani, student la drept, Cornel Popovici, 26 ani, student la pedagogie, Ion Voin, 31 ani, student la medicină, Ion Cerbu, 30 ani, student la teologie, Gheorghe Popescu, 25 ani, student la chimie, Constantin P. Ionescu, 27 ani, fost elev de liceu, Cristian - Paul Şerbănescu, 32 ani, tipograf; ASRI, fond P, dosar 26979, vol 11, ff. 223-224.

[56] Octavian Voinea, *op.cit.*, p.132

[57] Avocatul Grigore Dobrovici, desemnat cu apărarea lui Țurcanu Eugen, Popa Alexandru, Puşcaşu Vasile şi Păvăloaie Vasile, a precizat că ,,toți s-au încadrat în mişcarea legionară când erau elevi, strecurându-li-se în suflet otrava legionară care a smuls din ei tot ceea ce este omenesc, ei au devenit unelte docile, manechine, care au executat ordinele comandamentului legionar"; ASRI, fond P , dosar 26979, vol. 11, f. 189.

[58] Astfel avocatul Cornel Dumitrescu în apărarea acuzaților Popescu Aristotel, Pătrăscanu Nuți, Pop Cornel, Cobâlaş Nicolae şi Sobolevschi Maximilian a menționat că ,,acuzații au fost sinceri în declarațiile lor, sunt victime ale concepției legionare, organizație în descompunere, ei n-au mai putut rezista şi au căzut sub teroarea şefului lor încadrându-se în aşa-zisa acțiune de reeducare şi demascare"; ASRI., fond P, dosar 26979, vol. 11, ff.189.

[59] ASRI, fond P , dosar 26979, vol. 11, ff. 188-189.

[60] Semnificativ pentru limbajul folosit de acuzați în recunoaşterea propriilor lor vinovății sunt următoarele fragmente: ,,Am fost un element rău şi, în afară de această activitate din penitenciare, când eram afară am dus şi o activitate în sens negativ prin beții si urgii, am devenit bolnav de plămâni dormind prin Cişmigiu şi pe diferite scări fiindcă sora mea văzând ce fel de om sunt nu îmi mai lasă cheile de la casă. M-a vindecat regimul dar nu meritam". (Vasile Puşcaşu); ,,Sunt rod al educației legionare aşa se explică ceea ce am făcut. Nu pot fi împăcat cu propria mea conştiință, văd limpede că activitatea legionară m-a făcut din om neom întrucât mi-e scârbă de mine. Sunt vinovat şi îmi aştept pedeapsa justă" (Cornel Pop); ASRI, fond P, Ddsar 26979, vol. 11, f. 189-191.

[61] Ibidem, vol 6, ff. 401-402

acțiunea de ,,reeducare”. De asemenea, a fost singurul care a refuzat să semneze primirea citației întrucât nu recunoştea ,,fapta de acte de teroare la crima de uneltire contra securității interne a RPR”[62]. Însă în timpul procesului, în mod curios, şi-a schimbat atitudinea şi a susținut varianta oficială privind acțiunea de ,,reeducare”: ,,Aşa cum a arătat dl Procuror, lucrul cel mai oribil este că, pe lângă că (sic!) organizația legionară îşi făcea de cap în penitenciare şi colonii în scopul intereselor sale, urmărea ca toate crimele prin care se realiză aceste scopuri legionare să fie trecute pe seama regimului pentru a-l compromite şi să dea apă la moară duşmanilor regimului”[63].

La 10 noiembrie 1954, Tribunalul Militar pentru Unitățile MAI, prezidat de generalul-maior de justiție Alexandru Petrescu[64], prin Sentința nr. 32 a condamnat ,,la moarte şi confiscarea averii personale” întregul grup pentru „crimă de acte de teroare în grup şi acte de pregătire la crima de uneltire contra securității interne a RPR”.[65] La 11 decembrie 1954, Prezidiul Marii Adunări Naționale a respins cererile de grațiere făcute de 16 condamnați[66], printre care şi Eugen Țurcanu, fără a preciza însă nimic despre situația celorlalți şase membrii ai lotului, iar la 17 decembrie 1954, la penitenciarul Jilava, sentința a fost pusă în aplicare[67]. După ce, la 22 iunie 1955, a fost executat la Jilava şi cel de-al 17-lea membru al grupului (Vasile Puşcaşu)[68], cei cinci foşti ,,reeducatori”[69] având o situație neclară[70], întrucât cererile lor de grațiere nu au fost respinse, dar nici admise, au fost utilizați ca martori ai acuzării[71] în diferite procese, prin care se încerca acreditarea ideii existenței unui ,,comandament legionar” care ar fi coordonat acțiunile de ,,reeducare” din penitenciarele Piteşti şi Gherla.

Implicarea autorităților în cadrul acțiunii de ,,reeducare” a fost redusă la câteva personaje de rang inferior din Ministerul de Interne, instituție care avea vinovați oricând pregătiți, chiar în structurile proprii, ce puteau fi sacrificați la orice oră în vederea justificării abuzurilor şi crimelor pe care le patrona[72]. Aceste persoane, care potrivit raportului oficial din septembrie 1954, au cunoscut şi sprijinit ,,acțiunile criminale, fără a aduce la cunoştință altor organe superioare”,[73] au fost arestate în cursul anului 1953 şi supuse anchetelor Securității, pentru ca, la 15 mai 1955, dosarul să fie trimis Procuraturii Generale, pentru definitivarea cercetărilor întrucât era ,,o problemă specială”[74]. Primul termen de judecată a fost fixat pentru

---

[62] Ibidem, vol. 11, ff.36
[63] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 11, f. 191.
[64] În perioada interbelică, Alexandru Petrescu judecase mai multe procese ale comuniştilor aflați în ilegalitate, fiind trecut, după război, pe lista vinovaților de dezastrul țării. În toamna anului 1944, la insistențele ministrului Justiției, Lucrețiu Pătrăşcanu, a fost scos de pe această listă în schimbul obligației de a judeca procesele politice instrumentate de comunişti; Stelian Tănase, *Clienții lu` tanti Varvara: istorii clandestine*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005, p. 184.
[65] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 11, f. 193.
[66] Iată lista nominală a celor 16 persoane cărora li s-a respins recursul: Eugen Țurcanu, Ion Stoian, Nicolae Cobîlaş, Cristian-Paul Şerbănescu, Grigore Romanescu, Cornel Pop, Cornel Popovici, Octavian Zbranca, Ioan Voin, Ion Cerbu, Gheorghe Popescu, Constantin P. Ionescu, Constantin Juberian, Mihai Livinschi, Vasile Păvăloaie, Maximilian Sobolevschi. *Memorialul Ororii*, p. 762.
[67] *Ibidem*, pp. 763-765.
[68] *Ibidem*, pp. 767-768.
[69] Era vorba de Alexandru Popa, Octavian Voinea, Aristotel Popescu, Nutti Pătrăşcanu şi Dan Dumitrescu; *Ibidem*, p. 769.
[70] Abia în anul 1957 se va limpezi situația lor juridică, întrucât, probabil şi ca o recompensă pentru sprijinul oferit autorităților ca martori ai acuzării în diferite procese, prin Decretul 4591/1957 al Prezidiului Marii Adunări Naționale pedeapsa cu moartea a fost comutată în muncă silnică pe viață; *Ibidem*, p. 777.
[71] În mărturiile sale, Octavian Voinea, unul din cei cinci acuzați, descrie scenariul pus la cale de Securitate: ,,Acuzatul devenit un martor de meserie trebuia să-şi însuşească lecția predată de anchetator şi să o redea papagaliceşte în fața completului de judecată în calitate de martor al acuzării”; Octavian Voinea, *op.cit*, p.139.
[72] Constantin Aioanei, Cristian Troncotă, *Rezistența anticomunistă în penitenciarele din România (1945-1964)*, în „Arhivele totalitarismului”, anul II, 1994, nr. 3, pp. 60-74.
[73] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 23, f. 288
[74] Ibidem, f. 97

data de 9 decembrie 1955, fiind apoi reprogramat pentru data de 3 ianuarie 1956, dar în cursul anului 1956 cauza a fost amânată de mai multe ori (ianuarie, martie, august, septembrie), iar în urma evenimentelor din Ungaria, procesul a fost întrerupt, fiind reluat abia în luna martie 1957[75].

La 16 aprilie 1957, prin Sentința nr.101 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare se clarifica situația grupului de foşti angajați ai Ministerului de Interne, implicați în ,,reeducare": Tudor Sepeanu, şeful Biroului Inspecții din Direcția Generală a Penitenciarelor, a fost condamnat la 8 ani muncă silnică, Alexandru Dumitrescu, fostul director al penitenciarului Piteşti şi Gheorghe Sucigan, şeful Biroului de Inspecții al penitenciarului Gherla, la 7 ani muncă silnică, Constantin Avădanei, ofițerul informativ de la penitenciarul Gherla, la 6 ani muncă silnică, doctorul Viorel Bărbos, medicul penitenciarului Gherla, Mihai Mircea şi Ioan Marina, şeful Biroului de Inspecții al penitenciarului Piteşti, respectiv ajutorul său, la 5 ani muncă silnică[76]. În realitate, era vorba doar de condamnări simbolice, marcate de perspectiva unor grațieri iminente. De altfel, la o lună după ce sentințele de condamnare au rămas definitive[77], întregul grup a fost eliberat, la 13 noiembrie 1957, în baza Decretului 534/ 957 al Prezidiului M.A.N[78].

Varianta oficială asupra acțiunii de ,,reeducare" stabilea drept vinovați pentru inițierea şi desfăşurarea actelor de teroare din penitenciare, foştii studenți legionari, deşi este evident că într-un stat totalitar, nu se putea acționa fără aprobarea conducerii centrale, iar rețeaua închisorilor nu putea fi controlată de adversarii comunismului, de legionari. De menționat este şi amploarea fenomenului, recunoscută de autorități în sentința procesului din noiembrie 1954: ,,Au fost ucişi în penitenciarul Piteşti si Gherla peste 30 de deținuți şi au fost maltratați, torturați şi schingiuiți peste 780 de deținuți, la Piteşti şi alte sute de deținuți la Gherla, peste 70 de deținuți la Târgşor, 7-8 deținuți în oraşul Stalin, 5-6 în coloniile de muncă de la Canalul Dunăre - Marea Neagră în perioada de la 1949 până la 1952 din care deținuți peste 100 au rămas cu infirmități foarte grave"[79]. Cu atât mai mult, această acțiune de masă nu putea să se desfăşoare fără ştirea celor aflați în fruntea ierarhiei Ministerului de Interne. Este ilogic şi imposibil ca la mijloc să se fi aflat doar nişte neînsemnați inspectori, directori de penitenciare, ofițeri informativi sau gardieni[80].

Intervenția în cadrul şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 3 aprilie 1956 a liderului comunist Miron Constantinescu demonstrează foarte clar că utilizarea metodelor violente în penitenciare a fost cunoscută şi la nivelul conducerii partidului. Astfel, Miron Constantinescu a precizat, printre altele, că a fost foarte impresionat când a aflat ,,de la tov. Dej despre schingiuirile organizate de legionari în închisori şi m-am întrebat cum a putut să se petreacă aşa ceva. Nu vreau să afirm că conducerea Ministerului Afacerilor Interne încurajează actele abuzive, dar ea le-a permis, le-a tolerat. Iar Ministerul Afacerilor Interne nu lucrează de la sine ci a avut o legătură, pe tov. Gheorghiu-Dej. Mă întreb cum a fost posibil ca tov. Gheorghiu – Dej nu a luat măsuri, sesizat fiind de aceste abuzuri?"[81] Fără îndoială că această remarcă face parte din răfuiala grupării Miron Constantinescu-Iosif Chişinevschi cu

---

[75] ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 1, f. 131; vol. 2, f. 59.
[76] Ibidem, ff. 242-243.
[77] La 14 octombrie 1957, prin decizia Tribunalului Suprem sentința a rămas definitivă; Ibidem, vol. 22, f. 70, 200; vol. 24, f. 59.
[78] Ibidem, vol. 23, f. 248.
[79] Ibidem, vol 11, f. 229.
[80] Potrivit lui Piotr Wierzbiski acest lucru este specific regimurilor comuniste unde doctrina susține că partidul sau orice altă instituție a statului sunt întotdeauna infailibile, chiar şi atunci când diferiți înalți funcționari ai acestuia greşesc. În această situație se încearcă găsirea de ,,țapi ispășitori" prin ,,trecerea răspunderii pentru greşelile vinovaților numărul 1, 3, 5, 10 asupra vinovaților cu numărul 2, 6, 20"; Piotr Woerzbiski, *Structura minciunii*, Bucureşti, Editura Nemira, 1996, p. 107.
[81] Alina Tudor, Dan Cătănuş, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi (1956-1961)* Bucureşti, Editura Elion, 2001, pp. 53-54.

Gheorghiu–Dej, însă ea ilustrează foarte clar că problema ,,reeducării" nu era necunoscută conducerii de partid.

La mijlocul anilor 1960, anchetele comisiei de partid[82] au demonstrat că în acţiunea de ,,reeducare" din penitenciare de la începutul anilor 1950 au fost implicate persoane din conducerea Securităţii. Declaraţiile făcute cu acest prilej de foşti ofiţeri din cadrul Ministerului de Interne au evidenţiat implicarea generalului Gheorghe Pintilie[83], şeful Direcţiei Generale a Securităţii în acţiunea de ,,reeducare". Semnificative în acest sens sunt declaraţiile, cu o evidentă tentă de disculpare, ale colonelului Ilie Bădică[84], fostul director al Unităţilor de Muncă din Ministerul de Interne: „Cele mai mari crime care s-au văzut şi întâlnit în perioada anilor 1949-1951 şi este vorba aici de aşa-zisa demascare care era condusă personal de tov. Pintilie. Nimeni nu avea dreptul să intre în penitenciare decât organul care era desemnat cu asemenea drepturi. Vă spun aceasta pentru că eu când am venit la penitenciare am făcut primul drum la Ocnele Mari. Am vrut să merg prin celule să văd care este situaţia dar la unele dintre ele nu mi s-a permis să intru. Am întrebat de ce nu mi se permite, că sunt directorul direcţiei, şi mi s-a răspuns că este ordinul tov. Pintilie să nu intre nimeni. Totuşi am intrat în trei din ele şi m-am îngrozit ce am putut vedea: oameni cu capul umflat, bătuţi groaznic, unii zăceau pe jos văitându-se. Am întrebat ce se întâmplă aici şi mi s-a spus că nu se ştie pentru că nu se dă voie să se ştie. Se băteau legionarii între ei. Erau schingiuiţi ca să spună cine din sat sau localitatea respectivă a fost legionar şi acela ca să scape de bătaie spunea pe cine îi venea în minte, chiar dacă nu fusese. Am luat măsuri interzicând din momentul acela să se mai practice asemenea metode. Imediat ofiţerul a şi plecat la Bucureşti să raporteze despre amestecul meu în această acţiune. La Bucureşti, [Tudor] Sepeanu mi-a atras atenţia că nu este cazul să mă amestec că aceasta este o acţiune mare pe care o conduce direct tovarăşul ministru adjunct Pintilie. Eu i-am raportat colonelului [Ioan] Baciu[85] despre

---

[82] Scopul acestui demers era de consolida legitimitatea lui Nicolae Ceauşescu, ca apărător al legalităţii socialiste prin acuzaţiile formulate la adresa abuzurilor şi crimelor săvârşite în anii 1950, cu referire directă la Gheorghiu Dej şi Alexandru Drăghici, fostul ministru de Interne; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc,* traducere de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, postfaţă de Mircea Mihăieş, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 234.

[83] Având o biografie dificil de reconstituit, a fost cel mai însemnat personaj din conducerea Securităţii din anii 1950. Născut în 1902, a fost cunoscut sub numele de Pantelei Bodnarenko sau Pantiuşa. În anii 1925-1926 a fost încadrat în Secţia NKVD din Tiraspol şi în 1928 a trecut clandestin Nistrul, cu acte false de cetăţean român. Misiunea sa era sprijinirea acţiunilor Partidului Comunist din România în anii ilegalităţii. Tot el trebuia să depisteze şi să înlăture din rândul comuniştilor ilegalişti pe cei care deveneau informatori ai Siguranţei. În 1937 a fost condamnat la 20 ani temniţă grea pentru spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. A executat 7 ani la Doftana, Văcăreşti şi Caransebeş. După 23 august 1944, sub acoperirea de şef al Secţiei Organizatorice a Comitetului Central, a fost principalul agent al serviciilor secrete sovietice ce a acţionat în direcţia sovietizării României, dar şi a unei atente supravegheri a noilor autorităţi comuniste. La 28 martie 1948 a fost ales deputat de Ialomiţa în Marea Adunare Naţională, pentru ca la 28 august să fie numit şeful DGSP. Primeşte gradul de general locotenent şi devine adjunctul ministrului de Interne, conducând Securitatea atât în anii represiunilor staliniste, cât şi după aceea, făcându-se vinovat de arestarea, internarea în colonii de muncă sau deportarea a aproape 400 000 de oameni. După Congresul al IX-lea al partidului comunist a fost îndepărtat din structurile Securităţii, dar Ceauşescu nu a îndrăznit să meargă mai departe cu demascarea lui. În ultimii ani ai vieţii a fost atent supravegheat de Securitatea, pe care cu ani în urmă, el însuşi a creat-o. A murit la 11 august 1985, în vila sa din cartierul Primăverii, la vârsta de 83 de ani; Marius Oprea, *op.cit*, pp. 556-558.

[84] S-a născut la 6 decembrie 1913, la Capul Dealului (Dolj), a absolvit 5 clase primare, iar la Moscova, în timpul celui de al doilea război mondial a urmat ,,Şcoala Antifascistă" de 4 luni. Înrolat în Armata Roşie, la 15 noiembrie 1943, ca sublocotenent, a fost numit, la 15 decembrie 1945, ofiţer politic în cadrul Inspectoratului General al Armatei pentru Educaţie, Cultură şi Propagandă. Între 30 decembrie 1949-15 iulie 1953 a fost directorul Unităţilor de Muncă din cadrul Ministerului de Interne. Până la trecerea sa în rezervă, la 30 noiembrie 1958, a deţinut diverse funcţii (şef Serviciu Pază, locţiitor director) în Direcţia Penitenciare şi Colonii de Muncă; AANP, Fişa de serviciu nr. 2661.

[85] S-a născut la 20 februarie 1913 la Corabia, absolvent a 5 clase primare, a lucrat ca ospătar la diferite resturante din Bucureşti şi Braşov. În luna noiembrie 1944, s-a înscris în Partidul Comunist, fiind numit, în 1947, prefect al judeţului Braşov. La 1 septembrie 1949 a fost încadrat în M.A.I. cu gradul de colonel, fiind numit director

cele întâmplate, că se omoară oamenii între ei, lucruri de care şi el ştia că se practică şi la Piteşti şi în coloniile de muncă, dar că şi lui îi spusese Sepeanu să nu se bage în asemenea probleme. În 1951, se apropia de sfârşit, ce fusese de aflat se aflase, iar tov. Pintilie a dat ordin să se termine”[86]. Relevantă este în acest sens şi concluzia comisiei de anchetă din anii 1967-1968, referitoare la dosarul ,,reeducării”: ,,În ancheta penală şi judiciară din acest dosar nu s-a urmărit stabilirea acelor cadre MAI care au avut cunoştinţă şi au contribuit la săvârşirea atrocităților de mai sus”[87]. Mai mult, într-o notă din 28 iunie 1968, adresată Consiliului Securității Statului, semnată de locotenent colonelul Nicolae Diaconu şi maiorul Gheorghe Mateuț, se preciza foarte clar că acțiunea de ,,reeducare” din penitenciarele Piteşti şi Gherla era cunoscută de ,,fosta conducere a Ministerului Afacerilor Interne şi în primul rând de Pintilie Gheorghe şi Nicolschi Alexandru, care au patronat şi condus de fapt această acțiune”[88]. Într-un referat redactat la 1 februarie 1971, privind activitatea desfăşurată de colonelul Tudor Sepeanu în cadrul acțiunii de ,,reeducare” din anii 1950, trimis de Ion Stănescu, preşedintele Consiliului Securității Statului lui Emil Bodnăraş, la acea dată vicepreşedintele Consiliului de Stat, se menționa: ,,Apreciem ca neechitabil [față de condamnarea lui Teodor Sepeanu] faptul de a nu fi fost tras la răspundere penală şi Pintilie Gheorghe, autorul moral şi material al introducerii şi aplicării metodelor ce s-au practicat de deținuții legionari în penitenciare”[89].

Analiza documentelor accesibile până în acest moment evidențiază faptul că acțiunea de ,,reeducare” din perioada 1949-1951, desfăşurată în penitenciarele Piteşti şi Gherla, nu a fost o „activitate criminală a unor bande de legionari, dusă în penitenciare datorită lipsei de vigilență şi a neglijenței criminale din partea unor organe ale penitenciarelor respective”[90], cum se menționa în concluziile anchetei oficiale din luna septembrie 1954. Persoane importante[91] din conducerea unor instituții din cadrul Ministerului de Interne – Securitate, Direcția Generală a Penitenciarelor – nu numai că au cunoscut, ci au fost direct implicați în fenomenul ,,reeducării”. Cu siguranță, deschiderea totală a arhivelor[92], va permite cunoaşterea şi studierea rolului jucat de persoanele aflate la conducerea Ministerului de Interne în cadrul acțiunii de ,,reeducare” de la începutul anilor 1950.

---

general al Direcției Generale a Penitenciarelor. A deținut această funcție până la 15 aprilie 1954; AANP, dosar 43.

[86] ASRI, fond D, dosar 10.844, vol. 3, ff. 62; 90-91.

[87] Ibidem, vol 2, f. 56.

[88] ACNSAS, fond D, dosar 19, vol. 1, f. 128.

[89] Ibidem, vol 2, f. 55.

[90] ASRI, fond P, dosar 26979, vol. 11, f. 229.

[91] Generalul Alexandru Nicolschi, director general adjunct în Direcția Generală a Securității, a fost considerat de mai mulți istorici că ar fi fost conducătorul din umbră al acțiunii de ,,reeducare”. Rămâne ca cercetările ulterioare, bazate pe documente de arhivă, inaccesibile până în acest moment, să confirme sau să infirme această ipoteză. Printre cei care-l incriminează, folosind, în special, lucrări cu caracter memorialistic sunt istorici de prestigiu ca Dennis Deletant şi Marius Oprea; Dennis Deletant, *op.cit.*, p. 157; Marius Oprea, *op.cit.*, p. 566.

[92] Esențiale pentru a cunoaşte gradul de implicare a unor personaje din ierarhia superioară a Ministerului de Interne din acea perioadă în acțiunea de ,,reeducare“ sunt atât rapoartele şi informările întocmite de Grupa / Biroul Operativ din închisorile Piteşti şi Gherla, cât şi sintezele realizate pe baza acestora de conducerea Serviciul Inspecții din penitenciare, instituția care a supervizat desfăşurarea ,,reeducării”. Cel mai probabil, aceste documente se găsesc în arhiva Biroului ,,K”, organism însărcinat cu activitatea de contrainformații din penitenciare.

Internarea în lagăre de muncă

În numeroase cazuri, ofițerii Securității nu reuşeau, cu toate eforturile, să adune dovezi pentru condamnarea celor suspectați prin simpla lor apartenență la categorii sociale socotite „duşmănoase". Întrucât nu puteau fi luate măsuri represive împotriva lor în baza Codului Penal sau a unor legi publice, iar deportarea şi fixarea domiciliului obligatoriu erau considerate a nu anihila potențialul pericol reprezentat pentru regim de persoanele respective, s-a trecut la elaborarea unui complex de legi cu caracter secret care să reglementeze un nou tip de detenție, pentru care nu era necesară pronunțarea unei sentințe penale.

Astfel au apărut pe teritoriul României numeroase lagăre numite în timp şi în funcție de tipul lor de organizare unități, colonii şi batalioane de muncă. Decizia de înființare a acestora a fost luată, după cum arăta Teohari Georgescu în cuvântul său[1] în fața şefilor din DGSP şi a directorilor Regionalelor de Securitate în 28 februarie 1950, la nivelul conducerii partidului comunist: „Am spus că nu putem trimite în Justiție elementele contra cărora nu avem fapte concrete, dovezi. Sigur că aici nu poate fi vorba decât de o lipsă a noastră. Partidul nostru şi Guvernul, în grija pe care o are de a asigura buna desfăşurare a muncii în țara noastră, a tuturor oamenilor cinstiți, sa gândit să dea pentru organele noastre posibilitatea ca acele elemente care nu puteau fi încadrate în texte de lege, ca acelea din cod[ul penal, pentru că] aşa cum spunea un tovarăş, nu aveam dovezile concrete, sa venit cu o lege care permite Ministerului nostru ridicarea tuturor acelor care agită, care duc activitatea duşmănoasă, care duc activitatea împotriva regimului nostru şi care nu se încadrează în texte de lege, dar duc această activitate. Săi trimitem să se obişnuiască cu o muncă, cu o altă viață".

Legea la care făcea referire Teohari Georgescu era Decretul nr. 6 din 14 ianuarie 1950 al Prezidiului Marii Adunări Naționale[2], care a fost emis în urma analizării unei Hotărâri a Consiliului de Miniştri din ziua precedentă şi semnat de preşedintele C.I. Parhon. Acesta a dus la înființarea *unităților de muncă*, instrumente „pentru reeducarea elementelor duşmănoase RPR şi în vederea pregătirii şi încadrării lor pentru viața socială în condițiunile democrației populare şi construirii socialismului". În aceste unități erau trimişi, pe lângă foştii deținuți politici în legătură cu care Securitatea considera că „la expirarea pedepsei nu se dovedesc a fi reeducați", „acei care prin faptele sau manifestările lor, direct sau indirect, primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului în RPR, precum şi acei care, în acelaşi mod, defăimează puterea de stat sau organele sale, dacă aceste fapte nu constituiesc sau nu pot constitui, prin analogie, infracțiuni". Trimiterea în unitățile de muncă era dispusă prin decizii ale MAI, pe o durată de minimum 6 luni, până la 2 ani. Ea putea fi redusă „în raport cu rezultatele reeducării" (ceea ce nu s-a întâmplat), sau prelungită, fără a putea depăşi 5 ani. Părăsirea unităților de muncă „fără autorizație scrisă prealabilă" se pedepsea cu închisoare corecțională de la 6 luni la 5 ani (mai mare decât cea prevăzută în Codul Penal pentru evadarea din penitenciar, care era între 3 şi 6 luni).

S-a hotărât, pentru coordonarea acțiunilor represive prevăzute de Decretul 6, crearea unei Direcții a Unităților de Muncă în cadrul Ministerului Afacerilor Interne. Prin Decretul 60 din 10 martie 1950[3] se stabilea ca organizarea unităților de muncă să se facă prin decizia Ministrului MAI (anterior, aceasta cădea în sarcina Consiliului de Miniştri). În martie 1950, în funcția de director general al Unităților de Muncă (şi totodată director general adjunct al Direcției Recrutării şi Repartizării Forței de Muncă) a fost numit Ilie Bădică[4].

---

[1] ASRI, fond D, dosar nr. 10090, ff. 80-90.
[2] Ibidem, dosar nr. 10957, ff.1-2.
[3] Ibidem, f. 3.
[4] Născut în 1913, eliberat din această funcție în 31 martie 1966, când a fost numit la conducerea Direcției Generale a Rezervelor Statului (până la 4 iulie 1975). Vezi Ion Bălan, *op. cit.*, pp. 98-99.

Problema unor pedepse suplimentare față de cele aplicate prin sentințe penale opozanților regimului preocupase de mai multă vreme Securitatea. În 1949, deci înainte de introducerea măsurilor aşa-zis admnistrative prin Decretul 6, se dispusese ca deținuții politici cu pedepse de peste un an, după expirarea acestora, să fie „depuşi" de către penitenciare „la organele județene de Securitate". Aici, în cazul unui aviz negativ privind eliberarea, se stabilea să fie trimişi la muncă în mine şi se alegeau cu grijă „zonele unde vor fi trimişi cei cărora le expiră pedeapsa şi nu prezintă garanție"[5]. Din ianuarie 1950 situația era mult schimbată: Securitatea avea la îndemână un instrument represiv extrem de eficient, întrucât termenii generali folosiți pentru a desemna categoria celor ce puteau fi internați în lagăre lăsa loc interpretărilor adecvate poliției politice şi nu a ezitat să îl pună deândată în practică.

Prin Ordinul 100 al Direcției Cabinet din 3 aprilie 1950[6] din Securitatea Poporului, semnat de directorul general Pintilie Gheorghe, se dezvoltau şi se interpretau prevederile Decretului 6, în acord cu teza „ascuțirii luptei de clasă". Se arăta că „duşmanul de clasă din țara noastră, fabricanții şi moşierii expropriați, bancherii şi marii negustori, elemente deblocate şi epurate din aparatul de stat şi chiaburii, slugi ale imperialismului, caută prin orice fel de mijloace ca: zvonuri alarmiste, injurii, manifestări rasiale şi şovine, instigări, misticism religios, mergând până la acte de teroare, sabotaj, diversiune, să creeze agitație, să alarmeze populația, să îndemne la nesupunere, să împiedice construirea socialismului". Tocmai de aceea, „în dezvoltarea art. 1 din Decret", se precizau care „vor fi categoriile de cetățeni care vor intra în obiectivele Securității cu propuneri de a fi trimişi în unități de muncă".

Fireşte, era vizat „duşmanul de clasă", aşa cum era definit în preambulul Ordinului 100. Intrau în atenția organelor represive cei care „lansează sau răspândesc zvonuri alarmiste tendențioase, duşmănoase, ascultă şi difuzează propaganda deşănțată a posturilor de radio imperialiste, toți cei care aduc injurii PMR, conducătorilor săi", ca şi URSS-ului şi lui Stalin. De asemenea, erau pasibili de internarea în lagăr cei ce frecventează „bibliotecile, concertele şi în general manifestările propagandistice ale legațiilor imperialiste" sau întrețin legături cu funcționarii lor şi familiile acestora, instigatorii la „manifestări rasiale şi şovine" şi la nesupunere şi neexecutare „în contra măsurilor guvernului". Astfel, denigrarea sau împotrivirea la colectivizare, colectări, planurile de însămânțări şi comasări, prozelitismul religios, transmiterea de ştiri „tendențioase, alarmiste, duşmănoase prin corespondență internă sau externă" atrăgea trimiterea în lagăr. Aceeaşi măsură privea şi „elemente cu un trecut reacționar cunoscut sau foştii exploatatori care ocupă încă în producție posturi de răspundere" care dovedeau „delăsare gravă, nejustificată prin incapacitatea lor profesională". În privința modului de lucru, Pintilie Gheorghe arăta că Direcția Generală a Securității Poporului va dispune prin decizie internarea în unități de muncă a persoanelor de mai sus depistate de Direcțiile Regionale din teritoriu[7].

Până în 1952, procedura de mai sus a fost utilizată, în conformitate cu „măsurile administrative" dispuse prin Decretul 6, pentru alimentarea „unităților de muncă" de la Canalul Dunăre-Marea Neagră şi din Balta Brăilei, dar şi de pe alte şantiere din țară cu forța de muncă gratuită a „duşmanilor poporului", Securitatea răspunzând cu dărnicie tuturor solicitărilor. Audiat la Comitetul Central în 1968, Ilie Bădică, fostul director al Direcției Generale a Unităților de Muncă din MAI, avea să declare: „Arestările acestor deținuți se făceau după nevoi şi în special după nevoile Canalului Dunăre-Marea Neagră. Dacă la Canal trebuiau 5000 de oameni, tovarăşul Hosu, directorul general al Canalului, dădea telefon la tov. Teohari şi apoi intra în funcțiune aparatul colonelului Dulgheru, de la Direcția de Anchete, care împarte sarcinile, stabilind ce număr de deținuți să aducă fiecare Regiune. Ştiu acestea pentru că lagărul de la Rahova [de triere a deținuților – n.n] era anunțat dinainte să se ducă cu

[5] ASRI, fond D, dosar nr. 10089, f. 187.
[6] Ibidem, dosar nr. 7778, vol. XXXVI, ff. 64-65.
[7] Ibidem.

dubele la gară, să aştepte trenul x din regiunea y, adică arestările se făceau după nevoile Canalului şi nu după vina anumitor elemente duşmănoase regimului”[8].

În 12 august 1952, sistemul măsurilor administrative, care îşi probase eficiența pe parcursul a doi ani, a fost unificat şi amplificat printr-o *Hotărâre pentru înființarea coloniilor de muncă, a domiciliului obligatoriu şi a batalioanelor de muncă a Consiliului de Miniştri*, cu nr. 1554. În capitolul 1 al textului, se arăta că măsura este dictată de „rezistența tot mai activă a elementelor duşmănoase şi [de] faptul că acestea încearcă încontinuu să saboteze în mod organizat măsurile Guvernului şi Partidului”, pentru „a uşura supravegherea activității elementelor duşmănoase”. Acestea urmau să fie trimise „la munca de utilitate socială”, într-o amplă acțiune a Securității de curățare a celor mai importante „centre vitale ale țării”, prin „internarea administrativă pentru efectuarea muncii obligatorii”. Măsura era definită drept „excepțională” şi provizorie”, în scopul ei organizându-se „colonii de muncă, domiciliu obligatoriu şi batalioane de muncă”[9]. Acest complex de măsuri care a reinstaurat în România atmosfera de teroare a marilor valuri de arestări din anii 1948-1950 a fost probabil gândit nu numai ca o amplă acțiune represivă, ci şi spre a demonstra fermitatea conducerii de partid, în contextul celor două mari evenimente social-politice ale anului: reforma bănească, resimțită de majoritatea populației ca o decizie administrativă de confiscare a lichidităților financiare şi „devierea de dreapta”, soldată cu arestarea „troicii” Pauker-Luca-Teohari, care a provocat un adevărat cutremur în masa largă a membrilor de rând ai partidului.

În conformitate cu HCM 1554/1952, puteau fi reținuți şi internați în *colonii de muncă* cei socotiți că, „direct sau indirect, primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democrație populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului în RPR, precum şi acei care, în acelaşi mod, defăimează puterea de stat sau organele sale, dacă aceste fapte nu constituiesc sau nu pot constitui prin analogie infracțiuni”[10]. În această largă categorie erau înscrişi toți cei enumerați în Ordinul 100 al directorului general al Securității Poporului din 3 aprilie 1950, începând cu colportorii de zvonuri şi încheind cu cei ce vizitează bibliotecile legațiilor occidentale la Bucureşti. Se prelua chiar ad-litteram formularea dată de Pintilie documentului analizat mai sus, adăugându-se însă şi alte categorii susceptibile de a fi trimise la muncă forțată în lagăre, „cadrele active ale fostelor grupuri şi partide moşiereşti”, fiind incluse aici, alături de duşmanii tradiționali ai comuniştilor, activiştii sionişti, ca şi membrii grupării politice social-democrate a lui Titel Petrescu, sau foştii tovarăşi de drum ai comuniştilor, liberalii lui Gheorghe Tătărăscu şi Petre Bejan[11]. Mai luau calea lagărelor „vechea agentură a fostului (SSI), vechea agentură a Marelui Stat Major, a Siguranței, Poliției” (cei care nu fuseseră încă arestați)[12], foştii condamnați pentru sabotaj, speculă şi

---

[8] Ion Bălan, *op. cit.*, pp. 98-99.
[9] ASRI, fond D, dosar nr. 10957, f. 8.
[10] Ibidem, f. 25.
[11] Trimiterea în lagăr a membrilor a fost precedată de arestarea liderilor. Titel Petrescu a fost arestat în noaptea de 6 spre 7 mai 1948. Arestarea sa „a surprins mult conducerea titelistă. Aceasta spera că lipsa de activitate publică a PSDI va înlătura arestările şi va aduce cel mult o dizolvare a partidului. Imediat ce au aflat, o parte dintre cei rămaşi în libertate au avut o consfătuire în grădina Cişmigiu (le era teamă de a se întâlni la sediu)”; ASRI, fond D, dosar nr. 2108, f. 474. Vezi şi *Cartea Albă a Securiății…*, I, p. 455. Ca o ironie a sorții, la această întâlnire de taină participa şi Gheorghe Cristescu, primul secretar al Partidului Comunist Român… La rândul lor, cu toate eforturile şi compromisurile făcute, nici Gheorghe Tătărescu şi nici Petre Bejan (care candidase pe liste la alegerile din martie 1948 în fruntea formațiunii sale pseudo-liberale şi susținuse actul de naționalizare din 11 iunie 1948) nu au scăpat de rigorile detenției comuniste; Şerban Rădulescu-Zoner, Gheorghe Cliveti, Gheorghe Onişoru, Dumitru Şandru, Apostol Stan, *Istoria Partidului Național Liberal*, Bucureşti, Editura All, 2000, pp. 289-291.
[12] În 1952, când era acuzat că nu respectase linia partidului, menținând în funcție vechi cadre şi întârziind arestarea foştilor polițişti sau ofițeri de informații, Teohari Georgescu se apăra afirmând: „În ce măsură am aplicat linia Partidului, se poate judeca după următoarea situație: în 1951 a trecut la Ministerul de Interne Serviciul de Contrainformații al Armatei. Acest serviciu avea peste 1000 de oameni. Odată cu trecerea la Interne,

trecere frauduloasă de frontieră, chiaburii care „sabotează măsurile luate de guvern", frontieriştii", rudele celor fugiţi peste graniţă înainte şi după 1945 (tată şi copii majori bărbaţi), „condamnaţii pentru infracţiuni împotriva securităţii RPR care la expirarea executării pedepsei, prin comportarea lor nu prezintă încredere de a fi folositori societăţii".

Laolaltă cu toţi aceştia, erau trimişi în coloniile de muncă „recidiviştii de drept comun care au mai mult de 3 condamnări şi care reprezintă un pericol pentru liniştea şi asigurarea avutului oamenilor muncii". După cum relevă mărturiile supravieţuitorilor, din rândurile acestora din urmă aveau să fie recrutaţi majoritatea brigadierilor şi a şefilor de baracă, personaje care sporeau atmosfera de teroare în rândul deţinuţilor politici prin comportamentul lor brutal, încurajat de paza lagărelor: „Baraca nr. 6 e considerată de toată lumea drept un loc de penitenţă sporită. Nu pentru că aici e mai puţină căldură sau mai puţină ventilaţie. Cei 100 de oameni câţi încap în cele trei etaje de paturi produc cu propriile lor corpuri energia lor calorică necesară, iar aerisirea se mai face şi prin pereţii de scândură. Încăperea de la intrare, căreia deţinuţii îi spun lavabou, are acoperişul spart şi acolo plouă ca la un adevărat duş. Alta este însă cauza pentru care i se spune acestei barăci stereotipe purgatoriul nr. 6. Aici sunt cazaţi şi criminalii de drept comun condamnaţi la muncă silnică pe viaţă, figuri sinistre ce nu mai au nimic de pierdut, gata oricând să te înjunghie dacă îi superi cu ceva. În baracă ne-a primit şeful de cameră, condamnat la muncă silnică pe viaţă pentru tâlhărie şi crimă. Ne-a repartizat în paturile libere de lângă uşă, alături de hârdaiele în care în timpul nopţii deţinuţii îşi făceau nevoile. Noul nostru şef ne-a făcut un instructaj analfabetic şi violent, presărat din loc în loc cu înjurături la adresa mamelor noastre. Sergentul care ne-a însoţit n-a intervenit, cum într-o naivitate anacronică ne aşteptam să o facă, ba chiar ne aşteptam s-o facă, ba chiar se arăta mulţumit de faptul că şeful de baracă îi luase locul de educator", arăta un fost deţinut din coloniile de muncă de la Canal[13].

Internarea în colonii de muncă urma să se dispună, în conformitate cu art. 4 al HCM 1554/1952, prin decizia unei „Comisii speciale care va fi înfiinţată în cadrul Ministerului Afacerilor Interne şi care va lua hotărâri pe baza propunerilor Direcţiei Generale a Securităţii Poporului şi Direcţiei Generale a Miliţiei". Preşedinte al acestei Comisii a fost numit Pintilie Gheorghe, prin Decizia 744 din 25 august a MAI, semnată de ministrul Alexandru Drăghici[14]. Directorul Securităţii îşi aproba astfel propriile propuneri, alături de membrii comisiei (general maior Nicolschi Alexandru, colonel Aurel Corin, maiorii Butika Francisc, Marin Vintilă, Einhorn Wilhelm din Securitate şi lt.col. Erdely Iosif, de la Miliţie). Fostul Birou Unităţi de muncă, din cadrul Direcţiei a VIII-a Cadre din Securitate era ataşat cu tot personalul pe lângă această comisie.

Prin Hotărârea 1554, unităţile de muncă înfiinţate în 1950 se transformau automat în colonii de muncă. Părăsirea lor fără bilet de eliberare se considera evadare, fiind pedepsită potrivit „legilor în vigoare", iar durata internării administrative era cuprinsă între 6 luni şi 5 ani.

Pe lângă acestea, se mai înfiinţau şi *batalioane de muncă*, „acolo unde [Partidul] va avea necesităţi". În batalioanele de muncă erau „mobilizaţi pentru muncă şi vor munci sub pază" bărbaţi apţi de muncă „dovediţi că cca. 6 luni pe an nu muncesc şi că nu au o ocupaţie precisă şi permanentă", misiţii, micii speculanţi, meseriaşii fără autorizaţie şi neîncadraţi în câmpul muncii, „cei ce trăiesc prin vânzarea obiectelor personale acumulate" ş.a. Toţi urmau să fie salarizaţi pentru munca prestată cu un salariu asemănător celui curent pentru activităţi similare şi urmau să fie demobilizaţi din batalioanele de muncă „atunci când vor termina lucrarea sau dacă au avut merite". Trimiterea în batalioane de muncă era stabilită de aceleaşi

---

din aceşti 1000 peste 600 au fost arestaţi ca elemente vechi, în frunte cu fostul şef al serviciului, colonelul Evulescu"; ASRI, fond P, vol. XXII, f. 218.

[13] Emil Manu, *Infernurile noastre. Jurnal de detenţie,* Bucureşti, Editura Crater, 1993, p. 60.

[14] ASRI, fond D, dosar nr. 10957, f. 66.

comisii care decideau stabilirea domiciliului obligatoriu, cu consultarea unor reprezentanți regionali ai partidului, Securității şi Miliției. Fuga din batalioanele de muncă se pedepsea cu închisoare între 5 şi 10 ani[15].

În 11 martie 1954, prin Hotărârea nr. 337 a Consiliului de Miniştri se decidea desfiinţarea coloniilor şi batalioanelor de muncă, probabil ca urmare a abuzurilor petrecute în interiorul acestora, semnalate şi anchetate de Procuratură în anul 1953, în urma cărora au fost trimişi în judecată foştii comandanți ai lagărelor de la Canal şi de la coloniile de muncă Salcia şi Cernavodă. Aici, ca urmare a unor atrocităţi greu de închipuit, au murit mii de oameni[16]. După desfiinţarea coloniilor de muncă, „toate persoanele care la data prezentei hotărâri se află internate administrativ vor fi deferite organelor de urmărire penală pentru cercetarea faptelor comise sau vor fi puse în libertate". Ca singură măsură suplimentară în afara pedepselor penale sau a deciziei de internare în fostele colonii de muncă, MAI urma să stabilească domiciliu obligatoriu pentru cei din închisori şi lagăre care „dovedesc că nu s-au reeducat"[17].

Ultima măsură arbitrar-represivă din seria „măsurilor administrative" în sprijinul activităţii Securităţii a fost dispusă prin Decretul 89, emis la 17 februarie 1958 de Prezidiul Marii Adunări Naţionale şi semnat de Gheorghe Stoica, prin care s-a decis că „pot fi stabilite în locuri de muncă anume destinate persoanele care prin faptele lor primejduiesc sau încearcă să primejduiască ordinea de stat, dacă acestea nu constituie infracțiuni". În baza acestui decret, s-a adoptat în 5 martie 1958 Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 282, prin care erau trimise în „locuri de muncă anume destinate" (în minele de cărbuni) următoarele categorii de persoane: foşti legionari, „de la şefi de garnizoană inclusiv, în sus", a legionarilor şi a celorlalte elemente care „mai prezintă pericol" după eliberare şi „primejduiesc sau încearcă să primejduiască securitatea statului", dacă faptele lor nu puteau fi condamnate prin Codul Penal. Comisia care stabilea cine anume urmează să fie trimis la muncă forțată, pe o durată cuprinsă între 2 până la 6 ani era formată din doi adjuncți ai ministrului de interne şi un adjunct al procurorului general[18].

S-a păstrat şi sumarul unui *Regulament privitor la primirea, internarea, regimul şi supravegherea în locurile de muncă anume destinate*, care arăta că internaţii în astfel de locuri de muncă erau permanent percheziţionaţi, puteau fi pedepsiţi în caz de abateri sau la refuz de hrană, aveau dreptul la pachete şi vizite, într-un regim mai uşor decât cel penitenciar, dar totuşi strict supravegheat[19].

Alături de deportări şi stabilirea domiciliului obligatoriu, internarea în lagăre a fost o măsură administrativă cu un efect represiv important. Folosită pe scară largă de Securitate,

---

[15] Ibidem, ff. 13-14.

[16] Este greu de estimat numărul total al victimelor, în actualul stadiu al cercetărilor, care totuşi pe ansamblu este de ordinul miilor. Pentru soarta foştilor comandanţi de lagăr anchetaţi în urma crimelor comise, edificator este cazul lui Augustin Albon. Intrat în DGSP cu gradul de căpitan la înființarea acesteia, a fost director al Direcției a VI-a (Paza Guvernului). Albon era originar din Turda (fiu al lui Ion şi al Mariei, născut la 22 mai 1910), unde fusese ceaprazar. După intrarea sa în partid, ajunsese în 1945 să lucreze în Siguranță. La înființarea Canalului, a părăsit DGSP pentru a primi misiunea de a asigura paza unităţilor de muncă de aici. Evocat în numeroase mărturii ale supraviețuitorilor pentru cruzimea sa, a „patentat" un mijloc de tortură specific, denumit „stâlpul infamiei". Deţinutul legat la acest stâlp era bătut şi batjocorit de gardieni, brigadieri şi deţinuţi. Se afirmă că a omorât mai mulţi deţinuţi la Canal, bătându-i cu lopata sau călcându-i în picioare, călare pe calul său alb. Om scund, solid şi taciturn, obişnuia să se adreseze deţinuţilor: „cu gamela să săpaţi Canalul, bandiţilor!" A fost avansat în 1954 în funcţia de director general al Penitenciarelor, dar la scurtă vreme a fost arestat şi încarcerat la Jilava, fiind, după unele surse, condamnat la 25 de ani de închisoare, din care a executat doi sau trei. După eliberare nu s-a mai întors în Turda, rămânând în Bucureşti, unde a lucrat, până la pensie, ca inspector al croitoriilor CENTROCOOP; Doina Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas 2001, pp. 26-27.

[17] ASRI, fond D, dosar nr. 10957, f. 15.

[18] Ibidem, dosar nr. 7778, vol. XXXVI, f. 68.

[19] Ibidem, f. 69.

aceasta a afectat un mare număr de oameni şi, prin caracterul ei arbitrar, a avut un ecou notabil în plan social, în raport cu scopul urmărit de poliţia politică a regimului comunist.

Amploarea internărilor în lagărele de muncă

În 1967-1968, Consiliul Securităţii Statului a documentat trimiterea „în unităţi, colonii şi locuri de muncă obligatorie a unui număr de circa 29 000 persoane”[20]. Cifra mai poate suporta adăugiri, întrucât chiar un document al Securităţii arăta că „posibilităţile de a stabili în mod cât mai complet şirul abuzurilor şi ilegalităţilor sunt limitate de faptul că în arhivele Securităţii Statului nu se pot identifica multe documente. Din relatările unor ofiţeri ce muncesc în prezent în acest sector rezultă că în anul 1954 fostul şef al Serviciului de evidenţă, colonel Popescu Gheorghe (Gogu)[21], în prezent ambasador în Birmania, a ordonat distrugerea fişelor de evidenţă pentru aproximativ 17 000 persoane ce au fost internate administrativ. Ca urmare, dosarele în arhiva Securităţii nu se pot găsi decât cu mari greutăţi”[22]. Numărul total al celor internaţi în lagăre de muncă poate fi estimat la cel puţin 50 000 victime ale măsurilor administrative utilizate de Securitate, în condiţiile în care numai un dosar de arhivă verificat în 1967-1968 arăta că în perioada 4 ianuarie–26 iunie 1952 s-au emis 118 decizii ale MAI, prin care s-au trimis în lagăre 3963 oameni. Numai în zilele de 3 martie şi 1 aprilie 1952 s-a dispus internarea unui număr de 316, respectiv 437 persoane. Practic, aşa cum se arăta în sintezele prezentate Comitetului Central, situaţia scăpase oricărui control, Securitatea dezlănţuind un val de teroare care nu-şi putea justifica amploarea[23].

Există date exacte pentru primii ani de funcţionare a acestor măsuri. Astfel, în 1950 au fost trimise în unităţi de muncă 5154 persoane, în 1951 alte 2519, pentru ca în 1952, odată cu organizarea coloniilor de muncă, numărul să crească la 11 913, în vreme ce pentru anii 1953-1954 s-au găsit date privind internarea administrativă a 2491 persoane. S-a mai stabilit că între 1957-1963 au fost trimise în locuri de muncă obligatorii pe o durată de 2 până la 6 ani în baza Decretului 89/1958 alte 3658 persoane, dintre care 2696 pentru că „au instigat şi au participat la răzmeriţe”, 545 de deţinuţi care „nu au dovedit că s-au reeducat” şi 117 foşti comandanţi legionari[24].

În realitate, examinarea dosarelor a arătat cu totul altceva, şi anume că Securitatea a purtat un război necruţător împotriva muncitorilor şi ţăranilor, deci tocmai împotriva categoriilor sociale în numele cărora dezlănţuise lupta de clasă. Din cele 3658 persoane trimise între 1958-1964 la „muncă obligatorie”, îndeosebi în mine, 1899 erau ţărani, 436 muncitori, 207 profesori şi învăţători, 241 funcţionari etc. Dintre ei, 634 nu aveau nici un motiv „la dosar” pentru a suporta această pedeapsă şi nici antecedente penale[25]. Cea mai numeroasă categorie au constituit-o şi în rândurile „populaţiei” din coloniile de muncă de la Canal şi din Balta Brăilei tot muncitorii şi ţăranii care se împotriveau colectivizării şi impunerii cotelor agricole. Numai din fosta regiune Oltenia, după cum relevau documente găsite în 1967, au fost trimişi în lagăre de muncă 1095 ţărani[26], iar o analiză din martie 1968 asupra unui lot martor de 7000 de fişe ale unor persoane internate arată că „măsurile represive au fost îndreptate împotriva a 1355 ţărani, 1570 muncitori şi tehnicieni, 767 învăţători şi profesori, 136 medici, 166 ingineri etc. Din cele 7000 de fişe examinate rezultă că numai 11

---

[20] Arhiva Comitetului Ex. al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 7.

[21] Gogu Popescu a fost numit la înfiinţarea Securităţii, în august 1948, director al Direcţiei a II-a Contrasabotaj. Învăţător, originar din Târgovişte, a organizat bandele de bătăuşi comunişti la alegerile din 1946, în calitatea sa de şef al organizaţiei de partid Dâmboviţa. După îndepărtarea din Securitate a avut parte de o carieră diplomatică, fiind numit ambasador în Birmania şi apoi în Ghana; Doina Jela, *op. cit.*, p. 233 .

[22] Arh.C.Ex. al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 17.

[23] Ibidem, f. 16.

[24] ASRI, fond D, dosar nr. 7778, vol. 36, ff. 41-42.

[25] Arh.C.Ex. al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 17.

[26] Ibidem, f. 14.

persoane sunt foşti industriaşi, 15 moşieri şi 25 foşti poliţişti”[27]. Securitatea încălcase în mod flagrant principiile pe care declara în ton cu partidul că luptă să le apere, comportându-se ca o armată într-un teritoriu ocupat şi dezvăluind astfel adevăratul caracter al regimului sovieto-comunist.

Trimiterea în lagăr se făcea cu totul arbitrar, nefiind respectate nici măcar formal dispoziţiile privind măsurile administrative, care şi aşa, cum s-a văzut, aveau prevederi care puteau fi interpretate într-un mod larg de către Securitate. Practic, oricine în afara nomenclaturiştilor putea fi trimis în lagăr. Un studiu făcut de Procuratura Generală în anul 1953 descoperise în toate coloniile de muncă deţinuţi numai pe bază de adrese, însoţite de tabele nominale. În martie 1953, în lagărul Peninsula de la Canal, 2293 persoane se aflau numai în baza unor astfel de documente sumare, iar în iulie acelaşi an 1500, Procuratura Generală constatând că aceste persoane sunt „deţinute în mod ilegal”. Opoziţia Securităţii a făcut să nu se poată dispune eliberarea acestora, iar investigaţiile procurorilor în coloniile de muncă au încetat din cauza aceloraşi presiuni[28]. Abuzurile continuau în privinţa termenelor de internare, care erau depăşite fără ca deţinuţii să fie eliberaţi. La 20 iulie 1953, se aflau în această situaţie 402 deţinuţi din coloniile de muncă de pe cuprinsul României Populare[29].

Regimul de exterminare din lagărele de muncă

Abuzuri grave „s-au săvârşit şi în ceea ce priveşte regimul de detenţie, cel alimentar, asistenţa sanitară”, după cum consemna sec un document al Consiliului Securităţii Statului din 1968[30] cu privire la unităţile şi coloniile de muncă. Le ilustrează pe larg o întreagă literatură memorialistică[31]. În lagăr „toate erau dificile şi greu de suportat: condiţiile de muncă erau barbare, vânturile năpraznice şi neobosite, hrana insuficientă, cazarea improvizată”[32]. Bolile făceau ravagii printre „oameni adunaţi de prin toate închisorile politice din ţară, extenuaţi de foamete şi frig, de umezeala acelor saivane în care locuisem, obosiţi de munca epuizantă. Erau anemiaţi, distrofici şi dintre aceştia din urmă au fost destui cei care au alunecat în caşexie[33] – ultima fază de slăbire generală a organismului, din care greu se mai putea redresa cineva”[34].

Dar poate că cel mai greu de suportat au fost cruzimile absurde pe care oamenii le-au suportat sau la care au fost martori, marcaţi apoi pe tot restul vieţii de cele trăite şi văzute. Exemplele ar putea umple o lungă monografie. Ele au fost consemnate şi de rapoartele în urma unor controale făcute în coloniile de muncă în anul 1953, când Procuratura Generală a investigat mai multe crime petrecute în acestea. Scene de o violenţă excesivă care s-au petrecut în lagăre au avut darul să impresioneze şi au influenţat probabil decizia de închidere a lor în 1954. Chiar documente ale Securităţii relevă crizimi deosebite petrecute aici. Numai în luna ianuarie a anului 1953 au murit în coloniile de muncă de la Canalul Dunăre-Marea Neagră un număr de 133 deţinuţi, potrivit evidenţelor fostei poliţii secrete. Cele mai multe decese s-au înregistrat la coloniile Peninsula şi Poarta Albă (46, respectiv 30)[35].

---

[27] Ibidem, f. 17.
[28] Ibidem, f. 1.
[29] Ibidem, f. 16.
[30] Ibidem, p. 18.
[31] Vezi retrospectivele bibliografice pe tema *Rezistenţa anticomunistă în România*, publicate în „Arhivele Totalitarismului” nr. 5 (4)/1994, pp. 244-266, nr. 6 (1)/1995, pp. 250-287, nr. 7 (2)/1995, pp. 202-221, nr. 8 (3)/1995, pp. 237-246, nr. 9 (4)/1995, pp. 203-220, nr. 10 (1)/1996, pp. 215-241, nr. 11-12 (2-3)/1996, pp. 221-233.
[32] Cătălin Ropală, *Periprava. Memorial din gulagul românesc*, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1997, p. 117.
[33] Fază în care metabolismul consumă ţesuturile, omul intrând într-o fază de „autodevorare”.
[34] Constantin Horujenco, *Povestiri din întuneric*, Galaţi, Editura Alma, 1997, p. 108.
[35] ASRI, fond D, dosar nr. 10971, ff. 15-20.

În coloniile de muncă se practica pe scară largă bătaia, încarcerarea pe termen lung, utilizarea la munci grele a deținuților bolnavi, iar rațiile de hrană neândestulătoare au făcut ca moartea multora să fie cauzată pur şi simplu de foame şi istovire. Dacă tratamentul inuman aplicat deținuților în lagărele din România a caracterizat universul concentraționar ca şi în celelalte state ale blocului sovietic, în unele perioade, în anumite locuri de detenție, regăsim puternice accente de sadism în aplicarea acestui tratament. Ca urmare, la multe dintre lagărele Canalului Dunăre-Marea Neagră se înregistra în 1952 o medie a mortalității de peste 30 de deținuți pe lună[36], iar între aceştia unii îşi găseau sfârşitul în chinuri care, dacă nu ar fi consemnate chiar de documente ale Securității, ar fi greu de imaginat. Astfel, după 15 zile de carceră, un deținut a fost dus la infirmerie cu ambele picioare cangrenate, pentru că fusese legat cu lanțuri peste „cizmele de cauciuc ce le avea în picioare. Când a fost adus la infirmerie şi i s-au tras cizmele, i s-a dezlipit şi talpa picioarelor, care putrezise". Medicul coloniei penitenciare i-a făcut trimitere pentru Spitalul din Cernavodă, dar comandantul nu a aprobat-o. Deținutul, un tânăr de 23 de ani, a murit în chinuri cumplite după 11 zile, în infirmeria lagărului[37].

În sadismul lor, unii comandanți de lagăr obişuiau să se distreze, punându-i la cele mai grele munci pe epileptici şi distrofici, sau scoțându-i la muncă în ger, desculți şi numai în cămăşi. Neîndeplinirea normelor de muncă era sancționată cu muncă neîntreruptă fără hrană timp de 24 de ore, urmată de carceră. Unii deținuți au fost bătuți până la desfigurare, rămânând infirmi pe viață. Un proces verbal din arhivele fostei Securități consemna depoziția unui deținut maltratat din colonia de muncă de la Cernavodă: „în luna decembrie 1952, fiind grav bolnav, am primit de la infirmerie un bilet de scutire şi am fost întors la dormitor. Caporalul care făcea de serviciu m-a scos însă afară în pumni şi picioare, umplându-mă de sânge şi m-a dus la comandant. Acesta m-a bătut până am leşinat. După ce m-am trezit din leşin, mi-a luat mantaua şi m-a pedepsit să muncesc fără mâncare şi odihnă 36 de ore. Am fost trimis la muncă, dar eu i-am spus caporalului că nu pot lucra. El a pus trei deținuți să mă arunce în Dunăre, apoi m-a bătut cu o lopată, m-a legat cu lanțuri şi m-a dus din nou la comandant. Acesta m-a pedepsit cu trei luni de carceră. După 42 de zile am fost scos şi dus la infirmerie. Comandantul m-a văzut acolo şi mi-a spus: *ai să te întorci în carceră şi ai să stai acolo până mori*. Atunci am încercat să mă sinucid, tăindu-mi venele cu o lamă. Pentru asta, comandantul l-a pus pe un deținut să mă bată cu picioarele în testicole şi în gură, nenorocindu-mă pe viață şi desfigurându-mă". Deținutul a fost băgat din nou la carceră, dar a fost salvat de ofițeri superiori veniți în inspecție la colonia penitenciară, care au mai găsit de la Cernavodă alți şase deținuți morți, care continuau să fie ținuți în carcerele lagărului, pentru că, după cum declara comandantului acestuia, nu şi-au încheiat pedeapsa[38].

Rapoartele făcute în împrejurările anchetelor din 1953 în coloniile de muncă de la Canal şi din Balta Brăilei de către medici deținuți sunt relevante asupra ravagiilor pe care frigul şi foamea le provoca, decimându-i pe deținuți în special în lunile de iarnă. „Deținutul a fost adus pe targă din carceră, fără cunoştință, cu respirația foarte rară, fără puls aproape şi, cu toate îngrijirile ce i-am dat la infirmerie (injecții de camfor şi cofeină), după ½ oră a încetat din viață. Era în evidență cu distrofie şi în diferite rânduri fusese scutit de muncă de către serviciul medical. Nu a fost adus la vizita medicală înainte de a fi încarcerat şi nici nu am fost chemați spre a-l vizita la carceră, în tot timpul în care a fost încarcerat". Un alt deținut „a încetat din viață chiar în cabinetul de consultații al infirmeriei, în timp ce abia îi făcusem injecții de cofeină şi camfor. Nu am fost chemați de a-l vizita înainte de a-l încarcera şi nici nu a fost vizitat de noi acolo. (…) Nu s-a ținut seama de către conducerea coloniei de scutirile

[36] Ibidem, ff. 177-180.
[37] Ibidem, ff. 3-11, *Referat* întocmit de lt.maj. Munteanu Horia, la 15 iunie 1953 şi ff. 33-35, declarația medicului Gheorghe Munteanu.
[38] Ibidem, f. 31.

medicale şi bolnavi, chiar distrofici gravi au fost scoşi pe şantierele de lucru, aducându-i seara pe brațe, pe alții înghețați complet şi chiar morți". Astfel, un deținut „distrofic gradul 3, a fost adus în agonie, înghețat, de pe şantier şi a murit după câteva ore, în infirmerie", iar un altul „a fost adus mort, înghețat pe şantier". Toate cazurile, afirma medicul, înşirând un lung pomelnic de morți în lunile ianuarie şi februarie ale anului 1953, ar fi putut fi evitate: „în afară de aceştia, sunt numeroase alte cazuri de deținuți înghețați, dar care au putut fi readuşi la viață în urma îngrijirilor noastre. Toți deținuții politici care înghețau pe şantierele de lucru erau distrofici, fiind slăbiți şi nu mai aveau caloriile necesare pentru a se apăra contra frigului, fie că unii erau uşor îmbrăcați, fără cămăşi, şi unii chiar cu picioarele goale. Dimineața, la ieşirile cordoanelor de lucru pe poartă, erau scene îngrozitoare, cu bătăi sângeroase şi cu chinuri de iad, ce ar fi trebuit să înduioşeze şi inimile de piatră", nota acelaşi medic al coloniei penitenciare Cernavodă într-o declarație care s-a păstrat în arhivele Securității[39].

Unele dintre crimele din lagărele de muncă au fost anchetate de Procuratura Generală, care a sintetizat şi condițiile de deținere în fraze sugestive. „Au fost cazuri când deținuții erau asasinați prin împuşcare, îngropați de vii în pământ, obligați iarna să intre în apă până la brâu şi să taie stuf, introduşi iarna în carcere descoperite, uneori dezbrăcați, în poziții chinuitoare – doi în picioare şi doi cu capul în jos. În timpul verii, erau dezbrăcați, legați de mâini şi expuşi muşcăturilor de țânțari. Manifestările de bestialitate continuau şi după moartea deținuților, ale căror cadavre, neânhumate timp îndelungat, roase de şobolani, erau profanate şi chiar introduse în carceră, sub pretextul că torturile n-au fost îndeajuns de aspre"[40]. Pentru atrocitățile descrise mai sus, care s-au petrecut în colonia penitenciară Salcia, au fost trimişi în judecată 21 de ofițeri şi subofițeri, care au fost găsiți vinovați şi au fost condamnați în 1954 la pedepse de până la 25 de ani închisoare. Un an mai târziu, ministrul de interne Alexandru Drăghici i-a absolvit de pedeapsă şi le-a şters din cazier incriminările. Mai mult, a dispus ca majoritatea lor să fie reâncadrați în MAI. Printr-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, „acestor cadre li s-a acordat vechimea neîntreruptă în MAI pe toată durata detenției, iar conducerea Ministerului de Interne le-a acordat câte o sumă de bani echivalentă cu salariul pe trei luni şi câte o lună de zile de concediu la casele de odihnă ale MAI pentru refacerea stării fizice"[41]. Procurorul general adjunct Alexandru Voitinovici, care ordonase anchetele din 1953 şi descoperise mii de persoane deținute ilegal, a fost retrogradat din funcție, fapt care dovedeşte că Securitatea inspirase crimele produse în lagărele de muncă şi stabilirea condițiilor de detenție, exterminarea deținuților şi inclusiv trimiterea lor ilegală în lagăre fiind o acțiune deliberată a poliției politice comuniste[42].

*

Cei vii şi cei morți erau în coloniile de muncă în egală măsură subiect de batjocură. La colonia penitenciară Salcia, într-o zi din iarna anului 1952 „au fost mai mulți morți. Pentru a-i putea identifica, le-a pus cartoane în gură, pe care le scria numele"[43]. Un deținut a fost adus de la lucru mort, „cu un astfel de carton în gură, iar gura încleştată i-a fost deschisă cu un topor. Morții se înhumau după 7-8 zile, din lipsă de scândură". Represiunea a produs uneori scene de dimensiuni mitologice. După ce un brigadier l-a bătut până la moarte pe un deținut, acesta „a fost pus pe o targă în care bătuse piroane de fier. Când l-a adus la infirmerie, mort, corpul lui era în întregime perforat"[44].

---

[39] Ibidem, pp. 34-35.
[40] ASRI, fond D, dosar nr. 10844, vol. I, ff. 1-3, *Notă privind procesul intentat unor cadre şi deținuți de la fosta colonie de muncă Salcia,* din anii 1953-1955, nedatată, probabil din 1967. Poartă mențiunea *Strict secret de importanță deosebită*.
[41] Ibidem.
[42] Arh.C.Ex. al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 2.
[43] ASRI, fond D, dosar nr. 10844, vol. II, ff. 45-46.
[44] Ibidem, f. 46.

Ilegalitatea măsurilor administrative de internare în lagăre şi stabilire a domiciului obligatoriu

În urma sarcinilor primite la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Consiliul Securității Statului a trecut în 1967-1968 la analizarea abuzurilor şi ilegalităților „în activitatea unor cadre din aparatul de Securitate", urmărind între altele „modul în care s-a instituit şi aplicat măsura internării administrative în locuri anume destinate"[45]. Sintezele care au rezultat incriminează încălcări ale legii, dar afirmă legitimitatea acestor măsuri, ceea ce dovedeşte că, în fond, caracterul de poliție politică al Securității nu se diminuase, ci era mai bine camuflat sub masca „legalității socialiste". Abuzurile şi crimele produse sub acoperirea „măsurilor administrative" erau considerate „justificate în principiu": „este cunoscut că între anii 1950-1958 [perioadă analizată de Comisia Consiliului Securității Statului – n.n.] elementele duşmănoase din țară şi din exterior îşi intensificaseră activitatea ostilă împotriva regimului democrat-popular, creau greutăți în construcția socialismului, calomniau şi defăimau politica partidului, ajungând până la săvârşirea de acte de teroare, sabotaj şi diversiune. În aceste condiții, se impunea ca organele de partid şi de stat să inițieze măsuri energice pentru a preveni şi zădărnici orice încercare de a atenta la cuceririle revoluționare ale clasei muncitoare. Socotim deci justificată de principiu luarea unor măsuri de a împiedica elementele reacționare să întreprindă acțiuni duşmănoase, inclusiv internarea în colonii de muncă obligatorie, dar numai împotriva acelor care, în mod real, prezentau pericol pentru securitatea statului"[46].

Modul în care au fost concepute reglementările privind măsurile administrative au fost criticate, întrucât „prin conținutul lor larg şi generic, fără stabilirea unor criterii de delimitare precisă a acelor persoane care prin manifestările lor constituiau un pericol real pentru securitatea statului de cele care îşi manifestau unele nemulțumiri personale şi care nu periclitau ordinea socială şi de stat *au avut consecințe negative în justa aplicare a dispozițiunilor din actele normative respective* [s.n.]".

Justețea acestor măsuri represive era însă contrazisă chiar de analiza prevederilor constituționale. Astfel, Constituția RPR din 1948 prevedea la articolele 48 şi 30 că „nimeni nu poate fi arestat sau deținut mai mult de 48 de ore, fără un mandat al Parchetului, al organelor de instrucție stabilite de lege sau autorizarea instanțelor judecătoreşti conform prevederilor legii" şi că „nimeni nu poate fi condamnat şi ținut a executa o pedeapsă decât în baza hotărârilor judecătoreşti în conformitate cu legea". Prevederile, reluate în articolul 87 al Constituției din 1952, care garanta la articolul 87 libertățile cetățeneşti, au fost încălcate flagrant de către actele normative cu privire la măsurile administrative[47]. Prin caracterul lor larg şi evaziv, au dat posibilitatea extinderii represiunii, astfel încât oricare dintre cetățenii României putea fi arestat şi trimis în lagăr sau deportat în regim de domiciliu obligatoriu, în condițiile în care foarte multe dintre incriminările conținute de aceste prevederi nu constituiau infracțiuni nici măcar prin analogie cu diverse texte ale Codului Penal.

Modul de aplicare a fost de asemenea viciat, fiind subordonat nevoii de mână de lucru gratuită la proiectele megalomane ale regimului. Folosirea deținuților pe şantierele de la Canal şi la gospodăriile agricole ale MAI din Balta Brăilei fusese reglementată în urma unei şedințe la Ministerul de Interne din 24 martie 1950, la care au participat ministrul adjunct Marin Jianu, care coordona activitatea Direcției Generale a Penitenciarelor şi Alexandru Nicolschi, subdirectorul Securității. În urma acestei decizii, s-a hotărât înființarea unei comisii de triere a deținuților din închisori şi aresturi, pentru a-i selecta pe cei apți de muncă şi cu pedepse sub 12 ani şi a-i trimite să lucreze la Canal, în mine sau gospodării agricole de stat[48]. Şantierele

[45] Arh.C.Ex. al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 7.
[46] Ibidem, p. 11.
[47] Ibidem, p. 12.
[48] ASRI, fond D, dosar nr. 10090, ff. 182-184.

erau însă în primul rând alimentate cu noi arestați în baza măsurilor administrative, măsură determinată de gratuitatea, dar şi de eficiența dovedită anterior de mâna de lucru formată din deținuți. De exemplu, după cum relevă un *Raport al Direcțiunii Generale a Canalului* pe perioada iunie-septembrie 1949 în sectoarele unde se utiliza munca salariată planul de lucru se realizase în proporție de 78%, în vreme ce unitățile de muncă organizate de Ministerul Afacerilor Interne „îşi îndeplinesc planul lor fiindcă există acolo un comandament”, după cum arăta Chivu Stoica la Şedința Secretariatului CC al PMR din 22 septembrie 1949, întors dintr-o inspecție la Canal[49].

Reamintim depoziția din 1968 a colonelului în rezervă Ilie Bădică, fostul locțiitor al comandantului Direcției Generale a Penitenciarelor şi şef al coloniilor de muncă, care arăta că aceste arestări în baza măsurilor administrative se făceau arbitrar, în funcție de nevoile de brațe de muncă. Direcția de Anchete penale a Securității asigura cifrele solicitate de comandanții de lagăr, operând rețineri în teritoriu, după tabelele propuse de Direcțiile Regionale şi aprobate de ministrul de interne. Cât de arbitrare erau aceste arestări, relevă o sinteză a Securității din 1968: 300 de studenți de la Facultatea de Medicină din Bucureşti au fost internați în anul 1951 în lagărul de triere Rahova, urmând să fie trimişi în unități de muncă, doar pentru că „neavând manuale de specialitate la facultate, au mers să studieze la Biblioteca franceză”[50].

Cei reținuți înainte de a fi trimişi în lagăre de muncă erau mai întâi cercetați de către Securitate, cercetare care s-a prelungit uneori până la patru ani, fără ca această perioadă să se scadă, cum se proceda cu arestul preventiv, din durata stabilită a internării. La Bicaz, în iunie 1953 erau 63 de deținuți cărora nu li s-a inclus în noua pedeapsă timpul de reținere anterior. În 1968, s-au examinat 1500 de dosare prin sondaj, constatându-se că în majoritatea cazurilor reținerea persoanelor s-a făcut fără respectarea formelor legale prevăzunte, ilegalitate acoperită ulterior de complexul de măsuri pentru internări sau deportări administrative. Astfel, se exemplifica acoperirea legală a arestării foştilor polițişti, jandarmi şi lucrători SSI prin Ordinul 26500/1948 al Securității, a foştilor legionari (Ordinul 5/1948) şi a celor care comentau negativ reforma bănească (Ordinul 8/20/1952), realizată tocmai prin aceste măsuri. În afara menționării unor astfel de ordine care au stat la baza arestării, la dosarele celor trimişi în lagăre nu figurau alte motive care să justifice privarea lor de libertate, a cărei durată era stabilită de asemenea arbitrar, fără criterii bine determinate. La dispunerea internării se avea în vedere doar apartenența la o anumită categorie socio-profesională, şi nu la gradul de periculozitate pentru regim. Semnificativ pentru încălcarea legilor în vigoare este că, dintre toți cei trimişi în coloniile de muncă, numai 1600 aveau mandate de arestare semnate de Procuratură, iar caracterul abuziv şi aleatoriu al internărilor este demonstrat de faptul că, după desființarea coloniilor de muncă şi cercetarea penală a deținuților, numai 509 din totalul acestora au fost trimişi în judecată pentru faptele comise[51].

Practica trimiterii în lagăr numai în baza apartenenței la o categorie socială socotită ostilă comunismului era în epocă larg răspândită în toate statele blocului sovietic. Acțiunea se derula conform mecanismului prin care decizia politică (spre exemplu, cea de colectivizare a agriculturii) era în genere urmată de un complex de măsuri represive care asigurau punerea ei în prcatică. Brutalitatea statală, asigurată în România Populară prin intermediul Securității, se solda cu efecte notabile: „se reduce opoziția politică şi religioasă, se stârpesc agitația muncitorească şi răscoalele țărăneşti, se colectivizează satele, este suprimat şomajul suprimându-se şomerii... Cu fiecare *dezinsecție*, lagărele se extind. Ele îndreaptă, ele extermină. Totul este adunat aici: opozanți conştienți sau presupuşi, credincioşi fervenți,

[49] ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 81/1949, f. 11.
[50] Arh.C.Ex. al CC, nr. 264/18.02.1972, vol. IV, f. 13.
[51] Ibidem, ff. 15-17.

savanți sobri, hoţi de cartofi, borfaşi, ţărani amărâți, bandiți... Pentru a scoate la lumină societatea *sa*, statul produce lagărele”[52].

Împotriva acestor măsuri nu exista nici o posibilitate de apărare a cetățeanului. În prevederile care au consacrat măsurile administrative nu este specificată nici o posibilitate de atac a deciziei de deportare sau trimitere în lagăr, ceea ce contravenea dreptului consituțional la apărare, dar, mai mult, îi punea în mod formal pe cei supuşi acestor măsuri în situație de inferioritate față de deținuții politici, care în procesele penale derulate puteau declara recurs împotriva sentințelor – chiar dacă recursul nu schimba, în majoritatea cazurilor, nimic.

Măsurile administrative care prevedeau deportările şi internarea în lagăre a cetățenilor României Populare s-au produs prin cauționarea de către conducerea de partid şi de stat a planurilor represive ale Securității. Acest sistem „a creat posibilitatea să se comită ilegalități şi abuzuri grave, care puteau avea implicații deosebite în viața politică şi socială a țării”, se recunoştea ulterior[53]. Ministerul Afacerilor Interne şi conducerea Securității căpătaseră puteri sporite şi o largă autonomie decizională, răspunzând numai în fața „conducerii superioare de partid”. Astfel se explică atât procedurile ilegale utilizate în elaborarea complexului de acte normative care au dus la internările în lagăre de muncă şi deportări, cât şi modul abuziv în care ele au fost aplicate.

*

Concluzii

Prevederile în baza cărora a funcționat sistemul represiv din România primelor două decenii de socialism, articolele din Codul Penal şi măsurile administrative privind deportarea, domiciliul obligatoriu sau internarea în colonii penitenciare pedepseau orice formă de opoziție, politică sau religioasă față de regimul comunist. Ele nu sunt inovații juridice româneşti ale timpului, ci au conținut esența legilor penale sovietice în domeniu. Multe din pasajele care privesc infracțiunile de natură politică sunt o punere în practica judiciară din RPR a prevederilor din Codul Penal sovietic sau a ordinelor de deportare ori internare în GULAG. Ca şi în URSS, incriminările de natură politică au fost modificate în timp, devenind, atunci când a fost necesar, mult mai drastice decât în formularea inițială. Astfel, în România, spre finalul primului deceniu de „republică populară”, se poate constata o înăsprire fără precedent a pedepselor pentru infracțiuni politice, ca şi revenirea la sistemul internării în locuri de muncă obligatorie şi a deportării în regim de domiciliu obligatoriu a celor care ar fi putut să se opună regimului, măsuri de natură să consolideze dictatura impusă de Gheorghiu Dej, în condițiile retragerii trupelor sovietice, care au asigurat până în 1958 stabilitatea regimului sovieto-comunist.

„Temeiurile legale” puse la îndemâna Securității începând cu 1957, în acțiunea de lichidare a oricărei forme de împotrivire sau chiar dezacord cu autoritățile, manifestat fățiş ori abia schițat, au dus la dezlănțuirea unui val de arestări de aceeaşi amploare cu cel din momentele instalării regimului de „democrație populară”, ca şi la internări în lagăre de muncă a celor care „încearcă să primejduiască ordinea de stat”. Dacă în 1948-1952 represiunea a avut ca rațiune consolidarea puterii de curând cucerită de către comunişti, prin lichidarea adversarilor politici, în 1958-1959 problema nu se mai punea în aceeaşi termeni. La doi ani după denunțarea de către Hruşciov la Congresul XX al PCUS a abuzurilor staliniste în materie de poliție politică, dezlănțuirea în România a valului represiv de la finele anilor 1950, precedat de înăsprirea prevederilor penale şi a celor administrative privind domiciliul obligatoriu şi trimiterea la muncă forțată marchează un moment în care la Bucureşti

---

[52] A. Glucksmann, *op. cit.*, p. 97.

[53] Se făcea referire la încălcarea hotărârilor CC al PMR privind înscrierea țăranilor pe bază de consimțământ liber în gospodării agricole. Dar, în 1968, ca şi în anii ’50 se ignora în mod voit faptul că aceste încălcări antrenate de implicarea Securității în accelerarea procesului de colectivizare s-au făcut din dispoziția conducerii de partid.

Gheorghiu-Dej a ținut să demonstreze că, indiferent de prezența trupelor sovietice în țară, poate asigura securitatea internă. În mod paradoxal, tocmai când Armata Roşie (privită de majoritatea românilor ca un simbol al ocupației sovieto-comuniste) îşi părăsea amplasamentele, s-a realizat o revenire la austeritatea şi dogmatismul din anii stalinismului. Această înăsprire a controlului exercitat asupra societății prin pârghiile aparatului represiv a avut darul să dovedească (şi a făcut-o din plin) că zilele regimului nu sunt numărate, aşa cum a fost tentată să creadă larga majoritate a populației, care punea încă semnul egal între puterea comuniştilor în România şi prezența aici a trupelor ruseşti.

Independent de modul în care a evoluat conținutul unor prevederi în timp, Codul Penal şi măsurile administrative dispuse prin Decrete ale Marii Adunări Naționale, Hotărâri ale Consiliului de Miniştri sau Decizii ministeriale ale MAI privind deportările, domiciul obligatoriu şi internările în lagăre de muncă, acestea au fost încă de la instaurarea „democrației populare" principalul instrument de exercitare a represiunii. Articolele penale care au pedepsit infracțiunile de natură politică au avut un caracter public, cu o singură excepție[54] şi au constituit baza „legală" a măsurilor represive întreprinse de Securitate. Prevederile speciale aşa-zis „administrative", cu un caracter secret datorită caracterului lor neconstituțional, au completat baza de acțiune a unor pusee represive ale regimului, manifestate mai întâi în 1948-1952. Devenind în 1957-1958 excesive în conținut şi fiind aplicate exagerat, aceste măsuri legislative au provocat şi întreținut o atmosferă de teroare, similară cu cea din perioada cuceririi şi consolidării puterii de către comunişti. Caracterul lor arbitrar reflectă chiar caracterul regimului instaurat în România după 6 martie 1945.

Pe tot parcursul celor 45 de ani de putere comunistă în România, legislația cu caracter represiv a dat posibilitatea Securității să facă în timp dovada faptului că se poate substitui cu succes unei armate de ocupație, pe care vreme de un deceniu de la crearea sa doar o secondase în asigurarea stabilității regimului. Poliția politică, bazată pe un întreg complex de prevederi, a transformat represiunea în fapt cotidian. Deținuții transportați către lagărele Canalului în camioane nu mai stârnesc reacția nimănui: „în drumul nostru întâlnim oameni liberi care-şi cultivă grădina, care lucrează pe lângă casă. Nici unul nu se sinchiseşte de noi, aşa de mult s-au obişnuit cu existența coloniei de muncă forțată. Îmi dau seama din atitudinea lor că sistemul penitenciar e sinonim cu orânduirea socialistă"[55]. După atâția ani de semne vizibile ale regimului polițienesc instaurat de Securitate, faptul nu era de mirare şi tocmai acest tip de reacție a asigurat perpetuarea regimului. Totalitarismul „scoate la iveală ce lasă în penumbră democrația: şi anume că la capătul drumului indiferenței şi al conformismului apar lagărele de concentrare"[56].

---

[54] Este vorba de articolul 193 indice 1 din Codul Penal, nepublicat în edițiile acestuia, prin care se condamnau retroactiv foştii polițişti.
[55] Emil Manu, *op. cit.*, p. 121.
[56] Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 147.

Deportările şi dislocările de populaţii din România anilor 1950. Instituţia domiciliului obligatoriu

Deportările şi dislocările de populaţii au fost în perioada anilor 1945-1964 o practică politică curentă, care a afectat un număr imens de persoane. Prin ele se viza distrugerea existenţei unor categorii largi de oameni, a unor familii şi comunităţi. De inspiraţie stalinistă, ele au reprezentat forme de violentare, din raţiuni politice, a unor drepturi fundamentale ale oamenilor (dreptul la proprietate, la o viaţă normală, la libertate de mişcare etc). Ele vizau o sporire a controlului asupra societăţii, trebuiau să genereze frică, erau menite să intimideze, să sporească sentimentul insecurităţii, să destructureze comunităţile divizându-le şi polarizându-le prin aplicarea principiului ideologic al luptei de clasă. Toate acestea au reprezentat arme eficiente pentru a duce populaţia la supunere şi tăcere, pentru a grăbi la sate procesul de colectivizare şi de trecere a proprietăţii individuale în mâinile statului. Comunităţile rurale sau urbane din care s-au făcut dislocări au pierdut o forţă de muncă importantă şi au suferit o traumă de natură umană şi colectivă, destructurându-se şi pierzând un important capital economic şi social. Efectele dislocării s-au reflectat şi în modul de funcţionare al familiei, care s-a văzut deposedată de posibilitatea de a transmite de la o generaţie la alta, bunuri reale şi simbolice. Relaţiile dintre generaţii au fost afectate şi de faptul că membri ai aceleiaşi familii s-au văzut divizaţi şi obligaţi să se situeze de părţi diferite ale baricadei, astfel că şi memoria lor e una divizată şi adesea conflictuală, ameninţată de diverse forme de uitare generate de tăceri vinovate, de compromisuri, de opţiunile diferite în ce priveşte modul de raportare la regimul comunist.

Vom sublinia în continuare cele mai importante valuri de dislocări şi consecinţele lor, vom urmări ce categorii de persoane erau vizate, ce efecte au avut dislocările asupra lor, cum s-a creat treptat instituţia domiciliului obligatoriu şi cum, pentru cine şi în ce scop, a funcţionat ea.

Serviciul D.D.O (Dislocări şi Domicilii Obligatorii) a funcţionat până în 21 iulie 1956, când un document precizează că, la ordinul MAI, se desfiinţează acest serviciu, numerele de decizii de fixare de domiciliu obligatoriu (D.O.) urmând a fi date în continuare de Serviciul C din MAI al cărui şef era lt. col. Einhorn Wilhelm[1].

Documentele consemnează Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 1554 din 22 august 1952 şi decizia M.A.I. Nr. 744 din 25 august 1952 pentru înfiinţarea coloniilor de muncă, a domiciliului obligatoriu şi a batalioanelor de muncă ca fiind cadrul legal[2] al unor decizii care privesc trimiterea în colonii de muncă şi fixarea de D.O. precum şi întrunirea comisiilor ce iau aceste decizii[3].

În realitate, instituţia domiciliului obligatoriu funcţiona dinainte de această dată, fixarea de D.O. fiind o practică curentă încă din anii 1949-1950.

Au fost dislocaţi ţăranii care s-au răsculat în Bihor şi Arad în anul 1949[4], la fel cei din sudul ţării, din Teleorman. De menţionat că la aceştia se face referire în documentele care recomandă reţinerea lor în Bărăgan şi după data la care se ridicaseră restricţiile celor mai mulţi dintre dislocaţi. „Comisia Specială de Verificare a elementelor dislocate în comunele noi" îi menţionează într-un raport din anul 1954 ca „elemente care au participat la răzmeriţele chiabureşti, care au instigat şi au avut un rol de conducere în aceste răzmeriţe"[5]. Într-un raport al Direcţiei Generale a Securităţii Statului Bacău din 28. 08. 1951, semnat de locotenent

---

[1] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 50, f. 511.
[2] Ibidem, vol. 19, f. 4.
[3] Ibidem, ff. 15-22.
[4] Vezi ibidem, dosar 173, care conţine date referitoare la aceste revolte şi măsurile extreme de reprimare luate.
[5] Ibidem, dosar nr. 55,. vol. 46,. f. 161.

colonel de securitate C. Câmpeanu[6] se face referire la *evenimentele din 7 iulie 1950 (răscoale provocate de elemente reacționare) din comunele Siliştea, Ciuperceni, Purani, Corbii Mari, Corbii, Ciungului, Baciu, Sârbeni şi altele* din fostul județ Vlaşca şi se consemnează ordinul dat de ministrul Jianu pentru trierea chiaburilor răsculați, întocmirea de fişe personale şi trimiterea lor în U.M.[*] O notă informativă a lt. Cristea Toma din acelaşi dosar şi pe aceeaşi problemă din 12 septembrie. 1951[7] se precizează că ordinul ministrului Jianu cerea ca să se facă într-o singură zi investigații în comunele respective şi să fie trecute în tabele pentru a fi dislocați. Ridicarea lor s-a făcut în aceeaşi noapte şi ulterior li s-a cerut şi întocmirea de fişe personale pentru cei dislocați în vederea unei eventuale încadrări a lor în U.M. lucru care, se pare, nu s-a realizat. Oricum acest caz arată legătura strânsă între cele două tipuri de pedepse, asimilate, ambele, pedepsei administrative.

Conform situației prezentate într-un raport oficial numărul elementelor dislocate în anul 1949 ar fi următorul: din regiunea Oradea 336 de familii, Baia Mare 8, Arad 18, Sibiu 9, Cluj 13, Suceava 16, Bacău 5, Câmpulung 26, Mureş 12, total 443 de familii[8].

Dislocarea din 1949 a marilor proprietari de pământ, din toate zonele țării (împreună cu membrii familiei cu care locuiau împreună), în virtutea Decretului-lege 83/1949, cărora li s-a stabilit domiciliu obligatoriu în alte regiuni decât cele din care erau originari[9], după ce li se confiscaseră casele şi toate bunurile, vizează o categorie care a fost supusă unei persecuții constante şi de lungă durată. O imagine a felului în care s-au desfăşurat lucrurile o găsim într-o „Sinteză informativă privind problema țărănească de pe întreaga rază a județului Olt" pe perioada 8 februarie-4 martie 1949, în care se relatează :

„În noaptea de 1-2 martie 1949 la ora 2 au început pe întreaga rază a județului Olt operațiunile oamenilor clasei muncitoare pentru strângerea moşierilor expropriați în vederea trecerii la stat a tuturor bunurilor ce posedau aceştia, rămase de la reforma agrară din 1945, bunuri ce aparțineau clasei muncitoare, operațiuni ce s-au desfăşurat în cea mai mare ordine şi linişte pe întreaga rază a județului, fără a se da naştere la tulburări, cu toate că în unele comune s-a lucrat cu indiscreție şi au dispărut aceste elemente exploatatoare ale țării, totuşi, țărănimea ajutată de clasa muncitoare a putut înfăptui acest mare act revoluționar sută la sută"[10].

În arhiva CNSAS dosarele I 72436, I 72437, I 72438, I 72439, I 72440, I 72442, I 72443, I 72444, I 72445, I 72446, I 72447, I 72448 sunt dosare de evidență pe obiectiv sau problemă şi conțin date sistematizate pe raioane ale „foştilor moşieri, chiaburi, capitalişti, exploatatori" luați în evidență şi supuşi unor acțiuni de verificare în scopul punerii sub urmărire a celor care în ochii organelor de securitate erau considerați „duşmănoşi". Dosarele de acest tip (ale serviciilor raionale MAI) indică din primele pagini deschiderea unui „dosar de problemă" pe tema „foşti moşieri, capitalişti, chiaburi" în perioada 1956-1959 (când aceste „elemente" devin din nou, se înțelege, obiect de urmărire şi preocupare), acompaniind acest act inaugural de un „istoric" al problemei[11]. Hotărârea de deschidere a dosarelor pe problema „Moşieri, exploatatori, chiaburi etc" ne dezvăluie de obicei raționamentul care stă la baza punerii lor sub urmărire: e necesară *o evidență clară a acestora, pentru că nu privesc cu ochi buni reformele petrecute pe tărâm economic.... reforma care le-a luat averile şi i-a*

---

[6] Ibidem, dosar nr. 185, ff. 46-47.
[*] Unitate de Muncă.
[7] Ibidem, f. 59.
[8] Ibidem, dosar nr. 172, ff. 368-369 .
[9] Ibidem, dosar nr. 55, vol. 53, f. 165.
[10] Ibidem, dosar nr. 911/2, ff. 34-35.
[11] Ibidem, fond Informativ, dosar nr. 72440 ff. 2-3; ibidem, dosar nr. 72448, ff. 2-4.

pus în situația de a munci pentru a-și câștiga existența[12] sau pentru că sunt considerați „elemente contrarevoluționare”[13].

Diferitele rapoarte din aceste dosare contabilizează numărul „foştilor chiaburi, moşieri, exploatatori” alături de cel al foştilor membri PNL, PNȚ, PSDI trecuți în evidență operativă, indicând şi situația agenturii şi a bazei operative[14], arătând cum se făceau recrutările şi care erau motivele de punere sau repunere sub urmărire[15]. Dosarele care conțin notele informative asupra „foştilor exploatatori suspecți”[16] sunt edificatoare pentru a sesiza motivele de urmărire la data întocmirii notelor informative şi „sarcinile” pe care le primeşte informatorul, menționate ca atare în josul notei, sub rubrica Observații. Spicuim câteva dintre aceste Sarcini care indică obiectivele Securității în anul 1964: informatorul („sursa“) este instruit să afle poziția „obiectivului” față de regim, „din cine e format anturajul său, ce discută cu privire la evenimentele politice şi familiare”[17], „comportarea şi relațiile celui în cauză la domiciliu” (e vorba de o informatoare recrutată dintre vecini[18]). În 1967 un alt colaborator este instruit să informeze despre „turiştii străini care îl vizitează pe urmărit şi legăturile acestora”[19]. Lista obiectivelor urmăririi mai include „convingerile politice actuale”[20].

La data de 12.03.1964, MAI Direcția Regională Banat cere prin persoana maiorului de securitate Steksal Wiliam şi a lt. major Bota Gheorghe note de verificare pentru 549 de persoane din categoria „foştilor exploatatori”, în timp ce un raport pe anul 1960 al Direcției regionale Dobrogea, serviciul Raional Tulcea menționează luarea în evidență a 142 de persoane pentru urmărirea cărora sunt puşi în mişcare 3 agenți[21]. Pe aceeaşi „problemă”, în raionul Gorj sunt întocmite liste ale celor care, aflați cu D.O. la Târgu Jiu, sunt luați în evidență operativă activă[22], pe listă figurând şi numeroşi „foşti moşieri”.

După cum se poate vedea, problema „foştilor moşieri” aflați cu D.O. în diverse colțuri ale țării e asociată unui cadru mai larg, care cuprinde pe de o parte „elemente chiabure” şi foşti acționari, proprietari de firme, de imobile, de farmacii, restaurante, cârciumi, mori, batoze etc. iar, pe de altă parte, e discutată în acelaşi cadru cu problema membrilor diverselor culte, ai diverselor partide, altele decât cel comunist, ținuți sub strictă supraveghere (conform dosarului de urmărire a lui Pascu Ioan zis „Bacon” din Vişeul de Sus, începută în 1962, pe motiv că în anii 1930-1934 a fost membru PNȚ Maniu, şi continuată până la moartea acestuia în 1985[23]).

Una dintre obsesiile acțiunilor de supraveghere informativă este orientarea constantă spre anturaj, spre cercul de prieteni intimi, încercându-se recrutarea informatorilor în special din rândul acestora (unele dintre încercările reuşite de acest fel, îl privesc între altele pe un fost moşier[24]) după ce s-au întreprins asupra lor acțiuni de verificare. Demn de menționat ni se pare şi faptul că cei care fuseseră deja supuşi unei acțiuni de reprimare ca moşieri, chiaburi etc (fuseseră expropriați şi dislocați, ei şi familiile lor), erau în continuare oprimați şi urmăriți ca

[12] Cf. cu hotărârea de deschidere, la 2 februarie 1958, a dosarului de problemă pentru raionul Pecica, Direcția Regională MAI Timişoara; ibidem dosar nr. 72436, f. 1.

[13] Deschiderea dosarului de problemă, în Hunedoara la 11.II.1957, închis la 7.XII.1967, ibidem, dosar nr. 72444, ff. 1-2.

[14] Cf., de pildă, situația din raionul Piteşti la 1 iulie 1964, în ibidem, dosar nr. 72438, ff. 6-18 sau raportului semnat de şeful Biroului raional cpt. Tănase Marin, ibidem, ff. 49-52.

[15] Ibidem, dosar nr. 72438, ff. 125-126.

[16] Cf. Ibidem, fond Documentar, dosarele nr. 3398, vol. 3 şi 4.

[17] Ibidem, dosar nr. 3398, vol. 3, f. 9, f. 15.

[18] Ibidem, f. 13.

[19] Ibidem, f. 2.

[20] Ibidem, fond Informativ, dosar nr. 72444, f. 9.

[21] Ibidem, fond Documentar, dosar nr. 3399, ff. 44-50.

[22] Ibidem, dosar nr. 3394, ff. 1-5.

[23] Ibidem, fond Informativ, dosar nr. 77446, vol. 1 şi 2.

[24] Ibidem, dosar nr. 72444, f. 7.

„foşti moşieri” sau rude ale „foştilor moşieri”[25]. Mai mult decât atât, alături de cei puşi sub urmărire pentru că au avut D.O. sunt luaţi în evidenţă şi cei care „au rude în ţările capitaliste” şi „prietenii intimi ai elementelor foste exploatatoare”[26], punându-se „sub control secret corespondenţa expediată şi primită” de aceste „elemente”[27]. Din sintezele întocmite de Securitate putem desprinde şi o altă preocupare constantă legată de foştii moşieri cu D.O.: „priza acestora în mase şi influenţa ce o exercită”[28] în anturaj.

În ce îi priveşte pe moşierii dislocaţi („elemente strămutate”) în martie 1949 o Situaţie numerică a foştilor moşieri, întocmită de Direcţiunea generală a Miliţiei la 24 ianuarie 1951[29] menţionează un total de 4375 capi de familie şi un total de 8528 de persoane dintre care 1573 sunt din oraşul Bucureşti şi 6955 din regiuni.

În alte dosare cercetate am identificat diferite situaţii nominale întocmite la nivelul diferitelor oraşe sau raioane: D 2973, I 72441 (ff. 6-11), I 72449 (ff. 4-9, ff. 34-35 care conţin situaţia a 23 de foşti moşieri dislocaţi împreună cu familiile lor la Satu Mare, caz pentru care se invocă decizia MAI nr. 239/1952, ff. 36-38, ff. 42-44, care meţionează numărul de persoane dislocate din Raionul Satu Mare), D 3399 (cu situaţia foştilor moşieri din raionul Tulcea, în cazul cărora se menţionează, de pildă, că, în baza legii pentru desăvârşirea exproprierii, au rămas 55 de case de la 34 de persoane), D 440 (la f. 4 se menţionează că există 23 de foşti moşieri cu D.O. pe raza raionului Aiud la data de 2 ian. 1958; un raport cu moşierii cu D.O. din raionul Aiud din 11. 06. 1952 e menţionat şi în D 2617 f. 19), D 304/1 (la f. 33-43 sunt menţionaţi cei strămutaţi în Alba şi cei cu D.O. în Alba), D. 304/2 (îi menţionează începând cu f. 6 pe foştii moşieri cu D.O. de pe raza raionului Sebeş), D 2617/1 (conţine la f. 2 şi urm. un tabel „cu persoane expropriate în urma deciziei de reformă agrară din 1 martie 1949, originari din alte judeţe şi plasate în raza serviciului Mureş”, iar la ff. 10-11 o sinteză a MAI din raionul Gherla cu privire la foşti moşieri expropriaţi cu D.O. în Gherla, la ff. 29-32 un tabel cu moşieri expropriaţi din alte judeţe cu D.O. în Tg. Mureş). Exemplele ar putea continua. În cele mai multe cazuri e vorba de oraşe mici, unde cei dislocaţi puteau fi mai uşor supravegheaţi şi unde prestigiul şi influenţa pe care o aveau în satele de unde fuseseră strămutaţi nu se mai putea exercita. Părăsirea localităţii de domiciliu obligatoriu antrena pedepse de la 15 la 20 de ani de închisoare (aşa cum prevede HCM nr. 1554/1952) pentru toţi cei aflaţi în această situaţie.

Putem reface situaţia pe prefecturi a moşiilor expropriate, după tabelele întocmite de aceste prefecturi la acea dată[30]. Pe aceşti aşa zişi „foşti moşieri” îi regăsim până târziu în anii 1980 aflaţi în atenţia organelor de securitate, alături de alţi foşti proprietari de toate categoriile.[31]

Deportarea în Bărăgan

În 1951 a avut loc a altă mare deplasare de populaţie. Datorită numărului foarte mare de familii ridicate în aceeaşi noapte (în jur de 44000 – vezi mai jos) şi a duratei pe care au fost deportaţi (aproape 5 ani) pentru această categorie ar fi mai nimerită utilizarea termenului de deportare. De data asta era vorba de zona de sud vest şi sud a ţării, vizând populaţia situată la 25 de km de frontiera cu Iugoslavia, de pe teritoriul Banatului şi a părţii sud vestice a Olteniei. Deportarea s-a făcut cu întreaga familie ce ocupa aceeaşi reşedinţă, indiferent de vârstă, pe baza unor liste întocmite din timp de autorităţile locale în colaborare cu Securitatea

[25] Cf. Ibidem, fond Documentar, dosar nr. 2617, ff. 10 -11, f. 19.
[26] Ibidem, fond Informativ, dosar nr. 72444, f. 8; ibidem, fond Documentar, dosar nr. 2617, ff. 12-15.
[27] Ibidem, fond Informativ, dosar nr. 72444, f. 10. Vezi şi acţiunea de verificare nr. 848, ibidem, f. 19.
[28] Ibidem, fond Documentar, dosar nr. 2617, ff. 10-11.
[29] Ibidem, dosar nr. 3393, f. 1-3.
[30] Cf. Arhivele Naţionale Timiş (ANT), fond Prefectura Timiş-Torontal, dosar nr. 75/1949.
[31] Regăsim, de pildă, un tabel nominal din 25 august 1981 cu elementele dislocate în Târgu-Secuiesc, Regiunea Autonomă Maghiară; ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 2973.

şi ținute secrete. Pentru a masca şi a legitima deportarea, în ordinul de deportare, respectiv în directiva cu caracter secret nr. 200/1951 ce făcea referință la Decizia Consiliului de Miniştri nr. 344 din 15 martie 1951, articolul 6[32], era invocată necesitatea de a menține siguranța de-a lungul frontierei iugoslave, date fiind relațiile încordate cu Tito, conducătorul țării învecinate, care avusese curajul să se opună lui Stalin în problema colectivizării. Era deci automat considerat un duşman pentru o Românie în care Gheorghiu-Dej aplica neabătut măsuri de tip stalinist. Propaganda în termeni cât se poate de agresivi împotriva lui Tito, făcea verosimil pretextul invocat, iar acuzația de „titoism" era o rațiune suficientă pentru a fi trecut pe listele de deportare.

Obligați să-şi părăsească în câteva ore casele, având dreptul de a lua cu ei doar ceea ce încăpea într-o căruță, cei ridicați în noaptea de 18 spre 19 iunie 1951 (a doua zi de Rusalii, în anul respectiv) pentru a fi duşi la gară şi îmbarcați în vagoane folosite de obicei la transportul animalelor, aveau să pornească într-o direcție necunoscută[33]. Mulți credeau, datorită memoriei încă recente pentru ei a deportărilor din URSS (mai ales cei care erau refugiați de acolo, basarabeni şi bucovineni, ale căror familii fuseseră deportate spre destinații necunoscute) sau spre URSS (cazul etnicilor germani – ianuarie 1945), că vor fi duşi în Siberia. Au ajuns, în realitate, după o săptămână de călătorie în vagoane de vite pe care le-au împărțit cu o altă familie sau cu animalele pe care le luaseră de acasă, în vasta câmpie din partea de sud a României, în Bărăgan, unde au fost instalați în câmpul liber. Locul pe care, la doar câteva săptămâni de la instalare au început construirea sub amenințare a caselor din chirpici acoperite cu paie conform unor modele STAS (case mici şi mari), era marcat de un țăruş cu un număr. Locul purta urme ale culturilor abandonate. Terenurile respective aparținuseră până în urmă cu doar câțiva ani unor proprietari, obligați la rândul lor să-şi părăsească locuințele şi moşiile după ce li se fixase domiciliu obligatoriu în altă parte[34].

Martorii[35] descriu această instalare forțată ca pe o adevărată bătălie pentru supraviețuire, marcată de lipsa acută a apei, de cea a lemnelor de încălzit, de boli, de hrana insuficientă, de supravegherea strictă, de frig, zăpadă şi viscol, de lupta cu animalele care ocupau locul pe jumătate sălbăticit, de nesiguranță, de munca istovitoare pentru a avea dreptul la rația de pâine sau pentru a înălța cât mai repede un adăpost. În mod neaşteptat, consemnările la zi ale Securității, care prin agenții ei transmitea cel puțin în primele luni[36] rapoarte (note) săptămânale spre forurile superioare care întocmeau apoi sinteze, confirmă ceea ce martorii povestesc, în rubrici privitoare la „starea de spirit" a celor deportați,

---

[32] Publicată în Viorel Marineasa, Daniel Vighi, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Barăgan*, Timişoara, Editura Marineasa, 1994, pp.199-209 şi reluată în ediția a II-a, pp.175-183 (sursa indicată de autori este Arhiva Asociației Foştilor Deportați în Bărăgan, dosar nr. 1, ff. 1-10, fără altă precizare).

[33] Asupra condițiilor în care s-a făcut ridicarea, cf. sintezele publicate în Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămânță, *Deportarea în Bărăgan. Destine-Documente-Reportaje*, Timişoara, Editura Mirton, 1996, pp. 49-80, sursa indicată fiind Arhivele Statului Timişoara, (actuala Direcție Județeană a Arhivelor Naționale Timiş (ANT). Arhivele primăriilor din localitățile din care au avut loc deportări conțin şi ele procese verbale cu inventare ale obiectelor de toate tipurile lăsate de deportați în case, în graba plecării, pentru care au fost despăgubiți în mică măsură sau deloc. Episodul plecării şi al ridicării de acasă este bine subliniat în istorisirile martorilor şi pus în contrast cu cel al întoarcerii şi al instalării în Bărăgan.

[34] E vorba de dislocări din 1949 a 3000 de mari proprietari de pământ (împreună cu membrii familiei cu care locuiau împreună) din toate zonele țării, cărora li s-a stabilit domiciliu obligatoriu în alte regiuni decât cele din care erau originari; cf. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 53, f. 165).

[35] Când ne referim la martori avem în vedere numeroasele interviuri cu povestiri de viață înregsitrate între anii 1991-1997 (dar şi mai târziu) de Smaranda Vultur, la peste 40 de ani de la deportare, cu cei care în momentul deportării aparțineau generației tinerilor între 16 şi 35 de ani, din care o mare parte erau capi de familie. O parte din aceste interviuri au fost publicate în Smaranda Vultur, *Istorie trăită - istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956*, Timişoara, Editura Amarcord, 1997.

[36] Pentru aceste aspecte, vezi comentarii mai ample în Smaranda Vultur, *Deportări în Bărăgan. Limbaj, morală şi moravuri*, în „22", nr. 814, anul XVI, 11-17 octombrie 2005, pp. 16-18 şi în *Deportări în Bărăgan (II) Limbaj, morală şi moravuri* în „22", nr. 817, anul XVI, 1-7 noiembrie, 2005, p. 15.

înregistrând plângerile sau protestele acestora sub eticheta de „manifestări duşmănoase”[37]. Sub aceeaşi etichetă sunt menționate şi zvonurile care circulau printre deportați, rezultat direct al izolării şi al incertitudinilor legate de viitor. Rapoartele Securității înregistrează şi o intensă activitate de recrutare de informatori[38] printre cei deportați, menită să faciliteze supravegherea, folosind în acest scop victimele şantajabile sau uşor de intimidat pentru a culege informații despre eventuale încercări de regrupare politică sau de revoltă. Supravegherea a durat până târziu, Securitatea plângându-se în permanență că măsurile luate nu au fost suficiente, astfel încât, în martie 1955, în preajma eliberării deportaților din Bărăgan, generalul Alexandru Nicolschi cere serviciului Dislocări şi Domicilii Obligatorii de de la Ministerul Afacerilor Interne să pună „accent pe recrutarea agenturii” (a informatorilor), implicând în această acțiune pe şefii birourilor din regiuni şi raioane[39].

Localitățile construite de deportați sunt: Viişora, Olaru, Dâlga, Fundata, Dropia, Pelican, Ezeru, în regiunea Bucureşti: Salcâmi, Răchitoasa, Movila Gâldăului, Valea Viilor, Lăteşti, în regiunea Constanța; Măzăreni, Zagna, Bumbăcari, Schei, Frumuşița, Rubla (Valea Călmățuiului) în regiunea Galați.

Documente aflate în fondul CC al PCR-Cancelarie cu nr. 109/1951 ne arată că acțiunea de ridicare a celor deportați a fost gândită şi organizată la nivelul cel mai înalt al partidului şi în mod minuțios. Dosarul început la 6 martie 1951 şi terminat în iunie 1951 (luna ridicării şi deplasării în Bărăgan a familiilor deportate) conține Directiva CC al PMR, instrucțiuni, planuri operative şi stenograma de şedință ale „Comisiei Centrale de conducere a operațiunilor de dislocare” a unor categorii de cetățeni din zona de frontieră cu Iugoslavii şi un Raport general şi sinteză cu privire la încheirea operațiunii de dislocare[40]. Directiva indicată mai sus arată clar că acțiunea a fost pregătită din timp şi dirijată de la nivel central de partid. Directiva CC al PMR este de a se constitui două comisii.

Una dintre ele se ocupă în special de aspectele administrative şi e condusă de ministrul adjunct de la Ministerul Agriculturii, Vidraşcu Ion. Ea e formată din delegați ai Ministerului Agriculturii, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Finanțelor, Ministerului Comerțului Interior, Comisiei de Stat a Planificării, Comitetului de Stat pentru Colectări, Direcțiunii Generale a Treburilor Consiliului de Miniştri, Departamentului Gospodăriei Locale şi Centrocoopului[41]. Documentul arată în ce condiții această comisie trebuia să se ocupe, prin colectivele organizate la nivel local, de inventarierea şi preluarea bunurilor pe care dislocații nu aveau cum să le ia cu ei şi de destinația ulterioară a acestor bunuri, trebuia să organizeze deplasarea cu trenul şi instalarea în comunele din Bărăgan şi să se ocupe de continuarea în bune condiții a muncilor agricole în satele din zona de deportare. Precizarea că aceste comisii (colective) vor funcționa sub controlul şi îndrumarea permanentă a Organizației de Partid regională[42] confirmă rolul conducător pe care partidul şi-l arogă în această acțiune, deşi rezultă că în unele situații putea să se ajungă la dislocarea majorității salariaților din sfaturile populare sau regionale sau la împuținarea drastică a organizațiilor de partid[43].

Hotărârea propriu-zisă de dislocare e confirmată de un proces-verbal care se întocmeşte la 6 martie 1951[44] şi în care sunt expuse criteriile deportării (categoriile vizate), etapele în care se va face ea, organizarea operațiunii de dislocare şi de supraveghere a celor

---

[37] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 172, f, 62, ff. 101-103 ff. 173-196.
[38] Ibidem, dosar nr. 191, ff. 2-24.
[39] V. Marineasa, D. Vighi, *Rusalii '51*, ediția a II-a, pp. 206-207. În privința recrutării unor informatori chiar dintre deportați sau foşti deținuți, ne aflăm, ca şi în alte cazuri, în fața unui raport paradoxal între victimă şi călău ce merită analizat mai pe larg.
[40] ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar nr. 109/1951, f. 1.
[41] Ibidem, f. 2.
[42] Ibidem, f. 4.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem, ff. 9-23.

dislocaţi (un ofiţer de miliţie sau un sergent la 100 de persoane dislocate) şi din care rezultă că toate aceste operaţiuni sunt atribuţiile unui colectiv condus de ministrul Afacerilor Interne Teohari Georgescu şi din care mai fac parte miniştri adjuncţi: Gheorghe Pintilie, Alexandru Drăghici, Mihail Burcă şi Marin Jianu. Categoriile vizate de deportare sunt aceleaşi cu cele din Directiva cu caracter secret nr. 200/1951, în preambulul enumerării acestor categorii apărând menţiunea că e vorba de elemente periculoase sau care pot deveni periculoase[45]. Atunci când se transmit instrucţiuni pentru cum să acţioneze colectivele din comune în vederea ridicării celor ce vor fi deportaţi se vorbeşte de „operaţiunea de curăţire a comunelor de elemente duşmănoase"[46], iar în Raportul asupra operaţiunii de evacuare a elementelor duşmănoase din zona de frontieră cu Iugoslavia[47] se vorbeşte de *cei* mai înverşunaţi duşmani ai regimului – titoiştii şi chiaburii[48] .

Tot MAI s-a ocupat de întocmirea listelor de deportare pe categoriile menţionate[49]. Din acelaşi proces verbal rezultă colaborarea pe teren, alături de ofiţerii de securitate a celor din trupele MAI, a unor ofiţeri sau comandanţi ai Miliţiei, a trupelor de grăniceri şi a Armatei. Se precizează la punctul XV că măsurile prevăzute au aprobarea Conducerii Partidului[50].

A doua comisie se ocupă de executarea întregii operaţiuni. Alături de miniştri adjuncţi ai MAI menţionaţi (Alexandru. Drăghici, Marin Jianu, Mihail Burcă) ea îi mai include pe general maior Vladimir Mazuru şi general lt. de miliţie Pavel Cristescu. Împreună ei alcătuiesc Comisia Centrală de Conducere a operaţiunilor de dislocare[51]. Condusă de ministrul adjunct Alexandru Drăghici, ea are în subordine un colectiv de conducere a muncii la nivelul fiecărui raion[52].

Au fost puşi la dispoziţia raioanelor un număr de 180 de ofiţeri sau sergenţi de securitate şi acelaşi număr de ofiţeri sau sergenţi de miliţie aleşi dintre membri de partid cu posibilităţi de orientare pe teren[53] care trebuiau să lucreze pe lângă sfaturile populare pentru a aduna datele necesare întocmirii listelor în cel mai mare secret (li s-a creat un pretext: verificarea operaţiunii eliberării buletinelor de identitate). Deconspirarea acţiunii la orice nivel al executării ei e asimilată, de altfel, cu divulgarea secretului de stat[54].

Stenograma şedinţei ţinută la Timişoara în 16 iunie 1951[55], deci cu două zile înainte de ridicarea celor vizaţi, şedinţă condusă de Alexandru Drăghici, dar la care dau instrucţiuni şi Jianu şi Burcă ne lămureşte asupra detaliilor acţiunii şi asupra temerilor că se va opune rezistenţă izolat sau în grup. În acest caz recomandarea e de a interveni prompt şi violent, dar se vede din text preocuparea de a evita astfel de situaţii şi de a le preîntâmpina.

Deosebit de importante sunt cele două rapoarte care se întocmesc de cele două comisii: cea însărcinată cu preluarea bunurilor, care a funcţionat prost din lipsă de bani şi organizare, determinate de ţinerea secretă a operaţiunii şi cea a MAI care raportează date despre trupele MAI, ale securităţii, ale miliţiei şi ale grănicerilor desfăşurate în zonă despre condiţiile în care s-a făcut ridicarea şi transportul celor deportaţi în noaptea de 17 spre 18 iunie 1951 (e vorba de 20271 de militari dintre care 10229 au fost folosiţi pentru evacuarea şi transportarea celor ridicaţi, iar ceilalţi la blocarea frontierei cu Iugoslavia). Acţiunea e caracterizată ca una dintre cele mai serioase operaţiuni militare şi politice în timpul căreia

---

45 Ibidem, f. 9.
46 Ibidem, f. 31.
47 Ibidem, ff. 61-84.
48 Ibidem, f. 70.
49 Ibidem, f. 12.
50 Ibidem, f. 17.
51 Ibidem, f. 62.
52 Ibidem, f. 18.
53 Ibidem, f. 13.
54 Ibidem, f. 39.
55 Ibidem, ff. 47-60.

Directiva Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, care a fost bine şi temeinic pregătită, a constituit un ghid preţios[56], iar ostaşii, sergenţii şi ofiţerii din Trupele MAI, din Miliţie şi Securitatea Statului, au fost însufleţiţi de un înalt patriotism şi pătrunşi de ură împotriva duşmanului de clasă, dând dovadă de devotament fată de Patrie, dovedindu-se demni de încrederea ce li s-a acordat[57].

În sfârşit, Sinteza asupra desfăşurării operaţiunii[58] precizează că aria de deportare e situată de-a lungul zonei de frontieră cu Iugoslavia, de la Raionul Sânicolaul Mare până la raionul Vânju Mare şi Pleniţa-Regiunea Dolj şi semnalează problemele şi defecţiunile apărute pe parcurs în regiunile implicate în operaţiune: regiunea Timişoara, Severin, Dolj şi Gorj (între altele e semnalată sinuciderea unui „chiabur" la Jimbolia, încercări de fugă şi de revoltă, solidarizări cu cei ridicaţi sau delaţiuni, abuzuri sau acte de indisciplină ale soldaţilor şi ofiţerilor).

Datele din dosarul 109/1951 care privesc perioada de pregătire şi aplicare a deciziei de deportare trebuie corelate cu cele care privesc acţiunea de ridicare a restricţiilor domiciliare.

În 29 iunie 1954 MAI emite ordinul nr.161 prin care ministrul de atunci Alexandru Drăghici cere explicit o verificare a elementelor dislocate în satele noi[59] în vederea ridicării restricţiilor domiciliare pentru o parte dintre cei dislocaţi. Criteriile sunt specificate în ordin şi ele îi împart pe cei cărora li se ridică restricţiile în cei care au dreptul să se întoarcă în zona de frontieră şi cei care nu au acest drept, stabilind comisia care urmează să facă verificările şi care se compune din lt. col. Wilhelm Einhorn, cpt. Adrian Stelea, cpt. Ion Munteanu, lt. maj. Gheorghe Zalotca, lt. Ion Catalina [60]. Aceştia vor semna dosarele de verificare din fiecare comună. La 27 iulie 1955 se ia decizia 6100 semnată de locţiitorul ministrului MAI gen. loc. Gheorghe Pintilie prin care se ridică restricţiile de D.O. unui număr de 3692 familii.[61]

Am consultat rapoartele întocmite cu acest prilej pentru fiecare dintre cele 18 comune. Aceste dosare conţin liste cu numele şi datele de identificare ale capilor de familie, însoţite de o descriere a stării materiale a fiecărei familii în momentul dislocării, cu precizarea acelor date biografice care au contat ca motive de dislocare. Sunt menţionaţi nominal în unele cazuri, cel mai adesea însă numeric, membrii familiei.

Pe lângă dosarele cu cei rămaşi s-au întocmit şi dosare cu cei care trebuiau să rămână pe loc, eliberaţi, în marea lor majoritate prin decizia 6200 din 20 decembrie 1955[62]. Rămân pe loc după acest al doilea val de ridicări de D.O. un număr de 112 familii, eliberate abia în 1956. Tot în decembrie 1955 se ridică restricţiile domiciliare pentru 472 de familii de naţionalitate sârbă[63].

Printre cei cărora li se ridică restricţiile în prima etapă, adică în iulie 1955 sunt în special basarabeni şi bucovineni, persoane foarte în vârstă sau cele în care decedase capul de familie care fusese la originea dislocării. Li se adaugă un număr de 91 de familii menţionate drept „cazuri speciale"[64] care se referă în realitate la familii în care un copil care făcuse armata la grăniceri trecuse graniţa în mod ilegal în Iugoslavia.

Dosarele care conţin aceste date sunt pentru cele 18 comune mai sus menţionate: pentru regiunea Bucureşti – dosarul 55, vol. 22 şi dosarul 55, vol. 26, 27, 28, 29, 30, 31; pentru regiunea Constanţa, dosarul 55, vol. 45 şi dosarul 55, vol 32, 33, 34, 35, 36; pentru regiunea Galaţi, dosarul 55, vol.23 şi dosarul 55, vol. 37, 38, 39, 40, 41, 42.

---

[56] Ibidem, ff. 82-83.
[57] Ibidem, f. 83.
[58] Ibidem, ff. 93-99.
[59] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 46, ff. 3-6.
[60] Ibidem, f. 4.
[61] Ibidem, vol. 24, f. 2.
[62] Ibidem, vol. 46, f. 41.
[63] Ibidem, ff. 51-52 şi ff. 124 -158.
[64] Ibidem, vol. 43.

O decizie din 10 iulie 1956 a MAI semnată de generalul Alexandru Nicolschi[65] indică un număr de 199 de capi de familie, plus aparţinătorii familiei (372, ceea ce face să fie vorba de un total de 571 de persoane), cărora li se ridică restricţiile domiciliare abia în iulie 1956, dar fără dreptul de se stabili în raza raionului de unde au fost dislocaţi. Printre ei am identificat rude ale foştilor partizani din grupul de rezistenţă din munţi din Domaşnea-Severin (o parte dintre „bandiţi" fuseseră executaţi). Se pare că această listă completează numărul celor cuprinşi în statistica din dosarul 55, vol. 47 (nefiind incluşi în tabelele din aceste dosare) şi, deşi nu se indică raţiunile dislocării lor, putem presupune că era vorba de rude ale unor persoane care făcuseră închisoare sau erau reţinute din motive politice. Am identificat printre ei şi dislocaţi în Bărăgan din zona de vest a ţării care nu fuseseră eliberaţi nici prin decizia MAI 6100 din 27 iulie 1955[66] şi nici prin decizia 6200/1955 din 20 decembrie 1955[67]. Am urmărit câteva astfel de situaţii de dislocaţi (Roncov Laslo Iacob, Strumer Darinca, Velciov Vichente, Wogel Mihai Pavlov Velimir, Perisach Leopold, Laub Ioana şi alţii) căutându-i pe listele cu cei cărora nu li se ridică restricţiile în 1955 şi consemnaţi ca „rămaşi" la faţa locului (vezi lista dosarelor pe satele noi menţionate mai sus la deportările în Bărăgan) şi pe listele cu cele 112 familii indicate să rămână cu restricţii în februarie 1956[68]. Se poate uşor vedea că printre circumstanţele agravante, care au dus la prelungirea pedepsei era faptul că deţinuseră mori, cinematografe, restaurante (expropriate de altfel încă din 1948 sau 1949).

O altă formă de clasificare şi contabilizare a celor dislocaţi în Bărăgan o constituie situaţii numerice pe comune în funcţie de categorii sociale şi naţionalităţi[69]. Astfel în comuna cea mai mare, Olaru, au fost dislocate 689 de familii şi 6 elemente cu D.O. dintre care 309 elemente foste exploatatoare, 195 ţărani, 101 muncitori, 68 funcţionari, 52 fără ocupaţie. Alternarea criteriului ideologic cu cel ocupaţional la repartiţia pe categorii sociale (numărul indică, cu excepţia celor 6 elemente cu D.O., numărul familiilor dislocate) ne arată că statutul de *elemente* e atribuit în conformitate cu primul criteriu, aşa cum la repartiţia pe naţionalităţi intervine ca un criteriu suplimentar vina de a fi fost fugit de pe teritoriul URSS. La Olaru sunt astfel înregistraţi 272 de români, 163 fugiţi din U.R.S.S. (adică basarabeni şi bucovineni români), 169 de germani, 74 iugoslavi (sârbi), 11 alte naţionalităţi. Din totalul de 3433 de familii dislocate în regiunea Bucureşti, rezultă din situaţia mai sus amintită că 1031 de familii sunt fugite de pe teritoriul URSS. Pentru cei care nu cunosc mai îndeaproape istoria deportărilor în Bărăgan e destul de greu de ştiut că aceste familii au fost deplasate forţat în Bărăgan din Banat împreună cu românii, germanii, sârbii, maghiarii, bulgarii etc. din această regiune, după ce fuseseră colonizate acolo în anii 1945-1947 în urma refugiului lor din 1940 sau 1944 din URSS. Un Oficiu al Colonizărilor creat pe lângă Ministerul Agriculturii şi Domeniilor s-a ocupat de instalarea lor în Banat. Asupra statutului lor de refugiaţi, colonişti sau fugiţi din URSS se decide în funcţie de perspectivă: dacă în 1951 vina politică e mascată prin indicarea originii („originari din Basarabia stabiliţi pe teritoriul RPR după 1 iunie 1940") în listele făcute în preajma ridicării domiciliului obligatoriu sunt numiţi „transfugi sau fugiţi de pe teritoriul Uniunii Sovietice". O parte dintre ei şi dintre macedoneni nu vor avea voie, la ridicarea interdicţiei, să se stabilească în regiunile de frontieră spre care fuseseră iniţial dirijaţi şi de unde fuseseră apoi ridicaţi. Dar această interdicţie de revenire în zona de frontieră viza şi alte categorii de deportaţi, cărora li se limita astfel încă o dată posibilitatea de deplasare pe teritoriul ţării.

---

[65] Ibidem, vol. 50, ff. 229-252.
[66] Cf. ibidem, vol. 24.
[67] Cf. ibidem, vol. 46, f. 41 şi f. 167.
[68] Ibidem, ff. 20-41.
[69] Ibidem, dosar nr. 191, f. 32 pentru Regiunea Bucureşti, f. 45 pentru Regiunea Constanţa şi f. 51 pentru Regiunea Galaţi.

Compararea categoriilor indicate ca deportabile în 1951 cu cele indicate în documentele întocmite la plecarea din Bărăgan, când în tabelele făcute pe localități se indică la fiecare cap de familie motivul pentru care a fost adus în Bărăgan, ne indică schimbările de ordin politic intervenite după moartea lui Stalin, dar şi continuitățile cu epoca dominată de tutela acestuia. Astfel, deşi un raport al MAI din 10 aprilie 1956[70] explică măsura deportării prin rațiuni de securitate la frontieră, dacă urmărim acuzațiile aduse capilor de familie de pe listele cu cei care urmează a fi eliberați, constatăm acuzații dintre cele mai diverse: exploatare, naționalism, contrabandă, suspiciune de spionaj etc, aceleaşi cu cele prevăzute în directiva după care s-a făcut ridicarea.

Menționăm că, spre deosebire de deportarea germanilor în Donbas (URSS în ianuarie 1945), deportarea în Bărăgan nu a avut un caracter etnic. Singurii care au fost deportați pe baza apartenenței lor la un grup etnic au fost cei „de origine macedoneană" (macedo-români) şi cei „originari din Basarabia stabiliți pe teritoriul RPR după 1 iunie 1940".

Supravegherea de către Securitate a celor aflați cu D.O. în Bărăgan, înainte şi după deportare

În afara rapoartelor şi notelor informative trimise de Securitate constant de la fața locului de care am vorbit mai sus, Direcția Regională a Securității Statului Severin trimite către DGSS Bucureşti la data de 22.X.1951 un număr de 84 de dosare de suspecți care fuseseră dislocați din zona de frontieră de pe raza de acțiune a regiunii respective[71]. E vorba de raionul Orşova, raionul Reşița (comunele Dognecea şi Şoşdea) şi Moldova Nouă (lista indică şi numele foştilor colaboratori care fuseseră dislocați; interesantă e acțiunea de reactivare a unei foste colaboratoare din Turnu Severin dislocată în satul nou Borcea din raionul Călăraşi[72]). E uşor să ne dăm seama şi de faptul că, de multe ori, la baza dislocării a stat o acțiune de urmărire anterioară prin informatori, acțiune din care derivă etichetarea ca „suspect" a unuia sau altuia dintre dislocați (e cazul de pildă al lui Capdebou Iuliu din Orşova, în cazul căruia se indică legături de prietenie cu „elemente nesănătoase", „suspecte şi duşmănoase regimului de Democrație Populară", precum şi unele afirmații făcute „omului nostru", alias colaboratorului securității[73]). Urmărirea celor dislocați în Bărăgan a continuat şi după întoarcerea acasă a celor din zona de vest a țării, ea reorientându-se spre deținuții politici cărora li se fixase D. O. acolo între timp şi în anii care vor urma.

Abia în 1964 satele vechi aveau să dispară prin distrugere intenționată. Casele au fost în marea majoritate demolate, pământul arat. Făcea parte din politica partidului această ştergere a urmelor într-un moment în care, oficial cel puțin, încetaseră detențiile cu caracter politic. Au mai rezistat câteva case din sate cum au fost Fundata sau Rubla.

Timp de cinci ani „satele noi" din Bărăgan au funcționat însă după modelul unor lagăre de muncă. Neavând voie să se deplaseze pe o rază mai mare de 15 km, cei deportați trebuiau să lucreze la fermele de stat din apropiere[74].

Bilanțul pe care Asociația Foştilor Deportați în Bărăgan l-a făcut pe baza documentelor la care a avut acces şi care se află acum în fotocopii în arhiva asociației, ridică la 40 320 de persoane, respectiv 12 791 de familii totalul celor deportați[75]. Tabelele publicate cuprind situația pe raioane, localități, dar şi pe categoriile care au stat la baza deportării[76]. După alte estimări găsite în dosarele de la CNSAS numărul lor se apropie de 44 000[77].

---

[70] Ibidem, f. 167.
[71] Ibidem, dosar nr. 173, ff. 271 -274.
[72] Ibidem, ff. 275-276.
[73] Cf. ibidem, ff. 277-278.
[74] Cf. tabelul publicat în V. Marineasa, D. Vighi, *op.cit.*,, pp. 202-203.
[75] *Ibidem*. pp. 200–201.
[76] *Ibidem*, pp.191–201.
[77] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 47.

Am încercat să vedem în ce fel sunt prezente cifrele şi clasificările în documentele secrete ale Ministerului de Interne, mai ales în cele întocmite în preajma şi cu ocazia ridicării restricției de domiciliu obligatoriu. Această ridicare a restricției s-a făcut treptat şi diferit în raport cu categoriile de deportați.

Un raport din 24 ianuarie 1956 privind punerea în aplicare a deciziilor MAI 6100 din august 1955 şi 6200 din decembrie 1955, decizii prin care sunt indicate condițiile în care se va face ridicarea restricțiilor şi întoarcerea la vechile domicilii, menționează că din cele 9233 de familii dislocate (deportate) din zona frontierei de sud-vest a României (regiunile Arad, Timişoara şi Craiova conform noii distribuiri teritoriale din acel moment), 4742 părăsiseră Bărăganul la acea dată, în timp ce altele se pregăteau de plecare[78]. Sunt menționate restricții pentru cei „fugiți din URSS" şi pentru macedo-români care nu au dreptul să se stabilească în zona de frontieră din care fuseseră aduşi în Bărăgan şi nici în capitală. Acelaşi raport ne aminteşte că în conformitate cu Decizia MAI nr. 200/1951 care a stat la originea deportării, pe lângă cei deportați în „localitățile speciale" din regiunile Bucureşti, Constanța şi Galați, au mai fost dislocate 620 de familii care au avut dreptul să îşi aleagă locul de domiciliu obligatoriu[79]. Cifra includea 225 de familii ale cetățenilor străini (majoritatea germani şi sârbi), 225 de familii ale ofițerilor demişi din funcțiile lor şi ale unor funcționari epurați, care nu proveneau din zona de frontieră şi 20 de familii ale celor condamnați din motive politice sau de drept comun. Aceştia nu aveau dreptul să revină în zona de frontieră. Numărul lor e cu mult mai mare în rapoartele făcute la ridicare: 835 de familii compuse din 1835 de persoane[80]. În schimb, cifra celor dislocați (deportați) în comunele noi din Bărăgan, din acelaşi raport şi dosar (cifra estimată de altfel în ziua ridicării) – 9420 de familii cu 31553 de persoane – e mult mai mică decât cifra indicată în dosarul de sinteză făcut în decembrie 1953 unde se precizează că: 43 891 (10 099 familii) sunt „cei dislocați din regiunea de Vest a țării"[81].

Documentele conținând bilanțuri de acelaşi tip ne arată nu doar cum a evoluat atitudinea față de „vinovăția" celor deportați sau dislocați, ci şi pe ce baze s-a construit ea în timp, lucru reflectat în schimbarea categoriei sau a restricțiilor ce li se impun celor vizați.

O statistică secretă a Consiliului de Securitate a Statului din 16 februarie 1968, semnată de vicepreşedintele acestui consiliu, Constantin Stoica, elaborată în contextul în care Ceauşescu decisese deja să se debaraseze de Alexandru Drăghici, cerând o verificare a legalității actelor semnate de fostul ministru de Interne, menționează că, numărul persoanelor „considerate periculoase pentru securitatea statului" cărora li s-a impus domiciliu obligatoriu între 1953-1964 se ridică la 60 000, dintre acestea 44 000 reprezentând persoanele deportate între 1951 şi 1956 din zona de vest a țării[82]. Restul sunt cei 3000 de mari proprietari dislocați în 1949, 9000 de persoane evacuate în 1952 din aglomerări urbane şi 4000 de persoane care se află acolo pentru „diverse motive", (fiind greu de stabilit dacă e vorba de deținuți politici sau de alte categorii). Numărul celor cărora li s-a stabilit domiciliu obligatoriu este raportat de această dată la numărul total de persoane care au suferit „pedepse administrative" în care sunt cuprinse şi cele care au fost internate în lagăre de muncă (22.077 de persoane) sau li s-a fixat un loc de muncă obligatoriu (3663 de persoane). Rezultă de aici că numărul persoanelor care au suferit „pedepse administrative" s-a fi ridicat la 82 700[83]**.** E posibil însă ca cifrele pe

---

[78] Ibidem, vol. 46, ff. 108-112.
[79] Ibidem, ff. 49.
[80] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 109/1951, f. 80.
[81] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 47, f. 1-3.
[82] Ibidem, vol. 53, f. 163.
[83] Menționăm că această sumbră contabilitate nu include numărul destul de important de familii dislocate în urma revoltelor țărăneşti care au avut loc în anul 1949 în Bihor, Turda, Baia Mare, în contextul pregătirii colectivizării forțate (mărirea dincolo de orice limită a cotelor), dar şi în partea de sud a României, în Teleorman şi Ilfov pentru care există suficiente informații în Arhiva CNSAS. Un alt document întocmit în acelaşi context, semnat de preşedintele Consiliului Securității Statului (ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 53, ff.

categorii să nu fie foarte exacte, având în vedere de pildă că în Sinteza numerică a foştilor moşieri întocmită în 24 ianuarie 1951 se menționează cifra de 4375 capi de familie şi 8528 de persoane[84] şi nu 3000.

Dislocarea ca măsură suplimentară de reprimare sau despre represiunea în lanț

O notă din 300/23 decembrie 1953[85] întocmită la ordinul verbal al ministrului de Interne[86], conține un bilanț al celor care la acea dată se aflau cu D.O. în întreaga țară, totalul fiind de 51 341 elemente**.**

Dintre aceştia, **43 891** sunt „cei dislocați din regiunea de Vest a țării" (**10 099** familii), la fila 4 fiind menționate şi cele 18 localități ce s-au înființat cu această ocazie în Bărăgan, dar paginile în care aceste familii ar trebui menționate, respectiv tabelul A lipseşte. Regăsim însă numele capilor de familie în dosarele întocmite cu ocazia ridicării treptate a restricțiilor în iulie 1955 şi apoi în decembrie 1955, în conformitate cu dispozițiile 6100 şi 6200/ 1955 (vezi mai sus).

În schimb, în dosarul nr. 55, vol. 47 sunt indicate nominal cele: - 1463 de familii dislocate de Comisia MAI (tabel B); - 2911 persoane dislocate din regiunea Stalin (tabel C); - 1097 din regiunea Constanța (tabel D); - 823 din regiunea Bucureşti (tabel E); - 696 din regiunea Hunedoara (tabel F); - 189 din regiunea Ploieşti (tabel G): - 172 din regiunea Cluj (tabel H); - 99 din regiunea Oradea (tabel I)

Tabelele întocmite precizează profesia, domiciliul dinainte de dislocare, data dislocării şi motivul pe scurt. E vorba, în cazul celor înregistrați în tabelele de mai sus, de persoane de cele mai diferite meserii sau profesiuni – agricultor, dulgher, avocat, medic, contabil, tipograf, comerciant, măcelar, viticultor, profesor, artistă, muncitor, scriitor, fotograf, casnică, zugrav, farmacist, cioban, elev, bancher, patron, fabricant, dactilografă, electrician, pantofar etc – care sunt evacuate din casă şi dislocate forțat în alte localități, unde li se fixează D.O. conform prevederilor Decretului 239/1952.

În categoria celor 1463 de dislocați în baza a diferite decizii date de comisia MAI în anii 1952 şi 1953 (tabel B)[87] sunt menționate motivații ale fixării de domiciliu obligatoriu dintre cele mai variate. Detalierea listei ne permite să identificăm:

- 361 de persoane, membri sau cu funcții (consilieri locali, au fost primari, prefecți sau simpli casieri) mai ales în PNȚ (mai ales Maniu, dar şi Mihalache) şi PNL (Brătianu, Bejan, Tătărescu)[88].

- 62 foşti legionari sau simpatizanți legionari.

- 58 au fost membri în PCS (Partidul Crucile cu săgeți), PNC–Goga Cuza, PSDI–Titel Petrescu, Partidul vieții maghiare etc.

- o altă categorie de persoane vizate din punct de vedere politic include membri ai Grupului Etnic German, pe cei care au avut legături cu diferite organizații considerate

---

177-194), ne dă o idee despre amploarea abuzurilor comise, a ilegalităților diverselor acțiuni ale Securității, încercând, totuşi, să le găsească circumstanțe atenuante. Despărțirea partidului de propriul său trecut, chiar şi atunci când s-a făcut sub semnul unei dorințe de reformare sau de revizuire critică a strategiilor a stat sub semnul unei ambiguități fundamentale, continuitățile jucând un rol mult mai important decât dorința de ruptură.

[84] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3393, ff. 1–3.

[85] Se precizează că nota este incompletă, pentru că evidența de la Direcția Generală a Miliției e incompletă şi se arată că s-au făcut unele greşeli, drept care se cere verificarea tuturor celor cu D.O., pentru a se vedea dacă au existat abuzuri, în special în ce îi priveşte pe cei care „au deținut funcții în producție ca ingineri, tehnicieni, maiştri, meseriaşi etc".

[86] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol 47, ff. 1-3.

[87] Ibidem, ff. 9-197.

[88] Doar o mică parte dintre ei s-au făcut remarcați prin manifestări duşmănoase, cum ar fi Crăciun Ioan (ibidem, f. 13) din Cenadul Mare – Timiş, care, pe lângă faptul că a făcut politică PNȚ, a vrut să arunce în aer sediul PMR din Cenad. Poate de aceea distanța la care i s-a stabilit D.O. este mai mare decât la alții (Regiunea Suceava).

subversive, au fost moşieri sau au avut manifestări duşmănoase în legătură cu reforma bănească din 1952 (nr. 518 Teleki Ernest), foşti colonei sau alte cadre militare deblocate, lansatori de zvonuri alarmiste (nr. 514 Roman Ioan) sau ascultători de posturi străine de radio, şoferi la misiunea germană şi franceză din Bucureşti, fugiți de regimul sovietic, suspecți de spionaj, cei care au făcut „crime contra păcii", au făcut „slujbe bisericeşti contra URSS" (nr. 521, Tursa Octavian), au tăinuit fugari sau au avut legături cu ei, „au organizat în casa lor conferințe filosofice, după care se critica regimul" (nr. 522, Ursescu Gheorghe, arhitect din Bucureşti dislocat în com. Călugăra, reg. Bacău), au fost funcționari sau translatori pe la diferite „legații străine imperialiste" sau au avut legături de prietenie cu persoane de la astfel de legații, au călătorit în străinătate la Paris sau Londra, au fost chiaburi, au fost condamnați pentru delict de uneltire, au rude fugite din țară, au fost condamnați pentru trecere frauduloasă a frontierei, au făcut parte din „bande teroriste".

- 137 au fost arestați „pentru fapte politice" şi apoi eliberați, câțiva au fost recidivişti, pentru alții, aproape jumătate – de la nr. 771 până la 1463 – sunt invocate diferite decizii ale Ministerului Securității Statului, HCM-uri sau simple procese verbale.

Toate aceste categorii sau situații care motivează fixarea de domiciliu obligatoriu se repetă la dislocații menționați în tabelele pe regiuni, adăugându-se după caz şi alte criterii.

La regiunea Stalin, de pildă, din care sunt dislocate aproape 3000 de persoane, sunt menționați:

- fost ofițer în armata SS şi proprietar de una vilă, dislocat cu întrega familie compusă din soție şi trei copii, din care doi minori, soția unui criminal de război, foşti ofițeri deblocați, sau soții ale acestora.

- călugări franciscani[89], mutați în septembrie 1951 de la o mănăstire la alta din alt județ, pentru motivul că sunt „capabili de activitate duşmănoasă", arestați de Securitate.

- acționari la diferite bănci sau case de economii, foşti proprietari de pământ, fabrici, ateliere, brutării, păduri, cariere de piatră, firme, depozite, camioane, autobuse, mori, cafenele, cârciume, restaurante, sanatorii, spitale şi comercianți[90], proprietari de imobile[91]. Dincolo de scopul pentru care a fost redactat, un astfel de tabel ne dă o imagine a patrimoniului şi a potențialului economic al regiunii, menționând şi pe deținătorii lor dinainte de expropriere. Se adaugă acestora proprietari de mine sau cei care au făcut parte din administrația acestora (printre dislocații din regiunea Hunedoara[92]) sau proprietari de şalupe sau vase de pescuit pentru regiunea Bucureşti (respectiv oraşul Giurgiu) şi pentru regiunea Constanța, de maşini de cursă şi sonde petroliere, pentru regiunea Ploieşti.

- sunt menționați[93] şi foşti chiaburi din regiune, obligați şi ei să-şi părăsească domiciliile în mai 1952, deşi fuseseră expropriați.

Toate cele 2911 persoane din regiunea Stalin (Braşov) au fost dislocate la aceeaşi dată: 27 mai 1952, fixându-li-se D.O. în cele mai diverse zone ale țării, mai apropiate sau mai depărtate, în special din Transilvania.

Cele 1097 de persoane dislocate din regiunea Constanța în 5 august 1952 includ aproape aceleaşi categorii, grosul formându-l categoriile de „foşti" enumerate mai sus (apare şi un proprietar de şalupă, e ceva mai mare numărul celor care au deținut arme în mod ilegal şi al celor care au fost condamnați pentru furt sau erau recidivişti).

Tabelul cu cei dislocați din regiunea Bucureşti în 3-7 iunie 1952[94] cuprinde un număr de 823 de persoane, în cea mai mare parte, adică 793, dislocate din Giurgiu. Excepția o

---

[89] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55, vol. 47, ff. 211-213
[90] Ibidem, ff. 240-315 şi ff. 358- 420
[91] Ibidem, ff. 420-440
[92] Ibidem, ff. 745-830.
[93] Ibidem, ff. 315-358.
[94] Ibidem.

reprezintă 4 călugări iezuiți, cărora li se fixează D.O. în altă zonă a țării şi 26 de călugărițe catolice, aflați cu toții inițial la mănăstirea Agnes din Bucureşti. În dreptul acestora din urmă, se menționează la rubrica „motivul pe scurt“: „capabili de activitate duşmănoasă şi instigație în masă“.

Lista celor dislocați din Giurgiu cuprinde un mare număr de comercianți. Dacă vom compara motivațiile înscrise pe listele de plecare din iunie 1952 cu referatele ce li se întocmesc aceloraşi persoane în momentul ridicării restricțiilor domiciliare, adică în ianuarie 1954[95], vom putea observa că ei sunt încadrați la categoria chiaburi, motiv pentru care se face şi o detaliată prezentare a bunurilor pe care le posedau la ridicarea lor în 1952. Ca şi în cazul dosarelor făcute cu ocazia ridicării restricțiilor celor deportați în Bărăgan, ce conțin descrieri de acelaşi tip (al căror sens e de a motiva ridicarea restricției sau rămânerea pe loc) avem de a face cu documente utile nu doar studierii represiunii în comunism (cine era cu precădere vizat şi de ce), ci şi unei analize de tip socio-economic sau socio-profesional, ce ne-ar aduce o imagine mai exactă asupra standardelor după care se desfăşura viața comunităților rurale sau urbane până în momentul prigoanei declanşate de comunişti împotriva proprietății private.

Ne atrage atenția printre motivațiile dislocării de pe listele făcute la plecare în regiunea Bucureşti[96] şi mențiunea „născut în Macedonia“ (61 de persoane, toate cu D.O. în raionul Câmpulung Moldovenesc, comunele Vama, Prisaca, Frumosu) „născut în URSS venit în țară după 1940“ (174 de persoane[97]) şi „născut în Iugoslavia“ (un caz) sau „născut la Viena“ (un caz). Faptul că „macedonenii" (macedo-românii) şi basarabenii sau bucovinenii fugiți din URSS sunt menționați ca o categorie aparte, la fel cum se întâmplase cu un an înainte în cazul celor deportați în Bărăgan din zona de vest a țării, ne arată că ei continuau să fie percepuți ca o categorie periculoasă, ce trebuia îndepărtată din zona de frontieră a țării.

În ce îi priveşte pe călugări, aceştia sunt vizați şi de dislocările din raza Direcției MAI Hunedoara realizate în 3 mai 1952 şi 6 septembrie 1952 (cu excepția călugărilor franciscani de la mănăstirile din Deva, Hunedoara, Alba Iulia, Orăştie, Sebeş Alba, dislocați, ca şi cei din regiunea Bucureşti, deja în septembrie 1951, cu fixarea de domiciliu obligatoriu la alte mănăstiri din Regiunea Cluj, Regiunea Autonomă Maghiară şi la Baia de Criş-Brad). În rest e vorba de un mare număr de persoane care au fost condamnate politic, s-au manifestat duşmănos contra regimului, lansând zvonuri alarmiste sau care aveau rude fugite din țară.

Diferite petiții[98], trimise de cei care au fost supuşi dislocării CC al PMR, Prezidiului Marii Adunări Naționale sau lui Gheorghiu-Dej personal (direcționate apoi spre Securitate care ia decizia rezolvării lor favorabile sau nu sunt edificatoare pentru motivele foarte diverse care puteau duce la dislocare, cum ar fi criticarea reformei monetare din februarie 1952 sau încercarea unui copil minor de a fugi în străinătate care atrage dislocarea mamei şi a surorii sale. Aceste petiții ne indică faptul că în multe cazuri a fost vorba de abuzuri şi că în principal evacuările din case şi dislocările din diverse oraşe şi orăşele în conformitate cu Decretul 239/1952 îi priveau pe deținătorii de imobile sau alte proprietăți ce urmau să fie apoi ocupate (preluate şi repartizate) de noua putere comunistă.

Examinarea voluminosului dosar 55 (vol. 47), ne indică folosirea „pedepsei administrative“ (căreia îi pot fi asimilate dislocările şi fixarea de domiciliu forțat) drept măsură suplimentară de pedepsire a unor persoane care fuseseră deja expropriate sau chiar deținute, pedeapsa extinzându-se şi asupra rudelor lor.

O categorie aparte de persoane vizate de evacuările din case, consemnate de securitate ca dislocări, o reprezintă rudele apropiate ale foştilor „înalți demnitari“.

---

[95] Ibidem, dosar nr. 191, f. 129.
[96] Ibidem, dosar nr. 55, vol. 47.
[97] În unele cazuri e vorba de soția sau soțul unei persoane născute în URSS.
[98] Cf. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 55. vol. 19, ff. 3, 42, 43, 45, 69, 81,148, 149 şi ff. 185-187.

În cazul lor se invocă Decizia MSS nr. 239/1951[99]. Dosarul 3387, vol 1, cuprinde tabele cu 801 elemente pentru care se propune „fixarea de domiciliu obligatoriu în centre neaglomerate şi ținerea sub supraveghere informativă". Referatul însoțitor cu nr. 324/25 decembrie 1951 semnat de lt. maj. de securitate Munteanu I.[100] precizează că este vorba de rude ale foştilor miniştri, deputați senatori, prefecți, pretori şi primari din oraşe şi că propunerea de dislocare e motivată de faptul că foştii demnitari sau cei care au făcut parte din „fostul aparat de stat burghezo-moşieresc au lovit în interesele clasei muncitoare şi țărănimii muncitoare", sunt „elemente ostile regimului", „se manifestă duşmănos" şi „prin poziția lor de clasă şi activitatea din trecut pot fi oricând folosiți ca duşmani". Aşa cum rezultă din fişele întocmite fiecărei persoane în parte rezultă că în unele cazuri se cere şi confiscarea averii (e vorba, de pildă, de cazul fratelui şi surorii lui Ion Mihalache[101]), deşi nu se manifestaseră ostil.

Pentru alte 1412 de persoane din aceeaşi categorie (adică rude de foşti demnitari) se propune prin acelaşi referat să fie lăsate la domiciliile lor, dar să fie supravegheate informativ[102]. Exceptarea de la dislocare e motivată fie de vârsta înaintată şi de absența unor manifestări ostile, fie de încadrarea lor în muncă, fapt prin care se dovedesc „elemente folositoare regimului". Cele două dosare ne dau o imagine asupra gradului în care elita fostului regim era supusă persecuțiilor şi controlului. Găsim şi o întreagă serie de atitudini sau acțiuni care definesc pentru organele de securitate „manifestarea duşmănoasă": de la „crearea unei stări de spirit nefavorabile regimului" la unii, la nemulțumirea altora „că regimul le-a tăiat posibilitățile de a huzuri", de la „menținerea unor legături cu elemente reacționare" până la faptul că „nu agreează regimul" (sau „nu vede cu ochi buni realizările regimului"). Influența publică a unei persoane („are priză în rândul maselor") ca şi trecutul ei compromițător din punct de vedere politic joacă un rol important în incriminarea ei, aşa cum era de aşteptat.

Dosarul 187 conține şi procesele verbale de dislocare ale rudelor foştilor demnitari (1707 persoane), semnate de general maior Vladimir Mazuru. Găsim aici un tablou destul de complet al situației anterioare dislocării a celor mai importante familii din elita bucureşteană, precum şi indicații asupra stării lor din momentul în care li se stabileşte evacuarea din case. E precizată motivația dislocării şi reiese clar că cei dislocați fuseseră supuşi unei acțiuni de urmărire şi verificare constante. În cele mai multe cazuri unul sau mai mulți membri ai familiei erau arestați (cazul Margaretei Ioana Vulcănescu, soția lui Mircea Vulcănescu[103]). E un exemplu printre altele al stigmatului de tip tribal, cum îl numeşte Goffman, aplicat în stalinism.

Evacuarea forțată din casă, pierderea sau abandonarea unor bunuri importante (a unei locuințe stabile în primul rând), a mijloacelor de întreținere, prin abandonarea ocupației principale sau a locului de muncă, dificultatea de a găsi unul şi de reîncropi un domiciliu în locuri îndepărtate de casă sunt doar câteva dintre traumele pe care le-au suferit cei vizați de astfel de măsuri.

În aceeaşi categorie s-ar include şi cei cărora li se ridică restricțiile domiciliare, fără a li se permite întoarcerea în raza raionului de unde au fost dislocați, ceea ce înseamnă de fapt o prelungire a perioadei de dislocare, chiar dacă au o anume (limitată) libertate de deplasare. E cazul în primul rând al unei părți a celor deportați în Bărăgan, cărora li se amână sau suspendă dreptul de a se întoarce în zona de frontieră, de a se instala în Bucureşti sau în alte centre aglomerate. Fac parte din această categorie o parte dintre cei „fugiți din URSS" şi dintre

[99] Ibidem, ff. 157-158.
[100] Ibidem, dosar nr. 3387, vol. 1, f. 1.
[101] Ibidem, f. 5.
[102] Cf. ibidem, vol. 2, f. 1.
[103] Ibidem, dosar 187, f. 50.

macedo-românii care fuseseră, după refugierea, respectiv primirea lor în România, colonizați în Banat, pentru a fi apoi din nou deportați în Bărăgan în 1951. Dar nu numai de ei.

Dislocarea categoriilor mai sus menționate era o măsură ce se adăuga deci unor pedepse anterioare : deposedarea de pământ sau reducerea la o condiție de mizerie prin sistemul de cote şi supracote a țăranilor, naționalizarea şi confiscarea bunurilor celor care reprezentau marea sau mica burghezie din oraşe sau orăşele sau chiar de la sate.

„Elemente dislocate“ sau „elemente cu D.O.“

O categorie de acelaşi tip o reprezintă deținuții politici care îşi ispăşiseră pedeapsa, dar care, conform Deciziei Consiliului de Miniştri nr. 337 din 11 martie 1954, „cu privire la reeducarea foştilor condamnați contrarevoluționari“ primesc domiciliu obligatoriu în satele noi (numite şi „localități sau comune speciale) din Bărăgan, „în scopul prevenirii unor noi infracțiuni la legile Republicii Populare Romîne“ cum se menționează pe formularele tip (cf. decizia prin care i se fixează D.O. timp de 12 luni în Movila Gâldăului, odată cu expirarea pedepsei la 24 VII 1957, lui Anghel Alexandru[104]).

Considerați „elemente contrarevoluționare, care în timpul detenției nu au dovedit dorința de a se reabilita“, sau „deosebit de periculoşi pentru securitatea Statului“ cum precizează formularul tip, ei apar în statisticile ulterioare privitoare la satele noi din Bărăgan, sub numele de „elemente cu D.O.“[105]. Pedeapsa le era astfel prelungită printr-o aşa numită „pedeapsă administrativă“, a cărei durată nu le era de la început cunoscută, ea variind între 6 şi 60 de luni, dar putând fi prelungită de la un an la altul fără vreo explicație[106].

Dosarul 55, vol. 50, cuprinde un număr mare de decizii de acest tip şi decizii de ridicare de D.O. Aşa cum rezultă din semnăturile pe decizii, soarta celor cărora li se prelungea sau ridica edeapsa era decisă de general maior Evghenie Tănase, locțiitor al ministrului MAI[107], de ministrul adjunct general maior Gheorghe Pintilie[108] sau de general maior Alexandru Nicolschi, care semnează printre altele decizia nr. 6161 din 5 noiembrie 1955 de fixare de D.O. pentru 60 de luni la Lăteşti a Mariei Antonescu, de pildă[109].

Notele - raport din 10 aprilie 1956 privind munca informativă-operativă desfăşurată de organele MAI asupra „elementelor cu D.O“ din raza regiunii Bucureşti, respectiv Constanța şi Galați [110] emise de Serviciul Dislocați şi Domicilii obligatorii arată că pentru urmărirea acestor elemente au fost instalate în fiecare comună comandaturi MAI compuse din câte 2 ofițeri de Securitate. Notele sunt urmate de liste de fişe de persoane pentru fiecare sat din raza celor trei regiuni[111] clasificate în următoarele categorii: legionari, PNȚ–Maniu, PNL, PSDI, GEG, bănuiți de spionaj, organizații subversive, secte interzise, contrarevoluționari, manifestări duşmănoase, călugări etc. Fişele celor considerați periculoşi sunt însoțite de rapoarte asupra situației în care se află agentura din comunele respective. Din acestea rezultă clar că după plecarea celor deportați din zona de vest, atenția organelor de securitate se focalizează asupra „elementelor cu D.O.“ rămase în satele noi (la fiecare sat se indică pe lângă numărul acestora pe categoriile menționate şi numele celor rămaşi în Bărăgan din cei ridicați în 1951 din zona de vest – e vorba de cele 112 familii cărora nu li se ridicaseră restricțiile). Se pune problema recrutării unor noi informatori, având în vedere că o parte se întorseseră în satele de unde fuseseră ridicați şi se poate vedea din aceste dosare şi cum se făcea munca de recrutare.

---

[104] Ibidem, dosar nr. 55, vol 50, f. 162.
[105] Ibidem, dosar nr. 191, ff. 32, 41, 55.
[106] Ibidem, ff. 168-268.
[107] Ibidem, dosar nr. 55, vol. 50, ff. 1-5.
[108] Ibidem, ff. 162, 183, 189.
[109] Ibidem, f. 541.
[110] Ibidem, dosar nr. 191, f. 167, f. 207 şi 244.
[111] Ibidem, ff. 168-268.

O constantă a muncii de urmărire o reprezintă atenția focalizată spre cei care au făcut parte din partidele dezavuate de comunişti pe care le-am enumerat mai sus (şi nu numai legionari cum se crede de obicei), foştilor moşieri, chiaburi, „exploatatori“, preoților, călugărilor şi aşa-zişilor sectanți, celor care au avut legături cu străinii. Ei şi rudele lor apropiate au fost victimele predilecte, suferind mai multe feluri de privațiuni şi pierderi. În cazul lor dislocarea oferea, pe lângă prelungirea în alte forma a unei pedepse anterioare, ocazia unei supravegheri mai intense şi atente.

În concluzie nu sunt îndoieli asupra caracterului represiv al dislocărilor şi fixărilor de D.O. El vizează deposedarea familiilor şi indivizilor de bunurile care constituiau principalele lor mijloace de supravieţuire, pierderea reperelor de stabilitate şi punerea celor vizați de astfel de măsuri într-o stare de nesiguranță extremă.

Fenomenul a vizat categorii foarte largi de populație, din zona rurală şi urbană deopotrivă, fiind un atentat la libertatea individuală, la viața de familie şi la viața comunităților. Incitarea la ură în numele ideologiei luptei de clasă a dus la fracturarea societății, la încurajarea delațiunii, la nesiguranță, teamă şi suspiciune. Astfel încât, pe lângă pierderile de natură materială, au avut loc importante modificări în comportamentul uman, în sistemul de relații umane şi în mentalități, lucruri care se reflectă şi în comportamente, atitudini sau acțiuni din perioada de tranziție.

Cercetarea întreprinsă arată legătura strânsă dintre tema dislocărilor din mediul rural şi alte teme de menționat în raport, în primul rând cu procesul colectivizării. Dislocarea a fost o armă pentru a facilita procesul colectivizării forțate şi a împiedica orice opoziție față de acesta. Ca măsură represivă ea trebuie privită şi în contextul categoriei mai largi a deplasărilor forțate de populație şi al asimilării locurilor de domiciliu obligatoriu (cel puțin în cazul Bărăganului) cu nişte lagăre de muncă forțată.

Caracterul abuziv al măsurilor de dislocare şi fixare a domiciliului obligatoriu

Chiar şi în 1967, Securitatea mai insista asupra faptului că „măsura domiciliului obligatoriu s-a impus față de o seamă de persoane care, prin poziția lor socială şi activitatea politică desfăşurată în trecut, prezentau un pericol pentru ordinea socială şi de stat”. Se recunoştea însă că actele normative care au statuat această măsură „contravin unor prevederi constituționale şi altor legi. Astfel, Constituția din anul 1948, ca şi cea din 1952, prevedeau garanții în legătură cu libertatea persoanei şi inviolabilitatea domiciliului. Ori, multe din dispozițiile actelor normative arătate au încălcat în mod grav aceste garanții constituționale”[112].

Ceea ce caracteriza toate aceste măsuri în vederea dislocărilor şi a stabilirii domiciliului obligatoriu este faptul că ele conțineau enunțări generale, fără a determina precis categoriile de persoane în legătură cu care organele MAI erau împuternicite să ia asemenea măsuri şi nici durata lor în timp. Astfel, acțiunile au fost arbitrare, comițându-se grave abuzuri şi ilegalități, împotriva cărora cei care le-au căzut victimă nu se puteau plânge. Aceste abuzuri au sporit, în condițiile în care şi organele de Miliție au luat măsuri de dizlocare a unor familii, în foarte multe cazuri în mod neîntemeiat, cum arăta un referat al Procuraturii Generale din 7 august 1953. În acest an, în câteva rânduri, procurorii au solicitat Direcției Generale a Miliției să li se pună la dispoziție actele normative în baza cărora se întreprindeau aceste măsuri, dar au fost refuzate. Mai mult, generalul Ilie Drăgan a comunicat că în viitor nu va mai da nici un fel de detalii asupra acestor operațiuni[113], al căror caracter ilegal şi abuziv nu a putut fi limitat. Ulterior, Procuratura a participat chiar la cauționarea ilegalităților, prin fostul procuror general adjunct Gheorghe Bucşan, care a făcut parte din Comisia MAI pentru internări în colonii de muncă din 1958 şi a semnat numeroase astfel de decizii.

---

[112] Arh. C.Ex.CC, dosar nr. 264/18.02.1972, vol. IV, ff. 19-20.
[113] Ibidem, f. 23.

De altfel, după cum recunoşteau chiar ofiţeri de Securitate în 1967, dispoziţiile încălcau dreptul la apărare, întrucât „nici unul dintre actele normative care au reglementat luarea măsurii de fixare a domiciliului obligatoriu nu conţinea prevederi cu privire la posibilitatea unei căi de atac din partea celor ce se considerau îndreptăţiţi şi nici un organ competent să soluţioneze asemenea situaţii”. O altă ilegalitate conţinută de actele normative analizate constă în stabilirea de pedepse penale pentru cei ce părăseau domiciliul obligatoriu. Lăsând la o parte atât mărimea lor exagerată (între 15 şi 20 de ani închisoare), în condiţiile în care infractorii aflaţi în executarea pedeselor la penitenciar erau condamnaţi între 3 şi 6 luni în cazul evadării, cât şi încălcarea principiului gradării pedepsei, prevăzut în art. 23 al Codului Penal şi a cuantumului maxim al închisorii corecţionale, care era de 12 ani (art. 22), trebuie spus că administrarea de pedepse cu închisoarea nu era de competenţa Consiliului de Miniştri.

Deportarea şi domiciliul obligatoriu au fost resimţite ca o restrângere gravă a libertăţii. „După două săptămâni, mi-am zis: noi suntem ca şi arestaţi. Numai că suntem arestaţi în familie. Ne-or chemat, programat, câte o sută la Miliţie, ne-or pus D.O. pe buletine şi ne-or obligat să semnăm o declaraţie pe care or citit-o: *Dom’le, dumneata eşti deportat 5 ani aicea, n-ai voie să părăseşti raza de 30 de kilometri*”, explică un ţăran din Banat care era statutul său după punerea în aplicare a Deciziei MAI 200 în noaptea de Rusalii a anului 1951. Studii asupra deportărilor relevă că cele mai mari urme şi traume le-a lăsat această perioadă asupra copiilor: „Copil fiind, nu am avut nici o jucărie. Aveam şapte ani când am văzut cea dintâi păpuşă”; „Eram în clasa a VI-a când am mâncat pentru prima oară ciocolată”[114].

Cu toate că s-a recunoscut în 1967 caracterul ilegal şi abuziv al măsurilor, nici una dintre victimele deportărilor coordonate de Securitate nu a fost până la căderea regimului comunist în mod oficial reabilitată[115], în afara faptului că li s-a permis, pur şi simplu, să se întoarcă acasă.

---

[114] Miodrag Milin, Liubomir Stepanov, *Golgota Bărăganului*, Uniunea Democrată a Sârbilor şi Caraşovenilor din România, 1996, p. 196.

[115] Aceasta s-a realizat prin Decretul-Lege nr. 118 din 1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri, care acorda vechime în muncă pentru timpul cât o persoană „a avut stabilit domiciliu obligatoriu” sau „a fost strămutată în altă localitate” (articolul 1, lit.d, e).

Universul concentraționar reflectat în memorialistica românească

Introducere

Violențele şi ororile sistemului comunist totalitar din România, în primul rând cele din închisorile şi lagărele de detenție, au găsit o oglindă fidelă în numeroase memorii şi amintiri publicate de victime. Din 1990 (când a început publicarea acestor cărți) până astăzi, în 2006, memorialistica românească despre detenția comunistă (sub toate formele ei) numără aproape 150 de lucrări, cărora li se adaugă în jur de 100 de lucrări de istorie, politologie şi mentalitate despre Gulagul românesc şi perioada comunistă[1]. Majoritatea memoriilor româneşti de detenție privitoare la Gulagul autohton se vor a fi, parțial sau total, nişte anatomii ale puterii şi totalitarismului, unele reportericeşte tratate, altele, majoritatea, confesiv. O bună parte dintre memorialişti sunt intelectuali (scriitori, oameni politici, prelați, universitari etc.); dintre numele cele mai cunoscute, ale căror memorii au fost receptate cu ecou amplu în presa culturală şi nu numai, amintim câteva: N. Steinhardt, C. Noica, Lena Constante, Paul Goma, Ion Ioanid, Adriana Georgescu, Petre Pandrea, Iuliu Hossu, Nicolae Mărgineanu, Belu Zilber, Richard Wurmbrand.

Câteva dintre memoriile de detenție, redactate chiar în timpul comunismului, au fost confiscate de organul de represiune, drept care autorul în cauză s-a văzut silit să reia o a doua variantă a manuscrisului „duşmănos”. *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt, publicat în 1991, este o a treia variantă, revizuită, completată şi corectată de autor pe baza primelor două versiuni (întâia versiune a fost confiscată de Securitate şi în cele din urmă i-a fost înapoiată autorului). La fel, *Monarhia de drept dialectic* de Belu Zilber (publicată după căderea comunismului, în 1991, sub pseudonimul Andrei Şerbulescu) a fost confiscată de Securitate şi redactată apoi de autor într-o a doua variantă; în cele din urmă, prima versiune a fost recuperată de Editura Humanitas, care publicase *Monarhia de drept dialectic*, şi tipărită sub titlul *Actor în procesul Pătrăşcanu* (în 1997), fiind semnată de data aceasta cu numele real al autorului, Belu Zilber.

Majoritatea amintirilor de acest tip sunt redactate după detenție, cu două excepții, jurnalul de lagăr (*Ziar de lagăr*) ținut de Onisifor Ghibu şi redactat la locul ispăşirii, la Caracal, şi memoriile de închisoare ale episcopului greco-catolic Iuliu Hossu (*Credința noastră este viața noastră*) redactate în perioada domiciliului obligatoriu la mănăstirea Căldăruşani. Explicația posibilității redactării jurnalului de detenție în primul caz este datorată faptului că, în 1945, atunci când Onisifor Ghibu cunoaşte lagărul de la Caracal, Gulagul românesc nu este gândit şi organizat meticulos, Onisifor Ghibu având parte mai degrabă de un pre-Gulag. În al doilea caz, memoriile lui Iuliu Hossu sunt redactate după închisoare şi într-o perioadă de oarecare destindere politică, deşi episcopul greco-catolic era constrâns să trăiască în regim de domiciliu obligatoriu, care era, totuşi, mult mai permisiv decât cel de detenție.

Unele mărturii de detenție sunt deghizate în romane autobiografice sau literatură de ficțiune, dar travestiul lor este transparent. Orientativ şi clasificator, teoreticianul şi criticul literar Adrian Marino vorbeşte despre două modalități esențiale de abordare a detenției ca temă literară în cadrul memorialisticii: „prin literaturizare, stilizare, întreg ansamblul de procedee literare tipice, şi prin mărturie directă, documentară, pe cât posibil obiectivă”[2]. Dar cele două modalități, şi mai cu seamă a doua, nu reprezintă nişte formule standard, perfect încadrabile, de aceea Adrian Marino adaugă cu înțelegere critică pentru o posibilă formulă hibridă: „Că şi această relatare rece se transformă, poate fi recuperată până la urmă tot ca «literatură» este o altă poveste”[3]. Acelaşi comentator va avertiza asupra a trei aspecte-capcană

---

[1] O bibliografie relativ completă a acestor lucrări se găseşte în Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conştiința românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste*, Iaşi, Editura Polirom, 2005.

[2] Adrian Marino, *O carte de sertar*, „Tribuna Ardealului”, nr. 68, 1993.

[3] *Ibidem*

ce riscă să denatureze amintirile din detenția comunistă, fie ele camuflate sau nu: *trucarea eroizantă, înfrumusețarea emfatică și „literaturizarea” amatoristică*[4].

Memorialistul Al. Mihalcea (*Jurnal de ocnă*) doreşte să preîntâmpine riscul înfrumusețării imaginii deținutului politic român, considerând că o icoană a acestuia ar echivala cu imaginea falsă a eroilor proletcultişti. Intenția unui alt memorialist, Ion Cârja (*Canalul morții*), este, pe de altă parte, aceea ca mărturia sa să fie sursă de inspirație pentru oamenii de artă care ar putea imortaliza expresiv Gulagul românesc. Cu alte cuvinte, Ion Cârja însuşi, deşi este mărturisitor de gradul întâi, îşi consideră depoziția mai degrabă ca o scriere pregătitoare, iar nu ca un text exemplar. Această autodepreciere ține de modestia excesivă a unui nonscriitor.

Un mărturisitor precum Paul Goma (în *Gherla*) va pune problema *adevărului-adevărat* din acest tip de memorii, iar intervenția sa răspunde indirect şi aprioric temerilor lui Adrian Marino, deoarece Paul Goma susține că, deşi amintirile despre detenție sunt documente subiective, ele nu impietează asupra corectitudinii evenimentelor narate; cu alte cuvinte, ele sunt subiective, dar oneste, deşi *variante* ale adevărului.

Există amintiri despre detenție cu accente romaneşti, precum memoriile lui Marcel Petrişor legate de Jilava sau lucrarea *Tărâmul Gheenei* de Costin Merişca. În primul caz, Marcel Petrişor relatează la persoana a treia, schimbă, din prudență, numele foştilor deținuți care sunt încă în viață, păstrând intacte doar numele celor morți. La rândul său, Costin Merişca foloseşte pentru narare tot persoana a treia, schimbând din pudoare doar numele eroului, care este el însuşi.

Din punct de vedere stilistic şi structural, memoriile despre Gulag alcătuiesc un Turn Babel. *Gherla* de Paul Goma este, de pildă, deghizată într-un pseudodialog care înglobează frânturi despre detenție. Particularitatea lui Paul Goma constă însă şi în stilul incomod, radical, specific unui autor cu vocație de pamfletar, al cărui credo este să scrie *pe viu*, fără vreo cosmetică a suferinței.

Unele amintiri despre detenție sunt scrise într-un stil melodramatic şi degajă impresia unei anumite falsități, prin lipsa unui puls interior şi printr-un fel de demagogie asupra detenției (chiar limbă de lemn anticoncentraționară), altele sunt pătimaşe, fiind marcate de „cercul de fier al urii”. Foarte interesant este cazul lui Nicolae Mărgineanu (*Amfiteatre şi închisori*), ale cărui mărturii sunt explicit selectate, autorul evitând să transcrie atrocități specifice detenției sale, din jenă patriotică. Nicolae Mărgineanu va diferenția, de altfel, între *memoriile* unor personalități şi *mărturiile* ce aparțin celor mărunți şi cenuşii. Autorul face respectiva precizare, aderând modest la categoria mărturiilor. O clasificare apropiată susține şi Gabriel Bălănescu (*Din împărăția morții*), refuzând genul de memorii (căci nu se consideră o personalitate exotică) sau de amintiri (căci acestea nu pot fi decât paradisiace) şi pledând pentru formula de *cronică rezumată*. Constantin Cesianu, analist meticulos al Canalului (*Salvat din infern*), insistă şi el pe ideea de mărturie şi experiență, încercând o delimitare teoretică; autorul evită programatic orice estetizare, marşând pe un demers viu: „nu este vorba nici de un roman, nici de o încercare literară. Este vorba despre o *mărturie*. Nu caut nici senzaționalul, nici amuzantul. Expunerea mea poate părea adesea ternă. N-are importanță. Spune adevărul”[5]. Autorul precizează că demersul său este selectiv şi specializat pe mici monografii ale închisorilor, ce riscă o descriere uscată, dar care ține de un stil veridic. Pentru ideea de mărturie, iar nu de literatură improvizată, pledează şi Ioan Victor Pica atunci când îşi asumă scrierea unei „cărți de foc” despre rezistența din munți: „Istorie vor face cu siguranță alții, mie revenindu-mi un rol mult mai simplu, şi anume acela de a spune ce am văzut, auzit

---

[4] Adrian Marino, *Politică şi cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iaşi, Editura Polirom, 1996, p. 40.
[5] Constantin Cesianu, *Salvat din infern*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 48.

şi simţit”[6]. Uneori, memorialistul Gulagului este marcat de o „anume sfială a mărturisirii”[7], provenită fie din temperament, fie din dorinţa de a nu părea vindicativ şi inchizitorial; el tânjeşte către dreapta măsură văzută ca o componentă esenţială a mărturiei.

Din acribie istorică, Constantin C. Giurescu[8] foloseşte termenul livresc *testimoniu* pentru a reda mai exact sensul de dovadă şi de document obiectiv. Autorul consideră că îşi scrie amintirile despre închisoare, fără ură şi fără părtinire, doar cu scop istoric. Deţinuţii politici sunt istorie, fiindcă fac parte din istorie, clamează toate memoriile de detenţie care îşi asumă un rol testamentar. În general, închisoarea politică este o matrice formatoare şi un ecran interior de proiecţie; pentru Ion D. Sârbu, ea este, prin excelenţă, metafora în mic a lumii[9].

Există şi depoziţii ingenios realizate sub aspect tehnic; este cazul mărturiei epistolare a lui Maxim Holban (deţinut care a cunoscut Kolîma siberiană), încastrată în comentariul fiului său, Ioan Holban (mărturia este prezentă în volumul colectiv *Basarabia în Gulag*, coordonat de Serafim Saka).

Unele texte, precum *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt, *Drumul crucii* de Aurel State sau *Jurnalul unui figurant* de George Tomaziu sunt redactate într-un stil elaborat, aproape baroc, elitist, altele sunt scrise dintr-o suflare, într-un stil pitoresc primitiv-naiv. În ultimul caz este vorba despre Aniţa Nandriş-Cudla (*20 de ani în Siberia*), dar şi despre *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara*, care, deşi aluvionară (fiind o carte vorbită), are prospeţime şi spontaneitate. Elisabeta Rizea îşi înţelege depoziţia ca pe un „zbierăt” animalic, cu efect cathartic şi cu funcţie psihologică; ea distinge acest „zbierăt” de ţipătul sau strigătul uman, căci doar un „zbierăt” animalic, iar nu un strigăt decorativ, ar mai putea trezi sufletele şi minţile îndoctrinate: „Că-mi vine să zbier, nu să ţip, că nu mai pot” şi „Îmi vine să zbier ca o vacă, prin câte am trecut”[10]. La fel de viu este dialogul despre detenţie dintre Oana Orlea şi Mariana Marin (*Ia-ţi boarfele şi mişcă!*), întrucât pentru a reda atmosfera penitenciară, fosta deţinută politică Oana Orlea foloseşte un limbaj crud, rememorând inclusiv lingvistic Gulagul. La polul opus Aniţei Nandriş-Cudla sau Elisabetei Rizea, stau amintirile elevate (oricât ar fi de dure) ale Lenei Constante (*Evadarea tăcută* şi *Evadarea imposibilă*), între aceşti doi poli situându-se reportajul concis al Adrianei Georgescu (*La început a fost sfârşitul*).

Una dintre memoriile excepţionale despre detenţia comunistă este *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, cartea în mai multe volume a lui Ion Ioanid; tocmai fiindcă în lipsa unei opere colective, a unui tratat despre Gulagul românesc, în genul *Arhipelagului Gulag* al lui Aleksandr Soljeniţîn, amintirile lui Ion Ioanid alcătuiesc o panoramă a închisorilor româneşti realizată aproape cu ochi de expert. Memoria lui Ion Ioanid seamănă cu o arhivă în care fiecare închisoare constituie o carte a vieţii scrisă sub semnul calmului narativ şi al privirii sub lupă: sunt descrise „cartierele” fiecărui spaţiu punitiv şi mai ales microcosmosul celulei. De aceea, nu este de mirare că autorul propune stabilirea unui tabel nominal al tuturor deţinuţilor politici anticomunişti din România.

---

[6] Ioan Victor Pica, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, prefaţă de Mihai Sin, Târgu-Mureş, Editura Arhipelag, 1993, p. 9.

[7] Viorel Gheorghiţă, *Et ego Sărata Piteşti-Gherla-Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele*, Timişoara, Editura Marineasa, 1994, p. 7

[8] Constantin C. Giurescu, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul de la Sighet (7 mai 1950-5 iulie 1955)*, introducere de Dinu C. Giurescu, ediţie îngrijită, anexe şi indice de Lia Ioana Ciplea, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1994, p. 31.

[9] Ion D. Sârbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal - glosse* -, I-II, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ediţie îngrijită, tabel cronologic şi referinţe critice de Toma Velici şi Elena Ungureanu, prefaţă de Ovidiu Ghidirmic, postfaţă de Marin Sorescu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1996; trimiterea este la volumul II, p. 178.

[10] *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara. Mărturia lui Cornel Drăgoi*, culese şi editate de Irina Nicolau şi Theodor Niţu, prefaţă de Gabriel Liiceanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, pp. 31, 86

În general, critica a demarat rar clasificări ale memoriilor despre detenție sau ale literaturii acesteia, tocmai din cauza varietății lor ieşite din comun. Totuşi, au fost distinse o viziune detaşată (la C. Noica), o alta sarcastic-furibundă (la P. Goma), una infernal-disperată (la T. Mihadaş), o alta profund creştină (la N. Steinhardt), una obiectivă şi neutrală (I. Ioanid şi Max Bănuş)[11].

Mărturisitorii Gulagului nu îşi amintesc din paseism, componenta nostalgică sau „poezia amintirii" este inexistentă, întrucât cel care a trecut prin Gulag îşi transcrie coborârea în infern din datorie morală, justițiară, depozițională şi de-abia apoi, poate, din necesitate defulatorie-cathartică; memoria şi cuvântul sunt patronii spirituali ai mărturisitorului, rememorarea fiind o revanşă târzie şi parțial recuperatoare.

Deținutul politic român ca tip uman

Utilizând observația lui George Tomaziu, deținutul politic român intra, în viziunea aparatului de represiune, în categoria „obiectelor", a nemişcătoarelor şi a necuvântătoarelor, a celor fără suflare[12]; el este *ceva*, iar nu *cineva*, şi uneori ajunge să se perceapă el însuşi ca fiind obiect. Majoritatea memorialiştilor folosesc alt termen, acela de *nimic* şi *nimeni*, definind deținutul ca pe o frântură de neant, dar controlată de funcționarii neantizării, mai ales în timpul anchetei. Membrii aparatului de represiune îi numesc pe deținuți, înscriindu-i într-o serie de jivine abjecte, mai ales „viermi", „păduchi", „putregaiuri", „gângănii"; deținuții înşişi îşi radiografiază lucid condiția impusă, de epave viermuitoare. Perspectiva aceasta voit degradantă urmărea să legitimeze forțat poziția organelor de represiune care se erijau în postura unor „aleşi" şi „arieni" comunişti.

Din punct de vedere ideologic, deținuții politici din România comunistă (aşa cum reiese din memorialistică) aveau diferite coloraturi: erau liberali, țărănişti, social-democrați, legionari, comunişti. Majoritatea proveneau dintre liberali, țărănişti şi legionari. Din punct de vedere social, Gulagul românesc a fost populat cu intelectuali, țărani şi muncitori. Din punct de vedere religios, Gulagul românesc a fost unul „ecumenic": populat de deținuți greco-catolici şi ortodocşi, în principal, dar şi de romano-catolici, protestanți ori, mai rar, reprezentanți ai altor culte (evrei, de pildă, sau musulmani).

În opinia lui Ion Cârja, deținutul politic român avea un nivel politic deficient, el nefiind organizat în mod conştient şi nici antrenat pentru rezistența în Gulag. De aceea, meseria de deținut politic se învață treptat şi anevoios. Totuşi, deținutul politic român râvneşte să se diferențieze de semipolitici (frontierişti) şi mai ales de deținuții de drept comun. Prin suferința care înnobilează şi prin cauza politică, detenția sa primeşte o altă dimensiune. El este un deținut de conştiință.

Petre Pandrea, un mărturisitor şi meditativ fervent al condiției deținutului politic din România comunistă, vede în acesta „un prizonier al războiului civil intern" (între clase), sacrificat printr-un fratricid. „Românii au talent de puşcăriaşi, ştiu să îndure destinul cu resemnare", comentează Pandrea, referindu-se la o anumită tradiție a puşcăriei politice la români. Structura deținutului politic i se revelează lui Petre Pandrea a fi, cel puțin la Aiud, aceea a unui monah silit: deținutul nu mai are trup şi mers normal, ci se târăşte, iar gestica sa este onctuoasă, de prelat, mimica, supusă şi umilă față de autorități, fiind vorba însă de o „umilitate monastică". „Deținuții sunt monahi, cu fizionomii patetice, în lupte spirituale, în castitate, posturi şi rugăciuni". Înfometați, caşectici şi filiformi, aproape că nu mai au nevoi fiziologice, ajungând la o corporalitate angelicală: „Devenisem îngeri fără fecale"[13].

---

[11] Nicolae Baltă, *Rezumatul unei detenții*, „Contrapunct", nr. 25, 1991.

[12] George Tomaziu, *Jurnalul unui figurant. 1939-1964*, traducere de Mariana şi Gabriel Mardare, prefață şi postfață de Gabriel Mardare, Bucureşti, Editura Univers, 1995, p. 164.

[13] Petre Pandrea, *Reeducarea de la Aiud*, ediție îngrijită de Nadia Marcu Pandrea, Bucureşti, Editura Vremea, 2000, pp. 30, 50, 83, 88, 120.

Memorialiştii detenţiei comuniste româneşti alternează între a încadra deţinutul politic român într-o postură grandilocventă sau într-una temperată. Adrian Marino[14] refuză eroismul şi emfaza detenţiei, căci, în optica sa, deţinutului român i se potriveşte ipostaza tip Ivan Denisovici (celebrul personaj al lui Aleksandr Soljeniţîn din nuvela *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*), drept care analistul optează pentru categoria majoritară a rezistentului pasiv, considerând că, în detenţia comunistă, nu poţi fi erou 24 de ore din 24. Atunci când vorbeşte totuşi despre eroism, Adrian Marino se referă la două tipuri: „unul sublim, spectaculos, al marilor gesturi şi sacrificii, şi un altul modest, cotidian, obscur, adesea anonim, al sacrificiului şi mortificării zi de zi”[15].

Unii mărturisitori proveniţi dintre prelaţi văd în detenţie un har de a putea închina lui Dumnezeu suferinţele şi mărturisirea de credinţă. Exagerarea binecuvântării închisorii (chiar ca ipostază a unei probe de încercare a credinţei) este un risc al mărturiilor feţelor bisericeşti. Creştinarea dobândită de N. Steinhardt în închisoare nu-l face mai orgolios în suferinţa sa, dimpotrivă, aceasta îi aduce o seninătate nerăzbunătoare; de altfel, el împarte locuitorii detenţiei comuniste după o grilă religioasă: sfinţi, eroi, seniori, şi *îndrăzneţi* ai binelui, pe de o parte (aceştia sunt cei pe care tot el îi numeşte unificator „leii”), şi Vmiorlăiţii înfrângerii şi trădării”, „năpârci şi târâtoare”[16].

Femeile trecătoare prin Gulagul românesc, de la Elisabeta Rizea la Lena Constante, nu apasă pedala eroismului. Oana Orlea, care prezintă felul în care a învăţat *meseria* de deţinută politică, îşi consideră suferinţa ca fiind minoră faţă de cea a atâtor „sfinţi” anonimi, ierarhizându-şi aspru detenţia (singurii *aleşi* sunt cei care rezistă la tortură până mor, consideră Orlea).

În fiecare memorialist al detenţiei transpare tipul de deţinut pe care el îl reprezintă prin propria experienţă şi se cuvine spus că figura „cruciatului” (în care intră, paradoxal, pe de o parte, un aspect de gherilă, pe de alta, un aspect ascetic) este semnificativ reprezentată. Două cazuri au, în acest sens, un statut aparte: Paul Goma şi N. Steinhardt. Paul Goma (*Gherla* şi *Culoarea curcubeului '77*) este războinicul răspunzând la represiune prin legea talionului; lui N. Steinhardt îi este specifică nonviolenţa christică. Dificil, cusurgiu, muşcător, Paul Goma este un războinic maliţios: îi atacă pe „răi” cu voluptate, iar pe cei „buni” sau „destul de buni” îşi propune să-i facă „foarte buni”; este pătimaş şi face alergie la amorali-imorali; dreapta sa credinţă este propria experienţă, iartă, dacă iartă, dar nu uită. Sfătos, delicat, N. Steinhardt mărturiseşte despre patimile sale în detenţie ca despre o şcoală a creştinismului. El are o graţie anume în suferinţă, fiind un senior candid, gata să ierte şi să uite, generos, paşnic şi milostiv. Doar împreună Paul Goma şi N. Steinhardt alcătuiesc cruciatul deplin, prin unirea contrariilor: primul insistă pe latura ofensivă, al doilea, pe cea ascetică.

La fel de bine ar putea fi încadrat Ion Ioanid în casta războinicilor (adevărat, temperaţi, nu colerici ca Paul Goma) sau Elisabeta Rizea, după cum Richard Wurmbrand (*Cu Dumnezeu în subterană*) este un înţelept dintr-o categorie oarecum aparte faţă de N. Steinhardt; căci cel din urmă este un iluminat în detenţie, dar Richard Wurmbrand este un misionar. Dintre '„cruciaţi”' ar mai putea face parte cei pe care Alexandr Soljeniţîn îi numea „evadaţii în suflet”, marcaţi de obsesia evadării pe tot parcursul detenţiei; dintre aceştia se desprinde figura remarcabilă a aceluiaşi Ion Ioanid.

Din punct de vedere social, figura predilectă pe care o elogiază Gabriel Bălănescu pentru comportamentul în detenţie este aceea a ţăranului român, credincios, sobru, simplu, echilibrat, dotat cu un bun-simţ structural, „închegat” şi „rotund”; lauda penitenciară pe care i-o aduce o echivalează pe cea academică formulată cândva de Liviu Rebreanu: „Condiţia sufletească pe care o trăia în închisoare n-avea variaţiile de intensitate ale intelectualului sau

---

[14] Adrian Marino, *Autobiografie: Ani de închisoare*, „Memoria”, nr. 2, 1990.
[15] Adrian Marino, *Politică şi cultură*, p. 81.
[16] N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, pp. 32, 100.

târgovețului. Era mereu egal cu sine, înfruntând greutățile senin şi împărtăşind micile bucurii, reținut”[17].

Un caz deosebit îl reprezintă femeile mărturisitoare ale Gulagului, care şi ele ar putea fi încadrate în seria „cruciatelor": impetuoase şi zgomotoase precum Elisabeta Rizea şi Oana Orlea sau mai interiorizate precum esteta Lena Constante, Dina Balş ori Adriana Georgescu; în mărturiile lor, spectacolul detenției are o tentă mai aspră decât în mărturiile masculine, probabil din cauza vocației feminine de a înfățişa mai viu durerea. Adriana Georgescu este marcată de atmosfera de viermuială şi de subuman: „Cine ar fi putut să redea acea penumbră mişunătoare de respirații omeneşti, acele siluete de umbră întinse direct pe ciment, ghemuite pe closetul acoperit, proiectate spre fereastră, aceste gâturi descărnate, acest rânjet pe fețe, toată aceasta omenire subterană care, ca să se mişte, ia forma unor şobolani sau cârtițe?”[18]. Dina Balş (*Drumuri pustiite*) descrie nonfuncționalitatea organismului femeiesc, care, în condițiile detenției, se atrofiază şi se inhibă. Lena Constante (*Evadarea imposibilă*) prezintă şi ea starea larvară şi grotescă a femeilor, prezentând toate elementele mizeriei fiziologice. Galeria feminină izbutită de Lena Constante este expresivă prin culoare şi varietate, căci autoarea inventariază deținute discrete, pasionale, hieratice, triviale, înțelepte, boeme etc, cele mai chinuite în detenție fiind însă femeile-mame (de fapt, inventarul Lenei Constante este şi unul psihologic: ese vorba despre deținute pasiv-respectuoase, din frică, disperare, boală etc; deținute active, nesupuse şi deținute delatoare). Față de celelalte mărturisitoare, Lena Constante descrie toate mizeriile fiziologice tipice; ea este pe rând diafană şi aspră, delicată şi cinică. Mila este sentimentul predominant al autoarei şi nu dragostea creştinească sau prietenia. Celulele descrise reprezintă diferite lumi stratificate, de la celula rustică la celula-cuşcă, la celula ticsită sau la celula letargică etc. Cenuşiul nu este doar culoarea matricială a spațiului penitenciar descris de Lena Constante, ci devine o stare mentală (cenuşiul de stafie, pre şi postmortuar), iar celula se preschimbă într-un microcimitir mizer, cu accese nebuneşti uneori. Am insistat pe mărturia Lenei Constante, deoarece aceasta este singura care încearcă o sinteză asupra detenției feminine, decalată pe propriile etape punitive: dacă *Evadarea tăcută* punctează claustrarea mutilantă a mărturisitoarei, trăită sub semnul ipseității, *Evadarea imposibilă* transcrie experiența colectivității larvare.

În privința tipologiei umane din detenție, Viorel Gheorghiță susține că au existat puțini asceți structurali în Gulag; atunci când celula şi mediul nu erau patronate de un suflet tare, de un maestru care să dea ton vieții spirituale şi să o călăuzească, deținuții puteau fi vivificați de către un fel de hâtrii sfătoşi, istorisitori de pățanii, al căror rol era acela de a povesti pitoresc. Aceştia facilitau detenția la nivel sufletesc şi temporal, nu neapărat moral, şi aveau funcția unor Şeherezade improvizate.

Un alt tip de deținut este decăzutul; acesta poate ajunge astfel datorită temperamentului şi caracterului său sau datorită unor presiuni exterioare care îi manipulează total voința şi conştiința; majoritatea servesc drept cobai pentru experiențele antropologice şi sociale ale regimului. În această serie intră mai ales deținuții marxişti, considerați nişte jucători lipsiți de dexteritate ai sorții, căci o dată epuizată aventura decepționantă a comunismului, ei sunt aruncați la groapa de gunoi a penitenciarelor, cu statutul de „cadavre vii”. Belu Zilber spune despre ei şi despre sine însuşi, de fapt: „Pentru vechii comunişti, presiunea morală a partidului este extraordinară. Toți ştiu ce este înăuntru, dar o dată aruncați la gunoi se simt gunoi, un fel de mort care ştie că este iremediabil ieşit dintre cei vii şi trebuie să se obişnuiască cu viermii, până devine vierme”[19].

---

[17] Gabriel Bălănescu, *Din împărăția morții*, Timişoara, Editura Gordian, 1994, p. 166.

[18] Adriana Georgescu, *La început a fost sfârşitul. Dictatura roşie la Bucureşti*, ediție îngrijită de Micaela Ghițescu, prefață de Monica Lovinescu. Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 160.

[19] Andrei Şerbulescu, *Monarhia de drept dialectic. A doua versiune a memoriilor lui Belu Zilber*, prefață de G. Brătescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 44.

Despre decăzuți relatează atât Ion Ioanid (atunci când nuanțează categoria canaliilor în oportunişti, delatori şi „creiere spălate"), cât şi N. Steinhardt. Paul Goma este obsedat în cadrul decăzuților mai ales de figura aflată la polul de jos: colaboraționistul şi delatorul, glosând pe marginea formulei pe care o ridică la rang ontologic: a trăi înseamnă a trăda, a trăda înseamnă a avea ce mânca. Goma demontează meticulos mecanismul delațiunii văzute ca o artă neagră prin care erau terorizați atât deținuții, cât şi gardienii; existau însă delatori şi delatori: cei ajunşi în ultimul stadiu de manipulare, total obedienți față de regim, apoi cei care mai oscilau între frica față de autorități şi frica față de deținuții intransigenți, şi cei care, făcând concesii față de nevoile deținuților, puteau fi chiar reconvertiți, ajungând uneori să-şi redobândească respectul de sine. Paul Goma se mai referă la o categorie aparte de deținuți, aceia care devin complicii gardianului, devenind un fel de paznici în interiorul celulei. Petre Pandrea vede în delator sau „ciripitor", cum i se spune în argou penitenciar, o „târfă masculină periculoasă"[20]. Gabriel Bălănescu încearcă un portret social al acestora, văzând în fauna delatorilor nişte hibrizi dezrădăcinați, „un fel de târgoveți desprinşi de țarină, dar neasimilați de oraş"[21].

Reprezentanții represiunii

În galeria negativă a Gulagului aflată de partea Puterii, se impun trei portrete aşa cum apar acestea în memorialistica de detenție: anchetatorul, torționarul şi gardianul; dar se cuvine precizat că aşa cum există un executor propriu-zis al torturii (pe care îl numim torționar), această funcție poate să o exercite atât anchetatorul, cât şi gardianul (iar uneori chiar indivizi aflați pe o scară ierarhică înaltă, precum ofițerul politic sau directorul închisorii, al lagărului etc.).

Gardianul, anchetatorul sau comandantul închisorii erau studiați uneori ca nişte cobai de către deținutul politic, cu aceeaşi curiozitate cu care gardianul (şi seria ierarhică următoare) îl studia pe deținut. Rar au existat şi reprezentanți umani ai represiunii, despre care mărturisesc câțiva dintre memorialiştii detenției, aşa cum au existat şi cazuri extreme, dostoievskiene, de convertiți proveniți dintre membrii aparatului de represiune. Puținii gardieni sau anchetatori „normali" erau sancționați atunci când tortura sau brutalitatea nu era aplicată cu originalitate şi râvnă diabolică. Exista deci şi o teroare a terorizatorilor, lesne de înțeles pentru un sistem de represiune care trebuia să provoace spaimă şi într-o parte şi în cealaltă a zidului; prin urmare, au existat şi cazuri de călăi deveniți victime din cauza inaptitudinii lor structurale de a fi călăi. N. Steinhardt, obsedat de excesul de zel al unor torționari, va clasifica gardienii în zeloşi şi moderați, cruzi-inventivi şi umani, subliniind însă că existența gardienilor moderați nu probează normalitatea regimului comunist. Dimpotrivă, tocmai fiindcă moderații sunt excepții, „în regimul comunist binele poate fi realizat numai *întâmplător*, pe căi *ocolite*, ocolite şi *nelegale*, nelegale adică neconforme cu principiile, prin urmare neprincipiale (concluzie: între ideea de Bine şi comunism există o discrepanță de principiu)"[22].

De obicei, însă, perspectiva asupra membrilor aparatului de represiune este întru totul negativă. Constantin C. Giurescu acordă cea mai amplă parte a cărții sale gardienilor, pe care îi clasifică în funcție de comportamentul față de deținuți în două tipuri: scelerați şi neutri (aceştia având uneori accese de omenie); scelerații sunt clasificați, la rândul lor, criteriul fiind moral, în bestii şi javre. În interviurile pe care le-a dat, Corneliu Coposu vede în majoritatea gardienilor nişte troglodiți de tip asiatic, lombrozieni, retardați mintal; el aminteşte cazul unuia dintre torționarii săi, care fiind bolnav oligofren era capabil să bată non stop o jumătate de zi. Înrudit cu Constantin C. Giurescu prin viziunea asupra călăilor este Teohar Mihadaş.

[20] Petre Pandrea, *op. cit.*, p. 283.
[21] Gabriel Bălănescu, *op. cit.*, p. 135.
[22] N. Steinhardt, *op. cit.*, p. 228.

Acesta vede în galeria satrapilor Securităţii nişte devoratori umani sau îi înscrie coleric într-un bestiar plebeu (ca pe delatori), numindu-i „şerpi”, „hiene”, „vulpi”, „păduchi”, care au „râturi” şi „copite” (semn al animalicului, dar şi al diavolului), robiţi trupului şi onomatopeic-porceşti, într-o varietate ce atinge scatologicul[23]. Inumani precum locuitorii altei planete, ca dumnezei ai închisorilor, gardienii, anchetatorii, ofiţerii politici şi directorii închisorilor au, după cum declară mai mulţi memorialişti, „un adevărat orgasm al puterii".

În general, membrii aparatului de represiune din România comunistă au primit un fel de mitizare malefică: unii mărturisitori îi percep ca pe nişte „lilieci” noptateci, ceea ce trimite la ideea de devoratori, căpcăuni, vampiri. Petre Pandrea se ocupă în mod special de figura acestora, văzându-i şi el ca pe „fiii întunericului”, „întruchipările eternului Caliban”, „cuprinşi de febră genocidală”. Mercenarii tineri mai cu seamă sunt „huligani de stânga, inculţi şi fără informaţie elementară politică, cu ortografie deficitară”. Cum Gulagul se dovedeşte a fi de fapt o formă de canibalism din partea membrilor aparatului de represiune, nu este de mirare că actanţi decisivi sunt atât „licheaua fanatizată”, cât şi „gangsterul ideologic modern”[24].

Unul din personajele lui Marcel Petrişor, care a trecut prin reeducarea prin tortură de la Piteşti, îşi aminteşte în delir de toţi călăii săi, văzând în ei fiara din Apocalipsă. Marcel Petrişor va face chiar portretul unui asemenea individ, care se dovedeşte a fi un hibrid animalic, demn de un bestiar fantastic: „Un trup de porc sub un cap de gorilă, cu fruntea ca o coadă de şobolan, cu ochii permanent injectaţi de sânge şi pe buze cu un grai articulat numai în faţa superiorilor, în clipe de graţie”[25]..

Fostele deţinute politice opinează variat despre seria anchetator-torţionar-gardian. Întrebată despre raportul victimă-călău, răspunsul Oanei Orlea este unul variat: călăul se mula pe psihologia victimei, astfel că existau atât ultraduri, cât şi călăi îngăduitori, atât călăi culţi, cât şi grosolani notorii, atât fanatici, cât şi blazaţi. Dar toţi aveau structura călăului; deşi gradul lor malefic varia, el ţinea de acelaşi conţinut întunecat al represiunii. Oana Orlea pune problema necesităţii unei mărturii scrise a torţionarilor, nu fiindcă ar fi inflaţie de mărturii ale victimelor, dar, susţine fosta deţinută politică, în viaţa de după detenţie, călăii sunt priviţi cu indulgenţă, căci „Românul are tendinţa de a-şi scuza călăii”[26].

Arestată de autorităţile comuniste, care râvneau să instrumenteze un proces de tip stalinist împotriva lui Lucreţiu Pătrăşcanu, Lena Constante are parte de o anchetă terifiantă, gradată, patronată de comisari furibunzi, care fie programează teroarea, fie îi insuflă speranţe false, aducând-o pe cea anchetată în pragul unei dedublări schizoide: pe de o parte femeia umilită, suferindă şi inocentă, pe de alta, femeia-martor, dorită de acuzator. Gardienii vor fi şi ei nuanţaţi de Lena Constante: există sadicii perfecţi, brutalii conformişti acţionând de teama denunţurilor şi, foarte rar, gardienii îmblânziţi, conştienţi de păcatul meseriei lor. Lena Constante explică neomenia din penitenciarele de femei prin fanatismul comunist, orizontul mărginit al gardienilor, beţia puterii, complexele de inferioritate şi frica ierarhică. Autoarea analizează psihologic bestializarea gardienilor. De altfel, foarte tranşant va pune Lena Constante şi problema iertării călăilor; căci dacă cei de la baza piramidei terorii pot fi absolviţi parţial, „vârfurile” nu pot fi iertate, drept care mărturisitoarea afirmă următoarele: „eu cred că noi toţi, cei care am suferit în carnea, inima şi spiritul nostru, suntem foarte departe şi pe drept cuvânt de iertarea călăilor”[27] .

Adriana Georgescu va cunoaşte torţionari fără scrupule (cel mai faimos fiind Alexandru Nicolschi, „omul-şobolan”, coordonator al reeducării de la Piteşti), regimul său

---

[23] Teohar Mihadaş, *Pe muntele Ebal*, Cluj, Editura Clusium, 1990, pp. 30, 164.
[24] Petre Pandrea, *op.cit.*, pp. 40, 70.
[25] Marcel Petrişor, *Secretul Fortului 13. Reeducări şi execuţii. Memorii II*, Iaşi, Editura Timpul, 1994, p. 20.
[26] Oana Orlea, *Ia-ţi boarfele şi mişcă! Interviu realizat de Mariana Marin*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1991, p. 112.
[27] Lena Constante, *Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei Miercurea Ciuc. 1957-1961*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993, p. 88.

alternând între sfaturile unor binevoitori perfizi şi chinurile fizice la care o supun anchetatorii excitați de ura de clasă, dar şi de feminitatea intransigentă a victimei lor. Costin Merişca, în *Tărâmul Gheenei*, va face observația că, la anchetarea femeilor şi mai ales a fetelor tinere, funcționarii aparatului de represiune manifestau o „bestialitate masculă", care se manifesta lingvistic mai întâi, apoi tactil-torționar. Țipătul fetelor torturate va rămâne pentru Costin Merişca cel mai chinuitor eveniment auditiv din închisori.

Annie Samuelli (*Gratiile despărțitoare*) face o observație interesantă, aceea că deținutele politice îi considerau pe membrii aparatului de represiune a aparține genului neutru, refuzându-le o identitate sexuală ori recunoaşterea vreunei forme de virilitate. Bărbați cu adevărat nu erau considerați a fi decât deținuții politici. Prin această stratagemă, deținutele politice se apărau psihologic şi în acelaşi timp le acordau doar deținuților politici un rang viril (chiar dacă simbolic).

O mențiune aparte o merită anchetatorul fals-serafic (de precizat, figură brută, dar mai onestă, gardianul nu poate fi decât rău sau moderat, niciodată ipocrit), despre care aminteşte atât Nicolae Mărgineanu, cât şi Ion Ioanid. Acest tip de anchetator mimează destinderea şi bunăvoința, dar rolul său este nociv, întrucât conceptul subteran pe care mizează este reeducarea pe cale orală: „*Noi* nu dorim de altfel să distrugem oamenii, ci *noi* dorim numai să-i îndreptăm ca să-i aducem pe calea cea bună"[28]. Ion Ioanid va întâlni şi el un anchetator manierat, abil şi tenace, care captează treptat psihologia anchetatului său. Uneori tocmai anchetatorul „serafic" este cel care provoacă cedarea deținutului. Lucid, Ion Ioanid meditează asupra acestui adversar cu toate atuurile şi asupra relației de coexistență între anchetator şi anchetat. Spartan, Ion Ioanid se antrenează moral şi psihologic în vederea înfruntării, dar el ştie că victoria va fi fără drept de apel, cel puțin exterior, a anchetatorului: „Raportul dintre tortura din anchetă (morală, fizică, de scurtă sau lungă durată) şi rezistența fizică şi morală a anchetatului nu poate fi determinată dinainte. De felul în care anchetatorul îşi drămuieşte ancheta, de felul în care îți administrează şi-ți dozează torturile în timp, depinde totul. După părerea mea, în teorie anchetatorul perfect ar trebui să câştige întotdeauna partida, chiar şi atunci când ar avea de-a face cu cel mai rezistent şi rutinat arestat"[29].

Ideea de cuplu între victimă şi călăul „serafic" este utilizată şi gândită de către eminențele represiunii doar în cazurile speciale ale unor deținuți proveniți fie dintre intelectualii rasați, dar fragili interior (precum Constantin Noica, a se vedea eseul-mărturie al acestuia, *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*), fie în cazul unor lideri politici intransigenți şi inabordabili prin metode dure. Ideea de cuplu între anchetat şi anchetator primeşte astfel o încărcătură maladivă, căci deținutul cedează (dacă cedează) dintr-un fel de politețe şi din mulțumire de sine. Despre acest tip de anchetator care induce în eroare va depune mărturie şi Viorel Gheorghiță, descriind mai întâi cadrul de tip *captatio benevolentiae* („aparent, ambianță elevată, luminoasă, îmbietoare la dialog. Nimic din rigiditatea cazonă, nimic dezagreabil, nimic amenințător") şi apoi omul, nu o bestie, ci un manierat; „Un tovarăş inteligent, cinic, crud, dar domn"[30].

Relația anchetat-anchetator este studiată anatomic de N. Steinhardt. Frica, slăbiciunea victimei măresc voluptatea agresorului, observă mărturisitorul, jalonând două structuri psihologice: torționarul abil, teoretic, şi victima perfectă: „Ori poate că secretul teroarei este de a pune pe terorizat în situația de a-l provoca pe terorist să ceară din ce în ce mai mult. De a stabili între cei doi o strânsă colaborare, ca între partenerii actului sexual, ca între operat şi chirurg. De a-l obliga pe terorizat să refacă procesul de gândire al teroristului şi a-i atribui intenții mai crude şi raționamente mai subtile decât are în realitate"[31]. Deținutul

[28] Nicolae Mărgineanu, *Amfiteatre şi închisori*, Cluj, Editura Dacia, 1991, p. 86.
[29] Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Bucureşti, Editura Albatros, vol. I, 1991, p. 271.
[30] Viorel Gheorghiță, *op. cit.,* p. 133.
[31] N. Steinhardt, *op. cit.,* p. 214.

devine vulnerabil şi atunci când i se inculcă ceea ce unii memorialişti numesc „complexul delincventului”; candid şi impresionabil, deținutul politic se lasă uneori impregnat de vinovăția pe care i-o injectează mental membrii aparatului de represiune.

Fanfaron şi fudul, bufonul represiunii se înscrie într-o serie caricaturală ce frizează nu atât comicul (căci nu aceasta este dimensiunea Gulagului), cât absurdul. Paul Goma excelează în a face portretele lingvistice ale călăilor săi, fie că este vorba despre gardienii sadici de la Gherla din 1958 sau despre anchetatorul grobian de la închisoarea Rahova din 1977. Corneliu Coposu atestă şi el (în interviurile pe care le-a dat), pe lângă limbajul trivial al torționarilor, injurii şi sudălmi inventive, competența bestială a torționarilor verificându-se şi astfel.

Latura grotescă a reprezentantului aparatului de represiune putea fi percepută atât în violențe punitive trupeşti, cât şi în violențe psihologice. Unul dintre amănuntele şocante asupra căruia insistă memorialiştii detenției este percheziția corporală, care culmina cu o percheziție anală, provocând umilirea şi degradarea deținutului, iar uneori violentarea lui sufletească până la deces chiar.

Florin Constantin Pavlovici îşi concepe mărturia ca pe un compendiu al torturilor[32], dar nu inventariate ca într-un dicționar, ci relatate pe parcursul experienței de detenție a autorului, ca într-un *bildungsroman* lent al schingiuirilor de tot felul, inclusiv al acelora mai puțin spectaculoase. Personajele sale principale, actorii săi, sunt în primul rând torționarii, într-o serie aproape teatrală. Primul anchetator al lui Pavlovici, locotenentul Voicu, îi arată, de pildă, victimei sale diferite instrumente de tortură (baston, furtun cu miez de oțel, cuțite, cleşti, box cu ghinturi, revolver), dar de lovit îl loveşte doar cu bastonul de cauciuc, pumnii şi picioarele: panoramarea instrumentelor de tortură a avut loc doar pentru intimidare. Un alt torționar care intră pe rol la un moment dat este locotenentul Ştefan de la Jilava, care în 1950 izbutise performanța de a hrăni deținuții cu supă de iarbă. Următorul portret îi este făcut unui soldat din lagărul de la Salcia, care se specializase în a-şi asmuți câinele asupra deținuților considerați leneşi. În acelaşi lagăr, un ofițer poreclit Harşti era specializat pe lovitura la fese. Plutonierul Hahău, poreclit astfel după felul în care denumea ciomagul, este într-atât de dependent şi identificat cu instrumentul său de tortură, încât a devenit chiar un om-ciomag. Sergentul Androne este şi el un „artist” al ciomagului, dublat de un „artist” al injuriilor. Memorialistul descrie apoi torționari specializați pe maltratarea intelectualilor, cărora le lovesc mai cu seamă capul, creierul fiind vizat, întrucât schingiuitorii considerau că de acolo vine răul. Există apoi călăi înşelători, al căror fizic induce în eroare: aşa este sergentul Negoiță, al cărui chip îngeresc nu îl împiedică să chinuie deținuții diavoleşte. Urmează caraliul Şoşoiu, specializat în bătaia la tălpi, considerată a fi o pedeapsă sănătoasă, şi plutonierul poreclit Cap-de-Mort, care preschimbă victima într-o masă informă de carne şi sânge. Nu în ultimul rând, maiorul Ioanițescu de la lagărul Grindu, care ordonă şi supraveghează tortura prin înghețare metodică a unui deținut, sau comandantul Goiciu de la Gherla, care ordonă zidirea de viu a unui deținut. Observația generală a lui Florin Constantin Pavlovici este aceea că tortura poate fi întâmplătoare (aceasta stimulează, de obicei, fantezia şi inventivitatea călăului), dar că ea este mai ales organizată şi rutinizată (tehnicizată), oricare dintre cele două forme fiind, însă, la fel de periculoasă. Nu există membru al aparatului de represiune care să nu fi schingiuit niciodată deținuți: unii au avut, poate, momente de îndoială ori milă față de victime, dar de torturat i-au torturat cu siguranță pe alții.

Figura torționarului român s-a impus însă în mod extrem prin intermediul unui fenomen aberant, reeducarea de la Piteşti. R. Patapievici vede în fenomenul Piteşti un experiment de „inginerie socială”, pe care îl proiectează, extinzându-l în timp, la scară națională: „Fenomenul Piteşti nu a încetat în 1952, el a continuat prin mijloace sociale, nu penitenciar-sadice, până după 1989. Ceea ce numim azi «poporul român» este rezultatul experimentului Piteşti aplicat

[32] Florin Constantin Pavlovici, *Tortura pe înțelesul tuturor*, Chişinău, Editura Cartier, 2001.

întregii României de după 1946. Acest experiment de inginerie socială, din nefericire a reuşit. Nu Stalin & Caragiale sunt tutelarii, ci Țurcanu & Nicolschi”[33]. Reeducarea prin tortură de la Piteşti, considerată de către Țurcanu însuşi a fi o metodă de şoc, consta în transformarea victimelor în călăi, ajungându-se la experimentul unor hibrizi, prin dezumanizare metodică: „De-a lungul experienței de la Piteşti, categoria martorului inocent a fost pur şi simplu suprimată”[34] afirmă, de altfel, Virgil Ierunca, cel mai cunoscut analist al fenomenului. Executorul acestui fenomen (având o mână de schingiuitori) a fost Eugen Țurcanu, un torționar cu geniu machiavelic, care ajunsese să-şi fascineze uneori chiar şi victimele; Virgil Ierunca vede în Țurcanu un Verhovenski dus dincolo de limita răului şi un al doilea marchiz de Sade[35], în timp ce unii memorialişti văd în el un doctor Mengele românesc; dar Țurcanu este torționarul prin excelență, în carne şi oase, astfel încât partitura sa este mai degrabă aceea de Mengele şi nu de personaj dostoievskian. Se cuvine precizat totuşi că puțini dintre cei care au participat la reeducare au fost călăi structurali (excepție primul lot de reeducatori), majoritatea fiind torționari conjuncturali, siliți, sau din instinct de conservare. Numărul lucrărilor de memorialistică axate pe descrierea reeducării de la Piteşti (şi Gherla) este de aproape 20, cele mai importante texte fiind semnate de Dumitru Gh. Bordeianu, Grigore Dumitrescu, Costin Merişca, Ştefan Ioan I. Davidescu, Mihai Buracu, Mihai Rădulescu, Viorel Gheorghiță, Mihai Timaru, Aurel Vişovan, Octavian Voinea.

Care este, însă, raportul afectiv dintre victima mărturisitoare a Gulagului şi fostul său torționar, anchetator sau gardian, după ce evenimentele tragice şi-au pierdut din actualitate? Este posibilă, în general şi în particular, iertarea călăilor? Răspunsul este variat, de la milostivirea creştinească a lui N. Steinhardt, la atitudinea lui Teohar Mihadaş, care nu învinovățeşte pe nimeni, decât pe sine, la neputința individuală de a ierta a Lenei Constante sau la recta sentință de Vitorie Lipan a Elisabetei Rizea: „Să-i chinuie Dumnezeu, nu să-i chinui io, cum m-au chinuit ei pe mine…” sau „Îi iert eu, da nu-i iartă Dumnezeu”[36]. Unii nu formulează o sentință directă, ci apelează la celebrele cuvinte ale lui Nicolae Iorga: „cine uită nu merită”. Pentru Richard Wurmbrand, a cărui vocație misionară este primordială, nu se pune problema uitării sau a iertării călăilor, ci a iubirii lor, în sensul în care „Putem urî păcatul, iubind în acelaşi timp pe păcătos”[37]. Paul Goma pledează pentru neiertarea călăilor şi pentru judecata lor, adăugând pe lângă acestea neuitarea, începând din chiar clipa în care este torturat: „şi m-am hotărât să nu-i uit în vecii vecilor, nu să mă răzbun, ci să nu-i uit şi, mai ales, mai ales SĂ NU-I TAC”; „Trebuie să memorizez, trebuie să înmagazinez, CA SĂ SCRIU DUPĂ CE VOI IEŞI.”; „Lasă, lasă, te țin eu minte, te pun eu într-o carte!”, îl amenință Goma în gând pe unul dintre anchetatorii săi[38]. Un alt mărturisitor propune imitarea modelului iudaic legal-punitiv de după Holocaust: „Avem multe de învățat. De pildă, de la evrei; după 50 de ani, ei continuă să vâneze torționarii şi să-i aducă în fața justiției. Nu iartă nimic! Noi suntem obişnuiți să iertam şi ne calcă cine vrea în picioare. Iertarea este un sentiment creştinesc, dar trebuie stabilite anumite limite. Pe cine iertăm? Cum iertăm?”[39]. Ion D. Sârbu propune chiar un portret etic al victimei şi al călăului, fişându-le în paralel şi diferențiindu-le, pentru a nu fi confundate niciodată: „Victima este orice individ social care nu are posibilitatea să opteze, nici să se apere, nici să fie răzbunat. Călău ar fi orice funcționar al puterii (neales liber de popor) care execută orbeşte ordinele de sus, fără să îi pese de răul sau

---

[33] H.-R. Patapievici, *Politice*, cu ilustrații de Dan Perjovschi, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 52.
[34] Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 10.
[35] *Ibidem*, pp. 18, 66.
[36] *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara*, pp. 26, 87.
[37] Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere de Marilena Alexandrescu-Munteanu şi Maria Chilian, Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1994, p. 10.
[38] Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 221; şi *Gherla*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, pp. 223, 231.
[39] Traian Mihai Neamțu, *De ce, Doamne?*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 79.

păcatul pe care îl comite, nefiind răspunzător de crimele comise, neîncercând vreodată cea mai mică remuşcare sau căință.” Tot Sârbu propune iertarea călăilor, dar având drept condiție căința acestora şi existența unui necesar stâlp al infamiei: „Cred în iertarea păcătosului. Cu condiția să se căiască. Nu cer tăierea capetelor celor care au încălcat norma de drept și norma morală, dar pretind să fie afişată pe ziduri crima lor şi urlată la toate megafoanele. Ca să nu se mai repete”[40]. Alți memorialişti ai detenției discută iertarea călăilor pornind de la exclamația christică „Iartă-i, Doamne, că nu ştiu ce fac”, dar demolând-o, căci torționarii nu sunt simpli roboți, ci personalizează tortura prin zel, simțindu-se împliniți prin rău, ştiind deci ceea ce fac. Corneliu Coposu consideră pedepsirea penală a călăilor a fi irelevantă, dat fiind că nu condamnarea unor indivizi este importantă, cât condamnarea unor idei; de altfel, Corneliu Coposu îi consideră pe majoritatea torționarilor a fi nişte iresponsabili patologici care ar trebui mai degrabă internați în ospicii şi tratați psihic, iar nu încarcerați. Ion Ioanid are opinia cea mai exact formulată: „Astăzi, toți sau aproape toți deținuții declară că nu au sentimente de răzbunare. Probabil că nici eu nu încerc asemenea sentimente, dar, în orice caz, resping ideea «conviețuirii victimelor cu torționarii», fără ca torționarii să fie traşi la răspundere. Trebuia, *trebuie* făcut procesul comunismului” […]. „Ar trebui să repet ce-a spus Monica Lovinescu într-un episod al *Memorialului durerii*: sunt pentru iertare, dar ca să iertăm trebuie să ştim *pe cine* iertăm”[41].

[40] Ion D. Sârbu, *op. cit.*, vol. II, pp. 60, 267.
[41] Ion Ioanid, *Interviu* în „România literară”, nr. 25, 1999.

Rezistența armată anticomunistă

Rezistența armată anticomunistă din România sau „rezistența din munți”, cum a mai fost numită, a reprezentat decenii la rând un fenomen istoric despre care s-a ştiut extrem de puțin. Descoperită după 1989 ca temă publică, în condițiile unei relativ abundente memorialistici şi afluxului de surse arhivistice, rezistența armată nu a scăpat mitizării (paradoxal într-o epocă a demitizării), exagerărilor, dar a și continuat să fie supusă demonizării, cum se întâmplase în timpul regimului comunist. Subiectul trebuie însă abordat istoric, analizându-i cauzele, etapele, zonele de manifestare, componența politică şi socială, precum şi semnificațiile.

Cauze

Cauzele acestui fenomen se găsesc în contextul istoric de la jumătatea şi de la sfârşitul anilor 1940. Ocuparea României de către Armata Roşie spre sfârşitul celui de-al doilea doilea război mondial, cu întregul cortegiu de abuzuri care a urmat, impunerea la conducerea țării a Partidului Comunist şi a sateliților acestuia, fără legitimitate în ochii populației, aplicarea măsurilor care vizau transformarea în spirit sovietic a statului şi societății, altfel spus restrângerea libertăților politice, represiunea pe scară largă, inclusiv apariția Gulagului românesc, desființarea Bisericii Greco-Catolice, naționalizarea (confiscarea) bunurilor unor întregi categorii sociale, colectivizarea forțată a agriculturii etc. au fost cauzele majore ale apariției fenomenului rezistenței armate anticomuniste. Niciodată foarte extinsă, rezistența armată anticomunistă a reprezentat totuşi o realitate pe care nu au ignorat-o nici liderii comunişti, nici structurile represive ale Bucureştiului.

Etape şi zone

S-au propus până acum mai multe date privind durata rezistenței armate anticomuniste: 1944-1958[1], 1944-1962[2], 1945-1962[3] sau 1946-1958[4]. Credem că despre acest fenomen putem discuta între anii 1944-începutul anilor 1960, cu maximă intensitate până la începutul anilor ’50. Fără a exista o delimitare rigidă, pot fi depistate două etape ale rezistenței: 1944-1947 şi 1948-începutul anilor 1960. În prima fază a rezistenței statul încă nu era deplin controlat de comunişti – deşi ei au ajuns să joace principalul rol în guvern după 6 martie 1945 –, existând forțe care se opuneau „înroşirii” depline a puterii. Faza a doua a rezistenței s-a desfăşurat în condițiile existenței statului totalitar, care făcea demersuri accelerate de controlare a teritoriului şi populației, inclusiv prin perfecționarea instrumentelor represive, ceea ce făcea situația anticomuniştilor cu atât mai grea.

Fenomenul pe care îl avem în vedere a apărut în 1944, odată cu intrarea trupelor sovietice în nord-estul României. Din pricina abuzurilor săvârşite de soldații sovietici, dar şi a practicii generalizate a efectuării de rechiziții de către Armata Roşie, precum şi a evacuării populației autohtone din zona frontului în spatele acestuia, numeroşi locuitori de la poalele Obcinelor Bucovinei s-au refugiat în păduri, între liniile frontului. Pentru a se putea apăra împotriva atacurilor unor patrule ruseşti şi cu ajutorul forțelor militare regulate din Bucovina,

---

[1] Cristian Troncotă, *Procesul Mişcării Naționale de Rezistență. 1946,* în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3/1995, p. 120.

[2] Eugen Şahan, *Aspecte din rezistența românească împotriva sovietizării în perioada martie 1944-1962,* în „Analele Sighet”, vol. 2, 1995, pp. 213-294; Adrian Brişcă, *Rezistența armată anticomunistă din România*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 22-23, 1-2/1999, pp. 42-67; *Mişcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944-1962*, Bucureşti, Editura Kullusys, 2003.

[3] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, în româneşte de Delia Răzdolescu, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997, p. 78.

[4] Cicerone Ionițoiu, *Rezistența armată anticomunistă din Munții României. 1946-1958,* ediția a II-a, Bucureşti, Editura Gândirea românească, 1993.

localnicii au constituit mai multe grupuri de partizani sub conducerea lui Vladimir Macoveiciuc, Ion Vatamaniuc, Vladimir Tironeac şi Constantin Cenuşă, reunind câte 15-20 de membri – ţărani, premilitari, dispensaţi sau militari aflaţi în concediu –, bine înarmaţi şi instruiţi de către instructori germani şi români. Misiunile îndeplinite de partizanii bucovineni au vizat aducerea populaţiei locale refugiate între cele două fronturi în zona rămasă sub administraţie românească, patrulări în păduri, acţiuni de recunoaştere şi culegerea de informaţii despre forţele sovietice din zonă, dar şi efectuarea unor diversiuni în spatele Armatei Roşii. Lovitura de stat desfăşurată în Bucureşti la 23 august 1944 a determinat încetarea activităţii grupurilor de partizani bucovineni. Unii dintre ei au reuşit să iasă din dispozitivul german, în vreme ce alţii au fost nevoiţi să se retragă spre Vest. Sovieticii – care nu aveau obiceiul de a-i ierta pe cei care îndrăzniseră să li se opună – i-au supus represiunii pe partizanii români, aceştia fiind judecaţi, condamnaţi şi aruncaţi în imensitatea Gulagului. Urmăriţi cu insistenţă, unii partizani au continuat lupta, fiind anihilaţi în anii următori, în vreme ce alţii au (re)intrat în rezistenţă după 1948[5].

Lovitura de stat de la 23 august 1944 a dus la ieşirea României din Axă, ceea ce a reprezentat un dezastru pentru Germania, motiv pentru care aceasta a încercat să recâştige poziţiile pierdute. Germanii au mizat pentru atingerea scopurilor pe Mişcarea Legionară (care însă avea şi obiective proprii, urmărind refacerea structurilor ei teritoriale şi revenirea la putere în Bucureşti), dar şi pe Grupul Etnic German. Cercurile politice româneşti tradiţionale sperau că vor avea parte de sprijinul Occidentului, care să-i tempereze pe sovietici şi chiar să-i determine pe aceştia să părăsească România. În măsura în care în contextul ultimelor luni de război o contraofensivă germană ar fi determinat o intervenţie anglo-americană, aceasta nu ar fi putut decât să avantajeze această ţară. Însă planurile germanilor şi legionarilor, implicând forţe (inclusiv grupuri de gherilă) şi contacte diverse au fost sortite eşecului. România era ocupată de forţe sovietice puternice, constând atât în trupe ale Armatei Roşii, cât şi în unităţi NKVD. Unii dintre comandanţii Armatei Române asupra cărora existau bănuieli de infidelitate au fost neutralizaţi, în vreme ce liderii acţiunii antisovietice au fost capturaţi şi au sfârşit în Gulag. Pentru a preveni repetarea unor asemenea acţiuni, dar şi pentru că era în logica propriului lor sistem, sovieticii au luat măsuri care să slăbească opoziţia internă din România. Încercarea Germaniei de readucere a României sub controlul său se dovedise o utopie, iar rezistenţa progermană şi-a pierdut rostul de a fi prin înfrângerea în tranşee a puterii care o inspirase[6].

Prin instalarea la conducerea României a guvernului Petru Groza, la 6 martie 1945, ţara a revenit la o formă de dictatură. Manifestarea opoziţiei politice a devenit problematică, în condiţiile în care controlul poliţienesc devenea cu fiecare zi mai clar şi mai eficient. Întrucât poziţionările contrare guvernului erau reprimate, au apărut numeroase grupări subversive, scopul principal fiind lupta anticomunistă. Între acestea s-au numărat şi organizaţiile „Tinerimea liberă" şi „T". Prima dintre ele a fost condusă de Mircea Ştefanovici, cu rădăcini de stânga, însă alunecând rapid pe poziţii anticomuniste în contextual represiunii iniţiate de guvernul Groza. Cea de-a doua a fost iniţiată de Remus Ţeţu şi a ajuns să grupeze îndeosebi membri ai tineretului naţional-liberal, dar şi tineri naţional-ţărănişti ori chiar social-

---

[5] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *Rezistenţa armată din Bucovina. 1944-1950*, vol. I, Bucureşti, INST, 1998; Dorin Dobrincu, *Bucovineni contra sovietici. Rezistenţa armată anticomunistă din Bucovina (martie-august 1944 – iulie 1946)*, în „AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. V, 2004, pp. 123-182.

[6] Perry Biddiscombe, *Proding the Russian Bear: Pro-German Resistance in Romania, 1944-1945*, în „European History Quarterly", vol. 23, no 2, April 1993, pp. 193-232; Florin Constantiniu, *Prima încercare de scoatere a Armatei Roşii din România*, în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 288-294; Günter Klein, *Începuturile rezistenţei antisovietice în România (23 august 1944-6 martie 1945)*, în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, p. 295-311; Dorin Dobrincu, *Un „23 august invers"? Tentativa de readucere a României în Axă (toamna 1944- primăvara 1945)*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă", vol. II, 2003, pp. 221-290.

democrați, programul fiind unul explicit liberal. Contactele cu cercurile politice democratice nu au lipsit, prevăzându-se chiar recurgerea la lupta armată în condiții favorabile, în mod special în cazul izbucnirii unui război între anglo-americani şi sovietici. Descoperite de serviciile represive ale guvernului, cele două organizații au fost anihilate, membrii lor fiind arestați, anchetați, judecați şi condamnați. Prin procesul desfăşurat în septembrie 1945 la Bucureşti s-a urmărit inclusiv discreditarea partidele democratice, dar această încercare a reprezentat un eşec pentru autorități, în condițiile în care acestea încă nu dețineau controlul absolut nici asupra justiției şi nici asupra presei, iar reprezentanții străini fuseseră de față. Totuşi, lecția a fost învățată de guvernul dominat de comunişti, cum s-a văzut în perioada următoare[7].

Declanşarea „grevei regale", în vara anului 1945, a reliefat în mod clar că poziția anticomuniştilor era slabă în confruntarea cu un regim care era dispus să utilizeze toate mijloacele, legale sau nu, pentru a-şi extinde şi impune controlul asupra instituțiilor statului. În acest context au apărut organizații antiguvernamentale cu programe mai radicale. Cele mai importante aveau să se dovedească organizațiile subversive „Haiducii lui Avram Iancu – Divizia Sumanelor Negre", aşa-numita „Mişcare Națională de Rezistență", „Graiul Sângelui" şi aşa-numitul „Grup Înarmat Sinaia". Organizația „Haiducii lui Avram Iancu" a fost inițiată de un grup de foşti membri ai Batalionului de Voluntari „Iuliu Maniu", în frunte cu Gavril Olteanu, şi s-a dovedit foarte activă în plan propagandistic, practicând un anticomunism verbal de pe poziții naționaliste, chiar şovine. Aceasta însă a dăunat imaginii organizației, dacă avem în vedere că au existat reproşuri din partea anumitor cercuri politice democratice, iar comuniştii, în ochii cărora toți naționaliştii erau fascişti, au avut pretexte suplimentare pentru reprimarea grupării. Generalul Aurel Aldea, contraamiralul Horia Măcellariu şi alți ofițeri superiori şi oameni politici de diferite nuanțe au inițiat „Mişcarea Națională de Rezistență", care a căutat să strângă laolaltă grupurile de rezistență din România, stabilind contacte cu partidele politice de opoziție, cu Palatul Regal şi cu Misiunile Statelor Unite ale Americii şi ale Marii Britanii la Bucureşti. „MNR" nu a depăşit faza discuțiilor, a stabilirii legăturilor preliminare, posibilitățile sale de acțiune fiind extrem de limitate. Organizația „Graiului Sângelui" a fost constituită de Ion Vulcănescu şi s-a limitat la conceperea unor documente privind prezentul şi viitorul statului/națiunii. „Grupul Înarmat Sinaia" – numele i-a fost atribuit de serviciile represive româneşti – a fost constituit de militari din unitățile de vânători de munte din zona Sinaia-Predeal-Braşov, dispunând de cantități de armament şi muniții depuse în munții din apropiere. Cele patru formațiuni amintite au avut un număr destul de redus de membri activi, iar activitatea „Haiducilor lui Avram Iancu" şi a „Graiului Sângelui" s-a limitat doar la conceperea şi răspândirea de manifeste. Aderenții acestor formațiuni au sperat, alături de opoziția politică şi de o bună parte a populației României, că regimul prosovietic de la Bucureşti se va prăbuşi în contextul izbucnirii unui război între lumea liberă şi Kremlin. Infiltrate de serviciile de informații ale guvernului Groza, aceste organizații au fost ținute mult timp sub control, iar în cele din urmă anihilate. După anchete în care s-au folosit metode brutale, a avut loc un proces (sentința s-a pronunțat pe 18 noiembrie 1946), scopul principal fiind cel din anul precedent, compromiterea opoziției politice[8].

---

[7] Dan Cernovodeanu, *Una dintre primele mişcări de rezistență anticomunistă: Organizația „T"*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 24-25, 3-4/1999, pp. 211-218; Petre Țurlea, *Procesul organizației „T"*, Bucureşti, Editura Libra, 2000; Dorin Dobrincu, *În numele libertății. Organizațiile anticomuniste „Tinerimea Liberă" şi „T" (1945)*, în „Xenopoliana", vol. XIII, nr. 1-4/2005, pp. 127-149.

[8] Dorin Dobrincu „*Începuturile rezistenței armate anticomuniste în România*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»", tom XXXIV, 1997, pp. 127-133; Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă (editori), *Începuturile Mişcării de Rezistență în România*, vol. I, *11 aprilie 1945-31 mai 1946*, Bucureşti, INST, 1998; vol. II, *1 iunie-18 noiembrie 1946*, Bucureşti, INST, 2001; Nicoleta Raluca Spiridon, *Preliminariile rezistenței armate, 1944-1946*, în *„Experimentul Piteşti". Comunicări prezentate la Simpozionul „Experimentul Piteşti-reeducarea prin tortură". Opresiunea țărănimii române în timpul dictaturii comuniste*, ediția a IV-a, Pitești, 24-26

Anihilarea acestor organizații anticomuniste/antisovietice, dar şi a altora care au activat în anii 1945-1947, a marcat într-un fel sfârşitul primei etape a rezistenței anticomuniste subversive în România. Cea de-a doua fază, care a început în 1948 şi a durat mai bine de un deceniu, a stat sub semnul durității confruntărilor armate şi a amplorii represiunii, dar şi al izolării grupurilor de partizani. Rezistența din această perioadă s-a manifestat îndeosebi în regiunile montane şi împădurite ale României. S-au conturat 14 zone de rezistență, în care s-au remarcat diferite formațiuni anticomuniste: Bucovina, Moldova, Vrancea, nordul Transilvaniei, Transilvania centrală, Munții Apuseni, Crişana, Arad, Banat, Oltenia, Munții Făgăraş-versantul nordic, Munții Făgăraş-versantul sudic şi Munții Iezer, Muntenia şi Dobrogea. Momentul de vârf al rezistenței armate a fost atins la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950. Ultimele grupuri constituite – aflate însă de câțiva ani în pasivitate – au fost lichidate în 1957-1958, iar ultimii partizani-fugari izolați înarmați au fost anihilați la începutul anilor 1960.

Cauzele (re)apariției fenomenului luptei armate anticomuniste la sfârşitul anilor 1940 în Bucovina au fost multiple, de la persecutarea foştilor partizani antisovietici, a celor care nu erau de acord cu noile realități politice din țară şi până la radicalele măsuri de natură economică ale regimului, în mod special colectivizarea agriculturii. Printre partizanii care s-au remarcat la sfârşitul anilor 1940 şi în anii 1950 s-au numărat Constantin Cenuşă, Vasile Motrescu, Cozma Pătrăucean, Constantin Gherman, Gavril Vatamaniuc, Grigore Sandu, Gheorghe Vasilache ş.a. Ei au acționat fie ca fugari izolați, fie reunindu-se în grupuri ori chiar în organizații (spre exemplu „Gărzile Decebal") care îşi fixaseră ca program lupta împotriva regimului „democrat-popular". Partizanii bucovineni aveau în cea mai mare parte stagii pe fronturile celui de-al doilea război mondial, în special în Rusia, unde câştigaseră o utilă experiență de luptă. Ca peste tot în țară, autoritățile comuniste nu tolerau manifestările de opoziție, cu atât mai puțin pe cele armate, astfel încât şi aceşti opozanți au fost anihilați, unii fiind împuşcați, alții judecați şi aruncați în închisori, împreună cu susținătorii lor. Ultimul partizan-fugar izolat din această zonă, Gheorghe Munteanu, a fost capturat în 1961[9].

Chiar dacă în cea mai mare parte Moldova nu oferea condiții favorabile unei mişcări de partizani, şi în această provincie a României aveau să ia ființă mai multe organizații şi grupuri anticomuniste, atât în mediul rural, cât şi în cel urban, cele mai multe subversive, dar şi câteva înarmate, implicate în acțiuni de gherilă. Grupări importante s-au dovedit a fi cele conduse de Vasile Cămăruță şi Vasile Corduneanu, organizația „Frontul Patriei" şi „Centrul de rezistență" de la Uturea. Cele mai multe au fost de dimensiuni reduse, cuprinzând câțiva membri, dar au existat şi unele mari. Toate aveau susținători în localități, fără de care supraviețuirea lor ar fi fost problematică, dacă nu imposibilă. Câteva organizații au avut programe politice, mai mult sau mai puțin articulate, în vreme ce altele urmăreau destul de

---

septembrie 2004, editor şi coordonator Ilie Popa, Piteşti, Fundația Culturală Memoria, Filiala Argeş, 2005, pp. 401-418.

[9] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, vol. I; Adrian Brişcă (ed.), *Rezistența armată din Bucovina*, vol. II, *1 octombrie 1950-10 iunie 1952*, Bucureşti, INST, 2000; Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței/anii suferinței*, Iaşi, Editura Timpul, 2002; Dorin Dobrincu, *Sfidarea Securității în Bucovina. Grupul de rezistență armată anticomunistă Gavril Vatamaniuc (1949-1958)*, în „Revista de Istorie Socială", vol. VIII-IX, 2003-2004, pp. 363-412; *Idem*, *Nesupunere în Bucovina. Grupurile de rezistență armată anticomunistă Cenuşă–Motrescu, Pătrăucean-Gherman şi Cenuşă-Pătrăucean (1948-1951)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»", vol. XLII, 2005, pp. 451-481; *idem*, *Rezistența armată anticomunistă din Bucovina: „Gărzile Decebal" şi grupul Grigore Sandu (1949)*, în *Memoria*, nr. 51-52, 2-3/2005, pp. 33-48; Marian Olaru, *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile şi George Motrescu*, prefață de Dimitrie Vatamaniuc, postfață de Vasile I. Schipor, Suceava, Editura Universității, 2006; *Jurnale din rezistența anticomunistă. Vasile Motrescu, Mircea Dobre, 1952-1953*, ediție îngrijită de Liviu Țăranu, Theodor Bărbulescu, cuvânt înainte de Ion Gavrilă-Ogoranu, Bucureşti, Editura Nemira, 2006, pp. 23-211.

confuz opoziţia la comunizare. Majoritatea nu au reprezentat în fapt decât asocierea de conjuncturǎ/temporarǎ a unor fugari politici[10].

În Curbura Carpaţilor, mai precis în Vrancea, au activat la începuturile regimului comunist două formaţiuni importante de partizani. Grupul Ion Paragină a apărut în 1948, în zona Panciu, ca urmare a iniţiativei unor legionari, dar curând s-au alăturat şi naţional-ţărănişti, naţional-liberali sau oameni fără apartenenţă politică. Membrii formaţiunii erau studenţi, elevi, învăţători, profesori, preoţi, mici comercianţi sau ţărani. Partizanii au realizat manifeste şi un ghid de luptă (*Manualul haiducului*), au adunat armament, au făcut instrucţie militară şi au stabilit contacte utile în eventualitatea declanşării unui conflict între sovietici şi occidentali. Infiltrat de Securitate, grupul a fost distrus în octombrie 1949[11]. Locuitorii din Vrancea istorică, deznădăjduiţi la sfârşitul anilor 1940, deoarece principalele surse de existenţă – munţii şi pădurile – le fuseseră confiscate („naţionalizate"), erau supuşi la impozite grele şi erau agresaţi zilnic în felul lor încă arhaic de organizare socială. Aşteptau şi ei – ca mai toţi românii şi est-europenii – să se schimbe situaţia, să le vină un ajutor de undeva, chiar şi cu preţul izbucnirii unui nou război, altfel spus „să vină americanii". Vrâncenii erau oameni simpli, munteni cu puţine legături cu lumea, dar cu un curaj vecin cu nebunia, dispuşi a urma pe cineva cu un proiect cât de cât coerent de înlăturare a regimului comunist. În acest context a apărut organizaţia „Vlad Ţepeş II", iniţiată de Victor Lupşa, originar din judeţul Trei Scaune. Organizaţia a avut nuclee în trei judeţe – Putna, Trei Scaune şi Râmnicu Sărat – cuprinzând sute de persoane, mai ales ţărani, dar şi muncitori, funcţionari, intelectuali, ofiţeri deblocaţi şi studenţi. A existat un program de trecere simultană la acţiune în cele trei judeţe amintite în noaptea de 23/24 iulie 1950. Insurgenţii au preluat controlul localităţii doar la Bârseşti, ceea ce a atras intervenţia rapidă şi brutală a Securităţii în toate satele în care au fost depistate nuclee ale organizaţiei. S-au înregistrat ciocniri cu Securitatea, mai mulţi rebeli fiind ucişi, sute de persoane arestate, iar familiile lor maltratate. Procesele (au existat 18 loturi cu peste 300 de inculpaţi) s-au soldat cu condamnări la moarte şi ani grei de detenţie. Victor Lupşa s-a predat după câţiva ani, fiind executat în 1956[12].

În nordul Transilvaniei s-au constituit mai multe grupări anticomuniste. Fraţii Vasile şi Ioan Popşa au încercat în 1949 să unifice rezistenţa de pe Valea Izei, iniţiind subgrupurile din Ieud, Rozavlea şi Dragomireşti, în care au fost implicate zeci de persoane, formaţiuni anihilate în timpul confruntărilor din 1949-1950. Un alt grup important a fost format prin reunirea formaţiunilor conduse de pădurarul Nicolae Pop zis Achim (în 1944 acesta salvase mai mulţi evrei care urmau a fi deportaţi de maghiaro-germani în lagărul de exterminare de la Auschwitz, motiv pentru care ulterior avea să primească – împreună cu Maria Pop şi Aristina Pop, viitoare Săileanu – din partea Memorialului Yad Vashem, Israel, distincţia de „Drept între popoare") şi preotul greco-catolic Atanase Oniga. Acţionând în Munţii Ţibleşului,

[10] Neculai Popa, *Represiune şi rezistenţă în ţinutul Neamţului*, Bucureşti, Editura Vremea, 2000; Cezar Zugravu (ed.), *O istorie a rezistenţei şi a represiunii, 1945-1989*, Iaşi, Editura Tipo Moldova, 2002; Dorin Dobrincu, *Fapte uitate: Iaşul şi rezistenţa anticomunistă (1946-1950)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»", vol. XLI, 2004, pp. 389-412; *idem*, *Un „front" puţin cunoscut: rezistenţa armată anticomunistă din nordul Moldovei (1948-1954)*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi", serie nouă, Istorie, tom L, 2004, pp. 219-251; *idem*, *Formaţiuni din rezistenţa armată anticomunistă în sudul Moldovei (1945-1958)*, în „AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. VI, 2005, pp. 163-192.

[11] Laura Stancu, Liviu Burlacu, *Organizaţia de rezistenţă „Paragină" în atenţia Securităţii*", în vol. - *Totalitarism şi rezistenţă, teroare şi represiune în România comunistă*,Bucureşti, CNSAS, 2001, pp. 146-153; Laura Vlădoiu-Stancu, Liviu Burlacu (editori), *Manualul haiducului – cod de instructaj al organizaţiei de rezistenţă „Paragină*", în „Arhivele Securităţii", vol. 1, 2002, pp. 219-227; Mihai Timaru, *Amintiri de la Gherla*, Timişoara, Editura de Vest, 1993; *idem*, *Destinul unui ofiţer. Amintiri*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000.

[12] ASRI, fond P, dosar nr. 64409, vol. 1-25; *„În 1948 ne-au luat muntele...". Răscoala ţărănească din Munţii Vrancei – 23 iulie 1950. Destăinuirile participanţilor*", I, a consemnat Ruxandra Mihăilă, în „Memoria", nr. 11, 1994, p. 35-45; II, în „Memoria", nr. 13, 1995, pp. 102-105.

versantul Lăpuşului, acest grup s-a dovedit cel mai important din nordul Transilvaniei. Securitatea a reuşit să-l anihileze complet abia în 1953. Ultimii partizani izolaţi din nordul Transilvaniei au fost anihilaţi în 1956-1958 (Gheorghe Paşca şi Vasile Blidaru)[13].

Centrul Transilvaniei a cunoscut activitatea mai multor formaţiuni anticomuniste. „Garda Albă"/„Liga Naţională Contra Comunismului"/ „Organizaţia de rezistenţă a partizanilor din Munţii Rodnei" (apar toate cele trei denumiri) a fost înfiinţată de Leonida Bodiu, fost ofiţer al Armatei Române, căzut prizonier la sovietici, întors în ţară cu Divizia „Tudor Vladimirescu", luat prizonier de germani, revenit în România după război. Zona de acţiune a organizaţiei cuprindea o parte a judeţului Năsăud, nuclee importante existând în comunele Parva, Rebra şi Rebrişoara, formate din intelectuali de ţară, ţărani înstăriţi, mijlocaşi şi săraci. În legătură cu această organizaţie au fost şi doi scriitori importanţi, Teohar Mihadaş şi Constant Tonegaru. Şi această organizaţie a fost anihilată în ianuarie-februarie 1949. Câţiva membri (inclusiv liderul) au fost asasinaţi fără judecată, cum s-a mai întâmplat în Transilvania, dar şi în alte regiuni din ţară. Ceilalţi arestaţi au fost judecaţi şi condamnaţi la ani grei de recluziune[14]. O altă organizaţie din această zonă a purtat denumirea de „Partizanii Regelui Mihai – Armata Secretă"/„Partizanii Majestăţii Sale Regele Mihai I" sau „Garda Albă"/„Armata Albă", fiind constituită în anul 1948, la Cluj, din iniţiativa lui Alexandru (sau Vasile) Suciu, Gheorghe Mureşan şi Lazăr Bondor. Ea s-a extins în localităţile din jur, de la Turda până la Gherla, inclusiv în sate. Iniţiatorii îşi propuneau să lupte împotriva regimului comunist şi pentru readucerea regelui în fruntea ţării. Gruparea a fost distrusă în primăvara anului 1949 ca urmare a trădării. Unii dintre anticomunişti au reuşit să scape, refugiindu-se în păduri şi angajându-se în lupta armată. S-a remarcat îndeosebi un grup condus de preotul greco-catolic Eusebiu Cutcan, anihilat la sfârşitul anului 1950[15].

În Munţii Apuseni a existat unul din marile bazine de rezistenţă armată anticomunistă. Pe versantul oriental al Munţilor Apuseni s-a constituit în anul 1948 „Frontul Apărării Naţionale. Corpul de Haiduci", sub conducerea maiorului Nicolae Dabija şi a subinginerului Traian Macovei. Partizanii şi-au construit un adăpost-fortificaţie („cazemată") în Muntele Mare, iar în localităţile de la poalele munţilor s-au constituit grupări de sprijin (cum a fost cazul „Ligii Apusene a Moţilor"), dar şi o reţea care oferea informaţii cu privire la acţiunile autorităţilor. Maiorul Dabija a conceput un plan care viza nici mai mult, nici mai puţin decât declanşarea unei insurecţii în 1949, când se aştepta şi izbucnirea războiului dintre sovietici şi americani. Se avea în vederea ocuparea prin forţă a instituţiilor statului, a unor depozite de armament şi muniţii, precum şi a unor puncte strategice din ţară, în special a unor defilee. S-au pus la punct legături cu Bucureştiul şi s-au făcut demersuri pentru stabilirea unor contacte

[13] Ştefan Bellu, *Pădurea răzvrătită. Mărturii ale rezistenţei anticomuniste*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1993; Camelia Ivan Duică (ed.), *Rezistenţa anticomunistă din Maramureş. Gruparea Popşa, 1948-1949*, Bucureşti, INST, 2005; *Jurnale din rezistenţa anticomunistă. Vasile Motrescu, Mircea Dobre, 1952-1953*, ediţie îngrijită de Liviu Ţăranu, Theodor Bărbulescu, cuvânt înainte de Ion Gavrilă-Ogoranu, Bucureşti, Editura Nemira, 2006, pp. 213-249; capitolul *Solidaritate şi salvare. Români printre cei "Drepţi între Popoare"*, subsecţiunea *Lista cetăţenilor români distinşi de Yad Vashem cu titul Drept între Popoare"*, în Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport final*, Preşedintele comisiei: Elie Wiesel, Editori: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 313; Dorin Dobrincu, *"Oamenii de pădure". Rezistenţa armată anticomunistă din nordul Transilvaniei (1945-1958)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariţ» din Cluj-Napoca", Series historica, vol. XLIII, 2004, pp. 317-371; Andreea Dobeş, *Speranţă şi iluzie în anii '50. Aspecte privind rezistenţa armată anticomunistă în Maramureş*, în „AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. V, 2004, pp. 96-122.

[14] Teohar Mihadaş, *Pe muntele Ebal*, Cluj, Editura Clusium, 1990; Viorel Bodiu, *Fratele meu, ostaş în divizia «Tudor Vladimirescu», împuşcat ca anticomunist pe Dealul Crucii*, în „Memoria", nr. 22/1997, pp. 122-127.

[15] Liviu Maliţa, Ovidiu Pecican, *Urmăriţi, prindeţi, arestaţi pe individul Eusebiu Cutcan, fost preot...*, interviu cu Eusebiu Cutcan, în „Apostrof", nr. 5-6-7/1990, pp. 40-41; Dan Curean, *După 40 de ani Stoica Stoian rupe tăcerea*, în „Nu", nr. 56, 11-18 noiembrie 1991, p. 9; Valentin Naumescu, Gabriel Năsui, *Şi crucea şi spada simbolizează biruinţa*, interviu cu Eusebiu Cutcan, în „Echinox", nr. 10-11/1991, p. 4.

cu cercuri diplomatice occidentale din capitală. Securitatea a preîntâmpinat însă declanşarea unei acţiuni anticomuniste ample în Munţii Apuseni, formaţiunea lui Nicolae Dabija fiind distrusă, mai mulţi partizani murind în luptă, alţii fiind prinşi atunci sau mai târziu. Un proces desfăşurat la Sibiu, în octombrie 1949, s-a soldat cu condamnarea la moarte şi executarea unora dintre partizanii capturaţi, în vreme ce alţii au fost asasinaţi, în pofida sentinţelor care prevedeau pedepse cu închisoarea. O altă formaţiune de pe acelaşi versant oriental al Munţilor Apuseni, în zona comunelor Băişoara şi Muntele Băişoarei, a fost condusă de comandorul Diamandi Ionescu. Partizanii au fost implicaţi în acţiuni curajoase contra autorităţilor comuniste (în august 1949 ei au ocupat comuna Muntele Băişoarei, de unde administraţia de partid şi de stat a fost înlăturată pentru scurtă vreme), dar în urma represiunii brutale au fost anihilaţi. Unii dintre luptători sau susţinătorii lor au fost executaţi pe loc, alţii au fost judecaţi şi condamnaţi la moarte sau la diferite perioade de detenţie[16]. În partea de sud-est a Munţilor Apuseni a fiinţat aproape un deceniu un grup condus de Leon Şuşman şi Simion Roşa, mai degrabă o formaţiune aflată în aşteptare decât una activă în plan paramilitar[17].

În Depresiunea Huedinului au existat mai multe formaţiuni anticomuniste. Una dintre acestea a fost „Echipa Cruce şi Spadă", condusă de Gheorghe Gheorghiu zis Mărăşeşti şi Gavrilă Forţu. Constituită în 1948 la Bucureşti, organizaţia a „migrat" în zona Huedin, unde beneficia de susţinători. Intervenţia rapidă şi hotărâtă a Securităţii a dus la distrugerea grupării, membrii acesteia fiind în cea mai mare parte prinşi, judecaţi şi condamnaţi (însă nici unul la moarte). Liderii şi alţi câţiva partizani au fost asasinaţi, cadavrele lor fiind expuse în public. Teodor Şuşman din comuna Răchiţele, în partea sudică a Depresiunii Huedin, a fost unul dintre numeroşii oameni persecutaţi de regimul comunist pentru originea socială, pentru prestigiul său construit pe valori tradiţionale şi pentru convingerile nonconformiste. Împreună cu fiii săi mai mari, Teodor junior şi Visalon, el a pus bazele unui grup înarmat care a rezistat mai mulţi ani în zona Munţilor Vlădeasa, în partea nordică a Apusenilor. Formaţiunea a devenit treptat una dintre cele mai importante din rezistenţa armată anticomunistă din România, potrivit clasificărilor întocmite de Securitate. După ani de confruntări cu Securitatea, unii partizani s-au sinucis (liderul şi cei doi fii mai mari, la date diferite), alţii au fost ucişi în luptă (Mihai Jurj) sau au fost prinşi şi condamnaţi la moarte şi executaţi (Roman Oneţ) ori la închisoare (Lucreţia Jurj), la fel ca numeroşi susţinători ai lor. De asemenea, în aceeaşi regiune a Huedinului a existat o organizaţie subversivă, cunoscută sub denumirile de „Frontul Naţional Creştin Iuliu Maniu", „Gruparea de luptă pentru Libertate, Patrie şi Cruce" sau „Grupul" Iosif Capotă-Alexandru Dejeu. Această formaţiune s-a limitat însă la difuzarea de manifeste anticomuniste[18].

---

[16] Mircea Arieş, Florin Mircea Corcoz, *Crimă şi teroare în Apuseni! Din nou...Securitatea*, V, în „România liberă", nr. 740, 8 septembrie 1992, p. 1; *Frontul Apărării Patriei Române*, în „Memoria", nr. 13/1995, pp. 66-67; Ioan Gligor, *Evenimentele dramatice din comuna Bistra (1946-1953)*, în „Memoria", nr. 39, 2/2002, pp. 116-121; Ion Cârja, *Canalul morţii*, [Bucureşti], Editura Cartea Românească, 1993, *passim*.

[17] Elisabeta Neagoe, *Grupul de rezistenţă Leon Şuşman (1948-1957)*, în *Mişcarea armată de rezistenţă anticomunistă din România, 1944-1962*, Bucureşti, Editura Kullusys, 2003, pp. 45-71; Marcel Luduş, *O crimă a Securităţii: împuşcarea fraţilor Şuşman la Poşaga*, în „Nu", nr. 80, 3-4 iunie 1992, p. 14; Anton Moisin, *Uciderea preotului Roşa Simion. Un crâmpei din Rezistenţa greco-catolică în centrul Ardealului (1948-1957)*, în „Dreptatea", nr. 637, 15 iulie 1992, pp. 2.

[18] Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *„Suferinţa nu se dă la fraţi…" Mărturia Lucreţiei Jurj despre rezistenţa anticomunistă din Apuseni (1948-1958)*, prefaţă de Doru Radosav, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002; Doru Radosav, Almira Ţentea, Cornel Jurju, Valentin Orga, Florin Cioşan, Cosmin Budeancă, *Rezistenţa anticomunistă din Apuseni. Grupurile: „Teodor Şuşman", „Capotă-Dejeu", „Cruce şi Spadă". Studii de istorie orală*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003; *Rezistenţa armată anticomunistă din România. Grupul „Teodor Şuşman" (1948-1958). Mărturii*, editori: Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă, studiu introductiv: Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004; Oana Ionel, Dragoş Marcu, *Rezistenţa împotriva comunismului prin difuzarea de manifeste. Cazul Iosif Capotă*, în *Mişcarea armată de rezistenţă anticomunistă din România, 1944-1962*, Bucureşti, Editura Kullusys, 2003, pp. 111-132.

Crişana a fost unul din bazinele mici de rezistenţă, dar şi aici s-au înregistrat mai multe organizaţii subversive şi grupuri înarmate: grupul Ştefan Popescu, organizaţiile „G4" şi „Vlad Ţepeş II". Acestea au avut o componenţă politică, socială şi etnică diversă, unele fiind conduse de foşti membri ai unor partide (Partidul Naţional Ţărănesc), altele fiind apolitice. Au fost alături oameni bine situaţi social sau de condiţie modestă, tineri (majoritari) sau bătrâni, îndeosebi români, dar şi maghiari, cei mai mulţi bărbaţi, dar nelipsind femeile[19].

În zona Aradului, rezistenţa armată s-a manifestat îndeosebi în partea estică. Gligor Cantemir şi Ioan Bogdan au condus organizaţii extinse în partea montană a Aradului în anii 1948-1949, lichidate însă destul de repede de Securitate. Unii dintre cei care au scăpat de arestare s-au regrupat în formaţiuni mai mici, care s-au dovedit deosebit de active în anii următori, fiind necesare concentrări apreciabile de forţe pentru distrugerea lor. A fost cazul grupului Zaharia Berău-Ioan Luluşa-Pavel Dobrei sau al grupului Ilie Sasu. Grupurile de rezistenţă din zona Aradului au pus probleme însemnate Miliţiei şi Securităţii în perioada în care au existat, fiind implicate şi în confruntări armate, soldate cu victime de ambele părţi. În cele din urmă şi ele au fost infiltrate şi distruse[20].

Una dintre zonele în care fenomenul rezistenţei armate s-a manifestat intens şi timp îndelungat a fost cea a Banatului. Colonelul Ion Uţă – care dispunea de o importantă experienţă militară, administrativă şi politică (era membru al Partidului Naţional Ţărănesc) – a fost unul din cei mai importanţi lideri ai rezistenţei bănăţene. Oamenii din jurul lui au fost mai ales ţărani din satele de munte ale judeţului Severin, dar au existat contacte şi în oraşele importante din Banat. Legându-şi speranţele de izbucnirea mult-aşteptatului război dintre Est-Vest, colonelul Uţă a iniţiat un plan de constituire a unui „Bloc Naţional", care să unifice toate grupurile de rezistenţă din Banat şi să declanşeze o răscoală anticomunistă generală în regiune. Informate la timp, structurile represive ale statului comunist au intervenit în forţă la începutul anului 1949, în timpul luptelor fiind ucişi mai mulţi partizani, inclusiv colonelul Uţă. Sub conducerea avocatului Spiru Blănaru, a comandorului Petru Domăşneanu şi a notarului Gheorghe Ionescu, având orientări politice diferite (primii erau legionari, iar cel din urmă naţional-liberal), la sfârşitul anilor '40 ai secolului trecut s-au constituit mai multe formaţiuni anticomuniste în aceeaşi zonă montană a judeţului Severin. Pentru anumite perioade aceste formaţiuni s-au unificat, dar datorită concepţiilor politice diferite, precum şi orgoliilor liderilor au apărut fricţiuni, ceea ce a dus la destrămarea lor. Mai ales grupurile conduse de Blănaru şi Ionescu au avut ciocniri dure cu numeroasele efective ale Securităţii aflate în zonă. Victoria a fost în cele din urmă a Securităţii, liderii şi cei mai mulţi membri fiind prinşi. Inginerul Aurel Vernichescu şi avocatul Ioan Târziu, foşti membri ai Partidului Naţional Ţărănesc, erau în toamna-iarna anului 1948-1949 liderii unei formaţiuni de rezistenţă care activa în satele de la sud şi est de oraşul Caransebeş. „Organizaţia Naţională Creştină de Luptă Împotriva Comunismului, Partizanii României Mari" (cunoscută şi sub numele de „Vulturul Negru" sau „Bastionul Negru") a fost constituită la Timişoara în toamna anului

---

[19] Antonio Faur, *Căpitanul Ştefan Popescu – liderul grupului de rezistenţă din sudul Bihorului (1946-1950)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariţ» din Cluj-Napoca, vol. XLIII, Serie Historica, 2004, pp. 651-663; Gabriel Moisa, *Rezistenţa anticomunistă* [din nord-vestul României], în Ion Zainea (coord.), Corneliu Crăciun, Antonio Faur, Mihai Drecin, Gabriel Moisa, Augustin Ţârău, Nicolae Mihu, *Democraţie occidentală şi democraţie populară: evoluţia spectrului politic în nord-vestul României (1944-1950)*, Oradea, Editura Universităţii din Oradea, 2004, p. 169-238; Cornel Onaca, *Martori şi martiri. Din temniţele comuniste*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 2000.

[20] Steliana Breazu, *Grupul de rezistenţă anticomunistă al lui Gligor Cantemir din Munţii Zarandului şi Munţii Codrului, pe Valea Crişului Alb*, în „Analele Sighet", vol. 2, 1995, p. 334-337; Gheorghe Poenaru, *O organizaţie de rezistenţă anticomunistă din judeţul Arad, în perioada 1948-1956*, în „Analele Sighet", vol. 1, 1995, p. 257-262; Corneliu Cornea, *Jurnalul detenţiei politice în judeţul Arad, 1945-1989*, prefaţă de Viorel Gheorghiţă, Arad, Editura Mirador, 2000; Dorin Dobrincu, *Organizaţii şi grupuri de rezistenţă armată anticomunistă din zona Aradului (1948-1956)*, în „Acta Transylvanica. Anuarul Centrului de Istorie a Transilvaniei", vol. I, 2004, pp. 171-202.

1948 din inițiativa lui Ion Tănase, funcționar particular, şi el fost membru al Partidului Național Țărănesc. Formațiunea s-a extins în zona Banatului, plănuind declanşarea, la 18/19 martie 1949, a unei răscoale anticomuniste prin atacarea simultană şi ocuparea instituțiilor publice, a sediilor Partidului Comunist etc. în principalele oraşe din regiune, dar şi în sate. Între cele două formațiuni amintite s-a stabilit o colaborare în februarie-martie 1949. Securitatea a prevenit însă acțiunea acestor anticomunişti, trecând la reținerea membrilor şi susținătorilor organizației. Liderii şi membrii importanți ai tuturor organizațiilor amintite mai sus au fost reuniți într-un lot exemplar, judecat la Timişoara, în iunie 1949, în cadrul unui proces-spectacol. S-au pronunțat mai multe condamnări la moarte, aduse la îndeplinire, iar ulterior alți partizani au fost asasinați, chiar dacă nu primiseră decât condamnări la închisoare. În afară de aceste grupări, în Banat au mai activat şi altele, subversive sau înarmate. De asemenea, au existat şi luptători anticomunişti izolați. Cel mai cunoscut caz a fost al lui Ion Banda, considerat ultimul luptător anticomunist din Banat, dar şi din România, el fiind anihilat abia în 1962[21].

Cele mai importante formațiuni anticomuniste din Oltenia au fost „organizația subversivă Carlaonț-Ciuceanu", grupul „Arnota" şi „Mişcarea Română de Rezistență". Membrii acestora aveau fidelități politice diverse (erau țărănişti, liberali, legionari, social-democrați) ori erau apolitici, aveau profesii diferite (foşti militari de carieră, inclusiv ofițeri superiori, profesori, învățători, studenți, elevi, ingineri, muncitori, țărani). Unele dintre aceste grupări au fost implicate în ciocniri cu Securitate, dar au fost anihilate cu duritate, înregistrându-se victime de o parte şi de alta[22].

Munții Făgăraş-versantul nordic s-au dovedit din perspectivă istorică una dintre cele mai importante zone de luptă contra regimului comunist din România. Profitând de avantajul geografiei – Munții Făgăraş constituiau cel mai important masiv muntos din Carpații româneşti – mai mulți tineri din localitățile situate în fostul județ Făgăraş, aproape toți membri ai Frățiilor de Cruce (organizația de tineret a Mişcării Legionare), s-au implicat după 1948-1949/1950 în acțiuni deschise contra regimului comunist. Aceşti studenți, elevi de liceu, muncitori, țărani şi pădurari au constituit o formațiune care a purtat denumirile de „Grupul carpatin făgărăşan", „Grupul 73 Carpatin de eliberare națională" sau pur şi simplu grupul Gavrilă (Securitatea utiliza formula „banda Gavrilă"). Cel mai cunoscut lider a fost Ion

---

[21] Miodrag Milin (coord.), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului (Zona Domaşnea-Teregova). Interviuri şi evocări*, Timişoara, Editura Marineasa, Editura Presa Universitară Română, 1998; *idem* (coord.), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului (Zona Mehadia-Iablanița-Breazova). Interviuri şi evocări*, Timişoara, Editura Marineasa, 2000; *idem* (ed.), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului în documente*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2000; Ileana Silveanu, *Cărările speranței. Destine ale rezistenței anticomuniste din Banat*, vol. I, III-IV, Timişoara, Editura Marineasa, 1998, 2002-2003; Adrian Brişcă (ed.), *Rezistența armată din Banat*, vol. I, *1945-1949*, Bucureşti, INST, 2004; Dorin Dobrincu, *„Organizația Națională Creştină de Luptă împotriva Comunismului, Partizanii României Mari" şi planul de răsculare a Banatului (1948-1949)*, în „Analele Ştiințifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iaşi (serie nouă). Istorie", tom LI, 2005, p. 293-316; *idem, „Rămăşițele grupului Ion Uță": formațiunile de rezistență din Banat conduse de frații Duicu, Dumitru Mutaşcu şi Dumitru Işfănuț (1949-1954)*, în „Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, vol. 9/I, 2005, p. 193-215.

[22] Dumitru Andreca, *Drumuri în întuneric (Destine mehedințene: 1945-1964). Transcrieri după înregistrări audio efectuate în anii 1994 şi 1998*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1998; Cristina Păiuşan (ed.), *Grupul Mişcarea Română de Rezistență din Oltenia, 1949-1952*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 28-29, 3-4/2000, p. 139-154; Aristide Ionescu, *Dacă vine ora H, pe cine putem conta?*, ediția a III-a readăugită, Bucureşti, Editura Ramida, 2001; Radu Ciuceanu (ed.), *Mişcarea Națională de Rezistență din Oltenia*, vol. I, *1947-1949*, Bucureşti, INST, 2001; vol. II, *1949-1952*, Bucureşti, INST, 2003; vol. III, *1953-1980*, Bucureşti, INST, 2004; Monica Grigore, *Grupul Arnota, un episod al rezistenței anticomuniste româneşti din nordul Olteniei*, în *Mişcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944-1962*, Bucureşti, Editura Kullusys, 2003, p. 99-110; Dorin Dobrincu, *„Arnota" - un grup de rezistență armată anticomunistă din Oltenia montană (1949)*, în Dumitru Ivănescu, Marius Chelcu (editori), *Istorie şi societate în spațiul est-carpatic (secolele XIII-XX). Omagiu profesorului Alexandru Zub*, Iaşi, Editura Junimea, 2005, pp. 431-451.

Gavrilă, probabil personajul cel mai potrivit pentru o asemenea funcție. În munți au fost puțini partizani, nu mai mult de 11-14, dar ei s-au adaptat noilor condiții şi s-au dovedit extrem de eficienți în acțiunile de gherilă, chiar dacă împotriva lor au fost mobilizate efective însemnate ale Securității, trupelor de Securitate şi Miliției, precum şi un număr apreciabil de informatori. Într-un context extrem de ostil, luptătorii făgărăşeni au rezistat câțiva ani, fapt datorat (şi) sprijinului masiv al localnicilor. Insistențele Securității au dat în cele din urmă rezultate, ultimii partizani fiind atraşi într-o ambuscadă, capturați, judecați, condamnați şi executați la Jilava. Numeroşi susținători au fost şi ei judecați şi condamnați la diferite termene de detenție. Dintre partizani, singurul care a scăpat a fost chiar liderul, Ion Gavrilă, care s-a ascuns timp de mai mult de 20 de ani, capturarea sa în 1976 neavând consecințe penale[23].

Pe versantul sudic al Munților Făgăraş şi în Munții Iezer au activat alte importante grupări de rezistență armată. Şi aici au jucat un rol important atât geografia, cât şi structura populației (oameni întreprinzători, susținători ai partidelor istorice). Inițiatorii rezistenței armate din zonă au fost câțiva militari de carieră, deblocați după marile epurări puse în practică de Partidul Comunist. Colonelul Gheorghe Arsenescu, un ofițer competent, care participase la luptele de pe frontul de Răsărit, iar după război devenise membru activ al Partidului Național Liberal-Tătărescu, a constituit împreună cu alți musceleni o organizație anticomunistă, iar ulterior un grup înarmat, instalat în 1948 lângă comuna Dragoslavele, grup distrus de Securitate în primăvara anului 1949. Refugiat la Bucureşti în iarna 1948-1949, colonelul Arsenescu a stabilit legătura cu diferiți anticomunişti, dintre care s-a distins fostul locotenent Toma Arnăuțoiu, originar din comuna Nucşoara, județul Muscel, şi el dispunând de experiență de luptă (fusese chiar rănit pe frontul de Apus), intrat în Partidul Național Țărănesc după ieşirea din cadrele active ale armatei. Nutrind convingerea că războiul între sovietici şi americani era iminent, cei doi ofițeri au pus în 1949 bazele unei organizații de rezistență armată în zona Nucşoara. Intitulată „Haiducii Muscelului" (s-au mai utilizat şi denumirile „Gruparea de partizani (haiduci) de pe râul Doamnei", „Rezistența Națională" şi „Partizanii Libertății"), această formațiune a fost structurată paramilitar, din ea făcând parte îndeosebi săteni din Nucşoara. Au existat mai multe ciocniri cu Securitatea, formațiunea divizându-se în vara-toamna anului 1949, unii din oameni urmându-l pe Gheorghe Arsenescu, alții pe Toma Arnăuțoiu. Grupul condus de Arsenescu a fost anihilat repede (toamna anului 1949), doar liderul reuşind să scape şi să se ascundă în zona Câmpulung mai bine de un deceniu. În schimb, grupul Arnăuțoiu a dat mari bătăi de cap Securității ani la rând. Supraviețuirea acestor partizani s-a datorat atât curajului lor (câțiva dintre ei au fost uciși sau răniți, acelaşi lucru întâmplându-se şi cu securişti, milițieni sau membri ai PMR), dar şi devotamentului de care au dat dovadă susținătorii lor. Chiar dacă la un moment dat partizanii au intrat într-o conspirativitate cvasi totală, poliția politică a continuat urmărirea, iar în 1958 a reuşit să-i depisteze şi să-i anihileze. Numeroase persoane au fost grupate în loturi, judecate şi condamnate la moarte (executate la Jilava, inclusiv Toma Arnăuțoiu) sau la ani grei de detenție. Colonelul Arsenescu a fost şi el capturat în 1960, judecat, condamnat la moarte şi executat, în vreme ce susținătorii săi au primit grele pedepse privative de libertate[24].

---

[23] Iuliu Crăcană, *Rezistența anticomunistă din Munții Făgăraş între anii 1948-1955. Grupul Gavrilă*, în *Mişcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944-1962*, Bucureşti, Editura Kullusys, 2003, pp. 9-44; Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Din rezistența anticomunistă în Munții Făgăraş*, vol. I-II, Timişoara, Editura Marineasa, 1993, 1995; vol. IV, Făgăraş, Editura Mesagerul de Făgăraş, f.a. [2004]; Ion Gavrilă-Ogoranu, Lucia Baki Nicoară (editori), *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Rezistența anticomunistă în Munții Făgăraşului*, vol. III, Timişoara, Editura Marineasa, 1999; Ioan Victor Pica, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, prefață de Mihai Sin, [Cluj-Napoca], Editura Arhipelag, 1993; Gheorghe Urdea-Slătinaru, *Între speranță şi moarte*, în „Memoria", nr. 9/1993, pp. 79-85.

[24] Alexandru Marinescu, *Pagini din rezistența armată anticomunistă. Zona Nucşoara-Făgăraş*, în „Memoria", nr. 7, 1992, p. 47-58; *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara. Mărturia lui Cornel Drăgoi*, culese şi editate de Irina Nicolau şi Theodor Nițu, prefață de Gabriel Liiceanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993; Ion

În Muntenia s-au afirmat mai multe formațiuni înarmate anticomuniste. Grupul Dumitru Apostol s-a format în 1948 şi era compus din legionari. El a activat în Munții Argeşului, dar a fost distrus în mai 1949, represiunea fiind excesiv de dură, înregistrându-se morți în luptă şi asasinate discreționare. În zona localității Lehliu, în inima Bărăganului, a activat în anii 1950-1952 grupul maiorului Constantin Hocic. Grupurile Şerban-Drăgoi şi Şerban-Voican au acționat în județul Muscel, dar şi ele au fost distruse de Securitate în anii 1951-1952, respectiv în anul 1957[25].

În Dobrogea rezistența armată anticomunistă s-a manifestat mai ales între macedo-români, din rândurile lor provenind liderii (Gogu Puiu, frații Nicolae şi Dumitru Fudulea, Nicolae Ciolacu etc.) şi cei mai mulți dintre membri. În privința apartenenței politice, cei mai importanți partizani erau legionari, nelipsind totuşi țărăniştii, liberalii şi chiar membrii nominali ai PCR şi UTM. Din punct de vedere social, era vorba în majoritate de țărani, dar şi de învățători, militari deblocați sau activi, personal de cult etc. Rezistența dobrogeană a atins un vârf în 1949-1950, în urma luptelor mai mulți partizani fiind ucişi, capturați, judecați, condamnați la moarte sau la închisoare (mulți dintre aceştia au fost asasinați în aşa-numitele „trenuri ale morții"). Rezistența din sud-estul României a fost lichidată complet în anii 1951-1952[26].

Concentrarea rezistenței armate anticomuniste în special în regiunile montane este explicabilă, deoarece acolo existau condiții propice din punct de vedere geografic. Totuşi, grupuri subversive şi chiar paramilitare au existat şi în zonele deluroase şi de câmpie, uneori chiar în oraşe.

Caracteristici, semnificații

Unii martori au făcut referire la crearea în anul 1947 a unui „Comandament unic"[27] al rezistenței anticomuniste din România ori chiar a „Frontului Anticomunist"[28], în care ar fi intrat toate forțele care se opuneau totalitarismului de esență răsăriteană. Însă o asemenea asertiune nu se susține documentar. Inițiativele de înfruntare a comunismului în România au fost numeroase, dar izolate. Este drept că a existat în 1945-1946 o încercare de unificare a rezistenței de către organizația cunoscută sub numele „Mişcarea Națională de Rezistență".

Constantinescu-Mărăcineanu, „Un erou de legendă. Colonelul Gheorghe Arsenescu", în *Analele Sighet*, vol. 8, 2000, p. 565-571; Ioana-Raluca Voicu-Arnăuțoiu (ed.), *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu. Grupul de la Nucşoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției*, Bucureşti, Editura Vremea, 1997; Aurora Liiceanu, *Rănile memoriei. Nucşoara şi rezistența din munți*, Iaşi, Editura Polirom, 2003.

[25] ASRI, fond D, dosar nr. 2168, dosar nr. 2168, ff. 238, 283-285, 345; Răzvan Ciolcă, Claudia Căpățână, *Dumitru Apostol (1905-1950)*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 21, 4/1998, pp. 229-230; *idem*, *Rezistența anticomunistă de pe Valea Topologului. Interviu cu Dumitru Apostol*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 22-23, 1-2/1999, p. 217-225; Vasile Novac, Gheorghe Nicolescu, *Grupul de rezistență Şerban-Voican din Capu Piscului, Muscel. 1952-1958*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 15-16, 2-3/1997, pp. 138-157.

[26] Nicolae Ciolacu, *Haiducii Dobrogei (rezistența armată anticomunistă din Munții Babadagului, Dobrogea)*, Hallandale, Florida, Colecția „Omul Nou", 1995; Olimpia Cotan, Taşcu Beca (editori), *Rezistența. Mărturii, însemnări inedite, documente, note despre lupta de Rezistență Nord Dobrogeană, 1946-1964*, Constanța, Editura Fundației „Andrei Şaguna", 1995; Constantin Ionaşcu (ed.), *Rezistența anticomunistă din Dobrogea*, Constanța, Editura „Ex Ponto", 2000; Silvia Angelescu, *„Născută din nevoile țăranilor". Rezistența anticomunistă din Dobrogea*, în „AIO. Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. II, 2001, pp. 293-310; Dorin Dobrincu, *Macedo-românii şi rezistența armată anticomunistă din Dobrogea (1948-1952)*, în Leonidas Rados (ed.), *Interferențe româno-elene (secolele XV-XX)*, cu o prefață de Alexandru Zub, Iaşi, Fundația Academică „A.D. Xenopol", 2003, pp. 233-275; Marian Cojoc (ed.), *Rezistența armată din Dobrogea, 1945-1960*, Bucureşti, INST, 2004.

[27] Ion Gavrilă-Ogoranu, *Rezistența armată anticomunistă din munții României*, în „România liberă", nr. 1164, 27 ianuarie 1994, p. 2; *idem*, *Rezistența armată anticomunistă din munții României*, în „Analele Sighet", vol. 1, 1995, p. 99; *Idem*, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. IV, Făgăraş, Editura Mesagerul de Făgăraş, f. a. [2004], pp. 2-3.

[28] Radu Ciuceanu (ed.), *Cuvânt introductiv*, în *idem* (ed.), *Mişcarea Națională de Rezistență din Oltenia*, vol. I, *1947-1949*, Bucureşti, INST, 2001, p. 32.

Câțiva foşti militar activi – colonelul Ion Uță în Banat şi maiorul Nicolae Dabija în Munții Apuseni – au încercat la sfârşitul anilor ’40, în mod izolat, să declanşeze insurecția, având ca scop extinderea la nivel zonal şi apoi național. Rezistența a fost constituită din numeroase grupuri risipite îndeosebi în zonele montane şi/sau împădurite ale României, dar fără nici o legătură între ele. În aceste condiții viziunea a lipsit, fiecare formațiune luptând pentru propria-i supraviețuire.

Securitatea a monitorizat îndeaproape rezistența anticomunistă şi a întocmit mai multe statistici, unde au fost incluse atât grupurile înarmate, cât şi cele subversive. Bunăoară, un raport al Securității din ianuarie 1959, când rezistența era pe cale de a aparține trecutului, menționa 1196 de „organizații şi grupări contrarevoluționare/subversive” distruse în intervalul 23 august 1944-1959. Acestea erau astfel împărțite pe ani: 1944: 1; 1945: 15; 1946: 5; 1947: 16; 1948: 119; 1949: 200; 1950: 89; 1951: 69; 1952: 74; 1953: 60; 1954: 50; 1955: 26; 1956: 42; 1957: 68; 1958: 182[29]. Fenomenul rezistenței a avut un vârf la sfârşitul anilor ’40, pentru ca ulterior ea să cunoască un declin. Acest fapt se explică atât prin existența unor speranțe în rândurile anticomuniştilor, legate mai ales de ivirea unui context extern favorabil, cât şi prin măsurile represive generalizate ale regimului de la Bucureşti. Înregistrarea unui mare număr de formațiuni anihilate în a doua jumătate a anilor ’50 trebuie legată de valul contestatar prilejuit de reverberațiile Revoluției maghiare (1956) şi de revenirea la cote înalte a terorii. Desigur, prudența este obligatorie în interpretarea acestor cifre (mai ales că structurile represive au inventat uneori ori au supradimensionat acțiunile subversive ale „duşmanilor poporului”), însă chiar dacă am reduce la jumătate numărul formațiunilor anticomuniste şi tot ar fi suficient pentru a înțelege un fenomen care s-a aflat pe prima pagină din agenda Securității.

Deşi în rezistența armată anticomunistă au participat în zdrobitoare majoritate etnicii români, nu au lipsit etnicii ucraineni, germani ş.a.m.d. Componența socială a rezistenței a fost diversă, însă dominată clar de țărani. Liderii au fost cel mai adesea oameni cu prestigiu ori având o bogată experiență publică, militari sau civili. În vreme ce în primii ani postbelici au existat unii lideri politici sau militari destul de importanți care s-au implicat în rezistență, după 1948 liderii au fost strict locali, fără acel capital simbolic indispensabil pentru coagularea opoziției şi nemulțumirilor existente în diferite părți ale țării. Luptătorii din munți, cei care au ținut efectiv armele în mâini, au fost îndeosebi bărbați, dar au fost prezente şi câteva femei. Femeile au deținut însă un loc important mai ales în rețelele de sprijin ale rezistenței.

Apartenența politică a rezistenței a fost diversă: membri ai Partidului Național Țărănesc şi ai Partidului Național Liberal, ai Mişcării Legionare şi chiar ai Partidului Comunist şi Frontului Plugarilor, desigur, de la nivelele inferioare ale acestora din urmă. Însă cei mai mulți luptători anticomunişti au fost apolitici, toți intrați în conflict cu noul regim[30].

---

[29] ASRI, fond D, dosar nr. 7778, vol. 3, ff. 71-81, 112.

[30] Securitatea arestase în primele luni ale anului 1949 nu mai puțin de 804 membri ai grupurilor de partizani, ai organizațiilor de sprijin şi favorizatori ai rezistenței. O trecere în revistă a vârstei, categoriei sociale şi afilierii politice sunt relevante pentru demonstrația noastră. Vârsta: 1) 347 aveau între 35-50 de ani (43%); 2) 250 între 25-35 de ani (31%); 3) 125 între 17-25 de ani (16%); 4) 82 peste 50 de ani (10%). Categoria socială: 1) 360 erau țărani săraci (45%); 2) 180 țărani mijlocii (22%); 3) 71 muncitori (9%); 4) 45 țărani „chiaburi” (6%); 5) 30 mic-burghezi (4%); 6) 25 studenți (3%); 7) 17 funcționari-pensionari (2%); 8) 15 preoți (2%); 9) 15 comercianți (2%); 10) 12 profesori-învățători (1%); 11) 11 meseriaşi (1%); 12) 10 militari deblocați (1%); 13) 4 liber-profesionişti (sub 1%); 14) 3 subofițeri militari (sub 1%); 15) 3 elevi (sub 1%); 16) 2 notari (sub 1%); 17) 1 fără profesie (sub 1%). Afilierea politică: 1) 448 erau neîncadrați politic (56%); 2) 88 erau din PNȚ-Maniu (11%); 3) 24 simpatizanți PNȚ (3%); 4) 73 din Mişcarea Legionară (9%); 5) 13 simpatizanți legionari (2%); 6) 79 din Frontul Plugarilor (10%); 7) 42 din PCR/PMR (5%); 8) 12 din UTC/UTM (1%); 9) 15 din PNL-Brătianu (2%); 10) 6 din Grupul Etnic German (1%); 11) 2 din PNL-Bejan (sub 1%); 12) 2 din PSDI (sub 1%) (ASRI, fond „D”, dosar nr. 2168, f. 423. Vezi şi Dorin Dobrincu, *Rezistența armată anticomunistă la începutul „republicii populare*”, în „Analele Sighet”, vol. 6, 1998, pp. 233-235).

Numărul partizanilor nu a fost nici un moment mare, formațiunile reunind efective de la două-trei persoane până la câteva zeci. Resursele de care au dispus partizanii au fost limitate, armamentul fiind format doar din arme uşoare (puşti, carabine, pistoale-mitralieră, mitraliere, pistoale, revolvere, grenade), în mare parte rămase din timpul războiului; echipamentul era constituit din ceea ce se afla la îndemână; hrana şi puținele medicamente le erau oferite de susținătorii aflați în satele sau oraşele din apropierea munților. Rețelele de sprijin (constituite mai ales din rude, prieteni şi oameni cu idei politice şi religioase identice) au jucat un rol major în menținerea capacității de luptă a partizanilor, fără existența acestora neputându-se imagina durata atât de mare a rezistenței.

Lupta împotriva partizanilor a fost dusă de Securitatea „ordinară" şi de trupele de Securitate, dar şi de Miliție. Efectivele implicate în depistarea şi anihilarea partizanilor au variat în funcție de diferiți factori locali şi de perioada istorică: au existat operațiuni în care au fost implicate efective mici ale Securității, dar şi operațiuni la care au participat mii de oameni. Pentru combaterea rezistenței, Securitatea a folosit, pe lângă trupe, şi rețelele de informatori. Au fost recrutați oameni din anumite categorii socio-profesionale, mai ales dintre pădurari, cabanieri, factori poştali etc., ajungându-se ca încadrarea în astfel de profesii să depindă de semnarea unor angajamente de colaborare. Dar informatori s-au înregistrat şi în rândurile clerului, ale profesorilor şi învățătorilor, ale țăranilor ş.a.m.d. Unii dintre aceştia au făcut însă joc dublu, ei susținându-i în mod real pe partizani, ceea ce presupunea asumarea unor mari pericole. În contrapartidă şi aparent paradoxal, la nivelele inferioare ale administrației de stat şi chiar ale membrilor PCR, au existat simpatizanți şi uneori susținători ai rezistenței.

Prin lupta lor împotriva comunismului partizanii români şi-au pus în pericol viața şi libertatea. Unii dintre luptătorii anticomunişti au fost ucişi sau răniți în timpul luptelor, alții fiind capturați, anchetați şi judecați, împreună cu susținătorii lor, de Tribunalele Militare Bucureşti, Iaşi, Cluj, Galați, Timişoara etc. Pedepsele pe care le-au primit aceştia au fost deosebit de grele, inclusiv la moarte şi muncă silnică pe viață. Execuțiile celor condamnați ca urmare a unor sentințe au avut loc la Jilava, Timişoara, Sibiu, Cluj, Constanța, Iaşi, Gherla, Braşov, Botoşani etc. Pe lângă acestea au existat şi numeroase execuții sumare, încălcându-se chiar sentințele pronunțate în instanțele vremii, astfel de cazuri înregistrându-se în diferite locuri din România, din Banat până în Moldova, şi din Dobrogea până în Maramureş. Partizanii şi susținătorii lor rămaşi în viață şi condamnați au populat Gulagul românesc, familiile lor fiind persecutate, chiar deportate, mai ales în Bărăgan sau în Dobrogea[31]. Toate aceste experiențe-limită i-au marcat iremediabil pe supraviețuitori şi pe urmaşii acestora.

Rezistența armată anticomunistă a fost o luptă pentru libertate, dar şi o luptă pentru supraviețuire, într-o vreme în care libertatea şi demnitatea indivizilor, dar şi a națiunii române erau călcate în picioare de sovietici şi de executanții lor fideli din interior, comuniştii. Fără

[31] Într-o notă-raport întocmită de Securitate la 25 iunie 1959, referitoare la „situația elementelor contrarevoluționare din România, aflate în închisori pentru ispăşirea pedepselor, sau în curs de anchetă la organele de securitate", erau trecute 12 073 persoane încarcerate „pentru participare şi activitate în diferite organizații şi bande teroriste". Se preciza că dintre aceste persoane, „un număr de peste 5000 de elemente au făcut parte din organizațiile şi bandele conduse de legionari". Erau date mai multe exemple, însă o bună parte din formațiunile amintite nu fuseseră inițiate şi conduse de legionari, cum a fost cazul cu formațiunile „Haiducii lui Avram Iancu", „Garda Albă", „Vlad Țepeş II", Dumitru Işfănuț, Mircea Vlădescu etc, care avuseseră o componentă preponderent țărănistă, chiar dacă din unele făcuseră parte şi legionari (ASRI, fond „D", dosar nr. 7778, vol. 3, ff. 165-166). Avem motive să credem că raportul a fost construit pentru a se susține o teză dragă Securității, că rezistența anticomunistă era de inspirație legionară: „Concluzia care se trage din analiza situației deținuților contrarevoluționari este următoarea: legionarii sunt în fruntea majorității organizațiilor şi bandelor teroriste, membrii acestor organizații şi bande, deşi sunt foarte pestriți, făcând parte din cele mai diferite partide politice burgheze (sau fără de partid) şi din diferite categorii sociale, activitatea desfăşurată de aceştia este în întregime legionară, iar scopul lor, unic, este de a submina pe toate căile regimul de democrație populară, prin sabotaje în industrie, agricultură, transporturi, prin spionaj şi teroare etc"; *ibidem*, ff. 166-167.

nici o îndoială, nu toți românii s-au supus totalitarismului devastator impus de Stalin țării lor, deşi în zdrobitoare majoritate au făcut-o, unii (şi nu puțini) punând umărul din plin la „edificarea” comunismului. Partizanii anticomunişti au încercat să prezerve sau să recâştige măcar o parte din demnitatea României. Reuşita a fost doar parțială şi doar temporară. Rezistența armată anticomunistă face parte, chiar dacă nu integral, chiar dacă nu fără rezerve, din acel restrâns trecut recent recuperabil şi utilizabil pentru memoria colectivă românească, pentru memoria unei națiuni care are puține momente şi fenomene în care să se regăsească după cel mai devastator experiment politic, social şi cultural din istoria sa, comunismul.

Mişcările studenţeşti din 1956

Ecourile relativei liberalizări de după cel de-al XX-lea congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice s-au făcut simţite şi în societatea românească, chiar dacă liderii comunişti români s-au arătat refractari la politica de destalinizare promovată de Hruşciov. Cei mai activi în conturarea unei platforme contestatare împotriva regimului comunist din România s-au dovedit a fi studenţii. Încă din primăvara-vara anului 1956 în mediile studenţeşti au apărut primele semne de nemulţumire faţă de regim, nemulţumiri exprimate uneori deschis, în şedinţe UTM sau pe căi ocolitoare, în discuţii pe holurile facultăţilor sau în camerele de cămin.

În primăvara anului 1956 conducerea de la Bucureşti a luat mai multe decizii care aveau drept scop o intensificare a monitorizării spaţiului universitar. Măsurile adoptate de Biroul Politic al PMR ne arată teama factorilor decizionali de la Bucureşti de a nu se ajunge la o confruntare deschisă. Studenţilor li s-au promis condiţii mai bune în campusuri, acces preferenţial la manifestări sportive şi culturale, extinderea bazei materiale (cămine, cantine, baze sportive, case de cultură, tabere studenţeşti). Pentru o mai bună gestionare a problemei studenţeşti conducerea PMR a decis şi înfiinţarea unei noi structuri în care să fie înglobaţi toţi studenţii, indiferent dacă erau sau nu membri ai UTM, Uniunea Asociaţiilor Studenţeşti. Deşi la nivelul discursului public noua organizaţie îşi clama apolitismul, ea se afla, de fapt, sub controlul direct al partidului.

Toate aceste decizii nu fac decât să demonstreze tensiunile din mediul studenţesc. Odată cu revenirea studenţilor la cursuri, în septembrie 1956, s-a văzut că măsurile anterioare luate de autorităţi nu au avut efectul scontat. În loc să se producă o scădere a nemulţumirilor, asistăm la o acutizare a crizei, pe fundalul derulării evenimentelor din Ungaria şi Polonia. Începând cu luna septembrie s-au desfăşurat mai multe adunări în facultăţi în care studenţii şi-au exprimat în mod deschis nemulţumirile. Ei au adus în discuţie probleme nedezbătute până atunci – relaţiile dintre URSS şi România, necesitatea prezenţei trupelor sovietice în România, colectivizarea forţată a agriculturii, situaţia grea a studenţilor, falsitatea afişată de conducători şi de presa oficială în contradicţie cu realitatea – care erau şi revendicările susţinute de unguri şi polonezi. Studenţii erau nemulţumiţi şi de sistemul de acordare a burselor, de politizarea excesivă a programei de învăţământ, de birocratizarea structurilor UTM.

Autorităţile erau conştiente de existenţa unei mase critice în rândul studenţilor. Într-o informare a Ministerului Afacerilor Interne către Biroul Politic al CC al PMR, din octombrie 1956, erau semnalate mai multe cazuri de studenţi bucureşteni care „făceau agitaţie”[1], iar într-un alt raport erau menţionate cazurile altor studenţi bucureşteni care îşi îndemnau colegii la solidarizare cu studenţii polonezi şi cehi, dar şi la acţiuni care să ducă la schimbarea guvernului[2]. Informatorii Securităţii din universităţi raportau despre întâlnirile care aveau loc pe holurile facultăţilor sau în camerele de cămin unde se comentau ultimele ştiri auzite la posturile de radio străine. Pe zidurile facultăţilor au apărut inscripţii cerând o luare de poziţie a studenţimii române şi o solidarizare a sa cu colegii din celelalte state est-europene.

În 27 septembrie a avut loc o primă confruntare între studenţi şi activiştii de partid, cu ocazia alegerilor pentru conducerea organizaţiei UTM a anului IV de la Facultatea de Filologie din Bucureşti[3]. La sfârşitul şedinţei, după peste 10 ore de dezbateri, timp în care au

[1] „La Univ. C.I. Parhon a fost prins studentul Mustaţă Constantin din anul I al Facultăţii de Ştiinţe Juridice, cursul fără frecvenţă, scriind pe perete o inscripţie instigatoare cu următorul conţinut: «Studenţii cehoslovaci sunt în grevă împotriva comunismului, studenţii români ce aşteaptă?»”; ANIC, fond CC al PCR - Secţia Cancelarie, dosar nr. 113/1956, f. 27.

[2] *1956. Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, ediţie întocmită de Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996 (în continuare se va cita *1956. Explozia*…), p. 192.

[3] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Cancelarie, dosar nr. 113/1956.

fost aduse critici regimului de la Bucureşti, studenții şi-au impus proprii candidați, dintre cei care fuseseră cei mai combativi, neținând cont de nici o indicație. Rezultatul acestei adunări s-a văzut o lună mai târziu, după intervenția directă a Biroului Politic al CC al PMR în rezolvarea „crizei": exmatricularea unor studenți, câteva excluderi din UTM şi sancționarea întregii organizații[4].

Declanşarea revoluției din Ungaria în 23 octombrie 1956 a provocat o dinamizare a mediilor studențeşti. La Cluj, în 24 octombrie, la Institutul de Arte Plastice a avut loc o întrunire „neoficială", la care au participat circa 300 de studenți de la ambele Universități, „Babeş" şi „Bolyai". Studenții erau nemulțumiți de supraîncărcarea programului de studii, de prezența obligatorie la cursuri, de criteriile şi modul de acordare a burselor studențeşti, cerând, în acelaşi timp, autonomie universitară[5]. Participanții au decis convocarea unei mari adunări studențeşti care ar fi trebuit să aibă loc pe un stadion din oraş, moment în care s-ar fi prezentat şi un program de revendicări. Inițiativa a rămas însă fără rezolvare pentru că inițiatorii acestui protest au fost arestați de Securitate chiar a doua zi. Balázs Imre şi Aristid V. Târnovan, studenți în anul V, respectiv anul IV la Institutul de Arte Plastice au fost acuzați de acțiune de „agitație publică", fiind condamnați de Tribunalul Militar Cluj la câte 5 ani închisoare corecțională[6].

În 24 octombrie mai mulți studenți din anul V de la Facultatea de Filologie din Bucureşti au fost şi ei arestați după ce au purtat mai multe discuții despre situația din Ungaria, iar doi dintre ei au depus la sediul ziarului „Scânteia Tineretului" un text, pentru a fi publicat, în care era criticată conducerea de partid. Ştefan Negrea şi Teodor Lupaş au fost trimişi în judecată sub acuzația de „instigare publică", conform articolului 327 din Codul Penal, primind câte o condamnare de trei ani[7].

În 27 octombrie, la Timişoara, un grup de studenți de la Politehnică a avut inițiativa organizării unei mari adunări la care să participe studenți de la toate facultățile din oraş. Ne referim la cel mai organizat protest al studențimii din toamna anului 1956. În 3 zile inițiatorii au cooptat un număr extrem de mare de colegi de la toate facultățile timişorene, metoda de anunțare nefiind una oficială, ci cea a transmiterii „de la om la om". În 30 octombrie cantina Institutului Politehnic era arhiplină, cca 3000 de studenți fiind prezenți, conform estimărilor [8]. Anunțată în ultimul moment, conducerea institutului a participat la şedință, alături de doi lideri de partid veniți de la Bucureşti, Petre Lupu şi Ilie Verdeț. Tinerii au abordat subiecte ca prezența trupelor sovietice în România, colectivizarea forțată a agriculturii, folosirea la construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră a deținuților politici, nivelul scăzut de trai al întregii populații şi şi-au exprimat fățiş sentimentele antisovietice (s-au strigat lozinci ca

---

[4] Vezi şi Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură. România între internaționalismul socialist şi stalinismul antisovietic*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2001, pp. 145-149.

[5] *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*, volum editat de Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003, documentul nr. 15, pp. 188-191.

[6] Arhiva Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenței, fond Recensământul populației concentraționare din România, 1945-1989 (în continuare se va cita ACIMS, Recensământul populației concentraționare).

[7] Arhiva postului de radio „Europa Liberă", fond România, document nr. 2431/1962, p. 13; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1997, pp. 487-488; ACIMS, Recensământul populației concentraționare. Ştefan Negrea a murit în timpul detenției, în închisoare Gherla, la 3 noiembrie 1958. Teodor Lupaş, la expirarea pedepsei, a primit „domiciliu obligatoriu" în Bărăgan. După 1964 şi-a reluat studiile de Filologie, fiind apoi profesor într-o şcoală din provincie.

[8] Vezi şi Aurel Baghiu, *Printre gratii*, Cluj-Napoca, Editura Zalmoxis, 1995; Ioan Munteanu, *Manifestația anticomunistă a studenților de la Timişoara din octombrie 1956*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1954-1956. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2000; Caius Muțiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu, *Mişcările studențeşti anticomuniste din octombrie 1956 din Timişoara văzute şi prezentate de inițiatorii şi principalii organizatori*, în Romulus Rusan (ed.), *op. cit.*; Mihaela Sitariu, *Oaza de libertate*, Iaşi, Editura Polirom, 2004.

„Afară cu ruşii din ţară!”, „Vrem libertate”). Memoriul[9] prezentat de studenți cu această ocazie se referea nu numai la probleme de ordin studențesc, ci şi la situația generală din țară. Printre doleanțele studenților: lichidarea definitivă a cultului personalității, desființarea sistemului de norme din economie, reducerea cotelor şi impozitelor din agricultură, mărirea salariilor tuturor categoriilor de salariați, relații bazate pe principiul egalității cu toate statele, retragerea imediată a trupelor sovietice, încheierea de convenții economice cu toate statele, inclusiv cele capitaliste, libertatea presei şi a cuvântului, schimbarea criteriilor de acordare a burselor pentru ca un număr mare de studenți să beneficieze de ele, eliminarea limbii ruse, a marxismului şi a economiei politice din programa universitară. Studenții au avertizat că neprimirea unui răspuns din partea autorităților în termen de 3 zile va duce la declanşarea unei greve generale, cerând totodată ca nici o măsură represivă să nu fie luată împotriva celor care au participat la adunare. S-a constituit un comitet studențesc, format din reprezentanți ai tuturor facultăților, care a fost împuternicit să prezinte a doua zi autorităților locale şi presei programul de revendicări.

Oficialitățile prezente le-au promis studenților că vor transmite la Bucureşti toate cerințele lor şi că le vor da un răspuns, însă în momentul încheierii adunării participanții au fost reținuți de către forțele militare care înconjuraseră între timp campusul şi au fost transportați la o unitate militară de lângă Timişoara, la Becicherecul Mic, unde au fost încarcerați pentru câteva zile. Cca 900 dintre cei 2000 de studenți arestați au fost supuşi anchetelor Securității. Organele represive au trecut la o triere a studenților pentru depistarea celor care se evidențiaseră în timpul discuțiilor, restul fiind eliberați după câteva zile. Liderii protestului au fost duşi direct la sediul Securității din Timişoara şi supuşi anchetelor.

Chiar în timpul desfăşurării adunării de la Timişoara Biroul Politic al CC al PMR s-a întrunit în regim de urgență, luând decizia arestării studenților protestatari timişoreni. Membrii Biroului Politic au înființat şi un organism de criză, Comandamentul General, în alcătuirea căruia intrau Nicolae Ceauşescu, secretar al CC al PMR, Alexandru Drăghici, ministrul Afacerilor Interne şi membru al Biroului Politic, Leontin Sălăjan, ministrul Forțelor Armate, membru al CC al PMR, sub conducerea lui Emil Bodnăraş, membru al Biroului Politic. Atribuțiile noului organism erau foarte largi: coordonarea activităților serviciilor de informare ale statului, puterea de decizie pentru reprimarea oricăror acțiuni care ar amenința ordinea de stat, inclusiv dreptul de a ordona deschiderea focului şi dreptul de a declara stare excepțională în orice regiune a ţării, subordonarea unor instituții importante - MFA, MAI, Procuratura Militară şi instanțele militare de judecată[10]. Comandamentul putea declara stare excepțională în anumite regiuni ale țării, iar trupele MFA şi ale Securității erau pregătite pentru a interveni în orice moment la ordinul comandamentului. Printre atribuțiile comandamentului se specifica în mod explicit că putea lua măsuri pentru suspendarea cursurilor în institutele de învățământ superior.

De altfel, a doua zi, în 31 octombrie, cursurile tuturor facultăților din Timişoara au fost suspendate. Criza nu s-a încheiat însă după arestarea liderilor şi reținerea participanților la adunarea studențească. În zilele următoare tulburările din mediile studențeşti au continuat. O grevă a foamei printre studenții din căminele mediciniştilor un marş pe străzile Timişoarei, inițiat de studenții de la Silvicultură, la care au participat cca 1000 de persoane, au determinat autoritățile să folosească forța pentru calmarea situației. Pentru a li se permite revenirea la cursuri, studenților li s-a impus semnarea unor desolidarizări de adunarea din 30 octombrie. Zeci de studenți au fost exmatriculați în lunile următoare, fiind acuzați de „abateri grave de la disciplină”, de „atitudine duşmănoasă”, de „participare la acțiunea studenților de la Politehnică”.

---

[9] Vezi textul integral al memoriului în Caius Muțiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu, *op. cit.*, pp. 688-689.
[10] *1956. Explozia...*, p. 144.

Din cei circa 2000 de studenți reținuți în acele zile la Timişoara, doar la 30 li s-a întocmit dosar penal. Studenții au fost aduşi în fața justiției, fiind împărțiți în două loturi. Tribunalul Militar Timişoara a dat sentințele în 22 noiembrie şi 13 decembrie. Pedepsele au variat între 3 luni şi 8 ani închisoare. Cele mai mari pedepse le-au primit inițiatorii adunării de protest, Caius Muțiu, Teodor Stanca şi Aurel Baghiu, câte 8 ani închisoare corecțională. Ceilalți au fost condamnați la închisoare între 3 luni şi 7 ani[11]. Rapiditatea cu care s-a trecut la judecarea şi condamnarea studenților protestatari, precum şi încadrarea lor la un articol al Codului Penal care nu prevedea pedepse foarte mari, articolul 327 (instigare publică), şi nu articolul 209 (uneltire contra ordinii sociale) arată că autoritățile au dorit o rezolvare imediată a crizei de la Timişoara, încercând, în acelaşi timp, să evite provocarea unor noi tensiuni în mediile studențeşti prin pedepsirea mai dură a protestatarilor.

În 10 noiembrie Biroul Politic a desemnat un colectiv, format din Ilie Verdeț, adjunct al Secției Organe a CC al PMR, Virgil Florea, adjunct al secției Ştiință şi Cultură a CC al PMR, Nicolae Oniga, adjunct al Secției de Propagandă şi Agitație a CC al PMR. Nicolae Şipoş, ministru adjunct al Ministerului Învățământului, Aurel Pop, director al Direcției Ştiințelor Sociale din Ministerul Învățământului şi Ion Cârcei, secretar al CC al UTM, care a fost trimis la Timişoara pentru rezolvarea tuturor problemelor de după proteste. Grupul a primit atribute largi, fiind împuternicit să ia toate măsurile organizatorice, politice şi educative pe care le considera necesare[12]. În perioada imediat următoare 16 organizații UTM din facultățile timişorene au fost dizolvate[13], iar constituirea Asociațiilor Studențeşti şi alegerea liderilor consiliilor, în cazul în care erau deja constituite, au fost stopate. Abia la începutul anului 1957 se vor alege consiliile asociațiilor studențeşti din centrul universitar Timişoara.

Să menționăm că, odată cu declanşarea evenimentelor revoluționare din Ungaria, liderii comunişti români au luat măsuri urgente pentru evitarea unei situații similare în România. Au fost create organisme speciale subordonate direct Biroului Politic. S-au constituit la nivel local colective care controlau executarea tuturor hotărârilor guvernului şi conducerii partidului şi trimiteau orice informație „specială" la Bucureşti, unde s-a format un colectiv central coordonat de Nicolae Ceauşescu, membru al Biroului Politic al CC al PMR şi secretar al CC al PMR. Un alt comitet, sub şefia lui Alexandru Moghioroş, membru al Biroului Politic al CC al PMR, era însărcinat cu rezolvarea operativă „a tuturor problemelor legate de aprovizionarea populației şi mai ales a centrelor muncitoreşti cu produse alimentare"[14]. Conducerea PMR nu numai că era informată de toate arestările ce aveau loc, dar chiar viza mandatele de arestare emise de MAI, sarcina de a coordona această problemă revenind unui alt comitet special condus Gheorghe Apostol, membru al Biroului Politic al CC al PMR.

În ciuda acestor măsuri, informările primite din țară indicau o atmosfera tensionată la nivelul societății româneşti. Înăbuşirea nucleului revoluționar de la Timişoara nu a pus capăt protestelor din mediile studențeşti.

În 2 noiembrie, de Ziua Morților, studenți de la Universitatea „Bolyai" din Cluj, purtând la reverul hainei steagul maghiar şi o cocardă de doliu[15], s-au strâns în cimitirul oraşului, aducând în acest fel un omagiu tinerilor care luptau la Budapesta. Securitatea a

[11] Au mai fost condamnați Valentin Rusu la 7 ani, Friederich Barth, Heinrich Drobny la 6 ani, Gheorghe Pop la 5 ani, Ladislau Nagy la 4 ani, Nicolae Balaci, Aurelian Păuna, Octavian Vulpe, Iulian Stanciu la 3 ani, Gheorghe Păcuraru şi Victor Daiciuc la 2 ani, Ioan Petca, Axente Treba, Ioan Ilca, Alexandru Daraban, Mircea Moraru, Matei Cristian, Lazăr Dezideriu, Romulus Taşcă la 1 an, Cornel Cormoş şi Radu Valentin la 6 luni, Nicolae Boldea şi Gheorghe Tamaş la 3 luni, trei studenți fiind achitați: Paul Marius, Teodor Ciomocoş şi Ioan Mihalca; ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 799 şi Caius Muțiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu, *op. cit.*, p. 676.

[12] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 44/1956, f. 1.

[13] Ibidem, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 38/1956, f. 110.

[14] *1956. Explozia…*, p. 93.

[15] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 915, vol. I, f. 25v.

trecut la arestarea celor considerați a fi avut inițiativa acestei întruniri. Dávid Gyula, Páskándi Geza și Bartis Ferenc au fost acuzați de „organizarea unei manifestații revoluționare" și condamnați la câte 7 ani închisoare.

În octombrie au apărut primele zvonuri şi despre declanșarea unei greve generale în centrul universitar București. La începutul lui noiembrie, din inițiativa studenților mediciniști Alexandru Ivasiuc și Mihai Victor Serdaru s-a încercat organizarea unei manifestații de stradă programată pentru 5 noiembrie în Piața Universității. Doleanțele studenților bucureșteni erau asemănătoare cu cele ale timișorenilor. Ei cereau, printre altele, eliminarea din programa universitară a limbii ruse și a marxismului, considerate instrumente ale ideologiei comuniste. Printre problemele ridicate de studenții bucureșteni se regăseau și situația grea a țăranilor, prezența nejustificată a trupelor sovietice în România, salariile mici ale muncitorilor, problemele cu care se confruntau studenții (burse mici, condiții proaste de viață în campusurile studențești). Studenții au sperat într-o solidarizare a populației cu protestul lor, declanșându-se astfel o mișcare similară cu cea din Ungaria. În acest sens locul desfășurării manifestației nu a fost ales întâmplător, Piața Universității găsindu-se în centrul orașului, iar la ora 15 era, de obicei, aglomerată. Prin București au fost răspândite manifeste care îndemnau la acțiuni împotriva regimului comunist[16].

Deși mai mulți studenți, printre care și inițiatorii au fost arestați în 3 și 4 noiembrie, în după amiaza zilei de 5 noiembrie grupuri de studenți s-au aflat în Piața Universității în speranța că manifestația anunțată va avea loc. Conform mărturiilor celor prezenți, zeci de studenți au fost atunci în piață. Arestările operate de Securitate în zilele anterioare și chiar în dimineața de 5 noiembrie, împânzirea pieței cu trupe de intervenție și lipsa unui lider care să aibă curajul de a ieși în față au dus la eșecul protestului. Începând cu aceeași seară autoritățile au trecut la arestarea a zeci de studenți de la Medicină, Filologie, Drept, Politehnică, Arhitectură, Teatru, unii fiind reținuți pentru câteva zile, pentru alții întocmindu-se actele de trimitere în judecată[17]. Anchetele au fost dure, folosindu-se inclusiv bătaia. Anchetatorul principal al studenților a fost căpitanul Gheorghe Enoiu de la Direcția de Anchete Penale a Securității, alături de el regăsindu-i, printre alții, și pe locotenent major Vasile Dumitrescu, locotenent Gheorghe Blidaru, locotenent Horia Brestoiu, locotenent Nicolae Domnița, locotenent major Florea Gheorghiu, locotenent major Gheorghe Mihăilescu, locotenent major Iosif Moldovan, locotenent major Dumitru Preda[18].

---

[16] Organizația condusă de inginerul Mihai Grama (din care făceau parte și doi studenți filologi, Demostene Andronescu și Marcel Petrișor – aflat în legătură cu Alexandru Ivasiuc) a răspândit în octombrie mai multe manifeste destinate tinerilor: „Studenți și studente, Guvernul român aservit Uniunii Sovietice caută prin motive ieftine să vă inducă în eroare! Studenți și studente, la luptă pentru eliberarea patriei. Trăiască România liberă, independentă și conducătoare"[16]. „Studenți, urmați pilda studenților ungari. Încă nu este târziu".; ASRI, fond Penal, dosar nr. 25595, f. 304, 355. Membrii acestui grup au fost arestați în noiembrie 1956-ianuarie 1957, condamnările mergând până la muncă silnică pe viață. Un grup de studenți de la Facultatea de Filosofie (Dumitru Arvat, Remus Resiga, Ion Zane) a redactat și difuzat în noiembrie circa 40 de manifeste intitulate *Soldați, muncitori și țărani, Cetățeni, Frați muncitori, Teatrul de păpuși, Cetățeni, Fraților, Frați muncitori, Tovarăși comuniști, Soldați, muncitori, În zadar poporul!*; ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 845, vol. I, f. 58. Cei trei, alături de colegii lor Alexandru Bulai și Aurel Lupu, au fost arestați la sfârșitul anului 1957-începutul anului 1958, condamnările variind între 3 ani închisoare corecțională și 18 ani muncă silnică. Studenții Radu Surdulescu, Dan Mugur Rusiescki, Florin Caba și Eugenia Florescu au redactat în seara zilei de 5 noiembrie mai multe manifeste: „Jos rusa și marxismul. Vrem știință nu politică în universități. Urmați exemplul studenților unguri, cehi, polonezi", „Sprijiniți națiunea maghiară, lupta ei pentru libertate. Demascați adevăratul vinovat, imperialismul rus. Demascați presa comunistă.", „Stalin a murit. Hrușciov îi critică terorismul. Șepilov «luptă» la ONU în timp ce sângele maghiar curge. Gheorghiu Dej elogiază loialitatea «criticilor» lui Stalin", „Rușii acasă, 12 ani este de ajuns, se vor îneca în ei. Pentru aceasta trebuie să luptăm. Rușii acasă"; ibidem, dosar nr. 423, vol. IX, ff. 232-233.

[17] Vezi și Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, București, Fundația Academia Civică, 2001.

[18] ACNSAS fond Penal, dosarele nr. 311, 312, 423; ASRI, fond Penal, dosarele nr. 23064 și 25595.

Au fost formate mai multe loturi de studenți care au compărut în fața judecătorilor de la Tribunalul Militar Bucureşti, cele mai multe procese fiind judecate în prima jumătatea a anului 1957. Studenții au fost etichetați ca „elemente reacționare, fii ai foştilor exploatatori şi membri ai partidelor burghezo-moşiereşti, avocați, comercianți, foşti ofițeri şi preoți" care au trecut la „acțiuni contrarevoluționare intenționând ca prin acte de teroare şi crime ... să creeze dezordine şi să lovească în statul nostru democrat popular"[19]. Pedepsele nu au depăşit 5 ani de închisoare, dar mulți dintre studenți au fost trimişi, la expirarea pedepsei, cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan. Prin sentința nr. 481 a Tribunalului Militar Bucureşti din 1 aprilie 1957 au fost condamnați studenții medicinişti din lotul considerat a fi al „inițiatorilor". Alexandru Ivasiuc, şeful grupului, a fost condamnat la 5 ani închisoare corecțională, Mihai Victor Serdaru, Dan Stoica (student la Arhitectură) şi Mihai Rădulescu (student la Filologie) au primit 4 ani, Constantin Iliescu, Alexandru Tătaru, Remus Petcu 2 ani, Paul Iliescu, Vasile Brânzan 1 an, Christl Depner (studentă la Filologie) 6 luni închisoare corecțională, toți fiind încadrați la delictul de agitație publică. La 23 mai a fost dată sentința şi în cazul lotului de studenți de la Facultatea de Ştiințe Juridice (cei care au fost prezenți în 5 noiembrie în Piața Universității). Dan Mugur Rusiescki, şeful lotului, a fost condamnat la 4 ani închisoare, Radu Surdulescu şi Florin Caba, la 3 ani închisoare, Alexandru Malinescu (student an I I.A.T.C.) şi Eugenia Florescu, la 2 ani închisoare, Mircea Tatos, Aurel Moldovan şi Dan Constantin Stavarache (Facultatea de Medicină) la câte 1 an închisoare corecționala, Paul Mitroi, Alexandru Dincă şi Mihai Cezar Busuioc, la 6 luni închisoare, iar Radu Gabrea (Politehnică), Vladimir Trifu şi Marin Stănescu au fost achitați.[20] În februarie 1957 fusese judecat un alt lot de studenți, majoritatea de la Politehnică (şi ei găsindu-se în 5 noiembrie, la ora 15, în Piața Universității, cu intenția de a participa la manifestație). Tribunalul Militar Bucureşti i-a condamnat pentru delictul de „instigare publică" pe Horia Şerban Popescu la 1 an şi 6 luni închisoare corecționala, Marian Rozenzweig la 1 an închisoare, Tiberiu Ionescu la 6 luni, Adrian Cristea şi Nicoale Cernăianu la câte 4 luni închisoare corecțională.

O altă preconizată manifestație, stabilită pentru 15 noiembrie, va rămâne la stadiul de proiect incipient, inițiatorii săi (Mihai Stere Derdena, Dumitru Constantin şi Dan Onaca, studenți la Facultatea de Filosofie din Bucureşti) fiind arestați înainte de a putea transmite mai departe această inițiativă. Programul lor de revendicări prevedea retragerea imediată a trupelor sovietice de pe teritoriul României, desființarea cotelor obligatorii impuse țăranilor, dar şi alcătuirea unui guvern condus de Titel Petrescu, organizarea de alegeri libere şi reinstaurarea pluralismului politic[21]. Prin sentința 302 din 27 februarie 1957, Tribunalul Militar Bucureşti i-a condamnat pentru „crima de uneltire contra ordinii sociale" pe Mihai Derdena şi Dan Onaca la 5 ani închisoare, iar pe Constantin Dumitru la 1 an închisoare corecțională[22].

La mijlocul lunii noiembrie au mai fost operate şi ale arestări atât la Cluj, cât şi la Bucureşti.

Un grup de studenți de la Facultatea de Filologie-Istorie a Universității „Bolyai" a elaborat, cu ocazia constituirii asociaților studențeşti, un proiect de program care prevedea crearea unei asociații libere, democratice, autonome, cu legături cu alte asociații similare din străinătate, nesubordonată unor organe superioare centrale, autonomie universitară, desființarea frecvenței obligatorii[23]. În semn de solidaritate cu revoluționarii de la Budapesta, la şedința comitetului de conducere al Asociațiilor Studențeşti din 12 noiembrie 1956 unul dintre participanți, Varhegy István a propus ținerea unui moment de reculegere pentru tinerii

[19] ASRI, fond Penal, dosar nr. 23064, vol. II, f. 1.
[20] Ibidem, vol. V, ff. 391 r.-v.
[21] Al. Mihalcea, *Jurnal de ocnă*, Bucureşti, Editura Albatros, 1994, p. 429.
[22] ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 621, vol. I, f. 26v.
[23] Vezi textul în *1956. Explozia…*, p. 372.

căzuți în luptă[24]. Reținuți în 18 noiembrie 1956, cei cinci studenți, Varhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán, Eva Sarosy au fost anchetați și judecați în aprilie 1957 de Tribunalul Militar al Regiunii a III a Militare Cluj, care i-a condamnat pentru „agitație publică” la pedepse privative de libertate între 3 şi 7 ani[25]. Arestările studenților clujeni au provocat solidarizări în mediul universitar. În acest context se înscrie arestarea unui lot de profesori şi studenți de la Politehnica din Cluj, în frunte cu profesorul Raul Volcinski. Acesta a fost condamnat la muncă silnică pe viață, iar ceilalți membri ai grupului au primit condamnări de la 10 ani în sus.

La 22 noiembrie 1956 a fost arestat studentul filolog Paul Goma, motivele invocate fiind instigarea studenților să participe la acțiuni provocatoare în timpul revoluției din Ungaria şi scrierea unor fragmente cu conținut duşmănos pe care le-a citit în fața studenților de la secția Literatură şi Critică Literară[26]. O lună mai târziu, la 28 decembrie, a fost arestat şi colegul lui Goma, Horia Florian Popescu, cel cu care plănuise declanşarea unei greve prin care să ceară eliberarea colegilor lor arestați în luna octombrie şi începutul lui noiembrie. În decembrie au fost reținuți şi interogați de Securitate şi alți studenți de la Facultatea de Filologie, colegi cu Goma şi Popescu, fără însă să li se întocmească acte de trimitere în judecată. Sentința nr. 487 a Tribunalului Militar Bucureşti a fost dată la 3 mai 1957, Goma şi Popescu fiind condamnați la câte doi ani închisoare corecțională pentru delictul de agitație publică. Pedepselor mici aplicate de instanță li s-au adăugat însă ani de domiciliu obligatoriu.

În a doua jumătate a lunii noiembrie protestele se sting, însă tensiunile din mediile studențeşti continuă, datorită măsurilor represive luate de autorități. Deciziile conducerii de la Bucureşti au fost direcționate, într-o primă instanță, spre reprimarea brutală a oricărui protest. Biroul Politic al PMR a luat mai întâi decizia arestării studenților protestatari, iar în ceea ce priveşte pe studenții timişoreni s-a luat, aşa cum menționam, chiar măsură suspendării cursurilor din centrul universitar Timişoara. Lunile noiembrie 1956-ianuarie 1957 au fost marcate de arestările operate de Securitate printre studenți.

Campania represivă post-1956 a fost de proporții. La sfârşitul lunii noiembrie, într-o şedință cu instructorii teritoriali ai CC al PMR se preciza că erau deja condamnați 60 de studenți pentru care se propunea excluderea din UTM[27]. Este evident că cifrele oficiale nu reflectă totalitatea persoanelor care au fost reținute după protestele din toamna anului 1956. Doar la Timişoara în 30 octombrie au fost reținuți și anchetați de Securitate 900 de studenți. Amploarea protestelor care au cuprins în toamna anului 1956 mediile studențeşti este confirmată chiar de unul dintre liderii PMR, Petre Lupu, care declara că „dacă ar trebui să fie excluşi din UTM sau scoşi din universități ar trebui să excludem o masă foarte serioasă de tineri”[28]. Un an mai târziu, în raportul prezentat la şedința MAI din decembrie 1957, autoritățile anunțau că în cursul anului 1957, ca urmare directă a evenimentelor din toamna anului 1956, au fost identificate „242 elemente suspecte de activitate duşmănoasă”[29], fiind arestate 169 de persoane din rândul „elementelor contrarevoluționare”[30]. Conform unei alte statistici oficiale în 1957 au fost arestate 852 de persoane acuzate de „uneltire contra ordinii sociale”, la care se adaugă alte 327 persoane câte fuseseră arestate în 1956, 1017 persoane acuzate de „agitație publică” şi 78 de persoane pentru „răspândire de manifeste”[31].

În acelaşi timp mediile studențeşti au fost puse sub o strictă supraveghere. La 12 noiembrie 1956 rectoratele institutelor de învățământ superior trimiteau tuturor facultăților

---

[24] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 915, vol. I, f. 135.
[25] ACIMS, Recensământul populației concentraționare; ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 915.
[26] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 312, f. 2.
[27] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 45/1956, f. 29.
[28] Ibidem, f. 49.
[29] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 114, f. 226.
[30] Ibidem, f. 230.
[31] Ibidem, dosar nr. 53, f .79.

adrese prin care li se cerea o monitorizare atentă a tinerilor[32]. Printr-o decizie a Ministerului Învățământului, decanatele au fost obligate să afişeze, pentru a fi aduse la cunoştința studenților, articolele din regulamentul învățământului superior referitoare la frecvență, disciplină, şi sancțiunile legate de nerespectarea regulamentului[33]. Autoritățile au organizat adunări pentru condamnarea publică a celor implicați în proteste[34]. La consfătuirea din 13 decembrie 1956 cu primii secretari ai comitetelor regionale UTM, instructorii CC şi responsabilii de publicații şi a celorlalte instituții coordonate de CC al UTM, s-a decis ca până la 1 ianuarie 1957 să fie organizate adunări generale UTM în care „elementele duşmănoase" să fie puse în discuție şi excluse din organizație[35].

Forurile decizionale de la Bucureşti au trecut apoi la o evaluare a situației şi luarea măsurilor care să evite declanşarea în viitor a unei crize similare.

Au fost luate măsuri pentru „pacificarea" masei studențeşti. Încă de la începutul crizei, în luna octombrie Biroul Politic a decis mărirea burselor şi a stabilit noi criterii de acordare a acestora. În noiembrie au fost trimise pe teren echipe care să verifice condițiile din căminele şi cantinele studențeşti. Ministerul Învățământului a primit o suplimentare de buget de 750 000 lei pentru reparațiile necesare în campusurile studențeşti. Administrația a fost instruită să asigure studenților cele mai bune condiții în perioada examenelor (decembrie 1956), iar profesorii au primit instrucțiuni să fie mai indulgenți cu studenții în timpul examenelor.

„Curățarea" populației studențeşti de „elementele" care se împotriveau partidului a fost principala direcția spre care s-au îndreptat măsurile luate de autorități. „Trebuie să ştim câți duşmani mai există în țara noastră şi încearcă să lupte împotriva partidului nostru"[36] declara, în acest sens, într-o şedință de partid, Virgil Trofin, primul secretar al CC al UTM.

S-au introdus criterii noi de admitere în facultăți, revenindu-se la verificarea dosarelor candidaților şi s-a trecut la „epurarea" studenților[37]. La 13 noiembrie 1956 în şedința Biroului Politic s-a decis ca Ministerul Învățământului să întocmească un program concret de măsuri care să ducă la „îmbunătățirea compoziției sociale" a studenților[38], ceea ce însemna de fapt reactivarea „dosarului" pe baza căruia se putea intra în facultate la începutul anilor 50, contând apartenența politică şi originea socială a candidatului. Exmatriculările din facultăți au început imediat. Primii vizați au fost foştii deținuți politici cărora li se permisese în anii 1955-1956 revenirea în facultăți. În 19 noiembrie 1956, Ministerul Învățământului a trimis o circulară către toate instituțiile de învățământ superior solicitându-le ca, în termen de 7 zile, să trimită la Direcția generală a Învățământului Superior o situație a reînmatriculărilor din perioada 1955-1956, cerându-se în mod expres să se indice studenții care au avut condamnări politice[39]. Foştii deținuți politici au fost victimele colaterale ale mişcărilor studențeşti din toamna anului 1956, pentru că, deşi marea majoritate nu a avut nici o implicare în acțiunile protestatare, au fost primii vizați de măsurile represive ale autorităților[40]. Exmatricularea celor

---

[32] Arhivele Naționale, filiala municipiului Bucureşti (în continuare se va cita ANB), fond Institutul de Medicină şi Farmacie, dosar nr. 10/1956, f. 6.
[33] Ibidem.
[34] ANIC, fond 3 (CC al UTC), dosar nr. 38/1956, f. 173.
[35] Ibidem, f. 172.
[36] Ibidem, f. 111.
[37] În 23 noiembrie la o şedință cu activişti ai CC al PMR, unul dintre participanți declara că „va trebui să se introducă din nou rubrica în chestionarele studenților «ocupația părinților» înainte de 23 Aug. 1944 şi în prezent, să se vadă ce fiii sunt, de moşieri, de chiaburi, de funcționari sau de muncitori!"; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 45/1956, f. 25.
[38] *1956. Explozia…*, p. 243.
[39] ANB, fond Institutul de Medicină şi Farmacie, dosar 3/1956, f. 159.
[40] „Subsemnatul Lupăşteanu V. Octavian, domiciliat în Bucureşti, Raionul Gh. Gheorghiu Dej, Str. Spiru Haret No. 1, vă aduc la cunoştință următoarele: În ziua de 20 decembrie 1956, dată la care eram student în anul VI la Facultatea de Medicină Generală din Bucureşti, am fost exmatriculat în condițiile pe care le expun. În timp ce mă găseam în amfiteatrul Dr. V. Babeş pentru a asista la cursul de Igiena Muncii am fost chemat, împreună cu

cu „dosar” necorespunzător a început chiar în decembrie 1956-ianuarie 1957, fără să se țină cont de situația şcolară a celor exmatriculați[41], prin ordin direct al Ministerului Învățământului (ordinul ministrului prevedea exmatricularea tuturor celor care s-au făcut vinovați de diferite delicte). În câteva luni după declanşarea acestui val de excluderi şi exmatriculări, câteva zeci de studenți fuseseră deja victime unor acuze ca „fiu de preot”, „fii de moşieri, exploatatori”, „legionari”, sau că „îşi ascunseseră originea socială”.

Tonul campaniei de exmatriculări a fost dat de Nicolae Ceauşescu, membru al Biroului Politic al CC al PMR, care, într-un discurs ținut la Bucureşti, în 15 noiembrie 1956, recomanda eliminarea urgentă din facultăți a tuturor foştilor deținuților politici[42], dar şi a oricărui student care avea o atitudine critică față de regim, pentru a fi un exemplu pentru toți ceilalți studenți. „Să fie clar înaintea celorlalți ce consecințe are o purtare greşită şi că partidul nostru veghează asupra atitudinii lui”[43].

În 1957 a fost emisă hotărârea 1003/1957 „pentru îmbunătățirea compoziției sociale a studenților”. Pe baza acestei hotărâri s-a început o nouă campanie de exmatriculări din facultăți. Multe dintre aceste exmatriculări aveau loc în cadrul unor şedințe UTM sau adunări studențeşti, transformate în adevărate procese publice de demascare. Fii de preoți, de foşti ofițeri, de chiaburi, de condamnați politici, tineri „mistici”, „cosmopoliți”, „împăciuitorişti”, foşti deținuți politici, toți au fost vizați de noua hotărâre[44] .

După protestele studenților din toamna anului 1956 s-a trecut şi la o restructurare a UTM, liderii partidului considerând că organizația nu îşi făcuse suficient datoria, contribuind la declanşarea crizei. Conducerea UTM a convocat în luna noiembrie adunări cu studenții din toate centrele universitare pentru a fi discutate evenimentele din ultima perioadă.

La şedința activului CC al UTM din 18 noiembrie 1956, condusă de Virgil Trofin, primul secretat al UTM, discutarea activității organizație în rândul studenților în timpul evenimentelor din Ungaria a fost principalul punct pe ordinea de zi. Liderii UTM s-au văzut nevoiți să recunoască că membrii organizației din facultăți se găsiseră printre protestatari. Se

---

alți nouă colegi, de către Tov. Cernoiu Ion membru în comitetul U.T.M. al anului VI, într-o altă încăpere în care se aflau vreo douăzeci colegi membri UTM şi patru-cinci tovarăşi necunoscuți mie – ulterior am aflat că erau membri în org. de bază UTM din IMF – unde mi s-a adus la cunoştință de către tov. Cernoiu Ion că *„datorită evenimentelor din Ungaria şi situației internaționale considerăm că prin reînmatricularea dvs. s-a făcut o greşeală pentru că dvs. ați fost condamnați, pentru ce nu ştim, şi în consecință vă excludem din viața studențească”* (s.n.). Un alt tov. (din org. UTM – IMF) luând cuvântul ne-a spus că datorită faptului că *în trecut am uneltit împotriva statului democrat-popular şi am suferit o condamnare politică suntem considerați şi în prezent cu aceeaşi mentalitate, deci duşmani ai regimului, şi în consecință org. UTM a anului VI Med. Generală a luat hotărârea să ne excludă din rândurile studenților*. (s.n.) Acelaşi tovarăş ne-a spus că după două-trei zile vom primi fiecare decizia de exmatriculare (lucru care nu s-a produs nici până în prezent) dar că din acelaşi moment nu mai suntem primiți la cursuri şi stagii. (…) Apoi, fără să mi se dea dreptul la cuvânt am fost invitați să părăsim sala şi Institutul”; ANB, fond Institutul de Medicină şi Farmacie, dosar nr. 18/1956, f. 12. Documentul integral este reprodus de Ioana Boca, *Studenți în anii 50*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă, vol. I, 2002, pp. 234-235.

[41] Este cazul, spre exemplu, studentului medicinist Mircea Selten, din anul V de la Medicină Generală. Arestat în 1947 pentru că era membru al tineretului național-țărănist, condamnat la 10 ani închisoare, a fost eliberat în iunie 1956 şi în acelaşi an s-a reînscris la Facultatea de Medicină. Trei luni mai târziu a fost însă exmatriculat, prin ordin al Ministerului Învățământului. Într-un memoriu adresat ministrului, în februarie 1957, Selten solicita ca „ținând seama că mai am 3 semestre până la absolvirea facultății şi având în vedere că am 32 de ani, vârstă la care este foarte greu să încep pregătirea pentru altă meserie, vă rog să dispuneți să se revină asupra exmatriculării mele, pentru a-mi putea face o carieră, terminându-mi facultatea la care mai am atât de puțin”; ANB, fond Institutul de Medicină şi Farmacie, dosar 18/1956, f. 23.

[42] „…nu se mai poate întâmpla ca studenții din anul II să admită că în rândul lor să fie 6 studenți eliberați din închisoare. Cum se poate permite aşa ceva?”, în *1956. Explozia…*, p. 255.

[43] *Ibidem.*

[44] Vezi liste cu studenți exmatriculați în Adina Berciu-Drăghicescu, Ovidiu Bozgan, *O istorie a Universității Bucureşti, 1864-2004*, Editura Universității din Bucureşti, 2004, pp. 296-304; Ioana Boca, *Studenți în anii 50*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă”, vol. 1, 2002, pp. 236-242.

recunoştea că organizații întregi participaseră la acțiunile protestare. S-a decis excluderea imediată din UTM a tuturor elementelor „străine de politica partidului nostru, ... străine de ideile pentru care luptă clasa muncitoare”[45]. Erau vizați şi foştii deținuți politici, fiind propusă nu doar excluderea lor din UTM, ci şi exmatricularea din facultăți. Dacă organizațiile de bază se împotriveau excluderii unui student, organele superioare ale UTM aveau dreptul de a interveni, sancțiunile mergând până la dizolvarea întregii organizații. Excluderea din UTM trebuia însoțită de exmatricularea din facultate[46]. Epurarea îi viza pe toți cei bănuiți a fi împotriva partidului, chiar dacă nu se manifestaseră deschis[47]. Trofin recomanda chiar revenirea la practicile „demascărilor publice” de la începutul anilor 1950.

S-a trecut la o reevaluare a dosarelor tuturor membrilor organizației considerându-se că în instituțiile de învățământ superior exista un număr mult prea mare de „elemente necorespunzătoare”[48]. Fiecare membru urma să fie verificat minuțios, fiind desemnată o comisie de evaluare care să studieze fiecare caz.

În ceea ce priveşte conducerea organizațiilor de bază ale UTM, se recomanda verificarea acestora şi „infirmarea” lor în cazul în care nu corespundeau cerințelor partidului, chiar dacă erau printre studenții cu rezultate bune la învățătură. S-a dat astfel startul unei epurări la nivelul nu doar a simplilor membri ai organizației, ci chiar a conducerii UTM.

După protestele din toamna anului 1956 autoritățile au monitorizat cu atenție sporită mediile studențeşti. Securitatea a folosit toate mijloacele – informatori, delatori, filaj – pentru identificarea focarelor „reacționare” şi eliminarea lor din rândul studențimii. Valul de arestări din 1958-1959 – declanşat atât ca o reacție la protestele din 1956, cât şi ca o măsură preventivă, în contextul retragerii trupelor sovieticie – a amintit de teroarea de la începutul anilor 1950. Zeci de studenți au fost arestați în această perioadă, pentru mulți atitudinea din timpul protestelor din 1956 fiind factor agravant în stabilirea pedepsei. Arestaților li se adaugă alte zeci de studenți exmatriculați.

Amintim câteva nume din sutele de studenți care au căzut victime represiunii post-1956: Alexandru Bulai, Remus Resiga, Dumitru Arvat, Ioan Zane, Aurel Lupu (toți studenți ai Facultății de Filosofie din Bucureşti, arestați în decembrie 1957-martie 1958, condamnările mergând până la 18 ani de temniță grea[49]); Aurelian Popescu, Alexandru Zub, Mihalache Brudiu şi Dumitru Vacariu (studenți ai Universității din Iaşi, arestați în martie 1958 pentru că organizaseră, cu un an înainte „sărbătoarea de la Putna”, cu ocazia aniversării a 500 de ani de la înscăunarea lui Ştefan cel Mare[50]); Stela Pogorilovschi, Gloria Barna, Aurel Covaci, Grigore Vereş (studenți sau foşti studenți ai Facultății de Filologie din Bucureşti, arestați în martie 1958, printre acuzele aduse fiind şi atitudinea lor din timpul Revoluției maghiare[51]), Varo Ioan, Lako Elemer, Peterfi Irina, Vastag Ludovic, Pall Ludovic (studenți şi cadre didactice din Cluj, acuzați că în toamna anului 1956 s-au solidarizat cu Revoluția din Ungaria[52]).

Frământările societății româneşti din toamna anului 1956, care au culminat cu protestele deschise ale studențimii, au demonstrat liderilor comunişti că după 10 ani de la

---

[45] ANIC, fond CC al UTC, dosar nr. 38/1956, f. 102.
Trofin declara că „toate aceste elemente care deschis sau mai puțin deschis şi-au manifestat în această perioadă împotriva noastră trebuiesc imediat excluse şi nu avem puține”; Ibidem.
[46] Ibidem, dosar nr. 36/1956, f. 100.
[47] „Sunt elemente care nu s-au manifestat duşmănos nici deschis, nici nedeschis, dar cunoaştem că sunt elemente duşmănoase, fiii de moşieri, chiaburi, ce caută aceştia în organizație? În aceste cazuri cu chibzuială, cu grijă trebuiesc scoşi afară”; ibidem, dosar nr. 38/1956, f. 102.
[48] Ibidem, dosar nr. 36/1956, f. 102.
[49] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 845, vol. I, f. 58.
[50] Alexandru Zub, *Un program de redresare națională la Iaşi, în 1957*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1954-1956. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2000.
[51] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 1060.
[52] Ibidem, dosar nr. 915.

preluarea puterii, în ciuda unei politici agresive de implementare a unor noi valori, societatea românească mai avea disponibilităţi de revoltă, chiar dacă nu s-au manifestat la nivelul celor din Ungaria, Polonia sau Germania.

Studenţii au căutat diverse căi pentru a-şi transmite mesajele revendicative. Au încercat folosirea unui cadru instituţionalizat pentru a-şi exprima nemulţumirile, sperând să convingă autorităţile să le rezolve măcar o parte din doleanţe. Alţii s-au gândit şi la alte mijloace de presiunea asupra autorităţilor, cum ar fi o grevă, fără însă a trece la acţiuni concrete. A fost şi iniţiativa unui manifestaţii stradale care să poată implica şi alte categorii de populaţie. Existenţa unor informatori chiar din rândul studenţilor, supravegherea atentă de către autorităţi a mediilor studenţeşti şi, ca un factor determinant, invazia sovietică în Ungaria în 4 noiembrie 1956, au dus la eşecul acestor acţiuni. Însă, aşa cum declara unul dintre studenţii arestaţi atunci, credem că importantă a fost intenţia şi nu reuşita în sine. Iar reacţiile forurilor decizionale de la Bucureşti în timpul şi după criza studenţească demonstrează că într-un fel studenţii şi-au atins scopurile.

În ciuda anumitor scăpări, lipsuri, naivităţi, mişcarea studenţească din toamna anului 1956 a fost singura care a reuşit să organizeze o acţiune de protest cu un program bine stabilit, cu revendicări care vizau întreaga societate românească. Revendicările comune din toate centrele universitare arătă că doleanţele exprimate reprezentau cele mai stringente nevoi ale tinerilor şi ale societăţii româneşti în general. Inexistenţa unui centru de coordonare, lipsa unui sprijin din partea altor grupuri ale societăţii, acţiunile anticipate ale autorităţilor de oprire a oricăror mişcări au dus la eşuarea acestui protest.

Proteste muncitoreşti în România comunistă

Studierea caracteristicilor, amplorii şi obiectievelor protestelor muncitoreşti din România comunistă este îngreunată, în mod inevitabil, de puţinătatea lucrărilor de specialitate legate de istoria socială, în general, şi de sociologia clasei muncitoare din România modernă, în particular. Numeroase lucrări de istorie socială europeană (sec. XIX-XX), care au analizat şi caracteristicile protestelor muncitoreşti în diferite perioade şi în diverse ţări europene, constituie un punct de plecare pentru cercetările pe cazul românesc[1]. În lucrările de specialitate care discută caracteristicile protestelor muncitoreşti se subliniază faptul că muncitorii care lucrau în medii cu pericol sporit şi în condiţii dificile (cum ar fi industriile minieră şi petrolieră sau industria grea) au dezvoltat un spirit crescut de solidaritate umană şi profesională, ceea ce a condus la o capacitate ridicată a acestora de a se angaja în mişcări protestatare de amploare[2]. De asemenea, s-a observat că muncitorii din fabricile sau complexele industriale mari, cu forţă de muncă numeroasă, au avut o capacitate sporită de autoorganizare, dezvoltând tradiţii de „luptă" sindicală, ceea ce le-a permis să se coordoneze mai uşor în timpul acţiunilor de protest.

Greva – spontană sau organizată – a reprezentat forma cea mai des întâlnită a protestului muncitoresc. În acelaşi timp, muncitorii au folosit şi alte forme de protest, cum ar fi încetinirea ritmului de lucru şi, uneori, sabotarea procesului de producţie. La rândul lor, grevele, ca principală formă de protest, se împart în două mari categorii: greve defensive şi greve ofensive. Grevele defensive au ca obiect menţinerea unor beneficii (program redus de lucru, prime pentru lucrul în medii toxice sau cu periculozitate ridicată, furnizarea de echipament special de protecţie, acordarea de suplimente alimentare, etc.). Grevele ofensive pot avea ca obiect obţinerea unor drepturi precum cele menţionate mai sus sau pot avea obiective politice generale. În plus, existenţa unei tradiţii sindicale, precum şi a unei tradiţii muncitoreşti „din tată în fiu" în anumite locuri de muncă favorizează apariţia unor proteste muncitoreşti organizate, cu obiective şi programe clar conturate şi, prin urmare, cu şanse mai mari de succes.

De asemenea, grevele pot fi: violente sau non-violente; cu sau fără ocuparea locului de muncă; capabile sau nu să genereze greve de solidaritate; temporare sau cu durată nedeterminată. Un aspect important îl constituie solidarizarea celor aflaţi în grevă, cum ar fi alianţa dintre muncitorii calificaţi şi cei necalificaţi, precum şi susţinerea acordată de maiştri şi de personalul tehnic mediu sau cu studii superioare (ingineri). Capacitatea greviştilor de a rezista fizic şi psihic în cazul unor greve prelungite a depins şi de susţinerea pe care familiile greviştilor au primit-o de la colegii şi prietenii celor aflaţi în conflict cu regimul communist. Toate aceste elemente trebuie luate în considerare atunci când sunt analizate desfăşurarea şi urmările protestelor muncitoreşti care au avut loc sub regimuri dictatoriale comuniste.

Momentul cel mai semnificativ în istoria protestelor de masă cu participare muncitorească împotriva dictaturilor comuniste din Europa Centrală şi de Est a fost naşterea sindicatului liber „Solidaritatea" în Polonia, în august 1980. Despre această mişcare s-a scris

---

[1] Vezi, de exemplu, Eda Sagarra, *A Social History of Germany, 1648-1914*, London, Methuen, 1977; Jürgen Kocka, *Facing Total War. German Society 1914-1918*, Leamington Spa, Warwickshire, Berg Publishers, 1984; John M. Merriman, *The Red City. Limoges and the French Nineteenth Century*, New York, Oxford University Press, 1985; Roger Price, *A Social History of Nineteenth-Century France*, New York, Holmes & Meier, 1987; Tim McDaniel, *Autocracy, Capitalism and Revolution in Russia*, Berkeley, University of California Press, 1988; Allan Mitchell, Istvan Deak (coord.), *Everyman in Europe. Essays in Social History*, vol. II, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1990, Peter N. Stearns, Herrick Chapman, *European Society in Upheaval: Social History Since 1750*, New York, Macmillan, 1992; şi Peter N. Stearns (coord.), *The Other Side of Western Civilization. Readings in Everyday Life*, vol. II, Fort Worth, Harcourt Brace Jovanovich, 1992.

[2] Minerii, în special, au dovedit un spirit de solidaritate excepţional şi o capacitate sporită de a se angaja în proteste organizate, de lungă durată, vezi Stearns şi Chapman, *European Society in Upheaval*, p. 292.

enorm, datorită influenţei pe care a avut-o asupra evoluţiei comunismului nu numai în Polonia, ci şi în Europa de Est[3]. În cele ce urmează, vor fi menţionaţi doar cei mai importanţi factori care au determinat naşterea sindicatului liber polonez: caracterul specific al locurilor de muncă în care au fost iniţiate protestele, modul în care a fost condusă greva de la Gdansk şi contextul politic, economic şi social care a dus, în Polonia, la crearea alianţei dintre muncitori şi intelectualii critici, şi care a permis structurarea rapidă a sindicatului la nivelul întregii ţări[4]. În ce priveşte specificitatea locurilor de muncă în care s-a născut „Solidaritatea" trebuie menţionat faptul că şantierele navale de la Gdansk au constituit un mediu muncitoresc caracterizat prin condiţii de muncă dificile şi prin existenţa unei forţe de muncă numeroase, venită în mare parte din zone îndepărtate ale Poloniei şi care era dependentă de salariul primit pe şantier.

În privinţa tipului de protest care a dus la naşterea „Solidarităţii" trebuie menţionate următoarele elemente esenţiale. Greva de la Gdansk a fost: non-violentă, cu ocuparea locului de muncă şi non-stop. În continuare, au fost făcuţi alţi trei paşi importanţi, nemaiîntâlniţi în nici o altă ţară aflată sub regim comunist, care au dus la apariţia excepţionalului fenomen numit „Solidaritatea": apariţia grevelor de solidaritate în alte locuri de muncă de pe teritoriul ţării, crearea comitetelor de grevă inter-fabrică, menite să coordoneze grupurile de muncitori aflaţi în grevă şi solicitarea dreptului de a se înfiinţa un sindicat liber, independent de structurile sindicale oficiale[5]. Având în vedere influenţa deosebită pe care crearea „Solidarităţii" a avut-o asupra prăbuşirii regimurilor comuniste din Europa Centrală şi de Est, se poate afirma că o analiză a protestelor publice şi a revoltelor muncitoreşti din România comunistă nu poate face abstracţie de modul în care s-au desfăşurat evenimente similare în mediile muncitoreşti din Polonia comunistă.

După cum s-a afirmat mai sus, cercetarea sistematică a istoriei sociale a mediilor muncitoreşti din România comunistă se află de-abia la început. Cu toate acestea, pe baza datelor pe care le avem la îndemână în acest moment, se poate afirma că perioada comunistă din România se poate împărţi, în funcţie de caracteristicile principale ale protestelor şi revoltelor muncitoreşti, în trei mari perioade, după cum urmează: (1) 1945-1958; (2) 1958-1977; şi (3) 1977-1989. Aceste trei perioade vor fi analizate luând în considerare caracteristicile generale ale protestelor muncitoreşti discutate mai sus.

Prima perioadă, 1945-1958, se caracterizează prin proteste spontane, non-violente, defensive, de mică amploare, generate de condiţiile grele de muncă, de mărirea normelor de lucru sau de neplata salariilor. Informaţiile privind aceste proteste provin, în cea mai mare parte, din mărturii orale. Coroborarea informaţiilor provenind din diverse surse indică faptul

---

[3] Vezi, în special, Alain Touraine, François Dubet, Michel Wieviorka, Jan Strzelecki, *Solidarity. The Analysis of a Social Movement. Poland 1980-1981*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983; Jadwiga Staniszkis, *Poland's Self-Limiting Revolution*, Princeton, Princeton University Press, 1984; David S. Mason, *Public Opinion and Political Change in Poland, 1980-1982,* Cambridge, Cambridge University Press, 1985; Michael D. Kennedy, *Professionals, Power and Solidarity in Poland. A Critical Sociology of Soviet-Type Society*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991; Roman Laba, *The Roots of Solidarity. A Political Sociology of Poland's Working-Class Democratization,* Princeton, Princeton University Press, 1991; şi Michael H. Bernhard, *The Origins of Democratization in Poland. Workers, Intellectuals, and Oppositional Politics, 1976-1980*, New York, Columbia University Press, 1993.

[4] În Polonia comunistă, bazele alianţei dintre clase au fost puse, practic, prin crearea Comitetului pentru Apărarea Muncitorilor (Komitet Obrony Robotników – KOR), care a fost fondat de 14 intelectuali polonezi în luna septembrie 1976. Obiectivul principal al KOR l-a constituit acordarea de asistenţă victimelor reprimării revoltelor muncitoreşti din iunie 1976. Activitatea KOR a fost structurată pe două niveluri: 1) acordarea de ajutor medical şi financiar victimelor represiunii şi familiilor acestora şi 2) oferirea de informaţii cu privire la victimele represiunii prin intermediul scrisorilor deschise şi al manifestelor. Printre membrii KOR s-au numărat: Jacek Kuron, Edward Lipinski, Jan Jozef Lipski şi Adam Michnik; vezi Bernhard, *The Origins of Democratization in Poland*, pp. 76-99.

[5] Pentru detalii suplimentare, vezi Kennedy, *Professionals, Power and Solidarity in Poland*, p. 56.

că aceste proteste s-au produs, în general, în locuri de muncă în care existau tradiții muncitoreşti din perioada interbelică, cum ar fi industria petrolieră (în special în Valea Prahovei), industria minieră (Valea Jiului), industria construcțiiilor de maşini şi industria siderurgică (cum ar fi uzinele „Grivița", „23 August" şi „Vulcan" din Bucureşti, sau combinatele siderurgice de la Reşița şi Hunedoara). De asemenea, proteste de mică amploare au avut loc în porturile fluviale Galați, Brăila şi Turnu Severin[6].

Anumite mărturii susțin ipoteza că muncitorii protestatari aveau încă o oarecare încredere în liderii comunişti provenind din mediile muncitoreşti şi că diferențierea între „noi" (poporul) şi „ei" (nomenklatura) nu opera încă la nivelul întregii societăți româneşti. Astfel, într-un document provenind din arhivele postului de radio Europa Liberă se vorbeşte despre o vizită efectuată de către Gheorghe Apostol, membru al Biroului Politic al CC al PMR şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, la Combinatul Siderurgic Hunedoara, în martie 1954, cu prilejul inaugurării unui nou furnal. Cu acea ocazie, se spune în document, o delegație a muncitorilor s-a prezentat în fața înaltului demnitar comunist cu o listă de cereri dintre care cele mai importante erau: creşterea salariilor, acordarea de echipament de protecție de către combinat, furnizarea la timp a lemnului de foc pe timp de iarnă şi soluționarea problemei locuințelor pentru muncitori, având în vedere că mulți dintre aceştia locuiau în barăci. Deşi li s-a promis că problemele lor vor fi rezolvate, situația muncitorilor nu s-a îmbunătățit în urma vizitei lui Apostol[7].

Salariile insuficiente stăteau la baza unei alte probleme cu care se confruntau autoritățile comuniste, şi anume, aceea a furturilor din întrepriunderi. În general, bunurile sustrase se împărțeau în două mari categorii: bunuri care puteau fi vândute sau schimbate pentru alte bunuri sau pentru alimente şi materiale folosite în gospodărie pentru reparații sau îmbunătățiri[8]. Lipsurile şi mizeria din cartierele muncitoreşti bucureştene sunt evocate de numeroase mărturii, precum, spre exemplu, descrierea condițiilor de viață din cartierul Grivița din Bucureşti, considerat un „bastion al clasei muncitoare", datată decembrie 1955. Unii muncitori ceferişti, se arată în document, în special mecanici de locomotivă, obişnuiau să cumpere produse alimentare din provincie (carne, brânză, ouă, etc.) la prețuri reduse şi să le revândă în Bucureşti pentru a-şi suplimenta câştigurile mizere[9]. O altă mărturie, din luna iunie 1958, vorbeşte despre consumul de alcool în rândurile muncitorilor, care, se spune în document, „în zilele de salariu se grăbesc spre cârciumi şi deseori se întorc acasă fără nici un ban". Din acest motiv, se spune mai departe în document, în zilele de salariu, numeroase femei îşi aşteptau soții la poarta fabricilor pentru a-i împiedica să-şi cheltuie toți banii pe băutură[10]. În linii mari, această perioadă – caracterizată prin proteste sporadice şi de amploare redusă, care nu au afectat în vreun fel elita Partidului Muncitoresc Român în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej – se încheie în jurul anului 1958.

Se poate afirma că, odată cu retragerea trupelor sovietice din România, în anul 1958, pentru clasa muncitoare din România începe o nouă perioadă, ce se va întinde până în anul 1977. Perioada 1958-1977 se caracterizează prin strategia de „naționalizare" a modelului sovietic pe care elita conducătoatre de la Bucureşti a aplicat-o pentru a se menține la putere în urma valului de destalinizare lansat în anul 1956 de liderul de la Kremlin, Nikita Hruşciov, în urma Congresului XX al PCUS. Această strategie s-a bazat pe revenirea la valorile naționale

[6] Pentru o trecere în revistă a unui număr de 35 de proteste publice şi revolte muncitoreşti din România comunistă vezi Tabelul 1 în Dragoş Petrescu, *A Threat from Below? Some Reflections on Workers' Protest in Communist Romania*, în „Xenopoliana", anul VII, nr. 1-2, 1999, pp. 165-168.

[7] OSA/RFE Archives, Romanian Fond, Unit No.300/60/1/837, Item 11095/54: 3-4.

[8] Un electrician care lucrase la Combinatul Siderurgic din Hunedoara în perioada 1951-1954 îşi amintea că muncitori furau cabluri, bucăți de tablă şi, practic, orice obiect „care le cădea în mână". OSA/RFE Archives, Romanian Fond, Unit No. 300/60/1/837, Item 11095/54: 3.

[9] *Ibidem*, Item 4019/56: 4.

[10] *Ibidem*, Item 4623/58: 2.

şi pe un program de industrializare forţată. Acest program a dus la creşterea populaţiei angajate în industrie şi, respectiv, la scăderea ponderii populaţiei angajate în agricultură. Astfel, populaţia angajată în industrie a crescut de la 19,2% în 1960 la 30,6% în 1975. În acelaşi timp, ritmul industrializării a fost mai înalt decât ritmul urbanizării, ceea ce a făcut ca forţa de muncă din industrie să fie formată în principal din muncitori navetişti, cu alte cuvinte din muncitori care locuiau la sat. De exemplu, în cazul Întreprinderii de Automobile Piteşti (IAP), la nivelul forţei de muncă existente la 31 iulie 1971, 57,5% din totalul acesteia era formată din navetişti[11]. Clasa muncitoare din România comunistă (inclusive maiştrii) a crescut de la 23,7% din totalul populaţiei în 1956, la 39,9% în 1966 şi la 54,3% în 1977. În cifre absolute, datele oficiale arătau o creştere de la 2 212 500 persoane în 1960, la 3 018 700 în 1965 şi la 4 089 100 persoane în 1972[12].

Această creştere numerică rapidă a dus însă la o hibridizare socială cu efecte imediate în privinţa pierderii tradiţiilor muncitoreşti în marile centre industriale ale ţării. Astfel, o mărturie orală din decembrie 1955 indică faptul că la acea dată se putea observa deja că doar muncitorii mai în vârstă mai dovedeau un anumit spirit de solidaritate, iar această tendinţă s-a agravat odată cu creşterea numărului de angajaţi, mulţi dintre aceştia provenind din zonele rurale[13]. Se poate astfel argumenta că, în perioada analizată, între clasa muncitoare şi regimul communist s-a produs o acceptare tacită, ceea ce a dus şi la o incidenţă mai redusă a protestelor din mediile muncitoreşti. Cu toate acestea, existenţa unor conflicte de muncă punctuale, spontane, defensive şi de amploare redusă nu poate fi exclusă. Mai mult, există dovezi clare că în această perioadă au avut loc iniţiative individuale curajoase, ale unor muncitori care nu s-au lăsat impresionaţi de liberalizarea simulată de regimul communist de la Bucureşti după aprilie 1964. Cazul cel mai spectaculos în acest sens îl constituie iniţierea, în noiembrie 1968, a opoziţiei deschise faţă de regim a muncitorului electromecanic Vasile Paraschiv, semnatarul de mai târziu al scrisorii de denunţare a nerespectării drepturilor omului către Conferinţa de la Belgrad iniţiată de Paul Goma. Conform propriilor declaraţii, Paraschiv a decis, în urma Plenarei CC al PCR din aprilie 1968, prin care au fost reabilitaţi o serie de militanţi comunişti, că nu mai poate fi de acord cu „politica, practicile şi metodele de lucru” ale partidului[14].

Prima mişcare muncitorească de amploare din perioada Ceauşescu a fost revolta minerilor din Valea Jiului din august 1977: 35 000 de mineri dintr-un total de 90 000 au intrat în grevă, punând capăt perioadei de acceptare tacită de către clasa muncitoare a regimului comunist din România. Greva a început la mina Lupeni, unde s-au adunat şi minerii din celelalte mine din regiune: Cazda, Uricani, Bărbăţeni, Vulcan, Paroşeni, Aninoasa, Livezeni, Dîlja, Petrila. Greva s-a declanşat în dimineaţa zilei de 1 august la mina Lupeni, şi a avut toate caracteristicile unui protest muncitoresc matur: a fost o grevă non-violentă, cu ocuparea locului de muncă şi pe durată nedeterminată. Despre dsfăşurarea aceastei explozii sociale există trei mărturii ale unor participanţi direcţi: o scrisoare din 18 septembrie 1977, trimisă către Europa Liberă, sub semnătura a 22 de mineri în numele unui grup de 800 de oameni; o scrisoare semnată doar cu iniţialele I.D., trimisă de la Petroşani 10 septembrie; o mărturie orală mai târzie, din 1986, oferită lui N.C. Munteanu pentru Europa Liberă de un grevist,

---

[11] Vezi C. Ştefănescu, C. Moroşan, I. Soare, *Monografia Uzinei de Autoturisme Piteşti*, Piteşti, 1972, pp. 20-21, p. 26.

[12] Andreas C. Tsantis, Roy Pepper (coordonatori), *Romania. The Industrialization of an Agrarian Economy Under Socialist Planning*, Washington D. C., The World Bank, 1979, pp. 542-43.

[13] OSA/RFE Archives, Romanian Fond, Unit No. 300/60/1/837, Item 4019/56: 5.

[14] Paraschiv a ieşit din PCR în noiembrie 1968, începând astfel de unul singur o luptă inegală pentru respectarea drepturilor omului de către regimul comunist de la Bucureşti; vezi *Declaraţie a învinuitului Vasile Paraschiv privind concepţia sa politică şi materialele trimise postului de radio Europa Liberă (13 noiembrie 1976)*, în Oana Ionel, Dragoş Marcu (coordonatori), *Vasile Paraschiv – Lupta mea pentru sindicate libere în România*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 166.

Istvan Hosszu, un miner de origine etnică maghiară. La acestea se adaugă mărturia referitoare mai ales la represiunea care a urmat, depusă de un fost miner de la Lupeni la Amnesty International în 1978[15].

Trebuie menționat că greva minerilor din Valea Jiului a fost, în esență, o grevă defensivă, provocată de revenirea la programul de lucru de opt ore, nerespectarea zilelor de repaos, penalizările pentru nerespectarea normelor cu până la 30-35% din salarii, înăsprirea legislației privind pensionarea – este vorba de Legea 3 din 30 iunie 1977 privind pensiile de asigurări sociale de stat şi asistență socială – pe fondul înrăutățirii generale a condițiilor de muncă şi de viață din Valea Jiului[16]. Greviştii au ales un comitet de grevă condus de trei persoane: doi ingineri – Ioan Dobre şi Jurcă, precum şi „o femeie din activul de partid şi de UTC de la Lupeni"[17]. A fost înființat şi un post de coordonare a grevei, în clădirea unei stații de pompare de la mina Lupeni. Cei trei lideri improvizați ai minerilor au pregătit o listă de 17 revendicări, aprobată de ansamblul participanților, pe care au cerut să o prezinte personal lui Nicolae Ceauşescu[18]. Pe data de 2 august, autoritățile au trimis la fața locului, pentru a negocia cu greviştii, o delegație compusă din înalți demnitari, condusă de doi membri CPEx: Ilie Verdeț, prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, şi Gheorghe Pană, preşedintele Consiliului Central al UGSR şi ministru al Muncii. Tratativele însă eşuează, minerii exprimându-şi neîncrederea totală în echipa respectivă[19]. Au fost luați ostateci şi obligați să-l contacteze telefonic pe Ceauşescu, pentru a-i cere să vină la fața locului. A doua zi, pe 3 august, acesta a sosit în Valea Jiului. Aflat în fața greviştilor, Ceauşescu a fost constrâns să se declare de acord cu toate revendicările acestora, inclusiv cu cererea de a nu pedepsi pe nimeni pentru participarea la grevă. În consecință, minerii au decis să reia lucrul, unii intrând în schimb chiar în aceeaşi zi.

---

[15] Primele două mărturii, împreună cu documentele Amnesty, au fost publicate în „Roumanie. Crise et Répression: Un dossier de L'Alternative", Supplément au no. 20, Janvier 1983, pp. 13-15. Interviul de aproape şase ore dat de Hosszu după ce a părăsit România în 1986, a fost publicat precedat de o prezentare a acestor evenimente de către Mihnea Berindei în „L'Autre Europe", nr. 11-12, 1986, pp 152-160. După estimările lui Hosszu, între 30 000 şi 35 000 de mineri au intrat în grevă. Pentru un rezumat al celor povestite de Hosszu, vezi OSA/RFE Archives, Romanian Fond, Unit 300/60/1/837, Item 1750/86.

[16] Vezi textul complet al Legii 3 din 30 iunie 1977 privind pensiile de asigurări sociale de stat şi asistență socială şi comentarii pertinente privind cauzele grevei în Ioan Velica, Dragoş Ştefan Velica, *Lupeni '77. Laboratorul puterii*, Deva, Editura Polidava, 2002, pp. 39-71. Vezi și OSA/RFE Archives, Romanian Fond, Unit 300/60/1/837, Item 1750/86: 572. Alte mărturii privind cauzele şi desfăşurarea grevei din Valea Jiului, luate la douăzeci de ani de la evenimente, vezi în Mihai Barbu, Gheorghe Chirvasă, *După 20 de ani. Lupeni '77–Lupeni '97*, Petroşani, Cotidianul „Matinal" & Editura Cameleonul, 1997.

[17] În mărturia sa, Hosszu regretă că nu cunoştea numele ei, dar auzise că, până la data la care depunea mărturie, fusese deja eliberată din închisoare. Cele trei persoane nu erau organizatorii, ci cei care s-au impus pentru a formula nemulțumirile şi a evita exploziile de violență.

[18] Lista includea 17 revendicări: reintroducerea programului de lucru de şase ore; reducerea vârstei de pensionare la cincizeci de ani; revenirea la acordarea de ajutoarele sociale şi pensiile de invaliditate anulate de Legea 3/1977; îmbunătățirea condițiilor de lucru şi de securitate în mină; îmbunătățirea aprovizionării cu alimente şi a îngrijirii medicale în Valea Jiului; crearea de locuri de muncă în industria uşoară din Valea Jiului pentru femei (cu alte cuvinte, crearea de locuri de muncă pentru soțiile şi fiicele minerilor); eliminarea corupției la toate nivelurile; autorizarea transferurilor fără penalizări; înlocuirea medicilor care erau în subordinea directă a secretarului de partid; revenirea la drepturile pe care le aveau minerii în 1955-1957 (salopete şi echipament de lucru gratuite, două mese calde pe zi gratuite); suprimarea penalităților salariale; crearea de comitete muncitoreşti la nivel de întreprindere abilitate să destituie directorii incapabili sau corupți; informație corectă prin mass-media despre cauzele şi desfăşurarea grevei; semnarea unui acord prin care Ceauşescu în persoană să se angajeze că nici un grevist nu va avea de suferit. Pentru detalii, OSA/RFE Archives, Romanian Fond, Unit 300/60/1/837, Item 1750/86: 573, şi mărturiile incluse în „Roumanie. Crise et Répression" şi „L'Autre Europe".

[19] Din echipă mai făceau parte Constantin Băbălău, ministrul Minelor, Petrolului şi Geologiei; Ilie Rădulescu, primul secretar al Comitetului Județean de partid Hunedoara; Clement Negruț, primarul şi primul secretar al Petroşaniului şi directorii generali ai Combinatului Huilei.

Trebuie menționat că autoritățile comuniste au răspuns foarte diferit în cazul grevei minerilor în comparație cu mişcarea Goma, pe care Ceauşescu a catalogat-o ca pe o acțiune de denigrare a României de către „agenturi” străine, recomandând suprimarea ei imediată. Revolta muncitorilor, grupul social pe care partidul comunist pretindea că îl reprezintă, a stârnit derută în conducerea de partid. Prin urmare, reacția regimului a fost mult mai precaută. Pe 4 august, în prima şedință CC de după întoarcerea lui Ceauşescu din Valea Jiului, amploarea evenimentelor era minimalizată prin folosirea unui limbaj eufemistic (cuvântul grevă este evident evitat), în timp ce deplasarea făcută de secretarul general la chemarea minerilor este tratată ca o obişnuită „vizită de lucru”[20]. Cu acest prilej, se discută doar despre „probleme legate de organizarea muncii”, care necesită luarea unor măsuri de urgență pentru satisfacerea unora dintre doleanțele minerilor legate de aprovizionarea cu alimente în zonă, calitatea serviciilor medicale, asigurarea de locuri de muncă pentru soțiile minerilor, eliminarea corupției, etc. Răspunderea pentru această situație era pusă de la bun început pe seama activului de partid din zonă şi a Direcției Minelor, hotărându-se constituirea unei comisii a CC, sub conducerea lui Verdeț, care să investigheze nivelul responsabilităților pe plan local[21].

În urma anchetei partidului, apare în raportul de uz intern o primă definiție a evenimentelor din Valea Jiului: „neajunsurile“ provocate de organele locale „au determinat anumite nemulțumiri şi o atmosferă necorespunzătoare în rândul unor categorii de oameni ai muncii îndeosebi din întreprinderile miniere, care au condus în primele zile ale lunii august la dezorganizarea producției, manifestări de indisciplină şi dezordine, cu influențe negative asupra îndeplinirii planului de stat la producția de cărbune”. Interesant de remarcat este faptul că motivele revoltei erau destul de corect identificate, corespunzând în general revendicărilor minerilor: „aprovizionarea necorespunzătoare a populației cu produse industriale şi agroalimentare, neasigurarea asistenței medicale corespunzătoare, slaba gospodărire a fondului locativ, neluarea la timp a măsurilor necesare în vederea prevenirii şi lichidării unor abuzuri şi tendințe de favoritism, insuficienta receptivitate față de unele probleme de viață ale personalului muncitor”[22]. La toate acestea, se adăugau şi condițiile mizere de lucru, prezentate sub forma rămânerii în urmă față de programul de mecanizare stabilit şi a calității necorespunzătoare a întreținerii şi reparațiilor utilajelor. Acestea determinau frecvente defecțiuni şi întreruperi din muncă în abataje, imputate muncitorilor[23]. În plus, se menționau şi problemele generate de lipsa cronică a personalului direct productiv, ceea ce rezultase în generalizarea lucrului obligatoriu duminicile[24]. Din aceste motive, raportul menționa că se

---

[20] Pentru rolul „vizitelor de lucru” în asigurarea suportului popular al regimului Ceauşescu după preluarea puterii, vezi Cristina Petrescu, *Vizitele de lucru, un ritual al Epocii de aur*, în Lucian Boia (coordonator), *Miturile comunismului românesc*, vol. II, Bucureşti, Editura Universității Bucureşti, 1997, pp. 105-111; reluat în Lucian Boia, (coordonator), *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Nemira, 1998, pp. 229-238.

[21] La această şedință nu a participat decât un număr foarte restrâns de membri ai CC: Janos Fazekas, Ion Ioniță, Iosif Uglar, Teodor Coman, Nicolae Nicolaescu, Nicolae Bozdog, Gheorghe Bobocea, Nicolae Popovici, Vasile Potop, Silviu Curticeanu, Ion Ceterchi. Vezi „Stenograma şedinței de lucru a CC din 4 august 1977”, ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 91/1977, ff. 1-7.

[22] Vezi „Raport privind activitatea politică, economică şi socială din municipiul Petroşani” (de fapt, din Valea Jiului, după cum reiese din program, n.n.), datat 29 august 1977, în ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 12/1977, f. 34 r.v.

[23] Spre exemplu, în raport putem citi: „Producția extrasă cu tăiere mecanizată este de numai 22,4%, iar cea extrasă din abataje complet mecanizate de 7,42%. În programul de mecanizare pentru perioada 1976-1977, a fost prevăzută aducerea din import şi introducerea în abataje a 9 complexe şi 12 combine pentru strate groase, din care până în prezent s-au procurat numai 6 şi respectiv 4 bucăți; din cele 6 maşini de extractie prevăzute nu s-a adus nici una, iar din 160 stații de transformare în construcție antigrizitoasă s-au procurat doar 37; de asemenea nu s-a adus nici un explozor din 293 prevăzute”. Vezi *Ibidem*, ff. 34 v.-35 r.

[24] Raportul nefavorabil dintre personalul auxiliar şi cel productiv era perceput de muncitori ca o nedreptate a regimului. „În acest an, ponderea muncitorilor direct productivi a fost de 39% față de personalul de deservire ce reprezenta 50%”, era menționat în raport. Această situație genera la rândul ei supraîncărcarea volumului de

ajunsese în situația în care „organizarea lucrului în zilele de repaos şi creşterea numărului de penalizări ca urmare a nerealizării normelor şi planului de producție au generat unele nemulțumiri în rândul personalului muncitor din subteran”[25]. Erau desemnate ca vinovate pentru această „stare de lucruri”: organele şi organizațiile de partid locale, Ministerul Minelor, Petrolului şi Geologiei, conducerea Centralei cărbunelui Pietroşani şi consiliile oamenilor muncii din intreprinderile miniere. Cu alte cuvinte, vinovăția era delegată la nivele inferioare de decizie, „conducerea superioară” a partidului nepunându-şi problema unei autocritici care să ducă la revizuirea viziunii staliniste asupra transformării economico-sociale a României.

Raportul menționa măsurile deja luate şi pe cele preconizate pentru remedierea situației, legate de reorganizarea producției pentru asigurarea personalului pentru trecerea la programul de lucru de şase ore (care a fost reintrodus imediat, începând din 8 august), de „dezvoltarea fondului locativ”, „îmbunătățirea aprovizionării cu produse agroalimentare şi industriale” şi a „asistenței medico-sanitare”, dar şi de „îmbunătățirea activității” de partid, sindicat şi UTC în „domeniul organizatoric şi politico-educativ”[26]. De asemenea, merită menționat că tuturor celor ce lucrau direct în mină li s-au majorat salariile cu 5% începând chiar cu 1 septembrie 1977 şi li s-a asigurat câte o masă caldă pe zi din cele două cerute[27]. Concluzionând, autoritățile comuniste nu au folosit direct forța pentru reprimarea grevei. Totuşi, începând chiar din august, au fost luate măsuri preventive pentru împiedicarea unei noi solidarizări a minerilor: până la 4000 de oameni dintre participanții la revoltă au fost forțați să se mute din Valea Jiului în alte zone miniere din țară, în multe cazuri fiind şi retrogradați[28]. Mai mult, principalii animatori ai grevei au fost în final arestați, judecați şi condamnați[29]. În sfârşit, există şi cazuri în care s-a mers până la lichidare fizică[30].

Altfel, pentru Ceauşescu remediul problemelor ridicate de mineri consta în „ridicarea nivelului ideologic“ în vederea inducerii unor „convingeri materialiste despre lume şi viață” şi a „combaterii concepțiilor mistico-religioase”. În acest scop, măsurile ce se impuneau, după secretarul general erau atragerea minerilor în activitățile legate de festivalul Cântarea

---

muncă al muncitorilor prin „recurgerea în tot mai mare măsură la organizarea activității în zilele de repaos; astfel, în 7 luni din acest an 13,7% din producția de cărbune s-a realizat în zilele de repaos față de numai 1,4% în 1974“; *Ibidem*, f. 35 v.

[25] Raportul adaugă: „În primele 7 luni din acest an, din cele 10 întreprinderi miniere, la un număr de 6 personalul tehnic, administrativ şi muncitorii din sectoarele de servire (abataj) au fost penalizați lună de lună”. Textul precizează de asemeni că în ultimul trimestru peste 40% din cei 9300 muncitori acordanți (adică lucrând în acord global, n.n.) nu şi-au realizat normele de muncă”. *Ibidem*, f. 25 r.-26 v.

[26] Programul de măsuri care a însoțit raportul detaliază măsurile, desemnând şi responsabilii respectivi. *Ibidem*, dosar nr. 18/1977, ff. 83-93.

[27] Discuțiile cu privire la această hotărâre s-au purtat în şedința CPEx din 12 septembrie 1977. Elena Ceauşescu este cea care s-a opus definitiv revendicării minerilor, susținută parțial şi de Ceauşescu, de a primi câte două mese pe zi, spunând că le este de ajuns câte una la intrarea în mină. Vezi Ibidem, dosar nr. 100/1977, 23 v. Mărturia lui Hosszu ne arată că, treptat, situația a revenit la cea anterioră grevei: programul de lucru a revenit la opt ore, clauzele din legea pensiilor s-au aplicat restrictiv, singurele îmbunătățiri vizibile fiind cele din domeniul asistenței medicale și a asigurării de locuri de muncă. Vezi „L'Autre Europe”, nr. 11-12, 1986, pp. 160.

[28] În privința acestei cifre, datele furnizate de foştii participanți pentru Amnesty International coincid cu numărul de mineri nou angajați în Valea Jiului, conform datelor oficiale. Pentru datele furnizate de mineri privind transferurile forțate, inclusiv o listă de persoane adoptate de Amnesty International, vezi „Roumanie. Crise et répression”, pp. 14-15. Pentru datele oficiale privind pregătirea de noi muncitori în domeniul mineritului, vezi „Consfătuirea de lucru cu primii secretari şi secretarii cu probleme organizatorice, cu Comitetele județene de partid din 21-23 septembrie 1977”, ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 106/1977, f. 66 v.

[29] Vezi Ioan Velica, Dragoş Ştefan Velica, *Lupeni '77 – Laboratorul puterii*, în *Romulus Rusan (ed.),. Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, Bucureşti, Academia Civică, 2003, pp. 66-68.

[30] Vezi cazul Dumitru Blaj, urmărit constant de Securitate până în 1980, când a dispărut brusc, fiind ulterior găsit mort la morgă, conform mărturiei soției sale, reprodusă în Andreea Iacob, *Anti-solidaritatea. Represiunea asupra greviştilor mineri din 1977*, în Ruxandra Cesereanu, (coord), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, p. 270.

României, participarea la coruri, fanfare, brigăzi artistice[31]. Pe scurt, greva dezvăluise că minerii nu deveniseră încă „oameni noi" şi în acest sens trebuia acţionat. Este interesant de remarcat modul în care a fost tratată greva în discuţiile din cadrul partidului: problemele în legătură cu „aşa-zisele evenimente din Valea Jiului", după formularea oficială nu s-au pus niciodată deschis. Din toate documentele şedinţelor purtate în cadrul partidului, reiese că discuţiile au fost mereu purtate într-un limbaj pur ideologic, care avea drept scop minimalizarea amplorii protestului şi falsificarea adevăratei semnificaţii a primei mari greve pur muncitoreşti cu care se confrunta PCR de la luarea puterii. În prima Plenară a CC de după grevă, care a avut loc abia la 26-27 octombrie, în informarea oficială făcută de Verdeţ cu acest prilej, completată de Ceauşescu, nu se vorbeşte decât de „nemulţumiri (…) pe fondul unei acumulări de nereguli, abuzuri şi încălcări grave ale legilor şi hotărârilor CC", ca şi cum la originea grevei nu s-ar fi aflat însăşi politica partidului, ci modul defectuos în care ea a fost aplicată la nivel local[32].

Greva minerilor din Valea Jiului, deşi a reprezentat un protest bine organizat şi de care regimul a trebuit să ţină seama, a avut obiective mai ales economice, cu referire directă la problemele locale. Mai mult, simplul fapt ca greviştii au ţinut să discute personal cu Ceauşescu arată că aceştia aveau încă impresia că secretarul general al PCR nu era corect informat cu privire la situaţia din ţară şi că muncitorii sperau că, odată pus în temă, el va lua măsurile ce se impuneau. Totuşi, pe parcursul grevei, protestul a îmbrăcat şi nuanţe politice, sloganul cu care au fost întâmpinaţi trimişii partidului fiind „Lupeni 29" şi „Jos burghezia proletară!". Mai mult, Ceauşescu a fost huiduit şi batjocorit atunci când a încercat să negocieze revendicările. Ulterior, datorită faptului că autorităţile au început persecuţiile împotriva participanţilor imediat după grevă, în ciuda asigurărilor date personal de secretarul general că nu vor fi repercusiuni, cel puţin o parte a foştilor grevişti s-a radicalizat[33]. Se poate chiar considera că gestul de a trimite o scrisoare la Europa Liberă a marcat politizarea criticilor aduse de mineri regimului comunist. Greviştii nu şi-au propus crearea unui sindicat liber independent, care să le apere interesele[34]. Totuşi, tardiv, unii dintre ei au aderat la mişcarea Goma, conştienţi fiind că reprezenta o iniţiativă pentru apărarea drepturilor omului. Din păcate, acesta a fost un gest pur simbolic, care nu a dus la crearea unei alianţe între clase, pe modelul polonez din 1976, care ar fi putut constitui punctul de plecare al unei mişcări mai structurate împotriva regimului Ceauşescu.

Pe acest fundal, în 1979 lua fiinţă Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România (SLOMR), a cărui declaraţie de constituire a fost transmisă repetat de Europa Liberă în perioada 3-5 martie[35]. SLOMR s-a născut din iniţiativa lăudabilă a unor persoane conştiente de faptul că apariţia unui sindicat liber ar fi oferit un sprijin sporit împotriva abuzurilor

[31] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar nr. 18/1977, f. 91.
[32] Interesant de remarcat este şi faptul că această informare este făcută la cererea lui Alexandru Sencovici, vechi ilegalist, membru de partid din 1925, care trecuse prin experienţa Plenarei din 1958, cea care a condamnat discuţiile „antipartinice", ceea ce se traduce prin critici aduse conducerii partidului făcute în cadru informal. „De ce să auzim noi de la unul şi de la altul ce s-a întâmplat acolo – spune acesta. Noi preferăm o informaţie oficială". Vezi stenograma şedinţei plenare a CC al PCR din 26-27 octombrie 1977 în ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 121, f. 36. Tot la această plenară a fost desemnat şi principalul vinovat pentru „starea de lucruri" din sectorul minier: fostul ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei, Bujor Almăşan, care deţinuse portofoliul industriei miniere, reorganizat sub diferite formule, din 21 martie 1961 şi până la 27 ianuarie 1977. Pedeapsa a constat doar în vot de blam.
[33] Ceea ce i-a făcut pe mineri să-şi piardă încrederea în promisiunile lui Ceauşescu a fost vizita făcută de acesta imediat după grevă, pe 5 august, în Uniunea Sovietică. Faptul că acesta s-a întâlnit cu Brejnev a arătat că politica de aşa-zisă independenţă era doar o faţadă. Vezi mărturiile minerilor în „Crise et répression", op. cit., p. 14.
[34] Trebuie menţionat faptul că minerii au cerut formarea unor comitete muncitoreşti, abilitate să destituie directorii. Aceasta poate fi considerată drept o formă incipientă de organizare sindicală.
[35] O cronologie a lansării şi represiunii contra SLOMR a fost publicată în „L'Alternative", nr. 2, ianuarie-februarie 1980, pp. 45-46.

regimului în sfera relațiilor de muncă. În acel moment, ideea înființării sindicatelor independente circula în întreg blocul comunist, inclusiv în Uniunea Sovietică, fiind extrem de mediatizată prin posturile de radio străine. Comparând programele sindicatelor lansate anterior, se poate afirma că SLOMR s-a inspirat în mare măsură din acestea. Majoritatea punctelor din programul SLOMR se regăsesc şi la sindicatele libere deja existente în Polonia, Cehoslovacia sau URSS şi, ca şi acestea, se referă la probleme legate direct de respectarea drepturilor omului în raporturile de muncă[36].

Dintre toate inițiativele sindicale din blocul sovietic, cea care a reuşit să supraviețuiască şi să atragă o imensă susținere societală, jucând un rol esențial în 1989, a fost celebra Solidaritate poloneză. Sindicatul liber înființat în august 1980 la Gdansk, pe coasta Mării Baltice, a apărut în urma unei greve care s-a răspândit în mai multe întreprinderi şi a asocierii unui număr important de intelectuali disidenți acestei inițiative muncitoreşti. SLOMR a precedat Solidaritatea şi, prin urmare aceasta nu i-a servit drept model. Comparându-le, însă, se poate înțelege mai bine de ce impactul lor social a fost atât de diferit. În primul rând, sindicatul românesc a fost o inițiativă mai degrabă intelectuală destinată muncitorilor şi nu una muncitorească. Apoi, merită menționat că, spre deosebire de Solidaritatea poloneză, SLOMR nu s-a născut în urma unei greve sau a unui conflict de muncă prelungit, ceea ce a făcut ca solidarizările cu acest sindicat, deşi estimate la până la 2000 de persoane[37], să fie mult mai limitate ca număr şi răspândire geografică decât în Polonia.

În acest sens, reproducem mărturia din 1982 a unui muncitor din Cluj, fost membru al SLOMR, care din perspectiva actuală reprezintă o analiză extrem de surprinzătoare prin acuratețea ei: „Noi avem un handicap teribil în lupta contra regimului Ceauşescu: noi nu suntem organizați la nivel național. Atâta timp cât nu vom fi în măsură să organizăm mişcări de protest în care întreaga țară deodată, atâta timp cât intelectualii şi studenții nu se raliază luptei muncitorilor, noi nu reprezentăm o amenințare pentru regim. (…) La noi nu există nici o forță care ar putea juca un rol moderator, precum Biserica Catolică în Polonia”[38].

SLOMR a fost redus la tăcere în scurt timp ca urmare a măsurilor imediate luate de autoritățile comuniste. Regimul a acționat rapid, arestându-i la 10 martie pe inițiatori, economistul Gheorghe Braşoveanu şi medicul Ionel Cană, precum şi pe preotul Gheorghe Calciu-Dumitreasa, care nu aderase la SLOMR, dar fusese cel care îi pusese în legătură pe cei

---

[36] SLOMR îşi propunea să lupte împotriva concedierilor şi pensionărilor abuzive, a condițiilor mizere de lucru, igienă şi securitate la locul de muncă, a ridicării normelor, a programului de lucru prelungit neplătit şi a mobilizării la muncă aşa-zis „voluntară”, la mitinguri şi manifestații. În acelaşi timp, cereau revizuirea legii pensiilor, respectarea timpului liber şi reducerea săptămânii de lucru. Declarația constitutivă a SLOMR a fost publicată în „Roumanie. Crise et répression”, pp. 20-22.

[37] Potrivit datelor furnizate de inițiatorii acestui sindicat, după lansarea lui ar fi aderat câteva sute de persoane în intervalul de două luni până la reprimarea cercului de inițiatori. În plus, a existat o listă de 1487 de persone, care se pare că alcătuiseră anterior, în 1978, un sindicat al muncitorilor, țăranilor şi militarilor din Târgu-Mureş, şi care au aderat în bloc la SLOMR, prin Virgil Chender, un frezor din Sighişoara, dispărut fără urmă după ce a fost arestat. În documentele Securității despre SLOMR, se precizează că multe dintre persoanele respective nu au putut fi identificate pe baza datelor personale (nr. buletin de identitate, adresă) înscrise pe liste de semnatari. Este însă posibil ca datele din aceste documente să fie distorsionate, ofițerii de securitate având interesul să minimalizeze amploarea mişcării pentru a se disculpa pentru a nu fi reuşit să o prevină, precum este posibil şi ca datele oferite de organizatori (mai ales lista de 1487 de persoane a lui Chender), să fi fost exagerate în sensul opus. Prin urmare, se poate doar concluziona că SLOMR a atras între câteva sute şi 2 000 de persoane în decurs de două luni. Vezi datele strânse de Comitetul francez pentru apărarea drepturilor omului în România, publicate în „Roumanie. Crise et répression”, pp. 19-20 comparativ cu datele luate din ACNSAS de Oana Ionel şi Dragoş Marcu, pentru secțiunea *Vasile Paraschiv şi „Securitatea lui* din volumul *Vasile Paraschiv - Lupta mea pentru sindicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, pp. 368.

[38] Această mărturie a fost dată în urma declarării Legii Marțiale în Polonia în decembrie 1981. A fost publicată prima dată în Nicolas Henri, *Un vent glacial sur la Roumanie (II)*, în „Journal de Genève”, 2 februarie 1982.

doi[39]. Vasile Paraschiv, fost semnatar al mişcării Goma, cunoscut Securităţii ca persoană care „ridica probleme", a fost împiedicat să se solidarizeze cu SLOMR, după ce întâi citise textul declaraţiei de constituire a acestuia într-o şedinţă. A fost arestat, bătut groaznic, apoi sechestrat la domiciliu cu telefoanele întrerupte[40]. Spre deosebire de Mişcarea Goma, SLOMR nu a sucombat imediat după arestarea iniţiatorilor. Din 10 martie şi cel puţin până la ultimul comunicat al SLOMR, pe 19 aprilie, s-au succedat diverşi alţi purtători de cuvânt (I. Popovici, A. Nagy, G. Stancu, N. Dascălu, M. Vlad, A. Comşa, R. S. Ghiţă), mereu existând cineva care să preia iniţiativa după fiecare val de arestări. Fiecare dintre aceste persoane transmitea către Europa Liberă noile liste de aderenţi şi monitoriza persoanele arestate, pentru a le proteja prin organisme internaţionale, precum Amnesty International. Represiunea semnatarilor a fost mai dură decât în cazul mişcării Goma, aplicându-se diverse tratamente: urmărire, izolare la domiciliu, diverse presiuni inclusiv asupra familiilor, bătăi, internări în spitale psihiatrice şi, în sfârşit, condamnări la închisoare pentru diverse delicte, care variau între parazitism şi complot împotriva ordinii socialiste[41]. Faptul că, la fel ca şi în cazul mişcării Goma, au existat liste persoane care includeau şi datele personale ce permiteau uşor identificarea, a ajutat enorm Securitatea, care a putut astfel să-i depisteze rapid. După SLOMR, asemenea încercări de a lansa mişcări colective, cu liste nevirtuale detaliate, nu au mai apărut decât în 1988, odată cu valul de proteste post-Braşov.

În ciuda faptului că regimul comunist de la Bucureşti a avut de înfruntat o grevă de mari proporţii în 1977, iar apoi a trebuit să suprime o încercare de constituire a unui sindicat liber, condurea partidului în general şi Ceauşescu în special au refuzat să accepte faptul că politica de dezvoltare economică extensivă cu accent pe industria grea crea grave probleme sociale. După cum am arătat mai sus, soluţiile adoptate pentru prevenirea unor evenimente similare nu au rezultat în urma unei reanalizări a acestei politici, ci dintr-o combinaţie de concesii parţiale făcute greviştilor cu măsuri de întărire a controlului poliţienesc şi ideologic. Prin urmare, Ceauşescu şi-a continuat politica economică ce ducea ţara la ruină, lucru din ce în ce mai evident în anii 1980. Măsurile luate de regim au afectat în primul rând populaţia, care a trebuit să facă faţă unor condiţii extreme. Mai mult, hotărârea lui Ceauşescu de a plăti integral datoria externă României a dus la aplicare unor politici de austeritate alimentară şi energetică nemaiîntâlnite în Europa pe timp de pace.

În aceste condiţii, greve de mai mică amploare decât în Valea Jiului au avut loc în mod continuu. Pe baza datelor transmise la Europa Liberă, există informaţii despre greve ce ar fi avut loc în august 1980 în Bucureşti, din cauza măririi normelor, condiţiilor de lucru inacceptabile, penalizărilor salariale şi penuriei alimentare. Cea mai importantă, cu patru zile de manifestaţii, a avut loc la uzina „23 August", unde Ceauşescu a fost din nou chemat de grevişti la faţa locului, ca şi în Valea Jiului[42]. În 1981, se pare că au fost mai multe greve la începutul anului, atât în Bucureşti, cât şi la complexele petrochimice de la Ploieşti şi Piteşti,

[39] Părintele Gheorghe Calciu-Dumitreasa fusese condamnat politic ca fost legionar şi participase la „reeducarea" de la Piteşti. El este cunoscut şi pentru predicile „neortodoxe" care i-au atras concedierea din 1978 de la Institutul Teologic. Arestat în 1979, a fost condamnat pentru „complot" la zece ani de închisoare, recursul fiind respins. A fost eliberat de autorităţile comuniste în 1985 la presiunea americanilor care ameninţau cu refuzul reînnoirii clauzei naţiunii celei mai favorizate. Predicile sale au fost publicate în volumul *Şapte cuvinte pentru tineri*, Bucureşti, Editura Anastasia, 1996.

[40] Pentru mai multe detalii, vezi Oana Ionel, Dragoş Marcu (coordonatori), *Vasile Paraschiv – Lupta mea pentru sindicate libere în România*, pp. 367-371.

[41] Cană şi Braşoveanu au fost condamnaţi, împreună cu Calciu-Dumitreasa pentru „complot". Conform sentinţei Tribunalului Militar Bucureşti nr. 35 din 4 mai 1979 ei au primit şapte, respectiv cinci ani şi jumătate de închisoare, după recurs pedepsele lor fiind reduse la cinci, respectiv trei ani. Vezi Oana Ionel, Dragoş Marcu, *op. cit.*, pp. 368-369.

[42] Informaţii despre această grevă au ajuns în Occident şi au fost publicate în „Roumanie. Crise et répression", p. 27.

toate fiind centre industriale importante, grupând un număr mare de muncitori[43]. Se pare că, tot în 1981, penuria de alimente din ce în ce mai accentuată ar fi generat şi degenerarea manifestaţiilor oficiale de la Timişoara, prilejuite de sărbătorirea lui 23 august, unde manifestanţii ar fi strigat „Ceauşescu-pâine” în loc de „Ceauşescu-PCR”[44].

O cotitură radicală în ceea ce priveşte aprovizionarea populaţiei cu produse alimentare au constituit-o decretele din 9 şi 17 octombrie 1981. Primul definea ca infracţiune, pedepsită conform Codului Penal cu şase luni până la cinci ani de închisoare, specula cu alimente, unde conform decretului respectiv se încadrau toţi cei care cumpărau alimente de bază („ulei, zahăr, făină, mălai, orez, cafea, precum şi alte produse”) în cantităţi mai mari decât cele necesare consumului familial pe o lună. În plus, se prevedeau pedepse similare celor ce cumpărau produse făinoase (pâine, paste, etc.) pentru hrana animalelor[45]. Decretul din 17 octombrie mergea cu un pas înainte şi interzicea achiziţionarea de alimente în afara localităţilor de reşedinţă sau a celor în care se afla locul de muncă, fiecare judeţ fiind răspunzător pentru propria aprovizionare. Fără să introducă explicit cote de consum, decretul obliga astfel autorităţile judeţene să treacă, în primul rând, la raţionalizarea a pâinii, făinei şi mălaiului în limita cantităţilor disponibile pe plan local[46].

Pe fondul acestor măsuri, a izbucnit pe data de 19 octombrie 1981 un protest semnificativ prin amploare al minerilor din oraşul Motru, cel mai important centru minier din judeţul Gorj. Potrivit mărturiilor unor participanţi, revolta a fost provocată în principal de măsura de introducere a raţiilor de consum pentru pâine ca urmare a decretului din 17 octombrie[47]. În acest mic centru urban de provincie aflat într-o zonă pre-montană, eminamente minieră, Comitetul Orăşenesc de Partid a decis stabilirea unei raţii zilnice de numai 400 grame de pâine de persoană, care corespundea posibilităţilor de autoaprovizionare pe plan local. Această decizie a provocat reacţia imediată a minerilor de la mina Roşiuţa, urmaţi de minerii de la mina Leurda, care au refuzat să-şi ridice raţia şi să intre în schimb. În final, conform informaţiilor ajunse la Europa Liberă, se pare că greva s-ar fi extins şi la minele din Lupoaia şi Horăşti[48].

Spre deosebire de greva minerilor din Valea Jiului din august 1977, revolta din bazinul Motru s-a desfăşurat după un scenariu diferit: minerii revoltaţi din cauza raţionalizării pâinii, în loc să intre în schimb, au decis să meargă la sediul organizaţiei orăşeneşti a PCR ca să ceară socoteală pentru situaţia alimentară dezastruoasă. Astfel, greviştii s-au deplasat dinspre exploatările miniere (mai ales minerii de la Roşiuţa şi Leurda) spre oraşul Motru, unde au înconjurat sediul Comitetului Orăşenesc de Partid. Apoi, mulţimea furioasă – compusă din mineri aflaţi în grevă cărora li s-au adăugat locuitori ai oraşului – a atacat şi a încearcat să ocupe clădirea respectivă începând cu orele 15:00, pe data de 19 octombrie[49]. Această ieşire în stradă a permis intervenţia concertată a trupelor de miliţie, armată şi securitate, prin focuri trase în aer şi prin utilizarea tunurilor cu apă. Intervenţia a început în jurul orei 22:00, dar

---

[43] Informaţii despre aceste greve se găsesc în arhivele Europei Libere de la Budapesta, sintetizate în Dragoş Petrescu, *A threat from below?,* în *loc. cit.,* p. 167.

[44] Vezi „Roumanie. Crise et répression”, p. 87.

[45] Se pare că acest decret, care prin ultima prevedere lovea în primul rând în ţărani, a generat revolte la sate. Există informaţii în acest sens cu privire la sate din regiunea Motru. Vezi Ibidem, p. 87. Textul decretului 306 din 9 octombrie 1981 a fost publicat în „Buletinul Oficial“, nr. 77, 9 octombrie 1981.

[46] Pentru decretul 313 din 17 octombrie 1981, vezi „Buletinul Oficial”, nr. 79, 17 octombrie 1981.

[47] Vezi Gheorghe Gorun, *Rezistenţa la communism. Motru ‘981*, Cluj, Editura Clusium, 2005, pp. 56-57. Lucrarea propune o reconstrucţie atentă a evenimentelor din 1981 din bazinul Motru şi se bazează pe numeroase mărturii orale.

[48] Vezi „Roumanie. Crise et répression”, op. cit., p. 87.

[49] Unul dintre participanţi, Viorel Nişulescu, susţine că la mina Roşiuţa s-a scandat, printre altele, şi „Jos Ceauşescu!” şi „Jos dictatorul!”. În măsura în care aceste informaţii se pot verifica şi din alte surse, se poate afirma că revolta din bazinul Motru marchează o radicalizare politică a muncitorilor din România comunistă. Vezi Gheorghe Gorun, *op.cit.,*, p. 58.

luptele de stradă s-au încheiat abia spre dimineață, pe la ora 3:00[50]. Represiunea împotriva celor care au inițiat greva a avut loc imediat, în perioada 22-28 octombrie, iar în urma procesului din 2 decembrie 1981 nouă persoane au fost condamnate la închisoare pe termene variind între 6 şi 8 ani[51]. Trebuie remarcat faptul că, spre deosebire de greva din 1977, care a fost non-violentă, de ocupație şi pe durată nedeterminată, revolta de la Motru a fost violentă, cu atacarea sediului organizației locale de partid, ceea ce le-a dat autorităților ocazia să intervină în forță şi să pună capăt protestului în doar câteva ore[52]. Este demn de remarcat că minerii nu au cerut venirea lui Ceauşescu pentru negocieri, ceea ce poate marca faptul că imaginea acestuia se erodase deja pe fondul lipsurilor din ce în ce mai acute[53].

Nici acest protest nu au determinat regimul comunist să pună capăt politicii de sacrificare a populației de dragul îndeplinirii planului. În 1983, generalizarea acordului global prin decretul din 13 septembrie, care însemna legalizarea penalizărilor din salariu în cazul nerespectării planului la scara întregii economii, a produs un nou val de greve: în septembrie la câteva mine din bazinul Maramureş (Baia Borşa, Gura Baia, Toroioaga, „16 mai", Burloaia, Măgura, „1 mai"), iar în noiembrie 1983, la Uzina de Autocamioane „Steagul Roşu" din Braşov[54]. Pe parcursul anilor 1980, grevele la nivel local au continuat sporadic. Există informații referitoare la diverse revolte provocate de reducerile salariale datorită acordului global şi de criza profundă de produse alimentare. Astfel, proteste nonviolente au avut loc, conform informațiilor ajunse la Europa Liberă, în Timişoara (februarie 1985), Arad (august 1986), Cluj şi Turda (noiembrie 1986), şi la Uzilele Nicolina din Iaşi (februarie 1986), unde peste 1000 de muncitori au intrat în grevă[55].

Ultimul mare protest muncitoresc, izbucnit pe fondul unei frustrări profunde a populației în condițiile crizei structurale a regimului comunist, a avut loc la Braşov, pe data de 15 noiembrie 1987. A fost un protest care, prin amploarea sa, a zguduit nu numai întrega Românie, chinuită de frig, foame şi frică, ci şi opinia publică occidentală, care datorită semnalului de alarmă tras la Braşov a înțeles în ce mizerie cruntă se zbătea populația acestei țări. Revolta a izbucnit la Uzina de Autocamioane „Steagul Roşu" în dimineața zilei respective. Conform mărturiilor unor participanți direcți, încă din seara zilei de 14 noiembrie li se comunicase muncitorilor din schimbul al III-lea că salariile le vor fi diminuate cu 30% din cauza depăşirii cheltuielilor de producție planificate[56]. În acelaşi timp, muncitorilor din schimbul III li s-a cerut să rămână în fabrică pentru a vota, împreună cu muncitorii ce urmau să intre în schimbul I, în alegerile locale ce se organizau în ziua următoare, duminică, 15 noiembrie 1987.

Vestea diminuării salariilor i-a revoltat pe muncitori, care au cerut explicații de la conducerea întreprinderii. Inițial, grupul de protestatari număra aproximativ două sute de muncitori, dar în momentul în care grupul a ajuns în fața clădirii administrative a uzinei, martorii oculari vorbesc despre o mulțime de câteva mii de oameni, adunați din diverse secții.

---

[50] *Ibidem*, pp. 67-78.

[51] *Ibidem*, pp. 89-93.

[52] La nivel de partid, se pare că vinovatul desemnat a fost Virgil Trofin, eliminat din CPEx şi CC la Plenara 25-26 noiembrie 1981. Ca fost ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei între 18 decembrie 1979 şi 7 septembrie 1981, a fost desemnat ca responsabil pentru „neregulile constatate la Combinatul Minier Oltenia (raportări fictive şi depozitare necorespunzătoare care a dus la degradarea unor cantități de cărbune).

[53] Există chiar mărturii potrivit cărora Ceauşescu ar fi vizitat zona după ce situația a fost calmată, pe 9 noiembrie 1981, când ar fi fost huiduit, iar în elicopter s-ar fi aruncat cu pietre. Vezi „Roumanie, Crise et répression", op. cit., 87.

[54] Informații despre aceste greve au fost publicate în „L'Alternative", nr. 26, martie-aprilie 1984, p. 39.

[55] Vezi Dragoş Petrescu, *A threat from below?*, pp. 167-168.

[56] Desfăşurarea revoltei muncitoreşti de la Braşov a fost reconstituită de către unsprezece muncitori participanți la revoltă, în cadrul unei lungi discuții organizate pe data de 8 noiembrie 2002 la sediul Fundației Academia Civică din Bucureşti, cu ocazia aniversării a cincisprezece ani de la evenimente. Vezi Romulus Rusan (coord.), *O zi de toamnă, cândva… 15 noiembrie 1987, Braşov*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2004.

Conducerea uzinei a refuzat să discute cu muncitorii revoltați. Prin urmare, după ce au spart câteva geamuri ale clădirii administrative, greviştii au decis să se deplaseze către clădirea Comitetului Județean de Partid Braşov.

Un grevist îşi aminteşte că din mulțimea de 7-8000 de oameni au pornit spre centrul oraşului doar 2-300[57]. În acelaşi timp, participanții povestesc că, după ieşirea grupului de protestatari pe poarta uzinei de autocamioane, pe parcursul a câtorva sute de metri străbătuți pe Calea Bucureşti în direcția centrului Braşovului, numărul manifestanților a crescut rapid, astfel încât, atunci când au ajuns în fată Comitetului Județean de Partid, mulțimea număra aproximativ 8000 de oameni[58]. Trebuie menționat faptul că, odată ieşiți pe poarta uzinei, greviştii au început să cânte „Deşteaptă-te, române". Potrivit unuia dintre participanți, atunci când mulțimea a ajuns în fața Comitetului Județean de Partid s-a strigat pentru prima dată „Jos Ceauşescu!" şi „Jos dictatura!". Apoi, protestatarii au pătruns în clădire, de unde au început să arunce publicații oficiale ale PCR, cărora cei de afară le-au dat foc. După cum afirma un participant, Marius Boieriu: „Cred că au fost câteva mii de kilograme de propagandă comunistă arse acolo în fața Comitetului Județean din Braşov"[59]. Un alt aspect deosebit de important, semnalat de către toți participanții la evenimentele de la Braşov, este rapiditatea cu care populația oraşului s-a alăturat protestului şi şi-a dovedit solidaritatea cu muncitorii revoltați[60].

Reprimarea revoltei a început în jurul prânzului, odată cu apariția trupelor USLA dotate cu căşti şi scuturi. Potrivit martorilor oculari, trupele de intervenție au folosit gaze lacrimogene şi tunuri cu apă. Intervenția a durat între două şi patru ore, astfel încât protestul s-a încheiat în cursul după-amiezii, pe data de 15 noiembrie[61]. Ca urmare a revoltei muncitoreşti de la Braşov, 62 de muncitori au fost deportați[62]. Comparând filmul evenimentelor, se poate constata că protestul de la Braşov, din noiembrie 1987, a fost asemănător celui din bazinul minier Motru, din octombrie 1981. Un grup relativ numeros de muncitori, afectați direct de măsurile economice luate de autorități şi care nu au primit un răspuns satisfăcător din partea conducerii întreprinderii de stat respective, au luat hotărârea de a se deplasa la sediul consiliului de partid local. Pe drum, muncitorilor li s-au alăturat numeroşi localnici, inclusiv femei şi copii. Odată ajunşi în fața sediului consiliului de partid local, mulțimea furioasă a trecut la acțiuni violente (spargerea geamurilor, incendierea literaturii de propagandă comunistă, devastarea birourilor şi a bufetului etc.). Aceste acțiuni violente au oferit autorităților pretextul de a interveni în forță şi de a reprima revolta la capătul a câtorva ore de confruntări. Ulterior, cei mai activi protestatari au fost arestați, condamnați şi deportați în regiuni îndepărtate din țară pentru a sparge solidaritățile create în timpul revoltei.[63]

Revolta muncitorească de la Braşov a constituit un moment de cotitură, mai ales prin numărul impresionant de reacții interne şi externe[64]. În primul rând, a provocat imediat o

---

[57] Vezi mărturia lui Dănuț Iacob în *Ibidem*, pp. 16-19.
[58] Vezi mărturia lui Iosif Farcaş în *Ibidem*, p. 46. Un alt participant, Eugen Tudose, estimează la 6-7000 numărul manifestanților. Vezi mărturia lui Eugen Tudose în *Ibidem*, p. 36. Vezi şi Vasile Gogea, *Fragmente salvate, 1975-1989*, Iași, Editura Polirom, 1996, 173.
[59] Vezi mărturia lui Marius Boieriu în R. Rusan (coord.), *O zi de toamnă, cândva…* p. 40.
[60] Vezi mărturiile lui Dănuț Iacob, Iosif Farcaş şi Dan Anghel în *Ibidem*, p. 19, p. 46 şi respectiv, p. 44.
[61] Vezi Vasile Gogea, *Fragmente salvate*, p. 174 şi mărturia lui Marius Boieriu în Romulus Rusan (coord.), *O zi de toamnă, cândva…15 noiembrie 1987, Braşov*, p. 40.
[62] Vezi Dennis Deletant, *Romania under communist rule*, 2nd rev. ed., Bucharest, Civic Academy Foundation, 2006, p.199.
[63] Cu privire la reacția conducerii PCR față de revolta de la Braşov, vezi Constantin Moraru, *15 noiembrie 1987 în documente de arhivă*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2003, pp. 773-778.
[64] O constatare frapantă este similitudinea între interpretările date evenimentelor de la Braşov de către Mihai Botez, unul dintre principalii opozanți, şi cele ale lui Silviu Brucan, fost redactor-şef adjunct la „Scânteia", ambasador în Statele Unite şi la Națiunile Unite în anii 1960; conform comunicatelor UPI şi Reuters, 27 nov.

sporire semnificativă a luărilor de poziţie şi a contestaţiilor individuale, în special din partea intelectualilor critici, unii dintre ei ieşind în disidenţă deschisă abia după această revoltă de proporţii. Apoi, pe termen mai lung, revolta a determinat reapariţia unor acţiuni colective şi a mişcărilor sindicale, iniţiative care nu mai apăruseră după reprimarea brutală a SLOMR. Dintre mişcările înfiinţate în perioada post-Braşov trebuie amintit sindicatul „Libertatea", înfiinţat în luna mai 1988 de către şapte foşti deţinuţi de la Aiud, printre care disidentul Radu Filipescu, Gheorghe Năstăsescu (cel care fusese arestat pentru că răspândise manifeste în Bucureşti) şi Iulius Filip (muncitorul care trimisese o scrisoare de solidarizare cu „Solidaritatea" poloneză)[65]. De asemenea, a apărut şi sindicatul liber de la Zărneşti, în iunie 1988, iniţiat de şase muncitori dintre care o parte au semnat şi scrisoarea de protest împotriva sistematizării satelor a Doinei Cornea[66]. În bună parte, aceste iniţiative au reprezentat tentative de structurare a unei opoziţii împotriva regimului, organizate de intelectuali în colaborare cu muncitorii. În sfârşit, solidarizările au început să se multiplice, culminând cu valul de scrisori colective din 1989 dintre care amintim: scrisoarea deschisă adresată lui Ceauşescu în august 1988, în fapt un protest împotriva distrugerii satelor, redactată de către Doinea Cornea şi semnată de alte 28 de persoane; scrisoarea celor şase veterani de partid şi scrisoarea celor şapte intelectuali din martie 1989; scrisoarea împotriva realegerii lui Ceauşescu la Congresul al XIV-lea, semnată, printre alţii, de Dan Petrescu şi Doina Cornea.

Evenimentele de la Braşov au determinat, de asemenea, o mai bună conştientizare a gravităţii situaţiei României în Occident şi desfăşurarea unor manifestaţii de solidaritate cu românii, fără precedent ca amploare, organizate de opoziţiile democratice din celelalte ţări din Est. Din acel moment, denunţarea regimului Ceauşescu s-a amplificat în instanţele şi organismele internaţionale (conferinţa post-Helsinki de la Viena, Biroul internaţional al muncii, ONU) sau europene (Consiliul Europei, Parlamentul european). Numeroase guverne şi partide politice occidentale au adoptat poziţii asemănătoare. Operaţiunea de solidaritate internaţională de adoptare a satelor româneşti, Operation Villages Roumains – iniţiată în Belgia la începutul anului 1989 – a luat amploare, jucând un rol esenţial în sensibilizarea opiniei publice occidentale faţă de situaţia României. Pe scurt, Braşovul a constituit un catalizator pentru mobilizarea internă şi internaţională împotriva regimului de la Bucureşti.

Din perspectivă istorică, se poate afirma că, deşi a reprezentat protestul muncitoresc cel mai bine condus din întreaga perioadă comunistă, greva minerilor din Valea Jiului din 1-3 august 1977 a rămas fără urmări. Atunci, greva izbucnită la mina Lupeni a avut toate datele

---

1987, AFP şi The Independent, 28 nov. 1987; „Radio Free Europe. Domestic Bloc", 1 dec. 1987; Vlad Socor, *The Worker's Protest in Braşov. Assesment and Aftermath*, în „Radio Free Europe. Background Report. Romania", 4 dec. 1987, p. 3; E. Lhomel, *Roumanie, l'année politique, un pouvoir desavoué, une population epuisée*, în „L'USSR et l'Europe de l'Est, La Documentation Française, Notes et études documentaries", no. 4.867-4.868, 1998, p. 195. Aceeaşi similitudine în ceea ce priveşte verdictul stării grave de criză, dar şi a originilor şi a soluţiilor sugerate, între textele opoziţiei şi cele făcute publice de către foşti conducători de partid: 1) scrisoarea deschisă a lui Károly Király (membru al CPEx până în 1972, şi al Consiliului de Stat până în 1975), adresată în august 1987 lui Ceauşescu; conform Vlad Socor, *Károly Király's Letter to Ceauşescu*, „Radio Free Europe. Situation Report. Romania", nr. 1, 13 ianuarie 1988, pp. 29-31 şi E. Lhomel, *art. cit*.; 2) scrisoarea deschisă din martie 1989 semnată de şase personalităţi ale partidului, conform BBC International Service, 10 martie 1989; RFE Romanian Service, 11 martie, comunicatele AP, Reuters, AFP, 12 martie; „Le Monde", 12-13 martie, „Libération", „The Independent", 13 martie, „Philadelphia Inquirer", „Nepszabadság", „L'Unità", 14 martie, „Süddeutsche Zeitung", „Die Welt", „New York Times", 15 martie, Michael Shafir, *Former Senior RCP Officials Protest Ceuşescu's Policies*, în „Radio Free Europe. Situation Report. Romania", nr. 3, 29 martie 1989, pp. 3-14.

65 Sindicatul „Libertatea" şi-a anunţat înfiinţarea trimiţând o scrisoare Conferinţei de la Viena, care conţinea un program de reforme vizând atât liberalizarea politică, cât şi reforme în sfera economică, legate mai ales de legislaţia muncii. În acelaşi timp, se cerea respectarea drepturilor omului, reproducându-se o listă de deţinuţi politici aflaţi încă în închisoare: Florentin Scaleţchi, Lucian Iancu, Alexandru Mateescu, Nicolae Liţoiu, Dumitru Iuga. Vezi „La Nouvelle Alternative", nr. 13, mai 1989, pp. 42-43.

66 Pentru informaţii despre măsurile luate împotriva celor de la Zărneşti, vezi *Ibidem*, p. 59.

unui protest muncitoresc matur, organizat, cu revendicări bine articulate. A fost vorba despre o grevă non-violentă, cu ocuparea locului de muncă şi pe durată nedeterminată. Datorită faptului că minerii din Valea Jiului nu s-au angajat în acțiuni violente, autoritățile nu au avut pretextul de interveni în forță pentru a dispersa grupurile compacte de protestatari. Mai mult, faptul că minerii grevişti au decis să ocupe locurile de muncă, în loc iasă pe străzi pentru a demonstra sau pentru a asedia sediile reprezentanților locali ai puterii, a transformat locurile muncă respective în potențiale centre de rezistență, făcând dificilă o eventuală intervenţie a trupelor speciale sau a armatei. Din păcate, revendicările minerilor au avut mai degrabă un caracter economic. Simplul fapt că aceştia au cerut să discute direct cu Nicolae Ceauşescu arată că, pe atunci, secretarul general al partidului se bucura încă de o oarecare încredere în rândurile muncitorilor. Greva din Valea Jiului ar fi fost poate prilejul cel mai nimerit pentru apariția unui sindicat independent de structurile oficiale. Deşi scriitorul Paul Goma inițiase o mişcare pentru drepturile omului în primăvara aceluiaşi an 1977, cele două acțiuni – mişcarea Goma şi greva din Valea Jiului – nu au dus la structurarea unei mişcări care să transceadă barierele de clasă şi care să oblige partidul unic să-şi modifice strategia socială, economică şi culturală. În aceste condiții, regimul şi-a continuat „neabătut” politica de sacrificare a populației de dragul „construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”. Astfel, se poate afirma că anul 1977 a fost un moment ratat al opoziției anticomuniste din România, în timp ce anul 1987 a reprezentat începutul unui val de mobilizare împotriva regimului, care a culminat cu Revoluția din decembrie 1989.

Disidența în regimul comunist.
Considerații generale: disidență, rezistență, exil, cooptare

Disidența față de regimurile comuniste din blocul sovietic reprezintă un fenomen cu caracteristici şi dinamică proprii, asociat sfârşitului anilor 1970 şi anilor 1980. Mai precis, este un fenomen a cărui apariție a fost posibilă numai datorită unor schimbări fundamentale pe plan internațional, inițiate prin semnarea Actului Final de la Helsinki în 1975, care s-au suprapus peste un proces paralel de transformări interne a regimurilor comuniste. Acest lucru nu înseamnă, desigur, că în perioadele anterioare nu ar fi existat critici sau proteste împotriva acestor regimuri. Impuse prin forță şi fraudă electorală, regimurile comuniste din întreaga Europă Centrală şi de Est s-au confruntat de la bun început cu diverse forme de rezistență. În România, cea mai notabilă formă de contestare a fost aşa-numita „rezistență armată" sau „rezistența în munți," al cărei scop, niciodată realizat din păcate, a fost crearea unei rețele clandestine capabile să provoace o revoltă națională împotriva puterii comuniste nelegitime. În afară de aceasta, există deja la acest stadiu al cercetărilor destule dovezi ale existenței unor răscoale țărăneşti, greve muncitoreşti şi revolte studențeşti, cele mai multe suprimate în mod brutal de către regim. Toate aceste forme de contestare, care au apărut ca reacție la instaurarea dictaturii comuniste, au dispărut treptat după ce au cunoscut un vârf în anul 1956.

În cazul României, până la începutul anilor 1960, atât teroarea îndreptată împotriva tuturor celor ce se revoltaseră sau erau considerați potențiali opozanți, cât şi pierderea speranței într-o intervenție occidentală salvatoare, au contribuit la anihilarea aproape totală a capacității societății de a acționa împotriva regimului. Acțiunile de contestare a regimului au reizbucnit în forță abia în 1977, an marcat de două evenimente de o importanță deosebită: mişcarea pentru drepturile omului, inițiată de scriitorul Paul Goma, şi greva minerilor din Valea Jiului. Din acel moment şi până la prăbuşirea sa, regimul comunist se va confrunta continuu cu proteste mai mult sau mai puțin semnificative. Cu toate acestea, cu excepția revoltei de la Braşov din noiembrie 1987, nici un alt protest nu le va mai egala în amploare pe cele din 1977. Atât în România, cât şi în întregul lagăr comunist, manifestările de nemulțumire față de regimurile comuniste au crescut brusc în intensitate în a doua jumătate a anilor 1970, dând naştere aşa-numitului fenomen disident. Acest fenomen se va dezvolta sinuos, dar continuu, de-a lungul anilor 1980, contribuind la prăbuşirea regimurilor comuniste din anumite țări.

Prima chestiune care impune o clarificare este însăşi natura aparte a disidenței în comparație cu alte forme de protest, anterioare sau contemporane acestui fenomen. Evenimentul care a influențat cel mai mult evoluția fenomenului disident a fost Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa, încheiată în august 1975 la Helsinki prin semnarea, de către toate cele 35 de state participante, a unui Act Final. Acest document cuprindea, pe lângă prevederile legate de colaborarea în domeniul militar sau în cel economic, şi un capitol aparte privind respectarea drepturilor omului şi cetățeanului. Aceste prevederi au fost cele care au oferit un temei legal mişcărilor disidente din întreg blocul sovietic[1]. Odată ce reprezentanții țărilor comuniste au semnat acest acord, criticii regimurilor respective – disidenții – şi-au putut structura protestele referindu-se direct la documentul respectiv. Desigur, nu toate protestele de după anul 1975 s-au referit explicit la drepturile omului. Important este faptul că, după Helsinki, toate abuzurile regimurilor comuniste au putut fi tratate ca fiind violări flagrante ale drepturilor omului, pe care autoritățile comuniste se

---

[1] Pentru Actul Final al Conferintei pentru Securitate şi Cooperare in Europa, semnat de 33 de state europene, plus SUA şi Canada, vezi Gheorghe Gheorghe, *Tratatele Internaționale ale României, 1965-1975*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977, pp. 438-455. Pentru o evaluare globală a întregului proces inițiat la Helsinki vezi Richard Davy (coord.), *European Détente. A Reappraisal*, London, The Royal Institute of Foreign Affairs, 1992.

angajaseră să le respecte prin acest acord internațional[2]. Astfel, drepturile omului și cetățeanului au devenit punctul de referință al tuturor disidenților ce voiau să sensibilizeze opinia publică internațională. Cu alte cuvinte, Actul Final de la Helsinki – asupra căruia căzuseră de comun acord state comuniste și ne-comuniste – i-a ajutat pe criticii din Europa de Est să-și internaționalizeze protestele prin apelul la diverse instanțe occidentale: guverne ale statelor semnatare, organizații care monitorizau respectarea drepturilor omului sau diverse agenții de presă.

Luate în serios atât de disidenții din Est, cât și de guvernele din Vest, drepturile omunui și cetățeanului au devenit după Helsinki o chestiune centrală în relațiile diplomatice[3]. Acest document internațional ar fi putut rămâne literă moartă – așa cum fusese Acordul de la Ialta – dacă statele occidentale, la rândul lor, nu ar fi luat în serios problema drepturilor omului, începând treptat să le ceară guvernelor comuniste să se conformeze angajamentelor luate. Mai mult, apelurile occidentale ar fi putut rămâne la rândul lor inoperante atât timp cât Actul Final de la Helsinki nu prevedea, de fapt, nici o pârghie legală pentru impunerea respectării lui. Însă, demersurile occidentale au coincis cu criza economică profundă cu care s-au confruntat, pe rând, toate statele comuniste începând cu mijlocul anilor 1970. Împrumuturile externe reprezentau un mijloc de presiune pe care Occidentul l-a putut folosi în cazul țărilor datornice pentru a cere respectarea promisiunilor făcute la Helsinki. Pe scurt, conjunctura economică defavorabilă a avut și un rezultat în plan politic datorită faptului că guvernele comuniste nu-și mai puteau permite să trateze cu dispreț total problemele drepturilor omului atât timp cât aveau nevoie de capital occidental. Aceasta nu înseamnă că nu au mai existat deținuți politici după 1975, ci doar că ei nu mai puteau să dispară fără urmă din momentul în care Vestul afla de existența lor, ca pe vremea Marii Terori staliniste[4].

Spre deosebire de contestările anterioare, disidența post-Helsinki diferă față de alte forme anterioare de protest și pentru că a evitat în mod deliberat să atace deschis vreunul din

---

[2] În Europa de Est, spre deosebire de Occident, aceste drepturi nu fusesă niciodată până atunci un punct esențial pe vreo agendă politică din perioada modernă, nici înainte și nici după venirea comunismului la putere. Rudolf Tökes remarca, luând în considerare evoluția istorică a Europei Centrale și de Est, că politica din acestă regiune a fost dominată de probleme de securitate (în dauna libertății de multe ori) și de drepturi colective (în dauna celor individuale). Pe scurt, drepturile individuale au fost întotdeauna neglijate în această parte a continentului în favoarea drepturilor colective. Actul Final de la Helsinki a făcut din drepturile omului o temă importantă și în această parte a continentului datorită faptului că le-a oferit criticilor din interior ai comunismului un limbaj pe care potențialii parteneri occidentali puteau să-l înțeleagă. Vezi Rudolf Tökes, *Human Rights and Political Change in Eastern Europe* în Rudolf L. Tokes (coord.), *Opposition in Eastern Europe*, Baltimore & Londra, The John Hopkins University Press, 1979, p. 12.

[3] Trebuie menționat că a existat mult scepticism față de acordurile de la Helsinki în momentul semnării lor. Vezi în acest sens, spre exemplu, mărturiile fostului director al Europei Libere, George Urban, *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy. My War Within the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1997, în special pp. 123-136. Desigur, perspectiva s-a modificat treptat, iar căderea comunismului a confirmat rolul extrem de important al acestor acorduri. Iată cum evaluează Henry Kissinger la începutul anilor 1990 rolul statelor occidentale în general și cel al Statelor Unite în special: „Eu cel puțin am fost sceptic la început în legătură cu impactul Coșului III. (...) Noi am susținut Coșul III referitor la drepturile omului pentru a susține o ameliorare a durității regimurilor comuniste, precum și pentru a stabili criterii internaționale care să-i oblige pe sovietici să nu mai suprime revoltele (…) Putem fi mulțumiți cu ceea ce s-a realizat fară a ne însuși creditul ce se cuvine acordat unor personalități precum Havel, Walesa sau contemporanii lor, care au transformat o chestiune diplomatică într-un triumf al spiritului uman". Vezi Henry Kissinger, *Years of Renewal*, Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1999, p. 663.

[4] Publicul românesc, chiar dacă nu a urmarit „pe viu" la posturile de radio occidentale desfășurarea fenomenul disident, are la dispoziție traducerea celei mai cuprinzătoare istorii intelectuale a fenomenului disident. Vezi Vladimir Tismăneanu, *Reinventing Politics. Eastern Europe from Stalin to Havel*, New York, The Free Press, 1992, apărută la Editura Polirom, 1997. Există în traducere românească și colecțiile de articole ale lui Timothy Garton Ash, un martor angajat al mișcărilor de opoziție din Europa Centrală, *The Uses of Adversity. Essays on the Fate of Central Europe*, Cambridge, Granta Books, 1989 și *The Magic Lantern. The Revolutions of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*, New York, Vintage Books, 1993.

elementele care țin de însăşi esența regimurilor comuniste. Apelurile pentru respectarea drepturilor omului nu cereau schimbarea vreunei legi fundamentale a regimului, ci nimic mai mult decât respectarea unui angajament deja luat de către respectivul regim[5]. Desigur, atât timp cât regimurile comuniste nu preluaseră puterea şi nu se mențineau la conducere în mod legitim, prin votul exprimat liber al cetățenilor, ele erau nevoite să recurgă continuu la constrângere. În acest sens, violarea drepturilor omului făcea parte din însăşi natura lor. Totuşi, atât timp cât aceste drepturi erau înscrise chiar şi în constituțiile comuniste, protestele care nu cereau altceva decît respectarea lor nu atacau direct ordinea politică, socială sau economică a regimului. Pe scurt, mizele şi strategiile mişcărilor disidente au fost diferite de cele ale mişcărilor anterioare. Beneficiind de experiența Revoluției maghiare şi a Primăverii de la Praga, care testaseră limitele de toleranță admise de sovietici[6], disidenții nu au contestat nici alianța cu Uniunea Sovietică şi nici natura socialistă a regimurilor aflate la putere. Mişcările pentru drepturile omului, pentru pace sau cele ecologiste nu puneau direct în pericol regimul. Miza inițială a acestor mişcări nu a fost căderea regimurilor comuniste, ci schimbarea treptată în cadrul sistemului, inițiată „de jos". Strategia disidentă, formulată pentru prima dată de către disidentul polonez Adam Michnik în eseul *Noul evoluționism*, avea ca obiectiv lărgirea sferei drepturilor omului şi a libertăților cetăţeneşti, în condițiile în care încercarea marxist-revizionistă de a impune schimbări „de sus", prin intermediul instituțiilor statului comunist, se dovedise o iluzie[7]. Această strategie a însemnat implicit respingerea politicii, domeniu monopolizat de elita comunistă, şi retragerea în „antipolitică", pentru a folosi conceptul introdus de scriitorul maghiar Gyorgy Konrád în scopul de a sublinia faptul că țelul disidenților nu era cucerirea puterii, ci regenerarea societății[8]. Cum au gândit disidenții că acest lucru putea fi realizat? „Trăind în adevăr", după cum a argumentat fostul preşedinte al Republicii Cehe şi fost disident al Cehoslovaciei, Václav Havel, preluând o idee a lui Aleksandr Soljenițîn. Cu alte cuvinte, refuzând minciuna zilnică care făcea din fiecare cetățean ce o accepta un susținător al regimului[9]. Scopul ultim al disidenței era mai degrabă libertatea de a gândi, scrie sau chiar cânta, pe scurt, de a crea un spațiu alternativ, în afara controlului statului-partid[10].

În sfârşit, pentru a înțelege specificul disidenței din anii 1970 şi 1980 în comparație cu formele anterioare de protest mai trebuie subliniat că acest fenomen a fost posibil şi datorită unor importante transformări interne suferite de regimurile comuniste. În anii terorii staliniste,

---

[5] La Praga, după lansarea documentului de constituire al Cartei 77 circula gluma: „De ce nu a semnat Husak Carta? Pentru că a făcut acelaşi lucru la Helsinki". Pentru detalii privind formarea Cartei, vezi Václav Havel, *Disturbing the Peace. A Conversation with Karel Hvizdala*, New York, Alfred A. Knopf, 1990.

[6] Programul guvernului revoluționar al lui Imre Nagy prevedea, pe lângă introducerea pluripartidismului, retragerea trupelor sovietice şi ieşirea din Tratatul de la Varşovia. Vezi în acest sens documentele reproduse în Paul Zinner (coord.), *National Communism and Popular Revolt in Eastern Europe*, New York, Columbia University Press, 1956, pp. 428-32. Programul de Acțiune al Partidului Comunist din Cehoslovacia, documentul cel mai important al Primăverii de la Praga, deşi nu pune sub nici o formă în discuție relațiile cu Uniunea Sovietică, prevede introducerea unei relative democratizări în viața politică şi a unor reforme limitate în sfera economică. Vezi Jaromir Navratil et al. (coord.), *The Prague Spring 1968. A National Security Archive Documents Reader*, Budapest, Central European University Press, 1998.

[7] Adam Michnik, *Letters from Prison and Other Essays*, Berkeley, University of California Press, 1986.

[8] Gyorgy Konrád, *Antipolitics*, San Diego, Harcourt Brace Jovanovich, 1984.

[9] Václav Havel et al., *The Power of the Powerless*, New York, M.E. Shape, 1990.

[10] Intelectualii est-europeni, după cum subliniază G. M. Tamás – unul dintre cei mai cunoscuți disidenți maghiari, originar din Transilvania – au preluat conceptul occidental de societate civilă, dar l-au folosit într-un context diferit. Ei au susținut constituirea asociațiilor voluntare, dar nu pentru a crea solidarități într-o societate atomizată – problemă cu care se confruntă societățile moderne liberal-democratice –, ci pentru a crea nuclee autonome, pluraliste, care să îngrădească tendințele uniformizatoare ale statului comunist. Vezi G. M. Tamás, *The Legacy of Dissent*, în Vladimir Tismăneanu (coord.), *The Revolutions of 1989*, London, Routledge, 1999, pp. 181-197. Pentru versiunea românească vezi *Revoluțiile din 1989. Între trecut şi viitor*, trad. de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, Iaşi, Polirom, 1999.

nu ne-am putea închipui un protestatar supraviețuind gestului disperat de a se opune regimului. Însă, în urma procesului de profundă transformare a regimurilor comuniste din blocul sovietic, început după moartea lui Stalin, disidența a devenit treptat posibilă[11]. Spre deosebire de perioada stalinistă, după venirea lui Hruşciov la putere regimurile comuniste din întreg blocul sovietic au încetat să mai recurgă la teroarea arbitrară, care afecta în mod aleatoriu toate clasele şi grupurile sociale, asigurând un control aproape total asupra societății. Mai mult, unele forme de nonconformism au început să fie treptat tolerate, creându-se astfel premisele apariției disidenților. Cu alte cuvinte, exprimarea publică a criticilor la adresa regimului nu mai atrăgea după sine şi suprimarea imediată a celui ce îndrăznise să facă un asemenea gest. Desigur, procesul de transformare al regimurilor comuniste în post-stalinism a fost gradual şi a implicat transformări multiple. Odată ce elita politică, economică şi intelectuală pre-comunistă fusese lichidată în lagăre de muncă şi închisori, potențialul de revoltă al populației fusese distrus. Ca urmare, teroarea şi-a pierdut din intensitate şi, mai ales, din importanța pe care o avea în cadrul mecanismelor de control al societății, dar s-au introdus metode noi de constrângere, mai sofisticate. În cazul României, deținuții politici care supraviețuiseră experiențelor cumplite din Gulagul autohton, dar de inspirație sovietică, au fost amnistiați în 1964. Securitatea, însă, şi-a continuat actitivitatea, acționând cu precădere preventiv pentru a împiedica coagularea nemulțumirilor în proteste colective, dar folosind alte strategii decît pura represiune, strategii poate chiar mai persuasive, dar mai puțin brutale.

Trebuie însă menționat şi faptul că, simultan cu rafinarea metodelor de control a societății, a avut loc un proces paralel de cooptare a unor segmente diverse ale populației, care a contribuit la diminuarea potențialului exploziv. În acest sens, au fost folosite diverse strategii. În România, în cazul celor mai mulți, amplul program de modernizare lansat în anii 1960 — care implica atât industrializarea accelerată a țării, cât şi o urbanizare progresivă — a permis unei părți semnificative a populației să trăiască mai bine decât trăise vreodată sau, cel puțin, mai bine decât în anii stalinismului. Procese similare au avut loc în tot lagărul comunist, astfel încît, după anii 1960, regimurile respective îşi asigurau supraviețuirea pe baza pe aşa-numitul „nou contract social": în schimbul garantării unui loc de muncă, al unui trai nu prea îmbelşugat, dar sigur, majoritatea cetățenilor acceptau regimul fără să protesteze deschis[12]. Un asemenea mecanism a funcționat şi în România, lucru care se uită de multe ori atunci cînd se vorbeşte despre perioada comunistă. Chiar dacă aici nu a avut loc o reală destalinizare, ci numai o „schimbare simulată"[13], regimul lui Ceauşescu, cel puțin în primul deceniu, nu s-a mai bazat în primul rând pe teroarea pură, orchestrată de Securitate, ci pe cooptare.

Spre deosebire de represiune, care ducea la o împărțire dihotomică a societății în călăi şi victime, strategia de control prin cooptare a provocat mai multe tipuri de răspunsuri. Cel mai reprezentativ din punct de vedere numeric a fost şi cel aşteptat de regim: conformismul. Există, desigur, o ierarhie a nivelurilor de cooptare în sistem, care începe cu acceptarea unor funcții importante în aparatul statului-partid, şi merge până la acceptarea unei umile slujbe

[11] O definire interesantă a etapelor prin care au trecut regimurile din Europa de Est după moartea lui Stalin: post-stalinism, post-totalitarism şi post-comunism, vezi la Miklos Haraszti, *The Beginnings of Civil Society: The Independent Peace Movement and the Danube Movement in Hungary*, în Vladimir Tismăneanu (coord.), *In Search of Civil Society: Independent Peace Movements in the Soviet Bloc*, New York, Routledge, 1990, pp. 71-87.

[12] Desigur, cooptarea funcționa diferit pentru fiecare categorie socială. În cazul intelectualilor, spre exemplu, cooptarea însemna permisiunea acordată pentru a călători în Occident sau pentru publicarea unui volum. Pentru conceptul de „nou contract social", vezi studiul lui Antonin J. Liehm, „The New Social Contract and the Parallel Polity", în Jane Leftwich Curry (coord.), *Dissent in Eastern Europe*, New York, Praeger Publishers, 1983, p. 174.

[13] Conceptul a fost tratat pe larg în Michael Shafir, *Romania - Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, Frances Pinter Publishers, 1985.

într-o instituție oarecare (în locul refuzului total de a fi salariatul statului comunist). La limită, însă, se poate spune că regimul comunist a supraviețuit atâtea decenii datorită susținerii tacite – pe baza mecanismului „noului contract social" – a tuturor celor care acceptau să trăiască în România fără să-şi exprime public nemulțumirea față de regim. Aceasta a dus, în cazul celor mai mulți dintre români, la dihotomia dintre gânduri şi vorbe, la duplicitatea care se manifesta cotidian în toate activitățile publice şi chiar private. Din această cauză, atunci când, datorită crizei structurale profunde, „noul contract social" a început să fie contestat, procesul de renaştere a societății civile din România a fost lung şi sinuos.

Respingerea cooptării putea fi făcută în mai multe feluri. Cel mai radical răspuns a fost *disidența*, fenomen semnificativ în țările Europei Centrale, dar foarte marginal în România. În acest sens, trebuie să clarificăm un aspect al definiției, care este deseori eludat în România. În literatura de specialitate produsă în Occident - singurul loc în care se putea scrie în libertate pe această temă înainte de 1989 - conceptelor de disident/disidență, deşi preluate din jurnalism, li s-a asociat un înțeles precis şi unanim acceptat de către cei care studiau comunismul.

Astfel, un disident este o persoană aflată în dezacord cu fundamentele ideologice, politice, economice sau morale pe care se bazează societatea în care trăieşte, dar care nu numai că gîndeşte diferit, dar şi declară acest lucru *în public*, nu doar în familie sau în cercul privat al celor mai apropiați prieteni[14]. În acest sens, mai trebuie adăugat că, în general, disidenții trebuiau să fie şi oameni ai condeiului, persoane cu un anumit grad de educație, care să fie capabile să articuleze în scris criticile față de sistemul comunist şi, mai ales, să le facă inteligibile unei audiențe străine[15]. Pe scurt, disidenții, cel puțin cei care au ajuns să fie cunoscuți ca atare, au fost ceea ce am putea numi intelectuali publici. Termenul de disident ca atare nu a fost inventat de cei care puteau fi încadrați în această categorie. Mai mult, termenul a fost adoptat fără entuziasm de către cei în cauză din nevoia de a-şi autodefini propriile acțiuni protestatare într-un limbaj comun cu occidentalii.

Cu toate acestea, este un termen care, în sensul precizat mai sus - de persoană care îşi exprimă public dezacordul cu regimul communist - a făcut carieră până în 1989, fiind preluat din jurnalism în mediile universitare şi politice. În România, definiția aceasta este departe de a fi folosită consecvent. Datorită faptului că românii ce se încadrează în stricta accepțiune a termenului - disidenții sunt cei care au criticat deschis, „în gura mare", comunismul, asumându-şi toate riscurile care decurgeau de aici - au fost în număr foarte mic, definiția a fost fost folosită după 1989 şi cu referire la persoane care nu şi-au făcut niciodată publice opiniile critice, dar care, spre deosebire de mulți alții, nici nu au ridicat osanale regimului. În cele ce urmează, disidența din România comunistă va fi analizată în sensul discutat mai sus şi unanim acceptat de către cei care au urmărit evoluția blocului sovietic în anii 1970 şi 1980.

Totuşi, pentru a defini corect specificul contextului românesc în comparație cu alte foste țări comuniste, trebuie precizat că, în afară de disidență, a existat şi o altă formă de respingere a cooptării. Mult mai bine reprezentată decât disidența, aceasta îi include pe cei care nici nu au criticat regimul, dar nici nu l-au susținut deschis, şi este cunoscută în mediile intelectuale din România sub numele de „rezistență prin cultură". În condițiile în care disidenții români au fost mult mai puțini decât în alte țări, rezistenții - tolerați de regim, dar neînregimentați lui—au contribuit semnificativ alături de disidenți la limitarea controlului ideologic al partidului. Deşi nu au fost persecutați de Securitate precum disidenții şi nu se pot încadra în categoria victimelor comunismului, rezistenții au fost, în general, urmăriți de

---

[14] Deşi inițial termenul se referea mai degrabă la membrii marcanți de partid care deviaseră de la ideologia oficială, termenul de disident a ajuns să-i desemneze cu precădere pe cei din afara partidului care, încurajați de contextul internațional post-Helsinki, îndrăzneau să-şi facă publice opiniile critice la adresa regimului. Vezi definiția dată termenului de disident de Roy Medvedev în *On Soviet Dissent*, London, Constable, 1980, p. 1.

[15] Vezi definiția dată de Havel în eseul său *The Power of the Powerless*, p. 3.

poliția politică, marginalizați profesional şi împiedicați să aibă o carieră normală în condițiile în care regimul răsplătea exclusiv mediocritatea obedientă partidului. În domeniile umaniste şi artistice, existența unei asemenea categorii de persoane, al căror scop nu era criticarea regimului, ci simpla supraviețuire onestă în cadrul profesiunii alese, a fost semnificativă şi pentru faptul că a contracarat amatorismul promovat intens de regim mai ales după înființarea, în anul 1976, a festivalului „Cîntarea României".

În sfârşit, trebuie menționat cel de-al treilea tip de refuz al cooptării de către regim: emigrarea[16]. Desigur, nu toți românii puteau să aleagă această cale în condițiile în care orice călătorie într-o țară necomunistă nu era accesibilă oricui. Unii şi-au riscat viața trecând fraudulos frontiera, alții s-au folosit de o simplă ieşire dincolo de Cortina de Fier pentru a cere azil politic, iar alții au făcut cerere, au aşteptat cu anii şi au plecat cu forme legale de emigrare. De fapt, dreptul la liberă circulație este menționat şi în Actul Final de la Helsinki, iar mulți dintre disidenți l-au invocat direct, unii chiar folosindu-se de această mențiune pentru a putea emigra. Desigur, nu orice exil a fost unul politic: mulți au plecat din motive economice, fără alt gând decât acela de a trăi mai bine, lucru perfect legitim la urma urmei. Dintre cei refugiați din motive politice, cei care „au ales libertatea" pentru că nu puteau trăi în constrângerile impuse de regimul comunist, un număr semnificativ de români au devenit foarte activi în emigrație, contribuind decisiv la susținerea disidenței din țară. După cum am subliniat, vizibilitatea disidenților în Occident era o condiție absolut necesară pentru supraviețuirea acestora şi ea depindea direct de publicarea scrisorilor deschise, a protestelor şi a diverselor analize critice la adresa regimului sau de difuzarea lor la posturile de radio străine. În acest sens, spre exemplu, românii exilați care lucrau pentru posturile de radio Europa Liberă şi Vocea Americii au jucat un rol cheie. De asemenea, sensibilizarea organizațiilor pentru apărarea drepturilor omului, a mass-mediei şi a oamenilor politici occidentali, esențiale pentru supraviețuirea oricărui disident, s-au realizat numai prin ajutorul românilor de peste graniță, mai ales a celor din Franța, Germania şi Statele Unite. Pe scurt, disidența internă nu ar fi fost posibilă fără susținerea exilului.

Disidența nu a dus în mod direct la căderea comunismului. După cum am mai subliniat, miza disidenților nici nu a fost schimbarea regimurilor, pentru că acest lucru a părut de neconceput pentru multă vreme. Dar atunci când, la sfârşitul anilor 1980, conjunctura internațională s-a schimbat odată cu abandonarea doctrinei Brejnev[17], disidenții din țările Europei Centrale au constituit contraelita care a cerut schimbarea. Evident, schimbarea s-a produs inclusiv în România, chiar dacă regimul comunist a fost mult mai puțin contestat decât în celelalte țări. Dar, în timp ce în Europa Centrală valul de entuziasm al primelor alegeri libere a adus la putere reprezentanți ai fostelor mişcări disidente care au câştigat competiția electorală cu reprezentanții vechii puteri, în România puterea a rămas în mâinile celor din eşalonul secund al partidului, cei mai vizibili eroi ai revoluției din decembrie. Consecința pe termen lung este faptul că, în timp ce grupul de la Vişegrad şi-a orientat de la început întreaga politică în favoarea integrării europene, România a dus o politică ezitantă şi ambiguă, cu binecunoscutele consecințe tragice asupra întregului proces de tranziție spre o democrație reală. România şi Bulgaria intră în Uniunea Europeană cu întîrziere față de țările Europei Centrale, şi asta pentru că au fost mai puțin pregătite pentru acest pas. Această întîrziere se datorează şi faptului că în aceste țări puțini au fost cei care şi-au făcut publice

---

[16] Sociologul american Albert O. Hirschman a evidențiat faptul că, în cadrul oricărei organizații sau societăți există trei forme posibile de răspuns față de conducerea politică: loialitatea, protestul şi abandonul. Vezi lucrarea sa devenită clasică *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Cambridge, Harvard University Press, 1970.

[17] Pentru o relatare succintă a modului în care s-au derulat evenimentele ce au dus la prăbuşirea regimurilor comuniste în Europa de Est, vezi Daniel Chirot, *What Happened in Eastern Europe in 1989?* în Vladimir Tismăneanu (coord.), *The Revolutions of 1989*, London, Routledge, 1999, pp. 19-50.

convingerile democratice înainte de 1989, criticând deschis comunismul în ciuda riscurilor pe care le aducea acest gest.

Disidența din România, 1977-1989

După 1975, ca reacție la semnarea Actului Final al Conferinței pentru Securitate şi Cooperare în Europa, a luat naştere un nou val de contestare a comunismului în întreg blocul sovietic. În 1976, în Polonia, grevele muncitoreşti au dus la crearea Comitetului pentru Apărarea Muncitorilor (KOR), transformat ulterior în Comitetul pentru Autopărare Socială (KSS-KOR), care au fost în bună măsură precursori ai sindicatului liber Solidaritatea. În fosta Cehoslovacie s-a constituit mişcarea pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale cunoscută sub numele de Carta 77, după anul în care a fost lansată. În Ungaria, disidența democratică a devenit mai vizibilă prin presă şi publicațiile (semi)clandestine[18]. Toate au fost mişcări protestatare care au supraviețuit într-o formă sau alta până la căderea comunismului datorită protecției internaționale operante în cadrul de cooperare inițiat la Helsinki, dar şi din cauza unei mai mari disponibilități a regimurilor respective pentru dialog social, cel puțin în anumite momente.

După cum s-a afirmat mai sus, în cazul României, numărul celor care au îndrăznit să critice public sau să conteste regimul comunist folosindu-se de noul context internațional a fost mult mai mic. Mai mult, spre deosebire de celelalte țări, nu a existat nici o mişcare colectivă care să poată activa continuu, ci au existat cu precădere disidenți solitari, împiedicați să se organizeze într-o opoziție mai coerentă. Pe scurt, absența unor mişcări protestatare similare celor din alte țări menționate mai sus este unul dintre aspectele care au făcut să se vorbească mult despre „pasivitatea românească"[19]. Opoziția românilor față de regimul lui Nicolae Ceauşescu a fost descrisă în lucrările occidentale ca o sumă de acțiuni sporadice şi localizate, lipsite de coeziune şi fără impact asupra restului societății[20], evaluare

---

[18] Cea mai bună monografie despre Comitetul pentru Apărarea Muncitorilor (KOR) este Jan Jozef Lipski, *KOR. A History of the Workers' Defence Committee in Poland, 1976-1981*, Berkeley, University of California Press, 1985. Bibliografia referitoare la Solidaritate este copleşitoare; câteva dintre cele mai citate lucrări sînt: Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution. Solidarity*, London, Granta Books, 1991; Michael H. Bernhard, *The Origins of Democratization in Poland. Workers, Intellectuals, and Oppositional Politics, 1976-1980*, New York, Columbia University Press, 1993; David Ost, *Solidarity and the Politics of Antipolitics. Opposition and Reform in Poland since 1968*, Philadelphia, Temple University Press, 1990, Alain Touraine et al., *Solidarity. The Analysis of a Social Movement. Poland 1980-1981*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983. Din literatura referitoare la formarea Cartei 77, cea mai amănunțită este Gordon H. Skilling, *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*, London, George Allen & Unwin, 1981. Pentru o analiză pertinentă a grupurilor de opoziție din Ungaria, vezi Rudolf Tökes, *Hungary's Negotiated Revolution. Economic Reform, Social Change, and Political Succesion, 1957-1990*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, pp. 167-210.

[19] Acesta este şi motivul pentru care, cu excepția unor capitole din volume dedicate formelor de disidență din întreaga regiune sau a unor referiri în lucrări bazate pe abordări comparative, nu există în lumea anglo-saxonă nici o analiză occidentală dedicată disidenței din România publicată înainte de 1989. Dintre studiile referitoare la disidența românească merită menționat capitolul scris de Vlad Georgescu într-o perioadă în care România încă era comparată cu alte țări din blocul sovietic. Vezi Jane Leftwich Curry (coord.), *Dissent in Eastern Europe*, New York, Praeger Publishers, 1983.

[20] În acest sens, trebuie menționat că opozanții din România au fost mult mai mediatizați în Franța, unde exista un grup din emigrație extrem de activ în acest sens. Membri ai acestui grup au creat în 1977, împreună cu tineri istorici şi sociologi francezi, Comitetul francez pentru apărarea drepturilor omului în România, transformat în 1980 în Liga pentru apărarea drepturilor omului în România de la Paris. Reviste dedicate Estului, precum „L'Alternative" (între 1979 şi 1985); La „Nouvelle Alternative" (între 1986 şi 1989); „L'Autre Europe" (între 1985 şi 1989), au publicat în paginile lor numeroase texte critice la adresa regimului de la Bucureşti primite din țară, precum şi analize pătrunzătoare ale politicilor aberante ale liderului român. Trebuie menționat în mod deosebit numărul special din „L'Alternative", intitulat „Roumanie. Crise et répression, 1977-1982", ianuarie 1983. În plus, reviste ca „Les Temps Modernes", „Politique internationale" sau „L'Esprit" au inclus deseori comentarii despre situația generală din România şi despre persecuțiile împotriva opozanților regimului. Articole pe aceste teme au apărut şi în presă, mai ales în „Le Monde", „Libération" şi „Le Figaro".

care rămâne valabilă chiar şi din perspectiva cuiva care a trecut prin această perioadă de pe poziţia unui participant la evenimente sau a celui care priveşte înapoi de pe poziţia cercetătorului care are la dispoziţie „arhivele disidenţei".

Analiza de faţă nu îşi propune să întocmească o listă exhaustivă a tuturor celor care au criticat public regimul Ceauşescu. O asemenea întreprindere necesită o cercetare de durată. Dacă până în 1989 nu se putea scrie despre acest subiect decât în Occident, după 1989, arhivele româneşti care acoperă această perioadă au rămas cvasi-inaccesibile, prin urmare sursele primare s-au îmbogăţit deocamdată foarte puţin. În acelaşi timp, trebuie ţinut cont de faptul că evaluările făcute în Occident cu privire la protestele parvenite din România au fost tributare capacităţii acestora de a se face vizibile în exterior, ceea ce înseamnă că multe dintre ele au rămas necunoscute din cauza izolării României comparativ cu alte ţări comuniste. Şansa opozanţilor români de a fi mediatizaţi în Occident era mult mai redusă decât a celor central-europeni; în perioada despre care vorbim nu mai existau corespondenţi de presă în România, numărul ziariştilor occidentali care reuşeau să viziteze ţara era incomparabil mai mic decât în cazul celorlalte state comuniste europene. Mai mult, spre deosebire de central-europeni sau de ruşi, românii nu aveau o editură în străinătate care să publice şi să popularizeze ceea ce nu se putea publica acasă, fiind vizibili numai în anumite reviste ale exilului sau în cele specializate în problemele Estului şi numai cu intermitenţe în presă. Astfel, vizibilitatea lor dincolo de Cortina de Fier depindea aproape exclusiv de legăturile personale sau ocazionale cu străinătatea şi de accesul lor la posturi de radio, precum Europa Liberă, Vocea Americii sau BBC. Acestea fiind spuse, trebuie totuşi subliniat că, deşi fragmentar reconstruită, contestarea regimului comunist din România rămâne în istoria recentă un act esenţial pentru faptul de a fi contribuit la fisurarea monopolului discursiv al regimului prin discursul critic alternativ pe care l-a produs.

Cronologic, primul protest românesc post-Helsinki a fost aşa-numita mişcare Goma, botezată astfel după numele iniţiatorului şi principalului său promotor, scriitorul Paul Goma[21]. Mişcarea Goma, după cum a fost denumită de jurnaliştii occidentali, ar fi putut reprezenta o intrare a disidenţei din România în sincronism cu mişcările pentru apărarea drepturilor omului care se înfiripau în Europa Centrală. Din păcate, nu a fost decât o încercare ratată de a constitui ceva similar Cartei 77[22]. Documentul principal al acestei mişcări a fost o scrisoare deschisă adresată Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare, parte a întrunirilor din cadrul de cooperare internaţională deschis la Helsinki, care avea loc la Belgrad[23]. Iniţial semnată doar de opt persoane, dintre care două erau soţii Goma, scrisoarea

[21] Paul Goma este singurul semnatar al unei scrisori de solidarizare cu Carta 77, trimisă către Pavel Kohout, unul dintre cei mai cunoscuţi scriitori cehi în momentul respectiv. Merită menţionat un fragment din scrisoare: „Trăim, supravieţuim în acelaşi lagăr, în aceeaşi Biafra (capitală: Moscova) - scria Goma. Voi, cehii şi slovacii, aţi avut un '68; polonezii un '56, un '71 şi un ...mereu; germanii de est au avut Berlinul şi au un Biermann. Noi, românii, nu avem asemenea repere. Dar nu totdeauna suferinţa este direct proporţională cu intensitatea strigătului de revoltă. Voi (ca, de altfel, polonezii, germanii de est, ungurii, bulgarii) voi sunteţi sub ocupaţie rusească; noi, românii, ne aflăm sub ocupaţie românească - la urma urmei, mai dureroasă, mai eficace decât una străină. Trăim cu toţii sub acelaşi călcâi [...].Aceeaşi lipsă de drepturi elementare, aceeaşi batjocorire a omului, aceeaşi neruşinare a minciunii - peste tot. Peste tot: sărăcie, haos economic, demagogie, nesiguranţă, teroare". Textele lui Goma şi ale mişcării Goma au fost publicate în Franţa în diverse reviste: „Les Temps Modernes", iulie 1977; „Roumanie. Crise et repression", op.cit., sau în volume separate: *Le Dossier Paul Goma. L'écrivain face au socialisme du silence*, prezentat de Virgil Tănase, Paris, Édition Albatros, 1977.

[22] Modul în care această mişcare a debutat, a evoluat şi s-a stins după întemniţarea iniţiatorului ei este descris, dintr-un punct de vedere personal, dar echilibrat, în Paul Goma, *Le tremblement des hommes*, Paris, Édition Seuil, 1977. Pentru ediţia română, vezi *Culoarea curcubeului '77. Cutremurul oamenilor*, Oradea, Editura Multiprint, 1993.

[23] Iată câteva fragmente din scrisoare, care ilustrează că, atât Carta cât şi mişcarea Goma, au plecat de la aceeaşi idee a respectării drepturilor garantate de constituţiile comuniste şi întărite de Acordul de la Helsinki: „Drepturile garantate prin legile interne şi tratatele internaţionale semnate de către guvernele statelor totalitare, precum articolul din Constituţia RSR care se referă la drepturile civile (art. 17); dreptul la muncă (art. 18); dreptul la

a stârnit interesul românilor tot mai nemulțumiți de regimul Ceaușescu. În decurs de două luni şi ceva, din februarie - când ştirea lansării acestei Carte româneşti a ajuns prin diverse canale în Occident şi a fost intens mediatizată de diverse posturi de radio, în special de Europa Liberă - şi până la sfîrşitul lui martie - moment după care Goma este arestat - au fost adunate peste 200 de semnături de susținere. Acest număr este aproximativ acelaşi cu cel al semnatarilor inițiali ai Cartei 77. Spre deosebire de modelul ei, care, deşi sinuos, şi-a continuat activitatea în Cehoslovacia până la căderea regimului, mişcarea Goma nu a supraviețuit în condițiile în care inițiatorul ei a fost trimis în închisoare, apoi supravegheat la domiciliu, pentru a sfârşi în exil forțat. Din păcate, prea puține figuri publice şi respectate, capabile să constituie un exemplu pentru ceilalți, i s-au alăturat[24]. Cooptarea de către regim a unei părți a intelectualității explică acest lucru numai parțial; multe se datorează rivalităților de breaslă şi animozităților reciproce dintre promotorul mişcării şi „confrații" săi, care într-o bună măsură continuă şi astăzi[25]. În sfârşit Securitatea, acționând la „indicațiile lui Ceauşescu", a jucat un rol decisiv.

Ceauşescu a reacționat extrem de violent la ştirea apariției acestui protest, mai ales că Goma i s-a adresat direct pentru a-l invita să semneze împreună Carta 77, motivând că în România existau doar doi oameni care nu se temeau de Securitate: secretarul general al PCR şi el însuşi[26]. În arhive există două stenograme revelatoare cu privire la poziția lui Nicolae Ceauşescu față de drepturile omului şi de mişcarea Goma: „Legat de securitatea europeană, mă gândesc să luăm o poziție ceva mai fermă față de toate aceste acțiuni ale unor cercuri reacționare, ale unor agenții de presă, care încearcă să abată preocupările de la securitatea europeană la probleme minore, pe probleme de sprijinire chiar a unor elemente recționare, să reactiveze o serie de agenturi străine. (…) Sigur, nu ştiu dacă încercarea care (*sic!*) o fac unii de a lega România de Cehoslovacia sînt numai din aceştia sau sunt şi din partea altor «agenturi». Până şi România care este considerată mai liberală este pusă în discuție. Cred că activizarea acestor cercuri este mai complexă. Aşa observ eu. (…) Cred că în acest sens trebuie să respingem şi să luăm poziție asupra acelor cercuri care activează organizațiile fasciste, teroriste, pentru că realmente aşa este. La noi l-au găsit pe Paul Goma, care *este un derbedeu*, a stat şi în închisoare. Trebuie să luăm atitudine mai fermă şi față de

educație (art. 21); la liberă asociere (art. 27); libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor şi demonstrațiilor (art. 28); libertatea de gândire (art. 30); inviolabilitatea persoanei (art. 31); şi a reşedinței personale (art. 32); secretul corespondenței şi al convorbirilor telefonice (art. 33), nu sunt respectate. În acelaşi timp, dreptul la libera circulație a persoanelor, ideilor, informației nu este respectat, iar dreptul la cetățenie este transformat într-o obligație. (...) De asemenea, considerăm că nu se poate accepta extinderea principiilor neamestecului în treburile interne la sfera drepturilor civice fundamentale". Textul integral a fost publicat în Goma, *Culoarea Curcubeului '77*, pp. 70-72.

[24] Alături de Goma au mai semnat acest protest doar alți doi intelectuali cunoscuți: Ion Negoițescu şi Ion Vianu. Negoițescu a sprijinit public mişcarea inițiată de Goma printr-o scrisoare adresată acestuia, care s-a citit şi la Radio Europa Liberă. El pleda pentru limitarea mişcării la revendicarea libertății de exprimare, un scop mai bine precizat decât respectarea drepturilor omului în general şi, de aceea, mai probabil de a fi obținut, considera el. Vezi Ion Negoițescu, *În cunoştință de cauză. Texte politice*, Cluj, Dacia, 1990. Ulterior, Negoițescu a fost şantajat cu un proces de homosexualitate şi a fost nevoit să renunțe la poziția anterioară scriind un articol care lăuda politica culturală a regimului în „România literară". Vezi scrisoarea lui Ion Vianu adresată lui Goma în Matei Călinescu şi Ion Vianu, *Amintiri în dialog*, Bucureşti, Editura Litera, 1994. Deşi decisese deja să părăsească definitiv România, Vianu i se alătură lui Goma văzând că nimeni altcineva dintre scriitorii cunoscuți nu o face, gest care l-a costat postul de la Facultatea de Medicină.

[25] A se vedea în acest sens cele trei volume ale jurnalului lui Paul Goma şi reacțiile stîrnite de acestea; Paul Goma, *Jurnal*, Bucureşti, Editura Nemira, 1997.

[26] În cazul în care Ceauşescu ar semna Carta pentru drepturile omului a cehilor şi slovacilor, el s-ar dovedi, argumenta Goma, consecvent cu atitudinea sa din 1968, când a condamnat invazia din Cehoslovacia, oferind exemplu românilor, care în acest fel nu se vor mai teme să se alăture celor ce cereau respectarea drepturilor omului în țările comuniste. Ca urmare a difuzării acestor scrisori, Ceauşescu a condamnat public virulent „trădătorii de neam". Vezi Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Consfătuirea pe țară a unităților de control ale oamenilor muncii - 17 februarie 1977*, Bucureşti, Editura Politică, 1977.

corespondenții străini. Trebuie să-i poftim să facă bine să-şi vadă de treabă. (…) Noi ar trebui să fim puțin mai ofensivi în această direcție. Presa noastră nu este destul de activă în privința aceasta. Nu este vorba să apărăm măsurile din Cehoslovacia, pentru că au alt caracter, dar nici nu trebuie să admitem ca la adăpostul acesta să se reactiveze cercurile fasciste, reacționare”[27].

Limbajul folosit de Ceauşescu în 1977, desele referințe la „agenturi”, îi vor părea extrem de cunoscute cititorului familiar cu filmul procesului şi execuției acestuia în decembrie 1989. În acest sens, trebuie adăugat că liderul român şi-a modificat de-a lungul timpului extrem de puțin viziunea asupra politicii externe, formată în perioada „coexistenței paşnice”. El nu a înțeles niciodată de ce statele occidentale au început să acorde o importanță din ce în ce mai mare problemei drepturilor omului în perioada post-Helsinki. Pentru Ceauşescu, politica internațională trebuia să se concentreze pe menținerea păcii şi a securității, nu pe câteva cazuri marginale, considera el, de indivizi care îşi „trădau țara”, denigrând sistemul comunist. Toate intervențiile occidentale în favoarea opozanților erau considerate drept inadmisibile intruziuni în afacerile interne ale României.

În privința măsurilor care trebuiau luate în cazul unor asemenea „trădători”, precum Paul Goma, luările de poziție ale soților Ceauşescu în şedința CPEx din 30 martie 1977, exprimate într-un limbaj buruienos, sunt extrem de relevante.

Nicolae Ceauşescu: „În legătură cu unele probleme privind activitatea *măgarului acesta de Goma*, care continuă să ia legătura prin telefon, şi acum, la Europa Liberă, s-a publicat o listă cu aproape 180 de oameni care au semnat-o (*până în acel moment, n. n.*).”

Elena Ceauşescu: „Libertatea este libertate, dar pentru a-şi bate joc de popor (*sic!*), de eforturile lui, pentru aceştia nu există nici un fel de libertate”.

NC: „Trebuie loviți, propriu-zis, fără cruțare. Aceasta ca măsură generală, tovarăşi, care să fie luate peste tot unde avem asemenea oameni. Să discutăm pe aceea (sic!), care nu au asemenea manifestări, să-i facem să înțeleagă, să-i determinăm ca fiecare să-şi vadă de treabă acolo unde este pus. Cu acesta care este aici, cu Goma, nici un fel de mişcare. Întrerupt telefonul, orice legături, cum încearcă să ia legătura cu ambasadorul, *arestat public, pentru spionaj şi trimis în judecată*. Fără nici un fel de discuții şi toți care vor proceda aşa. Aceştia care sunt pe lista aceasta, cu organele de securitate respective, o comisie de partid în fiecare județ, să stea de vorbă cu ei, să se vadă dacă este aşa sau nu, pentru că nu s-a stat de vorbă cu nici unul şi să se procedeze în raport cu poziția pe care o vor avea. Chiar dacă este aşa cum se spune aici că ia (sic!) dat telefon, să fie puşi în colectivul de întreprindere în discuție, judecați, şi ce vor hotărî muncitorii. *Dacă vor să-i bată, să-i bată*. Să-i lăsăm, într-adevăr, pe oameni să-i judece şi aici care se dovedesc aşa, nu pot rămâne în întreprinderile respective”[28].

La ordinele lui Ceauşescu, Securitatea a reacționat rapid, arestându-l pe Goma chiar a doua zi, lipsind în acest fel mişcarea de singurul centru de coordonare existent. De asemenea, Securitatea a intervenit extrem de eficient apoi pentru a-i persuada pe semnatari să retracteze şi a-i împiedica pe alții să se ralieze mişcării. Metodele folosite, conform indicațiilor primite, au fost atât persuasive, cât şi represive. Dacă ar fi să dăm crezare documentelor accesibile din arhivele Securității, pentru mulți dintre cei implicați această mişcare în numele drepturilor omului a fost doar o trambulină pentru emigrare, un mijloc de a obține aşa-numitul „paşaport Goma”[29]. Cert este că datorită aprobării cererilor de emigrare ale multora dintre semnatari,

[27] Vezi stenograma şedinței CPEx din 16 februarie 1977, în ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 12/1977, f. 3 v.- 4 r.

[28] Vezi stenograma şedinței CPEx din 30 martie 1977, în ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 42/1977, ff. 1-5.

[29] O notă a Securității din 12 martie 1978 menționează că din totalul de 430 de persoane care au încercat sau chiar au reuşit să-l contacteze pe Goma, pentru 184 cererea de emigrare a fost aprobată, 170 şi-au retras sprijinul, mulți dintre ei luând poziție în public împotriva lui Goma, iar 76 încă îşi mai mențineau poziția, sperând că li se

mişcarea a sucombat spontan, prin dispariţia suţinătorilor. În acelaşi timp, însă, trebuie spus că, după 1977, Securitatea a fost reorganizată cu ajutorul tehnicii de vârf în domeniul calculatoarelor, importată din Statele Unite la începutul anilor 1970, ceea ce a dus la o mult mai bună cooperare la nivelul întregii ţări pentru a preveni coagularea unor proteste colective.

După acest moment, iniţiativele de auto-organizare în numele drepturilor omului au continuat, deşi cu un impact mult mai limitat. Este vorba de mişcări mai degrabă efemere, dar care arată că, sub inspiraţia unor mişcări similare din Europa Centrală, ideea apărării drepturilor omului supravieţuieşte mişcării Goma[30]. Totuşi, în afara încercării ratate din 1979 de a constitui un Sindicat Liber al Oamenilor Muncii, o Solidaritate *avant la lettre* şi *à la roumaine*[31], formele principale de solidarizare în faţa agresiunii regimului au rămas grevele muncitoreşti. În ceea ce priveşte formele discursive de protest colectiv, cele coagulate în jurul unui document programatic sau măcar a unei scrisori deschise, acestea au reapărut doar la sfârşitul anilor 1980.

Din 1977 şi până în 1989, disidenţa din România a constat în principal dintr-o sumă de gesturi izolate ale unor oameni curajoşi, care au refuzat avantajele cooptării, îndrăznind să critice deschis regimul. Cu alte cuvinte, istoria disidenţei româneşti din acea perioadă nu poate fi decât o sumă de biografii individuale. Tocmai datorită obedienţei generalizate, gesturile lor singulare au avut mai multă semnificaţie decît un gest similar născut din mijlocul unei societăţi civile mult mai active.

Acţiunile de protest, chiar de opoziţie, fie individuale, fie în grupuri mici de 3, 4 persoane, împotriva lui Ceauşescu au fost pedepsite exemplar prin condamnări publice hotărâte de Tribunalele Militare. În 1984 erau la închisoarea din Aiud în jur de 30 de deţinuţi politici, încadraţi la infracţiunea de propagandă împotriva orânduirii socialiste sau complot. Trei tineri din satul Băleni-Sârbi, jud. Dâmboviţa, venind spre casă în seara zilei de 22 august 1983 au şters de pe şosea textul activiştilor de partid: „Trăiască 23 august!" şi au scris cu var „Jos Ceauşescu". Condamnările care au urmat au fost pe măsură : Victor Totu – 7 ani, Gheorghe Pavel – 6 ani, Florea Vlăsceanu – 6 ani. Constantin Purcaru în vârstă de 26 de ani şi Ion Ilie în vârstă de 42 de ani, director economic la un trust de construcţii, amândoi din Piteşti, cam în aceeaşi perioadă, în 1982 şi 1983, dar independent unul de celălalt, au răspândit manifeste în tot oraşul. Au fost condamnaţi la 7, respectiv 6 ani de închisoare. Gheorghe Gherghina şi Ionel Nicolae au răspândit în 1978, printr-o fantă făcută în podeaua automobilului lor, manifeste de solidaritate cu sindicatul lui Paul Goma. În 1982, in urma unei anchete legate de alte fapte, Securitatea a aflat de la fiul lui Ion Nicolae despre acţiunea celor doi. Au fost condamnaţi la 6 ani, respectiv 7 ani de închisoare. Marin Iancu, colonel de

---

va aproba emigrarea. Chiar dacă transformarea oricărui protest într-o revendicare personală era o metodă „clasică" a Securităţii, faptul că aproape jumătate din cei implicaţi emigraseră deja la data la care a fost scrisă nota arată că pentru ei conta în principal respectarea acestui drept al omului. Vezi *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice. 1969-1989*, Bucureşti, Presa Românească, 1996, p. 130. Securitatea a mai făcut ulterior o evaluare a mişcării Goma, în care indică o cifră aproximativ identică de persoane (431), care l-au căutat telefonic, l-au vizitat la domiciliu sau i-au trimis scrisori pentru a adera la mişcare. Dintre acestea, 20 erau din sfera „creaţiei literar-artistice", apreciate de Securitate ca reprezentând „persoane periferice, (…) nereprezentând valori sau nume cunoscute în ţară şi străinătate". Vezi „Istoric în problema «Activitatea duşmănoasă desfăşurată de unele persoane din domeniile artă şi cultură»", datat de editori în 1980, în Florica Dobre (coord.), Elis Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode*, vol. II (1967-1989), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006, pp. 525.

[30] Este vorba de Comitetul creştin pentru apărarea drepturilor religioase şi ale conştiinţei, iniţiat în aprilie 1978 de doi pastori baptişti dar în ideea unei asocieri ecumenice, şi de Sindicatul naţional al cetăţenilor pentru apărarea persoanelor închise în mod abuziv, lansat în noiembrie 1979, probabil după modelul VONS din Cehoslovacia. Vezi „Roumanie. Crise et répression", op. cit., p. 18. Pentru detalii privind rezistenţa de natură religioasă, vezi capitolul respectiv din raport.

[31] Pentru detalii cu privire la acest sindicat liber, vezi capitolul despre greve muncitoreşti.

miliție, a scris o scrisoare pe care a vrut să o trimită de Europa Liberă. Cel căruia dorea să îi ceară să ducă scrisoarea în străinătate era informator al Securității şi l-a trădat. Marin Iancu a fost arestat şi condamnat la 8 ani de închisoare. Barabas Francisc, împreună cu prietena lui, Márton Piroska, şi cu Barabas János au răspândit în Miercurea Ciuc, într-o noapte, cu ajutorul bicicletelor, manifeste pe care scria „Jos Ceauşescu, Jos Cizmarul". Au fost în cele din urmă descoperiți, arestați şi condamnați la 7, 5 şi 6 ani. Borbely Ernö, Buzas Laszlo şi Biro Katalin au vrut să facă nişte tipărituri şi au fost arestați şi condamnați la 7, 6 şi 5 ani închisoare. Ion Bugan din Tecuci şi-a montat pe maşină un tablou a lui Ceauşescu sub care scria „Jos Ceauşescu, Jos Călăul", a plecat din Piața Unirii şi în dreptul străzii Lipscani a fost blocat de echipaje ale miliției, arestat şi condamnat la 10 ani de închisoare. Arpad Viski, actor din Sfântu-Gheorghe, a fost condamnat la 6 ani de închisoare pentru faptul că a vorbit şi comentat în mod repetat, la cozi, sărăcia, mizeria şi conducerea aberantă a lui Ceauşescu. În mod foarte suspect, posibil pentru că nu îşi ținea gura, după eliberarea din anul 1984, a fost găsit spânzurat într-o pădure de lângă Sfântu-Gheorghe. Gheorghe Năstăsescu, maistru constructor din Iaşi, a venit în Bucureşti în februarie 1983, s-a suit pe o schelă de pe str. Lipscani şi a aruncat mai multe manifeste şi a vorbit lumii care s-a adunat despre mizeria la care s-a ajuns din cauza lui Ceauşescu. A fost coborât de agenții apăruți imediat, arestat şi condamnat la 9 ani închisoare. Nicolae Lițoiu şi Gheorghe Manu au primit condamnări de 15 şi 8 ani pentru că au pus petarde la „**Casa albă"** a partidului din Ploieşti şi au aruncat manifeste de pe terasa magazinului Omnia[32].

Numărul disidenților a crescut sensibil numai după revolta de la Braşov din 15 noiembrie 1987, care a zguduit serios regimul şi a mobilizat societatea.[33] Această mobilizare timidă față de alte țări, dar mai viguroasă în comparație cu anii anteriori, se datorează şi schimbărilor interne de la Moscova inițiate de Mihail Gorbaciov, care i-au făcut pe români să se uite cu speranță la răsărit pentru prima dată în istorie.

În sfârşit, exemplul Europei Centrale – Polonia, în primul rând, cu o Solidaritate tot mai activă după 1987, dar şi Cehoslovacia şi Ungaria – a fost, datorită popularizării prin intermediul posturilor de radio străine, stimulator pentru disidenții români. Mulți dintre ei s-au inspirat din textele devenite clasice ale disidenților din țările vecine, au preluat şi adaptat ideile acestora contextului românesc sau s-au asociat unor proteste colective inițiate în blocul sovietic[34]. Înainte de a aminti disidențele din anii 1980, trebuie subliniat încă o dată că mulți dintre cei care au avut atitudini critice față de regimul lui Ceauşescu s-au pierdut fără urmă în închisori sau spitale psihiatrice[35]. Lipsiți de mijloacele de a se face auziți în Occident pentru a

[32] Vezi Herma Köpernik Kennel, *Jogging cu Securitatea. Rezistența tânărului Radu Filipescu*, Bucureşti, Universal Dalsi, 1998.

[33] Trebuie menționat că, la 16 februarie 1987, un grup relativ numeros de studenți ieşeni a manifestat împotriva frigului şi a întreruperilor în alimentarea cu energie electrică şi apă potabilă a căminelor studențeşti. Tereza Culianu-Petrescu îşi aminteşte că protestatarii scandau: „Vrem lumină să-nvățăm şi apă să ne spălăm!" (comunicare verbală, noiembrie 2006). Vezi şi Marin Nedelea, *Istoria României în date, 1940-1995*, Bucureşti, Editura Niculescu, 1997, p. 360.

[34] Un gest semnificativ de asociere cu disidenții din alte țări a venit de la câțiva foşti membri ai Partidului Național Țărănesc: Corneliu Coposu, Nicolae Carandino şi Ion Puiu. În octombrie 1986, ei s-au solidarizat cu disidenții maghiari, polonezi, cehi şi slovaci, care formulaseră o scrisoare comună pentru aniversarea Revoluției maghiare din 1956. Cei trei şi-au exprimat „admirația pentru ungurii care au luptat atât de eroic pentru libertatea lor în urmă cu treizeci de ani". Vezi Vladimir Socor, *Three Romanians Reported to Have Endorsed Joint Dissident Statement*, în „Romanian Situation Report", nr. 6, noiembrie 1986, OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 18, File Opposition 1987. Mesajul lor a fost făcut public în Occident de către Ion Rațiu la o conferință de presă organizată la 22 octombrie 1986 la Londra. Pe atunci, Rațiu era liderul Uniunii Mondiale a Românilor Liberi, al cărei scop, printre altele, era şi sprijinirea disidenților din România.

[35] Trebuie subliniat faptul că proteste împotriva regimului au existat continuu, dar mulți dintre autorii lor au rămas necunoscuți datorită faptului că şi-au organizat extrem de naiv acțiunile şi nu au ştiut cum să se facă auziți în Occident, drept care autoritățile i-au putut fie interna în spitale psihiatrice, fie trimite în închisoare. Radu Filipescu, care a fost închis între 1983 şi 1986, a întâlnit multe asemenea cazuri. Vezi Herma Köpernik Kennel,

fi protejați sau pur şi simplu neînțelegând importanța vizibilității externe, au dispărut înainte ca să le fie recunoscut curajul de a spune nu măsurilor arbitrare ale dictaturii. Dintre cei care au fost preluați de diverse organizații din Occident, supraviețuind cu bine experienței disidenței, unii au rămas autorii unui singur act disident. Alții au reuşit prin talentul şi tenacitatea lor să fie continuu prezenți la posturile străine cu texte critice şi după prima ieşire publică, construindu-şi în timp notorietatea ca disidenți. În sfârşit, foarte puțini au reuşit să coaguleze în jurul lor un grup, transformând disidența solitară în protest colectiv. Analiza de față se va referi în special la aceştia.

Dintre cei care s-au impus de-a lungul unei perioade mai îndelungate de timp ca disidenți consecvenți ai dictaturii ceauşiste, chiar în perioade în care foarte puțini îndrăzneau să critice regimul, se cuvin menționați: Mihai Botez, Dorin Tudoran, Radu Filipescu, Doina Cornea, Gabriel Andreescu, Dan Petrescu şi Mircea Dinescu. Mihai Botez este cel care, încă din 1977, a încercat împreună cu Vlad Georgescu să înființeze, după modelul polonez, o universitate clandestină în Bucureşti[36]. Deşi constant urmărit şi hărțuit de Securitate din acel moment, el s-a impus ca un critic constant al regimului. Scrisorile sale către Vlad Georgescu, devenit directorul secției în limba română a Europei Libere, constituie un corpus important de analize ale societății comuniste, făcute dintr-o perspectivă ce aminteşte de revizioniştii marxişti din Europa Centrală[37]. Dorin Tudoran a fost, după momentul Goma, primul scriitor român care a decis, în 1982, să facă publică atitudinea sa critică față de regimul comunist, evoluând rapid de la o critică limitată la domeniul literar la un atac la adresa sistemului însuşi. Împins de autorități să emigreze în 1985, el a fost unul dintre extrem de activii susținători din emigrație ai disidenților din țară prin intermediul postului Vocea Americii. Ulterior, la sfârşitul anilor 1980, alături de Vladimir Tismăneanu, a contribuit la publicarea primei (şi singurei) reviste dedicate culturii alternative din România comunistă, „Agora"[38]. Radu Filipescu reprezintă prin curajul său un caz aparte: el este cel care, în 1983, a tipărit şi a împărțit prin Bucureşti zeci de mii de manifeste chemând la grevă generală. O asemenea faptă a fost încadrată de justiția comunistă la infracțiunea de propagandă împotriva ordinii socialiste, conform articolului 166, paragraful 2 din Codul Penal, şi „răsplătită" cu 10 ani de

---

Jogging cu Securitatea. Rezistența tânărului Radu Filipescu, Bucureşti, EdituraUniversal Dalsi, 1998, pp. 106-144.

[36] Vlad Georgescu, unul dintre cei mai cunoscuți foşti directori ai secției române a Europei Libere, a fost arestat cu o zi înaintea lui Paul Goma, pe motiv că întreținea legături cu ambasadorul Statelor Unite. Cu această ocazie, Ceauşescu s-a înfuriat serios pe Securitate pentru că nu a reuşit să-l împiedice să-şi depună la ambasadă dosarul pentru o bursă la Woodrow Wilson Center din Washington. „De altfel, acesta este un măgar, aşa de ultima speță şi eu le-am dat aprobare să-l aresteze, dar cu întârziere, după ce a depus documentele, cu întârziere (*sic!*), la ambasada americană. De ce trebuia să stați să depună documentele. Avem din acest punct de vedere nişte carențe foarte serioase în activitatea organelor de securitate". Vezi stenograma şedintei CPEx din 30 martie 1977, ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 42/1977, f. 2. Faptul că era cunoscut de americani, l-a salvat pe Vlad Georgescu, care a fost în final eliberat şi lăsat să plece în Statele Unite.

[37] Mihai Botez a beneficiat şi de susținerea soției sale, Mariana Celac, cea care a trimis în străinătate planurile de sistematizare a Bucureştiului pentru a sensibiliza opinia publică occidentală în legătură cu distrugerea patrimoniului istoric şi cultural. O scurtă biografie a lui Mihai Botez se poate găsi în cartea sa *Intelectualii din Europa de Est*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1993, pp. 8-10. De asemenea, scrisorile trimise prietenului său Vlad Georgescu şi citite la Radio Europa Liberă au fost publicate recent. Vezi *Scrisori către Vlad Georgescu*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 2003. Texte ale sale au fost publicate înainte de 1989 şi în străinătate. Vezi Mihai Botez, *L'Eurocommunisme vu de loin*, în „L'Alternative", nr. 3, pp, 17-18. Vezi şi scrisorile lui deschise către CC al PCR în OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 5, File Dissidents: Mihai Botez.

[38] Activitatea disidentă a lui Dorin Tudoran se poate reconstitui în bună măsură din volumul său *Kakistocrația*, Chişinău, Editura Arc, 1998. În plus, merită o mențiune specială textul său *Frig sau frică? Asupra condiției intelectualului român de astăzi*, publicat inițial în „L'Alternative", nr. 29, septembrie-octombrie 1984, şi nr. 30, noiembrie-decembrie 1984, care reprezintă o excelentă analiză a cauzelor pentru care au existat atât de puțini intelectuali disidenți în România. Vezi şi *Kakistocrația*, pp. 31-76. Vezi şi OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 9, File Dissidents: Dorin Tudoran.

închisoare. Eliberat după trei ani în urma intervențiilor internaționale, a făcut ulterior foarte multe pentru protejarea deținuților politici întâlniți în închisoare prin popularizarea lor în Occident. Mai mult, în ciuda detenției, şi-a reluat activitatea disidentă, continuând cu încăpățânare să creadă că românii au nevoie numai de o scânteie pentru a se revolta. Revoluția din 1989 i-a dat dreptate[39]. Doina Cornea a fost una dintre personalitățile disidente cu activitate de lungă durată, începută încă din 1982, cu o primă scrisoare trimisă la Europa Liberă. Preocupată la început doar de declinul educației sub comunism, critica ei, inspirată de morala creştină şi tradițiile intelectuale interbelice, s-a radicalizat după greva muncitorilor de la Braşov din 1987. Până la căderea regimului, a fost una dintre vocile critice cele mai radicale, autoare a unui text ce propunea un amplu program de reforme, capabilă să atragă solidaritatea altora în critica pe care a lansat-o față de aberantul program de sistematizare[40]. Şi activitatea disidentă a lui Gabriel Andreescu, legată în principal de monitorizarea cazurilor de violare a drepturilor omului, a luat un curs nou după greva de la Braşov, în urma căreia a fost arestat pentru prima oară. Din acel moment, a devenit un autor important de texte critice la adresa regimului şi unul dintre disidenții români cei mai cunoscuți în afara țării, invitat constant la conferințe alături de alți intelectuali critici din Europa comunistă, dar împiedicat mereu să participe la asemenea evenimente[41]. Dan Petrescu a ieşit public pentru prima dată la începutul lui 1988, dar în cei doi ani până la căderea comunismului a devenit poate criticul cel mai prolific şi cel mai subtil al regimului Ceauşescu. Pe lângă numeroase analize scurte asupra sistemului comunist şi mecanismelor sale de control, el este coautorul, împreună cu Liviu Cangeopol, al unei radiografii excepționale a României din ultimii ani ai dictaturii ceauşiste. Textul respectiv, un dialog de lungimea unei cărți, a reprezentat la vremea respectivă cea mai radicală critică a comunismului românesc, care cerea schimbarea sistemului comunist însuşi. Bazat pe informații directe şi exemple luate din viața cotidiană, volumul respectiv rămâne şi astăzi o sursă valoroasă pentru studiul comunismului. În plus, merită menționat faptul că Dan Petrescu şi Doina Cornea sunt co-semnatarii unei scrisori colective, care cerea ca la Congresul al XIV-lea din noiembrie 1989 Ceauşescu să nu mai fie reales[42]. O altă solidaritate notabilă s-a creat în jurul poetului Mircea Dinescu, care s-a remarcat ca disident la sfârşitul lui 1988, începând cu o critică limitată la probleme specifice

[39] Activitatea lui Radu Filipescu este descrisă pe larg în Herma Köpernik Kennel, *Jogging cu Securitatea*. Deşi povestea pare foarte romanțată, Filipescu a confirmat că, dincolo de tonul cărții, faptele sunt autentice. Vezi şi OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 8, File Dissidents: Radu Filipescu.

[40] Doina Cornea a fost unul dintre disidenții români cei mai mediatizați, textele ei fiind publicate în „La Nouvelle Alternative", „L'Autre Europe", „Le Monde". De asemenea, ea apare şi în filmul din 1988 al jurnalistului belgian Jose Dubié, intitulat „Dezastrul roşu", care a fost difuzat de aproape toate televiziunile din Vest, producând un val de simpatie fără precedent pentru România datorită imaginilor atât de neobişnuite pentru occidentali, pe care numai cei mai bătrâni le puteau asocia cu experiența războiului. A se vedea antologia textelor trimise de Doina Cornea la Radio Europa Liberă în *Scrisori deschise şi alte texte*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991. Pentru comentarii privind impactul Doinei Cornea ca figură disidentă, transmise de Radio Europa Liberă, vezi OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 7, File Dissidents: Doina Cornea.

[41] Gabriel Andreescu se referă la modul în care a devenit şi a înțeles să fie disident în *Spre o filozofie a dizidenței*, Bucureşti, Editura Litera, 1992, pp. 155-197. Pentru textele disidente ale lui Andreescu vezi şi OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 6, File Dissidents: Gabriel Andreescu.

[42] Trebuie menționat că şi Dan Petrescu a beneficiat la Iaşi de susținerea unui grup de prieteni, dintre care mulți i s-au asociat ulterior în disidență (Alexandru Călinescu, Luca Pițu, Liviu Cangeopol, Liviu Antonesei, Dan Alexe), dar înainte de toate a contat pe sprijinul necondiționat al soției sale, Tereza Culianu-Petrescu. Toate textele critice ale lui Dan Petrescu sunt cuprinse în ultima ediție română a dialogului său cu Liviu Cangeopol. Dialogul ca atare a fost publicat prima dată de Vladimir Tismăneanu în „Agora", revista de cultură alternativă la a cărei apariție a contribuit ca redactor. Vezi „Agora", vol. 3, nr. 1, februarie 1990, pp. 45-258. Din păcate, datorită avatarurilor transmiterii textului de la autori la editori, acesta a fost publicat abia după Revoluție, pierzând mult din impact. Pentru ediția română cea mai completă, vezi Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o țară ocupată*, Bucureşti, Editura Nemira, 2000. Vezi şi OSA/ RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 6, File Dissidents: Dan Petrescu.

culturii pentru a se radicaliza spre sfârşitul anului următor[43]. Ieşirea lui în disidenţă este importantă şi pentru că a coincis cu momentul în care numărul intelectualilor critici a crescut brusc. Mai mult, el a fost cel care a atras pentru prima dată solidaritatea de breaslă a altor colegi. În această ultima perioadă, imediat premergătoare colapsului sistemului, au apărut câteva încercări de formulare a unor proteste colective, unele interceptate şi anihilate de Securitate[44], altele duse până la capăt în forme mai radicale, precum scrisoarea împotriva realegerii lui Ceauşescu, menţionată mai sus, sau scrisoarea „celor şapte" care s-au solidarizat cu Dinescu. În sfârşit, a existat şi o scrisoare a „celor optsprezece", difuzată chiar în decembrie 1989, pe cînd Timişoara se revolta deja împotriva dictaturii lui Ceauşescu[45].

Pe lângă aceste proteste venite din mijlocul societăţii româneşti ce abia începea să se auto-organizeze în vreme ce regimurile din ţările vecine se clătinau serios, a existat şi o scrisoare colectivă de protest din interiorul partidului, semnată de şase veterani comunişti marginalizaţi de Ceauşescu. În România, ea a avut un impact limitat în rândul populaţiei, dar în străinătate ecoul acestei scrisori a fost incomparabil mai mare decît cel al scrisorilor semnate de intelectualii critici[46].

Din 1977 şi până în 1989, supravieţuirea dincolo de primul gest de protest public a disidenţilor de mai sus şi a altora nemenţionaţi aici, dar nu mai puţin curajoşi, a fost posibilă, ca şi în cazul celorlalte ţări comuniste, numai datorită noului cadru de colaborare internaţională, inaugurat de Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa de la Helsinki. Până în acest moment este clar că regimul comunist din România în general, şi Ceauşescu, în particular, au desconsiderat profund ideea de drepturi ale omului. Mai mult, toate intervenţiile occidentale în favoarea disidenţilor erau considerate drept intervenţii străine în treburile interne ale ţării şi erau tratate ca atare, cu riscul deteriorării relaţiilor diplomatice. Aceste intervenţii îi păreau lui Ceauşescu cu atât mai suspecte cu cât mulţi dintre disidenţi erau fie de origine maghiară, fie de alte confesiuni decât cea ortodoxă. Toate presiunile diplomatice de acest gen erau puse pe seama manevrelor emigraţiei maghiare ultranaţionaliste, care încerca să agite problema Transilvaniei şi prin urmare erau total ingnorate. Aceste intervenţii au fost motivul pentru care liderul român devenise obsedat de plata datoriei externe. În acest fel, Ceauşescu spera să scape de orice intervenţie în favoarea disidenţilor. Rezultatul, însă, nu a fost cel scontat. Până în momentul în care a reuşit să-şi plătească datoriile externe, la începutul lui 1989, România era deja izolată pe plan internaţional, fiind condamnată pentru grosolanele încălcări ale drepturilor omului nu numai de ţările occidentale, dar şi de ţări din blocul comunist, precum Ungaria şi URSS[47].

---

[43] Multe dintre scrisorile lui Mircea Dinescu au fost publicate iniţial în „Libération". Pentru scrisorile deschise ale lui Mircea Dinescu vezi şi OSA/RFE Archives, Romanian Fond, 300/60/3/Box 7, File Dissidents: Mircea Dinescu.

[44] A se vedea modul în care a eşuat încercarea unui grup de intelectuali din Bucureşti de a formula un protest comun în *Cartea Albă a Securităţii*. Istorii literare şi artistice pp. 394-408.

[45] Pentru protestul împotriva realegerii şi „scrisoarea celor şapte", vezi Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, London, Hurst & Company, 1995, 282-284 şi 291-292. Pentru „scrisoarea celor optsprezece", vezi *Cartea Albă a Securităţii*, p. 457, iar pentru o relatare privind modul în care s-a înfiripat acest protest, vezi Stelian Tănase, *Ora oficială de iarnă*, Iaşi, Institutul European, 1995.

[46] Pentru o analiză detaliată a semnificaţiei acestei scrisori, vezi Cristina Petrescu, The *Letter of the Six:' On the Political (Sub)Culture of the Romanian Communist Elite*, „Studia Politica", Vol. V, nr. 2, 2005, pp. 355-384.

[47] Singurul mecanism de presiune care a funcţionat în cazul lui Ceauşescu a fost reînnoirea anuală a clauzei naţiunii celei mai favorizate de catre Statele Unite. Pentru că Ceauşescu se mândrea cu faptul că era, credea el, favoritul Occidentului, acesta a făcut tot posibilul să păstreze această clauză, care nu mai fusese oferită decît Poloniei, apoi retrasă după Legea Marţială, şi mult mai târziu Ungariei. Atât timp cât disidenţii erau puţini, era suficient să le îngăduie să emigreze pentru a atenua criticile. Atunci când numărul protestelor s-a înmulţit, în 1988, Ceauşescu a preferat să renunţe la clauză decât să mai răspundă la presiunile occidentale. Din acest motiv, cadrul de cooperare internaţională iniţiat la Helsinki nu a avut decît o mică influenţă în ceea ce priveşte îmbunătăţirea situaţiei drepturilor omului în România. Mai multe despre funcţionarea clauzei naţiunii celei mai

Desigur, întrebarea, la care încă nu s-a găsit un răspuns convingător, este de ce în România anilor 1980, în plină criză economică şi mizerie morală, nu s-au ridicat mai multe voci care să critice regimul? Puţinii ziarişti străini care au reuşit să călătorească în România în ultimii ani ai regimului ne-au transmis imaginea unei ţări aflate în cea mai neagră sărăcie, populată de oameni abrutizaţi, incapabili să protesteze împotriva regimului pentru precaritatea condiţiilor de viaţă[48]. Cu alte cuvinte, de ce în ţările Europei Centrale, aflate sub regimuri mult mai puţin dure decât cel de la Bucureşti, au existat mereu voci care au criticat regimul în numele unor mişcări pentru respectarea drepturilor omului, pentru pace sau pentru conservarea mediului, în timp ce în România lucrurile au stat altfel? Motivele care au împiedicat dezvoltarea unor mişcări disidente comparabile cu cele din alte ţări sunt multiple dar, în general, au fost avansate două categorii de explicaţii.

Prima subliniază faptul că tradiţiile politice ale României, caracterizate prin slăbiciunea societăţii în raport cu statul atotputernic, snt diferite de cele ale Europei Centrale, mult mai apropiate de tradiţiile occidentale ale unei societăţi civile puternice, datorită multor experienţe istorice comune cu Vestul, începând de la Renaştere şi Reformă şi până astăzi. Al doilea tip de explicaţii subliniază specificitatea regimului comunist din perioada ceauşistă, bazat pe naţionalism, deci mai atrăgător decât unul internaţionalist şi prosovietic[49], dar, în acelaşi timp, exercitând prin Securitate o constrângere fără egal în blocul sovietic[50].

Naţionalismul, care în ţări precum Ungaria şi Polonia a fost una dintre poziţiile de pe care a fost criticat regimul comunist, a reprezentat în România lui Nicolae Ceauşescu monopolul exclusiv al puterii, implicând un segment important al intelectualităţii în discursul despre naţiune[51]. Celebra scenă a balconului din 21 august 1968, când Ceauşescu a condamnat intervenţia în Cehoslovacia a trupelor Tratatului de la Varşovia, câştigînd astfel sprijinul multor români, nu a dat însă semnalul unui început de liberalizare, ci pe acela al unei închideri, care a culminat cu un regim de „socialism dinastic"[52], bazat pe un cult al personalităţii fără egal în Europa comunistă şi pe o politică naţionalistă dusă la extrem[53]. În plus, nu se poate trece tocmai peste activitatea Securităţii de prevenire a oricăror proteste colective, a cărei amploare şi complexitate abia începe a fi studiată pe baza noilor documente declasificate de SRI şi SIE. Ca primă evaluare, datele avansate de Dennis Deletant arată că aparatul poliţiei secrete române a fost de trei ori mai mic decât cel al Stasi[54], astfel că, atât timp cât nu există o analiză mai detaliată, este greu de susţinut că aceasta ar fi reprezentat aparatul represiv cel mai bine pus la punct din întreg blocul sovietic. Totuşi, după cum au mărturisit, mulţi dintre cei care au cochetat cu disidenţa fără să se hotărască să facă pasul

---

favorizate ca pârghie de presiune asupra regimului de la Bucureşti, vezi în Vojtech Mastny (coord.), *Helsinki, Human Rights and European Security. Analysis and Documentation*, Durham, Duke University Press, 1986 şi Roger Kirk, Mircea Răceanu, *Romania versus the United States. Diplomacy of the Absurd, 1985-1989*, New York, St. Martin's Press, 1994.

[48] Vezi spre exemplu David Selbourne, *Death of the Dark Hero. Eastern Europe, 1987-1990*, London, Jonathan Cape, 1990, pp. 44-46.

[49] Michael Shafir consideră că, mai mult decât orice altceva, naţionalismul regimului comunist din România a contribuit la canalizarea posibilelor disidenţe şi cereri de reformă din sfera afacerilor interne spre cea a relaţiilor externe. Vezi cartea sa *Romania. Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London: Frances Pinter Publishers, 1985, p. 148.

[50] Dennis Deletant susţine că regimul lui Ceauşescu s-a bazat pe constrângere, deosebirea principală faţă de predecesorul său, Gheorghiu Dej, fiind aceea că accentul se mutase de pe pedepsire pe prevenirea oricăror încercări de critica regimul. Vezi cartea sa *Ceauşescu and the Securitate*.

[51] Vezi Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşecu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1991.

[52] Vladimir Tismăneanu, *Byzantine Rites, Stalinist Follies: The Twilight of Dynastic Socialism in Romania,* în „ORBIS", vara 1986, pp. 65-90.

[53] Dintre lucrările occidentale care analizează cultul personalităţii în România, vezi Jaques Rupnik, *The Other Europe*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1988.

[54] Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate,* p. 380.

decisiv, memoria terorii anilor 1950, combinată cu uciderea – posibil demonstrativă – a inginerului Gheorghe Ursu în închisoare, în 1985, i-au împiedicat pe mulți dintre români să își facă publice protestele.

Recapitulând, trebuie spus, din păcate, că până la Revoluția din 1989, în România ceauşistă nu se poate afirma că ar fi existat mişcări disidente organizate provenite din cadrul societății. Nici măcar protestul efemer al lui Goma nu a fost o mişcare în sensul de structură organizată cu un plan de acțiune bine formulat. Nu se poate vorbi nici de apariția unei aripi reformatoare din cadrul partidului, capabilă să negocieze trecerea de la un regim la altul. Din acest motiv, în 1989, schimbarea de regim din România a fost violentă. Tot din acest motiv, primele alegeri libere au adus la putere pe cei din eşaloanele doi şi trei de cadre comuniste. Abia revoluția electorală din 1996 a adus o reală schimbare a elitei politice – motiv pentru care România este un caz „excepțional" printre celelate foste state satelite ale Moscovei. Această tranziție întârziată şi sinuoasă din perioada post-comunistă nu se poate explica fără a lua în considerare şi faptul că evoluția post-stalinistă a României, până în 1989, a fost „excepțională" sau, altfel spus, nu a urmat aceeaşi traiectorie generală ca în restul țărilor din blocul sovietic[55]. În ciuda faptului că ar fi existat cîteva personalități influente care ar fi putut pune sub semnul întrebării dogmatismul politicii partidului, revizionismul marxist nu s-a transformat într-un curent influent în interiorul elitei aflate la conducere şi, prin urmare, nu a existat nici o aripă reformistă care să susțină destalinizarea, aşa cum s-a întâmplat în țările Europei Centrale[56]. În schimb, aparenta politică externă independentă în cadrul blocului sovietic, aplaudată multă vreme de Occident, l-a făcut pe Ceauşescu să fie, pentru multă vreme, cel mai important „disident" al României[57].

[55] Vladimir Tismăneanu a elaborat pe această temă în *Romanian Exceptionalism? Democracy, Ethnocracy and Uncertain Pluralism in Post-Ceauşescu Romania*, în Karen Dawisha, Bruce Parrott (coord.), *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 403-450.
[56] În ce priveşte cultura politică a comunismului românesc, cea mai bună analiză îi aparține lui Vladimir Tismaneanu. Vezi articolul său *From Arrogance to Irrelevance. Avatars of Marxism in Romania*, în Raymond Taras (coord.), *The Road to Disillusion. From Critical Marxism to Postcommunism in Eastern Europe*, Armonk, New York, M. E. Shape, 1992, pp. 135-150.
[57] Vezi în acest sens şi părerea exprimată de Michnik în emisiunea lui Nicolae Manolescu din mai 1997, referitor la modul în care era privit Ceauşescu chiar de criticii regimului comunist din celelalte țări est-europene după ce a condamnat invadarea Cehoslovaciei în august 1968.

Disidența religioasă

Propaganda ateistă a fost încă de la începuturile regimului comunist o realitate, reluată cu putere în anii 1970, după aşa-numita minirevoluție culturală, care a dus şi la aberantul cult al personalității, apogeul fiind atins în anii 1980[1]. Puțini cetățeni români au refuzat să participe la acest deşănțat cult de inspirație stalinistă. Între cei refractari s-au situat (şi) membrii unor comunități creştine neoprotestante, mai exact evanghelice, pentru care exista o evidentă incompatibilitate între a fi creştin şi adulator, chiar şi formal, al liderului partidului-stat. Unii dintre aceşti creştini practicanți nu doar că au refuzat să se înscrie pe linia oficială a regimului, dar au şi trecut la contestatarea deschisă a acestuia, aşa cum au mai făcut-o unele grupuri de intelectuali, muncitori, membrii unor comunități etnice[2].

Opoziția față de regimul Ceuşescu pornită din interiorul comunităților (neo)protestante are explicații de natură religioasă, politică şi sociologică (generațională)[3]. Mai ales între baptişti au apărut nemulțumiri legate de neacordarea de către „organele” de stat a unor autorizații pentru construirea de noi lăcaşuri de cult sau extinderea celor existente, absolut necesare pentru a face față creşterii considerabile a numărului de membri. Concepțiile religioase ale baptiştilor, entuziasmul lor i-a determinat să se angajeze în ridicarea de biserici fără aprobarea autorităților şi să se lanseze în acțiuni evanghelistice în afara lăcaşurilor de cult, ceea ce era inacceptabil pentru regimul comunist. Existența în bisericile baptiste a unor membri cu idei moderne asupra raporturilor dintre Stat şi Biserică, dar având şi legături între ei au dus în cele din urmă la apariția unor întrebări privind relațiile dintre confesiunea lor şi statul comunist, în mod special cu Departamentul Cultelor[4]. Între anii 1973 şi 1989, dar în mod special între 1973-1979/1980, Uniunea Bisericilor Baptiste a trecut printr-o criză majoră, care a fost provocată de relația dintre Biserică şi Stat, pe de o parte, dar şi de cea dintre generații/grupuri interne, pe de altă parte, de altfel cauze interdependente.

Cel care a demarat acțiunea de contestare mai întâi în interiorul Uniunii Baptiste, apoi în raport cu statul a fost Iosif Țon (cu o sinuoasă biografie anterioară[5]), reîntors în România în 1972, după studii la Oxford. Țon a exercitat o influență considerabilă asupra coreligionarilor săi, în mod deosebit asupra pastorilor tineri. El şi-a diseminat ideile în mai multe lucrări programatice. Prima a fost *Doctrina Baptistă despre Biserică* (ultima parte a acesteia era intitulată *Cine îşi va pierde viața*), în care era prezentată situația existentă în bisericile baptiste din România, inclusiv toate imixtiunile statului în activitățile de cult. Acțiunea lui viza în primul rând recâştigarea drepturilor pierdute de comunități. Rezumată sub forma unei scrisori de pastorul Vasile Taloş, iar prin implicarea lui Vasile Brânzei, Iosif Serac şi Pascu Geabou semnată de 50 de pastori, lucrarea a fost depusă la registratura conducătorului statului[6]. Expediate în Anglia textele au fost tipărite în engleză şi română şi difuzate de Keston College (o organizație înființată de reverendul Michael Bourdeaux în anii 1960, care monitoriza

---

[1] Vezi Klaus Heitmann, *Cultul personalității: Nicolae Ceauşescu*, în „22”, nr. 6, 6-12 februarie 2001, pp. 10-11.

[2] Emil Freund, *Nascent dissent in Romania*, în Jane Leftwich Curry (ed.), *Dissent in Eastern Europe*, New York, Praeger, 1983, pp. 60-68; Vlad Georgescu, *Romanian dissent: its idea*, în Jane Leftwich Curry (ed.), *op. cit.*, pp. 182-194.

[3] Vezi Dorin Dobrincu, *Libertate religioasă şi contestare în România lui Nicolae Ceauşescu: Comitetul Creştin Român pentru Apărarea Libertății Religioase şi de Conştiință (ALRC)*, în *Analele Sighet*, vol. 10, 2003, pp. 203-227.

[4] Trevor Beeson, *Discretion and Valour. Religious conditions in Russia and Eastern Europe*, Revised edition with a Foreword to the first edition by Sir John Lawrence, London, Collins, Fount Paperbacks, Philadelphia, Fortress Press, 1982, pp. 372-373; Alan Scarfe, *Romanian Baptists and the State*, în „Religion in Communist Lands”, vol. 4, nr. 2, Summer 1976, p. 15.

[5] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 1087, vol. 1-2, ibidem, dosar nr. 109 833, vol. 1-3.

[6] Iosif Țon, *Confruntări*, Oradea, Editura Cartea Creştină, 1999, pp. 11-77; Trevor Beeson, *op. cit.*, pp. 372-373; Alan Scarfe, *op. cit.*, pp. 15-18; Alan Scarfe, *A Call for Truth: An Appraisal of Romanian Baptist Church - State Relationships*, în „Journal of Church and State”, Autumn 1979, pp. 435-438.

situaţia religioasă din ţările comuniste), inclusiv în Statele Unite ale Americii. În acel moment se pregătea Conferinţa Europeană de la Helsinki, iar la Washington aveau loc discuţii pentru acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate. Toate acestea au determinat autorităţile de la Bucureşti să poarte discuţii cu protestatarii şi cu Uniunea Baptistă. Restricţiile au fost ridicate, iar de ele au beneficiat şi celelalte culte evanghelice[7]. Un alt document, *Locul creştinului în socialism*, a fost redactat de Iosif Ţon în 1974, încercând să explice modul în care puteau creştinii să trăiască într-un stat a cărui ideologie era virulent ateistă. Şi acesta a fost trimis în Anglia şi publicat sub titlul *Manifestul creştin*. Un exemplar a fost expediat lui Ceauşescu. Autorităţile au reacţionat în maniera binecunoscută: percheziţii, confiscarea bibliotecii, a notiţelor personale şi a corespondenţei celui care îndrăznise să tulbure apele. Fiind acuzat de „propagandă care pune în pericol securitatea statului“, Ţon a fost timp de 6 luni în arest la domiciliu. În favoarea lui s-au iniţiat acţiuni de protest. Datorită rezistenţei sale în faţa ameninţărilor, a sprijinului tacit al coreligionarilor din ţară şi intervenţiilor din afară, autorităţile s-au văzut nevoite să înceteze ancheta şi arestul la domiciliu[8].

Afirmarea doctrinei drepturilor omului pe scena internaţională în anii 1970, apariţia unor orgaizaţii influente care monitorizau situaţia din toată lumea, în mod deosebit din ţările cu regimuri dictatoriale şi totalitare, au determinat guvernele să ia în considerare noua problematică. În mod deosebit interesul arătat de americani a fost foarte important, aceasta mai ales odată cu ajungerea la Casa Albă a preşedintelui Jimmy Carter[9]. Noua conjunctură a fost utilizată şi de protestatarii din România. În mod deosebit pentru evanghelici era o încurajare faptul că noul preşedinte american era un binecunoscut baptist practicant[10], cu o sensibilitate sporită în materie de libertate religioasă. De asemenea, audierile din Congresul SUA legate de acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate pentru România s-au dovedit o reală tribună pentru apărătorii drepturilor omului, o modalitate propice pentru exercitarea unor presiuni asupra regimului totalitar de la Bucureşti[11].

În acest timp măsurile autorităţilor române împotriva neoprotestanţilor români au fost reluate cu şi mai mare putere (retrogradări din funcţie şi concedieri, amenzi pentru adunarea în locuinţe particulare pentru rugăciune, comuniune şi studiu biblic, presiuni împotriva elevilor şi studenţilor de a nu mai frecventa bisericile)[12]. Au continuat diferendele între liderii Uniunii Baptiste şi contestatari, iar raporturile cu Departamentul Cultelor au atins un nivel critic[13].

Din iniţiativa lui Iosif Ţon, Pavel Nicolescu şi Aurelian Popescu a fost alcătuită lucrarea *Cultele neoprotestante şi drepturile omului în România*, în care erau documentate numeroase cazuri de persecuţie pe motive religioase din întreaga ţară, puse în oglindă cu tratatele internaţionale semnate de guvernul de la Bucureşti. Într-un material intitulat *Chemarea la adevăr* – şi care se dorea o introducere la precedentul – se preciza că „este vorba de o

---

[7] Iosif Ţon, *op. cit*, pp. 22-24; Alan Scarfe, *op. cit.*, p. 433.
[8] Iosif Ţon, *op. cit*, pp. 81-119.
[9] Joseph F. Harrington, Bruce Y. Courtney, *Relaţii româno-americane. 1940-1990*, traducere de Mihaela Sadovschi, Prefaţă de V. Fl. Dobrinescu şi Kurt W. Treptow, Iaşi, Editura Institutul European, 2002, pp. 388-417. Şi noul ambasador român la Washington între 1976-1978, Nicolae M. Nicolae, sesiza noua realitate; vezi Nicolae M. Nicolae, *O lume aşa cum am cunoscut-o. Amintirile unui fost ambasador al României*, Bucureşti, Editura Pro Domo, 2000, p. 80 şi p. 125.
[10] Potrivit lui Nicolae M. Nicolae, Carter era un „om profund religios şi moral“ (Nicolae M. Nicolae, *op. cit.*, p. 77), „un baptist profund religios“ (*ibidem*, p. 83). Nicolae Ceauşescu remarca şi el religiozitatea lui Carter, dar pentru liderul român aceasta nu putea fi decât o slăbiciune; Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi roşii. Amintirile unui general de securitate*, în româneşte de Horia Gănescu şi Aurel Ştefănescu, Bucureşti, Editura Venus, 1992, pp. 174-181, 254-256.
[11] Joseph F. Harrington, Bruce Y. Courtney, *op. cit.*, *passim*.
[12] Iosif Ţon, *op. cit*, p. 24.
[13] Alan Scarfe, *Romanian Baptists Congress*, în „Religion in Communist Lands”, vol. 5, nr. 2, Summer 1977, pp. 94-98; Trevor Beeson, *op. cit.*, p. 375.

persecuţie sistematică, dar mascată, a credincioşilor, cruntă şi totuşi dificil de sesizat din afară, extrem de dureroasă pentru cei ce o îndură şi totuşi greu de înţeles pentru observatorul extern“. Erau scoase în evidenţă măsurile administrative împotriva împotriva credincioşilor evanghelici, excluderea lor din funcţii de conducere la care erau îndreptăţiţi ca urmare a studiilor şi competenţei; persecutarea copiilor evanghelicilor în şcoli (mai ales în licee şi universităţi); împiedicarea exercitării libere a cultului; hărţuirea şi insultarea pastorilor; interzicerea adunării în familii; presiuni pentru transformarea unor credincioşi în informatori. Acest document a fost semnat de şase pastori şi laici evanghelici (Iosif Ţon, Pavel Nicolescu şi Aurelian Popescu, baptişti, Constantin Caraman, penticostal, şi Silviu Cioată, creştin după Evanghelie)[14]. Ca şi lucrările anterioare, şi aceasta a fost expediată ambasadelor SUA şi Marii Britanii, unor persoane şi organizaţii occidentale, inclusiv la postul de radio „Europa liberă”[15], care a şi difuzat-o la 3 aprilie 1977. Textul evidenţia că România, chiar dacă era semnatară a *Actului Final* al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (1 august 1975, Helsinki), nu-şi respecta obligaţiile internaţionale, persecutându-şi proprii cetăţeni[16]. În dosarul privind România al Comisiei Helsinki, reunită la Belgrad în 1978, avea să se regăsească şi acest document elaborat de evanghelicii români[17]. Represiunea împotriva semnatarilor a fost însă rapidă şi dură, toţi fiind arestaţi chiar a doua zi după difuzarea textului la „Europa Liberă”. De fapt, tot atunci au fost reţinuţi şi disidenţii Paul Goma şi Vlad Georgescu, o dovadă clară că regimului îi era teamă de contestare, în mod deosebit de cea mediatizată[18]. Anchetaţi şi bătuţi timp de 6 săptămâni, acuzaţi de trădare şi conspiraţie (ceea ce îi expunea chiar condamnării la moarte în cazul unui proces), protestatarii evanghelici au fost în cele din urmă eliberaţi, cel mai probabil pentru a se evita complicaţiile interne şi internaţionale. În acelaşi timp, persecuţiile împotriva credincioşilor evanghelici, mai ales împotriva copiilor acestora, au încetat[19]. Rearestaţi în toamna aceluiaşi an, ei au ameninţat că vor fi acuzaţi de homosexualitate şi că vor fi internaţi în clinici de psihiatrie. A urmat demiterea lor din posturi şi interdicţia de a predica în biserici[20]. De asemenea, Securitatea a pus în aplicare măsuri de compromitere a celor 6 disidenţi evanghelici[21].

Nesoluţionarea cererilor cultelor neoprotestante a determinat o susţinută acţiune petiţionară, dar şi intervenţii occidentale în favoarea lor. În contrapartidă, după cum se menţiona într-un document, Ministerul de Interne al Bucureştiului a „întreprins măsuri de influenţare şi de temperare a stărilor de spirit necorespunzătoare în rândul credincioşilor neoprotestanţi şi acţionează în continuare pentru cunoaşterea şi prevenirea eventualelor activităţi de natură a prejudicia interese ale statului român“[22]. Reducerea la tăcere prin şantaj, compromitere, teroare a opozanţilor regimului era o practică obişnuită a serviciilor represive

---

[14] ANIC, colecţia Gabanyi, dosar nr. 161, ff. 2-18; Iosif Ţon, *op. cit*, pp. 125-133; Sergiu Grossu, *Calvarul României Creştine*, f.l., Editura „Convorbiri literare“ – ABC Dava, 1992, pp. 128-133.
[15] *Cartea Albă a Securităţii*, vol. IV, *Perioada 1968-1978*, Bucureşti, 1995, p. 399; *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice (1969-1989)*, Bucureşti, 1996, p. 100.
[16] Iosif Ţon, *op. cit*, p. 126.
[17] Alan Scarfe, *Dismantling a Human Rights Movement: A Romanian Solution*, în „Religion in Communist Lands”, vol. 7, nr. 8, Autumn 1979, p. 167.
[18] *Cartea Albă a Securităţii*, vol. IV, pp. 398-399; *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare…* p. 100; Pavel Nicolescu se solidarizase cu acţiunea lui Paul Goma, fiind „unul dintre primii semnatari de prestigiu“ ai apelului din 1977 al scriitorului disident; Dennis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, traducere din engleză de Georgeta Ciocâltea, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 215, 229)
[19] Iosif Ţon, *op. cit*, p. 127.
[20] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 219.
[21] *Cartea Albă a Securităţii*, vol. IV, pp. 439-440.
[22] *Ibidem*, pp. 431-432.

româneşti. Anturajul celor avuți în vedere era înțesat cu informatori, frecvent se făceau razii, se inițiau acțiuni de izolare şi de discreditare socială[23].

Cea mai radicală acțiune contestatară pornită din lumea evanghelicilor români a fost fără îndoială cea inițiată de un grup de nouă baptişti – Pavel Nicolescu, Nicolae Traian Bogdan, Emerich Iuhasz, Ioan Brisc, Petru Cocârțeu, Ioan Moldovan, Nicolae Rădoi, Ludovic Osvath şi Dimitrie Ianculovici, care în aprilie 1978 au pus bazele Comitetului Creştin Român pentru Apărarea Libertății Religioase şi de Conştiință (ALRC). Comitetul a solicitat imediat aderarea la organizația elvețiană Christian Solidarity International (cu sediul la Zürich)[24]. Membrii săi au trimis autorităților superioare de stat şi conducerii Uniunii Baptiste o *Declarație* şi un apel intitulat *Încetați prigoana*. În declarație erau invocate *Constituția* şi tratatele internaționale semnate de România (*Declarația Universală a Drepturilor Omului*, *Pactul Internațional cu privire la drepturile civile şi politice*, *Actul final de la Helsinki pentru Securitate şi Cooperare în Europa*). Scopul declarat al Comitetului era cuprins în şase puncte: „afirmarea valorilor morale şi spirituale ale religiei creştine; apărarea libertății religioase şi de conştiință; apărarea şi ajutorarea tuturor celor persecutați din cauza convingerilor religioase; promovarea legăturilor interconfesionale între creştinii din România şi cu cei din străinătate; informarea opiniei publice din România şi străinătate asupra persecuției religioase din România; analizarea fenomenului religios în contextul societății socialiste". Declarația era semnată de cei nouă membri fondatori ai ALRC[25]. În apelul către conducătorii PCR şi ai guvernului român, ai Departamentului Cultelor, ai reprezentanților Justiției, ai Securității şi ai liderilor Cultului Baptist, se cerea încetarea persecuțiilor religioase în România. Concetățenii semnatarilor apelului erau îndemnați la solidaritate: „să ne unim vocea împotriva discriminărilor şi a nedreptăților, împotriva încălcărilor de orice fel a drepturilor fundamentale ale omului"[26].

Acțiunea protestatarilor religioşi a fost catalogată de conducătorii cultelor, inclusiv de cei ai Uniunii Baptiste, ca activitate politică. Răspunsul celor direct vizați a fost că şi liderii cultelor erau implicați în politică, dar în beneficiul partidului comunist, pe când membrii ALRC făceau „politică împotriva regimului comunist, apărând drepturile Bisericii", ale creştinilor persecutați, indiferent de confesiune[27]. Deşi inițiată de evanghelici, organizația a ajuns să aibă un caracter interconfesional[28].

Implicarea acestor cetățeni români în contestarea atotputerniciei regimului comunist are explicații (parțiale) în viziunea eschatologică a tuturor membrilor organizației. Nu trebuie să pierdem din vedere că în anii 1970 a avut loc în România, în pofida asaltului ateist şi a măsurilor represive ale regimului, o veritabilă renaştere religioasă. Proclamarea judecății lui Dumnezeu asupra oricărei forme de păcat şi injustiție, inclusiv a compromisului colaborării (conducerii) Bisericii cu Statul, potența opoziția față de ambele autorități[29].

ALRC s-a angajat în acțiuni revendicative care atingeau practic toate aspectele vieții religioase şi culturale din România. La 5 iulie 1978, Consiliul de Stat, Ministerul Justiției, Departamentul Cultelor şi Uniunea Baptistă au primit *Programul de Revendicări elaborat de*

---

[23] Pentru unele detalii asupra tehnicilor Securității, vezi H.-R. Patapievici, *Lucrarea Securității*, în „22", (I) nr. 9/27 februarie-5 martie 2001, p. 5; (II) nr. 10/6-12 martie 2001, p. 5; (III) nr. 11/13-19 martie 2001, p. 7; Marius Oprea, *Modalitatea de racolare a informatorilor*, în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*", Bucureşti, Colegiul Noua Europă, 2002, pp.198-204.

[24] ANIC, colecția Gabanyi, dosar nr. 161, f. 65; Petru Cocârțeu, *Viziunea unei națiuni*, f.l., Editura Macarie, 1998, pp. 99-100.

[25] ANIC, colecția Gabanyi, dosar nr. 161, ff. 66-67.

[26] Ibidem, ff. 68-70.

[27] Pavel Nicolescu, *După mine, expresia „Biserică de stat" nu are nici un sens*, interviu realizat de Mihai Suciu, în „Creştinul Azi", nr. 2, 19, iunie 1993, p. 12.

[28] Petru Cocârțeu, *op. cit.*, pp. 99–100.

[29] Paul Negruț, *Biserica şi Statul. O interogație asupra modelului „simfoniei" bizantine*, Oradea, Editura Institutului Biblic „Emanuel", 2000, pp. 143-144.

Comitetul pentru „Apărarea Libertății Religioase şi de Conştiință” (ALRC). Acesta avea să se dovedească cel mai important act al organizației. Chiar în preambul era subliniată loialitatea față de țară a semnatarilor, dar şi calitatea de creştini (practicanți), fiind menționată dorința de a contribui la „apărarea drepturilor fundamentale ale omului, la respectarea prevederilor constituționale“. Se constata neschimbarea timp de 30 de ani a poziției Partidului Comunist Român față de religie şi încordarea relațiilor dintre stat şi biserică, ceea ce provoca „o permanentă stare de suferințe şi tensiune pentru credincioşi“. Întrucât o asemenea situație nu mai putea continua, se considera necesară o schimbare de atitudine. Organelor centrale de partid şi de stat li se cereau satisfacerea unui număr de 24 de puncte, care depăşeau cadrul confesional, în conformitate cu prevederilor constituționale ale României, precum şi a acordurilor internaționale cu referire la drepturile omului pe care aceasta le ratificase, contestându-se expres monopolul ideologic al partidului comunist asupra societății româneşti. În încheiere se sublinia: *„Noi nu suntem marxişti, ci creştini […]. Idealul nostru, al creştinilor, este o biserică liberă într-un stat liber*“ (subl. n.)[30]. *Programul* a fost semnat de 27 de persoane (25 de baptişti, un ortodox şi un penticostal): Pavel Nicolescu, Dimitrie Ianculovici (purtători de cuvânt ai organizației), Ioan Moldovan, Nicolae Traian Bogdan, Petru Cocârțeu, Emerich Iuhasz, Nicolae Rădoi, Ioan Brisc, Ludovic Osvath, Gheorghe Braşoveanu, Pavel Spunei, Nicolae Păulescu, Ionel Prejban, Trifon Gîrboni, Vasile Dochița, Ioan Dîmbeanu, Zoltan Vereş, Ioan Flonta, Radu Căpuşan, Iosif Enyëdi, Viorel Codreanu, Marin Bălaş, Vasile Lucaci, Viorel Zerge, Ioan Teleagă, Ioan Teodosiu şi Ioan Mircu[31].

Represiunea împotriva membrilor ALRC a fost puternică şi concertată, fiind vorba de acțiuni ale Departamentului Cultelor, Securității, autorităților locale, dar şi ale conducerii Uniunii Baptiste: licențieri din posturile ocupate, supraveghere, arestări, maltratări, condamnări (aşa s-a întâmplat cu Nicolae Rădoi, Petru Cocârțeu, Ionel Prejban, Dimitrie Ianculovici, Ludovic Osvath şi Nicolae Traian Bogdan)[32]. Mai mult chiar, unii dintre membrii şi colaboratori ALRC aveau să moară în condiții suspecte: Sabin Teodosiu, Petru Clipa, Nicolae Traian Bogdan etc[33]. Într-un context extrem de dificil, ALRC a continuat să monitorizeze situația religioasă în România şi să ceară oprirea persecuțiilor contra credincioşilor diferitelor confesiuni[34].

Merită precizat că deşi ALRC a avut un început evanghelic (baptist), el a luat întotdeauna atitudine în fața oprimării credincioşilor ortodocşi, în special a celor din Oastea Domnului[35], precum şi în favoarea greco-catolicilor. Rapoartele şi documentele Comitetului au atras atenția asupra tuturor creştinilor rău tratați de autorități[36]. ALRC a intervenit în apărarea preotului ortodox Gheorghe Calciu-Dumitreasa, care protestase împotriva demolării bisericii Enei din Bucureşti, în 1977, iar la începutul lui 1978, în timpul unei predici, prezentase ateismul ca o „filosofie a disperării“[37]. În 1979, după arestarea lui Calciu-Dumitreasa, Pavel Nicolescu l-a vizitat la închisoare pe preotul ortodox[38].

---

[30] ANIC, colecția Gabanyi, dosar nr. 161, ff. 71-78. Vezi şi Sergiu Grossu, *op. cit.*, pp. 135-137.
[31] Ibidem.
[32] Alan Scarfe, *op. cit.*, pp. 170, 173-174; *idem, A Call for Truth…*, p. 448; Sergiu Grossu, *op. cit.*, pp. 137-142, 152; Petru Cocârțeu, *op. cit.*, pp. 100, 134; Paul Negruț, *op. cit.*, p. 144.
[33] Petru Cocârțeu, *op. cit.*, pp. 100–101, 135. Vezi şi Sergiu Grossu, *op. cit.*, pp. 196-202.
[34] Sergiu Grossu, *op. cit.*, pp. 156-160.
[35] Un exemplu îl oferă un document al ALRC, emis la 23 august 1978, şi publicat sub titlul *The „Lord's Army„ Movement in the Romanian Orthodox Church*, în „Religion in Communist Lands”, vol. 8, nr. 4, Winter 1980, pp. 314–317.
[36] Trevor Beeson, *op. cit.*, p. 376; Fiona Tupper-Carey, *Romania*, în *„Religion in Communist Lands”*, vol. 18, nr. 2, Summer 1990, p. 183.
[37] Alan Scarfe, *Dismantling a Human Rights…*, p. 167; *idem, The „Lord's Army” Movement…*“, p. 317; Fiona Tupper-Carey, *op. cit.*, p. 183. Pentru predicile (şapte la număr) ținute sub denumirea de *Cuvinte către tineri*, în martie-aprilie 1978, de preotul refractar la obediența față de autorități, vezi Gheorghe Calciu-Dumitreasa,

Autoritățile au reuşit în cele din urmă să reducă ALRC la tăcere în România, apelându-se la expulzarea din țară a liderilor (în 1979) şi a multor membri ai organizației[39], ceea ce se întâmplase, de exemplu, şi cu scriitorul disident Paul Goma în 1977. Activitatea organizației a continuat în Statele Unite ale Americii, membrii săi atrăgând atenția lumii libere asupra persecuțiilor religioase din teritoriul controlat de comuniştii români[40]. Însă exemplul a fost contagios chiar în țară, alți protestatari fiind încurajați în lupta lor pentru drepturile religioase, de fapt, prin extensie, pentru drepturile omului[41]. Alături de cererile pentru alegeri libere ale mişcării inițiate de Paul Goma sau de crearea unui sindicat liber, solicitările ALRC aveau un caracter radical, dovedindu-se incompatibile cu regimul comunist. Cu alte cuvinte, puneau sub semnul întrebării însuşi sistemul[42].

În timpul regimului Ceauşescu, „susținătorii cei mai fervenți ai campaniei pentru dreptul la practicarea credinței religioase au fost baptiştii şi alte grupări protestante", după cum nota un atent observator al realităților româneşti[43]. Comparativ cu numărul lor totuşi redus, acțiunea evanghelicilor a reprezentat un moment remarcabil în contestarea regimului comunist. Puțin cunoscută după 1989, nevalorizată politic, ea nu a scăpat observatorilor atenți şi neselectivi în privința faptelor istorice[44].

Războiul întru cuvânt. Cuvintele către tineri şi alte mărturii, Ediție îngrijită, prefață şi note de Răzvan Codrescu, Bucureşti, Editura Nemira, 2001, pp. 23-64.

[38] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 221.

[39] Petru Cocârțeu, *op. cit.*, pp. 100, 134; Alan Scarfe, *Dismantling a Human Rights…*, pp. 166-167.

[40] Joseph Harrington, Bruce Y. Courtney, *op. cit.*, pp. 452-453.

[41] Paul Negruț, *op. cit.*, p. 144.

[42] În 1984, Vlad Georgescu nota în sinteza sa de istorie a românilor despre implicațiile contestării deschise a regimului: „[…] cererea de alegeri libere […] formulată de grupul lui Paul Goma, sau cea de sindicat liber, expusă de mai multe ori după 1977, *sunt în realitate cereri radicale, de natură a provoca modificări sistemice, sunt deci incompatibile cu regimul socialist* (subl. n.). Brutalitatea cu care incipientele mişcări disidente au fost reprimate arată de altfel că regimul a fost şi este conştient de pericolul tacticii legaliste"; Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 294.

[43] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 221. Pentru o privire comparativă a atitudinilor diferitelor denominații de pe eşichierul religios al epocii Ceauşescu, vezi *Ibidem*, pp. 200-224.

[44] Spre exemplu, Alan Scarfe, Emil Freund, Vlad Georgescu, Sergiu Grossu, Dennis Deletant (ale căror lucrări au fost citate mai sus); Mihnea Berindei, *România lui Ceauşescu – un naufragiu planificat*, II, în „22", nr. 47, 24-30 noiembrie 1998, pp. 12-13; Virgil Nemoianu, *Jocurile divinității. Gândire, libertate şi religie la sfârşit de mileniu*, ed. îngrijită de Ioan I. Ică Jr., Bucureşti, Editura Fundatiei Culturale Române, 1997, p. 139; Daniel Barbu, *Pesimismul luminat, sau despre posibilitatea gândirii de stânga*, prefață la Norberto Bobbio, *Liberalism şi democrație*, Bucureşti, Editura Nemira, 1998, p. 13; *idem*, *Republica absentă. Politică şi societate în România postcomunistă*, Bucureşti, Editura Nemira, 2000, p. 53. Vlad Georgescu avea să surprindă cu exactitate esența acțiunii: „creştinii evanghelici se mişcau în mod clar şi curajos în câmpul politicii, promovând reforme care ar fi schimbat nu numai relațiile Biserică-Stat, ci însăşi natura statului totalitar";Vlad Georgescu, „Romanian dissent: its idea", în *loc. cit.*, p. 189.

Securitatea şi metodele de recrutare a informatorilor

Observații generale

Constituirea, extinderea şi gestionarea unei rețele informative eficiente, având ca scop *controlul total asupra populației*, a fost principalul obiectiv al Securității statului în toate etapele funcționării sale istorice. Încă de la înființare, au fost emise norme şi ordine interne prin care s-au stabilit regulile generale ale muncii în rețea[1], astfel încât ea să asigure pe de-o parte cunoaşterea profundă a stării de fapt, a situației din țară, şi pe de altă parte să permită prevenirea şi descurajarea oricărei acțiuni ostile regimului comunist. Rețeaua informativă a fost principalul instrument de control al Securității asupra populației, deopotrivă prin atribuțiile pe care le îndeplinea şi prin amplitudinea la care a ajuns să funcționeze. Gradul ei de extindere şi modul de dirijare au evoluat şi s-au adaptat, reflectând traseul ideologic stabilit de partid, dar funcțiile de bază au rămas aceleaşi: culegerea de informații cu valoare operativă direct de la sursă, privind atitudinea cetățenilor față de regim, urmată de prevenirea şi anihilarea oricăror acțiuni neconforme ideologiei oficiale. În consecință, în cele patru decenii de funcționare a Securității metodele de recrutare şi modul de lucru cu rețeaua informativă au evoluat în limitele respectării acestor două obiective principale.

Scopul, obiectivele şi circumstanțele recrutării

Rețeaua informativă a Securității a fost alcătuită de-a lungul timpului din mai multe categorii de surse, diferențiate în funcție de nivelul la care puteau acționa operativ şi, implicit, de valoarea informațiilor pe care le puteau furniza sau la care puteau accede.

1. *Persoana de sprijin* era folosită pentru a culege informații la un nivel elementar, de primă sesizare, pentru redactarea rapoartelor de investigații (care conțineau simple date biografice sau profesionale), pentru filajul la domiciliu sau pentru realizarea unor combinații operative. În primii ani de funcționare a Securității sarcinile îndeplinite de persoana de sprijin reveneau *informatorului necalificat*, cele două categorii fiind, în esență, echivalente. Acestea erau surse care nu dispuneau de aptitudini deosebite pentru culegerea de informații şi nu aveau experiență sau posibilități prea mari de pătrundere într-un anumit mediu. În orice caz, atât informatorii necalificați, cât şi persoanele de sprijin se recrutau „din rândul cetățenilor patrioți", foarte disponibili şi care de multe ori contactau din proprie inițiativă organele de informații.

2. *Informatorul*, definit de la bun început drept „elementul de bază al acțiunii informative"[2], este principala categorie de surse pe care se baza rețeaua Securității, fiind recrutat şi dirijat pentru culegerea sistematică de informații despre persoane, evenimente, acțiuni, medii profesionale etc. Informatorul era selectat şi instruit să desfăşoare o activitate mult mai ofensivă decât persoana de sprijin, lucra într-o manieră sistematică, bine organizată, avea acces la informații foarte utile despre persoana sau mediul pe care îl supraveghea, avea aptitudini dovedite pentru genul acesta de activitate, avea o bună acoperire în mediu şi nu risca să fie deconspirat. În această categorie puteau fi incluşi atât cei proveniți „din mijlocul elementelor străine de clasa muncitoare" (inclusiv deținuți politici, recrutați prin şantaj sau constrângere), cât şi persoane ataşate regimului, dar nesuspectate în anturajul în care urmau să fie dirijate.

3. *Rezidentul* poate fi definit ca un informator cu calități excepționale, capabil să se substituie ofițerului în anumite situații şi să țină legătura cu alte surse din rețea (5-10

---

[1] Instituția Securității, sub diferitele ei denumiri (Direcția Generală a Securității Poporului, Ministerul Securității Statului, Direcția Generală a Securității Statului, Consiliul Securității Statului şi Departamentul Securității Statului) a trecut, ca unitate distinctă a Ministerului Afacerilor Interne, prin mai multe organizări şi restructurări, dintre care cele mai importante s-au produs în 1949, 1952, 1963, 1967 şi 1972.

[2] ASRI, fond D, dosar nr. 9897, f. 188.

persoane). Putea prelua informații pe care le preda ofițerului şi putea trasa sarcini în locul acestuia. Cu aprobarea ofițerilor superiori, putea dirija şi informatori, însă de regulă avea în legătură persoane de sprijin. Spre deosebire de ofițeri, rezidenții nu puteau recruta singuri alte persoane. Rezidenții se alegeau din rândul cadrelor de partid sau UTC, al ofițerilor în rezervă (caz în care puteau primi în legătură până la 30 de persoane de sprijin, în unele etape ale funcționării Securității), ori al informatorilor cu calități şi rezultate deosebite. Spre deosebire de informatori, rezidenții nu se recrutau niciodată din rândul nemembrilor de partid; în plus, nu puteau fi recrutați prin constrângere, ori din rândul persoanelor cu antecedente politice sau penale.

4. *Gazda casă de întâlniri* era persoana care, în mod secret şi organizat, îşi punea locuința la dispoziția ofițerilor de Securitate pentru întâlniri conspirate cu informatorii din rețea. Gazda nu participa la întâlniri şi nu cunoştea conținutul discuțiilor care se purtau la domiciliul său, însă avea obligația de a asigura deplina conspirativitate asupra relației cu ofițerul. Gazda casei de întâlniri nu se recruta niciodată din rândul cetățenilor străini or al celor care făceau obiectul unor acțiuni de urmărire, iar locuința conspirativă era folosită, de regulă, de către un singur ofițer.

Toate aceste tipuri de surse care alcătuiau rețeaua informativă erau înregistrate ca atare în evidențe, primeau nume conspirative şi puteau „promova" sau „retrograda" dintr-o categorie în alta, în funcție de sarcinile mai mult sau mai puțin complexe pe care le puteau rezolva la un moment dat sau ca rezultat al unor schimbări în activitatea lor profesională. De pildă, o persoană de sprijin cu calități dovedite în culegerea de informații putea fi trecută în categoria superioară a informatorilor, cu aprobarea şefilor ierarhici ai ofițerului de legătură; de asemenea, un informator care nu mai avea acces la informațiile de interes pentru ofițer (în idiomul Securității, „nu mai dispunea de posibilități" pe lângă obiectiv) putea fi trecută în categoria persoanelor de sprijin sau a colaboratorilor ori direct în evidența pasivă. Dirijarea, verificarea şi evaluarea activității tuturor categoriilor de surse se făcea periodic, la intervale şi după criterii bine stabilite. În funcție de evaluările periodice şi de posibilitățile lor informative în mediul în care erau utilizate, sursele puteau fi menținute în rețea perioade mai scurte sau mai lungi de timp (mergând uneori până la zeci de ani) şi puteau fi predate în legătura altei unități a Securității, odată cu schimbarea domiciliului sau a locului de muncă, dacă se considera util sau necesar. Din toată această ierarhie, informatorii şi rezidenții au fost considerați de la bun început „sursele de bază, cele mai serioase şi conspirative (sic!) pentru obținerea rezultatelor care ne interesează în investigație"[3].

Indiferent de gradele şi nuanțele care departajau diversele categorii de surse, scopul introducerii lor în rețea, adică scopul recrutării, era supravegherea unui mediu sau anturaj, de multe ori supravegherea unei singure persoane[4], despre care existau date ori suspiciuni că ar avea opinii sau atitudini diferite față de cele acceptate oficial. Excepție face recrutarea în scopul compromiterii, care merită o discuție separată, fiind mai degrabă o măsură extremă într-o acțiune complexă de urmărire. Motivele recrutării unei surse coincid cu motivele urmăririi altor persoane, fiind în consecință extrem de diverse: atitudine ostilă sau duşmănoasă față de regim, comentarii necorespunzătoare la adresa conducerii de partid şi de stat, intenții de evaziune (termen care desemnează atât emigrarea legală, cât şi trecerea frauduloasă a frontierei), redactarea unor „scrieri cu conținut interpretabil" sau a unor lucrări „de sertar", misticism, prozelitism sau simplă apartenență la un cult religios, fie el şi recunoscut legal, ascultarea şi colportarea ştirilor transmise de posturi de radio străine (inclusiv din țările socialiste), existența unor rude sau prieteni în străinătate, relațiile

---

[3] Ministerul Securității Statului, *Directiva despre munca informativă de investigații a organelor Ministerului Securității Statului*, 1953, p. 8.

[4] Pentru recrutarea în vederea dirijării exprese pe lângă o persoană, menționată chiar în *Angajament*, vezi ACNSAS, fond R, dosar nr. 1019.

neoficiale cu cetățenii străini[5], comentariile elogioase la adresa țărilor capitaliste, bancurile politice, vizitarea bibliotecilor şi a centrelor culturale străine (deşi funcționau legal pe teritoriul României) etc. O categorie aparte de urmăriți este cea a foştilor deținuți politici, a membrilor fostelor partide burgheze, a ofițerilor deblocați şi a urmaşilor acestora, în jurul cărora se construia o rețea informativă mult mai extinsă şi mai complexă. Ei formează categoria urmăriților „din oficiu", supravegheați perioade foarte lungi de timp (unii dintre ei zeci de ani), fără vreun alt motiv în afara celui strict biografic. La polul opus se află categoria de urmăriți denumită foarte sugestiv „persoane fără antecedente", în care intrau toți cei despre care nu se ştia nimic compromițător din perspectiva securității regimului şi care *tocmai din acest motiv* puteau deveni suspecți. Altfel spus, „persoanele fără antecedente" sunt urmărite în calitate de „suspecți din motive încă necunoscute".

Urmărirea informativă din motivele arătate mai sus intra în sarcina Direcției I a Securității (informații interne) sau a echivalentului său la nivel local, Serviciul 1 din inspectoratele județene[6]. În principiu, constituirea şi extinderea rețelei de informatori de către celelalte direcții sau servicii era motivată prin specificul muncii: informații economice, contraspionaj, informații externe, cercetări penale etc. Alfel spus, fiecare direcție recruta în principal în scopul culegerii de informații din domeniul pe care îl supraveghea şi pentru care fusese înființată. Existența unor linii de muncă diferite de profilul Direcției I, cu o încărcătură ideologică mai puțin evidentă, este argumentul preferat de apărătorii distincției „Securitate represivă" – „Securitate protectivă", în care ultima reprezintă interesul național. *Ca o primă observație generală, trebuie spus că şi rețeaua informativă a Direcțiilor cu profile de muncă aparent „neutre" ideologic avea ca sarcină nespecifică, dar permanentă, culegerea de informații utile Direcției I.* Pe lângă supravegherea procesului de producție, prevenirea fraudelor, a pierderilor, sabotajelor sau accidentelor, informatorii acestor unități centrale şi teritoriale urmăreau obligatoriu şi „starea de spirit", comentariile şi nemulțumirile colegilor, prin care se puteau preveni acțiuni de protest, tentative de emigrare, redactarea de materiale cu conținut critic sau contestatar etc. Astfel de informații erau transmise imediat ofițerilor de la Serviciul 1 sau de la Direcția I, fiind prelucrate în sensul unei supravegheri generale a populației. În concluzie, *delimitarea formală a liniilor de muncă nu impunea restricții în privința recrutării şi dirijării informatorilor, nu „specializa" decât la modul general activitatea acestora şi, prin urmare, nu exclude* ab initio *comiterea faptelor de poliție politică*[7].

Motivul recrutării informatorilor coincide cu însăşi rațiunea de a fi a Securității, şi anume, *supravegherea întregii populații şi a tuturor activităților desfăşurate pe teritoriul*

---

[5] Relațiile sau contactele cu cetățenii străini aflați pe teritoriul României au fost reglementate prin legi speciale, între care cea mai importantă este Legea 23/1971, care prevedea obligația fiecăruia de a se prezenta la organele de miliție pentru a declara prezența unui cetățean străin la domiciliul său, precum şi întocmirea unor rapoarte detaliate la locul de muncă, dacă relația se stabilea pe linie de serviciu. Orice alt fel de contact, fie el şi sporadic sau accidental, era considerat „relație neoficială" şi putea deveni motivul unei acțiuni de urmărire.

[6] Valabil pentru toată perioada de funcționare a Securității, exceptând intervalul 1953-1967, când profilul Direcției I au fost informațiile externe. În rest, liniile de muncă ale principalelor direcții au fost următoarele, în intervalul 1967-1989: Direcția I – Informații interne; Direcția II – Contrainformații economice; Direcția III – Contraspionaj; Direcția IV – Contrainformații militare; Direcția V – Securitate şi gardă demnitari; Direcția VI – Cercetări penale (fostă Direcția X, anchete penale – 1967-1972); Direcția Generală de Informații Externe (DGIE, 1967-1972), transformată în Departamentul de Informații Externe (DIE - 1972), respectiv Centrul de Informații Externe (CIE – 1978-1989). La acestea se adaugă unitățile sau serviciile speciale, cu atribuții ca instalare şi exploatare a tehnicii operative („T"), filajul („F"), interceptarea şi controlul corespondenței („S"), apărarea secretului de stat („C") şi dezinformarea („D"). La nivelul inspectoratelor județene, liniile de muncă se regăseau în numărul serviciului: Serviciul 1 pentru informații interne, Serviciul 2 pentru contrainformații economice ş.a.m.d. Corespondentul DIE/CIE era Grupa Operativă Teritorială (GOT - UM 0544).

[7] O bună ilustrare a exploatării informațiilor privind „starea de spirit" şi comentariile de natură politică în dosare de urmărire *deschise din motive economice* se regăseşte în ACNSAS, fond I, dosar nr. 782.

României, astfel încât stabilitatea deplină a regimului comunist să fie asigurată. Metodele de recrutare şi modul de lucru în rețea sunt consecința directă a acestui scop gigantesc, instituit pe criterii strict ideologice, şi nu funcționale. Atât în formele „slabe" de urmărire (supravegherea informativă generală, mapa de lucru sau mapa de verificare), cât şi în cele mai intense (prin dosar de urmărire informativă sau urmărire cu prioritate), recrutarea şi utilizarea surselor sunt decisive, respectând obligatoriu aceleaşi reguli.

Metodele de recrutare

Indiferent de circumstanțele în care se făcea introducerea în rețea a unei surse noi – în detenție sau în libertate – ea era precedată de „punctare" şi de un studiu detaliat, care avansa de la informațiile biografice obişnuite (obținute de la vecini, colegi de şcoală sau de serviciu, prieteni sau rude, şi consemnate în rapoarte de investigații) la un comentariu psihologic nuanțat, în care se evaluau: gradul de instruire generală a candidatului, aptitudinile în culegerea de informații, şansele şi gradul de apropiere de obiectivul urmărit, capacitatea de disimulare şi, implicit, riscul de a fi deconspirat. Contactul direct cu ofițerul, desfăşurat sub acoperire sau sub un pretext oarecare, era hotărâtor pentru a se înainta propunerea de recrutare, supusă întotdeauna aprobării ofițerului ierarhic superior. De asemenea, candidatul era verificat prin celelalte surse din rețea, care puteau da referințe favorabile sub impresia că se culeg informații despre o persoană urmărită, şi nu despre un viitor informator. În felul acesta, rețeaua se completa fără să se încalce regula conspirativității depline, regulă asupra căreia voi reveni.

Pentru o descriere adecvată a metodelor de recrutare utilizate de Securitate se poate folosi ca referință categoria *informatorilor*, cea mai bine reprezentată statistic şi având în plus avantajul că ilustrează aplicarea fără restricții a tuturor procedeelor operative (spre deosebire de categoria gazdei casei de întâlniri sau a rezidenților, care nu puteau fi recrutați prin constrângere). Putem distinge două metode fundamentale aplicate constant de Securitate: *recrutarea prin constrângere sau şantaj* şi *recrutarea prin convingere* (sau „pe baza sentimentelor patriotice"), ultima şi în versiunea *recrutare legendată*, ca variantă secundară a recrutării prin convingere.

Recrutarea prin constrângere sau pe bază de material compromițător a fost o metodă utilizată constant în toate etapele istoriei Securității, deşi literatura de specialitate o consideră tipică pentru epoca violent-represivă a regimului comunist, din primii săi ani de funcționare. Recrutarea prin constrângere se aplica frecvent în cazul persoanelor cu antecedente politice sau penale: foşti deținuți politici, membri ai partidelor burgheze, foşti legionari, ofițeri deblocați şi descendenți ai tuturor acestor categorii, deopotrivă. Metoda s-a extins treptat şi asupra condamnaților de drept comun, în special asupra condamnaților pentru tentativă de evaziune, asupra celor avertizați de Securitate la finalul unei acțiuni de urmărire, dar şi asupra celor sancționați la locul de muncă, pe linie profesională. Elementele de constrângere sau de şantaj erau identificate de ofițer în perioada studiului pentru recrutare, utilizarea lor fiind supusă aprobării şefilor ierarhici, în raportul prin care se făcea propunerea de introducere a noii surse în rețea. La nevoie, *orice amănunt biografic putea deveni un element constrângător sau un element de şantaj*: originea socială „nesănătoasă", în special nedeclarată în documentele de cadre, existența unor rude sau prieteni apropiați cu un trecut politic „ostil clasei muncitoare" sau emigrați în străinătate, existența unei sancțiuni la locul de muncă, solicitarea unui transfer de serviciu, a unei locuințe din fondul locativ de stat sau a unui paşaport, intenția unei rude apropiate de a urma o facultate controlată ideologic, nevoia de tratament medical greu accesibil etc.

La rândul lui, *materialul compromițător* putea fi un document extras din dosarul de cadre (şi din care putea rezulta un detaliu biografic suspect), o semnalare scrisă (notă

informativă, declarație, denunț, scrisoare anonimă trimisă direct Securității[8] sau corespondență interceptată, în special cu străinătatea), înregistrarea unei convorbiri telefonice, o fotografie realizată pe parcursul filajului, şi din care rezulta că persoana vizată frecventa un anturaj necorespunzător sau întreținea relații extraconjugale, o percheziție la domiciliu (secretă sau cu martori), în care se ridicau obiecte sau cărți cu caracter suspect etc. Dacă prin investigațiile obişnuite nu se putea identifica un material compromițător care să permită recrutarea, el putea fi „plantat” şi printr-o combinație operativă la care participau civili (vecini, colegi de serviciu, rude) sau cadre sub acoperire.

Elementul de constrângere sau șantaj era invocat deschis de către ofițer chiar în timpul procesului de recrutare, şi din acest motiv alegerea şi evaluarea sa prealabilă erau decisive. *Faptul că acceptul asupra colaborării cu Securitatea a fost dat prin constrângere sau prin folosirea de material compromițător era consemnat explicit în raportul privind modul cum a decurs recrutarea, fapt care atestă lipsa oricărei restricții procedurale şi, implicit, a oricărui scrupul legal în metodele de lucru ale Securității*. Recrutarea prin constrângere funcționa, cu rare excepții, în mediile de maxim interes operativ, în care o colaborare benevolă era foarte puțin probabilă (foştii deținuți politici, opozanții declarați ai regimului, adepții cultelor religioase etc.). Avantajele acestei metode deveneau şi mai evidente în condiții de detenție: *recrutarea deținuților prin constrângere sau şantaj* era folosită curent pentru supravegherea „elementelor recalcitrante”, prevenirea acțiunilor de protest şi rezistență în închisori, descurajarea încercărilor de a lua contact cu ceilalți deținuți, cu familia sau cu apărătorul legal („privilegiu” acordat doar în ultimii ani ai regimului comunist), obținerea de informații în afara anchetei şi, mai ales, *controlul psihologic total asupra deținuților, în special a celor politici*.

În detenție, principalele elemente de şantaj sau constrângere erau chiar drepturile deținuților, garantate de legislația română (dreptul la hrană, la medicamente şi asistență medicală, dreptul la vizită), şi, respectiv, amenințarea cu represalii interzise de aceeaşi legislație (pedepsele fizice, privarea de somn, izolarea, carcera, tortura)[9]. Mai presus de toate a funcționat însă *şantajul prin reducerea pedepsei*, în special în cazul deținuților de drept comun recrutați pentru supravegherea informativă a deținuților politici. *Securitatea a folosit constant recrutarea şi dirijarea deținuților de drept comun în celule ocupate de deținuți politici, sub promisiunea reducerii pedepsei, inclusiv în ultimii ani ai regimului Ceauşescu, când detenția politică era oficial inexistentă în România*[10]. În cazul deținuților politici şantajul mergea până la *recrutarea în ultimele zile de detenție*, după emiterea decretului de eliberare, dar într-un moment în care deținutul nu ştia că e deja liber. Amenințarea cu prelungirea detenției într-un moment de maximă tensiune psihologică funcționa mai ales în cazul celor care rezistaseră la presiuni mult mai dure de-a lungul executării pedepsei. Semnarea unui *Angajament* de colaborare în momentul eliberării din închisoare promitea, pe de-o parte, neprelungirea discreționară a privării de libertate şi, pe de altă parte, o viață normală, fără stigmatul detenției politice. Distinct față de documentul care îi putea transforma în colaboratori, deținuții erau obligați să semneze şi un angajament de păstrare a secretului privind cele petrecute în închisoare; refuzul putea atrage după sine sancțiuni dure, mergând până la prelungirea abuzivă a detenției, după expirarea pedepsei prevăzute în sentință.

Recrutarea informatorilor pe bază de sentimente patriotice e consemnată în documentele de arhivă ca metodă predilectă, recomandată şi folosită constant ca etalon al

---

[8] Pentru fabricarea de scrisori anonime folosite ca material compromițător în vederea recrutării, vezi Ibidem, fond R, dosar nr. 1161.

[9] Pentru recrutarea prin şantaj în timpul detenției, vezi Ibidem, dosar nr. 486; ibidem fond I, dosar nr. 1217; ibidem, fond R, dosar nr. 2420.

[10] Pentru recrutarea deținuților de drept comun în scopul supravegherii deținuților politici de la Aiud în 1986 (!), sub promisiunea reducerii pedepsei, vezi Ibidem, fond I, dosar nr. 234; ibidem, dosarele 1147, 1126, 1125, 1124 şi 1121.

muncii de Securitate, ca indicator al spiritului civic şi, în egală măsură, al priceperii ofiţerului. La modul ideal, orice recrutare trebuia să exprime, prin textul *Angajamentului,* sentimentele patriotice ale informatorului şi ataşamentul său faţă de regim: chiar din prima frază se invoca „apărarea patriei şi a cuceririlor revoluţionare” ca obligaţie a fiecărui cetăţean, iar nerespectarea acestei îndatoriri urma să fie sancţionată în temeiul unei legi niciodată precizate. *Informatorul semna o adeziune aparent benevolă la o activitate în principiu obligatorie, pe baza unei legi neidentificate*. Regulile generale ale introducerii unei persoane în reţea se respectau şi în cazul recrutării din sentimente patriotice: „punctarea” candidatului, studiul în vederea recrutării, verificarea prin alte surse şi prin rapoarte de investigaţii, obţinerea aprobării ofiţerilor superiori, asigurarea conspirativităţii. Recrutarea se putea face la locul de muncă, la sediul Securităţii, la sediul Miliţiei, într-o casă conspirativă, în biroul ofiţerului de contrainformaţii în cazul militarilor sau chiar la domiciliul candidatului, însă doar cu condiţia fermă a respectării conspirativităţii.

Existenţa unui factor constrângător chiar şi în cazul recrutării pe bază de sentimente patriotice rezultă fie din durata foarte mare a întâlnirii cu ofiţerul (care în unele cazuri putea depăşi 24 de ore, lucru prevăzut chiar în primele directive interne ale Securităţii)[11], fie din însăşi invocarea pretinsei obligaţii legale de a colabora, menţionată în textul *Angajamentului*. Dincolo de modificările minore suferite de-a lungul timpului, formula uzuală care încheia *Angajamentul* era următoarea: „Îmi iau angajamentul să păstrez în secret absolut legătura şi munca mea cu organele Securităţii Statului. Pentru divulgarea acestei legături şi a informaţiilor ce le voi furniza port răspunderea penală conform legilor /.../”[12]. Or, *trebuie subliniat că nici o lege promulgată pe teritoriul României nu stipula obligaţia cetăţenilor de a furniza informaţii în mod conspirat Securităţii şi nu sancţiona penal refuzul colaborării*. Prezenţa elementului constrângător şi în recrutarea pe bază de sentimente patriotice e mult mai evidentă în cazul militarilor în termen, recrutaţi de Biroul de Contrainformaţii al unităţii: aflat în faţa unui ofiţer superior şi a unui text în care se invocă obligaţia legală de a furniza informaţii pentru apărarea patriei, soldatul îşi dădea consimţământul, fără a fi prevenit că relaţia va continua şi după eliberare, cu un scop mult mai puţin nobil. Putem conchide că recrutarea pe bază de sentimente patriotice se baza fie pe cointeresarea candidatului (care stabilea astfel o relaţie amiabilă şi avantajoasă cu autorităţile), fie pe intimidare, fie pe manipularea sa prin înşelătorie. Această ultimă variantă a recrutării „pe bază de sentimente patriotice” este perfect ilustrată de metoda introducerii legendate în reţea.

Legenda[13] era o ficţiune construită de ofiţer (în urma studiului de recrutare) pentru a-şi convinge candidatul de necesitatea şi mai ales de *caracterul moral şi legitim al colaborării* cu Securitatea. Legenda prelua şi specula în primul rând detalii din viaţa profesională a candidatului, dar şi alte elemente biografice care puteau susţine ideea că, prin colaborarea sa cu ofiţerul, persoana vizată îndeplinea o misiune civică. Legendarea era metoda consacrată de disimulare a adevăratului scop al recrutării unei persoane (în speţă, urmărirea celor apropiaţi), folosirea de argumente fictive fiind practicată în cazul celor care nu puteau fi constrânşi ori şantajaţi să colaboreze, şi nici nu puteau fi convinşi prin retorica obişnuită. Dacă şi metoda legendei eşua, ofiţerul folosea *varianta de retragere*, o ficţiune complementară, un pretext (de regulă profesional) care motiva aparent contactarea persoanei respective. Ca şi legenda, varianta de retragere era pregătită din timp, adaptată profilului candidatului şi supusă aprobării superiorilor, în raportul cu propunerea de recrutare.

---

[11] Pentru descrierea unui proces de recrutare care a durat 36 de ore, neîntrerupt, vezi Ibidem, fond R, dosar nr. 1161, f. 78.

[12] Ministerul Securităţii Statului, *Directiva despre munca informativă....*, 1953, p. 10.

[13] „Legenda informativă - versiunea verosimilă folosită cu scopul de a asigura conspirarea şi secretizarea muncii de securitate şi a realiza inducerea în eroare a duşmanului“, în *Instrucţiuni privind organizarea şi desfăşurarea activităţii informativ-operative a organelor de securitate*, Departamentul Securităţii Statului 1987, p. 7.

Existența binomului legendă-variantă de retragere[14] între metodele standard ale Securității dovedește, pe de-o parte, că *nu exista obligația legală de a colabora*, invocată în textul *Angajamentului* şi, pe de altă parte, că *recrutarea nu se făcea printr-un consimțământ autentic, liber asumat, nici chiar în cazul ideal al recrutării „pe bază de sentimente patriotice*". La rigoare, putem spune că informatori autentici, recrutați din convingere şi nu prin presiuni sau înscenări, sunt doar cei care s-au oferit voluntar să furnizeze informații (fiind totuşi verificați la fel de riguros ca şi ceilalți) şi cei care au răspuns fără nici o ezitare la solicitarea ofițerului, înțelegând perfect ce li se cere. La polul opus stau *recrutarea elevilor* şi *recrutarea în scopul compromiterii*, două situații care se constituie în cazuri-limită şi în acelaşi timp în exemple peremptorii de încălcare a drepturilor civile elementare în activitatea curentă a Securității.

Recrutarea elevilor (a minorilor în general) viza folosirea lor cu predilecție ca *persoane de sprijin*, pentru supravegherea mediului şcolar pe o linie de muncă distinctă (în „problema învățământ" sau în „problema tineret studios"). Chiar dacă funcționau pe o treaptă modestă în ierarhia Securității (persoană de sprijin sau colaborator), elevii introduşi în rețea puteau furniza informații de primă sesizare foarte utile, verificate la alte nivele şi apoi exploatate informativ în acțiuni de urmărire. Recrutarea elevilor se făcea de regulă în localul şcolii, iar ținta culegerii de informații erau fie profesorii semnalați cu atitudini suspecte față de regim, fie persoane provenind din familii urmărite (pentru descendența lor socială, pentru relații în străinătate, intenții de emigrare, comentarii critice etc.). Pe lângă legendă, la recrutarea elevilor se foloseau ca argumente constrângătoare sancțiunile şcolare, corijențele, amenințarea cu repetenția sau cu interzicerea accesului într-o instituție de învățământ superior[15]. Introducerea în rețea se făcea prin semnarea unui angajament, uneori pe un formular tipizat, text în care accentul cădea cu deosebire pe *păstrarea strictă a secretului colaborării, inclusiv față de familie. Această ultimă condiție încălca flagrant drepturile minorului, constrâns să-şi asume obligații pretins legale în relație cu o instituție a statului, fără acordul părinților sau al tutorilor de drept*.

Recrutarea în scopul compromiterii nu avea ca scop extinderea rețelei informative şi obținerea de informații, ci izolarea unei persoane sau „destrămarea unui anturaj"[16]. La această metodă se recurgea în acțiunile complexe de urmărire, dacă alte măsuri de descurajare şi intimidare eşuau. În timpul falsei recrutări se încălca voit regula de bază a conspirativității: „candidatul" (adică urmăritul) era adus la sediul organelor Ministerului de Interne în văzul lumii, pentru o „discuție" care nu dura suficient pentru a trece drept anchetă şi nu avea consecințe vizibile asupra celui în cauză. Astfel, se acredita în rândul anturajului ideea că persoana a fost recrutată, urmarea fiind izolarea de familie sau de prieteni. În detenție, simularea recrutării se făcea fie prin acordarea unor „favoruri" nesolicitate, dar refuzate altora, fie prin lansarea deliberată a zvonului despre recrutarea cuiva, având ca efect tot izolarea deplină de ceilalți deținuți. Ca şi legendarea, recrutarea în scopul compromiterii atestă duplicitatea Securității în raport cu propria retorică şi propria conduită: *pe de-o parte, în documentele oficiale se clamează obligația cetățenească de a colabora, iar pe de alta această relație obligatorie şi pretins legală se instituie prin constrângere, înşelătorie şi şantaj*.

O categorie distinctă în ierarhia celor care alcătuiau rețeaua informativă o constituiau *sursele nerecrutate*, adică sursele speciale provenite din rândul *oamenilor de cultură*, al *persoanelor cu funcții oficiale* şi al *membrilor de partid*. Aşa cum am arătat, în primii ani de

---

[14] Legenda şi varianta de retragere se foloseau nu doar la recrutare, ci şi în acțiunile de urmărire, în situații operative mai complexe. Un caz de control medical legendat asupra unei persoane urmărite, vezi ACNSAS, fond I, dosar nr. 2149, ff. 34-35.

[15] Pentru exemple privind recrutarea elevilor, Ibidem, dosar nr. 211; ibidem, fond R, dosar nr. 106.

[16] Pentru un exemplu elocvent de recrutare în scopul compromiterii, în anul 1988, vezi Ibidem, fond I, dosar nr. 1308, vol. 1, f. 8.

funcționare a Securității, din rândul acestora din urmă se recruta „elita", adică rezidenții şi informatorii, fiind înscrişi în evidențe şi utilizați fără nici un fel de restricții. După emiterea Hotărârii CC al PCR nr. 119 din 16 martie 1968, pentru recrutarea şi înscrierea în evidențe a informatorilor „proveniți din rândul oamenilor de ştiință, artă şi cultură sau cei ce intră în nomenclatura organelor de partid (deşi nu sunt membri de partid)", avizul introducerii în rețea intra exclusiv în sarcina şefilor direcțiilor centrale şi teritoriale sau a locțiitorilor acestora, precum şi a şefilor de servicii independente. Semnificația acestei avizări la nivel foarte înalt ține în principal de cerința unei mai mari conspirativități privind infiltrarea mediilor politice şi profesionale speciale: sursele membri de partid, persoanele cu funcții de conducere sau oamenii de cultură se recrutau de către ofițeri cu grad superior, erau dirijați către obiective urmărite prin acțiuni supravegheate de conducerea unității şi mai ales erau introduşi în rețea numai cu acordul prealabil al factorilor politici, în speță, al conducerii de partid la nivel central sau local. Corolarul acestei situații îl reprezintă *urmărirea* membrilor de partid, a persoanelor cu funcții şi a oamenilor de cultură – tot cu avizul conducerii politice şi prin acțiuni aprobate şi coordonate la nivel superior. În rest, regulile muncii operative erau aceleaşi: „punctarea" şi studiul în vederea recrutării, stabilirea în concret a sarcinilor pe care sursa le avea de rezolvat, analizele şi evaluările periodice erau identice.

Valoarea informațiilor primite de la o sursă specială era direct proporțională cu reputația profesională, prestigiul social şi credibilitatea persoanei. O dovadă a tratamentului preferențial acordat de Securitate informatorilor membri de partid sau surse speciale o constituie faptul că aceştia *nu erau obligați să semneze un angajament sau să furnizeze informații în scris*. Relația cu ofițerul nu debuta niciodată de pe poziții de forță, metoda constrângerii nu putea fi folosită, întâlnirile aveau loc de comun acord iar informațiile puteau fi furnizate verbal, caz în care ofițerul întocmea rapoarte informative detaliate. Acest tip de document consemna cu maximă acuratețe activitatea surselor speciale, având prin conținut o valoare similară notelor informative obişnuite, dar prezentând în plus avantajul că asigura conspirarea perfectă a informatorului față de alți ofițeri operativi care ar fi avut acces la informațiile obținute[17].

Supravegherea mediului cultural, în special a celui literar şi artistic, a presupus introducerea în rețea a unor surse de rang înalt, în mare parte membri de partid, dirijate în mediul lor profesional mai ales *în scop preventiv*. Dacă în alte medii informatorii erau instruiți astfel încât să se asigure cunoaşterea în profunzime a stării de fapt, în mediile protejate (artă, cultură, presă, învățământ, culte, justiție şi sănătate) ei aveau ca sarcină principală *prevenirea* unor situații indezirabile pentru regim: apariția de lucrări literare sau ştiințifice „cu conținut necorespunzător" sau „interpretabil", transmiterea de manuscrise în străinătate, schimbul de publicații sau de informații cu colegi de breaslă din afara țării, redactarea unor texte cu caracter protestatar (memorii, petiții, scrisori deschise), inițierea oricăror forme de disidență etc. Informatorii din mediile protejate primeau sarcini mult mai complexe din partea ofițerilor de legătură, funcționând, în special după desființarea Direcției Generale a Presei şi Tipăriturilor, ca veritabili *agenți ai cenzurii*: obțineau informații despre proiecte editoriale, despre textele în curs de redactare sau de apariție, sustrăgeau manuscrise din redacții pentru a permite Securității o lectură în avanpremieră, recenzau în note informative extinse operele confraților, recomandându-le sau, dimpotrivă, semnalând mesajul lor îndoielnic (pasaje obscure, trimiteri ideologice subversive, „şopârle"), modificau planurile editoriale după indicațiile ofițerilor, propuneau retragerea de manuscrise sau tiraje întregi din circulație şi mai ales duceau „muncă de lămurire" pe lângă cei urmăriți. Acționând ca *agenți de influență* în

[17] Instrucțiunile nr. P.2 din 26.01.1970, privind activitatea de evidență, dispecerat şi arhivă, aprobate de Ion Stănescu, preşedinte al Consiliului Securității Statului, modifică substanțial informația din fişele de evidență (Model 1), în care nu se mai notează numele conspirativ şi numele ofițerului de legătură, tocmai pentru „o cât mai bună conspirare a persoanelor ce fac parte din rețeaua informativă a unităților de securitate".

cadrul breslei, sursele speciale îndeplineau sarcina principală a Securității în mediile protejate, şi anume *prevenirea opoziției deschise față de regim şi obținerea unor produse culturale perfect integrate ideologic*. Frecvent, recrutarea informatorilor din rândul oamenilor de cultură avea ca unic scop „influențarea pozitivă" a unei persoane suspectate că pregăteşte texte „cu conținut ostil sau interpretabil", memorii adresate autorităților, scrisori deschise către instituții din țară sau din străinătate, lucrări „de sertar", proiecte artistice neautorizate oficial (chiar şi în rândul mişcării artistice de amatori), ori simple teze de doctorat discutabile sub aspect ideologic.

Folosirea surselor informative în mediile protejate respecta principiile de bază ale muncii în rețea, cu observația că semnarea angajamentului şi furnizarea de note scrise nu erau obligatorii: sursele speciale erau şi ele verificate periodic prin alți informatori sau prin „mijloacele specifice" (înregistrări, filaj, controlul corespondenței), dar contactele, legendele şi variantele de retragere erau pregătite minuțios, cu mai multă prudență, iar relația cu ofițerul se construia la un nivel mai degrabă protocolar, după contacte „profesionale" repetate la locul de muncă. Ofițerul de obiectiv, cel care răspundea oficial de bunul mers al instituției, putea folosi vizitele de lucru în scopul contactării şi studierii de noi surse: sub pretextul rezolvării unor probleme curente evalua potențialul operativ al unei persoane, făcea recomandări care implicau o întâlnire viitoare sau pur şi simplu culegea informații „în orb", sub legendă, de la persoane neintroduse oficial în rețea.

Cu atât mai facilă era *culegerea de informații de la persoanele cu funcții de conducere în obiectivul supravegheat* (indiferent de profilul acestuia), persoane cărora li se cereau în mod direct şi neconspirat *orice fel de date* privind oamenii din subordine, sub motivul asigurării bunului mers al instituției, al prevenirii unor acțiuni de spionaj sau a unor infracțiuni economice. Deşi „persoana oficială" nu era înscrisă în evidențe ca sursă[18], în fapt putea juca oricând un astfel de rol, la solicitarea expresă a ofițerului, făcută sub o identitate neconspirată, chiar dacă scopul real al contactării era legendat. Folosirea persoanelor cu funcții oficiale în acțiuni de urmărire mergea de la obținerea pe orice căi a informațiilor cu valoare operativă la convocarea lor ca martori la „atenționări", „avertizări" sau „puneri în discuție publică", toate metode de intimidare şi descurajare la care Securitatea a apelat constant.

O situație extremă, care impune o tratare separată, este *simularea obținerii de informații de la sursele din rețea* – altfel spus, *simularea recrutării de noi informatori*. Pe scurt, este vorba de *prelucrarea unor documente cu caracter oficial*, utilizate curent în instituțiile de stat, indiferent de profilul lor (rapoarte de activitate, note de serviciu, note explicative, dări de seamă, caracterizări, recomandări pentru dosarele de cadre, recomandări pentru obținerea accesului la documente secrete sau a avizului de plecare în delegații externe ş.a.m.d.) *astfel încât să pară că ofițerul a primit informațiile de la surse din rețea*. Deşi procedeul era interzis de regulamentele interne, ofițerii de obiectiv comiteau frecvent acest abuz, fie din comoditate, fie pentru că nu reuşeau să îndeplinească norma de informatori prevăzută în perioada respectivă. Ei ajungeau astfel să mistifice documente procurate de la persoanele cu funcții oficiale, de la serviciile de protocol pe care le supravegheau direct, de la serviciul personal, de la informatori sau pur şi simplu obținute prin sustragere, şi să le transforme în note informative adăugându-le un antet specific, schimbând semnăturile cu nume real în nume conspirative şi atribuindu-le unor surse care n-au existat niciodată în realitate[19]. *Înregistrarea fictivă şi manipularea înscrisurilor* pentru a simula introducerea de

---

[18] Sursele nerecrutate nu erau înregistrate în evidența generală sau în evidența rețelei informative; totuşi, ofițerul de legătură ținea o evidență proprie a acestor persoane, dintre care multe ajungeau să fie incluse oficial în rețea, după o perioadă de „punctare" şi studiu, de la caz la caz.

[19] Astfel de documente – rapoarte depuse de angajați la Serviciul Protocol, sub incidența legilor speciale privind relațiile cu străinii – se regăsesc, de ordinul zecilor, în dosarul de obiectiv Radioteleviziunea Română; ACNSAS, fond D, dosar nr. 135. Se poate lesne observa adăugarea antetului şi transformarea numelui real al semnatarului în nume conspirativ de către aceeaşi persoană care întocmeşte olograf Nota Biroului.

noi informatori în rețea sunt o altă ilustrare a abuzului ca practică uzuală a Securității, în care falsul în documente în detrimentul persoanei se făcea fără nici o sancțiune.

Pe lângă folosirea persoanelor cu funcții oficiale, *exploatarea „în orb”* constituia o altă metodă prin care ofițerul de Securitate putea culege informații fără să recurgă la recrutarea standard. Exploatarea unei surse „în orb” avea loc sub acoperirea unei legende sau a unei identități false (nume de serviciu şi calități oficiale fictive, cu observația că folosirea numelui de serviciu era curentă în cazul ofițerilor DIE/CIE chiar şi în contactele „deschise” cu informatorul). Metoda „în orb” presupunea obligatoriu construirea unei legende, de regulă în jurul unui pretext profesional, care să-i permită ofițerului un dialog amplu cu interlocutorul fără ca acesta să sesizeze adevăratul scop al discuției. Informațiile obținute erau de multe ori mai valoroase decât cele furnizate de sursele recrutate prin metodele clasice, dat fiind că dialogul era benevol, fără nici o constrângere psihologică. Dacă abordarea urmăritului de către ofițer nu era posibilă, putea fi dirijat şi un informator care, sub legenda indicată, să obțină tot „în orb” informațiile necesare. Utilizarea unor asemenea informații şi consemnarea lor în documente se supunea regulilor generale, dovadă că metoda exploatării „în orb” era considerată la fel de necesară şi de legitimă ca recrutarea obişnuită, indiferent dacă era folosită de un informator sau de un ofițer acoperit. Este o dovadă în plus că, în ciuda retoricii oficiale care declara obligatorie în baza legii colaborarea organizată şi conspirată cu Securitatea, *metodele concrete de obținere a informației erau gândite să ocolească refuzul fără să-l sancționeze, pentru că nu exista nici un temei legal al sancțiunii*.

În ce priveşte informatorii membri de partid, aceştia intră formal în categoria surselor nerecrutate, adică neînregistrate oficial în evidența generală a rețelei. Exceptând primul deceniu de funcționare a Securității, recrutarea unui membru PCR s-a făcut numai cu avizul conducerii politice superioare (la nivel județean sau central), dosarul fiind distrus după încetarea legăturii, în cazul în care fusese deja deschis înainte de înscrierea titularului în partid[20]. Recrutarea prin constrângere sau prin material compromițător nu intra în discuție, acceptul find de la sine înțeles în virtutea unei sarcini de serviciu sau a obligațiilor pe linie partid. Credibilitatea surselor înregimentate politic era în principiu mai mare decât a celor obişnuite. În mod corespunzător, sarcinile cu care erau dirijați în rețea informatorii membri de partid deveneau mai importante, iar refuzul colaborării (foarte puțin probabil) era sancționat în primul rând politic. Motivele recrutării membrilor de partid[21] nu diferă de cele valabile pentru sursele obişnuite, iar modul de lucru era identic: puteau furniza informații în scris sau verbal, primeau nume conspirativ, erau verificați, evaluați periodic şi recompensați dacă era cazul. Singura diferență notabilă față de ceilalți informatori stă în *gradul sporit de conspirativitate*: prezența lor în rețea nu era consemnată în evidențe şi urmele arhivistice ale colaborării lor se distrugeau tocmai din acest motiv. Consecințele acestei relații ultra-conspirate cu Securitatea sunt însă la fel de grave, chiar dacă astăzi au ajuns mult mai greu de dovedit.

Aşa cum am spus, modul de lucru cu informatorul era în esență identic pentru toate categoriile de surse, indiferent de circumstanțele diferite ale introducerii lor în rețea. Încă de la recrutare, de multe ori odată cu semnarea angajamentului, se stabilea lista de legături sau relații, chiar dacă sursa nu urma să fie dirijată în mod expres pe lângă persoane, ci primea sarcini mai generale (urmărea „starea de spirit din rândul populației”, supraveghea procesul de

[20] Vezi Ibidem, fond R, dosar nr. 976 pentru închiderea dosarului de rețea prin intrarea titularului în partid şi folosirea lui în continuare ca sursă, cu aprobarea conducerii politice. Totuși, în teritoriu s-au făcut excepții de la regula distrugerii dosarelor informatorilor membri de partid, datorate cel mai probabil unor defecțiuni birocratice; ibidem, dosar nr. 938.

[21] Deşi introducerea lor în rețea se făcea după reguli şi aprobări speciale, motivele recrutării informatorilor membri de partid puteau fi cât se poate de triviale. Din documentele de arhivă reiese că titularul, membru de partid, este recrutat doar pentru supravegherea generală a clienților unui magazin cu circuit închis, destinat nomenclaturii PCR; ACNSAS, fond R, dosar nr. 1010.

producție, semnala pierderile economice etc.). Lista de relații îi indica ofițerului despre cine putea solicita şi primi informații, sau persoanele pe lângă care informatorul „avea posibilități”. După recrutare se stabilea şi un sistem de legătură, o parolă şi un număr de telefon la care ofițerul şi sursa se puteau contacta reciproc, în afara programului de întâlniri fixat de comun acord. Ritmul întâlnirilor, adică ritmul furnizării informațiilor, în scris sau oral, varia de la caz la caz, în funcție de situațiile intervenite pe parcurs. Întâlnirile periodice se țineau în locuri bine conspirate sau în spații publice care puteau păstra anonimatul. Denumirea de „casă conspirativă” înscrisă în antetul notelor sau al rapoartelor informative nu se referă neapărat la un imobil, putând desemna la fel de bine un parc, o piață publică sau un birou de întreprindere. În detenție, întâlnirea cu sursa putea avea loc mai ales în camera de anchetă sau la infirmerie. Sediul Securității sau al Miliției nu era folosit pentru astfel de întâlniri, ci, aşa cum am arătat, pentru destrămarea unui anturaj sau compromiterea unei persoane printr-o falsă recrutare.

Dirijarea unui informator, mai ales a celor păstrați în rețea timp de zeci de ani, presupunea, pe lângă stabilirea de sarcini concrete şi termene până la care trebuiau rezolvate, şi construirea unei relații personale între ofițer şi sursă, astfel încât interesul pentru menținerea colaborării să fie reciproc. Exceptând cazurile în care obținerea de informații se baza pe constrângere – situație în care şi valoarea lor operativă era sensibil mai mică – informatorul era „stimulat” fie printr-o abordare foarte prietenoasă din partea ofițerului (care se interesa de problemele personale, dăruia mici atenții cu prilejul zilei de naştere sau chiar aniversa recrutarea sursei)[22], fie prin recompense.

Potrivit normelor interne ale Securității, *recompensarea* sau retribuirea informatorilor nu lua forma unui salariu sau a unor venituri fixe, ci a unor sume de bani sporadice (dar care puteau fi consistente, în funcție de dificultatea sarcinilor pe care informatorul le rezolva), a unor cadouri (suplimente de hrană pentru cei aflați în detenție, alimente, îmbrăcăminte, medicamente, lucrări de specialitate imposibil de găsit în țară), dar mai ales a unor favoruri, în special în cazul recrutării în detenție (pachete, scrisori, dreptul la vorbitor, la asistență medicală, anularea unei pedepse etc.). De cele mai multe ori, la propunerea ofițerului informatorul beneficia de protecție sau de susținere profesională atunci când solicita un transfer, o promovare, un paşaport, o repartiție de locuință etc. Astfel de stimulente (denumite uneori „luări în protecție”), destinate doar informatorilor de încredere, recrutați „pe bază de sentimente patriotice”, se acordau cu aprobarea superiorilor ierarhici; obiectele sau cheltuielile se decontau folosind chitanțe, semnate de beneficiar cu numele real sau cu cel conspirativ. De asemenea, printr-un raport special ofițerul de legătură făcea recomandări privind acordarea unui paşaport, includerea sursei într-o delegație oficială, transferul pe un post mai bine plătit[23] sau chiar avansarea în funcție la locul de muncă, atunci când interesele operative o cereau. În cazul informatorilor din rândul oamenilor de cultură, „marele premiu” oferit ca recompensă pentru serviciile făcute Securității era, alături de garanția publicării operei proprii, fie permisiunea de a studia sau de a călători în străinătate, fie promisiunea unei relații mai blânde cu autoritățile, pentru cei cu un trecut politic „încărcat”. Obținerea de recompense ori de beneficii materiale nu putea fi însă *o condiție explicită a acceptării colaborării*: directivele interne recomandau o atenție sporită pentru cazurile în care apărea o asemenea suspiciune (de pildă, la recrutarea deținuților de drept comun condamnați pentru furt, delapidare sau alte infracțiuni economice). Recompensarea informatorilor nu era atât un mod de a-i răsplăti pentru rezolvarea unor sarcini dificile, cât mai ales un mod de a-i îndatora pe viitor: frecvent, odată cu trasarea de sarcini noi, ofițerul îi amintea sursei de sprijinul pe care i-l acordase în trecut, recompensa putând deveni şi un element de şantaj. În special

[22] Vezi ACNSAS, fond R, dosar nr. 142, în care se consemnează stabilirea de comun acord a întâlnirilor cu ofițerul la o dată fixă a lunii, astfel încât să se țină cont de data de naştere a sursei.
[23] Ibidem, fond I, dosar nr. 2470.

solicitarea unui paşaport sau a avizului de călătorie deschidea calea unei viitoare colaborări „din obligaţie”, ca reacţie la un favor deja acordat. În plus, prin metoda „prelucrării contrainformative”, care preceda obligatoriu orice deplasare legală în străinătate, ofiţerul studia şi persoanele nerecrutate, dar care aveau calităţile necesare pentru a fi introduse în reţea în viitor.[24] De la caz la caz, în funcţie de contextul biografic şi profesional, *orice putea fi transformat într-o recompensă*. Prin acest gen de complicitate, Securitatea şi-a îndeplinit o bună parte din sarcinile operative. Mult mai important este însă faptul că *metoda recompensării i-a asigurat un control foarte eficient asupra carierei informatorilor din reţea şi implicit o influenţă directă şi profundă asupra vieţii profesionale, culturale şi ştiinţifice din România, în ansamblul ei.*

Acordarea de recompense, întotdeauna consemnată în rapoarte sau în formulare speciale, semnalează că relaţia ofiţer-informator a decurs perfect. Este cazul ideal, dar nu şi cel mai frecvent. Majoritatea dosarelor de reţea descriu situaţii în care dialogul cu sursa e mai degrabă convenţional, iar trasarea şi îndeplinirea sarcinilor îmbracă forma unor obligaţii de serviciu, de care ambele părţi se achită fără entuziasm. Prezenţa informatorului în reţea dura atât timp cât acesta „avea posibilităţi” pe lângă persoanele urmărite, se prezenta la întâlniri şi rezolva măcar o parte din sarcinile date de ofiţer. Sunt însă numeroase cazurile de abandonare a sursei cu următoarele motivaţii: rezultate slabe, „sub posibilităţi”, neprezentare la întâlniri, eschivare în îndeplinirea sarcinilor, furnizare de informaţii lipsite de valoare sau chiar mincinoase[25] (situaţie în care „dezinformatorul” risca represalii, cel puţin sub forma deschiderii unei acţiuni de urmărire împotriva sa), sau *refuzul deschis şi explicit al colaborării*[26].

Riscul unui astfel de refuz după semnarea *Angajamentului* apărea mai ales în cazul recrutării sub legendă, după ce informatorul sesiza că motivul real al contactării sale era cu totul altul decât cel declarat iniţial de ofiţer. Nu de puţine ori sursa încerca să scape invocând probleme de sănătate, obligaţii de serviciu, probleme de familie şi chiar *probleme de conştiinţă* (motiv invocat mai ales de persoanele cu o solidă educaţie religioasă). În cazuri limită, informatorii forţau abandonarea simulând boli de nervi sau deconspirând cu bună ştiinţă relaţia cu ofiţerul, prevenindu-şi rudele şi apropiaţii că Securitatea a cerut informaţii despre ei. Refuzul colaborării înainte sau după recrutarea propriu-zisă nu putea fi sancţionat legal, aşa cum se invoca în textul Angajamentului, dar putea avea consecinţe grave: deschiderea unui dosar de urmărire care să clarifice motivele reale ale refuzului (suspectându-se invocarea unui pretext), şicane profesionale sistematice, avizul negativ la solicitarea unui paşaport, avizul negativ pentru promovarea în anumite funcţii, pentru transferul de serviciu sau pentru accesul la documente secrete etc. În cazul deţinuţilor, în special politici, urmările unui refuz al colaborării deveneau dramatice: înăsprirea condiţiilor de detenţie, pedepse suplimentare, tortură şi, aşa cum am arătat, prelungirea abuzivă a privării de libertate în afara sentinţei judecătoreşti, chiar dacă tentativa de recrutare se făcea la ieşirea din închisoare, iar colaborarea urma să se producă în libertate. Eşecul unei recrutări sau refuzul ulterior al colaborării avea urmări nefaste şi pentru ofiţer, fiind dovada unui studiu pentru recrutare prost făcut şi al inabilităţii sale profesionale. În plus, urmele arhivistice ale unui astfel de eşec se păstrau, dosarele de reţea care descriu recrutări eşuate sau refuzuri de colaborare fiind clasate alături de cele obişnuite[27].

---

[24] Pentru recrutarea sub pretextul sau cu prilejul prelucrării contrainformative înaintea călătoriilor în străinătate, vezi Ibidem, fond R, dosar nr. 210.

[25] Ca ilustrare a dezinformării prin note informative mincinoase, vezi Ibidem, dosar nr. 91980.

[26] Pentru situaţii de refuz explicit al colaborării, vezi Ibidem, dosarele 102, 97, 369, 362 şi 1001; ibidem, fond I, dosar nr. 1937.

[27] Motivul înregistrării şi arhivării unui dosar de reţea în care se consemnează *refuzul colaborării*, înainte sau după semnarea *Angajamentului*, este unul singur: prevenirea repetării unei astfel de situaţii, în cazul în care persoana ar fi intrat mai târziu în atenţia altui ofiţer.

În cazul în care informatorul se dovedea util şi disponibil, era menținut în rețea perioade lungi de timp, uneori şi zeci de ani, practic atâta vreme cât putea fi dirijat pe lângă obiectivul urmărit. Legătura se păstra cu unitatea care îl avea în rețea şi nu neapărat cu ofițerul care a făcut inițial recrutarea: un informator valoros putea trece în legătura mai multor ofițeri, din aceeaşi unitate sau din alta (dacă îşi schimba domiciliul sau locul de muncă), putea fi reactivat după abandonare – dacă abandonarea nu s-a făcut din vina sursei – putea avansa dintr-o categorie în alta, cu sau fără semnarea unui nou *Angajament*, cu acelaşi nume conspirativ sau cu altul diferit etc. Chiar şi în cazul surselor care deveneau membri de partid după recrutare sau după scoaterea oficială din rețea – caz în care, potrivit normativelor interne, dosarul de informator se distrugea – contactul cu ofițerul se putea menține şi sursa putea furniza în continuare informații. Dincolo de regulile interne care impuneau o şi mai mare conspirativitate în cazul surselor membri de partid, care dispăreau oficial din evidențe, importantă era menținerea în fapt a relației de colaborare cu Securitatea.

Concluzii

Categoriile de surse, normele interne şi metodele de lucru în rețeaua informativă a Securității descriu o instituție care în patru decenii de existență a funcționat cu un singur scop: *controlul total asupra populației, pentru garantarea stabilității regimului comunist*. Motivele recrutării civililor ca informatori coincid cu motivele urmăririi altor civili, indiferent de vârstă, profesie, origine socială sau orientare politică. Aria de cuprindere a rețelei informative a avansat odată cu extinderea categoriilor de urmăriți: de la reprezentanții ori susținătorii vechiului regim şi familiile lor la categoria „persoane fără antecedente" – cu toții au făcut obiectul unei supravegheri continue. Altfel spus, informatorii au fost recrutați pentru a urmări *pe toată lumea*, de la persoanele incompatibile cu regimul comunist prin trecutul lor, la persoane cu totul inofensive, suspecte tocmai prin neutralitatea lor. Prezența în rețea a surselor din cele mai diverse medii – de la deținuți politici la elevi, de la oameni de cultură la foşti ilegalişti sau membri de partid – dovedeşte că *întrega populație era vizată, fără excepție*. Extinderea rețelei informative la nivelul populației de vârstă şcolară sau al pensionarilor „fără antecedente" atestă şi o schimbare de perspectivă în evoluția Securității, ca instituție: dacă în primii ani de funcționare scopul dirijării informatorilor o constituiau *„elementele duşmănoase"*, urmărite pentru a fi reprimate, cu timpul, țintă au ajuns *toți cetățenii*, urmăriți pentru a fi împiedicați să reacționeze critic la adresa regimului şi pentru a deveni complet obedienți. *Rețeaua informativă s-a extins pe măsură ce Securitatea a trecut de la etapa violent-represivă la cea obsesiv-preventivă*.

Amploarea acestei gigantice operațiuni de supraveghere şi control nu poate fi stabilită statistic, după numărul surselor incluse oficial în rețea, cel puțin din următoarele motive:

i) *deschiderea unui dosar de informator*, chiar şi însoțită de semnarea unui *Angajament, nu era urmată întotdeauna de furnizarea efectivă de informații*. Persoanele care refuzau colaborarea sau renunțau la ea, din diverse motive, erau menținute în evidențele Securității, din considerente operative (spre ştiința altor ofițeri care ar fi încercat să le recruteze).

ii) *Securitatea folosea frecvent ca surse şi persoane nerecrutate oficial*, deci neînregistrate în evidențe: membri de partid (beneficiarii unor reglementări speciale), persoane cu funcții de conducere, oameni de cultură, artişti, prelați etc.

Cu alte cuvinte, rețeaua putea include simultan falşi informatori cu acte în regulă şi adevărați informatori nerecrutați, protejați de regulile interne privind conspirarea surselor.

Metodele de recrutare, de exploatare informativă şi de recompensare a informatorilor *dovedesc caracterul ilegal şi abuziv al acțiunilor Securității, prin raportare chiar la drepturile civile prevăzute în Constituțiile comuniste*: folosirea şantajului, a înşelătoriei şi a constrângerii pentru a forța acceptarea colaborării, *inclusiv în cazul minorilor,* favorizarea

colaboratorilor pe plan profesional şi social, ca recompensă pentru activitatea depusă, falsul în documente în scopul raportării de recrutări fictive, precum şi sancționarea refuzului colaborării, atât în detenție, cât şi în libertate, *în absența unei legi care să prevadă obligativitatea relații conspirative cu Securitatea*, sunt tot atâtea exemple de abuzuri instituționale şi de încălcări grave ale drepturilor omului comise de regimul comunist.

CAPITOLUL III

SOCIETATE, ECONOMIE, CULTURĂ

Instituțiile juridice în perioada comunistă

Măcinate de perioada de dictatură anterioară preluării puterii de către regimul comunist, instituțiile juridice ale statului de drept au suferit lovitura decisivă odată cu instaurarea regimului comunist. La nivel legislativ, această perioadă a coincis cu mutații semnificative la nivelul principiilor de drept şi al rolului justiției în societate. Domnia legii a fost rapid înlocuită cu o politică a abuzului, iar independența justiției cu supunerea sa față de forțele politice.

Procesul de supunere a justiției începe imediat după preluarea puterii politice de către comunişti, acesta fiind unul dintre obiectivele prioritare ale noului regim. Instanțele de judecată au fost subordonate, succesiv, prin legea din 31 martie 1945 privind judecarea criminalilor de război – care stabilea că, în compunerea unui complet de judecată vor intra 2 judecători profesionişti şi 7 reprezentanți ai poporului – şi prin legea de organizare a justiției din 24 noiembrie 1947, care extindea acest mod de formare a completului de judecată. Opera de anulare a independenței instanțelor de judecată a fost completată printr-o puternică epurare a corpului judecătorilor şi prin desființarea principiului inamovabilității, astfel încât cariera judecătorilor se afla în puterea executivului. De altfel, în textul legii se afirma explicit: „judecătorii trebuie să apere interesele clasei muncitoare, să protejeze noua democrație şi să pedepsească inamicii poporului". Această nou formă de justiție, l-a făcut pe ministrul de Interne să afirme că „sprijinindu-se pe instituția asesorilor populari ce au la baza lor Constituția şi legile ce decurg din ea (justiția, n. n.), loveşte cu necruțare nu numai în oficinele de spionaj şi în bandele de complotişti, dar şi în acele elemente exploatatoare care vor să împiedice construirea socialismului"[1]. Ulterior, în 1948, toți avocații au fost excluşi din barouri, fiind ulterior reprimiți doar aceia care au primit aprobare din partea unor comisii dominate de comunişti, fapt care a condus la reducerea numărului acestora la sub 20 de procente din numărul anterior epurării.

Acest proces a continuat cu elaborarea Constituției din 1948, urmată de cea din 1952 şi de cea din 1964, cu modificarea legislației penale începând cu 1948 şi a celorlalte izvoare principale ale dreptului. Tot acest ansamblu, instituit rapid, din primii ani ai preluării puterii, a permis instaurarea terorii ca politică de stat.

Caracterele generale ale legislației comuniste

Legislația comunistă a adus în lumea juridică românească un set de caracteristici care lipsesc, în mod normal, unui sistem legislativ. Aceste caracteristici sunt relativ numeroase, însă unele dintre ele sunt grăitoare pentru a justifica lipsa de legitimitate, juridic vorbind, a regimului comunist şi consecințelor produse de acesta.

Caracterul de clasă al legislației emise în perioada comunistă este una din aceste trăsături. Întreaga legislație represivă a primilor ani de comunism a fost construită pe ideea de luptă de clasă, în condițiile în care mare parte din normele juridice aplicabile erau îndreptate fățiş sau nu contra unor întregi grupuri sociale. Se pot identifica extrem de multe norme juridice, majoritatea cu caracter represiv, care stabilesc diverse sancțiuni ori impun interdicții unor categorii determinate de persoane, identificate ca grupuri: chiaburii, foştii proprietari de

[1] Teohari Georgescu, *Democrația populară - formă a dictaturii proletariatului. Sfaturile populare, baza politică a regimului de democrație populară*, lecție ținută în ziua de 17 octombrie 1949 la Universitatea serală de marxism-leninism, broşură de uz intern, Bucureşti, 1949, p. 14.

întreprinderi etc. O astfel de caracteristică este de neacceptat într-un stat de drept, întrucât impune o legislație discriminatorie, ce violează orice principiu de drept, precum şi norme de *jus cogens* ale dreptului internațional.

Caracterul complet discriminatoriu al legislației represive poate fi uşor ilustrat printr-un singur exemplu: prin Ordinul nr. 100 al Direcției Cabinet din 3 aprilie 1950[2] din Securitatea Poporului, în acord cu teza „ascuțirii luptei de clasă", se arăta că „duşmanul de clasă din țara noastră, fabricanții şi moşierii expropriați, bancherii şi marii negustori, elemente deblocate şi epurate din aparatul de stat şi chiaburii, slugi ale imperialismului, caută prin orice fel de mijloace ca: zvonuri alarmiste, injurii, manifestări rasiale şi şovine, instigări, misticism religios, mergând până la acte de teroare, sabotaj, diversiune, să creeze agitație, să alarmeze populația, să îndemne la nesupunere, să împiedice construirea socialismului". Fireşte, era vizat „duşmanul de clasă", aşa cum era definit în preambulul Ordinului nr. 100. Intrau în atenția organelor represive cei care „lansează sau răspândesc zvonuri alarmiste tendențioase, duşmănoase, ascultă şi difuzează propaganda deşănțată a posturilor de radio imperialiste, toți cei care aduc injurii PMR, conducătorilor săi", ca şi URSS-ului şi lui Stalin. De asemenea, erau pasibili de internarea în lagăr cei ce frecventează „bibliotecile, concertele şi în general manifestările propagandistice ale legațiilor imperialiste" sau întrețin legături cu funcționarii lor şi familiile acestora, instigatorii la „manifestări rasiale şi şovine" şi la nesupunere şi neexecutare „în contra măsurilor guvernului". Astfel, denigrarea sau împotrivirea la colectivizare, colectări, planurile de însămânțări şi comasări, prozelitismul religios, transmiterea de ştiri „tendențioase, alarmiste, duşmănoase prin corespondență internă sau externă" atrăgea trimiterea în lagăr. Aceeaşi măsură privea şi „elemente cu un trecut reacționar cunoscut sau foştii exploatatori care ocupă încă în producție posturi de răspundere"[3].

Caracterul secret al legislației represive este o altă trăsătură care îndepărtează legislația comunistă, în special cea din primii ani ai deceniului al VI-lea, de ideea de stat de drept. Caracterul public al oricărei legi, tradus în noțiunea de accesibilitate a normei juridice, este unul dintre elementele esențiale ale acesteia. În lipsa posibilității de a cunoaşte legislația represivă, persoanele au fost condamnate ori sancționate cu măsuri privative de libertate, fiind astfel deschisă calea abuzurilor, cu atât mai mult cu cât multe din aceste măsuri au fost aplicate de către organe ale puterii administrative – de regulă, cele de miliție şi de securitate. Caracterul secret al unei importante părți a legislației represive a fost determinat şi de faptul că statul român ratificase o mulțime de tratate internaționale, inclusiv cele privind protecția unor drepturi fundamentale.

Astfel au fost Decretul nr. 62 din februarie 1955, care a „completat" Codul penal cu art. 193[1]. În textul acestui articol era incriminată „activitatea intensă contra clasei muncitoare sau a mişcării revoluționare, desfăşurată într-un post de răspundere în aparatul de stat sau într-un serviciu secret pe timpul regimului burghezo-moşieresc", pedepsită cu temniță grea pe viață şi confiscarea totală a averii. Tot un caracter secret a avut şi Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 1154, privind „domicilierea în centrele aglomerate". La art. 2 se arăta că se pot stabili în oraşe „angajații organelor şi instituțiilor de stat", ai întreprinderilor şi organizațiilor obşteşti, militarii mutați în interes de serviciu şi descendenții acestora, numai în baza obținerii unei repartiții de locuință şi a unei vize de mutare eliberată de Miliție[4]. Această hotărâre a fost completată ulterior. Astfel, la 22 august 1952 se aproba o nouă hotărâre a Consiliului de Miniştri pentru înființarea coloniilor de muncă, a domiciliului de muncă şi a batalioanelor de muncă. HCM 1554/1952 este însă mult mai elaborată, cuprinzând 20 de articole structurate pe cinci capitole. Purtând mențiunea „nepublicată", acest text de lege secret a constituit baza

[2] ASRI, fond D, dosar 10089, ff. 64-65.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem, dosar 7778, vol. 36, f. 47.

măsurilor aşa-zis administrative luate până în 1954 la abrogarea sa. În privința dislocărilor, se motiva că acestea s-au decis „pentru a uşura supravegherea activității elementelor duşmănoase şi străine de clasa muncitoare şi pentru a curăți cele mai importante centre vitale ale țării de elementele duşmănoase" (art. 1)[5].

Exemplele ar putea continua, însă ar fi inutil. Caracterul secret al legislației indică nivelul de ipocrizie în materie legislativă atins de către regim, prin încercarea de a ascunde legislația represivă a epocii propriei populații ori cancelariilor străine, creându-şi astfel un alibi de imagine şi lăsând senzația că măsurile represive care s-au luat de-a lungul timpului reprezentau o inițiativă locală a unor autorități represive, nu politica statului comunist.

Prin publicarea unor decrete, hotărâri ale Consiliului de Miniştri şi ale MAI sau simple decizii ministeriale ale şefilor Securității, în baza cărora sute de mii de oameni au fost afectați de internarea în lagăre, deportări, fixarea de domiciliu obligatoriu sau confiscări de bunuri, fără ca toate aceste victime să fi făcut obiectul unei decizii judecătoreşti în acest sens, regimul de la Bucureşti ar fi dezvăluit astfel mijloacele represive de multe ori cu un caracter vădit arbitrar prin care îşi asigura stabilitatea. Sistemul ar fi fost nevoit astfel să se liberalizeze sau, în caz contrar, mai ales în noul context internațional al primilor paşi de „dezgheț" a relațiilor est-vest, România, semnatară a Convenției de la Geneva şi admisă în 1955 ca membru al Națiunilor Unite, ar fi fost pusă într-o situație delicată[6]. Din aceste motive, asupra unei bune părți a legislației represive care a stat la baza acțiunilor Securității s-a păstrat un secret desăvârşit.

Caracterul ideologic al legislației este evident pentru oricine parcurge constituțiile comuniste, care au fost utilizate nu atât pentru a regla raporturile dintre instituțiile statului şi a stabili drepturile fundamentale, ci pentru a afirma principii de natură politică. Această trăsătură conduce la faptul că regăsim în actele fundamentale ale României din acea vreme formulări care astăzi par hilare şi care, juridic vorbind, nu pot fi socotite norme juridice, ci cel mult declarații politice, al căror loc nu este într-un text de lege. Exemplele perfecte sunt art. 7 din Constituția din 1948 – „Bunurile comune ale poporului constituie temelia materială a propăşirii economice şi a independentei naționale a Republicii Populare Române", art. 12 din acelaşi act – „Munca este factorul de baza al vieții economice a Statului. Ea este o datorie a fiecărui cetățean. Statul acordă sprijin tuturor celor ce muncesc, pentru a-i apăra împotriva exploatării şi a ridica nivelul lor de trai" sau art. 23 din actul fundamental – „Statul încurajează şi sprijină dezvoltarea ştiinței şi a artei şi organizează institute de cercetări, biblioteci, edituri, teatre, muzee, conservatoare". În mod identic, Constituția din 1952 conține cel puțin la fel de multe articole declarative care expun idei „înălțătoare" fără nici un fel de finalitate juridică, cum ar fi art. 3 – „Republica Populară Română s-a născut si s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste de sub jugul fascismului şi de sub dominația imperialistă, ca rezultat al doborârii puterii moşierilor şi capitaliştilor de către masele de la oraşe şi sate în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român"; art. 6 – „Fundamentul formațiunii social-economice socialiste este proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție care are fie forma proprietății de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietății cooperatiste-colectiviste (proprietatea gospodăriilor agricole colective sau a organizațiilor cooperatiste). În formațiunea socialistă a economiei naționale este lichidată exploatarea omului de către om. Formațiunea socialistă, căreia îi aparține rolul conducător în economia națională a Republicii Populare Române, constituie baza dezvoltării țării pe calea socialismului. Statul de democrație populară, proclamând ca principală sarcină a sa construirea socialismului, întăreşte şi lărgeşte

---

[5] Ibidem, f. 51.

[6] Liviu Țîrău, *În căutarea României: recomandările făcute Departamentului de Stat de către Robert H. Thayler, ministrul SUA la Bucureşti, la încheierea misiunii sale în România,* în volumul *România şi relațiile internaționale în secolul XX, In Honorem Vasile Vesa*, Cluj Napoca, Editura Clusium, 2000, pp. 231-232.

neîncetat formațiunea socialistă, asigură creşterea neîntreruptă a bunei stări materiale şi a nivelului cultural al oamenilor muncii" sau art. 8 – „Pământul în Republica Populară Română aparține celor ce-l muncesc". Treisprezece ani mai târziu, sub considerentul de a întări fundamentul „juridic" al puterii politice, apare o nouă Constituție care proclamă alte celule de bază ale regimul socialist prin art. 1 – „Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, suveran, independent şi unitar", art. 2 – „Întreaga putere în Republica Socialistă România aparține poporului, liber şi stăpân pe soarta sa. Puterea poporului se întemeiază pe alianța muncitorească-țărănească. În strânsă unire, clasa muncitoare – clasa conducătoare în societate –, țărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, construiesc orânduirea socialistă, creând condițiile trecerii la comunism" sau art. 26 – „Cetățenii cei mai înaintați şi mai conştienți din rândurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor şi ale celorlalte categorii de oameni ai muncii se unesc în Partidul Comunist Român, cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare, detaşamentul ei de avangardă. Partidul Comunist Român exprimă şi slujeşte cu fidelitate năzuințele şi interesele vitale ale poporului, îndeplineşte rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste, îndrumă activitatea organizațiilor de masă şi obşteşti, precum şi a organelor de stat".

În plus, legislația emisă în perioada comunistă ignoră, explicit ori implicit, o parte a principiilor fundamentale de drept. Exemplul cel mai relevant este cel al principiului legalității în materie penală, potrivit căruia nimeni nu poate fi condamnat decât în baza unei legi scrise şi decât pentru fapte care erau calificate ca fiind infracțiuni la momentul comiteri ei. Acest principiu de bază al oricărei legislații penale moderne este contrazis prin dispozițiile Decretului-lege 187/1949, care permite sancționarea persoanelor prin analogie, chiar dacă fapta lor nu este infracțiune. Dispoziția se reia în multe acte normative, permițând sancționarea oricărei fapte, indiferent dacă legea o permitea sau o interzicea, şi deschizând calea spre abuzuri.

Constituțiile comuniste

Adoptarea constituțiilor comuniste, în intervalul postbelic, la nivelul întregii Europe dominate de puterea sovietică, marchează un moment de ruptură în istoria dreptului public, anunțând intenția noilor regimuri de a modela societatea în acord cu proiectul lor totalitar. Departe de a avea un rol marginal, constituțiile comuniste şi cele autohtone nu fac excepție de la regulă, având o funcție centrală, aceea de a permite existența cadrului legal de dominație al partidului unic[7].

Ceea ce se poate observa, din punct de vedere general, este imposibilitatea plasării legilor fundamentale din perioada comunistă (cele adoptate în 1948, 1952 şi 1965) în categoria constituțiilor autentice. Dacă acceptăm, pornind de la sugestiile lui Giovanni Sartori, că finalitatea actelor constituționale, încă de la debutul secolului XIX, a fost aceea de a proteja libertatea individuală şi de a limita autoritatea guvernământului, noile legi cu vocație constituțională de după 1948 nu pot fi încadrate în această serie istorică. Departe de a fi instrumente a căror vocație este ocrotirea libertății şi îngrădirea puterii de stat, ele au ca misiune originară crearea condițiilor de supraviețuire ale unui stat totalitar[8]. De aici, un aspect care nu poate fi ignorat în analiza celor 3 constituții comuniste din istoria României. Acestea nu mai utilizează setul de concepte cu care opera dreptul constituțional clasic în România,

---

[7] În definiția totalitarismului propusă de Raymond Aron, prezența partidului unic este un element central; vezi şi capitolul dedicat ficțiunilor constituționale sovietice în vol. *Democratie et totalitarisme*, Paris, Gallimard, 1996, pp. 24 -262.

[8] Pentru distincția dintre constituțiiile autentice şi cele fără vocație constituțională vezi textul classic al lui Giovanni Sartori, *Constitutionalism: A Preliminary Discussion*, în „The American Political Science Review", 4/1962, pp. 853-864.

după anul 1866. Odată cu schimbarea de regim, dispar din vocabularul constituțional ideile de separație sau echilibru al puterilor, noțiunile de regim reprezentativ şi de mandat imperativ, viziunea legată de existența unui set de drepturi fundamentale de la care nu se poate deroga.

În noua ecuație constituțională, al cărei model de inspirație este constituția sovietică din 1936, singurul aspect relevant este abilitatea statului de democrație populară de a atinge obiectivele fixate de puterea politică. În această ordine de idei, o calificare corectă a legilor fundamentale adoptate în perioada comunistă este înscrierea lor în familia pseudoconstituțiilor: orice apropiere de constituțiile democrațiilor constituționale este nelegitimă intelectual şi contraproductivă.

Baza constituțională a partidului unic

Mutațiile evocate se reflectă la fiecare nivel al discursului constituțional comunist. Acesta propune câteva elemente de o noutate absolută, dintre care unul este reprezentat chiar de instituirea constituțională a monopolului politic al partidului unic şi totalitar. Abandonarea pluralismului politic, vizibilă încă din anii 1946-1947, devine regulă constituțională în deceniul care se deschide o dată cu legea fundamentală de la 1948. Crearea partidului unic muncitoresc, prin absorbția Partidului Social Democrat, dă naştere instrumentului pe care noua constituție din 1952 îl va învesti cu statut privilegiat. Constituția din 1952 este prima ce recunoaşte şi ocroteşte acest monopol: oficializarea legală a unei realități politice permite incriminarea penală a oricărei forme de conturare a unei alternative la regimul de dictatură.

Rolul deținut de către PMR este vizibil în chiar articolul ce reglementează dreptul la asociere. În noua formulă propusă de Constituția din 1952, partidul unic are vocația de a reprezenta interesele claselor conducătoare în stat. Edificarea totalitarismului se reflectă în limitarea severă a posibilității de asociere politică. Relația privilegiată dintre oamenii muncii şi PMR legitimează soluția de acordare în favoarea acestuia din urmă a unei poziții supraordonate în raport cu societatea şi cu instituțiile de stat. Preeminența totalitară transpare şi în formularea de la ultimul aliniat al articolului 86. Interpret al voinței claselor dominante în stat, Partidul Comunist, redenumit partid muncitoresc, deține prerogativa de a decide întreg cursul de evoluție politic: „Partidul Muncitoresc Român este forța conducătoare atât a organizațiilor ce muncesc, cât şi a organelor şi instituțiilor de stat. În jurul lui se strâng laolaltă toate organizațiile celor ce muncesc din Republica Populară Română”[9].

Controlul constituțional al partidului unic figura ca o axiomă politică, vizibilă în textul Constituției din 1952. În absența unei concurențe libere între partide, sensul întregii reprezentări, la nivel local şi național, era denaturat. În cazul comunismului autohton, ca şi al celorlalte regimuri de obediență sovietică, ritualul alegerilor devenea unul lipsit de relevanță civică. În nici un moment, nici chiar în condițiile unei relaxări aparente a terorii instituționale, sistemul totalitar nu se va abate de la această regulă: „Art. 100. Dreptul de a depune candidaturi este asigurat tuturor organizațiilor oamenilor muncii: organizațiilor Partidului Muncitoresc Român, sindicatelor profesionale, cooperativelor, asociațiilor de tineret şi altor organizații de masă, precum şi asociațiilor culturale”[10].

Semnificația principului analizat în economia constituțiilor comuniste autohtone este relevată şi de menținerea lui în noua lege fundamentală din 1965. Transformarea Republicii Populare în Republică Socialistă nu va modifica maniera în care se exercită controlul de partid la nivelul statului şi al societății. Menirea partidului unic este de a imprima întregii comunități şi instituțiilor de stat direcția de evoluție compatibilă cu proiectul comunist. Pluralismul ideologic este de neimaginat în contextul evocat. De aici, relația dintre alianța muncitoresc-țărănească, alianță pe care se întemeiază puterea poporului, şi rolul pe care actul

---

[9] Citat după Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile Române. Texte, note, prezentare comparativă*, Bucureşti, Regia Autonomă “Monitorul Oficial”, 1995, p. 148.

[10] *Ibidem*, p. 150.

juridic de la 1965 îl încredințează Partidului Comunist Român. În varianta de la 1965 statutul său este fixat dincolo de orice ambiguitate: „Art. 3. În Republica Socialistă România, forța conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român”[11].

Detaliile suplimentare din textul constituțional vizează clarificarea raportului care se naşte între puterea de stat, comunitate şi partidul unic. Supravegherea exercitată de PCR este, în baza constituției înseşi, totală. Amprenta cuvântului partinic este de regăsit în orice domeniu al vieții sociale. Având calitatea de voce a poporului muncitor, partidul este legitimat politic să fie prezent în luarea fiecărei decizii legate de evoluția României socialiste. Punctul de plecare al hegemoniei totalitare este de găsit în chiar prevederea legii fundamentale: „Art. 26. Partidul Comunist Român exprimă şi slujeşte cu fidelitate năzuințele şi interesele vitale ale poporului, îndeplineşte rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste, îndrumă activitatea organizațiilor de masă şi obşteşti, precum şi a organelor de stat”[12].

Rafinarea viziunii totalitare este vizibilă în Constituția de la 1965. Controlul partinic este dublat de inventarea unei structuri care să mascheze prezența partidului unic, fără ca monopolul acestuia din urmă să fie afectat în vreun fel. Sensul articolului 25, privitor la alegerea Marii Adunări Naționale (parlamentul unicameral al RSR), este decodabil fără dificultate. În condițiile existenței legale a unui singur partid politic, organizația numită Frontul Democrației şi Unității Socialiste primeşte abilitarea constituțională de a fi singura în măsură să depună candidaturi. Relația dintre Front şi partidul unic este indicată precis: „Frontul este cel mai larg organism permanent, revoluționar, democratic, cu caracter reprezentativ, care constituie cadrul organizatoric de unire, sub conducerea PCR, a forțelor politice şi sociale ale națiunii noastre socialiste, a tuturor organizațiilor de masă şi obşteşti”. Finalitatea instituirii acestui cadru fictiv de asociere politică: „participarea întregului popor la înfăptuirea politicii interne şi externe a partidului şi statului, la conducerea tuturor domeniilor de activitate”[13].

În raport cu activitatea Instanțelor de judecată, partidul a avut grijă ca, prin dispozițiile legislației pertinente, să îşi asigure dependența justiției. Judecătorii nu s-au bucurat niciodată de inamovabilitate, iar numirea judecătorilor în cadrul instanței supreme s-a realizat, potrivit legilor constituționale din întreaga perioadă, de către Marea Adunare Națională, pe o perioadă determinată de timp. Astfel, s-a garantat faptul că orice judecător al instanței supreme va avea grijă să dea dovadă de obediență față de regim, încât să îşi asigure prelungirea mandatului său limitat în timp. Pentru a nu lăsa loc de posibile demarcări, Marea Adunare Națională era şi organul care verifica constituționalitatea legilor, pe care, de altfel, le emitea ea însăşi.

Pe scurt, prin limitarea dreptului de a depune candidaturi pentru organul legislativ – Marea Adunare Națională –, Partidul şi-a asigurat dominația asupra organului legislativ, prin numirea guvernului de către MAN. Prin rolul auto-asumat al partidului, acesta şi-a asigura puterea executivă, iar prin numirea, pe o durată de timp limitată, a judecătorilor instanței supreme de către MAN, şi-a asigura dominația asupra puterii judecătoreşti. În acest mod, Partidul a acaparat toate puterile în stat, iar sistemul instituțional al totalitarismului a devenit complet.

Negarea drepturilor fundamentale prin legislația comunistă

Discursul constituțional comunist, încă de la debuturile sale sovietice, se prezintă ca unicul în măsură să ofere poporului muncitor accesul direct şi total la decizia politică în cadrul statului. Ficțiunea democrației populare sau socialiste se menține pe întreaga durată a regimului comunist în România. În nici un moment, RPR/RSR nu se va autocaracteriza decât

[11] *Ibidem*, p. 157.
[12] *Ibidem*, p. 162.
[13] *Ibidem*, p. 161.

ca stat ce respectă libertățile individuale şi adânceşte principiile democratice, până la ultimele lor consecințe.

Precizarea esențială ține de finalitatea exercitării drepturilor cetățeneşti – ele nu pot fi imaginate ca intrând în conflict cu interesele populare (interese reprezentate de partidul unic), după cum nu pot periclita ordinea regimului în cauză. Pe această cale, drepturile sunt vidate de substanță, prin eliminarea programatică a garanțiilor ce acordau credibilitate existenței lor legale. Din acest punct de vedere, distanța dintre democrația populară sau socialistă şi statul de drept postbelic poate fi identificată cu precizie. Regimul totalitar comunist proclamă libertățile fără a dubla declarația de intenții de instituirea unor instrumente cu rol de protecție juridică efectivă.

Referirea la dreptul de proprietate este relevantă, în acest context. Evoluția lui indică trecerea de la conceptul de „proprietate privată", apărată de legea civilă, la stadiul de „proprietate personală", reductibilă la avutul individual şi rezultată din muncă. Interdicția exploatării capitaliste serveşte ca pretext ideologic pentru lichidarea proprietății private în spațiul industrial, bancar şi agrar. Indiferent de identitatea atribuită (moşier, chiabur, bancher), proprietarul este destinat să dispară, în acord cu dialectica politică şi constituțională comunistă. Constituționalizarea procedurii de naționalizare, fără despăgubire şi arbitrară ca realizare, impunerea principiului planificării şi deciziei centralizate în economie, accentul pus pe virtuțile proprietății cooperatiste în agricultură sunt tot atâtea dimensiuni ale proiectului comunist vizibile în discursul constituțional.

Pe scurt, legislația constituțională comunistă nu a fost una care să ignore, la prima vedere, protecția unor drepturi fundamentale ale persoanei, însă acest deziderat s-a realizat doar la nivel formal, printr-o simplă dispoziție în textul Constituției, fără a exista alte norme care să garanteze o protecție reală a drepturilor consacrate. În plus, există anumite drepturi fundamentale care nu primesc nici un fel de protecție constituțională, exemplul cel mai evident fiind cel al dreptului la un proces echitabil, despre care constituțiile române din perioada comunistă nici măcar nu amintesc la nivel formal.

Alte drepturi fundamentale beneficiază, aşa cum spuneam, de o oarecare protecție prin textele constituționale, însă reglementarea lor este formală din cel puțin două motive: formularea legii este incompletă, iar lipsa unor mijloace concrete de garantare a respectării acestor drepturi afectează garantarea concretă a acestora. Pentru a lua un singur exemplu, art. 28 din Constituția din 1965 prevede că „Cetățenilor Republicii Socialiste România li se garantează libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor şi a demonstrațiilor". O astfel de prevedere este evident incompletă, întrucât nici un astfel de text constituțional nu poate fi socotit complet fără stabilirea unor limite ale exercitării libertății de expresie – spre exemplu, pentru protecția demnității şi onoarei altei persoane – ceea ce probează faptul că garantarea constituțională este pur formală, fără ca regimul care a instituit-o să aibă cea mai mică intenție de a o pune în aplicare. Mai mult, tot la această concluzie se ajunge dacă luăm în considerare faptul că norma constituțională nu prevede nici un mijloc concret de garantare a exercițiului acestui drept. Nici legislația cu forță juridică inferioară nu instituia vreun sistem de garantare concretă a exercitării drepturilor fundamentale. Multe din actele represive – legislația privind deportărilor, cea privind naționalizările etc. – nu permiteau controlul aplicării lor de către justiție, lăsând loc oricărei forme de abuz în aplicarea lor. Dacă la aceste aspecte adăugăm faptul că, oricum, aşa cum am văzut mai sus, justiția era controlată în întregime de către Partid, se poate ajunge la concluzia că regimul comunist nu a instaurat decât un regim pur formal de garantare a drepturilor fundamentale, care nu putea să producă nici un rezultat real.

Originile sistemului de drept penal totalitar se află în constituțiile epocii comuniste, ce reduc gestul de rezervă intelectuală sau de credință religioasă la un act de subminare a ordinii publice. Acordarea cu generozitate a drepturilor de natură socială (dreptul la odihnă, dreptul la

pensie şi la ocrotirea familiei) face parte din modalităţile prin care statul comunist imaginează un pact social *sui generis*. În schimbul asigurării cadrului material de viaţă, în condiţii de planificare, comunitatea de cetăţeni renunţă la exercitarea critică a libertăţilor individuale. Represiunea este destinată să-i sancţioneze pe cei ce nu subscriu la clauzele întemeietoare ale noii societăţi totalitare.

Caracterul ilegitim al regimului

Chiar plecând de la o garantare incompletă şi formală a drepturilor fundamentale, regimul comunist şi-a încălcat frecvent propria legislaţie şi acele garanţii minime care au scăpat în prevederile constituţionale. Teroarea declanşată odată cu instaurarea regimului comunist a avut la bază reglementări juridice care violau flagrant atât alte prevederi ale legislaţiei în vigoare, cât şi prevederile tratatelor internaţionale la care statul român era parte.

Astfel, art. 30 din Constituţia din 1948 prevede şi faptul că nimeni nu poate executa o pedeapsă decât în urma condamnării pronunţate de către o instanţă judecătorească. Nu mult timp după aceea, prin hotărârea, nepublicată, a Consiliului de Miniştri nr. 1554/1952 se dispune trimiterea în colonii de muncă a „elementelor duşmănoase" pe baza unor decizii emise de către o comisie din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, pe baza propunerilor Direcţiei Generale a Securităţii şi a Direcţiei Generale a Miliţiei. Or, din simplul fapt că legea nu o menţionează ca atare, nu se poate trage concluzia că internarea într-o colonie de muncă nu ar fi o pedeapsă, având toate caracteristicile acesteia. În aceste condiţii, legislaţia privind coloniile de muncă de care au „beneficiat" zeci de mii de persoane este într-o contradicţie totală cu prevederile constituţionale.

În mod identic, deşi toate Constituţiile emise în perioada comunistă proclamau libertatea conştiinţei, a exprimării şi a vieţii intime, numeroase acte de forţă juridică inferioară sancţionau orice manifestare de acest gen contrară ordinii instituite de către Partid, exemplele evocate mai sus, în alt context, fiind o probă suficientă în acest sens. Afirmarea, prin dispoziţiile tuturor Constituţiilor a dreptului la libertatea de expresie, este contrazisă flagrant prin toate acele norme juridice cu forţă juridică inferioară, care sancţionau orice manifestare contra regimului. Afirmarea dreptului la libertatea de alegere a religiei rămâne o afirmaţie formală, în condiţiile în care alte acte juridice au sancţionat orice manifestare religioasă contrară „ordinii" comuniste. Tot astfel, deşi constituţiile comuniste garantau, într-o formă mai mult sau mai puţin precară, dreptul de proprietate, perioada iniţială a guvernării comuniste a fost marcată de încălcări cu caracter de sistem ale dreptului de proprietate. Astfel, deşi Constituţia în vigoare la acel moment stabilea în art. 8 că „Proprietatea particulară şi dreptul de moştenire sunt recunoscute şi garantate prin lege", prin Decretul nr. 256 din 1 martie 1949[14], au fost trecute „în proprietatea statului, ca bunuri ale întregului popor exploatările agricole moşiereşti (…) cu întreg inventarul viu, mort şi clădiri". După o zi, Decretul nr. 83[15] din 2 martie stabilea pedepse drastice pentru proprietarii care aveau să se opună „prin orice mijloace" acestor confiscări, pedepsiţi cu închisoare între 5 şi 15 ani, ca şi pe cei care „vor tăinui, vătăma, distruge, înstrăina, muta sau micşora" propriile bunuri, devenite peste noapte ale statului. Cu închisoare între 3 şi 12 ani şi amendă între 25.000 şi 200 000 lei erau pedepsiţi funcţionarii publici sau împuterniciţii care „nu vor executa sau vor împiedica executarea însărcinărilor ce le revin".

Practic, orice text constituţional care consacra unul dintre drepturile fundamentale este contrazis flagrant atât prin dispoziţiile legislaţiei represive, cât şi prin practicile autorităţilor statului. Astfel, protecţia oferită drepturilor şi libertăţilor fundamentale prin Constituţiile comuniste este una strict declarativă, lipsită de conţinut şi care a rămas legată de un spirit propagandistic comun tuturor normelor cu caracter constituţional. În consecinţă, orice

[14] Publicat în ,,Buletinul Oficial" nr. 1 din 2 martie 1949.
[15] ASRI, fond D, dosar 7778, vol. 36, ff. 44-45.

afirmație potrivit căruia regimul comunist a protejat exercitarea, chiar parțială, a unor drepturi fundamentale nu are suport concret. Mai mult, legislația comunistă este contrară tratatelor internaționale în materia drepturilor fundamentale pe care statul român le ratificase. România a ratificat ambele pacte internaționale privind drepturile fundamentale emise sub tutela ONU. Simpla lecturare a textului acestor tratate – care garantează, între altele, dreptul de a nu fi supus torturii ori unor tratamente inumane ori degradante, dreptul de proprietate, accesul la justiție etc. – conduce la concluzia lipsei oricărui punct comun al legislației comuniste cu tratatele internaționale ratificate, la acel moment, de către statul român.

Paradoxal, nici măcar legislația represivă, discriminatorie, secretă şi contrară oricăror principii de drept nu a fost respectată de către regimul comunist. Astfel, dacă legislația represivă secretă a fost, potrivit propriilor prevederi, îndreptată contra chiaburilor şi clasei capitaliste, în realitate, de multe ori Securitatea pare să fi purtat un război necruțător împotriva muncitorilor şi țăranilor, deci tocmai împotriva categoriilor sociale în numele cărora dezlănțuise lupta de clasă. Spre exemplu, din cele 3658 persoane trimise între 1958-1964 la „muncă obligatorie", îndeosebi în mine, 1899 erau țărani, 436 muncitori, 207 profesori şi învățători, 241 funcționari etc. Dintre ei, 634 nu aveau nici un motiv „la dosar" pentru a suporta această pedeapsă şi nici antecedente penale[16]. De aceea, modul în care au fost concepute reglementările privind măsurile administrative a fost criticat de responsabili ai regimului, întrucât „prin conținutul lor larg şi generic, fără stabilirea unor criterii de delimitare precisă a acelor persoane care prin manifestările lor constituiau un pericol real pentru securitatea statului de cele care îşi manifestau unele nemulțumiri personale şi care nu periclitau ordinea socială şi de stat au avut consecințe negative în justa aplicare a dispozițiunilor din actele normative respective"[17].

De altfel, chiar conducătorii regimului au admis faptul că legislația represivă contravenea dispozițiilor constituționale în vigoare la acel moment. Spre exemplu, Direcția Securității Statului recunoştea că actele normative care au statuat această măsură „contravin unor prevederi constituționale şi altor legi. Astfel, atât Constituția din anul 1948, cât şi cea din 1952 prevedeau garanții în legătură cu libertatea persoanei şi inviolabilitatea domiciliului. Or, multe din dispozițiile actelor normative arătate au încălcat în mod grav aceste garanții constituționale"[18]. La acelaşi moment, s-a admis de către lideri ai Securității că dispozițiile respective încălcau dreptul la apărare, întrucât „nici unul dintre actele normative care au reglementat luarea măsurii de fixare a domiciliului obligatoriu nu conținea prevederi cu privire la posibilitatea unei căi de atac din partea celor ce se considerau îndreptățiți şi nici un organ competent să soluționeze asemenea situații". O recunoaştere implică a atrocităților este şi faptul că abuzurile petrecute în interiorul acestora au fost semnalate şi anchetate de Procuratură în anul 1953, în urma cărora au fost trimişi în judecată foştii comandanți ai lagărelor de la Canal şi de la coloniile de muncă Salcia şi Cernavodă.

De asemenea, potrivit unui studiu făcut de Procuratura Generală în anul 1953 au fost descoperite în toate coloniile de muncă deținuți numai pe bază de adrese, însoțite de tabele nominale. În martie 1953, în lagărul Peninsula de la Canal, 2293 persoane se aflau aici numai în baza unor astfel de documente sumare, iar în iulie acelaşi an 1500, Procuratura Generală constatând că aceste persoane sunt „deținute în mod ilegal". Opoziția Securității a făcut să nu se poată dispune eliberarea acestora, iar investigațiile procurorilor în coloniile de muncă au încetat din cauza aceloraşi presiuni[19]. Abuzurile continuau în privința termenelor de internare,

[16] Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar nr. 264/18.02.1972, vol. 4, f. 17.
[17] Ibidem, f. 11.
[18] Ibidem, ff. 19-20.
[19] Ibidem, f. 1.

care erau depăşite fără ca deţinuţii să fie eliberaţi. La 20 iulie 1953, se aflau în această situaţie 402 deţinuţi din coloniile de muncă de pe cuprinsul României Populare[20].

În aceste condiţii, este mai mult decât evident că faptele comise de către agenţii regimului comunist pot fi calificate ca infracţiuni, inclusiv în baza legislaţiei de la momentul comiterii lor. Tot astfel, văzând consecinţele acelor fapte, se poate trage concluzia că anumite persoane din structurile regimului se fac vinovate de acte care pot fi calificate drept crime contra umanităţii. Potrivit art. 356 Cod penal şi a Convenţiei pentru prevenirea şi reprimarea crimei de genocid ratificată de România la 4 noiembrie 1950, constituie infracţiune de genocid: „Săvârşirea în scopul de a distruge în întregime sau în parte o colectivitate sau un grup naţional, etnic, rasial sau religios, a vreuneia dintre următoarele fapte: a) uciderea membrilor colectivităţii sau grupului; b) vătămarea gravă a integrităţii fizice sau mintale a membrilor colectivităţii sau grupului; c) supunerea colectivităţii ori grupului la condiţii de existenţă sau tratament de natură să ducă la distrugere fizică; d) luarea de măsuri tinzând la împiedicarea naşterilor în sânul colectivităţii sau grupului; e) transferarea forţată a copiilor aparţinând unei colectivităţi sau unui grup în altă colectivitate sau în alt grup". Faţă de faptele enumerate în acest raport este o certitudine că fapte de genocid au fost comise în perioada 1945-1989, astfel încât regimul comunist poate fi calificat ca fiind unul criminal faţă de propriul popor, chiar dacă sancţionarea concretă a multor dintre aceste fapte este împiedicată de imposibilitatea aplicării retroactive a legii penale ori de imperativul interpretării stricte a normei penale.

Consecinţe ulterioare lui decembrie 1989

Realitatea legislaţiei comuniste este cea a unei legislaţii care, dincolo de oscilarea între formulări pompoase şi reglementări ale terorii, a fost cea a unui stat fără sistem juridic, în sensul propriu al cuvântului. Un sistem – juridic sau de orice fel – se manifestă prin relaţii ferme între elementele ce-l compun. Un sistem juridic presupune norme juridice care să acopere toate domeniile vieţii sociale, o ierarhie a acestora, cunoaşterea şi acceptarea lor de către destinatari şi un sistem judiciar care să asigure aplicarea lor. Statul român postbelic nu a beneficiat de nici una dintre acestea. Normele juridice scăpau de sub reglementare multe domenii care erau reglate de către puterea administrativă – exemplul cel mai evident fiind cel al dreptului de proprietate, în condiţiile în care prevederile constituţionale în materie citate mai sus numai norme juridice nu pot fi socotite. De asemenea, nenumărate acte ale guvernului intrau în contradicţie vădită cu Constituţia, tratatele internaţionale la care statul era parte – România a ratificat cu conştiinciozitate toate tratatele internaţionale privind drepturile omului – ori legile, inversând ierarhia logică a normelor, legislaţia terorii a fost în mare parte secretă – din păcate, mai este şi astăzi – iar sistemul judiciar era lipsit de orice urmă de independenţă. În aceste condiţii, legislaţia României comuniste nu poate purta numele de sistem juridic, ci mai degrabă de haos juridic.

Consecinţele acestor situaţii sunt vizibile încă şi astăzi. Haosul legislativ, dificultăţile sistemului judiciar şi neîncrederea în legi şi în aplicarea lor sunt rezultatul cel mai profund produs. Un sistem juridic poate fi anulat în câteva luni – aşa cum s-a întâmplat imediat după preluarea puterii de către Partid – dar nu poate fi recreat printr-un proces invers tot în câteva luni. Ajunge să spunem că în 1994 încă mai exista, chiar în cadrul Ministerului de Justiţie, legislaţie secretă cu privire la drepturile şi obligaţiile persoanelor deţinute – „legislaţie nepublicată" este exprimarea corectă politic – sau să amintim faptul că o bună parte a problemelor integrării au avut legătură de independenţa justiţiei pentru a proba cele afirmate mai sus.

[20] Ibidem, f. 16.

Economia de comandă

Evoluția economiei românești este marcată de consecințele celui de-al doilea război mondial şi de factori de natură obiectivă şi/sau subiectivă, determinați de împrejurări interne şi externe, care, în unele privințe, au fost mai mult sau mai puțin favorabile, iar în altele limitative.

Consecințe ale celui de-al doilea război mondial. Reparațiile de război şi SOVROM-urile

Marile pierderi suferite de economia românească în anii 1940-1943 se amplifică la începutul anului 1944[1]. Ca urmare a evoluției frontului, autoritățile germane, în baza tratatelor militare şi economice anterior încheiate, sporeau tot mai mult cererile față de autoritățile româneşti. La acestea se adaugă pagubele provocate de bombardamentele masive şi tot mai frecvente ale aviației Puterilor Aliate, cu deosebire în zonele Valea Prahovei şi Bucureşti, soldate cu mari pierderi materiale şi cu serioase diminuări ale producției. Totodată, pătrunderea frontului sovieto-german pe teritoriul României determină autoritățile să procedeze la dispersarea a numeroase întreprinderi industriale, cu deosebire din Moldova. Cele mai mari pierderi le-au înregistrat industria petrolieră şi căile ferate. Astfel, producția de țiței a înregistrat în 1944 cel mai scăzut nivel din timpul războiului, 3,52 milioane t, adică 63% din media anilor 1941-1943. O scădere a cunoscut şi producția de cărbuni, care, în 1944, era de 2,27 milioane t, adică 79% din media anilor 1941-1943. Transporturile feroviare au suferit distrugeri de 1337 km linii, adică 10% din cele în funcțiune în 1944, la care se adaugă peste 3000 macaze, poduri, depouri, clădiri etc. Au fost scoase din funcțiune triajele Bucureşti, Ploieşti şi Braşov. În zona Capitalei, distrugerile au afectat 65% din atelierele CFR, 25% din gări şi 35% din instalații. Din parcul total de locomotive, de 3548, erau defecte circa 33%, iar diferența prezenta un grad avansat de uzură ca urmare a folosirii intensive pe parcursul războiului. Traficul feroviar de mărfuri în 1944 reprezenta 4,44 milioane t/km, respectiv 75% din media anilor 1941-1943. Transportul maritim, fluvial şi rutier înregistrează, de asemenea, diminuări însemnate, ca urmare a insecurității provocate de raidurile aeriene. Din cauza dificultăților întâmpinate de industria petrolieră şi de transporturi, dar şi altele, activitatea productivă în numeroase întreprinderi din cele mai diferite domenii a cunoscut întreruperi, stagnări şi/sau chiar încetarea lucrului, cu efecte directe asupra populației, întrucât aprovizionarea frontului era prioritară.

Agricultura se confruntă şi ea cu probleme complexe. Datorită factorului climateric favorabil, recolta anului 1944 a fost considerată drept bună, dar însemnate suprafețe cultivate au rămas neculese din cauza operațiunilor militare şi/sau a lipsei de forță de muncă şi de tracțiune. Astfel, numai pentru grâu şi porumb, statisticile vremii indică 56 000 ha neculese. La acestea se adaugă distrugerile de depozite de cereale, provocate de operațiunile militare, însemnate cantități de cereale luate cu titlu de captură ş.a. Şeptelul suferise, de asemenea, mari pierderi.

Legile adoptate în timpul războiului cu privire la accelerarea creşterii producției industriale, controlul prețurilor produselor industriale, agricole şi ale celor din import, limitarea dreptului la beneficii al întreprinzătorilor sau înghețarea salariilor nu au putut opri degradarea nivelului de trai al populației, fenomen care s-a agravat cu deosebire în a doua jumătate a anului 1944. În lucrări de prestigiu din literatura de specialitate se apreciază că

[1] Cu privire la consecințele celui de-al doilea război mondial asupra economiei româneşti, vezi: T. Lache, Gheorghe Țuțui, *România şi Conferința de pace de la Paris din 1946*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978; I. Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici(1945-1947)*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1997; M. Irimiea, *23 August 1944. Consecințe economice*, Ploieşti, Editura Prahova, 2002 ş.a.

între 1940-1944 indicele general al costului vieții a crescut față de 1933, considerat 100, la 180 în 1940, 258,8 în 1941, 381,9 în 1942, 515,5 în 1943 şi 771 în 1944. Menționăm că pentru anul 1944 indicele reprezintă media, el înregistrând cote spectaculoase în a doua jumătate a anului respectiv, 678,3 în iulie şi 1423,0 în decembrie.

În intervalul 23 august 1944 – 9 mai 1945, economia românească a pus la dispoziția frontului însemnate cantități de armament, muniții, alimente, carburanți ş.a.

Intrarea României în rândul Puterilor Aliate împotriva Germaniei fasciste s-a concretizat în semnarea *Convenției de armistițiu între Guvernul României şi Guvernele Națiunilor Unite*, parafată la 12 septembrie 1944 la Moscova[2]. Această convenție a constituit temelia statutului juridic al României până la încheierea păcii şi a influențat fundamental evoluția economiei ei o lungă perioadă de timp, chiar şi după semnarea tratatului de pace.

Convenția de armistițiu consacră României statutul – şi implicit tratamentul – de țară învinsă, aşa cum reiese, de altfel, din preambulul ei: „Guvernul şi Înaltul comandament al României, recunoscând faptul înfrângerii României în războiul împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii şi a celorlalte Națiuni Unite, acceptă condițiunile armistițiului prezentate de către Guvernele sus-menționatelor trei Puteri aliate, acționând în interesul Națiunilor Unite“. Menționăm câteva clauze din convenția respectivă.

România era obligată, prin articolul 11, la plata, în produse, a unor grele despăgubiri, eşalonate pe 6 ani, cu precizarea că, în caz de neîncadrare în termen, potrivit graficului stabilit de Comisia Aliată de Control, să dea suplimentar, pentru fiecare lună întârziere, 5% din produsul nelivrat la termen, potrivit indicației autorităților de resort sovietice. Partea română era obligată să remedieze eventualele defecțiuni ale maşinilor şi utilajelor. Cuantumul despăgubirilor se ridică la 300 milioane dolari SUA, la paritatea de 35 de dolari o uncie de aur, iar prețurile mărfurilor româneşti ce urmau a fi livrate erau cele mondiale din 1938, cu o majorare de 15% pentru material rulant şi de 10% pentru celelalte, deşi, în realitate, pe piața mondială aceste prețuri crescuseră față de cele din 1938 cu 33%. Cele 300 milioane de dolari reprezentau, după calculele făcute în acei ani, peste 55% din venitul național al României, evaluat în 1945 la 519 milioane dolari, şi se compuneau din produsele redate în tabelul 1.

Produsele pe care România era obligată să le livreze potrivit Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944

Tabelul 1

Categoria de produse – U.M.	**Cantitate**
Produse petroliere – t	10195800
Cereale – t	682700
Vite – capete	990000
Material lemnos – mc	1967483
Vase maritime şi fluviale (din existent şi noi) – buc.	355
Utilaj industrial (nou şi din existent, precum şi utilaj petrolier) – dolari SUA	28034893,5
Utilaj feroviar (din existent) – locomotive – buc. – locomotive cu ecartament îngust – buc.	 150 40
b) utilaj nou – locomotive – buc.	 300

[2] „Monitorul Oficial“, nr. 264, 14 noiembrie 1944, pp. 7334-7340.

– vagoane acoperite de marfă – buc.	6000
– cisterne 4 osii – buc.	1200
– perechi de roți – buc.	16000
– ramificații cale ferată – t	16000
– material pentru construcția podurilor – t	6000

Sursa: I. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 39.

Aplicarea Convenției, cu deosebire a articolului 11 al ei, a stârnit numeroase animozități determinate de modalitățile concrete de livrare, eşalonare şi evaluare a produselor considerate ca având valoarea totală de 300 milioane dolari. La 16 ianuarie 1945, după 45 de zile de negocieri, s-a semnat la Bucureşti *o Convenție între Guvernul URSS şi România asupra mărfurilor care urmează să fie livrate, în compensarea daunelor cauzate Uniunii Sovietice prin operațiunile militare și ocuparea teritoriului sovietic*[3].

Pe timpul negocierilor acordului pentru aplicarea prevederilor articolului 11 din Convenția de Armistițiu, respectiv 28 octombrie 1944-16 ianuarie 1945, reprezentanții României au făcut mari eforturi pentru a diminua povara economică a acestui articol. Efortul Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului nu a avut susținere politică. Constantin (Dinu) Brătianu, în şedința Consiliului de Miniştri din 16 ianuarie 1945, sublinia: „Când o parte din presa de la noi spune că condițiile Armistițiului sunt foarte uşoare, că într-adevăr s-a făcut României un tratament nesperat de dulce, aceasta slăbeşte putințele noastre de muncă şi slăbeşte putințele Comisiei de a rezista şi de a apăra interesele româneşti”[4].

Pentru a cuantifica efortul economic al României necesar plății despăgubirilor în primul an de aplicare a Convenției, experți ai Ministerului de Finanțe au comparat cuantumul acestora cu disponibilul de export al economiei țării, datele estimate fiind obținute prin ajustarea cifrelor din domeniul comerțului exterior al anului 1938, ținând cont de teritoriile care nu mai aparțineau României: Bucovina de Nord, Basarabia şi Cadrilaterul. Disponibilitățile ajustate trebuie tratate cu numeroase rezerve întrucât, pe fundalul anului 1944, multe din ele au fost afectate de operațiuni militare. Cu rezervele precizate, experții amintiți apreciau la 45-50% livrările către URSS din disponibilul de export al României[5].

Pe perioada derulării Convenției de Armistițiu, pentru reglementarea relațiilor româno-sovietice s-au încheiat şi alte convenții, minute, note diplomatice etc. Numai în Monitorul Oficial sunt consemnate 87 de acte normative referitoare la acest fapt. Aceasta demonstrează un caracter nu tocmai prietenos al raporturilor româno-sovietice.

SOVROM-urile. Un moment aparte al raporturilor româno-sovietice, în primul an de după evenimentele de la 23 august 1944, îl reprezintă semnarea la Moscova, la 8 mai 1945, a *Acordului privind livrări reciproce de mărfuri dintre România şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste*[6].

Prevederile acordului, coroborate cu înțelegerile dintre Puterile Aliate din iulie-august 1944 de la Potsdam (Berlin) au condus la crearea societăților mixte sovieto-române – SOVROM – bazate teoretic pe principiul parității aportului de capital român şi sovietic[7]. Erau

---

[3] „Monitorul Oficial“, nr. 25, 1 februarie 1945, pp. 664-667.

[4] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri - Stenograme, dosar 1/1945, pp. 51-71; stenograma şedinței Consiliului de Miniştri din 16 ianuarie.

[5] ANIC, fond Pan Halipp, dosar 79/1945, ff. 7-11; *Memoriu asupra executării Convenției de Armistițiu (23 ianuarie 1945),* ANIC, fond Casa Regală, Diverse, dosar 14/1944, ff. 11-29; notă de informare privind aplicarea articolelor 10,11 şi 12 din Convenția de Armistițiu (ianuarie 1945).

[6] „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 133, 15 iunie 1945, pp. 5028-5030; ANIC, fond CC al PCR - Secția Economică, dosar 18/1945, ff. 2-15; protocol de colaborare economică între Regatul României şi URSS.

[7] Problema SOVROM-urilor necesită un studiu mai adânc, cu deosebire în arhive. Dosarele Cancelariei CC al PCR, precum şi cele ale Secției Economice nu cuprind informații referitoare la aspecte legate de activitatea

considerate societăţi anonime, pe durată nelimitată. Capitalul societăţii exprimat în acţiuni nominative era deţinut în proporţie de 50% de către fiecare parte. Organele de administraţie ale societăţii erau formate din Adunarea Generală a acţionarilor, Consiliul de Administraţie, Directorul General şi Subdirectorul General.

Sistemul de societăţi sovieto-române a cuprins ramuri esenţiale ale economiei naţionale şi a fost format din următoarele unităţi: 1. Sovrompetrol, înfiinţată la 17 iulie 1945[8]; 2. Sovromtransport, înfiinţată la 19 iulie 1945[9]; 3. Sovrombanc, înfiinţată la 1 august 1945[10]; 4. Tars, înfiinţată la 8 august 1945[11]; 5. Sovromgaz, înfiinţată la 20 martie 1946; 6. Sovromlemn, înfiinţată la 20 martie 1946[12]; 7. Sovromfilm înfiinţată în cursul anului 1946[13]; 8. Sovromconstrucţia, înfiinţată la 4 iulie 1948[14]; 9. Sovromchim, înfiinţată în august 1948; 10. Sovromtractor, înfiinţată în august 1948; 11. Sovrommetal, înfiinţată la 4 iulie 1949; 12. Sovromcărbune, înfiinţată la 4 iulie 1949; 13. Sovromutilajpetrolier, înfiinţată la 15 august 1952; 14. Sovromnaval, înfiinţată la 15 august 1952; 15. Sovromasigurare[15] ; 16. Sovrom Kvarţit.

Dintre SOVROM-urile menţionate, o situaţie deosebită, prin domeniul de activitate, o reprezintă Sovrom Kvarţit (Cuarţit). Înfiinţat la 30 decembrie 1951 este lichidat la 22 octombrie 1956 printr-un acord secret între Guvernul României şi Guvernul URSS. Printr-un protocol semnat între cele două guverne, la 22 octombrie 1956, Guvernul URSS transmite Guvernului României cota-parte sovietică, calculată pe baza bilanţului din 1 octombrie 1956, iar societatea îşi va înceta activitatea la 1 noiembrie 1956. Valoarea cotei-părţi sovietice reprezintă 617.836.000 lei la 1 octombrie 1956[16]. Problema relaţiilor româno-sovietice, în ceea ce priveşte producţia şi comercializarea uraniului, este una deosebit de sensibilă chiar şi două decenii mai târziu. Lichidarea SOVROM-urilor, unele în 1956 şi ultimele în 1959 a creat numeroase animozităţi între guvernele celor două ţări. Dovadă în acest sens este faptul că agenda discuţiilor lui Nicolae Ceauşescu pentru vizita de partid şi guvernamentală în URSS din 3-11 septembrie 1965 cuprindea la punctul 9 „Problema uraniului”, iar la punctul 10

SOVROM-urilor, decât accidental. O situaţie similară este şi în legătură cu datele referitoare la prezenţa Armatei sovietice pe teritoriul României. Probabil, fie nu erau consemnate aceste date, fie fac parte din fonduri arhivistice cu regim deosebit. Precizările referitoare la SOVROM-uri se bazează parţial pe informaţiile cuprinse în Monitorul Oficial al României şi parţial pe informaţii din presa vremii, cu rezerve serioase în privinţa veridicităţii informaţiilor din presa de partid din epocă.

8 Legea nr. 262 în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 80, 3 aprilie 1946, p. 3431 şi urm. cuprinde Actul constitutiv, Statutele de funcţionare şi Anexele care nominalizau întreprinderile ce intrau în componenţă.

9 Legea 616, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 162, 1 august 1945, p. 6583 şi urm. care cuprinde Actul constitutiv, Statutele de funcţionare şi Anexele care nominalizau întreprinderile ce intrau în componenţă; Legea 662 în ibidem nr. 195, 24 august 1946, p. 9197 şi urm., completează şi modifică Actul constitutiv.

10 Ministerul industriei şi comerţului, Convenţie de înfiinţare, Act constitutiv, Statute şi Anexe cu nominalizarea băncilor româneşti componente, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 245, 26 octombrie 1945, p. 9429 şi urm.

11 Ministerul comunicaţiilor şi lucrărilor publice, Convenţie de înfiinţare, Act constitutiv, Statute, Anexe cu nominalizarea întreprinderilor româneşti componente, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 245, 26 octombrie 1945, p. 9436 şi urm.

12 Legea nr. 320, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 101, 1 mai 1946, p. 4404 şi urm.; Act constitutiv şi Statute în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 150, 2 iulie 1946, p. 6882 şi urm.; Statute republicate, în ibidem, nr. 154, 6 iulie 1946, p. 7067 şi urm.

13 „România liberă” din 25 septembrie 1954 menţionează că a fost înfiinţat în 1946 şi desfiinţat în 1952, fără alte amănunte.

14 Menţionat în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 131, 8 iunie 1948, p. 4952 în legătură cu încheierea unui contract de executare de lucrări pe str. Academiei nr. 34 din Bucureşti.

15 Menţionat de I. Alexandrescu, *op.cit.*, p. 218.

16 *Acord între Guvernul Republicii Populare Române şi Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste cu privire la lichidarea Societăţii Miniere Sovieto-Române „Cuarţit” şi cu privire la dezvoltarea pe mai departe a colaborării dintre cele două guverne în domeniul extragerii şi prelucrării minereului de uraniu în Republica Populară Română*, vezi ANIC, fond CC al PCR - Relaţii Externe, dosar 37/1965, ff. 211-213.

problema „Obligații financiare mai vechi (SOVROM)”[17]. Stenograma discuțiilor dintre delegația românească şi sovietică nu dovedeşte că s-au discutat toate problemele de pe agenda de lucru a lui Nicolae Ceauşescu.

Tratatul de pace din 1947. La 8 august 1946, Guvernul Franței a adresat Guvernului României invitația oficială de participare la Conferința de Pace. Delegația a fost condusă de Gh. Tătărescu, ministrul afacerilor externe.

Declarația României la Conferința de Pace a fost expusă de Gh. Tătărescu şi însoțită de un memoriu în care erau consemnate amendamentele la proiectul Tratatului de pace, care, în esență, se refereau la acordarea statutului de cobeligeranță României, din care ar fi decurs despăgubiri din partea Germaniei şi Ungariei împotriva cărora a dus război începând cu 24 august 1944, precum şi la statutul Dunării. Declarația şi Memoriul României au produs o impresie deosebit de bună, după cum arată presa din acei ani, dar nu au găsit răspunsul cuvenit din partea marilor puteri.

Definitivarea Tratatului de pace cu România a avut loc în noiembrie 1946, la Conferința de la New York a miniştrilor afacerilor externe ai celor patru mari puteri. România a înaintat şi acestei Conferințe un memoriu în care argumenta necesitatea corectării unor prevederi prea aspre privind obligațiile ei militare, economice şi de altă natură, iar în privința regimului internațional al Dunării cerea ca reglementarea navigației pe aceasta să aparțină numai statelor riverane, dar cererile nu sunt acceptate.

La 10 februarie 1947, la Paris, delegația României semnează Tratatul de pace între România şi Puterile Aliate şi Asociate, care consemnează încetarea stării de război şi a regimului de armistițiu[18]. Totodată, delegația României face şi o declarație în care arată însemnătatea Conferinței de Pace pentru climatul de bună înțelegere între popoare şi că România va depune toate eforturile pentru a îndeplini obligațiile ce-i revin prin dispozițiile tratatului, deşi unele dintre acestea sunt excesive, iar altele nedrepte. Tratatul cuprinde 40 de articole şi 6 anexe, dintre prevederile cărora reținem câteva. României nu i se acordă statutul de cobeligeranță şi, ca urmare, ea nu a avut posibilitatea să-şi valorifice creanțele împotriva Germaniei naziste şi Ungariei horthyste şi să fie despăgubită pentru daunele suferite în perioada 23 august 1944-9 mai 1945. Totodată, se mențineau obligațiile materiale asumate de ea prin Convenția de armistițiu anterior semnată, şi, în plus, i se impuneau noi obligații. Astfel, articolul 26 din Tratat stipula că activele germane din România vor trece în patrimoniul URSS, articolul 27 prevedea că bunurile româneşti aflate în țările aliate puteau fi blocate şi lichidate, în scopul stingerii creanțelor acestor țări împotriva României, iar potrivit articolului 28 România era obligată să renunțe la orice pretenții față de Germania, cu excepția celor rezultate din contractele încheiate anterior datei de 1 martie 1939. Ca urmare a acestei prevederi, România trebuia să renunțe la creanțele sale împotriva Germaniei, care se ridicau în acel moment la circa 1 miliard de mărci, şi să plătească creanțele Germaniei împotriva României, care atingeau 1250 milioane mărci ş.a. Totodată, granițele României erau menținute potrivit celor stipulate în Convenția de armistițiu, Transilvania revenea la Țara-mamă, prin anularea *de jure* a Dictatului de la Viena, Basarabia, Bucovina şi ținutul Herța rămâneau în componența URSS, iar Cadrilaterul rămânea Bulgariei.

În concluzie, urmările celui de al doilea război mondial au fost pentru România dintre cele mai păgubitoare, sub aspect material, uman şi politic. Material, pierderile totale se ridică la aproximativ 3,7 miliarde dolari (la cursul anului 1938), după cum urmează: circa 1 miliard până în august 1944, circa 1,2 miliarde din august 1944 până în mai 1945 şi circa 1,5 miliarde pentru aplicarea Convenției de armistițiu[19]. Menționăm că între cifrele recunoscute oficial şi

[17] Ibidem, f. 2.
[18] Legea nr. 304, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 199, 30 august 1947, traducere revizuită, p. 7822 şi urm.
[19] Cifră recalculată; vezi M. Irimiea, *op.cit.*

cele avansate, prin recalculare, de către unele cercetări recente, există unele deosebiri[20]. Uman, tributul de sânge al armatei române se ridică la circa 1 milion de victime – decedați, dispăruți şi prizonieri care nu s-au mai întors. Politic, ca urmare a înțelegerilor intervenite între marile puteri, România intră în conul de penumbră european, numit „sfera de influență sovietică“, fapt care îşi pune amprenta asupra derulării ulterioare a vieții ei economice, sociale şi politice.

Refacerea economiei şi naționalizarea

Este aproape unanim recunoscut că refacerea economiei româneşti s-a desfăşurat între anii 1945-1950, dar pentru a formula aprecieri cât mai riguroase privind procesul de refacere şi încheierea lui trebuie avute în vedere numeroasele aspecte – economice, sociale, politice ş.a., unele distincte, altele mai puțin evidente, dar care se interinfluențează, uneori stimulându-se reciproc în sensul dorit, iar alteori îngreunându-se, de asemenea, reciproc, în realizarea dezideratului privind atingerea nivelului economic antebelic. La sfârşitul anului 1944 şi în prima parte a celui următor, activitatea economică este canalizată, cu eforturi umane şi materiale deosebite, spre satisfacerea nevoilor frontului, ceea ce a afectat grav nivelul de trai al populației. Decalajul accentuat dintre cererea şi oferta de bunuri de consum individual a determinat creşterea spectaculoasă a inflației, extinderea deosebită a „pieței negre“, apelul la cartelări/raționalizări de produse alimentare şi de altele, toate acestea fiind însoțite şi de revendicări salariale. Nivelul scăzut al resurselor materiale şi financiare, ca urmare a efortului de război şi a distrugerilor provocate de acesta, dezorganizarea producției, datorită stării transporturilor, a celor feroviare îndeosebi, blocarea devizelor în străinătate, statutul conferit României prin Convenția de armistițiu şi mai ales obligațiile ei economice, stipulate în Convenție, precum şi greutățile inerente procesului de trecere la producția de pace a unora din industriile care au produs pentru război ş.a., impuneau adoptarea unor măsuri cu caracter etatist-dirijist, menite să contracareze sau măcar să limiteze stările de lucruri extrem de grave şi să conducă la normalizarea vieții economico-sociale, la sporirea producției, redresarea comerțului, a circulației băneşti, ameliorarea condițiilor de trai ş.a. Elaborarea unui ansamblu coerent şi eficient de măsuri în acest sens este întârziată în bună măsură de disputele politice dintre factorii de putere tradiționali şi cei sprijiniți şi/sau impuşi direct de reprezentanții Moscovei, privită ca centru de putere politico-militară, şi care impuneau orientarea vieții economico-sociale româneşti după modelul celei sovietice.

Nu trebuie omisă nici situația creată de seceta din anii 1945-1946, iar în unele zone ale țării chiar şi în 1947. În aceste împrejurări, au fost luate o serie de măsuri menite să atenueze impactul urmărilor războiului asupra economiei şi a nivelului de trai al populației, unele dintre ele având un caracter populist-reformator, dar care vizau şi limitarea şi, în perspectivă, eliminarea capitalului şi a inițiativei particulare. Astfel, în 1945 şi în prima parte a anului 1946 sunt adoptate numeroase legi, dintre care le reținem pe câteva. La 3 mai 1945 este adoptat un pachet de legi format din: legea pentru reglementarea salariilor şi înființarea economatelor; legea de reglementare a regimului prețurilor şi circulației mărfurilor; legea pentru reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului economic; legea pentru aducerea în circulație a mărfurilor; legea pentru înființarea organelor de control cetățenesc. În iulie 1945 este adoptată o nouă lege referitoare la circulația produselor agricole, prin care Institutul Național al Cooperației era învestit cu calitatea de mandatar al statului pentru cumpărarea (achiziționarea) produselor agricole vegetale de la producătorii agricoli.

Pentru a dispune de cantitatea de produse agricole necesare în vederea îndeplinirii obligațiilor stipulate în Convenția de armistițiu, pentru însămânțări, consumul armatei şi al populației civile, formarea unor rezerve ale statului ş.a., guvernul, prin legea menționată,

---

[20] În actualul stadiu al cercetării nu pot fi apreciate scurgerile de venit național pe seama funcționării SOVROM-urilor. Unele estimări indică circa 40%.

introduce principiul livrării obligatorii de către producătorii agricoli a unei părţi şi, ulterior, a întregului surplus din următoarele produse agricole: grâu, secară, orz, orzoaică, ovăz, orez, porumb, mei, mazăre, soia, linte, seminţe oleaginoase şi seminţe furajere de orice fel, respectiv a produselor care depăşeau nevoile proprii de însămânţare şi de consum gospodăresc. Potrivit legii, cantităţile de produse ce trebuia livrate erau determinate în raport cu suprafaţa însămânţată cu fiecare din produsele menţionate, ţinându-se seama de productivitatea regiunii sau a zonei.

Iar în februarie 1946, printr-o altă lege, Institutul Naţional al Cooperaţiei obţine şi calitatea de mandatar al statului pentru vânzările de produse de strictă necesitate în mediul sătesc. Potrivit acestei legi, producătorii agricoli puteau cumpăra mărfuri industriale la preţuri oficiale într-o proporţie care varia, în funcţie de produsul solicitat şi de felul cerealelor livrate, între 20-60% din contravaloarea produselor agricole livrate obligatoriu. Tot în februarie 1946, este adoptată legea de reorganizare a Oficiilor economice judeţene, înfiinţate încă din 25 mai 1945, ca organe administrative şi economice, înzestrate cu competenţă şi răspundere în ceea ce priveşte problemele judeţului şi preocupările guvernului referitoare la controlul producţiei – colectarea, circulaţia, repartiţia, distribuţia şi consumul produselor, precum şi la controlul preţurilor, organizarea şi supravegherea activităţii organelor de control judeţene.

Dintre măsurile cu caracter legislativ-reformator adoptate în a doua jumătate a deceniului cinci şi care au vizat controlul segmentelor fundamentale ale economiei, patru au avut un rol şi, mai ales, urmări deosebite. Astfel, prin legea pentru reforma agrară, adoptată în 23 martie 1945, o reformă care începuse în fapt încă din februarie acelaşi an, s-a urmărit desfiinţarea marii proprietăţi funciare şi, în egală măsură, câştigarea unei mai mari adeziuni electorale în favoarea noii puteri care se instala. Prin Legea din 28 decembrie 1946 este etatizată Banca Naţională a României, statul asigurându-şi astfel îndrumarea, dirijarea şi controlul creditelor acordate de toate instituţiile de credit şi premisele reformei monetare, care va fi înfăptuită la 15 august 1947, ceea ce a însemnat o limitare relativ drastică a capitalului şi a iniţiativei particulare. La acestea se adaugă Legea naţionalizării principalelor mijloace de producţie, din 11 iunie 1948[21].

Naţionalizarea, numită în documentele noii puteri politice „un act fundamental”, cu „rol hotărâtor” în transformarea revoluţionară a societăţii româneşti”, a reprezentat un proces amplu, sistematic şi pregătit minuţios[22].

La sfârşitul anului 1947, toate pârghiile puterii de stat erau profund transformate şi subordonate partidului unic. Administraţia publică, magistratura, armata, presa şi radioul fuseseră epurate de elementele „duşmănoase” faţă de puterea politică exercitată de comunişti. Victoria comuniştilor în alegerile din 1946 a permis folosirea aparenţei de transformări economico-sociale pe cale parlamentară, dar în spatele acestei aparenţe funcţiona un amplu mecanism de represiune.

Recensământul întreprinderilor economice efectuat la 15 octombrie 1947[23] a dat statului o imagine precisă asupra numărului, dimensiunilor şi situaţiei acestora, permiţându-i să selecteze întreprinderile ce urmau a fi naţionalizate. S-a constatat cu acest prilej că, din totalul de 36 729 de întreprinderi existente în ţară, statul dispunea de 1186 de întreprinderi industriale. Ponderea acestora, calculată după numărul salariaţilor, era în industria extractivă de circa 15%, iar în cea prelucrătoare de 21%. Statul era proprietarul tuturor întreprinderilor de produs tutun, sare, chibrituri, alcool, care erau monopoluri de stat, iar în domeniul transporturilor deţinea 94% din forţa motrice şi 92% din totalul personalului utilizat (din 5711

---

[21] Legea nr. 119 pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări miniere şi de transporturi, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 133 bis, 11 iunie 1948, p. 5047 şi urm.

[22] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Economică, dosar nr.16/1946, ff. 6-11; ibidem, dosar nr. 2/1947, ff. 1-13; ibidem, dosar nr. 4/1947, ff. 1-3; ibidem, dosar nr. 14/1947, f. 11; ibidem, dosar nr. 15/1947, ff. 43-52; ibidem, dosar nr. 20/1948, ff. 1-20.

[23] Decizia Ministerului industriei şi comerţului, în „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 228, 3 octombrie 1947, p. 8909.

întreprinderi de transport, 5046 aparţineau statului). Proprietatea de stat era reprezentată, de asemenea, în domeniul agriculturii, în comerţ, în sectorul financiar bancar.

Cucerirea puterii politice a permis pregătirea naţionalizării din punct de vedere juridic. Marea Adunare Naţională a adoptat la 13 aprilie 1948 prima Constituţie a RPR[24], care conţinea prevederi pregătitoare pentru naţionalizarea preconizată. În Constituţie se preciza că bogăţiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, apele, pădurile, izvoarele de energie naturală, căile de comunicaţie feroviare, rutiere, pe apă şi pe mare, poşta, telegraful, telefonul şi radioul aparţin statului, ca bunuri comune, dar se stipula expres că, atunci „când interesul general cere, mijloacele de producţie, băncile şi societăţile de asigurare, care sunt proprietate particulară a persoanelor fizice sau juridice, pot deveni proprietatea statului, adică bun al poporului, în condiţiile prevăzute de lege". Trecerea la efectuarea naţionalizării avea deci cale liberă, din toate punctele de vedere.

Înfăptuirea propriu-zisă a naţionalizării s-a făcut după un plan general de acţiune. Partidul comunist a organizat comisii judeţene pentru naţionalizare şi colective pentru fiecare întreprindere ce urma să fie naţionalizată. Aceste colective, formate din persoane atent selectate de către cadrele de partid, aveau ca principal obiectiv al activităţii supravegherea patronilor. S-a urmărit păstrarea secretului operaţiei până la adoptarea legii pentru a preveni eventualele acte de împotrivire. Operaţiunile de preluare a întreprinderilor naţionalizate au fost efectiv terminate în două zile, respectiv 10 şi 11 iunie 1948. Felul în care a fost efectuat actul în sine a conjugat acţiunea partidului comunist cu celelalte pârghii ale puterii de stat.

Prin votul Marii Adunări Naţionale de la 11 iunie 1948 era deschisă calea pentru impunerea modelului sovietic de dezvoltare economică. Prin legea adoptată la 11 iunie 1948 au fost naţionalizate 8894 întreprinderi industriale, din care 3560 de interes local. Potrivit recensământului industriei din 31 octombrie 1948, ponderea sectorului de stat, format din întreprinderi de subordonare centrală şi din cele de interes local, calculată după numărul de salariaţi, era în industrie de 76%, în transporturi şi comunicaţii de 98%, în comerţ şi credit de 42%. În industrie, ponderea sectorului de stat varia de la o ramură la alta: astfel, în industria energetică era de 89%, în cea extractivă de 70%, în metalurgie de 80%, în chimie de 77%, în industria lemnului de 80%, în cea alimentară de 85% etc. După forţa motrice, potrivit datelor aceluiaşi recensământ, sectorul de stat deţinea 80% din industria energetică, 58% din cea extractivă şi 80% din cea prelucrătoare. Efectele legii respective au fost întregite ulterior printr-un şir de alte legi, care au operat trecerea sub controlul statului a unor linii de cale ferată particulară, a industriei cinematografice, a instituţiilor sanitare particulare, farmaciilor, depozitelor de medicamente, a unei părţi a fondului de locuinţe ş.a. În 1949, este instituit monopolul statului asupra comerţului exterior, prin Decretul din 28 iulie 1949 pentru reglementarea operaţiunilor de import, export şi tranzit. Iar pentru facilitarea şi coordonarea relaţiilor economice externe ale României, în decembrie 1949 este înfiinţată Camera de Comerţ Exterior a României. Din considerente de oportunitate politică, cu scopul de a antrena o mare adeziune a populaţiei pentru noua putere care se instala, naţionalizarea nu a cuprins pământul, întreprinderile mici, cele care aveau sub 10 lucrători şi sub 20 CP, şi comerţul mic. Acestea din urmă au constituit însă domeniul unei politici sistematice de îngrădire – limitare – lichidare, desfăşurată în deceniul 1950-1960.

Legile amintite au creat suportul legal pentru instituirea monopolului statului în economie, trecerea la o economie condusă de la centru, prin instituţii înfiinţate în acest scop şi care trebuiau, prin atribuţiile lor, să răspundă comandamentelor puterii care se instala, dar într-o anumită măsură şi unor cerinţe obiective ale vieţii economice. Astfel, prin legea din 5 aprilie 1947, este înfiinţat Ministerul Industriei şi Comerţului, prin reorganizarea şi contopirea Ministerului Economiei Naţionale, a Subsecretariatului Aprovizionării, a Comisariatului

[24] „Monitorul Oficial", partea I, nr. 87 bis, 13 aprilie 1948, p. 3379 şi urm.

Prețurilor, a Comisariatului pentru Comerț Exterior şi a Subsecretariatului industriei de stat[25]. Iar prin legea de la 1 iulie 1948 este înființată Comisia de Stat a Planificării şi sunt reorganizate ministerele economice pe ramuri de producție. Ca urmare, în a doua jumătate a anului 1948, întreprinderile de stat, devenite majoritare, îşi desfăşoară activitatea pe bază de programe lunare de producție.

Spre sfârşitul deceniului cinci se trece la planificarea centralizată, primele planuri fiind anuale, cel din 1949 şi cel din 1950, planuri care, potrivit comunicatelor oficiale, au fost depăşite cu 8% şi respectiv 3,4%. În literatura de specialitate se apreciază că la sfârşitul anului 1950 s-a încheiat refacerea economică, atunci când volumul producției industriale l-a depăşit pe cel din 1938 şi s-a atins nivelul antebelic la produsul social şi la venitul național din acelaşi an. După 1950, timp de patru decenii, viața economico-socială s-a desfăşurat pe baza planurilor cincinale.

În legătură cu evoluția economiei româneşti în perioada 1950-1989 trebuie menționat că datele statistice cuprinse în anuare şi în alte lucrări din acea perioadă sunt relativ incerte, ele având, în mare parte, un caracter propagandistic. Primul anuar statistic în perioada de după al doilea război mondial a fost editat în 1957 şi cuprinde date începând, cu deosebire, din 1955. Datele cuprinse în anuarele statistice, precum şi continuitatea şi comparabilitatea lor în timp sunt relative şi datorită modificării structurii anuarelor statistice, evoluției sistemului monetar, a sistemului şi metodologiei stabilirii prețurilor, modificării metodologiei de calcul şi de exprimare a unor indicatori ş.a. Pentru eliminarea – măcar parțială – a lipsei de precizie a datelor statistice pe care se întemeiază interpretarea faptelor şi fenomenelor economice din perioada 1950-1989, am folosit cu predilecție Anuarul Statistic al României pentru anul 1990, care cuprinde, în parte, date recalculate pentru perioada menționată, precum şi capitole şi indicatori noi, nepublicați până atunci. În egală măsură, am folosit date statistice cuprinse în lucrări de certă reputație ştiințifică, editate înainte şi după 1989 în țară, precum şi de organisme internaționale[26].

Industrializarea forțată şi dezvoltarea extensivă

În perioada 1951-1989 dezvoltarea economiei, care s-a desfăşurat pe baza planurilor cincinale, a fost centrată pe dezvoltarea industrială, prin care, potrivit strategiei şi politicii oficiale a timpului, cu unele accente sau nuanțe diferite de la o etapă la alta, se urmărea transformarea României într-un stat industrial-agrar cu o economie eficientă, lichidarea decalajelor de dezvoltare economică dintre zone, regiuni, județe şi apropierea nivelului dezvoltării economico-sociale a acestora, crearea unei structuri moderne a economiei în profil de ramură, departamental şi teritorial, în care industria să aibă rolul central, atragerea şi folosirea rațională în procesul dezvoltării a resurselor disponibile din fiecare zonă şi unitate teritorială, în concordanță cu nevoile țării şi ale zonei sau unității teritoriale. Realizarea acestor deziderate, judicioase în sine, cu eforturile şi eficiența cuvenite, a fost însă afectată de conceperea dezvoltării industriale axate pe industria grea şi înfăptuirea ei în condițiile planificării centralizate şi ale unor numeroase restructurări organizatorice, ale instituirii unor organe şi organisme de conducere şi de control, ale căror activități se suprapuneau adesea, ceea ce a generat decizii contradictorii şi chiar eronate, subiectivism în activitatea industrială, raportări de date statistice false pentru a nu deranja organele centrale de decizie ş.a.

---

[25] „Monitorul Oficial“, partea I, nr. 89, 19 aprilie 1947, p. 3042 şi urm.

[26] E. Dobrescu, *Ritmul creşterii economice*, Bucureşti, Editura Politică, 1968; I. Blaga, *Industrializarea*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983; C. Grigorescu (coord.), *Dezvoltarea agriculturii în corelație cu industria*, Bucureşti, Editura Politică, 1984; *Étude sur la situation économique de l'Europe en 1988-1989, CEE/ONU, New York, 1990; Rapport sur le developpement dans le monde 1990,* Washington, Banque Mondiale, 1990; C. Ionete, *Criza de sistem a economiei de comandă în etapa sa explozivă*, Bucureşti, Editura Expert, Bucureşti, 1993; C. Grigorescu (coord.), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european*, Bucureşti, Editura Expert, 1993, ş.a.

Transpunerea în fapt a modelului producției industriale bazat pe industria grea s-a concretizat într-un efort investițional, realizat prin forțarea investițiilor în acest sens, în defavoarea consumului populației şi cu prețul unor profunde dezechilibre sectoriale. În tabelul 2 prezentăm ponderea fondului de consum şi a fondului de acumulare în venitul național, în perioada 1951-1989.

Venitul național utilizat pentru fond de consum şi fond de acumulare, în perioada 1951-1989 (%)

Tabelul 2

Anii	**Fond de consum**	**Fond de acumulare**
1951-1955	75,70	24,30
1956-1960	82,90	17,10
1961-1965	74,50	25,50
1966-1970	70,50	29,50
1971-1975	66,30	33,70
1976-1980	64,00	36,00
1981-1985	69,30	30,70
1986-1989	74,30	25,70

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990*, p. 240.

În perioada menționată, investițiile în economia națională au cunoscut o curbă ascendentă până în 1986 şi o tendință de scădere în intervalul 1986-1989, aşa cum reiese şi din datele cuprinse în tabelul 3.

Investiții realizate în economia națională şi în industrie, pe grupele A şi B, în perioada 1950-1989

Tabelul 3

nii	**Investiții realizate în eco-- nomia națională mil. lei în prețuri curente**	**Investiții realizate în industrie**		**din care:**			
				Grupa A		**Grupa B**	
		mil. lei în prețuri curen- te	**în pro- cente față de inves- tiții în economi a național ă**	**mil. lei în prețuri curente**	**în pro-- cente față de investiții în industrie**	**mil. lei în prețuri curente**	**în procente față de investiții în industrie**
950	6304	2751	43,64	2372	86,23	379	13,77
960	27665	11828	42,75	10051	84,98	1777	15,02
970	79990	37961	47,75	32139	84,66	5822	15,34
980	210451	107058	50,87	89880	83,95	17178	16,05
985	246302	119121	48,36	106980	89,81	12141	10,19
986	249001	124668	50,0	110941	88,99	13727	11,01

			7				
987	245473	116047	47,27	102695	88,49	13352	11,51
988	240208	114592	47,70	101532	88,60	13060	11,40
989	236411	102527	43,37	88437	86,26	14090	13,74

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990,* pp. 526-527.

Din datele din tabelul 3 se desprind importante concluzii privind politica investiţională generală. Astfel, este evident faptul că investiţiile efectuate în economia naţională înregistrează o tendinţă de creştere permanentă, în proporţii diferite de la un interval la altul, până în 1986, iar ulterior o tendinţă de scădere. În cadrul investiţiilor efectuate în economia naţională, cele alocate industriei ocupă locul central, ele situându-se în jurul a 45-46%, în unii ani atingând chiar şi peste 50%. Deosebit de semnificativă este alocarea investiţiilor industriale pe cele două grupe ale industriei. Astfel, grupa A, în care erau incluse ramurile producătoare de mijloace de producţie, adică de bunuri investiţionale, respectiv industriile metalurgică, siderurgică, constructoare de maşini, extractivă ş.a., a beneficiat de cea mai mare parte a investiţiilor, de peste 80% în întreaga perioadă, apropiindu-se, uneori, chiar de 90%. Grupa B, în care erau incluse industriile producătoare de bunuri de consum individual, industriile alimentară, textilă, de pielărie ş.a., a beneficiat, în medie, de aproximativ 11% din investiţiile industriale, rareori ajungând în jurul a 16%. Toate acestea confirmă conceperea şi aplicarea cu consecvenţă a modelului producţiei industriale bazate pe industria grea, cu toate implicaţiile negative care l-au însoţit, în ceea ce priveşte ansamblul şi structura economiei româneşti, dar mai ales nivelul de trai al populaţiei.

Efectuarea unor investiţii de asemenea proporţii s-a concretizat în sporirea numărului de întreprinderi, atât al celor de stat cât şi al celor cooperatiste, dar al celor din urmă în mai mică măsură, aşa cum rezultă din datele cuprinse în tabelul 4.

Numărul întreprinderilor industriale,
în perioada 1960-1989

Tabelul 4

Întreprinderi, număr	**1960**	**1970**	**1980**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**989**
Total din care:	1658	1731	1752	1913	2048	2072	2091	2102
– industrie de stat de subordonare re-publicană şi locală	1319	1372	1334	1456	1520	1526	1532	541
– industrie cooperatistă	339	359	418	457	528	546	559	561

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990*, p. 420.

Totodată, aşa cum rezultă din tabelul 5, datele privind evoluţia valorii complete de inventar a fondurilor fixe ale economiei naţionale şi a ponderii în cadrul acestora a celor ale industriei, care în perioada 1950-1989 are o curbă ascendentă de creştere, atestă şi ele accentul pus pe dezvoltarea extensivă a economiei în general şi a industriei în special.

Valoarea fondurilor fixe ale economiei naționale şi ale industriei, în perioada 1950-1989

Tabelul 5

Anii	Fonduri fixe ale economiei naționale – mild. lei	Fonduri fixe ale industriei	
		mild. lei	% în total fonduri fixe ale economiei naționale
1950	210,1	40,9	19,46
1960	337,9	92,1	27,25
1970	766,2	271,9	35,48
1980	1880,3	820,2	43,62
1981	2035,9	893,3	43,87
1982	2211,2	978,3	44,24
1983	2397,2	1069,9	44,63
1984	2613,8	1172,1	44,84
1985	2797,9	1263,6	45,16
1986	2992,2	1372,7	45,87
1987	3182,0	1471,4	46,24
1988	3359,2	1574,7	46,87
1989	3526,1	1673,6	47,46

Sursa: *Anuarul statistic al României 1990*, pp. 248-249.

Dezvoltarea extensivă a industriei a antrenat importante modificări în structura populației ocupate, în sensul creşterii celei salariate în general şi cu deosebire a celei ocupate în industrie, aşa cum reiese din tabelul 6. Concomitent cu creşterea populației ocupate în industrie s-a micşorat cea ocupată în agricultură, ponderea acesteia în totalul populației ocupate reprezentând 74,1% în 1950 şi 27,5% în 1989.

Populația ocupată în economie și în industrie, în perioada 1950-1989

Tabelul 6

Anii	Populație ocupată în economie, mii persoane	Populație ocupată în industrie	
		mii persoane	% în total populație ocupată
1950	8377,2	1000,7	12,0
1960	9537,7	1440,2	15,1
1970	9875,0	2276,8	23,0
1980	10350,1	3678,7	35,5
1985	10586,1	3927,8	37,1
1986	10669,5	3978,4	37,3
1987	10718,6	4013,8	37,4
1988	10805,4	4064,6	37,6
1989	10945,7	4169,0	38,1

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990*, p. 102-103.

Accentul pus pe dezvoltarea industriei grele este reflectat de dinamica producției industriale pe grupele A şi B. Astfel, în perioada 1950-1989 producția industrială totală a crescut de 44 ori, în ritm mediu anual de 10,2%, cea a ramurilor din grupa A de 61 ori, iar cea a ramurilor din grupa B de 25 ori, în ritm mediu anual de 11,1% şi respectiv 8,6%. Creşterea mai mare s-a înregistrat până în 1980, ulterior ritmul mediu anual fiind de 3,3% în anii 1981-1989 şi de 2,6% în anii 1986-1989. Pe grupele A şi B, ritmurile au fost de 3,1% şi 3,8% şi, respectiv de 2,2% şi 3,9%, ceea ce reflectă o atenție sporită acordată în ultimul deceniu dezvoltării producției industriale de bunuri de consum.

Ca urmare a dezvoltării industriale, în perioada 1950-1989 a crescut producția principalelor produse industriale pe locuitor, ca, de exemplu, la energie electrică de la 130 la 3276 kWh, cărbune extras de la 239 la 2871 kg, țesături de la 12 la 48 mp, încălțăminte de la 1 la 5 perechi, carne de la 9 la 30 kg, brânzeturi de la 1 la 4 kg, zahăr de la 5 la 30 kg, televizoare de la 14 (în 1970) la 22 bucăți/1000 locuitori, frigidere de la 1 (în 1960) la 20 bucăți/1000 locuitori, autoturisme de la 1 (în 1960) la 62 bucăți/10000 locuitori ş.a. În literatura de specialitate este menționată adesea creşterea deosebită a producției de oțel pe locuitor, care, în 1988, era în România de 621 kg, depășind, uneori, cu mult producțiile din alte țări, care erau, de exemplu, în SUA de 363 kg, Suedia de 577 kg şi Franța de 319 kg. Nivelul acestui indicator exprimă la scară redusă dezechilibre sectoriale ale economiei româneşti, rezultat al politicii industriale din perioada menționată. Sub aspect strict cantitativ, rezultatele sunt remarcabile, dar

ele au fost însoțite de numeroase neajunsuri de ordin calitativ, care se manifestă cu deosebire între anii 1980-1989.

Astfel, un prim aspect negativ este acela că procesul de alocare a unor uriaşe sume pentru dotarea cu fonduri fixe a industriei s-a desfăşurat concomitent cu prelungirea duratei normate de funcționare a lor şi chiar cu menținerea în funcțiune după expirarea acesteia. Altfel spus, sporirea fondurilor respective a avut loc paralel cu un proces de creştere a gradului de uzură fizică şi morală, reînnoirea lor tehnică fiind nesemnificativă la nivelul ansamblului economiei naționale, prin aceasta urmărindu-se micşorarea ratei amortizării şi, implicit, a costurilor de producție. În tabelul 7 redăm, după calcule recent efectuate, decalajul dintre efortul de înzestrare a industriei cu fonduri fixe şi valoarea rămasă a acestora.

Decalajul dintre valoarea de inventar a fondurilor fixe din industrie şi valoarea rămasă a acestora, în perioada 1980-1989

Tabelul 7

	1980	**1985**	**1987**	**1989**
Fonduri fixe la valoarea de inventar – mld. lei	820,2	1263,6	1471,4	1673,6
Fonduri fixe la valoarea rămasă – mld. lei	545,0	780,5	888,0	1.026,2
Grad de uzură – %	33,6	38,2	39,6	38,7

Sursa: C. Ionete, *op. cit.*, p. 89.

Menținerea în funcțiune a utilajelor cu grad avansat de uzură fizică şi morală se răsfrânge negativ asupra economiei româneşti. Ea impune o creştere semnificativă a activității de întreținere şi de reparații. Astfel, fondurile băneşti alocate pentru întreținere şi reparații curente cunoaşte o curbă permanent ascendentă, de la 21,7 miliarde lei în 1975 la 80,0 miliarde lei în 1987, fapt care nu este de natură să conducă la reducerea cheltuielilor de producție. La aceasta se adaugă şi calitatea scăzută a mărfurilor româneşti şi, implicit, lipsa lor de competitivitate pe piețele străine. Acest al doilea aspect se resimte cu deosebire în comerțul exterior şi se măsoară în deficitele balanței comerciale. În privința duratei normate de serviciu a utilajelor industriale, cazul României, în comparație cu alte țări, prezintă o situație cu totul aparte, aşa cum se observă în datele din tabelul 8.

Durata normată de serviciu a utilajelor industriale, în România şi alte țări

Tabelul 8

Țara	**Durata normată de serviciu a utilajelor industriale, în ani**
SUA	6
Japonia	5-6
URSS	12,5
RDG	16
România	20-30

Sursa: C. Ionete, *op. cit.*, p. 90.

Un alt aspect negativ al politicii industriale l-a constituit faptul că marile beneficiare de investiții în general, de cele industriale în special, au fost cinci ramuri: industria constructoare de maşini, energia electrică şi termică, combustibili, chimia şi metalurgia. Astfel, potrivit datelor statistice recalculate, în intervalul 1980-1989 ponderea investițiilor alocate fiecăreia dintre aceste ramuri în totalul investițiilor industriale s-a situat între 17,7% – 28,9%, 10,8% – 25,2%, 13,2% – 22,1%, 9,5% – 14,7% şi 10% – 14,2%.

Dezvoltarea extensivă a industriilor respective, cunoscute ca mari consumatoare de energie, a dus la creşterea consumurilor energetice ale industriei, a căror pondere în nivelurile înregistrate pe economie este prezentată în tabelul 9.

Ponderea consumurilor energetice şi de energie electrică în industrie, în totalul consumurilor pe economie, în perioada 1981-1989

Tabelul 9

Consumuri	**1981-1985**	**1986-1989**
Consumuri energetice	73,9	77,2
Consumuri de energie electrică	77,4	79,5

Sursa: C. Ionete, *op. cit.,* p. 90

În condițiile exploziei prețurilor, încă de la începutul anilor '70, la toate sursele de energie, dezvoltarea extensivă a industriilor în general şi a celor energofage în special a avut ca rezultat creşterea cheltuielilor de producție şi scăderea profitabilității activității industriale, iar în unele situații chiar pierderi, care au fost suportate de la bugetul statului.

Alocarea investițiilor industriale ramurilor menționate mai sus, ramuri preferate ale politicii industriale de atunci, s-a făcut şi cu prețul neglijării, am putea spune al sacrificării chiar, a altor ramuri industriale, între care şi industria alimentară, căreia, în anii 1980-1989, i s-a alocat mai puțin de 5% din totalul investițiilor industriale. Rezultatul n-a întârziat să apară. Oferta scăzută de produse alimentare pe piața internă a dus la apariția „pieței paralele“, a prețurilor de speculă şi, implicit, la diminuarea consumului populației şi a nivelului de trai, dar şi la îngustarea pieței interne, un fenomen care are efect de bumerang asupra posibilităților viitoare de dezvoltare a unei părți a capacității de producție a industriei. În prima parte a perioadei menționate, fenomenul a îmbrăcat forma mascată a unei mase monetare disponibile şi a creşterii economiilor populației. În cea de a doua, el îmbracă forma evidentă a deprecierii monetare, prin creşterea prețurilor şi scăderea veniturilor reale ale populației.

Direcționarea preferențială şi sistematică a investițiilor industriale către cele cinci ramuri menționate determină o reacție în lanț de dezechilibre la nivel macroeconomic. Astfel, ca urmare a creşterii capacităților de producție în ramurile respective peste posibilitățile de aprovizionare cu materii prime şi energie indigene, apare subutilizarea capacităților de producție. Pentru a atenua acest dezechilibru, se recurge la importul de materii prime şi de energie. Produsele obținute sunt însă necompetitive, datorită utilajelor şi tehnologiilor învechite, ceea ce accentuează criza energetică şi de materii prime, precum şi slaba profitabilitate a industriei. Se conturează astfel un cerc vicios, pentru depăşirea căruia se apelează la folosirea parțială a unor capacități de producție, conservarea altora, suprasolicitarea resurselor interne de combustibili, de petrol îndeosebi ş.a. Toate acestea nu reuşesc însă să modifice principial efectele negative ale politicii economice din acea vreme. Unele încercări de atenuare a acestora, a celor ale crizei energetice îndeosebi, conduc la investiții nefundamentate ştiințific, aberante chiar. În acest sens, exemplificăm cu unele obiective industriale, care, la timpul lor, au creat numeroase neajunsuri economiei româneşti, provocând mari daune nu numai acesteia, ci şi mediului înconjurător. Astfel, pentru exploatarea carboniferă la suprafață din bazinul Rovinari,

au fost dislocați 20 000 de locuitori şi scoase din circuitul agricol 6 000 hectare. Cărbunele obținut, lignitul, nu a îmbunătățit balanța energetică, dar a agravat procesul de degradare a mediului natural din zonă. În egală măsură de păgubitoare şi dăunătoare a fost centrala electrică de la Anina, prevăzută să funcționeze prin arderea de şisturi bituminoase. După lucrări de investiții de peste 8 miliarde lei şi mutarea unui munte, obiectivul a fost abandonat, pentru că arderea şisturilor bituminoase nu s-a dovedit realizabilă. Iar în cazul în care centrala respectivă ar fi funcționat, mai trebuia soluționată şi problema evacuării anuale a 9,5 milioane tone de zgură şi cenuşă. O situație aproape similară se constată şi în cazul proiectatului Combinat Căliman, lucrările fiind abandonate după ce se făcuseră investiții de peste 3 miliarde lei.

Revenind la problema utilizării capacităților de producție industrială, subliniem că, în legătură cu aceasta, în lucrări recente de specialitate, sunt prezentate date recalculate pentru anii 1985-1989, cuprinse în tabelul 10.

Volumul capacităților de producție industrială neutilizate, pe principalele cauze, în perioada 1985-1989

Tabelul 10

Indicatori	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Capacitatea medie de producție – mld. lei	1731,2	1810,0	1863,0	1929,5	1829,8
Grad de utilizare – %	79,3	80,7	78,8	79,5	78,1
Mărimea capacității neutilizate – mld. lei	358,4	349,3	395,0	395,3	400,2
din care, datorită:					
– lipsei de materii prime şi energie – %	44,0	42,6	44,3	44,8	52,0
– lipsei de forță de muncă – %	2,3	2,4	2,5	2,5	2,9
– lipsei de desfacere – %	11,3	14,4	13,7	13,2	14,4

Sursa: C. Ionete, *op. cit.*, p. 76.

Deşi capacitățile de producție ale industriei erau subutilizate, construcțiile de obiective industriale nu s-au redus. Ca urmare, s-a ajuns ca în 1989 economia românească să fie angajată în lucrări la 21 400 obiective de investiții, în valoare de 1300 miliarde lei, care depăşeau în acel moment posibilitățile de realizare a lor la termen. În literatura de specialitate se arată că, în acel an, erau necesare fonduri suplimentare în valoare de 435,4 miliarde lei, pentru ca obiectivele începute să poată fi date în funcțiune integral. Întrucât investițiile erau finanțate în cea mai mare parte de la bugetul statului, lucrările în curs de execuție exercitau o presiune continuă asupra acestuia.

Subutilizarea cronică a capacităților de producție, deci implicit a forței de muncă din industrie, mascată adesea prin concedii fără plată, program redus de lucru ş.a., a limitat substanțial creşterea produsului social şi mai ales a venitului național, dacă avem în vedere că, în perioada 1985-1989, contribuția industriei (calculată pe baza valorilor exprimate în prețuri curente) la crearea produsului social şi a venitului național reprezenta circa 66% şi, respectiv 59%. Datele privind dinamica produsului social şi a venitului național creat în industrie, prezentate în tabelul 11 oferă o imagine concludentă în acest sens.

Dinamica produsului social şi a venitului național creat în industrie, în perioada 1950-1989

Tabelul 11

1989 în procente față de				
	1950	1980	1985	1988
Produs social	35 ori	137	107,8	97,8
Venit național	39 ori	108	94,2	92,4

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990*, pp. 238-239.

În acelaşi sens a afectat produsul social şi venitul național şi dinamica productivității muncii în industrie, care, în perioada 1970-1989 prezintă o evoluție descrescătoare, aşa cum reiese din tabelul 12.

Dinamica productivității muncii pe un salariat în industrie, în perioada 1970-1989

Tabelul 12

	1989 în procente față de				**Ritm mediu anual de creştere – %**		
	970	980	985	988	1971-1989	1981-1989	1986-1989
Productivitatea muncii în industrie	45	29	07	6	6,6	2,9	1,7

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990*, p. 518.

O imagine de ansamblu asupra evoluției industriei româneşti în perioada 1938-1989 ne oferă datele privind dinamica producției industriale, cuprinse în tabelul 7.13.

Dinamica producției industriale, în perioada 1938-1989

Tabelul 13

Ani comparați								
Ani de bază	1938	1950	1960	1970	1980	1985	1988	1989
1938	100	147	502	17 ori	48 ori	58 ori	66 ori	65 ori
1950		100	340	11 ori	33 ori	40 ori	45 ori	44 ori
1960			100	334	966	12 ori	13 ori	13 ori
1970				100	289	348	394	386
1980								

					100	120	136	134
1985						100	113,3	110,9
1988							100	97,9

Sursa: *Anuarul Statistic al României 1990*, pp. 432-433.

Datele din tabel atestă o substanţială creştere cantitativă a producţiei industriale, dar, cum am arătat mai sus, ea a fost însoţită şi de multe consecinţe negative, ale căror efecte se manifestă cu deosebire în ultimul deceniu, când ritmul mediu anual de creştere cunoaşte o tendinţă evidentă de diminuare, la 3,3% în perioada 1981-1989 şi la 2,6% în perioada 1986-1989, în timp ce în perioada 1951-1989 el a fost de 10,2%.

Desigur, evoluţia şi dezvoltarea economiei româneşti, inclusiv a industriei, în perioada 1950-1989, s-a desfăşurat sub conducerea nemijlocită a partidului unic/partid-stat, tehnocraţii fiind doar în situaţia de a găsi şi promova soluţii potrivit obiectivelor impuse de conducerea de partid. Dezvoltarea economiei în general, şi a industriei în special, atât cât a avut loc aceasta, a reprezentat preţul unei jumătăţi de secol de represiune.

Sfârşitul anilor 1980 a coincis cu accentuarea politicii represive, inclusiv în plan economic. Cu sprijinul unor specialişti din domeniul sănătăţii (dr. Iulian Mincu) şi din alte sectoare, conducerea PCR, şi în primul rând Nicolae Ceauşescu au luat decizii cu grave consecinţe în planul vieţii cotidiene a cetăţenilor României: penuria artificială organizată statal, reducerea dramatică a consumului de electricitate pentru uzul cetăţenilor, dar nu numai[27] justificarea pe baze fals ştiinţifice a unor politici deliberate de înfometare a populaţiei. La toate acestea trebuie să adăugăm reducerea consumului de gaze şi obligarea populaţiei la un trai în condiţii insuportabile, la temperaturi sub 10^0C. Spre a relua titlul unui eseu al scriitorului disident Dorin Tudoran, România acelor ani era dominată de foame, frig şi frică. Alimentele naturale lipseau, legumele deveniseră o raritate, erzaturile (de la nechezol la soia) erau glorificate ca trufandale. O întreagă oaste de poeţi de curte şi ziarişti insensibili a contribuit la glorificarea acestei revoltătoare stări de fapt. Din toate punctele de vedere, inclusiv economic, România anilor 1980 ajunsese într-o situaţie de criză revoluţionară. Obsesia lui Nicolae Ceauşescu şi a camarilei sale, izvorâtă înainte de toate dintr-o filosofie autarhică, de a achita, într-un interval foarte scurt, întreaga datorie externă (de peste 8 miliarde de dolari), a dus la deteriorarea accelerată a bazei tehnologice a economiei, a industriei turistice şi a condiţiilor de viaţă. Vocea economiştilor de profesie a amuţit. Cozile interminabile, soldate întotdeauna cu rezultate incerte, au devenit viaţa de zi cu zi a cetăţenilor români. Chiar unii membri ai CPEx erau şocaţi de ceea ce se petrecea în planul consumului populaţiei, însă au preferat să-şi păstreze reacţiile în secret; le-au menţionat peste ani în memoriile lor autojustificatoare.

[27] Situaţia s-a agravat după adoptarea planului de măsuri privind aplicarea Decretului nr. 272/1987 referitor la raţionalizarea consumului de gaze naturale şi energie electrică. Într-un Raport emis la 16 februarie 1988 de Secţia Organizatorică a CC al PCR se menţiona că în toate întreprinderile consumul neproductiv s-a diminuat şi că *„s-a redus complet iluminatul public din sate,* comune, aproape în totalitate în oraşe şi *cu circa 50% în municipii*“; ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 4/1988, f. 13v.

Colectivizarea agriculturii, 1949-1962: decizie politică, etape, rezistență şi represiune

După acapararea şi consolidarea puterii, în 1949 comuniştii s-au lansat în ceea ce avea să fie cea mai lungă, mai dificilă şi mai criminală campanie de inginerie socială implementată în România comunistă: colectivizarea agriculturii. Scopul declarat al colectivizării era modernizarea agriculturii româneşti şi introducerea structurilor socialiste la sate. Dacă naționalizarea mijloacelor de producție industriale şi financiare a putut fi înfăptuită într-un interval de timp relativ scurt (1948-1952), procesul de colectivizare a fost de departe cea mai amplă campanie politică condusă de elitele comuniste pentru mai bine de o decadă (1949-1962). El a afectat întreaga populație rurală a României, care în 1948 reprezenta în fapt majoritatea covârşitoare a populației țării, aproximativ 12 000 000 de locuitori dintr-un total de 16 000 000[1]. Începută într-o perioadă în care noul regim comunist era încă în curs de consolidare, colectivizarea a jucat un rol esențial în instituționalizarea şi perfecționarea practicilor sale administrative şi a sistemului său represiv. Numeroşi țărani au fost spoliați, umiliți, maltratați, închişi şi chiar ucişi, ororile acestei crunte campanii de represiune fiind documentate de mii de pagini de arhivă conținând sentințe judecătoreşti de condamnare la ani grei de închisoare ale țăranilor ce îşi apărau proprietatea, rapoarte secrete ale Securității şi conducerii Partidului Muncitoresc Român, precum şi de mărturiile cutremurătoare ale supraviețuitorilor acelei perioade[2]. Prin amploarea, durata şi implicațiile sale, prin măsurile de represiune extrem de violente folosite de regim, care au implicat aparatul de partid, administrația de stat, miliția, Securitatea, armata, trupele de grăniceri şi formațiuni paramilitare de presiune, *procesul de colectivizare apare în fapt ca un adevărat război împotriva țărănimii*. Acest război s-a bazat pe principiul luptei de clasă, prin care partidul-stat a încercat să spargă solidaritatea țărănimii, să transforme din temelii structura socială a lumii rurale şi să o subordoneze planurilor sale de inginerie socială. Datorită faptului că țărănimea constituia nu numai majoritatea populației şi principala categorie socială a țării dar era şi păstrătoarea unui mod de viață tradițional, *colectivizarea apare ca un război împotriva poporului român, menit să distrugă proprietatea privată la sate şi să-i transforme pe țăranii liberi în lumpenproletari angajați în realizarea iluzoriei utopii sociale a regimului*.

---

[1] Dan Cătănuş, Octavian Roske (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, *1949-1953*, Bucureşti, INST, 2000, p. 14.

[2] Pentru istoria represiunii în timpul colectivizării pot fi consultate diverse arhive româneşti: ANIC, fondurile CC al PCR - Cancelarie, CC al PCR - Secția Administrativ - Politică, CC al PCR - Secția Organizatorică; filialele județene ale Arhivelor Naționale; ACNSAS, fondurile Documentar şi Penal; Arhivele Direcției Instanțelor Militare, inclusiv Arhivele Tribunalele Teritoriale Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Timişoara; Arhivele Militare Române din Bucureşti şi Piteşti, în special sentențierul. Mărturiile victimelor se regăsesc în numeroase înregistrări de istorie orală la Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului, al Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenței, din Bucureşti; Centrul A Treia Europă, din Timişoara; Centrul de Istorie Orală al Radiodifuziunii Române, din Bucureşti; Institutul de Istorie Orală. Vezi şi mărturiile care se regăsesc în următoarele studii: Ionuț Costea, *Procesul colectivizării şi memorie generațională. Studiu de istorie orală*, în „Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. I, 1998, pp. 289-297; Sanda Diaconescu, *Drăgoeşti - satul martir*, în „Memoria", nr. 7, 1992, pp. 78-96; Ioan Folea, *Transformarea socialistă a agriculturii, aşa cum este ea prezentată de țăranii brăileni în declarațiile lor*, în *Analele Sighet 2* - vol. 2, 1995, pp. 113-126; Lavinia Ivaşcu, *„Noi nu am fost oameni că am fost chiaburi". Mărturii privind colectivizarea în Maramureş*, în *Analele Sighet 8* - vol. 8, 2000, pp. 305-308; Nuțu Roşca, *Rezistența comunei Bârsana la colectivizarea forțată*, în *Analele Sighet*, 2 - 1995, pp. 133-137; Florin Cioşan, *Colectivizarea agriculturii. Studiu de caz (localitățile Teaca şi Ocnița, jud. Bistrița-Năsăud). Cercetare de istorie orală*, în „Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. I, 1998, pp. 298-336; Rodel Rujan, *Procesul colectivizării în Mândruloc şi Cicir, jud. Arad*, în „Anuarul Institutului de Istorie Orală", vol. II, 2001, pp. 329-350; Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *Țărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, cuvânt înainte de Gail Kligman şi Katherine Verdery, Iaşi, Editura Polirom, 2005**.**

Partidul Comunist a invocat numeroase argumente economice, ideologice şi politice, în favoarea colectivizării. Din punct de vedere economic, nevoia colectivizării era sprijinită pe convingerea că proprietatea mică, ţărănească, era în esenţa sa nerentabilă şi nu se putea adapta la cerinţele economiei moderne, fiind astfel condamnată la dispariţie de progresul tehnologic. Acestă critică putea părea pertinentă, mai ales în condiţiile fărâmiţării proprietăţii ţărăneşti şi a crizei agriculturii postbelice, cauzată de efectele războiului. Mai presus de argumentele economice erau însă argumentele de natură ideologică şi politică. Potrivit dogmei marxist-leniniste, numai o agricultură practicată pe suprafeţe mari de exploatare, deţinute de stat – singurul investitor capabil să producă şi să implementeze tehnologia agricolă modernă – putea da rezultate menite să susţină procesul de urbanizare şi industrializare socialistă.[3] Mai mult, existenţa unei ţărănimi libere, neinclusă în sistemul economic socialist şi situată în afara sferei de control a partidului-stat, era de neconceput pentru autorităţile comuniste. Pe de o parte, dogma marxist-leninistă afirma că „mica proprietate generează capitalism zi de zi, ceas de ceas, spontan şi în proporţii de masă". Pe de altă parte, prin proprietatea asupra pământului, ţărănimea controla resurse necesare nu numai plăţii datoriilor de război şi supravieţuirii populaţiei urbane, ci şi dezvoltării economice a ţării. Reorganizarea socială a lumii rurale prin exproprierea şi exploatarea sistematică a ţărănimii era astfel considerată o condiţie fundamentală pentru implementarea proiectului comunist de industrializare forţată a României.

Transformarea lumii rurale a permis partidului-stat în formare nu numai acumularea de resurse economice vitale pentru a ataca programul de industrializare forţată. Ea era importantă şi pentru redefinirea relaţiilor dintre stat şi comunităţile locale. Ofensiva ideologică pentru introducerea luptei de clasă la sate şi pentru crearea „omului nou" a sfârşit prin impunerea unui nou set de relaţii sociale, politice şi economice în mediul rural. Partidul-stat s-a infiltrat adânc în viaţa comunităţilor, controlând mijloacele de producţie şi remunerare şi impunând ţăranilor un nou stil şi ritm de viaţă, străin tradiţiilor locale şi aservit centrului politic. În fine, procesul de colectivizare a fost însoţit şi de o campanie de sovietizare forţată a lumii rurale. Numeroase delegaţii de ţărani şi technicieni sovietici au vizitat România, pentru a convinge ţăranii să abandoneze formele de muncă şi de viaţă tradiţionale şi să adopte „experienţa sovietică," în timp ce delegaţii de ţărani români au fost trimise în URSS pentru a cunoaşte, la faţă locului, realizările sovietice. Aceste vizite erau amplu mediatizate, propaganda oficială prezentând agricultura sovietică ca fiind „cea mai avansată din lume"[4].

Partidul Comunist şi problema agrară. Decizia politică a colectivizării

După intrarea sa în viaţa politică legală la 23 august 1944, poziţia Partidului Comunist în problema agrară a fost una deosebit de cameleonică, îmbinând dezinformarea deliberată cu pragmatismul politic. Cu toate că scopul final al programului Partidului Comunist în domeniul agricol era colectivizarea agriculturii, comuniştii s-au axat în primii ani postbelici pe necesitatea desăvârşirii „revoluţiei burghezo-democratice", care să creeze condiţiile transformării socialiste a agriculturii. De aceea, deşi România implementase în 1921 cea mai radicală reformă agrară din Europa, comuniştii cereau în mod stăruitor rezolvarea problemelor agrare postbelice prin exproprierea moşierilor şi împroprietărirea ţăranilor[5]. Pentru a destabiliza situaţia politică a ţării şi a slăbi opoziţia anticomunistă, Partidul Comunist îndemna ţăranii la împărţirea ilegală a marilor proprietăţi, chiar şi înainte de legiferarea reformei

---

[3] Vezi, pe larg, David Mitrany, *Marx Against the Peasant: A Study in Social Dogmatism*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1951.
[4] Pentru un astfel de exemplu, vezi Stenograma consfătuirilor care au avut loc la Gospodăriile agricole Colective, SMT şi GAS din Regiunea Constanţa, cu ocazia vizitei delegaţiei guvernamentale sovietice între 18-24 iulie 1952", în ANIC, fond CC al PCR - Secţia Agrară, dosar nr. 60/1952, ff. 1-109.
[5] Vezi „Scânteia", 21 septembrie1944.

agrare. Deşi, aşa cum subliniază Henry Roberts, „ceva trebuia fără discuție făcut” pentru a scoate agricultura românească din criza postbelică, iar unele critici ale comuniştilor împotriva stării de lucruri din agricultură puteau fi „în general valide”, perspectivele colectivizării – judecate prin prisma realităților din Uniunea Sovietică – apăreau sumbre[6].

Motivată în primul rând de imperative politice şi nu de considerente economice, reforma agrară din 23 martie 1945 nu a avut drept scop consolidarea micii proprietăți, ci distrugerea marilor proprietăți agricole[7]. După înfăptuirea reformei agrare, comuniştii continuau să păstreze o tăcere ostentativă în legătură cu planurile lor de colectivizare a agriculturii, pozând, tactic, în apărători ai proprietății țărăneşti[8]. Spre exemplu, în timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 1946, broşura *Comuniştii şi proprietatea particulară* dădea asigurări că „de rezultatul alegerilor depinde ca țăranii să poată lucra în linişte şi culege roadele de pe ogorul lor”[9]. După acapararea puterii însă, în vara anului 1947, comuniştii au declanşat o companie tacită de confiscare a unor noi categorii de proprietăți rurale. La sfârşitul lui 1947, după abolirea monarhiei, proprietățile familiei regale au fost naționalizate; la 3 august 1948 au fost confiscate pământurile şcolilor confesionale; la 3 noiembrie bunurile rurale ale instituțiilor sanitare particulare; iar la 2 decembrie 1948 proprietățile Bisericii Greco-Catolice[10]. La nivel oficial, partidul continua să propage lozinca sprijinirii micilor proprietari. Rezoluția PMR din 21-23 februarie 1948 recomanda însă cooperația ca mijloc de ameliorare a stării economice a țăranilor. În primăvara aceluiaşi an, Gheorghiu-Dej continua să nege zvonurile potrivit cărora statul ar fi intenționat să colectivizeze proprietatea agricolă privată[11].

Între primăvara anului 1945 şi primăvara anului 1949 singura schimbare majoră în domeniul agrar a constituit-o introducerea *cotelor*, care au reprezentat un adevărat coşmar pentru țărănimea din România la jumătatea secolului trecut. În condițiile scăderii dramatice a producției agricole cauzate de război, colectările ofereau un răspuns imediat la nevoile alimentare ale populației urbane şi la exploatarea economică a țării de către puterea de ocupație sovietică, două sarcini dificile, pe care politica economică falimentară a regimului comunist nu le putea satisface. Înainte de orice, colectările s-au dovedit însă un instrument al luptei de clasă în mediul rural. Sistemul colectărilor a pregătit terenul pentru instalarea structurilor agriculturii socialiste, prin ruinarea deliberată a gospodăriilor țărăneşti înstărite ce rezistau colectivizării şi prin întărirea controlului politic asupra populației rurale. Acest sistem de exploatare sistematică a vlăguit gospodăriile țărăneşti înstărite, adevărate motoare ale economiei rurale, conducând astfel la ruina comunităților țărăneşti în ansamblul lor. Sistemul colectărilor a fost organizat cu ajutorul unui amplu cadru legislativ, extrem de represiv, care descria în detaliu obligațiile producătorilor şi stabilea pedepse aspre împotriva proprietarilor care refuzau să predea cotele specificate. El a fost implementat de aparatul de partid la nivel local, sprijinit de autoritățile locale, de miliție, şi de justiție.

Istoria colectărilor poate fi împărțită în patru perioade distincte. Prima perioadă, situată între anii 1945-1947, a fost marcată de o relativă prudență în aplicarea sistemului cotelor. A doua perioadă, din anii 1948-1952, s-a caracterizat printr-o acută instabilitate legislativă, cu treceri imprevizibile de la radicalism la relaxare, reflectând atât tranziția la un

---

[6] Henry L. Roberts, *The Change in Economic and Agrarian Policy*, în *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Hamden, Conn., Archon Books, 1969, pp. 318-331.
[7] Vezi Dumitru Şandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Bucureşti, INST, 2000.
[8] Vezi pe larg *Idem*, *Colectivizarea agriculturii şi problema agrară: Repere social-politice*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 45-65.
[9] *Comuniştii şi proprietatea particulară*, f.l., Editura Partidului Comunist Român, 1946.
[10] ANIC, fond Reforma agrară din 1945 – Centrala, dosar nr. 71/1948, ff. 1-2; „Monitorul Oficial”, 3 august 1948, 177; ibidem, fond Ministerul Afacerilor Interne – Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 8/1949, f. 4; „Monitorul Oficial”, 2 decembrie 1948, 281; toate citate în Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 51.
[11] Henry L. Roberts, *op. cit.*, p. 322.

sistem general planificat în economia românească, cât şi lupta pentru putere din interiorul elitei conducătoare. Anii 1953-1956 reprezintă o perioadă de deschidere prin lansarea sistemului de contracte şi achiziţii pentru a compensa slăbiciunile agriculturii socialiste, care se anunţa încă de la începuturile sale costisitoare şi nerentabilă. Ultima perioadă, 1957-1962, marchează trecerea de la cote la contracte, pragmatismul politicii de partid în chestiunea asigurării fondului de stat prin contracte contrastând însă cu caracterul violent al colectivizării după 1958[12].

Colectările forţate au prefaţat şi însoţit un alt proces, de care ţăranii se temeau chiar mai mult, colectivizarea agriculturii. Diferite documente rămase de la liderii PMR responsabili de problemele agrare conţin date care evidenţiază legătura strânsă dintre colectări şi colectivizare. Bunăoară, Ana Pauker sublinia în 29-30 mai 1951, la şedinţa cu primii secretari şi cu secretarii cu problemele agrare: „colectarea este un impozit pe care noi îl punem asupra ţăranilor, asupra gospodăriilor ţărăneşti". Destinaţia produselor colectate era (în ordine): aprovizionarea muncitorilor şi salariaţilor din oraşe, a armatei, dar şi exportul, pentru importul de maşini şi materii prime necesare industrializării, „pentru construirea socialismului". Pauker atrăgea atenţia că – chiar şi la câţiva ani de la instaurarea regimului „democrat-popular" – „e şi azi un mic capitalist în felul lui ţăranul individual mic burghez". Clişeele privind „datoria către Stat" a ţăranilor de a-şi achita cotele erau des întâlnite în textul menţionat. Furată de propria-i retorică, militanta comunistă insista că ţăranii „trebuie să înţeleagă că e un sacrificiu mai mic, dar trebuie să-l facă, de a da patriei hrana [pe] care se cuvine s-o dea prin colectare, şi să fie o ruşine, să fie stigmatizat în sat acela care într-un fel sau altul ar căuta să se sustragă de la această datorie elementară". În cele din urmă, Pauker ajungea la concluzia că problema produselor agricole nu avea să fie rezolvată în mod real decât prin colectivizare[13].

În primele zile ale lunii martie 1949 două măsuri de importanţă capitală au fost adoptate de guvernanţii comunişti. Prin emiterea decretului 83/2 martie 1949 erau expropriate proprietăţile mai mari de 50 de ha, care făcuseră obiectul legii nr. 187/23 martie 1945 (reforma agrară), aplicarea având loc chiar în noaptea de 2/3 martie 1949[14]. Pe teren s-a acţionat într-un mod conspirativ (termenul era utilizat chiar în documentele oficiale), cei vizaţi fiind luaţi practic prin surprindere[15]. Deşi se folosea termenul de „moşieri" pentru desemnarea victimelor, în realitate şi în cea mai mare parte era vorba de fermieri, deţinătorii unor exploatări agricole în bună măsură mecanizate şi modernizate[16]. Au fost expropriate atât pământul, cât şi inventarul viu, instalaţiile agricole, produsele agricole, creanţele, titlurile şi participările decurgând din activitatea exploatărilor moşiereşti (art. 2). Rezistenţa la confiscare sau tăinuirea bunurilor se pedepseau cu 5-15 ani de muncă silnică şi confiscarea averii (art. 4)[17]. Prin acest decret moşierii şi familiile lor au fost dislocaţi, fixându-li-se domiciliu obligatoriu pe termen nelimitat în diferite localităţi din ţară. Cei negăsiţi pe moşiile lor au primit domiciliu obligatoriu pe timp nelimitat în oraşele unde au fost identificaţi.

Estimările privind numărul persoanelor deportate diferă considerabil. Din unele statistici ale Securităţii reiese că au fost afectate în acest fel 2 000 de familii, cuprinzând 3 000

---

[12] Pentru detalierea informaţiilor din acest paragraf vezi, pe larg, Octavian Roske, *Colectivizarea şi mecanismul colectărilor: istorii paralele*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 113-135.
[13] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar nr. 61/1951, ff. 1-6.
[14] ASRI, fond Documentar, dosar nr. 7778, vol. 36, ff. 44-45.
[15] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar nr. 144/1949, ff. 1-5.
[16] Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, traducere din limba engleză de Ioan Stanciu, Bucureşti, Editura Litera, 1994, p. 218.
[17] „Buletinul Oficial", nr. 1, 2 martie 1949. Şi în Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, Ottmar Traşcă (editori), *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative. 1945-1962*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 86-88.

de persoane[18]. Henry Roberts aprecia numărul familiilor deportate în noaptea de 2/3 martie 1949 la 17 000[19]. Având în vedere că statistica Ministerului Agriculturii din noiembrie 1948 înregistrase doar 7 703 de exploatări particulare de peste 50 ha care fuseseră afectate de dispozițiile legii din 23 martie 1945, cercetătorul Dumitru Şandru deduce că peste 9 000 de țărani au împărtăşit, de asemenea, soarta moşierilor[20]. În orice caz, se ştie cu certitudine că expropriații au fost luați în plină noapte din casele lor, fiind privați practic de truda lor sau a generațiilor anterioare. Locuințele lor au fost ocupate de echipe constituite anterior şi au primit destinații variate: sedii ale întreprinderilor agricole de stat, ale viitoarelor gospodării agricole colective, ale primăriilor, ale posturilor de miliție etc. Însă în timpul derulării acestei operațiuni s-au înregistrat furturi ale valorilor mobile, dar şi devastări inutile[21].

Transferurile de proprietate au continuat în anii următori, comuniştii putând astfel clama distrugerea definitivă a moşierimii ca şi clasă socială. Deportarea moşierilor a fost însă o măsură ilegală, dat fiind că decretul 83/1949 nu conținea prevederea dislocării şi fixării domiciliului obligatoriu. Această situație a fost remarcată mai apoi de autorități, iar pentru a avea un temei legal s-a emis Hotărârea Consiliului de Miniştri (HCM) nr. 1154/26 octombrie 1950, modificată prin HCM nr. 344/15 martie 1951, prin care doar parțial era reglementată problema stabilirii de către Ministerul Afacerilor Interne (MAI) a domiciliului obligatoriu pentru „unele categorii de persoane"[22]. În contextul luptelor pentru putere de la vârful partidului comunist din anii 1960, dislocările şi fixarea domiciliului obligatoriu petrecute în martie 1949 au fost considerate ilegale[23].

Plenara din 3-5 martie 1949 a Comitetului Central al PMR avea să marcheze o cotitură radicală în politica agrară, hotărându-se trecerea la „transformarea socialistă a agriculturii", altfel spus la crearea gospodăriilor agricole colective. Crearea gospodăriillor agricole anula, în fapt, reforma agrară din 1945, deşi în anii anteriori comuniştii ținuseră să garanteze prorietatea privată, la nivel declarativ.[24] Strategia autorităților comuniste de transformare a lumii rurale s-a bazat pe divizarea comunităților țărăneşti şi spargerea solidarității sociale prin introducerea principiului luptei de clasă la sate.[25] Eliminarea moşierimii dereglase deja mecanismele sociale, lăsând țăranii săraci fără mijloace de existență şi forțându-i să colaboreze cu statul, care se substituise marilor proprietari de pământ prin reforma agrară şi confiscările din 1949. În continuare, s-a trecut la asmuțirea țăranilor săraci împotriva țăranilor înstăriți, o politică denumită oficial « limitarea chiaburilor". Preluând nu doar ideile ci chiar şi formulele staliniste, Gheorghe Gheorghiu-Dej expunea politica partidului față de populația rurală: „Ne sprijinim pe țărănimea săracă, strângem alianța cu țărănimea mijlocaşă şi ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii"[26]. Cinci categorii de agricultori erau identificate în

---

[18] ASRI, fond Documentar, dosar nr. 7778, vol. 27, ff. 81, 89; vol. 32, f. 3.
[19] Henry L. Roberts, *op. cit.*, 323.
[20] Dumitru Şandru, *Colectivizarea agriculturii şi problema agrară…*, p. 52.
[21] Pentru mai multe detalii, vezi *idem*, *Decretul 83/1949*, în „Arhivele Totalitarismului", I, nr. 1/1993, pp. 133-145; Mihai Râpeanu, *Deportări şi confiscări în baza decretului 83/1949*, în *Analele Sighet* 2 – 1995, pp. 406-410; Augustin Țârău, *Aplicarea decretului nr. 83/1949 în județul Bihor (Noaptea moşierilor)*, în „Crisia", vol. XXVI-XXVII, 1999, pp. 223-244; Nicoleta Ionescu-Gură, *Decretul 83. Începutul sfârşitului la sate*, în „Magazin istoric", nr. 10, octombrie 2000, pp. 27-31, nr. 11, noiembrie 2000, pp. 40-44.
[22] ASRI, fond Documentar, dosar nr. 7778, vol. 36, ff. 36-37.
[23] Ibidem, vol. 27, f. 82.
[24] Victor Frunză, *Istoria Stalinismului în România*, Bucureşti: Editura Humanitas, 1990, p. 43.
[25] Gail Kligman, Katherine Verdery, "Social Dimensions of Collectivization: Formenting Class Wafare in Transylvania," in Vladimir Tismăneanu, Marc Morje Howard, Rudra Sil, eds., *The World order after Leninism: Essays in Honor of Jen Jowitt*, Seattle: Univesity of Washington Press, 2006, pp. 127-146.
[26] *Rezoluția şedinței plenare a C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949 asupra sarcinilor partidului în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare şi pentru transformarea socialistă a agriculturii*, în *Rezoluții şi hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, *1948-1950*, ediția a II-a, s.l. [Bucureşti], Editura pentru Literatură Politică, 1952, p. 95; Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Politică, 1953, p. 261.

România: 1) țăranii lipsiți de pămînt, proletariatul agricol, cuprinzând 2,5% din totalul populației; 2) țăranii săraci, 57%; 3) țăranii mijlocaşi, 34%; 4) chiaburii; 5) resturile moşierimii, ultimele două pături cuprinzînd 7%[27]. Spre deosebire de Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 1929, în care se prevedea expres lichidarea culacilor, Plenara Partidului Muncitoresc Român fixa ca obiectiv imediat „îngrădirea" chiaburilor, ulterior urmând să se treacă la „desființare[a] completă a exploatării chiabureşti la sate, mobilizând în această luptă întreaga țărănime muncitoare, când condițiile vor fi pregătite"[28]. Rezoluția CC al PCR din 3-5 martie 1949 a devenit, indubitabil, „textul de bază în problema colectivizării (…) cea mai clară declarație a politicii agricole a comunismului român"[29].

Încercarea partidului de a introduce lupta de clasă la sate nu a dat rezultatele scontate, țăranii manifestâdu-şi în diverse feluri solidaritatea lor cu moşierii sau cu țăranii înstăriți[30] şi împărțind simbolic universul sătesc între „noi", comunitatea tradițională, şi „ei," respectiv autoritățile comuniste şi colaboratorii lor, stigmatizați drept „trântori", „împingători", sau „cozi de topor". Mai eficiente au fost însă măsurile de discriminare administrativă şi represiune politică. Cei mai afectați de colectivizare în primii ani au fost țăranii înstăriți, desemnați drept chiaburi, un cuvânt de origine turcă, *chibar*, ce însemna la origine nobil sau om bogat, de vază, dar care în limbajul oficial a ajuns să aibă conotații profund negative. Aceştia erau discriminați de partidul-stat, chiar demonizați de către propaganda regimului. Exemplul cel mai clar de discriminare în rândurile agricultorilor era impozitul agricol, aplicat/perceput „în spiritul luptei de clasă"[31]. În contextul aplicării deciziei PMR de „transformare socialistă a agriculturii" s-au înregistrat numeroase cazuri de confiscare a averii țăranilor înstăriți. Bunăoară, o comisie constituită de conducerea partidului în 1950 evidenția că metoda confiscării unor proprietăți private fusese utilizată de conducerile unor gospodării agricole colective pentru completarea suprafeței de teren a acestora şi pentru asigurarea clădirilor. Măsura fusese inițiată în majoritatea cazurilor de „organele" județene de partid, punerea în practică a dispoziției revenind Comitetelor Provizorii județene, structurilor Ministerului de Interne şi Ministerului de Justiție. Confiscări fuseseră făcute şi din inițiativa Comitetelor Provizorii locale (primăriilor). De cele mai multe ori directivele de confiscare fuseseră trasate în „şedințe de lucru", la care participaseră „organele de partid", Comitetele Provizorii județene, „organele" Ministerului de Interne şi Ministerului de Justiție. În alte situații, sarcinile fuseseră trasate direct Parchetului sau Miliției. Chiar şi din perspectiva comisiei comuniste însărcinate cu verificarea modului de aplicare a acestor măsuri se înregistraseră abuzuri: confiscări de bunuri fără respectarea normelor legale, înscenări care să ofere pretextul pentru arestarea şi încarcerarea țăranilor (de exemplu, introducerea unor arme şi muniții în domiciliile acestora, „găsite" apoi de Securitate), nerespectarea unor sentințe ale Justiției (se confiscaseră până şi obiectele de uz casnic, deşi legea interzicea acest lucru). În urma confiscărilor parțiale unii chiaburi fuseseră transformați în mijlocaşi, dar existaseră şi

[27] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 261.
[28] *Ibidem*, p. 302.
[29] Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 219.
[30] În unele zone, țăranii s-au opus deportării marilor proprietari de pământ, de care erau legați prin numeroase legături economice sau de rudenie, forțând autoritățile să renunțe temporar şi să reia operația de arestare peste câteva zile, la adăpostul nopții. Alteori, comunitatea sătească a sprijinit țăranii declarați chiaburi cu ajutor material sau în muncă pentru a preda cotele oneroase impuse de către stat (vezi Open Society Archive, Budapesta, Fonds 300: Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research, Subfonds 60: Romanian Unit, Series 1: 202 Agriculture, RL 2966/1959, „Persecutions, Illegal arrests, deportations. Source Athens, 68 years old Greek-Romanian refugee-epatriate merchant", f. 2). Vezi, de asemenea, şi Gail Kligman, *Crearea autorității comuniste: luptă de clasă şi colectivizare la Ieud, Maramureş*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 231-257.

[31] ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 161/1949, f. 15.

cazuri în care mijlocaşii fuseseră considerați chiaburi şi li se confiscaseră bunurile. În unele situații sechestrele asigurătoare puse de Parchet fuseseră transformate în confiscări, fără a se aştepta o decizie legală în acest sens. În diverse zone, „organele locale” confiscaseră bunuri fără intervenția Justiției, forțându-i pe chiaburi să părăsească localitățile unde domiciliau sau să facă donații către GAC-uri. Confiscări avuseseră loc şi în comunele unde nu existau gospodării colective[32].

Derularea procesului de colectivizare: etape şi dimensiuni

În România, precum în URSS, definirea strategiei de abordare a procesului de colectivizare a polarizat opțiunile diferitelor facțiuni concurente ale noii elite politice, forțându-le să-şi definească loialitățile şi contribuind astfel la tranşarea luptelor pentru putere în perioada 1952-1953, soldate în cele din urmă cu eliminarea grupului condus de Ana Pauker. Datorită rezistenței dârze a țărănimii la colectivizarea agriculturii, pe de o parte, precum şi a ezitărilor politice de la centru, pe de altă parte, procesul de colectivizare a avut o istorie lungă şi foarte sinuoasă, marcată de ofensive violente dar şi de retrageri tactice sau forțate ale autorităților.

Procesul de colectivizare s-a desfăşurat în două valuri principale, 1949-1953 şi 1953-1962, împărțite la rândul lor în numeroase etape sau stadii[33]. Primul val al „transformării socialiste a agriculturii” (1949-1953), coincide în bună măsură cu perioada în care, în întregul lagăr comunist, exceptând Iugoslavia lui Tito, Moscova a încercat să impună colectivizarea rapidă, în vreme ce liderii locali căutau să implementeze acest proces în mod gradual. Robert Levy identifică cinci stadii distincte ale colectivizăii din România: 1) martie 1949-februarie 1950; 2) februarie-15 iunie 1950; 3) 15 iunie-septembrie 1950; 4) octombrie 1950-ianuarie 1952; şi 5) ianuarie 1952-aprilie 1953), marcate de directive politice contradictorii venite de la Bucureşti, de lupte intestine pentru putere între facțiuni politice rivale în sânul partidului şi de ezitările de a urma în totalitate modelul sovietic de colectivizare[34]. De-a lungul acestui prim val, ezitările autorităților au cauzat progrese forțate, dar şi retrageri dramatice. Manevrele menite să tempereze colectivizarea reprezentau o încercare zadarnică în fața presiunii sovietice. Ele explică însă, alături de rezistența notabilă a țărănimii române, curentele schimbătoare şi măsurile contradictorii din primul val al colectivizării în România. Cel mai semnificativ eveniment politic al primului val a fost eliminarea grupului condus de Ana Pauker din conducerea partidului şi a secției agrare a Comitetului Central, considerat responsabil pentru abuzurile dar şi pentru întârzierea în campania de colectivizare. În 3 iulie 1952, odată cu eliminarea „deviaționiştlor de dreapta”, Gheorghe Gheorghiu-Dej anunța reînceperea luptei deschise împotriva chiaburilor dezlănțuind în toată țara o nouă campanie de arestări şi procese[35].

Satele colectivizate în primul val erau situate, în general, în regiuni în care agricultura suferise profund de pe urma războiului şi a secetei din anii 1945-1946, şi în care țăranii săraci constituiau o masă de manevră foarte vulnerabilă la presiunile administrative ale partidului-stat, mai ales în condițiile dereglării mecanismelor sociale locale prin eliminarea şi deportarea moşierimii. Este însă interesant de semnalat faptul că multe localități în care se înființaseră gospodării agricole de producție încă din 1949 au încheiat procesul de colectivizare numai în anii 1961-1962. Deşi în aceste localități campania de colectivizare înregistrase progrese însemnate, odată cu înregimentarea țăranilor săraci potențialul de colectivizare îşi atinsese

[32] Ibidem, fond CC al PCR – Secția Adinistrativ-Politică, dosar nr. 110/1950, ff. 57-61.
[33] Analiza acestor două valuri se bazează pe Robert Levy, *Primul val al colectivizării: politici centrale şi implementare regională, 1949-1953*, şi Marius Oprea, *„Transformarea socialistă a agriculturii”: asaltul final, 1953-1962*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 66-82, respectiv pp. 83-112.
[34] Robert Levy, *op. cit.*, pp. 66-82.
[35] Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962*, în „Arhivele Totalitarismului”, vol. 1, nr. 1/1993, p. 160.

în fapt limitele, colectivizarea totală fiind posibilă numai prin folosirea forței. O categorie aparte de sate colectivizate în primul val erau cele situate în zone considerate nesigure de către partid, sau în care mişcările de rezistență anticomunstă erau mai puternice, precum în Dobrogea sau Maramureş. În aceste zone, colectivizarea timpurie era o formă de represiune sau chiar de „pedepsire” şi disciplinare a populației locale, existând o corelație directă între intensitatea rezistenței anticomuniste şi violența procesului de colectivizare[36].

Cel de-al doilea val al asaltului final în campania de colectivizare a agriculturii demonstrează supunerea politică totală a elitelor politice din România față de Uniunea Sovietică[37]. Primul stadiu s-a situat între vara anului 1953-decembrie 1955, perioadă denumită „anii stagnării”, deoarece după moarta lui Stalin colectivizarea a fost temperată, punându-se accentul pe consolidarea gospodăriilor deja existente. A doua fază corespunde anului 1956 şi se regăseşte doar la nivelul discursului şi proiectului politic de reluare a colectivizării. Din considerente legate de situația externă – evenimentele din Ungaria în 1956, dar şi posibilitatea declanşării unor mişcări contestatare de amploare în țară – punerea în practică a proiectului s-a amânat. Cel de-al treilea stadiu este cuprins între anii 1957-1962.

În 1957 s-a pregătit reluarea colectivizării cu un experiment local în regiunea Galați, ale cărui rezultate au fost considerate încurajatoare de către conducerea partidului[38]. Procesul a reînceput în forță în regiunea Constanța, unde au fost mobilizați peste 30 000 agitatori de partid (pentru un total de circa 661 000 de locuitori; excluzându-se populația urbană, țăranii deja colectivizați, bătrânii şi copiii, rezultă o proporție de un activist pentru circa trei țărani necolectivizați!), sub conducerea secretarului regional de partid, Vasile Vâlcu[39]. La capătul unei campanii de o violență fără precedent, Constanța avea să fie declarată prima regiune colectivizată din România pe data 7 noiembrie 1957, pentru a coincide cu cea de-a 40-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din 1917, căreia îi era dedicată. Realizată la instigarea consilierilor sovietici, colectivizarea în timp record a Dobrogei făcea parte dintr-un plan general de socializare completă a regiunii Constanța, provincia fiind privită drept un *experiment-pilot* în modernizarea socialistă. „Succesul” său, intens cosmetizat de propaganda oficială, a fost popularizat în numeroase broşuri propagandistice ce exagerau metamorfoza sa miraculoasă din „cea mai înapoiată provincie din țără” în regiunea cu cel mai ridicat standard de viață al populației rurale din România[40]. Exemplul Dobrogei a declanşat o acerbă competiție mimetică între organizațiile regionale de partid pentru înfăptuirea colectivizării. Succesiunea colectivizării regiunilor țării a urmat însă o logică politică, prioritate având zonele multietnice de graniță, precum Dobrogea şi Banatul, cele considerate nesigure din punct de vedere politic, precum Maramureşul, dar şi câmpia Bărăganului, considerată vitală pentru aprovizionarea capitalei. Alte regiuni mai omogene din punct de vedere etnic şi de o importanță economică sau geopolitică mai redusă, precum Suceava, au fost printre ultimele colectivizate. Procesul s-a încheiat oficial în România în martie 1962 – cu trei ani înainte de termenul oficial stabilit de partid –, după 13 ani de acțiuni sistematice împotriva țărănimii. Pe 27-28 aprilie 1962 avea loc la Bucureşti o sesiune extraordinară a Marii Adunări Naționale, unde Gheorghiu-Dej proclama încheierea

---

[36] Vezi Constantin Iordachi, *„Constanța, prima regiune colectivizată”: Specific regional, colectivizare şi propagandă în Dobrogea, 1949-1962. Studiu de caz: Satul Jurilovca, județul Tulcea*; şi Gail Kligman, *Crearea autorității comuniste: luptă de clasă şi colectivizare la Ieud, Maramureş*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 177-209, respectiv 231-257.
[37] Marius Oprea, *op. cit.*, p. 83.
[38] ANIC, dosar nr. 62/1956, Protocol nr. 25 al şedinței Secretariatului CC din 11 iunie 1956, ff. 1-2, apud Marius Oprea, *op. cit.*, pp. 93-97.
[39] „Scânteia”, 19 Octombrie 1957, p. 1.
[40] Constantin Iordachi, *op. cit.*, pp. 177-209.

„transformării socialiste a agriculturii". Formele socialiste de proprietate deţineau 96% din suprafaţa arabilă a ţării şi 93,4% din suprafaţa agricolă[41].

Chiar dacă procesul de colectivizare s-a încheiat oficial în aprilie 1962, anii următori nu au fost lipsiţi de tensiuni în mediul ţărănesc. Bunăoară, într-un *Buletin Informativ Special cu privire la unele manifestări şi acţiuni negative în cadrul gospodăriilor agricole colective*, întocmit de Ministerul Afacerilor Interne la 4 noiembrie 1964, erau trecute în revistă numeroase nemulţumiri ale ţăranilor din agricultura socialistă. Circulase intens zvonul privind producerea unor „schimbări" în sectorul socialist, mulţi ţărani colectivişti exprimându-şi speranţa că GAC-urile se vor destrăma, iar ei îşi vor redobândi pământul, animalele şi atelajele cu care intraseră în colhoz, în vreme ce alţii au crezut că vor primi loturi mai mari de pământ în folosinţă. Toate acestea au dus la apariţia într-o serie de localităţi a unor acţiuni deschise pentru destrămarea GAC-urilor şi a întovărăşilor. Ţăranii erau nemulţumiţi nu doar pentru că le fuseseră confiscate bunurile prin colectivizare, ci şi pentru că ei practic munceau aproape pe gratis în formele socialiste de agricultură. O formă deosebit de răspândită de protest a ţăranilor faţă de mizeria spre care erau împinşi a fost refuzul de a ieşi la lucru, de-a lungul şi de-a latul ţării înregistrându-se veritabile greve agricole, într-o epocă în care noţiunea era utilizată în România doar pentru a desemna realităţile trecutului sau existente în „ţările capitaliste". În acelaşi timp a apărut şi s-a generalizat un fenomen care avea să devină obişnuinţă în deceniile următoare: „furtul" din Gospodăriile Agricole Colective[42], considerat de ţărani ca o formă legitimă de remunerare şi redistribuire a veniturilor acestora, dar criminalizat de regim ca o formă de sabotare a agriculturii socialiste.

Războiul regimului comunist contra ţărănimii: rezistenţă şi represiune

Afectaţi profund şi în masă prin sistemul spoliator al cotelor şi prin colectivizare, ţăranii din România au căutat diverse căi de ieşire din impas, cel mai adesea printr-un complicat sistem de adaptare şi de negociere cu autorităţile locale[43]. Însă au existat şi destule momente în care mase de ţărani s-au pus în mişcare, apărându-şi sau cerându-şi drepturile prin mijloace violente, stârnind îngrijorarea factorilor de decizie de la Bucureşti, oricum puţin (ca să nu spunem deloc) dispuşi să ţină cont de opiniile şi de interesele agricultorilor privaţi.

Impunerile la plata cotelor erau atât de mari în 1949, încât unor ţărani nu li se lăsase decât sămânţa necesară pentru următorul an agricol. Spre exemplu, un ţăran milocaş din comuna Gogoşiţa, judeţul Dolj, care recoltase 3 300 kg de grâu, a rămas cu doar 150 kg de grâu de sămânţă. Astfel de situaţii au fost numeroase în anumite judeţe, în actele PMR fiind nominalizate Hunedoara şi Someş. În unele locuri, pentru a îndeplini planul, autorităţile au mers din casă în casă şi au luat inclusiv seminţele[44]. Pe ansamblul României, recolta de grâu s-a dovedit mai slabă în anul 1949, motiv pentru care autorităţile de la Bucureşti au considerat că baza planului de colectare erau unele judeţe din Banat şi Ardeal. În vederea realizării planului, s-a luat decizia efectuării treierişului la arie, prelevările forţate de cereale putându-se face mult mai uşor şi eficient pentru stat[45]. Cotele exagerate, care practic îi lăsau pe ţărani fără truda lor de peste an, şi impunerea plăţilor către muncitorii de la batoze în bani (fără mare valoare) şi nu în natură, cum era cutuma, aveau să provoace mari răscoale. Pe lângă aceste cauze, nu trebuie să pierdem din vedere că aroganţa activiştilor de partid, lipsa lor de

---

[41] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării şi reorganizarea conducerii agriculturii, prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, 27 aprilie 1962*, Bucureşti, Editura Politică, 1962, p. 5.
[42] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Adinistrativ - Politică, dosar nr. 17/1962, ff. 59-75.
[43] Vezi Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, *passim*.
[44] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 161/1949, ff. 13-14.
[45] Ibidem, f. 10.

considerație pentru oamenii satelor s-a dovedit în diferite locuri a fi scânteia care a declanşat marile mişcări țărăneşti din vara anului 1949[46].

Răscoale țărăneşti s-au produs în anul 1949 în județele Botoşani (comuna Roma)[47], Dorohoi (comunele Vorniceni, Avrămeni, Grămeşti, Dersca, Cândeşti, Brăeşti, Cracalia, Dimăcheni, Havârna, Hilişeu, Mihăileni, Zamostea, Liveni, Adăşeni şi Mitoc)[48], Rădăuți (comunele Calafindeşti, Frătăuții Noi, Rogojeşti, Milişăuți, Văscăuți, Bălcăuți, Negostina, Condeşti, Horodnicul de Sus şi Morjinca, Ruşi)[49], Suceava (Bălăceana şi Stroieşti)[50], Bihor (comunele Cheț, Almaşul Mare, Almaşul Mic, Chenetea, Cociuba Mare, Tăuteu, Bicaciu, Giriş, Girişul Negru, Batăr, Belfir, Coroiu, Ucuriş, Ursad, Craiova (azi Craiva), Susag, Diosig, Arpăşel, Tulca, Talpoş, Suiug, Marginea, Saldabagiul, Barcău, Barba, Bicaciu şi Marțihaza)[51], Arad (comunele Şomoşcheş, Moțiori, Berechiu, Apateu, Şepreuş, Țipar şi Vărşand)[52], Sălaj (zona Zalău)[53], Braşov (comunele Drăguş, Ucea de Sus, Arpaşul de Jos şi Sebeş)[54], Târnava Mare (comunele Zorgheş şi Chijapla)[55], Făgăraş, Turda şi Mureş[56]. Speriate de amploarea răscoalelor, în special a celor din județele Bihor, Arad şi Rădăuți, dar şi de posibilitatea extinderii acestora, autoritățile comuniste au intervenit imediat şi fără milă. Din ordinul expres al forurilor conducătoare, trupele de Securitate, Miliție sau Grăniceri au deschis focul împotriva țăranilor revoltați, înregistrându-se numeroase victime, dar au procedat şi la execuții sumare (16 în județul Bihor şi 12 în județul Arad). De asemenea, sute de persoane au fost arestate, judecate şi condamnate de Tribunalele Militare la pedepse grele. Autoritățile au procedat şi la deportarea familiilor celor ucişi/executați sau închişi, locul de destinație fiind Dobrogea. Conform datelor disponibile, din județele Bihor şi Arad au fost deportate 1 548 de persoane doar în intervalul 3-12 august 1949, iar din județele Rădăuți, Suceava şi Dorohoi aproape 100 de persoane în noaptea de 8/9 august 1949[57]. Ironia sorții, după pacificarea zonelor răsculate, treierişul a fost reluat, ritmul colectărilor intensificându-se[58].

---

46 Vezi Dorin Dobrincu, *Colectivizarea, cote şi revolte țărăneşti în vestul României (1949)*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă", vol. I, 2002, p. 291.

47 ASRI, fond Documentar, dosar nr. 1908, f. 358; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 144/1949, ff. 52-58.

48 ASRI, fond Documentar, dosar nr. 1908, ff. 353-357, 384-386; Ibidem, dosar nr. 7611, vol. 1, ff. 61-74.

49 Ibidem, dosar nr. 1908, ff. 156, 352; ibidem, dosar nr. 4638, ff. 93-102; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 41/1959, f. 4; ibidem, dosar nr. 161/1949, f. 13; AN Suceava, fond Poliția Oraşului Rădăuți, dosar nr. 10/1949, ff. 1, 2-3 bis, 9.

50 Dorin Dobrincu, *Transformarea socialistă a agriculturii, răscoalele țaraneşti şi deportările din nordul Moldovei (1949)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»", vol. XXXIX-XL, 2002-2003, pp. 459-487.

51 ASRI, fond Documentar, dosar nr. 1908, ff. 102-105, 107-108, 111-114, 144-150, 203-206, 240, 306-308; ibidem, dosar nr. 4638, ff. 45-46, 65 bis, 290-292; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 41/1959, ff. 3-4; ibidem, dosar nr. 71/1949, ff. 3-8 bis; ibidem, dosar nr. 176/1949, ff. 1-20; Petru M. Ardelean, *O răscoală țărănească din 1949*, în „Dreptatea", nr. 492, 8-9 noiembrie 1991, p. 3; Steliana Breazu, Eleonora Criste, *Revolta țărănească de la Ucuriş-Bihor din anul 1949*, în *Analele Sighet* 7 – 1999, p. 698.

52 ASRI, dosar nr. 1908, ff. 61-65, 128, 144-150, 158, 170, 200, 270; ibidem, dosar nr. 4638, ff. 19-38, 66-69; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 41/1959, f. 3-4; dosar nr. 71/1949, ff. 8 bis-10.

53 ASRI, dosar nr. 1908, ff. 144-150, 201-202, 209-210.

54 Ibidem, f. 435-436.

55 Ibidem, f. 401.

56 ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 161/1949, f. 11.

57 Ibidem, dosar nr. 71/1949, ff. 22-33, 39-50; Dorin Dobrincu, *Colectivizarea, cote şi revolte țărăneşti…*, pp. 282-318; *Idem*, *Transformarea socialistă a agriculturii, răscoalele țaraneşti…*, pp. 459-487.

58 ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 161/1949, f. 11. În arhivele fostului Comitet Central al Partidului Comunist Român există mai multe fotografii legate de răscoalele din iulie-august 1949 în județele Arad şi Bihor, inclusiv cu țăranii executați şi expuşi apoi în satele lor pentru înspăimântarea localnicilor. De asemenea, în perioada imediat următoare au fost fotografiate lungi coloane de căruțe care transportau grâul în depozitele statului, precum şi țărani cu fețe radioase (încingând chiar hore) în momentul predării cotelor (vezi

Nemulțumirile față de colectări aveau să se mențină în lumea rurală și în anul 1950. Autoritățile au instituit pentru țărani practica plății în natură a tuturor datoriilor (rata de împroprietărire, muncile SMT, uiumul pentru treierat etc.). Însă prețul cerealelor pentru datorii a fost socotit la fel ca prețul grâului pentru colectare, adică deosebit de mic. Aceasta a dus la preluarea de la țărani a unor cantități mari de cereale la un preț scăzut[59]. În unele zone țăranii au încercat să rezolve situația prin depunerea unor contestații în mod individual sau în grup[60]. Situația era dramatică, înregistrându-se în mod oficial numeroase cazuri în care țăranii săraci şi mijlocaşi rămăseseră după predarea cotelor fără nici un bob de grâu[61]. În alte regiuni, în fața inflexibilității autorităților, puțin dispuse să ia în considerare cererile agricultorilor, aveau să izbucnească răscoale. Astfel s-a întâmplat în luna iulie 1950 în partea de sud a țării, în mod deosebit în județele Vlaşca, Ilfov şi Ialomița. Prin numărul localităților atinse şi al țăranilor implicați cele mai importante s-au dovedit revoltele din județul Vlaşca (comunele Ciuperceni, Siliştea, Berceni, Tudor Vladimirescu, Cămineasca, dar ulterior şi Baciu, Udeni, Cosmeşti, Blejeşti, Scurtu, Negreni, Sârbeni, Corbii Mari, Corbii Ciungi, Ghimpați etc.)[62]. În unele localități s-au înregistrat cazuri în care membri ai PMR, ai organizațiilor de masă şi funcționari (preşedinți ai Comitetelor Provizorii/primăriilor, secretari etc.) s-au situat de partea țăranilor răsculați, devenind chiar liderii acestora. Şi de această dată s-a înregistrat tendința extinderii acestei forme de exprimare a nemulțumirii țăranilor[63], tulburările fiind mult mai extinse în satele din România, fapt probat de notele şi sintezele întocmite de birocrația vremii[64]. Aşa cum se procedase în anul precedent în vestul sau nordul țării, şi răscoalele din sudul României au fost reprimate cu duritate[65].

Sectorul socialist a înregistrat o creştere în agricultură în anii 1957-1958, mai ales în forma mai acceptabilă pentru țărani a întovărăşirilor. Regimul nu renunțase însă la ideea colectivizării, pregătindu-se pentru definitivarea procesului, ceea ce avea să ducă la noi violențe în mediul rural. În multe zone ale României au avut loc răscoale țărăneşti. Cele mai ample s-au produs în localitățile Suraia, Răstoaca şi Vadu Roşca, din actualul județ Vrancea, unde s-au înregistrat victime, iar zeci de persoane au fost arestate şi condamnate la ani grei de temniță[66].

Plenara CC al PCR din 26-28 noiembrie 1958 a prevăzut, alături de reluarea industrializării, un ritm accelerat pentru colectivizarea agriculturii[67]. Aşa se şi explică de ce au

---

foto în ibidem, dosar nr. 43/1949, ff. 27-45**)**. Fără îndoială, era vorba de o regizare stângace din partea autorităților.

59 ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 7/1950, f. 50.

60 Ibidem, f. 29.

61 Ibidem, f. 31.

62 ASRI, fond Documentar, dosar nr. 4640, ff. 148-149, 151-159; Ancu Damian, Florentin Breazu, Ion Bălan (editori), *Colectivizarea în Vlaşca, 1949-1950. Documente*, Bucureşti, Editura Vinea, 2002, *passim*.

63 ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 7/1950, ff. 2-3.

64 Ibidem, ff. 1-50. Spre exemplu, o revoltă generalizată s-a produs în 1950, pe aceeaşi temă a colectărilor, în satul Piscuri, comuna Sărdăneşti, județul Gorj. Țăranii s-au luptat cu Miliția şi Securitatea trimise împotriva lor, înregistrându-se victime de ambele părți (ibidem, ff. 42-43; ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7, vol. 13, ff. 3-4).

65 Anghel Gâdea, *Se trage fără avertisment*, în „22”, nr. 36, 11-17 septembrie 1992, p. 10; Maria Stoian-Gărăgăianu, *Clopotele din 7 iulie...*, în „Memoria”, nr. 8, pp. 118-120; Cornel P. Călin, *7 iulie 1950 - răscoala țăranilor din Vlaşca*, în „Memoria”, nr. 8, pp. 120-125; Ion Bălan, *Mişcări țărăneşti în județul Vlaşca. 1949-1950*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 2-3/1996, pp. 59-64; Florentin Breazu, *Pârjolul din Vlaşca*, în „Magazin istoric”, nr. 10, octombrie 1999, pp. 17-21.

66 Vezi Viviana Ioan, *Dreptul la proprietate. Noi nu avem de dat pământ la colectiv*, în „22”, nr. 46, 30 noiembrie 1990, p. 14; Cicerone Ionițoiu, *Subjugarea țărănimii. Revolta din comuna Vadu Roşca*, în *Analele Sighet* 8 – 2000, pp. 309-314; Cătălin Augustin Stoica, *Instituționalizarea partidului-stat şi a proprietății colective în Vadu Roşca şi Năneşti, județul Vrancea*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 445-470.

67 Vezi Marius Oprea, *op. cit.*, pp. 103-104.

crescut mişcările de protest ale celor direct vizați. Revolte țărăneşti au avut loc în județele Cluj (comuna Cuceu), Gorj (comuna Măceşul de Jos), Mehedinți (comunele Ciupercenii Noi şi Calafat), Olt (comunele Dăbuleni şi Vâlcele), Dolj (comunele Cioroiaşi şi Băileşti), Teleorman (comunele Dobroteşti, Negreni şi Tătărăşti) şi Suceava (comuna Drăgoieşti)[68].

Cifrele (cunoscute ale) represiunii în lumea rurală. În contextul relaxării moderate de la începutul anilor '60, Gheorghe Gheorghiu-Dej, ajuns liderul necontestat al PMR, a căutat să scoată în evidență încă o dată că dacă existaseră abuzuri în perioada de început a „construirii" socialismului aceasta se datorase demult înlăturaților Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Spre jumătatea anului 1960, Procuratura a oferit Comitetului Central date statistice privind numărul țăranilor „condamnați pentru diferite infracțiuni în sectorul agricol", în anii 1950-1953, precum şi cifre privind aplicarea decretului nr. 155/4 aprilie 1953, prin care fuseseră grațiați țărani condamnați la pedepse privative de libertate până la 2 ani. Se preciza că faptele fuseseră „folosite în multe cazuri în sensul de a se face presiuni asupra unor țărani în legătură cu transformarea socialistă a agriculturii. În total, în anii 1950-1953 fuseseră condamnați 89 401 țărani pentru neîndeplinirea planului de cultură/însămânțări şi nepredarea cotelor, iar 80 077 pentru infracțiuni încadrate în articolul 183/1949 (nedesmiriştiri, nestropitul pomilor şi viei, nevăruitul pomilor, netransportarea lemnelor, încălcarea circulației băuturilor alcoolice, specula, exercitarea clandestină a meseriilor şi comerțului), la ambele categorii nivelul maxim fiind atins în 1952[69].

Gheorghiu-Dej a folosit în mod public şi selectiv datele extrase de Securitate din arhivele terorii. A făcut-o mai întâi la Moscova, în octombrie 1961, când a expus în fața Congresului al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice o dare de seamă, care avea să fie reluată la Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie-5 decembrie 1961. Dej peciza că peste 80 000 de țărani fuseseră arestați şi trimişi în judecată între anii 1949-1952, cei mai mulți dintre ei "țărani muncitori" (prin aceasta înțelegându-se în epocă categoriile țăranilor săraci şi mijlocaşi). Dintre aceştia, peste 30 000 fuseseră judecați în procese publice[70]. Micul Stalin bucureştean a pus toate aceste victime exlusiv pe seama măsurilor represive luate de troica Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu.

Există însă şi date mai detaliate pentru anumite perioade. Astfel, între 1 septembrie 1948 şi 7 noiembrie 1949 Securitatea reținuse 23 597 de persoane, 10 152 fiind țărani (4 518 mijlocaşi, 2 979 săraci, 2 655 chiaburi)[71]. O notă-raport din 1 decembrie 1961, care privea situația arestărilor făcute de MAI şi procuratură în rândurile țăranilor în anii 1951-1952, menționa 34 738 de persoane: 22 088 erau țărani chiaburi, 7 226 țărani cu gospodărie mijlocie, iar 5 504 țărani cu gospodărie mică. Tot atunci existaseră 438 de procese publice în care fuseseră implicați țărani[72]. Cele mai mari cifre se înregistraseră în regiunile MAI Hunedoara, cu 16 146 de țărani arestați (14 394 chiaburi, 1 254 mijlocaşi şi 498 cu gospodărie mică), Oradea cu 9 760 (2 919 chiaburi, 2 854 mijlocaşi şi 3 987 cu gospodărie mică), Cluj cu 4 025 (1 715 chiaburi, 1 811 mijlocaşi şi 463 cu gospodărie mică) şi Constanța cu 1 484 (1 210 chiaburi, 257 mijlocaşi şi 17 cu gospodărie mică). Cele mai multe regiuni avuseseră mai puțin de 1 000 de arestați. Ultimele locuri reveniseră regiunilor MAI Suceava, cu doar patru

---

[68] Octavian Roske, *op. cit.*, pp. 165-168.
[69] ANIC, fond CC al PCR - Secția Adinistrativ-Politică, dosar nr. 17/1960, ff. 1-4.
[70] „Scânteia", nr. 5.371, 7 decembrie 1961, pp. 1-2. Vezi şi în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, iunie 1961-decembrie 1962*, Bucureşti, Editura Politică, 1962, p. 206.
[71] ASRI, fond Documentar, dosar nr. 9047, vol. 3, f. 43.
[72] Ibidem, dosar nr. 7778, vol. 27, ff. 9-10, 91. Alte date întocmite de MAI, Serviciul "C" [Arhiva], probabil tot în anii 1960, reliefau că în 1951-1952 fuseseră arestate 4 644 de persoane provenind din „mediul țărănesc". Dintre acestea, 38 făcuseră parte din grupuri de rezistență armată, iar 4 606 se evidențiaseră prin „agitație cu caracter duşmănos împotriva transformării socialiste a agriculturii" (1 305 în 1951 şi 3 301 în 1952) (ibidem, vol. 3, ff. 92, 99).

țărani chiaburi reținuți (unul condamnat, iar trei încadrați în colonii de muncă), Ploieşti cu 98 de țărani (65 chiaburi, 28 mijlocaşi şi cinci cu gospodărie mică) şi Bacău cu 99 (55 chiaburi, 32 mijlocaşi şi 12 cu gospodărie mică)[73]. Avalanşa cifrelor represiunii în lumea rurală nu se oprea aici. 4 865 de țărani au fost încadrați în anii 1950-1954 în colonii şi unități de muncă, ei adăugându-li-se altor 17 212 de oameni[74]. Pentru 1 899 de țărani (1 407 foşti legionari, doi foşti țărănişti, doi foşti liberali şi 488 neîncadrați) se fixase „loc de muncă", alături de 1 734 de persoane cu profesii diverse[75]. Dintr-un total de 11.526 de persoane cu domiciliu obligatoriu, 1.643 erau țărani (facem precizarea că aici nu intrau "comunele speciale" din Bărăgan; vezi *infra*)[76].

Colectivizarea a fost folosită nu numai ca o formă principală a luptei de clasă la sate; ea a servit şi ca un instrument de represiune împotriva unor categorii etnice (sârbi, germani) sau religioase (greco-catolici) devenite indezirabile, în special în regiuni de graniță considerate nesigure. Cu riscul de a repeta informații din alte părți ale acestui Raport, amintim că prin decizia nr. 200/1951 au fost dislocate/deportate din zona frontierei cu Iugoslavia (raioanele Sânnicolau Mare, Timişoara, Deta, Reşița, Oravița, Mehadia), precum şi din regiunea Constanța (raioanele Băneasa şi Constanța) 10 099 de familii, totalizând 43 899 de persoane. Acestea aparțineau unui variat spectru etnic: români (mulți dintre ei basarabeni, bucovineni şi macedo-români, refugiați din teritoriile cedate de România, în 1940, Uniunii Sovietice, respectiv Bulgariei), sârbi, germani etc. În privința apartenenței sociale/profesionale, în majoritate erau familii de țărani, preponderant cu o bună situație materială. Întreaga operațiunea a fost coordonată de o comisie a MAI, în fruntea căreia se găsea generalul Gheorghe Pintilie, ministru adjunct în amintitul minister şi şeful Securității[77]. Cu puține bunuri asupra lor, dislocații au fost urcați în camioane şi duşi la cele mai apropiate gări, de unde cu ajutorul trenurilor de vite şi de marfă au fost expediați spre Bărăgan, mai precis în regiunile Bucureşti, Constanța şi Galați, unde s-au constituit 18 comune noi (menționate în documentele Securității drept „comune speciale"): Dropia, Pelicani, Ezerul şi Olaru, în raionul Călăraşi; Măzăreni şi Zagna, în raionul Brăila; Rubla, Schei şi Bumbăcari, în raionul Călmățui; Brateş, în raionul Galați; Salcâmi, Valea Viilor, Răchitoasa, Moila Gâldăului, Lăteşti, în raionul Feteşti; Fundata şi Viişoara, în raionul Slobozia; Dâlga Nouă, în raionul Lehliu. Lăsați practic în câmp liber, deportații au fost nevoiți să depună eforturi deosebite pentru a supraviețui într-un mediu ostil atât din punct de vedere geografic, cât şi social şi politic. Nu întâmplător, Bărăganul a primit denumirea de „Siberie a României"[78].

---

73 Ibidem, vol. 3, ff. 85-86.

74 Ibidem, vol. 27, ff. 83-84.

75 Ibidem, ff. 125-126.

76 Ibidem, f. 127. Un document nedatat, dar realizat cel mai probabil la jumătatea anilor '50, menționa că 166 de țărani avuseseră domiciliu obligatoriu până la cinci ani, unul singur până la şapte ani, iar 150 pe termen nelimitat (Ibidem, f. 128). Pentru informații suplimentare privind dimensiunea represiunii împotriva țărănimii în primii ani ai colectivizării, vezi *Cartea Albă a Securității*, vol. I, *23 August 1944-30 August 1948*; vol. II, *August 1948-Iulie 1958*; vol. III, *1958-1968*. f.l. [Bucureşti]: Serviciul Român de Informații, 1994-1997; Liliana Bocu, *Condamnarea țăranilor - începutul dezastrului. Procese ale Tribunalului Regiunii a III-a Militare Cluj*, în *Analele Sighet* 2 – 1995, pp. 85-89; Dan Cătănuş, Octavian Roske (editori), *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Bucureşti, INST, 2004; Dorin Dobrincu, *Dinamica represiunii comuniste împotriva țărănimii din România (1951-1959)*, în „Arhiva Istorică a României", serie nouă, vol. I, nr. 2, 2004, pp. 253-267; *idem*, *Colectivizarea agriculturii şi represiunea împotriva țărănimii din România (1949-1962)*, în Ruxandra Cesereanu (coordonator), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, pp. 108-125.

77 ASRI, fond Documentar, dosar nr. 7778, vol. 36, ff. 37-38; vol. 27, ff. 81, 89.

78 Ibidem, vol. 36, ff. 37, 55; ibidem, vol. 27, f. 127; Daniel Vighi, Viorel Marineasa, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Timişoara, Editura Marineasa, 1994; Daniel Vighi, Viorel Marineasa, Valentin Sămânță, *Deportarea în Bărăgan, 1951-1956. Destine – Documente – Reportaje*, Timişoara, Editura Mirton, 1996; Smaranda Vultur, *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan (1951-1956)*, Timişoara, Editura Amarcord, 1997; Ion Bălan, *Regimul concentraționar din România, 1945-1964*, Bucureşti, Fundația Academia

Represiunea partidului-stat împotriva ţăranilor era la cote ridicate şi la sfârşitul anilor ’50. Pentru diverse învinuiri, mii de ţărani au fost condamnaţi la diferite termene privative de libertate, dar şi la confiscarea averii, inclusiv a locuinţelor, pentru care familiile lor au fost obligate să plătească chirie. Toate aceste fapte sunt demonstrabile prin numeroasele documente produse chiar de hiperbirocraţia regimului comunist[79].

La 18 martie 1959 se aflau în închisori, condamnaţi sau în anchetă, ori încadraţi în „locuri de muncă” 4 625 de ţărani. Conform apartenenţei politice, 744 fuseseră membri ai Mişcării Legionare, 270 membri ai PNŢ, 167 membri ai PNL, 51 în „alte partide burgheze”, 241 în PCR şi/sau UTC, 3 152 în „diverse”[80]. În lunile următoare datele aveau să sufere uşoare modificări, la 30 mai 1959 găsindu-se în Gulagul românesc 4 928 de ţărani. Din punct de vedere politic, 870 fuseseră legionari, 320 ţărănişti, 219 liberali, 63 în „alte partide burgheze”, 263 în PCR sau UTC, 3.194 cu „diverse” încadrări (2 556 pentru „uneltire contra ordinii de stat şi terorism”, 24 pentru „trădare de patrie şi spionaj”, 339 pentru „omisiune de denunţ şi favorizarea infractorilor”, 36 pentru „sabotaj-diversiune în sectorul industrial-agricol-transporturi”, 223 la „culte şi secte”, 58 pentru „răspândire de manifeste şi deţinere de publicaţii interzise”, 43 pentru „crime contra păcii şi umanităţii”, 177 pentru „furt din avutul obştesc etc.”). Ţăranii reprezentau atunci grupul cel mai important de deţinuţi politici[81]. La 18 august 1959 se găseau în sistemul concentraţionar 5 341 de ţărani „contrarevoluţionari”, 3 686 dintre aceştia fiind condamnaţi, iar 1 655 în prevenţie. Reţinerile pe ani arătau astfel: în 1956, 705 ţărani; în 1957, 1 308; în 1958, 1 829; în 1959, 1 499. Pentru „amnistie şi graţiere” fuseseră propuşi 655 dintre arestaţi, ceilalţi 4 676 urmând să rămână în custodia „organelor” represive[82].

Modelul sovietic şi „devieri locale:” colectivizarea agriculturii româneşti în perspectivă comparată

Procesul de colectivizare implementat în România a emulat modelul sovietic[83]. Deşi forme de colectivizare a agriculturii au fost iniţiate in Rusia Sovietică încă din 1920, politica agrară a generat dezbateri şi conflicte aprinse în sânul partidului bolşevic. În 1929, odată cu asumarea puterii depline, I. V. Stalin a declanşat o campanie furibundă de deculacizare şi colectivizare a agriculturii sovietice. Deculacizarea avea drept scop ruinarea economică şi eliminarea fizică a ţăranilor înstăriţi (denumiţi *culaci*) sau pur şi simplu a celor rezistenţi, prin uciderea sau deportarea lor în centre de muncă forţată, adevarate lagăre de exterminare, plasate în special în Siberia. Colectivizarea agriculturii însemna abolirea proprietăţii private la

---

Civică, 2000, pp. 146-168; Smaranda Vultur, *Deportări în Bărăgan. Limbaj, morală şi moravuri*, în „22”, nr. 814, 11-17 octombrie 2005, pp. 16-18; nr. 814, 11-17 octombrie 2005, p. 15.

[79] Abia la sfârşitul anilor ’50-începutul anilor ’60, când colectivizarea se apropia de punctul final în diferite regiuni, conducerea Partidului Muncitoresc Român a decis restituirea proprietăţilor celor condamnaţi. Vezi în acest sens ANIC, fond CC al PCR - Secţia Organizatorică, dosar nr. 15/1961, ff. 1-213; dosar nr. 16/1961, ff. 1-249; dosar nr. 50/1961, ff. 1-152; dosar nr. 51/1961, ff. 1-154; dosar nr. 52/1961, ff. 1-117; dosar nr. 53/1961, ff. 1-155. Bunăoară, într-un an de zile numai în regiunea Galaţi, prin decretul nr. 79/1960 au fost graţiaţi 112 ţărani (ibidem, dosar nr. 52/1961, ff. 2-21), iar prin decretul nr. 100/1960 încă 10 ţărani (ibidem, ff. 21-22). În aceeaşi regiune, prin decretul nr. 332/1959 mai fuseseră graţiaţi alţi 167 ţărani (ibidem, ff. 23-47).

[80] ASRI, fond Documentar, dosar nr. 7778, vol. 3, f. 162.

[81] Ibidem, ff. 160-161, 165, 168-171.

[82] Ibidem, ff. 154-155, 157.

[83] Pentru studii generale privind colectivizarea în Rusia Sovietică, vezi Moshe Lewin, *Russian Peasants and Soviet Power. A Study of Collectivization*, Evanston, Northwestern University Press, 1968; R. W. Davies, *The Socialist Offensive. The Collectivization of Soviet Agriculture, 1929-1930*, London, Macmillan, 1980; Robert Conquest, *The Harvest of Sorro. Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York, Oxford, 1986; Kentm, Pilimco, 2002 (Ediţia în limba română: *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică şi teroarea prin foamete*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2003); Lynne Viola, *The Best Sons of the Fatherland: Workers in the Vanguard of Soviet Collectivization*, New York, Oxford, 1987; Sheila Fitzpatrick, *Stalin’s Peasants. Resistance and Survival in the Russian Village After Collectivization*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

sate prin naționalizarea pământului şi a inventarului agricol, şi înregimentarea țăranilor în cooperative agricole de producție, ca muncitori zilieri[84]. In 1932-1933, teroarea împotriva țărănimii a atins cote inimaginabile prin înfometarea deliberată a țărănimii ucrainene, soldată cu un număr de victime estimate de unii autori între şase şi zece milioane[85]. Întreaga campanie de colectivizare în Uniunea Sovietică s-a soldat cu peste douăzeci de milioane de victime, la care se adaugă țăranii condamnați la închisoare sau chiar la moarte pentru sabotaj ori furt din gospodăriile colective, pe baza decretului din 1932[86].

După 1945, ca parte a procesului general de sovietizare a Europei Centrale şi de Est, modelul sovietic de colectivizare a fost transferat şi în această regiune. După acapararea puterii de către comunişti, colectivizarea agriculturii a fost un test major al supunerii elitelor comuniste din noile țări-satelit față de Moscova, în delimitarea dependenței lor economice şi a autonomiei lor politice. Dacă procesul de colectivizare în Europa Centrală şi de Est, în general, şi deci şi în România, în particular, a fost, într-adevăr, nu numai instigat, ci şi atent supervizat de la Moscova, ritmul său şi mai ales gradul de colectivizare a agriculturii au fost decise în fapt de elitele politice naționale. Cercetătorul englez Nigel Swain distinge patru mari tipuri de agricultură socialistă în Europa Centrală şi de Est, toate relativ diferite de modelul sovietic: 1) modelul stalinist, care a funcționat în România şi Albania; 2) modelul neo-stalinist, care a funcționat în Cehoslovacia, Bulgaria şi Germania de Est; 3) modelul mixt, care a funționat în Ungaria; 4) modelul colectivizării „incomplete" sau abandonate, care a funcționat în Polonia şi Iugoslavia[87]. În Iugoslavia şi Polonia, colectivizarea agriculturii a fost abandonată în 1953 şi respective 1956, sectorul privat în agricultură coexistând astfel cu sectorul socialist. Deşi creşterea gospodăriilor țărăneşti era îngrădită, totuşi proprietatea privată în lumea rurală a fost *de facto* tolerată de către autorități. În Bulgaria, Cehoslovacia şi Germania de Est, proprietatea privată a țărănimii a fost în cea mai mare parte desființată. Sistemul socialist în agricultură a asigurat însă țăranilor toate beneficiile acordate muncitorilor salariați, în general, inclusiv pensii de bătrânețe. Mai mult, prin diferite strategii, țăranii au putut să cultive loturi mici de pământ în afara gospodăriilor colective, ceea ce le-a asigurat o anumită prosperitate materială, în ciuda crizelor repetate ale agriculturii socialiste.

În Ungaria, regimul a experimentat mai întâi modelul neo-stalinist al agriculturii. După 1968 însă, deşi sectorul socialist rămânea predominant, autoritățile au tolerat proprietatea privată a țăranilor asupra unor loturi mici de pământ, instituind o adevărată diviziune a muncii: gospodăriile țărăneşti se specializaseră în creşterea animalelor, în timp ce sectorul de stat se axa pe producția de cereale pe suprafețe mari. Această economie mixtă, pe de o parte, precum şi autonomia managerială a gospodăriilor colective, pe de altă parte, a generat o agricultură performantă, cu efecte benefice asupra țărănimii maghiare[88].

În România, ca şi în Albania, colectivizarea a fost cvasitotală, cu excepția unor regiuni de munte unde existența gospodăriilor agricole colective era practic imposibilă. Proprietatea privată în agricultură a fost total abolită, cu excepția locurilor de casă şi grădină. Țăranii au fost forțați, prin diverse metode de constrângere, ca şi de lipsa oricărei alternative, să lucreze

---

[84] Robert Conquest, *op. cit.*, p. 4.

[85] Lynne Viola, V.P. Danilov, N.A. Ivmitskij, D. Koslov (eds.), *The War Against the Peasantry, 1927-1930. The Tragedy of the Soviet Countryside*, New Haven, Yale University Press, 2005; Miron Dolot, *Execution by Hunger: The Hidden Holocaust*, New York, Norton, 1985.

[86] Vezi Lynne Viola, *The Campaign to Eliminate the Kulak as a Class, Winter 1929-1930: A Reevaluation of the Legislation*, în „Slavic Review", vol. 45, no. 3, Autumn, 1986, pp. 503-524; John L. Scherer, Michael Jakobson, *The Collectivization of Agriculture and the Soviet Prison Camp System*, în „Europe-Asia Studies", vol. 45, Issue 3, 1993, pp. 533-546.

[87] Nigel Swain, *Rurality in modern societies with a particular focus on the countries in Central and Eastern Europe*, în David Brown, Anna Bandlerova (eds.), *Rural Development in Central and Eastern Europe*, Nitra, Slovak Agricultural University, 2000, pp. 21–34.

[88] Vezi *Idem*, *Collective Farms Which Work?*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985; *Idem*, *Hungary: The Rise and Fall of Feasible Socialism*, London, Verso, 1992.

în sectorul cooperatist sau cel de stat, pentru beneficii minime, cu mult sub remunerația din sectorul industrial, ceea ce a dus, cu puține excepții, la sărăcirea populației rurale. Simptomatic pentru eşecul agriculturii socialiste este faptul că, chiar şi în aceste condiții, producția particulară a țăranilor asigura totuşi o proporție însemnată a consumului alimentar al țării. Însuşi Nicolae Ceauşescu admitea în 1984 că, deşi loturile în folosință ale țăranilor cooperatori şi terenurile necooperativizate reprezentau doar 15% din suprafața agricolă a țării, ele asigurau 49% din efectivele de vaci pe țară, 49% la ovine şi 57% la păsări ouătoare. Nemulțumit de ineficiența sectorului socialist care consuma mai mult decât producea, în ianuarie 1986 Ceauşescu a reinstituit de facto sistemul de rechiziții forțate al anilor 1948-1952, menit să exploateze sistematic puterea de muncă a țărănimii în folosul statului, cerând ca „toți deținătorii de teren agricol să aibă plan de cultură şi de creştere a animalelor", predarea către stat a produselor agricole fiind o „obligație patriotică a fiecărui țăran"[89].

Concluzii

1. *Lunga istorie a colectivizării demonstrează inabilitatea partidului* **–** în fapt, în 1949, o grupare relativ recentă de activişti fanatici dar slab pregătiți ideologic, fără experiență politică, şi dotați cu o cunoaştere superficială a realităților lumii rurale – *de a îngenunchea şi desființa o clasă socială fundamentală a societății româneşti*. Numai eforturile sistematice şi de amploare ale partidului-stat pe parcursul a mai mult de treisprezece ani, precum şi folosirea pe scară largă a unor tehnici de teroare fizică şi psihologică bazate pe trupele de Miliție şi de Securitate, dar şi pe echipe de funcționari, muncitori, proletari agricoli şi cadre ale Armatei, au dus, gradual, la îngenuncherea şi înregimentarea țărănimii, nevoită să treacă de la rezistența activă împotriva regimului la una pasivă. Prin implicațiile sale, *colectivizarea se dovedeşte a fi un fenomen central al instaurării regimului comunist şi nu o simplă anexă a politicii de urbanizare şi industrializare*.

2. *România a implementat, alături de Uniunea Sovietică şi Albania, cea mai radicală campanie de colectivizare din blocul socialist, şi a organizat cea mai centralizată şi etatistă agricultură.* Deşi presiunea sovietică explică decizia de colectivizare, modalitățile, metodele şi gradul de colectivizare au fost decise în mare măsură de liderii politici naționali, mai ales după moartea lui Stalin. Regimul Dej în ansamblul său, în mod special conducerea partidului şi a Secției agrare a Comitetului Central al PMR din anii 1949-1962, apar astfel ca principalii responsabili de implementarea colectivizării forțate în România. Dintre aceştia menționăm pe Gheorghe Gheorghiu-Dej[90], Ana Pauker, Teohari Georgescu, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş, Nicolae Ceauşescu, Eugen Alexe, Janos Fazekas, Vasile Vâlcu, Ion Cozma şi Vintilă Marin, care s-au implicat direct în colectivizare, în aspectele politice şi represive.

Propaganda oficială a regimului Dej a încercat să acrediteze ideea falsă că singurii responsabili de abuzurile săvârşite în campania de colectivizare ar fi fost aripa „cominternistă," „moscovită" sau „antinațională" a partidului, formată din Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Potrivit aceleiaşi propagande, aripa „națională" sau „patriotică" a partidului, în frunte cu Dej, ar fi corectat aceste abuzuri şi ar fi adoptat o cale de mijloc, graduală şi moderată în procesul de colectivizare, în acord cu interesele populației. Studii recente de istorie politică au respins însă ca nefondată împărțirea elitelor comuniste în două

[89] Nicolae Ceauşescu, *Cuvântare la Consfătuirea de lucru privind activitatea în agricultură, dezvoltarea mai puternică a producției vegetale şi animale în gospodăriile personale ale membrilor cooperatori şi ale producătorilor particulari, 17 ianuarie 1984*, Bucureşti, Editura Politică, 1984, pp. 6, 8, *apud* Octavian Roske, *Colectivizarea şi mecanismul colectărilor: istorii paralele…*, p. 130.

[90] Cinismul lui Gheorghiu-Dej, lipsa lui de considerație față de oameni sunt binecunoscute. Țăranii au simțit şi ei din plin, alături de ceilalți cetățeni ai României, aceste „calități" ale liderului de la Bucureşti. Cu puțin timp înainte de încheierea colectivizării agriculturii, Dej s-a adresat unui grup de țărani moldoveni cu cuvintele: "De moarte şi de colhoz nu puteți scăpa" (Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 2000, p. 109).

tabere politice omogene („moscovită” versus „națională”) în funcție de originea etnică a membrilor lor şi de relația acestora cu Moscova, evidențiind o amalgamare a elitelor cu mult mai complexă. Mai mult, documentele campaniei de colectivizare arată că gruparea Pauker – deşi declarată singura vinovată de abuzurile colectivizării de către propaganda lui Gheorghiu-Dej – se pronunțase împotriva colectivizării forțate şi imediate[91], un plan susținut şi apoi realizat chiar de grupul Dej, ce se autoproclama „național”. Gruparea Pauker a fost eliminată în 1952, dar campania violentă de colectivizare avea să fie reluată în anul 1957 şi continuată până la impunerea cvasitotală a sistemului, în 1962.

3. *Colectivizarea agriculturii româneşti a avut efecte profunde şi de durată pentru societatea românească, care se fac din plin simțite şi în perioada postcomunistă*. Deşi avea ca scop declarat modernizarea agriculturii româneşti, colectivizarea nu a condus, în decursul anilor, la „recuperarea decalajelor” nici în raport cu celelalte state europene, nici măcar în comparație cu cele socialiste. Mai presus de toate, cu puținele excepții ale unor gospodării colective model, precum cea de la Sântana, județul Arad[92], ea nu a adus țăranilor colectivizați bunăstarea materială promisă, ci – din contra – a condus la înfometarea lor, mai ales în condițiile crizei economice generalizate de la sfârşitul anilor 1980, când în unele zone țăranii erau nevoiți să-şi procure unele alimente de strictă necesitate de la oraş.

Bazată pe o concepție mecanicistă şi anacronică despre modernizare, colectivizarea agriculturii a bulversat însă lumea rurală, a afectat-o din toate punctele de vedere. În ciuda propagandei comuniste în favoarea colectivizării, nostalgia după vechile proprietăți private a fost o realitate a lumii rurale în timpul comunismului. Desființarea colectivelor şi restituirea proprietăților agrare după 1989 au fost cel mai probabil, în pofida aplicării haotice, selective şi chiar discriminatorii, singurele soluții de ieşire dintr-un sistem deopotrivă ineficient şi lipsit de etică. Chiar dacă nu au scăpat de subdezvoltare, țăranii au beneficiat de o reparație mai mult decât simbolică. Una dintre puținele de care au avut parte vreodată.

---

[91] În 1951, atunci când procesul colectivizării era deja în al treilea an de aplicare, Pauker, care răspundea de această problemă pe linie PMR, recunoştea că „s-au făcut, după cum se ştie, gospodării [agricole colective] fără consimțământul țăranilor, prin siluirea în unele locuri sălbatecă a voinței țăranilor, mergând chiar până la spânzurarea de brațe, la amenințarea cu arestări şi alte chestiuni de acestea”. Ea îşi manifesta însă convingerea că „drumul nostru nu este altul decât colectivizarea țărănimii. Drum socialist nu există altul. Pot să existe forme diferite, însă țelul este acesta: colectivizarea țărănimii. Există termene diferite, mai încet sau mai repede, dar acolo trebuie să ajungem” (ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 61/1951, ff. 6-7). Pentru atitudinea Anei Pauker față de colectivizare, vezi pe larg şi Robert Levy, *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley, University of California Press, 2000 (Ediția în limba română: *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, Iaşi, Editura Polirom, 2002).

[92] Vezi Călin Goina, *„Ce poți face azi nu lăsa pe mâine”: cazul colhozului model „Viață Nouă”*, Sântana, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *op. cit.*, pp. 368-392.

Criza economică a anilor 1980. Chestiunea penuriei

În anii 1980, România comunistă a trecut printr-una dintre cele mai severe crize economice din istoria sa. Cauzele acestei crize au fost multiple. Pe de-o parte, sâmburii crizei erau conținuți în însăşi logica sistemului său politic şi economic. Economiile socialiste au fost sugestiv denumite „economii de penurie”[1]. Ca tip particular de sisteme redistributive [2], economiile comuniste vizau acumularea de resurse (inclusiv mijloace de producție) la Centru, ce urmau a fi apoi redistribuite populației pe criterii strict politice. Acumularea cu orice preț a resurselor la Centru se baza, printre altele, pe planificarea centralizată şi minuțioasă a tuturor activităților economice, deşi „Centrul nici nu avea capacitățile logistice de a planifica *totul* şi nici mijloacele de a controla măsura în care sarcinile de plan erau îndeplinite”[3]. În plus, regimurile comuniste din Europa Centrală şi de Est (printre alte regimuri „frățeşti”) îşi propuseseră drept obiectiv reducerea decalajelor economice dintre aceste țări şi „Vest” (țările capitaliste). Tributari vizuinii leniniste, pentru liderii comunişti est-europeni principala (dacă nu singura) cale de reducere a acestor decalaje era industrializarea masivă şi cu orice sacrificii a acestor țări. Acest lucru s-a tradus (mai ales în România) prin neglijarea deliberată a nevoilor de consum ale populației. Din această cauză, unii analişti ai regimurilor comuniste le definesc drept „dictaturi asupra nevoilor”[4]. Acumularea de resurse în mâinile Centrului, planificarea excesivă şi aberantă, alături de politicile de industrializare extensivă au condus la apariția penuriei la o serie largă de bunuri în toate țările comuniste din Centrul şi Estul Europei şi în fosta Uniune Sovietică.

Alături de logica sistemului redistributiv, criza economică a țărilor comuniste a fost declanşată şi de o serie de factori exogeni, cum a fost de pildă criza economică globală de la începutul anilor 1970 (criza petrolului din 1973). Curând după această criză, în încercarea de a-şi continua politicile de dezvoltare economică (prin industrializare), regimurile comuniste din Centrul şi Estul Europei au apelat la credite externe, furnizate îndeosebi de țările arabe. Se pare că apelul la aceste credite a fost masiv şi s-a făcut aproape fără discernământ, astfel că multe țări socialiste s-au trezit prinse în capcana ratei dobânzilor. Unele regimuri comuniste (Polonia şi Ungaria) au direcționat o parte din aceste împrumuturi externe pentru a acoperi nevoile de consum ale populației. De asemenea, în anii 1980, în încercarea de a atenua efectele crizei economice, Polonia şi mai ales Ungaria au acceptat şi încurajat existența legală a unui sector economic privat ori a aşa-numitei „economii secundare”[5].

---

[1] János Kornai, *Economics of Shortages*, Amsterdam, North-Holland Publishing Co., 1980. Vezi de asemenea, lucrarea aceluiaşi Kornai, *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Princeton, Princeton University Press, 1992.

[2] Pentru o analiză clasică a sistemelor redistributive, vezi lucrarea lui Karl Polanyi *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston, [1944] 1957.

[3] Katherine Verdery, *What Was Socialism, and What Comes Next?*, Princeton, Princeton University Press, 1996, p. 20.

[4] Ferenc Fehér, Agnes Heller, György Márkus, *Dictatorship over Needs. An Analysis of Soviet Societies*, Basil Blackwell, New York, 1983.

[5] În unele lucrări, sintagma „economie secundară” este folosită pentru a face referire la activități economice ilegale, care țin uneori de speculă şi piața neagră, subsumate uneori conceptului de „economie informală”. În aceste pagini, „economia secundară” are sensul consacrat în studiile asupra economiilor comuniste şi se referă la acele activități economice private care erau tolerate ori acceptate *legal* de regimurile socialiste (a se vedea la acest punct Martha Lampland, *Pigs, Party Secretaries, and Private Lives in Hungary*, în „American Ethnologist”, 1991, no. 3, pp. 459-479; Akós Róna-Tas, *The Great Surprise of the Small Transformation. The Demise of Communism and the Rise of the Private Sector in Hungary*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1997. Şi în România au existat încercări de reformă prin intermediul economiei secundare; inițiate în anii 1960, acestea au fost însă abandonate în anii 1970 după care sectorul privat a fost redus la dimensiuni insignifiante; vezi la acest punct şi studiul semnat de Horst Brezinski, Paul Petersen, *The Second Economy in Romania*, în Maria Łoś (ed.), *The Second Economy in Marxist States*, London, Macmillan Press, 1990, pp. 69-84.

România sub Ceauşescu a urmat însă o altă cale, care a adâncit şi mai mult dimesiunile crizei. Astfel, împrumuturile externe au fost în principal direcționate către continuarea industrializării extensive (şi îndeosebi către dezvoltarea industriei grele), într-o perioadă în care economia mondială (mai ales cea capitalistă) punea accent pe restructurare, flexibilizare, dezvoltarea serviciilor şi în special a tehnologiei informațiilor. Dezvoltarea industriei grele s-a făcut, evident, în detrimentul nevoilor de consum ale populației. Ceea ce însă a dat o lovitură năucitoare nivelului de trai în România deceniilor opt şi nouă a fost decizia aberantă a lui Ceauşescu de a plăti integral şi într-un interval de timp scurt datoria externă a țării.

Plata datoriei externe s-a făcut cu sacrificii uriaşe din partea populației, care a trebuit să îndure şi să facă față unor serii repetate şi îndelungate de lipsuri în ceea ce priveşte aprovizionarea cu alimente, bunuri de larg consum şi accesul la diverse servicii. Astfel, în 1981 conducerea de partid a decis raționalizarea pâinii, a laptelui, zahărului, a cărnii şi a produselor din carne. În paralel, se impune un program de „alimentație rațională", în care „sub pretextul că populația mănâncă prea mult, că se consumă prea multe calorii, s-au fixat cantitățile alocate anual cetățenilor pentru perioada 1982-1985"[6].. Ulterior, „rațiile individuale anuale prevăzute inițial în *programul ştiințific de alimentație* au scăzut, astfel încât ele să nu depăseaşcă 2800-3000 de calorii zilnic"[7].

Din ianuarie 1982 s-a început limitarea distribuirii energiei electrice către populație; până la căderea regimului comunist în 1989, livrarea curentul electric către populație se oprea de câteva ori pe zi, fără niciun program ori logică aparente şi fără anunțarea prealabilă a consumatorilor casnici. Simultan, cetățenii erau îndemnați să economisească energia electrică prin scoaterea din funcțiune pe timpul iernii a frigiderelor, prin neutilizarea maşinilor de spălat şi a altor bunuri electrocasnice sau prin nefolosirea ascensoarelor[8]. Furnizarea energiei termice către consumatorii casnici a fost de asemenea supusă raționalizării, fapt ce a avut consecințe dramatice – dacă nu chiar letale – asupra stării de sănătate a populației. Benzina şi motorina au fost şi ele raționalizate şi, în încercarea de a limita şi mai mult consumul acestora, regimul a procedat la restricționarea dreptului de circulație al vehiculelor proprietate personală în zilele de duminică. În acelaşi timp, în mass media aveau loc campanii periodice prin intermediul cărora se aducea la cunoştința publicului existența unor cazuri de neglijență şi risipă a energiei electrice, a apei menajere sau a combustibililor[9]. De asemenea, „presa de partid transmite[a] apleuri repetate către țărani de a înlocui munca mecanică prin cea manuală, prin înlocuirea camioanelor şi tractoarelor cu căruțe trase de cai"[10].

Aşa cum am menționat anterior, lipsa unor bunuri şi servicii era caracteristică multor țări ale lagărului socialist. În România anilor 1980, *penuria de bunuri şi servicii a luat forme mult mai severe decât în alte țări „surori"*. Bunăoară, produse alimentare de bază precum pâinea, uleiul şi zahărul erau „raționalizate" şi – în teorie – puteau fi obținute numai pe baza unor cartele individuale sau familiale. În practică, însă, deținerea unor cartele nu garanta în niciun fel că produsele astfel „raționalizate" puteau fi şi procurate. Adeseori, achiziționarea produselor „pe cartelă" era un proces extrem de anevoios, cetățenii fiind nevoiți să stea ore în şir la cozi pentru a obține bunuri care, teroetic, le erau garantate de către autorităti prin cartele. Chestiunea era şi mai dramatică – şi degradantă – în cazul locuitorilor din mediul rural (şi mai ales în cazul țăranilor cooperatori) care se confruntau cu şi mai mari dificultăți decît orăşenii în a-şi procura ulei, zahăr sau chiar pâine.

---

[6] Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 290.
[7] *Ibidem*.
[8] Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics, and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, Frances Pinter Publishers, 1985, p. 118.
[9] *Ibidem.*
[10] Vlad Georgescu, *op. cit*, p. 310.

Carnea şi produsele din carne erau de asemenea raționalizate şi cu toate acestea erau foarte greu de procurat. Bunăoară, înainte de căderea regimului, autoritățile hotărâseră că în Bucureşti, salamul se va vinde numai pe baza buletinului de identitate care atesta calitatea de rezident al Capitalei. Mai mult, fiecare rezident legal al Bucureştiului putea cumpăra, după ore bune de stat la o coadă, maxim 200 de grame de salam. (Pentru o cantitate mai mare, se stătea de mai multe ori la coadă). Crescătorilor de animale din mediul rural le era interzis să îşi sacrifice viţeii pentru consumul propriu sau pentru vânzare; în general, creşterea animalelor şi sacrificarea lor pentru autoconsum sau pentru piață erau strict reglementate. Ouăle, orezul, făina, laptele şi produsele din lapte făceau şi ele parte din lista produselor care erau de multe ori inaccesibile populației. Unele dintre aceste produse (carnea şi produsele din carne, caşcavalul, brânza) erau folosite ca „monedă" pentru a obține alte produse, pentru a avea acces la unele servicii sau pentru a obține diverse favoruri de la superiorii ierarhici ori de la alți indivizi. Lista bunurilor greu accesibile mai cuprindea şi hârtia igenică, medicamente şi vată medicinală, detergentul sau săpunul. (Trebuie notat că planificarea în regimul Ceauşescu ajunsese până la a specifica în documente oficiale că „igiena unui locuitor al țării se poate rezolva cu 1,9 kilograme de săpun anual"[11]).

Pentru a-şi procura astfel de bunuri, mulți dintre cetățenii României erau prinşi într-un păianjeniş de relații sociale denumite generic „pile". Acesta erau echivalentul a ceea ce în Uniunea Sovietică era desemenat drept „blat" – „modalitați de a obține sau aranja ceva pe baza relațiilor personale"[12]. Atât de omniprezente erau „pilele" în viața românilor, încât aceştia ajunseseră să glumească cu amărăciune spunând că acronimul PCR se referă de fapt la „Pile, Cunoştințe şi Relații". Cunoştințele şi relațiile erau, spuneam, necesare pentru obține diverse bunuri „rare" în comunism precum carnea sau produsele din carne, ouă, ulei, zahăr, benzină, cafea etc.

Aceste rețele sociale aveau o compoziție extrem de eterogenă; „pilele" ori „relațiile" legau indivizi între care existau diferențe importante de clasă ori statut social (măcelari şi profesori universitari, vânzători la „Alimentara" şi ingineri, cercetători ştiințifici şi vînzători la „Aprozar" (magazine de legume şi fructe), şefi de depozite de combustibili şi medici etc). Cultivarea unor relații privilegiate cu vânzătorii (de la macelărie, pâine, „aprozar", şefi de depozite de combustibili) ilustrează una dintre caracteristicile „pieții" din sistemele economice socialiste. Dacă, pe piața capitalistă, cumpărătorul este actorul principal, pe piața socialistă, vânzătorul este cel care dictează. În comunism, spune Kornai, avem de-a face cu o competiție acerbă între cumpărători, care se luptă între ei pentru a intra în grațiile vânzătorului; în comunism, „cumpărătorul încearcă sa-l flateze pe vânzător pentru a-i câştiga favorurile"[13].

Ceea ce se tranzacționa prin „pile" sau „relații" era *accesul* la unele *bunuri* şi – extrem de important – la alte *servicii* (asistență medicală de calitate, avorturi, bilete în stațiuni, meditații pentru elevi etc) sau *favoruri* (înscrierea copiilor la şcoli „bune", promovarea examenelor, amânarea stagiului militar, transferuri de la un loc de muncă la altul, avansarea în carieră etc). Ca şi în Uniunea Sovietică unde, se spunea că „blatul este mai puternic decât Stalin", în România, pilele jucau un rol crucial nu doar pentru supraviețuirea indivizilor, ci pentru însăşi funcționarea sistemului. „Relațiile" pe care directorii de întreprinderi le aveau unii cu alții sau cu superiorii ierarhici din ministere îi ajutau să obțină materiile prime şi investițiile necesare pentru a face sarcinilor absurde ale planului cincinal[14]. Deşi „pilele, cunoştințele şi relațiile" implicau uneori aspecte ilegale, ca tip de relații sociale „pilele" nu

---

[11] *Ibidem*, p. 290.

[12] Alena Ledeneva, *Russia's Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange,* Cambridge, Cambridge University Press, 1998, p. 12.

[13] János Kornai, *The Socialist System. The Political Economy of Communism, ed. cit.,* 248.

[14] Katherine Verdery, *What Was Socialism, and What Comes Next?, ed. cit.*, p. 21

sunt integral reductibile la fenomene precum mita, corupția, relațiile de tip clientelar sau clientelismul de partid[15]. „Pilele" în Romania sau „blatul" în Uniunea Sovietică sunt *relații sociale a căror existență s-a datorat unui sistem economic caracterizat de lipsuri cronice şi a unui sistem politic care privilegia (implicit sau explicit) anumite categorii sociale în defavoarea altora*[16].

Întorcându-ne la chestiunea bunurilor „rare" din comunism, pe lângă produse de bază precum pâinea, zahărul, uleiul, ouăle, laptele, carnea, exista şi o serie de alte bunuri care făceau obiectul fascinației şi dorinței intense a populației, cum ar fi cafeaua, portocalele, bananele, ciocolata, bomboanele „cubaneze", guma de mestecat, băuturile răcoritoare Pepsi ori Coca Cola, țigările „bune" (i.e., de import), blugii, pantofii sport adidas, băuturile spirtoase (coniacul şi whiskey-ul), combinele muzicale, radiocasetofoanele, videorecorderele, casetele audio şi video, discuri cu muzică, reviste (Pif, Rahan, Bravo), cataloage de modă (Neckermann sau Quelle), deodorante (Fa sau Rexona erau cele mai populare brand-uri), parfumuri .

Unele dintre aceste bunuri puteau fi achiziționate din magazine speciale, cu plata în valută, denumite „Shop". Acestea erau însă accesibile numai cetățenilor străini sau cetățenilor români care dețineau legal valută (le fusese trimisă de rude din străinătate sau o dețineau întrucât lucraseră peste hotare). Majoritatea românilor îşi procurau însă astfel de bunuri de pe piață neagră sau prin intermediul „pachetelor" trimise de rudele şi prietenii plecați „definitiv" peste hotare. Bunurile de import aveau o viață aparte în România anilor 1980. Bunăoară, țigările „bune" erau păstrate pentru a fi fumate la ocazii speciale (nunți, botezuri, alte reuniuni). Cele mai căutate ori „bune" țigări erau Kent, urmate de Marlboro, Dunhill, Salem, Vikend (din fosta Iugoslavie), BT (Bulgarian Tobacco), țigările albaneze Apollonia şi DS (denumite informal, „Drumul Spitalului"). De foarte mult ori, țigările „bune" (Kent, în special) erau modalitatea preferată ori curentă de a recompensa serviciile unui medic sau reprezentau monedă de schimb pentru obținerea unor alte bunuri şi favoruri.

De asemenea, a avea blugi, adidaşi sau a fuma țigări „bune" erau de multe ori indicatori de status. În unele cazuri, sticlele de băutură străină, golite de conținutul original şi reumplute apoi cu ceai, ori pachetele de țigări străine – goale sau nu – erau expuse cu mândrie în vitrina din sufragerie, alături de nelipsitele bibelouri, mileuri şi poze de familie. Cutiile goale de „bere străină" sau de băuturi răcoritoare erau folosite ca recipiente pentru cafea sau ca suporturi pentru colecția de pixuri sau stilouri[17]. Până şi banalele brichete de plastic aveau o viață aparte şi mult mai îndelungată decât în țările lor de origine (în Vest): după golirea lor, brichetele erau reumplute cu gaz în ateliere speciale, care erau parte a unei micii industrii de reparare şi umplere a brichetelor.

Aşadar, anii 1980 în România comunistă au fost anii unei severe crize economice şi politice. Aşa cum am menționat anterior, criza economică (manifestată prin lipsuri cronice de bunuri şi servicii) a afectat toate țările lagărului socialist în acceaşi perioadă. Şi la acest punct însă România a constituit o excepție prin dimensiunile impresionante şi efectele dramatice ale

[15] Pentru o analiză clasică a relațiilor clientelare, vezi S. N. Eisenstadt, Luis Roniger, *Patrons, Clients and Friends. Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Societies*, Cambridge, London, Cambridge University Pres, 1984; pentru analiza clientelismului de partid, vezi Andrew G. Walder, *Communist Neo-Traditionalism. Work and Authority in Chinese Industry*, Berkeley, University of California Press, 1986; pentru o discuție scurtă asupra distincției dintre relații clientelare, clientelism de partid şi „pile", vezi Cătălin Augustin Stoica, *Instituționalizarea Partidului-Stat si a Proprietății Colective în Vadu Roşca şi Năneşti*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (coord.), *Țărănimea şi Puterea. Colectivizarea Agriculturii în Romania, 1949-1962*, Iaşi, Editura Polirom, 2005 p. 467, nota 55.

[16] Alena Ledeneva, *op. cit.*, p. 37.

[17] Liviu Chelcea, *The Culture of Shortage During State-Socialism. Consumption Practices in a Romanian Village in the 1980s* , în „Cultural Studies", 16 (1) 2002, pp. 16-43.

crizei asupra populației. *Extrema severitate a crizei economice din România socialistă a fost rezultatul deciziilor aberante ale lui Ceaușescu şi conducerii de partid de a continua cu politica de industrializarea extensivă şi de a plăti integral şi în timp cît mai scurt datoriile externe ale țării.*

Astfel, cetățenii României socialiste care, în teorie, trăiau într-una dintre cele mai prospere şi faste perioade din istoria acestei țări, în practică erau nevoiți să depună eforturi însemnate pentru a supraviețui. Alimente de bază (pâinea, zahărul, uleiul, ouăle, laptele, carnea) deveniseră bunuri *rare*, în ciuda măsurilor de raționalizare instituite de regim. Importurile de bunuri de consum şi de alte produse, precum medicamentele au fost drastic reduse. Populația şi nu mamuții industriali a fost cea care a trebuit să suporte cu stoicism „raționalizările" la capitolul energie electrică, termică sau combustibilii. Efectele acestor lipsuri şi privațiuni au fost însemnate, mai ales în ceea ce priveşte starea de sănătate a populației (subnutriție, [re]apariția și proliferarea unor boli specifice țărilor sărace/perioade istorice anterioare etc). Mai mult, prin politica sa din anii 1980, regimul Ceauşescu a renunțat se pare chiar la una din mult trâmbițatele funcții ale statului comunist, cea socială. Alienarea față de regim şi nemulțumirea populară au înregistrat în această perioadă de criză cote îngrijorătoare, pe care Ceauşescu, prea prins în propriile-i fantasme ideologice, le-a ignorat până în fatidica zi de 22 decembrie 1989.

Regimul comunist şi cultele religioase

Studierea raporturilor dintre Biserică şi Stat în perioada postbelică şi a dimensiunilor represiunii îndreptate împotriva clerului este o întreprindere dificilă, având în vedere numeroasele obstacole cu care se confruntă cercetătorul în tentativa de a ajunge la documentele relevante. În general, arhivele ecleziastice au rămas inaccesibile pentru istoricii de rând, iar Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte s-a deschis abia recent pentru un număr mai semnificativ de cercetători.

Însă pentru a surprinde cadrul în care au evoluat Bisericile din România după 1945 este aproape obligatorie şi analiza izvoarelor edite, mai ales a principalelor acte normative care au reglementat organizarea şi funcționarea cultelor religioase. Multe din abuzurile îndreptate împotriva clerului au avut o bază legală, iar represiunea a fost în unele cazuri facilitată de modificarea componenței adunărilor ecleziastice, operată în urma schimbării legilor adoptate în perioada interbelică.

Bazându-ne pe documente din Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte (ASSC), care înmagazinează o bună parte din rezultatele muncii împuterniciților, regulamente şi o parte din caracterizările acestor funcționari, interviuri cu persoane care au funcționat în aparatul Ministerului, am încercat să oferim o imagine de ansamblu a mecanismului de funcționare a acestui departament şi să construim profilul împuternicitului de culte în relația sa cu cultele religioase. La începutul anilor 1950 se structurează acest profil al funcției, reacția cultelor față de această intruziune începe să prindă contur, mecanismele de negociere, de răspuns şi de protecție se manifestă. Pe lângă o posibilă caracterizare a potențialului candidat pentru o astfel de funcție în aparatul administrativ al statului (cu exemple ale activității de control, supraveghere, autoritate impusă, pedepsire), am zăbovit şi asupra atribuțiilor împuternicitului şi a răspunsului cultelor religioase.

Modificarea legislației privitoare la cler

Într-o primă fază, aceea de tranziție către un regim totalitar (1944-1948), fie că a fost vorba de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Emil Bodnăraş, Petru Groza, Petre Constantinescu-Iaşi, cu toții au avut un rol însemnat în numirea şi ascensiunea unor responsabili cu politica religioasă, prelați, conducători de asociații preoțeşti şi a altor elemente supuse sau percepute ca docile. Însă simpla numire în aceste demnități administrative şi ecleziastice a unor persoane de încredere n-ar fi putut contribui la subordonarea Bisericii dacă nu ar fi fost însoțită, începând chiar din momentul martie 1945, de un întreg eşafodaj legislativ care să servească interesele conducerii PCR în domeniul relațiilor dintre stat şi culte. Încă din toamna anului 1944, în contextul declanşării artificiale a unei crize politice, sub pretextul epurării instituțiilor de fascişti, s-a ajuns la adoptarea unor acte normative de epurare prin care se înființau comisii de verificare a instituțiilor ecleziastice (clericii diferitelor culte erau asimilați funcționarilor, fiind salarizați de la bugetul de stat).

La 8 octombrie 1944 a intrat în vigoare Legea nr. 486 privitoare la purificarea administrațiilor publice, prin care funcționarii statului puteau fi licențiați din serviciu în cazul în care au avut o atitudine abuzivă ori o ținută nedemnă, s-au pus sub orice formă în slujba unor interese străine şi au militat în vreo organizație politică sau paramilitară: legionară, fascistă sau hitleristă, sau au servit scopurile unor organizații dictatoriale[1]. În baza legilor 486 şi 594 din 1944, privitoare la purificarea administrației publice, au fost licențiați din serviciu mai mulți preoți şi teologi, dar presa comunistă a continuat campaniile de demascare, nemulțumită de ritmul epurării.

[1] „Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXII, nr. 233, duminică, 8 octombrie 1944, p. 6559.

Chiar şi părintele Gala Galaction era inclus în tabelele cu scriitorii români care ar fi capitulat în faţa fascismului[2]. Aceste atacuri nu au împiedicat deloc conducerea comunistă să accepte ulterior în fruntea organizaţiilor din FND, în special Uniunea Patrioţilor şi Uniunea Preoţilor Democraţi din România, mai mulţi clerici legionari în frunte cu Constantin Burducea şi Valerian Zaharia, şi chiar pe Gala Galaction. Aceşti clerici, la fel ca şi ceilalţi *tovarăşi de drum*, având un trecut compromiţător, erau şantajabili şi predispuşi la obedienţă şi „reeducare" în variantă comunistă. Propensiunea către „reeducare" a fost stimulată după cucerirea puterii politice de către comunişti şi aliaţii lor, la 6 martie 1945, când, între altele, s-a modificat şi s-a înăsprit legislaţia privind curăţierea aparatului de stat. Decretul-lege pentru purificarea administraţiilor publice lărgea categoriile de funcţionari şi salariaţi care puteau fi îndepărtaţi din serviciu, încurajând premisele multor abuzuri, şi stabilea internarea în lagăre speciale a celor culpabili[3]. În lagărul de la Caracal au ajuns în primăvara anului 1945 şi numeroşi clerici[4], însă la puţin timp mulţi dintre ei au fost eliberaţi într-un context în care guvernanţii comunişti solicitau, prin Ministerul Cultelor, „colaborarea necondiţionată" a Bisericii în procesul de „democratizare" şi netezeau această apropiere avantajoasă prin acte de clemenţă, inclusiv prin iertări de pedeapsă şi anulări condiţionate ale unor decizii de epurare. Cu toate acestea, în anii 1945-1947 consultările dintre ierarhia ortodoxă şi Ministerul Cultelor în probleme de revizuire a legislaţiei bisericeşti nu s-au desfăşurat în cele mai bune condiţii, vădind mefienţa prelaţilor faţă de interlocutorii care se transformaseră în instrumente în mâna Partidului Comunist.

Pe de altă parte, nu puţini dintre cei pasibili de epurare au devenit *surse* pentru noile servicii secrete puse în slujba PCR, iar în notele lor informative s-au dovedit chiar sfătuitori malefici ai puterii. O astfel de sursă sugera autorităţilor alegerea în cât mai multe demnităţi ecleziastice a unor arhierei de încredere care să modifice componenţa „reacţionară" a Sinodului. Ulterior, s-a acţionat pentru infiltrarea în Adunările eparhiale şi în Congresul Naţional Bisericesc a unor susţinători ai guvernului procomunist, precum şi pentru impunerea unor legi de pensionare şi punere în retragere a membrilor înaltului cler şi de modificare a organizării Bisericii Ortodoxe, care au şi fost promulgate la 30 mai 1947[5]. Primul act normativ îl viza în mod special pe IPS Irineu Mihălcescu şi era edictat pe fondul ascensiunii spectaculoase a arhiereului Justinian, fostul preot de ţară Ioan Marina, către demnitatea ecleziastică cea mai înaltă. De altfel, acesta din urmă avea să ajungă patriarh peste un an, după decesele *suspecte* ale lui Nicodim Munteanu şi Irineu Mihălcescu[6]. Cea de-a doua lege înlocuia principiul democratic de alegere a adunărilor eparhiale, prin votul tuturor bărbaţilor ortodocşi majori, cu „cooptarea" controlată politic[7].

Între 1945-1947 Statutul de organizare a BOR a fost şi un fel de scut ce a ferit Biserica Ortodoxă de imixtiunile brutale ale puterii procomuniste în alegerea ierarhilor şi în structurarea corporaţiilor bisericeşti. Tocmai din acest motiv, începând din 1948, un obiectiv important al Ministerului Cultelor a fost înlocuirea vechilor statute de organizare ale cultelor religioase, precum şi abrogarea Legii Cultelor din 1928. În prima parte a anului 1948 s-au

---

[2] *Ce au făcut scriitorii români în timpul războiului*, în „Scânteia", anul I, nr. 16, vineri, 6 octombrie 1944, p. 2.
[3] *România. Viaţa politică în documente 1945*, culegere de documente întocmită de Tudor Bucur, Marin Radu Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Silvia Popovici, Ioan Scurtu, Natalia Tampa, Bucureşti, Arhivele Statului, 1994, pp. 230-231.
[4] Onisifor Ghibu, el însuşi deţinut la Caracal, a identificat 57 de preoţi ortodocşi; Onisifor Ghibu, *Ziar de lagăr. Caracal, 1945*, ediţie îngrijită de Romeo Dăscălescu şi Octavian Ghibu, cuvânt înainte de Romeo Dăscălescu, tabel cronologic, postfaţă şi note de Octavian Ghibu, Bucureşti, Editura Albatros, 1991.
[5] „Monitorul Oficial", partea I-A, anul CXV, nr. 121, vineri 30 martie 1947, pp. 4324-4326.
[6] Cicerone Ioniţoiu, *Persecuţia Bisericii*, Freiburg, Consiliul Naţional, 1983, p. 18; *idem*, *Preoţi cu crucea-n frunte*, în „Altarul Banatului", nr. 1-3, 1996, p. 82; Sergiu Grossu, *Calvarul României creştine*, traducere din limba franceză de Mioara Izverna, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Vremea, 2006, p. 201.
[7] „Monitorul Oficial", partea I-A, anul CXV, nr. 121, vineri 30 martie 1947, pp. 4325-4326; Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, pp. 138-139.

adus câteva amendamente la această lege care stabileau atribuțiile Prezidiumului RPR; în plus, jurământul prelaților era făcut față de noua „republică populară”. La 2 martie 1948, Legea Cultelor era iarăşi modificată, iar noul art. 18 prevedea că „toate cultele sunt datoare a face servicii religioase atât la solemnitățile naționale prevăzute prin legi sau jurnale ale Consiliului de Miniştri, cât şi la cele ocazionale, comunicate prin Ministerul Cultelor”; atât arhiereii, cât şi preoții erau obligați ca, la intrarea în funcțiune, să jure „a fi credincioşi poporului şi de a apăra RPR împotriva duşmanilor din afară şi dinăuntru”[8]. În timp ce prelații greco-catolici şi-au manifestat fățiş reticențele, locțiitorul de patriarh, Justinian Marina, nu a avut obiecții față de textul legii modificate.

Decretul nr. 177 din 4 august 1948, în fapt noua lege a cultelor, împrumuta formulări şi concepte din legislația sovietică. În noul act normativ se renunța la un principiu fundamental al legii pentru regimul general al cultelor din 1928, acela că „statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate şi protecție, întrucât exercițiul lor nu atinge ordinea publică, bunele moravuri şi legile sale de organizare”[9]. În schimb, Decretul nr. 177 pleca de la prezumția de vinovăție a tuturor cultelor, căci, deşi garanta formal libertatea de conştiință şi libertatea religioasă pe tot cuprinsul RPR, stipula la art. 6 următoarele: „cultele religioase sunt libere să se organizeze şi pot funcționa liber dacă practicile şi ritualul lor nu sunt contrare Constituției, securității sau ordinii publice şi bunelor moravuri”[10]. Astfel, prin noul decret, statul prelua în întregime conducerea problemelor ecleziastice[11], iar Ministerul Cultelor era mai mult decât un for de supraveghere şi control. Începând din momentul adoptării acestui act normativ, fişele pe care organele de securitate le întocmeau clericilor cuprindeau şi rubrica *atitudinea față de legea cultelor din 4 august 1948*. Preoții şi cântăreții bisericeşti care erau semnalați cu manifestări „antidemocratice” erau fie suspendați, fie scoşi din funcțiune.

Legea Cultelor a fost completată de Decretul nr. 178 pentru organizarea Ministerului Cultelor, edictat tot la 4 august 1948. Actul normativ proclama Ministerul Cultelor drept „serviciu public prin care statul îşi exercită dreptul de supraveghere şi control pentru a garanta folosința şi exercițiul libertății conştiinței şi libertății religioase”. Legea de organizare a Ministerului Cultelor enumera şi atribuțiile Departamentului, între acestea: supravegherea şi controlul asupra tuturor cultelor religioase şi asupra aşezămintelor lor, dreptul de a avea *delegați speciali* pe lângă organele centrale sau pe lângă instituțiile şi aşezămintele cultelor religioase, precum şi dreptul de a suspenda sau anula orice hotărâri sau măsuri de ordin administrativ-bisericesc, cultural, educativ, filantropic sau fundațional, care ar contraveni statutelor de organizare ale cultului sau actelor de fundație, ordinii publice, legilor de administrație şi siguranță generală a statului, cu privire la asociațiile sau fundațiile de drept privat[12]. Acest act normativ a fost înlocuit în februarie 1949 cu o altă lege de organizare, care nu a adus însă modificări esențiale.

Mecanisme de opresiune şi control. Împuternicitul de culte

Împuterniciții pentru culte din teritoriu[13] apar în legea de organizare a Ministerului Cultelor cu denumirea de „delegați speciali”. Începând cu a doua jumătate a anului 1948, aceşti funcționari, la fel ca şi ceilalți angajați, nu mai depind atât de ministrul titular al departamentului sau de primul ministru, cât de conducerea PMR, de Comitetul Central al

---

[8] „Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXVI, nr. 51, marți 2 martie 1948, p. 1902.

[9] *Biserica noastră şi cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul legei cultelor*, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 2000, p. 427.

[10] „Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXVI, nr. 178, miercuri 4 august 1948, p. 6392.

[11] Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, traducere din limba engleză de Ion Stanciu, București, Editura Litera, 1994, p. 212.

[12] „Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXVI, nr. 178, miercuri 4 august 1948, p. 6396.

[13] Câteva amănunte privind atribuțiile împuterniciților, vezi la Adrian Nicolae Petcu, *Ministerul Cultelor și slujitorii altarului în anii „democrației populare”*, în „Pro Memoria”, nr. 3/2004, p. 317.

Partidului. Procesul-verbal al şedinţei Secretariatului CC al PMR din 25 noiembrie 1948 indică destul de clar noua subordonare, căci în discursul său Gh. Gheorghiu-Dej propunea formarea *pe linie de partid*, la Ministerul Cultelor, a unui organ care să se ocupe zi de zi de manifestările din sânul clerului şi să aibă permanent legătura cu Secretariatul. „În fiecare judeţ să fie cineva care să ştie ce se întâmplă în biserici şi să poată informa partidul" – conchidea Dej[14]. Ministerul Cultelor era subordonat CC al PMR, mai precis Secţiei Administrativ-Politice[15], iar primul ministru Petru Groza avea să joace mai degrabă un rol secundar în planificarea poziţiei regimului faţă de diferitele culte.

În conversaţii despre perioada comunistă cu preoţi, pastori, funcţionari ai bisericii sau chiar credincioşi apropiaţi de administraţia parohiilor de care aparţineau, apare frecvent figura împuternicitului de culte. Personajul este în centrul majorităţii situaţiilor conflictuale pe care parohia sau deserventul de culte[16] le-a experimentat. Pentru unii figura împuternicitului este strict legată de pedepsirea lor, pentru alţii – de şicanele inevitabile prin care a trecut un *deservent de culte* în perioada comunistă. Împuternicitul nu e un simplu funcţionar comunist, ci un individ cu o autoritate extinsă asupra domeniului pe care-l administrează, cel al cultelor. Concept transferat din experienţa sovietică în cadrul politicii de supraveghere şi control asupra cultelor religioase, împuternicitul este în ambele cazuri ultima verigă a legăturii dintre statul comunist şi cultele religioase, personajul responsabil cu implementarea politicii guvernului, primul, şi în majoritatea cazurilor singurul reprezentant al statului, cu care deserventul îşi „negociază" poziţia[17]. Intervenţia acestuia, deseori brutală, în viaţa cultului se bazează pe un set de regulamente şi de libertăţi pe care acest funcţionar le primeşte direct de la centru, de la ministerul specializat şi, în multe cazuri, de la Securitate, al cărei subordonat chiar este în dese rânduri. Şocul pe care, putem presupune, l-a avut această intervenţie agresivă a statului în viaţa cultului, se manifestă în cele mai variate forme şi se păstrează până la finalul perioadei comuniste.

Deţinerea controlului. Atunci când descrie regimul comunist, Djilas vorbeşte despre câteva dintre paradoxurile sale. În general venirea la putere a unei clase, strat de societate sau partid este considerată ca evenimentul final ce rezultă din formarea şi dezvoltarea acestui grup. În cazul instaurării regimului comunist, această clasă a fost formată abia după schimbarea regimului[18]. Din această situaţie paradoxală rezultă multe din problemele pe care le întâmpină autorităţile în perioada de început. Lipsa aparatului birocratic şi a specialiştior fideli cerinţelor noului regim şi dogmei impuse de acesta, specialişti care să realizeze tranziţia de la un sistem la celălalt, face ca, într-o primă fază, acesta să fie funcţional doar cu ajutorul forţei şi, mai rar, al compromisului.

Pentru rezolvarea situaţiei cultelor funcţionează la nivel central un Minister care, conform acestui paradox al instaurarii regimului comunist, este servit de un aparat tehnic (funcţionari, inspectori) moştenit dintr-o perioadă anterioară sau de un personal care funcţionează după un model anterior. Ministerul angrena în 1956, când a fost restructurat şi transformat în Departament al Cultelor în cadrul Ministerului de Interne, 342 de posturi, avea 4 direcţii şi 10 servicii. Dintre cei 342 de angajaţi, 198 erau inspectori teritoriali

---

[14] *Stenogramele şedinţelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, *1948*, ediţie întocmită de: Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, George Mocanu, studiu introductiv de Ioan Scurtu, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2002, p. 386.

[15] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 78/1953, f. 24.

[16] Denumirea din actele oficiale dată preoţilor, pastorilor, personalului clerical.

[17] Pentru o privire evaluativă asupra mecanismului de funcţionare a relaţiei dintre stat si Biserică şi a rolului pe care împuternicitul (inspectorul de culte) îl are în spaţiul sovietic, vezi Tatiana A. Chumachenko, *Church and state in Soviet Russia. Russian Orthodoxy from World War II to the Khrushchev years*, New York, M.E. Sharpe, 2002.

[18] Milovan Djilas, *The New Class. An Analysis of the Communist System*, London, Thames and Hudson, 1957, p. 38.

(împuterniciți). După restructurări repetate, în 1968, Departamentul rămăsese cu 185 posturi, din care 73 de inspectori teritoriali, iar după 1970 cu 136 posturi, dintre care 42 de inspectori teritoriali[19]. Reducerea înseamnă în cazul Ministerului/Departamentului Cultelor nu doar eficientizarea muncii acestora şi rutinizarea activității lor, ci şi împărțirea de atribuții cu Securitatea.

Până la formarea cadrelor proprii de către noul regim Ministerul va funcționa cu specialişti selectați dintre cei aparținând regimului trecut. Se poate presupune că mecanismul de selectare implică o grijă sporită datorată şi sensibilității subiectului pe care acest departament îl are în subordonare. În general sunt preferați între asociații Ministerului nu atât fideli ai regimului, într-un fel sau altul, ci persoane care, prin trecutul lor, puteau fi şantajate. Între aceşti asociați se află de exemplu personalități ale Bisericii implicate în mişcarea legionară (Liviu Stan, Valerian Zaharia, Iustin Moisescu), foşti greco-catolici care aspirau la funcții (Roman Nemeş), deservenți ai unor culte de etnii diferite de cea a majorității credincioşilor – rotația între saşi şi maghiari pentru cultele reformate etc. Aceştia au un statut de tehnocrat şi rareori putere decizională care, în majoritatea cazurilor, rămâne la cadre comuniste[20].

Organizarea acestei instituții a statului este piramidală şi se extinde, odată cu stabilizarea regimului, până la un nivel local din ce în ce mai mic. La baza acestui mecanism stă aşa numitul „împuternicit de culte”, preluat după modelul sovietic, asigurând practic legătura între stat şi culte la nivel local. Prin împuternicit politica şi cerințele statului ajung în teritoriu la deserventul obişnuit şi tot prin el se obțin informările despre activitatea cultelor pe baza cărora se trece la alcătuirea sau reformularea politicii regimului şi informările care asigură controlul cultelor la nivel de teritoriu. Împuternicitul de culte este un personaj ce reprezintă statul comunist şi care recurge la imixtiuni frecvente în viața cultelor pe care le supraveghează şi controlează. Activitatea sa se centrează pe transmiterea cerințelor şi regulamentelor centrului, dar şi pe supravegherea implementării lor. Este cel care culege informațiile statistice pentru centru, cel care este chemat ca mediator în conflictele dintre culte, cel ce pedepseşte sau recompensează sau cel care propune pedeapsa sau recompensa pentru nivelul ierarhic superior. Impactul pe care l-a avut în viața cultelor din Romania comunistă a fost extrem. De la pozițiile oficiale ale Bisericilor împotriva aparatului împuternicitului şi până la plângerile individuale ale deservenților de culte avem reacții care vorbesc despre tensiunile existente între cele două părți.

În distribuția împuterniciților întâlnim o ierarhie clar stabilită. Îi găsim astfel pe împuterniciți ataşați fiecărei administrații regionale şi raionale. În cadrul acestei administrații împuternicitul nu este integrat, el raportându-se direct la centru – Ministerul Cultelor. Există cazuri când aceşti funcționari intră în conflict cu organele locale tocmai din cauza acestei dualități administrative şi a ieşirii lor de sub controlul administrației locale. Într-o primă fază de tranziție, care se extinde până în 1952, în această activitate cu un anumit specific sunt angrenate persoane care într-un fel altul sunt legate de viața cultelor (foşti preoți, clerici caterisiți, studenți la Teologie, chiar şi preoți care odată cu încetarea mandatului lor se întorc în rândul deservenților[21]).

Documentele de arhivă surprind înlocuirea primei generații de împuterniciți, în special a celor regionali, care coordonează activitatea împuterniciților raionali. În general, persoanele care au ocupat inițial aceste posturi erau legate într-un fel sau altul cu Biserica, în multe cazuri având probabil chiar o pregătire teologică sau o încadrare în rândul deservenților de cult. În

---

[19] ASSC, fond Departamentul Cultelor - Atribuții, 1970, nepaginat.

[20] Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1992, pp. 150-155.

[21] Vezi Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice 1945-1947*, vol. I, ediție îngrijită de Alina Tudor Pavelescu, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2004.

locul lor sunt aduse cadre comuniste, ataşate regimului, dar cu o pregătire care le permite nu doar să impună deservenților şi ierarhiei directive de la centru, ci şi să analizeze anumite situații, să discearnă importanța acestora, să rezolve multe dintre ele fără a apela la ajutorul Ministerului sau al administrației locale, să decidă asupra posibilității aplicării unei directive centrale. În cadrul acțiunii de cenzură a cărților necorespunzătoare din bibliotecile eparhiilor, împuternicitul regional Eugen Giurgiu din Cluj sesizează într-o informare din 1952 exagerarea Ministerului în aplicarea unei măsuri care nu era privită cu ochi buni de cler: „e vorba de ridicat un număr foarte mare de cărți (…) [şi astfel] s-a amânat puțin această chestiune [ridicarea cărților interzise], pentru ca între timp să se constate că la mijloc e probabil vorba de o greşală cu ocazia întocmirii listei cu cărțile necorespunzătoare la Ministerul nostru, întrucât multe din aceste cărți sunt pur şi simplu numai cărți de rugăciuni, iar altele au fost aprobate pentru imprimare chiar de actuala conducere a Inspectoratului Presei din Cluj. Rog să binevoiți a dispune, dacă e cazul să fie revizuită lista ce mi s-a trimis, pentru a nu se comite o eventuală greşală. Episcopului reformat înca nu i s-a comunicat nimic din precauțiune. Rog deci instrucțiuni”[22].

Astfel de cazuri sunt frecvente. Ministerul ajunge chiar să recomande o încercare de rezolvare pe plan local a problemelor care pot să apară ca urmare a cererilor sale. Astfel, multe dintre problemele cu care se confrunta Ministerul veneau din tentativele eşuate de rezolvare la nivel de împuternicit regional. Însă acum persoana care deține funcția de împuternicit regional începe să fie investită cu autoritate. Dacă într-o fază inițială împuternicitul era ales din rândul funcționarilor cultului şi funcția sa era de a administra autoritatea statului fără a o deține – impunerea sa în această funcție fiind un rezultat direct al nevoii de a avea o persoană care cunoaşte cultele pe care le supraveghează din interior şi, mai mult, o persoană şantajabilă care, la rândul său, să poată şantaja în faza următoare –, împuterniciții la nivel regional sunt specialişti, cadre comuniste fidele unei dogme comuniste, fapt care îi situează în opoziție cu universul religios pe care au datoria de a-l controla. Aceasta situație este una ideală, însă, şi puține persoane reuşesc să funcționeze pe un astfel de raționament.

Din analiza unor varii documente, precum şi a contextului politic putem doar presupune motivațiile unei astfel de translații de la un tip de împuternicit la altul. În primul rând, în 1952 se încheie o perioadă de formare a cadrelor comuniste, a noului aparat administrativ al regimului, un interval agitat în plan politic, când are loc şi o verificare a fidelității funcționarilor față de grupul care rămâne la putere. Această situație se verifică doar la un nivel înalt al aparatului administrativ al Ministerului Cultelor. Există o explicație ce ține şi de „bucătăria” Ministerului. Nevoia de a înzestra aparatul funcționăresc cu autoritate rezidă din pierderea controlului asupra activității cultelor la nivel teritorial. În primul rând în cazul rezolvării problemei greco-catolice, în strictă relație cu problema romano-catolică, o problemă a contestării şi opoziției față de stat, exprimată din subterane, apoi în cazul cultelor neoprotestante, fără conducere centrală care să poată fi controlată şi trasă la răspundere pentru disfuncțiunile din teritoriu. Se mai adaugă problemele din teritoriu în relația cu Biserica Ortodoxă Română, care impun prezența unui funcționar al statului capabil de a exercita autoritate.

Trecerea de la un tip de împuternicit la altul, relevată în documente de arhivă se face deseori fără multe pregătiri prealabile. Ministerul impune ca funcționarea postului să nu sufere din cauza acestei tranziții, însă inevitabil există situații în care preluarea funcțiilor de către noile cadre necesită un efort consistent, existând numeroase sincope atât în relația cu cultele administrate, cât şi cu centrul decizional. În relatarea împuternicitului Regiunii Autonome Maghiare apare descrierea unui astfel de program la preluarea funcției:

[22] ASSC, fond Direcția Studii, dosar 72/1952, vol. 2, f. 20; adrese, referate, diverse situații cu privire la bibliotecile din cuprinsul unor eparhii din țară.

„netrimiterea imediată a procesului verbal de şedință nu se datoreşte neglijenței, ci faptului că am fost supraaglomerat cu lucrări şi, de altfel, este primul proces-verbal pe care l-am întocmit după ocuparea acestui post şi ieşirea din instructaj. Eu am nevoie de un timp mai lung pentru întocmirea unei asemenea lucrări, căci sunt scos din producție, care învăț doar acum munca de birou. (…) Pentru a nu întarzia cu lucrările, în fiecare zi lucrez de dimineața de la ora *8 până seara la ora 22* şi îmi dau tot interesul şi, în consecință, nu este just ca să fiu în continuu amenințat cu sancționări disciplinare, ci să fiu ajutat în muncă, pentru a putea face față întocmai"[23].

Descrierea este importantă şi pentru că arată nivelul controlului practicat de centru asupra cadrelor din teritoriu şi modalitățile prin care acestea sunt sancționate în cazul în care performanțele lor sunt sub aşteptările şi cerințele Ministerului.

În cazul împuterniciților raionali, procesul de selecție nu este revelat de documentele de arhivă. Se poate observa însă un anume tip de funcționar cu educație sumară, care este un executant al cererilor venite de la centru. Răspunsul lui la solicitările funcției este în majoritatea cazurilor filtrat în informările trimise la centru de către împuternicitul regional, superiorul direct. Este însă interesant că, în executarea cererilor venite de la centru, împuternicitul raional nu ezită să implice destul de des organele statului – în special miliția – şi să uzeze de forță, impunându-se în fața credincioşilor şi deserveņtilor de culte. Este de presupus că multe dintre aceste acte de violență rămân nesancționate de centru pentru că rămân necunoscute. Împuternicitul este deci mai puțin un negociator, cum se întâmpla deseori până la această dată şi mai mult un funcționar care impune, de multe ori prin forță, cerințele venite de la centru. Odată învestit cu autoritate, reprezentantul Ministerului poate să o folosească şi pentru uz personal. Există multe cazuri de corupție în rândul funcționarilor la nivel local, dar şi central. Sunt cazuri de vânzări de funcții ierarhice[24], se ajunge la o coabitare între victimă şi torționar prin rodarea unui sistem de beneficii (mese la mănăstiri, daruri în bani sau în natură pentru mici servicii oferite – scrisoare de bună purtare pentru a-ți înscrie copilul la facultate etc)[25].

Un alt criteriu în selecția împuterniciților este cel etnic. Supravegherea cultelor, în Transilvania în special, ține nu doar de anumite cunoştinte teologice, de administrare şi organizare a Bisericii, ci şi de etnia credincioşilor. Astfel, în regiunile cu majoritate etnică maghiară sau germană, împuterniciții provin din etnia respectivă sau cunosc limba respectivă. Criteriul lingvistic produce numeroase situații-limită. O perioadă semnificativă de timp rapoartele care vin de la împuterniciții de etnie maghiară sunt practic ininteligibile persoanelor de la Minister. Pe marginea rapoartelor informative, cel care citeşte documentul se întreabă constant ce mesaj a vrut să transmită respectivul împuternicit. În alte cazuri, în special la anumite reuniuni ale cultelor ce au credincioşi de origine germană, există constrângeri lingvistice care îl împiedică pe împuternicit să perceapă mesajul discuțiilor.

Atribuțiile de control. Inițial în relația pe care statul a avut-o cu Biserica au apărut trei tipuri de rezolvare a problemei cultelor şi a religiei. Acestea sunt descrise într-un studiu al Direcției de Studii din Ministerul Cultelor despre problema monahismului. Făcând un transfer, aceasta politică a statului în cazul monahismului ortodox şi romano-catolic se pliază pe poziția pe care autoritățile au avut-o în rezolvarea relației cu cultele religioase. Documentul prezintă cele trei posibilități pe care le are statul în rezolvarea problemei monahale şi, extinzând, asupra problemei cultelor religioase în general. Specialistul care redactează acest

---

[23] Ibidem, dosar 86/1954, vol. 13/a, f. 4; raport de activitate, Kolozsvari Tiberiu.
[24] Vezi cazul inspectorului Gheorghe Nenciu, director în Departamentul Culte, care, în 1977, a fost învinuit de facilitarea obținerii funcției de arhiereu vicar în cazul călugărului Nicolae Vasile Veniamin, contra sumei de 100 000 de lei. După ce o comisie de anchetă l-a găsit vinovat, Gheorghe Nenciu a fost exclus din partid şi concediat de la Minister; ibidem, fond Gheorghe Nenciu, 1977, nepaginat.
[25] Interviu cu Gheorghe David (31 ianuarie 2006), realizat de Anca Şincan.

document de politică a statului este extrem de realist în legătură cu posibilitățile pe care le are statul. Este familiar cu situația sovietică şi astfel oferă nu doar propunerile, ci şi o scurtă caracterizare a gradului de implementare.

Astfel, statul comunist are la dispoziție opțiunea unei coabitări cu fenomenul monastic, non-intervenția în chestiunea mănăstirilor lăsând rezolvarea potențialelor probleme în seama timpului. Odată cu modernizarea statului, misticismul şi, într-un final, religia ar dispărea pe cale naturală. Aceasta primă opțiune nu este niciodată luată în serios. Cei care concep astfel de propuneri nu sunt nişte idealişti şi iau în considerare un model sovietic preexistent. O altă opțiune, radicală, este cea a desființării acestor lăcaşuri de cult, a interzicerii practicării cultului, dar care nu este luată serios în considerare din cauza extremismului său şi opoziției pe care o astfel de măsură a statului ar putea-o trezi în rândul populației. Rămâne astfel soluția infiltrării în interiorul cultului şi a subminării acestuia, a îngrădirii prin regulamente care să fie transformate în obligații ce să ducă, în opinia celui care propune soluția, la o descreştere treptată a influenței religiei în instanța ei instituțională în societatea care pe parcurs ar fi educată după principii opuse celor religioase[26]. Este un principiu intervenționist care îmbina compromisul (acceptarea funcționarii cultelor religioase) cu o permanentă imixtiune în activitatea, organizarea şi funcționarea cultului respectiv.

Există astfel, urmând acest principiu, câteva categorii de probleme asupra cărora Ministerul Cultelor, prin împuterniciți, îşi îndreaptă activitatea de supraveghere şi control. Una dintre cele mai vizibile este problema prozelitismului, cu variantele sale – misionarismul şi catehizarea. Asupra ei se stăruie şi datorită faptului că este o activitate constantă a cultelor religioase şi, dacă o reacțiune politică este uşor de înăbuşit şi pedepsit, o astfel de acțiune din partea cultelor, mascată în activitatea obişnuită a cultului şi făcută la nivelul întregii țări, este aproape imposibil de urmărit. Împuternicitul de culte trebuie să fie atent ce este considerat un serviciu divin comun şi ce poate fi etichetat ca prozelitism. Articolul 2 din Legea Cultelor se referă strict la această activitate: „Ura confesională manifestată prin acte, care stânjenesc liberul exercițiu al unui cult religios recunoscut, constituie un delict care se pedepseşte conform legii”[27]. În fapt, prin această reglementare se încearcă nu protejarea de acțiunile prozelite ale altor culte, de „furtul de credincioşi”, ci îngrădirea unei acțiuni care duce direct la mărirea numărului de credincioşi.

Cea mai importantă acțiune „prozelită” era însă dusă de statul comunist care dorea scoaterea *cetățenilor* de sub influența religiei, indiferent sub ce formă se afla aceasta. Chiar şi prozelitismul care există este în mare parte controlat şi în unele cazuri chiar orchestrat de către stat. Una din cele mai mari acțiuni prozelite a fost „revenirea greco-catolicilor” la Biserica Ortodoxă, acțiune aflată direct sub organizarea şi autoritatea statului. Un alt exemplu îl reprezintă cazul neoprotestant. Recunoaşterea celor patru Biserici neoprotestante de către statul comunist poate fi încadrată în această acțiune de a controla numărul de credincioşi. Permițând cultelor neoprotestante să existe în limitele legii statul comunist îşi asigura un permanent element de şantaj pentru cultele tradiționale.

În fapt, aceste două acțiuni prin care statul intervine brutal în viața cultelor se soldează cu extrem de multe probleme pentru administrația Ministerului Cultelor. De la sfârşitul lui 1948 se intentifică supravegherea acțiunilor încadrate sub titulatura de prozelitism. Cultele vizate sunt în special cel romano-catolic şi cele neoprotestante. Supravegherea Bisericii Romano-Catolice decurgea din acțiunea constantă a slujitorilor acestei Biserici de a integra credincioşii greco-catolici care refuzau să „revină” la Biserica Ortodoxă. Împuterniciții erau rugați să monitorizeze constant localitățile unde exista populație care aparținuse Bisericii Greco-Catolice. Credincioşii erau urmăriți la ce biserică participă la serviciul religios, dacă au

---

[26] ASSC, fond Direcția Studii, dosar 85/1951, vol. 11, f. 178; Originea şi dezvoltarea monahismului. Monahismul în țara noastră, trecut istoric al vieții monahale.
[27] „Monitorul Oficial”, partea I-A, nr. 178, 4 august 1948.

contacte cu foşti preoţi greco-catolici nereveniţi sau cu preoţi romano-catolici. Împuterniciţilor li se cereau statistici cuprinzătoare despre vârsta, starea socială, meseria, atitudinea faţă de noul regim, date care să ofere Ministerului o imagine globală a fenomenului. Unele informaţii surprind o realitate greco-catolică pe care discursul oficial al Bisericii Ortodoxe Române şi al Ministerului o ascund permanent. Astfel, într-un document referitor la problema greco-catolică se menţionează că: „dacă, la început, acţiunea nereveniţilor părea că se limitează la cercuri restrânse de intelectuali sau în genere, de mici burghezi, în urmă s-a constatat că ea s-a extins, prinzând din ce în ce mai mult şi mediul rural. În unele localităţi, paralel cu frecventarea bisericii romano-catolice, se semnalează şi reacţiunea unor asociaţii religioase şi practicarea unor rituri tipic catolice (marianele, rozariul), atât în rândul credincioşilor vârstnici, cât şi în rândurile tineretului. Din materialul cules de pe teren rezultă că asemenea orientare spre romano-catolicism, în loc de a se reduce, este în plină creştere, fiind privită cu multă îngrijorare de toate elementele reacţionare din clasele răsturnate indiferent de credinţa lor religioasă”[28].

Intervenţia Ministerului se bazează pe aceste informaţii din teren. În 1953 împuterniciţii primesc în însărcinare supravegherea şi controlul Bisericii Romano-Catolice, aflată până atunci sub monitorizarea directă a centrului[29]. Se considera că „datorită antrenării împuterniciţilor în această problemă, Ministerul are acum posibilitatea să cunoască mai bine care sunt problemele mai grave, ce mijloace folosesc elementele duşmănoase, care le sunt punctele de sprijin la diferite parohii etc. În această privinţă împuterniciţii vor reuşi să restrângă toate acestea”[30].

În cazul neoprotestanţilor situaţia se prezintă diferit. Activitatea acestor culte se centrează pe prozelitism. Numărul lor este nesemnificativ la sfârşitul anilor 1940, acesta fiind un alt motiv pentru care ei au primit autorizaţia de funcţionare din partea noului regim. Pe parcursul câtorva ani problema neoprotestantă va deveni una presantă pentru împuternicitul de la nivel local. Volatilitatea neoprotestanţilor, lipsa unui centru – la care să se facă apel în caz de probleme şi care să fie constrâns, cum sunt în general centrele ierarhice ale celorlalte culte, sau infiltrat cu elemente fidele regimului – toate acestea transformă acţiunea de supraveghere într-o operaţiune extrem de minuţioasă, dar rareori coerentă. Realitatea locală prezintă problema confesiunilor neoprotestante ca pe una dintre cele mai ardente, activitatea împuternicitului fiind îndreptată preponderent către aceste culte. „Un alt fenomen caracteristic cultelor neoprotestante este prozelitismul, care la penticostali se practică cu multă intensitate, dând naştere la o tensiune interconfesională. Astfel, în ultimul timp, în regiunea Oradea, numărul lor a sporit cu cca 1100 de membri, înfiinţând 4 noi comunităţi, fără a cere în prealabil aprobarea Ministerului, aşa cum prevede Legea Cultelor. Cazuri de prozelitism au mai fost semnalate şi în regiunile Timişoara, Bacău, Cluj şi Bucureşti în care scop organizează adunări cu credincioşii din mai multe localităţi” – se preciza într-o notă informativă cu privire la manifestările şi atitudinea unor credincioşi şi deservenţi neoprotestanţi[31].

Verificarea şi supravegherea acestor culte este înlesnită de sprijinul primit de la Bisericile în detrimentul cărora neoprotestanţii făceau acţiunile prozelite. Pentru culte funcţiona un sistem de verificare care se baza pe copierea măsurilor ce produc rezultate pozitive în viaţa unui cult. Astfel, în problema prozelitismulului descoperim implementarea metodelor neoprotestante de prozelitism la Biserici „tradiţionale”, ca cea Ortodoxă sau cele

---

[28] ASSC, fond Direcţia Studii, dosar 80/1954, vol. 1, f. 3; problema reveniţilor greco-catolici.
[29] Ibidem, dosar 86/1953, vol. 3/b, f. 5; referate cu privire la reglementarea situaţiei dintre cultul romano-catolic şi Statul român.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem, dosar 95/1953, vol. 13/a, f. 2.

vechi protestante[32]. Activitatea catehetică a Bisericii Ortodoxe este o replică fidelă a activității catehetice a Bisericii Romano-Catolice care, prin cateheză, suplinea desființarea şcolilor confesionale. Pe lângă aceste metode de contracarare a acțiunilor prozelite, unele culte foloseau relația lor cu statul pentru a opri aceste acțiuni; în unele cazuri se verifica sprijinul bazat pe afinitate pe care reprezentantul statului îl oferă unui cult sau altuia. Împuterniciții foloseau aceste sincope pentru a controla activitatea prozelită.

Atribuțiile împuternicitului. Un împuternicit la culte era o persoană extrem de solicitată. În special în zonele în care se întâlnesc un număr mare de culte recunoscute şi nerecunoscute de regimul comunist. Legătura pe care acesta o stabileşte între Minister şi culte necesită implicarea sa în activitatea cultului. Pentru a putea verifica, supraveghea, controla, impune măsurile şi regulamentele stabilite la centru pentru funcționarea cultului, pentru a putea informa Ministerul asupra numărului, acțiunilor suspecte sau din contră asupra acțiunilor prin care deservenți ai cultelor sprijină regimul, pentru a putea da sugestii asupra rezolvării unor probleme sau chiar pentru a rezolva situații conflictuale, împuternicitul trebuie să fie familiar cu organizarea, structura, administrarea, ierarhia cultului. El trebuie să îşi infiltreze oameni în structura de conducere a cultului sau să-i folosească în mod adecvat pe cei existenți, trebuie să speculeze orice tensiune existentă între deservenți, între aceştia şi ierarhie, între credincioşi şi deservenți. O atenție sporită trebuie să fie direcționată spre modalitățile de premiere a loialității şi de pedepsire a opoziției. Pentru aceasta, împuternicitul este obligat – de la începutul anilor 1950 acest lucru este chiar reglementat de către Minister – să participe la acțiunile cultelor: conferințe interconfesionale, conferințe în sprijinul luptei pentru pace, conferințe ale protopopilor şi preoților, adunări ecleziastice, servicii divine, întâlniri ale ierarhilor cu vizitatori din străinătate. Împuternicitul trebuie să ştie de la numărul preoților salarizați din bugetul statului până la numărul şi numele cărților aflate în bibliotecile parohiale.

Împuterniciții sunt cei care fac legătura între reprezentanții cultelor şi autoritățile locale, destule fiind cazurile în care acestea din urmă, nedorind compromiterea lor *doctrinară*, nu se afişează alături de reprezentanții cultelor şi refuză invitațiile acestora la diverse ocazii. Împuterniciții chiar se văd nevoiți să explice nu doar rolul important pe care cultele l-ar putea avea în diverse acțiuni sociale şi culturale (problema lucrărilor agricole, susținerea Constituției, lupta pentru pace sau ajutorul pe care îl dau la integrarea benevolă a tuturor credincioşilor în noua orânduire, problema naționalizării sau a colectivizării), dar chiar importanța funcției pe care o ocupă. Răspunzând direct doar în fața Ministerului, împuterniciții sunt adeseori în afara sferei de control a aparatului administrativ local, relațiile dintre aceştia şi organele locale fiind nu de puține ori problematice[33].

Până acum atribuțiile descrise sunt acelea ale unui intermediar între stat şi instituțiile religioase. Dar aici apare problema autorității împuternicitului, a statutul său: el poate face propuneri, poate, împreună cu autoritățile locale să intervină acolo unde crede că este cazul – cu siguranță că în mare parte se respectă nişte reguli şi cerințe ale Ministerului, însă mulți o fac şi pe cont propriu. Ministerul se întemeiază în dezvoltarea politicii sale pe informările şi sugestiile date de către împuternicit; sunt cazuri care sunt lăsate la latitudinea acestuia, iar centrul intervine la celelalte ministere pentru a-i lăsa împuternicitului mână liberă în rezolvarea problemelor din teritoriu. Împuternicitul ştie cine colaborează, unde trebuie depusă

[32] Acest fapt poate fi observat în generalizarea sistemului multiplicării biletelor cu rugăciuni. Folosit inițial de neoprotestanți, el va fi adoptat cu success de câteva mănăstiri ortodoxe, în special de către acelea legate de Vladimireşti. Împuterniciții găsesc deseori bilete care dau sfaturi şi îndeamnă pe cititor să le multiplice şi să le retransmită: „Vă roagă maica Veronica să nu faceți treburi duminica. Cine va găsi acest bilet să scrie alte 40 de bilete în 15 zile. Dacă nu va scrie, va avea o mare nenorocire. Cine va scrie, va avea o mare bucurie”; ASSC, fond Direcția Studii, dosar 74/1955, vol. 1, f. 110.

[33] Ibidem, dosar 77/1954, vol. 2, f. 72; şedință cu protopopii de pe raza Episcopiei Buzăului - inspector şef Şimăndan Ilie; interviu cu Gheorghe David (15 februarie 2006), realizat de Anca Şincan.

presiune pentru a forța o colaborare; el intervine în anturajul ierarhilor pentru a cunoaşte intențiile acestora, uzează de tehnici de intimidare sau de recompensă pentru a-şi duce la bun sfârşit treaba. În ultimii ani ai regimului cultele religioase erau controlate până la cel mai nesemnificativ nivel: *politica de cadre* a acestora, numirile, transferurile, înaintările în rang erau aproape în întregime decise de funcționarii Departamentului din teritoriu. Aceştia, în colaborare cu anumite persoane situate în poziții de decizie sau care aveau o perspectivă asupra cultului (consilierii) şi formării de personal (spre exemplu secretarii Institutelor teologice), au influențat decisiv modul în care s-au hotărât mişcările de personal în cadrul Bisericii în conformitate cu necesitățile statului comunist şi, în multe cazuri, în conformitate cu propriile dorințe[34].

În majoritatea cazurilor amestecul împuterniciților în viața de cult este vizibil. De exemplu, în cazul alegerilor consiliilor eparhiale, aceştia sunt prezenți „la stabilirea listelor, potrivit instrucțiunilor date de Minister… [Împuterniciții] au colaborat cu organele locale, dar aşa cum rezultă din mai multe rapoarte, procedându-se în felul acesta, s-a dat prilej unor ierarhi să se dezintereseze de alegeri, socotindu-le ca o chestiune a Ministerului. Astfel s-au petrecut lucrurile în eparhia Buzăului, Clujului". Înlocuirea conducerilor cultelor cu oameni care sprijină regimul se face în special la nivelul mediu pe plan local – cazul protopopilor sau al arhiereilor vicari. Ministerul este organismul care aprobă candidatura şi alegerea oricărei persoane din conducerea cultului iar aceasta se făcea pe baza rapoartelor primite de la împuterniciții din teritoriu.

Activitatea acestor funcționari este dirijată în multe cazuri de două centre decizionale, Ministerul Cultelor şi Securitatea, din aparatul căreia fac parte o mare parte din împuterniciți. Sarcinile împuterniciților sunt atent dirijate de centru prin circulare şi cereri.

Acțiunea cultelor de protejare şi răspuns. Ținând cont de numărul uriaş de atribuții pe care împuternicitul le are în teritoriu şi de modul în care Ministerul este dependent de informațiile şi cunoştințele pe care le dezvoltă acest personaj este mai puțin surprinzător că acesta primeşte în multe cazuri mână liberă pentru a rezolva problemele care se ivesc în relația dintre stat şi culte. Deşi multe din acțiunile întreprinse de împuternicit sunt coordonate de la centru prin cereri diverse, politica Ministerului se bazează aproape exclusiv pe aportul informațional venit din teritoriu. Astfel autoritatea împuternicitului creşte. Apar constant în această perioadă chestionări ale deservenților cultelor asupra activității, rolului şi autorității acestui personaj[35].

Documentele nu oferă posibilitatea urmăririi dialogului pe care împuterniciții îl au cu deservenții cultelor şi în special cu ierarhia, în cazurile în care au contact cu prelații. Sunt însă rare cazurile în care ierarhia îşi exprimă deschis, la Minister, poziția față de relația cu împuterniciții. Este însă de presupus că există un cod de comportare care în majoritatea cazurilor se respectă. Cu cât însă se coboară pe scara ierarhică, cu atât împuternicitul are o autoritate mai mare asupra deserventului de culte. Sunt informații despre atitudini brutale ale împuterniciților față de unii deservenți, mai ales neoprotestanți[36], despre o poziție deferentă față de ortodocşi şi protestanții vechi şi una de control reciproc față de romano-catolici. Această atitudine are mai multe explicații. Lipsa unei centralizări şi a unui centru ierarhic bine stabilit în cazul Bisericilor neoprotestante face ca enoriaşii acestor culte să fie mai puțin

---

[34] Ibidem.

[35] ASSC, fond Direcția Studii, dosar 87/1954, volum 2/a, f. 9; caracterizări ale unor deservenți din parohii reformate.

[36] Într-o notă informativă care priveşte situația pastorului Lațis se preciza că acesta „nu are caracterul pe care trebuie să-l aivă un pastor ca şi conducător de cult şi nu se ține de cuvânt, lucru ce l-au constatat şi Organele de Stat şi ale Puterii de Stat, fapt care l-a făcut, căci cu ocazia sărbătorii de 15 august, Sf. Marie la Ortodocşi, *acest Lațis a fost prins făcând prozelitism în comuna Copalnic Mănăştiur, în urma căruia Miliția i-a tras un toc de bătaie, pentru care, ştiindu-se vinovat, nu a reclamat cazul nimănui /nici conducerii cultului/*"; ASSC, fond Direcția Studii, dosar 95/1953, vol. 2, f. 2; notă informativă cu privire la caracterizarea unor pastori.

protejați în fața comportamentului autoritar al împuternicitului, în timp ce ortodocşii au în multe cazuri o legătură directă cu Ministerul prin ierarhul respectivei eparhii şi care pot denunța astfel de comportamente. În cazul romano-catolic, un cult care face obiectul unui număr însemnat de acțiuni ale corpului împuterniciților, exista o situație specială. Supravegherea este mai pronunțată din cauza caracterului şi poziției speciale ale acestui cult în raport cu statul comunist, orice deservent al cultului fiind ori un potențial colaborator ori un reacționar. Măsurile luate de împuterniciți trebuie să fi fost mai subtile. Autoritatea împuternicitului era însă evidentă din moment ce, din raportul său, trimis autorităților statului, decurgea acțiunea care era adoptată față de deservent: închisoarea, încetarea plății salariului sau, dimpotrivă, renunțarea la pedeapsa cu domiciliu obligatoriu şi achitarea unui salariu special. În majoritatea cazurilor acest raport conținea chiar sugestiile pentru pedeapsa sau recompensa pentru deservenții supravegheați.

Cultele aveau şi ele metodele lor de a se proteja. În primul rând era absolut necesar ca acțiunile împuterniciților să fie cunoscute[37]. Deşi, în majoritatea cazurilor, cererile venite de la Ministerul Cultelor erau comunicate ierarhic, există nenumărate cazuri în care împuterniciții aleg să trateze cu persoane în rangul doi în conducerea Bisericii, oameni pe care ministerul îi câştigase, mai ales când superiorii ierarhici ai acestora din urmă erau reticenți cu implementarea cerințelor venite de la autoritatea statală. Dublarea ierarhică, împestrițarea eşalonului doi din conducerea cultelor cu oameni care colaborau cu împuterniciții tocmai pentru că menținerea lor în funcție era ombilical legată de această cooperare sunt foarte frecvente în epocă. Documentele de arhivă înregistrează două tipuri de reacții. Una a colaboratorului care se plânge de nedreptățile îndurate în sânul organizației din care face parte (amenințări voalate sau împiedicarea accesului la acțiunile conducerii cultului)[38] şi cealaltă a împuternicitului care consemnează aceste lucruri, de unde s-ar putea deduce că organismul bisericesc îşi forma mijloace de apărare şi îşi izola trădătorii din interior[39]. Astfel există o constantă preocupare pentru a afla de ce anume sunt interesați împuterniciții, ce spun aceştia, care sunt argumentele lor şi care sunt acțiunile pe care aceştia le desfăşoară. În multe cazuri aceste informații au fost de folos. Împuterniciții recunosc că planurile lor sunt dejucate, preoții sunt mutați din parohii pentru a se evita contactul cu un anume împuternicit, acei clerici al căror salariu fusese întrerupt la cererea împuternicitului sunt plătiți din banii de la centrul eparhial sau din banii altor parohii vreme îndelungată până în momentul când împuterniciții află şi raportează situația la Minister.

Un control strict, care lua mai multe forme, era realizat şi de Minister care se ocupa de educarea cadrelor. Împuterniciții regionali erau chemați periodic la centru pentru şedințe de formare. Rezultatele muncii acestora erau atent controlate de inspectorii din Minister, notele informative sunt deseori completate cu întrebări, chestionări asupra veridicității informațiilor, corecturi, de la cele mai simple, ce țin de limbajul folosit, până la unele de substanță, care corelau mai multe documente provenite din direcții diferite. Fiecărui împuternicit i se făceau astfel de evaluări. Împuterniciții regionali îi evaluau pe cei raionali, inspectorii de minister pe cei regionali. Controlul era exercitat şi prin inspecții de la centru, dar şi prin înştiințări ale reprezentanților cultelor, plângeri sau caracterizări. Eficace era însă şi autocontrolul exercitat

[37] Împuternicitul Regiunii Stalin, spre exemplu, „din discuția pe care [a] avut-o cu consilieri de la Sibiu, [a] putut afla că delegați[i] Mitropoliei la conferințele de orientare şi interconfesionale fac rapoarte speciale asupra celor ce vorbeşte împuternicitul"; Ibidem, dosar 76/1954, vol. 1 bis, f. 12.

[38] Ibidem, dosar 77/1952, vol. 7/2, f. 10; notă informativă a împuternicitului regiunii Bihor (Laza Petru).

[39] Vezi cazul episcopului vicar Sabin Truția (fost preot greco-catolic) impus în administrarea Episcopiei de la Cluj, în angrenajul episcopului Nicolae Colan. Acesta din urmă, pentru a se proteja de delațiunile vicarului, îi interzicea accesul la întâlnirile cu consilierii în problemele de administrare a eparhiei. La plângerea lui Truția către împuternicit şi către Minister, s-a intervenit solicitându-i-se brutal episcopului Colan să îi permită lui Sabin Truția să funcționeze în cadrul administrației eparhiei; Ibidem, dosar 85/1954, volum 14/a, f. 63; diverse lucrări în legatură cu cazul preotului vicar Sabin Truția de la Episcopia Ortodoxă Cluj.

de împuternicit. Rezultatul era crearea unui mecanism de control reciproc între culte, împuternicit şi Ministerul care a îngăduit supravieţuirea şi menţinerea unui *statu quo* în viaţa Bisericii de-a lungul regimului comunist.

Infiltrarea în viaţa cultelor din România comunistă a împuternicitului a semnalat prima ruptură cu trecutul instaurată de noul regim în relaţia sa cu Biserica. Şocul a fost atenuat într-o perioadă iniţială de lipsa cadrelor comuniste care a dus la folosirea în cadrul aparatului împuterniciţilor a unor personaje aflatre în legătură directă cu cultele, foşti preoţi, studenţi la teologie, preoţi caterisiţi. Acest lucru a îngăduit cultelor religioase să-şi formeze un mecanism de negociere şi control asupra reprezentantului statului. După o perioadă iniţială, când Ministerul s-a folosit de funcţionarii pe care îi moştenise de la vechiul regim, s-a produs schimbarea acestora cu cadre comuniste. Se face astfel trecerea de la un funcţionar care administra autoritatea Ministerului la unul care exercita autoritatea, care este înzestrat cu ea. Mecanismele dezvoltate de cultele religioase până la acest moment fac ca această trecere să-i găsească pregătiţi în a folosi negocierea, pentru a ocoli directivele care loveau direct în activitatea lor. A fost suficientă această perioadă pentru a descoperi punctele slabe ale reprezentantul statului.

Alianţele făcute de ierarhia cultelor cu varii grupări ale conducerii comuniste, negocierea la nivel local şi corupţia care caracteriza aparatul de control al Ministerului au fost pârghii suficiente pentru a permite majorităţii Bisericilor o prezenţă în viaţa credincioşilor. Pe de altă parte, corupţia, luptele interne, ataşamentul faţă de ideologii extremiste ale perioadei anterioare instaurării regimului comunist au făcut din majoritatea cultelor ţinte uşor de controlat şi manipulat. Bisericile au făcut nenumărate compromisuri cu regimul totalitar, morale, economice, ideologice şi de câteva ori chiar dogmatice. Strategiile de negociere, compromisurile repetate – şi ale cultelor, dar şi ale reprezentanţilor statului – au permis cultelor să menţină o viaţă religioasă funcţională oglindită în numărul de credincioşi, funcţionarea (cu sincope), a serviciului religios, menţinerea aşezămintelor religioase (cu varii excepţii) etc. Eşecul acestor negocieri şi compromisuri conduce direct la intervenţia brutală a statului în viaţa cultului.

Arestările din rândurile clerului şi represiunea antimonahală

Această intervenţie brutală s-a vădit mai ales în prima perioadă a comunismului românesc, între 1945-1964. Dicţionarul elaborat în cadrul INST consemnează cifra de 1725 de preoţi ortodocşi arestaţi[40]. Încă din primele luni de la instalare, guvernul procomunist a operat numeroase arestări în rândurile clerului şi chiar premierul Petru Groza, altminteri un obedient executant al directivelor venite dinspre PCR, şi-a exprimat rezervele faţă de modul brutal în care s-a acţionat[41]. În acest context a fost reţinut, chiar din ordinul ministrului Cultelor, cunoscutul călugăr Arsenie Boca de la mănăstirea Sâmbăta[42]. Până în vara anului 1945 numărul preoţilor (ortodocşi, greco-catolici, luterani etc) arestaţi şi închişi în lagărul de la Caracal a crescut sensibil. Deşi eliberaţi din lagăr în acelaşi an, clericii s-au aflat şi în continuare pe listele de suspecţi, fiind în permanenţă pândiţi de o nouă arestare.

După alegerile falsificate din noiembrie 1946 situaţia opoziţiei democratice devenea tot mai precară, noua putere trecând la arestări şi la înăsprirea cenzurii. Un destin asemănător se profila şi pentru clerul implicat în vreun fel în politica de partid, autorităţile înteţindu-şi

---

[40] Sabrina P. Ramet contrapune docilitatea ierarhiei ortodoxe în raport cu puterea politică atitudinii clerului inferior care ar fi plătit poziţiile ostile faţă de regim cu 6000 de arestaţi; Sabrina P. Ramet, *Church and State in Romania before and after 1989*, în Henry F. Carey (ed.), *Romania since 1989: politics, economics, and society*, Lanham, Lexington Books, 2004, p. 254. Evaluările trebuie privite cu multă circumspecţie, întrucât ele se sprijină pe surse care nu se întemeiază pe cercetări sistematice privind proporţiile persecuţiei împotriva personalului de cult.

[41] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 23/1945, f. 4.

[42] Arhiva Ministerului Justiţiei-Direcţia Instanţelor Militare (AMJDIM), fond Penal, dosar nr. 21342, f. 1.

presiunile pentru a determina supunerea cultelor religioase față de „democrația” în variantă stalinistă. Cu metode brutale s-a intervenit şi pentru tranşarea conflictului de la Mitropolia Moldovei din 1946-1947. Organele de poliție din Iaşi nu au fost deloc neutre în disputa care a izbucnit la Mitropolie între IPS Irineu Mihălcescu şi vicarul său, Justinian Vasluianul, susținut de guvern[43]. Mai mulți clerici din eparhie s-au solidarizat cu mitropolitul Irineu: în Iaşi a circulat chiar un manifest în care era denunțată campania dusă de presa procomunistă împotriva mitropolitului Irineu al Moldovei[44].

În anul 1948, o dată cu apariția Securității, arestările din rândurile clerului au cunoscut o creştere sensibilă. Securitatea a anchetat chiar şi preoți apropiați de Justinian, noul patriarh, ajuns Întâistătător al BOR numai datorită liderilor comunişti şi cu prețul unor grave compromisuri morale[45]. Aparenta solicitudine a patriarhului Justinian în fața cererilor de eliberare, tot mai numeroase, venite din partea preoților ortodocşi arestați a produs iritare la nivelul organelor de securitate. La 12 decembrie 1948, patriarhul Justinian Marina solicita tuturor eparhiilor ortodoxe tabele cu clericii deținuți şi, o dată întocmită, această evidență a fost înaintată de Patriarhia Română, printr-o telegramă, Ministerului Cultelor, cu rugămintea de a se dispune cercetări privind justețea măsurilor de arestare. La rândul său, Ministerul Cultelor a trimis aceste date, adunate într-un dosar compus din 13 anexe, cuprinzând adresele episcopiilor ortodoxe, Direcției Generale a Securității. La puțin timp, un document al Securității consemna că „această Direcțiune Generală [DGSP] a fost sesizată în ultimele 10 zile de comentariile care se făceau pe tot cuprinsul țării în legătură cu telegrama IPSS Justinian, care era interpretată ca o victorie politică a Bisericii Ortodoxe, care primea astfel dreptul de a se amesteca în bunul mers al treburilor statului”[46].

Legat de intervențiile patriarhului Justinian în favoarea preoților arestați, un referat al Securității din 17 ianuarie 1949 semnala: „Întrucât telegrama patriarhului Justinian a provocat vâlvă pe tot cuprinsul țării şi a dat loc la variate comentarii şi întrucât sub pretextul stabilirii numelui şi numărului celor arestați, Episcopiile au procedat la un adevărat recensământ de notorietate publică şi luând în considerare faptul că această inițiativă nu a fost discutată cu Ministerul Cultelor, opiniem a se proceda la verificările necesare pentru a se stabili dacă nu cumva IPSS Justinian a dispus această lucrare cu scopul de a lăsa impresia în mediul clerical că poate realiza imixtiuni în munca organelor de securitate şi a Justiției”[47].

Încurajați şi de acest „recensământ” al clericilor ortodocşi arestați, slujitorii altarelor au apelat cu şi mai multă speranță la bunăvoința Întâistătătorului BOR. Spre exemplu, preotul Ioan Hurmuz, din comuna Bogata (jud. Baia), la începutul anului 1949, a adresat o cerere patriarhului, prin care îl ruga să intervină la forurile în drept pentru eliberarea sa, susținând că a fost condamnat pe nedrept la cinci ani închisoare de Tribunalul Militar Iaşi. Patriarhul Justinian Marina a înaintat cererea la Securitate, cu rugămintea de a fi cercetat cazul. Serviciul care se ocupa de supravegherea clerului propunea în mod ipocrit superiorilor: „a se comunica că nu ne putem amesteca în bunul mers al justiției”[48]. În pofida relației speciale care exista

---

[43] În acest context tensionat, s-a remarcat, ca sprijinitor al lui Justinian şi al guvernului, arhim. Teoctist Arăpaşu. Într-o fişă biografică din 19 aprilie 1962, elaborată de Departamentul Cultelor, se preciza că „Episcopul [arhimandritul, în 1946-1947] Teoctist a dat un concurs – pe care cei ce referă îl consideră prețios – organelor de stat în alegerile generale din anii 1946 şi 1948, din care cauză a avut de suferit de la conducerea reacționară a Mitropoliei Moldovei de atunci (mitropolit Irineu Mihălcescu), pentru că îşi manifesta deschis atitudinea față de regim – episcopul Teoctist a fost concediat din funcția ce o deținea atunci la Mitropolia Moldovei”; ASSC, fond Departamentul Cultelor, note privind episcopii, ff. 61-64.

[44] ACNSAS, fond Documentar, dosar 56, f. 248.

[45] Proasta sa reputație se vădeşte în literatura exilului românesc, dar şi în unele medii intelectuale est-europene; vezi Czeslaw Milosz, *Gândirea captivă*, traducere din polonă de Constantin Geambaşu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 203.

[46] ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosarul nr. 35/1943, f. 213.

[47] Ibidem, f. 226.

[48] Ibidem, f. 299.

între Justinian Marina şi liderii comunişti, în principal Gh. Gheorghiu-Dej, posibilitățile de a diminua în mod semnificativ amploarea arestărilor erau reduse. Mai mult, între cei reținuți şi condamnați în anii 1950 s-au aflat şi clerici apreciați şi promovați chiar de Justinian Marina: arhim. Benedict Ghiuş, ierodiaconul Bartolomeu Valeriu Anania, ieroschimonahul Daniil (Sandu) Tudor şi alții[49]. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că mai mulți clerici au ajuns în închisoare din cauza ostilității manifestate față de patriarhul Justinian şi față de noua putere politică, iar episcopi precum Nicolae Popovici au fost pensionați în mod abuziv.

Imediat după înființarea Securității, la 30 august 1948, organele represive şi-au intensificat acțiunile de supraveghere a tuturor cultelor, prin intermediul Serviciului III din cadrul Direcției I. S-a urmărit infiltrarea Bisericilor cu informatori, iar mănăstirile au devenit „obiective" aflate cu prioritate în atenția Securității, fiind considerate potențiale locuri de găzduire a elementelor legionare sau din rezistența armată[50]. În intervalul 1948-1953 numeroşi preoți, călugări şi teologi ortodocşi cu manifestări ostile regimului, cu trecut legionar sau doar inventat au fost anchetați, arestați şi condamnați la ani grei de închisoare.

Aceeaşi acuză de legionarism s-a vehiculat cu precădere şi cu prilejul celuilalt val de arestări care s-a produs după 1958. Potrivit unor istorici, tabelele cu preoții aflați în detenție între 1959-1962 indică o preponderență a clericilor apolitici; însă între cei implicați politic dominau legionarii. Dar este foarte probabil că în mai multe cazuri această etichetă a fost folosită pentru a justifica arestarea, judecarea şi condamnarea unor persoane incomode pentru regim sau din răzbunare"[51].

Chiar şi mişcării spirituale *Rugul Aprins* i s-a aplicat eticheta infamantă de organizație legionară („asociație mistico-legionară"[52]), iar inițiatorii ei, precum şi unii frecventatori au sfârşit în închisorile regimului. Un alt caz la fel de dramatic îl reprezintă represiunea declanşată contra călugărițelor de la mănăstirea din Vladimireşti. Mănăstirea cu hramul Adormirea Maicii Domnului, din cuprinsul Episcopiei Buzăului, a constituit pentru autoritățile represive „un exemplu caracteristic de îmbinare a mai multor forme şi metode de activitate duşmănoasă". Mănăstirea, situată în raionul Lieşti, regiunea Galați, era considerată „un centru de răspândire a misticismului religios" în jurul căruia se strângeau mii de credincioşi stăpâniți de „duşmănie şi nesupunere" față de regimul comunist. Acuzațiile se îndreptau mai ales către maica stareță Veronica Gurău Barbu şi către părintele ieromonah Ioan Iovan, duhovnicul mănăstirii. Organele de securitate învinuiau conducerea mănăstirii pentru că ar fi acordat un însemnat sprijin moral şi material mai multor persoane urmărite[53]. Sprijinul constant oferit „rezistenței", precum şi spiritul anticomunist ce era întreținut de conducerea mănăstirii au determinat autoritățile să recurgă, în data de 30 martie 1955, la arestarea stareței Veronica, a duhovnicului Ioan Iovan şi a călugăriței Mihaela Iordache[54].

Probabil la presiunea factorului politic, Sinodul Permanent al BOR a decis la 3 septembrie 1954 ca, prin circulare date în toate eparhiile, să oprească afluența credincioşilor la

---

[49] AMJDIM, fond Penal, dosarul nr. 113 668. Biografia completă a călugărului Bartolomeu Anania, inclusiv perioada de după 1965, cât s-a aflat în misiune în SUA, poate fi scrisă doar pe baza accesului neîngrădit la toate documentele din Arhiva SIE şi din Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (ASSBOR). Cea din urmă s-a dovedit aproape la fel de impenetrabilă ca prima, ierarhia ortodoxă dând dovadă de o ostilitate inexplicabilă față de cercetătorii care au solicitat permisiunea de a studia în Arhiva Patriarhiei (ASSBOR).

[50] ASRI, fond D, dosar 7755, vol. 7, f. 103.

[51] Dorin Dobrincu, *Studiu introductiv*, în *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1959-1962,* Bucureşti, Editura Scriptorium, 2004, p. XXX.

[52] ASRI, fond D, dosar 2487, f. 82. Cazul *Rugul Aprins* este tratat şi de George Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, Bucureşti, Editura Nemira, 2005 şi *Daniil Sandu Tudor – pagini din dosarul de anchetă nr. 113668,* în „Arhivele Securității ", nr. 1, 2002, pp. 169-202..

[53] ASRI, fond D, dosar 2487, f. 86.

[54] Ioan Dură, *Din istoria Bisericii Ortodoxe Române a anilor 1945-1989. Evidențe şi realități din viața acesteia*, cu o postfață de Mihai Rădulescu, Bucureşti, Editura Ramida, 1994, p. 43.

mănăstirea Vladimireşti, sub pretextul că în cuprinsul aşezământului monahal s-au produs mai multe abateri de la doctrina şi practicile liturgice ortodoxe.

Într-un memoriu al mănăstirii Vladimireşti din 25 ianuarie 1955, semnat de ieromonahul Ioan Iovan şi de consiliile spiritual, economic şi de judecată, adresat patriarhului şi prelaţilor din Sfântul Sinod, se deplânge faptul că Justinian a declarat mănăstirea „ciumată, rătăcită şi periculoasă pentru restul Bisericii"[55]. „În numele cărei legi din Biserică şi în baza cărei hotărâri sinodale ne-aţi înlăturat de la trupul Bisericii şi ne-aţi făcut indirect leproşii ortodoxiei noastre?"[56] – se întreba Ioan Iovan care denunţa şi compromisurile de conştiinţă ale ierarhilor. „Ştim precis că toate hotărârile luate asupra Aşezământului Maicii Domnului de aici – continua acelaşi curajos călugăr – le-aţi făcut din ordinul unor atei apostaţi sau renegaţi care, prin Ministerul Cultelor, şi acesta prin împuterniciţi, îşi transmite puterea în Biserică". „Pentru toate ordinele, circularele şi defăimările verbale şi în scris îndreptate împotriva acestui sfânt şi sfinţitor locaş al Maicii Domnului, noi vă înfruntăm, vă prihănim şi ne lepădăm de faptele acestea blasfemiatoare ale Înalt Prea Sfinţiilor şi Prea Sfiinţiilor Voastre, preţuindu-vă cu sfinţenie harul pe care-l purtaţi. (…) Cunosc încă de la cursurile de îndrumare misionară această dorinţa de «estompare» şi aducere la numitor comun, căci PS Teoctist [Arăpaşu], pe atunci rector, [în] 1952, m-a oprit să mă împărtăşesc des şi să-mi fac pravila călugărească între preoţii de mir, de dragul de a nu ieşi din «sobornicitate şi ortodoxie». Bine că unul din preoţi m-a prevenit încă din primele zile să am grijă că sunt adus la cursuri pentru desduhovnicire şi intrare în «numitor comun»"[57].

Ieromonahul Ioan Iovan a fost trimis la judecata Consistoriului monahal eparhial al Arhiepiscopiei Bucureştilor, care, la 27 ianuarie 1955 l-a sancţionat cu pedeapsa caterisirii şi excluderii din monahism. În memoriile sale, părintele Ioan Iovan susţine că din cauza acestui Memoriu şi, probabil, a altora, ierarhia ortodoxă l-a caterisit în mod ilegal. „Conţinutul incisiv şi curajos al memoriului a supărat conducerea statului, care, deranjată şi de numărul foarte mare de închinători, a luat hotărârea radicală de arestare a conducerii mănăstirii. În noaptea de 29 spre 30 martie 1955, am fost arestat de Securitatea din Galaţi şi încarcerat în penitenciarul din aceeaşi localitate, într-o celulă fără geam şi neîncălzită" – îşi aminteşte Ioan Iovan[58]. Peste mai puţin de un an, cu prilejul sesiunii extraordinare a Sfântului Sinod din 12 ianuarie 1956 s-a hotărât desfiinţarea mănăstirii (de fapt, formularea suna cinic: Sinodul lua act de „autodesfiinţarea comunităţii de călugăriţe" de la Vladimireşti).

Lectura memoriilor lui Petre Pandrea, avocatul mănăstirii, ne îndreaptă către următoarea ipoteză: autorităţile comuniste au dorit să înăbuşe viaţa spirituală extraordinară de la mănăstirile Vladimireşti şi Sihastru, unde pelerinajele reuneau mii de credincioşi; fie că au apelat sau nu la colaborarea episcopului de Buzău, Antim Anghelescu, pentru reprimare, cert este că oficialităţile s-au folosit de procesele intentate de prelatul ortodox împotriva călugăriţelor de la Vladimireşti şi a călugărilor de la Sihastru. Petre Pandrea relatează că în aprilie 1954 a fost angajat de maica Veronica de la Vladimireşti ca să-i apere pe călugării de la Sihastru în faţa instanţelor de la Adjud, într-un proces civil de evacuare, intentat de Episcopia Buzăului, şi într-un proces penal pentru port ilegal de uniformă monahală, în urma

[55] Din mai multe documente reiese faptul că nu patriarhul Justinian a avut poziţia cea mai radicală faţă de mănăstirea din Vladimireşti, ci episcopul de Oradea, Valerian Zaharia, care a şi folosit tema pretinsului haos din viaţa monahală împotriva Întâistătătorului, adversarul său personal. Ioan Iovan rezuma astfel poziţia, considerată greşită, a patriarhului: „nu vreţi să cedaţi scaunul [prin susţinerea cauzei Vladimireştilor] *ca să nu-l ia unul ca Valerian Zaharia sau altul, căci atunci Biserica s-ar duce de râpă*"; ASSC, fond Justinian Marina, dosar nr. 2, nepaginat.
[56] Ibidem.
[57] Ibidem.
[58] *Apud* Monahia Cristina [Chichernea], *Părintele Ioan Iovan de la Mănăstirea Recea*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002, p. 37.

caterisirii lor de către Antim Anghelescu[59]. Episcopul formula împotriva stareței Veronica şi a duhovnicului Ioan Iovan şi acuzații de răzvrătire şi imoralitate, preluate şi de alți membri ai Sinodului.

Legat sufleteşte de călugărițele de la Vladimireşti, Petre Pandrea a judecat foarte aspru conivența dintre ierarhia BOR şi puterea politică[60]. Întrucât unii dintre acei ierarhi au supraviețuit şi după 1989, publicațiile oficiale ale BOR, mai ales cele din Bucureşti, au preferat să ignore sau să trateze superficial tragedia de la Vladimireşti care a afectat sute de monahii.

Ieromonahul Ioan Iovan a fost condamnat de Tribunalul Militar Teritorial Bucureşti prin sentința din 7 decembrie 1955 la muncă silnică pe viață pentru favorizare la crima de acte de teroare; Mihaela Iordache la 25 de ani de muncă silnică pentru crima de uneltire contra ordinii sociale, Veronica Gurău, la 15 ani de muncă silnică[61].

Cu toate că Petre Pandrea l-a indicat pe Justinian ca fiind unul dintre vinovații morali pentru drama de la Vladimireşti, atunci când regimul comunist a decis să adopte măsuri mult mai aspre împotriva monahismului chiar şi patriarhul şi-a manifestat ezitările în privința aplicării lor. În cele din urmă guvernanții comunişti au emis Decretul nr. 410/28 octombrie 1959, care urmărea desființarea mai multor mănăstiri şi scoaterea din monahism a numeroşi călugări. Din statisticile autorităților aflăm că la 31 martie 1960 mai existau 132 de mănăstiri ortodoxe, 62 fiind desființate ca rezultat al aplicării decretului 410/1959. Încă înainte de apariția decretului, în perioada 1 ianuarie-28 octombrie 1959, alte 30 de mănăstiri fuseseră interzise[62]. Desființarea acestor mănăstiri s-a realizat cu implicarea directă a organelor MAI şi în special a Securității, care nu a făcut altceva decât să repete scenariul exersat în cazul desființării mănăstirii Vladimireşti.

Noua prigoană declanşată contra mănăstirilor între 1958-1960 corespunde cu „cel de-al doilea îngheț” intervenit imediat după retragerea Armatei Roşii din România. Valul de arestări căruia i-au căzut victime intelectuali, studenți, clerici trebuia să arate Kremlinului că liderii PMR de la Bucureşti nu au abandonat „vigilența revoluționară“. Un alt obiectiv al politicii de represiune era acela de a înspăimânta populația, mai ales pe intelectuali, pentru a se evita orice revoltă comparabilă cu cea din Ungaria.

Suprimarea Bisericii Greco-Catolice

Totuşi, oficialitățile comuniste au identificat şi câteva domenii în care puteau fi utilizați clericii ortodocşi: „lupta pentru pace”, „ecumenismul” ortodox – aşa cum era definit de Kremlin acest concept – şi combaterea „uniatismului”, duşman declarat al conducerii PMR. De altfel, discursul împotriva „Uniației” a fost întreținut şi după 1965, deşi regimul comunist de la Bucureşti depăşise faza sa internaționalistă de câțiva ani buni. Oficialitatea comunistă a „recuperat” teologi care, cu numai câțiva ani înainte, erau etichetați „periculoşi” pentru ordinea socială. Apartenența Bisericii Ortodoxe Române la Consiliul Ecumenic al Bisericilor (CEB), începând cu anul 1961, a favorizat închegarea unei diplomații ecleziastice care, nu de puține ori, a însoțit în mod penibil politica externă de „independență” a lui Nicolae Ceauşescu. În cadrul acestei diplomații bisericeşti au fost integrați şi preoți-profesori foşti deținuți politici, între aceştia şi cunoscutul teolog Dumitru Stăniloae, trecut prin calvarul detenției politice între 1958-1963. Mai mult, într-o perioadă în care preoții şi enoriaşii greco-catolici clandestini încă mai erau supuşi la hărțuieli şi intimidări, reputatul dogmatist publica

[59] Petre Pandrea, *Călugărul alb*, cuvânt înainte de Victoria Dragu-Dimitriu, ediție îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Bucureşti, Editura Vremea, 2003, p. 133.
[60] *Ibidem*, pp. 52-54.
[61] ASSC, fond Justinian Marina, dosar nr. 2, nepaginat.
[62] Constantin Aioanei, Cristian Troncotă, *Contra „armatei negre a călugărilor şi călugărițelor”*, în „Magazin istoric”, anul XXX, nr . 1 (346), ianuarie 1996, p. 5.

penibile lucrări în care încerca să demonstreze că Biserica Română Unită (BRU) a reprezentat doar o tentativă de dezmembrare a poporului român. Există o întreagă literatură ortodoxă, sute dacă nu chiar mii de lucrări şi studii, care a preferat, chiar şi după 1990, să se refugieze în minciună pretinzând că în 1948, în plin stalinism, în România s-a produs o adevărată unificare bisericească.

Probabil între 400 şi 600 de clerici greco-catolici au trecut prin universul concentraţionar comunist, dar aici se impune precizarea că unii preoţi uniţi au suferit două şi chiar mai multe arestări şi detenţii în perioade diferite. În plus, BRU a fost singura Biserică suprimată de autorităţile comuniste, prin decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948, iar aproape întreaga elită ecleziastică (episcopi, canonici, preoţi-profesori şi protopopi) a fost aruncată în sistemul carceral comunist. Începând cu lunile septembrie-octombrie 1948 asupra preoţilor uniţi s-au exercitat presiuni infernale, fizice şi morale, pentru a trece la ortodoxie, după modelul pus în practică de sovietici cu doi ani înainte în Ucraina. Probabil un număr important dintre ei au aderat la BOR, dar cifra clericilor din „rezistenţă" a fost importantă; în plus, o parte dintre preoţii reveniţi şi-a retractat apoi semnătura de trecere la ortodoxie.

După simulacrul de sinod, numit şi congres, desfăşurat în Cluj la 1 octombrie 1948[63], care a proclamat unirea cu BOR, toţi cei 6 episcopi greco-catolici (Ioan Suciu, Iuliu Hossu, Valeriu Traian Frenţiu, Alexandru Rusu, Ioan Bălan şi Vasile Aftenie) au fost arestaţi între 27-29 octombrie şi apoi transferaţi la vila Patriarhiei de la Dragoslavele, la mănăstirea Căldăruşani şi ulterior la închisoarea Sighet. Locul ierarhilor a fost luat de ternare; Nunţiatura Apostolică a avut un rol important în constituirea acestor ternare de conducere ale eparhiilor greco-catolice, dar din vara anului 1950 greco-catolicii din clandestinitate nu au mai putut conta pe sprijinul moral şi material al Vaticanului, deoarece diplomaţii Sfântului Scaun au fost implicaţi într-un proces de spionaj, fiind siliţi să părăsească România la 7 iulie. Nunţiatura a reuşit însă în primii ani de după scoaterea în afara legii a cultului greco-catolic să consacre sau să contribuie la consacrarea a 6 episcopi auxiliari clandestini: Alexandru Todea, Tit Liviu Chinezu, Iuliu Hirţea, Ioan Chertes, Ioan Ploscaru şi Ioan Dragomir. Primul episcop decedat în temniţele regimului comunist a fost Vasile Aftenie, ucis în închisoarea Ministerului de Interne, la începutul lunii mai 1950. A fost înmormântat în pripă în cimitirul Bellu catolic. Au urmat: Valeriu Traian Frenţiu († 11 iulie 1952), Ioan Suciu († 27 iunie 1953), Tit Liviu Chinezu († 15 ianuarie 1955) (decedaţi ca urmare a regimului de exterminare de la Sighet) şi Ioan Bălan († 4 august 1959).

Istoricii ortodocşi din vechea generaţie au apelat la jenante mijloace de a ascunde detenţia episcopilor uniţi în mănăstirile ortodoxe în perioadele 1948-1950 şi 1955-1970[64]. De altfel, partea cea mai dureroasă şi delicată a memoriilor lui Iuliu Hossu este cea consacrată raporturilor cu ierarhia ortodoxă, episcopul greco-catolic de Cluj-Gherla consemnând cu o profundă tristeţe purtarea cinică şi lipsită de pocăinţă a unor prelaţi ortodocşi, precum patriarhul Justinian Marina, mitropoliţii Nicolae Bălan şi Iustin Moisescu, episcopii Nicolae Colan şi Teoctist Arăpaşu. Cu cel din urmă, Iuliu Hossu a purtat mai multe discuţii în contradictoriu atât la Curtea de Argeş, cât şi la mănăstirea Ciorogârla. Ierarhul greco-catolic notează că, la 14 august 1956, a fost vizitat la Ciorogârla de episcopul vicar Teoctist şi de Alexandru Ionescu, vicar patriarhal, care i-au adus trista veste a separării de cei doi confraţi, episcopii Alexandru Rusu şi Ioan Bălan. Aceste întâlniri sunt surprinse şi de documentele organelor represive: spre exemplu, o notă a Securităţii din 12 septembrie 1956 consemnează că: „din convorbirile avute cu Iuliu Hossu şi [Ioan] Bălan, se constată că ei nu renunţă cu nimic la credinţa lor politică şi religioasă. Hossu a declarat în faţa episcopului T[eoctist]

[63] Vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953),* Cluj-Napoca, Editura Accent, 2003, p. 206.

[64] Vezi, spre exemplu, Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, ediţia a doua, revăzută şi întregită, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 466.

Arăpaşu, Al. Ionescu şi I. Florea: «Credința noastră este viața noastră. Atunci când ni se va lua viața, atunci vom fi dezlegați de credința noastră»”[65].

Atât Iustin Moisescu, cât şi Teoctist Arăpaşu, succesorii patriarhului Justinian, deşi făceau parte din tabere ecleziale rivale, au ajuns în fruntea BOR datorită loialității dovedite față de conducerea Partidului Comunist, primul având şi o proastă reputație de politruc. Amândoi s-au remarcat ca susținători ai „luptei pentru pace”, temă favorită a propagandei comuniste, de fapt parte a discursului isteric antioccidental, în care au fost angrenați prelați şi preoți, deveniți activişti în aşa-numitele *Comitete de Luptă pentru Pace*. Câteva documente descoperite foarte recent în fondul CC al PCR - Secția Cadre, reprezentând fişa de cadre a Prea Fericirii Sale Părintele Patriarh Teoctist, indică cu claritate faptul că apartenența la aceste comitete a fost într-un fel o condiție a ascensiunii sale către cea mai înaltă demnitate ecleziastică, a fost prețul plătit pentru ca factorii decizionali de la vârful PCR să-l accepte mai întâi ca episcop, apoi mitropolit şi, în fine, în 1986, patriarh[66]. Faptul că arhimandritul (şi mai apoi episcopul) Teoctist a fost încă din 1948 mesagerul puterii politice pe lângă episcopii greco-catolici aflați în detenție[67] a avut urmări care s-au vădit chiar şi după 1989, exacerbând resentimentele multor clerici şi credincioşi uniți.

Biserica Romano-Catolică – un cult tolerat cu o elită decapitată

Rămaşi fără biserici, din iarna anului 1948, o parte din enoriaşii uniți au început să frecventeze lăcaşurile de cult romano-catolice, iar unii clerici clandestini au decis, pentru a fi cât mai aproape de comunitățile greco-catolice, să adopte ritul latin şi, implicit, să oficieze în bisericile catolice. Până în 1989, cu intensități diferite, ierarhi şi preoți romano-catolici au oferit sprijin moral şi material BRU clandestine; unul din promotorii acestui sprijin a fost, până în 1980, episcopul latin maghiar Márton Áron, titularul diecezei de Alba Iulia. Alteori, reprezentanții romano-catolici refuzau un astfel de sprijin pentru a evita previzibile complicații în relațiile cu autoritățile politice comuniste, a căror cerbicie în hăituirea Bisericii Unite era de notorietate. De altfel, la începutul anilor 1950, chiar şi situația Bisericii Romano-Catolice era extrem de dificilă: era doar un cult tolerat în RPR, fără a funcționa conform unui Statut recunoscut de autorități[68]. Persecuțiile n-au ocolit nici ritul latin al Bisericii Catolice[69]: rând pe rând, prelați romano-catolici precum Márton Áron, Anton Durcovici, Alexandru Cisar, Hieronymus Menges, Augustin Pacha, Scheffler János (Ioan Scheffler), Joseph Schubert, Ioan Duma, Adalbert Boros au fost arestați sau li s-a stabilit domiciliu obligatoriu. Mai mulți clerici (Clement Gatti, Iosif Waltner, Ioan Heber ş.a.), ierarhi şi monahi au fost implicați în procese sinistre (mai cunoscute sunt „procesele Nunțiaturii”, unde rechizitoriile conțineau învinuirile aberante de *înaltă trădare* şi *spionaj*, iar pedepsele pronunțate au

---

[65] ACNSAS, fond Informativ, dosar 736, f. 181; vezi şi „Revista istorică”, nr. 5-6, 2004, pp. 239-240; *Un monument al memorialisticii româneşti. Amintirile lui Iuliu Hossu*, în „Apostrof”, în nr. 12 din decembrie 2004, p. 23.

[66] ANIC, fond CC al PCR - Secția Cadre, dosar A/592 (Arăpaşu Teoctist), f. 2 şi urm. În fişa biografică din 30 iunie 1988, redactată de Ion Cumpănaşu, preşedintele Departamentului Cultelor, se preciza că patriarhul Teoctist „a sprijinit, în toate ocaziile, acțiunile inițiate de organele locale de stat. A fost membru al Comitetului de Luptă pentru Pace din Bucureşti, aducând o contribuție bine apreciată la îndrumarea preoților în a sprijini această acțiune. A scris articole cu orientare progresistă în reviste teologice”; ibidem, f. 8v.

[67] Vezi ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar nr. 75/1946, f. 407; Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2003, pp. 203-204.

[68] Ovidiu Bozgan, *Cronica unui eşec previzibil. România şi Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2004.

[69] Vezi, pentru detalii Gabriel Catalan, *Prigoana anticatolică în România între 1949-1953. Arestări şi procese ale unor clerici şi credincioşi*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953: mecanismele terorii*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1999; Dănuț Doboş, Anton Despinescu, *Episcopul Anton Durcovici. O viață închinată lui Dumnezeu şi Bisericii*, Iaşi, Editura Sapientia, 2002.

însumat sute de ani de detenție). Angajații Nunțiaturii Apostolice, majoritatea călugărițe, precum şi preoți şi călugări de la catedrala Sfântul Iosif din Bucureşti au fost arestați la 19 iulie 1950; sora Clara Catrina Laslău, administrator al Nunțiaturii, a fost condamnată la 15 ani de muncă silnică. Alte monahii au primit pedepse asemănătoare sau condamnări administrative.

Monseniorul Stanislau Traian Iovanelli, ieşit din arest în anul 1951, a decis să adopte linia de colaborare cu regimul, semnând condițiile impuse de Securitate, faptă ce i-a atras excomunicarea[70]. Orientarea sa „colaboraționistă" a fost continuată de Francisc Augustin, dar amândoi ar putea fi incluşi şi în categoria preoților persecutați, întrucât la începutul regimului totalitar au trecut prin închisorile comuniste. Dicționarul publicat de INST identifica 165 de clerici romano-catolici întemnițați, iar pr. prof. Ioan Bota şi Cicerone Ionițoiu numai 150; însă cei din urmă admiteau într-un epilog că în mod sigur din statistica lor „lipsesc încă numele multora"[71].

Atenția Securității s-a îndreptat în următoarele decenii cu precădere către episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Márton Áron, condamnat în 1951 pentru complot, care însă a supraviețuit regimului inuman de detenție de la Sighet. În condițiile în care regimul comunist de la Bucureşti evolua spre sfârşitul anilor 1970 spre izolaționism şi xenofobie, elita maghiară din Transilvania a devenit un fel de „țap ispăşitor", iar Institutul Teologic Romano-Catolic de la Alba Iulia era socotit o pepinieră pentru „iredentişti". Preoții-profesori de la Alba Iulia erau etichetați în bloc drept „naționalist-şovini".

Cazul Gheorghe Calciu şi demolările de biserici

În aceeaşi epocă se intensifica şi supravegherea Seminariilor şi Institutelor teologice ortodoxe, căci aparenta armonie dintre BOR şi statul comunist părea să fie iremediabil amenințată de preotul-profesor Gheorghe Calciu-Dumitreasa. Părintele Gheorghe Calciu, profesor la Seminarul Teologic din Bucureşti a afirmat răspicat că oamenii Bisericii nu trebuie să mai fie obligați să facă propagandă politică de la altar[72], iar protestele sale împotriva demolării bisericii Enei şi predicile de la biserica Radu-Vodă, rostite în 1978 în fața elevilor şi studenților (în cea mai mare parte teologi), i-au atras îndepărtarea de la catedra Seminarului Teologic, caterisirea şi condamnarea în 1979 la 10 ani de închisoare. Securitatea i-a pus sub urmărire pe elevii şi studenții teologi solidari cu cauza preotului Gheorghe Calciu-Dumitreasa[73], iar documentele fostei poliții politice vădesc faptul că potențiala influență „nefastă" în rândul teologilor şi clericilor ortodocşi devenise o adevărată obsesie pentru organele represive la sfârşitul deceniului opt şi la începutul anilor 1980[74]. Pentru a preveni actele similare de nesupunere față de puterea politică şi ierarhia obedientă, Securitatea şi-a intensificat munca de racolare a informatorilor în Institutele şi Seminariile teologice[75].

---

[70] Mgr Hieronymus Menges, *Témoignages sur Mgr Ghika*, în *Voix de l'effroi. La Roumanie sous le communisme. Récits et Témoignages*, Bucarest, AEC, Editura M. C., 2000, pp. 260-261.

[71] Preot prof. dr. Ioan Bota, Cicerone Ionițoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Biserica Romano-Catolică*, ediția a II-a, prefață de Doina Cornea, [Cluj], Editura Patmos, 1998, p. 219. Un document mai puțin exploatat, o listă a preoților uniți şi romano-catolici arestați la sfârşitul anului 1947 şi la începutul anului 1948, se găseşte în Arhivele MAE şi cuprinde cel puțin 20 de preoți catolici (maghiari, germani şi români) care au fost omişi de Dicționarul publicat de INST; AMAE, fond Vatican, Problema 220, vol. 1, nepaginat.

[72] Pr. Gheorghe Calciu-Dumitreasa, *Războiul întru Cuvânt. Cuvintele către tineri şi alte mărturii*, ediție îngrijită, prefață şi note de Răzvan Codrescu, Bucureşti, Editura Nemira, 2001, p. 84; *Le Père Calciu, condamné à dix ans de prison, est-il encore vivant?*, în *Roumanie: crise et répression 1977-1982. Un dossier de* „L'Alternative", Supplément au no. 20, Janvier 1983, p. 43.

[73] Pr. Gheorghe Calciu-Dumitreasa, *op. cit.*, p. 84.

[74] Andrei Andreicuț, *„S-au risipit făcătorii de basme". Amintiri care dor*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2001, p. 72.

[75] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 69, vol. 2, ff. 65-66 v.

Activitatea „antisocială” a preotului Gheorghe Calciu amenința să „contamineze” şi viitori membri de partid (aproximativ jumătate din cursanții şcolilor teologice erau integrați în UTC) şi pericolul era cu atât mai mare cu cât Securitatea urmărea şi posibile conexiuni ale clericului cu SLOMR.

Patriarhul Iustin Moisescu, fost colaborator al Securității[76], şi şantajabil în multe privințe, nu a făcut nimic pentru a împiedica pedepsirea părintelui Calciu şi pentru a încerca să salveze de la demolare bisericile din Bucureşti (valul de demolări începuse odată cu dărâmarea bisericii Enei în mai 1977[77]). Ba dimpotrivă, atunci când un istoric de artă, precum Dinu C. Giurescu, a solicitat sprijinul Patriarhiei pentru salvarea lăcaşelor de cult, i-a spus că seamănă cu „fugarii de la radio *Europa Liberă*”. Aceeaşi tăcere a păstrat şi succesorul său[78]. Mai trebuie adăugat protestul preotului Ioan Dură împotriva demolării bisericilor şi a catedralei patriarhale, protest din 29 octombrie 1987, adresat CEB[79], şi ocultat după 1989 de publicațiile ortodoxe oficiale.

Tocmai din aceste motive, momentul aprilie 1990, revenirea în cea mai înaltă demnitate ecleziastică a Bisericii Ortodoxe Române a patriarhului Teoctist, retras până atunci la Sinaia, a fost perceput în medii ale intelectualității critice ca un eveniment nefast, ca pe un început al restaurației neocomuniste[80] care a blocat purificarea ierarhiei de colaboratorii şi agenții de influență ai Securității şi a întârziat reforma morală a societății, care a consacrat o alianță nefericită între un fost secretar de partid ateu, ajuns în fruntea României postdecembriste, şi un prelat compromis din punct de vedere moral.

Bisericile neoprotestante şi eşecul controlului comunist

În actele oficiale ale birocrației partidului-stat, pentru denominațiunile minoritare se folosea o terminologie specifică: unele erau culte, altele „secte” sau „grupări anarhice”. După cel de-al doilea război mondial, statul a acordat temporar dreptul de a funcționa ca asociații unui număr important de grupări religioase, care fuseseră crunt oprimate sub regimul Ion Antonescu. Tuturor li s-a cerut să-şi prezinte mărturisirea de credință şi să-şi precizeze poziția față de stat. Patru confesiuni neoprotestante au primit statutul legal de culte: Biserica Adventistă de Ziua a 7-a, Biserica Creştină Baptistă, Biserica Creştină după Evanghelie (cu două ramuri) şi Biserica lui Dumnezeu Apostolică-Penticostală, acestea adăugându-se confesiunilor protestante magisteriale: Biserica Reformată, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană, Biserica Evanghelică Sinodo-Prezbiteriană şi Biserica Unitariană. Alte grupări au fost considerate „secte” (martorii lui Iehova, nazarinenii, adeventiştii reformişti, spiriții) sau „grupări anarhice” (Oastea Domnului şi stiliştii, din cadrul Bisericii

---

[76] Conform dosarului său de rețea, păstrat în Arhiva SRI, la care experții Comisiei Prezidențiale au avut acces în anul 2006, fără însă a putea fişa vreun document. Pe de altă parte, Comisia nu obținut permisiunea de la SIE de a cerceta dosarele privind infiltrarea parohiilor româneşti din exil cu clerici controlați de DIE/CIE.

[77] Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, Bucureşti, Editura Museion, 1994, p. 41. Mai multe amănunte vezi la Lidia Anania et al., *Bisericile osândite de Ceauşescu, 1977-1989*, Bucureşti, Editura Anastasia, 1995.

[78] Referindu-se la atitudinea ierarhilor față de puterea politică în anii 1980, doi istorici apropiați de perspectiva oficială ortodoxă apreciau în anul 2001 că „în cei 50 de ani de comunism s-a intrat într-o spirală a compromisurilor care au limitat tot mai mult rezistența Bisericii. Ceea ce nouă ne pare o atitudine realistă în condițiile cumplite ale anilor ’50 ridică semne de întrebare în anii ’80, când tot sistemul comunist scârțâia din toate încheieturile”; George Enache, Adrian N. Petcu, *Biserica Ortodoxă Română şi Securitatea. Note de lectură*, în *Totalitarism şi rezistență, teroare şi represiune în România comunistă*, Bucureşti, CNSAS, 2001, p. 136.

[79] Este vorba de o scrisoare deschisă adresată secretarului general al CEB, Emilio Castro, în care i se cerea să intervină pe lângă autoritățile de la Bucureşti pentru ca distrugerea bisericilor să înceteze; vezi „Mărturie Ortodoxă” anul IV, nr. 13, 1990, pp. 72-76.

[80] Aceasta este şi opinia unor istorici consacrați precum Şerban Papacostea; vezi Cristian Vasile, *Un martor important: Ion Iliescu şi istoria României comuniste,* în „Anuarul Institutului de Istorie Orală”, vol. VI, 2005, p. 393.

Ortodoxe; betaniştii, din Biserica Reformată; penticostalii disidenți, din Biserica Penticostală; mai târziu acestora aveau să li se adauge „treziții", din Biserica Baptistă) iar activitatea lor a fost interzisă de-a lungul întregii perioade comuniste[81]. Cantitatea de documente rămasă de pe urma monitorizării acestor confesiuni şi grupări în anii regimului comunist este imensă, ceea ce reprezintă o dovadă în sine a nivelului real al represiunii pe criterii religioase[82].

Regimul comunist a acționat cu duritate împotriva militanților religioşi, în anii 1940-1960 recurgându-se la arestări, încarcerări, „pedepse administrative" etc. Unii dintre credincioşii protestanți sau neoprotestanți activi au avut parte de acelaşi tratament din partea autorităților, între cei mai cunoscuți fiind Richard Wurmbrand, Ferenc Visky sen., Simion Cure, Vasile Moisescu, Gheorghe Mladin, Traian Ban, Simion Moț, Teodor Băbuț, Nicolae Todor, Alexandru Honciuc şi alții[83]. Se cuvine a preciza că baza teologică a sacerdoțiului universal face deseori greu, dacă nu imposibil, de stabilit care dintre neoprotestanții ajunşi în puşcărie erau clerici şi care nu. În orice caz, în covârşitoare majoritate neoprotestanții aruncați în sistemul penitenciar românesc au ajuns acolo din cauza motivelor religioase.

La 18 decembrie 1959, Departamentul Cultelor, din subordinea Consiliului de Miniştri, depunea la Secretariatul CC al PMR o notă în vederea aprobării unor „măsuri privind cultele neoprotestante". Ceea ce îi alarmase pe guvernanții comunişti era creşterea numerică spectaculoasă a aderenților bisericilor neoprotestate, dinamica lor şi imposibilitatea de fi controlați de stat. Documentul respectiv evidenția că dacă în 1944 cele patru biserici neoprotestante legale (Adventistă, Baptistă, Creştină după Evanghelie şi Penticostală) aveau 40 000 de membri, numărul lor a crescut la 73 920 în 1948, pentru ca în anii 1958-1959 să atingă 192 621 de aderenți. De asemenea, numărul comunităților locale ajunsese în 1959 la 3 317, iar personalul de cult însuma neoficial câteva mii de persoane, deşi nu erau recunoscuți decât 816 pastori. Creşterea neoprotestanților fusese remarcabilă, în intervalul 1948-1954 cu 16 600 de membri anual, iar între 1955-1959 cu 4 750 de credincioşi în fiecare an[84]. Şeful Departamentului Cultelor, D. Dogaru, aprecia în textul pe care îl semna: „Creşterea numerică a cultelor neoprotestante trebuie să ne îngrijoreze, deoarece în timp ce cultele istorice în general nu reuşesc decât în mică măsură, deşi diferită, să capteze preocupările credincioşilor lor pentru problemele religioase, cultele neoprotestante captează aproape total preocupările credincioşilor lor pe linia problemelor religioase în dauna preocupărilor cetățeneşti, economice, sociale, culturale şi politice"[85].

---

[81] ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 14/1966, vol. III, ff. 64-72.

[82] Vezi, spre exemplu, ASSC şi ACNSAS, fondurile Documentar, Penal, Informativ şi Rețea.

[83] AMR Piteşti, fond Tribunalul Militar al regiunii a II-a Militare Bucureşti, dosar nr. 6/2/1959, nepaginat; idem, fond Tribunalul Militar Timişoara, dosar nr. 1/1959, ff. 263-272, şi sentința nr. 610/1959, ff. 23-26 r.-v.; ibidem, fond Tribunalul Militar Iaşi, sentința nr. 94/1959, nepaginat; ACNSAS, fond „Penal", dosar 1079, vol. 1, ff. 15-16 r.-v., 72-77 r.-v.; vol. 3, ff. 10-12, r.-v., 13. Vezi şi Ferenc Visky jr. (ed.), *Prizonierii speranței. Mărturii ale celor închişi pentru credință*, traducere: Claudia Birea, Ferenc Visky, Cluj-Napoca, Editura Koinónia, Arad, Editura Strigătul de la Miezul Nopții, 2002, *passim*; Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere din limba engleză de Marilena Alexandrescu-Munteanu şi Maria Chilian, Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1993; *idem*, *Strigătul Bisericii prigonite*, Bucureşti, Editura Stephanus, 1993.

[84] ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 15/1960, ff. 3-4, 7. Cultele neoprotestante legale au crescut constant până la sfârşitul regimului comunist. În 1966, conform datelor oficiale ele înregistrau următoarea situație numerică: adventiştii de ziua a 7-a, 34 000 de credincioşi, 511 comunități, 125 de pastori; baptiştii, 55 000 de credincioşi, 580 de comunități cu 311 filii, 156 de pastori; penticostalii, 38 000 de credincioşi, 493 de biserici şi 232 de filii, 122 de pastori; creştinii după Evanghelie, circa 20 000 de credincioşi, 256 de comunități şi 122 de filii, 83 de pastori (ibidem, dosar nr. 14/1966, vol. III, ff. 64-67). În anul 1987, conform tot unor date oficiale, Biserica Baptistă avea: 75 000 de membri, 951 lăcaşuri de cult, 170 deservenți de cult şi 123 de cimitire; Biserica Penticostală: 87 000 de membri, 792 lăcaşuri de cult, 126 deservenți de cult şi 125 de cimitire; Biserica Adventistă de Ziua a Şaptea: 47 000 de membri, 521 lăcaşuri de cult, 135 deservenți de cult şi 160 de cimitire; Biserica Creştină după Evanghelie, 28 500 de membri, 380 lăcaşuri de cult, 79 deservenți de cult şi 100 de cimitire (ibidem, fond Cabinet Ion Dincă, dosar nr. 4/1983, ff. 93, 101-102).

[85] Ibidem, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 15/1960, f. 4.

Dincolo de imaginea catastrofică, realizatorul acestui document surprindea totuşi o realitate deranjantă pentru partidul-stat, dificultatea de a-i controla pe fidelii bisericilor neoprotestante. După 1954 se luaseră măsuri importante împotriva acestora, îndeosebi prin intermediul Ministerului Cultelor (între timp desfiinţat), care îşi organizase Corpul împuterniciţilor şi al inspectorilor generali, dar şi prin intermediul sfaturilor populare şi al „organelor locale”. Aşa se explica reducerea („frânarea”) ritmului de creştere al neoprotestanţilor[86]. Printre altele, măsurile luate de autorităţi contra confesiunilor neoprotestante au inclus: controlarea resurselor financiare ale acestora; înlocuirea unor „elemente necorespunzătoare” din conducere (la adventişti şi creştini după Evanghelie); interzicerea catehizării organizate a copiilor; alcătuirea unui material documentar bogat, pe baza căruia avea să se procedeze la preschimbarea autorizaţiilor de funcţionare a comunităţilor şi a legitimaţiilor deserventilor de culte; introducerea sistemului arondărilor, ceea ce avea să însemne reducerea numărului de comunităţi şi de filii cu circa 1125 de unităţi, fapt care implica şi micşorarea numărului de deservenţi; din 1958 se interzisese acestor culte să mai aducă noi serii de elevi în seminariile lor; reducerea frecvenţei adunărilor pastorale; controlarea cumpărării de imobile în vederea deschiderii unor noi lăcaşuri de cult; împiedicarea implicării în activităţi pastorale a persoanelor nerecunoscute oficial; folosirea fanfarelor pe străzi; instruirea „organelor locale” de a se implica în respectarea „regimului legal al cultelor” şi a semnala împuterniciţilor abaterile; oprirea adunărilor prea dese în biserici în cursul săptămânii[87].

Arondarea sau rearondarea teritorială în anul 1960 a determinat reducerea cu 30% a numărului de biserici şi filii neoprotestante, iar a pastorilor cu 25%. De asemenea, a fost redus şi numărul unităţilor intermediare la cultele baptist, adventist şi penticostal, cu alte cuvinte o reducere a aparatului administrativ[88]. De asemenea, numărul de elevi la seminariile teologice fusese redus drastic, de la 10-40 anual ajungându-se la câte opt în cinci ani. În acelaşi timp, chiar dacă se interzisese catehizarea copiilor în biserici, familiile neoprotestante reuşiseră să-şi educe urmaşii din punct de vedere religios[89].

În vederea stopării creşterii numerice a neoprotestanţilor, statul a manipulat propriile legi. Pe de o parte se cerea acestor culte „respectarea riguroasă a prevederilor legale privind formele de trecere de la un cult la altul”, iar pe de altă parte, deoarece potrivit legilor de organizare sfaturile populare nu se mai ocupau de apartenenţa religioasă a cetăţenilor români, formele solicitate nu se mai puteau face. Poziţia ambiguă a structurilor administrative locale a determinat „o frână” în activitatea confesiunilor neoprotestante. Chiar şi în condiţiile şicanelor continue ale autorităţilor, dinamismul acestor culte era de domeniul evidenţei, motiv de iritare pentru partidul-stat[90]. Într-o notă din anii 1960 trimisă de Departamentul Cultelor către CC al PCR, Direcţia Generală a Consiliilor Populare, se preciza că denominaţiunile neoprotestante, „ducând o intensă acţiune de educare religioasă a adepţilor lor şi îndeosebi a tineretului, imprimă acestora un misticism exagerat, determinându-i să *manifeste lipsă de receptivitate şi chiar indiferenţă faţă de însuşirea ideologiei socialiste*” (s. n.)[91]. Pentru a preîntâmpina activitatea religioasă în general, activiştii de la Departamentul Cultelor insistau să se dea „indicaţii consiliilor populare şi organelor de partid, să-şi sporească preocuparea faţă de supravegherea cultelor şi sectelor, să ia măsuri pentru combaterea şi lichidarea ilegalităţilor comise de acestea, precum şi pentru întărirea activităţii politico-educative în rândul maselor”[92].

[86] Ibidem, f. 7.
[87] Ibidem, ff. 10-11.
[88] Ibidem, dosar nr. 14/1966, vol. III, f. 73.
[89] Ibidem, f. 74.
[90] Ibidem.
[91] Ibidem, f. 98.
[92] Ibidem, f. 100.

În urmărirea şi reprimarea activităţii denominaţiilor minoritare s-au implicat în primii ani ai regimului comunist structurile moştenite de la vechiul stat român (Poliţia de Siguranţă, Jandarmeria, SSI, Biroul 2 de Informaţii al Marelui Stat Major, Serviciul de Informaţii Politice şi Documentare din Inspectoratul General al Armatei pentru Educaţie[93]), iar după 1948-1949 mai ales Securitatea şi Miliţia, create de partidul-stat tocmai pentru a-i asigura aplicarea programului de transformare şi de controlare a societăţii. Pentru discreditarea neoprotestanţilor, autorităţile comuniste au utilizat un limbaj specific. Spre exemplu, aceştia erau etichetaţi drept „agenţi ai imperialismului occidental"/"anglo-american"/"american", care amintea de stigmatul public din timpul celui de-al doilea război mondial, în perioada naţionalismului integral, când ei fuseseră consideraţi „străini" „trădători", „renegaţi", „bolşevici" sau „iudeo-bolşevici".

Supravegherea în combinaţie cu hărţuielile la care au fost supuse bisericile neoprotestante în vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej au cunoscut chiar o amplificare în regimul Nicolae Ceauşescu, când au fost readuse la suprafaţă concepţiile etniciste interbelice, care au fost combinate cu ideile staliniste, formându-se astfel un amestec care a primit numele de naţional-comunism. Discriminarea împotriva fidelilor bisericilor minoritare a cunoscute noi forme. Totul pe fondul întreţinerii sentimentului de „cetate asediată" care i se inocula cetăţeanului României comuniste. Iritaţi de lipsa de conformism a multor membri ai cultelor, în special a neoprotestanţilor, liderii de partid şi de stat au luat măsuri contra acestora, orchestrând denigrarea sistematică a credincioşilor în şedinţe publice[94] ori în mass-media (s-au evidenţiat atât cotidiene şi reviste centrale, inclusiv „Scânteia"[95], cât şi publicaţii locale; televiziunea, radioul şi cimatografia au jucat şi ele un rol în distorsionarea imaginii despre oamenii religioşi). Partidul-stat s-a implicat chiar în şicanarea copiilor neoprotestanţi în şcoli (mai ales în licee şi universităţi); mergând chiar până la intruziunea în viaţa de familie[96].

Îngrijorarea faţă de menţinerea sentimentului religios la cote ridicate a determinat autorităţile de la Bucureşti să iniţieze în anii 1960-1980 acţiuni de „educare ştiinţifică şi de combatere a misticismului şi obscurantismului din conştiinţa maselor". Grupările minoritare, atât cele legale, cât şi cele interzise, deţineau un loc special în cadrul acestor veritabile campanii antireligioase[97]. Pe scenele teatrelor existente în oraşele României sau pe cele improvizate în sate ori întreprinderi cu prilejul unor campanii special organizate, se jucau diferite piese cu caracter antireligios sau în care realitatea istorică era distorsionată, manipulată[98].

În anii 1960-1980 s-au publicat numeroase lucrări de „ateism ştiinţific", în prima faza traduceri sovietice, cum a fost cazul, spre exemplu, celebrei în perioadă *Călăuză a ateistului*, iar ulterior producţii autohtone. De regulă nu era vorba de o prezentare neutră a fenomenului religios, ci de atacuri nemascate contra creştinilor practicanţi, în special a neoprotestanţilor, cărora le era întotdeauna rezervată o parte importantă din numărul de pagini[99].

---

[93] Vezi, spre exemplu, AMR, fond Direcţia Superioară Politică a Armatei, dosar nr. 802, *passim*.

[94] Vezi ANIC, fond CC al PCR - Secţia Administrativ-Politică, dosar nr. 25/1982, ff. 46-48 r.-v..

[95] Bunăoară, vezi Ilie Tănăsache, *Obscurantismul se autodemască. Fapte despre nocivitatea unei secte şi despre activitatea unor escroci travestiţi în „întemeietori" de... noi religii*, în „Scânteia", 30 iunie 1982; *idem*, *Când delapidatorul se dă drept persecutat... religios şi politic. Cum şi-au găsit apărători de pe aiurea doi inşi care au furat din avutul obştesc aproape jumătate de milion de lei*, în „Scânteia", 7 septembrie 1982.

[96] ANIC, colecţia Gabanyi, dosar nr. 161, ff. 2-18.

[97] Ibidem, fond CC al PCR - Secţia Propagadă şi Agitaţie, dosar nr. 17/1966, ff. 1-46; ibidem, dosar nr. 19/1966, ff. 1-20; ibidem, dosar nr. 38/1966, ff. 1-32; ibidem, dosar nr. 22/1970, ff. 1-52.

[98] Astfel de piese au fost: *Rugul, Porunca a 7-a, Hughenoţii, Martin Luther şi Thomas Müntzer, Făclie în miez de noapte, Mântuleţ în rai şi în iad* (piesă de Süto Andras). Vezi Tudor Olaru, Octav Grumezea, *Premisele eficienţei în propaganda materialist-ştiinţifică*, în „Scânteia", 13 martie 1981.

[99] Petru Berar, *Umanism şi ateism*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980; *Idem*, *Religia în lumea contemporană*, Editura Politică, Bucureşti, 1983; Simion Asandei, *Ateism şi religie*, Bucureşti, Editura Militară, 1980; *Idem*, *Omul, ştiinţa şi religia*, Bucureşti, Editura Militară, 1985; *Întrebări şi răspunsuri la probleme de*

Împotriva unora dintre neoprotestanţii reticenţi Securitatea a recurs şi la măsuri radicale, inclusiv la asasinate, concepute în laboratoarele temutei poliţii politice şi puse în aplicare de echipe operative (spre exemplu, cazul pastorului baptist Vasile Gherman, în 1988[100]).

Relaţiile externe ale cultelor din România erau atent supravegheate. Cele protestante şi neoprotestante nu numai că nu făceau excepţie, dar contactele lor cu coreligionarii occidentali erau chiar mai atent monitorizate, pornindu-se de la suspiciunea că erau oficine de spionaj[101]. Aceasta a fost poziţia de-a lungul întregii perioade comuniste[102]. Lipsa literaturii religioase, inclusiv a *Bibliilor* (20.000 de exemplare în limba maghiară, donate Bisericii Reformate de Alianţa Mondială Reformată, în loc să ajungă la destinatarii lor au fost topite de autorităţile române şi prefăcute în anul 1985 în hârtie igienică[103]), i-a determinat pe unii neoprotestanţi să se implice în activitatea unor veritabile reţele de transportare din Occident şi de distribuţie (nu doar pentru România, ci şi pentru spaţiul sovietic) a acestei literaturi, expunându-se astfel durelor măsuri represive ale Securităţii, de la amenzi până maltratări, arestări, procese şi condamnări[104].

Persecuţiile la care erau supuşi creştinii din România, dar şi rezistenţa lor în faţa dictaturii – cei neoprotestanţi ocupând în pofida numărului lor relativ mic probabil cel mai important loc în această privinţă în timpul lui Ceauşescu –, deci toate acestea au atras atenţia unor instituţii occidentale preocupate de susţinerea creştinilor din spatele Cortinei de Fier (spre exemplu, Misiunea Creştină pentru Lumea Comunistă, Underground Evangelism, Keston Institut[105]) sau în general de apărare a drepturilor omului (Amnesty International), precum şi a exilului românesc, atât politic şi cultural[106], cât şi religios[107]. De asemenea, îndeosebi în anii 1980 un interes în creştere faţă de minorităţile religioase neoprotestante a arătat administraţia de la Washington, mai ales în timpul mandatului lui David B. Funderburk la Bucureşti, care s-a dovedit unul din criticii neînduplecaţi ai regimului Ceauşescu[108].

---

educaţie ateistă a tineretului, vol. III, autori: Petru Berar, Petre I. Bieltz, Gheorghe Brătescu, Gheorghe Al. Cazan, Cornelia Cristescu, Florin Georgescu, Paul Popescu Neveanu, Georgeta Tănase, Gheorghe Vlăduţescu, Elena Zamfir, Bucureşti, Editura Politică, 1982; Fl. Georgescu, *Societate şi religie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982; Petre Hladchi-Bucovineanu, *Faţete reale ale sectelor religioase*, Bucureşti, Editura Politică, 1983; Bruno Würtz, *Doctrinele principalelor secte ale creştinismului contemporan*, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1988. Vezi şi Paul Dobrescu, *Educaţia materialist-ştiinţifică – sub semnul unor noi exigenţe calitative*, în „Scânteia", 24 decembrie 1982; *idem*, *Literatura ateist-ştiinţifică – mai ferm angajată în activitatea de făurire a conştiinţei noi*, în „Scânteia", 28 septembrie 1984; Florin Georgescu, *Rolul educaţiei materialist-ştiinţifice în formarea omului nou*, în „Era Socialistă", nr. 20, 25 octombrie 1983.

[100] Petru Dugulescu, *Ei mi-au programat moartea*, Timişoara, Editura Marineasa, 2003, pp. 167-172.

[101] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Administrativ-Politică, dosar nr. 14/1966, vol. I, ff. 1-7.

[102]. Situaţia este dovedită de numărul uriaş de dosare create de Departamentul Cultelor, disponibile astăzi în Arhivele Secretariatului de Stat pentru Culte.

[103] David B. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat şi dictatura comunistă din România, 1918-1985*, Constanţa, Editura Dacon, 1994, pp. 105-106.

[104] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 146, vol. 3, *passim*; vol. 4, *passim*; Ibidem, dosar nr. 150, vol. 2, passim. Vezi şi Elis Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, *Cultele neoprotestante din România în perioada 1975-1989*, în *Partidul, Securitatea şi Cultele, 1945-1989*, volum coordonat de Adrian Nicolae Petcu, Bucureşti, Editura Nemira, 2005, p. 377-383.

[105] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 174, vol. 2, *passim*; ANIC, fond CC al PCR - Secţia Administrativ-Politică, dosar nr. 14/1966, vol. I, f. 5; ibidem, colecţia Gabanyi, dosar nr. 165, f. 46.

[106] Vezi Sanda Stolojan, *Persécution et résistance religieuse en Roumanie*, în „L'Alternative", număr special *Roumanie. Crise et répression*, pp. 41-44.

[107] Merită amintită activitatea lui Sergiu Grossu, la Paris, care a editat mulţi ani revista *Catacombes*, în care erau reproduse sistematic informaţii despre situaţia creştinilor persecutaţi, atât în România, cât şi în întreg blocul sovietic.

[108] Vezi David B. Funderburk, *op. cit.*. De asemenea, vezi şi Roger Kirk & Mircea Răceanu, *România împotriva Statelor Unite. Diplomaţia absurdului, 1985-1989*, traducere de Melania Stela Rădulescu, Bucureşti, Editura Silex, 1995.

Un autor de referință pentru studierea relațiilor stat-Biserică în spațiul dominat de sovietici, a identificat 6 factori mai importanți care au determinat politica religioasă comunistă: ponderea organizației religioase, dispoziția acesteia de a se subordona/conforma cerințelor autorității politice şi posiblitatea de a o infiltra şi controla prin intermediul poliției politice, problema dependenței de o autoritate străină, loialitatea sau lipsa de loialitate a unui cult religios în timpul celui de-al doilea război mondial, configurația etnică a țării şi cultura politică dominantă[109]. De aici a rezultat şi tratamentul diferit pe care regimul l-a aplicat celor două Biserici mai importante: Ortodoxă şi Greco-Catolică. Supunerea Bisericilor Catolice locale față de o autoritate din afara blocului „democrațiilor populare”, autoritate cu vocație universalistă, ca şi Kremlinul comunist, precum şi faptul că Biserica Catolică părea să fie oază de autonomie şi chiar independență nu erau deloc pe placul noilor guvernanți comunişti, fiind percepute drept acte de trădare. Tocmai din acest motiv intensitatea represiunii a fost mai mare în cazul Bisericii Catolice de ambe rituri. Prigonirea a peste 1700 de clerici ortodocşi şi faptul că gesturile de opoziție față de regimul comunist ale unor preoți au fost mai numeroase decât se credea nu schimbă datele problemei[110]. Fără a beneficia de un sprijin moral şi material din exterior şi fără a avea o tradiție în planul sfidării autorității politice, ierarhia ortodoxă a adoptat relativ repede o atitudine conformistă care s-a accentuat cu timpul, conducând la capitulări lamentabile în anii 1980, atunci când prelații au acceptat demolările de biserici şi au consimțit la reprimarea preoților protestatari.

Dincolo de represiunea propriu-zisă îndurată de personalul de cult al diferitelor confesiuni din România în perioada comunistă, poate mai importantă a fost izgonirea Bisericii din şcoli, spitale, instituții de caritate, armată şi penitenciare, precum şi descurajarea insidioasă şi sistematică a sentimentului religios de către un regim care se declara ateist. Apropierea omului de religie a fost puternic stânjenită şi reprimată şi, cu un sprijin însemnat dinspre instituțiile ecleziastice „domesticite”, regimul a reuşit o îndepărtare a proiectelor individuale de rădăcinile lor spirituale[111].

---

[109] Pedro Ramet, *Cross and Commissar. The Politics of Religion in Eastern Europe and the USSR*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1987, p. 16.

[110] Vasile Igna, *Între acțiune şi contemplație. 12 note sumare asupra istoriei şi sensului confruntării dintre creştinism şi comunism*, în *Marx contra Isus. Repere ale confruntării dintre creştinism şi comunism*, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 2003, p. 31.

[111] Alexandru Zub, Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare: istorie, memorie şi morală în România*, Iaşi, Editura Polirom, 2002, pp. 81-82.

Reforma învăţământului şi implicaţiile sale. Educaţie şi ideologie în România în primul deceniu comunist

Vom încerca să surprindem principalele elemente ale reformei învăţământului din 1948, precum şi gradul în care şcoala românească a fost afectată de impunerea ideologiei totalitare mai ales în primul deceniu de regim comunist. Sistemul de învăţământ trebuia să îndeplinească o funcţie de îndoctrinare, să-i pregătească pe copii şi tineri după tiparele „omului nou" şi să elimine spiritul critic şi spontaneitatea elevilor. În paralel cu campania demagogică de lichidare a analfabetismului se opera o sinistră discriminare pe criterii de clasă, iar cei admişi în şcoli erau supuşi unui perfid sistem de dresaj ideologic.

Trebuie spus de la bun început că a existat un interes special al Partidului Comunist pentru Ministerul Educaţiei Naţionale încă din toamna anului 1944. Atunci titularul acestui departament a devenit Ştefan Voitec, lider al PSD, partid partener al PCR în FND. Curând, dinspre conducerea comunistă s-au auzit voci care îl incriminau pe Ştefan Voitec pentru spiritul „antidemocratic" pe care l-a imprimat de când a preluat Ministerul Educaţiei, deşi, aparent, iniţiativele fruntaşului social-democrat nu erau în răspăr cu planurile PCR.

Liderii comunişti îi reproşau lui Ştefan Voitec o toleranţă prea mare faţă de „reacţiunea" din sistemul de învăţământ. PCR pleda pentru o grabnică epurare şi „reeducare" a elevilor şi a cadrelor didactice. Radicalismul comunist în această privinţă s-a vădit la şedinţa Biroului FND din 27 noiembrie 1945, când s-a pus problema modului de sărbătorire a momentului 1 decembrie. Această dezbatere trebuie legată de un eveniment care avusese loc cu puţin timp înainte, manifestaţia din 8 noiembrie 1945, organizată în principal de tineretul naţional liberal şi cel naţional ţărănesc, elevi şi studenţi[1]. Reacţia autorităţilor comuniste a fost una dură, soldată cu câteva zeci de arestări, mai ales din rândul tineretului. Au fost întocmite liste cu studenţii participanţi la manifestaţie, aceştia fiind urmăriţi luni întregi. 557 de persoane au fost arestate, clasându-se cauza pentru 188 dintre ele[2]. Acţiuni similare au avut loc şi în alte oraşe ale ţării, cum au fost cele de la Ploieşti şi de la Timişoara, finalizate tot cu arestări. Profesorul Mihail Dragomirescu, pe atunci fruntaş al Uniunii Patrioţilor, declara în şedinţa din 27 noiembrie că: „În şcoli, problema trebuie privită cu multă seriozitate pentru că am impresia că reacţiunea cea mai cruntă, rămăşiţele legionare cu legături la naţional-ţărănişti şi liberali, se concentrează în şcoli, prin directori, profesori şi elevii mari, precum şi în studenţime. (…) Se pune întrebarea dacă e bine să scoatem acest tineret la demonstraţia maselor populare ale FND–ului". În faţa acestor îngrijorări, Vasile Luca a simţit nevoia de a da următorul verdict: „Dacă fac ceva, îi snopim în bătaie şi îşi vor pierde pofta de a mai face ceva. Îi putem încadra între muncitori"[3]. Mai târziu, violenţa a mers până la arestări masive din rândul studenţilor. Spre exemplu, conducerea tineretului naţional ţărănesc, compusă mai ales din studenţi, a fost arestată în 27 mai 1947[4]. În noiembrie 1947, 100 de membri ai Tineretului Universitar Naţional Ţărănesc (TUNŢ) au fost arestaţi, după ce împrăştiaseră câteva sute de manifeste prin Bucureşti. La 15 august 1949 s-au produs noi arestări în rândurile TUNŢ. Totul a culminat în anul 1949 cu „reeducarea" de la Piteşti[5]. Incitările din 1945 erau, aşadar, doar preludiul distrugerii psihice a studenţimii indezirabile (de orientare legionară, dar nu numai) şi, în general, a tineretului.

---

[1] Pentru detalii în legătură cu manifestaţia din 8 noiembrie 1945, inclusiv o listă a studenţilor care au participat la demonstraţie, vezi Cicerone Ioniţoiu, *Manifestaţia de la 8 noiembrie 1945*, în „România Liberă", 4 noiembrie 1995, p. 6; Petre Ţurlea, *8 noiembrie 1945*, Bucureşti, INST, 2000.
[2] Petre Ţurlea, *op. cit.*
[3] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 115/1945; şedinţa Biroului FND din 27 noiembrie 1945, ff. 3-4
[4] ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 348, passim.
[5] Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 17.

Această „reeducare” se integra proiectului represiv comunist din anii de consolidare a monopolului puterii, dar fusese precedată de o percepţie deformată a centrelor universitare, percepţie pe care şi-au însuşit-o între 1945-1948 inclusiv „tovarăşi de drum” ai comuniştilor; Universităţile erau văzute aproape în exclusivitate ca locuri unde „agitaţiile se intensifică pe o linie primejdioasă”, degenerând în campanii antisemite şi antimaghiare. Chiar primul ministru Petru Groza declara la 21 februarie 1946 că tineretul este uşor de influenţat şi că „mai ales actuala generaţie din Universităţi este îmbibată, începând de la prima clasă de liceu şi până acum, de o propagandă rasistă şi de naţionalism şovin. Acest tineret a contribuit la marea tragedie în care ne găsim. Eu fac apel la dv. toţi şi rog pe domnul ministru al Educaţiei Naţionale să se ocupe îndeosebi de agitaţiile de la diferite universităţi”[6].

Reforma învăţământului din 1948

Mai greu de anticipat în anii 1946-1947, prin prisma unor poziţii publice ale primului ministru, schimbarea radicală a sistemului educaţional devenea aproape o certitudine în primăvara anului viitor, o dată cu preconizata măsură de naţionalizare a tuturor şcolilor particulare, inclusiv a celor confesionale, stipulată şi de noua Constituţie comunistă. Între obiectivele principale ale legii învăţământului din 3 august 1948 – Decretul nr. 175 – s-au aflat: formarea tinerilor în spirit comunist, controlul strict al şcolilor elementare, medii şi superioare, prin suprimarea autonomiei universitare, precum şi asigurarea cadrelor pentru planul de industrializare, prin extinderea învăţământului tehnic mediu şi superior[7]. Scopul reformei învăţământului din 1948 era o politizarea integrală a învăţământului şi o „curăţare” a învăţământului românesc, prin introducerea discriminărilor sociale la admiterea în învăţământul mediu şi superior. Conducerea comunistă viza şi constituirea unei pături de „cadre” care să aplice politica partidului în aparatul de stat, armată, justiţie şi cultură. Şcoala reprezenta, în viziunea noilor conducători, prima verigă din sistemul de pregătire a cadrelor necesare construirii socialismului. Astfel, tineretul trebuia educat în spiritul patriotismului socialist şi al internaţionalismului proletar. Încă din 1918 comuniştii sovietici au decis că „trebuie să facem din tânăra generaţie o generaţie de comunişti. Trebuie să transformăm copiii în comunişti adevăraţi. Trebuie să-i învăţăm să-şi influenţeze în mod considerabil familia. Trebuie să-i luăm sub controlul nostru şi, să spunem clar, să-i naţionalizăm. Încă din primele zile vor fi sub influenţa grădiniţelor şi şcolilor comuniste”[8].

Învăţământul preşcolar era facultativ şi se adresa copiilor între 3 şi 7 ani, având la dispoziţie cămine şi grădiniţe, subordonate direct Ministerului Învăţământului Public. Copilul trebuia educat încă de mic în spiritul partidului. „În loc să rătăcească pe maidane, i se dă o educaţie sănătoasă”[9], declara ministrul Învăţământului, Gheorghe Vasilichi la o consfătuire pe ţară cu inspectorii şcolari, cărora li se dădeau indicaţii pentru aplicarea în teren a reformei. Învăţământul elementar era stabilit la 7 ani, dintre care primele patru clase erau generale şi obligatorii. Învăţământul mediu de 4 ani era împărţit în: licee, care trebuiau să asigure baza pregătirii pentru accederea în următoarea treaptă de învăţământ (cea universitară); şcoli pedagogice, pentru pregătirea cadrelor didactice necesare în învăţământul preşcolar şi elementar; şcolile tehnice şi profesionale. Ultimele două pregăteau cadrele tehnice medii şi calificate necesare producţiei industriale şi agricole. În 1951 durata şcolii de cultură generală a devenit de 10 ani, prin renunţarea la un an. Din anul şcolar 1948/1949 s-a organizat învăţământul seral pentru liceu, iar din 1952/1953 pentru clasele V-VII. În 1956 s-a revenit la

---

[6] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri - Stenograme (1944–1959), dosar nr. 2/1946, f. 121.

[7] „Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXVI, nr. 177, marţi 3 august 1948, pp. 6322-6324; Maria Someşan, Mircea Iosifescu, *Legile din 1948 pentru reforma învăţământului*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1998, p. 440.

[8] *Apud* Michelle Heller, *La machine et les rouages. La formation de l’homme sovietique*, Paris, Calmann-Levy, 1985, p. 180.

[9] „Scânteia”, 8 august 1948, p. 1.

durata de şcolarizare de 11 ani, s-a introdus învățământul mixt, s-a făcut împărțirea pe secții a claselor a X-a şi a XI-a (secția umanistă şi reală), ceea ce îmbunătățea oarecum nivelul învățământului de cultură generală, față de cum fusese acesta conceput prin legea din 1948.

Învățământul superior cuprindea universitățile, politehnicile şi institutele de învățământ superior. Primele două depindeau direct de Ministerul Învățământului Public şi aveau rolul de a forma cadrele pentru corpul didactic din învățământul mediu şi superior, specialişti şi cercetători pentru diverse domenii. Durata studiilor era de 4-6 ani. Institutele de învățământ superior, cu o durată a studiilor de 3-4 ani, trebuiau să pregătească cadrele superioare de specialişti pentru toate ramurile economiei şi profesorii pentru învățământul mediu. Studenții erau admişi pe baza unui concurs, iar numărul de locuri disponibile era stabilit de Consiliul de Miniştri, în funcție de necesitățile fiecărui an.

De o deosebită importanță s-a dovedit a fi articolul 32 care prevedea în mod expres: „Actualele facultăți şi şcoli de învățământ superior vor fi restructurate conform prezentei legi. În acest scop, se vor putea desființa catedre inutile, altele vor putea fi raționalizate după necesități, sau se vor crea catedre noi”. Această dispoziție oferea calea legală pentru epurările cadrelor didactice „necorespunzătoare”, acțiune care avea un scop precis – eliminarea persoanelor care prin autoritatea lor morală puteau influența elevi şi studenți[10]. Noile cadre, devotate partidului, trebuiau să-i educe pe elevi în spiritul cerut de acesta. Doar la începutul anului universitar 1949-1950 au fost scoase din învățământul superior, conform unui raport al Ministerului Învățământului din 1950, 181 de cadre didactice[11].

Legislația din 1948 introducea şcoli speciale de 2 ani pentru muncitori scoşi din producție şi susținuți pe perioada şcolarizării de ministerul de resort şi de întreprinderea unde lucrau – formă de învățământ care dădea dreptul absolvenților de a-şi continua studiile în învățământul superior – , şcoli profesionale şi şcoli tehnice medii. Prin decizia Ministerului Învățământului Public din 29 octombrie 1948 au fost înființate şi şcolile juridice de un an, destinate aceleiaşi categorii a muncitorilor scoşi din producție. După un an de studii, cursanții primeau o diplomă care le oferea dreptul a se angaja în orice funcție juridică, inclusiv magistratură şi parchet[12]. Prin decretul nr. 343/1953, şcolile speciale s-au transformat în facultăți muncitoreşti. Au funcționat şi alte derogări: în anii 1950 existau absolvenți ai acestor şcoli speciale înscrişi în anii superiori care nu aveau studii medii! Toate aceste aspecte descriu un sistem de învățământ care a promovat antiselecția.

În efortul programatic de distrugere a fostelor structuri sociale, lumea universitară şi academică a fost printre cele dintâi vizate de regimul comunist[13]. Între 1944-1949 s-a recurs la distrugerea statutului social al profesorului, la introducerea unei stări de instabilitate profesională; or, doar stabilitatea în funcție putea genera independența opiniei[14]. Au fost emise acte normative[15] care au permis îndepărtarea din rândul corpului didactic a unor personalități de seamă ale vieții publice româneşti. Decizia de raționalizare a învățământului publicată în „Monitorul Oficial” la 27 mai 1947 a dus la pensionarea forțată a unor profesori eminenți care nu ajunseseră la vârsta legală de pensionare (65 de ani), suprimarea temporară

---

[10] „Reacționarii trebuie urmăriți cu vigilență şi trebuie cântărit dacă efectul politic al activității lor nu e mai dăunător decât folosul ce-l aduc pe linie profesională, pentru a putea decide înlocuirea lor”, dintr-un referat asupra situației cadrelor didactice din învățământul superior dinainte şi după reformă; *apud* Adina Berciu-Drăghicescu, Ovidiu Bozgan, *O istorie a Universității din Bucureşti (1864-2004),* Bucureşti, Editura Universității Bucureşti, 2004, p. 280.
[11] *Ibidem*, p. 279.
[12] „Monitorul Oficial” din 29 octombrie 1948.
[13] Maria Someşan, Mircea Iosifescu, *Modificarea structurii Universității în anii consolidării sistemului comunist*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, *ed. cit.*, p. 445.
[14] *Ibidem*, p. 446.
[15] Legea nr. 486 privitoare la purificarea administrațiilor publice; „Monitorul Oficial”, nr. 216, 19 septembrie 1944, decretul nr. 594, în „Monitorul Oficial”, 24 noiembrie 1944; legea nr. 217 pentru purificarea administrațiilor publice, în „Monitorul Oficial”, nr. 74, 30 martie 1945.

sau definitivă a unor posturi de personal didactic. Epurările începute în 1945 au continuat până la sfârşitul anilor 1950[16].

În perioada interbelică, un profesor universitar „nu făcea piața" şi, în plus, îşi putea permite călătorii în străinătate. Situația s-a schimbat radical după 1948. Într-un Memoriu adresat conducerii PMR într-o perioadă de timidă destindere, în 1955, Mihai Ralea, membru al Academiei RPR şi profesor la Secția de Psihologie a Universității din Bucureşti, prezenta pe scurt starea materială a cadrelor didactice universitare. Deşi adopta un ton foarte complezent față de „realizările" Partidului Comunist şi ale guvernului, documentul identifica şi greutăți generate de „scumpirea vieții"[17]. Mihai Ralea susținea că: „Nemulțumirea cea mare în rândurile profesorilor universitari constă în sistemul actual de salarizare după norme. Profesorii cu număr mic de studenți (la facultățile de ştiințe mai ales) au o normă mai mică, adesea numai 50% din aceea a profesorilor cu studenți mulți". Şi continua astfel: „Copierea întocmai a normelor din învățământul superior sovietic este nejustă pentru că situațiile de la noi nu se potrivesc cu cele din Uniunea Sovietică. Noi nu avem nici acelaşi număr de studenți (mult mai mare în URSS), nici mai ales numărul mare de aspiranți pe care îl au Universitățile şi Institutele din Uniunea Sovietică. Actualul sistem, la noi, de alcătuire a normelor face aproape imposibilă munca ştiințifică a unora din cadrele didactice, care sunt nevoite să țină paralel câte două, trei şi chiar mai multe cursuri, neavând posibilitatea de a le pregăti cum trebuie"[18].

Mihai Ralea nu pomenea de pierderea autonomiei universitare; ar fi fost poate o sfidare prea mare a puterii din partea unui „tovarăş de drum" din rândurile intelectualității „progresiste". Modelul urmat în suprimarea autonomiei universitare fusese tot cel sovietic: între anii 1918-1921, bolşevicii au lichidat autonomia universitară şi au umplut universitățile cu studenți prost pregătiți, din categorii sociale „sănătoase", dar cu presupuse convingeri comuniste[19]. Lichidarea autonomiei universitare era esențială, căci numai aşa se puteau efectua comprimări masive în învățământul superior. În 1948, factorii de decizie din Ministerul Învățământului raportau că au reuşit să numească „profesori din afara învățământului [superior], spărgând astfel o carapace reacționară care era autonomia universitară"[20]. Ani în şir, propaganda oficială a susținut că profesorii scoşi din învățământul superior după 1947–1948 răspândiseră „teorii antiştiințifice şi antidemocratice"[21]. Ca şi în cazul regimului bolşevic, funcția esențială a culturii noi, „socialiste", a fost una de propagandă şi s-a manifestat mai ales prin intermediul educației. Or, legislația adoptată în România după 1948 a creat premisele pentru înfăptuirea acestui deziderat al PMR.
Reforma comunistă a învățământului din 1948 a vizat şi Senatele universitare, care au fost înlocuite prin Consilii ştiințifice, organe ce nu făceau altceva decât să administreze treburile

[16] Vezi Dănuț Doboş, *Epurări la Universitatea din Iaşi 1944-1960*, în „Arhivele Totalitarismului", anul II, nr. 1-2, 1994; *idem*, *Ingerințe politice în viața universitară românească 1944-1964*, în „Arhivele Totalitarismului", anul II, nr. 4, 1994; Maria Someşan, Mircea Iosifescu, *Modificarea structurii universității în anii consolidării sistemului comunist* şi Stelian Mândruț, *Istorici clujeni epurați în anul 1948*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului, ed. cit.*; Florian Ştefănescu-Goangă, *Cetatea universitară. Texte şi evocări*, ediție îngrijită de Mircea Popa şi Viorica Sâncrăian, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană, 2001; Maria Someşan, *Universitate şi politică în deceniile 4-6 ale secolului XX*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2004.
[17] ANIC, fond CC al PCR - Secția Propagandă şi Agitație, dosar nr. 76/1955, f. 10.
[18] Ibidem, f. 11.
[19] Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, traducere din engleză de Cătălin Pârcălabu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 300.
[20] *Stenogramele şedințelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. II, *1949*, ediție întocmită de Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, Ioana Zamfir, studiu introductiv de Ioan Scurtu, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2003, p. 56.
[21] Vezi Gh. T. Ionescu, *Istoricul Universității din Bucureşti după 1918*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 17, nr. 6, 1964, p. 1322.

curente şi să execute dispoziţiile puterii politice[22]. În plus, începând din anul 1948 a dispărut educaţia neutră din punct de vedere politic şi ideologic: toate instituţiile de învăţământ şi cultură au devenit un fel de anexe ale administraţiei de stat. De altfel, propaganda regimului nici nu făcea un secret din faptul că în opera de educare a maselor în spirit comunist, pe lângă munca de convingere, un important rol îl are influenţa exercitată de către stat.

Ideologizarea şcolii

De fapt, scopul mai profund al reformei învăţământului din 1948 a fost crearea unei noi fizionomii spirituale. În viziunea comunistă, şcoala avea un rol esenţial în formarea omului nou: adolescentul trebuia să fie transformat astfel încât să ajungă, ca şi omul sovietic, „cel mai înaintat om al epocii contemporane" – formulă, evident, demagogică. Un alt scop al reformei a fost „cultivarea de zi cu zi a unei atitudini comuniste faţă de muncă, faţă de proprietatea socială, socialistă". Una dintre cele mai importante pârghii în educarea în spirit comunist a fost întrecerea socialistă, mişcarea stahanovistă. Ca şi muncitorilor, şi intelectualilor li se cerea participarea la întrecerea socialistă pentru mărirea productivităţii muncii: atât învăţătorii, cât şi educatorii trebuiau aduşi la starea de proletari – „proletari intelectuali", mai bine zis[23]. Lor li se repeta mereu în cadrul conferinţelor pedagogice şi a „prelucrărilor" faptul că „elevii pe care-i creşteţi astăzi în şcoală vor fi stahanoviştii de mâine". Pornind de la astfel de concepţii s-au operat mai multe discriminări. Spre exemplu, printr-o Hotărâre a CC al PMR din februarie 1952, Confederaţia Generală a Muncii trebuia să dea întâietate la trimiterea în tabere şcolare pionierilor fii de stahanovişti şi fruntaşi în producţie[24].

O dată preluat modelul sovietic, predarea obiectivă a materiilor trebuia să fie înlocuită cu propaganda stalinistă şi cu îndoctrinarea[25]. Se renunţa astfel la moştenirea pedagogică „burgheză", înfierată în dese rânduri de înalţii funcţionari comunişti ai Ministerului Învăţământului Public. Un zelos director general din acelaşi minister dădea următorul verdict în legătură cu şcolile: „Legea pentru reforma învăţământului este o lege revoluţionară, întrucât scoate din mâna burgheziei exploatatoare aceste mijloace de cultură şi de cadre"[26].

În schimb, era preluat modelul lui Anton S. Makarenko, teoreticianul stalinist al învăţământului public şi autorul noii pedagogii, care a dat educaţiei o formă ideologică[27]. Opera sa cea mai importantă, intitulată *Poemul pedagogic*, va fi tradusă în limba română în tiraje importante şi va cunoaşte mai multe ediţii. Un rol decisiv însă în ideologizarea educaţiei l-a avut mai ales introducerea în tot învăţământul superior a Marxism-Leninismului şi a Materialismului dialectic şi istoric, cu motivaţia că, fiind o concepţie despre lume, „are o uriaşă însemnătate pentru toate celelalte ştiinţe, care nu pot da tabloul lumii în ansamblu". Filosofia românească a fost poate cea mai afectată, căci, în concepţia conducerii PMR, materialismul dialectic trebuia să pună capăt o dată pentru totdeauna vechii filosofii, care „pretindea" că are rolul de „ştiinţă a ştiinţelor".

Poate cea mai nefastă concepţie sovietică despre şcoală şi rolul ei a fost aceea potrivit căreia părinţii nu prea aveau nici un drept asupra copiilor. Regimul sovietic a încurajat

---

[22] Dănuţ Doboş, *Ingerinţe în viaţa universitară românească 1944-1964*, în „Arhivele totalitarismului", anul II, nr. 4, 1994, p. 30.

[23] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 58/1948, f. 57.

[24] Ibidem, dosar nr. 125/1952, f. 9.

[25] La Congresul învăţătorilor din RPR, desfăşurat la 10 aprilie 1952, Gh. Gheorghiu-Dej remarca faptul că, deşi numai o parte din învăţători sunt membri ai PMR, „în marea lor masă, ei au menirea de a duce în popor cuvântul Partidului, ei introduc în viaţă politica statului de democraţie populară"; Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări*, ed. a IV-a, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1956, p. 449.

[26] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosarul nr. 58/1948, f. 56.

[27] Adriana Perşa, *Ce se urmărea prin reforma învăţământului*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*, *ed. cit.*, p. 481.

delațiunea în interiorul familiei atât prin măsuri legislative, administrative, cât şi printr-o propagandă perversă: spre exemplu, în povestirea lui V. Gubarev, intitulată *Pavlik Morozov*, tradusă şi în româneşte şi popularizată în exces, eroul principal, un băiat de numai 13 ani, îşi denunță tatăl „contrarevoluționar”, începându-şi astfel cariera de *om nou*. Încă din 1948, referenții din cadrul Ministerului Învățământului susțineau că atunci când concepțiile despre viață şi educație ale familiei elevului sunt „reacționare”, şcoala trebuie să intervină[28]. Se preconizau inclusiv şezători pentru părinți, cu scopul de a lega mai strâns familia elevului de şcoala restructurată în sens comunist[29].

În anii următori, fiii de „chiaburi” au avut de suferit în şcoli mai multe şicane şi chiar s-a pus problema eliminării lor din anumite instituții de învățământ pe motive exclusiv de clasă. Conducerea PMR considera că aceşti copiii trebuie îndreptați doar spre anumite preocupări, spre şcoli profesionale, pentru muncitori calificați, „pentru a-i aduce spre producție” – realitate care să transforme condițiile social-economice. Însuşi liderul PMR, Gheorghiu-Dej, aprecia că „dacă îi îndreptăm spre producție le schimbăm şi mentalitatea. Sunt cazuri – rare – când se rup de familie sau [când] acest tânăr poate influența atitudinea părinților”. Prin urmare, se creau premisele unei „deschiaburiri” naturale, preferabilă în unele cazuri, din motive tactice, celei forțate[30].

Teoretic, coeziunea familiei era dificil de zdruncinat chiar şi sub presiuni multiple. Totuşi, dezbinările erau inevitabile, în condițiile în care mulți tineri doreau să scape de stigmatul ce li se aplica din cauza apartenenței la o clasă indezirabilă. În mod normal, fiii care proveneau din familii de „burghezi”, „chiaburi” şi alți „duşmani ai poporului” nu puteau deveni membri ai UTM şi erau excluşi în caz că erau descoperiți[31]; în plus, aceşti elevi şi studenți erau permanent supuşi presiunilor din cauza originii sociale nesănătoase. Unii dintre ei au respins din start adeziunea la UTM, deşi acest gest le complica ascensiunea socială. Au fost însă şi cazuri când tinerii cu origini sociale problematice s-au dezis de familie în dorința de a se integra în sistemul de valori al regimului, de a se „reeduca” – după cum recunoşteau chiar unii dintre ei[32].

Campania de combatere a analfabetismului. Pentru conducerea PMR, campania de combatere a analfabetismului era o parte importantă a revoluției culturale. (Propaganda stalinistă pretindea că în URSS nu mai există neştiutori de carte). Dimensiunea ideologică a campaniei de alfabetizare nici nu a fost negată: neştiința de carte – susțineau oficialii comunişti – constituie „o piedică uriaşă în calea atragerii oamenilor muncii la conducerea țării şi la construirea activă a comunismului”. Sau, mai pe scurt: „omul care nu ştie carte se află în afara politicii”. Combaterea analfabetismului a fost o temă importantă vehiculată de conducerea Partidului Comunist încă din primele luni de după 23 august 1944. În toamna anului 1944, presa comunistă evalua la 49% analfabetismul din mediul rural[33]. Probabil era o exagerare, dar problema exista: analfabetismul era încă ridicat cu precădere la sate, mai ales în rândurile femeilor. Liderii comunişti prezentau însă dosarul analfabetismului într-un mod tendențios, negând eforturile importante ale guvernărilor interbelice de a extinde rețeaua de unități de învățământ, precum şi frecvența şcolară. Acuzația predilectă era aceea că guvernele „burgheze” ar fi aplicat mai ales locuitorilor din mediul rural un tratament inuman deliberat, prin blocarea accesului la învățătură.

---

[28] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 58/1948, f. 71.
[29] Ibidem, f. 75.
[30] Ibidem, dosar nr. 66/1952, f. 16.
[31] Ioana Boca, *Studenți în anii ’50*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă”, vol. I, 2002, pp. 212-213.
[32] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 149/1950, ff. 13 v.-14.
[33] *Problemele culturii poporului român. Analfabetismul în date statistice,* în „Scânteia”, nr. 71, vineri 1 decembrie 1944, p. 2.

Campania de intensificare a alfabetizării concepută de conducerea Ministerului Învăţământului s-a lovit de rezerva şi chiar ostilitatea unor învăţători şi profesori[34]. Mulţi dintre aceştia au fost îndepărtaţi din şcolile urbane din motive politice şi transferaţi în mediul rural, unde cu greu îşi găseau o locuinţă. În plus, erau constrânşi să ţină ore suplimentare pentru populaţia neştiutoare de carte, ore care uneori nici nu erau retribuite. Deşi cu un „dosar" curat din punct de vedere politic, alţi învăţători, tineri şi fără resurse materiale, erau trimişi la sate fără să-şi fi dorit acest lucru. Au existat numeroase cazuri în care aceşti profesori au refuzat să se mai prezinte la postul repartizat sau au demisionat din învăţământ. Nu putem face o estimare a numărului de cadre didactice repartizate în mediul rural între anii 1948-1953. Probabil cifra este de ordinul zecilor de mii, căci, într-o dare de seamă din februarie 1949, însuşi ministrul Învăţământului aprecia la 10 000 cifra cadrelor didactice trimise de la oraşe la sate[35]. Ministrul nu ascundea faptul că aceste repartizări au creat nemulţumiri în sânul corpului didactic. Învăţătorii şi profesorii care refuzau repartiţiile erau calificaţi drept „sabotori" şi uneori erau concediaţi.

La şedinţa organizată de conducerea Ministerului Învăţământului cu inspectorii şcolari, în data de 19 noiembrie 1948[36], toate aceste probleme au ieşit la iveală. Inspectorul şcolar din jud. Cluj semnala următoarele: „În legătură cu alfabetizarea, învăţătorii cer să li se plătească ore suplimentare pentru alfabetizare. Sunt o serie de demisii din învăţământ în legătură cu încadrările, cu repartizările făcute. Sunt oameni care sunt foarte legaţi de localitatea Cluj. Este un mare contrast între Cluj şi judeţul nenorocit din punct de vedere al aşezării satelor, al căilor de comunicaţii. 600 de profesori din Cluj s-au dus la sate şi au venit cu demisia. Am hotărât ca cei care se duc la ţară şi refuză să rămână, sabotează reforma şi să nu mai fie primiţi în alt loc"[37].

Existau şi alte piedici în calea alfabetizării: teama părinţilor că, prin şcoală, copiii vor fi alteraţi de propaganda ateistă (mai ales la sate), ideile preconcepute potrivit cărora fetelor nu le trebuie educaţie, folosirea de către părinţi a copiilor la muncile agricole din primăvară şi toamnă; alteori, iarna, copii nu aveau hainele potrivite pentru a se deplasa la şcoală. O problemă cu totul specială o reprezenta şcolarizarea comunităţilor de romi[38]. La campania de combare a analfabetismului, pe lângă şcoli, au mai fost cooptate organizaţiile de masă, precum Uniunea Femeilor Democrate, Armata, conducerea mai multor fabrici etc. Statisticile oficiale indicau faptul că în anul şcolar 1951/1952 au fost cuprinşi în învăţământ 96% din numărul copiilor de vârstă şcolară, iar în propaganda regimului, încă din toamna anului 1952, se susţinea că „analfabetismul, rămăşiţă a regimului burghezo-moşieresc, e pe cale de a fi lichidat"[39]. Partidul nu pomenea nimic despre preţul plătit în campania de diminuare a numărului neştiutorilor de carte: bulversarea încadrărilor din sistemul şcolar, munca voluntară a mii de profesori, detaşările abuzive în mediul rural a multor învăţători, demisiile şi concedierile din învăţământ etc.

Chiar dacă statisticile comuniste au umflat cifrele, creşterea nivelului educaţional după 1948 a fost reală. Probabil, ritmul de creştere al alfabetizării ar fi fost oricum cam acelaşi şi fără acţiunea propagandistică a PMR. Şcoala a devenit mai accesibilă oamenilor simpli, dar lecţiile predate erau îmbibate cu multă ideologie. Fără îndoială, sunt necesare multe nuanţe: unii elevi, datorită profesorilor, mai ales a celor din „şcoala veche", nu s-au limitat la lecturile obligatorii şi s-au salvat – şi-au păstrat spontaneitatea şi propria personalitate. În condiţiile în care în licee şi în şcoli se studiau aproape în exclusivitate romanele realismului socialist, unii

---

[34] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 58/1948, f. 18.
[35] *Stenogramele şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. II, *1949, ed. cit.*, p. 52.
[36] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 58/1948, f. 24.
[37] Ibidem.
[38] Ibidem, dosar nr. 58/1948, f. 20.
[39] Ibidem, dosar nr. 91/1952, f. 31.

tineri aveau şi lecturi paralele; spre exemplu, adolescentul Matei Călinescu, criticul literar de mai târziu, îl descoperea chiar în anii 1950 pe Mateiu Caragiale: lectura *Crailor de Curtea Veche* se înscria „în țesătura unei vieți cotidiene secrete, paralelă cu celălalt cotidian poluat de comunism”. S-au sustras influenței devastatoare a propagandei chiar şi unii dintre fii de muncitori şi țărani. Toți aceştia au format mai târziu intelectualitatea care s-a arătat reticentă față de revenirea la „realismul socialist”, măsură preconizată de conducerea Partidului Comunist în deceniile şapte şi opt. Dresajul ideologic din şcoli nu i-a cuprins aşadar pe toți elevii. Totuşi, într-un fel sau altul, o întreagă generație de tineri a fost asaltată şi marcată de ideologizarea şcolii.

Un rol important în acțiunea de îndoctrinare a copiiilor a fost atribuit învățătorilor, mai ales a celor din mediul rural, cărora li s-au încredințat în intervalul 1948-1953 şi misiuni de „lămurire” a sătenilor în privința colectivizării, a „luptei pentru pace” etc. În multe cazuri, aceşti învățători erau considerați de Sfaturile Populare drept simple instrumente; cursurile de „perfecționare” la care erau siliți să participe profesorii şi învățătorii erau, de fapt, cursuri de îndoctrinare. În Memoriul său din 1955, Mihai Ralea deplângea ştirbirea autorității învățătorilor: „Situația materială a învățământului mediu şi elementar e mult mai rea. (…) În ce priveşte cultivarea învățătorimii, noi suntem, din nenorocire, în urma politicii şcolare a burgheziei. Aceasta a căutat să se sprijine pe învățători. Desigur demagogic şi din interese exclusive de clasă, nu numai un Spiru Haret, dar politicieni ca d-rul Anghelescu ori I. Mihalache au încercat să facă din din ei, adesea cu succes, activişti ai programelor lor politice”. Învățătorii – continua Mihai Ralea – „sunt lăsați la dispoziția organelor puterii locale, pentru treburi care nu au nici o legătură cu misiunea lor”, sugerând că „ei pot desigur să fie utilizați – cu jumătate de normă în plus, ceea ce ar îmbunătăți situația lor materială – la rolul de conducători de cămine culturale (…) sau de activişti culturali în diferite domenii: zootehnic ori agrotehnic, atunci când se pricep la aceasta şi bineînțeles dacă o vor şi o cer. Dar alte misiuni suplimentare să nu poată fi date decât cu aprobarea specială a Ministrului”[40].

La scăderea prestigiului corpului didactic a contribuit după 1945 desființarea asociațiilor profesionale tradiționale şi înlocuirea lor cu cele „sindicale”, obediente față de puterea politică. După un deceniu, Mihai Ralea constata că aceste organizații sindicale nu sunt reprezentative şi că la conducerea lor sunt elemente care nu au funcționat niciodată în învățământ. Un alt exemplu flagrant de inadecvare amintit tot de M. Ralea era numirea directorilor de şcoli pe criterii exclusiv politice. Cu un nivel profesional sub acela al cadrelor didactice din subordine, aceşti directori „nu pot avea nici un fel de prestigiu în fața acestora” – conchidea Ralea[41].

Introducerea limbii ruse

Pentru a se facilita apropierea de marea putere de la Răsărit, regimul a luat măsura de a impune studierea limbii şi literaturii ruse în sistemul de învățământ românesc. Limba rusă a fost introdusă în şcoli încă din 1945, dar atunci – la nivel declarativ – nu a primat motivația de ordin politic. În şedința Consiliului de Miniştri din 30 august 1945, Aurel Potop, subsecretar de stat la Ministerul Educației, îşi întemeia pledoaria pentru introducerea limbii ruse pe două argumente: 1. România este înconjurată de popoare slave şi 2. în literatura rusă se găsesc foarte multe lucruri de ordin practic care, cunoscute direct şi din primii ani de şcoală, se pot pune mai uşor în aplicare. Se pornea de la premisa că astfel elevii vor putea să dobândească noi cunoştințe în domeniul tehnicii[42]. Ministrul Ştefan Voitec a îmbrățişat acest proiect şi a preconizat introducerea limbii ruse încă din clasa a IV-a[43]. Pătrunderea limbii ruse în şcoli a

[40] ANIC, fond CC al PCR - Secția Propagandă şi Agitație, dosar nr. 76/1955, ff. 14-15.
[41] Ibidem, f. 16.
[42] Ibidem, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri - Stenograme (1944-1959), dosar nr. 8/1945, f. 140.
[43] Ibidem, f. 139.

fost îngreunată însă din cauza lipsei de cadre didactice calificate, astfel că guvernul studia încă din anul 1945 posibilitatea de a angaja profesori sovietici pentru predarea limbii ruse în unităţile de învăţământ din România. La aceeaşi şedinţă de guvern din 30 august 1945, deja evocată, Ştefan Voitec îşi anunţa colegii miniştri că: „de acord cu Legaţia sovietică ia fiinţă un Institut de Limba Rusă şi de istoria Rusiei sovietice. Angajăm doi profesori de la Moscova, care vor veni la Bucureşti, pentru a preda istoria Rusiei şi care, împreună cu asistenţii lor, vor face o pepinieră pentru crearea de profesori de limba şi literatura rusă”[44]. În legătură cu această chestiune, logica primului ministru Petru Groza era simplă: dacă după 1918 am angajat o echipă întreagă de profesori pentru a instrui generaţiile tinere în limbile franceză şi italiană, acelaşi lucru îl putem face şi acum, cu aplicare la limba rusă[45].

Problema lipsei de profesori nu era rezolvată nici în anul 1948, când s-a decis obligativitatea limbii ruse începând din clasa a IV-a. Din acest motiv, guvernanţii comunişti au stabilit că pentru orele de limba rusă se vor putea face încadrări şi din rândurile acelor profesori care n-au putut absolvi cursurile Institutului Româno-Sovietic sau ale ARLUS-ului, profesori care nu aveau calificare[46]. În unele locuri, mai ales la sate, profesorii de limbă rusă au fost întâmpinaţi cu ostilitate şi au primit ameninţări. Într-o dare de seamă, inspectorul şcolar din jud. Câmpulung menţiona cazul comunei Cândreni, o comună cu ţărani mijlocaşi şi „chiaburi”, unde frecvenţa şcolară era sub 60% şi unde „învăţătoarea care predă limba rusă a primit o anonimă prin care este încunoştinţată că, dacă va continua să predea elevilor limba rusă, îşi va pierde viaţa”[47]. După un deceniu, însă, situaţia era schimbată: rusa a beneficiat de multe facilităţi, ajungând să nu mai fie considerată, la nivel oficial, drept „limbă străină”[48]; în schimb, se înregistra un deficit de profesori calificaţi pentru predarea limbilor engleză şi franceză[49].

Înregimentarea studenţimii

Un alt scop al revoluţiei culturale comuniste a fost crearea unei noi intelectualităţi, parte a procesului de formare a omului nou – „om cult, om care ştie să aplice ştiinţa şi tehnica în producţie, care aplică activ politica Partidului în viaţa culturală”. Începând din 1948, conducerea PMR pretindea studenţimii loialitate şi aderenţă deplină la noul regim politic; „studenţii trebuie să ştie cine sunt duşmanii şi care-i sunt prietenii” – era o lozincă la ordinea zilei[50]. Vechile asociaţii studenţeşti „reacţionare” au fost suprimate, organizaţiile tineretului universitar naţional-ţărănist şi liberal au fost interzise, iar membri lor marcanţi – arestaţi. În anul 1948 aproape toţi studenţii au fost înregimentaţi sau au aderat sub presiune sau doar din oportunism la Uniunea Naţională a Studenţilor din România (UNSR).

Cum se explică aderenţa multora din studenţi la UNSR, precum şi „entuziasmul” cu care unii au plecat voluntar pe şantierele naţionale nou create în 1948? Taşcu Topa, care pe atunci era student, susţine că dorinţa de a termina facultatea fără probleme a fost mai puternică decât atitudinea morală faţă de regim. Exista şi teama exmatriculării, a pierderii burselor şi accesului la cantine. Decretul nr. 353 pentru organizarea asistenţei studenţeşti, din 1 decembrie 1948, prevedea la art. 1 că asistenţa pe care statul o acordă studenţilor (burse, ajutoare, întreţinere în cămine şi cantine, editare de cursuri sau alte asemenea înlesniri) se organizează, coordonează, îndrumează, supraveghează şi finanţează de către Ministerul

---

[44] Ibidem, ff. 141-142.
[45] Ibidem, f. 141.
[46] Ibidem, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 58/1948, f. 30
[47] Ibidem, f. 14
[48] „Buletinul Oficial al Republicii Populare Române”, anul II, nr. 4, marţi 17 ianuarie 1950, p. 24
[49] Mihaela Cristina Verzea, *Desovietizarea culturii româneşti la începutul deceniului şapte*, II, în „Arhivele totalitarismului”, anul XI, nr. 40-41, nr. 3-4/2003, p. 129.
[50] *Apud* Ioana Boca, *op. cit.*, p. 207.

Învățământului Public[51]. În comparație cu legea precedentă, Decretul nr. 349 din 29 decembrie 1947, noul act normativ accentua dependența studenților de Oficiile de Asistență, acum puternic controlate politic. Oficiile de Asistență erau subordonate unui Centru de Asistență Studențească, care funcționa în fiecare Universitate, iar aceste centre erau conduse de un comitet ai cărui membri erau numiți prin decizia Ministerului Învățământului. La rândul lor, Centrele de Asistență Studențească erau subordonate Consiliului Superior al Asistenței Studențești (CSAS) care funcționa pe lângă Ministerul Învățământului (președintele CSAS era chiar ministrul). Între atribuțiile CSAS se numărau: alcătuirea proiectului de buget general de asistență, stabilirea numărului şi a naturii burselor şi ajutoarelor ce se vor distribui în întreaga țară, precum şi acordarea alocației de hrană şi de cămin, necesară pentru întreținerea studenților lipsiți de mijloace[52]. Se mai prevedea că fondurile necesare asistenței studențeşti vor fi obținute prin subvențiile Ministerului de Finanțe.

Copiii de mari burghezi, chiaburi, preoți, ofițeri sau funcționari ai vechiului regim au fost excluşi de pe listele de bursieri. Deşi beneficiau de burse şi de acces la cantine, nici situația celorlalți studenți nu era cu mult mai bună. Mihai Ralea zugrăvea în Memoriul său din 1955 un tablou sumbru al situației studenților: „Organizarea vieții materiale a studenților lasă însă mult de dorit. Căminele, dar mai ales cantinele sunt încă slab organizate". Mihai Ralea amintea că hrana este slabă şi neîngrijită, iar aspectul fizic al studenților este adesea acela de „oameni subalimentați". Ralea aducea în discuție şi o altă problemă la fel de gravă: „elementele bine pregătite profesional rămân fără plasare [după absolvire] ori au o plasare absolut improprie aptitudinilor lor. (…) sunt repartizați în provincie, în posturi care nu există", deoarece Ministerul nu a avut grijă să le şteargă de pe lista locurilor vacante. În consecință, mulți absolvenți „rătăcesc pe străzi, deprimați şi dezorientați"[53].

Începând din anul 1948 încetase şi posibilitatea formării şi perfecționării studenților români în centre universitare din Occident. În schimb, statul încuraja trimiterea în URSS a unor bursieri „cu origine socială sănătoasă". Încă din 1946, guvernul sovietic acordase 20 de burse pentru tinerii români. (Dintre aceştia, însă, 4 şi-au întrerupt studiile revenind în țară); numărul celor trimişi după 1948 va creşte considerabil, iar unii studenți din promoțiile anilor 1950 vor întregi rândurile nomenclaturii[54]. Din rândurile acestor bursieri se alegeau responsabili politici, care trimiteau dări de seamă la Bucureşti, documente ce ajungeau la CC al PMR. Dintr-un „Raport cu privire la studenții români de la Harkov", semnat de Gh. Gheorghe Postolea, student în anul III la Facultatea de Economie şi Planificare Agrară din Harkov, datat 12 iulie 1948, aflăm că bursierii erau siliți şi în URSS la o viață de partid, cu şedințe săptămânale[55].

Discriminarea politică şi socială în învățământ

În România, o trăsătură caracteristică a politicii regimului comunist atât față de corpul didactic, de toate gradele, cât şi față de populația, de toate vârstele, supusă procesului educației, a fost, de la început până la mijlocul anilor 1960, aplicarea unei draconice selecții pe criterii politice şi sociale. Într-o oarecare măsură, au existat precedente. În 1938, ca reacție față de mişcările subversive, autoritățile de stat au interzis studenților orice activitate politică, procedând la eliminarea din universități a unor tineri legionari şi comunişti. Din rândul primilor, mulți au fost arestați şi chiar executați (ca represalii după atentatul contra primului ministru Armand Călinescu). Din acelaşi motiv, o serie de profesori au fost victime ale

[51] „Monitorul Oficial", partea I-A, anul CXVI, nr. 280, miercuri 1 decembrie 1948, p. 9257.
[52] Ibidem, p. 9259.
[53] ANIC, fond CC al PCR - Secția Propagandă şi Agitație, dosar nr. 76/1955, ff. 13-14.
[54] Armand Goşu, *Studenți străini în URSS (1946–1948) în arhivele Secției de relații internaționale a CC al PC (bolşevic)*, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1998, pp. 130-134.
[55] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 132/1948, ff. 2-3.

represiunii. Dar în noiembrie 1940, o lege „pentru adaptarea învăţământului superior la structura Statului Naţional Legionar" declanşează o nouă epurare pentru a-i înlătura pe acei profesori care fuseseră ostili Mişcării. După înăbuşirea rebeliunii din 1941, reacţia antilegionară a atins deopotrivă corpul didactic şi studenţimea, atrăgând alte destituiri şi exmatriculări[56].

La rândul său, Partidul Comunist a înţeles să utilizeze la maximum, din momentul instalării sale la putere, pârghiile de care dispunea pentru a schimba compoziţia corpului profesoral precum şi condiţiile de acces la educaţie. Încă din anii de tranziţie 1945-1947, ofensiva vizează profesori şi studenţi. La sfârşitul acelei perioade, sub pretextul pensionării sau al comprimării, peste 500 de cadre didactice din învăţământul superior îşi pierduseră posturile. Restructurarea care a urmat, ca aplicare a reformei învăţământului din 1948, a suprimat catedre şi instituţii de învăţământ, afectând în special domeniile sensibile ca filosofia, filologia, dreptul şi istoria: la Bucureşti, 14 catedre la Facultatea de Litere, 13 la Facultatea de Drept, suprimată Şcoala Superioară de Arhivistică etc. Aceeaşi a fost soarta unor institute de cercetare (de pildă, Institutul de Istorie Universală şi cel de Studii şi Cercetări Balcanice, suprimate în 1948 împreună cu revistele lor, de prestigiu internaţional[57]).

Ţinta acestor măsuri o formau, nu numai universitarii implicaţi în viaţa politică înainte de 23 august 1944[58], ci liderii de opinie, personalităţile culturale din partea cărora nu se putea aştepta ralierea la noul regim. Căci alţii, prin intimidare sau prin captarea bunăvoinţei, erau neutralizaţi, fiind, unii, chiar atraşi prin acordarea unor poziţii academice, sau numai menţinuţi la catedră, în situaţia de dispensatori ai unor cunoştinţe de strictă specialitate.

Este de reţinut faptul că înlocuirea vechiului personal didactic prin activişti politici nu s-a făcut doar la nivel universitar. Au fost excluşi din învăţământ numeroşi profesori de liceu, foarte bine pregătiţi[59], pe când alţii au fost îndepărtaţi din şcolile urbane şi transferaţi în mediul rural (10 000 de persoane repartizate la sate în 1949)[60]. „Majoritatea dintre aceste cadre sunt elemente care în trecut şi-au manifestat în mod activ ataşamentul lor pentru regimul burghezo-moşieresc", se spune într-un document din 1952. Raportul continuă astfel: „Şi printre directorii de şcoli din Bucureşti sunt... destul de numeroşi fără de partid, complect lipsiţi de combativitate revoluţionară"[61]. Drept care se propunea alcătuirea unei comisii de verificare a cadrelor care să inspecteze şcolile elementare şi medii din capitală cu sarcina de a înlătura „elementele duşmănoase". Acestea erau uşor de recunoscut. În primul rând, era vorba de profesori şi învăţători cu o experienţă de 20-30 de ani, fiindcă ei „cu greu îşi pot restructura cunoştinţele pe baza concepţiei marxist-leniniste şi sunt refractari folosirii metodelor pedagogice sovietice". Într-adevăr, generaţia care se formase la sfârşitul războiului „de întregire" avea în materie de patriotism o mentalitate total diferită de acceptarea servilă a intruziunii staliniste. În al doilea rând, erau vizaţi proprietarii de apartamente spaţioase, după cum reiese din concluzia acestui document de partid: „Elementele necorespunzătoare să fie mai întâi mutate în provincie şi apoi eliberate din învăţământ, creând posibilitatea de a se folosi locuinţele rămase libere pentru a aduce în Bucureşti cadre didactice cinstite şi cu

---

[56] Maria Someşan, *Universitate şi politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade şi documente*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2004.

[57] Denunţarea lor se făcea prin atacuri publice ca acela lansat de Leonte Răutu (*Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale*, în *Lupta de clasă*, nr. 4 din octombrie 1949).

[58] Gheorghe I. Brătianu şi-a pledat cauza cu demnitate într-un *Memoriu prezintat comisiunii de revizuire a Universităţii din Bucureşti*, Bucureşti, 1945. Istoricul avea să fie, din 1947 până în 1950, izolat în domiciliu forţat, apoi închis la Sighet, unde va muri în 1953.

[59] Un caz dintre multe: Constanţa Ungureanu, profesoară de istorie în Bucureşti, devine asistentă de radiologie într-un cabinet medical particular.

[60] Cristian Vasile, *Educaţie şi ideologie în România, 1948-1953*, în „Revista istorică", s. n., anul XV, nr. 5-6, 2004, p. 128.

[61] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 16/1952, ff. 29-31.

rezultate bune în muncă". Chemarea din provincie era o recompensă pentru absolvenții, de origine țărănească, ai școlilor pedagogice, masa plebee de manevră a conducerii comuniste.

Căror elevi sau studenți urmau să le predea acești profesori? O acțiune de control a originii sociale a început din toamna anului 1949, când Ministerul Învățământului a limitat pătrunderea în școlile medii și a rezervat admiterea în învățământul superior la categoriile considerate „de origine sănătoasă". Indezirabilii cărora li se bloca accesul la învățătură au fost împărțiți în trei grupuri.

Categoria I-a: fii de muncitori industriali sau agricoli, de țărani colectiviști sau de țărani cu gospodării mici și mijlocii, fii de militari, de ingineri sau tehnicieni, de funcționari sau pensionari, fii de meseriași și cooperatori.

Categoria a II-a: fii de mici comercianți sau liber profesioniști.

Categoria a III-a: fii de chiaburi, de comercianți sau industriași, alături de care erau enumerați fiii criminalilor de război, ai trădătorilor, spionilor, sabotorilor, celor fugiți peste graniță etc.

Așadar, în casele în care cineva era urmărit de justiție sau pedepsit de ea, „păcatele" părinților treceau și asupra copiilor. În afară de aceste cazuri, funcționa un criteriu social, aparent pentru a rectifica inegalitatea produsă de fostele privilegii, în realitate pentru a răsplăti adeziunea la noul regim și a închide orice viitor în fața celor pe care o tradiție de familie îi lega de trecut. Crima autorităților comuniste a fost de a condamna originea socială, exact așa cum fascismul condamnase originea etnică.

Ar mai fi de adăugat că nici pentru cei însărcinați să controleze compoziția corpului didactic conducerea de partid nu era mai tolerantă. Același Leonte Răutu, pe care l-am văzut îndemnând la vigilență față de institutele de cercetare în care mai dăinuia o parte din elita intelectuală dinainte de război, era preocupat de calitatea cadrelor de agitație și propagandă, între care se găseau „multe elemente țărănești, mic-burgheze și muncitori necalificați": el recomanda înlocuirea lor pentru „întărirea frontului ideologic". Mai mult, Răutu cerea „să se sfârșească cu liberalismul față de elementele dușmănoase, manifestări șovine, încălcări ale moralei proletare și față de manifestări ale rămășițelor credinței religioase"[62].

Pentru a remedia situația la nivelul instituțiilor de învățământ superior, în 1953 erau distribuiți consilieri sovietici pe lângă rectorii de la București, Iași, Cluj și Timișoara, precum și la unele catedre (mai cu seamă, la marxism-leninism, teoria statului și dreptului și istoria URSS)[63]. Acestea erau, desigur, domenii care țineau direct de doctrină și de propagandă. Dar toate domeniile erau politizate: această acțiune viguroasă n-a ocolit Conservatorul de artă dramatică din București, unde anul 1948 începuse cu destituirea unor profesori de excepțională valoare ca Alice Voinescu și Mihail Jora[64].

Felul în care funcționa sistemul, conform principiului luptei de clasă, nu este ușor de reconstituit deoarece nu a existat o lege care să oprească intrarea în universități a celor cu origine „nesănătoasă". Directiva *cu privire la măsurile necesare pentru îmbunătățirea compoziției de clasă a elevilor și studenților* a fost aprobată de Biroul Politic la 4 august 1952, dar a circulat confidențial. De aceea, trebuie recurs la amintiri personale – de exemplu, o asemenea declarație afirmă că nota la examenul de admitere se scădea automat cu un punct la candidații proveniți din categoria a II-a – și la documente secrete. Astfel, există rapoarte cu privire la aplicarea instrucțiunilor primite de școlile de 7 ani, medii și pedagogice. Unul dintre ele, din 1953, furnizează informații precise și statistici, după cum urmează: „au fost îndepărtați din clasele VI-XI fiii elementelor dușmane statului democrat-popular, iar din

[62] Ibidem.
[63] Ibidem, dosar nr. 30/1953.
[64] Alice Voinescu, *Jurnal*, ediție îngrijită, tabel bibliografic și note de Maria Ana Murnu, cu o prefață de Alexandru Paleologu, București, Editura Albatros, 1997.

şcolile pedagogice au fost scoşi şi fiii de chiaburi, industriaşi şi alţi exploatatori”[65]. Statul era deci „democrat” şi „popular”, dar cei contra cărora se îndrepta represiunea nici nu erau consideraţi oameni, ci „elemente”. Copiii din familii de categoria a III-a n-au putut, în anul şcolar 1951/1952, pătrunde în clasa a VIII-a, doar celor mai buni dintre ei li s-a permis să intre în clasa a V-a[66]. În 1952/1953, acest lot reprezenta, în clasa a V-a, numai 0,9% din totalul elevilor înscrişi[67]. Întrucât se stabilise o anumită proporţie în care locurile aveau să fie ocupate în funcţie de originea socială, acelaşi raport constată o scădere a numărului elevilor din categoria a II-a în anul 1952/1953 faţă de anul precedent (2,2% faţă de 4,9%). Ministerul, în urma reclamaţiilor din partea unor părinţi (mai ales avocaţi şi medici), a consimţit să lărgească dreptul la învăţătură: medicii salariaţi de stat, avocaţii membri ai colegiului (care înlocuise baroul) şi, în general, aşa-zişii oameni ai artei, ştiinţei şi culturii au fost avansaţi de la categoria a II-a la I-a. Chiar în favoarea categoriei a II-a, s-a făcut concesia de a admite elevi foarte buni la învăţătură în locul unora din categoria I-a cu note mici. O intervenţie a patriarhului Justinian, în 1953, prin intermediul lui Petre Constantinescu-Iaşi, ministru al Cultelor, a semnalat (probabil a şi rectificat) înregistrarea preoţilor în calitate de chiaburi (deci, categoria a III-a), deoarece aceştia, supunându-se unei hotărâri a guvernului, îşi cedaseră terenurile agricole statului[68]. Cu toate acestea, în universităţi au continuat să fie denunţaţi studenţii fii de preoţi, dacă tatăl avea un cazan de distilat ţuică, situaţie care-i expunea pe aceşti tineri eliminării[69].

Posibilitatea de a ocoli discriminarea pentru tinerii care erau respinşi la intrarea în Facultate din cauza „dosarului” era una singură: să se înscrie la o şcoală tehnică pentru a se prezenta din nou, după doi sau patru ani, în calitate de absolvenţi ai acelei instituţii de învăţământ care avea rolul de „purgatoriu”. În alte cazuri, încercarea de a-şi ascunde originea socială la intrarea într-o Facultate cu profil ideologic (cea de Istorie, de exemplu) a fost descoperită după un an, studentul a fost eliminat, dar i s-a permis să pătrundă în altă Facultate, de un caracter mai neutru (Limbi clasice!), beneficiind de relaxarea care a intervenit în 1964. Cotitura care se constată din ultimul an al vieţii lui Gheorghiu-Dej şi care a fost vizibilă prin eliberarea deţinuţilor politici s-a manifestat şi în privinţa condiţiilor de acces la învăţământul superior.

Schimbarea de strategie se constată în organizarea învăţământului pentru adulţi, în cursuri şi cercuri care funcţionau, sub îndrumarea şi partidului. Îndoctrinarea la acest nivel s-a întins, luând proporţii care reies din următoarea statistică pentru anul 1966: în învăţământul de partid erau înscrişi cca 1 665 000 de cursanţi. Din acest număr total, 616 000 erau muncitori în producţie, 508 000 ţărani cooperatori, 118 000 ingineri, tehnicieni, medici şi alţi intelectuali, peste 110 000 cadre didactice, 118 000 funcţionari. Din punctul de vedere al reprezentării etnice, cca 1 500 000 erau români, 125 000 maghiari, 21 000 germani şi 23 000 alte naţionalităţi. În cele 58 şcoli de partid înfiinţate în uzine se ţineau cursuri de economie politică, istorie şi socialism ştiinţific. Peste 70 000 de persoane erau angajate în activitatea de propagandă[70]. Chiar dacă această educaţie politică a devenit, cu vremea, din ce în ce mai formală, un reziduu al discursului prin care partidul şi statul comunist se autolegitimau persistă până astăzi în mentalitatea populaţiei. Absenţa oricărei alternative timp de o jumătate de secol şi lipsa de spirit critic a celor care au primit în şcoli exact aceeaşi îndoctrinare au dus la reacţiile colective pe care FSN le-a exploatat în 1990.

[65] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 70/1952, f. 11.
[66] Cristian Vasile, *op.cit.*, p. 134.
[67] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 65/ 1953, ff. 18-23.
[68] Ibidem, f. 29 şi urm.
[69] Prin 1966-1967, istoricul Andrei Pippidi a văzut un asemena denunţ, semnat de studentul Mircea D. Matei, care fusese uitat într-un sertar la sediul UTC din Facultatea de Istorie din Bucureşti.
[70] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 2/1966, ff. 210-211.

Discriminările şi ideologizarea şcolii nu au dispărut şi nici măcar nu au cunoscut o diminuare considerabilă după moartea lui Stalin. Prin HCM nr. 2759/17 august 1953 au fost stabilite criteriile de acordare a bursei, precum şi informațiile pe care studenții trebuiau să le pună la dispoziție autorităților universitare pentru a putea intra în sistemul de bursieri. Studentul trebuia să completeze în declarație dacă a suferit o condamnare juridică şi care a fost motivul, să-şi declare apartenența politică (din trecut şi din prezent), să menționeze şcolile ideologice pe care le-a urmat. De asemenea, trebuia să completeze date şi despre părinți: averea, ocupația anterioară şi în prezent, apartenența politică în trecut şi în prezent, condamnările juridice şi motivul lor[71]. Părinții studenților erau şi ei obligați să completeze declarații asemănătoare. Dacă se dovedea, la o verificare ulterioară, că declarațiile – atât ale studenților, cât şi ale părinților – erau mincinoase, studenții vinovați pierdeau bursa şi riscau să fie exmatriculați din facultate.

Compoziția socială a studențimii a cunoscut o schimbare minimă, iar majoritari au rămas tot cei din clasa de mijloc („mica burghezie") şi din mediul rural, cei de proveniență muncitorească continuând să fie reprezentați în facultăți în procent mic. Ineficiența măsurilor de aşa-zisă încurajare a fiilor de muncitori şi de „țărani muncitori", însoțită de discriminarea copiilor de „reacționari", se observă din statisticile privind proveniența socială a studenților. În anul universitar 1956-1957, din cei aproape 500 de studenți admişi la Politehnica din Bucureşti doar 9% erau de origine muncitorească, la Facultatea de Medicină procentul fiind de 8%[72], per total în institutele de învățământ superior bucureştene procentul studenților cu această origine înscrişi în toți anii de studii nedepăşind 25% (în facultățile umaniste numărul fiind chiar mai mic)[73].

În aceste condiții, autoritățile au fost obligate să intervină, prin elaborarea unor noi acte normative care să permită o mai bună gestionare a politicii de selecție a celor cărora li se permitea accederea la statutul de student. „Hotărârea CC al PMR şi a Consiliului de Miniştri privind îmbunătățirea învățământului superior" din 1957 prevedea îmbunătățirea compoziției sociale a studenților, prin creşterea procentului de fii de muncitori şi țărani la 70-75%[74]. În urma acestei hotărâri se remarcă o creştere procentuală a studenților cu origine muncitorească. Astfel la Institutul de Medicină şi Farmacie (IMF), în anul universitar 1957-1958 au fost admişi 144 fii de muncitori, față de 54 în anul precedent (de aproape 3 ori mai mulți)[75]. În total, la IMF, în toți anii de studiu, erau 602 fii de muncitori, 589 fii de țărani, 1078 fii de mici funcționari, 1639 fii de intelectuali, 258 fii de mici meseriaşi, 26 fii de chiaburi şi 13 fii de „foşti capitalişti şi exploatatori"[76]. Potrivit unei informări prezentate Biroului Politic al CC al PMR de Direcția Generală a Învățământului Superior, în anul universitar 1958-1959 doar 0,1% dintre cei admişi în învățământul superior erau „fii de exploatatori"[77]. După adoptarea acestei hotărâri au fost trimise indicații verbale rectoratelor şi decanatelor de a acorda o atenție sporită la examenul de admitere fiilor de muncitori şi țărani şi să se limiteze „primirea fiilor de exploatatori"[78].

Importanța capitală a reformei din domeniul educației a fost accentuată chiar de liderul PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej: „Ministerul Învățământului nu este un minister de 4 ore, el

[71] HCM nr. 2759/17 august 1953, în *Colecția de hotărâri ale Consiliului de Miniştri. nr. 60/22 septembrie 1953*.
[72] ANIC, fond CC al PCR, dosar nr. 113/1952, f. 26.
[73] Ibidem, dosar nr. 15/1956, f. 8.
[74] Hotărârea a fost adoptată la 26 iunie 1957.
[75] Arhivele Naționale, filiala municipiului Bucureşti (ANB), fond Institutul de Medicină şi Farmacie, dosar nr. 18/1956, f. 89.
[76] Ibidem.
[77] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 16/1959, *apud* Camelia Moraru, *Un protest italian şi urmările lui în Biroul Politic PMR*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2000, p. 863.
[78] *Ibidem*, p. 864.

este mai important ca Ministerul Securității pentru că este vorba de distrugerea duşmanului pe planul culturii, de pregătirea cadrelor viitoare, de educarea clasei muncitoare”[79]. Tocmai din acest motiv, greutățile întâmpinate la începutul regimului în opera de transformare a vechiului sistem de învățământ au determinat conducerea PMR să găsească țapi ispăşitori la vârful Ministerului Învățământului Public. Încă de la începutul anului 1949, Secretariatul CC al PMR a luat în discuție prestația ministrului Gheorghe Vasilichi, căruia i-au fost aduse mai multe acuzații: de la lipsa unui corp tehnic capabil să introducă linia politică a Partidului la „sentimentalism față de duşmanul de clasă” şi „liberalism”[80]. În cadrul şedinței Secretariatului din 31 ianuarie 1949, Vasile Luca aprecia că Vasilichi a dovedit „sentimentalism față de duşmanul de clasă, crede că poate transforma intelectualii duşmani de clasă” şi adăuga: „Problema cadrelor este de cea mai mare importanță pentru că acolo (în Ministerul Învățământului, n. n) au rămas oameni vechi care au aplicat reforma învățământului; mai bine puneam oameni mai puțin pregătiți din punct de vedere profesional, dar care ştiau să introducă în mod just reforma”.

Gh. Vasilichi, silit să-şi facă autocritica, admitea, la 7 februarie 1949, că reforma educației s-a făcut fără sfaturile sovieticilor şi că a fost neglijată „intensificarea muncii de reeducare a corpului didactic”, fapt care a permis rămânerea în funcții a multor învățători chiaburi. După 1945, liderii comunişti au subliniat în mai multe rânduri necesitatea „reeducării” învățătorilor şi preoților. În şedința Frontului Unic Muncitoresc din 10 iulie 1945, Gheorghe Apostol afirma că „învățătorii formează o parte importantă a intelectualității din România, care trebuie să fie complect reeducată”[81]. Peste trei ani, ministrul adjunct al Învățământului, Mihail Roşianu, relua acest discurs atunci când se adresa inspectorilor şcolari județeni: „Trebuie să duceți o luptă necruțătoare cu dv. înşivă. Profesorii, învățătorii au o formație veche, au multă rugină, au formația şcolii vechi, au trăit în societatea veche şi au păstrat multe rămăşițe din această viață mic-burgheză, rămăşițe metafizice, mistice în interpretarea problemelor în gândirea noastră. Trebuie dusă o luptă neîncetată pentru a lichida toate acestea”[82].

Pentru a limita autoritatea şi autonomia învățătorilor şi profesorilor a existat tendința – copiată după model sovietic – de a-i controla inclusiv prin intermediul unor asociații ale elevilor, Uniunea Asociațiilor de Elevi din România (UAER), de exemplu. Acelaşi Mihail Roşianu, la Şedința cu inspectorii în legătură cu problemele învățământului din 19 noiembrie 1948, remarca faptul că: „Duşmanii noştri caracterizează organizația aceasta a elevilor în şcoală [UAER] ca o acțiune de anarhizare, de ridicare a copiilor peste capul profesorilor, a educatorilor, a părinților”[83].

Inspectorii şcolari erau îndrumați să intensifice verificările pentru depistarea cadrelor didactice formate la şcoala „burgheză” care mai utilizează în clase vechile manuale, ignorând manualul unic comunist. Uneori, predarea după aceste manuale vechi nu era un gest de sfidare: pur şi simplu, noile manuale nu fuseseră tipărite, realitate justificată astfel de M. Roşianu: „[în] problema manualelor, care au apărut târziu, cauza trebuia căutată în întreaga organizare a acestei munci: colectivele care lucrau încă dinainte pe lângă Comisia de Învățământ a CC, Editura de Stat, Centrul de Difuzare. (…) Întârzierea înzestrării cu toate cărțile a şcolilor era inevitabilă, ținând seama de timpul scurt al scoaterii a milioane de manuale noi”[84]. Situația s-a reglementat oarecum în anii următori, astfel că Gh. Gheorghiu-Dej putea face un bilanț pozitiv în aprilie 1952, la primul Congres al învățătorilor din RPR:

---

[79] *Stenogramele şedințelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. II, *1949*, *ed. cit.*, p. 39.
[80] *Ibidem*, pp. 37-46.
[81] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 60/1945, f. 21.
[82] Ibidem, dosar nr. 58/1948, ff. 105-106.
[83] Ibidem, f. 90.
[84] Ibidem, dosar nr. 165/1950, f. 61.

„Prin grija Partidului şi Guvernului, între anii 1948-1951 s-au întocmit şi tipărit 590 de manuale şcolare noi, într-un tiraj de aproape 28 000 000 de exemplare, dintre care aproape 3 000 000 de exemplare în limba maternă a minorităților naționale"[85]. În mare parte, noile instrumente de lucru erau copiate după cele sovietice: nu-i de mirare că adolescenții de atunci, în loc de Geografia României (sau măcar a RPR), au învățat Geografia URSS…

O dată cu materiile scoase din programele şcolare au dispărut şi manualele aferente: limba latină, sociologie, psihologie etc. Chiar şi în istoriografia oficială din perioada național–comunistă se admitea că s-au făcut anumite greşeli în domeniul politicii educaționale: „Subapreciindu-se ramuri importante de învățământ, au fost eliminate din pregătire obiecte ca: limba latină, teoria literaturii, sociologia, psihologia, logica, geologia. (...) tradițiile progresiste ale şcolii româneşti au fost nesocotite, deşi, în trecut, în ciuda caracterului de clasă, învățământul a jucat un rol important în progresul societății româneşti"[86]. Greşelile, considerate mai degrabă neînsemnate, erau puse în exclusivitate în seama guvernării dintre 1948-1965; niciodată, până în 1989, nu s-a putut face o analiză de profunzime privind ideologizarea şcolii, discriminările sistematice etc.

La fel de grave au fost efectele pe termen lung ale impunerii manualului unic: după 50 de ani, românilor li s-a inculcat ideea că, pentru aceeaşi materie, trebuie să existe un singur manual. Uniformizarea din sistemul educațional, realizată prin reforma comunistă a învățământului, a bulversat şcoala românească: licee de mare tradiție au fost silite să-şi închidă porțile, iar statutul învățătorilor şi profesorilor a fost serios diminuat. Mulți elevi şi studenți, eliminați din şcoli din cauza originii „nesănătoase", au trăit adevărate drame, ducând cu ei povara unui groaznic stigmat. Unii dintre studenții epurați pe criterii de clasă şi-au putut relua studiile abia peste un deceniu, în anii de timidă relaxare ai comunismului național. De asemenea, controlul ideologic şi strategia epurărilor din rândurile profesorilor incomozi au determinat o scădere a calității lecțiilor şi a cursurilor.

Reforma învățământului începută în 1948 a fost o parte componentă a „revoluției culturale" comuniste, iar brutalitatea cu care s-a realizat se explică în mare parte şi prin faptul că planificatorii ei nu au fost în nici un fel legați de tradițiile pedagogice româneşti şi că au copiat – de multe ori cu zel demolator – un model aberant aplicat în URSS.

[85] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări*, *ed. cit.*, p. 457.
[86] Gheorghe Surpat (coord.), *România în anii socialismului 1948-1978*, Bucureşti, Editura Politică, Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lîngă CC al PCR, 1980, p. 376

Ideologie şi teroare. Monopolul asupra vieții culturale

Câştigarea controlului asupra artei şi culturii după 1944. Forme de control şi presiune: „dezinfectarea cuvântului tipărit"

În viziunea (de sorginte leninistă) a partidelor comuniste (aflate în subordinea Moscovei), literatura, ca şi cultura în general, intră în categoria instrumentelor eficace de cucerire şi de consolidare a puterii. Când țările unde activau au fost ocupate de Armata Roşie, conducătorii acestor partide – monitorizate de Moscova – au considerat că a venit momentul să controleze întreaga producție artistică a timpului lor şi să permită un singur fel de artă: aceea pusă în slujba cauzei comuniste. Trebuia câştigată bătălia în planul propagandei şi al ideologiei şi, în acest scop, s-a apelat la un întreg arsenal de stratageme şi de tactici de inspirație NKVD-istă. În România, ele au început să fie aplicate după 12 septembrie 1944 (data semnării Convenției de armistițiu cu guvernele Națiunilor Unite), când presa şi activitățile culturale au fost supuse dispozițiilor Comisiei Aliate, concret, reprezentanților URSS.

Era imperios necesar ca mai întâi să se elibereze terenul edificării noii culturi socialiste prin evacuarea „resturilor" şi „dejecțiilor" culturii burghezo-moşiereşti, în fapt, a argumentelor identității naționale. Ceea ce s-a şi întâmplat prin punerea în mişcare a maşinii de epurat scriitori şi opere. Epurările, sancțiunile, interdicțiile de tot felul şi defăimarea prin articole, ridicarea dreptului de profesare au început la sfârşitul anului 1944. Primele două liste negre oficiale au fost publicate în decembrie, dar, între timp, fuseseră deja eliminate rapid şi haotic din circuit cărțile şi publicațiile ce conțineau propagandă fascistă sau, mai bine zis, antisovietică, întrucât, după o regulă binecunoscută, ceea ce era sau părea antisovietic devenea, automat, fascist. Expulzarea din literatură a tot ceea ce era legat de evenimentele şi de mişcările politice interbelice de dreapta s-a extins la tot ce nu era, la noi sau aiurea, „progresist", adică la tot ce nu era comunist.

Fireşte, prima a fost vizată presa, pentru că ea putea să facă vizibile excesele. La 12 februarie 1945 era publicată în „Monitorul Oficia"*l* Legea 102[1], Decret-lege pentru epurarea presei, care lovea direct în publicațiile partidelor democratice (şi aşa boicotate prin sistemul de difuzare şi prin cenzura exercitată de tipografii comunişti). Un pas mai departe spre câştigarea bătăliei pentru mijloacele de difuzare a informațiilor s-a făcut prin adoptarea legii (inițiate în mai 1945 de Lucrețiu Pătrăşcanu) prin care e curățată de elemente reacționare Societatea Română de Radiodifuziune (unde, nu după mult timp, vor fi arse sau distruse mii de partituri şi de discuri cu muzică religioasă). În august 1945, vechiul Sindicat al Ziariştilor Profesionişti va fi înlocuit cu Uniunea Sindicatelor de Artişti, Scriitori, Ziarişti, de obediență comunistă şi condusă de Mihail Sadoveanu. Comunizarea presei şi, în genere, a scrisului lua, astfel, forme organizatorice.

Între timp apar noi liste interdicționale de cărți şi publicații scoase din circulație prin Decretul din mai 1945. Până la 1 august erau puse la index 910 titluri (în română, maghiară, italiană şi franceză). În 1946 se dă publicității o nouă listă, cu 2538 de titluri, pentru ca în 1948 să se tipărească broşura *Publicații interzise până la 1 mai 1948*, care cuprinde într-un volum de 500 de pagini listele anterioare, completate cu un număr uluitor de nume de autori sau titluri de cărți. Prin activitatea laborioasă a comisiei de funcționari de partid (conduşi de Iosif Ardeleanu şi Al. I. Ştefănescu), în numai patru ani lista numără 8779 de titluri. O listă, fireşte, deschisă, care creşte terifiant cu câte o mie de titluri pe an prin sesizări, denunțuri şi inițiative personale.

Dispar, astfel, din librării, din biblioteci publice şi chiar din case, cărți semnate de Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Ion Agârbiceanu, Dimitrie Anghel, Nicolae

[1] Marian Petcu, *Cenzura în România*, în vol. *Cenzura în spațiul cultural românesc*, Bucureşti, Editura comunicare.ro, 2005, p. 71

Bălcescu, Constantin Bacalbaşa, I. A. Bassarabescu, Lucian Blaga, Gh. Brăescu, Al. Brătescu-Voineşti, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Cantemir, Otilia Cazimir, Şerban Cioculescu, George Coşbuc, Anghel Demetriescu, Victor Eftimiu, Mihai Eminescu, Nicolae Filimon, Ion Ghica, Octavian Goga, B. P. Haşdeu, G. Ibrăileanu, Titu Maiorescu, Gib. I. Mihăescu, Costache Negruzzi, Alexandru Odobescu, Dimitrie Onciul, Petre Pandrea, Anton Pann, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, Ion Heliade Rădulescu, Alecu Russo, C. Sandu-Aldea, Mihail Sebastian, Damian Stănoiu, Vladimir Streinu, D. I. Suchianu, Gheorghe Şincai, Ionel Teodoreanu, George Topârceanu, Radu Tudoran, Alexandru Vlahuță, Vasile Voiculescu, Paul Zarifopol şi de mulți, mulți alții. Am ales de pe liste doar numele celor despre care ți-e greu să crezi că se află printre proscrişi. Am lăsat deoparte periodicele, volumele filosofilor, istoricilor, geografilor etc şi cele ale unor mari scriitori occidentali contemporani.

Impactul acestei epurări de proporții apocaliptice asupra stării de spirit a intelectualității române a fost copleşitor. Pornit ca o măsură (încă acceptabilă) de izgonire a literaturii şovine şi de preamărire a fascismului, legionarismului şi antonescianismului, procesul de epurare – inițiat de autoritățile comuniste şi dus la capăt de o comisie din care făceau parte şi numeroşi politruci reveniți de la Moscova – ia amploare şi devine un *tsunami* nimicitor care pustieşte literatura română şi, prin vibrație, face să se sfărâme şi ceilalți piloni ai culturii naționale. Pe scurt, se triază şi se elimină, într-un crescendo aiuritor[2], tot ce nu convine ocupantului sovietic (servit de agentura de spionaj cu nume de partid şi cu misiunea distrugerii sentimentului național). Datele de pe buletinul de identitate al poporului român sunt spălate cu grijă de câteva ori, ca să nu se mai vadă nimic din ce i-ar mai da acestuia sentimentul siguranței şi statorniciei.

Vânătoarea de cărți e asociată celei de oameni, întrucât populația e ațâțată să-i depisteze pe proprietarii bibliotecilor reacționare. În şcoli şi în universități nimeni nu mai consultă, fără spaima de a fi denunțat, volume tipărite înainte de 1948. Cei mai curajoşi ascund şi împrumută în taină apropiaților cărți care încep să câştige valoarea fructului oprit. Atmosfera aducea, prin conspirativitate, cu aceea din *Fahrenheit 451* de Ray Bradbury, fiindcă în comunism ficțiunii îi era adesea imposibil să mai anticipeze realitatea. Printre acuzațiile aduse în procesele politice ale vremii a fost şi aceea referitoare la furnizarea sau ascunderea de cărți indexate şi nu puțini „oameni ai muncii" s-au simțit mobilizați să depisteze duşmanii de clasă de pe rafturile bibliotecilor.

Mai mult, oamenii de cultură au realizat îndeajuns de repede că, în afara listelor de indexări publicate în „Monitorul Oficial", există şi altele, secrete, actualizate în funcție de schimbarea de atitudine a partidului şi de conjunctura politică internațională. De nimic nu mai puteai fi sigur, aşa cum, în planul vieții, nu mai erai sigur că nu poți fi oricând arestat. Printre slujitorii culturii române s-a instalat o stare de disperare şi de nelinişte acută în legătură cu soarta națiunii înseşi, care nu mai are instrumente de legitimare şi căreia i se răpesc cultura şi conştiința istorică. Ca şi cărțile – şi uneori înaintea lor –, scriitorii, criticii, istoricii literari, creatorii de artă încă în viață au intrat în vizorul „organelor", cărora le-a fost uşor să le găsească, în biografie, atitudini cosmopolite şi idealiste.

Între timp au luat amploare, sub pretextul defascizării, acțiunile de intimidare şi reprimare a presei necomuniste, în pofida articolelor demascatoare din *Liberalul* şi *Dreptatea* şi a protestelor şi memoriilor disperate adresate, de-a lungul anilor 1946 şi 1947, de liderii partidelor istorice reprezentanților Puterilor Aliate sau ambasadelor acestora. Vocea opoziției aproape nu se mai aude sub torentul propagandei oficiale. Cotele de hârtie atribuite ziarelor partidelor istorice au devenit derizorii. S-a instalat o cenzură clandestină agresivă a tipografilor comunişti, iar ziarele expediate în provincie erau ridicate de la poştă sau direct din vagoane de agenți ai partidului şi distruse în numele „poporului muncitor".

---

[2] Eugen Negrici, *Marele pogrom al cărții româneşti*, în „Vitraliu", Bacău, XV, nr. 1-2, 2006.

În 1947, câteva acţiuni organizatorice prefaţează valul măsurilor care vor înlesni instaurarea Terorii Roşii în România în anii următori. În iulie 1947 este adoptată Legea nr. 265 pentru organizarea teatrelor, operelor şi filarmonicilor de stat, precum şi pentru regimul spectacolelor publice. Potrivit acestei legi, „îndrumarea şi controlul” instituţiilor culturale menţionate revenea Ministerului Artelor, prin Direcţia Generală a Teatrelor, Direcţia Generală a Muzicii şi Direcţia Literelor şi Manifestărilor Artistice Populare[3]. Se înfiinţa, de asemenea, pentru îndrumarea repertoriilor, un Consiliu Superior al Literaturii Dramatice şi Creaţiei Muzicale (de fapt, o formă de cenzură care putea interzice tot ceea ce era considerat reacţionar).

La nivelul fiecărei instituţii devenea obligatorie constituirea „comitetelor de lectură” care sesizau „devierile” şi, la indicaţiile politice, alegeau şi propuneau spre aprobare piesele ce urmau să intre în repertoriul oficial. În luna octombrie 1947, la cel de-al II-lea Congres al Uniunii Sindicatelor de Artişti, Scriitori şi Ziarişti (USASZ) se declanşează procesul condamnării tuturor formelor de cultură occidentală şi se anunţă adoptarea realismului socialist ca „metodă” unică în creaţia artistică şi în jurnalism.

Primii ani „republicani”. Comunizarea culturii

În 1948, prin naţionalizarea tuturor editurilor, tipografiilor, fabricilor de hârtie şi prin adoptarea unei noi legi „pentru editarea şi difuzarea cărţii” s-a instaurat un control absolut al partidului asupra întregii activităţi editoriale. Prin Decretul 303 se naţionaliza întreaga industrie cinematografică şi se confiscau sălile de cinema. A continuat în ritm susţinut epurarea bibliotecilor, a repertoriului folcloric, ca şi eliminarea din instituţiile publice a persoanelor neagreate de partid.

La lucrările Congresului PMR din 21-23 februarie 1948 se declanşează lupta pe „frontul ideologic” împotriva influenţelor străine care „se refugiază cu deosebită uşurinţă în domeniul ideologiei, în literatură, în artă, în ştiinţă”, împotriva „atitudinii admirative în faţa culturii în putrefacţie din ţările capitaliste”. Pentru Secţia de Propagandă şi Agitaţie a regimului era extrem de important să întrerupă orice legătură a cititorilor cu cărţile primejdioase care îngreunează, prin simpla lor prezenţă, procesul spălării creierelor.

Anul 1948 trebuie socotit anul întreruperii oricăror legături cu civilizaţia şi cultura occidentală şi al reorientării întregii vieţi culturale spre Uniunea Sovietică. Tendinţa conducătorilor comunişti români părea să fie aceea de a face din România spaţiul afirmării culturii proletare visate de prima generaţie bolşevică în anii 1920.

Din punctul de vedere al partidului, poporul nu are nevoie de produsele artistice burgheze. Proza, poezia, teatrul, critica, istoria literară, ştiinţele au dreptul să fiinţeze numai cu condiţia adoptării materialismului dialectic şi istoric (ca unică doctrină), iar artei în general nu i se permite să existe în afara „cauzei generale a proletariatului”. Analiza şi judecata de valoare a unei opere pot fi făcute doar din perspectiva contribuţiei acesteia la construirea socialismului în RPR.

Un rol din ce în ce mai mare au acum criticii de partid care, amendând neobosit fiecare infimă abatere de la indicaţiile PMR şi de la canoanele realismului socialist, se constituie în falanga atotputernică a Inchiziţiei locale strict subordonate celei moscovite[4]. O adevărată armată de experţi în subtilităţi dogmatice pândea orice şovăire ideologică: Horia Bratu, Zamfir Brumaru, J. Popper, Paul Georgescu, Al. I. Ştefănescu, Al. Oprea, Geo Dumitrescu (!), Cornel Regman, S. Damian, Savin Bratu, Sergiu Fărcăşan, Ion Istrate, Mihai Gafiţa, Traian Şelmaru, Mihai Novicov, Eugen Campus, Ov. S. Crohmălniceanu, Ion Vitner, Nestor Ignat, Mihnea Gheorghiu, Sorin Toma, Vicu Mândra, Vladimir Colin, Eugen Luca etc.

---

[3] Marian Petcu, *op. cit.*, p. 76.
[4] Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, Bucureşti, Editura Fundaţiei PRO, 2003, p. 77 şi urm.

Fireşte, aceştia aveau ca îndreptar suprem textele referitoare la artă ale celor patru mari clasici (Marx, Engels, Lenin, Stalin), dar nu puteau ignora setul de indicații punctuale şi luările de poziție ale lui A. A. Jdanov, Maxim Gorki, G. M. Malenkov din rapoartele lor la congresele scriitorilor sovietici şi ale PC(b)US. Indexul cu opere literare şi de artă (occidentale, burgheze, imperialiste) periculoase, conceput şi tipărit la Kremlin, putea fi completat cu ghidul de uz curent *Pentru realismul socialist în literatură şi artă*, tipărit la ESPLA în 1951.

Echipei redutabile (prin consecința verdictelor ei) a criticilor de partid i s-a încredințat misiunea „dezinfectării sectorului cuvântului tipărit", adică misiunea criminală a nimicirii probelor creativității româneşti. După 1947, pentru diriguitorii culturii şi pentru criticii echipei de şoc nu mai existau erori mai mari şi mai mici în trecutul şi prezentul literaturii, ci doar erori ce nu pot fi trecute cu vederea. Inutili, ba chiar indezirabili, devin Octav Dessila, Ionel Teodoreanu, Şerban Cioculescu, Constant Tonegaru, Ion Barbu, George Bacovia, N. Davidescu, Mircea Eliade, Radu Gyr, Cezar Petrescu, Radu Tudoran, Dimitrie Stelaru, Gib. Mihăescu, Hortensia Papadat-Bengescu şi mulți alții. Din ianuarie 1948, numele lui Tudor Arghezi însuşi este scos din literatură, iar volumul *Una sută poeme* – retras şi confiscat.

Sufocarea morală lentă prin ignorare şi înfierare a fost adesea desăvârşită fizic, întrucât scriitorii au intrat şi ei în programul de stârpire a dăunătorilor politici.

Se uşurează considerabil munca de cercetare a trecutului (fie el românesc sau nu), întrucât mai toate mişcările şi doctrinele literare din secolele XIX şi XX au servit, în fond, claselor exploatatoare. Şi nu era vorba numai de „gândirismul" şi de toate manifestările tradiționaliste şi mistice legate de curent ori de cei care au publicat, fie şi întâmplător, la *Gândirea*, ci de orice manifestare ieşită din normele de evaluare jdanoviste. Adică de tot ceea ce nu poate fi înțeles imediat sau de tot ceea ce deformează realul, demoralizând şi contrariind pe „omul simplu de la oraşe şi sate".

Nu altfel decât criticii literari, decât criticii şi istoricii artelor plastice care serviseră propagandei hitleriste şi mussoliniene în țările lor, cei aflați în România în misiune stalinistă militau pentru accesibilitate şi, deloc surprinzător, uzau cam de acelaşi set de etichete infamante atunci când se refereau la produsele artistice ale capitalismului cosmopolit. „Snoabe", „mistice", „descompuse", „dezumanizate", „degenerate", „morbide", „iraționale", „retrograde", „putrede" şi mai ales „decadente" sunt toate creațiile simboliste, ermetice, suprarealiste, naturaliste, expresioniste, dadaiste etc. Demn de a fi azvârlit la lada de gunoi a istoriei este tot ce ține de estetism, formalism, purism, experimentalism. Însuşi locul în literatură al lui Eminescu e pus sub semnul întrebării, căci poetul nu numai că a împărtăşit şi propagat o filosofie idealistă şi un pesimism contagios, dar a şi compus versuri ce poartă semnele periculoase ale formalismului decadent, formalism ce era chiar „reflectarea" în artă a monstruosului compromis istoric realizat de moşierime şi de burghezia care şi-a trădat idealurile.

Cine nu scrie într-un limbaj popular accesibil şi nu are o concepție „înaltă", materialist-dialectică asupra vieții, cine arată o cât de mică simpatie pentru intimități poetice, pentru naturalism, pentru erotism şi divertisment, pentru proza analitică psihologizantă şi pentru aceea polițistă sau de aventuri se descalifică în ochii partidului ca scriitor.

De fapt, tot ceea ce venea dinspre Apus şi amenința să influențeze literatura, artele plastice, filmul, muzica, modul de viață, limba, stilul vestimentar era taxat drept decadent şi demascat ca o diversiune organizată de duşmanii lagărului socialist. Şi, tot astfel, tot ce venea dinspre propriul trecut literar şi amenința să pună în pericol naşterea literaturii socialiste prin simplul fapt că ar fi putut constitui un termen de comparație umilitor era privit cu ostilitate şi supus indexării.

Autoritățile nu scapă din vedere şcoala, fiind interesate de primenirea ideologică a manualelor şcolare şi a programelor didactice (întrucât toate manualele anterioare anului 1947

fuseseră scoase din uz). În 1948, reforma sovietizantă a învăţământului schimbă radical compoziţia de clasă a personalului didactic, înfiinţându-se facultăţi muncitoreşti care produc pe bandă, în câteva luni, „specialişti” cu origine sănătoasă, apţi să-i înlocuiască pe cei disponibilizaţi, concediaţi ori trimişi în puşcărie.

Tinerii studiază după materiale de propagandă cu aspect vag didactic, încropite la repezeală, pe măsură ce se publică scrieri cu mesaj comunist şi se impun nume noi. În 1950, apar *Tezele provizorii de istoria literaturii române* (substitut de manual de clasa a X-a şi a XI-a). Literatura română era ilustrată de Ion Păun-Pincio, D. Th. Neculuţă, Raicu Ionescu-Rion, Alexandru Sahia (pentru trecut) şi de A. Toma, Dan Deşliu, Maria Banuş, Mihai Beniuc (pentru prezent).

Prin această serie de infamii, literatura română era îndepărtată din şcoală şi evacuată din conştiinţa tinerilor. Fusese atins un nivel al îndobitocirii şi al declasării greu de depăşit.

În primii ani „republicani”, partidul a adoptat noi decizii în scopul consolidării controlului său asupra întregii vieţi artistice. Toate modificările legislative confirmă această finalitate. Prin Decretul nr. 17/1949 pentru editarea şi difuzarea cărţii, activitatea editorială intra sub controlul Ministerului Artelor şi Informaţiilor. Acesta se va transforma – prin Decretul nr. 214 din 20 mai 1949 – în Ministerul Artelor. Se prevedea trecerea la noul minister a Direcţiei Presei şi Tipăriturilor, iar, prin Decretul nr. 218 din aceeaşi dată, se înfiinţa Direcţia Generală pentru Presă şi Tipărituri (DGPT), organism cu multiple funcţii de cenzură şi control. El autoriza apariţia tipăriturilor, difuzarea, importul, exportul de ziare, cărţi, obiecte de artă, reglementa regulile de funcţionare a librăriilor, a anticariatelor, bibliotecilor, depozitelor, dădea instrucţiuni cu privire la organizarea birourilor de cenzură din capitală şi din provincie, stabilea condiţiile în care se ştampilau şpalturile sau manuscrisele cu menţiunea „Bun de imprimat” sau „Cenzurat”. Sunt interzise, în acelaşi teribil an 1949, creaţiile populare cu „conţinut ideologic neadecvat” (119 de cântece interpretate de Maria Tănase, Maria Lătăreţu, Fănică Luca, Ioana Radu şi alţii), multe din ele pentru că vehiculau formula legionară (!) „foaie verde”. Devine obligatorie înregistrarea maşinii de scris la Miliţie şi autorizarea de către aceasta a cumpărării panglicilor.

Controlul – şi aşa excesiv – asupra activităţii editoriale continuă să obsedeze autorităţile comuniste şi în anii următori. Seria de *Opere alese* din clasici, iniţiată de Editura de Stat în 1949, este o probă de desfigurare a cărţilor în funcţie de ideologia regimului. Fraze, pasaje întregi, cuvinte dispar pur şi simplu din texte, acestea fiind selectate numai în măsura în care critică vechea societate românească.

Un rol nefast la jucat în stalinizarea culturii române textul lui Leonte Răutu intitulat *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale* publicat în *Lupta de clasă*, nr. 4 din octombrie 1949 şi în broşură. Acest text de o duritate extremă a fost echivalentul la noi al infamelor atacuri ale lui A. A. Jdanov, ideologul *en titre* de la Kremlin, împotriva adevăratelor valori culturale din URSS. Leonte Răutu era mâna dreaptă a lui Iosif Chişinevschi şi avea printre adjuncţii său pe Ofelia Manole, M. Roller, N. Goldberger ş.a. În fruntea Ministerului Artelor şi Informaţiilor se afla Eduard Mezincescu, de profesie medic.

În 1951, în timp ce se proclamă pe toate canalele ascuţirea luptei de clasă, nou înfiinţata Cameră a Cărţii din RPR declanşează o nouă triere (a câta!) a fondurilor pentru a fi promovaţi clasicii marxism-leninismului, autorii sovietici şi „scriitorii progresişti” din lume şi din ţară. Toate gurile de foc ale propagandei sunt dirijate acum asupra „cosmopolitismului” şi „cosmopoliţilor”, care sunt „purtători ai culturii decadente, agenţi ai celor mai înverşunaţi duşmani ai ştiinţei şi culturii – imperialiştii americani şi englezi”[5].

Pentru că, sub raport ideologic, sectorul artelor plastice păruse a fi fost neglijat (şi rămas în afara controlului strict al partidului), în mai 1952, în cadrul unei Plenare a Uniunii Artiştilor Plastici, se decretează adoptarea unei singure formule artistice, a metodei realist-

[5] *Ascuţirea luptei de clasă în ţara noastră în perioada actuală*, Bucureşti, Editura PMR, 1951, p. 30

socialiste, criticându-se sever curentele formaliste şi tendinţele naturaliste. 1952 este anul în care şi lingvistica română primeşte puternice lovituri: se suprimă revista *Cum vorbim* redactată de Al. Graur; este criticată „atitudinea duşmănoasă" a lingviştilor Al. Rosetti, Iorgu Iordan şi Al. Graur în urma apariţiei „genialei" lucrări a tovarăşului Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*; sunt scoşi din învăţământ, ca necorespunzători, Al. Rosetti şi Al. Graur (cunoscuţi oameni de stânga).

În preajma morţii lui Stalin (1953) totul se afla sub controlul partidului: nu mai exista decât presă de partid, artă partinică şi o cultură slujind interesele stricte ale partidului, ca reprezentant al clasei muncitoare. E anul în care se înfiinţează Ministerul Culturii condus de Constanţa Crăciun, care supraveghează activitatea tuturor acestor domenii, consolidând sistemul iniţiat de partid în 1949. Sunt emise alte şi alte instrucţiuni privind editarea de cărţi şi reviste şi administrarea fondurilor publice de carte, ceea ce confirmă vigilenţa neodihnită a partidului în faţa cuvântului scris.

În concluzie, după primii cinci ani de la izgonirea regelui, cultura României se afla în cel mai dramatic moment al istoriei ei. Marele pogrom al cărţii româneşti organizat de autorităţile comuniste anulase trecutul artistic şi ştersese însemnele creativităţii româneşti. Monopolul asupra producţiei editoriale şi asupra pârghiilor de control, cenzura acum omniprezentă au pregătit terenul adoptării modelului sovietic de artă pusă exclusiv în slujba propagandei. În realizarea acestui scop, o contribuţie decisivă a avut-o introducerea aşa-numitei „metode de creaţie" realist-socialiste (tipologii în alb-negru, conflicte rezolvate în sensul dorit de partid, învingător fiind, întotdeauna, reprezentantul clasei muncitoare, descris în culori luminoase, învins şi supus oprobriului exponentul clasei exploatatoare etc).

În curând, pe piaţă nu vor mai exista decât asemenea opere realist-socialiste, cu un evident conţinut mobilizator. Preocuparea unică a partidului a fost transformarea temelor ideologice (fabricate la Kremlin) în sentimente active, schimbarea radicală a mentalităţii şi făurirea unui „om nou", eventual a unui nou popor, fără memorie culturală, despărţit de trecut şi pregătit să facă parte din marea familie a popoarelor sovietice.

Prezenţa mereu tulburătoare în memoria colectivă a acestor ani de cumpănă, în care fiinţa naţională a fost mai ameninţată ca niciodată, stă la originea distorsiunilor interpretative de mai târziu, din etapa restabilirii legăturilor cu trecutul precomunist, a mitizărilor de opere, de scriitori şi de artişti, frecvente în anii 1960, 1970 şi chiar 1980, a estompării spiritului critic ierarhizant.

Etapa destalinizării formale (1953-1964)

După moartea lui Stalin, conducerea PMR, în frunte cu Gheorghiu-Dej, joacă abil spectacolul destalinizării, continuând, cu mici retuşuri, o politică stalinistă fără Stalin. Dezgheţul inaugurat de Hruşciov (cu stilul său nou, populist, de conducere) va fi totuşi practicat şi la noi, dar cu precădere în zona cultural-artistică, unde se putea scoate un ce profit propagandistic printre intelectualii români, fericiţi şi cu puţinul pe care îl primesc.

Decizia de a diminua penuria alimentară, de a desfiinţa cartelele, decretul de graţiere, din 1955, pe motive umanitare, a unor condamnaţi pentru delicte politice minore, modificările infinitezimale din viziunea oficială asupra creaţiei artistice şi a circulaţiei valorilor (inclusiv cele naţionale) au darul să sugereze un început de relaxare. O anume destindere în relaţiile internaţionale dă prilejul reînnodării schimburilor culturale: apar câteva studii de literatură universală, se traduc autori clasici, se tolerează apariţia unor cărţi cu puţin înainte de needitat.

A început o cursă (ce se va dovedi foarte lungă şi foarte grea) a reomologărilor succesive de scriitori şi de cărţi. „Valorificarea moştenirii literare" devine o temă a agitpropului dejist, conştient acum de stabilitatea regimului pe care îl susţine, dar şi de necesitatea legitimării lui în ochii unei populaţii văduvite de valori şi care îşi reprimase prea mult timp instinctul patriotic. Din corectarea unor erori grave pe care tot el le comisese,

partidul şi-a făcut, cu timpul, un titlu de glorie, deşi aceste „cedări", aceste semne de destindere erau secondate de replicile răspicate găzduite de *Scânteia*. În ele se atrăgea constant atenția asupra pericolului extinderii iresponsabile a „valorificărilor".

Radierea din manuale, indexarea şi epurarea din biblioteci, pe parcursul a cinci ani, a operelor esențiale ale literaturii române vor fi urmate de o denaturare deliberată a semnificației de ansamblu. Dacă poziția ideologică a scriitorului în epoca lui se arată a fi neconformă cu viziunea marxistă asupra lumii, ea este trecută cu vederea sau pur şi simplu abolită prin suprimarea editorială a textelor sau a fragmentelor susceptibile a fi incriminate[6]. Partea „pozitivă" a operei va fi dilatată şi elogiată fără jenă. Se va pune în lumină, insistent, valoarea artistică excepțională, care, în situația specială a unui „reacționar" notoriu, devine o formulă salvatoare. Răstălmăcite, înseşi textele clasicilor marxism-leninismului pot oferi argumente curajului.

Operele scriitorilor vor fi, la rândul lor, înghesuite în grila marxistă şi forțate să rezoneze corect ideologic, chiar dacă inițiativa frizează ridicolul. Şi, astfel, se transformă în obişnuință hăcuirea textelor, excizarea părților „negative", detaşarea lor de carcasă, deplina ignorare a organicității şi unicității operei. Specia criticii valorizatoare – care lua astfel naştere – şi-a alcătuit un set de trucuri şi de procedee de prelucrare, actualizare şi recuperare a operelor trecutului în scopul configurării unei tradiții progresiste legitimatoare.

A contraface, a deforma, a falsifica sensul unui destin artistic şi semnificația unei opere au devenit operațiuni convenabile în numele „răului-mai-mic". În anii aceia, s-a pierdut capacitatea de reacție la gândul că cineva poate maltrata ființa operei, că poate pătrunde brutal în intimitatea ei, că poate dispune de ea cum doreşte. Slăbiciunile spiritului critic românesc, sesizabile şi după 1964, se datorează şi practicării acestor procedee de „valorificare a moştenirii literare" puse la punct de partid. Nefiind lăsate în seama oricui, „reconsiderările" au consolidat şi categoria criticului privilegiat.

Caracterul demagogic şi strict tactic[7] al măsurilor de liberalizare este trădat de intervențiile violente şi de atacurile perfide, în cel mai pur stil stalinist, orchestrate – şi nu de puține ori – de forurile culturale şi de „activiştii de pe frontul literaturii", vizând esența însăşi a procesului relaxării. Liberalizarea este dificil de suportat de conducătorii sovietici şi de generația activiştilor stalinişti de peste tot. Se reactivează, la răstimpuri, principiul leninist al literaturii ca parte a activității de partid, se „înfierează" pierderea prudenței, a vigilenței revoluționare, abandonarea luptei.

Dej nu cedează ispitelor liberaliste şi, menținând starea de alertă şi de mobilizare, găseşte că e momentul să verifice devotamentul pentru cauză al intelectualilor comunişti. Evenimentele (răscoala muncitorilor din Berlinul de Est din 1953, Revoluția anticomunistă de la Budapesta din 1956) îi vor confirma „intuițiile" şi îi vor fortifica prestigiul de veritabil şi intransigent revoluționar în ochii „şoimilor" de la Moscova. După 1956, se revenea discret la ideea că dictatura proletariatului – singura care contează – nu se poate susține printr-o politică de concesii şi că destinderea şi coexistența paşnică trebuie folosite doar ca momeală şi diversiune.

La câteva lucruri însă nu s-a putut renunța, iar în intervalul 1953-1957 au apărut nuanțe în interpretarea actului artistic şi un nou mod de abordare a problemei contradicțiilor. Simultan cu lupta împotriva revizionismului şi liberalismului, se păstrează, în bună măsură, şi tendințele antidogmatice. Argumentele teoretice vin tot de la Moscova, unde se vorbeşte, de la un moment dat, de „diversitate în unitate" şi unde încep să fie admise ca posibile, în condiții specifice, contradicțiile interne, întrucât lumea însăşi, dialectic vorbind, e o unitate de termeni contradictorii.

---

[6] Eugen Negrici, *Marele pogrom al cărții româneşti*, în *loc. cit.*, p. 29.
[7] *Idem*, *Literatura română sub comunism*, p. 95.

Venise vremea contradicțiilor neantagoniste care puteau fi exploatate de literați. Literatura aservită se va strădui să găsească un echilibru între contradicțiile socialismului şi unitatea de nezdruncinat din jurul partidului unic, să creeze personaje mai complexe şi să releve disputele, fireşti şi acceptabile acum, între indivizi, între individ şi colectivitate, tensiuni care nu fisurează puterea, ci, dimpotrivă, contribuie indirect la consolidarea ei.

După mult timp, intelectuali de oarecare prestigiu, educați de societatea burgheză, vor fi antrenați în procesul culturii, fiind încadrați şi titularizați (cu anumite rezerve şi condiții subînțelese) pe posturi modeste. Dacă sunt scriitori, fie primesc misiunea de a se delimita de trecut (obscurantist, idealist, generator de inegalitate şi durere), criticându-l în operele lor, fie sunt stimulați să preamărească noile realități.

Formal şi diversionist, tinerele talente sunt sfătuite să aibă curajul să se lepede de închistarea stalinistă şi de dogmatism şi să devină „purtători ai noului", modernizând literatura prin forța individualității lor creatoare. Desființată în 1955, ridicola „Şcoală de literatură *Mihail Eminescu*" a avut totuşi darul de a încuraja disputele şi spiritul noncomformist printre veleitarii selectați cu grijă şi desemnați mai târziu să conducă reviste şi să anime viața literară. Desigur, în limitele binecunoscute ale „necesității înțelese". De fapt, tineretul „crescut" de partid şi care ar fi trebuit să reprezinte în literatură elanul revoluționar devine o adevărată problemă pentru regim.

Conflictul cu vârstnicii stalinişti şi chiar cu spiritul conservator în general ia amploare la Congresul din iunie 1956 al Uniunii Scriitorilor, unde grupările literare îşi dispută întâietatea şi unde se proclamă eradicarea dogmatismului, „duşman înrăit al literaturii noi" (Ov.S. Crohmălniceanu). La acest congres, care a reprezentat momentul de vârf al „liberalizării" poststaliniste, se părea că excesele criticii dogmatice şi, în genere, orice formă de dogmatism literar vor deveni exemple de „practici ale trecutului".

Nu vor trece însă decât câteva luni până când se va dovedi că agitația scriitorilor în jurul libertății de creație şi polemicile ce păreau fertile n-au fost decât un spectacol şi o formă reuşită de manipulare. Se poate spune astăzi că am avut de-a face, după 1953, cu o dedogmatizare inconsecventă şi perfidă.

După o regulă verificată în timp în toate regimurile totalitare, erorile pe care partidul la putere le-a comis într-o etapă istorică sunt puse pe seama unor grupuri „deviaționiste" şi a unor conducători deja dispăruți sau detronați de curând. Niciodată partidului însuşi şi fundamentelor lui doctrinare. Dimpotrivă, tot partidul este cel care „sesizează la vreme primejdia" şi nimeni din afara lui nu-şi poate permite să aibă inițiativa incriminării. Pentru dogmatismul, didacticismul şi schematismul impus literaturii chiar de propaganda de partid în etapa stalinismului integral s-au găsit câțiva țapi ispăşitori şi s-a lansat teza că Dej intuise de mult consecințele şi prevăzuse măsuri.

La Congresul Scriitorilor din 1956 s-a arătat că înlăturarea erorilor dogmatismului din literatură (care a fost, propagandistic vorbind, contraproductiv) se datorează clarviziunii conducerii lui Dej şi s-a sugerat că acesta a putut-o face după ce grupul fracționist şi stalinist Ana Pauker – Vasile Luca – Teohari Georgescu a fost lichidat. Abilitatea stalinistului Dej merge până acolo încât stângismul perioadei dogmatice este pus în cârca deviatorilor de dreapta.

Înnoirea e favorizată, dar tolerată doar până la un punct şi cuvântul de ordine este prudența (care va şi da naştere unor hibrizi literari). Noua „libertate" nu te scuteşte de responsabilitatea politică şi de atitudinea partinică. Spiritele prea încinse sunt răcorite prin veşnicele articole de fond din „Scânteia" şi „Gazeta literară", care disociază lucrurile şi impun un soi de libertate măruntă, perpetuu vigilentă, un antidogmatism dogmatic şi pervers.

Şi, ca o culme a cinismului de partid (învățat la şcoala lui Stalin), scriitori înşişi, torturați atâta timp să scrie după o schemă dată, sunt puşi acum să recunoască faptul că sunt răspunzători de acceptarea dogmei. Partidul îi constrânge să admită că politica lui în domeniul

culturii n-a fost corect înțeleasă şi nici pusă adecvat în practică. Ea este şi va fi mereu justă şi capabilă, prin flexibilitatea genialei doctrine marxist-leniniste, să se desolidarizeze de unele „practici ale trecutului”. Numai respectarea neabătută a „liniei” partidului te poate feri de clişeismul literaturii de rețetă. Dar şi de obiectivismul critic, care, ca reminiscență liberal-burgheză, te târăşte în mlaştina negativismului.

Şi ce se putea obține cu o astfel de politică a paşilor împiedicați, guvernată de sentimentul prezenței deasupra capului a unei ghilotine ideologice gata oricând şi pe neaşteptate să cadă neiertător? Ca acțiune controlată de partid, dedogmatizarea va rămâne fluctuantă până târziu şi va fi asociată luptei dintre vechi şi nou (devenite repede o temă oficială şi prețuită a ideologiei literare).

Ceea ce este clar e faptul că literatura română de după 1953 se desprinde lent de schematism, adică de esența realismului socialist. Momentele de confuzie sunt înmulțite de confuziile din planul teoriei literare. Şi cum orice inițiativa propriu-zis literară trebuia precedată de un argument ideologico-estetic şi de nuanțare doctrinară acreditată la Moscova, toate modificările de viziune de acolo, însăşi distorsionarea unor categorii estetice (bine definite în teoria literaturii, dar puse acum să cauționeze schimbările de optică) nu rămân fără urmări. Totul e în literatura epocii pervertire şi hibridare, pentru că tot astfel e însăşi ideologia literară care o străjuieşte.

În sfârşit, după îndelungi bâlbâieli, s-a trecut oficial de la dogma jdanovistă a unei unice forme corespunzătoare unicului conținut politic valabil la formula îmbunătățită a conținutului unic exprimat în forme variate. A început să se vorbească apoi nu numai de forme diverse, ci şi de stiluri, maniere specifice, individualități creatoare, în cadrul însă bine definit al unei unice metode: cea realist-socialistă.

După 1953, aşadar, câmpul ideologiei literare e răvăşit de discuții interminabile, de opțiuni şi reproşuri precaute, de hotărâri confuze şi contradictorii, de folosirea, voită sau nu, a unor termeni imprecişi (deci buni la orice), care fac ca progresul teoretic spre recunoaşterea specificității actului de creație să fie minim. Privită retrospectiv şi cu un oarecare efort de înțelegere, etapa aceasta, care ar fi trebuit să fie una a dedogmatizării viguroase, ne apare ca o disperată şi doar în mică parte reuşită încercare de ieşire din negura spaimelor staliniste, de şubrezire a obezilor ideologice şi de slăbire a regulilor de fier impuse imediat după 1948.

S-a amânat momentul proclamării dreptului la literatură ca literatură şi s-a plăsmuit o proză hibridă în serviciul regimului, în care interesantă e doar proporția pervertirii.

În intervalul 1953–1957 au avut loc, totuşi, câteva schimbări în relațiile partidului cu scriitorii, care au adus la câştigarea unui culoar profitabil pentru literatură.

Pe la jumătatea primului deceniu comunist şi mai precis în perioada aparentului dezgheț poststalinist, cenzura a permis editarea unor cărți importante scutite, într-o măsură mai mare sau mai mică, de balastul doctrinar obişnuit: *Bietul Ioanide* (1953) de G. Călinescu, *Toate pânzele sus!* (1954) de Radu Tudoran, *Moromeții* (1955) de Marin Preda, *Străinul* (1955) de Titus Popovici, *Cronică de familie* (1957), *Groapa* (1957) de Eugen Barbu, *Ion Sântu* (1957) de I.M. Sadoveanu, *Un om între oameni* (1955-1958) de Camil Petrescu.

Regimul democrat-popular era în căutarea unor acte legitimatoare, iar, după moartea lui Stalin, avea nevoie – măcar pentru ochii atenți ai Kremlinului – de dovezile, în planul vizibil al culturii, ale inițierii unui proces de dedogmatizare şi înnoire. Ele puteau fi furnizate fie de scriitorii cu un prestigiu incontestabil (de felul supraviețuitorilor Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu, G. Călinescu), fie de tinerii de talent care dăduseră, într-o măsură convingătoare, probele fidelității față de noua putere.

Scriitorii au descoperit că Puterea – ce părea fioroasă şi monolitică – deschide undeva o supapă şi admite o zonă a tranzacțiilor, prin care, cu anume precauții, se putea câştiga ceva teren în favoarea literaturii. Atunci s-au deprins primele reguli ale jocului (ca să ne exprimăm

ca atare) cu cenzura-mamă care a fixat limitele „zbenguielii" scriitoriceşti şi numărul fix al tabuurilor.

Şi cea dintâi regulă învăţată de prozatori a fost aceea că de sub presiunea forţelor de supraveghere ies, întrucâtva, doar subiectele care nu implică cerinţe partinice de moment. Şi dacă prezentul era confiscat de aparatul de propagandă şi nu ar fi putut fi niciodată descris în spiritul adevărului total şi neconcesiv – cel care condiţionează veritabila mare literatură –, atunci el trebuia evitat. Rămân de abordat subiecte de aproape orice natură, dar din trecut (mai apropiat – burghezo-moşieresc – sau mai îndepărtat) sau din alte zone geografice (din afara lagărului socialist).

Se cuveneau evitate temele majore – puternic ideologizate – şi, ca locuri de desfăşurare a acţiunii, unităţile socialiste cu activitate productivă, unde sălăşluia avangarda clasei muncitoare şi apăreau conflicte de tip socialist, întrucât totul aici rămâne sub canonul strict al viziunii partinice. În raport cu temele fierbinţi marcate politic, acestea erau minore şi, abordate astfel, ofereau oportunitatea unui evazionism *sui-generis*.

Esenţial era însă că, pentru prima oară în istoria regimului democrat-popular, nu se mai indica autorilor de texte ce să scrie şi cum să scrie. Ce s-a tipărit în acest răstimp favorabil (întrerupt, după 1957, de o resurecţie a dogmatismului care a provocat tulburare şi a pretins eforturi de readaptare) nu depăşea, sub raportul expresiei, nivelul mediu al prozei realiste interbelice. Ceva din structura de profunzime a acestor cărţi trăda dorinţa de replică la sărăcia substanţei umane şi la falsificarea ei de către prozele servite propagandei.

Revoluţia din Ungaria şi schimbarea contextului politic au avut drept consecinţă resurecţia dogmatismului în cultura română. Partidul a dat semnalul reluării războiului împotriva rămăşiţelor claselor exploatatoare a intelectualilor care elogiază revoluţia din Ungaria, modul de viaţă şi cultura occidentală. Un nou val de arestări şi de procese politice a răspândit spaima în lumea intelectualităţii române, care descoperea că teroarea politică este imanentă regimului şi nu a dispărut odată cu ieşirea din istorie a lui Stalin.

Intelectuali de prestigiu au căzut victime valului de arestări de la 1958-1959, acuzaţi de uneltire împotriva ordinii sociale. Unii îşi pierd, pentru o vreme, dreptul de semnătură, alţii chiar libertatea. În 1958 sunt arestaţi sub acuzaţia de uneltire împotriva regimului un număr de intelectuali care vor fi judecaţi şi condamnaţi în 1960 (lotul Constantin Noica–Dinu Pillat, din care făceau parte, printer alţii Nicolae Steinhardt, Alexandru Paleologu, Vladimir Streinu, Marieta Sadova).[8] În 1959, sub îndrumarea lui Leonte Răutu şi Florian Dănălache, sunt supuşi unei infame şedinţe de „demascare" intelectuali de vârf şi artişti precum: sculptorul Miliţa Petraşcu, compozitorul Mihail Andricu, criticul de artă Jacques Costin, doctorul Marius Nasta ş.a. „Vina" lor consta în faptul că ascultaseră Europa Liberă şi comentaseră între ei aberaţiile politicii PMR. Tot Dănălache a condus la 12 martie 1959 şedinţa de demascare a profesorului D. M. Pippidi de la Facultatea de Istorie, episod din aceeaşi serie de acte de intimidare. Ele au avut loc şi în provincie, de pildă la Craiova, unde s-a organizat umilirea în public a altor „foşti": magistraţi, avocaţi, moşieri etc. Scopul acestor înscenări dirijate de Leonte Răutu era intimidarea întregii intelectualităţi române.

Direcţia Generală a Presei şi a Tipăriturilor devine de o vigilenţă morbidă, comparabilă cu aceea din primii ani comunişti, excizând din textele unor clasici (precum Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Şt. O. Iosif) orice referire la relaţiile noastre cu vecinul de la Răsărit. Rezultă dintr-o analiză a DGPT că, în 1959, erau socotite indezirabile: 1) „denigrarea realităţilor noastre economico-sociale"; 2) „manifestările de naţionalism"; 3) „tendinţele obiectiviste"; 4) „încercările de propagare a misticismului"; 5) „diverse greşeli politice".

[8] Vezi pentru detalii Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

Continuă energic şi bruiajul posturilor de radio occidentale care emiteau în limba română.

Ca de fiecare dată când partidul „îşi ascute vigilența revoluționară", se expediază bibliotecilor din țară noi instrucțiuni privind fondurile publice de cărți. Acestea urmau să se organizeze în fonduri „uzuale", „documentare" şi „speciale" (un cuvânt neutru care e destinat să înlocuiască mai vechea „Bibliotecă interzisă" cuprinzând „materiale cu caracter duşmănos, fascist, antidemocratic, anticomunist, ostil păcii între popoare").

„Munca politico-ideologică în rândurile intelectualității" este intensificată prin toate mijloacele pe care le controla atent şi eficace conducerea de partid. La al IIi-lea Congres al său (din vara anului 1960), PMR îşi reîntăreşte hotărârea de a îndruma „întreaga activitate ideologică, ştiințifică, culturală şi literar-artistică, pentru ca aceasta să slujească interesele supreme ale poporului, cauzei construcției socialiste"[9].

Culoarul câştigat, prin respectarea unui număr fix de tabuuri, de câțiva dintre scriitorii noştri în perioada destalinizării diversioniste de după 1953 a fost blocat de autorități. A trebuit să se scurgă un număr de ani după Revoluția din Ungaria şi să se obțină retragerea diviziilor sovietice de pe teritoriul național pentru ca, încet, cu precauții şi cu concesii de ambele părți, să se redeschidă accesul la o literatură cât de cât acceptabilă ca literatură.

Ne apare din ce în ce mai limpede faptul că ceea ce s-a petrecut între 1953–1957 a avut caracterul unei paranteze istorice. Din rațiune tactice (rațiuni pe care mulți dintre staliniştii partidului le vor pune pe seama unei slăbiciuni de moment şi a unei erori ideologice), s-a făcut concesia acceptării unor cărți ce păreau concepute cu mulți ani înainte de 1948. O dată închisă paranteza, bătălia literaturii cu cenzura a fost reluată de la cota anului 1953, numai că de acum exista un precedent.

Consecințe importante pentru literatură are reintroducerea – treptată, cu infinite precauții (prefețe prevenitoare, texte „croşetate", opere „alese", adică selecții orientate partinic) – în circuitul editorial atât a clasicilor români şi străini, cât şi a unora dintre scriitorii importanți care reuşiseră să supraviețuiască terorii primilor ani comunişti.

Prevalându-se de monopolul editării şi având în subordine detaşamentul din ce în ce mai bine şcolit (şi reciclat din vreme în vreme) al redactorilor de carte, secțiile propagandei de partid practicau față de pocăiți, de reeducați, de reveniții în literatură şi mai ales față de tinerii debutanți o politică mai subtilă, în care se combinau „sugestia prietenească" şi indicarea clară a zonelor tabu.

Propaganda acceptase formula lui „Dă-ne şi nouă ceva şi vezi-ți de treabă". O deplasare notabilă de accent s-a petrecut atunci în conştiința artistică şi în orizontul de aşteptări al scriitorilor tineri, în mentalitatea cenzorilor, a criticilor literari şi chiar a unora dintre conducătorii politici treziți pe jumătate din coşmarul stalinist. La sfârşitul ultimului deceniu roşu, scriitorii învățaseră să se lase folosiți de angrenajul propagandistic fără să mai facă acele concesii oribile (tematice şi stilistice) din anii de început ai regimului, când, respectând şabloanele, trebuiau să ridice osanale ocupantului sovietic, să mintă „partinic" cu neruşinare, să renege şi să batjocorească trecutul şi istoria națională.

De altfel, pe lista de preferințe a Secției de Propagandă a partidului se împuținaseră sau dispăruseră, discret, temele prosovietice, cele antiimperiale, ca şi cele care incitau la ură de clasă. Nu se mai impunea cu violență şi severitate scrierea după rețetar, dar se deschideau, în continuare, toate uşile poeților care cântau izbânzile revoluționare, şantierele de construcții, munca avântată, priveliştile României socialiste. Grație trecutului lor de executanți siniştri şi nemiloşi, unii din criticii înregimentați şi care puseseră umărul la demolarea culturii române îşi puteau permite să fie mai puțin ortodocşi.

De menționat că există o categorie *sui-generis* de privilegiați de etapă (Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Mihai Beniuc, Tiberiu Utan, Corneliu Sturzu etc care s-au simțit,

[9] „Contemporanul", nr. 27 (716), 1 iulie 1960, p. 1

apoi, frustraţi de cariera rapidă şi spectaculoasă a reprezentanţilor generaţiei ’60. De ostilitatea lor abia reţinută au profitat organele puterii, care au mizat întotdeauna pe acest soi de invidie artistică. După nefastul an 1971, ele au făcut din mulţi dintre ei instrumentele reîndoctrinării ideologice iniţiate de Nicolae Ceauşescu.

Aşadar, dacă în primii ani ai regimului pentru autorităţile comuniste nu trebuia să existe decât agitatorul-poet, la începutul anilor 1960 ele ar fi dorit ca poetul să fie şi agitator.

Ca un semn al schimbării ce era pe cale să se producă în plan politic, din 1963, Uniunea Scriitorilor din România (fondată în martie 1949 ca instrument stalinist de control al vieţii literare) a reînfiinţat instituţia premiilor literare. Această instituţie o înlocuia pe aceea a Premiilor de Stat, de care au beneficiat, în deceniul abia scurs, poeţi ca A. Toma, Dan Deşliu, Mihai Beniuc, Cicerone Theodorescu ori Marcel Breslaşu. Premiul Uniunii Scriitorilor a fost acordat, în 1963, volumului *Aventuri lirice* semnat de Geo Dumitrescu, după o tăcere de 17 ani.

În general vorbind, în epocă, înviorarea unui aer stătut a fost luată drept înnoire. Încercările fragile de poezie reprezentau, ca şi proza dezideologizată, diversiunea sugerării normalităţii, proba potenţelor înnoitoare ale literaturii socialiste care, iată, este viabilă.

Era vremea concesiilor tactice şi propaganda însăşi primise misiunea demonstrării posibilităţilor reformatoare ale puterii de la Bucureşti. Reeditarea timidă – chiar aşa trunchiată şi presărată de croşete, cum era – a literaturii clasicilor, readucerea în conştiinţa publică, când discretă, când vizibilă, a scriitorilor marginalizaţi (cazul Blaga) sau aflaţi pe vechile liste negre ale anilor 1950, atenuarea exceselor ideologice şi a atitudinii iritant antiromâneşti a istoriografiei rolleriste a aceloraşi ani 1950, traducerile din ce în ce mai numeroase (şi nu numai din literatura rusă şi sovietică) erau şi ele semne ce păreau să anunţe şi să confirme o îmblânzire a regimului.

Oricare au fost consecinţele ulterioare ale acestor mici concesii, toate au fost iniţial argumentele propagandistice, vicleniile tactice ale unei conduceri politice staliniste, înfricoşate de a fi înlocuite prin voia teribilă a Marelui Frate.

Etapa relativei liberalizări (1964–1971)

Schimbarea politicii PMR (pregătită discret, dar anunţată oficial prin Declaraţia din aprilie 1964), precum şi modificarea ordinii priorităţilor propagandei au creat un climat de creaţie, dacă nu cu totul nou, măcar diferit. În orice caz, a fost accelerat procesul de dezideologizare a literaturii, început cu puţin timp înainte de câţiva scriitori.

Tendinţa de recuperare a timpului irosit în vremea marii rătăciri realist-socialiste e mai vizibilă în poezie, unde zilnic se câştigă noi teritorii lirice şi unde modernizarea face progrese impresionante. Mai lentă, regenerarea prozei a contribuit totuşi decisiv la restabilirea normalităţii creaţiei artistice în general, la netezirea drumului spre literatura ca literatură.

Accentul s-a putut deplasa, încet dar sigur, de pe mesajul ideologic pe literaritate şi pentru că scriitorii nu s-au mai confruntat cu privirea necruţătoare a criticilor de partid. Puterea acestora a scăpătat şi chiar din rândul lor se recrutează câţiva dintre adepţii individualităţii creatoare, a varietăţii formulelor şi a lărgirii sferei realismului.

Cei care au virat spre literatură, favorizând desprinderea de *realismul socialist* şi redeschiderea culoarului creaţiei veritabile, s-au putut prevala de unele pasaje ale tezelor marxist-leniniste bune la orice (la bine şi la rău). Dar şi dacă ar fi folosit aceleaşi teze în sens interdictiv, ca până atunci (şi au fost destule tentative), consecinţele ar fi fost nule sau, în orice caz, nu ar mai fi atras după ele măsuri punitive. Vremea presiunilor administrative trecuse şi scriitorii au băgat de seamă că, oricât ar lătra câinii de pază ai regimului, fiinţa lor, fizic vorbind, nu mai era ameninţată grav.

Procesul desovietizării vieţii politice şi a societăţii româneşti a favorizat o modificare sensibilă a atitudinii statului comunist faţă de libertatea de expresie. Din 1964, fondurile

speciale şi cele documentare de carte au devenit accesibile, posturile de radio occidentale cu programe în limba română nu au mai fost bruiate. Instituțiile de cultură încurajează creația națională şi câțiva din scriitorii expatriați devin accesibili publicului. Teatrul de Comedie din Bucureşti montează, în 1965, piesa *Rinocerii* de Eugen Ionescu. Cenzorii devin mai toleranți, dar cenzura preventivă continuă să se exercite.

De două terori părea că au scăpat scriitorii la începutul deceniului: de obligativitatea temelor majore şi de glasul jupiterian al criticii. Nimic din toate acestea nu ar fi avut loc şi nici schimbarea nu ar fi fost posibilă dacă evenimente politice majore nu ar fi determinat partidul să deschidă supapele şi să reducă presiunea nimicitoare a ideologiei.

Consecințele Declarației din aprilie 1964 dovedesc că nu uzarea modelelor sau schimbarea generațiilor (în sens biologic) au determinat cursul literaturii scrise după 1948, ci evenimentele politice cu urmări în plan ideologic. 1948, 1964 şi 1971 sunt datele cheie, momentele cruciale ale istoriei literare. Indiferent de vârsta lor sau de direcția pe care consideră că o reprezintă, scriitorii răspund, deliberat sau nu, provocărilor factorului politic într-un mod care le organizează destinul literar.

Viclenii culturnici ai partidului nu au putut să prevadă consecințele „nevinovatelor" libertăți permise pentru sugerarea „dezghețului" şi a normalității. Ce s-a întâmplat cu sistemele totalitare închise care au executat minuscule deschideri tactice[10], în numele unei strategii de durată, a avut loc, în mic, şi în cadrul restrâns al subsistemului literar. În chiar spiritul „dialecticii" lor de partid, după o vreme, strategia avută în vedere a fost măcinată şi fatalmente compromisă de către aparent neînsemnatele concesii tactice.

Pe nesimțite, în mai puțin de un cincinal, literatura scrisă în deceniul 6 a început să pară uşor ridicolă şi, de la un moment, chiar oribilă. Pentru că trebuia distrus cultul, încă puternic, al predecesorului, Nicolae Ceauşescu a favorizat tendința de schimbare a mentalității artistice şi a codului estetic, care a transformat şi literatura dejistă în termenul negativ al comparației şi, până la urmă, într-un vis urât.

Între 1965-1971 a existat un răstimp în care, spre deosebire de oricare alt loc din Est, în România s-ar fi putut publica lucruri realmente îndrăznețe, dacă sertarele scriitorilor nu ar fi fost aproape goale, ca şi în 1990. „Tânărul" secretar-general miza din ce în ce mai tare pe cartea „democratizării" şi a naționalismului, trudea la alcătuirea portretului său luminos; intelectualii se lăsau înşelați, Occidentul nu mai puțin.

Proza se străduia să se întremeze, fie reluând, fie adoptând şi adâncind, după puteri, creația interbelică, fie reluând şi adaptând superficial, la repezeală, inovațiile, deja perimate, ale „noului roman" francez, în spiritul tradiției noastre de „progres prin imitație". Poezia făcea marile ei experiențe şi profita, ca niciodată în istoria genului, de acest răgaz în care a fost înregistrat un număr incredibil de debutanți. Pentru regim, ei erau nebunii inofensivi.

O contribuție importantă la această efervescență poetică au avut-o cele câteva cenacluri de epocă, între care trebuie menționat cel condus de poetul Miron Radu Paraschivescu „Luceafărul". Numele unor viitori mari poeți apar pentru prima oară în revista „Steaua", în revista „Povestea vorbei", editată de acelaşi M.R. Paraschivescu (în chip de supliment al revistei „Ramuri" din Craiova) şi, de la o vreme, în revista „Echinox" de la Cluj. Colecția *Luceafărul* (apărută mai întâi la Editura pentru Literatură, apoi la Editura Tineretului) va fi locul unde cele mai multe talente poetice îşi vor publica primul lor volum.

Noua generație de critici reuşise să creeze – fapt extrem de important – un curent de opinie estetizant. Şi, cum se va dovedi nu după mult timp (1971), ireversibil estetizant.

Ceea ce i-ar putea uimi pe tinerii de astăzi interesați de fenomenul „literaturii sub comunism" este faptul că mulți dintre scriitorii de care s-a servit propaganda până la ultima clipă a regimului nu au resimțit ca pe un moment excepțional al destinului literaturii române şi ca pe o descătuşare hotărârea partidului de a nu-i mai constrânge pe scriitori să se supună

[10] Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, p. 45.

schemelor realismului socialist. Învățați să se folosească de soluții narative, de conflicte şi de teme prescrise de sus, ei s-au pomenit, în jurul anului 1964, într-un anumit climat de libertate care îi obliga să deprindă reguli noi de supraviețuire sau să aştepte alte comenzi şi alte rețete.

A apărut, însă, după moartea lui Gheorghiu-Dej (1965) şi preluarea puterii de către Nicolae Ceauşescu, o oportunitate care i-a interesat, într-un fel sau altul, şi pe scriitorii aserviți, ca şi pe aceia de bună-credință. E vorba de denunțarea, în cadrul câtorva plenare ale partidului, a abuzurilor comise în regimul dejist şi, în consecință, de întredeschiderea unei portițe spre dezvăluirea adevărurilor crude ale „obsedantului deceniu".

După 1966 s-au ivit condițiile naşterii unei specii de proză care doar în regimurile totalitare şi doar în anumite momente ale lor poate fi întâlnită: proza de dezvăluire cu accente justițiare.

E limpede că ambiția lui Ceauşescu de a se desprinde de trecut şi de a îngropa sub oroare cultul lui Dej a făcut posibile accesul la o nouă temă şi deschiderea unui nou culoar pentru prozatorii români. Ceea ce se întâmplase după moartea lui Stalin, când scriitorii dobândiseră dreptul de a scrie „cu artă" (caricatural, sarcastic, grotesc, dar artistic) şi fără prea mari distorsiuni ideologice despre oamenii şi întâmplările trecutului burghezo-moşieresc, se repeta la jumătatea anilor 1960 cu timpurile „revolute" ale colectivizării forțate şi ale abuzurilor aparatului de represiune.

Un gest tipic comunist şi de o speță jalnică (doborârea cultului defunctului conducător de către noul conducător avid de putere şi în căutare de aderenți) a fost interpretat de intelectualii români ca semnul apariției unei conjuncturi politice norocoase. Părea un îndemn la eliberarea de trecut, de minciună şi de frică şi foarte mulți scriitori au crezut într-o schimbare radicală a climatului. Anotimpul spaimelor care durase 15 ani lăsa locul unei zodii luminoase, eliberatoare de energii şi guvernate de speranța unor şi mai profunde schimbări. De aceea scriitorii au creat, câțiva ani buni după 1965, sub fantasma libertății, ca şi cum nimic nu ar mai fi putut stăvili avântul creației, mersul literaturii spre ea însăşi.

Numărul neobişnuit de mare şi în creştere al simpatizanților nu a trecut neobservat de Ceauşescu şi, o vreme, acesta a căutat să nu-i contrarieze prin gesturi care să inhibe aspirațiile şi comportamentul lor optimist. *Diversiunea sugerării normalității* printr-o creație artistică de înaltă factură şi racordată la mişcarea literară europeană a prins însă bine ambelor părți şi, până la urmă, mai câştigați au fost scriitorii. Ei au obținut atunci drepturi importante şi au întemeiat avanposturi pe care acelaşi „om providențial", după declanşarea revoluției lui culturale dâmbovițene, nu a reuşit să le mai doboare.

Frica paralizează şi după 1964, parțial, funcțiile scriitoriceşti şi impulsul revelației totale este adesea deturnat spre adevărul mărunt şi inofensiv ori este încetinit şi relativizat prin interferări de voci narative contradictorii. De altfel, o parte din temele ideologice mai vechi – supuse unor nuanțări, unor transfuzii şi unor operații chirurgicale – au rămas în circulație şi niciodată nu au fost abandonate de autorități, oricât de puțină atenție au trezit criticilor de prestigiu.

Există însă două domenii în care proza serveşte în chip direct, fără ambiguitate, comenzii sociale, politicii de moment a partidului. E vorba, întâi, de tema luptei dintre vechi şi nou din întreprinderile socialiste (cu precădere uzinale, întrucât țara se afla în plin proces de industrializare forțată). Vechile atitudini reportericeşti câştigate în timp de scriitorii realist-socialişti reciclați, cât şi uşurința lor de a adapta o schemă narativă cu efect sigur la „organe" au făcut să se ivească un număr uluitor de variante pe aceeaşi temă „constructivă", educativă, optimistă. Este în fond, o recondiționare a schemei narative de la sfârşitul anilor '50 prin reajustarea conflictului *bine – rău* în *bine – mai puțin bine*.

Cei mai abili în dozarea „conflictelor" şi în aplicarea unor asemenea trucuri de efect minor au fost, printre alții, Al. Simion, Petre Sălcudeanu, Corneliu Leu, Platon Pardău, Vasile Băran, Corneliu Ştefanache, Mircea Radu Iacoban. Trebuie menționat, în mod special,

Dumitru Popescu – personaj atotputernic din aparatul propagandei, care a orchestrat naşterea cultului deşănţat al personalităţii lui Ceauşescu. De la un moment anume al carierei sale de politruc, Dumitru Popescu (supranumit de scriitori „Popescu-Dumnezeu") a început să arate cum trebuie scrisă literatura, dând la iveală câteva plicticoase eseuri romaneşti dilematice pe tema exercitării puterii în comunism.

În privinţa poeziei, lucrurile au evoluat şi mai rău, adică sub aşteptările secţiilor de propagandă, care au pierdut controlul asupra autorilor importanţi şi nu au putut opri procesul de eliberare de orice urmă de dogmatism şi de configurare a autonomiei spaţiului liric. Tema eroului conducător, tema gloriei partidului şi a cuceririlor socialismului – abordate în silă, prin şantaj sau de către grafomanii de serviciu – nu vor reuşi să se reinstaureze în aria literaturii, unde nu mai erau obligatorii şi exclusive, ca în anii 1950. Temele acestea supravieţuiau în regim de derivă.

Trebuie spus că, în chiar răstimpul radios 1965-1971, în care scriitorii respirau uşuraţi, mirându-se de câtă consideraţie, de câte avantaje şi de câte libertăţi au parte, ei se aflau în serviciul unei propagande care îşi schimbase obiectivul tactic. Scriitorii, prin creaţia lor „descătuşată", „plină de avânt", erau desemnaţi să dovedească tuturor denigratorilor posibili, celor ce nu credeau în experienţa primăverii româneşti, „bogăţia stilurilor", proprie socialismului nostru iniţiat şi orientat de un om plin de bunăvoinţă, atent şi înţelept, decis să rupă cu erorile trecutului şi pe care numai presiunea rusească îl împiedică să ducă „pe noi culmi" binele general.

Când etapa de consolidare a puterii personale se va fi încheiat, scriitorii vor avea dovada că rolul pe care îl rezervase pentru ei propaganda luase sfârşit: li se va aduce aminte, cu brutalitate, că nu puteau aspira a fi mai mult decât au fost destinaţi să fie şi în 1950.

Primele semne ale unei schimbări derutante în atitudinea partidului apar în 1967, când au fost „topite" 60 000 de exemplare din *Antologia poeziei moderne* elaborată de Nicolae Manolescu, pe motivul introducerii în circuit a unor poeţi de dreapta neagreaţi de regim (Radu Gyr, Nichifor Crainic) sau trăind în străinătate (Horia Stamatu, Ştefan Baciu). Directorul Editurii pentru Literatură, Ion Bănuţă, fost ilegalist, întemniţat înainte de 1944, a fost sancţionat şi transferat la o revistă, Mihai Şora, răspunzător de BPT, a fost destituit şi, de asemenea, redactorul Ion Acsan a fost mutat într-un post insignifiant.

Vigilenţa sporeşte şi din pricina descentralizării presei prin apariţia cotidianelor judeţene (de partid), care a solicitat sporirea numărului de cenzori. Se practică mai ales cenzura preventivă şi cenzorii se specializează pe domenii (televiziune, radio, filme, teatre etc).

Se interzice, în 1970, filmul lui Lucian Pintilie – *Reconstituirea*, care „pune într-o lumină defavorabilă anumite organe de stat". Iar piesa lui Iosif Naghiu – *Gluga pe ochi* e scoasă după 60 de reprezentaţii de la Teatrul Bulandra pentru un „Cristos a înviat" pronunţat de doi actori pe scenă. Era preludiul întâmplărilor dramatice din 1971.

Etapa naţionalismului comunist şi a izolaţionismului ceauşist

Tezele din iulie 1971 au reprezentat semnalul declanşării unui proces de redogmatizare a literaturii române, al doilea după cel ce a succedat Revoluţiei maghiare. Pentru intelectuali, schimbarea bruscă a politicii culturale a partidului chiar în momentul încercării de desovietizare a României, de desprindere a ei din cleştele ucigaş al lagărului socialist, a însemnat un şoc, dar şi un moment al adevărului. Câţiva au înţeles imediat, alţii s-au prefăcut că înţeleg şi cei mai mulţi au întârziat cu bunăştiinţă să înţeleagă că trăiesc, totuşi, într-un regim comunist şi că dreptul la identitatea naţională nu era acelaşi lucru cu accesul la libertate.

Climatul de creaţie s-a înăsprit în chip simţitor, iar printre scriitori s-a răspândit psihoza revenirii realismului socialist. Temerile au fost întreţinute de mişcările de cadre

efectuate imediat de Ceauşescu pentru îmbunătățirea „compoziției de clasă” şi reluarea, de câteva ori, a asaltului ideologic în câteva noi plenare şi întâlniri cu activul de partid. În 1974, tezele păreau a fi prins contur teoretic, iar „ideile” conducătorului a se fi instalat temeinic în conştiința scriitoricească şi în mentalitatea publică.

În 1974, e adoptată *Legea presei din RSR* prin care se precizează condițiile în care pot să îşi desfăşoare activitatea instituțiile de presă, aflate, toate, sub conducerea PCR. Statutul presei – de instrument al propagandei oficiale şi cel al ziaristului – de activist al partidului (asimilat propagandistului) au fost reconfirmate prin programul PCR, adoptat în 1975, potrivit căruia, „presa şi radioteleviziunea trebuie să promoveze neabătut, permanent, concepția înaintată a partidului despre lume şi viață, să combată cu fermitate concepțiile străine, idealiste, retrograde, să răspândească cunoştințele științifice despre natură şi societate…”[11] etc.

Unor categorii importante de intelectuali li se solicită, în 1975, depunerea unui jurământ de fidelitate față de partid.

Au fost retrase din circulația publică lucrările şi numele scriitorilor români şi străini care contraveneau politicii oficiale sau aleseseră calea exilului (de exemplu Petru Popescu, Dumitru Țepeneag etc). Au fost scoase în grabă, din sălile de expoziție, tablourile celor plecați, iar lucrările cu tematică religioasă şi nudurile nu au mai fost admise. În general vorbind, expozițiile, chiar aprobate anterior, sunt vizitate de echipe de la Ministerul Culturii şi de la Securitate, care dau indicații şi impun schimbări.

Şi spectacolele de teatru sunt supuse acestui soi de „vizionări”. În 1972, piesa *Revizorul* montată de Lucian Pintilie la Teatrul Bulandra (al cărui director era Liviu Ciulei) a fost interzisă după trei reprezentații, din pricina asemănării – puse în evidență de regizor – a moravurilor din Rusia țaristă cu cele din societatea ceauşistă. Este demisă şi întreaga conducere administrativă a teatrului (inclusiv secretarul de partid şi protagonistul spectacolului, Toma Caragiu). Liviu Ciulei şi Lucian Pintilie vor lua curând calea străinătății.

Numeroase mărturii atestă intervențiile directe ale membrilor familiei Ceauşescu în realizarea unor programe de televiziune sau a unor filme şi chiar în cenzurarea unor ştiri de presă.

Paradoxal, semnalul înăspririi controlului asupra culturii a fost gestul desființării oficiale, în 1977, de către Ceauşescu a instituției cenzurii (Comitetul pentru presă şi tipărituri), fapt ridicat în slăvi de propagandă. Realitatea era cu totul alta: în schemele de personal ale județenelor de partid au apărut imediat posturi noi ocupate de funcționari care cenzurau cărți şi publicații, fiecare revistă s-a transformat în oficină de cenzură.

Fiecare editură avea acum un cenzor în redacție; fiecare redactor-şef se străduia să fie cât mai atent pentru a nu avea probleme cu Consiliul Culturii şi Educației Socialiste, ori şi mai rău, cu Secția de Presă a Comitetului Central. Securitatea însăşi veghea să nu se scrie şi să nu se difuzeze „lucrări necorespunzătoare”, având şi sub urmărire directă un număr impresionant de scriitori, editori şi ziarişti.

Exista în edituri şi un sistem al referatelor externe (solicitate unor specialişti din domeniu care erau astfel coresponsabilizați la actul editării). Nu o dată respingerea unui manuscris avea drept consecință intrarea autorului în vizorul organelor de securitate. Negocierile cu redactorul de carte durau luni şi ani şi se soldau cu modificări serioase de text.

Forme aberante de control erau puse în mişcare când ştirile, informațiile sau textele de proslăvire îl aveau în vedere pe conducător. Fotografiile dictatorului erau retușate şi falsificate, numele lui nu mai putea fi despărțit în silabe, orice greşeală de tipar în textele unde se vorbea despre el era sancționată sever. De asemenea, din martie 1981, materialele ce se refereau la persoanele din conducerea de partid şi la şefi de instituții centrale trebuiau vizate la secția de Propagandă şi Presă a CC al PCR, acelaşi regim având-l şi editorialele.

[11] Marian Petcu, *op. cit.*, p. 88.

După Congresul scriitorilor din 1981 (unde luările de cuvânt au căpătat viguroase accente anticeauşiste), restricțiilor de publicare obişnuite li s-au adăugat altele, care au provocat stupefacție. Fotografiile scriitorilor nu mai aveau voie să apară pe coperțile propriilor cărți. De altfel, ca o consecință a atitudinii critice tot mai clare din Consiliul USR de după 1977 şi 1981, organismul de conducere al Uniunii nu a mai fost convocat şi nici conferințele naționale, ce trebuiau să aibă loc la patru ani, n-au mai fost ținute.

În martie 1982 e retrasă de la vânzare revista *Tribuna*, din cauza unor poezii semnate de Ileana Mălăncioiu (aflate şi în volumul *Linia vieții*, care a fost întors din tipografie şi cenzurat în trei etape succesive). Şeful secției de poezie, Victor Felea, a fost schimbat din funcție, iar autoarea a intrat în atenția Securității.

Un mare scandal a provocat publicarea la sfârşitul anului 1985, de către Ana Blandiana, a unui grupaj de poezii cu caracter subversiv în revista *Amfiteatru*: câțiva redactori au fost penalizați, redactorul-şef (Stelian Moțiu) a fost mutat la altă redacție, iar autoarea a pierdut dreptul la semnătură. Ana Blandiana va recidiva în 1988, când, într-o carte „nevinovată" pentru copii, introduce ca personaj (în poezia *O vedetă de pe strada mea*) pe motanul Arpagic, în care toată lumea – forurile deopotrivă – a văzut pe dictator: autoarei i se interzice *sine die* dreptul la semnătură, iar cărțile ei sunt scoase din biblioteci. Numărul 4-5-6 /1985 al revistei *Secolul 20* a fost blocat în tipografie din pricina reproducerii unui tablou de Horia Bernea şi a mai multor poze color socotite a avea un caracter religios. Din aceeaşi revistă, atent supravegheată de-a lungul timpului de organe, vor fi eliminate numeroase texte, inclusiv grupajul consacrat lui Boris Pasternak (în aprilie 1989). În 1982 şi 1983, prin câteva decizii ale Consiliului Culturii, sunt scoase din biblioteci toate lucrările despre yoga şi alte numeroase cărți semnate de peste 30 de scriitori. După ce devenise cunoscută prin tipărirea unui număr mare de texte inedite sau uitate, colecția *Restituiri* a Editurii Dacia, coordonată de istoricul literar Mircea Zaciu, este desființată în 1985, an în care i se interzice dreptul de a publica scriitoarei Herta Müller (nevoită apoi să emigreze). Numărul 2/1989 al revistei *Viața românească* va fi topit, întrucât făcuse loc unui fragment din *Jurnalul de idei* al lui Constantin Noica, unor referiri la eseistica lui Cioran şi unor pagini dintr-un roman de Ana Blandiana. Retrase sau topite au fost volumul lui Ion Negoițescu *Lampa lui Aladin* şi romanul *Balanța* de Ion Băieşu (pentru felul cum era interpretat procesul colectivizării).

Teatrele şi studioul de filme, casa de discuri, filarmonicele şi operele şi-au desfăşurat activitatea sub un control politic riguros. Dramaturgii au fost clasificați în „absolut interzişi", „interzişi parțial" şi „neinterzişi" (dar pentru care exista recomandarea de a nu fi jucați sau de a fi jucați rar şi la ore imposibile). Vizionate succesiv de echipe de „tovarăşi cu munci de răspundere", piesele ajungeau de nerecunoscut. Scenariile de film erau discutate şi negociate luni şi ani la rând, iar rezultatele erau adesea dezamăgitoare din pricina numărului foarte mare de cedări şi de compromisuri. Au fost interzise filmele *Carnaval* şi *De ce trag clopotele, Mitică?* (Lucian Pintilie), *Faleze de nisip* (Dan Pița), *Sezonul pescăruşilor* (N. Oprițescu), *Iacob*, iar altele au fost oprite până la acceptarea modificărilor.

Pe măsură ce ne apropiem de anul Revoluției şi atmosfera politică se deteriorează, inițiativele instituțiilor mascate ale cenzurii sporesc, preschimbând cultura română într-un tărâm al absurdului: nu se mai publică nimic din ceea ce ar putea deveni subiect interpretabil; creşte numărul sintagmelor tabu (socotite drept aluzive la adresa cuplului prezidențial); cuvinte precum „întuneric", „frig", „foame", „moş", „babă", „moarte", „cruce", „preot", „frică", „portocale", „banane", „cafea" dispar din programele de televiziune şi din cărțile de versuri etc.

Ce e mai grav este faptul că omniprezența cenzurii şi felul drastic în care s-a aplicat ea au generat două fenomene cu consecințe serioase asupra creației artistice. Pe de o parte, a apărut tentația autocenzurării, fenomen care a viciat conştiințele şi a făcut ca artiştii înzestrați cu talent să renunțe (pentru a se vedea publicați) la sinceritatea absolută fără de care nu se

iveşte marea creaţie. Pe de altă parte, s-a activat dorinţa scriitorilor de a face din cititor un complice şi de a-i da acestuia satisfacţii morale prin fraze, expresii, construcţii parabolice care trimiteau la mizeria din jur şi la inepţiile clanului ceauşist.

Constatând că mesajul lor, oricât de învăluit, este perceput ca o mică, dar izbăvitoare răzbunare pe mizeria vieţii şi pe minciuna zilnică, scriitorii au plusat, urmărind efectul imediat şi succesul. Dorinţa de a nu pierde avantajele – câte erau – ale statutului oficial de scriitor, dar de a depune totuşi mărturie spre a fi văzut şi admirat a jucat un renghi literaţilor. Literatura care a luat astfel naştere şi care recurgea la şopârle şi la limbajul criptic, esopic ori aluziv nu este viabilă şi asta s-a văzut imediat după Revoluţie, când a fost cu totul – şi foarte repede – uitată.

Creatorii de artă şi de literatură din această perioadă de reîndoctrinare ideologică şi de înăsprire a climatului cultural nu au avut de suferit numai din pricina acestor interdicţii de publicare şi a acestor forme aberante de cenzură. Ceauşescu nu a acţionat numai în sens interdictiv, încercând să stăvilească dorinţa de normalitate şi de libertate a creatorilor. El a pus mare preţ pe capacitatea propagandei de a schimba, prin iluzii optice, faţa lumii. Va exploata, fără preget şi cu mare abilitate, disponibilităţile – ce păreau încă mari – ale *mitului patriei primejduite*[12] şi ale *mitului complotului malefic* (care putea fi al străinilor, dar şi al intelectualilor „rupţi de popor”, vânduţi) de care s-a servit până la capătul domniei şi ori de câte ori a fost nevoie, ca de o mască de oxigen.

Responsabilii cu propaganda PCR au recurs cu succes şi la puterea de înrâurire a *miturilor respectabilităţii* izvorâte din complexele noastre istorice. Ea a favorizat răspândirea, chiar de către istorici importanţi, a unor clişee istoriografice asigurătoare, răscumpărătoare (aparţinând vastei categorii a iluzionărilor şi exagerărilor pioase), a sprijinit, prin toate mijloacele, tendinţa de eroizare şi de tabuizare agresivă. Măgulirea orgoliului naţional a funcţionat şi ca un narcotic. Spre a fi uitat prezentul şi viitorul, reperele istoriei (începând cu Burebista), momentele notabile ale trecutului (mai ales cele legate de înfruntarea celor care au dorit să ne cotropească) au fost supralicitate prin toate mijloacele posibile şi totdeauna având-l în vedere pe *străinul* care este sau *duşman* prin intenţie sau *inferior*, prin ţinută morală şi nivel al isteţimii.

Aceiaşi responsabili i-au încurajat pe literaţii care aveau obsesia superiorităţii creaţiilor noastre în raport cu cele ale străinilor. Conceptul literar de *protocronism* – introdus de reputatul istoric literar Edgar Papu – a fost exploatat în sensul dorit de culturnici, de scriitorii şi istoricii literari puşi în slujba regimului. Născut din ceauşism şi crescut din drojdia orgoliului naţional, protocronismul năştea, la rândul lui, ceauşism. Protocronismul a constituit însă o miză importantă a propagandei din clipa în care s-a văzut limpede că poezia şi proza nu mai pot fi controlate şi nici măcar deturnate prin diversiuni de tot felul. Dacă-l analizăm din direcţia ţelurilor propagandei (care vor fi legate mereu de consolidarea puterii politice), suntem în măsură să observăm că a fost o încercare de alterare, de anemiere, de escamotare şi de dezorientare a spiritului critic, acesta constituind veritabilul mare pericol pentru orice regim totalitar.

Protocronismul a născut controverse şi i-a obligat pe oamenii de litere, care nu-şi pierduseră cu totul simţul măsurii, să riposteze şi să-şi consume energiile pentru a respinge delicat – spre a nu trezi furia idolatorilor români de toate nuanţele – acest tip de aberaţii. Aberaţiile continuau să fie rostite şi după ce stârniseră hohote de râs printre intelectualii de bun-simţ, care nu puteau pricepe raţionamentul prin care Eminescu devine precursor al marxismului şi al celor mai noi teoreme matematice, iar Paul Anghel un prozator universal superior lui Tolstoi. De aceea, considerăm că teza protocronistă, ca şi tendinţele naiv-protocroniste, au fost adoptate atât de aparatul diversionist al puterii, cât şi de cel propriu-zis propagandistic, interesat de izolarea României prin crearea sentimentului că nu avem nevoie

---

[12] Eugen Negrici, *op. cit.*, p. 58.

de nimeni şi de nimic în afara zidurilor *Cetăţii asediate*, pentru că, oricum, trăim în glorie şi în măreţie. Sub aparenţa recuperării şi slăvirii trecutului se ascunde, fireşte, o uriaşă manipulare având ca scop legitimarea lui Ceauşescu, ultimul din seria măreaţă a marilor conducători demni de istoria Patriei. Această demagogie naţionalistă neruşinată şi – pentru mulţi intelectuali – comică şi grotescă, fiind revărsată zi de zi peste o populaţie în genere prost informată şi cu un nivel de educaţie redus, a reuşit să creeze mentalitate. Mitologia de acest tip a precedat vremii dictatorului şi i-a supravieţuit.

Regimul autoritar al clanului Ceauşescu dădea însă semne de şubrezire la începutul anilor 1980, căci drogul dârzeniei şi al demnităţii naţionale nu ţine loc de foame şi de frig. Pe fondul nemulţumirii populare, al ostilităţii elitei intelectuale – neîntrerupt şi inutil agresate –, au apărut, la sfârşitul anilor ’70, primele manifestări cu caracter de disidenţă sau de împotrivire (cazul Goma, sindicatul liber SLOMR, revolta minerilor de la Petroşani; mai târziu, cazul Dorin Tudoran, atitudinile publice ale Doinei Cornea şi ale lui Mircea Dinescu).

Un mare ecou internaţional a avut „cazul Goma”. Încă din 1970, ca urmare a criticilor repetate aduse regimului, lui Paul Goma (care fusese arestat şi condamnat la doi ani de închisoare după Revoluţia din Ungaria) i se interzice să mai publice. Scriitorul îşi va trimite manuscrisul romanului *Ostinato* în Occident, unde acesta apare în traducere germană în 1971, la Târgul Internaţional de Carte de la Frankfurt. Drept urmare, România îşi retrage delegaţia oficială şi cazul ia proporţii internaţionale. În 1977, Paul Goma redactează o scrisoare rechizitoriu adresată lui Nicolae Ceauşescu, document pe care îl vor mai semna, din păcate, doar Ion Vianu şi Ion Negoiţescu. Arestat, scriitorul va fi apoi obligat, în acelaşi an, să se expatrieze. În Franţa va desfăşura o impresionantă activitate anticomunistă prin articole, scrisori deschise, numeroase interviuri, fragmente de proză difuzate la postul Radio Europa Liberă, unde a fost sprijinit de scriitorii Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, realizatorii unor emisiuni de o extraordinară audienţă, care au devenit periculoase pentru stabilitatea regimului. Paul Goma (ca şi alţi redactori ai postului, între care şi Monica Lovinescu) a fost de mai multe ori ţinta unor atentate puse la cale de agenţi ai Securităţii.

Pentru a-i îndepărta cu orice preţ – în plan politic – de bătălia contemporană în jurul libertăţii şi – în plan artistic – de realismul revelator şi de orice altă modalitate aptă să fisureze şi mai adânc fundamentele regimului şi aşa fisurat şi bolnav, aparatul propagandistic a impus, cu severitate şi obstinaţie, tuturor editurilor, ziarelor, radioteleviziunii, cenaclurilor judeţene şi orăşeneşti obligaţia promovării *poeziei patriotice*, în care autorităţile includeau şi *tema slăvirii conducătorului*. Pe măsură ce totul se degrada în jur şi România era părăsită ca un meleag unde bântuie ciuma, tonul solicitărilor devenea mai ameninţător.

Era vorba, de această dată, de o temă propagandistică de rutină (similară celei închinate luptei pentru pace sau partidului), aptă să consume energiile, să dea speranţă şi un soi de nimb grafomanilor, neruşinaţilor, impostorilor şi rataţilor. Trebuia pur şi simplu cântată patria, înţeleasă într-un sens abstract şi ideal, pentru a nu fi tulburată cumva conştiinţa creatorilor. Citite astăzi, asemenea texte ne uimesc prin viteza cu care autorii lor intuiesc simbolurile şi situaţiile poetice favorabile, găsesc tonul şi gesticulaţia adecvată şi îşi păstrează până la capăt ţinuta lor impecabilă. Se răscumpără, astfel, ceva din nimicnicia faptei, nu însă şi semnificaţia ei criminală: un atentat reuşit asupra mitului patriei, cu prelungirea agoniei acestuia şi fisurarea, prin rezonanţă, a tuturor celorlalte mituri care asigură stabilitatea fiinţei naţionale: credinţa, onoarea, demnitatea.

Pentru ca *mitul patriei primejduite* să continue să iradieze conştiinţele, să-şi prelungească puterea de înrâurire şi de coagulare după ce excesele au devenit obositoare şi criza regimului evidentă, puterea a mizat pe ştirile teribile lansate din vreme în vreme, făcând apel la intoxicare, la alarme inutile şi perpetue. De la un punct anume, nici acestea nu vor mai avea efect. Sufocată sub maldărul de clişee, căzută, la sfârşitul anilor 1970, la nivelul jalnic de exigenţă, de deziderat propagandistic (susţinut administrativ cu ajutorul eternelor, mereu

eficacelor pârghii editoriale), *tema patriei* va cunoaşte câteva tentative de reanimare. Una dintre acestea a reprezentat-o festivalul naţional *Cântarea României*, în cadrul căruia grupuri bine alcătuite de scriitori făceau deplasări şi-şi citeau creaţiile în mijlocul „oamenilor muncii". Iniţiat de o conducere politică din ce în ce mai antipatizată, acest „festival naţional" a legalizat, în fond, decesul fervorii patriotice şi a lăsat o lespede nemeritat de grea peste această temă poetică, făcând-o să-şi piardă atributul de subiect liric. Motivul real al înfiinţării festivalului a fost promovarea artiştilor „populari" şi înlocuirea artei culte cu arta populară, singura care, în viziunea conducătorului, ar fi trebuit sprijinită.

Cel ce se substituise partidului şi se identificase cu ţara aceea jinduită, binecuvântată, demnă de toate superlativele imaginabile, şi-a găsit un instrument excepţional de fortificare a puterii în persoana lui Adrian Păunescu, poet relativ tânăr, de un talent incontestabil şi care, la prima vedere, nu se număra printre cei uşor de manevrat. Pentru că şi-a dorit ca poezia lui să mişte sufletele şi să agite mulţimile, acest poet a recurs, cu sau fără ştiinţă, la o bună parte din vicleniile stilistice ale poeziei agitatorice a primilor ani de comunism. El a apelat constant la fondul primitiv emoţional al cititorilor, la şantajul sentimental, la setul infailibil de trucuri lacrimogene, ferindu-se însă să dea poeziei sensul negator şi înverşunarea anilor 1950. Adrian Păunescu a reuşit – cu argumente pe care le bănuim – să obţină aprobarea clanului Ceauşescu pentru ca cenaclul revistei „Flacăra" să se transforme într-o manifestare grandioasă şi, mai apoi, într-un spectacol itinerant (televizat), cu zeci de recitatori, interpreţi, cântăreţi, mişcându-se, toţi, fără şovăire, la comandă, ca vrăjiţi de bagheta lui magică. La rândul lor, tinerii spectatori cărora li se adresa – în săli, în pieţe sau pe stadioane – intrau într-un soi de bizară frenezie. Li se părea că, faţă de atmosfera sumbră în care erau obişnuiţi să trăiască, participă la un eveniment epocal, la un moment astral.

Cenaclul a început în curând să semene, prin rânduială şi gestică, cu săvârşirea unui ritual: modelul religios pare a fi indispensabil propagandei totalitare când vrea să aibă succes. Poetul nu uita, însă, niciodată să amintească tuturor celor încântaţi de ce văd şi de ce simt că datorează Conducătorului suprem – care vorbeşte prin gura lui – supunere şi iubire, căci numai El le poate asigura, în vremurile acelea tulburi şi în colţul acesta de lume, liniştea şi stabilitatea. Nimeni nu a făcut un mai mare serviciu propagandei şi regimului lui Ceauşescu. Acest scriitor, prin acţiunile lui, prin personalitatea lui care fascina şi descumpănea, a prelungit existenţa comunismului naţionalist-ceauşist, precizându-i, cristalizându-i şi întrupându-i doctrina. În schimbul serviciului făcut conducătorului, Adrian Păunescu – un nume pe buzele tuturor – a devenit indispensabil şi puternic în ierarhia propagandei, slobod să înfăptuiască, să îndrepte erori, să facă numeroase fapte bune, să acţioneze peste limitele ştiute. A fost citit cu pasiune, versurile lui i-au fost recitate şi cântate cu vehemenţă, cum nu ştim să fi fost vreodată recitaţi şi cântaţi poeţii neamului. Dar nu putem uita că a atras într-o cursă propagandistică sufletele candide ale adolescenţilor, izbutind să deverseze energiile lor explozive în numele supravieţuirii unui regim odios. Din perspectiva dăinuirii acestuia, se poate spune că interzicerea Cenaclului Flacăra – la insistenţa unor membri ai clanului care au profitat de moartea unor tineri în timpul „reprezentaţiei" – a fost cea mai mare eroare tactică a Secţiei de Propagandă a partidului.

Spre sfârşitul anilor 1980, se constată intrarea în rutină a tuturor temelor mai vechi şi mai noi ale propagandei. Descumpănite, secţiile specializate ale CC al PCR au decis, renunţând la intenţia unui efect, să recurgă la topirea tuturor „creaţiilor" dedicate partidului, omului nou, cuceririlor revoluţionare, eroului comunist, României socialiste, în una singură, cea apoteotică, închinată Cârmaciului, Eroului, „Mântuitorului".

Intelectualităţii noastre – care nu se mai afla, ca în anii 1950, sub teroarea cizmei sovietice şi care se mai afla încă în Europa – îi era mai greu să înghită, ostenită cum era de lipsuri şi umilinţe, un asemenea calup tematic unsuros. Procedeele atragerii şi compromiterii

trebuiau diversificate pervers. Şi era nevoie de mai multă imaginaţie acum: nu te mai puteai bizui exclusiv pe argumentul spaimei.

Nu au întârziat să apară fenomenele de intoleranţă şi agresivitate şi chiar de prozelitism, prin viol moral. Volumele de „Omagii" şi antologiile festive, alcătuite de către echipele de specialişti ale editurilor – prin rugăminţi, telefoane insistente, ademeniri, oferte de publicare şi, spre sfârşit, prin ameninţări şi şantaj –, oferă *in vitro* un spectacol al sodomizării de care nu erau scutiţi nici cei reprezentând minorităţile, nici cei ce greşiseră o singură dată, undeva în tinereţe, nici cei încă speriaţi de puşcăriile din care ieşiseră nu tocmai de mult, nici venerabilii literaţi, în care frica creştea o dată cu frica de moarte.

Dată fiind desăvârşita supraveghere a populaţiei şi *statu-quo*-ul politic internaţional (consfinţit la Helsinki şi bazat pe echilibrul forţelor nucleare), nimeni nu ar fi putut să prevadă atunci, în anii 1980, grabnica prăbuşire a regimului Ceauşescu şi a comunismului. În ultimul deceniu al naţional-comunismului ceauşist, s-a publicat un număr neverosimil de texte închinate conducătorului (şi, de la un moment dat, şi soţiei lui). Le simţim şi acum, după un deceniu, duhoarea. Interesant este, însă, că şi această temă – exersată uneori ingenios – s-a dovedit, din punctul de vedere al puterii, contraproductivă, întrucât nu a izbutit să creeze altceva decât greaţă, greaţa profundă care apropie sfârşitul.

De când Nicolae Ceauşescu a declanşat contraofensiva pentru a recâştiga supremaţia ideologică, de când, înăsprind cenzura, chiar în forme insidioase, a decretat reîndoctrinarea şi bulversarea continuă a ierarhiilor politice şi intelectuale, scriitorii au găsit noi subterfugii pentru a se manifesta ca scriitori, au născocit formule stilistice defensive şi căi specifice de comunicare, în limbaj esopic, a nemulţumirii.

Trecutul realist-socialist continua să fie o amintire stingheritoare, penibilă, impulsul spre normal al literaturii – de nestăvilit. Mişcarea ei inerţială spre idealul artistic, nu spre cel ideologic, putea fi doar moderată prin cenzură sau întrucâtva modelată prin provocări şi diversiuni. Nemaigăsind executanţi frenetici, neînduplecaţi, printre criticii de prestigiu, nici măcar printre cei folosiţi în „operaţiile speciale" din anii '50, *minirevoluţia culturală dâmboviţeană* s-a împotmolit curând în compromisuri, îmbogăţind, încet-încet, inventarul speciilor bizare, de supravieţuire în regim de presiune.

Politica demografică a regimului Ceauşescu[1]

Odată cu publicarea Decretului 770 din 1 octombrie 1966 privind reglementarea întreruperii sarcinii, regimul Ceauşescu a pus bazele a ceea ce avea să constituie unul dintre cele mai represive şi mai dure regimuri pronataliste din istorie[2]. Metodele folosite pentru a creşte rata natalităţii prin implementarea decretului 770/1966 şi a modificărilor emise pe parcursul următorilor douăzeci şi trei de ani situează România în rândul statelor care au folosit politici demografice extreme, alături de China cu ale sale politici ale avortului silit şi Germania nazistă cu politicile sale pro şi antinataliste bazate pe criterii rasiale. Decretul 770/1966 a marcat intervenţia regimului în cele mai intime aspecte ale vieţii cetăţenilor săi şi, mai cu seamă, în trupurile femeilor. În conformitate cu principiile ideologice ale ,,egalităţii socialiste", această politică demografică a sfârşit prin a afecta toţi cetăţenii cu vârste peste 25 de ani, bărbaţi şi femei, indiferent de statutul lor marital şi/sau reproductiv. Tuturor persoanelor fără copii – inclusiv celor sterile – li se reţinea un impozit lunar[3]. Politicile demografice ce vizau reproducerea umană au constituit literalmente „corpul politic" al României, un corp – în sensul politic al sintagmei – profund abuzat de către un regim care îşi declara neîncetat «profunda umanitate» şi grija paternalistă faţă de cetăţeni, în contextul formării „omului nou".

Decretul 770/1966 a criminalizat avortul, abrogând Decretul 463/1957 care liberalizase această practică. Decretul 770 trata trei chestiuni de bază: excepţiile de la lege, instituţionalizarea prevederilor ei şi sancţiunile prevăzute pentru încălcarea ei. Pe scurt, legea permitea avortul dacă „1) sarcina pune viaţa femeii într-o stare de pericol… 2) unul din părinţii suferă de o boală gravă, care se transmite ereditar… 3) femeia însărcinată prezintă invalidităţi grave fizice, psihice sau senzoriale, 4) femeia este în vârsta de peste 45 de ani, 5) femeia a născut patru copii şi îi are în îngrijire şi 6) sarcina este urmarea unui viol sau a unui incest". Prevederile acestei legi au fost modificate de-a lungul anilor – mai cu seamă în 1974 şi în 1985 – încercând de fiecare dată, chiar dacă inutil, să forţeze creşterea ratei natalităţii[4]. În momentul în care legea anti-avort era schimbată, rata natalităţii înregistra un salt, până când românii găseau mijloace alternative de ocolire a legii. Cea mai dramatică creştere s-a înregistrat după legiferarea din 1966, moment în care numărul naşterilor aproape că s-a dublat. Însă, până la finele lui 1967, numărul avorturilor a crescut din nou, în timp ce rata natalităţii a înregistrat un uşor declin. Legislaţia anti-avort a fost suplimentată de o serie de măsuri pronataliste care urmăreau pe de o parte scăderea ratei mortalităţii infantile, a numărul

---

[1] Pentru o prezentare detaliată a politicilor demografice ale regimului şi a consecinţelor acestora, vezi Gail Kligman, *Politica duplicităţii. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu*, trad. Marilena Dumitrescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000. Acest raport se bazează atât pe lucrarea sus pomenită, cât şi pe documente obţinute în vara anului 2006 în timpul cercetărilor Comisiei Prezidenţiale. Trebuie totuşi precizat aici că experţii şi membrii Comisiei nu au avut acces la documente care ar fi putut facilita analiza anilor 1980 şi înţelegerea mecanismelor regimului; mai mult, accesul la anumite materiale a fost interzis fără explicaţii. Această situaţie nu poate fi justificată în nici un fel.

[2] Vezi Decretul 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii în „Buletinul Oficial al RSR", nr. 60 din 1 octombrie 1966.

[3] Vezi Legea 1/1977 privind impozitul pe fondul total de retribuire al unităţilor socialiste de stat, Capitolul III: Contribuţia persoanelor fără copii care muncesc în unităţile socialiste de stat, în „Buletinul Oficial", nr. 60 din 8 iulie 1977, modificat de Decretul 409/1985 privind majorarea contribuţiei persoanelor fără copii, în „Buletinul Oficial", nr. 76 din 26 decembrie 1985. În cazul cuplurilor infertile, taxa lunară reamintea cruzimea regimului. Corpurile lor îi transformau, în esenţă, în criminali.

[4] Reexaminarea în detaliu a acestor decrete şi strategii depăşeşte scopul prezentului raport. Vezi Gail Kligman, *op. cit*. De precizat că, în 1972, vârsta legală la care unei femei îi era permis să facă avort a scăzut la 40 de ani. Vezi Decretul 53/1972, în „Buletinul Oficial" din 16 februarie 1972. În 1985 limita legală de vârstă a fost ridicată, din nou, la 45 de ani, iar numărul de copii pe care o femeie trebuia să îi aibă s-a mărit la cinci. Vezi Decretul 411/1985, în „Buletinul Oficial" din 26 decembrie 1985. Un avort era considerat legal doar dacă se făcea într-un spital.

de avorturi şi divorțuri, etc, iar pe de altă parte, întărirea sprijinului pentru familiile cu mulți copii[5]. O serie de politici complementare vizau şi nevoi de infrastructură, cum ar fi creşterea numărului de locuințe, creşe şi grădinițe**;** îmbunătățirea asistenței medicale pentru mame şi copii etc. Simultan, pentru a se asigura că sarcinile de plan şi implementarea Decretului 770 se vor realiza în bune condiții, regimul a promovat o serie de măsuri disciplinare din ce în ce mai represive. S-a creat astfel un sistem în care supravegherea instituțională se suprapunea cu cea individuală, solicitând participarea tuturor celor implicați, dar mai ales a cadrelor medico-sanitare – în particular a celor din secțiile de obstetrică-ginecologie şi de pediatrie – şi ale miliției, procuraturii şi Securității.

În pofida tuturor acestor măsuri, avortul ilegal a rămas metoda principală de control a fertilității, fapt ce a avut consecințe dramatice asupra populației. Zeci de mii de femei şi copii au decedat sau au rămas afectați pe viață. Frecvent, femeile preferau mai degrabă să îşi rişte viața decât să aducă pe lume (încă) un copil, căruia nici ele şi nici familiile lor nu îi puteau oferi minimul material şi afectiv necesar. Majoritatea femeilor care au ajuns să figureze în statistica mortalității materne erau deja mame a mai multor copii, ceea ce a însemnat că în urma deceselor lor – cauzate în mare parte de efectele secundare ale întreruperile ilegale de sarcină – mulți copii au rămas orfani de mamă. (Între 1966 şi 1989, 9452 de femei au fost înregistrate în statisticile privind mortalitatea maternă. Însă acest număr reprezintă o subestimare a mortalității materne pentru că nu include şi numărul femeilor care nu au apelat la asistență medicală pentru complicațiile apărute la efectuarea avortului. De exemplu, în 1989 s-au înregistrat 169,9 decese materne la 100 000 de naşteri, ceea ce reprezenta „un număr de zece ori mai mare decât ceea ce fusese înregistrat până atunci în Europa… Dintre acestea, 87% erau cauzate de întreruperile de sarcină”[6]). Pentru majoritatea femeilor, organele de reproducere au devenit un ,,duşman interior”, iar relațiile sexuale o experiență terifiantă. Atât de severe au fost traumele asociate politicilor pronataliste, încât, la câteva luni după legalizarea avortului în decembrie 1989, Ministerul Sănătății a continuat să primească fişe ale mamelor care decedaseră în urma întreruperilor ilegale de sarcină, fie din cauza necunoaşterii faptului că Decretul 770 fusese abrogat, fie a neîncrederii în schimbările survenite în decembrie 1989.

Sfâşietoarea şi cutremurătoarea ironie a politicii demografice a regimului Ceauşescu a fost aceea că întreruperile ilegale de sarcină au reprezentat atât metoda principală de control al reproducerii, cât şi cauza preponderentă a mortalității la femeile aflate la vârsta fertilă. În timpul regimului Ceauşescu, încercările femeilor şi ale cuplurilor de a-şi controla fertilitatea prin întreruperi de sarcină, obținute sau provocate ilegal, îi transforma efectiv în criminali şi în ținte ale şantajului Securității, instituție care specula cu abilitate temerile provocate de încălcarea legilor statului polițienesc în care trăiau. Într-adevăr, politicile demografice ale lui Ceauşescu au afectat viețile sexuale ale tuturor cetățenilor, făcând din teamă, ură de sine şi copii nedoriți, aspecte cotidiene ale vieții intime. Aceste politici demografice nu numai că au alimentat alienarea de sine, dar şi alienarea față de „epoca de aur” ceauşistă.

Prima parte a acestui studiu oferă un rezumat al contextului politic în care a fost emis Decretul 770[7]. A doua secțiune se concentrează asupra aparatului birocratic care a fost creat pentru a permite supravegherea şi controlul cu privire la aplicarea politicii demografice instituite prin Decretul 770. În a treia parte este prezentat rezumatul analizei asupra datelor

---

[5] Gail Kligman, *op. cit*, capitolul 3. Acest raport se referă doar la Decretul 770 şi la alte măsuri luate pentru creşterea ratei natalității şi scăderea numărului avorturilor.

[6] Vezi Gail Kligman, *op. cit*, pp. 232-233 şi Adriana Baban, *România*, în *From Abortion to Contraception: A Resource to Public Policies and Reproductive Behavior in Central and Eastern Europe from 1917 to the Present*, Henry P. David (coord.) cu asistența Joannei Skilogianis, Westport, CT, Greenwood Press, 1999, p. 206. Numărul femeilor care au suferit complicații în urma întreruperilor de sarcină efectuate ilegal, numărul copiilor orfani şi al celor abandonați în instituții de stat sau pe străzi nu poate fi estimat cu exactitate.

[7] Vezi Gail Kligman, *op. cit.*, printre altele, pentru detaliile privitoare la aceste strategii.

furnizate de specialişti şi practicilor folosite de regim pentru a atinge cu succes obiectivele politicii sale demografice. Pentru a înțelege contextele în care această politică demografică s-a desfăşurat şi a dezbaterilor pe care le-a stârnit (în măsura în care putem vorbi de dezbatere), prezentul raport citează surse primare.

Apariția Decretului 770/1966

„Este foarte bine că problema aceasta a fost în sfârşit prezentată la Comitetul Executiv. La ea se lucrează de mult, din februarie mi se pare; s-a început greu, pentru că a fost oarecare rezistență însăşi la începerea studiului, considerându-se că nu este o problemă care trebuie să ne preocupe, deşi situația, după cât se pare, este gravă. Problema natalității şi a sporului populației este o problemă pentru care poartă o răspundere foarte mare Partidul nostru, conducerea partidului şi guvernului…” (Nicolae Ceauşescu)[8].

La întâlnirea Comitetului Executiv al CC al PCR din 2 august 1966, mai multi tovarăşi au argumentat că în ,,Studiul privind situația natalității din Republica Socialistă România”[9] problema gravă a scăderii natalității sub pragul de înlocuire demografică nu este suficient de clar atribuită liberalizării avortului din 1957. Spre exemplu, Tov. Alexandru Drăghici observa că raportul inițiat în februarie 1966 avea „serioase deficiențe. În primul rând, analizează cauzele stării natalității, pune cauzele acestea pe tot ce vrei dar nu pune accent pe ceea ce a încurajat scăderea natalității şi anume, după ce se arată aici că natalitatea în mediul rural a scăzut de la 32.6 la 15%, arată cauza care contribuie la această stare: natura social-economică, demografică, cultural-educativă şi în sfârşit legislație. După părerea mea cauza principală este legislația…”[10].

Tov. Leonte Răutu sublinia că românii trebuie să înțeleagă că „(…) este o problemă națională sporirea natalității, este o îndatorire patriotică a membrilor de familie, a medicilor, a femeilor. Cele mai mari încălcări ale eticii medicale sunt tocmai în acest domeniu, aici se încasează cele mai multe câştiguri ilicite, sunt trimiteri în fața tribunalului pentru întreruperi criminale. Noi deținem două recorduri: la numărul de avorturi şi la divorțuri; sunt 1 000 000 de întreruperi de sarcină pe an, ceea ce este rezultatul decretului din 1957”[11].

Studiul aflat în discuție oferea o analiză complexă a multiplilor factori care contribuiseră la scăderea ratei natalității. Temeinic realizat din punct de vedere ştiințific, ,,Studiul privind situația natalității…” compara politicile referitoare la avort în țările socialiste şi nesocialiste din Europa de Est şi Vest, Statele Unite ale Americii şi Uniunea Sovietică, prezentând abordări diferite asupra avortului la cerere, asupra accesului condiționat la avort şi asupra criminalizării avortului. După contextualizarea comparativă a legislației privind avortul, raportul prezenta atât factorii socio-economici care influențau decizia de a recurge la întreruperea sarcinii, cât şi măsurile pronataliste şi cele destinate ameliorării acestor factori socio-economici, care țineau de nevoile de infrastructură (cum ar fi locuințe, grădinițe şi şcoli; personal şi facilități medico-sanitare etc.). În afara datelor prezentate în anexele raportului, acesta conținea şi recomandări de politici publice, inclusiv o creştere a activităților cultural-

[8] Stenograma şedinței Comitetului Executiv al CC al PCR din ziua de 2 august 1966, ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 102/1966, f. 23. Vezi şi Raluca Maria Popa, *Corpuri femeieşti, putere bărbătească. Studiu de caz asupra adoptării reglementărilor legislative de interzicere a avortului în România comunistă (1966)*, în Oana Băluță (ed.), *Gen şi putere. Partea leului în politica românească*, Iaşi, Editura Polirom, 2006.

[9] AMJ, fond Documentar, dosar 32/1966 B.

[10] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 102/1966, f. 14. Tov. Drăghici a adus argumente în favoarea măsurilor împotriva divorțului şi împotriva oricăror considerente privind vârsta femeii rămase însărcinate. Din perspectiva lui, avortul era permis doar din motive medicale şi în cazul violului (şi, posibil, al incestului); ibidem.

[11] Ibidem, f. 20. Potrivit ,,Studiu[lui] privind situația natalității…”, avorturile la cerere se dublaseră până în 1965, înregistrând o creştere de la 578 000 în 1959 până la 1 115 000 în 1965; AMJ, fond Documentar, dosar 31/1966 B, f. 183.

educative în vederea îmbunătățirii cunoştințelor populației despre sănătatea reproducerii. Studiul mai preciza că „Ministerul Sănătății şi Prevederilor Sociale şi Ministerul Chimiei vor lua măsuri privind lărgirea producției de mijloace anticoncepționale. De asemenea, organele sanitare vor desfăşura o largă acțiune de instruire a populației pentru folosirea rațională a acestora”[12].

Cu toate că autorii acestui studiu (demografi, statisticieni, etc) au specificat că era nevoie de un set complex de măsuri pentru a asigura o necesară „creştere accentuată” a ratei natalității, reacțiile tovarăşilor au variat. Spre exemplu, Tov. Gheorghe Maurer a recunoscut valoarea unor propuneri ale studiului[13] în timp ce alții l-au respins. Tov. Drăghici, de exemplu, l-a considerat ,,o însăilare a experienței auzite din diferite țări…Fiecare dintre noi suntem fii de muncitori sau țărani, de oameni săraci şi ştim cum am crescut. Nu ştiu de ce alergăm în altă parte să căutăm experiența”[14]. După cum era de aşteptat, remarcile lui Ceauşescu au dominat discuțiile: ,,După părerea mea, prin decretul de legalizare a avorturilor noi am legalizat prostituția prin avorturi şi prin îngăduința la divorțuri…”[15]. Contribuțiile lui Ceauşescu la această şedință conțin esența viziunii lui asupra moralei socialiste, morală la care a făcut apel pe tot parcursul regimului său: „Noi trebuie să clarificăm problema aceasta şi în conducerea partidului, în Comitetul Central, în comitetele noastre regionale, în Consiliul de Miniştri, cu miniştri şi cu tot aparatul de stat. Trebuie să punem capăt acestor stări de lucruri şi să nu mai poată ocupa funcții de conducere în stat şi în partid acei care în viața personală dau dovadă de lipsa de morală comunistă. Noi nu putem cere muncitorilor din fabrici ceea ce nu cerem unui conducător de partid la diferite nivele”[16]. În ce priveşte măsurile pronataliste, Ceauşescu a susținut că activitatea sexuală trebuie să aibă loc în cadrul căsătoriei, având drept prim scop procrearea.

În 1966 alte asemenea studii temeinice, prea numeroase pentru a fi citate aici, au contribuit la formalizarea a ceea ce a devenit ulterior ansamblul de măsuri privind politica demografică a lui Ceauşescu. De exemplu, Ministerul Justiției a acordat o atenție sporită ,,Legislație[i] comparat[e] în material[ul] reglementarii avortului”[17]. Juriştii au dezbatut formulările Decretului 770, revizuind în mod repetat limbajul său legal. Tot ei au elaborat şi proiectul decretului pentru modificarea Codului Penal, care urma să reflecte noua legislație şi noile dispoziții privind avortul. În spiritul responsabilității tuturor membrilor societății în procesul de „construire a socialismului”, proiectul de lege menționa: „Pericolul social deosebit al avortului şi consecințele grave de ordin medical, demografic şi social pe care le generează, impun ca instigatorii, complicii şi favorizatorii să fie pedepsiți la fel ca şi autorii”[18].

Pentru comentarii şi eventuale modificări, Consiliul de Miniştri a trimis textul proiectului de lege tuturor instituțiilor direct vizate de implementarea legislației privind avortul. În final, textul revizuit privind ,,deținerea oricăror instrumente speciale pentru întreruperea cursului sarcinii…” a fost aprobat atât de Ministerul Justiției, cât şi de Ministerul

[12] AMJ, fond Documentar, dosar 31/1966 B, f. 194.
[13] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 102/1966, f. 17.
[14] Ibidem. Tov. Drăghici a criticat datele comparative despre practica „medalierii mamelor” preluată din Uniunea Sovietică, exclamând: ,,şi se propune să se dea fel de fel de prime, ca şi cum statul ar trebui să cumpere aceşti copii”; ibidem. Dar părerea lui în această privință nu a fost împărtăşită, astfel încât medaliile pentru mamele eroine au fost în cele din urmă incluse în măsurile stimulative. Vezi, de exemplu, Consiliul de Miniştri, Decret 190/1977, *Decorațiile de Stat în Republica Socialistă România*, în „Buletinul Oficial”, nr. 65 din 9 iulie 1977 care completa Decretul 195/1951.
[15] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 102/1966, f. 24.
[16] Ibidem.
[17] AMJ fond documentar, dosar 73/1966.
[18] Ibidem, dosar nr. 8/1966A, ff. 1-5.

Sănătății şi al Prevederilor Sociale**,** de Procurorul general, de Preşedintele Tribunalului Suprem şi de Directorul Institutului de Cercetări Juridice al Academiei RSR[19].

La 20 septembrie 1966, Ceauşescu a convocat o şedință a Comitetului Executiv ,,consacrată dezbaterii problemelor privind creşterea natalității şi îmbunătățirea continuă a măsurilor de ocrotire a mamei şi copilului”[20] la care au fost invitate şi cadre medicale. Au participat treizeci şi trei de doctori, printre care şi medicul-şef al Regiunii Autonome Maghiare-Mureş. Ceauşescu le-a urat bun venit cu următoarele cuvinte: „Am ținut să avem această consfătuire pentru a discuta împreună proiectul de măsuri care va trebui să apară sub formă de decret în legătură cu problema întreruperii sarcinii, cum se spune în termeni medicali, dar care are o urmare mai mare şi anume necesitatea asigurării creşterii natalității şi sporul populației noastre”[21].

Mai mulți doctori au exprimat în mod politicos rezerve (punând, de exemplu, sub semnul întrebării pragul de 45 de ani ca vârstă legală pentru întreruperea sarcinii). Deşi în general au lăudat obiectivul al politicii demografice propuse discuției, medicii au mai ridicat şi alte probleme ce țineau de contracepție, măsuri socio-economice, viol şi educația patriotică. După câtva timp (durata nu este menționată în stenogramă), Ceauşescu a decis că se discutase suficient, având în vedere că scopul acestei consfătuiri era „în orice caz, limitat”. Ceauşescu le-a amintit participanților că România se afla printre țările cu cele mai mici rate ale natalității – 14,6 naşteri la mia de locuitori. Din punctul lui de vedere, situația în care se afla țara era inacceptabilă: „Cauzele sigur că sunt mai multe şi justificări se pot găsi şi de ordin social şi material, inclusiv de ordinul acelora pe care l-au găsit femeile de la Consiliul Național al Femeilor care spun că au cucerit o libertate mare şi nu pot să piardă această libertate. Aici nu poate fi vorba de nici un fel de cucerire de libertate, tovarăşi…”[22].

Reamintind de Decretul din 1957 care liberalizase întreruperea sarcinii, Ceauşescu a folosit prilejul de a-şi expune propriile vederi despre libertate şi patriotism, vederi care îi vor călăuzi întreaga politică şi de la care nu s-a abătut semnificativ pe parcursul următorilor 23 de ani ai regimului său: „În fond, măsura cu decretul acesta, fără să greşim, a fost un decret antinațional care a adus multe daune… trebuie să pornim de aici ca să înțeleagă toată lumea şi medicii, şi bărbații şi femeile că problema creşterii natalității este o îndatorire pentru fiecare cetățean al patriei şi că libertatea trebuie înțeleasă în sensul răspunderii pe care fiecare o are față de viitorul național”[23].

Pentru Ceauşescu, adevărata emancipare a femeilor putea fi aparent realizată prin îndeplinirea datoriei şi onoarei patriotice de a naşte copii, indiferent de condițiile în care aceşti copii urmau să fie sau ar fi putut fi crescuți. La zece zile după această şedință consultativă cu personalul medical referitoare la legislația demografică propusă, Decretul 770/1966 a fost făcut public[24].

[19] Ibidem, dosar nr. 8/1966 A, ff. 9-11
[20] ANIC, fond CC al PCR - Secția Admistrativ-Politică, dosar 10/1966, Stenograma consfătuirii cu cadrele medicale la sediul CC al PCR din ziua de 20 septembrie 1966, consacrată dezbaterii problemelor privind creşterea natalității şi îmbunătățirea continuă a măsurilor de ocrotire a mamei şi copilului.
[21] Ibidem, f. 2v.
[22] Ibidem, f. 36.
[23] Ibidem, f. 37. La această şedință, liderul comunist i-a prevenit pe doctorii prezenți că trebuie să privească acest decret într-un mod responsabil. Pentru siguranță, el a adăugat: „În decrete sunt prevăzute şi măsuri de sancțiuni şi propunem chiar să înăsprim sancțiunile”; ibidem, f. 40.
[24] În mod evident, această întâlnire a fost o manifestare a formelor fără fond. Legea fusese deja concepută. În ziua de 8 martie a fiecărui an, de Ziua Internațională a Femeilor, Ceauşescu aducea omagii contribuțiilor speciale ale femeilor, îndemnându-le să facă patru sau mai mulți copii pentru a atinge obiectivul național de creştere a populației la 25 de milioane până în 1990.

Supraveghere şi pedeapsă

Pentru a se asigura că legile şi politica cu privire la reproducere vor fi implementate fără tăgadă, regimul a creat o rețea complexă de instituții ale statului, integrate atât vertical (ori ierarhic), cât şi orizontal, pe întreg teritoriul țării. Acest enorm aparat birocratic a facilitat culegerea şi transmiterea de informații într-o manieră atent orchestrată (deşi atomizată, în sensul că accesul la aceste informații şi circulația lor erau totuşi restricționate). Ca şi în alte domenii de producție, au fost stabilite sarcini de plan privind reproducerea populației, sarcini care vizau creşterea ratei natalității, scăderea ratei mortalității infantile şi a numărului întreruperilor de sarcină. Rapoarte din mediul rural, mai exact din comune, erau trimise cu regularitate (trimestrial, semestrial, anual) către structurile imediat superioare – municipale, județene–, la nivel regional şi apoi la Bucureşti. La fiecare dintre aceste nivele, informațiile erau verificate şi evaluate de către specialişti reprezentând diferite instituții şi interese, cum ar fi cadre medicale, milițieni, procurori. Pentru o mai atentă verificare, cadre de partid erau trimise pe teren să se asigure la fața locului că prevederile legii erau aplicate întocmai, iar măsurile corective erau adecvat instituite. Această complexă rețea instituțională furniza atât contextul instituțional, cât şi personalul prin intermediul cărora puteau fi supravegheate si urmărite activitățile indivizilor, unităților şi instituțiilor, din perspectiva noii politici demografice. Nu numai gravidele erau luate în evidență, ci şi doctori, farmacişti, secții de obstetrică-ginecologie şi chiar şi Ministerul Sănătății. Toate aceste persoane şi instituții făceau obiectul unei vigilențe permanente. Un asemenea sistem a creat nu doar teamă şi incertitudine, ci a condus şi la creşterea asumării riscului individual ca formă de rezistență. Prin supraveghere erau descoperite persoanele care încălcau legea (de exemplu, întreruperea ilegală a sarcinii şi folosirea truselor medicale în scopuri neautorizate). Indiferent de infracțiunea sau delictul comise, existau suficiente măsuri disciplinare pentru prevenirea şi/sau pedepsirea oricăror practici ilegale privitoare la avort.

Acest raport oferă doar o imagine selectivă a tipurilor de mecanisme disciplinare şi de control la care s-a apelat pentru creşterea populației României şi a îmbunătățirii sănătății reproducerii. Aceste mecanisme au făcut din sexualitate o sursă constantă de teroare în special pentru femei şi le-au transformat în criminale pe acele multe românce care au sfidat voit Decretul 770/1966[25]. Astfel, un număr mare de femei aflate la vârsta fertilă au fost sacrificate de propriul guvern, viețile lor fiind scurtate în urma încercărilor lor de a-şi controla fertilitatea şi bunăstarea familiei.

În efortul de a garanta implementarea corectă a politicilor demografice pe întreg teritoriul țării, au fost emise instrucțiuni pentru toate instituțiile de stat şi personalul responsabil (din nou, pornind de la cadre medicale până la miliție şi procuratură). Aceste instrucțiuni făceau referire la întreaga legislație şi la toate modificările legate de agenda politicii demografice. Ca dovadă, în urma adunării din 5-7 octombrie 1967, la un an după emiterea Decretului 770, Ministerul Sănătății şi Prevederilor Sociale a elaborat „Instrucțiuni privind interpretarea unitară şi ştiințifică a definițiilor de născut viu, născut mort şi avort”[26], specificând că erau ,,absolut necesare de a se difuza la toate unitățile sanitare din țară spre a se remedia dificultățile existente în prezent în interpretarea acestor noțiuni”[27].

Pentru a monitoriza îndeplinirea planului de reproducere erau pregătite tot felul de rapoarte (prea numeroase pentru a fi redate aici). Aceste rapoarte conțineau informații detaliate despre numărul de naşteri vii într-un anumit interval (reprezentând activitatea din fiecare spital, municipalitate, regiune, etc), numărul deceselor infantile, numărul legal şi ilegal

[25] Unii autori au acuzat regimul de genocid, acesta fiind şi cazul lui Vladimir Trebici, *Genocid şi demografie*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991. Alții s-au întrebat dacă nu chiar femeile au fost acelea care, recurgând la avort, s-au facut vinovate de genocid.

[26] Vezi, de exemplu, AMJ, fond Documentar, dosar 82/1967 B, ff. 17-27.

[27] Ibidem, f. 17.

de avorturi ; acestea erau analizate, la rândul lor, în funcție de vârstă, stare civilă sau statut ocupațional, stare de sănătate, etc[28]. Centrul puterii emitea informații cu privire la politica demografică, iar instituțiile din teritoriu furnizau, pe cale ierarhică, rapoarte către centru. La fiecare punct al acestui traseu, informația era atent studiată pentru a se detecta eventualele discrepanțe dintre lege, aşteptările regimului (cu privire la atingerea indicatorilor de plan ai politicii demografice, de exemplu) şi ceea ce se raporta. Pentru orice discrepanțe şi omisiuni se cereau clarificări suplimentare, ceea ce făcea ca raportul să fie trimis înapoi. Această formă de comunicare şi control organizațional a creat un lanț de nivele întrepătrunse de vulnerabilitate şi responsabilitate, ceea ce insemna că toți cei implicați aveau interesul ca informațiile furnizate sa fie reprezentative şi ca spatele să le fie, cum s-ar spune, acoperit. Spre exemplu, la primirea unui raport cu probleme, directorul unui spital a trimis următorul mesaj Secției de Obstetrică-Ginecologie, atenționând: „Direcția sanitară a județului (…) prin mesajul nr. 23 din 7.XII.1985, ne atrage atenția că indicatorii demografici din ultima perioadă nu sunt corespunzători ceea ce poate compromite activitatea noastră de un an… Veți face o reinstruire temeinică cu privire la sarcini ce revin întregului dispensar indiferent de funcția şi încadrarea pe care o are pe linie O.M. C. T. (depistarea precoce a sarcinii, ocrotire a gravidelor şi în special a celor cu risc, dirijarea la timp a gravidelor pentru a naşte la maternitate, reducerea numărului de avorturi, limitarea deceselor 0-1 an, supravegherea sugarilor cu risc medical şi social)”[29].

Admonestări introductive de acest tip erau des întâlnite în rapoarte şi reproduceau elementele de bază ale agendei demografice a regimului, urmate apoi de o discuție pe marginea măsurilor deja luate sau care se impuneau a fi luate într-o situație particulară.

Astfel de rapoarte periodice erau denumite „Informări” şi erau folosite pentru protejarea atât a instituțiilor cât şi a indivizilor care le scriau şi le verificau înainte de a le transmite mai departe. Aceste rapoarte funcționau parțial ca o modalitate formalizată şi instituționalizată de autocritică şi, în general, concluzionau cu propuneri de îndreptare sau pedepsire a comportamentelor ce nu corespundeau politicii demografice a regimului. Spre exemplu, interzicerea întreruperii sarcinii în 1966 s-a lovit de serioase probleme de infrastructură, cum a fost lipsa în spitale a paturilor necesare îngrijirii femeilor însărcinate, al căror număr a crescut brusc după promulgarea decretului. În Bucureşti, numărul femeilor din saloanele de maternitate a crescut de la 4767 în mai 1966 la 8490 în mai 1967. Acelaşi pat era de multe ori ocupat de două femei care fie erau în travaliu, fie de abia născuseră; în ,,secțiile de noi născuți, [erau] 2-4 copii într-un pat. Datorită aglomerării actuale dezinfecția saloanelor devine foarte dificilă, dacă nu practic imposibilă. Această situație creează condiții favorabile apariției unor infecții intraspitaliceşti grave”[30]. Având în vedere că numărul femeilor care urmau să nască avea să crească pe parcursul următoarelor luni, raportul propunea aducerea a 270 de alte paturi, în parte prin transferarea acestora de la alte saloane[31].

Rapoartele ce criticau practicile instituționale şi individuale în raport cu noua politică demografică a regimului vizau atât instituțiile de vârf, cât şi pe acelea aflate în cele mai

---

[28] Rapoartele conțineau, de asemenea, informații despre cazuri de minore însărcinate. Pentru a face referire la cazuri concrete, unei fetițe i s-a permis să întrerupă sarcina pentru că nu era dezvoltată suficient din punct de vedere fizic pentru a putea duce sarcina la bun sfârşit iar insuficienta ei dezvoltare i-ar fi pus în pericol viața. Alte două fetițe, însă, au dus sarcina pâna la termen. Părinții acestora din urmă nu au informat organele sanitare până în luna a cincea. Vezi ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 7/1967, f. 182.

[29] Prin amabilitatea Spitalului Municipal Sighetu Marmației, fără număr de filă.

[30] ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 2/1967, f. 67. Lipsa paturilor a fost raportată în mod repetat ca fiind ,,total insuficiente.” Vezi şi Ibidem, dosar nr. 7/1967; Secția Sănătate a CC al PCR, Informare în legătură cu aplicarea Decretului nr. 770/1966 privind reglementarea întreruperii cursului sarcinii.

[31] Reamintesc că populația a fost în general luată prin surprindere de emiterea decretului, ceea ce a dus la o creştere spectaculoasă a natalității în 1967. Oricum, pe măsură ce populația s-a adaptat legislației, rata natalității a început din nou sa scadă uşor dar constant.

îndepărtate colțuri ale României. O evaluare a Ministerului Sănătății efectuată în 1966 a rezultat într-o severă critică a modului său de organizare, căruia îi lipsea o „concepție științifică”. Ministerul ducea lipsă de personal şi mulți dintre cei care lucrau acolo nu erau calificați pentru posturile deținute: ,,în aparatul ministerului lucrează numai doi tovarăşi care au titluri științifice”. Acestea nu erau singurele deficiențe: „lipsuri serioase se constată şi în ceea ce priveşte disciplina în munca a aparatului din centrul ministerului”. „Subiectivism şi lipsă de principialitate s-au manifestat şi în recrutarea şi promovarea unor cadre, care au fost încadrate… pe bază de relații şi cunoştințe, deşi erau slab pregătiți profesional şi politic”. (Evaluarea includea şi numele persoanelor în cauză, precum şi alte elemente legate de această situație[32]).

Oricare ar fi fost problemele sale, Ministerul Sănătății era responsabil cu elaborarea unor rapoarte periodice, alcătuite în baza datelor primite la nivel național[33]. În ciuda masivului edificiu birocratic şi disciplinar creat pentru a promova scopurile politicii demografice a regimului, numărul de avorturi a continuat să se situeze la cote ridicate. Într-un astfel de raport, Ministerul Sănătății nota: „Pentru reducerea numărului întreruperilor de sarcină s-au organizat acțiuni speciale de control în colaborare cu organele de miliție şi procuratură care s-au desfăşurat în Capitală şi în județele în care s-au înregistrat un număr crescut de întreruperi de sarcină”[34].

Totodată, Consiliul Sanitar Superior (subordonat Consiliului Superior al Dezvoltării Economico-Sociale şi Consiliului de Miniştri)[35] împreună cu Ministerul Sănătății evaluau regulat eforturile de „creştere a natalității şi de reducere a mortalității infantile şi a avorturilor”. Aceste instituții au confirmat că vor lua măsuri „controlând cu exigență activitatea comisiilor de întrerupere a cursului sarcinii, documentația medicală pe baza căreia s-a aprobat aceasta…”[36] Aceste comisii erau compuse din medici, care erau percepuți atât ca actori esențiali pentru îndeplinirea obiectivelor politicii demografice a regimului (prin îngrijirea şi supravegherea atentă a femeilor însărcinate, etc), cât şi ca potențiali duşmani care, din interes personal (cu alte cuvinte, din motive profesionale sau umanitare) sau financiar, ajutau femeile la întreruperea sarcinii. La începutul anilor 1970, în „Sinteza informării în legătură cu unele aspecte privind asigurarea asistenței medicale a populației”, se preciza despre cadrele medicale următoarele „nu s-au respectat cu strictețe prevederile Decretului 770/1966… S-au constatat numeroase cazuri în rândul medicilor şi personalului auxiliar descoperite şi sancționate de organele de stat pentru efectuarea avorturilor, multe *chiar în incinta unităților medico-sanitare*. Faptul că peste 66% din totalul întreruperilor de sarcini efectuate în 1971 au fost avorturi spontane, majoritatea efectuate în timpul gărzilor de noapte

---

[32] ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 8/1966, ff. 18v, 19v, 20. O anexă referitoare la salariații care aveau probleme in calitatea lor de „cadre” (cei cu ,,origini nesănătoase” de pildă) sau ale căror calificări nu se potriveau descrierii postului pe care îl ocupau este similară rapoartelor din campania de „verificare” din 1950.

[33] Spre exemplu: „Informare privind concluziile rezultate din controalele Ministerului Sănătății în semestrul 1 şi lunile iulie-august 1986, asupra cauzelor care contribuie la menținerea unui indice de natalitate scăzut în unele județe. Măsuri luate pentru remedierea deficientelor constatate”, 11 septembrie 1986, (4 ex copie xerox, fără alte informații). Institutul de Statistică a pregătit rapoarte conținând statistici agregate pe baza datelor brute furnizate de Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară.

[34] ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 8/1966, f. 6. Din păcate, Comisiei i s-a refuzat accesul la acele arhive şi dosare care ar fi clarificat nu numai rolul jucat de miliție şi procuratură în îndeplinirea misiunilor lor, dar şi încercările lor de a-şi proteja propriile interese. Absența accesului, precum şi cenzurarea copiilor xerox ale unor materiale pe care membrii Comisiei le văzuseră înainte ridică întrebări referitoare la eforturile de ascundere, în continuare, a trecutului apropiat. Ni s-a spus chiar că miliția nu avea nici o legătură cu subiectul în discuție. Vezi şi ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 10/1987, Raport asupra stării de sănătate a populației şi a principalelor fenomene demografice pe anul 1986, f. 2: ,,numărul întreruperilor de sarcină a continuat să dețină un loc important”.

[35] Ibidem, dosar nr. 10/1975.

[36] Ibidem.

sau în afara programului de lucru, când supravegherea şi controlul sunt mai reduse, creează premisa concluziei că *o mare parte din avorturi au constituit cazurile provocate şi nu cele fortuite*”[37].

Pe parcursul celor 23 de ani în care Decretul 770/1966 a rămas în vigoare, medicii au continuat să clasifice condiţiile medicale ale femeilor în aşa fel încât acestea să poată beneficia de întreruperea sarcinii legal. În alte cazuri, medicii (şi alţii) şi-au asumat riscul de a efectua întreruperile de sarcină în mijlocul nopţii sau cu complicitatea altor persoane. Directorii de spitale, atât în interes propriu, cât şi al instituţiilor pe care le conduceau, au luat măsuri pentru a contracara astfel de practici. Spre exemplu „pentru eliminarea oricărei suspiciuni în ceea ce priveşte probitatea cadrelor noastre, am luat şi vom întări măsurile necesare ca majoritatea avorturilor spontane să fie terminate în tura I-a (orele 8-14) când tot colectivul medical şi şefii de secţie sunt prezenţi în serviciu”[38].

Cu toate aceste măsuri preventive, chestiunea avortului a rămas un ghimpe în coasta regimului Ceauşescu. Personalul medical era aspru mustrat pentru lipsa de eficienţa în educarea populaţiei – în special a populaţiei rurale – cu privire la îngrijirea sănătăţii, în general, şi a întreruperii de sarcină, în special. Într-un raport dintr-un dosar al Securităţii, Direcţia Sanitară a judeţului Neamţ, Comisia Medicală pentru Ocrotirea Mamei recomanda „intensificarea muncii de educaţie sanitară… cu sprijinul consiliilor populare comunale, a organelor de miliţie şi juridice, deoarece apreciem că multe din avorturile spontane mai ne ascund o anumită acţiune, fără leziuni obiective decelabile clinic… Ştim că vor fi totuşi cazuri în care munca va fi ineficace în faţa hotărârii disperate a unor femei de a scăpa cu orice preţ de o sarcină nedorită, dar sperăm că majoritatea covârşitoare va înţelege clar care este situaţia. Nu trebuie să uitam şcolile pentru că în acest trimestru am avut câteva întreruperi aprobate de Comisii pentru eleve în clasele VII-VIII”[39].

Personalul medical era chemat în faţa Colegiului Disciplinar unde era denunţat în public şi pedepsit pentru comportamente inadecvate. În acest scop: „Colegiul central şi colegiile judeţene de disciplină ale personalului sanitar vor adopta un stil de muncă revoluţionar, analizând şi sancţionând cu cea mai înaltă răspundere abaterile disciplinare, abuzurile, neglijenţa şi lipsa de solicitudine în asistenţa medicală”[40].

Ministerul Afacerilor Interne (MAI/MI) a fost implicat direct în supravegherea politicii demografice a regimului. Doctorii, chiar întregul personal medico-sanitar, se aflau sub urmărire permanentă şi erau pedepsiţi conform legii pentru comiterea de „fapte grave” precum luarea de mită în schimbul serviciilor medicale, pentru furt sau utilizarea neautorizată a proprietăţii statului (cum ar fi trusele medicale), pentru refuzul de a acorda asistenţă medicală, pentru emiterea de certificate medicale false, pentru specula cu medicamente (anticoncepţionale) şi pentru efectuarea ilegală a avorturilor[41]. Conducerile spitalelor îşi luau măsuri pentru a se asigura că personalul secţiilor de obstetrică-ginecologie înţelegea situaţia: ,,Având în vedere că secţia dvs. este sub controlul foarte atent al organelor MI, vă rugăm ca să respectaţi legislaţia sanitară în vigoare, să eliminaţi lipsurile constatate în urma controlului făcut de MI …”[42]

MAI s-a implicat activ şi în combaterea încălcării prevederilor Decretului 770/1966. Printre datele cuprinse în ,,Informări” se afla şi numărul personalului medical judecat şi condamnat pentru întreruperi de sarcină ilegale. În 1972, un raport făcut la cererea Secţiei

---

[37] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Administrativ-Politică, dosar nr. 8/1972, ff. 3-4.
[38] ACNSAS, fond Informativ, dosar 105850, f. 29.
[39] Ibidem, f. 29.
[40] ANIC, fond CC al PCR - Secţia Administrativ-Politică, dosar nr. 15/1986, f. 17.
[41] AMJ, fond Documentar, dosar 78/1968, pp. 95-100. De asemenea, vezi ACNSAS fond Informativ, dosar 105846 care trece în revistă măsurile luate de miliţie în investigarea unui doctor, suspectat că ar fi efectuat un avort ilegal. Vezi pentru mai multe detalii Gail Kligman, *op. cit*., capitolul 6.
[42] Prin amabilitatea Spitalului Municipal Sighetu-Marmaţiei, datată 22.VII. 1985.

Organizatorice şi Secției pentru Controlul Muncii şi bazat pe bilanțul MFA şi MI pe 12 județe şi a municipiului Bucureşti, menționa că „în ultimii 4 ani au fost trimişi în judecată şi condamnați pentru … [efectuarea ilegală a avorturilor] peste 220 cadre medico-sanitare[43].

În pofida multiplelor modalități de supraveghere permanentă, femeile au continuat să recurgă în mod legal sau ilegal la întreruperi de sarcină. Pe lângă modificările aduse Decretului 770/1966 (vezi nota 4), regimul a pus în practică şi alte măsuri, la fel de disperate, pentru a constrânge femeile să ducă sarcina la bun sfârşit. Spre exemplu: „Ministerul Sănătății şi direcțiile sanitare vor organiza, trimestrial, controale în unitățile sanitare şi vor lua măsuri exigente…"[44] Şi „În vederea aplicării politicii demografice (…) şi pentru prevenirea eventualelor abateri, Ministerul Sănătății a difuzat în teren Ordinul prin care se interzice folosirea dispozitivelor intrauterine sau sterilizarea chirurgicală a femeii prin ligatura trompelor sau prepararea şi eliberarea prin farmacii a preparatelor anticoncepționale"[45]. Fără ca mulți români să o ştie, naşterile prin cezariană au fost, de asemenea, afectate de implementarea sarcinilor de plan ale politicii demografice. Unei femei care, medical, necesita o intervenție prin cezariană i se refuza acest drept dacă fusese deja atinsă cota lunară de naşteri prin cezariană în oricare dintre spitalele din județ. În consecință, şi deseori cu efecte tragice, soarta femeii şi a copilului era decisă în funcție de litera legii, neținându-se cont de sănătatea copilului care, chipurile, era obiectivul urmărit de regim. Şi în acest caz miza regimului era reducerea numărului de avorturi. După două naşteri prin cezariană, o femeie putea să ceară întreruperea legală a sarcinii. Medicii, bineînțeles, erau răspunzători pentru toate intervențiile, inclusiv naşterile prin cezariană[46].

În ciuda prolificei propagande pronataliste care preamărea realizările epocii de aur a lui Ceauşescu, a beneficiilor sociale menite să stimuleze interesul şi sprijinul pentru familiile numeroase (inclusiv legi privind divorțul sau taxa de celibat) şi a măsurilor represive luate pentru pedepsirea celor care încălcau legea, rata natalității şi rata totală a fertilității în 1983 erau aproximativ aceleaşi ca în 1966. Dar contextul anului 1983 diferea radical de cel al anului 1966. Existența Decretului 770/1966 nu mai permitea aruncarea vinei pentru declinul demografic al țării pe seama unei legislații liberale cu privire la avort.

Politica demografică. Date şi strategii

După cum poate fi observat, sistemul extins de supraveghere conceput pentru monitorizarea şi implementarea Decretului 770/1966 şi a altor probleme demografice – creşterea numărului de naşteri, scăderea mortalității infantile şi a întreruperilor cursului sarcinii – a produs o cantitate semnificativă de date. Cu toate acestea, Decretul 770/1966 nu numai că nu a dat rezultatele scontate privind creşterea susținută a ratei natalității în România[47], dar nici nu a împiedicat femeile să apeleze la întreruperile de sarcină pe parcursul celor două decenii de existență a unei legislații antiavort represive. Ca urmare, la şedința Comitetului Politic Executiv din februarie 1985, Ceauşescu a declarat furios: „Am văzut că avem în Europa cel mai mare număr de întreruperi de sarcină față de RFG, Franța, Anglia, inclusiv țările socialiste. Nicăieri nu există un număr atât de mare de întreruperi de sarcină.

---

[43] ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar nr. 8/1972, f. 16.
[44] Ibidem, dosar nr. 15/1986, f. 12 v. Femeile care mai făcuseră avort urmau să fie supravegheate cu grijă.
[45] Copie xerox; dosar fără număr; vezi „Informare privind concluziile rezultate din controalele Ministerului Sănătății în semestrul 1 şi lunile iulie-august 1986, asupra cauzelor care contribuie la menținerea unui indice de natalitate scăzut în unele județe. Măsuri luate pentru remedierea deficiențelor constatate," 1986, f. 7. Vezi şi Gail Kligman *op. cit*., nota 73, p. 299 despre Ordinul 300/18, publicat în 1987.
[46] Vezi Gail Kligman, *op. cit*., p. 204, şi nota 27, p. 327; şi Florin Condurățeanu, *Cezariana 31 a întârziat!*, în „Jurnalul Național," 25 februarie 2006.
[47] Dacă în 1966 rata natalității a scăzut la 14,3 la mie, până în 1989 a crescut la 16 naşteri la mia de locuitori şi nu la 18-20 cât fusese prevăzut inițial. Rata totală de fertilitate (numărul de copii la 1000 de femei de vârstă fertilă) era, în 1989, 2,2. Vezi Gail Kligman, *op. cit*., nota de subsol 84, p. 300.

Deşi la noi este interzis avortul, totuşi avem un număr foarte mare… Este inadmisibilă situația aceasta. În privința aceasta trebuie discutat cu femeile, cu populația, dar inclusiv cu medicii”[48].

Mai mult, spre deosebire de alte țări din Europa, România a înregistrat o mortalitate maternă accentuată din cauza întreruperii cursului sarcinii şi a riscurilor obstetrice[49]. În ciuda „grijii deosebite” a lui Ceauşescu față de „menținerea vigorii şi tinereții poporului român”, regimul nu şi-a adaptat politicile pe baza informațiile culese din interior şi a experiențele altor țări, ci a promulgat măsuri din ce în ce mai represive. Acest raport atrage atenția asupra mai multor elemente importante rezultate din examinarea unui eşantion de date existente referitoare la Decretul 770/1966[50].

Voluminoasele rapoarte şi datele statistice adunate de specialişti pe baza indicatorilor demografici asociați Decretului 770 furnizează informații impresionant de detaliate[51]. Trebuie totuşi spus că majoritatea specialiştilor nu au avut nici o influență asupra felului în care aceste date au fost ulterior folosite de către regim. Într-un sistem foarte bine compartimentat, în care instituțiile constitutive erau puțin sau deloc informate despre activitățile celorlalte, politizarea indicatorilor demografici trebuie analizată, în primul rând, prin raportarea la liderii regimului. Discrepanța dintre situația pe care datele o atestau şi felul în care au fost utilizate de regim este, în cel mai bun caz, problematică. De exemplu, dacă femeile peste 40 de ani dădeau naştere la doar 2% dintre noii născuți în vreme ce copiii născuți morți aveau o frecvență de două ori mai mare la aceeaşi categorie de vârstă, care au fost rațiunile pentru care, în anul 1985, regimul a ridicat vârsta legală pentru întreruperea sarcinii la 45? Impactul acestei măsuri de ridicare a vârstei legale pentru întreruperea sarcinii asupra ratei natalității a fost, în mod evident, minim. În schimb, această măsură a contribuit la ratele mortalității infantile şi a celei materne. Dacă riscurile asociate păstrării unei sarcini creşteau odată cu vârsta, atunci faptul că femeile de peste 40 de ani erau constrânse prin lege să păstreze copilul poate fi definit ca un act criminal şi poate fi privit ca o dovadă în plus a lipsei de umanitate şi de raționalitate a politicilor demografice ale regimului, politici ce au condus la un nivel foarte ridicat al ratei mortalității materne (vezi nota 36). În plus, regimul a ascuns în mod deliberat

[48] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar 8/1985, p. 7, ,,Protocol Nr. 4 al şedinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 15 februarie 1985. Nu poate fi stabilită o legătură cauzală între scăderea ratei natalității şi liberalizarea avortului: „Este de asemenea demonstrat prin experiența unor țări că o largă liberalizare a avorturilor favorizează - fără să fie o cauză - scăderea natalității”. *Aspecte privind avorturile incomplete (Studiul aprofundat pe un eşantion). Aspecte privind întreruperile de sarcină pentru cauze medicale 1979”*, Bucureşti, Ministerul Sănătății, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară, 1980, p. 2. Avortul incomplet a rămas principala cauză a întreruperilor de sarcină în România.

[49] Ana-Maria Cotoară, Lucia Roznatovschi, *Mortalitatea prin complicațiile sarcinii, naşterii şi lăuziei în România-1987*, Bucureşti, Ministerul Sănătății Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară, 1988, p. 1. Acest document, ca şi altele de acest gen, era clasat ca ,,secret de serviciu”. Mortalitatea maternă în urma întreruperii sarcinii şi a altor riscuri a înregistrat, în mare, o scădere între 1966 şi 1985 în alte țări europene, între care RDG şi Polonia. În România însă mortalitatea maternă în urma întreruperii sarcinii a crescut de cinci ori, ajungând la 2,69 avorturi la mie în 1986 (de la 1,40 în 1985, p. 9).

[50] Rapoartele emise de Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară abundă în informații. Din lipsă de spațiu, nu este posibilă discutarea în detaliu a mortalității infantile şi a altor trăsături importante ale politicii demografice.

[51] Vezi, de exemplu, ANIC, fond CC al PCR - Secția Administrativ-Politică, dosar 15/1985; Evoluția Principalelor Fenomene Demografice în trimestrul 1, 1985, comparativ cu aceeaşi perioadă a anului 1984. Aceste documente au fost înaintate lui Ceauşescu de către Manea Mănescu; profesionalismul celor care le-au conceput este evident. Totuşi, chiar şi la o parcurgere rapidă a acestor documente, se poate observa o reducere a contextualizării comparative a cazului românesc şi o scădere a interesului pentru formularea unor politici pe baza acestor date. Formularea politicilor publice a fost lăsată în grija politicienilor sau a specialiştilor adepți ai regimului care au profitat de pe urma privilegiilor lor.

informații ce dăunau propriei imagini, cum ar fi epidemia virusului HIV la copii, fapt ce a devenit public imediat după căderea regimului Ceaușescu[52].

Trebuie de asemenea subliniat că statisticile referitoare la întreruperea sarcinii sunt aproximative ori inexacte, întrucât ele nu reflectă în mod fidel numărul avorturilor spontane şi cu atât mai puțin pe cel al avorturilor provocate în afara instituțiilor sanitare. De aceea, aceste date reprezintă mai degrabă subestimări decât falsificări. Agregatul datelor statistice cu privire la întreruperile de sarcină se baza pe cele care intrau în sistem şi erau raportate către nivele ierarhice superioare. Aceste date puteau fi „manipulate" la nivelul medicilor care clasificau un avort ca spontan sau provocat (legal şi ilegal) sau care puteau invoca cauze medicale pentru a justifica efectuarea legală a unui avort. După cum s-a precizat anterior, conştient de practicile doctorilor şi de flexibilitatea acestor categorii medicale, regimul a inventat o mulțime de modalități prin care personalul medico-sanitar putea fi tras la răspundere, de la supraveghere strictă la amenzi lunare pentru a nu fi îndeplinit normele prevăzute de planul demografic cu privire la reproducerea populației.

Măsura în care regimul a eşuat în interpretarea tendințelor relevate de datele statistice aflate la dispoziția sa s-a reflectat şi în felul în care a evitat abordarea contradicțiilor conținute în propriile politici. Naționalismul lui Ceauşescu sugerează că prevederile cu privire la implementarea Decretului 770/1966 ar fi putut permite, în mod formal sau informal, accesul diferențiat la întreruperea sarcinii, ceea ce ar fi rezultat în excepții făcute de la Decretul 770/1996, de exemplu, în cazul femeilor de etnie maghiară sau rromă. Cu toate acestea, nu există nici o dovadă că o astfel de directivă sau înțelegere tacită ar fi existat[53]. Dimpotrivă, rapoartele anuale despre întreruperile de sarcină arată că în județul Harghita, unde etnicii maghiari reprezintă majoritatea populației, numărul întreruperilor de sarcină era „mult sub medie"[54]. (În contrapondere, în Bucureşti era constant „peste medie"). Studiile asupra întreruperilor legale de sarcină din cauze medicale, prezentau şi „întreruperile de sarcină pentru cauze medicale după naționalitatea femeii", dar cu mențiunea că cele mai multe avorturi pentru cauze medicale au fost acordate femeilor de naționalitate română (spre exemplu, în 1979: avorturile legale pentru cauze medicale erau (în procente) 93,3 la români; 5,6 la maghiari, secui; şi 0,3 la țigani)[55]. Aşadar, „omul nou" nu era identificat după naționalitate, ci după măsura socializării sale în spirit socialist.

În general, una dintre realizările regimurilor socialiste a fost introducerea învățământului obligatoriu şi eradicarea analfabetismului. Regimul lui Ceauşescu a eşuat însă

---

[52] Vezi L. Păun, *Infecția cu virusul imuno-deficienței umane (HIV)*, Bucureşti, Ministerul Sănătății, 1988. Deasemenea vezi MI „secret de serviciu" document adresat „Tovarăşu[lui] şef al Securității: Pentru a nu se prolifera faptul că în RS România avem cazuri de îmbolnăviri datorate virusului holeric, în viitor nu mai raportați nimic în scris (curier sau telex), ci prin telefon, la Serviciul 5 din Direcția...", ACNSAS, fond Documentar, dosar 1606, f. 70.

[53] Nici una dintre discuțiile cu jurnalişti sau doctori de etnie maghiară din România (de la localnici până la un fost ministru al Sănătății) nu dezvăluie existența vreunei poziții oficiale sau a vreunui material scris în acest sens. Ceea ce au făcut cadrele medicale pe propria răspundere este o altă chestiune.

[54] Lucia Roznatovschi, *Aspecte ale întreruperilor de sarcină în România 1989*, Bucureşti, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară, 1990, p. 7. Acest raport nu a fost clasificat ca fiind "strict secret" sau "secret de serviciu". Numărul avorturilor „sub medie" printre etnicii maghiari din România poate fi pus pe seama mai multor motive, inclusiv pe influența mai puternică a religiei (catolice şi reformate), pe un nivel de şcolarizare mai ridicat, pe accesul la mijloace contraceptive prin diverse rețele din Ungaria şi pe interesul maghiarilor de a-şi menține prezența ca naționalitate în România. Nu există date asemănătoare pentru etnicii rromi; rata natalității la etnicii rromi este estimată ca fiind proporțional mai mare; în plus, în comunitățile de rromi avortul nu este o practică larg răspândită.

[55] Dacă ar fi existat vreo directivă care să fi permis legal întreruperea sarcinii pentru etnicii maghiari, aceasta ar fi fost înregistrarea lor ca avorturi din cauze medicale. Vezi *Aspecte privind avorturile incomplete (Studiul aprofundat pe un eşantion); Aspecte privind întreruperile de sarcină pentru cauze medicale 1979*, Bucureşti, Ministerul Sănătății, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară, 1980, pp. 27-28. Acest studiu a fost clasificat sub numele „date nepublicabile" nr. 189.

în înțelegerea binecunoscutei corelații dintre nivelul de educatie şi numărul de copii ai unei femei, corelație semnificativă sub raport statistic şi în cazul românesc. Astfel, femeile cu mai puțină şcoală sau necalificate aveau tendința de a rămâne mai des însărcinate, de a face mai des întreruperi de sarcină şi de a constitui majoritatea în statisticile mortalității materne în urma efectuării unui avort ilegal (în general, cauza principală a mortalității materne)[56]. „Emanciparea" femeilor prin politica demografică a regimului Ceauşescu a însemnat, mult prea des, emanciparea prin moartea survenită în urma complicațiilor unui avort ilegal sau prin naşterea unor copii nedoriți, dintre care mulți a căror soartă era pecetluită odată cu abandonarea lor în orfelinate.

Politica reproducerii în regimul Ceauşescu a făcut o notă distinctivă chiar şi în sfera dominației sovietice. Decretul 770/1966 contravenea strategiei sovieticilor şi a blocului răsăritean, semnalând ceea ce în Vest a fost perceput mai tîrziu ca un semn de „independență" şi „non-conformism" din partea lui Ceauşescu. Spre meritul său, Ceauşescu nu a autorizat participarea României la invazia din Cehoslovacia. În schimb, pe parcursul a 23 din cei 24 de ani de guvernare, a promovat legi şi politici care au invadat aspectele cele mai intime ale vieții private şi demnității cetățenilor României, deseori cu efecte letale. Sexualitatea şi reproducerea au devenit instrumente în procesul de creare a ,,omului nou". Din acest punct de vedere, politicile demografice pot fi considerate ca ieşite din comun chiar şi în analele crimelor comunismului. Oricât de mulți indivizi s-au opus ideologiei regimului, măsurile monstruoase luate pentru impunerea politicii pronataliste au afectat practic pe toată lumea (inclusiv pe adepții regimului), de la sugari şi copii la femei şi bărbați. Prin prisma politicii demografice, Ceauşescu şi acoliții săi identificau ca „duşmani ai regimului" sau „duşmani ai patriei" pe oricine ar fi putut avea copii dar alegea să nu o facă. Şi, după cum o demonstrează şi acest raport, o vastă şi complexă rețea de instituții de stat ce includea toate nivelele organizaționale (miliție, securitate, procuratură, ministere, direcții sanitare, dar şi directori de spitale şi şefi de secție) a luat parte activ la implementarea şi respectarea prevederilor Decretului 770/1966, în vederea promovării intereselor regimului şi a celor personale.

Dispretul față de cetățenii României, în general, şi față de femei, în particular, contrazicea flagrant presupusul „umanism profund" al lui Ceauşescu. Acest aşa-zis „umanism profund" era contrazis şi de maniera în care regimul a ignorat cantitatea considerabilă de date statistice şi studii care analizau efectele politicii sale demografice. În contextul unei penurii crescânde, incluzând insuficiența căldurii, electricității şi mâncării, a purta un copil ridica atât probleme de ordin material, de sănătate, cât şi de ordin moral. [Cele de ordin moral se refereau mai puțin la chestiunea avortului în sine şi mai mult la capacitatea de a creşte (încă) un copil.] Una dintre caracteristicile „modernizării" şi a emancipării femeilor este accesul la şi folosirea metodelor contraceptive moderne, ceea ce face ca avortul să nu reprezinte metoda principală de control a fertilității. Pentru români, „întoarcerea la Europa" este în parte marcată prin recâştigarea drepturilor reproducerii. În această privință, intrarea României în Uniunea Europeană este însoțită şi de probleme de ordin demografic similare celor înregistrate în majoritatea țărilor europene şi anume scăderea ratei natalității (sau rate ale natalității ale căror valori se află sub rata de înlocuire a populației). Politicile draconice ale regimului Ceauşescu servesc drept un exemplu elocvent de cum **nu** trebuie tratată o asemenea problemă demografică.

.

[56] Un demograf considera că problema nu era doar de a încuraja existența ,,familiilor cu mulți copii", ci că anumite categorii de femei optaseră să aibă un singur copil sau aleseseră să nu aibă copii deloc.

Situația minorităților naționale

Maghiarii

Situația minorității maghiare din România la instaurarea comunismului

În perioada instaurării comunismului în România, minoritatea maghiară reprezenta aproximativ 7,5% din populația României (în jur de 1,5 milioane de membri)[1], constituind o comunitate caracterizată prin tradiții cu rădăcini adânci în istoria Transilvaniei. În perioada dintre cele două războaie mondiale, minoritatea maghiară a reuşit să păstreze o bună parte a pozițiilor sale în cadrul statului român, atât sub aspect economic, cultural şi educațional sau asociativ, cât şi din punct de vedere al organizării politice interne, ce reflecta o firească pluralitate a unei veritabile societăți paralele.

Perspectiva prin care s-ar cuveni evaluat impactul comunismului asupra minorității maghiare din România poate fi surprinsă ținând seama de unele elemente determinante, pe care le vom aborda în cele ce urmează.

În ceea ce priveşte situația demografică, modificările de graniță şi mişcările de populație din timpul celui de-al doilea război mondial au determinat mari schimbări în poziționarea geografică şi structura socială a minorității maghiare din România. În perioada 1940-1944, aproximativ 100 000 de maghiari au părăsit Transilvania de Sud, din care doar 50% s-au stabilit pe teritoriul Transilvaniei de Nord[2]. Deportarea a 125 000 de evrei de identitate maghiară[3] de către autoritățile maghiare obediente ordinelor naziste şi numărul mare de refugiați din rândurile burgheziei, funcționarilor sau ale aristocrației din Transilvania de Nord au şubrezit semnificativ structura socială şi poziția etnodemografică a maghiarilor din România. Cu toate acestea, majoritatea oraşelor din Transilvania rămâne locuită în continuare de o populație preponderent maghiară[4].

Principalele forme de organizare economică a minorității maghiare în cadrul statului român interbelic erau cooperativele economice şi de credit, asociațiile de agricultori şi composesoratele. Centrala Federală „Alianța” a Cooperativelor Economice şi de Credit, precum şi Centrala „Furnica” au reunit cea mai mare parte a resurselor economice ale minorității maghiare, dispunând de un sistem instituțional complex: uzine de fabricare şi prelucrare, depozite, lanțuri de magazine pentru valorificarea produselor proprii şi altele. În septembrie 1945, cele două federații întruneau 1002 cooperative[5]. Asociația Agricultorilor Maghiari din Transilvania promova interesele agricultorilor şi deținea stațiuni de maşini agricole în mediul rural. În 1945, cele 1100 de filiale ale asociației aveau 80 000 de membri înregistrați[6]. Composesoratele au reprezentat o formă de proprietate colectivă asupra păşunilor şi a pădurilor, specifică tradiției istorice a secuilor. În anul 1946, circa 11% din pădurile aflate pe teritoriul României (651 000 hectare) erau în administrarea composesoratelor. În plus, în

---

[1] Estimare pentru data de 31 decembrie 1939; S. Manuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, Bucureşti, Editura Institutului Central de Statistică, 1940, p. 97.

[2] Dumitru Şandru, *Mişcări de populație în România (1940–1944)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 54-77, respectiv Á. Varga E., *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből* [*Pagini din istoria demografică a Transilvaniei*], Budapest, Püski Könyvkiadó, 1998, pp. 172-173.

[3] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 152.

[4] *Enciclopedia României*, Bucureşti, 1940, p. 150, K. R. Nyárády, *Erdély népesedéstörténete* [*Istoria demografică a Transilvaniei*], Budapest, KSH Levéltára, 2003, pp. 274-275.

[5]. Vezi la M. Z. Nagy, *Erdély gazdasági életének szövetkezeti megszervezése* [*Rolul cooperativelor în istoria economiei din Transilvania*] în „Jog- és közgazdaságtudományi értekezések”, vol. 4, 194, pp. 19-20.

[6] M. Fülöp, G. Vincze, *Revízió vagy autonómia. Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről (1945-1947)* [*Revizie sau autonomie. Documente din istoria relațiilor româno-maghiare*], Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998, pp. 302-304.

administrarea „Bunurilor Private din Ciuc”, o altă formă de proprietate comunitară, se aflau aproximativ 32 700 iugăre de pădure şi mai multe fabrici de cherestea.[7]

În toamna anului 1944, sistemul învăţământului confesional reprezenta baza educaţiei maghiare din Transilvania. Această reţea includea 1041 de unităţi de învăţământ ale celor patru confesiuni (catolice, reformate, unitariene şi evanghelice), de la nivelul şcolilor rurale până la cele gimnaziale, funcţionarea acestora fiind finanţată din fonduri bisericeşti[8].

În perioada premergătoare instaurării comunismului în România, viaţa ştiinţifică a maghiarilor din Transilvania s-a desfăşurat în cadrul a trei instituţii de vârf cu sediul la Cluj: Societatea Muzeului Ardelean, Universitatea „Ferenc József” (Franz Iosif) şi Institutul Ştiinţific Ardelean. Activitatea de organizare a cercetărilor, promovarea şi publicarea rezultatelor ştiinţifice în cărţi şi periodice era completată de administrarea unor colecţii de mare valoare, precum şi de un lanţ de biblioteci confesionale, şcolare sau ale diferitelor fundaţii culturale, deţinătoare ale unor fonduri de excepţie atât din punctul de vedere ştiinţific, cât şi din cel al patrimoniului: Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, Biblioteca Lyceum din Cluj, Biblioteca Teleki din Târgu-Mureş. Universitatea „Ferenc József” din Cluj, cu o istorie zbuciumată în spate, a dispus şi ea de o infrastructură şi dotare materială de excepţie, inclusiv clinici universitare moderne[9].

În ceea ce priveşte reprezentarea politică, majoritatea personalităţilor care au jucat un rol mai însemnat în viaţa politică interbelică a minorităţii maghiare, respectiv în perioada 1940-1944, s-au refugiat în Ungaria ori au fost arestate şi internate în lagăre de către autorităţile româneşti şi armata sovietică[10]. În Transilvania de Sud, unde sfera de activitate a comunităţii maghiare era mai restrânsă, începând cu toamna anului 1944 s-a trecut la internarea intelectualităţii şi a liderilor comunitari, în urma introducerii unor măsuri de securitate a statului[11].

În pofida pierderilor pe care minoritatea maghiară le-a suferit până în momentul preluării puterii de către comunişti, ea a rămas o comunitate naţională cu o bază economică puternică, cu tradiţii solide de autoorganizare şi cu un sistem instituţional extins care i-a permis păstrarea şi dezvoltarea identităţii lingvistice şi culturale.

Supunerea acestei comunităţi s-a dovedit ulterior o veritabilă provocare pentru comunişti. Dificultăţile de care autorităţile regimului s-au lovit în această privinţă pe întreg parcursul istoriei comunismului din România au fost folosite cu abilitate pentru susţinerea unui climat de suspiciune generalizată faţă de membrii minorităţii maghiare şi, în strânsă legătură cu aceasta, pentru justificarea unor structuri de urmărire şi de intimidarea a persoanelor ce reprezentau un potenţial pericol la adresa stabilităţii regimului.

Periodizarea comunismului românesc din perspectiva impactului asupra minorităţii maghiare

Orientarea comunităţii maghiare spre mişcările de stânga se produce de la sfârşitul anului 1944, în esenţă ca urmare a două evoluţii concurente şi complementare. Prima este abilitatea diplomaţiei sovietice care în perioada 14 noiembrie 1944-13 martie 1945 le-a încredinţat comuniştilor din România misiunea de a reprezenta cu succes cea mai sensibilă

---

[7] Arhivele Naţionale Harghita, fond 78, dosar nr. 223, ff. 101-103.

[8] E. Barabás, *A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918*–1940 [*Situaţia învăţământului maghiar din România*], în „Kisebbségi Körlevél”, 1943, pp. 271-286, şi pp. 351-363.

[9] V. Karady, L. Nastasă, *The Medical Faculty of the University of Kolozsvár/Cluj and its students (1872–1918),* Budapest–Cluj, CEU–CRDE, 2004; Mihály Zoltán, Nagy, Gábor, *op. cit*, pp. 218-222.

[10] M. Z. Nagy, G. Vincze, *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944 szeptember – 1945 március)* [*Autonomişti şi centralişti. Transilvania de Nord între cele două intrări ale armatei române*], Cluj-Miercurea-Ciuc, EME–Pro-Print, 2004, p. 64.

[11] ANIC, fond 1474, dosar nr. 159/1944, f. 310; ibidem, dosar nr. 113/1944, f. 203; ibidem, dosar nr. 149/1944, f. 9.

componentă a interesului național de la aceea vreme, revenirea sub administrație română a Transilvaniei de Nord. Scopul era creşterea popularității partidului nu numai printre români, dar şi în rândurile populației maghiare din Transilvania, care considerase politica națională a României interbelice un eşec cu grave consecințe asupra şanselor de supraviețuire a comunității maghiare.

De subliniat abilitatea cu care PCR a pus în mişcare, în contextul incertitudinii privind viitorul Ardealului de Nord, o serie de strategii care au urmărit marginalizarea tendințelor naționaliste româneşti şi discreditarea partidelor istorice care puteau fi făcute răspunzătoare pentru excesele naționaliste. Prin aceste manevre, PCR, în strânsă colaborare cu Moscova, a reuşit să obțină adeziunea liderilor maghiari de stânga şi aducerea sub controlul PCR a Uniunii Populare Maghiare (UPM), principala organizație politică a minorității maghiare ce a luat ființă în octombrie 1944 prin schimbarea denumirii organizației MADOSZ (organizația muncitorilor maghiari din perioada interbelică) în UPM, noua formațiune păstrându-şi orientarea ideologică şi loialitatea față de PCR. Continuitatea dintre cele două organizații a fost evidentă şi în ceea ce priveşte componența conducerii la vârf a UPM.

A doua componentă cauzală a cotiturii de stânga în viața politică a minorității maghiare era opțiunea politică a unor lideri maghiari din Transilvania care au acceptat colaborarea cu comuniştii români ca singura alternativă de normalizare a situației minorității maghiare într-o țară ce urma să intre în sfera de interes a Uniunii Sovietice. Prin preluarea de către UPM a tradițiilor de stânga din perioada interbelică şi prin izolarea acelor personalități care au fost compromise politic sau care doreau să imprime organizației un alt curs, s-a reuşit, în lipsa altei soluții, deplasarea spre stânga a unei mase considerabile a populației maghiare din Transilvania.

Din perspectiva minorității maghiare, periodizarea regimului comunist din România este dictată de principalele momente de cotitură în politica PCR (PMR) față de problema națională: reconsiderarea priorităților după semnarea, la 10 februarie 1947, a tratatului de pace de la Paris, revoluția maghiară din 1956, moartea lui Gheorghiu-Dej, sfârşitul perioadei de concesii în politica lui Ceauşescu față de minorități şi începutul, din 1972, a naționalismului comunist.

Perioada de tranziție 1945–1948. Deşi în viața internă a minorității maghiare comunismul se instaurează, deja din toamna anului 1944, prima perioadă în România debutează cu preluarea, la 6 martie 1945, a puterii de către guvernul lui Petru Groza şi se termină odată cu apariția, la 22 mai 1947, în cotidianul de limba maghiară „Igazság” de la Cluj, a articolului *Calea maghiarimii din România* semnat de Vasile Luca, membru în Biroul Politic al PCR, responsabil cu „problema maghiară”.

Caracteristica principală a acestei prime perioade este o politică populistă şi duplicitară ce avea drept scop dobândirea pârghiilor de putere cu susținerea populației maghiare. Politica față de minorități este profund marcată de pregătirile pentru Conferința de Pace de la Paris. După experiența eşecului perioadei interbelice, când politica statului român față de minorități nu a putut stăvili revizionismul maghiar[12], forțele de stânga au încercat, cum am văzut mai sus, oferirea unei alternative viabile prin integrarea comunității maghiare cu ajutorul unei organizații politice puternice ce îşi aroga dreptul de a fi unicul reprezentant al întregii minorități maghiare (UPM).

Strânsele legături ale UPM cu PCR au permis elaborarea unui document programatic privind principiile care să stea la baza colaborării între UPM şi Uniunea Partidelor Democratice de Stânga, document ce a fost prezentat în şedința Consiliului de Miniştri organizată la Cluj, la 13 martie 1945. Printre principiile incluse în document reținem asigurarea reprezentării în guvern, încredințarea guvernării zonelor în care populația maghiară depăşeşte 50% reprezentanților acestei etnii, recunoaşterea limbii maghiare ca limbă oficială

[12] Ibidem, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri - Serviciul Special de Informații, dosar nr. 57/1946, ff. 1-5.

în Ardeal, învățământ public în limba maghiară de la nivelul primar la cel universitar, egalitatea în drepturi a Bisericilor maghiare cu Biserica Ortodoxă Română, păstrarea instituțiilor culturale maghiare şi subvenționarea lor de către stat, libertatea de a utiliza fără restricții însemnele naționale[13]. Pe de altă parte, UPM, ca reprezentant al populației maghiare din Transilvania, a fost constrânsă să-şi facă publică poziția în privința integrității teritoriale a României: conferința reprezentaților UPM organizată în noiembrie 1945, la Târgu-Mureş, a adoptat o declarație ce preciza că rezolvarea problemei naționale din Transilvania nu include şi chestiunea granițelor, ci ține de întărirea democrației, de realizarea egalității în drepturi a naționalităților. Deşi această declarație a anulat în cea mai mare parte principiile amintite anterior, baza colaborării dintre forțele de stânga româneşti şi cele care şi-au asumat rolul de reprezentare a minorității maghiare a rămas în esență identică: UPM sprijină instaurarea democrației populare, iar PCR acceptă ca minoritatea maghiară să fie integrată în statul român nu ca indivizi, ci ca o comunitate reprezentată de UPM.

Implicarea armatei sovietice în problema Transilvaniei de Nord a impus o soluție şi în controversata problemă a Universității de la Cluj, determinând promulgarea, la 29 mai 1945, a două Decrete Regale care consfințeau funcționarea a două universități distincte, una de limba română, cealaltă de limba maghiară[14]. Ulterior, acestea vor deveni cunoscute sub denumirile de Universitatea Babeş şi Universitatea Bolyai. Cum continuitatea juridică între Universitatea Bolyai şi Universitatea Maghiară din Cluj (rebotezată astfel în septembrie 1944) nu a fost recunoscută, infrastructura acesteia din urmă a fost preluată în cea mai mare parte de Universitatea Babeş.

După semnarea tratatului de pace, semnele schimbării de priorități nu au întârziat să apară. La doar trei luni după tratat, articolul amintit al lui Vasile Luca a chemat la epurări în rândurile conducerii UPM, marcând începutul unei etape în care personalitățile de vârf ale UPM-ului, artizanii politicii de colaborare cu forțele de stânga, au ajuns în atenția organelor de anchetă sub acuzația de „manifestări şovine" sau „uneltiri împotriva intereselor românilor şi în interesul revizionismului unguresc", fiind arestate în mai multe valuri în perioada 1949-1958[15]. Printr-o decizie a MAI emisă la 15 mai 1947 a început campania de românizare a marilor oraşe din Transilvania[16], iar în vara aceluiaşi an s-a trecut la desființarea instituțiilor comunitare care au asigurat o autonomie economică relativă față de statul român. Începând cu anii 1947-1948, circulația spre Ungaria a devenit aproape imposibilă, între cele două țări „vecine şi prietene" instalându-se o veritabilă cortină de fier.

Perioada integrării de tip stalinist 1948-1956. Perioada începe cu Rezoluția din 12 decembrie 1948 a PMR privind problema națională şi se încheie cu Revoluția Maghiară din 1956. Din perspectiva impactului asupra minorității maghiare, acest interval se caracterizează prin abandonarea politicii promovate de guvernele lui Groza, favorabile minorității maghiare, şi mutarea accentului de la chestiunea națională la problema „luptei de clasă". Devenind un document programatic pentru următorii ani, Rezoluția PMR a pus bazele noii politici privind chestiunea maghiară. Documentul a denunțat „vina colectivă" a minorităților şi a precizat că

---

[13] Arhiva Societății Muzeului Ardelean, fond Demeter János, nepaginat; Lucian Nastasă, (coord.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare: Maghiarii din România (1945-1955)*, CRDE, Cluj, 2002. pp. 62-65.

[14] Decret Regal nr. 406/1945 privind reîntoarcerea pe teritoriul Transilvaniei de Nord a Universității „Regele Ferdinand I" şi a altor instituții de învățământ româneşti, respectiv Decret Regal nr. 407/1945 privind înființarea Universității Maghiare din Cluj, Decrete promulgate pe baza hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 817/1945, publicate în „Monitorul Oficial", nr. 119 din 29 mai 1945, pp. 4423-4424.

[15] Vasile Luca însuşi, după ce aduce o contribuție importantă la anihilarea „duşmanilor de clasă", cade victimă acestui val de epurări, fiind acuzat în 1952 de subminarea economiei naționale şi de legături cu fosta Siguranță.

[16] Deciziunea MAI nr. 3278 privind centrele aglomerate supuse măsurilor restrictive, „Monitorul Oficial" nr. 196, 15 mai 1947, pp. 3800-3802.

problema naționalităților conlocuitoare trebuie să fie subordonată în toate cazurile sarcinilor prioritare ale proletariatului[17].

Modelul stalinist al politicii față de naționalități a fost preluat treptat prin înființarea Regiunii Autonome Maghiare (RAM) în 1952 şi desființarea UPM în 1953. Odată cu dispariția UPM ca o „curea de transmisie", integrarea minorității maghiare urmează să fie concepută nu pe baze comunitare, ci pe criterii de clasă.

Această perioadă marchează totodată, în urma valurilor de naționalizare, şubrezirea în continuare a comunității maghiare, atât din punct de vedere economic, şi nu mai puțin social şi cultural, bunurile comunitare trecându-se treptat în patrimoniul statului. Pe baza unei dispoziții din 1948, privind persoanele juridice fără scop lucrativ, Comisia de control şi supraveghere de pe lângă Ministerul Justiției a trecut la dizolvarea asociațiilor culturale şi economice ale minoritarilor, averile acestora fiind preluate de stat. La baza campaniei lansate împotriva sectorului asociativ a stat acuzația că acesta adăposteşte „mişcarea maghiară de rezistență". Lupta împotriva „duşmanilor de clasă", purtată cu intransigență fără a se ține cont de apartenența națională, a avut consecințe grave şi asupra situației intelectualității maghiare.

Perioada instaurării controlului total asupra societății 1957-1965. Această etapă a comunismului din România debutează cu represaliile de după 1956 şi se termină cu moartea lui Gheorghiu-Dej, la 19 martie 1965.

Diferitele forme de manifestare a simpatiei cu ideile Revoluției Maghiare au declanşat un val de represalii fără precedent. Conducerea PMR a interpretat aceste manifestări nu ca forme de protest anticomunist sau antisovietic, cum ar fi fost firesc, ci ca „manifestări naționaliste şi duşmănoase" la adresa statului român. În viziunea partidului, valul de simpatie față de revoluția maghiară fusese generat de politica necorespunzătoare față de naționalități. Faptul că protestatarii au fost în mod preponderent tineri a condus la concluzia că existența unor instituții de învățământ cu predare în limbile minorităților a fost o gravă eroare, acestea devenind „focare ale naționalismului maghiar" şi ale „separatismului".

Aceleaşi evenimente au oferit un bun prilej pentru activizarea serviciilor de urmărire ale Securității. Extinderea rețelelor de informatori a vizat în mod special două categorii sociale: clerul şi corpul didactic, reprezentanții acestora fiind suspectați că agită tineretul împotriva conviețuirii cu poporul român.

Perioada relaxării şi a aparentei liberalizări 1966-1971. După moartea lui Gheorghiu-Dej şi alegerea lui Nicolae Ceauşescu în funcția de prim-secretar al CC al PCR urmează o perioadă caracterizată printr-o politică de relaxare generală, care a adus o relativă liberalizare inclusiv a politicii partidului față de minorități.

Cu toată aparența de liberalizare, politica PCR față de minoritatea maghiară rămâne profund duplicitară. În cuvântarea sa ținută la Congresul al IX-lea al PCR, organizat în perioada 19-24 iulie 1965, Ceauşescu pomeneşte de „problema națională" ca o chestiune „rezolvată în mod definitiv". În pofida acestei declarații, perioada se caracterizează printr-o serie de măsuri contradictorii: noua Constituție adoptată în august 1965 reintroduce termenul de „naționalitate conlocuitoare" şi se reînființează o comisie a Secretariatului CC, mandatată cu gestionarea problemelor minorităților naționale, ce fusese desființată în 1959; în 1967 se desființează Regiunea Autonomă Maghiară, şi se trece la o reorganizare administrativ-teritorială ce nu ține cont de opțiunile minorității maghiare; în iunie 1968 Ceauşescu refuză să accepte nevoia adoptării unui nou „statut" al minorității maghiare, precum şi unele concesii în privința învățământului în limba maghiară, dar la şedința din octombrie a CC al PCR pledează pentru extinderea drepturilor lingvistice ale minorităților în educație şi în mai multe domenii ale vieții culturale; în cadrul aceleiaşi întruniri se decide înființarea Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară din România; în 1970 sunt înființate unele organe mass-

[17] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 230/1949, ff. 1-12.

media de mare impact asupra vieții culturale a minorității maghiare, precum Editura Kriterion, redacția maghiară a TVR, săptămânalul cultural *A Hét*.

În paralel cu aceste evoluții, se declanşează o abilă politică de românizare a zonelor locuite în mod preponderent de maghiari, prin continuarea procesului de industrializare început cu un deceniu în urmă, care capătă forme concrete în noul context creat de directiva trasată de cel de al X-lea Congres al PCR (6-12 august 1969), privind crearea „unei societăți multilateral dezvoltate", omogenă în esență, şi superioară societății capitaliste din toate punctele de vedere.

Perioada naționalismul comunist 1972-1989. După apariția în 1971 a „Tezelor din iulie", inspirate din impresiile vizitei lui Ceauşescu în China şi Coreea de Nord, urmează o perioadă de restalinizare radicală şi un cult al personalității fără precedent, ceea ce a avut consecințe dramatice şi asupra minorității maghiare.

Programul naționalismului comunist promovat cu intransigență de Ceauşescu a urmărit fără disimulare crearea unui stat omogen din punct de vedere etnic, printr-o politică de asimilare forțată, pe de o parte, şi printr-un acord tacit, pe de altă parte, privind înlesnirea emigrării în Ungaria, în cazurile de „reunificare a familiei". Desființarea treptată a ce a mai rămas din rețeaua de învățământ cu predare în limba maghiară, blocarea sau limitarea accesului maghiarilor la anumite profesii, omogenizarea etnică a oraşelor cu specific maghiar din Transilvania, planul de sistematizare a localităților au fost elemente importante ale acestui program. În partid, armată şi Securitate procentul minoritarilor maghiari s-a redus drastic, limitându-se la câteva cadre de încredere ale lui Ceauşescu.

În paralel cu aceste demersuri, s-a urmărit curățirea spațiului public de tot ce ținea de minorități. Începând cu 1985, noțiunea de „naționalitate conlocuitoare" a dispărut treptat din discursul public, locul acesteia fiind preluat de termenul „muncitori români de origine maghiară". Până şi denumirea Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară a fost schimbată în Consiliul Oamenilor Muncii Români de Naționalitate Maghiară. În 1984 au fost oprite emisiunile în limbile minorităților ale redacțiilor teritoriale TVR, din colecțiile muzeelor au fost retrase materialele referitoare la istoria naționalităților, iar începând cu 1988 denumirile localităților nu puteau să apară decât în limba română în presa şi toate publicațiile minorităților naționale. Pe fondul deteriorării situației economice şi a scăderii nivelului de trai, propaganda antimaghiară a devenit din ce în ce mai agresivă.

La accelerarea acestui proces membrii comunității maghiare au reacționat cu organizarea unor mişcări de disidență şi emigrarea în masă, în forme clandestine sau legale, în Ungaria sau în Occident. Sunt cunoscute cazuri în care represaliile Securității i-au împins pe unii membri ai comunității la sinucidere.

Evaluarea impactului pe care regimul politic al comunismului l-a avut asupra minorității maghiare

Analiza de impact care urmează va avea trei nivele: evaluarea impactului pe care relațiile interstatale asupra situației minorității maghiare, evaluarea rolului jucat de principalele structuri organizatorice şi, în fine, evaluarea impactului politicilor sectoriale ale partidului-stat în influențarea situației populației maghiare din România.

Impactul relațiilor interstatale: rolul Uniunii Sovietice şi al evoluției relațiilor dintre RPR/RSR şi RPU/RSU. După cel de al doilea război mondial, dinamica relațiilor interstatale dintre Ungaria şi România a fost marcată de procesul de satelizare dictat de URSS, pe de o parte, şi de profunda suspiciune față de declarațiile guvernului maghiar, pe de altă parte. După semnarea Tratatului de Pace de la Paris, chiar dacă de partea română a persistat o suspiciune aproape continuă față de presupusele tendințe revizioniste ale guvernului maghiar, Ungaria nu a avut nici puterea, nici voința, nici ocazia să pună vreodată în discuție apartenența

Transilvaniei[18]. La 24 ianuarie 1948 a fost semnat, în cadrul sistemului de alianțe impus de Moscova, Tratatul de Prietenie şi Asistență Mutuală dintre cele două țări. Deşi Ungaria şi România au devenit țări aliate, pe parcursul deceniilor patru şi cinci lipsa profundă de încredere a persistat.

Pe fondul apropierii dintre cele două partide, survenită după revoluția maghiară din 1956, conducerea Partidului Muncitoresc Ungar (PMU) a simțit nevoia să declare oficial că Ungaria nu are pretenții teritoriale față de România[19].

Până la sfârşitul anilor 1960, natura legăturilor dintre cele două partide a rămas în sfera de influență a Uniunii Sovietice, care nu a permis escaladarea diferendului româno-maghiar. După experiența neconcludentă a întâlnirilor bilaterale din 1958 şi 1959, Ungaria a încercat să utilizeze canalul sovietic pentru a influența deciziile româneşti în problema minorităților. Asistând neputincioasă la schimbarea de atitudine a PMR față de problema maghiară, evidențiată mai ales prin unificarea Universităților Babeş şi Bolyai, conducerea PMU a cerut, cu ocazia contactelor la nivel înalt cu PCUS, medierea sovietică în problema minorității maghiare din România[20].

Deşi cele două țări erau membre în acelaşi bloc al țărilor socialiste, între cele două conduceri de partid au avut loc puține întâlniri bilaterale (1966, 1972, 1977, 1988). În cadrul acestor întâlniri, problema minorității maghiare a fost abordată de regulă cu multă discreție de partea maghiară; cu toate acestea, atmosfera întâlnirilor a fost de multe ori tensionată. Problemele aduse în discuție de partea maghiară s-au referit la lărgirea legăturilor bilaterale, uşurarea trecerii de frontieră, dezvoltarea schimburilor turistice, economice şi cele culturale. Partea română trata cu suspiciune schimburile de cărți şi alte produse culturale, suspectându-le de „tendințe revizioniste".

Începând din 1985, legăturile bilaterale au fost serios afectate de agravarea politicii PCR față de minoritatea maghiară. Măsurile restrictive şi valul de emigranți[21] din România au determinat conducerea PMU să introducă problema din nou pe agenda discuțiilor bilaterale. După ce, cu ocazia întâlnirii la nivel înalt din 1988, Ceauşescu a respins toate cererile, guvernul maghiar a fost nevoit să protesteze pe căi diplomatice față de încălcarea Acordului de la Helsinki. În pofida acestor eforturi, în ansamblu se poate concluziona ca relațiile între cele două state vecine au avut un impact mai degrabă negativ asupra evoluției situației populației maghiare din România.

Impactul principalelor structuri instituționale. În perioada comunistă integrarea politică a maghiarilor în structura statului român s-a realizat prin diferite instituții şi organizații. Într-o primă fază, în perioada 1945-1948, acest rol a fost asumat de UPM, care avea două obiective majore: integrarea comunității maghiare şi reprezentarea intereselor specifice ale acesteia pe scena politică din România. În cadrul sistemului politic românesc, UPM s-a autodefinit ca organizație de masă şi s-a supus, după cum am văzut, politicii PCR. Deşi această aliniere politică nu a fost opțiunea maselor maghiare, acestea au sperat că prin UPM comunitatea maghiară va reuşi să-şi continue tradițiile de autodeterminarea internă. Asumarea explicită a acestui obiectiv a constituit principala forță de atracție a UPM, care în

---

[18] M. Fülöp, P. Sipos, *Magyarország külpolitikája a XX. században* [*Politica externă a Ungariei în secolul XX*], Budapest, Aula könyvkiadó, 1998.

[19] ANIC, fond CC al PCR - Secția Relații Externe, dosar nr. 53/1958, ff. 2-161.

[20] Rapoartele ambasadei sovietice de la Budapesta despre relațiile româno-maghiare din 1958 şi 1961; Arhiv Vniesniei Politiiki Rossiiskoi Federații f. 077. op. 39. 203. 45., publicat de Baráth Magdolna, *Két szovjet diplomáciai irat a magyar-román kapcsolatokról. A magyar-román viszony – szovjet szemmel, 1954-1964* [*Două documente ale diplomației sovietice despre relațiile româno-maghiare. Relația româno-maghiară – din perspectivă sovietică*], în „Múltunk", nr. 4, 2003, pp. 218-224.

[21] În perioada 1986-1989 numărul emigranților maghiari în Ungaria s-a ridicat la 29 816. Despre numărul celor respinşi sau prinşi în timpul trecerii ilegale a frontierei nu avem date exacte, arhiva unităților de grăniceri ne putând fi cercetată până în momentul de față.

scurt timp a devenit organizația cu cea mai mare bază de masă, în mai 1945 numărând deja 387753 membri.

Până la urmă însă, UPM nu a avut succes în misiunea asumată, de promovare a intereselor: raporturile de forță i-au permis să promoveze doar acele interese maghiare, care erau în concordanță cu politica PCR[22]. În perioada 1948-1950, când sprijinul populației maghiare pentru consolidarea puterii nu mai era necesar, UPM s-a transformat treptat dintr-un partid apărător al intereselor într-o simplă „curea de transmisie" a instrucțiunilor PMR. În anul 1953 UPM s-a „autodizolvat" la ordinele PMR[23].

Prezența maghiarilor în structurile PCR a avut o tradiție solidă încă din perioada interbelică, procentajul acestora ajungând în 1933 la aproximativ 25%. În iulie 1945, din totalul membrilor de partid 19,2% erau maghiari[24]. Deși pe parcursul perioadei 1946-1947 acest procentaj a scăzut la 14-15%, comunitatea maghiară a rămas suprareprezentată atât în privința numărului total al membrilor de partid, cât şi în nomenclatura regională şi municipală din centrele ardelene cu o populație maghiară semnificativă. O primă reechilibrare s-a produs în urma epurărilor din perioada 1948-1952, schimbările cele mai profunde urmând să aibă loc în anii 1957-1958[25].

Cauzele prezenței maghiarilor într-un procentaj atât de ridicat în structurile PCR sunt multiple: pot fi amintite în acest sens abuzurile administrației române din toamna anului 1944 în Transilvania de Nord; acțiunile gărzilor maniste; promisiunile doctrinei marxist-leniniste în chestiunea națională; procentajul ridicat al maghiarilor în rândul populației urbane şi muncitoreşti.

În legătură cu această suprareprezentare a minorității maghiare, alături de cea evreiască, în structurile de partid, s-a vehiculat mult afirmația că cei care au adus comunismul în România au fost în principal evreii şi maghiarii. O analiză mai atentă a realităților din acea vreme dovedeşte însă că această afirmație nu se verifică din punct de vedere empiric. Membri ai comunității maghiare şi evreieşti au fost, într-adevăr, pentru motivele precizate sumar în cele de mai înainte, aliați importanți ai comuniştilor români. Ei nu pot fi considerați însă elementele principale ale instaurării comunismului cel puțin din două motive: nu au deținut efectiv vreo pârghie de putere în partidul comunist şi au fost priviți tot timpul, în special maghiarii, cu suspiciune de liderii de partid români[26].

Urmărind aparent o nouă abordare a problemei naționale, conducerea PCR a creat în 1968 o nouă organizație de integrare şi de mobilizare a naționalităților conlocuitoare, Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară (respectiv Germană). Din comitetul central al Consiliului făceau parte toți intelectualii maghiari (şi germani) reprezentativi din România. Înființarea acestor consilii a creat aparența că partidul va lua în considerare punctele de vedere ale minorităților. După o perioadă relativ scurtă s-a dovedit însă că rolul Consiliului este doar consultativ, neavând dreptul nici măcar la convocarea plenarei. În perioada 1969-1980 activitatea Consiliului nu a avut nici un impact asupra politicii PCR față de minoritatea maghiară, iar în anii 1980 rolul său s-a redus la propagarea politicii partidului în toate domeniile vieții sociale, culturale şi economice .[27]

---

[22] Este ilustrativ în acest sens autocritica liderului UPM, Kurkó Gyárfás; ANIC, fond CC PCR - Cancelarie, dosar nr. 295/1945, ff. 2-3.

[23] Lucian Nastasă (coord.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*, CRDE, Cluj, 2002, pp. 730-736.

[24] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie dosar nr. 40/1945, f. 3.

[25] Mioara Anton, *1948-1950. Anatomia puterii. Fideli şi indezirabili în PMR*, în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană", vol. 1, 2002, p. 151; ANIC, fond CC PCR - Cancelarie, dosar nr. 9/1958, f. 14.

[26] L. Nastasă, *Studiu introductiv*, în *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare: Maghiarii din România (1956–1968)*, CRDE, Cluj, 2003. pp. 18-22.

[27] ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 13/1984, ff. 1-50; ibidem, dosar nr. 26/1984, ff. 12-14.

Evoluția compoziției etnice a personalului din cadrul principalului organ de represiune al perioadei comuniste, Direcția Generală a Securității Poporului/Statului, reflectă şi ea la început o politică de integrare a minorităților. Cadrele maghiare au fost recrutate din aparatul de partid, în primul rând din Secția Organizatorică şi din Secția Cadre. Deşi pe plan național elementul maghiar nu a fost niciodată suprareprezentat (în 1950, din totalul personalului angajat doar 247 ofițeri, adică 6,2% erau maghiari; numărul lor înregistrează o creşterea uşoară până la 7,7% în 1956 şi o scăderea progresivă după 1958[28]), la începutul anilor 1950 proporția maghiarilor şi a evreilor vorbitori de limba maghiară în Securitate a fost semnificativă. Potrivit unei statistici secrete a MAI, în 1958, aproximativ 70% din ofițerii activi încadrați în Direcția Regiunii Autonome Maghiare erau de etnie maghiară[29]. La începutul anilor 1960, cea mai mare parte a ofițerilor şi subofițerilor de origine maghiară au fost trecuți în rezervă sau îndepărtați.

Se poate constata în concluzie că încercările de integrare politică a comunității maghiare în structurile statului român dominat de ideologia comunistă au eşuat.

Impactul politicilor sectoriale ale statului/partidului communist

Deşi consecințele nefaste ale comunismului i-au lovit în mod egal pe toți cetățenii României, fără deosebire de naționalitate, există unele domenii în care impactul politicilor întreprinse de autoritățile comuniste i-au afectat în mod deosebit pe membrii minorității maghiare, punând în pericol bazele existenței comunitare, menținerea tradițiilor, a identității lingvistice şi culturale ale acesteia. Aceste domenii privesc: baza economică a existenței comunitare, învățământul în limba maghiară, viața culturală, cultele minoritare, structura socială a comunității şi organizarea administrativ-teritorială a regiunilor locuite în mod preponderent de maghiari.

Impactul comunismului asupra situației economice a minorității maghiare. În perioada instalării şi consolidării comunismului în România situația economică a minorității maghiare a fost afectată de legea CASBI (Casa de Administrare şi Supraveghere a Bunurilor Inamice), de reforma agrară din 1945, de procesul de naționalizare din 1948 şi de trecerea cooperativelor sub administrația de stat. Deşi aceste măsuri nu vizau în mod direct minoritățile, prin formularea criteriilor şi a regulilor de aplicare şi prin punerea în practică a acestora, membrii comunităților minoritare au avut pierderi economice cu consecințe mai grave decât cele care s-au răsfrânt asupra populației majoritare.

Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944 prevedea atât blocarea averilor statelor inamice, cât şi a bunurilor cetățenilor acestora aflate pe teritoriul României[30]. În termenul de „inamici prezumați” intrau cetățenii români care înainte sau după data semnării convenției s-au refugiat în Germania şi Ungaria. Identificarea „inamicilor prezumați” cădea în sarcina organelor locale ale CASBI, care interpretau această categorie după bunul lor plac. În practică, marea majoritate a persoanelor identificate erau fie maghiari, fie germani, bunurile acestora (case, pământuri, întreprinderi etc) intrând sub jurisdicția CASBI[31]. O situație a bunurilor inamice rurale arată că cele mai multe erau în județele cu populație minoritară numeroasă: Timiş-Torontal, Trei Scaune, Mureş[32].

Situații asemănătoare s-au înregistrat şi la reforma agrară. Cei vizați de expropriere erau „moşierii” cu pământ de peste 50 de hectare, dar legea a definit categorii adiționale de

[28] Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948-1965*, Iaşi, Editura Polirom, 2001, p. 114.
[29] ACNSAS, fond Documentar, dosar 81, vol. 1, ff. 39-41; tabel cu ofițeri care țin legătura cu rețeaua informativă la data de 5 februarie 1958.
[30] Florian Banu, *Asalt asupra economiei României*, Bucureşti, Editura Nemira, 2004.
[31] L. Nastasă (coord.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955,. ed. cit.* p. 140.
[32] F. Banu, *op. cit.*, p. 83.

expropriați, cum ar fi „absenteiştii”, „colaboraționiştii” sau „refugiații”. Definirea acestor categorii a fost imprecisă, iar în practică ele au fost aplicate numai în cazul cetățenilor români de naționalitate maghiară sau germană, pe baza unor simple declarații[33]. În multe localități cu populație mixtă, comisiile locale de împroprietărire, formate din membri români, au expropriat bunurile locuitorilor maghiari folosindu-se de aceste prevederi ale regulamentului de aplicare a reformei agrare[34]. În Comitetul Central de Reformă Agrară numai în mai 1946 a fost numit un reprezentant maghiar, cu drept de participare doar la acele şedințe care vizau şi minoritatea maghiară, însă votul acestuia avea numai o valoare consultativă[35].

Nu avem date suficiente despre exproprierile şi împroprietăririle făcute în dauna şi în avantajul minorității maghiare. Într-o situație din 1946 a Ministerului Agriculturii se arată că în județul Cluj, din totalul suprafeței de pământ expropriat, 87% se afla în proprietate etnicilor maghiari, în timp ce dintre împroprietăriți numai 35% erau maghiari. O situație similară s-a înregistrat şi în județul Mureş (72%, respectiv 36%)[36].

Asaltul statutului împotriva cooperativelor aflate în proprietatea comunității maghiare a început în toamna anului 1944, prin trecerea bunurilor unor cooperative sub regim CASBI, pentru faptul că statul maghiar le-a acordat sprijin financiar. Consecințe grave a avut şi hotărârea adoptată la congresul cooperativelor din 1945, ținut la Bucureşti, care a interzis cooperativele organizate pe principii etnice. În aceste condiții, în iulie 1947, cooperativele maghiare s-au unit cu centrul național al cooperativelor, INCOOP[37]. Trecerea finală a cooperativelor sub administrația de stat a avut loc la 19-21 martie 1950, în cadrul unui congres organizat la Bucureşti, prin înființarea CENTROCOOP-ului care a preluat toate cooperativele din țară.

În ceea ce priveşte composesoratele, conducerea UPM a preluat treptat controlul acestora, nutrind speranțe că, fiind o formă de proprietate colectivă, nu vor intra sub incidența legii de naționalizare. În cursul anului 1948 fondul silvic al composesoratelor a fost preluat de stat, iar acestea au fost desfințate.

Impactul comunismului asupra învățământului minoritar maghiar. Asemenea impactului pe care comunismul l-a avut asupra situației economice a minorității maghiare, şi în privința învățământului minoritar se pot distinge două categorii de consecințe. Se poate vorbi, pe de o parte, de măsuri ce, deşi au afectat întreaga populație, aveau repercusiuni mai grave asupra minorității maghiare, şi au existat demersuri, pe de altă parte, care au vizat în mod direct învățământul în limba maghiară, urmărind restrângerea sau chiar lichidarea treptată a acestuia. Astfel, în timp ce măsurile reformei învățământului din 1948 au afectat toate confesiunile din România, consecințele acesteia pentru populația maghiară a însemnat desființarea unei întregi rețele educaționale bazată pe unitățile şcolare confesionale: în urma aplicării reformei au fost naționalizate 468 unități şcolare catolice, 531 reformate, 34 unitariene, 8 evanghelice, averile acestora fiind trecute în patrimoniul de stat[38].

Începând din a doua jumătate a anilor 1950, se poate vorbi de un proces sistematic de restrângere a sferei de activități a învățământului în limba maghiară. În iulie 1956, pe baza unei decizii a CC al PMR, s-a trecut la comasarea şcolilor române şi maghiare şi la înființarea unor secții cu predare în limba română în cadrul unităților şcolare maghiare de nivel

---

[33] *Regulamentul pentru aplicarea reformei agrare*, punctul 3, alineatul al şaselea.
[34] *A Romániai Magyar Népi Szövetség összefoglaló jelentése az 1945. évi román földreformról* (Raportul UPM despre reforma agrară din 1945); MOL (Arhivele Naționale ale Ungariei) XIX-J-1-j-Románia-16/b sz. n.-1945-66. II. 1475.
[35] ANIC, fond CC al PCR - Secția Agrară, dosar nr. 5/1946, ff. 2-4.
[36] Ibidem, dosar nr. 2/1946, f. 1.
[37] *Szövetkezeti Értesítő* [*Buletin informativ pentru cooperative*], iulie, 1947, pp. 319-339.
[38] G. Vincze, *Illúziók és csalódások* [*Iluzii şi decepții*], Miercurea-Ciuc, Status, 1999, p. 196.

elementar, liceal şi universitar[39]. Această măsură atrăgea după sine reorganizarea administrației şcolii, numirea unui director de naționalitate română, iar după o perioadă de tranziție caracterizată printr-un bilingvism provizoriu, se renunța treptat la folosirea limbii maghiare în redactarea documentelor şi la şedințele consiliilor profesorale. Drept consecință a acestor măsuri, numărul elevilor în învățământul preuniversitar de limbă maghiară se reduce constant, mai ales după 1965[40].

O altă problemă a învățământului din această perioadă era inexistența învățământului profesional în limba minorităților, prevederi referitoare la organizarea acestuia fiind omise în toate legile privind organizarea învățământului tehnic (1955, 1966, 1968). Deşi la începutul anilor 1970 se înființează câteva clase profesionale, acestea urmează să fie desființate sau transformate în clase cu predare în limba română doar câțiva ani mai târziu.

Aceleaşi tendințe se pot observa şi la nivelul învățământului universitar. Din 1955 nu se mai fac şcolarizări la secția maghiară a Institutului Agronomic din Cluj, iar în 1959 se suspendă predarea tuturor disciplinelor în limba maghiară. În 1962 se înființează secția română în cadrul Institutului Medico-Farmaceutic de la Târgu-Mureş, iar în 1976 se organizează secția română şi la Institutul de Teatru „Szentgyörgyi István" din aceeaşi localitate. Începând cu anul universitar 1985-1986, la Conservatorul „Gh. Dima" şi la Institutul de Arte Plastice „Ion Andreescu" din Cluj se sistează predarea disciplinelor în limba maghiară, secțiile maghiare din cadrul acestor instituții fiind desființate.

Un capitol special al procesului de încorsetare a învățământului universitar de limba maghiară, cu puternice reverberații până azi în memoria colectivă a minorității maghiare, îl constituie desființarea Universității Bolyai, prin unificare cu Universitatea Babeş, în cadrul unei adunări solemne a cadrelor didactice de la cele două universități, organizată la 26 iunie 1959. Proiectul unificării s-a încadrat în strategia de asimilare a unităților de învățământ de limba maghiară în instituții româneşti, motivată de nevoia de a corecta „concesiile" făcute minorității maghiare, care au permis „manifestările nesănătoase" de solidarizare cu revoluția ungară. Decizia de unificare, luată în Biroul Politic al CC al PMR din 20-23 aprilie 1959[41], a fost pregătită de o amplă campanie, Nicolae Ceauşescu fiind delegat să coordeneze acțiunile. Printr-o intensă activitate de propagandă desfăşurată în primăvara anului 1959 s-a vehiculat din ce în ce mai intens ideea că existența a două Universități separate este inutilă şi chiar anacronică din moment ce problema națională „este rezolvată" în România. La numeroasele întruniri organizate pe această temă, intervențiile au accentuat avantajele unificării. Puținele voci care s-au împotrivit acestui curent au fost aduse la tăcere, iar profesorul Szabédi László şi prorectorul Csendes Zoltán şi-au pus capăt zilelor din cauza presiunii la care au fost expuşi.

Decretul 278 din 13 mai 1973 deschide o nouă etapă în politica partidului față de educația minoritară. Legea a impus un număr minim de elevi – 25 pentru învățământul general şi 36 pentru cel liceal – necesar pentru înființarea unei clase cu limbă de predare maghiară. Potrivit unor statistici ale Ministerului Educației, în urma acestui decret a crescut considerabil numărul elevilor maghiari nevoiți să învețe în şcoli în limba română[42].

Anii 1980 reprezintă perioada de maximă restricționare a învățământului preuniversitar şi universitar în limba maghiară. Se desființează ultimele licee cu limba de predare maghiară la Cluj şi Bucureşti, şi se lichidează ce a mai rămas din învățământul profesional tehnic în limba maghiară. Se generalizează sistemul de repartizare pe baza căruia

---

[39] Hotărârea 1380 din 20 iulie 1956 a Comitetului Central al PCR şi a Consiliului de Miniştri privind îmbunătățirea învățământului elementar.

[40] L. Nastasă (coord.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956–1968)*, p. 867.

[41] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 15/159, ff.1-3, 12-34 şi 45-49, *apud* L. Nastasă, *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*, pp. 482-503.

[42] G. Vincze, *Történeti kényszerpályák kisebbségi reálpolitikák* [*Traiectorii forțate ale istoriei, politici realiste minoritare*], Miercurea-Ciuc, Pro-Print, 2003, p. 349.

la terminarea studiilor universitare marea majoritatea a absolvenților de naționalitate maghiară nu primesc locuri de muncă în județele din Transilvania. În anul 1988 de exemplu, din 951 de absolvenți de naționalitate maghiară 689 au fost repartizați în județe din afara Arcului Carpatic[43]. Funcționarea învățământului universitar – şi, implicit, a celui preuniversitar – în limba maghiară devine periclitată totodată de diminuarea personalului didactic universitar. În anii 1980 nu s-au mai organizat concursuri pentru ocuparea posturilor rămase vacante în urma pensionării profesorilor şi nici examene de avansare în ierarhia academică.

Impactul comunismului asupra vieții culturale a minorității maghiare. Pe parcursul celor 45 de ani de comunism, în evoluția culturii minorității maghiare din România se pot distinge următoarele cinci perioade: 1945-1949, desființarea sistemului instituțional cultural maghiar moştenit din perioada interbelică, în paralel cu impunerea unor noi structuri; 1950-1957: consolidarea noilor structuri culturale impuse; 1958-1965: rigidizarea politicii culturale; 1966-1972: perioada concesiilor tactice; 1973-1989: anihilarea treptată a sistemului instituțional cultural maghiar, cu metode din ce în ce mai directe în anii 1980.

Din această succesiune de etape se disting, în completare la cele menționate la periodizare, următoarele măsuri întreprinse de autoritățile regimului comunist. În 1952, odată cu înființarea RAM, se încearcă concentrarea vieții culturale maghiare în regiunea nou-creată, prin mutarea a mai multor instituții culturale din Cluj la Târgu-Mureş, considerând că în acest fel controlul ideologic al culturii maghiare se poate realiza mai eficient.

Începând cu 1972 sunt promulgate succesiv mai multe hotărâri, legi şi decrete care vor juca un rol important în pregătirea terenului pentru accelerarea asimilării culturale a minorității maghiare. Astfel, pe baza Legii 63/1974 (Legea Patrimoniului Cultural) sunt trecute în patrimoniul statului colecțiile private, bisericeşti, şcolare şi ale instituțiilor culturale, iar Decretul 206/1974 al Consiliului de Stat aduce sub jurisdicția Fondului Arhivelor Statului arhivele şi bibliotecile tuturor instituțiilor religioase. Pe baza acestor decrete, arhivele şi bibliotecile ecleziastice maghiare – atât cele ale protopopiatelor, cât şi cele rurale – au fost transferate din locațiile lor originale în instituții ale statului, unele suferind deteriorări serioase din cauza depozitării precare şi a administrării necorespunzătoare[44].

În 1975, Comitetul pentru Presă şi Tipărituri a dispus reducerea drastică atât a dimensiunii, cât şi a tirajului tuturor produselor mass-media, crescând în acelaşi timp prețul acestora. Deşi există în continuare reviste culturale precum „A Hét", „Korunk", reviste pentru copii ca „Jóbarát", „A Haza Sólymai" sau ştiințifice precum *Matematikai Lapok*, începând cu anii 1980 acestea fie au devenit simple traduceri ale edițiilor în limba română, fie s-au redus la rangul de instrument de propagandă al PCR[45].

Procesul de omogenizare culturală culminează în anii 1980 printr-o serie de măsuri care limitează drastic libertatea de exprimare a ideilor şi a identității minorității maghiare. La Editura Kriterion sunt puse la index toate cărțile care aveau vreo legătură cu păstrarea identității maghiare. Prin dispoziții interne se interzice editarea seriilor etnografice, de istoria artei, lingvistice şi de istoria literaturii. Măsuri asemănătoare sunt intreprinse şi în cadrul Editurii Dacia[46]. În ianuarie 1984 se desființează şi emisiunea în limba maghiară de la TVR, printr-un simplu ordin telefonic se închid studiourile teritoriale de la Târgu-Mureş şi Cluj-Napoca, iar Radio Bucureşti reduce programul în limba maghiară la 60, apoi la 30 de minute pe săptămână. Situația devine alarmantă şi la nivelul instituțiilor artistice, programul acestora

---

[43] *Idem*, *Illúziók és csalódások* [*Iluzii şi decepții*], Miercurea-Ciuc, Status, 1999, p. 219.
[44] *Rumania's violations of Helsinki Final Act provisions protecting the rights of national, religious and linguistic minorities*, New York, Committee for Human Rights in Rumania, 1980, p. 49.
[45] *Ibidem*, p. 39.
[46] Gy. Dávid, *A romániai magyar könyvkiadás két évtizede* [*Două decenii ale cărții marghiare din România*], în „Alföld", 1991/2, p. 94.

devenind strict reglementat de organele de partid. Se pun la index majoritatea scriitorilor maghiari din România, dar şi scriitorii contemporani din Ungaria[47].

Politica regimului comunist față de cultele minoritare. Relațiile dintre regimul comunist şi cultele de limba maghiară au fost extrem de tensionate pe întreg parcursul celor 45 de ani de comunism în România. Până la sfârşitul anilor 1950, autoritățile comuniste au tratat în mod diferențiat cultele protestante şi cel romano-catolic.

În cazul Bisericii Romano-Catolice, conducerea de partid a urmărit o politică de represiune deschisă. La 17 iulie 1948 a fost denunțat în mod unilateral Concordatul cu Vaticanul, ratificat în 1929, încercând astfel ruperea legăturilor de subordonare a Bisericii Catolice față de Sfântul Scaun. Astfel a fost afectată şi soarta Episcopiei din Alba Iulia, cu peste 700 000 de enoriaşi, în marea lor majoritate de naționalitate maghiară[48]. În urma adoptării Legii Cultelor (4 august 1948), au fost interzise toate formele de contact cu străinătatea, ca şi activitatea socio-culturală şi educațională a Bisericii.

Situația Bisericii Romano-Catolice s-a agravat după reținerea, la 21 iunie 1949, a episcopului de Alba Iulia, Márton Áron, şi condamnarea sa, în 1951, la muncă silnică pe viață.[49] Conform datelor Bisericii romano-catolice, între anii 1948-1964, peste 130 de preoți catolici au fost arestați şi pedepsiți administrativ sau condamnați la domiciliu forțat[50]. Activitatea educațională a seminarului teologic din Alba Iulia a fost practic suspendată, ordinele religioase au fost desființate prin decret şi au fost confiscate mănăstirile romano-catolice, călugării fiind concentrați cu domiciliul forțat în unele mănăstiri precum Dej şi Estelnic (județul Covasna).

În paralel, la inițiativa partidului, după modelul celorlalte țări est-europene cu populație catolică, a fost înființat un „Comitet de acțiune", reunind peste 100 de „preoți ai păcii" care sprijineau politica regimului comunist. Márton Áron, după eliberarea sa din închisoare în 1955, a luat măsuri imediate pentru desființarea „Comitetului de acțiune" şi i-a excomunicat pe preoții colaboraționişti. Drept replică, a fost condamnat la domiciliu forțat în palatul episcopal din Alba Iulia din iunie 1957 până în 1967.

În anii 1970-1980, Episcopia din Alba Iulia a trecut de la politica de rezistență pasivă la mobilizarea spirituală şi națională a comunității maghiare, confruntându-se cu autoritățile comuniste, dar şi cu Arhiepiscopia din Bucureşti, care a ales calea cooperării cu regimul[51]. Mobilizarea națională nu a însemnat însă şi ruperea legăturilor de solidaritate cu Biserica Unită cu Roma, greu încercată şi ea, bisericile romano-catolice oferind ospitalitatea lor, la ordinul lui Márton Áron, catolicilor de limba română, slujbele fiind oficiate la nevoie în ambele limbi.

În relația sa cu cultele protestante maghiare, regimul comunist a urmat o strategie diferită. Prin cooptarea preoților în UPM (iar după 1953 în PMR/PCR), această strategie a urmărit integrarea lor politică, pe de o parte, şi supravegherea activității lor confesionale şi culturale, pe de altă parte, prin recunoaşterea oficială a statutului lor şi prin înființarea în 1948 a Institutului Teologic Protestant de grad universitar la Cluj. După desființarea autonomiei bisericilor şi naționalizarea bunurilor imobiliare şi mobiliare ale acestora, preoții protestanți au devenit salariați ai statului.

---

[47] S. Enyedi, *A határainkon túli magyar nyelvterület színházainak helyzete 1984/85* [*Situația teatrelor maghiare din afara granițelor (Ungariei)*], Colecția Jakabffy Elemér, K155.

[48] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 69, vol. 2, 6, 15, 18, 25, 33, 40 şi 41.

[49] Cf. Actele procesului desfăşurat la Tribunaul Militar Bucureşti; ACNSAS, fond Penal, dosar 254, vol. 1-12.

[50] K. Hetényi Varga, *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. II.* [*Soarta preoților în umbra zvasticii şi a stelei roşii*], Abaliget, 1994.

[51] Ovidiu Bozgan, *Cronica unui eşec previzibil. România şi Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, pp. 55-73 şi 381-390.

Până în 1956, organele de securitate au evidențiat în analizele lor loialitatea substanțială a cultelor protestante față de statul comunist[52]. Situația s-a schimbat însă radical în perioada revoluției maghiare din 1956. Solidaritatea cu evenimentele din Ungaria a studenților de la teologie, precum şi a unor preoți tineri a declanşat un val de represalii împotriva membrilor cultelor protestante maghiare. Potrivit datelor Institutului Teologic Protestant, în perioada 1957-1964, cel puțin 96 de preoți şi studenți de teologie au fost arestați şi condamnați pentru manifestări duşmănoase la adresa statului, cu caracter naționalist.

Bisericile protestante nu au reuşit să-şi restabilească privilegiile de care s-au bucurat în anii 1950 nici în perioada relaxării ideologice caracteristice primei etape a erei ceaușiste. Drept urmare, cultele protestante au jucat un rol decisiv în crearea unor rețele informale de rezistență culturală față de politica antiminoritară a statului comunist[53]. Reprimarea mişcării spirituale bethaniste din anii 1960-1970 a fost urmată de acțiunile informative şi sancțiunile administrative ale anilor 1980 orientate împotriva disidenților, printre care s-a aflat şi preotul reformat Tőkés László, după ce a intrat în conflict cu episcopii reformați din Cluj şi Oradea, loiali sistemului.

Impactul comunismului asupra pozițiilor ocupate de minoritatea maghiară în structura socială a României. Directivele omogenizării au fost trasate, conform celor menționate anterior, de către Nicolae Ceauşescu în cadrul lucrărilor Congresului al IX-lea, respectiv al X-lea al PCR. Prin introducerea în discursul public a expresiei de „națiune socialistă", conducerea de partid a reevaluat legătura dintre minorități şi majoritatea românească. Noul concept al națiunii a presupus o spiritualitate, mentalitate şi o cultură comună pentru toți locuitorii țării. Anumite specificități de caracter lingvistic au continuat să fie recunoscute în continuare, însă în cadrul unui discurs cu multe contradicții interne. Deşi termenul de „omogenizare" a vizat întreaga societate românească, urmărind transformarea ei într-o „societate socialistă multilateral dezvoltată", în mod implicit conceptul a înglobat şi proiectul de asimilare treptată a naționalităților conlocuitoare[54].

Un instrument eficient în procesul de omogenizare a fost modificarea treptată a componenței etnice a principalelor oraşe din Transilvania. Declararea acestora ca „oraşe închise" încă din 1947 a permis autorităților comuniste să dirijeze şi să controleze în mod direct mişcările de populație.

Rezultatele măsurilor întreprinse sunt grăitoare. Dacă pe întreaga perioadă comunistă ponderea maghiarilor în Transilvania nu s-a schimbat semnificativ (1948: 25%; 1966: 23,8%; 1992: 20,8%) scăderea ponderii lor în totalul locuitorilor din localitățile urbane este dramatică (1948: 39,7%; 1966: 26,8%; 1992: 13%). În timp ce ritmul de creştere a numărului locuitorilor români în populația oraşelor din Transilvania, socotit la perioada 1948-1966, a fost de 310%, numărul lor ajungând de la 547 000 în 1948 la 1 696 000 în 1966, același ritm de creştere în cazul maghiarilor a fost de 61,4% (de la 435 000 în 1948 la 702 000 în 1966).

În cazul a trei oraşe mai importante aceste dinamici au produs următoarele mutații. La Târgu-Mureş: 1948 – total: 47 043; români: 11 007; maghiari: 34 943; 1966-total: 80 912; români: 22 254; maghiari: 57 144; 1977 – total: 127 783; români: 44 491; maghiari: 81 234; 1992 – total: 161 216; români: 74 549; maghiari: 83 239.

În Oradea: 1956 – total: 98950; români: 35581; maghiari: 58 424; 1977 – total: 170 531; români: 91 925; maghiari: 75 125.

---

[52] ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 175, vol. 8, ff. 23-30 şi 55-61; problemele cultelor protestante istorice.

[53] Ibidem, vol. 7, ff. 157-170, precum şi vol. 1,2,3 şi 9.

[54] Problema asimilării s-a aflat mai demult în atenția conducerii de partid, ea fiind pe larg abordată deja în 1966, de către mai mulți lideri ai propagandei comuniste; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 180/1966, ff. 1-71.

La Cluj: 1948 – total: 117 915; români: 47 321; maghiari: 67 977; 1956 – total: 154 723; români: 74 033; maghiari: 74 155; 1977 – total: 262 858; români: 173 003; maghiari: 86 215[55].

Politica de asimilare a regimului comunist a avut consecințe dramatice şi asupra situației ceangăilor din Moldova, comunitate formată din aproximativ 60 000 de persoane cunoscătoare de limbă maghiară în cadrul romano-catolicilor din județele Neamț şi Bacău. Primele încercări de asimilare forțată a ceangăilor datează din perioada interbelică, Biserica Catolică asumându-şi un rol important în acest proces. Facilitarea pierderii identității lingvistice a ceangăilor i-a permis Bisericii Catolice oprirea asimilării acestora în Biserica Ortodoxă[56]. Ca urmare a acestor politici, ceangăii nu au beneficiat de slujbe religioase şi educație în limba maternă.

În cadrul ofensivei împotriva cultelor, PMR s-a folosit de UPM, facilitând înființarea, începând cu 1948, a unei rețele de aproape 40 şcoli cu predare în limba maghiară în regiunile locuite de ceangăi, acestea având menirea să slăbească influența Bisericii în cadrul comunității. Şcolile au fost închise treptat în perioada 1953-1958.

În anii 1970-80, în contextul accelerării procesului de asimilare, ceangăii care s-au declarat maghiari au fost persecutați de organele de miliție şi de Securitate.

Impactul reorganizărilor administrativ teritoriale asupra situației minorității maghiare. Un alt instrument prin care regimul comunist a exercitat un control asupra minorității maghiare a fost oferit de reformele administrative. Împărțirea administrativă a teritoriilor locuite şi de maghiari, mai ales în Secuime, a influențat posibilitățile de validare a diferitelor interese politice, economice şi culturale ale comunității maghiare.

Prima reformă administrativă după preluarea puterii de către comunişti a avut loc în 1950, când sistemul administrativ bazat pe județe şi plăşi a fost schimbat după modelul sovietic în raioane şi regiuni. În această etapă crearea noilor structuri administrative nu a fost influențată de problema națională.

Crearea RAM în 1952, prin prevederile noii Constituții a RPR, a fost primul moment în care factorul etnic-național a jucat un rol decisiv. Decizia de înființare a fost luată sub presiunea Uniunii Sovietice, fără vreo inițiativă venită din partea populației maghiare. În septembrie 1951, doi consilieri sovietici pe problemele administrative, Arhipov şi Tumanov au înaintat prim-secretarului PMR, Gheorghiu-Dej o propunere referitoare la crearea unei regiunii autonome maghiare în Ardealul de Nord. Potrivit versiunii inițiale, teritoriul RAM nu s-ar fi limitat doar la fostele județe secuieşti, ci ar fi cuprins şi zonele Transilvaniei centrale, având centrul administrativ în oraşul Cluj.

Articolele 19-21 din Constituția publicată la data de 27 septembrie 1952 definesc noua unitate administrativă ca „teritoriul locuit de o populație compactă maghiară secuiească", şi precizează că regiunea are o „conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii autonome". Deşi legile RPR, hotărârile şi dispozițiile organelor centrale ale statului român rămâneau obligatorii pe teritoriul RAM, potrivit articolul 21, RAM ar fi avut dreptul la un statut elaborat de Sfatul Popular Regional şi supus spre aprobare Marii Adunări Naționale. Cu toate că statutul a fost elaborat de un colectiv de experți ai Consiliului Popular Regional, acesta nu a mai fost aprobat.

Teritoriul regiunii era de 13 500 km² (5,7% a teritoriului României), şi cuprindea 9 raioane, formate aproape în totalitate de fostele scaune secuieşti, cu centrul administrativ la Târgu-Mureş. În 1956 populația regiunii era de 731 387 locuitori, din care 77,3% maghiari, 20,1% români, 1,5% rromi, 0,4% germani şi evrei. În urma modificărilor teritoriale operate în

[55] Á. Varga E., *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I* [Statistica etnică şi confesională a Transilvaniei], Miercurea Ciuc, Editura Pro Print, 1999, p. 302, pp. 111-112 şi p. 520.
[56] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştrii - Serviciul Special de Informații, dosar nr. 63/1942, ff. 3-6.

cadrul reformei administrative din decembrie 1960, ponderea populației maghiare în noua structură denumită Regiunea Mureş Autonomă Maghiară a scăzut la 61%.

RAM cuprindea zone predominant rurale, subdezvoltate din punct de vedere economic şi infrastructural, atât din perioada administrației maghiare, cât şi după 1918. Această situație nu s-a schimbat nici în perioada de „autonomie”: în perioada 1951-1959 RAM, deşi întrunea 4,5% din populația României, a primit ca investiții numai 2,4% din fondurile bugetare centrale, ceea ce a determinat în anii 1950 migrația populației înspre regiunile mai industrializate din Transilvania de Sud (Braşov, centrele miniere din Valea Jiului şi Hunedoara).

În privința RAM nu se poate vorbi despre o autonomie reală. Modul de administrare a RAM nu s-a distins de celelalte regiuni ale României decât prin structura sa etnică. Autonomia fictivă a regiunii era de fapt un instrument de integrare politică şi socială a minorității maghiare prin concentrarea instituțiilor culturale şi de învățământ superior maghiare în interiorul regiunii. Acest lucru a însemnat în mod implicit privarea maghiarilor din alte regiuni, inclusiv din zona Clujului, de exercitarea drepturilor lingvistice şi educaționale revendicate, inclusiv a celor existente anterior. RAM a fost desființată în 1968, printr-o nouă împărțire administrativ teritorială, ce a creat aici trei județe succesoare, Mureş, Covasna şi Harghita.

Deşi RAM nu a fost creată la solicitarea populației maghiare (au existat opinii în cadrul comunității maghiare că ea ar fi fost un mijloc de divizare a populației maghiare), şi nu poate fi considerată un succes nici din punctul de vedere al autonomiei, nici al performanței economice sau culturale, acest capitol al comunismului din România este apreciat în mod diferit de către români şi maghiari. În timp ce românii consideră că înființarea RAM a fost un abuz al comuniştilor, maghiarii cred acelaşi lucru despre actul de desființare.

În cadrul reformei administrative din 1968 problema națională şi viitorul Secuimii apărea sub două aspecte, una administrativă şi una economică. Pentru un scurt timp s-a conturat posibilitatea ca prin crearea unui singur județ mare pentru Secuime, populația din regiunea secuiească să-şi recapete unitatea administrativă. Ideea propusă de Fazekas János, sprijinită într-o primă fază şi de Ceauşescu, a divizat însă nu numai conducerea de partid, ci şi o parte a maghiarilor din zonele respective, unii militând pentru unitatea administrativă a Secuimii, alții cerând alipirea raioanelor Sfântu-Gheorghe şi Târgu-Secuiesc la județul Braşov. În ultima instanță a fost luată o decizie de compromis, prin crearea unei unități administrative de sine stătătoare, județul Covasna.

Forme de rezistență ale minorității maghiare

Puținele forme de rezistență anticomunistă ale membrilor minorității maghiare care pot fi atestate documentar au fost formele de rezistență tacită în mediul rural şi rezistența împotriva colectivizării, solidarizarea cu ideile revoluției ungare din 1956 şi formele de disidență intelectuală.

Forme de rezistență în mediul rural. Asemănător zonelor rurale din întreaga țară, şi populația rurală maghiară s-a împotrivit presiunilor comuniste, recurgând la formele de rezistență tacită răspândite pe întreg teritoriul țării: sustragerea de sub colectare, amânarea predării animalelor în colectiv etc.[57]

Populația rurală maghiară, ca şi marea majoritate a populației rurale din România, s-a opus colectivizării. Metodele prin care populația maghiară de la țară încerca să-şi apere pământul au variat de la rezistența tacită la revolte care cuprindeau regiuni întregi. În 1950-

[57] Pentru o analiză a metodelor folosite Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (editori), *Țărănimea şi puterea*, Iaşi, Editura Polirom, 2005. Cazuistica maghiară este prelucrată în S. Oláh, *Csendes csatatér* [*Câmpul de bătălie liniştit*], Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2001, pp. 199-252.

1951, în regiunile cu populație mixtă din jurul orașului Tg. Mureș, țărănimea română și maghiară a luptat laolaltă în cadrul unei revolte organizate împotriva colectivizării[58].

Solidarizarea cu revoluția maghiară și represaliile care au urmat. Revoluția din Ungaria din toamna anului 1956 a avut un impact puternic asupra populației maghiare din România. La manifestări au participat mai ales tineri intelectuali, preoți catolici și protestanți, studenți, elevi și profesori din învățământul secundar și universitar.

După primele manifestări publice de solidaritate de la Timișoara, la care au participat atât studenți români, cât și maghiari, Securitatea și aparatul de partid a reușit să pună în aplicare o diversiune, bazată pe zvonuri nefondate despre caracterul revizionist al revendicărilor revoluției din Ungaria. Această interpretare a fost influențată decisiv de relatările lui Valter Roman și Aurel Mălnășan, furnizate din Budapesta, care au convins conducerea PMR că orice semn de solidaritate de partea maghiarilor din Transilvania trădează neloialitate față de statul comunist român[59].

Dincolo de formele de manifestare a solidarității cu ideile revoluției din 1956, evenimentele de la Budapesta au dat un nou impuls reactivizării sau creării unor organizații care își propuneau răsturnarea regimului comunist. Cele mai cunoscute cazuri de acest fel din Transilvania au fost rețeaua interetnică condusă de preotul romano-catolic bănățean, Szoboszlay Aladár, care milita pentru crearea unei confederații româno-maghiară-austriacă după modelul Monarhiei Hasburgice; grupul condus de funcționarul Ioan Faliboga din Târgu-Mureș; grupurile conduse de preotul reformat Sass Kálmán și juristul Dobai István, sau organizațiile de tineret EMISZ (Federația Tineretului Maghiar din Ardeal), SZIT (Societatea Tinerilor Secui), SZVISZ (Asociația Tinerilor care Doresc Libertatea).

Toate aceste încercări au fost descoperite de Securitate, iar participanții au fost supuși unor represalii extrem de dure. Toate aceste încercări au fost descoperite de Securitate, iar participanții au fost supuși unor represalii extrem de dure. În intervalul ianuarie 1957-iulie 1959 nu mai puțin de 9978 persoane au fost condamnate[60], dintre care cel puțin 43 la pedeapsa capitală[61]. Documente ale arhivei Securității arată că minoritatea maghiară a fost suprareprezentată atât în rândul arestaților (aproximativ 4000 de persoane), cât și între cei executați (13). În procesele inculpaților maghiari, sentințele cele mai severe au fost date de Tribunalul Militar Cluj, prezidat – în mod paradoxal – de maiorul de etnie maghiarã Macskási Pál. În perioada 1957-1959 peste 30 de studenți și profesori de la Universitatea „Bolyai" au fost arestați și condamnați la închisoare sau muncă silnică. La sfârșitul anului academic 1957-1958, în centrele universitare din Transilvania mai multe sute de studenții maghiari au fost exmatriculați.

Pe termen lung, principalul efect al revoluției din Ungaria, precum și al mișcărilor din Transilvania a fost întărirea neîncrederii conducerii de partid și de stat față de minoritatea maghiară. Acest fenomen s-a manifestat prin urmărirea sistematică a intelectualilor maghiari și începerea unei ample campanii de purificare etnică a aparatului Securității, Miliției și Armatei.

Forme de disidență intelectuală. Activitatea de disidență în rândul minorității maghiare a prins contur spre sfârșitul anilor 1970, în urma accelerării procesului de omogenizare. Problemele abordate de disidenți erau de natură specific minoritară, dar au inclus referiri și la unele chestiuni legate de drepturile omului. Posibilitățile legate de acest tip de discurs au fost conștientizate cu ocazia Conferinței de la Helsinki din 1975.

---

[58] M. László, *Acțiuni ale țăranilor împotriva înființării și funcționării gospodăriilor agricole colective în regiunea Mureș*, în „Anuarul Institutului de Istorie «Gheorghe Bariț» din Cluj-Napoca" XLIV, Series Historica, 2005, pp. 407-437.
[59] Cuvântarea rostită de Gheorghiu-Dej la conferința extraordinară de partid din RAM, Târgu-Mureș 15-16 decembrie 1956, cuvântarea președintelui Consiliului de Miniștri, Chivu Stoica, în martie 1957.
[60] ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, vol. 1, f. 100.
[61] Ibidem, ff. 57-174.

În evoluția formelor de disidență se disting două faze succesive. În anii 1970 „disidența” apărea sub forma unor memorii adresate conducerii superioare de partid sau unor foruri internaționale, protagoniştii fiind actuali sau foşti activişti de partid care aspirau doar la reformarea sistemului. A doua fază, cea a anilor 1980, este marcată de apariția unei generații care refuza integrarea în sistemul politic existent, exprimându-şi dezacordul prin realizarea unor publicații samizdat şi formarea unor cercuri intelectuale de discuții.

În ceea ce priveşte disidența „memorandistă”, se cuvin amintite memoriul lui Takács Lajos şi cele ale lui Király Károly. În memoriul prezentat în cadrul Conferinței Naționale a PCR din ianuarie 1978, Takács a acuzat, printre altele, desființarea treptată a învățământului în limba maghiară în perioada 1960-1970, şi a formulat o serie de revendicări: transformarea Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară (COMNM) într-o organizație minoritară funcțională, elaborarea unui nou Statut al Minorităților, folosirea limbii maghiare în administrație, revendicări concrete privind restructurarea învățământului universitar[62]. Király Károly la rândul lui a adresat, începând din 1977, o serie de scrisori conducerii superioare de partid în care îşi prezenta sugestiile privind reformarea COMNM, sesiza unele probleme legate de educația în limba maghiară sau privind utilizarea limbii maghiare în administrație şi denunța abuzurile organelor de Securitate față de unele persoane de naționalitate maghiară[63].

Tot în acest context trebuie amintit şi memoriul colectiv, oficial, adresat conducerii statului de către 32 de personalități ale culturii maghiare care protestau față de apariția şi campania de promovare a eseului lui Ion Lăcrănjan, *Cuvânt despre Transilvania*, considerat o ofensă directă adusă minorității maghiare[64]. Memoriul intitulat „Raport din Transilvania” a fost întocmit de Tóth Sándor, profesor de filosofie de la Uiversitatea Babeş-Bolyai (sub pseudonimul Lázár György) împreună cu filosoful maghiar Tordai Zádor. Raportul apare în aprilie 1977 într-o revistă literară de limba maghiară editată la Paris, după care este preluat de revista *Le Monde*, şi de Minority Rights Group[65].

„Scrisoarea celor 62 intelectuali maghiari către intelectualii români” din mai 1978 enumera problemele concrete ale minorităților, denunța propaganda naționalistă antimaghiară din mass-media româneşti, cerând intelectualilor români să protesteze împotriva acestor practici[66].

O formă mai autentică de disidență o constituie publicația samizdat intitulată *Ellenpontok*[67] (Contrapuncte), editată de un grup de tineri intelectuali din Oradea şi Cluj. În perioada decembrie 1981-decembrie 1982 au apărut nouă numere conținând articole despre revendicările minorităților, relatări despre situația Bisericii maghiare, scrieri ale unor disidenți români etc. Obiectivul grupului era atragerea atenției forurilor internaționale asupra situației minorității maghiare din Ardeal şi, totodată, contracararea sentimentului de izolare al intelectualilor minoritari. În 1982, redacția *Ellenpontok* a transmis Conferinței de la Madrid un memorandum şi un program de măsuri în care cereau înființarea unei instituții de promovare a drepturilor minoritare, autonomie culturală, încetarea politicii de omogenizare forțată, crearea unei comisii internaționale pentru investigarea şi rezolvarea situației

---

[62] *Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Romanias Minority Policies Today*, prefață de G. Schöpflin, New York, American Transylvanian Federation Inc. – Committee for Human Rights in Rumania, 1979, pp. 91-102.
[63] *Ibidem*, pp. 103-113.
[64] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 78/82, ff. 19-27.
[65] G. Schöpflin, *A magyarok helyzete Romániában* [*Situația maghiarilor în România*], Minority Rights Group, Report no. 37, London, 1977.
[66] *Ibidem*, pp. 117-127.
[67] N. Bárdi (red.), *Ellenpontok. Az Ellenpontok folyóirat évkönyve* [*Anuarul revistei Ellenpontok*], Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2000.

minorității maghiare[68]. În noiembrie 1982 redactorii sunt arestați şi expulzați din țară. Intensa mediatizare a cazului a reuşit atragerea atenției internaționale şi a avut ca efect intensificarea monitorizării situației din România.

În 1988, la inițiativa profesorului Balázs Sándor apare la Cluj un nou samizdat, *Kiáltó Szó* (Cuvânt strigător), sub egida căruia apar două numere până în decembrie 1989. Editorialul din primul număr defineşte ca obiectiv sensibilizarea maghiarilor din Transilvania, exprimându-şi totodată convingerea că numai acțiunea comună a popoarelor conlocuitoare poate să schimbe situația actuală[69]. Grupurile de discuții reprezintă o latură distinctă a mişcării disidente. Există date despre existența unor astfel de grupări la Târgu-Mureş, Cluj, Sfântu-Gheorghe, Miercurea Ciuc şi Timişoara. Gruparea cea mai bine organizată a fost Cercul Limes (inițiator: Molnár Gusztáv), format din intelectuali disidenți din Cluj, Bucureşti, Braşov, care între 1985 şi 1987 se întâlneau periodic. Spectrul temelor dezbătute la aceste întruniri includea atât discuții teoretice despre unele concepte precum minoritate, naționalitate, diasporă, autonomie, libertate, cât şi schițarea alternativelor pentru societatea din România în eventualitatea schimbării regimului comunist[70]. Gruparea a fost deconspirată în 1987, o parte dintre participanți fiind forțați să părăsească România.

[68] G. Szőcs: *Az uniformis látogatása* [*Vizita uniformei*], New York, HHRF, 1986, pp. 191-228.
[69] Sándor Balázs, *Beköszöntő*, în „Kiáltó Szó”, 1988/1, p. 1.
[70]Vezi G. Molnár (red.), *Transzcendens remény. A Limes-kör dokumentumai 1985-1989* [*Speranța transcendentă. Documentele cercului Limes*], Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2004, 330 p.

Minoritatea germană în perioada comunistă 1944-1990

Considerații generale

Cauzele pentru care problematica minorității germane din România în anii comunismului este diferită în comparație cu cea a celorlalte minorități etnice sunt:

a) Trecerea României de partea Aliaților la 23 august 1944. În urma acestei schimbări a alianței, cetățenii români de naționalitate germană sunt subsumați, în baza originii lor etnice, națiunii germane şi considerați co-răspunzători pentru război şi urmările acestuia. În anii 1944-1946 sunt luate măsuri represive împotriva tuturor membrilor comunităților etnice germane, inclusiv împotriva puținilor social-democrați şi comunişti germani care au luptat împotriva fascismului.

b) Ca o consecință a războiului, multe familii de etnici germani au fost despărțite, o parte ajungând în Germania, iar alta rămânând în România. Tratamentul discriminatoriu la care sunt supuşi germanii până la mijlocul anilor 1950, iar mai apoi presiunea de asimilare (de care sunt afectate toate minoritățile naționale) şi declinul economic al României socialiste accentuează dorința de a părăsi țara. Ambiția aberantă a lui N. Ceauşescu de a plăti datoria externă înainte de termen, transformă reîntregirea familiilor într-un comerț cu oameni, un motiv în plus ca etnicii germani să considere că statul comunist le desconsideră demnitatea umană.

Tratamentul punitiv aplicat întregii populații de etnie germană după 23 august 1944 avea ca argument legea pentru înființarea „Grupului Etnic German" din noiembrie 1940[1]. Aceasta conferea organizației germanilor statutul de persoană juridică română de drept public. În perioada imediat următoare, cea mai mare parte a etnicilor germani din România a făcut parte din această organizație. După semnarea Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, articolele 2 şi 3 din legea susmenționată aveau să ofere temeiul juridic pentru a-i încadra pe toți etnicii germani în categoria celor care au colaborat cu Germania hitleristă[2].

Un alt acord cu efecte nefaste a fost „Convenția între guvernul Reich-ului german şi guvernul român privitoare la înrolarea în armata germană-SS a cetățenilor români de origine etnică germană" semnat la 12 mai 1943. Conform datelor Ministerului Afacerilor Externe, la sfârşitul războiului peste 50 000 de etnici germani luptau în armata germană, şi deci inamică, după 23 august 1944[3].

În septembrie 1944 comunitățile germane din Transilvania de Nord (teritoriu aflat sub jurisdicția Ungariei) sunt evacuate de armata germană în retragere. În Banat, şvabii din mai multe localități se refugiază peste granița cu Iugoslavia în fața trupelor sovietice. Numărul celor evacuați şi refugiați este apreciat a fi de peste 100 000. O parte dintre aceste persoane au fost retrimise în România de Armata Roşie. La fel s-a întâmplat cu persoanele strămutate în Germania din Basarabia şi Bucovina de Nord, respectiv din Bucovina de Sud şi Dobrogea, în baza Convențiilor semnate între URSS şi Germania, respectiv România şi Germania în 1940. La intrarea în țară, aceste persoane au fost internate în lagăre.

În septembrie 1944 marea majoritate a etnicilor germani din Banat şi Transilvania au rămas pe loc. A existat intenția Germaniei de a-i evacua şi acordul de principiu al guvernului

---

[1] Este vorba despre legea Nr. 830/1940, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 275 din 21 noiembrie 1940.

[2] Art. 2: Aparțin „Grupului Etnic German din România" toți cetățenii români care prin confesia lor la poporul german au fost recunoscuți ca fiind de origine etnică germană din partea conducerii Grupului Etnic şi înregistrați ca atare în registrul național al Grupului Etnic German din România. Art. 3: Reprezentantul voinței naționale al Grupului Etnic German din România este „Partidul Muncitoresc Național-Socialist German (NSDAP) al Grupului Etnic German din România" (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei der Deutschen Volksgruppe in Rumänien). El lucrează în cadrul statului național-legionar român.

[3] AMAE, fond Germania, vol. 133, ff. 249-251.

român[4]. Transferul celor aproximativ 500 000 persoane nu s-a putut realiza pe timpul desfăşurării luptelor[5]. Problema „transferării populației germane" este din nou discutată la 9 august 1946[6]. Din documentele la care am avut acces şi din studiile consultate nu reiese, în mod cert, care au fost motivele sau circumstanțele datorită cărora etnicii germani din România nu au fost expulzați (aşa cum s-a întâmplat cu cei din Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria), respectiv cum s-a ajuns la decizia de a-i menține în țară – dacă o astfel de decizie a existat[7]. În România a rămas deci cea mai numeroasă comunitate de germani din țările din centrul şi sud-estul Europei[8].

Până în 1948, minoritatea a fost lipsită de drepturi politice (drept la vot, dreptul la asociere). Este confiscată proprietatea care a aparținut comunității (inclusiv proprietățile Bisericii evanghelice C.A. şi ale Diocezei romano-catolice din Banat fiind considerate „bunuri inamice"), iar Reforma agrară din 23 martie 1945 şi Regulamentul de aplicare îi vizează pe etnicii germani în mod explicit. Şi în această perioadă însă au avut şcoli în limba maternă şi au existat publicații (conduse de social-democrați) în limba germană. Recunoaşterea etnicilor germani ca „naționalitate conlocuitoare" şi deci integrarea în procesul de transformare socialistă începe cu Rezoluția Plenarei a 2-a a CC al PMR din 10-11 iunie 1948[9] şi Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea națională din 12 decembrie 1948[10]. În baza lor,

---

[4] La 2 septembrie 1944, Generalul N. Macici îi transmite generalului adjunct al Marelui Stat Major traducerea scrisorii Generalului H. Friessner, în care acesta solicită din partea guvernului german evacuarea tuturor germanilor din Transilvania, garantând deplina ordine şi că nu vor avea loc provocări sau atacuri împotriva Armatei regale române sau a populației; ibidem, fond 91, România (Minoritatea germană), vol. 384, ff. 497-498.

[5] În şedința Consiliului de Miniştri din 6 sept. 1944, G. Niculescu-Buzeşti propune formula de compromis: guvernul să accepte în principiu propunerea Guvernului german în ceea ce priveşte evacuarea etnicilor germani, urmând ca evacuarea să se facă când împrejurările o vor permite; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 7/1944, ff. 9-10.

[6] În şedința Biroului Politic al CC al PCR. E. Bodnăraş: „Deci, noi să punem hotărât problema scoaterii nemților din țară şi a trimiterii lor în Germania". M. Constantinescu: „În această chestiune sunt principial pentru a cere expulzarea şi a insista în această privință". I.G. Maurer: „…sunt de acord cu tov. Luca că trebuie să susținem trecerea acestora în Germania"; ANIC, fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dosar nr. 44/1946, ff. 14-16. Un „Studiu asupra Germanilor din România" (înregistrat cu Nr. 133/30.XII.1945 la Arhiva Biroului Politic al CC al PMR); ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 61/1945, ff. 119-160, ajunge la concluzia: „Deşi importanța acestei populații în economia României depăşeşte importanța ei numerică în populația țării şi plecarea ei ar ridica unele greutăți tranzitorii, *singura soluție radicală a problemei Germanilor din România este scoaterea lor de pe teritoriul țării şi repatrierea în Germania*").

[7] De la sfârşitul anilor 1960, propaganda susținea că Aliații ar fi prevăzut în Tratatul Conferinței de Pace de la Paris „strămutarea întregii populații germane din țara noastră, aşa cum s-a întâmplat cu populațiile etnice germane din alte țări ale estului şi sud-estului Europei" (Naționalitatea germană din România. Documentar. (pentru uz intern), 1977; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 25/1977, ff. 16-17). Poziția reprezentantului României la Conferința de Pace, de a-i considera în continuare drept cetățeni români pe etnicii germani transportați de la „munca de reconstrucție" din URSS în Germania, este interpretată a fi afirmarea dorinței de a nu-i expulza pe etnicii germani din România.

[8] Studiul asupra Germanilor din România apreciază numărul lor la 420 000, reprezentând 2,5 % din populația țării (vezi nota 6); ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 61/1945, f. 158.

[9] Art. 10. În domeniul politicii naționale (...) Este necesar să rezolvăm în mod democratic problema populației germane din Ardeal şi Banat, ajutând la crearea unei organizații a populației germane muncitoare pe baza diferențierii de clasă. O sarcină de prim ordin este dezrădăcinarea influenței pe care a avut-o hitlerismul în rândurile populației germane din țara noastră; ANIC, fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dosar nr. 90/1948, f. 1.

[10] c) Soluționarea în mod democratic a problemei populației germane din Ardeal şi Banat trebuie înfăptuită în spiritul Rezoluției Plenarei din iunie a.c. a CC al PMR, pe baza diferențierii de clasă, în condițiile ascuțirii luptei de clasă, având ca sarcină de prim ordin dezrădăcinarea influenței pe care a avut-o hitlerismul în rândurile acestei naționalități. Marile reforme sociale ale democrației noastre populare au dărâmat privilegiile seculare ale claselor exploatatoare care existau în sânul populației germane în timp ce muncitorimii germane i-au asigurat aceleaşi drepturi la muncă, salar egal la muncă egală. De asemenea regimul democratic a asigurat populației germane învățământul în limba maternă. Trebuie arătat maselor muncitoare germane că interesele lor sunt identice cu acelea ale întregului popor muncitor din țara noastră şi că ele au datoria să contribuie în mod efectiv

la 13 februarie 1949 este înființat Comitetul Antifascist German, iar la 13 martie 1949 apare primul număr al cotidianului „Neuer Weg", organul său de propagandă. Ca şi Consiliul Oamenilor Muncii de naționalitate germană, înființat în 11 noiembrie 1968[11], şi Comitetul Antifascist German a fost un instrument al Partidului Comunist, care avea ca scop controlul comunităților germane şi transformarea lor conform principiilor comunismului românesc.

Măsurile discriminatorii împotriva etnicilor germani au fost luate în perioada sovietizării țării, - în care România încă mai era monarhie constituțională, iar la guvernare au participat, chiar dacă pur formal, şi reprezentanți ai partidelor democratice („burgheze"). La începutul anilor '50, începe reabilitarea. Decretul 81/1954[12] prevedea că își vor reprimi casele țăranii care vor intra în Gospodării Agricole Colective cu pământ primit din rezerva de stat. Al. Moghioroş afirma că aceste măsuri „au fost luate în perioada când puterea de stat a fost împărțită între noi şi o parte din reprezentanții burgheziei"[13], iar Gheorghe Gheorghiu-Dej completa: „A fost o greşeală exproprierea țărănimii muncitoare; nu s-a făcut diferențierea de clasă"[14]. Şi în anii 1950 şi mai târziu însă, în cazul germanilor nu conta doar „originea sănătoasă", ci şi dacă rude ale lor au fost membri în Grupul Etnic German. Germanii au fost mereu suspectați de relații cu organizații fasciste şi, din acest motiv, tinerii[15] care trebuiau să-şi satisfacă stagiul militar erau trimişi în detaşamente de muncă.

Viața culturală şi comunitară se normalizează după 1955 într-o oarecare măsură, fiind însă din nou zdruncinată de procese politice îndreptate împotriva unor „loturi" de etnici germani, dintre care menționăm doar cel împotriva celor 5 scriitori (Andreas Birkner, Wolf von Aichelburg, Hans Bergel, Harald Siegmund, Georg Scherg), respectiv „Biserica neagră" (1959). Ulterior, procesul de omogenizare a societății, enunțat de Ceauşescu la Conferința Națională din 19 iulie 1972, avea să se transforme pentru minoritățile naționale într-un proces cu vădite tendințe de asimilare. În 1971 a fost interzisă folosirea numelor germane ale localităților în mod oficial, „Hermannstädter Zeitung" a trebuit să-şi modifice denumirea în „Die Woche", repertoriul spectacolelor trebuia să conțină mai întâi 20, iar mai târziu peste 50% dintre piese în limba română şi realizate de autori români.

---

la demascarea elementelor fasciste şi la demascarea propovăduirilor aşa zisei „unități germane", care urmăresc subminarea solidarității oamenilor muncii şi realizarea politicii de clasă a burgheziei reacționare. O deosebită atenție trebuie acordată tineretului german, care a fost educat în spiritul fascist şi pe care fasciştii ascunşi sub oblăduirea diferitelor asociații bisericeşti caută şi astăzi să-l influențeze. Trebuie dusă o muncă de lămurire susținută printre masele muncitoare germane din țară, convingându-le că interesele lor proprii cer să lupte împotriva propriei burghezii, care vrea să facă din ele un instrument de manevră în slujba imperialismului anglo-american. Trebuie popularizată politica URSS care preconizează o Germanie democratică, unită şi paşnică, în opoziție cu imperialiştii anglo-americani, care încearcă să transforme iarăşi Germania într-un arsenal de război, punând în primejdie nu numai securitatea altor popoare, dar şi viitorul însuşi al poporului german. Masele muncitoare germane din țara noastră trebuie să fie devotate Republicii Populare Române, să devină un factor activ în munca de construire democratică. Pentru îndeplinirea acestei sarcini, Comitetul Central al PMR consideră necesară înființarea unui Comitet Antifascist German; *ibidem*, f. 11-12.

[11] Decizia de înființare a fost luată în şedința Comitetului Executiv al CC al PCR din 11 noiembrie 1968; ANIC, fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dosar nr. 186/1968, ff. 2-4.

[12] Decretul nr. 81/1954 „cu privire la dobândirea şi pierderea unor drepturi asupra unor categorii de bunuri" a fost semnat de Prezidiul Marii Adunări Naționale la 18 martie 1954, iar la 19 martie 1954 a fost semnat HCM nr. 370 privind condițiile de aplicare ale decretului nr. 81/1954, însoțit fiind şi de Instrucții de aplicare; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 154/1954.

[13] Stenograma şedinței ținute la tovarăşul Moghioroş în problema țăranilor muncitori de naționalitate germană în 21 ianuarie 1954; ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 8/1954, ff. 3-10.

[14] ANIC, fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dosar nr. 3/1954, ff. 5-6 şi 28-36.

[15] „O situație nejustă există şi în privința satisfacerii stagiului militar al tinerilor germani. Marea majoritate a tinerilor germani nu sunt admişi să-şi facă stagiul militar în forțele armate, ci sunt trimişi în detațamente de muncă", se remarcă într-un Referat privind situația populației germane din RPR din 1956; ANIC, fond CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 32/1956, f. 11.

Munca de reconstrucție

Convenția de Armistițiu, semnată la 12 septembrie 1944 între Guvernul român şi Guvernele statelor aliate, nu stipula despăgubiri sub forma muncii de reconstrucție.[16] Totuşi, subiectul a fost discutat de aliați[17]. Ordinul secret al Comitetului de Stat pentru Apărare al Uniunii Sovietice numărul 1761 din 16 decembrie 1944, semnat de Stalin, prevedea mobilizarea şi internarea tuturor etnicilor germani capabili de muncă, (bărbații în vârstă de 17- 45 ani şi femei în vârstă de 18-30 de ani), aflați pe teritoriile eliberate de Armata Roşie din România, Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria şi Cehoslovacia, şi trimiterea lor la muncă în URSS[18]. Nota nr. 031 din 6 ianuarie 1945 a Comisiei Aliate de Control pentru România, adresată Preşedintelui Consiliului de Miniştri al României (Nicolae Rădescu), solicita ca între 10-20 ianuarie 1945 să fie „mobilizați pentru muncă toți locuitorii germani apți de muncă, indiferent de cetățenie”[19].

Pregătirile pentru mobilizare – întocmirea tabelelor nominale cu germani, respectiv organizarea operațiunii – iar mai apoi operațiunile de ridicare, adunarea în centre, şi transportul în URSS s-au efectuat de organele locale şi regionale ale Poliției şi Jandarmeriei în baza ordinelor emise de Ministerul Afacerilor Interne al României, respectiv Subsecretariatul de Stat al Poliției, Direcția Generală a Poliției şi Jandarmeria. Prin adresa nr. 32.137 din 31 decembrie 1944 a Ministerului Afacerilor Interne, Subsecretariatul de Stat al Poliției, adresată Inspectoratelor Regionale de Poliție, se trimite „... în copie, ordinul Preşedinției Consiliului de Miniştri, ca urmare la ordinul telefonic din ziua de 19 Decemvrie a.c., comunicat direct şi personal inspectorilor de poliție”, în care se specifică date privind cele trei faze de desfăşurare a operațiunii de ridicare, după primirea ordinului respectiv[20]. Este unul din documentele care atestă implicarea guvernului şi a autorităților române în deportarea etnicilor germani în Uniunea Sovietică.

Din România au fost deportate 69 332 persoane[21] plus 5324 persoane din Crişana şi zona Satu-Mare (inclusiv Maramureş şi Sălaj)[22], teritoriu aflat în ianuarie 1945 sub administrarea Ungariei.

Pe măsură ce deveneau incapabili de muncă, cei deportați au fost readuşi în țară. Primele astfel de transporturi de bolnavi au sosit în octombrie 1945 la Sighet[23]. În 1946-1947 transporturi de bolnavi au fost trimise de sovietici şi în zona sovietică de ocupație a Germaniei. Eliberarea din lagărele de muncă din URSS a civililor germani din România a avut loc la finele anului 1949.

---

[16] Marin Radu Mocanu (coord.), *România – Marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*. vol. I., Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1994, p. 310.

[17] Conform documentelor din Arhivele de la Moscova, citate de Pavel Polian, *Die Westarbeiter*.

[18] GARF (Gossudarstvenîi Arhiv Rossiskoi Federații) Moscova, fond 9401, dosar nr. 68, pp.153, *apud* Guenter Klein, *Im Lichte sowjetischer Quellen*, în: *Suedostdeutsche Vierteljahesblaetter*. Nr.2/1998, Muenchen, pp. 153-162.

[19] National Archives Washington, 740.00119 Control (Rumania)/1-1345, *apud* Georg Weber et. al., *Die Deportation von Siebenbuerger Sachsen in die Sowjetunion 1945-1949*, Koeln, Weimar, Wien, 1995, vol. III, p.92. În limba română publicat în Hannelore Baier (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică*, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994, p. 40.

[20] ASRI, fond D, dosar 3194, f. 157. Document publicat în Hannelore Baier, *op.cit*, pp. 37-38.

[21] GARF, apud Pavel Polian, *Westarbeiter. Reparation durch Arbeitskraft*, în D. Dahlmann şi G. Hirschfeld, *Lager, Zwangsarbeiter, Vertreibung und Deportation: Dimension der Massenverbrechen in der Sowjetunion und in Deutschland 1933 bis 1945*, Essen, Klartext-Verlag, 1999, pp. 337-367.

[22] Helmut Berner, Doru Radosav, *und keiner weiss warum* [Şi nimeni nu ştie de ce], Ravensburg 1996, p. 242.

[23] Cu Nr. 27291 S din 20 octombrie 1945, Biroul Special al Direcției Generale a Poliției comunică Inspectoratelor Regionale de Poliție că „a intrat în țară primul transport de cetățeni români de origine germană, foşti la muncă obligatorie în URSS”. Repatriații urmau să primească o dovadă care va purta mențiunea „Fost la muncă obligatorie în URSS“. Polițiile şi Posturile de Jandarmi erau obligate să întocmească o evidență specială a acestor cetățeni; ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar nr. 30/1945, f. 5.

Date statistice credibile privind rata mortalității, respectiv reîntoarcerea în țară a celor deportați în ianuarie 1945 există despre cei circa 30 000 saşi deportați din Transilvania.[24] Dintre aceştia 2643 au murit în Uniunea Sovietică, rata mortalității fiind de 10%, iar alte 2 procente dintre cei ridicați au decedat în cursul repatrierii sau imediat după întoarcere. Dintre cei deportați, 74,7% s-au întors în România, 25% au fost duşi în Germania, restul în Austria şi 7% au rămas în URSS[25].

În 19 Februarie 1945, Comisia Aliată de Control emite adresa nr. A/192, pe care Ministerul Afacerilor Interne o transmite organelor din subordine prin adresa nr. 15.458 din 23 februarie 1945, care se cere să „se mobilizeze toți germanii care s-au sustras de la măsurile de ridicare din trecut" şi „organizarea lor pe batalioane sau colonii de lucru" în interiorul țării[26]. Ulterior, în baza altor ordine emise de MAI, în „detaşamente de muncă obligatorie" sunt încadrați etnicii germani care „au părăsit țara odată cu trupele germano-maghiare" sau au fost în trupele SS şi care se reîntorc în țară[27]. Conform unui Referat al Direcției Centrelor de Internare din Direcția Generală a Poliției din 10 ianuarie 1946, au fost înființate „detaşamente de muncă compuse din cetățeni români de origine germană" în Roșiorii de Vede (Teleorman), Valea Homorod (Braşov), Boju şi Stana (Cluj) etc, în care au fost „strânşi" 2561 bărbați şi 2106 femei, în total 4667 persoane[28]. Conform unui alt raport asupra situației numerice „a mobilizării la muncă de folos obştesc a cetățenilor români de origine germană, în interiorul țării", la 25 martie 1946, într-un total de 261 detaşamente mari sau locuri individuale de muncă se aflau mobilizate 6336 persoane[29]. Astfel de „mobilizări" şi internări la munci obligatorii a etnicilor germani, în multe cazuri pentru simplul motiv că „posedă originea etnică germană"[30], s-au efectuat până la finele anului 1948. (Decretul nr. 6 „pentru înființarea unităților de muncă" a fost emis de Prezidiul MAN în ianuarie 1950, ridicările fiind efectuate în baza unor ordine emise de MAI).

Reforma agrară

Decretul-lege nr. 178/1945 pentru înfăptuirea reformei agrare[31] a fost singura lege emisă de guvernele comuniste, care a avut caracter discriminatoriu în ceea ce îi priveşte pe etnicii germani. Capitolul II stipula la Art. 3 „În scopul înfăptuirii reformei agrare, trec asupra statului pentru a fi împărțite plugarilor (...) următoarele bunuri agricole cu inventarul viu şi mort afectat lor: pământurile şi proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani şi cetățenilor români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă".

În conformitate cu Regulamentul Legii pentru înfăptuirea reformei agrare nr. 187 din 1945[32] cât şi cu „Instrucțiunile Comisiei centrale de reformă agrară privind modul de aplicare a legii de reformă agrară" din 28 februarie 1946[33], erau considerați „colaboraționişti" nu doar cei care făcuseră parte din trupele SS sau care au avut funcții în cadrul structurilor Grupului Etnic German (GEG), ci şi cei care s-au refugiat sau au fost evacuați peste graniță şi au fost retrimişi în țară, precum şi simplii membri cotizanți ai GEG.

---

[24] Georg Weber et. al., *Die Deportation ...*
[25] *Ibidem*, vol. I, pp. 285 şi 323.
[26] ASRI, fond documentar, dosar nr. 3194, ff. 169-170.
[27] Ibidem, dosar nr. 3733, f. 58.
[28] Ibidem, dosar nr. 2195, f. 27.
[29] Ibidem, ff. 11-18.
[30] Vezi Fişa individuală a lui Hartman Leopold, internat în Detaşamentul de muncă Boj; ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri - Serviciul Special de Informații, dosar nr.95/1945, f. 71.
[31] Publicat în „Monitorul Oficial", nr. 68 bis din 23 martie 1945.
[32] Publicat în „Monitorul Oficial", nr. 85 din 12 aprilie 1945.
[33] ANIC, fond CC al PCR - Secția Agrară, dosar nr. 6/1946, ff. 1-2; ibidem fond Ministerul Afacerilor Interne - Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 99/1946, ff. 19-21.

Conform unui recensământ din 1948, circa 74% dintre etnicii germani trăiau în mediul rural[34]. În şedinţa Consiliului de Miniştri din 10 ianuarie 1947, ministrul Agriculturii Traian Săvulescu afirmă: „Am expropriat până acum 143 000 saşi şi şvabi", suprafaţa totală expropriată de la aceştia fiind de „804 mii iugăre, din care mare parte pământ arabil ..." „Prin efectul legii s-a efectuat exproprierea totală în proporţie de 95% din întinderile aflate în posesia saşilor şi şvabilor"[35].

La 2 septembrie 1953, Biroul Politic al PMR lua hotărârea „de a se repara greşelile făcute cu ocazia exproprierii din anul 1945 a ţăranilor muncitori germani din diferite regiuni ale ţării", iar în 14 ianuarie 1954 se stabilesc măsurile ce trebuie întreprinse[36]. Discuţiile din Biroul Politic au loc pe baza unei „Note explicative cu privire la ţăranii săraci şi mijlocaşi de naţionalitate germană expropriaţi", în care este menţionat faptul că în 1945 „au fost expropriate un număr de 64 050 gospodării de ţărani săraci şi mijlocaşi. De asemenea, au fost expropriate un număr de 56 430 de case de la ţăranii săraci şi mijlocaşi de naţionalitate germană[37]. S-a hotărât atunci ca din terenurile rezerve de stat existente în regiunile locuite de etnici germani „să se dea familiilor de ţărani muncitori germani care vor să intre în gospodării colective, în folosinţă veşnică, suprafeţele necesare de pământ pentru a constitui gospodării colective" iar membrilor în GAC să li se dea casele înapoi sau să li se dea loc de casă şi grădină"[38]. Această hotărâre este reafirmată în şedinţa Biroul Politic al CC al PMR din 22 mai 1956, după care începe transpunerea în practică. La consfătuirea cu oamenii de ştiinţă şi cultură din rândul naţionalităţii germane, care a avut loc în 3 iulie 1968, lui N. Ceauşescu i se aduce la cunoştinţă de către „oamenii de ştiinţă şi cultură" germani că „deşi au trecut 14 ani, şi astăzi sunt zeci de cazuri îndreptăţite care nu au putut să fie rezolvate din cauză că casele sunt ocupate şi azi de CAP sau alte instituţii din localitate"[39].

Faptul că etnicii germani au intrat în GAC cu pământ din rezerve de stat – sau chiar şi fără – a avut şi mai are repercusiuni în aplicarea Legii 18/1991 de retrocedare a terenurilor agricole către foştii proprietari, ei primind terenuri din rezerve, acolo unde acestea au fost constituite, şi numai în puţine cazuri, fostele lor proprietăţi.

Reunificarea şi reîntregirea familiilor – „vânzarea nemţilor"

La căderea Cortinei de Fier, multe familii de etnici germani trăiau despărţite, de ambele părţi ale acesteia. La începutul anilor '50, de unificarea familiilor s-a ocupat Crucea Roşie Internaţională, reuşind să scoată din România câteva rude de gradul I ale celor aflaţi în Germania[40]. În 1955, decretul nr. 253[41] oferea posibilitatea repatrierii foştilor cetăţeni români şi deci a reunificării familiilor şi în România, dar de această posibilitate s-au folosit puţini. Până la stabilirea relaţiilor diplomatice între România şi RFG, la 31 ianuarie 1967, problematica şi cazurile concrete de reunificare a familiilor au fost abordate cu ocazia purtării

[34] Conform Recensământului din 25 ianuarie 1948 un număr de 344 522 persoane s-au declarat ca fiind de naţionalitate germană, dintre care 89 572 trăiau în mediu urban şi 254 950 în mediu rural. În studiul „Aspecte din viaţa naţionalităţii conlocuitoare germane din RPR" care menţionează cifrele redate (clişeele 0009-0039) se afirmă că: „La cifra totală de 344 522 se mai adaugă aproape 40 000 de germani reîntorşi în ţară de la 1948 încoace"; ANIC, fond Comitetul Antifascist German, rola 1379.

[35] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri - Stenograme, dosar nr. 1/1947, ff. 60-72.

[36] Ibidem, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 3/1954, ff. 2 şi ff. 5-6.

[37] Ibidem, ff. 42-45.

[38] Ibidem, ff. 5-6.

[39] Ibidem, dosar nr. 113/1968, f. 5.

[40] Georg Weber et. al, *Emigration der Siebenbuerger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderung im 20. Jahrhundert*. Westdeutscher Verlag, 2003, p. 444. Conform statisticilor oficiale germane, în 1951 din România au plecat 1.031 etnici germani. În 1952 nu erau decât 26, în 1953 15, numărul ajungând din nou peste o mie (1.383) abia în 1958.

[41] Publicat în „Buletinul Oficial al RPR" nr. 18 din 30 iunie 1955.

tratativelor economice[42]. Astfel, mare parte din două note din 18 şi 21 februarie 1959 asupra unor discuţii avute de reprezentanţi ai Agenţiei Economice Române – printre care se număra I. Pacepa! – şi cei ai Ministerului Economiei şi de Externe al RFG, sunt dedicate acestei teme[43]. RFG îi recunoaşte ca germani (potrivit art. 116 al. 1 al Constituţiei RFG) şi pe etnicii germani de altă cetăţenie şi consideră a avea o responsabilitate faţă de cei care trăiesc în ţările din sud-estul Europei, care au de suferit din cauza apartenenţei lor etnice. Dacă în anii 1950 se punea problema reunificării familiilor despărţite de evenimentele războiului, de la mijlocul anilor 1960, când au devenit posibile vizite reciproce iar mulţi dintre cei plecaţi în RFG a refuzat să se mai întoarcă, a devenit acută problema reîntregirii familiilor astfel despărţite.

Cu ocazia unei vizite efectuate de un secretar de stat german în România în mai 1965, acesta îi comunică primului ministru I. Gh. Maurer şi ministrului de externe C. Mănescu disponibilitatea RFG de a recompensa financiar aprobările de emigrare[44]. Potrivit lui Dennis Deletant, la stabilirea relaţiilor diplomatice dintre România şi RFG s-a semnat un acord secret, „prin care RFG se obliga să achite guvernului român o taxă pe cap de cetăţean contra aprobării de emigrare[45]. Conform lui Deletant, sumele „variau între 4000 şi 10 000 de mărci, în funcţie de vârstă şi calificare profesională”, banii fiind transferaţi în contul guvernului României sub formă de credite[46]. Erwin Wickert, ambasadorul RFG la Bucureşti între 1971-1976, relatează că înainte de a-şi începe misiunea la Bucureşti, Willy Brandt îi spusese de un acord privind reunificarea familiilor, iar ulterior a aflat că pentru fiecare etnic german căruia i se permitea să plece în RFG se plătea o taxă pe cap. Preţurile erau eşalonate: Categoria A: 1800 DM (caz normal), categoria B1: 5500 DM (student); categoria B2: 7000 DM (student în ultimii 2 ani de facultate), categoria C: 11 000 DM (absolvent de facultate); categoria D: 2900 DM (tehnician sau muncitor calificat). În plus, România primea pentru fiecare 10 000 de plecaţi un bonus de 1 milion DM[47]. În anii următori, partea română va găsi mereu argumente în favoarea măririi taxei pe cap de etnic german, căruia i se aprobă plecarea din ţară. Într-un interviu[48], Ştefan Andrei a afirmat că, în ianuarie 1978, cu ocazia vizitei cancelarului german H. Schmidt la Bucureşti, a fost semnat un acord secret, conform căruia România se angaja ca în fiecare an să permită plecarea în RFG a 11 000 de minoritari germani, iar RFG acorda în schimb credite Hermes (garantate de stat), într-un volum de 700 milioane de DM, şi plătea pentru fiecare german care pleacă 4000 DM, în cazul că vor pleca 11 000 pe an. În cazul că vor pleca 13 500 pe an, se vor plăti 5000 DM. Taxa este mărită în anii 1980.[49]

Conform lui Ernst Meinhardt[50] primele documente care atestă că s-au plătit bani pentru a înlesni plecarea din România a unor etnici germani datează din 1954. Ca intermediar între cele două guverne în anii 1960 apare deseori un avocat din Stuttgart. Guvernul român a preferat diferiţi intermediari Societăţii Crucii Roşii. La solicitarea Societăţii Crucii Roşii din RFG din 1973, de a stabili întâlniri cu omologii români, Ministerul Afacerilor Externe propune: „Societatea de Cruce Roşie din R.S. România să nu accepte negocieri, de nici un fel, cu Societatea vest-germană de Cruce Roşie în chestiuni legate de reunirea familiilor.” Şi:

---

[42] Vezi Nota asupra unei discuţii de resort în Ministerul Afacerilor Externe din 4 martie 1966. În: *Akten zur Auswaertigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1966. Herausgegeben im Auftrag des Auswaertigen Amts vom Institut fuer Zeitgeschichte*. vol. I, Muenchen, R. Oldenburg Verlag, 1997, p. 256.

[43] ANIC, fond CC al PCR - Relaţii Externe, dosar nr. 42/1959, ff. 1-6.

[44] *Akten zur ...*, p. 257.

[45] Dennis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 125.

[46] *Ibidem*.

[47] Erwin Wickert, *Mit gluecklichen Augen*, 2001, p. 500.

[48] Interviul a fost luat în iulie 2006 de Tiberiu Stoichici şi Adrian Drăguşin.

[49] Conform unor informaţii neverificate, în 1983 taxa pe cap era de 7800 DM.

[50] Redactor la Deutsche Welle TV Berlin şi preşedinte al asociaţiei Şvabilor bănăţeni din Berlin-Brandenburg. Rezultatele investigaţiilor sale au fost prezentate la un simpozion pe tema răscumpărării germanilor din România care a avut loc la 11 iunie 2005 la Nürnberg, comunicare care ne-a fost pusă la dispoziţie.

„Examinarea cererilor în scopul reîntregirii familiilor este o chestiune de competență exclusivă a organelor de stat române. Asemenea chestiuni cu caracter umanitar nu constituie obiect de negocieri.” Aceste propuneri ale MAE au fost aprobate în şedința Prezidiului Permanent al CC al PCR din 18 iunie 1973[51].

Pe de o parte se afirma că reîntregirea familiilor este o chestiune umanitară, ce nu constituie obiect de negocieri iar în şedințele Consiliului oamenilor muncii de naționalitate germană trebuia combătută dorința de plecare din țară[52]; pe de altă parte Ceauşescu trimitea emisari la guvernul RFG, care să negocieze mărirea taxei plătite pentru cei lăsați să plece[53].

Încă din anii 1960, dar mai ales în anii 1980, taxelor pe cap de persoană emigrată plătite oficial de guvernul german li s-au adăugat bunuri sau sume de bani în valută plătite de membri de familie pentru a urgenta acordarea aprobării de plecare[54]. În încercarea de a stoarce şi mai mulți bani de la familiile celor care doreau să părăsească țara, respectiv de la RFG, Consiliul de Stat adoptă „Decretul privind obligațiile persoanelor care cer şi li se aprobă să se stabilească definitiv în străinătate de a plăti integral datoriile pe care le au față de stat, organizații socialiste şi persoane fizice, precum şi de a restitui unele cheltuieli suportate de stat cu şcolarizarea lor”.[55] Sumele exorbitante cerute prin aplicarea acestui decret au provocat proteste atât din partea RFG, cât şi a SUA, astfel încât s-a renunțat la unele din plățile cerute. Totuşi, potrivit calculelor efectuate de E. Meinhardt în baza datelor culese, doar în perioada 1967-1989 au fost plătite în total taxe de 1,4 miliarde DM taxe pentru persoanele emigrate, la care se adaugă alte taxe (de şcolarizare, consulare, etc.) şi mita.

Comisiei Prezidențiale nu i s-au pus la dispoziție documente ale serviciilor de informații pentru a putea elucida cine – din cadrul Securității - a organizat acest trafic cu persoane şi cine sunt „beneficiarii” acestor sume de bani.

---

[51] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 109/1973, ff. 2-3 şi ff. 31-33.

[52] O astfel de şedință a Biroului Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Germană are loc în 22 iunie 1973, în care „principalele probleme dezbătute s-au referit la emigrările nejustificate în R.F. Germania …”, ANIC, CC al PCR - Secția Organizatorică, dosar nr. 19/1973, f. 17.

[53] O astfel de discuție are loc, conform notei lui K. Kinkel, pe atunci director în Ministerul de Externe al RFG, la 7 iulie 1974 la Hotelul Hilton din München, la solicitarea unui „ministru” Drăgan, a cărui funcție partea germană nu reuşeşte să o identifice; *Akten zur* …,1974, p. 204.

[54] Conform unei scrisori adresate lui N. Ceauşescu de un cetățean cu domiciliul în München, a dat unui colaborator al ministrului de interne Stănescu – la solicitarea acestuia – suma de 23 000 DM pentru a se aproba plecarea familiei sale din Bucureşti, în noiembrie 1972, fără ca familia să fi putut pleca (ANIC, fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dosar 211/1973, ff. 41-43). Ziarul „Timişoara International” din 12 martie 1994 a publicat o listă a 93 de persoane, care au dat sume de până la 50 000 DM lui Nicolae Căpraru, cunoscut ca „grădinarul” între 1987-1989.

[55] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 85/1982, ff. 1-2v.

Comunitatea evreiască

Scurt cuvânt introductiv

O prezentare exhaustivă a situației evreilor în perioada dominației comuniste în România ar necesita un spațiu voluminos[1]. Spațiul restrâns al prezentei lucrări obligă la o prezentare telegrafică.

Prezentarea suferă de lipsa posibilității de a consulta arhivele românești, care în pofida promisiunilor au rămas ferecate pentru cercetător. „Arhivele au fost şi rămân păzite cu străşnicie”[2].

Situația social politică a evreilor din România în anul 1944

Evreilor, după ani de suferințe şi mai ales de pericole care au vizat direct viața evreului în timpul Holocaustului, evenimentul din 23 august 1944 li s-a părut mai întâi salvator. În acest sens trebuie înțeles de ce atunci evreii „au manifestat entuziasm, aşa cum numai condamnații la moarte salvați de la ştreang pot să se bucure”[3].

Un manifest al Partidului Evreiesc, semnat de preşedintele lui, A. L. Zissu, o figură deosebită în mişcarea sionistă din România, răspândit şi lipit pe pereții caselor din cartierele evreieşti, se exprimă în favoarea guvernului de eliberare şi cheamă la lupta împotriva fascismului pentru succesul democrației[4]. O serie de declarații ale unor oameni politici români din conducerea statului în favoarea emigrării şi a realizării unui stat național evreu, precum şi pentru existența unei comunități evreieşti în țară, care să reprezinte interesele populației evreieşti, au produs ecouri pozitive[5].

În această atmosferă, toate asociațiile, organizațiile şi societățile publice evreieşti, care au existat înainte de a fi desființate de regimul fascist, şi-au reluat activitatea cu un avânt necunoscut până atunci. Deşi aveau nevoie de aprobarea cenzurii, organele de presă evreieşti şi-au reluat apariția, cu un tiraj în continuă creştere[6].

Viața economică şi activitatea profesională a evreilor – după pauperizarea lor din cauza legilor rasiale şi „românizării” forțate, care i-a despuiat pe evrei de tot avutul lor prin impozitele impuse – a început să se refacă treptat, fără însă ca aceştia să-şi poată recăpăta avutul jefuit. Discuțiile şi promisiunile cu privire la *restitutio in integrum* nu au dat nici un rezultat[7]. În schimb, evreii au fost angajați, pentru prima oară, în aparatul de stat. Noua guvernare era interesată de elemente fără trecut fascist şi evreii răspundeau la această condiție. Pregătirea lor profesională a corespuns nevoilor tehnice şi mai ales necesităților

---

[1] Vezi Shlomo Leibovici Laiş, *Comitetul democratic evreiesc. CDE Formație Politică Evreiască sau Jewsecția Româneasacă,* Tel Aviv, Editura Comitetul pentru activitate culturală iudaică în rândurile evreilor originari din România, 2004, p. 175.

[2] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului romînesc,* traducere de Cristian Petrescu şi Dragoş Petrescu, postfață de Mircea Mihăieş, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 283.

[3] Mişa Ariely, *23 August, sfârşitul nazismului în România,* în „Viața Noastră”, 24.08.1956, Tel Aviv, p. 3. Vezi şi I. Finkelstone, *Danger, Test and Miracles (Povestea rabinului Rosen),* London, 1990, p. 47.

[4] Vezi manifestul în Arhiva Sionistă Centrală (ASC), Ierusalim, A133/36 şi în Arhiva Asociației Culturale Mondiale a Evreilor Originari din România (ACMEOR), Tel Aviv.

[5] Informație răspândită de Agenția Telegrafică Evreiască (ITA). Vezi şi declarația ministrului de Externe Grigore Niculescu-Buzeşti, în „Renaşterea Noastră”, Bucureşti, 27.10.1944, p. 4. Vezi şi declarația ministrului de Externe, Constantin Vişoianu, în *ibidem,* 24.11.1944. Vezi şi declarația prof. Vlădescu Răcoasa, în *ibidem*, 1.12.1944.

[6] Vezi cercetarea presei evreieşti din România, ce se desfăşoară la ACMEOR, Tel Aviv. Vezi şi Autorizația Cenzurii Militare române nr. 997, din 18.09.1944, dată în baza legii 150/938, sub semnătura Lt. Col. G. Stavrica, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[7] Vezi Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 570, din 30.08.1944. Vezi şi Convenția de Armistițiu între guvernul român şi guvernele Națiunilor Unite, publicată în „România Liberă”, 17.09.1944. Vezi şi „Jewish Chronicle”, Londra, din 8.09.1944.

Administrației Financiare, astfel încât și-au putut câștiga demn existența. Procentajul evreilor în aparatul de stat, inclusiv în Securitate, ajunsese la 5,5%[8]. Cu toate acestea, intrarea lor în posturi la stat nu a fost bine văzută, fiind considerați uzurpatori. Chiar şi intrarea lor în Partidul Comunist a fost considerată de organele partidului ca provizorie, „tovarăşi de drum", companioni temporari, atâta timp cât era nevoie de ei[9].

În viața internă a colectivității evreiești din România au apărut disensiuni între evreii naționali şi cei de stânga, precum şi între cele două figuri centrale ale vieții evreiești din România, A. L. Zissu şi dr. W. Filderman, care au purtat discuții în contradictoriu cu repercusiuni serioase în anii viitori[10]. Dar aceste conflicte nu au împiedicat o viață socială şi mai ales o viață culturală intensă. Au început să apară cărți pe teme evreiești, în româneşte şi idiş, şi broşuri în ebraică. Se organizau concerte de muzică evreiască, unele difuzate la Radio România, conferințe pe teme iudaice, iar Teatrul evreiesc şi-a reluat activitatea[11].

Organizațiile afiliate centrelor mondiale, cum au fost *Joint* (The American Jewish Joint Distribution Committee), ORT, OSE, Congresul Mondial Evreiesc, Bnei Brith, Camera de Comerț Româno-Palestiniană etc, şi-au redeschis secțiile în România[12].

Acest tablou pozitiv a fost umbrit de unele atitudini ale guvernării. Fără să țină seama de faptul că evreii s-au văzut dintotdeauna ca o minoritate națională, Frontul Național Democrat, factorul politic cel mai activ atunci, a hotărât că evreii sunt români de religie mozaică. Ministrul Naționalităților (minorităților) s-a grăbit să-şi însuşească poziția Frontului[13], privând astfel minoritatea evreiască de anumite drepturi statutare. Nu s-a ținut seama nici de Legea Statutului minorităților naționale[14] şi nici de cele stipulate în Convenția de Armistițiu.

În locul Centralei Evreilor, impusă de regimul Antonescu, a luat ființă după război „Consiliul Evreiesc General", cu participarea reprezentanților tuturor forurilor publice evreiești, inclusiv reprezentanții partidelor politice. Consiliul a insistat să se obțină statutul de minoritate pentru evrei şi atunci comuniştii au părăsit Consiliul, după ce depuseseră toate eforturile pentru a fi admişi. Comportarea comuniştilor a dat naştere la bănuieli, ba chiar la îngrijorări[15].

Lichidarea instituțiilor evreiești 1947-1949

În pofida şicanelor în permanentă creştere, şi poate pentru că au presimțit că timpul nu lucrează în favoarea lor, toate asociațiile, organizațiile şi instituțiile evreiești şi-au extins

---

[8] Vezi diferitele statistici publicate atât de autorități, cât şi de Biroul de Statistică al Congresului Mondial Evreiesc, secția România. Vezi şi opis 128, folder 770, p. 64 în RGSPI, precum şi *Arhivele securității*, vol. 2, Bucureşti, Editura Nemira, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, 2006, pp. 292-293. În legătură cu prezența şi activitățile unor militanți proveniți din rândul minorităților naționale (evreiască, maghiară, ucraineană etc), mai ales în prima perioadă a regimului comunist, în cadrul aparatului de partid, guvernamental şi de Securitate, a se vedea capitolul despre partid, cel despre Securitate, precum şi fişele de dicționar biografic privitoare la: Vasile Luca, Ana Pauker, Iosif Chişinevschi, Alexandru Nicolschi, M. Dulgheru, Ion Vințe, Leonte Răutu, Valter Roman [Notă – VT, CV].

[9] Vezi mărturia lui B. Rohrlich depusă la Institutul de Cercetare şi Documentare, Universitatea Haifa.

[10] Vezi procesul verbal al ședinței Soliei venite din Eretz Israel, 1.10.1944, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş. Vezi şi scrisoarea lui David Zimand, membru al soliei, de la sfârşitul lui 1944, în ASC Ierusalim, S25/5266, precum şi scrisoarea Soliei către comitetul Executiv al Sindicatelor din Eretz Israel, din 4.11.1944, în Arhiva Proiectului Interuniversitar, Tel Aviv, 25.28 (7).

[11] Dr. Emil Dorian, *The Quality of Wittness, a Romanian Diary 1937-1944*, Philadelphia, 1982.

[12] Vezi Raportul Solului Şaike Dan, către Preşedintele Organizației Sioniste Mondiale Haym Weitzman, la încheierea anului 1944, în Arhiva Proiectului Interuniversitar.

[13] Vezi sinteza Departamentului Politic din Ierusalim, din 25.11.1944, în ASC Ieusalim, Z6/2265. Vezi şi Memoriul Țaigăr, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[14] Legea nr. 575, paragraful 18.

[15] Vezi scrisoarea lui Moshe Averbuch (Agami), şeful soliei din Eretz Israel, Bucureşti, 25.11.1944, în Arhiva Proiectului Interuniversitar, Tel Aviv, 24/3. Vezi şi ASC, S25/5206.

activitatea şi au cuprins aproape toată suflarea evreiască din România[16]. Adunări generale, congrese, alegeri democratice, practica dintotdeauna a acestor foruri publice, nu a corespuns regulilor de conducere ale Partidului comunist. Presiunea partidului şi a organelor asociate s-a intensificat pe zi ce trece. Încercările de amestec în treburile interne ale diverselor foruri evreieşti, provocate de tensiuni interne până la sciziuni, încurajarea delațiunilor şi a delatorilor şi la nevoie amenințările directe (mai ales în provincie) au fost piedici din ce în ce mai resimțite în viața evreiască din România. La această dată, fiecare acțiune avea nevoie de autorizație specială, care nu se obținea uşor[17]. Două evenimente importante au avut loc în anul 1947 şi amândouă au dovedit că Partidul Comunist şi regimul pe care-l preconizează nu vor putea conviețui cu orice for public, care nu i se supune orbeşte. Antiteza Sionism-Comunism, ideologii opuse dintotdeauna şi mai ales contradictorii prin esența lor şi poziția neîmpăciuitoare a stalinismului față de Sionism, au fost hotărâtoare în luarea treptată a tuturor măsurilor împotriva a tot ce a însemnat o viață evreiască independentă. Personalități din viața evreiască din România se cereau îndepărtate. Lupta împotriva dr. Wilhelm Filderman, preşedintele Federației Comunităților Evreieşti şi reprezentant al Jointului din România a fost dusă cu toată forța, prin amenințări directe şi indirecte, printr-o intensă campanie de presă, într-o perioadă în care devenise clar că atacul prin presă nu era decât un prolog al măsurilor penale. Dr. Filderman s-a văzut nevoit să se retragă, după 30 de ani de activitate publică, „fiindcă se află într-un pericol iminent de a fi arestat ca reacționar"[18]. Conducerea Federației Comunităților Evreieşti din România a fost preluată, fără alegeri, de către Comitetul Democratic Evreiesc (CDE), pierzându-şi astfel independența şi devenind o instituție care execută dispozițiile Partidului Comunist. Dr. Filderman a ales calea fugii clandestine din România[19].

Şef-rabinul dr. Alexandru Şafran a devenit ținta centrală a persecuției. Îndepărtarea lui a devenit mai mult decât necesară, deoarece încercările repetate de a obține de la el semnătura pe anumite declarații, incompatibile pentru un şef-rabin, şi mai ales somația de a semna renunțări la bunuri comunitare, care au întâlnit refuzul lui categoric, l-au desemnat ca indezirabil. Noua conducere comunistă a comunității a dat dispoziții funcționarilor să nu mențină contact cu şef-rabinul. Maiorul Lewy, din NKVD, consilierul sovietic pentru probleme evreieşti la Bucureşti, s-a prezentat la casa şef-rabinului Şafran, cerându-i imperativ semnătura pe un apel prin care cerea condamnarea la moarte a şefului Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu. Şef-rabinul a respins cererea cu fermitate. Explicația rabinului că o asemenea semnătură ar fi putut da naştere unui nou val de antisemitism a fost considerată de maior ca puerilă. Maiorul Lewy nu a ezitat să-l amenințe pe şef-rabin cu moartea. Părăsind camera, maiorul l-a avertizat să nu dezvăluie nimănui despre vizita sa[20]. Singurul om care a aflat de la rabin de această vizită a fost avocatul Arnold Schewefeldberg, jurist-consultul Congresului Mondial Evreiesc din România, care a fost zguduit[21]. Rabinul Şafran a fost avertizat să nu iasă din casă, decât doar pentru a merge la sinagogă, altfel va avea de suferit[22]. Regimul găsea că toate metodele îi sunt permise, în vederea atingerii scopurilor sale.

[16] Vezi Zvi Weinştein Carmi, din solia palestiniană, Bucureşti, 7.03.1947, către Comitetul Executiv al Sindicatelor din Eretz Israel, în Arhiva Muncitorească, Tel Aviv, fond 206 IV, dosar nr. 368.

[17] Vezi scrisoarea Centralei Hechalutz, Bucureşti, 1.12.1947, p. 1, către secția pentru Hechalutz, a comitetului executive al sindicatelor în Arhiva Muncitorească, Tel Aviv, fondul 208 IV, dosar 369.

[18] Vezi Raportul Legației Britanice, din 3.11.1947, p. 1, paragraful 2, în FO 371/61831.

[19] Vezi „Depoziția privind plecarea clandestină a dr. W. Filderman din România, 18 iulie 1951, în fața Lt. de Securitate A. Manu".

[20] Vezi *The Jewish Monthly*, Londra, vol. 2, nr. 8, November 1948, pp. 465-468. Vezi şi *The Rabbi and the Commisar*, în „Press Bulletin, British League for European Freedom", Londra, nr. 73, 1948, p. 10.

[21] Vezi Scrisoarea lui Sylvio de Mayo, din Efal, Israel din 19.05.1962, p. 3, fotocopie în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[22] Vezi mărturia şef-rabinului dată lui Shlomo Leibovici Laiş la Ramat Gan, 5.02.1987.

Alternativa la asuprire a fost colaborarea, adică îngenuncherea totală la dictat. Opresiunea sau colaboraționismul au fost propuse concomitent deservenților de cult ai diferitelor religii, protestanți, evrei şi musulmani[23].

Înlocuirea şef-rabinului Şafran, hotărâtă demult[24], a aşteptat doar prilejul potrivit, care s-a ivit foarte repede. La 29 noiembrie 1947, ONU a votat crearea unui stat evreiesc. Mase de evrei s-au adunat la Templul Coral. Entuziasmul era general. Şef-rabinul a vorbit cu înflăcărare celor prezenți. Organul Partidului Sionist Religios, „Darcheinu", a publicat, cu această ocazie, un manifest special, semnat de şef-rabin[25].

Circumstanțele părăsirii şef-rabinului dr. A. Şafran au fost prezentate, cum era şi natural, foarte diferit. La 13 decembrie 1947, Ministerul Cultelor a trimis rabinului Rosen o numire, publicată cu săptămâni înainte în Monitorul Oficial[26], prin care i se aducea la cunoştință că este membru în Comisia de Legiferare a problemelor bisericeşti, ca reprezentant al religiei mozaice. Scrisoarea i-a fost expediată cam la zece zile, după plecarea din România a şef-rabinului Şafran, dar intrarea în vigoare a numirii, aşa cum reiese din publicarea ei oficială, a început cu data de 15 decembrie 1947, adică cu destul timp înainte de „plecarea" şef-rabinului Şafran.

La 22 decembrie 1947 a apărut în casa şef-rabinului dr. A. Şafran, preşedintele comunist al Federației Comunităților Evreieşti din România, dr. Sandu Lieblich care i-a dictat o scrisoare lui Şafran prin care să anunțe că a răspuns pozitiv unei invitații primită din Eretz Israel şi că pleacă într-acolo, pentru o chestiune importantă, în interesul Comunității Evreilor din România. Scrisoarea era destinată preşedintelui comunității din Bucureşti. Odată scrisoarea semnată, dr. Lieblich l-a somat pe şef-rabin să părăsească România, în câteva ore, în caz contrar va avea de suferit consecințe[27]. Metoda comunistă clasică de „pierdere a urmelor", în cazul unei acțiuni pe care ei o ştiu cât era de nelalocul ei, a fost aplicată şi în cazul alungării şef-rabinului Şafran. Dr. S. Lieblich nu numai că a fost îndepărtat de la preşedinția Federației, dar a şi fost arestat. „În închisoare, dr. Lieblich era unul din deținuții cei mai amărâți. El se plângea de soarta lui, lamentându-se că el, comunistul fidel, plăteşte pentru devotamentul său"[28]. Campania împotriva şef-rabinului Şafran nu a încetat odată cu părăsirea României. Din contra, în anii care au urmat, comuniştii au continuat defăimarea lui Şafran, această campanie servindu-le în propaganda lor antireligioasă[29].

Iudaismul român a fost prins nepregătit de schimbările rapide, de dictatele impuse în conducerea treburilor sale şi de fapt nu a ştiut să reacționeze, dar mai ales a fost cuprins de teama de a reacționa. Comuniştii au reuşit să creeze o atmosferă de înfricoşare nu numai

[23] Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964, p. 182.
[24] Vezi I. Held Hedera, *Scrisoare deschisă rabinului Dr. Moses Rosen*, în „Viața noastră", Tel Aviv, 2.09.1952. Vezi şi mărturia Rabinului Efraim Gutman, fostul secretar al rabinului Rosen, care ştia de la mama rabinului: „fiul meu va fi viitorul şef-rabin al României", în Arhiva ACMEOR. Vezi mărturia lui Gad Şternbaum, dintre foştii activişti ai stângii sioniste, din 17.04.1996, în ibidem. Interesantă este mărturia lui Ion Popescu Puțuri, dată lui Shlomo Leibovici Laiş, în prezența lui Cristian Popişteanu, la 7.09.1992: „Rabinul Rosen a fost pregătit să fie şef rabin mult timp înainte ca schimbarea să se fi produs. El a fost destinat pentru că era membru marcant în conducerea CDE, pentru că a fost membru al Partidului Socialist şi pentru că a luptat pentru unificarea partidului socialist cu partidul comunist".
[25] Vezi „Darcheinu", Bucureşti, decembrie 1947.
[26] Vezi Hotărârea nr. 60603, publicată în „Monitorul Oficial" nr. 296, partea Ia, B, la 22.11.1947.
[27] Vezi Mărturia citată a lui I. Popescu Puțuri. Vezi şi Bulletin de IATY, Paris, 8.10.1948, p. 3; vezi şi Mărturii din 20.12.1989 şi 30.01.1990, date lui Shlomo Leibovici Laiş la Ierusalim, de către prof. Ş. Z. Feler, care a spus: „După cele publicate la plecarea lui Şafran am rămas cu impresia că a dezertat. Am auzit după aceea povestea dr. Sandu Lieblich şi n-am înțeles ce caută el în toată chestiunea comunității. Era un endoctrinolog cunoscut, secondant al profesorului Parhon. Totuşi Sandu Lieblich a fost cel ce a jucat rolul în legătură cu Şafran, el i-a spus că trebuie să părăsească țara".
[28] Vezi Mărturia lui S. Avni, care l-a întâlnit pe S. Lieblich în aceeaşi celulă de închisoare, Avni fiind arestat pentru sionism.
[29] Vezi A. Parnas, *Iudaismul român la venirea primăverii*, în „Haaretz", Tel Aviv, 19.03.1948.

printre evrei. „Această poziție a eliberat autoritățile de griji şi ele şi-au permis să facă şi din Rabinatul central al României o unealtă în plus pentru punerea în practică a îngenuncherii comunității evreieşti, supunând-o intereselor Partidului Comunist"[30].

Înlăuntrul comunității viața devenise aproape imposibilă. Supravegherea venită din zona forurilor străine comunității, bănuielile reciproce erau încurajate, delațiunile se țineau lanț.

Pregătirile pentru alegerea formală a noului şef-rabin s-au desfăşurat în această atmosferă tensionată. Alegerile au avut loc la 16 iunie 1948. Rabinul Rosen a fost ales cu „173 de voturi, contra 14". Rezultatele alegerilor nu au surprins. Divergențele de păreri privesc numai validitatea lor. Întrebarea de principiu a fost: au fost alegerile libere sau electoratul a fost constrâns să voteze candidatul indicat de sus? CDE şi rabinul Rosen au slăvit alegerile „democratice"[31]. Alții le-au considerat o farsă[32]. Sandu Tiller, de la secția de cadre a CDE scrie în mărturia sa: „La o întâlnire a forurilor de conducere a PCR (...) s-a hotărât mobilizarea de muncitori de la APAC şi de la „Gheorghiu-Dej" şi ei au fost aduşi la adunare să ridice mâna pentru alegerea lui[33]". Profesorul Feler a făcut parte din electorat, în calitatea lui de preşedinte al Comunității Evreilor din Botoşani. „Am fost aduşi la adunare, cu indicația clară că trebuie să-l votăm pe Rosen. Candidații şi-au ținut prelegerile... De plictiseală am ieşit din sală, dar am fost alarmat să intru pentru a-l vota. Indicația a venit de la capii CDE... Au spus că trebuie ales şi aşa am făcut[34]". Prof. A. Vianu, istoric comunist, scrie: „Nu este greu de dezmințit ceea ce s-a publicat în legătură cu adunarea reprezentanților comunităților şi a rabinilor, care a avut loc la 16.06.1948... Documentele şi mărturiile dovedesc că desfăşurarea era diferită de cele publicate. După discursurile lui M. Rosen şi David Şafran, majoritatea înclina pentru alegerea lui David Şafran, dar Bercu Feldman, care se afla în sală ca observator din partea conducerii CDE şi care a primit dispoziții de la forurile superioare de partid şi guvern, s-a amestecat şi a cerut să fie ales Rosen"[35]. Şeiva Nahman din Montreal, Canada scrie: „Ca membră a CC al Partidului Social Democrat, am participat la şedința la care Ştefan Voitec, şeful partidului, a comunicat hotărârea conducerii supreme a partidului de a-l prezenta pe Moses Rosen, candidat preferat al PSD pentru postul devenit liber de şef-rabin"[36].

Ecourile îndepărtării şef-rabinului Şafran şi alegerea rabinului Rosen ca locțiitor au produs rumori şi în afara României. „Rabinul Rosen a fost numit de comunişti, aşa cum s-a procedat şi cu alți capi de biserici"[37]. Rabinul şef Rosen a jucat în comunitatea evreiască acelaşi rol ca patriarhul Justinian Marina în Biserica Ortodoxă[38].

Rabinul Rosen a fost înscăunat ca şef-rabin la 20 iunie 1948, în cadrul unei solemnități impresionante, la care au participat reprezentanți ai guvernului, capi ai cultelor, inclusiv Patriarhul şi conducătorii Federației Comunităților Evreieşti. Toți au ținut discursuri de felicitări[39]. În discursul de „încoronare" rabinul Rosen a declarat (printre altele): „Nu vin să-l înlocuiesc pe trădătorul Şafran, ci să iau locul răposatului dr. Iacob Niemerower... Domnilor

---

[30] Vezi Iod, *În ghiarele uliului nu există nici o speranță*, în „Hamodia", Ierusalim, 19 Elul 5711.
[31] „Revista Cultului Mozaic", Bucureşti, în repetate numere.
[32] *Communists and Jews*, în „The Manchester Guardian", din 16.08.1948.
[33] Vezi mărturia lui Sandu Tiller din 26.05.1991, pp. 7-8, în Arhiva ACMEOR, Tel Aviv.
[34] Vezi mărturia prof. Ş. Z. Feler, din 31.01.1990, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.
[35] Alexandru Vianu, *In memoriam Israel Bacal*, în „Minimum", Tel Aviv, anul V, nr. 52, p. 37.
[36] Vezi Şeiva Nahman, *Israel Bacal*, în „Minimum", Tel Aviv., anul V, nr. 96, noiembrie 1991, p. 76.
[37] Vezi Alfred Turiel, *E finito il Mondo di Ieri*, în „Bolletino della Comunita Ebraica di Milano", Anno XLV, nr. 6, Giugno 1988, Yiar Siwan, p. 7, Vezi şi Jessica Douglas Home, *Romania's chief Rabbi Fances to Ceauşescu's Tun*, în „The Wall Street Journal", 28.06.1988, precum şi în „Evidences", Paris, iunie-iulie, 1952, p. 36.
[38] M. Shafir, *Socialist Republic Romania*, în B. Szaikowski (coord.), *Marxist Governments*, vol. III, London, 1981, p. 162.
[39] Invitația la solemnitate, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

reprezentanți ai guvernului şi ai partidului, vă promit şi-mi iau obligația de a îmi îndeplini misiunea, în spiritul noilor vremuri”[40].

Rabinul Rosen s-a dovedit o alegere potrivită pentru interesele regimului. Plecat în delegația evreilor din România la Consfătuirea de la Montreaux a Congresului Mondial Evreiesc, el a prezentat situația evreilor din România ca un rai, enumerând instituții religioase evreieşti inexistente în realitate[41]. Asemenea declarații exagerate mascau de fapt realitatea sumbră a educației religioase. Ele au provocat atacuri la adresa rabinului Rosen şi în țară şi în străinătate: „Comitetul Federației Comuniştilor Evreieşti nu a fost ales de către evrei, ci numit de autorități, care l-au numit şi pe Moses Rosen, un avocat, şeful secției evreieşti a partidului la putere”[42].

Rabinul Rosen nu a putut rămâne indiferent la vocile negative ce se înmulțeau. El a căutat căi de apropiere de rabinii ortodocşi, care, la rândul lor, erau interesați să găsească în el un scut de apărare față de presiunile crescânde, la care erau supuşi. În genere, preoții recalcitranți au fost persecutați şi chiar arestați. Cine refuza să se „convertească” era pedepsit, indiferent dacă era vorba de clerul catolic sau de rabini[43].

Presiunea regimului prin CDE era atât de mare, încât prima vizită a ministrului plenipotențiar israelian la Templul Coral, primit cu onorurile cuvenite de Rabinul Rosen, a provocat o primă ciocnire între îndatoririle de şef-rabin şi supunerea la dictatul comunist. Fruntaşul CDE, Bercu Feldman, l-a apostrofat pe rabin: „Pentru că primeşti spioni la Templu, soarta îți va fi aidoma cu cea a cardinalului Mindszenty al Ungariei, care a fost arestat, fără a se ține seamă de înalta lui poziție”. Rabinul Rosen era destul de speriat[44]. Pentru a-şi răscumpăra păcatele, la dezvelirea Monumentelor Jertfelor Holocaustului, care a avut loc la Paris în decembrie 1949, Şazar, pe atunci şeful secției de cultură pentru diasporă a Agenției Evreieşti şi apoi preşedintele Statului Israel, s-a întors cu totul tulburat de Rosen „care a hulit Israelul şi Sionismul cu atâta grosolănie şi atât de sălbatec, cum nu mă aşteptam să aud din gura unui rabin, fie el chiar unul impus. Credea probabil că vorbeşte la o întrunire comunistă şi nu într-o țară liberă ca Franța”[45].

În decursul anului 1949, toate sferele vieții evreieşti, inclusiv cea religioasă, au fost supuse organizatoric partidului şi controlului de stat, aşa că *Gleichschaltung*-ul (alinierea) a fost perfect[46]. Rând pe rând, toate organizațiile evreieşti au fost subjugate, fie prin obligația la autodizolvare, fie prin acaparare fizică, iar când nu a fost găsită altă cale, prin lege. Aşa, de pildă, printre rezoluțiile Sfatului Rabinic Superior, aproape toate declarative, laudative la adresa regimului, singura rezoluție practică era cea de „a vinde clădirile sinagogilor în care nu se mai roagă evrei”[47].

Două organizații, Partidul Evreiesc şi Organizația Sionistă Revizionistă, n-au aşteptat dizolvarea şi s-au declarat autodizolvate. Toate zvonurile, aluziile şi chiar ştirile transpirate de

---

[40] Ben Şilo, *Angajamentele dlui Rosen*, în „Revista Mea”, Tel Aviv, 6.07.1979, pp. 32-33.

[41] Vezi *Press Communique*, Second Plenary Assembley World Jewish Congress, nr. 11, 30.06.1948. Andrei Pippidi are rezerve în privința evaluării de mai sus a activității Şef Rabinului Moses Rosen, pe care o consideră excesivă.

[42] Vezi *The Jewish Monthly*, vol. II, nr. 5, august 1948, p. 269. Vezi şi „Israelitisches Wochenblatt”, Zurich, 22.10.1948, p. 8.

[43] Vezi M. Shafir, *op. cit.*, p. 395, *apud* V. Gregorian, *Stratehgia i taktika leninizma bocvoe bratekich komparti*”, în „Bolşevik”, nr. 7, 1950, p. 14.

[44] Vezi *Memoriile Rabinului Rosen*, în „Minimum”, Tel Aviv, nr. 2, mai 1987, pp. 24-28. Vezi şi Corespondent special la Bucureşti, *Evreii din Bucureşti salută la Templu, pe ministrul plenipotențiar al Israelului*”, în „Haaretz“, Tel Aviv, 18.02.1949; vezi, de asemenea, scrisoarea ministrului plenipotențiar al Israelului la Bucureşti, Reuven Rubin, din 27.01.1949, către şef-rabinul oraşului Bucureşti, dr. Moses Rosen, în Arhiva Ministerului de Externe Israelian, Ierusalim.

[45] Vezi raportul Şazar, decembrie 1949, în Arhiva Agenției evreieşti, Ierusalim.

[46] Vezi AJYB, Philadelphia, vol. 52, 1951, pp. 352-353.

[47] Vezi JTA, New, 6.11.1949, sub semnătura lui Sol Rosman.

la surse serioase, fie că au fost răspândite cu premeditare, fie că au ajuns la urechile celor interesați prin binevoitori, care spuneau despre conducătorii ambelor organizații, deşi n-a existat nici o legătură organică între ele, că sunt sortiți arestului (ceea ce s-a şi întâmplat mai târziu). Atunci, ei au înțeles că nu au încotro şi au preferat să se declare autodizolvați.

Organizațiile afiliate unor centre mondiale au început să resimtă presiuni din ce în ce mai grele. Astfel Jointul, societatea evreiască de ajutor cu centrul în Statele Unite – care aducea în România anual frumoasa sumă de 4 000 000 de dolari, toți sosiți prin Banca Națională care îi schimba în moneda locală, fiind favorizată în acele timpuri de setea statului român pentru valută forte –, a ajutat refugiații evrei, şcolile evreieşti şi presa evreiască, cantinele şi spitalele. În schimb, pentru că a fost calificată în Uniunea Sovietică drept un oficiu de spionaj, a fost destul pentru ca România să nu o mai tolereze. La aceasta s-a adăugat faptul că Jointul subvenționa punctele de Hachşara (comunele de pregătire ale pionierilor sionişti pentru o viață productivă în Eretz Israel), precum şi căminele de copii cu educație în acelaşi scop. Tratativele interminabile, dublate de pofta hrăpăreață a CDE de a pune mâna pe magaziile Jointului, totdeauna pline cu hrană şi îmbrăcăminte, au dus la hotărârea guvernamentală de a-l lichida[48]. Directorul Jointului, Dr. Fridrich Costiner, a fost cercetat de Securitate, în condiții departe de a fi civilizate[49]. (Paguba resimțită în anii următori a dus la reinvitarea Joint-ului să-şi reia activitatea în România lui Ceauşescu).

Congresul Mondial Evreiesc a avut în România o secție foarte activă, încă din anul 1936. Închisă de regimul fascist, ea şi-a reluat activitatea la 9 noiembrie 1944[50]. Congresul a ajutat practic autoritățile româneşti în acțiunea de repatriere a cetățenilor români din Uniunea Sovietică în anii 1945-1946[51]. Congresul a fost activ în acțiunea de restratificare profesională şi în alte acțiuni văzute cu ochi buni de către regim[52]. Dar din momentul când conducerea mondială a Congresului a refuzat să participe la Conferința Partizanilor pentru pace, în urma unei directive primite de la Moscova (directive asemănătoare au fost date Poloniei, Cehoslovaciei, Bulgariei şi Ungariei), s-a interzis secției româneşti contactul cu conducerea mondială[53]. În 1950, secția românească a Congresului Mondial Evreiesc şi-a încetat existența.

OSE în perioada celui de-al doilea război mondial a funcționat în România sub forma Comitetului Mamei şi Copilului, care i-a ajutat pe copiii în nevoie. Spre sfârşitul anului 1944, comitetul a primit aprecierea OSE din Elveția şi a fost recunoscut ca o secție a sa în România, primind un buget serios, ceea ce a permis lărgirea activității. Mella Iancu, omul de legătură între ilegalitatea sionistă şi ilegalitatea comunistă, preşedinta Comitetului Mamei şi Copilului, a devenit Director OSE pentru România. În paralel, Mella Iancu a fost o activistă de frunte la Apărarea Patriotică. OSE şi-a adus un serios aport în amelorioarea situației precare a populației din nordul Moldovei la sfârşitul războiului. Provenind din fonduri evreieşti, ajutoarele destinate evreilor au fost împărțite la cererea autorităților locale şi la neevrei. Cerința ca ajutorul să fie acordat întâi evreilor nu a găsit un ecou pozitiv. În semn de protest, Mella Iancu a demisionat din Apărarea Patriotică. În martie 1945, OSE deținea 7 cantine, care au deservit 800 de copii, iar la sfârşitul aceluiaşi an avea cantine în 12 oraşe, pentru 3 000 de copii. În iunie 1946, deținea 15 centre medicale, specializate în boli de copii, iar la sfârşitul lui 1946 funcționau 116 asemenea centre în 33 de localități din țară. Copiii cei mici au suferit cel mai mult de pe urma foametei din anii 1946-1947 şi OSE, datorită primirii unei alocații

---

[48] Vezi HCM nr. 197, din 4.03.1949.

[49] Pentru relațiile Joint România, vezi zecile de dosare „România” în Arhivele Joint New York şi Ierusalim, inclusiv Raportul Costiner, înaintat lui Jordan, directorul general al Jointului, asasinat la Praga, în perioada comunistă. O copie a raportului în Arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[50] *Memento Statistic*, vol. I, Bucureşti, 1945, p. 11; vezi şi „Mântuirea”, Bucureşti.

[51] Vezi „Renaşterea noastră”, Bucureşti, 12.10.1946.

[52] Vezi Raportul Comisiei de Control al secției, a Congresului Mondial Evreiesc şi răspunsul trezorierului congresului, Leon Ițear, Bucureşti, 14.01.1946, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[53] Vezi Moți Moscovici, Dare de seamă la venirea lui în țară, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

extrabugetare, şi-a mărit sfera activităţii. Problema lipsei de personal adecvat a fost rezolvată prin înfiinţarea unei şcoli proprii de surori sociale şi de surori de caritate. În 1949, OSE avea în îngrijirea sa circa 20 000 de copii, întreţinuţi în cămine de copii, grădini şi parcuri pentru copii în convalescenţă, toate cu echipament modern, căpătat din străinătate[54]. Însă la 8 martie 1949 a apărut un domn Negrilă şi s-a declarat delegat al CDE, instalându-se la conducere, fără să solicite măcar o predare ordonată. Pentru a acapara marea avere a OSE, Federaţia Comunităţilor, recte CDE, a numit un aparat special în frunte cu E.C. Croitoru Weiss, cu misiunea de lichidare a OSE[55].

ORT, societate mondială evreiască pentru restratificarea profesională a tinerilor evrei, a avut în reţeaua de şcoli de meserii peste 1000 de tineri imediat după război[56]. Fiind o instituţie educativă, regimul a ţinut să-şi impună directivele, cu toate că scopul şcolii se încadra în vederile lui. A schimbat conducerea şcolii şi a transformat cursurile în multianuale, ceea ce nu concorda cu interesele elevilor evrei, interesaţi în cursuri de scurtă durată, deoarece se pregăteau să emigreze. „Productivitatea" evreilor, sloganul trâmbiţat de regim pe toate căile, a rămas literă moartă.

Hotărârea guvernului român, din martie 1949, de a lichida toate instituţiile autonome evreieşti a pus capăt şi activităţii ORT. 8 şcoli, cu 42 de secţii profesionale echipate modern, în care învăţau 2270 de tineri[57], au devenit şcoli generale, fără urme de semnalmente evreieşti. Condiţiile de înscriere, care cuprindeau şi obligaţia fiecărui absolvent de a sta la dispoziţia ţării timp de doi ani după terminarea cursurilor, a îndepărtat candidaţii evrei, astfel că şcoala, nu numai că nu mai era evreiască, dar era şi fără evrei[58].

Bnei Brith a existat în România din 1871. Marea Lojă din România căpătase numărul IX, deşi era a IV-a înfiinţată în lume. Legăturile poştale dintre România şi Statele Unite, pe atunci anevoioase, au cauzat întârzierea înscrierii în Ordinul Mondial. Datorită afinităţii evreilor din România cu ţara strămoşească, Marea Lojă din România a primit numele „ZION". Activitatea culturală şi de asistenţă socială s-a desfăşurat până la sfârşitul anului 1947. Primele semne rău prevestitoare au apărut în 1948, când stânga a definit Bnei Brith ca o organizaţie masonică, ceea ce într-un sistem comunist a pus loja sub semnul lui Cain. În 1949, Bnei Brith nu mai exista în România, având aceeaşi soartă ca şi celelalte organizaţii evreieşti.

Toate organizaţiile autonome evreieşti afiliate unor centre din afara graniţelor au fost lichidate prin presiuni sau din ordinul direct al guvernului. Fiecare dintre aceste organizaţii îşi avea specificul ei, cu care un regim comunist nu se putea împăca. Activitate de sine stătătoare, relaţii cu ţări apusene, alegeri deplin democratice, nici una nu concorda cu prevederile noului regim[59]. Fiecare dintre aceste organizaţii aveau şi o bază materială serioasă, care a fost luată fără chitanţă sau altă confirmare oficială.

Privit retrospectiv a fost o politică mioapă, care a adus României doar prejudicii, atât materiale (încetarea trimiterii de fonduri din străinătate, adică privarea de valută forte), cât şi în ceea ce priveşte provocarea unei opinii publice mondiale ostile. Sub un regim în care

---

[54] *The Ordeal in Romania,* în Dr. L. Wulman, *In fight of health of Jewish people*, New York, 1968, p. 168.

[55] Vezi Adeverinţa federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, nr. 3014, din 31.12.1949, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[56] Vezi I. Butnaru, *Holocaustul Uitat, consideraţiuni istorice, politice şi sociale cu privire la antisemitismul românesc*, Tel Aviv, Editura Acmeor, 1985, p. 414.

[57] Vezi Raport de activitate al FCE din RPR, pe perioada ianuarie 1948, decembrie 1949, pp. 4-6, în Arhiva FCE, dosar nr. 265 V.

[58] Vezi Corespondent special la Bucureşti, *Existenţa materială a evreilor din România, în pericol,* în „Haaretz", Tel Aviv, 23.12.1949.

[59] Vezi Carol Iancu, *Prefaţă*, în Teodor Wexler, Michaela Popov, *Anchete şi procese uitate 1945-1960. Documente,* f.l., Fundaţia W. Filderman, f.a., vol. 1, p. 3, care citează Rezoluţia CC al PMR, din 12 decembrie 1948 şi Hotărârea Guvernului României din 4 martie 1949.

ideologia şi dispoziţiile Moscovei primau, asemenea organizaţii democratice nu aveau nici o şansă.

Singura organizaţie evreiască, care a încercat din răsputeri să supravieţuiască, a fost Mişcarea Sionistă, care număra circa 130 000 de membri[60]. Între anii 1944 şi 1949 au existat relaţii directe satisfăcătoare între Organizaţia Sionistă din România şi instituţiile de stat. Din momentul izbucnirii războiului rece, relaţiile au devenit tensionate, mai ales că între decembrie 1948 şi decembrie 1949, evreii au depus cam 200 000 de cereri pentru viza de ieşire din ţară pentru a emigra în Israel[61]. „Partidul trebuie să ia atitudine în toate problemele care privesc iudaismul român şi să lupte cu dârzenie împotriva curentelor naţionaliste reacţionare, în mijlocul iudaismului român[62]". Era momentul când partidul şi guvernul şi-au afirmat direct împotrivirea, trecând la presiuni directe, inclusiv ameninţări. Presa sionistă a fost interzisă[63]. Centrala Organizaţiei Sioniste şi partidele sioniste mature s-au văzut nevoite să se autodizolve[64]. Organizaţiile de tineret sioniste împovărate cu comune de pregătire (Hachşara), în care se aflau şi refugiaţi supravieţuitori ai Holocaustului şi căminele de copii, unde se aflau mulţi orfani, nu erau dispuse să renunţe la existenţă. Pentru a înghiţi aceste organizaţii de tineret s-au dus tratative între TDE (Tineretul Democratic Evreiesc), organizaţie fantomă a CDE care avea aparat conducător, adică funcţionări partinici, dar nu avea tineret şi Centrala Hechalutz, organizaţia care cuprindea toate mişcările sioniste de tineret, numărând zeci de mii de membri. Scopul urmărit de comunişti era crearea unui Front al Tineretului Democrat Evreiesc, adică o mişcare de tineret unitară, aşa cum toate trebuiau să fie unitare, adică unice în regim. Discuţiile istovitoare, cu momeli şi ameninţări, au fost denumite „Războiul de o sută de zile" (parafrază la războiul de o sută de ani). Nici aducerea reprezentanţilor Centralei Hechalutz la Secretarul General al UTC, Florescu, n-a reuşit să-i înduplece pe tinerii sionişti. Ca urmare, au început să apară în presă articole de înfierare nominală a sioniştilor, ceea ce însemna în acele vremuri un act de acuzare. În ultima seară a lunii noiembrie 1948, Jewsecţia (secţia evreiască, recte CDE), cu sprijinul vădit al oficialităţilor, a comis un atac pogromist împotriva unor sedii sioniste. Evrei adunaţi spontan au umplut străzile. Tramvaiele nu puteau trece. Poliţia apărută imediat a fost nevoită să stea drepţi în faţa stratagemei sioniste de-a intona imnul ţării, urmat de imnul Hechalutzului. O luptă fizică, corp la corp, între devastatori şi deţinătorii sediilor s-a terminat prin preluarea sediilor de către poliţie „până la lămurirea situaţiei". Sediile nu au fost redate niciodată proprietarilor[65]. Instigaţiile au continuat, iar învinuiri fabricate au dus la descinderi poliţieneşti. Oficiul Palestinian şi Asociaţia „Amicii emigrării spre Israel" au fost învinuite de fraude financiare prin neplata de impozite, când de fapt impozitele fuseseră plătite, aşa cum s-a demonstrat prin prezentarea chitanţelor[66]. În campania împotriva sionismului a fost mobilizată toată presa. Redactorii tuturor ziarelor au fost convocaţi la Direcţia Presei, unde Vasile Dumitrescu, şeful direcţiei de care depindeau, a dat directive amănunţite cu privire la pericolele sionismului[67]. Sloganele veninoase n-au întârziat să apară: „Sioniştii, spărgătorii unităţii clasei muncitoare"; „Să luptăm împotriva sionismului şi să-l demascăm ca armă

---

[60] Vezi „Congres Weekly", nr. 21, din 15.06.1953, p. 19.
[61] Ibidem.
[62] Vezi Scrisoarea lui Moşe Saltzman, din solia palestiniană, către Pinhas Lubianiker Labon, Bucureşti, 23.06.1948, în Arhiva Comitetului pentru Activitate Culturală, Tel Aviv.
[63] Vezi Scrisoarea Centralei Hechalutz, Bucureşti, nr. 3510, din 21.07.1948, în Arhiva FCE.
[64] Vezi Scrisoarea Organizaţiei Sioniste din RPR, din 21.12.1948, către conducerea Organizaţiei Sioniste din Ierusalim, în ASC, S41/169.
[65] Vezi Raportul Legaţiei Britanice la Bucureşti, nr. 401 (91/21/48), din 13.12.1948, către ministrul de externe Bevin, în Fo. 371/68634.
[66] Vezi Adresa „Amicii emigraţiei" către Ministrul de Finanţe, cu chitanţele ataşate, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.
[67] Vezi „Aspects de la vie juive", raport periodic al Ambasadei Israelului la Bucureşti, din 19.03.1949, în Arhivele Statului, Ierusalim.

politică a imperialismului”; „Combatând naționalismul sionist, întărim prietenia între oamenii muncii de toate naționalitățile[68]”. Au fost organizate adunări la care au fost aduşi participanți, cu sau fără voia lor, iar când nu se găseau destui evrei, erau aduşi muncitori neevrei, încărcați în camioanele de la uzinele unde lucrau[69]. Regimul a trecut la măsuri oficiale. Biroul Politic al CC al PMR s-a întrunit în decembrie 1948, pe ordinea de zi fiind chestiunea națională. Sionismul a fost înfierat[70]. Teohari Georgescu, ministrul de Interne, i-a convocat pe conducătorii sionişti, pe care i-a admonestat şi avertizat, făcându-i responsabili de continuarea activității tineretului. Tineretul Sionist încerca să reziste. În fața neînduplecării lor, guvernul a hotărât să pună capăt legalității organizațiilor şi printr-o hotărâre a Consiliului de Miniştri, publicată în martie 1949, a desființat organizațiile sioniste. Urmărirea sioniştilor nu a încetat odată cu desființarea lor. A început vânatoarea activiştilor şi în vara anului 1949 au fost arestați primii, dar nu ultimii, activişti tineri, care au fost aduşi în fața Curții Marțiale din Cluj.

Cortina a căzut peste activitatea sionistă din România. Un regim, în care încape un singur factor organizat, nu concepe existența altor organizații[71].

Două sunt motivele, pentru care am redat desfăşurarea relațiilor dintre evrei şi regimul comunist în devenire. Primul, pentru o înțelegere mai bună a metodelor care au dus la lichidarea vieții evreieşti autonome. Al doilea, deoarece pentru perioada de până la 1950, suntem în posesia unor documente ce au putut fi citate cu exactitate. Şi asta spre deosebire de sărăcia materialului documentar autentic datorat lipsei de acces la arhivele româneşti zăvorâte, care ne obligă ca pentru perioada de după 1950 să concentrăm cele întâmplate până la debarcarea regimului comunist, pe teme, prezentându-le într-un mod mult mai sumar decât s-ar fi cuvenit.

Înainte de a prezenta opresiunile suferite de evrei în regimul comunist, se cere o precizare. În partidul comunist au fost şi evrei, unii dintre ei chiar în aparatul de opresiune. „Sunt două feluri de comunişti evrei. Există evrei comunişti deoarece sunt comunişti şi există comunişti, care sunt comunişti evrei. Problema e cu ultimii”[72]. Au fost comunişti evrei idealişti, care au crezut în idealul comunist, au suferit pentru el şi au încercat să ajute la instaurarea regimului visat. Majoritatea dintre aceştia au încercat marea deziluzie. Dar au fost comunişti care chiar dacă s-au născut evrei, nu numai că n-au avut nimic cu evreismul, dar au fost printre asupritorii evreilor, printre cei ce au făcut tot posibilul pentru distrugerea organizațiilor evreieşti, iar unii dintre ei au fost chiar torționari, care şi-au chinuit fără milă frații lor arestați.

Viața culturală

„Stalinizarea a urmărit distrugerea completă a societății civile şi înregimentarea vieții intelectuale şi a culturii”[73]. Societatea evreiască din România nu a făcut excepție.

---

[68] Vezi Legația Israelului la Bucureşti, ZR/IT/16, din 19.03.1949, către secția Europa de răsărit, din Ministerul de Externe Israelian, cu ziarele respective, în Arhivele Statului, Ierusalim.

[69] Vezi *Lupta împotriva naționalismului şi şovinismului sionist, unelte ale duşmanului de clasă, sarcină a maselor muncitoare evreieşti*, Şedința plenară a activului CDE, în „Unirea”, Bucureşti, 15.12.1948. Vezi Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR, în chestiunea națională, decembrie 1948, publicată în presa vremii, dar şi în Partidul Muncitoresc Român, *Rezoluții şi Hotătâri*, Bucureşti, pp. 40-42.

[70] Vezi Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea națională, decembrie 1948, publicată în presa vremii, dar şi în Partidul Muncitoresc Român, *Rezoluții şi Hotătâri*, Bucureşti, pp. 40-42.

[71] Vezi *Rapport de Dernier Comite Executif de l'Organisations Sioniste de la RPR, 19.03.1949,* în ASC, S41/169. Vezi şi Corespondent special la Bucureşti, *Sfârşitul mişcării sioniste din România*, în „Haaretz”, Tel Aviv, 8.04.1949.

[72] Vezi în M. Zak, *40 de ani de dialog cu Moscova*, Tel. Aviv, 1988, p. 22, care-l citează pe M. Şaret, ministrul de Externe al Statului Israel, în convorbirea cu Vîşinski, ministru adjunct de externe al URSS, la Adunarea generală ONU, la Paris, 12.12.1948.

[73] Vezi Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate, O istorie politică a comunismului românesc*, p. 14.

Viața culturală evreiască propriu-zisă era legată dintotdeauna de tradiție şi de țara lor strămoşească. Noul regim a făcut tot ce îi era în putință pentru a-i îndepărta pe evrei de ambele coordonate. Când propaganda şi chiar persuasiunea nu şi-au atins scopul, s-a trecut la interzicerea oficială, fie prin neacordarea de autorizație pentru întâlniri culturale, fie prin desființarea cercurilor culturale ebraice şi supunerea activității culturale în limba idiş direct controlului oamenilor de partid. IKUF (Idişer Kultur Farband), Centrul pentru răspândirea limbii şi culturii idiş, a devenit o oficină partinică de propagandă comunistă. Nu mulți au fost scriitorii de limbă idiş care au mai rămas în România după instalarea definitivă a regimului comunist. Câțiva puteau publica dacă scriau ce li se cerea sau, în cel mai bun caz, ce le aproba cenzura. Pentru exemplificare vom aminti numai câteva cazuri. Aşa de pildă, Iacob Gropper, cel mai mare poet de limbă idiş din România, a fost chemat şi i s-a comandat o poezie despre republică. Iacob Gropper s-a cutremurat de însăşi ideea că o poezie se poate comanda. Când a povestit întâmplarea, lacrimile îi curgeau pe obraz. Acest mare om de cultură, cunoscător al multor limbi şi literaturi europene, pe lângă sursele evreieşti, nu s-a putut împăca cu gândul că poezia se scrie la comandă. Pe de altă parte, era înfricoşat, deoarece i s-a indicat un termen în care poezia comandată trebuia prezentată. Cunoscut ca un mare admirator al Revoluției Franceze, prietenii i-au sugerat ideea să se gândească la aceasta şi să încerce să scrie. Gropper a prezentat două strofe, pe care cei ce le-au citit le consideră dintre cele mai frumoase. Strofele prezentate nu au corespuns doleanțelor literaților comunişti. Ele nu au văzut lumina tiparului[74].

Un alt caz ce se cerea relevat pentru a se înțelege procedeele comuniste este cel al lui Vladimir Tamburu, scriitor idiş din Maramureş.[75] A scris nuvele, romane şi o lucrare de cercetare, *Presa Idiş din România*, lucrare apreciată şi în afara granițelor României. Unul din romanele sale intitulat *Lebedike Meisim (Suflete Vii)*, prezenta justiția din Lumea de apoi. De fapt, nu a fost decât o parodie a justiției comuniste[76]. Întrebat fiind cum a reuşit să se strecoare prin cenzură, a relatat o poveste anecdotică. „Comisia de cenzură pentru idiş este alcătuită din trei persoane, că doar atât am mai rămas scriitori de limbă idiş. M-am adresat celorlalți doi colegi şi i-am avertizat că, dacă nu-mi dau semnătura pe bun de tipar pentru această carte, nici o carte de a lor nu va mai apare, căci indiferent ce vor scrie, eu voi refuza să semnez”[77]. Spre norocul lui Tamburu, literatura idiş din România n-a trezit interes în străinătate, tocmai pentru faptul că era una cenzurată. Dacă făcea vîlvă, romanul avea toate şansele de a fi premiat şi soarta autorului ar fi fost pecetluită. Abia după răsturnarea regimului comunist din România, romanul a fost premiat în Australia.

Opresiunea cenzurii comuniste nu s-a oprit la cele scrise de evrei în idiş. A. Margul Sperber (decedat la Bucureşti în ianuarie 1967), cel mai mare poet de limbă germană din România, cunoscut şi apreciat şi peste hotare, a fost, în perioada comunistă, purtătorul de cuvânt al literaturii germane din România, cunoscut fiind pentru activitatea sa socialistă, încă de dinaintea războiului. Un poem al său, „Cimitirul Evreiesc”, nu numai că a fost respins de cenzură, dar autorul a fost obligat să-i schimbe titlul şi parte din conținut, ca să nu rămână nici

---

[74] Povestea lui Gropper la o adunare a unui grup de prieteni întrunit la Haifa să salute venirea lui în Israel. (Mărturie depusă de Israel Levanon Leiwandman la Arhiva Comitetului pentru Activitate Culturală Iudaică, Tel Aviv).

[75] În 1940, când sovieticii au ocupat Basarabia, a trecut, aşa cum au făcut şi alții, în Uniunea Sovietică. Revenit în România cu Divizia Horia, Cloşca şi Crişan, al cărei colonel politic era, şi-a reluat activitatea literară.

[76] W. Tamburu, *Lebedikc Meisim (Suflete Vii)*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1976.

[77] Mărturia lui Volf Vladimir Tamburu, dată lui Idov Cohen, parlamentar israelian născut la Mihăileni în România şi repovestită de Idov într-un cerc intim de prieteni.

un semnalment evreiesc. Încercarea lui Sperber de a renunța la publicarea întregii cărți aflate la cenzură a stârnit amenințări şi atunci a fost obligat să se supună[78].

În aceste condiții nu e de mirare că viața culturală evreiască a intrat în agonie.

Învățământul evreiesc

Chiar după 23 august, când elevii evrei eliminați din instituțiile de învățământ de către regimul fascist au reintrat în învățământul de stat, rețeaua de şcoli evreieşti din România avea mai mult de 100 de şcoli în care învățau peste 15 000 de elevi[79] (şcoli primare, şcoli de meserii, gimnazii, licee, grădinițe de copii, heider, în care copiii învățau să buchisească rugăciuni, etc), în afara rețelei Tarbut, de şcoli de limbă ebraică. Şi nu trebuie uitată Şcoala „Cultura Agricolă". Cei ce se pregăteau să emigreze în Eretz Israel învățau agricultura, după un program propriu, atât de apreciat de Ministrul Agriculturii, încât a vrut să-l introducă în toate şcolile agricole din țară. În aceste şcoli, se păstra tradiția (nu religia) evreiască, se predau noțiuni elementare de limbă ebraică, sărbătorile evreieşti erau prezentate elevilor. Lupta pentru menținerea şcolilor evreieşti nu a fost uşoară. Toate şicanele posibile s-au făcut pentru a provoca închiderea lor. Noua lege a învățământului a pus capăt existenței acestor şcoli.

Singurele instituții educative evreieşti autonome, care nu s-au supus dispozițiilor, au fost căminele de copii ultraortodoxe, de sub egida Rabinului Portugal. Lupta dintre Jewsecție şi aceşti copii a fost cu mult mai aprigă decât s-au aşteptat autoritățile. Discuțiile purtate cu rabinul şi cu directorul căminelor David Feld, chiar când aceştia au acceptat de nevoie ca micii discipoli să fie trimişi la şcoala elementară idiş din Bucureşti înființată de stat, s-au dovedit nerelevante pentru elevii mai mari, ei refuzând să treacă la instituții educative ale statului. Arestarea rabinului şi pătrunderea cu forța în cămine, cu ajutor polițienesc, i-a împrăştiat pe discipoli, fiecare din ei căutând un adăpost. Cărțile poştale scrise de aceşti fugari au fost interceptate de cenzură[80] şi astfel personalul Ministerului Muncii, responsabil cu căminele, a plecat să le dea de urmă. Promisiunile că vor continua să primească mâncare rituală şi că vor putea emigra în Israel nu au convins pe nimeni. Ei au preferat o trăire în ilegalitate, au lansat strigăte de ajutor şi mai ales au cerut facilitarea emigrării imediate[81].

Patru şcoli elementare de limbă idiş au funcționat în toată România şi ele au dispărut în primii ani de guvernare comunistă.

Antisemitismul

Antisemitism a existat în România de-a lungul veacurilor. „De regulă, antisemitismul românesc este un fapt. Din când în când se transformă în idee" [82]. Fie că era unul de împrumut, sub influențe puternice din afară, fie că era autohton. „Dar antisemitismul în România rămâne totuşi un fenomen românesc, care se cere cercetat, în ceea ce priveşte particularitatea lui specifică şi nu numai în ceea ce imită" [83]. Perioada nazisto-fascistă, mai ales ororile Holocaustului[84], au lăsat amprente serioase, peste care nu era uşor să se treacă.

[78] Vezi Ghershom Scholen, în „Haaretz", Tel Aviv, 10.02.1967, reluată în cartea sa memorialistică, *Devarim be Go*, sub titlul *Ce ne învață soarta unui poet evreu în limbi străine*, Editura Am Oveid, Tel Aviv, ediția a treia, 1982, pp. 522-523.
[79] Vezi A. Feler, *Dare de seamă la venirea lui în Israel*, 1954, p. 13, în Arhiva Comitetului pentru Activitate Culturală judaică, Tel. Aviv.
[80] Vezi *Scrisoarea de adio expediată din Buşteni*, de către Frida Katz, directorului căminelor, în iunie 1949, vezi şi *cartea poştală trimisă de Şeindl din Câmpulung*, 4.07.1949, înainte de a fi prinsă, către familia ei adoptivă din Bucureşti, amândouă în Arhiva Comitetului pentru Activitate Culturală judaică, Tel Aviv.
[81] Vezi cartea poştală semnată Orfani din Transnistria, din 10.07.1949, către rabinul Rosen, în ibidem.
[82] Mihail Sebastian, *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, Bucureşti, 1990, p. 232.
[83] Lucrețiu Pătrăşcanu, *Problemele de bază ale României*, Bucureşti, 1944, p. 171.
[84] Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania. The Distruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime*, 1940-1944, foreword by Elie Wiesel, Editura Ivan R. Dee, Chicago, 2000. Vezi şi Tuvia Frilling, Radu Ioanid,

Speranțele evreilor că, odată regimul fascist eradicat şi legile discriminatorii abrogate, ei se vor vedea scutiți de toate neajunsurile provocate de flagelul antisemit, s-au spulberat repede. Situația de fapt le-a provocat o mare deziluzie, nu numai pentru că antisemitismul endemic nu se putea lecui peste noapte, dar şi pentru că evreii şi-au dat seama foarte repede că diversiunea antisemită era mânuită şi de către regimul nou instalat[85]. Asemenea cazuri au fost semnalate la Bistrița, Bârlad, Brăila, Buhuşi, Buzău, Cluj, Constanța, Crevedia, Dej, Dorohoi, Fălticeni, Focşani, Gura Humorului, Huşi, Iaşi, Marghita, Petrova, Podul Iloaiei, Răducăneni, Reghin, Satu Mare, Timişoara, în perioada mai 1950 - mai 1951, toate legate de funcționari de stat[86]. Chiar personaje nebănuite de a fi contaminate de microbul comunist s-au dovedit, după cum arată documente de arhivă, că în convorbirile lor intime antisemitismul răbufnea[87]. Cu cât se simțea noul regim mai sigur de sine, cu atât mai mult s-a resimțit antisemitismul. Antisemitismul paroxist al lui Stalin, declanşat făţiş odată cu înscenarea procesului „halatelor albe[88]" (Stalin plănuia să deporteze pe toți evreii din Uniune în Siberia) a creat pentru Gheorghiu-Dej o conjunctură favorabilă. El a primit încuviințarea lui Stalin pentru debarcarea Anei Pauker, dar nu s-a mulțumit cu atât, ci a introdus şi „primatul național" în aparatul de stat, o formulă pentru îndepărtarea alogenilor, evreii fiind cei mai vizați. Dej a fost promotorul discriminării: „Linia antisemită primitivă susținută de Dej"[89] ieşea în evidență mai ales în cazul învinuirilor şi al sentințelor în diferite procese[90]. Cu cât coborai mai jos în ierarhie, cu atât antisemitismul era mai puțin mascat, mai ales atunci când, din comoditate electorală, liderii de frunte ai Partidului Comunist au pactizat cu şefi legionari şi i-au încadrat în partid, oferindu-le posturi importante, din care aceştia au acționat asupra multor evrei[91].. Pactul a dat naştere unei anecdote în versuri, colportată probabil de legionari. Era o parodie a unui cântec legionar răspândit: „Ține minte trei cuvinte/Camarade nu fi trist/Garda merge înainte/În Partidul Comunist"[92].

Însuşi faptul că la verificarea membrilor de partid, întrebarea adresată de către comisiile de epurare – din dispoziția lui Rangheț, care răspundea de activul de partid – era pentru român dacă a fost legionar, iar pentru evreu dacă a fost sionist, este extrem de grăitoare. Chiar şi aparatul funcționăresc superior, care trata cu străinii, inclusiv cu israelienii, întrebuința un limbaj antisemit[93].

Răbufniri antisemite au avut loc şi în perioada foametei. În Maramureş, au fost proferate amenințări împotriva supraviețuitorilor reveniți din lagărele de exterminare. La un moment dat răbufnirile antisemite au luat o amploare sesizată de presa străină[94].

Mihail E. Ionescu, (editori), *Raport Final*, Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, vol. 1 şi vol. 2, de documente, ediție îngrijită de Lya Benamin, Iaşi, Editura Polirom, Bucureşti, 2005.

[85] Marcela Pineles, *Antisemitism în regimul socialist din România,* cercetare efectuată la ACMEOR, msc., necompletată din lipsă de acces la arhivele româneşti relevante.

[86] Vezi Arhiva CDE, fond 37, dosarele nr. 18, 28, 33.

[87] Vezi Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Document inedit. Convorbire Groza-Bodnăraş*, în „Dosarele Istoriei", nr. 2 (18).

[88] O bună parte din medicii care l-au îngrijit pe Stalin au fost evrei. Specialişti de renume şi profesori universitari, au fost bănuiți de Stalin, sau cel puțin acesta era pretextul, că au vrut să-l otrăvească. Ei au fost arestați, cercetați cu metodele comuniste cunoscute ale NKVD-ului şi condamnați la pedeapsa capitală. Numai moartea lui Stalin le-a salvat viața şi după moartea lui au fost reabilitați.

[89] V. Tismăneanu, *op. cit.,* p. 171.

[90] Vezi la capitolul Discriminări în Procesele economice.

[91] Vezi înțelegerea Teohari Georgescu, Ana Pauker cu liderul legionar Nicolae Pătraşcu, în I. Caraion, *Insectele Tovarăşului Hitler*, München, 1982, pp. 64-65; vezi şi Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 69.

[92] Vezi M. Maximo, *Manuskriptum,* Zurich, fotocopie în în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[93] *Raportul unui diplomat israelian*, noiembrie 1983, în Arhiva Ministerului de Externe israelian.

[94] Vezi *New Terror Campaign Against Rumanian Jews*, în JTA, şi *Romanian Jews Cite Terror* în „New York Times", ambele din 17.09.1958, precum şi Seymor Dreidin *The New Order*, în „New York Post" din 2.10.1958.

Perioada Ceauşescu a marcat o extindere a antisemitismului, până într-acolo încât în presa de partid şi sub semnătura cunoscuților lui ciraci, au apărut între 1970 şi 1989 articole, poezii şi broşuri de un antisemitism făţiş şi chiar periculos[95]. Apariția unui editorial incendiar antisemit, cu titlul „Idealuri" în organul Comitetului pentru Cultură şi Educație Socialistă a municipiului Bucureşti, „Săptămâna", a fost un subiect de scandal, cu răsunet în străinătate[96]. La standurile de cărți bisericeşti, la mănăstiri şi biserici se difuzau făţiş broşuri antisemite[97]. În „Scânteia Tineretului" a apărut poezia „Cântec" a lui Petre Ivancu, de un antisemitism feroce[98]. Protestul Comunității Evreieşti[99] a primit un răspuns cinic, „Redacția nu are idee cine este acest Petru Ivancu şi va verifica...", verificare neefectuată niciodată[100]. Volumul de poezii antisemite al lui Corneliu Vadim Tudor „Saturnalii" a apărut cu sprijinul unuia din cei mai apropiați ciraci ai Elenei Ceauşescu[101]. Nu era vorba de publicații sporadice, din contra, ele apăreau sub egida „Grupului celor 21 şi ceva", grupare antisemită declarată[102]. „La începuturile anilor '70, Ceauşescu reuşise să ducă la bun sfârşit un proces început de predecesorul său, în mod sistematic, eficient şi discret „curățase" aproape toate posturile importante din România de prezența evreiască[103].

Profanarea cimitirelor evreieşti se înmulțea: la Bucureşti, Târgu-Mureş, Oradea etc, ca să enumerăm numai locurile despre care a scris şi presa, informând de vandalismele descoperite. Adresele comunităților evreieşti locale şi chiar ale Federației Comunităților Evreieşti din România fie nu erau luate în considerație, fie se primea răspunsul de rutină „se va cerceta", fără nici un rezultat[104].

Persecuții religioase

Religia a fost unul din domeniile cele mai asuprite. Toate religiile. Campania împotriva lor a diferit de la un cult la altul, ca de altfel şi măsurile luate împotriva lor. Religiei mozaice i s-a impus în primul rând un şef rabin nou în locul dr. Alexandru Şafran, obligat să părăsească România. Noul rabin-şef, după propriile sale declarații, era un devotat noului

---

95 Vezi Scrisoarea Ministerului de Externe Israelian, nr. 971/26, din 16.10.1983, către ambasada Israelului la Washington, în care se specifică apariția cu asentimentul cenzurii a cărților: *Basme* de M. Eminescu, în Editura Creangă pentru toți copiii şi Ion Lăncrănjan, *Fiul Secetei*. Volumul IX din *Opere complete* al lui Eminescu, cu toate articolele antisemite scrise de el în presa timpului, fără ca Academia Română, editoarea volumului să facă vreo observație negativă la adresa antisemitismului. Vezi şi Symposionul ACMEOR, împreună cu Asociația Scriitorilor Israelieni de limbă română, asupra antisemitismului, Tel Aviv, noiembrie 1981. Vezi şi „Viața Noastră", Tel Aviv, 9.11.1983.

96 Vezi „Săptămâna", Bucureşti, 5.09.1980. Vezi şi Michael Shafir *The Men of the Archangel Revisited. Anti Semitic Formations among Communist Romania's Intellectuals*, în „Studies in Comparative Communism", vol, XVI, nr. 3, Autumn 1983, pp. 223-243.

97 Vezi „Nu vă Lepădați de Hristos, nu vă însemnați cu 666", Atena, 1987.

98 „Scânteia Tineretului", Supliment Literar Artistic, anul VI, nr. 24, 14 iunie 1986.

99 Vezi adresa Şef Rabinului Rosen nr. 1951, din 30.X.1986, către redactorul şef al „Scânteii Tineretului", copie în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

100 Vezi emisiunea Radio Free Europe din 3.09.1986 şi „Viața Noastră", Tel Aviv, octombrie 1986.

101 Vezi Scrisoarea lui C. V. Tudor, din 1.01.1987, „Gloriosului patriot Emil Bobu, fără de care acest volum n-ar fi apărut niciodată!" fotocopie în în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş. Vezi Adresa Şef Rabinului Rosen nr. 1951, din 30.X.1986, către redactorul şef al „Scânteii Tineretului", copie în în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş. Vezi şi emisiunea Radio *Hate articles appear in Romania*, redată în The Canadian Jewish News, 11.12.1986 şi *L'Antisemitisme d'Etat en Roumani*", în „Le Devoir", Montreal, Canada, 15.01.1987.

102 Vezi *Manifestări neolegionare*, în „Mişmar",Tel Aviv, p. 3, o copie se află în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

103 Vezi Radu Ioanid, *Răscumpărarea Evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel*, traducere de Ciprian Durnea şi Mirela Mircea, cuvânt înainte de Elie Wiesel, introducere de Shlomo Leibovici Laiş, postfață de Ion Mihai Pacepa, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 128.

104 Vezi de exemplu „Notă", semnată de Emil Schechter, secretar general al FCE, copie în Arhiva Comitetului pentru Activitate Culturală judaică, Tel. Aviv.

regim, „din punct de vedere ideologic, aparţin stângii, încă din momentul când am atins majoratul”[105]. Când totuşi a încercat să-şi împlinească şi datoriile sale de şef al cultului mozaic, el a devenit ținta unor admonestări, avertismente. El a fost pus în situația de a încerca să păstreze o fațadă de viață religioasă, față de încercările de secularizare. O luptă deschisă dintre şef-rabin şi conducătorii laici ai Federației Comunităților Evreieşti din România a creat o atmosferă aproape imposibilă. Rabinului i s-a impus ce să spună, cui să spună, ce declarații să semneze şi ce să impună celorlalți rabini, pe cine să primească şi în ce condiții. Instituțiile de pregătire a rabinilor au dispărut. Cu greu s-a aprobat deschiderea unei Ieşiva (şcoală talmudică) la Arad, pentru pregătirea oamenilor de cult, ce se împuținau pe zi ce trece, din cauza emigrărilor deservenților de cult, care s-au văzut persecutați şi au făcut tot posibilul să obțină Foaia de Călătorie, ca să poată părăsi țara. În acest domeniu, politica regimului nu prea a reuşit, cu toate eforturile depuse de şef-rabin, inclusiv presiunea sa asupra autorităților de a nu elibera vize de ieşire deservenților de cult mozaic, măsura care i-a atras oprobiul cercurilor evreieşti din Israel şi din alte țări.

În lipsa posibilității de a se întâlni liber, evreii frecventau tot mai mult sinagoga, dar şi aici iscoadele regimului i-au urmărit îndeaproape. Sinagoga devenise ținta unei propagande deşănțate.

Adunările de îndoctrinare s-au lovit de proteste. Predicatori veniți în sinagogi cu manifeste comuniste au fost huiduiți şi chiar molestați. Consecințele nu s-au lăsat aşteptate. Rabini din capitală şi din provincie au fost arestați, pe bază de învinuiri născocite. Ancheta lor a fost înjositoare şi nelipsită de expresii antisemite.

Nici cărțile de rugăciune nu au fost uitate. S-a cerut prin scris revizuirea lor, măsură necunoscută în trecut niciodată[106]. Pentru a-l încadra pe evreu în „noua societate”, s-a hotărât „distrugerea spirituală a acestui iudaism” [107].

Deoarece rabinii ortodocşi nu s-au supus directivelor, s-a trecut la arestarea lor. Ne vom opri doar la câteva exemple. Rabinul comunității din Careii Mari, Gross, a fost arestat, transportat la Cluj, nu înainte de a i se rade barba (mare batjocură pentru un rabin) şi de a i se lua Şalul de rugăciune (talit) şi Filacterele (Tefilin), obiectele de cult de care se serveşte orice evreu credincios la rugăciunea lui zilnică. Nu i s-a permis să primească mâncare rituală (Cuşer), aşa că a fost înfometat. Rabinul Rosen a intervenit: „Nu se poate ca un slujitor de cult, a cărui vină încă nu a fost elucidată, să sufere de batjocură a tot ce este sfânt în ochii lui şi să-şi piardă viața pentru că-şi respectă credința”[108]. După 5 luni de anchetă, rabinul Gross a fost eliberat de către tribunal, care nu l-a găsit vinovat cu nimic. Revenit în comunitatea sa fără barbă, comunitatea a manifestat cu furie. În consecință, rabinul Gross a fost rearestat pentru „instigare”, de astă dată fără ca cineva să ştie încotro a fost dus. Reeliberat, a fost arestat pentru a treia oară. Evrei curajoşi din comunitatea lui au declarat în scris că ei ştiu cum a fost urzită învinuirea lui imaginară. Cererea lor de a-l elibera, invoca printre altele şi motivul, „arestarea rabinului este un factor catalizator al părăsirii grăbite a evreilor” [109]. Nici de astă dată Securitatea nu a reuşit să-i dovedească vreo vină. Rabinul Rosen s-a văzut nevoit să adreseze un memoriu autorităților, împotriva celor ce „chinuiesc oameni, ca să recunoască păcate nefăptuite” [110]. Un alt rabin arestat a fost dr. Nobel din Lugoj. La fel s-a întâmplat cu

---

[105] Vezi *Reorganizarea vieții religioase la comunitatea evreilor din Bucureşti*, partea I-a, pp. 1-4, în Arhiva Comitetului pentru Activitatea Culturală judaică, Tel. Aviv.

[106] Vezi Scrisoarea Ministerului Cultelor, Direcțiunea Evidenței şi Coordonării, nr. 3820/1949, din 12 Feb. 1949, către Federația de Comunicații Evreieşti din România, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.

[107] Vezi Scrisoare nesemnată a ilegalității religioase, din 5.07.1949, trimisă printr-o persoană ce pleca la Paris, *secret numai pentru uz intern*, către Centrul European al Tineretului Hapoel Ha mizrahi, în Arhiva Universității Bar Ilan.

[108] Vezi scrisoarea rabinului Rosen, din 15.07.1949, în Arhiva FCE, Bucureşti.

[109] Vezi Scrisoarea Comunității Evreilor din Careii Mari, 14.09.1950, în ibidem.

[110] Vezi Memoriu adresat Forurilor Superioare, august 1949, în ibidem.

rabinul Alpert din Vaslui. În perioada represiunii împotriva sioniştilor au fost arestaţi rabinul dr. Nicolae Schonfeld din Arad şi rabinii Mordco Burştein, dr. David Şafran şi Efraim Guttman din Bucureşti. Dar figura rabinică cea mai importantă arestată a fost Rabi Eliezer Zusia Portugal[111]. Originar din Sculeni, Basarabia, de unde a fost deportat împreună cu toată comunitatea sa în Transnistria, el a adunat acolo vreo 200 de copii ce şi-au pierdut părinţii, i-a îngrijit cât s-a putut în acele condiţii vitrege şi i-a adus cu sine la repatriere, înfiinţând pentru ei, la Bucureşti, cămine de copii cu educaţie religioasă ultraortodoxă. Presiunile directe şi indirecte nu l-au impresionat pe rabinul Portugal. În consecinţă, a fost arestat. Rabinii din România în frunte cu bătrînul şi veneratul rabin Şperber din Braşov, autoritate rabinică unanim recunoscută[112], au cerut intervenţia rabinului şef. În străinătate, ecourile arestării rabinului Portugal au fost foarte puternice. Eliberat din închisoare, rabinul Portugal a început să meargă prin ţară. Peste tot a fost primit cu evlavie. Pentru a-l presa, Securitatea l-a dat jos de pe vapor pe fiul său rabinul Israel Portugal[113], care primise vize de ieşire pentru el şi soţia lui. După două săptămâni de anchetă, fiul a fost eliberat, dar rabinul Portugal a fost rearestat. Anchetatorii nu au reuşit să-i obţină colaborarea. Rabinul Portugal refuza să mănânce şi, în timpul suferinţelor provocate în anchete, compunea melodii, pe cuvintele unor versete biblice[114], rămase în tezaurul muzicii liturgice evreieşti până astăzi[115]. Reprezentanţele diplomatice din lume au fost asaltate şi până la urmă rabinul Portugal a fost eliberat şi lăsat să plece în SUA[116].

Luna de miere a rabinului Rosen a fost de scurtă durată. Legea Cultelor şi mai ales Regulamentul Cultului Mozaic[117] au încătuşat comunităţile evreieşti şi pe deservenţii de cult. Fiecare pas cerea aprobare. Rabinul Rosen trebuia să depună omilia pe care avea de gând s-o rostească pentru a obţine aprobarea reprezentantului partidului, av. H. Leibovici Şerban, şi să se conformeze ştersăturilor şi adaosurilor acestuia. În faţa situaţiei create, rabinul Rosen s-a supus şi în omilia lui a atacat imperialismul şi servul său Israel. Statele Unite au reacţionat prin reprezentantul său în Comisia Politică a ONU, Benjamin Cohen[118].

Numirea Sfatului Rabinic Superior[119] n-a schimbat situaţia de fapt, având în vedere dreptul Federaţiei comunităţilor condusă de comunişti ateişti de a-i aproba sau nu hotărârile.

În situaţia imposibilă creată, rabinul Rosen s-a adresat forurilor superioare de Partid, atrăgându-le atenţia că nu-şi poate îndeplini misiunea. Necesitatea de a avea o opinie publică internaţională favorabilă i-a dat câştig de cauză rabinului Rosen, care a devenit şi preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România şi s-a achitat cu devotament de toate misiunile pe care regimul i le-a încredinţat.

Şicanele s-au referit nu numai la cei vii. În timpul transhumării rămăşiţelor pământeşti ale Marelui Rabin din Vijniţa, când coşciugul se afla de acum pe motonova Transilvania, o dispoziţie de ultim moment a oprit sicriul, care a fost aruncat într-una din magaziile portului, o blasfemie la adresa tuturor obiceiurilor evreieşti şi o înjosire a mulţilor lui adepţi. Evreii din România s-au cutremurat. Scandalul a cuprins toată suflarea evreiască. Motivarea comportării, o „informaţie" că în sicriu au fost ascunse materiale subversive. Ana Pauker, sesizată din afara graniţelor, a dispus trimiterea unei comisii, care să facă constatări pe loc. Coşciugul a

---

[111] Vezi „Renaşterea noastră", Tel. Aviv. 18.08.1949.
[112] Vezi telegrama rabinului Şperber, 15.08.1949.
[113] Vezi memoriul şef-rabinului Rosen, către Secretariatul General FCE, ianuarie 1959, în Arhiva FEC.
[114] Vezi rabin Efraim Guttman, *Rabinul Elizer Zusia Portugal* în „Viaţa Noastră", Tel. Aviv. 17.02.1982.
[115] Vezi rabinul Moşe Rosen, *Degeaba au zburat loviturile, melodia lui a învins pe anchetator*, în „Maariv", Tel Aviv, 16.10.1987, partea a II-a, p. 4.
[116] Vezi Item 362/59, din 28 ianuarie 1959, EH/III/700/A, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.
[117] Vezi Statutul Cultului Mozaic, aprobat prin Decretul Prezidiului Marei Adunări Naţionale a Republicii Populare România, cu nr. 589, din 1 iunie 1949, în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.
[118] Vezi ştirea în „Haaretz", Tel Aviv. 6.01.1949.
[119] Vezi decizia Ministerului Cultelor, nr. 21601/49.

fost deschis. Tot ce s-a găsit au fost osemintele defunctului şi Kwitlech, acele hârtiuţe pe care Hasidim, adepţii, obişnuiesc să le depună pe lângă trupul neînsufleţit al marelui lor îndrumător. Procesul-verbal încheiat după descindere a rămas unul din secretele de stat cele mai păzite. Coşciugul a fost transportat cu următoarea cursă a vasului[120].

Metamorfozele prin care a trecut rabinul Rosen, datorită influenţelor dinăuntru şi din afară, i-au permis totuşi să asigure o viaţă religioasă minimală şi să afişeze pentru afară o aparenţă de viaţă evreiască.

Discriminări în procesele economice

Procesele economice au fost uneltele regimului, pentru a se descotorosi de răspunderea unei situaţii imposibile şi a explica astfel lipsurile resimţite din ce în ce mai mult pe piaţă. Aceste procese au fost intentate nu numai evreilor, dar evreii au fost ţapii ispăşitori principali. Indiferent dacă şi-au românizat numele sau dacă au fost forţaţi s-o facă, odată aduşi în faţa justiţiei, numele lor anterior de rezonanţă evreiască a apărut în dosarul de acuzare şi bineînţeles în presă, care accentua numele evreieşti. Neavând dosarele în faţă, pentru că arhivele au refuzat să le pună la dispoziţie, voi aminti doar anumite procese în care acuzaţii evrei au fost discriminaţi, iar pedepsele aplicate lor au fost disproporţionat de mari faţă de cele adjudecate partenerilor neevrei din proces. „I was told by some of the best informed people in Bucharest that the proportion of Jews serving long prison sentences for private trading, which is a criminal offense under the Communist laws, far exccceds their proportion in the population and that they are shown less leniency than non Jews who are tried on the same charges[121]". Aşa s-a întâmplat în procesele de mare răsunet, ca de pildă, Procesul Lotului de la Comerţul Exterior, sau cel de la SOVROMLEMN, de la Comcar, etc, dar mai ales în procesul Canalului Dunăre-Marea Neagră. Tot la Canal au fost trimişi acei evrei, care dorind să respecte Sabatul, nu erau angajaţi nicăieri, fiind nevoiţi să-şi câştige pâinea prin îndeletniciri considerate ilicite. Ei au fost încadraţi în articolul de lege „vagabonzi" şi condamnaţi la muncă la canal sau trimişi acolo pe cale administrativă, fără proces[122].

Probleme demografice

Piedicile impuse celor ce au înaintat cereri de plecare din ţară se înmulţeau mereu. Formulare schimbate din timp în timp obligau pe solicitant să-şi refacă dosarul, cu multele acte ce i se cereau, iar fiecare respingere cerea reluarea întregului proces. Dar cea mai mare şi mai crudă măsură a fost aceea când se adăuga un nou născut în familie, netrecut în cererea depusă înainte de naşterea sa. Situaţia a devenit imposibilă în cazurile când cererile de plecare au fost aprobate şi prezentându-se la paşapoarte pentru ridicarea Foii de călătorie, părinţii cereau ca nou născutul să fie trecut pe foaie. Permisul de plecare era anulat pe loc şi toate formalităţile trebuiau reluate de la început, inclusiv aşteptarea distrugătoare de nervi. În consecinţă, majoritatea evreilor care depuneau cereri de plecare s-au ferit să aibă copii. O întreagă generaţie de evrei din România au ajuns în Israel fără copii sau în cel mai bun caz cu un singur copil avut înaintea înaintării dosarului pentru emigrare. Abia după ani aceste familii au resimţit consecinţele acestei comportări neumane.

Arestarea sioniştilor

Expresia antievreiască cea mai barbară a fost înscenarea proceselor antisioniste. 184 de conducători, fruntaşi şi activişti sionişti, care au acţionat în mod legal până la desfiinţarea

[120] Vezi Scrisoare rabinului Hager din Bnei Brak, din 17 Adar 5710, către Rabinul Rosen, fotocopie în Arhiva personală.
[121] Vezi Leon Crystal, *Jews and Jewish Life in Romania,* A Confidential Report, New York, August, 1958.
[122] Vezi Corespondent special la Bucureşti, *Existenţa materială a Evreilor din România în pericol,* în „Haaretz", Tel Aviv, 23.12.1949. Vezi şi Legea 324 din Codul Penal.

sionismului din România, s-au văzut prinşi, câteodată de „hingheri" ce i-au înşfăcat în plină stradă sau ademeniți pe diverse căi şi duşi în beciurile tenebroase ale Securității, unde torționarii i-au torturat, fizic şi sufleteşte, smulgându-le semnături pe învinuiri fantomatice. „Procesele spectacol", desfăşurate la Curtea Marțială sau la Tribunalul Militar, erau ținute cu „apărători din oficiu", iar în puținele cazuri când avocatul a avut curaj, a fost întrerupt de preşedintele tribunalului cu grosolănie şi cu amenințarea că se va trezi pe aceeaşi bancă de acuzare. Duşi în lanțuri, în dube, ei au fost închişi în odioasele penitenciare şi închisori ale Securitățiii, printre care cele de la Aiud, Ghencea, Piteşti şi altele, pentru bărbați, şi Mislea pentru femei, sorbind până la fund din cupa cumplitelor suferințe. Toate acestea pentru că au vrut să plece în țara strămoşilor lor. Chiar atunci când emigrarea evreilor a fost admisă, nici un sionist nu a avut voie să se strecoare, ei erau condamnați înaintea oricărui proces[123].

Deoarece este imposibil de redat în câteva fraze tot ce au suferit sioniştii arestați, ne vom mulțumi doar cu câteva scurte exemple şi ele redate doar fragmentar. Sursele indicate vor permite celor interesați să cunoască cruda realitate[124].

Personalitatea cea mai importantă a sionismului din România a fost A.L. Zissu. Dârzenia lui, chiar în beciurile Securității (care n-a reuşit să obțină de la el cele dorite), i-a condus pe torționari la ideea diabolică de a-i aplica presiuni psihologice, ceea ce a dovedit, dacă mai era nevoie, că aceşti zbiri nu au avut nimic uman în ființa lor. Zissu avea un singur fiu, o somitate, pilot în aviația britanică, care căzuse pe frontul din Africa de Nord, în timpul celui de al II-lea război mondial. Când paraşutistul Trachtenberg, paraşutat în spatele frontului în România, i-a comunicat, în numele comandamentului britanic, vestea căderii fiului, Zissu s-a recules o clipă şi apoi a spus: „Domnilor, să continuăm şedința"[125]. „Ei bine, savanții „psihologi" de la Securitate se pricepeau la toate, chiar şi la plastografie. I-au pus în față lui Zissu o scrisoare, cică scrisă de fiul său, care s-ar fi aflat undeva în Uniunea Sovietică, condamnat la moarte ca spion englez şi care îi comunica tatălui său că numai acesta, fiind „cuminte" şi semnând ce-i cer anchetatorii, îi poate salva viața. Astfel, Zissu n-a mai rezistat"[126].

Nu era singurul caz de presiune psihologică. Motzi Moscovici a fost ținut singur în celulă o perioadă îndelungată. Anchetatorii credeau că nu va rezista în această singurătate. Ei i-au aruncat în celulă un vechi dicționar ebraic-român. Credeau că acest distins intelectual, care nu mai văzuse de multă vreme o literă scrisă, va ceda. Motzi a învățat dicționarul pe de rost şi la venirea în Israel a redactat împreună cu Laiş două dicționare, ebraic-român şi român-ebraic[127].

---

[123] Vezi Teodor Wexler, Michaela Popov, *Anchete şi procese uitate*, *ed. cit.*, prefațate de prof. Carol Iancu şi postfațate cu o largă Addenda, *Mărturii ale supraviețuitorilor terorii antievreieşti executate de regimul communist din România*; Şef-rabin dr. Moses Rosen, *Martor al Istoriei*; I. Artzi, *Greva foamei Tel Aviv, Mai 1954*; Av. Constantin Vişinescu, *Am fost avocatul lui Mela Iancu*; Moritz Weiss (Moshe Talmon), *Un mesagiu pentru generațiile viitoare*; Arnold Schwefeldberg, *Adevăruri care trebuiesc cunoscute*; Dr. Shlomo Leibovici Laiş, *Martiriul evreiesc în anii comunismului* şi documente din arhivele securității. Vezi şi Scrisoarea ilegalității sioniste din România, către Congresul mondial evreiesc, New York, din 20 Menahem Av. 5709, în Arhiva ASC, Ierusalim (un strigăt de alarmă).

[124] Pentru desfăşurarea măsurilor antisioniste, vezi şi *Minorităţii Etnoculturale. Mărturii Documentare*. *Evreii din România, 1945-1965*, volum editat de Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga, cu un cuvânt înainte de Liviu Rotman, coordonator: Lucian Nastasă, Cluj, CRDE, 2003.

[125] Vezi Ş. Avni, postfață la cartea editată de Mihai Pelin, *Sioniştii sub anchetă. A. L. Zissu. Declarații, confruntări, interogatorii. 10 mai 1951, 1 martie 1952*, Bucureşti, 1993, p. 268.

[126] Vezi Dr. Moses Rosen, Şef Rabinul cultului mozaic şi Preşedintele Federației Comunităților Evreieşti din România, Prefață, la *Sioniştii sub anchetă. A. L. Zissu. Declarații, confruntări, interogatorii. 10 mai 1951, 1 martie 1952*, p. 9.

[127] Vezi Imanuel (Motzi Moscovici) Laiş, *Dicționar Ebraic Român*, Tel Aviv, Editura Sinai, 1958, ibidem, Dicționar Român-Ebraic, în ibidem, 1962, 235 pp.

Metodele chinului fizic au fost groaznice. „Nu există o ființă omenească care să poată suporta chinuri la nesfârşit[128]". Astfel Mendelovici a fost ținut 15 zile şi 15 nopți în picioare, până a leşinat. Pe Benvenisti l-au dus la manej, l-au plimbat zeci de ore în şir în jurul unei odăi ovale, până a leşinat. Amănunte asupra măsurilor neomeneşti la care au fost supuşi arestații pentru sionism au umplut cărțile memorialistice ale celor ce au trecut prin acest purgatoriu comunist. Dr. Theodor Loewenştein Lavi redă ancheta lui, din care a ieşit cu un picior mai scurt[129]. Ş. Avni descrie prin ce a trecut în închisorile de la Malmaison, Jilava, sute de zile de carceră, schingiuiri etc[130]. Regina Nusen prezintă suferințele femeilor, care după ce nu au împlinit ce li s-a cerut de către Securitate înainte de arestare, refuzând să devină delatoare, au fost anchetate cu metode neomeneşti, trecute până la proces prin diferite închisori şi trimise după judecare la închisoarea de femei de la Mislea, unde situația sanitară şi mai ales îngrijirea medicală a deținutelor a rămas literă moartă[131]. Ziaristul Moşe Maur, descrie cele auzite de la cumnatul său, av. Max Schnierer din Iaşi, unul din avocații cei mai onorabili, care a fost invitat să depună o mărturie şi s-a reîntors acasă numai după 5 ani[132]. Menahem Fermo, într-un stil epistolar şi cu multă reținere, descrie cele petrecute cu el atât în ancheta inchizitorială şi în diversele închisori prin care a fost purtat, cât şi în parodia de proces ce i s-a intentat[133]. Dar cea mai zguduitoare mărturie aparține lui Samy Şmuel Rottenberg Harari, care în pagini răscolitoare redă schingiuirile prin care a trecut şi mai ales ancheta după metoda a treia, punerea pe fus, leşinul, răsturnarea găleților cu apă şi imediata reluare a anchetei cu aceeaşi metodă. O traumă care nu părăseşte omul cât mai trăieşte[134].

Am amintit doar câteva cazuri din acest capitol al marei şi îndelungatei suferințe, dar nu putem încheia acest capitol fără a aminti pe cei patru sionişti arestați care au murit în anchetă. Corpurile neînsuflețite a trei dintre ei mai zac şi astăzi în gropi comune, fără ca familiile şi prietenii să ştie unde. Numai rămăşițele pământeşti ale unuia din ei, Chivu Ornştein, au fost transhumate, datorită omeniei fostului preot de la Jilava (decedat între timp). Toate încercările făcute de Asociațiile israeliene, fie prin memorandumuri înaintate în scris[135], fie la diferite întâlniri cu autorități româneşti, la Parlament, sau cu demnitari de rang înalt, cu ambasadori ai României în Israel, au rămas fără rezultat, în pofida promisiunilor repetate. Serviciile secrete române s-au baricadat în poziția lor încăpățânată de a nu dezvălui secretul. Neînhumarea lor după datina evreiască este o palmă continuă dată amintirii acestor martiri, dar nu numai lor, ci şi întregii colectivități evreieşti originare din România.

În urma presiunilor continue din afara granițelor țării, inclusiv greva foamei din Tel Aviv din mai 1954, care a făcut mare vâlvă în toată lumea, arestații pentru sionism au fost eliberați din închisori, poate ca un ecou îndepărtat al timidei destalinizări, operată atunci în România. Sosirea lor în Israel, în grupuri mici şi după intervale, a adus la cunoştința generală suferințele lor. Dar în 1958, Securitatea a rearestat o parte din sioniştii eliberați. Culpele nu erau mai puțin imaginare. De astă dată reținerea lor a fost, relativ, de scurtă durată. În cazul

---

[128] Vezi postfața citată a lui Avni, p. 267.

[129] Vezi Dr. Th. Lavi, *Nu a fost Pisica Neagră (Amintirile unui Assir Țion din Românmia)*, Tel Aviv, Editura Bronfman, 1979, 311 pp.

[130] Vezi Ş, Avni, *Gheulim mi iad Tzar* (*Salvați din mâna duşmanului*), Tel Aviv, Editura Reşafim, 1978, pp. 309-401.

[131] Vezi Regina Nusen Mihailovici, *Al Iad ha Tirza ha Ieruka* (*La Teiul cela Verde*), Kibutz Dalia, Editura Maarechet, 1999, 188 pp.

[132] Vezi Moşe Maur, *O oră care a durat 5 ani*, roman documentar, Tel Aviv, Editura autorului, 1987, 124 pp.

[133] Vezi Menahem Fermo, *Scrisori nescrise. Evrei şi Sionişti în România Dictatorilor*, Ierusalim Editura Țivonim.

[134] Vezi Şmuel Harari, *Be Țipornei ha Boleşet ha Romanit (În Ghiarele Securității româneşti*), Editura Ministerului Apărării, Tel Aviv, 1992.

[135] Vezi copiile în Arhiva ACMEOR, Tel Aviv.

lui Haiym Wurzel, de pildă, rearestarea a fost o vendetă pentru retractarea în cursul procesului a declarațiilor smulse cu metoda punerii pe fus[136].

20 de procese la diferite tribunale militare au avut loc între anii 1949 şi 1953 şi unul în 1959, toate cu rezultate înspăimântătoare. Sentințele dictate au fost condamnări de până la 20 de ani de muncă zilnică. Numai schimbările din politica internațională au făcut posibilă eliberarea sioniştilor, cam după 5 ani de detenție.

Arestarea, anchetarea, procesele şi condamnările sioniştilor au fost hotărâte în şedințele Biroului Politic ale Partidului. Cel mai aprig duşman s-a dovedit Gheorghiu Dej, „Toți merită să fie împuşcați, dar întrucât sunt prea mulți şi s-ar putea să arate ca un fel de măcelărie, va trebui să le administrăm pedepse la închisoare, numai în cazuri excepționale, în două trei cazuri să fie condamnați la moarte”[137].

Rezistență sau cvasidisidență

Puşi în situații imposibile, evreii au căutat posibilități de salvare şi s-au adresat pe toate căile, legale şi nelegale, oricărui for de la care sperau să fie ajutați. Volens nolens, ei s-au aflat într-o poziție de rezistență față de regimul ce i-a asuprit. Nu a fost o mişcare de rezistență clasică, nu acțiuni subversive, nu au aruncat în aer poduri şi nu au tras în nimeni. Ei s-au întrunit, ca să schimbe informații, să învețe şi să predea ebraica, în pofida interzicerii ei, să se ajute între ei, să caute împreună căi de scăpare[138]. Toate acestea fiind interzise de regim, ei s-au văzut încălcători ai legii. În virtutea crudei realități, tot ce făceau îi punea în postura de disidenți, mai ales atunci când în disperare de cauză s-au adresat şi unor foruri neevreieşti, în România şi în afara ei. Condițiile unei ilegalități în regim comunist, deşi era o ilegalitate sterilă, au fost mult mai grele decât în perioada celui de al doilea război mondial. Atunci te puteai încrede în orice evreu. În perioada comunistă nu se putea şti care dintre evrei era racolat, cu sau fără voia lui, de Securitate. A. L. Zissu a îndrăznit să ridice glasul. El a cerut o audiență printr-un memoriu amănunțit trimis lui Gheorghiu Dej, în care a detaliat situația imposibilă a evreilor[139]. O adresă cu explicații asemănătoare, a trimis Zissu şi ministrului de Interne, Teohari Georgescu[140]. La ambele nu s-a primit nici un răspuns. Zissu a fost arestat pentru sionism. Odată cu arestarea sioniştilor, orice urmă de ilegalitate, oarecum organizată, a încetat.

Încercările de evadare prin îmbarcarea pe şlepuri ce făceau naveta pe Dunăre până la Viena, eşuate din cauza marinarilor turnători, care preferau să aibă relații bune cu Securitatea ca să şi poată face liniştiți afacerile lor de contrabandă, s-au soldat cu arestări efectuate la Galați şi Brăila. Încercările de a pleca cu paşapoarte austriece[141] au eşuat din cauza amenințărilor de denunț din partea uneia dintre funcționare. Singurele tentative reuşite au fost acele cazuri, foarte puține, de traversare a Dunării înot spre Iugoslavia.

O opoziție față de situația instaurată a fost manifestată de rabini şi deservenți de cult şi chiar de unii efori la încercările regimului de a lovi în tradiția religioasă şi în conducerile sinagogale. Sărbătorile de toamnă adunau mulți evrei în sinagogi. Neavând încredere în rabini, CDE, antebrațul regimului comunist în ulița evreiască, a hotărât să-şi trimită demagogii săi, care să țină predicile în locul deservenților de cult, cărora li s-a interzis s-o

[136] Vezi Declarația lui Haiym Wurzel, la venirea lui în țară, în Arhiva Ministerului de Externe Israelian.
[137] Vezi în ibidem, citat din procesul-verbal al politbiroului din 14 ianuariue 1953, aflat în arhivele Comitetului Central, dosar nr. 2/1953.
[138] Vezi Scrisori ale tineretului sionist în „ilegalitate”, ca de pildă cea ce poartă numărul 5769, din 7.03.1949, sau cea din 22 ŞEVAT 5709, ambele în Arhiva Universității Bar Ilan.
[139] Vezi Scrisoarea lui A. L. Zissu şi Memoriul de 7 pagini adresat lui Gh. Gheorghiu-Dej, 1949, copie în în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.
[140] Copii după ambele memorii, în în arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş.
[141] Vezi Scrisoarea Centrului de Ajutor şi Salvare a lui Mizrahi, Paris, 8.07.1949, în Arhiva Universității Bar Ilan.

facă. Tezele principale au fost departe de a avea vreo legătură cu sărbătorile religioase. Ele erau atacuri contra statului Israel şi contra emigrării. Discursul delegatului regimului la Templul Coral din Bucureşti a fost atât de agresiv, încât reprezentanţii diplomatici ai Israelului s-au văzut nevoiţi să părăsească Templul, ceea ce a produs consternarea enoriaşilor, iar vociferările au tulburat atmosfera pioasă. În alte lăcaşe de rugăciuni, vorbitorii trimişi au fost huiduiţi, cuvântările lor întrerupte, iar în anumite cazuri a fost nevoie de intervenţia poliţiei pentru a-i scoate nevătămaţi, atât de puternică a fost furia celor prezenţi. În provincie, aceşti vorbitori au fost coborâţi cu forţa din amvon: „Noi am venit să ne rugăm şi nu să ascultăm discursuri politice”[142]. Fără îndoială că au fost acte de curaj, ţinând seama că sinagogile erau împânzite de iscoade, care se grăbeau să predea Securităţii numele celor implicaţi. În faţa acestei situaţii, toţi rabinii, hahamii şi eforii comunităţilor din ţară au fost convocaţi la „cursuri de îndrumare”. Spre marea surpriză a organizatorilor, dispoziţiile lor au fost primite cu proteste gălăgioase. „Încercaţi să goliţi instituţiile religioase de orice conţinut”[143]. Pentru a linişti spiritele, organizatorii au trecut la autocritică. Nimic nu s-a schimbat în fapt, dar asemenea întruniri n-au mai fost convocate.

Emigrarea sau vânzarea evreilor

Emigrarea evreilor din România spre Palestina de atunci şi spre Israel astăzi este un proces neîntrerupt din secolul XVIII şi până în zilele noastre. Emigrarea a continuat şi în timpul celui de-al II-lea război mondial, în pofida tuturor pericolelor şi în pofida pierderilor suferite prin scufundarea, de către sovietici, a două vase cu emigranţi evrei din România. În perioada de tranzit, de după război, emigrarea a continuat, mai mult sau mai puţin cu aprobarea autorităţilor, interesate să îndepărteze pe această cale elemente neacomodabile, dar mai ales supravieţuitori din lagărele de exterminare, îndeosebi refugiaţi din alte ţări aciuaţi prin România. Presiunile Marii Britanii, ca membră a Comisiei Aliate de Control, împotriva emigrării spre Palestina i-au îndreptat pe emigranţi spre graniţele de vest, pe unde au trecut în Ungaria şi de acolo prin Germania şi Italia spre porturile de la Mediterană sau prin Iugoslavia în aceeaşi direcţie.

Mella Iancu, omul de legătură între ilegalitatea sionistă şi cea comunistă, cu numele conspirativ Nina, l-a convins pe Avram Bunaciu, director general al Ministerului de Interne, de necesitatea „de a face ceva practic contra imperialismului britanic”. Un Inspector de poliţie, Lefa, a fost detaşat la Jimbolia, ca să asigure trecerea tuturor acelora ce vor aduce semnătura lui Nina[144]. Odată cu intensificarea Războiului Rece, interesul blocului sovietic de a crea probleme imperialismului britanic a crescut. În pofida presiunii continue a englezilor, România, cu binecuvântarea Sovietelor, a facilitat emigrarea a 15 000 evrei din România la sfârşitul lui decembrie 1947[145]. Odată cu instituirea Republicii Populare, emigrarea evreilor din România a încetat, deşi interesele politice superioare ale URSS au influenţat votul de la ONU în favoarea unui stat evreiesc, urmat de recunoaşterea diplomatică. Emigrarea a fost reluată numai atunci când s-a hotărât trimiterea de întăriri pentru Partidul Comunist Israelian. Organizarea acestei emigraţii a fost predată CDE de către Biroul Politic al Partidului Comunist. Aproape 3700 de emigranţi evrei, care au trecut prin cursuri speciale de îndoctrinare, după ce au trecut examenul practic, o năpustire pogromistă asupra unor sedii sioniste, au părăsit România pe două vase, unul în decembrie 1948 şi al doilea în ianuarie

---

[142] Vezi „Renaşterea Noastră”, Tel Aviv, nr. 49, din 7.10.1949; vezi şi raportul Consilierului Legaţiei Israelului la Bucureşti ZR/MH/146, din 29.09.1949, în Arhiva Ministerului de Externe, Ierusalim.

[143] Vezi Raportul Inspectorului Ministerului Cultelor, B. Vilner, în Arhiva FCE.

[144] Vezi Mărturia lui Mella Iancu, în Arhiva de Documentare, Universitatea Haifa. Vezi şi Mărturia lui Şaike Dan, din 6.11.1990, în Arhiva personală a lui Shlomo Leibovici Laiş; precum şi Mărturia lui M. Agami, p. 47, la Institutul de Istorie Orală din Universitatea Ebraică Ierusalim.

[145] Vezi Zeev Hadari şi Zeev Zahor, VASE sau STAT, Beer Şeva, Editura Universităţii Ben Gurion, f.a. (toată cartea este dedicată acestei acţiuni).

1949. Odată cu ele, PCR a trimis confratelui israelian o tipografie întreagă pentru a tipări o versiune românească a organului său „Kol Haam", recte „Glasul Poporului", destinată celor nou veniți cu menirea de a se alătura partidului din Israel[146]. Acțiunea a eşuat, deoarece mai puțin de 100 dintre cei instruiți s-au prezentat la sediile Partidului Comunist Israelian, ceea ce a pus capăt emigrării din România. Deziluzia lui Dej şi a patronilor săi i-a întărâtat şi mai mult împotriva sioniştilor. Înăbuşirea speranței de emigrare a provocat o serie de manifestații, în fața Legației Israeliene la Bucureşti, pe care toate măsurile polițieneşti nu au reuşit să le înăbuşe[147].

Sub presiunea manifestațiilor s-au deschis ghişeele de depuneri de cereri de plecare din țară. Toate piedicile au fost impuse. Formulare cu multe pagini, ce se cereau completate cu precizie, la care se cereau ataşate un şir de acte, unele din ele destul de greu de procurat. Cu toate acestea, rândurile din fața ghişeelor se îngroşau. Birourile de înscriere pentru plecare se închideau fără anunț prealabil şi tot aşa se deschideau. Evreii trăiau din zvonuri. Securitatea anunța locurile de muncă că persoana respectivă a depus acte de plecare, cadrele organizau adunări de înfierare, respectivii erau demişi sau în cel mai bun caz trimişi la munci mult sub nivelul lor profesional[148]. Tratative directe şi indirecte dintre Israel şi România pentru asigurarea aprovizionării acesteia din urmă cu materiale pe care din motive de embargou România nu le putea obține[149] au influențat acordarea de vize de ieşire. Paşapoartele se eliberau mai ales bătrânilor, invalizilor şi, din acest motiv, numărul celor sub vârsta de 45 de ani nu a depăşit 15%[150]. Deținătorii de titluri academice, artizanii, tehnicienii şi sioniştii nu aveau voie să fie printre emigranți[151]. Stratageme diferite, ca de pildă o expoziție itinerantă anti-israeliană, purtată în toate localitățile în care locuiau evrei, încerca să prezinte „persecutarea emigranților în Israel", cu fotografii identificate de a fi făcute în lagărele naziste[152]. Nimic nu a ajutat. Numărul evreilor prezenți în fața ghişeelor creştea mereu.

Considerente diferite – ca, de pildă, eliberarea de locuințe, de care România avea mare nevoie, eliberarea de posturi necesare pentru tânăra generație de absolvenți ai facultăților, dar mai ales setea de valută străină – au aplecat balanța spre mărirea numărului de emigranți. Aceştia puteau părăsi România numai cu vasul Transilvania, pe care erau îngrămădiți la fiecare cursă câte 2000 de emigranți, pentru care Israelul plătea în valută suma integrală per capita, de parcă ar fi cazați în cabine de lux. Numărul lunar al emigranților a ajuns la 5000[153]. Afacerea devenise atât de rentabilă încât făceau curse săptămânale[154]. Chiar ideea diabolică propusă de CDE de a deschide birourile de Iom Chipur, ziua în care evreii petrec tot timpul în sinagogi şi nu vor veni să se înscrie, aşa că seara s-ar putea da un conumicat că s-a dovedit că evreii nu au interes pentru plecare şi în consecință birourile vor fi definitiv închise, a eşuat şi ea. Un rabin ortodox din Satu Mare a hotărât să se îndrepte în fruntea enoriaşilor săi spre stația locală de miliție şi vestea, care s-a împrăştiat rapid, a cauzat comportări asemănătoare în

---

[146] Vezi telegrama Consulului britanic din Haifa, nr. 111, din 2.12.1948, către Ministerul de Externe britanic, în FO 371/68691 x C 1781. Vezi şi Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel*, traducere de Ciprian Dumea şi Mirela Mircea, cuvânt înainte de Elie Wiesel, introducere de Shlomo Leibovici Laiş, postafță de Ion Mihai Pacepa, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 26.

[147] Vezi Corespondența dintre ilegalitatea sionistă religioasă din România şi Centrala mondială a mişcării din Israel, precum şi cu conducerea Agenției Evreieşti, în Arhiva Universității Bar Ilan.

[148] Vezi Simion Țaigăr, *Contribuții la analiza atitudinii față de evrei a conducerii Partidului Comunist Român*, p. 7, în arhiva Shlomo Leibovici Laiş.

[149] Vezi Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor*, p. 92.

[150] Vezi A. J. Y. B., Philadelphia, vol. 52, 1951, p. 358.Vezi şi Corespondent special la Bucureşti, *Alia din România la ora actuală*, în „Haaretz", Tel Aviv, 31.03.1950.

[151] Vezi Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor*, p. 71.

[152] Vezi în ibidem, p. 28.

[153] Vezi Maariv, Tel Aviv, 7.05.1950. Vezi şi Corespondent special la Bucureşti, *Evreii din România sunt plini de speranțe*, în „Haaretz", Tel Aviv, 19.05.1950.

[154] Vezi British Legation Bucharest, nr. 97 (1571/10/53) din 13 June 1950, Confidential, în FO 371/8267 x 1781.

toată România. Între octombrie 1958 şi martie 1959, 130 000 de evrei au depus acte pentru plecare în Israel[155].

La vizita lui Hruşciov în România, în 1958, Gheorghiu-Dej s-a sfătuit cu el cu privire la plecările evreilor, contra unor mărfuri, pe care israelienii erau dispuşi să le livreze României. Hruşciov s-a mulțumit să spună: „mărfuri, dar nu bani"[156]. A fost începutul trocului evrei contra marfă. Afacerea a fost predată Direcției Generale de Informații Externe (DGIE) a Securității, care până la căderea regimului comunist a dirijat acțiunea de vânzare a evreilor.

Începută prin mediația unui negustor evreu din Anglia, originar din România, cu care avea relații comerciale, DGIE a fost încurajată să aducă valută în schimbul unor vize de ieşire pentru evrei. Ceauşescu a dirijat această afacere care a adus României milioane de dolari, intrați în conturi secrete, la dispoziția lui. Contactele directe dintre generalul Marcu, din partea României şi Şaike Dan, din partea Israelului, s-au concretizat în contracte care se schimbau din când în când, pofta României fiind în continuă creştere. Plata se făcea în bani peşin, iar predarea lor se efectua când la Viena, când la Zurich sau chiar în Danemarca, crezându-se că astfel se păstrează secretul. Pe parcurs, problemele nu au lipsit, iar amănuntele ar avea nevoie de mai multe volume[157]. Deşi cumpărați, evreii au trecut prin purgatoriul sistemelor Securității, care nu mai ştia ce şicane să inventeze. O privire asupra tabelului cu cifre ale ieşirii evreilor din România[158] de-a lungul anilor, relevă acele sinuozități în ceea ce priveşte numărului vizelor de ieşire eliberate şi oglindeşte permanenta tensiune în care au fost ținuți evreii, ce au apelat pentru plecare.

Pentru închiderea acestui abdominabil capitol, trei observații.

- Vânzarea evreilor din România a fost una din cele mai cinice produse ale perioadei comuniste. Pentru acest regim, cetățenii în general şi evreii în special au fost nişte sclavi, de a căror soartă dispunea total. Relația față de evrei nu a fost lipsită de un antisemitism înrădăcinat; în convorbirile lui Ceauşescu cu apropiații lui, referirea la evrei se făcea prin folosirea apelativului peiorativ jidani.
- A vedea plecarea evreilor din România numai prin prisma banilor ar fi o privire mult prea simplistă. Ieşirea evreilor din România a fost legată de interese. Conjunctura politică dicta. Aşa, de pildă, când toți ambasadorii țărilor arabe au amenințat să părăsească ostentativ Bucureştiul, plecările au încetat. Atunci când momentul politic a fost considerat prielnic, începeau sau reîncepeau negocierile financiare.
- „Comerțul cu carne vie practicat de autoritățile de la Bucureşti este o altă pagină a istoriei comunismului, care este păită astăzi cu străşnicie de orice ochi curioşi"[159].

---

[155] Vezi Radu Ioanid, *Răscumpărarea evreilor*, p. 105.
[156] Vezi în ibidem, p. 110, *apud* Ion Mihai Pacepa, *Moştenirea Kremlinului*, Bucureşti, Editura, Venus, 1993, p. 405.
[157] O concretizare succintă a fost făcută de Radu Ioanid, în cartea sa *The ransom of the Jews. The Story of the Extraordinary Secret Bargain between Romania and Israel*, with a Foreword by Elie Wiesel, and an Afterword by Ion Pacepa, Chicago, Ivan R. Dee, 2005, 220 pp. Tradusă şi în română: *Răscumpărarea evreilor*, ed. cit.
[158] Vezi Radu Ioanid, *Rascumpărarea evreilor*, pp. 203-204.
[159] Marius Oprea, *Alya reflectat în arhivele Securității,* comunicare făcută la simpozionul de la Institutul de Cercetare a Diasporei, Tel Aviv, decembrie 2001.

Țiganii/ romii

Țiganii – atestați documentar în principatele române încă de la finele secolului XIV – au trăit în acest spațiu vreme de mai multe secole în stare de sclavie (sub numele de *robi*), dobândind libertatea abia pe la mijlocul veacului XIX. Însă şi ulterior emancipării lor, au continuat să trăiască oarecum marginal în cadrul societății româneşti. Abia în perioada interbelică are loc o coagulare a conștiinței identitare a acestei etnii, în 1933 punându-se bazele primei lor organizații, „Asociația Generală a Țiganilor din România", care îşi propunea atât culturalizarea şi educarea romilor, cât şi integrarea lor socială (acordarea de asistență medicală şi juridică gratuită, sedentarizarea nomazilor prin împroprietărirea cu pământ etc). Diversele divergențe dintre liderii lor au dus la apariția în acelaşi an a unui alt organism, „Uniunea Generală a Romilor din România", cu obiective şi deziderate identice celui menționat anterior. Semnificativ este însă faptul că prin organizația din urmă se impune pentru prima dată în conştiința contemporanilor utilizarea noțiunii de *rom*, în locul celei de *țigan*[1].

Instalarea în România, începând cu martie 1938, a unor regimuri autoritare şi adoptarea unei legislații rasiste, a adus schimbări profunde şi în ceea ce priveşte situația țiganilor, îndeosebi începând cu anul 1942, când aceştia sunt supuşi unui regim forțat de deportare: în perioada imediat următoare au fost expulzați din țară țiganii nomazi recenzați la data de 25 mai 1942, în număr de 11 441 persoane, împreună cu 13 176 țigani sedentari – cifre înregistrate într-o sinteză a deportărilor din 9 octombrie 1942[2].

În această perioadă, „problema țiganilor" nu apare ca una strict rasială, întărită de legi şi prevederi discriminatorii pe temeiul etnicității, ci în primul rând ca o chestiune de apărare a ordinii publice şi asanare morală, prin impunerea „cultului muncii". Chiar conducătorul statului aprecia că țiganii care se dovedesc a fi muncitori şi harnici, desfăşurând activități socialmente necesare, trebuie lăsați în pace[3]. Iar secundul său, Mihai Antonescu, vedea rezolvată problema țiganilor atât prin scoaterea lor din capitală sau alte mari centre urbane, cât şi prin implicarea infractorilor în activități lucrative[4]. Pe de altă parte, nici nu se putea stabili cu certitudine caracterul etnic țigănesc al unei persoane, fie datorită asimilării sau amestecului cu alte nații, fie prin refuzul unora de a fi astfel catalogați. Nu de puține ori, încadrarea unei persoane în categoria „țiganilor" a fost o chestiune arbitrară.

După cel de-al doilea război mondial, revenirea țiganilor din lagăre a fost lipsită de orice organizare; nu a existat vreun organism care să-i ajute la repatriere şi la reintegrare.

Problema gradului de implicare a țiganilor în edificarea noului regim comunist face parte din categoria prejudecăților care pun în general pe seama unor „minoritari" instaurarea modelului sovietic la noi, afirmându-se, de pildă, despre țigani că ar fi constituit instrumentele „declasate" şi „brutale" ale aparatului de represiune (multe din cadrele Securității şi ale Miliției fiind catalogate drept „țigani").

Din această perspectivă, s-ar putea spune că după cel de-al doilea război mondial mulți din aceştia au fost folosiți de către regimul comunist pentru consolidarea puterii populare[5], dat fiind faptul că majoritatea aveau o „origine socială sănătoasă", iar în plus fuseseră şi victime ale regimului antonescian. Aşa se face că mulți primari, ofițeri inferiori de Miliție sau Armată

---

[1] Pentru țiganii din perioada interbelică, vezi Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998, p.120-127; Lucian Nastasă, Andreea Varga (editori), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țiganii din România (1919-1944)*, Cluj, CRDE, 2001.

[2] ANIC, Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar nr. 126/1942, ff. 204-205.

[3] Ibidem.

[4] *Stenogramele şedințelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, II, ed. M.D. Ciucă, A. Teodorescu, B.Fl. Popovici, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 1998, pp. 593-595.

[5] Emmanuelle Pons, *Țiganii din România – o minoritate în tranziție*, Bucureşti, Editura Compania, 1999, p.25.

proveneau din rândurile acestui grup etnic, singura lor pregătire fiind cursurile rapide la Şcolile de Partid.

Regimul comunist a trecut, încă din 1948, la o politică forțată de sedentarizare a țiganilor nomazi. În luna aprilie s-a declanşat o vastă operațiune de identificare a şatrelor de țigani şi de înregistrare la Birourile de evidența populației. A fost o operațiune dificilă şi de lungă durată, care presupunea întocmirea actelor de identitate pentru fiecare persoană şi atribuirea unor nume uzuale româneşti. Sub acest ultim aspect, acțiunea aproape că a „revoluționat" comunitatea țiganilor, majoritatea neavând decât un singur nume (prenumele), şi nu de puține ori chiar cu conotații vulgare, pornografice, antisociale. Această acțiune a continuat şi în anii regimului Ceauşescu, țiganii considerându-se de atunci drept victime ale politicii oficiale de omogenizare etnică. Sub pretextul modelului omului nou, socialist, s-a încercat şi în cazul lor aplicarea conceptului de uniformizare socială, care justifica astfel politica de asimilare forțată dusă de regimul comunist.

Dacă în cazul altor grupuri etnice, cu puternice fundamente culturale, acest proces de uniformizare a avut efecte negative, în cazul țiganilor a adus şi beneficii majore, prin sedentarizare, prin impunerea şcolarizării obligatorii, prin calificarea în diverse meserii. Din această perspectivă, romii erau percepuți ca elemente alogene ce trebuiau a fi românizate, în condițiile în care identitatea acestora era asimilată unei culturi a sărăciei şi a subdezvoltării. De altfel, romii nici nu existau oficial, specificitatea lor fiind asociată unui statut social inferior. Activitățile lor tradiționale se desfăşurau la limita legalității: mulți dintre ei au căzut sub incidența decretului 153/1970, care pedepsea cu închisoare şi muncă forțată „parazitismul social", „anarhismul" şi orice alt „comportament deviant".

Regimul comunist a căutat totodată să „românizeze" şi habitatul țiganilor, prin sedentarizare şi măsuri de eliminare a nomadismului. Odată cu politica de sistematizare forțată a satelor, țiganii au fost mutați în imobile de la marginea oraşelor, ori în casele saşilor, cum s-a întâmplat în Transilvania, unde, deşi condițiile de viață nu erau cu mult mai bune, s-au adaptat la acest nou mod de viață cu destulă greutate.

Într-un document al Departamentului pentru Problemele Naționalităților Conlocuitoare din cadrul Consiliului de Miniştri, din 7 mai 1952, se precizează următoarele: „Politica națională a Partidului şi Guvernului, cuceririle şi realizările regimului de democrație populară, au asigura naționalităților conlocuitoare din țara noastră condițiile unei reale egalități de drepturi în toate domeniile. Populația țigănească şi mai ales cea nomadă, cu toate că azi se află într-o situație mult superioară stării ei din trecut, a rămas totuşi încă în multe privințe în urma nivelului de trai atins în general de populația țării noastre. Numeroase exemple arată că acolo unde organele locale ale puterii de stat au dat atenție problemelor acestei populații, situația ei s-a îmbunătățit. Numeroase familii s-au încadrat în munci organizate şi cu caracter permanent; s-au înființat şcoli, internate şi cămine culturale în cartierele țigăneşti; s-au format coruri şi echipe culturale; în unele părți s-au ridicat din sânul populației țigăneşti elemente de nădejde, capabile să mobilizeze prin exemplul lor de muncă şi pricepere cercurile de conaționali din jurul lor, ş.a.m.d. aceste inițiative sănătoase, trebuie să fie cunoscute şi generalizate, ridicarea populației țigăneşti la nivelul general al populației din țara noastră fiind o problemă de însemnătate pentru construirea socialismului"[6].

Acelaşi material atrăgea atenția şi asupra „susceptibilității populației țigăneşti față de orice fel de recensământ sau înregistrare. Perioada la care a fost supusă de regimurile din trecut (deportarea dincolo de Nistru), reminiscențele oprimării ei de către burghezo-moşierime, o fac bănuitoare chiar față de măsurile ce se iau pentru îmbunătățirea sorții sale. De aceea la adunarea datelor informative, recomandăm a se evita orice procedură oficială pe cale administrativă sau prin Miliție, spre a se înlătura orice măsuri, care interpretate greşit, ar

[6] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, Departamentul pentru Problemele Naționalităților Conlocuitoare, dosar nr.10.010 din 7. V. 1952.

putea eventual alarma sensibilitatea deosebit de ascuțită a populației țigănești. Sugerăm folosirea pentru această latură informativă, a elementelor ridicate şi de încredere din sânul populației țigănești, recunoscute ca atare de însăşi populația respectivă".

Într-un document adresat Consiliului de Miniştri, la 28 iunie 1952, referitor la țiganii din regiunea Rodna, o comunitate alcătuită din 5980 de suflete, citim următoarele: „În general locuiesc la case şi bordeie şi numai în mică măsură în corturi. Aşezările acestei populații sunt la părțile periferice ale satelor şi sub formă grupată. Locuințele sunt insalubre cu excepția câtorva cazuri din oraşul Bistrița. Condițiile sanitare le lipsesc din cauza insalubrității locuințelor şi a alimentației insuficiente. Dintre bolile mai răspândite sunt: cele venerice, tuberculoza şi în special se observă un procentaj ridicat în ce priveşte cazurile de mortalitate infantilă. În ce priveşte viața culturală, această categorie de populație în ultimii doi ani a reuşit să fie încadrată în acțiunile de culturalizarea maselor, astfel că populația şcolară frecventează şcolile în proporție de 50-60%, iar din numărul analfabeților au fost cuprinşi un procent de 30%. (…) Dintre ocupațiile mai frecvente sunt următoarele la sate: fierari, cărămidari cei mai mulți, geambaşi, muncitori forestieri, muncitori agricoli şi o mică parte muzicanți. La oraşe: ospătari (chelneri), muzicanți, hingheri, măturători. O mică parte din numărul acestei populații a fost încadrată în diferite servicii cum ar fi: oameni de serviciu, paznici la diferite întreprinderi sau fabrici etc. Numărul acestora este însă mic. În comunele unde au luat ființă Gospodării Agricole Colective o parte din această populație a fost atrasă în gospodării, bine înțeles acei care au primit cu ocazia reformei agrare anumite suprafețe de teren. De asemenea o parte din ei lucrează în gospodăriile agricole de Stat cum este cazul în comuna Lechința şi Sângeorzul Nou, unde îşi găsesc existența un număr de circa 70 persoane, iar rezultatele sunt mulțumitoare"[7].

Grupul etnic țigănesc a cunoscut şi cunoaşte încă o evoluție demografică deosebită. Recensămintele oficiale efectuate în timpul regimului comunist indicau în 1956 - 0,6% țigani, în 1966 - 0,4%, iar în 1977 -1,1%.

Recensământul din 1956 a furnizat prima imagine ceva mai precisă a țiganilor după crearea republicii populare. Materialul statistic indica un număr total de 104 216 de țigani, dintre care 46,15% precizau ca limbă maternă cea romani, alții, 45% din populația de țigani, alegând româna ca limbă maternă, iar 8,6% indicând limba maghiară ca limbă maternă. Acelaşi Recensământ indica faptul că 17,3% din țiganii din România erau aşezați permanent în zone urbane. Privind distribuția lor socială, acelaşi recensământ arată că puțin peste 40% dintre țiganii se declarară „muncitori", 0,58% ca „funcționari" sau „ingineri, tehnicieni şi personal specializat", 6,73% „fermieri colectivişti**",** 16,35% „fermieri individuali", iar 2,88% ca „liber profesionişti**"** categorie ce includea „avocați şi medici precum şi personal sanitar, artişti şi actori, cântăreți la instrumente precum şi alții neangajați în nici o întreprindere sau instituție contra unui salariu".

Odată cu venirea lui Nicolae Ceauşescu la conducerea partidului, asistăm la o relaxare a măsurilor de asimilare forțată. Agențiile internaționale preocupate de drepturile omului, precum Helsinki Watch, observau la începutul anilor 1970 că politica oficială era de a ignora pur şi simplu existența țiganilor, pentru ca în 1972 guvernul român să anunțe oficial rezolvarea problemei minorităților. Cu toate acestea, creşterea masivă a populației de romi, determinată de politica pronatalistă a statului şi confirmată de recensământul din 1977, a forțat guvernul să regândească politicile față de țigani. Populația roma ajungea acum la un număr de 227 398 de suflete, sau 1,05% din totalul populației, o creştere cu 80,2% față de datele din recensământul din 1966. Agențiile guvernamentale estimau că 72% din acest număr locuiau în mediul rural, şi mai bine de 70% locuiau în Transilvania. Aproape 8% dintre țigani din România locuiau în Bucureşti. De un interes particular erau numărul

[7] ANC, Sfatul Popular al Regiunii Cluj. Secretariat, dosar 74/1952, ff.171-172. Pentru Raionul Năsăud, de pildă, vezi ibidem, f.177; vezi şi dosar 5/1952, f.102

romilor fără loc de muncă, care ajungea la 32,7 % pentru bărbaţi şi 48% pentru femei. Printre romii nomazi şi seminomazi, în număr de 66 500, rata neangajării era de peste 84%.

În consecinţă, guvernul a decis în 1977 să facă mai mult pentru a-i integra pe romi în societatea românească. Deja în 1976 autorităţile creaseră comitete locale care să studieze problema „integrării ţiganilor". Aceste comitete erau constituite din educatori oficiali ai sănătăţii, reprezentanţi ai partidului şi ai poliţiei.

Un raport pregătit de secţia de propagandă a CC al PCR, datat 1983, prezenta munca comitetelor ca fiind orientată spre sedentarizarea grupurilor nomade şi seminomade. În zonele cu concentraţie mai mare de romi, aceştia au primit pământ, iar alţii au fost asistaţi în a-şi construi case. Comitetele locale au desfăşurat o activitate susţinută pentru a-i convinge pe ţigani să intre în sectoare precum agricultura, industria, meşteşugurile, în domeniul serviciilor şi al activităţilor socio-culturale. Studiul din 1983 indica şi alte măsuri ce fuseseră luate pentru a încuraja o mai bună şcolarizare a copiilor de romi şi adoptarea unor obiceiuri igienice şi de sănătate mai bune. Rezultatele cuprinse în acest raport păreau pozitive, semnalând că mulţi „au renunţat la modul lor parazitar de viaţă şi s-au înregimentat gradual în activităţi productive pentru societate”.

Cu toate acestea, prejudecăţile în percepţia oficialităţilor au persistat, acestea considerând că un număr de ţigani „continuau în tradiţii şi mentalităţi retrograde, tinzând către un mod de viaţă parazit, refuzând să urmeze cursurile şcolare, s-au să meargă la muncă, trăind în condiţii precare şi refuzând să ia parte la activităţile sociale”.

Eforturile prin care regimul comunist a urmărit integrarea romilor au avut efecte contradictorii. Măsurile de sedentarizare au urmărit practic asimilarea; de integrare, ca noţiune operaţională, se putea vorbi doar la nivelul documentelor oficiale. Căile prin care s-a minimizat autonomia de grup au avut drept consecinţă slăbirea prestigiului comunităţilor de romi. Aceasta s-a făcut prin prohibiţia privind deţinerea aurului şi interzicerea întâlnirilor tradiţionale. În acelaşi timp s-a intenţionat utilizarea celor mai bine integraţi ca exemple pentru propria comunitate. Mai mult, s-a creat chiar o nouă elită, prin intermediul şcolarizării, care avea însă o minimă capacitate de a obţine audienţa grupurilor. Efectele au fost departe de cele dorite. S-a obţinut mai degrabă o scindare a grupului, promovarea unei identităţi ascunse ce asigura accesul la resurse. Conform discursului oficial, începând din anii 1980 ţiganii nu mai existau în România.

Represiunile comuniste în Moldova sovietică

Odată cu declanşarea Perestroikăi şi proclamarea independenței Republicii Moldova, a început un proces de redefinire a valorilor cultivate intens de propaganda sovietică pe parcursul anilor şi inculcate în memoria colectivă a societății. În particular, s-au pus în discuție cu o deosebită acuitate încă de la sfârşitul anilor 1980 următoarele chestiuni: cauzele obiective şi subiective ale foametei din 1946-1947, consecințele procesului de colectivizare a agriculturii, aşa-numitul proces de deschiaburire inițiat de organele republicane de partid, proporțiile şi consecințele deportărilor masive ale populației RSSM în regiunile îndepărtate ale Rusiei şi Kazahstanului. Recupererea acestor momente tragice din primul an de ocupație sovietică şi anii imediat postbelici a delegitimat însăşi existența regimului comunist şi a contribuit la colapsul defititiv al Uniunii Sovietice.

Studiul de față îşi propune un scop triplu: 1) să evidențieze cele mai tragice momente din istoria postbelică a Republicii Moldova, adică deportările, represiunile şi foametea în masă din perioada stalinistă; 2) să scoată la iveală unele trăsături specifice ale fenomenului represiv pe baza unui studiu de caz; şi 3) să avanseze o cifră estimativă a numărului *victimelor politice* ale regimului comunist sovietic în fosta RSSM, inclusiv o estimare privind componența etnică a deportaților.

Exemplul basarabean se distinge în ansamblul arealului românesc prin faptul că, în comparație cu România, Basarabia a cunoscut experiența comunistă în varianta sa clasică, sovietică. Dacă în România inamicii regimului comunist erau identificați de regulă din rândurile „claselor exploatatoare”, în Uniunea Sovietică, mai ales în republicile naționale preponderent rurale, duşmanul de clasă coincidea adesea cu .o anumită comunitate etnică. Stalin însuşi obişnuia să spună că „problema țărănească constituie baza, chintesența chestiunii naționale; în esență, problema națională nu este altceva decât chestiunea țărănească”[1]. Teroarea comunistă în ex-RSS Moldovenească a avut caracteristici specifice Gulagului din URSS, în care factorul etnic a jucat, direct sau indirect, un rol deloc neglijabil[2]. O altă deosebire importantă față de România, este că în Moldova sovietică cetățenii născuți pe teritoriul republicii puteau să se identifice drept ruşi, ucraineni, evrei, găgăuzi, bulgari etc, dar în nici un caz drept români. Simplul fapt de a spune că eşti român era calificată drept acțiune împotriva statului sovietic, etichetată ca naționalism şi pedepsită conform articolului 71 al Codului Penal al RSS Moldoveneşti[3]. În perioada stalinistă, naționalismul, adică simplu fapt de a-ți asuma identitatea românească, era sancționat de regulă cu deportarea în Siberia. După moartea lui Stalin, a fi român continuă a fi o crimă, dar susceptibilă de o pedeapsă mai puțin aspră – ostracizarea din societate. Chiar folosirea alfabetului latin cade sub incidența acțiunilor antisovietice. Cazul cel mai cunoscut este acela a lui Victor Stratan, care, în 1967, fiind doctorand la catedra comunism ştiințific de la Universitatea din Chişinău şi membru al comisiei de examen de stat, semnează din neatenție câteva diplome în litere latine. Drept urmare, este exmatriculat de la doctorat şi marginalizat pentru totdeauna din sistemul de

[1] Iosif Stalin, *Socineniia*, , vol. 7, Moscova, 1953, p. 71.

[2] Printre primii autori care au susținut caracterul de genocid etnic al represiunilor staliniste este istoricul american Robert Conquest, *Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford, Oxford University Press, 1986 (versiunea românească, Humanitasi 2003). Această optică este acceptată şi de unii istoricii ruşi. Vezi de exemplu A. A. Burykin, „Etnos i lichnost’ kak ob’ekt politiki v SSSR”, în V. B. Ubuşaev (ed.) *Național’naya politika sovetskogo gosudarstva: represii protiv narodov i problemy ih preodolenia*, Elista, 2003, p. 20.

[3] A se vedea în acest sens, Elena Postică, *Cartea Memoriei*, 4 volume, Chişinău, Editura Ştiința, 1999-2005, care include sute de cazuri în care naționalismul constituie capul de acuzare.

învățământ[4]. Numai cei veniți din Bucovina de Nord, de regulă, aveau dreptul să se numească români, basarabenii puteau să se identifice doar ca moldoveni după naționalitate. Cu alte cuvinte, Moscova a încurajat prin toate mijloacele ridicarea identității regionale la statutul unei identități etno-naționale. Acest lucru a devenit mai evident după 1944, când România a intrat în sfera de influență sovietică, iar din decembrie 1947 a devenit „democrație populară" în stil sovietic, când justificarea în termenii ideologiei comuniste – în termeni de clasă[5] – a pretenției asupra Basarabiei devine caducă. Respectiv, interesului geostrategic al Moscovei în regiune, în primul rând accesul la gurile Dunării şi asigurarea securității portului Odessa, i se acordă o acoperire conceptuală aparent coerentă[6], potrivit căreia moldovenii ar constitui o națiune aparte, mai apropiată prin destin istoric şi cultură de poporul rus, ucrainean şi alte popoare sovietice decât de națiunea română.

În ceea ce priveşte istoriografia actuală din Republica Moldova, majoritatea absolută a istoricilor, cu puține excepții, au abordat critic şi au condamnat fărădelegile din perioada anilor 1940-1941 şi 1944-1951, precum şi tentativele sovietice de a crea o națiune moldovenească distinctă de cea românească. Primele publicații pe temă apar în anii Perestroikăi, inițiate mai întâi de scriitori şi publicişti, cărora li s-au alăturat ulterior şi istoricii[7]. O excepție notabilă o reprezintă scriitorul Ion Druță, care a condamnat foametea din 1946-1947 încă în plină „stagnare", în epoca brejneviană, în romanul său din 1968 „Povara bunătății noastre". Cenzurat inițial la Chişinău de Ivan Bodiul, prim-secretar al Partidului Comunist din Moldova, romanul a primit însă „undă verde" la Moscova, unde a apărut la editura „Izvestia" şi a fost republicat în anul următor de către altă editură moscovită prestigioasă, „Molodaia Gvardia". În acest roman, Druță arată că procesul de colectivizare a decurs cu mari abateri de la „legalitatea socialistă" şi că foametea din anii 1946-1947 nu a fost cauzată în principal de secetă, ci de acțiunile autorităților sovietice[8]. După 1989, o grupare minoritară de istorici de la Chişinău, rămasă loială regimului comunist, a încercat să perpetueze mai mult sau mai puțin explicit interpretarea sovietică asupra represiunilor staliniste, dar aceste tentative au avut consecințe marginale[9]. În acelaşi timp este de remarcat că atunci când se adresează unui public specializat, aceiaşi autori preferă o abordare mult mai

---

[4] Valeriu Cozma, *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, Chişinău, Editura Universității, 1996, p. 488. Există şi alte cazuri similare, vezi de exemplu Vladimir Beşleagă, *Conştiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM, 1956-1963)*, în „Destin românesc", nr. 4, 1994, p. 99.

[5] V. Dembo a fost unul dintre cei mai fervenți propagandişti ai acestei idei. El a formulat o teorie conform căreia basarabenii ar fi țărani care au fugit de pe moşiile boierilor munteni şi moldoveni, *Idem. Sovetskaia Moldaviia i bessarabskii vopros*, Moscova, Izdatel'stvo Moskovkogo otdela Obščestva bessarabcev, 1925 etc.

[6] Referitor la argumente care susțin, din punct de vedere teoretic, existența "națiunii moldoveneşti", a se vedea W. Feldman, *The Theoretical Basis for the Definition of Moldavian Nationality*, în R. S. Clem (ed.), *The Soviet West. Interplay between Nationality and Social Organization*, Praeger Special Studies in International Politics and Government, Praeger Publishers, New York, 1975, p. 46-59.

[7] A. Bulat (ed.), *Îndemn la înălțare în istorie*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1989; *Deportări şi neodeportări*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1990; Ilie Lupan (ed.), *Fărâma cea de pâine*, Chişinău, 1990; Mihai Gribincea, *Politica fiscală în RSS Moldova şi foametea din anii 1946-1947*, în „Revista de Istorie a Moldovei", nr. 3; 1990, Ion Țurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Chişinău, Universitas, 1993; Elena Postică, „Armata Neagră: organizație patriotică de rezistență sau „bandă teroristă antisovietică?", în *Țara*, 10 ianuarie 1995; Veronica Boldişor, *„Noi am fost şi am murit patrioți ai neamului românesc!..."*, „Literatura şi Arta", 22 iunie 1995; Mitru Ghițiu, „Unele aspecte din mişcarea de rezistență antisovietică în Basarabia postbelică", în *Analele Sighet, 2. Instaurarea Comunismului - între rezistență şi represiune*, 1995; Anatol Petrencu, *Deportarea populației româneşti din Basarabia şi alte crime ale autorităților sovietice săvârşite în iunie-iulie 1941*, în Ibidem etc.

[8] Asupra contextului apariției cărții lui Druță, vezi Igor Caşu, *"Politica națională" în Moldova sovietică*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2000, pp. 67-68.

[9] Este vorba, în special, de sinteza alternativă asupra istoriei Republicii Moldova, propusă de o grupare pro-comunistă ortodoxă. Vezi Andruščjak, V. E. Bojko, P. A. Byrnja, P. P. Žarkuckij, I. I. Platon, V. P. Russev, N. D. Skvorcova, A. Ju. Stratievskii, K. V. Tel'nov, N. P. Caranov, V. I. Čiaplygina, N. A. Šornikov, P. M. *Istoriia Respubliki Moldova. S drevneiših vremion do naših dnei*, Chişinău, Tipografia Academiei de Științe, 1997.

echilibrată şi documentată[10]. Manualele şcolare de istorie naţională – *Istoria românilor*, aflate în circulaţie din 1990 până în 2006, la elaborarea cărora istoricii pro-sovietici n-au participat – reflectă paradigma liberală, antitotalitară în abordarea trecutului sovietic, inclusiv referitor la represiuni, deportări şi foamete, or, ceea ce numim alternativ în acest articol în mod generic, Gulag[11]. Bazele noii concepţii despre istoria naţională au fost puse prin declaraţia conferinţei internaţionale de la Chişinău din iunie 1991 şi raportul acesteia care condamna Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele acestuia pentru Basarabia şi Bucovina de Nord[12]. Condamnarea Pactului germano-sovietic este şi unul din argumentele de bază invocate în declaraţia de independenţă a Republicii Moldova din 27 august 1991.

Pe de altă parte, accesul la arhivele epocii a fost restricţionat după victoria Partidului Democrat-Agrar la alegerile parlamentare din februarie 1994, după ce, o perioadă scurtă accesul la numeroase dosare era practic neîngrădit, inclusiv la cele din arhivele fostului KGB de la Chişinău. Este de evidenţiat de asemenea că un număr important de dosare au fost evacuate, în ultimii ani ai puterii sovietice, la Tiraspol.

Spre deosebire de România, în Republica Moldova după 1989 s-a acordat o atenţie mai redusă recuperării memoriei victimelor regimului sovietic. Dacă în România există destule instituţii şi reviste specializate care se dedică problematicii în cauză, în partea stângă a Prutului există doar două secţii minuscule de cercetare în istoria postbelică, una la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe şi alta la Muzeul Naţional de Istorie. Nu există însă nici o revistă specializată exclusiv în istoria contemporană. Iar o emisiune televizată cu o largă audienţă, precum *Memorialul Durerii* a Luciei Hossu-Longhin, nu a existat şi este greu de imaginat că va fi inaugurată în următorii câţiva ani la televiziunea naţională. Există o Asociaţie a Victimelor Regimului Totalitar comunist din Moldova, condusă actualmente de Vadim Pirogan, dar activitatea acesteia nu reuşeşte să aibă un impact important asupra societăţii. Memoria victimelor regimului comunist este întreţinută mai ales în rândurile profesorilor de istorie din şcoli şi a elevilor datorită acţiunilor întreprinse de Asociaţia istoricilor din Moldova (preşedinţi din 1990 fiind, pe rând, Alexandru Moşanu, Ion Ţurcanu, Pavel Parasca, Anatol Petrencu, noul lider din 2006 fiind ales Gheorghe Palade). Problema diferenţei dintre modul în care are loc recuperarea memoriei victimelor comunismului în România şi Republica Moldova merită, în acest sens, un studiu special. Ne limităm aici doar la formularea unei ipoteze: basarabenii fac distincţia între două feluri de comunism, cel stalinist, care e condamnabil, şi cel de tip brejnevian, care este perceput în memoria colectivă ca o perioadă relativă de prosperitate, atât în raport cu ceea ce a precedat-o, cât şi, mai ales, a ceea ce a urmat-o.

RASSM, 1924-1940: „Basarabia în miniatură”

Pe parcursul întregii perioade interbelice, URSS nu a recunoscut Unirea Basarabiei cu România, efectuată în urma votului Sfatului Ţării de la Chişinău din 27 martie 1918 şi în conformitate cu dreptul popoarelor la autodeterminare (aşa-numitul principiu Lenin-Wilson).

---

[10] Este cazul lui Vladimir Ţaranov, autorul capitolului cu privire la perioada imediat postbelică a sintezei din 1997. În publicaţii de specialitate, însă, analiza sa este mult mai echilibrată; Vladimir Ţaranov, *O likvidaţii kulacestva v Moldavii letom 1949 goda*, în „Otecestvennaia Istoriia”, nr. 2, 1996, pp. 71-79.

[11] O analiză succintă asupra istoriografiei de la Chişinău de după 1991 a se vedea în Igor Caşu, *Problema exterminării evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial în istoriografia moldovenească post-sovietică***,** în Viorel Achim, Constantin Iordachi (editori), *Transnistria şi România. Problema Holocaustului*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2004. Asupra altor aspecte istoriografice de după 1989, vezi Ion Ţurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observaţii asupra scrisului istoric basarabean*, Chişinău, Editura Arc, 2004.

[12] Alexandru Moşanu, *Pactul Molotov – Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, în „Moldova Suverană”, 27 iunie 1991; *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, Chişinău, Editura Universitas, 1991.

În următorii ani după Unire, Moscova întreprinde o serie de acțiuni pentru a redobândi provincia pruto-nistreană, dar în urma eşecului conferinței româno-sovietice de la Viena şi a insuccesului rebeliunii de la Tatarbunar, decide crearea unei republici moldoveneşti dincolo de Nistru, pe teritoriul Ucrainei. Creată la 12 octombrie 1924, cu capitala la Balta, apoi după 1929 la Tiraspol, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească avea menirea să permanentizeze la nivel internațional „problema basarabeană”[13]. În opinia unui propagandist din epocă, Vladimir Dembo, RASSM nu era altceva decât „Basarabia în miniatură”[14]. Basarabia devenea, din acest punct de vedere, o iredentă a RASSM, hotarul oficial al acesteia din urmă fiind fixat de altfel pe linia râului Prut, iar capitala – la Chişinău. Cu alte cuvinte, RASSM trebuia să devină un cap de pod în calea expansiunii sovietice în România şi Balcani, aşa cum se menționează chiar în memoriul comuniştilor români şi basarabeni din 4 februarie 1924, ce revendica constituirea unei republici moldoveneşti. Noua republică autonomă nu îşi justifica decât parțial denumirea, întrucât în 1925 numai 34,3% din populația acesteia era alcătuită din moldoveni/români, în scădere la 28,5 % la 1939 (cca. 170 000 persoane). Restul populației era alcătuit din ucraineni – 50,5 %, ruşi - 5,5%, evrei – 4,8 %, alte naționalități – 4,7 % (în 1925)[15]. Este de asemenea de remarcat faptul că recensământul sovietic din 1926 este primul şi ultimul care îi include într-o rubrică unică pe cei care se identifică drept moldoveni şi români, deci practic recunosc aparteneța acestora la o singură națiune[16].

Factorul politico-propagandistic în RASSM s-a accentuat ulterior între anii 1932-1938, când s-a operat, cu acordul personal al lui Stalin, trecerea de la scrierea chirilică la cea latină. Politica de „românizare” a fost promovată din două considerente majore: mai întâi, pentru a pregăti spioni sovietici pentru România care să cunoască limba literară românească[17]; în al doilea rând, politica lingvistică din deceniul precedent „a săpat o prăpastie foarte adâncă între RASSM şi Basarabia încă românească, două regiuni a căror unire a constituit un obiectiv permanent al politicii sovietice”[18]. Pe de altă parte, existența RASSM nu constituie un caz ieşit din comun, o strategie similară, legată atât de agenda politicii interne, cât şi de cea externă, este detectabilă în ceea ce priveşte RASS Carelă, creată la 1920 sau RASS Buriato-Mongolă, creată la 1923[19]. Cu alte cuvinte, dacă apariția RASSM ilustrează într-o formă mai mult sau mai puțin explicită, pretențiile teritoriale ale Uniunii Sovietice față de România, constituirea RASS Carelă viza Finlanda, iar declararea RASS Buriato-Mongolă – este adevărat, doar pentru o perioadă foarte scurtă – era un semnal adresat Mongoliei.

Ceea ce s-a întâmplat în RASSM anticipează în multe privințe politica sovietică după 1940 în Basarabia. Foametea din 1932-1933, care cuprinde regiunea Volgăi şi o parte bună a Ucrainei, inclusiv zona nistreană, va fi îndreptată împotriva țăranilor care nu vor să intre în colhozuri. RASSM nu este ocolită nici de procesele Marii Terori, a căror victime sunt lideri din primul eşalon al puterii. Chiar prim-secretarul organizației de partid al autonomiei,

---

[13] Aşa cum a precizat în diferite ocazii profesorul Ion Agrigoroaie de la Facultatea de Istorie a Universității din Iaşi, „problema Basarabiei” a existat doar din perspectiva autorităților sovietice; din punct de vedere românesc, ea fusese rezolvată la 1918.

[14] Charles King, *The Moldovans. Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Stanford, Hoover Institution Press, 2000, p. 61.

[15] Elena Negru, *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*, Chişinău, Editura Prut Internațional, 2003, pp. 17-18.

[16] *Vsesoiuznaia perepis' naselenia (1926)*, vol. IV, *Narodnosti, rodnoi iazyk naseleniia SSSR*, Moscova, Gosstatizdat, 1928, p. XXIV.

[17] Constantin Stratievschi, cercetător ştiințific superior la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe a Moldovei, cuvântare la Palatul Național din Chişinău, 12 octombrie 2004, festivitate organizată de Partidul Comuniştilor cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la proclamarea RASSM.

[18] Klaus Heitmann, *Limbă şi politică în Republica Moldova*, Chişinău, Editura ARC, 1998, p. 79.

[19] Charles King, *op. cit*., p. 55. Mai recent, vezi Mark Lawrence Schrad, *Rag doll nations and the politics of differentiation on arbitrary borders: Karelia and Moldova*, în: „Nationalities Papers”, June 2004, Vol. 32, Issue 2, pp. 457-496.

Grigori Starâi, este executat. În timp ce elita ucraineană este învinuită de spionaj în favoarea serviciile secrete poloneze şi germano-fasciste, elita din RASSM, alcătuită din reprezentanți ai diferitor naționalități, precum ruşi, ucraineni, evrei şi români, este învinuită de colaborare cu spionajul românesc. Una din acuzațiile oficiale stipula că naționaliştii din RASSM „aveau drept scop să rupă Moldova Sovietică de la Ucraina şi URSS şi să ducă poporul moldovenesc în robia capitaliştilor şi boierilor români. Această bandă burghezo-naționalistă şi contrarevoluționară desfăşura, la indicația siguranței româneşti, o activitate duşmănoasă în industrie, agricultură, pe frontul construcției național-culturale şi pe alte fronturi ale construcției sovietice şi economice”[20]. Ceea ce se subînțelege prin activitate duşmănoasă pe frontul construcției național-culturale nu este altceva decât introducerea alfabetului latin în 1932 şi renunțarea de a crea o limbă moldovenească[21], inițiativă care fusese coordonată anterior cu Moscova. În total, în RASSM vor fi executați în anii 1937-1938 nu mai puțin de 4 913 persoane[22].

Actualmente autoproclamata Republică Moldovenească Transnistreană (RMT) se consideră moştenitoarea de drept a RASSM. Teritoriul celor două entități nu corespunde decât parțial: RMT are o suprafață de 4 163 km pătrați, iar predecesoarea sa prezumtivă – aproape de două ori mai mult - 7230 km pătrați. Elementul românesc în autoproclamata Transnistrie de azi era de cca. 40 % în 1989, dar s-a diminuat la cca. 32 % în ultimii ani (recensământul din 2004).

Represiunile din primul an de ocupație sovietică a Basarabiei, 1940-1941

În urma semnării Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, Basarabia este revendicată de sovietici drept zona lor de influență. Astfel, la 28 iunie 1940, Armata Roşie ocupă Basarabia, precum şi Bucovina de Nord şi ținutul Herței. Drept urmare, este creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) la 2 august 1940. Numai 6 din cele 13 raioane ale RASSM intră în componența RSSM, iar județele basarabene – Ismail şi Cetatea Albă din sud şi o parte a județului Hotin din nord – sunt incluse în cadrul Ucrainei Sovietice. Basarabia cunoaşte astfel încă din anii 1940-1941 experiența sovietizării şi comunizării[23], unul din elementele centrale ale acestei experiențe fiind aplicarea terorii în masă față de clasele sociale indezirabile. Anexarea Basarabiei de către sovietici anticipează astfel instaurarea regimului comunist în spațiul românesc după 1944. Întrucât majoritatea etnică românească din Basarabia era alcătuită din țărani, iar această clasă era vizată de măsurile de teroare, represiunea capătă, în mod indirect, un pronunțat caracter antiromânesc. În ansamblu, în URSS nu etnonațiunile erau supuse exterminării sau re-educării, ci anumite clase sociale considerate a fi purtătoare a valorilor societății burgheze. Există însă şi câteva excepții de la regulă, fiind vorba de germanii de pe Volga, deportați imediat după invazia hitleristă din vara anului 1941; precum şi de ceceni, kalmuci, tătarii din Crimeea, inguşii, karaceenii, balcari şi turcii meshetinți, învinuiți de colaborare cu regimul de ocupație nazist şi deportați în masă la sfârşitul celui de-al doilea război mondial în Kazahstan, Asia Centrală şi Siberia[24].

Cine, mai exact, a avut de suferit în primul an de ocupație sovietică şi cum iminența izbucnirii războiului cu Germania nazistă a influențat politica Moscovei în regiune? În primul rând, organizația locală de comunişti era insignifiantă şi dominată de reprezentanți ai

[20] Elena Negru, *op. cit.*, p. 122.
[21] Charles King, *The Ambivalence of Authenticity, or How the Moldovan Language was Created*, în „Slavic Review”, vol. 58, no. 1, Spring 1999, pp. 117-142.
[22] Gheorghe Ghimpu, *Ani de genocid*, în „Literatura şi Arta”, 11 iunie 1998, p. 2; *apud* Elena Postică, *Cartea Memoriei*, vol. 1, p. VI.
[23] Pentru mai multe detalii despre primul an de ocupație sovietică a Basarabiei, vezi Igor Caşu, *Instaurarea regimului sovietic în Basarabia, 1940-1941*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 3-4, 1999.
[24] Vezi Terry Martin, *The Origins of Soviet Ethnic Cleansing*, în „Journal of Modern History”, vol. 70, december 1998, pp. 817-824.

minorităţilor etnice. Din totalul comuniştilor basarabeni de 285 persoane în august 1940, 186 erau evrei, 28 ucraineni, 21 ruşi şi 21 români[25]. Criza de cadre locale loiale partidului comunist se observă şi în primăvara anului 1941. Din cca. 9 000 de comunişti din RSSM, aproape jumătate erau veniţi din alte republici sovietice[26]. Acest lucru reflectă faptul că populaţia locală majoritară era refractară la ideile comuniste. În acelaşi timp nu se înregistrează acţiuni violente de amploare împotriva noii puteri sovietice.

Primii care au căzut victime ale regimului comunist au fost 1 122 de persoane, arestate în perioada 28 iunie - 4 iulie 1940, constituind foşti funcţionari ai statului român sau suspecţi de colaborare cu administraţia română[27]. În următoarele luni au fost arestate alte cca. 2 000 persoane, majoritatea fiind lucrători ai căilor ferate în care regimul sovietic nu avea încredere[28]. Inamici potenţiali ai puterii sovietice au fost consideraţi şi germanii din Basarabia, urmaşi ai coloniştilor din secolul al XIX-lea. Astfel, în lunile iulie-noiembrie 1940 au fost repatriaţi în Germania cca. 124 000 de germani basarabeni[29], conform unor acorduri bilaterale sovieto-germane. Etnicii germani nu obţineau nici un fel de compensaţie din partea Moscovei pentru proprietăţile abandonate, averea lor imobilă şi utilajul agricol trecând la colhozurile întemeiate în grabă în fostele colonii germane [30].

Cele mai importante arestări ale populaţiei locale vor avea loc în ajunul atacului german asupra Uniunii Sovietice din iunie 1941. La 31 mai 1941, împuternicitul Moscovei pentru arestarea sau strămutarea elementelor indezirabile, S.A. Goglidze[31], trimite un raport lui Stalin. Potrivit acestuia, urmau să fie anihilate cele mai periculoase elemente, cum ar fi foşti membri ai Gărzii de Fier, caracterizată ca „cea mai clandestină organizaţie, cu experienţă de ani de zile în activităţi ilegale", având „cadre teroriste, organizate în trupe speciale". Alte persoane susceptibile de deportare erau foşti membri ai Partidului Naţional Creştin, ai Partidului Naţional Ţărănesc şi Partidului Naţional Liberal care ar fi încercat să organizeze activităţi ilegale. Alte persoane vizate proveneau din rândurile marilor latifundiari, comercianţilor, jandarmilor, albgardiştilor ruşi etc[32]. Operaţiunea majoră de arestare şi deportare a fost stabilită pentru noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, fiind vizate 32 423 de persoane din Basarabia, Bucovina de Nord şi ţinutul Herţei. Dintre acestea, 6 250 urmau să fie arestate, iar 26 173 – deportate[33]. În raportul din 14 iunie 1941 despre rezultatele operaţiunii, înaintat lui Stalin, Beria şi Molotov, se constată că numărul celor arestaţi şi deportaţi a scăzut de la cifra iniţială de 32 423 persoane la 31 419. Cum se explică această diferenţă şi ce relevanţă are această micşorare a listei iniţiale? Avem date în acest sens numai în legătură cu Basarabia – 1 183 reuşesc să evite tragedia care îi aştepta. Dintre aceştia, trei persoane au reuşit să se ascundă, 133 n-au fost arestate din motive de boală, 318 şi-au schimbat în ajun domiciliul, iar 829 au scăpat, retrăgându-li-se învinuirile *ad hoc*, „din cauza insuficienţei materialelor compromiţătoare"[34]. Astfel, din RSSM au fost arestaţi şi deportaţi în noaptea de

---

[25] Veaceslav Stăvilă, *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică, 1939-1945*, Chişinău, Tipografia Centrală, 2000, p. 14.
[26] Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria*, Chişinău, Tipografia "Universul", 1995, p. 331.
[27] Ioan Scurtu (coord.) et al., *Istoria Basarabiei, de la începuturi până în 1998*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Semne 1998, p. 224; „Făclia", 28 iunie 1991.
[28] Anton Moraru, *op.cit.*, p. 337.
[29]Valeriu Pasat, *Trudnie straniţi istorii Moldavii (1940-1950)*, Moscova, 1994, p. 21. Luminiţa Fassel, *O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia,* în „Patrimoniu", nr. 3, 1991, p. 20, dă cifra de cca. 100 000.
[30] Valeriu Pasat, *op.cit.*, pp. 65-138.
[31] Prin ironia soartei, S.A. Goglidze va cădea şi el victimă a represiunilor politice. Va fi arestat în iulie 1953 şi exectutat în decembrie acelaş an, fiind învinuit de apartenenţa la grupul lui Beria. Oleg V. Khlevniuk, *The History of Gulag, From Collectivisation to Great Terror,* New Haven & London, Yale University Press, 2004, p. 348.
[32] *Ibidem*, p. 147.
[33] *Ibidem*, p. 164.
[34] *Ibidem*, pp. 165-166.

12 spre 13 iunie 1941 – 18 392 persoane, iar din celelalte teritorii româneşti anexate la 28 iunie 1940 – 11 844 persoane[35]. După estimările guvernului antonescian, 97 la sută dintre cei arestați şi deportați în 12-13 iunie 1941 erau români[36], o estimare care nu rămâne decât un truc propagandistic în plin război împotriva bolşevismului[37]. În total, în primul an de ocupație sovietică au avut de suferit – prin arestare sau deportare – nu mai puțin de 86 604 persoane din Basarabia, Bucovina de Nord şi ținutul Herței[38]. Această cifră se apropie de cea calculată de istorici ruşi după documente de arhivă de la Moscova, adică în jur de 90 000 de persoane reprimate, arestate sau deportate în primul an de ocupație sovietică[39]. Arestările au continuat chiar după 22 iunie 1941. În toiul operațiilor militare, a fost arestat şi condamnat la 15 ani deportare Nicolae Costenco, fost redactor şef al revistei interbelice „Viața Basarabiei"[40]. Altor intelectuali, precum Mihail Curicheru, li s-a incriminat conducerea unor organizații antisovietice, drept care au fost deportați *ad hoc*[41]. Dacă deocamdată nu poate fi stabilită componența etnică a celor deportați, din punct de vedere social aceştia erau catalogați drept cele mai „antisovietice şi contrarevoluționare" elemente.

O operațiune similară de „extracție a elementelor antisovietice şi contrarevoluționare"[42] a avut loc aproape simultan în alte teritorii anexate de URSS conform Pactului Ribbentrop-Molotov. În Țările Baltice, spre exemplu, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941 au fost deportate peste 50 000 de persoane[43]. În ansamblu, în cele aproape 12 luni de putere sovietică în zona baltică au dispărut fără veste sau au fost executate nu mai puțin de 123 000 de persoane[44]. În perioada septembrie 1939-sfârşitul lunii iunie 1941, au fost arestați, deportați sau executați aproximativ 1 000 000 care aveau anterior cetățenia Poloniei, adică proveneau din teritoriile vestice ale Ucrainei şi Bielorusiei. Componența etnică a acestora era următoarea: 52% – polonezi, 30% – evrei, 18% – ucraineni şi bieloruşi[45]. În acest sens, putem constata că motivul principal al operațiunilor sus-numite ținea de eliminarea unor potențiali sau prezumtivi duşmani ai puterii sovietice în condițiile în care posibilitatea izbucnirii unui război de lungă durată cu Germania era iminentă. În perioada postbelică, după cum vom vedea, arestările, deportările şi execuțiile sumare vor fi motivate, din punctul de vedere al autorităților sovietice, de necesitatea consolidării regimului comunist în regiunile nou achiziționate. Mai exact, era vorba de pedepsirea celor care au colaborat cu „ocupanții" şi, mai ales, de eliminarea totală a elementelor sociale indezirabile ce constituiau o piedică în construcția socialistă – în special a țăranilor înstăriți, numiți peiorativ *kulaci* sau *chiaburi*.

La 22 iunie 1941, armata germană atacă URSS, iar România intră în război de partea Germaniei cu scopul declarat de a elibera teritoriile pierdute un an mai devreme. Ulterior, mii de basarabeni sunt recrutați în armata română şi participă la războiul împotriva Uniunii Sovietice, inclusiv la bătălia de la Stalingrad. Ca aliat al Germaniei naziste, România acceptă să preia administrația civilă a teritoriului dintre Nistru şi Bug. În Trasnistria antonesciană din timpul războiului sunt deportați în masă toți evreii basarabeni şi parțial cei bucovineni, considerați de propaganda vremii drept „țapi ispăşitori" pentru umilințele armatei române la

---

[35] *Ibidem*, p. 164. Vezi şi Idem, *Deportațiia „antisovetskih elementov" iz Moldavskoi SRR v 1941 godu*, în V. P. Dimitrienko (ed.) *Vlast' i obshchestvo v SSSR: politika represii (1920-1040 gody)*, Moscova, IRI RAN, 1999, pp. 297-328.
[36] *Basarabia desrobită*, Bucureşti, Preşedinția Consiliului de Miniştri, 1942, p. 93.
[37] Vezi *Cartea Memoriei*, vol. 1-4, Chişinău, 1999-2005.
[38] Calcule realizate de Igor Caşu Vezi Igor Caşu, *"Politica națională"...*, pp. 32-33.
[39] Mihail I. Semireaga, *Taini stalinskoi diplomatii*, Moscova, Vysşaia Şkola, 1992, p. 270.
[40] "Literatura şi arta", 12 decembrie 1991.
[41] Ibidem, 30 iulie 1992.
[42] Valeriu Pasat, *Trudnie...*, pp. 166, 167 etc.
[43] Bohdan Nahaylo & Victor Swoboda, *Soviet Disunion. A History of Soviet Nationalities Problem in the USSR*, New York, Free Press, 1990, p. 88.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*, p. 89.

1940. Vor fi deportați peste Nistru cca. 147 000 evrei din cele două provincii – Basarabia şi Bucovina (în special de nord), dintre care cca. 90 000 vor muri în gheto-urile şi lagărele de concentrare, în mare din cauza tifosului şi a înfometării. Regimul lui Ion Antonescu este de asemenea responsabil de moartea a unui număr de 130 000 -170 000 de evrei din regiunea dintre Nistru şi Bug. În total deci, regimul antonescian a deportat sau exterminat cca. 300 000 evrei[46]. Au fost deportați de asemenea cca. 25 000 romi (din totalul de 209 000), dintre care jumătate au decedat ca urmare a execuțiilor, înfometării sau bolilor contagioase[47].

O dată cu atingerea liniei Nistrului de către Armata Roşie în martie 1944, basarabenii sunt eliberați treptat din armata română şi trimişi acasă. Mulți dintre ei vor fi înrolați imediat de către sovietici şi vor lupta împotriva Germaniei până în mai 1945, servind drept „carne de tun" în prima linie a frontului[48]. România va pierde iarăşi teritoriile sale din Est, de data aceasta cu acordul Statelor Unite şi Marii Britanii care, din considerente geostrategice, recunosc legitimitatea hotarului sovietic de la 22 iunie 1941[49].

Reluarea represiunilor în Basarabia şi foametea din anii 1946-1947

Sovietizarea şi comunizarea Basarabiei este reluată imediat după intrarea Armatei Roşii în provincie în martie 1944. Capitala este fixată temporar la Soroca, unde îşi fac loc de reşedință organele de stat şi de partid ale RSSM, evacuate în interiorul Rusiei la începutul războiului. După 23 august 1944, autoritățile Moldovei sovietice se stabilesc, de data această pe următoarele aproape 5 decenii, la Chişinău. Naționalizarea industriei şi colectivizarea agriculturii după modelul sovietic clasic sunt continuate în plină forță. Cea mai importantă sarcină era cea a colectivizării, întrucât majoritatea populației era rurală, ataşată proprietății private şi nu dorea să intre în colhozuri. Inițial puterea sovietică a adoptat strategii mai mult sau mai puțin paşnice, prin diferite înlesniri, şantaj sau presiuni. Acestea însă nu au avut sorți de izbândă şi în iarna anului 1946/1947 puterea sovietică a declanşat o foamete în masă cu scopul terorizării populației recalcitrante. În total, după estimările făcute de istoricul Mihai Gribincea pe baza documentelor de arhivă, numărul victimelor foametei din anii 1946-1947 se ridică la cel puțin 216 000 persoane[50]. Pentru prima dată în istoria provinciei au fost înregistrate cazuri de canibalism[51].

Care au cauzele foametei? Istoriografia sovietică a susținut că de vină erau condițiile climaterice, seceta care a bântuit cele mai productive zone agricole din URSS, inclusiv Moldova. Responsabilitatea factorului administrativ, al puterii sovietice în ansamblu, a fost recunoscută într-un tratat de istorie abia în plină Perestroikă, în 1988[52].

---

[46] Dennis Deletant, *Ghetto Experience in Golta, Transnistria, 1942-1944*, „Holocaust and Genocide Studies", vol.18, no.1, Spring 2004, p.1. O estimare similară face şi Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania: The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940–1944,* Chicago,: Ivan R. Dee & the United States Holocaust Museum, 2000.

[47] Dennis Deletant, *op. cit*., pp. 5-7.

[48] Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (în continuare AOSPRM), arhiva fostului Partid Comunist al Moldovei Sovietice, inv. 3, d. 217, ff. 34-35.

[49] Malbone W. Graham, *The Legal Status of Bucovina and Bessarabia*, în „The American Journal of International Law", vol. 38, no. 4, October 1944, pp. 667-673, în special pp. 672-673.

[50] Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică,1944-1950,* Cluj Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 64.

[51] Mai mult vezi în volumul de documente, dedicat foametei din anii 1946-1947 din RSSM. A. M. Țăranu, I. I. Şişcanu et al. (editori) *Golod v Moldove, 1946-1947. Sbornik dokumentov*, Chişinău, 1993; Ion Țurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Chişinău, Universitas, 1993.

[52] *Krestianstvo v gody uproceniia i razvitiia soțialisticeskogo obşcestva, 1945-koneț 50-h godov*, Moscova, Nauka, 1988.

Este adevărat că una dintre cauzele foametei a fost seceta care a afectat RSSM în 1946 (ca de altfel şi cea mai mare parte a URSS şi a Europei[53]), dar responsabilitatea pierderilor umane aparține, aşa cum arată în mod concludent documentele de arhivă, dar şi mărturiile supraviețuitorilor, autorităților sovietice. În primul rând, numărul mare de victime a fost determinat de excesul de zel al conducătorilor RSSM, care şi-au propus realizarea cu orice preț a planului de livrare a cerealelor către Moscova. În condițiile în care producâia de cereale în 1946 a fost mult sub media anilor anteriori, volumul planului de cereale trebuia micşorat, aşa cum se pare că a acceptat să facă conducerea de la Moscova în urma scrisorilor primite de la cetățenii de rând[54]. În realitate, autoritățile republicane în frunte cu prim-secretarul Nicolae Salogor, moldovean din Ucraina, au considerat apelurile la micşorarea planului drept îndemnuri anti-partinice şi antisovietice[55]. În ianuarie 1947, Moscova a alocat Moldovei pentru următoarele 6 luni aproximativ 29 mii tone de produse alimentare, dar noul prim-secretar al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova, moldovean transnistrean, Nicolae Coval, nu considera necesar salvarea vieților omeneşti. Drept dovadă este faptul că în perioada foametei din cei doi ani, 1946 şi 1947, au fost înregistrate 389 000 cazuri de distrofie, dintre care 240 000 numai în perioada februarie-martie 1947[56]. În condițiile în care existau ordine directe de la Moscova de a ajuta populația, este foarte straniu cum autoritățile locale puteau să sfideze directivele de la centru – şi asta în plină epocă stalinistă. Prin urmare, se poate presupune o complicitate a Chişinăului şi Moscovei în înfometarea oamenilor, autoritățile centrale jucând, „de ochii lumii”, rolul de salvator, în timp ce puterea locală trebuia inevitabil să-şi asume rolul de „țap ispăşitor”.

Se poate afirma, în egală măsură, că foametea din anii 1946 şi 1947 a constituit un instrument pentru puterea comunistă de a grăbi ritmul colectivizării agriculturii. Astfel, cei care intrau imediat în colhoz, erau ajutați cu produse alimentare, iar cei care refuzau – erau lăsați să moară de foame. Cu toate acestea, foametea nu a determinat schimbarea radicală a atitudinii populației locale față de puterea sovietică. A fost nevoie de organizarea unei operațiuni de deportare în masă de o amploare mult mai mare decât cea din iunie 1941, pentru a înfrânge spiritul de rezistență al țăranilor față de procesul de colectivizare al agriculturii.

Au fost publicate numeroase amintiri ale supraviețuitorilor foametei din 1946-1947. Alexei Guzun din satul Chițcani, raionul Teleneşti, îşi aminteşte:

„Pentru țărani pământul e sfânt, pentru pământ țăranul a luptat şi o să lupte toată viața...în ’46 eu aveam 14 ani. Şi s-a declanşat tragedia cea mare a poporului moldovenesc, fireşte şi a familiei noastre. Noi am fost cinci la părinți, însă doi mai făceau serviciul militar. Acasă rămăsese mama, tata, sora şi doi frați – eu şi Pavel. Pricina care a prăpădit atâta lume a fost că ne-au curățit toate rezervele. N-aş da vina pe nimeni, dar nici adevărul nu-l pot tăinui: soldații ne-au măturat ultimele rămăşițe de orz din pod. În casa noastră bătrânească s-au încartiruit 12 soldați într-o cameră şi încă 12 – în cealaltă. Apoi iată, ostaşii ceia – şi numai „ai noştri”, da şi toți ceilalți care erau pe la case – hrăneau caii, da nu se uitau la oamenii din sat. Poate că dacă ne lăsau cele câteva puduri de orz din pod, mai ieşeam cumva din nevoi, da aşa ni le-au luat şi când a mai dat şi năpasta asta de secetă, lumea a rămas fără nimic”[57].

Un alt supraviețuitor, Victor Volcinschi, născut la Bădrăganii-Vechi, raionul Edineț, redă încă mai viu drama perioadei: „La noi, la Bădrăganii-Vechi, raionul Edineț, au fost cazuri grave de tot. S-au mâncat frate pe frate şi, peste câțiva ani, cei rămaşi în viață şi-au ieşit din minți... Prin martie-aprilie [1946] s-a început criza. Tata a încercat să ascundă prin grajd la

[53] Vezi I. M. Volkov, *Zasuha, golod 1946-1947 godov*, în „Istoriia SSSR”, no. 4, 1991, pp. 3-19; V. F. Zima, *Golod v SSSR v 1946-1947 godov*, Moscova, 1996.
[54] I. M. Volkov, *op. cit*., p. 6.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*, p. 13-14.
[57] Larisa Turea, Valeriu Turea, *Cartea foametei*, Chişinău, Universitas, 1991, p. 32.

vacă, prin alte părți, dar cei cu scuturatul au cotrobăit pretutindeni, cu furca şi cu viergea de fier ne-au găurit toate acareturile de-a mărunțelul ... Cel mai tângă îți era că ne-au «vândut» oamenii de sat, cu care-ai cununat şi-ai botezat, cei cu care-ai holteit şi ai păscut bobocii şi vitele – de cei din raion nici nu mai ziceai nimica... În ’46 s-au suit fără sinchiseală în pod şi au măturat tot puținul agonisit cu greu – da, e adevărat, nu se făcuse roada vara şi toamna, dar, totuşi, ne trăgeam zilele cu ce ne-ar fi lăsat, măcar nişte cioturi de popuşoi pentru un cir de mămăligă cu un pumn de făină la un ceaun de apă. Da aşa – au pustiit totul, şi nu străinii, da chiar de-ai noştri, cei de sat, ieşindu-se din piele ca să fie la nivelul cerințelor înaintate de raion!”[58]

Deportările basarabenilor din 1949 şi 1951

Foametea, după cum am văzut, n-a convins țăranul să intre în colhoz. Ca şi în alte regiuni anexate recent de Uniunea Sovietică, în RSSM a fost organizată o nouă deportare în masă, după modelul celei din iunie 1941. Acest eveniment tragic a început în noaptea de 5 spre 6 iulie 1949, la orele 2 de dimineață şi a durat până la orele 8 seara a zilei de 7 iulie. Conform operațiunii „Iug” („Sud”) era vizată deportarea a 40 850 persoane, dar din diferite motive a fost înfăptuită strămutarea forțată în Siberia şi Kazahstan a 35 796 de persoane, dintre care 9 864 bărbați, 14 033 femei şi 11 889 copii[59]. Din totalul familiilor deportate, 7 625 erau considerate „chiabureşti”, restul membrilor acestora fiind acuzați de colaborare cu „ocupanții germano-fascişti”[60], dintre care 305 familii sau cca. 1000 de persoane erau din fosta RASSM, de pe malul stâng al Nistrului[61]. Pe drept cuvânt, evenimentul a fost numit ulterior „cea mai mare deportare a populației basarabene”[62]. Pe de altă parte, trebuie amintit că, aşa cum s-a întâmplat cu deportarea în masă din iunie 1941, nu toți cei care au fost incluşi inițial în liste au fost deportați. Documentele de arhivă arată în mod concludent că, de această dată, vestea despre planificarea unei operațiuni de deportare a făcut înconjurul provinciei cu săptămâni înainte, grație informației oferite de anumiți reprezentanți ai puterii care şi-au înştiințat rudele vizate în acest sens. Autoritățile au încercat, de aceea, să țină în mare secret măcar data desfăşurării operației şi din această cauză, unele primării au primit listele abia în ziua operației[63]. Din totalul de 12 860 de familii incluse inițial în liste, n-au fost ridicate 1 567 familii, iar acest lucru s-a întâmplat din cauze diferite: 274 familii intraseră între timp în colhoz; 240 – au prezentat, chiar în timpul operației de „strămutare”, dovezi documentare care atestau că unii membri ai familiei făceau armata; 35 familii aveau ordine şi medalii sovietice; 508 – îşi schimbaseră domiciliul, iar 105 familii reuşiseră să se ascundă[64]. Aceste detalii tind să arate că pedepsirea „duşmanului” intern, în cazul comunismului sovietic, era mai degrabă o strategie de înfricoşare a populației decât un scop în sine. Cu alte cuvinte, represiunile sovietice au avut un caracter mai degrabă *funcțional* decât *intențional*. Argument în acest sens este şi faptul că, deşi până la 9 iulie au fost găsite cca. 1000 persoane care din diferite motive nu fuseseră acasă, nu s-au organizat operațiuni ulterioare de deportare a celor care au putut evita, în cele din urmă, strămutarea forțată[65]. Au existat ulterior inițiative de continuare a deportărilor, venite din partea autorităților de la Chişinău. De reținut, în acest sens, inițiativa

---

[58] *Ibidem*, p. 38.
[59] Valeriu Pasat, *Trudnie...*, pp. 124, 554; Elena Şişcanu, *Basarabia sub regimul bolşevic (1940-1952)*, Bucuresti, Editura Semne, 1998, pp. 105-106.
[60] Ion Şişcanu, *Desțărănirea bolşevică în Basarabia*, Chişinău, Editura Adrian, 1994, pp. 100-101.
[61] Serghei Digol, *Operațiia „Iug” v levoberezhnoi Moldavii: zabytyi fragment „reabilitirovannoi pamiati”* în „Ab Imperio”, no. 2, 2004, pp. 269-296.
[62] Elena Postică, *Teroare şi dezmăț: rezistența antisovietică în Basarabia*, în „Literatura şi Arta”, 3 iulie, 1997, p. 7.
[63] Vladimir Țaranov, *op. cit*., p. 73.
[64] Vezi Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani…*, pp. 131-132.
[65] Valeriu Pasat, *Trudnie...*, p. 43.

din 16 martie 1951 a lui Leonid Brejnev, prim secretar al PCM, dar conducerea de la Moscova a fost împotrivă. Ca soluție de compromis, s-a decis ca familiile incluse pe lista de deportare şi care au putut evita pedeapsa să fie impozitate dublu față de perioada precedentă[66]. Alții au avut probleme mult timp în legătură cu admiterea în colhoz, aceasta fiind unica posibilitate de integrare socială la țară; altfel, țăranii nu puteau să beneficieze de pensii, ajutoare sociale, iar copii lor riscau să fie marginalizați şi stigmatizați de comunitate.

În urma deportării din iunie 1949 impactul dorit de autoritățile comuniste sovietice a depăşit toate aşteptările. Acest lucru este adevărat mai ales în ceea ce priveşte efectul asupra ritmului de colectivizare în următoarele luni după deportare. Astfel, numai în lunile iulie-noiembrie 1949 cota gospodăriilor țărăneşti care au intrat în colhozuri s-a majorat de la 32% la 80% din total, pentru ca să se ridice la 97% în ianuarie 1951[67]. Prin urmare, după operațiunea de deportare, numită „Iug", din iunie 1949, cei care alcătuiau majoritatea populației locale, țăranii, şi cei care erau cei mai refractari față de puterea sovietică, sunt nevoiți să-şi schimbe atitudinea. Frica de o nouă operațiune, poate de o mai mare amploare, a determinat agricultorii individuali să renunțe la gospodăriile lor şi să accepte compromisul cu regimul sovietic, un regim care dăduse de înțeles că nu va cruța nici un fel de protestatar ori rebel. Mai ales că cei deportați în iunie 1949 erau incluşi în categoria celor care nu aveau dreptul să mai revină niciodată pe meleagurile natale, conform unei decizii speciale a autorităților de la Moscova[68].

De data aceasta, baza legală pentru deportări, invocată de regimul sovietic, îl constituia decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 8 martie 1941 „Despre obținerea cetățeniei sovietice de către locuitorii din Bucovina şi redobândirea cetățeniei sovietice de către locuitorii din Basarabia". Potrivit acestuia, românii basarabeni, fiind declarați cetățeni sovietici, erau responsabili de colaborare cu administrația românească din timpul războiului şi astfel „trădaseră patria sovietică"[69]. Documentul în cauză era aplicat şi anterior deportărilor din 1949, el fiind invocat în privința românilor basarabeni care se refugiase în România după 1944 şi au fost forțați să se „repatrieze" în Uniunea Sovietică. De multe ori, autoritățile române au fost complice la „vânătoarea" basarabenilor, dar sunt numeroase cazuri când români simpli şi-au riscat viața lor şi a familiilor lor, adăpostindu-i pe „fugari". În 1946, guvernul de la Chişinău înregistrase cca. 40 000 de „repatriați" basarabeni. Ei erau tratați cu mare suspiciune şi unii au fost trimişi direct în lagăre de concentrare în Siberia[70]. Unul dintre cazurile cele mai cunoscute în acest sens este Pantelimon Halippa, care după ani grei de Gulag, reuşeşte să revină ulterior la Bucureşti.

Ultima deportare în masă a populației basarabene a avut loc în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie 1951 şi a vizat, de această dată, elementele religioase considerate un pericol potențial la adresa regimului comunist stalinist. În cadrul operațiunii, numită „Sever", au fost arestate şi deportate 723 de familii, alcătuind 2 617 persoane. Au fost vizați în primul rând membrii „sectelor" religioase, mai cu seamă cei care se numeau „martorii lui Iehova"[71].

În ansamblu, la data de 1 ianuarie 1953 în Uniunea Sovietică existau nu mai puțin de 2 753 356 de persoane deportate, printre care se numărau 1 200 000 germani, 316 000 ceceni, 165 000 tătari din Crimeea, 100 000 lituanieni, 84 000 inguşi, 81 000 kalmâci, 63 000 karaceeni, 52 000 greci, 45 000 moldoveni/români, 40 000 letoni, 20 000 estonieni, precum şi peste 500 000 de persoane aparținând altor 10 naționalități[72]. După altă sursă documentară, cuprinzând date mai detaliate despre componența etnică a deportaților pentru începutul anului

---

66 Vladimir Țaranov, *op. cit.*, p. 78.
67 Valeriu Pasat, *Trudnie*..., pp. 46-47.
68 Elena Şişcanu, *op. cit.*, pp. 104-105.
69 *Ibidem*, p. 107.
70 Valeriu Pasat, *Trudnie*..., p. 31.
71 Elena Şişcanu, *op. cit.*, p. 111.
72 „Argumenty i fakty", nr. 39, 1989, p. 8.

1953, dar în care figurează doar persoanele cu o vârstă mai mare de 17 ani – care exclud deci copii – situația se prezenta în felul următor: total – 1 820 140 persoane, dintre care 788 975 – germani, 183 445 – ceceni, 163 653 – ucraineni, 111 037 tătari, 75 024 – lituanieni, 56 589 – ruşi, 53 019 – kalmâci, 46 303 – inguşi, 40 590 – greci, 37 225 – karaceeni, 33 102 – lacți, 31 654 – polonezi, 29 848 – turci, 25 873 – moldoveni (se are în vedere români basarabeni), 20 860 – azerbaidjani, 20 238 – armeni, 19 762 – balcari, 16 070 – estoni, 11 432 – bulgari, 7 169 – georgieni, 6 621 – beloruşi, 5 168 – evrei, 4 993 – curzi, 3 459 – uzbeci, 2 074 – cazahi, 1 572 – cabardini, 1352 – găgăuzi, 1 257 – asirieni, 1 237 – tadjici, 1 063 – țigani, 997 – români (se are în vedere cetățeni români sau de proveniență bucovineană), 720 – hemşini, 616 – osetini, 529 – başkiri, 520 – cuivaşi, 480 – mordvini, 430 – turcmeni, 339 – kirghizi, 380 – iranieni, 375 careli şi fini, 375 – kumâci, 338 – adjari, 313 – avari, 265 – lazi, 212 – karakalpaci, 193 – udmurți, 183 – cehi, 174 – ezidzi, 163 – abhazi, 160 – abazini, 127 – lezghini, 123 – mari, 122 – bureați, 90 – adâgheeni, 74 – maghiari, 61 – austrieci, 59 – nogai, 50 – darghinieni, 721 – de alte naționaalități[73]. Cifrele acestea sunt însă relative, întrucât între timp mulți îşi ispăşiseră pedeapsa şi fusese eliberați din gulaguri.

Se observă, deci, că deportările aveau o dimensiune națională, fiind atinse mai mult naționalitățile neruse decât ruşii. Cu alte cuvinte, proporțional cu cota de deportați raportată la numărul total, reiese că reprezentanții naționalităților erau mai susceptibili de a fi învinuiți de ostilitate reală sau presupusă la adresa regimului sovietic. În acelaş timp, este cel puțin exagerat de calificat represiunile sovietice drept etnocid îndreptat împotriva uneia sau alteia dintre comunitățile etnonaționale.

Rezistența antisovietică

A existat o oarecare rezistență din partea populației locale față de măsurile represive ale regimului sovietic? De regulă, forma de rezistență față de puterea sovietică a avut un caracter pasiv. La revenirea sovieticilor în 1944, basarabenii nu-şi făceau iluzii mari, ştiind deja ce înseamnă comunism din experiența primului an de ocupație dinaintea războiului. Tocmai pentru a calma spiritele, înaintea Armatei Roşii erau trimişi numeroşi agitatori şi propagandişti comunişti care promiteau eliberarea adevărată şi asigurau că puterea sovietică va alunga pentru totdeauna moşierii care au vrut să-şi însuşească pământul poporului[74]. Localnicii însă n-au pregetat să le pună întrebări iscoditoare emisarilor Moscovei. De exemplu, dacă „țăranii bogați vor fi iarăşi trimişi în Siberia ca şi în 1940-1941?”, „cum trăiesc cei strămutați în Siberia, nu-i bate nimeni, nu-i omoară?”, „se vor înființa din nou colhozuri?”[75]. Alte întrebări ridicate se refereau la religie, anume dacă era adevărat că în Uniunea Sovietică se permitea deschiderea bisericilor sau la probleme politice – dacă va fi instaurată puterea sovietică în țările în care ajunsese Armata Roşie şi de ce bulgarii nu erau recrutați în armată ?[76] O altă întrebare era „dacă vor putea să-şi viziteze rudele şi să facă cumpărături în România”[77].

Deputații Sovietului Suprem al RSSM au fost şi ei încadrați în „munca de lămurire”, de a afla starea de spirit şi doleanțele localnicilor. Astfel, la mijlocul lunii august 1944, o delegație alcătuită din deputații Sovietului Suprem al RSSM Poloz, Diordița şi Pisarenko se întâlnesc cu basarabenii recrutați în Armata Roşie. Prima întrebare adresată „aleşilor poporului” era: „de ce li se interzice să facă rugăciuni?”, urmată de exprimarea doleanței de a li se da mai multă literatură sau ziare în limba „moldovenească” pentru că nu au ce citi[78]. Ei

---

[73]N.F.Bugai, *40-50-e gody: posledstviia deportatsii narodov*, în „Otechestvennaia Istoriia”, 1992, nr. 2, p. 142.
[74] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 127, f. 17.
[75] Ibidem, d. 125, f. 34.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem.
[78] Ibidem, inv. 3, d. 217, ff. 34-35.

cer ca pregătirea militară să se organizeze la dânşii acasă, în Moldova, pentru că nu înțeleg orânduielile conform cărora „din cauza unui nedisciplinat suferă toți şi se dă vina pe alții”[79]. Basarabenii recrutați în Armata Roşie erau indignați şi de faptul că „sunt incluşi în infanterie, nu şi în alte unități”[80]. Se observă astfel o diferență clară de mentalitate a localnicilor față de noii veniți de peste Nistru, dar se întrevede şi o anumită speranță că se va putea ajunge la o înțelegere cu noile autorități[81]. Or, „societatea se află în permanentă dezvoltare, indiferent de regimul politic existent. Altceva este că funcțiile organismului social pot fi încetinite, dar nicidecum blocate cu desăvârşire”[82].

După război, critica față de puterea sovietică este exprimată mai mult sau mai puțin deschis nu numai de românii basarabeni, dar şi de reprezentanți ai altor etnii. În decembrie 1947 organele de securitate locale dețineau informații numeroase în acest sens. Un anume Fiodorov, inspector superior la Banca Agricolă din Chişinău era pus la evidența KGB-ului pentru că exprimase opinii duşmănoase față de comunişti în legătură cu procesele intentate de aceştia împotriva celor care au colaborat cu „ocupanții”. El credea că „aceste procese erau o ficțiune” şi că „sunt judecați 10 oameni pentru a arăta că la noi în Moldova au fost ocupanți, dar se uită faptul că pe timpul ocupanților se trăia bine, mult mai bine decât acum”[83]. Alt cetățean de etnie rusă, Kustariov, contabil la Banca Industrial-comercială considera că „şi pe dânşii, pe bolşevici, o să îi judece degrabă” şi „dacă se judecă după numărul oamenilor pe care i-au omorât, bolşevicii sunt mai mari criminali”. Kustariov aprecia că „în timpul apropiat totul se va schimba pentru că altfel nu se poate”[84]. Un student moldovean de la Institutul de Medicină credea, la rândul său, că „germanii trebuie într-adevăr să fie pedepsiți”, dar „ruşii singuri au făcut pagube enorme şi acum dau vina pe alții”, aşa încât „românii n-au pentru ce să fie judecați nici într-un fel”[85]. Critica față de regimul comunist era cauzată şi de faptul că mulți țărani erau obligați să prelucreze loturile de pământ ce aparțineau înalților demnitari de stat şi de partid din RSSM, aşa cum se menționează într-o scrisoare secretă adresată secretarului CC al PC (b) N. Coval. Scrisoarea evidențiază că din acest motiv „țăranii consideră că nu există nici o diferență dintre puterea regală şi puterea sovietică”[86].

Este interesant de asemenea de remarcat că autoritățile sovietice erau curioase să afle „starea de spirit” a populației din perioada imediat următoare deportărilor din 1949. Astfel, NKVD-ul de la Chişinău trimitea Moscovei un raport în care existau numeroase aprecieri negative față de puterea sovietică şi acțiunile sale de ultimă oră. O țărancă din satul Logăneşti, raionul Kotovski, pe nume A. V. Caproş, afirma: „Vedeți cum se răfuie ruşii cu moldovenii noştri, ei îşi bat joc de noi. Românii nu făceau asta. Dar nu-i nimic, degrabă va fi război şi totul va reveni la loc”. O altă femeie, Parascovia Prepeliță din Soroca, credea la rândul ei că „pe toți moldovenii ne vor deporta, iar aici vor fi aduşi ruşi. Puterea sovietică intenționează să nimicească moldovenii pentru că merg împotriva ei”. Vasile Pricop din Răducani, raionul Leova, era mai optimist, crezând că „în curând va fi război. America va ataca Uniunea Sovietică şi ne va apăra de bolşevicii războinici. Iată, atunci, le vom arăta cum să-şi bată joc de poporul nostru”[87].

---

[79] Ibidem.
[80] Ibidem.
[81] Ion Şişcanu şi Ion Pavelescu, *Rusificarea Basarabiei sub emblemă sovietică, 1944-1952*, în Ioan Scurtu (coord.) et al., *op. cit.*, p. 247.
[82] Igor Ojog & Igor Şarov, *Istoria românilor. Curs rezumativ de lecții*, Chişinău, Cartdidact, 1997, p. 189.
[83] AOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 70, f. 29.
[84] Ibidem, f. 30.
[85] Ibidem, f. 29.
[86] Valentin Beniuc, *op. cit.*, p. 121.
[87] V. Pasat, *op. cit.*, p. 505; Elena Şişcanu, *op. cit.*, p. 107.

Alte forme de rezistența antisovietică non-violentă au fost: eschivarea de la serviciul militar în rândurile Armatei Roşii[88] şi de la munca forțată în întreprinderile industriale din Uniunea Sovietică[89], neachitarea impozitelor şi a livrărilor obligatorii de produse alimentare către stat[90], acțiuni de protest împotriva alegerilor în organele puterii de stat[91].

Au fost însă şi cazuri numeroase în care s-a manifestat rezistența activă, mai ales în primii ani postbelici. Opoziția deschisă şi violentă față de regim, prin organizații bine închegate, a fost specifică mai ales raioanelor din nordul şi centrul republicii. Cele mai importante organizații antisovietice au fost, în acest sens, Organizația Națională „Arcaşii lui Ștefan", Grupul antisovietic condus de Filimon Bodiu, „Sabia dreptății", „Partidul Libertății", „Armata Neagră" şi „Uniunea Democratică a Libertății". Prima, din punct de vedere cronologic şi, se pare, chiar după principiile programatice, „Arcaşii lui Ștefan" (1945-1947) a fost cea mai importantă organizație, fățiş antisovietică, de pe teritoriul Basarabiei. Din păcate, organizația a fost deconspirată prematur, aşa încât activitatea acesteia n-a înregistrat succese deosebite în combaterea comunismului[92]. Acte teroriste împotriva unor lideri comunişti au fost organizate, îndeosebi, de grupul lui Filimon Bodiu, în zona centrală a Moldovei[93]. Alte organizații, precum „Partidul Libertății" sau „Uniunea Democratică a Libertății" au dus activități mai mult de propagandă decât de rezistență activă. Se observă, de asemenea, că aceste grupări aveau în componența lor persoane din diferite straturi sociale, intelectualii (mai ales învățători) şi țăranii alcătuind majoritatea. Obiectivele acestora erau în primul rând antisovietice, îndreptate atât împotriva comuniştilor veniți din afara Moldovei, cât şi a celor proveniți din rândurile localnicilor. Alteori, cum este cazul „Uniunii Democratice a Libertății", ruşi, ucraineni (proveniți din regiunile Rostov şi Novosibirsk, stabiliți cu traiul în Moldova) şi români basarabeni luptau împreună şi aveau un duşman comun – regimul comunist[94]. De obicei, totuşi, organizațiile antisovietice aveau un caracter clar pro-românesc pentru că, fiind „fii ai României întregite, crescuți şi educați în spiritul tradițiilor neamului românesc, aceşti tineri basarabeni nu au putut şi nici nu au dorit să accepte alt mod de viață, un alt regim social, colectivizarea, deportările în masă, represiunile, foametea, pentru ei era o mare nenorocire să trăieşti într-o altă țară decât acea a strămoşilor tăi"[95].

La sfârşitul anului 1951 şi începutul anului următor, datorită şi faptului că Leonid Brejnev, noul prim secretar al Partidului Comunist din Moldova s-a dovedit mai necruțător față de elementele antisovietice[96] în comparație cu predecesorul său, transnistreanul N. Coval, toate organizațiile antisovietice din republică au fost lichidate[97], membrii acestora obținând termene de detenție de 25 de ani, de regulă. Pentru comparație, rezistența armată în Ucraina occidentală şi republicile baltice, alte teritorii achiziționate după cel de-al doilea război mondial, a durat până în anul 1952[98], ceea ce sugerează că lichidarea organizațiilor antisovietice din Moldova a coincis aproximativ cu lichidarea organizațiilor ostile puterii

[88]Valentin Beniuc, *Totalitarizm kak real'nost': istoriko-politologičeskoe issledovanie na primere poslevoennoi Moldovy*, Chişinău, Editura Universității de Stat din Moldova, 1998, pp. 83-87.

[89] Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia, 1944-1950*, Chişinău, Știința, 1997, pp. 50-66.

[90] *Ibidem*, pp. 66-77.

[91] *Ibidem*, pp. 77-95.

[92] *Ibidem*, pp. 144-155.

[93] *Ibidem*, pp. 162-168.

[94] *Ibidem*, p. 220.

[95] *Ibidem*, p. 220-221. Vezi şi Ion Țurcanu, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupației sovietice*, Editurile Prut Internațional şi Ştiința, Chişinău, 2000.

[96] Elena Postică, *Rezistența antisovietică…*, p. 168. Vezi şi Leonid I. Brejnev, *Vospominaniia*, Moscova, Izdatel'stvo političeskoi literatury, 1983, p. 148.

[97] Membrii ultimei organizații antisovietice, „Uniunea Democratică a Libertății", au fost condamnați în martie 1952; Elena Postică, *Rezistența antisovietică…*, p. 220.

[98] Bohdan Nahaylo & Victor Swoboda, *op. cit.*, p. 99-100.

comuniste din întreaga Uniune Sovietică, probabil, conform unui plan de sincronizare la nivel unional.

Moartea lui Stalin în martie 1953 şi, mai ales, raportul secret a lui Hruşciov din februarie 1956 despre „cultul personalității şi consecințele sale" – deşi considerat secret, a fost cunoscut şi discutat de basarabenii de rând, după cum demonstrează documentele de arhivă. Acest lucru a determinat o revigorare a tendințelor antisovietice. Faptul că teroarea abuzivă a fost condamnată de însuşi liderul Uniunii Sovietice a surprins chiar organele de securitate ale statului care, de teama de a nu fi învinuiți de stalinism, se limitau, la un moment dat, doar la consemnarea manifestărilor sau declarațiilor ostile puterii sovietice[99]. În decembrie 1956, situația devine destul de alarmantă pentru Moscova, aşa încât Comitetul Central al Partidului Comunist al URSS adoptă o rezoluție întitulată *Despre intensificarea activităților politice ale organizațiilor de partid printre mase şi combaterea manifestațiilor antisovietice, a elementelor duşmănoase*, trimisă comitetelor republicane de partid[100]. Manifestările mai mult sau mai puțin deschise împotriva puterii sovietice au fost impulsionată şi de evenimentele din Ungaria din toamna anului 1956 despre care populația locală era informată prin intermediul posturilor de radio străine. Există numeroase documente de arhivă ce demonstrează că fenomenul ascultării posturilor de radio străine a luat proporții alarmante pentru regim. Astfel, N. Dudnik, secretarul comitetului orăşenesc de partid Bender, anunță Chişinăul în ianuarie 1957 că populația ascultă frecvent transmisiunile posturilor de radio „Vocea Americii" şi „BBC", ceea ce are o influență negativă asupra formării conştiinței comuniste în rândurile intelectualilor, în special ale tineretului[101]. Responsabilul de propagandă din raionul Brătuşeni scria, la rândul său, că „unii colhoznici ascultă emisiunile „Vocii Americii", „Europei Libere" etc şi transmit informațiile tovarăşilor"[102]. Din Comrat, secretarul comitetului raional de partid, un anume Mihailov, scria Comitetului Central republican în ianuarie 1957 că „populația găgăuză ascultă emisiunile în limbă turcă ale postului de radio „Vocea Americii", precum şi alte emisiuni ale posturilor de radio din Turcia"[103]. Felul în care erau ascultate uneori emisiunile posturilor străine sfida autoritățile locale: în sate, cine dispunea de un aparat radio, îl scotea afară, dădea sunetul la maxim, aşa încât să audă şi vecinii care nu aveau un aparat propriu[104]. Fenomenul ascultării posturilor de radio străine a căpătat un caracter de masă, mai ales datorită faptului că deja în 1956 în RSSM existau nu mai puțin de 49 923 de aparate de radio, dintre care 19 400 în localitățile rurale[105].

Există şi după anul 1956 numeroase manifestări spontane îndreptate împotriva regimului sovietic. Spre exemplu, inițiativa congresului al III-lea al Uniunii Scriitorilor din Moldova din 14-15 octombrie 1965 de a reveni la alfabetul latin este calificată de Ivan Bodiul, prim secretar al PCM, drept o acțiune antisovietică, care ar ştirbi din prietenia popoarelor. Principalii susținători ai ideii – Gheorghe Malarciuc, Aureliu Busuioc, Ion Druță şi Mihai Cimpoi – sunt condamnați să-şi facă autocritică şi iertați, întrucât li se recunosc meritele pe plan profesional[106]. În 1965, studentul Mihai Moroşan de la politehnica din Chişinău a fost acuzat de naționalism; în 1966, Gheorghe Moroziuc a arborat tricolorul pe coşul fabricii de zahăr din Bălți, fapt pentru care a fost condamnat la 3 ani lagăr de muncă. În 1967, fiind învinuiți de activitate de propagandă în rândurile studenților şi intelectualilor a ideii de reunire a Basarabiei şi Nordului Bucovinei cu România, studenți ai Conservatorului

---

[99] AOSPRM inv. 17, d. 141, f. 160.
[100] Ibidem.
[101] Ibidem, f. 13.
[102] Ibidem, f. 17.
[103] Ibidem, f. 67.
[104] Există numeroase informații în acest sens, din diferite raioane ale republicii. A se vedea în Ibidem, f. 1-170.
[105] Igor Caşu, „*Politica* ...", p. 135.
[106] Valeria Cozma, *Hudojestvennaia kultura Respubliki Moldova v usloviiah partiinogo rukovodstva* în „Revista de Istorie a Moldovei", nr. 2, 1991, p. 42.

din Chişinău au primit termene de detenție, cuprinse între 4 şi 7 ani: Postolache – 7 ani, Cuciureanu şi Cemîrtan – a câte 4 ani fiecare. De manifestări naționaliste au fost învinuiți studenții Odobescu şi Lilia Neagu, în 1971, precum şi inițiatorii mişcării studențeşti din anii ’60 de la Institutul de Arte din Chişinău[107]. Lingvistul Ion Vasilenco, pentru faptul că s-a pronunțat insistent şi cu vehemență pentru unitatea lingvistică moldo-română şi revenirea la alfabetul latin a fost internat într-un penitenciar. Cazul lui Vasilenco sugerează intenția autorităților sovietice de a inculca teamă în rândurile intelectualilor care sprijineau asemenea convingeri. Gheorghe David a fost internat în plină Perestroikă, în 1989, într-un spital psihiatric din Dnepropetrovsk[108]. Alte manifestări naționale ale basarabenilor, cu o semnificație deosebită în epocă, deşi mult mai palide în comparație cu cele din alte republici unionale, a fost întemeierea în 1969[109] a organizației „Frontul Național Patriotic”, deconspirată în 1970. Creată la inițiativa lui Alexandru Usatiuc şi Gheorghe Ghimpu, organizația îşi propusese obiectivul de unire a RSSM cu România, invocând faptul că atât România, cât şi Uniunea Sovietică erau state socialiste. După ce Usatiuc i-a prezentat personal unui consilier de-a lui Ceauşescu la Bucureşti în iunie 1970 o scrisoare în acest sens, în luna următoare principalii membri ai organizației[110] au fost arestați şi au primit termene de detenție cuprinse între 4 şi 9 ani[111]. Mai târziu, în 1995, unul dintre principalii ei membri a recunoscut că organizația nu avea un scop declarat anticomunist, adică revendicările naționale au fost preconizate a fi realizate în cadrul sistemului comunist. Astfel, Alexandru Usatiuc a mărturisit că în hotărârea organizației din 1969 “se vorbea despre reunirea cu România, de limba de stat – limba română – de tricolor cu o panglică neagră de-a lungul culorilor până se va efectua Reîntregirea. Am apărat grafia latină, imnul şi stema. *Toate acestea însă nu puteau avea prea mare ecou aici, în Basarabia, pe atunci foarte sovietică*”[112] (s. n.). Se presupune că membrii grupului Usatiuc au fost predați KGB-ului de către Securitate, la ordinul lui Ceauşescu, care primise o scrisoare de la Usatiuc.

Au existat şi proteste vehemente ale studenților şi profesorilor din Chişinău în1972 în legătură cu decizia autorităților municipale de a muta monumentul lui Ştefan cel Mare cu câțiva metri în spate pentru că piața Victoriei din capitala Basarabiei trebuia „dominată” de monumentul lui Lenin, nu de cel al unui erou-simbol național al moldovenilor, în particular, şi al românilor, în ansamblu.

Reabilitarea victimelor

Unele familii au protestat imediat împotriva deportărilor, au trimis scrisori unor instanțe superioare şi, cele mai norocoase, au obținut câştig de cauză. În principal, este vorba de familiile deportate în 1949 care au demonstrat că aveau un membru al lor în Armata Roşie. Spre mijlocul anului 1952, numărul familiilor reabilitate astfel s-a ridicat la 87, în total 447 persoane. Reabilitarea în masă a victimelor represiunilor staliniste a început după anul 1956, când a avut loc Congresul al 20-lea al PCUS la care Hruşciov a prezentat faimosul său raport despre cultul personalității şi consecințele acestuia. Mai exact, drept urmare a Ucazului

---

[107] Vlad Georgescu, *Conştiința națională în Moldova Sovietică*, în *Idem, România anilor ’80*, Bucureşti & Munchen, Ion Dumitru Verlag, 1995, p. 116. Vezi mai pe larg, „Literatura şi arta”, 16 iulie, 1992.

[108] Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chişinău, Prut Internațional, p. 100. Vezi şi Gheorghe David, *Cum am fost “nebun”*, în „Basarabia”, nr. 9, 1990, p. 141-152.

[109] Anul este menționat greşit (1961) în Serafim Saka, *op. cit.*, p. 114. Ion Şişcanu a descoperit documente de arhivă conform cărora anul înființării organizației este 1969, nu 1961.

[110] Cei arestați au fost merceologul Alexandru Usatiuc, biofizicianul Gheorghe Ghimpu, profesorul Valeriu Graur şi economistul Alexandru Şoltoianu. Ultimul, după părerea lui Ion Şişcanu, în realitate nu a făcut parte din „Frontul Național Patriotic”.

[111] Vlad Georgescu, *op.cit.*, p. 117-118; N. Dima, *op. cit.*, p. 127; Nicolae Lupan, *Basarabia. Colonizări şi Asimilare*, Madrid, Carpați, 1979, pp. 17, 20.

[112] Serafim Saka, *op. cit.*, p. 114.

Sovietului Suprem al URSS din 19 martie 1958, au fost anulate restricțiile privind locul de trai al deportaților și au fost eliberate de sub supravegherea miliției câteva categorii de „strămutați", însă fără ca aceştia să fie reabilitați. Reabilitarea presupunea anumite obligații juridice ale autorităților sovietice față de deportați, inclusiv retrocedarea averilor confiscate, ceea ce explică rezerva ucazului amintit mai sus. În acelaşi timp, pentru revenirea la locurile natale era nevoie şi de permisiunea autorităților de la Chişinău. În perioada 1958-1963, acestea au acordat „unda verde" doar pentru 2033 familii[113], dar nu se ştie exact numărul celor care li s-a refuzat acest drept.

Mulți dintre cei deportați au murit în timpul deplasării, din cauza condițiilor inumane de transport. Alții şi-au pierdut viața în „siberii de ghiață", pentru a invoca o expresie utilizată de intelectualii de la Chişinău în perioada Perestroikăi. Nu se ştie încă până astăzi numărul celor care au supraviețuit. S-au publicat unele memorii ale supraviețuitorilor[114], precum şi o „carte a memoriei" victimelor totalitarismului comunist[115]. Cele patru volume ale colecției „cartea memoriei" constituie o sursă importantă pentru cercetarea problemei, chiar dacă de multe ori datele publicate nu sunt complete, lipsind informații fie despre originea socială a victimelor, iar cea etnică putând fi doar dedusă după numele de familie. Pe de altă parte, unii basarabeni nu s-au mai întors niciodată acasă pentru că nu credeau că li se va face dreptate (în ceea ce priveşte restituirea imobilelor, a utilajului agricol etc.), preferând să rămână pentru totdeauna acolo unde soarta i-a „strămutat"[116]. Reabilitarea adevărată a continuat în timpul Perestroikăi. La 10 aprilie 1989, Consiliul de miniştri de la Chişinău şi-a anulat decizia sa din 28 iunie 1949 potrivit căreia au fost deportați „familii de culaci, foşti moşieri şi mari comercianți"[117]. Dar procesul nu s-a încheiat definitiv nici până astăzi. În 2005, în parlamentul Republicii Moldova a fost propus un proiect de lege care are drept scop reabilitarea tuturor victimelor regimului sovietic – inițiatorul acestui proiect de lege fiind deputatul Anatol Țaranu, istoric de meserie. Acest proiect prevede restituirea proprietăților pierdute sau plata unei recompense financiare tuturor victimelor careu au suferit represiunea pe nedrept. Legea din 1992 cu privire la recompensarea victimelor represiunilor staliniste prevedea o recompensă mizerabilă, de 200 lei moldoveneşti de persoană (cca. 16 $)[118].

În 2006, săptămânanul „Jurnal de Chişinău" a lansat o discuție publică de amploare cu privire la adoptarea unei legi a lustrației în Republica Moldova, inițiativă lansată şi câțiva ani ma devreme dar care nu a avut un impact asupra societății. La rândul său, ziarele „Timpul" şi „Flux" publică frecvent articole despre soarta victimelor regimului sovietic, contribuind astfel la perpetuarea memoriei represiunilor comuniste.

Care ar fi numărul total al victimelor regimului sovietic în fosta RSSM? Suferința unei societăți nu poate fi calculată şi redată doar prin numărul victimelor, dar o estimare aproximativă se impune, mai ales când anumite categorii sociale, istorici militanți sau politicieni nostalgici tind să minimalizeze aploarea represiunilor comuniste. Valeriu Pasat,

---

[113] Vladimir Țaranov, *op. cit*., pp. 78-79.

[114] Vasile Țepordei, *Amintiri din Gulag*, Bucureşti, Editura Abeona, 1992; Ştefan Tudor, *Satana pe pământ. Mărturii din anii de foamete şi deportări*, Chişinău, Universitas, 1992; Serafin Saka (ed.), *Basarabia în Gulag*, Chişinău, 1994; Dumitru Crihan, *Invitație în Iad*, Chişinău, 1998; Vadim Pirogan, *Pe drumurile pribegiei*, Chişinău, 1999; *Destine răsturnate* (memorii ale 14 femei supraviețuitoare ale Gulagului), Chişinău, 2005 etc.

[115] Elena Postică (ed.), *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, vol. I-IV, Chişinău, 1999-2005.

[116] În general despre soarta celor care au revenit din Gulagul sovietic, vezi Nanci Adler, *Life in the „Big Zone*: *The Fate of Returnees in the Aftermath of Stalinist Repressions*, în „Europe-Asia Studies", vol. 51, no. 1, 1999, pp. 5-19.

[117] Despre legislația fostelor republici sovietice, inclusiv Moldova, privind reabilitarea victimelor stalinismului, vezi volumul lui E. Zaitsev, *Sbornik zakonodatel'nyh aktov o reabilitații, prineatye v gosudarstvah byvşih respublikah SSSR*, Moscova, 1992.

[118] „Timpul", 13 septembrie 2005; vezi şi http://www.azi.md/print/36403/Ro, consultat ultima dată la 10 noiembrie 2005.

care a contribuit poate cel mai mult la elucidarea problemei, estimează numărul celor deportați din Moldova la cca. 60 000 de oameni[119]. Această estimare ia în vedere numărul total al celor deportați în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941, în noaptea de 5 spre 6 iulie 1949, precum şi din 1 aprilie 1951, dar omite, în lipsa probelor documentare concludente, alte persoane condamnate şi deportate în Kazahstan şi Rusia în afara celor 3 deportări în masă. Elena Postică, coordonatoarea celor patru volume a *Cărții memoriei*, apărută între 1999 şi 2005, estimează numărul celor care au fost condamnați din motive politice de regimul sovietic în ansamblu, nu numai de cel stalinist, la cca. 80 000 persoane[120]. Autorii *Cărții Negre a Comunismului*, citând o scrisoare a ministrului de interne al URSS către Stalin din 17 februarie 1950, menționează cifra de 94 792 000 deportați din Moldova cu statut de *speţpereselenţî* (deportați cu statut special) în gulagurile sovietice[121]. Acest număr pare a fi cel mai aproape de adevăr, întrucât provine dintr-un document oficial şi se apropie de numărul celor identificați deja şi incluşi în *Cartea Memoriei*, departe de a fi completă, alte volume urmând a fi publicate. În ceea ce priveşte foametea din anii 1946-1947, Mihai Gribincea a calculat, pe baza documentelor de arhivă, numărul celor care au murit la 216 000 persoane[122]. Unii autori au considerat printre victime ale regimului comunist şi zecile sau chiar sutele de mii de moldoveni care au fost recrutați pentru muncă la şantierele industriale din alte republici unionale, mai ales din Rusia[123]. După părerea noastră, însă, această interpretare este exagerată. Deşi putem admite că nu toți cei plecați au decis numaidecât din voință proprie, nu putem exclude şi faptul că o parte însemnată a muncitorilor moldoveni au plecat fiind determinați de sărăcie şi îmbiați de propaganda oficială în găsirea unui „eldorado sovietic”. Putem admite, de asemenea, că presiunea autorităților sovietice în recrutarea forței de muncă pentru Rusia a fost mai puternică sau chiar determinantă în primul an de ocupație sovietică, decât după 1944 şi, respectiv, mai diminuată după 1953.

Prin urmare, dacă excludem chestiunea muncitorii recrutați pentru muncă în diferite întreprinderi ale URSS, numărul *victimelor politice* ale regimului comunist sovietic din fosta RSSM, se ridică la peste 300 000 de persoane. Dintre aceştia, cca. 5 000 au fost executați în timpul Marii Terori în RASSM, 216 000 au murit de foamete în anii 1946-1947, cca. 95 000 erau atestați ca deportați în gulag la 1950, iar alte câteva mii au fost condamnați pentru „naționalism” sau alte acțiuni antisovietice, din 1953 până în 1989. În ceea ce priveşte componența etnică a deportaților din RSSM, aproape jumătate dintre aceştia erau români basarabeni, ceea ce constituia în total cca. 45 000 adulți *şi* copii în ianuarie 1953[124] sau numai 25 873 adulți la aceiaşi dată[125]. Întrucât numărul copiilor deportați în 1949 se ridică la 11 889 din totalul de 35 796[126], adică la o treime, şi nu uităm şi de cei deportați în iunie 1941 şi în mod individual după 1944, putem considera ca valabilă cifra de 45 000 total adulți *şi* copii de români basarabeni pentru începutul anului 1953.

Represiunile sovietice împotriva populației locale din actuala Republică Moldova au cunoscut mai multe forme, dar ele n-au reuşit să schimbe radical componența etnică a republicii. Deportările de amploare, cu consecințe tragice pentru un segment important al societății moldoveneşti au avut loc în iunie 1941 şi iunie 1949. Operațiunea din 1941 a avut

---

[119] V. Pasat, *Trudnye*..., p. 55.
[120] Elena Postică, (ed.), *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, vol. I-IV, Chişinău, 1999-2005.
[121] Stephane Cortois, (coord.) *Cartea Neagră a Comunismului. Crime, teroare, represiune*, Bucureşti, Editura Humanitas – Fundația Academia Civică, 1998, p. 223.
[122] Mihai Gribincea, *op. cit*., p. 64.
[123] Charles King, *Moldovans*..., p. 96; Ștefan. Gorda, *Maşina diabolică a migrației*, în C. Bârcă, *Deportări şi neodeportări*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1990, pp. 34-51; Dima, *op. cit*., pp. 80-82.
[124] „Argumenty i fakty”, nr. 39, 1989, p. 8.
[125] N.F. Bugai, *40-50-e gody: posledstviia deportatsii narodov*, în „Otechestvennaia Istoriia”, nr. 2, 1992, p. 142.
[126] V. Pasat, *op. cit*., p. 554; Elena Şişcanu, *op. cit*., p. 107.

drept scop eliminarea elementelor sociale potențial duşmănoase puterii sovietice şi a fost determinată mai ales de iminența unui atac german asupra URSS. Pe de altă parte, deportările din iunie 1949 au avut o anvergură mai mare şi scopul acestora a fost de a elimina la o scară mai ridicată toate elementele sociale indezirabile mai ales din zonele rurale, inclusiv „colaboratorii ocupanților" din timpul războiului. Țăranii erau refractari la ideile comuniste şi ei avut de suferit cel mai mult. Şi, întrucât majoritatea românească era preponderent una rurală, în proporție de peste 80%, este evident că represiunile au avut şi un caracter antiromânesc pronunțat. În acelaşi timp, au suferit în egală măsură reprezentanții altor comunități etnice din fosta RSSM – ucraineni, ruşi, evrei, găgăuzi, bulgari etc. Foametea din anii 1946-1947 a fost, de asemenea, o alta metodă principală de teroare față de populația locală, care a provocat moartea a peste 200 000 în doar câteva luni. Dar foametea nu a putut înfrânge spiritul de rezistență al țărănimii, dovadă faptul că ritmul colectivizării agriculturii rămâne scăzut şi după aceasta. În acelaşi timp, până în anii 1950-1951 un anumit segment al societății basarabene a rezistat, prin diferite forme, inclusiv cu arma în mână, împotriva regimului sovietic.

După a doua deportare mai ales, cea din 1949, populația locală, indiferent de originea etnică, a preferat să se resemneze în fața regimului totalitar sovietic. Iluziile cu privire la o „eliberare" a Basarabiei de către Statele Unite dispar o dată cu înăbuşirea revoluției maghiare anticomuniste din toamna anului 1956[127]. Astfel, după 1956 nu mai constatăm acțiuni sau manifestări de masă cu caracter antisovietic sau anticomunist, ci daor la nivel individual sau grupuri minuscule (Uniunea Scriitorilor, „Frontul Național Patriotic"). Abia în timpul Perestroikăi, societatea basarabeană începe să-şi exprime deschis valorile şi opiniile sale, inclusiv cu privire la trecutul mai mult sau mai puțin recent şi a consecințelor acestuia pentru prezent.

Cazul basarabean aruncă lumină asupra esenței regimului totalitar sovietic, din perspectiva că represiunile au un caracter deosebit prin natura, metodele utilizate şi scopul lor, în comparație cu cele comise de alte regimuri totalitare din secolul al XX-lea, în speță de cel fascist şi nazist, dar şi față de alte regimuri comuniste din Europa Centrală şi de Est.

[127] Vezi Igor Caşu, *„Politica națională"* ..., pp. 134-135.

Metode de control societal în perioada ceauşistă

Nicolae Ceauşescu, numit secretar general al partidului la moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în martie 1965, şi-a întărit rapid autoritatea după accederea la putere. În 1967, el era desemnat şi preşedinte al Consiliului de Stat, cumulând astfel funcţiile supreme în partid şi în stat. În acelaşi timp, toţi "baronii" predecesorului, începând cu Alexandru Drăghici în aprilie 1968, au fost treptat îndepărtaţi de la putere. Prin reabilitarea unora dintre victimele perioadei staliniste şi implicita acuzare a tuturor celor ce fuseseră apropiaţi ai lui Gheorghiu-Dej – cu excepţia lui însuşi – pentru crimele comise sub conducerea acestuia, Ceauşescu şi-a asigurat puterea personală. Lider de necontestat, înconjurat de o conducere a partidului ce îi era, de voie de nevoie, fidelă şi parţial întinerită cu oameni devotaţi lui, el a continuat politica "naţională" a lui Gheorghiu-Dej, care avea drept scop obţinerea autonomiei PCR faţă de PCUS[1].

Actul charismatic care, pentru o perioadă, a legitimat, prin intermediul naţionalismului afişat, partidul şi a asigurat o reală popularitate lui Ceauşescu atât în interior, cât şi în exterior, a fost binecunoscutul discurs din 21 august 1968, când acesta a condamnat invazia din Cehoslovacia de către trupele Pactului de la Varşovia în noaptea precedentă. Pentru marea majoritate a analiştilor şi a observatorilor, pentru cancelariile occidentale, ale căror opinii au fost reluate şi amplificate în mass media, acest gest reprezenta dovada că mult clamata politică de „independenţă" a PCR faţă de PCUS avea o bază reală. Prin urmare, timp de cel puţin un deceniu, Nicolae Ceauşescu a fost considerat copilul teribil al blocului sovietic, iar România nu numai o ţară ce îşi căuta autonomia, ci şi una mai „liberală" decât celelalte ţări din Est. Atunci când, după 1977, au început să existe din ce în ce mai multe îndoieli asupra acestui "liberalism" (în special datorită cazurilor evidente de violare a drepturilor omului, din ce în ce mai cunoscute şi mediatizate în Occident în contextul iniţiat de semnarea Actului final de la Helsinki), s-a considerat încă destulă vreme că ortodoxia comunismului românesc în interior era preţul de plătit pentru asigurarea autonomiei faţă de sovietici.

Pentru opinia publică internă, şi mai ales pentru intelectuali, discursul din 21 august 1968 a oferit dovada unei angajări reale a PCR pe calea naţională, pe care mulţi au considerat-o sinonimă cu democratizarea. În România, tardiva destalinizare începută odată cu deschiderea porţilor închisorilor în 1962-1964, a fost dublată de o campanie de derusificare a instituţiilor şi de o deschidere spre Occident, care a culminat cu vizita preşedintelui Franţei, Charles de Gaulle, în mai 1968. Acest proces a creat un orizont de aşteptare al populaţiei şi o speranţă în continuarea liberalizării. Condamnarea invaziei în Cehoslovacia apărea ca o garanţie că schimbarea va continua. În acest context, mulţi români, tineri sau mai puţin tineri, mulţi intelectuali, chiar unii foşti prizonieri politici, s-au înscris în partid. Unii dintre ei credeau sincer că în acest fel servesc idealurile Primăverii de la Praga, alţii, fie pragmatici, fie naivi, se amăgeau că vor putea reforma partidul din interior. Pe scurt, tezele naţional-comunismului cu vădite accente antisovietice erau interpretate, printr-o simplificare uşor de înţeles, ca o garanţie a democratizării regimului.[2] Chiar dacă pentru nişte observatori avizaţi

---

[1] Vezi Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964, pp. 273-275, 284-287, 332-335, 337-349; *Idem, Communist Rumania and Nonalignment (April 1964-March 1965)*, în „Slavic Review", 1965, pp. 241-257; Georges Haupt, *La genèse du conflit soviéto-roumain*, în „Revue française de science politique", VIII, 4 august 1968, pp. 669-684; Grigore Filiti, *Relations soviéto-roumaines*, în *Aspects des relations russo-roumaines, rétrospectives et orientations*, Paris, 1967, pp. 195-217; *Idem, Sécurité européene*, în *Aspects des relations russo-roumaines, 1967-1971*, Paris, 1971, pp. 13-48; Vladimir Tismăneanu, *The Ambiguity of Romanian National Communism*, în „Telos", 60, 1984, pp. 66-79; *Idem, Ceauşescu's Socialism*, în „Problems of Communism", ianuarie-februarie 1985, pp. 57-61. Vezi şi capitolul despre Partidul Comunist Român din raport.

[2] Din analiza unor documente oficiale publicate reiese cu claritate că liderii comunişti din România nu fuseseră puşi la curent cu iminenţa invaziei şi cu atât mai puţin invitaţi să participe la aceasta, că s-au simţit la rândul lor

devenise evident încă din 25 august 1968 că discursul oficial se schimbase substanțial, iar amenințarea cu invazia sovietică se dovedise nefondată, majoritatea populației a crezut şi dorit să creadă că detaşarea lui Ceauşescu față de Uniunea Sovietică era reală. Cât îl priveşte pe acesta, el a uzat şi abuzat până în decembrie 1989 de acelaşi leitmotiv: orice atitudine sau manifestare care contravenea cât de puțin liniei partidului, fixată de el însuşi, ar fi făcut jocul sovieticilor, reprezentând prin urmare un pericol pentru țară.

O societate înregimentată

În realitate, momentul 1968 a marcat nu punctul culminant al deschiderii, ci începutul unei închideri.[3] Scurta perioadă de liberalizare a fost brusc urmată de o reluare brutală a rigorii ideologice, marcată în special prin creşterea continuă a prezenței şi a rolului partidului în toate domeniile vieții sociale. Până în anii 1980, dominația partidului şi a clanului Ceauşescu asupra societății devenise aproape totală şi evident mai puternică decât în perioada stalinistă. Era incomparabil mai pronunțată şi mai opresivă decât în celelalte țări comuniste. În primul rând, organizațiile care asigurau înregimentarea populației în toate regimurile comuniste (partid unic, tineret comunist, pionieri, sindicat unic, consilii populare, etc.) erau mai dezvoltate decât în altă parte. Partidul Comunist Român (PCR) ajunsese până în decembrie 1989 la mai mult de 3 900 000 de membri (față de 1 500 000 în 1965 la desemnarea lui N. Ceauşescu în funcția de secretar general) din aproape 23 000 000 de locuitori, respectiv aproximativ 25% din populația adultă şi 33% din populația activă.[4] Era cel mai numeros partid din estul comunist: efectivele sale, raportate la populația totală, reprezentau dublul celor ale PC din URSS. În special după 1971, Ceauşescu insistă tot mai mult asupra rolului conducător al partidului în toate domeniile de activitate, care trebuia asigurat prin intermediul activiştilor. Spre exemplu, în discursul din cadrul consfătuirii de lucru cu primii secretari şi secretarii cu probleme organizatorice ai comitetelor județene de partid din 21-23 septembrie 1977, el susținea că: „Avem un număr mare de organizații de partid – aproape 59.000 – la care se adaugă comitetele de partid comunale, orăşeneşti, municipale, județene, care asigură cuprinderea în bune condiții a întregii activități. Se poate aprecia că structura organizatorică, repartiția forțelor partidului corespund realităților țării noastre, asigură cadrul necesar afirmării rolului conducător al partidului în toate sectoarele de activitate. (…) Toate acestea au făcut ca organizațiile de partid, … întregul nostru partid să-şi poată îndeplini misiunea de organizare şi unire a eforturilor tuturor oamenilor muncii … ”[5]

Ca rezultat al acestei politici, numărul activiştilor a crescut constant de-a lungul perioadei ceauşiste.[6] Revenind cu fermitate la tradiția leninisto-stalinistă, Ceauşescu a insistat

---

amenințați şi erau decişi să reziste timp de câteva zile - până la întrevederea lui Ceauşescu cu ambasadorul sovietic la Bucureşti, A.V. Basov, din dimineața zilei de 25 august 1968—, că în fine începând de la această dată Ceauşescu acceptă faptele împlinite la Praga şi susține de facto „normalizarea” impusă acolo cu forța. Vezi grupajul de documente: C. Moraru şi I.D. Grigorescu, *Nicolae Ceauşescu pus în gardă de emisarul Kremlinului*; *Idem*, *Comitetul Executiv al CC al PCR «face zid» în jurul secretarului general*; I. Scurtu, *Stenograma completă a discuțiilor dintre Ceauşescu şi Tito (Vîrşeț, 24 august 1968)*, în „Dosarele Istoriei”, vol. III, nr. 8, 1998, pp. 35-58. Pentru interpretarea documentelor respective, vezi Mihnea Berindei, *Ceausescu et la position singulière de la Roumanie en 1968*, în François Fejtö şi Jacques Rupnik, (ccord.), *Le Printemps Tchécoslovaque, 1968*, Bruxelles, Edition Complexe, 1999, pp. 191-209.

[3] Această temă a fost dezvoltată pe larg în Mihnea Berindei, *Roumanie. Le naufrage planifié,* în „Politique internationale”, nr. 44, vara 1989, pp. 57-75.

[4] În 1975, la zece ani după luarea puterii de către Ceauşescu, PCR crescuse cu peste un milion, ajungând la 2.577.000 de membri. Un calcul sumar ne arată că în perioada Ceauşescu a existat o creştere constantă a partidului, în fiecare an fiind recrutați aproximativ 100.000 de noi membri. Pentru datele din perioada 1974-1976, vezi ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 107/1977, f. 50.

[5] Discursul din 21 septembrie, vezi Ibidem, dosar nr. 105/1977, f. 265.

[6] Partidul era structurat piramidal de la comitete județene, municipale, orăşeneşti, comunale până la nivelul cel mai de jos al organizațiilor de bază din industrie, construcții, transporturi, comerț, agricultură, instituții, cartiere şi sate şi „alte domenii” (care cuprindeau în mod evident armata, miliția şi securitatea), al căror număr ajunse în

asupra ideii potrivit căreia partidul trebuia organizat ca o armată încadrată de permanenți şi activişti: „Democrația de partid, dezvoltarea democrației socialiste în general sunt strâns legate şi trebuie concepute în strânsă legătură cu creşterea spiritului de răspundere al fiecăruia, a ordinii şi a disciplinei de partid. Acestea nu numai că nu vin în contradicție, dar se condiționează. (...) Nu se poate concepe democrația de partid fără ordine şi disciplină. (…) Este vorba că fiecare, intrând în partidul comunist, devenind activist al unui partid revoluționar care-şi propune să transforme lumea, s-a angajat să fie militant, *soldat* al acestui partid. … Nimeni nu a fost obligat şi nu este obligat să intre în partidul comuniştilor! Dar cei care intră în partidul comunist, care devenind activişti, *ofițeri* în acest partid - ca să spun aşa – trebuie să ştie să-şi asume răspunderea, să dea dovadă de disciplină, de ordine, să acționeze în conformitate cu sarcinile încredințate!”[7]

Înregimentarea populației începea înainte de intrarea în partid. La mijlocul anilor 1970, se ajunsese ca toți tinerii la împlinirea vârstei de 14 ani să fie înscrişi automat în Uniunea Tineretului Comunist (UTC). Astfel, până în 1989, UTC a ajuns să depăşească 4.100.000 de tineri. În plus, asociațiile studențeşti se aflau tot sub controlul UTC[8]. Uniunea Asociațiilor Studenților Comunişti din România (UASCR), denumită astfel în ciuda faptului că îi reunea obligatoriu pe toți studenții, nu numai pe membrii de partid, avea peste 142.000 de “aderenți“ în 1988. Între vârsta de 7 şi 14 ani, copiii erau înregimentați în formațiunile de pionieri, care numărau mai mult de 2.500.000 de membri până la sfârşitul anilor 1980.[9] În fine, absolut tot salariații erau în mod automat integrați în Uniunea Generală a Sindicatelor din România (UGSR), care ajunsese la peste 7.800.000 de membri.

În afară de cele deja menționate, proprii oricărui regim comunist, în România au fost create structuri suplimentare de mobilizare politică şi de control social pentru a include categorii cât mai largi ale populației în organizații subordonate partidului. Astfel, în 1968 s-a hotărât înființarea Frontului Unității Socialiste (FUS), care nu s-a realizat efectiv decât în mai 1974. FUS (devenit în 1980, Frontul Democrației şi Unității Socialiste), al cărui preşedinte a fost constant Ceauşescu, reunea sub conducerea partidului „toate forțele politice şi sociale ale țării, toate organizațiile de masă şi civice (inclusiv cele paisprezece Biserici autorizate), mobilizând tot poporul spre realizarea politicii interne şi externe ale partidului şi statului…”[10]. De asemenea, s-a coborât vârsta de la care începea înregimentarea politică şi îndoctrinarea ideologică a „fiilor patriei”. Creată experimental în 1976, organizația Şoimii Patriei s-a constituit definitiv în septembrie 1977 pentru a cuprinde în mod obligatoriu pe toți copiii între 4 şi 7 ani. Până în 1989, organizația a ajuns la peste 1.500.000 de membri.[11] În acest mod,

---

1977 la 58.670. În acel an, numărul activiştilor „aleşi” în comitetele de partid (județene, municipale, orăşeneşti, comunale, întreprinderi, instituții, unități socialiste din agricultură) atingea 268.042, iar al celor din birourile organizațiilor de bază 312.596. Totalul depăşea o jumătate de milion în 1977: 580.638 „ofițeri” ai partidului, potrivit lui Ceauşescu. Anexe la Consfătuirea din 21-23 septembrie 1977, Ibidem, dosar nr. 107/1977, f. 45 şi f. 47. Numărul organizațiilor de bază a crescut proporțional cu numărul de membri: 69.000 anunțate de Ceauşescu la Conferința de la Mangalia din 3 august 1983; 73.691 la 31 decembrie 1986, potrivit statisticilor. Ididem, dosar nr. 18/1987, f. 52.

[7] Ibidem, dosar nr. 105/1977, f. 272.

[8] Controlul organizațiilor studențeşti şi al celor ale tineretului comunist era asigurat şi prin faptul că, în conducerea acestora, s-a aflat Nicu Ceauşescu, care începând din 1971 a urcat treaptă cu treaptă în ierarhiile respective: vicepreşedinte al Consiliului UASC din Universitatea Bucureşti (1971-1973), vicepreşedinte al Consiliului UASCR (1973-1975), membru al Biroului CC al UTC din 1975, cu atribuții speciale în ceea ce priveşte politica de cadre, prim-secretar al CC al UTC şi Ministru al Tineretului din 1982 şi până în 1987.

[9] Între 1983 şi 1989, preşedinta Consiliului Național al Organizației Pionierilor, în acelaşi timp şi secretar al CC al UTC, a fost Poliana Cristescu, soția lui Nicu Ceauşescu.

[10] *Roumanie, aperçu encyclopédique*, Bucureşti, 1986, p. 26.

[11] Regulamentul organizației Şoimii Patriei preciza că este vorba despre o „organizație de masă a copiilor preşcolari şi şcolari între 4 şi 7 ani”, care îşi desfăşura activitatea sub controlul PCR şi al cărui scop era: “educarea patriotică, socialistă a copiilor, în spiritul dragostei şi respectului față de patria şi poporul nostru, față de Partidul Comunist Român.” Regulamentul precizează organizarea, drapelul şi uniformele (pe care părinții

românii de toate vârstele – copii, tineri, adulți, pensionari – erau înrolați cu forța într-una sau mai multe organizații, strict controlate de autorități. Bineînțeles, „adeziunea" lor masivă nu reflecta în nici un fel convingerile personale ale membrilor sau forța reală a organizațiilor. Refuzul de a deveni membru echivala cu renunțarea la orice promovare şi atragea după sine clasarea ca element „antisocial" (spre exemplu, era practic imposibil să fii promovat maistru, să urmezi studii superioare în domeniile ştiințelor sociale sau, mai mult, să te înscrii pentru a pregăti un doctorat, dacă nu erai membru al UTC sau al partidului). Nu este mai puțin adevărat că această "adeziune", chiar atunci când era formală, un gest oportunist golit de conținut, constituia totuşi primul pas într-un angrenaj care, din acceptare în acceptare, din supunere în supunere, sfârşea prin a determina un anumit profil moral.

În paralel, începând cu sfârşitul anilor 1960, dar mai ales după Congresul al XI-lea al partidului din 1974, au apărut o serie de organizații „de mase şi obşteşti", constant remaniate şi reorganizate în perioadele următoare. În principiu dublu subordonate – partidului şi statului – aceste organizații goleau în realitate de substanță rolul statului în favoarea partidului, şi în special al lui Ceauşescu şi a clanului său.[12] În acest sens, pe măsură ce noi organizații erau create, Ceauşescu acumula tot mai multe funcții pe linie de partid şi de stat, concentrând în mâinile sale prerogative enorme. Să amintim, de exmplu, faptul că secretarul general al partidului era, de asemenea, preşedintele Consiliului Național al Oamenilor Muncii, al Consiliului Național al Agriculturii, al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale (căruia i-a fost apoi subordonat Comitetul de Stat al Planificării), al Consiliului de Apărare al Republicii Socialiste România. Consiliul Național pentru Ştiință şi Tehnologie (devenit, în noiembrie 1985, Consiliul Național pentru Ştiință, Tehnologie şi Învațământ*)* care supraveghea ansamblul activităților de cercetare din ministere, academii şi institute în vederea aplicării "juste" a directivelor partidului în aceste domenii, era condus începând cu 1979 de Elena Ceauşescu.[13] Soția secretarului general, numărul doi în partid după Ceauşescu, conducea în acelaşi timp Comitetul Național „Oamenii de Ştiință şi Pacea" din 1981, Consiliul Central pentru Tipizare, Standardizare, Normare şi Calitate, din 1984, Comisia centrală pentru organizarea proceselor de producție şi valorificarea superioară a materiilor prime şi materialelor din 1988. În 1982, ea devenea şi vicepreşedinte al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale, iar din 1988, prim-vicepreşedinte al Consiliului Național al

---

erau obligați să le cumpere). Raportul din 5 mai 1977 privind constituirea organizației "Şoimii patriei" se găseşte la ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 5/1977, ff. 1-3. Pentru regulamentul de funcționare, vezi ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 104/1977, ff. 77-90. Pentru stenograma şedinței Secretariatului CC al PCR din 19 septembrie 1977, la care s-a dezbătut funcționarea organizației Şoimilor Patriei, vezi Ibidem, ff. 10-13. Fiindcă nimic nu era lăsat la voia întâmplării, prețul cu amănuntul al uniformelor şoimilor a fost stabilit prin decret în şedința CPEx din 10 octombrie 1977. Vezi Ibidem, dosar nr. 11201977, f. 3.

[12] "După Congresul al XI-lea, spunea Ceauşescu în 1977, au fost adoptate o serie de noi măsuri cu privire la perfecționarea cadrului organizatoric al vieții economico-sociale, a organelor de conducere, a democrației socialiste. După cum se ştie, am continuat perfecționarea consiliilor oamenilor muncii, am sporit rolul adunărilor generale în conducerea activității unităților economice. S-au instituționalizat noi organisme la scară națională, cum sunt: Congresul Consiliilor Populare, Congresul Agriculturii, Congresul Educației şi Culturii, Congresul Consiliilor Oamenilor Muncii. S-au creat organisme noi, cu caracter permanent, care asigură participarea maselor populare, a reprezentanților lor la conducerea societății pe plan național. Mă refer la Camera Consiliilor Populare, la Consiliul Național al Agriculturii, la Consiliul Național al Oamenilor Muncii, care urmează să fie constituit în toamna acestui an. … Ele sunt o expresie a democrației noastre socialiste, care asigură participarea conştientă a poporului la făurirea propriului său destin." Vezi stenograma consfătuirii de lucru cu primii secretari şi secretarii cu probleme organizatorice ai comitetelor județene de partid din 21-23 septembrie 1977, ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 105/1977, ff. 263-264.

[13] Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics and Society*, Londra, Francis Pinter Publishers, 1985, pp. 95-106; P. Gafton, *The Romanian Communist Party Today*, în „Radio Free Europe. Special Report. Romania", nr. 6, 29 aprilie 1988, pp. 9-10.

Oamenilor Muncii.[14] Pe scurt, procesul de concentrare a puterilor de decizie şi cel al multiplicării mecanismelor de control se suprapuneau.

Controlul conştiinţelor

În iulie 1971, Ceauşescu a anunţat noi măsuri pentru "îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice", rămase în istoria comunismului românesc sub numele de tezele din iulie, denumire ce aduce aminte de tezele leninste din aprilie. Tezele ceauşiste reprezentau un nou ghid pentru toate producţiile culturale din România.[15] Din punct de vedere ideologic, tezele au fost mai degrabă dogmatice decât novatoare: noţiuni demult abandonate în restul lagărului comunist, precum realismul socialist, erau readuse în actualiate de Ceauşescu, care punea astfel capăt tuturor iluziilor de liberalizare a vieţii culturale, întreţinute în perioada de început a conducerii sale. Subliniind rolul conducător pe care trebuia să-l joace partidul în toate domeniile, secretarul general a lansat un atac neaşteptat împotriva celor care încercau să menţină cultura română conectată la curentele artistice, modele culturale şi tendinţle novatoare din Occident.[16] Cu alte cuvinte, intelectualii români trebuiau să se inspire exclusiv din surse autohtone, mai precis din realităţile României socialiste. Consecinţa implicită: după o scurtă perioadă în care fuseseră reluate legăturile fireşti cu Occidentul, cultura română era condamnată de regimul comunist—a doua oară după rusificarea forţată din anii stalinismului—să se dezvolte în completă izolare faţă de orice influenţă de dincolo de Cortina de Fier. Pe scurt, tezele din iulie au constituit începutul re-stalinizării culturii române prin întreruperea timidei încercari din anii '60 de a relua ambiţia generaţiei paşoptiste de a produce

[14] În plus, Elena Ceauşescu, acumula titlurile ştiinţifice de academician, doctor şi inginer. În fondul CC al PCR – Cabinetul 2, se găsesc o serie de carnete de notiţe ale Elenei Ceauşescu, majoritatea nedatate, mărturie a capacităţilor ei intelectuale şi a nivelului precar de educaţie. Pentru edificarea cititorului, reproducem câteva extrase dintr-un carnet care poate fi datat fără îndoială din 1988: „linia partidului a . . . este cea mai umanistă privind grija tuturor fii ţări noastre Este bine ca acastă înaltă preocupare a partidului nostru s-ă potă fi urmărită şi nu de cea ce se ocupă une cercuri rău intenţionate de a defăima munca şi hărnicia întregului nostru popor. … Repartizarea absolvenţilor în producţie a fost realizat în 1987. În 2000 mult lateral dezvoltată va fi realizat în ţara noastră. Toţi oameni îşi îndeplinesc cu ciste şi avem garanţia că vom ajunge pe piscurile cele mai înalte comunismul. Organismul statului şi cele ale democraţi în preună să realizeze sarcinile. Materiale de pregătire a cadrelor de conducere toţi directori de centrale să facă un curs minim de pregătire în cadrul cursurilor de pregătire [construim socialismul cu poporul şi pentru popor]". Vezi ANIC, fond CC al PCR – Cabinetul 2, dosar nr. 172, ff. 5-6. De fapt, activitatea ei în aceste consilii era mai degrabă de natură poliţienească. Printre documentele păstrate ale Cabinetului 2 există liste detaliate a tuturor persoanelor „cu probleme", care lucrau în unităţi de cercetare ştiinţifică, inginerie tehnologică şi proiectare. Principalele "probleme" erau cererile de plecare în străinătate, rudele stabilite în străinătate, rudele condamnate politic, manifestările aşa-zis "naţionalist-iredentiste"(în cazul cetăţenilor maghiari), ascultarea posturilor străine, în special Europa Liberă. În cele patru volume, cu menţiunea „Secret. Exemplar unic" secret, sunt listate în total 544+756+671+700=2671 persoane „cu probleme". Vezi Ibidem, dosar 174-177. Este de presupus că şi pentru toate celelalte instituţii existau asemenea liste, întocmite probabil de Securitate la cererea ei. În acest sens, trebuie menţionat că Elena Ceauşescu era responsabilă cu politica de cadre din 1976, când a devenit preşedintele Comisiei pentru probleme de cadre de partid şi de stat a CC al PCR.

[15] De obicei, aceste teze sunt interpretate ca fiind de inspiraţie chineză, ca o reacţie în urma vizitei făcute de Ceauşescu în ţara revoluţiei culturale maoiste (care a avut loc cu puţin timp înainte de discursul din iulie. Există desigur multe elemente comune între cele două moduri de a înregimenta cultura, în România şi în China, dar în urma analizei discursurilor oficiale ale lui Ceauşescu rezultă clar că el avea de mult intenţia de a opri liberalizarea din sfera culturală. Mai multe despre asta, vezi în Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, *Restalinizarea vieţii culturale româneşti. Tezele din iulie 1971*, în „Arhiva Cotidianului", nr. 10 (53), octombrie 1996, pp. 1-3.

[16] Desigur, Ceauşescu a exprimat aceste idei în obişnuita sa limbă de lemn: a atacat cosmopolitismul ca fiind o manifestare de servilism în faţa creaţiilor străine şi de dispreţ fată de cele autohtone: "O practică nepotrivită s-a dezvoltat, tovarăşi, aceea de a ne uita numai la ceea ce este produs în altă parte, în străinatate, de a recurge numai la importuri. … Suntem împotriva ploconirii în faţa a tot ceea ce este străin." Vezi Nicolae Ceauşescu, *Propuneri de măsuri pentru îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii - 6 iulie 1971*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, pp. 205-207.

o cultură naţională în sincronism cu Occidentul, şi, implicit, demnă de a sta alături de celelalte culturi europene.[17]

În vâltoarea "revoluției culturale" *à la roumaine* din iulie 1971, a fost înființat şi Consiliul Culturii şi Educației Socialiste (CCES), care avea misiunea de a „dirija şi orienta orice activitate cultural-educativă" a țării. CCES a fost un organism dublu subordonat partidului şi statului, respectiv CC al PCR şi Consiliului de Miniştri. Din 1977, i-au fost conferite atribuții mult mai importante, el devenind organismul care practic controla activitatea „tuturor instituțiilor cultural-educative de la oraşe şi sate, indiferent de subordonare, a uniunilor şi asociațiilor de creatori", colaborând cu organizațiile de partid din cadrul respectivelor instituții „în scopul asigurării îndeplinirii politicii culturale a partidului". În plus, CCES avea ca sarcină "avizarea repertoriilor instituțiilor teatrale şi muzicale, a tematicii muzeelor, a planurilor editoriale şi tirajelor cărților, a producției şi difuzării filmelor" pentru "instaurarea unei ordini şi discipline severe în organizarea de spectacole şi concerte în țară." Conform decretului pentru organizarea şi funcționarea CCES, adoptat de CPEx la 11 octombrie 1977, acest organism controla, de asemenea, şi toate publicațiile din România. După aparenta desființare oficială a cenzurii, respectiv încetarea activității Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, CCES a fost restructurat astfel încât să preia şi o parte din vechile atribuții ale cenzurii.[18] CCES era responsabil pentru conținutul presei, cărților, altor publicații apărute în țară, pentru importul oficial de cărți, filme, discuri, precum şi de controlul introducerii unor asemenea produse culturale din străinătate de către persoane private. Pe scurt, cultura era redusă la dimensiunea ideologico-educativă, direcționată „în scopul formării şi dezvoltării conştiinței socialiste a maselor, îndrumarea unitară a tuturor aşezămintelor de cultură."[19]

În ceea ce priveşte cenzura, ca urmare a hotărârii CC de desființare a Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, s-a procedat la împărțirea atribuțiilor în două direcții. Răspunderea pentru conținutul politic şi ideologic a fost delegată la nivel instituțional prin constiturea unor comisii speciale în Radioteleviziune şi colegii de redacție în presă, formate din activişti de partid şi reprezentanți ai conducerii instituției. Aceste noi organisme deveneau responsabile pentru „conținutul politic şi ideologic" al publicațiilor, emisiunilor, spectacolelor, filmelor, etc.[20] În al doilea rând, Ceauşescu personal decide că un organism central care să

---

[17] Implicațiile acestor teze asupra literaturii române au fost analizate pe larg în Monica Lovinescu, *La littérature en Roumanie. Du réalisme socialiste au réalisme quotidien*, în „L'Alternative", nr. 13, noiembrie-decembrie 1981, pp. 59-63, reluat în „Roumanie. Crise et répression. 1977-1982. Un dossier de L'Alternative", sub direcția lui Mihnea Berindei şi Anne Colas (Anne Planche), Paris, ianuarie 1983, pp. 70-74. Vezi şi capitolul „Ideologie şi teroare. Monopolul asupra vieții culturale" din raport.

[18] CCES a preluat şi cea mai mare parte a personalul fostului Comitet pentru Presă şi Tipărituri, cu excepția celor care au trecut la Agerpres pentru a se ocupa de importul presei străine şi difuzarea acesteia în România. Vezi Propunere de modificare a unor acte normative decurgând din aplicarea Hotărârii CC al PCR din 28-29 iunie a.c. cu privire la activitatea de informare a opiniei publice, ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 116/1977, f. 2 v. şi 3 r.

[19] Conform Decretului pentru organizarea şi funcționarea Consiliului Culturii şi Educației Socialiste, 19 noi instituții culturale de interes național (Opera Română, Teatrele Naționale, Filarmonica, muzee, etc.) trec şi ele în subordinea acestui consiliu, pe lângă cele existente deja. Avea, de asemenea, în subordinea sa Centrala Româniafilm, Centrala Editorială, Centrala Industriei Poligrafice, ceea ce înseamna practic toate întreprinderile poligrafice, editurile, casele de filme. Pentru decretul privind organizarea şi funcționarea CCES, vezi Ibidem, ff. 7-27. Merită adăugat şi faptul că preşedintele CCES era membru al Consiliului de Miniştri, numit prin decret prezidențial. Începând din 1979, acest post de mare „răspundere ideologico-educațională şi culturală" a fost atribuit Suzanei Gâdea, o apropiată a cuplului prezidențial.

[20] Din acest motiv, în aceeaşi şedință din 11 octombrie 1977, cînd a fost adoptat decretul cu privire la suprimarea Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, au fost adoptate şi decretele privind reorganizarea şi funcționarea Agenției Române de Presă Agerpres, care preia controlul asupra importului de presă. De asemenea, a fost adoptat decretul pentru reorganizarea şi funcționarea Radioteleviziunii Române, prin care se creează comisiile pe domenii care vizionează şi audiază emisiunile de televiziune şi radio şi avizează difizarea lor, precum şi decretul pentru

supravegheze întreaga activitate a acestor comisii şi comitete era în continuare absolut necesar, atribuindu-i CCES acest rol. Argumentul lui Ceauşescu pentru necesitatea menţinerii unui control strict şi centralizat al publicaţiilor semăna cu o descriere de tip orwellian a funcţionării cenzurii: „Nu putem lăsa această activitate chiar aşa la voia întâmplării–aprecia acesta.—Libertate, libertate, dar în toată lumea există un control asupra tuturor publicaţiilor. Există un minister al informaţiilor, în toată lumea, care dă autorizaţii, suspendă un ziar care a greşit sau îl dă în judecată. Nu înseamnă că nu te mai trage nimeni la răspundere. Trebuie să fie un organ de stat investit cu asemenea atribuţii."[21] În plus, CCES era abilitat să ia măsuri dacă se constata că presa a fost folosită în „scopuri potrivnice orândurii socialiste, ordinii de drept statornicite prin Constituţie şi celelalte legi", printre care legea secretului de stat din 1971.[22] „Am stabilit să introducem anumite prevederi practicate în toată lumea—relua Ceauşescu aceeaşi idee—: dreptul de a opri o publicaţie, de a o suspenda. Democraţia nu trebuie înţeleasă denaturat."[23]

Tot din 1977, CCES era dotat şi cu o importantă structură permanentă: Cântarea României, prin acelaşi decret de reorganizare menţionat mai sus. Deja în anul anterior fusese experimentată prima ediţie a festivalului, iar după succesul acestei prime ediţii, CPEx a decis relansarea lui, pentru ca apoi să îl permanentizeze sub egida CCES. Cântarea României era definită ca un "festival al educaţiei şi culturii socialiste…, amplă manifestare educativă, politico-ideologică, cultural artistică de creaţie şi interpretare, menită să îmbogăţească şi să diversifice viaţa spirituală a ţării, să sporească aportul geniului creator al poporului român la patrimoniul cultural naţional şi universal."[24] Implicaţia directă era că orice creaţie artistică, dar şi tehnică, orice manifestare culturală, spectacol de amatori sau folcloric, reprezentaţie teatrală, etc. trebuiau să obţină aprobarea „activiştilor" responsabili cu Cântarea României, prezenţi în fiecare întreprindere şi în fiecare sat. Principiul care reglementa activitatea acestor paznici ai "culturii socialiste" era acelaşi cu cel enunţat în tezele din iulie 1971 şi reactualizat cu ocazia Conferinţei de la Mangalia din august 1983 consacrată "problemelor muncii de organizare şi politico-educative"[25], ulterior repetat fără încetare în discursurile cu conţinut ideologic[26]: nu poate exista creaţie artistică sau culturală lipsită de mesaj "revoluţionar". Fiecare operă, fiecare eveniment cultural, ansamblul activităţilor editoriale, învăţământul literar sau artisctic erau subordonate imperativelor propagandei, orice manifestare de acest tip concurând în mod necesar la crearea "omului nou". Dacă unii scriitori sau artişti consacraţi se mai puteau sustrage constrângerilor Cântării României, debutanţii aveau puţine şanse de a-şi vedea publicate textele sau de a-şi expune operele, fără să se conformeze directivelor puterii şi

---

modificarea legii presei din 1974, prin care se introduce autocenzura la nivel instituţional. Vezi Anexele la şedinţa CPEx din 11 octombrie 1977 în Ibidem, ff. 1-6 şi 28-65.

[21] Vezi stenograma şedinţei CPEx din 13 septembrie 1977, Ibidem, dosar nr. 101/1977, f 73 r.

[22] Pentru Legea 23/1971 privind apărarea secretului de stat în RSR, vezi „Monitorul Oficial", nr. 157, 17 decembrie 1971, pp. 13-23.

[23] Vezi stenograma şedinţei CPEx din 11 octombrie, ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 113/1977, f. 51 r.

[24] Ibidem, f. 13.

[25] Vlad Georgescu, *Istoria românilor, de la origini până în zilele noastre*, München, Jon Dumitru Verlag, 1984, pp. 319-323, 331-334; Mihnea Berindei şi Anne Colas (Anne Planche), *De l'obscurité à l'obscurantisme*, în „L'Alternative", 26, martie-aprilie 1984, pp. 34-40; Vladimir Tismăneanu, *Ceauşescu's Socialism*, în „Problems of Communism", ian. - febr. 1985, p. 61; Michael Shafir, *op. cit*., pp. 58-59; 92-93.

[26] Vezi, de exemplu, capitolul discursului lui N. Ceauşescu din 28 noiembrie 1988, pronunţat cu ocazia şedinţei plenare a CC şi a consiliilor şi birourilor celorlalte organizaţii de masă, intitulat Activitatea ideologică şi politico-educativă pentru crearea omului nou având o înaltă conştiinţă revoluţionară socialistă: obiectiv de importanţă capitală în etapa actuală, în „Scînteia", 29 nov. 1988. Vezi şi Michael Shafir, *Former Defense Minister Appointed Ideological Chief*, în „Radio Free Europe. Situation Report. Romania", nr. 8, 23 iunie 1988, pp. 3-6; Idem, *Ceauşescu's Speech at the April CC Plenum. Ideological Aspects*, în „Radio Free Europe. Situation Report. Romania", nr. 4, 4 mai 1989, pp. 3-8.

să-şi aducă tributul cultului personalităţii lui Ceauşescu. Amatorismul cel mai servil şi mai mediocru era încurajat în detrimentul profesionalismului şi talentului.

La rândul lui, CCES era sub controlul Comisiei ideologice a CC, ale cărei atribuţii au fost precizate în acest sens în noul „Regulament privind organizarea şi funcţionarea Comisiilor pe probleme, a Secţiilor CC şi Colegiului Central de Partid", aprobat în Plenara CC din 26-27 octombrie 1977. Această comisie trebuia să „analizeze şi controleze" modul în care CCES îşi îndeplineşte sarcinile stabilite prin hotărârile partidului, dublând practic atribuţiile acestuia legate de supravegherea planurilor editoriale, inclusiv al traducerilor, al producţiei interne de filme şi de import de filme, al repertoriului instituţiilor teatrale şi muzicale, al aniversărilor şi comemorărilor, al programului de restaurare a monumentelor istorice; de organizarea festivalului Cântarea României; de controlarea presei, a Radioteleviziunii şi a uniunilor de creaţie. Astfel, prin intermediul Comisiei ideologice, care avea obligaţia de a prezenta periodic rapoarte privind toate aceste aspecte şi a le supune aprobării conducerii superioare a partidului, se exercita un control ultracentralizat al culturii, Ceauşescu personal având ultimul cuvânt.[27] Obiectivul vizat era, desigur, modelarea conştiinţelor astfel încât să corespundă profilului idelogic al „omului nou". În acest sens, controlul educaţiei începea de la vârstele preşcolare, odată cu înregimentarea în organizaţia şoimilor patriei.[28]

Pe termen lung, această politică culturală iniţiată de tezele din iulie a avut consecinţe extrem de grave datorită faptului că, dincolo de retorica de inspiraţie stalinistă, ea a fost acompaniată de un control extrem de strict asupra circulaţiei informaţiei de orice fel dinspre Occident înspre România. Numărului traducerilor a scăzut simţitor, în timp ce din ce în ce mai puţine opere, reviste, jurnale, filme occidentale ajung în România: chiar şi cele care provin din ţările comuniste sunt selecţionate cu grijă, respectiv cenzurate.[29] La intrarea în ţară erau confiscate toate cărţile sau publicaţiile ce puteau stârni fie şi cea mai mică suspiciune. Toate aceste măsuri au fost combinate cu limitarea circulaţiei persoanelor peste Cortina de Fier şi chiar condiţionarea plecărilor în străinătate de colaborarea cu regimul. Această pseudo-cultură "naţională", care trebuia să fie "protejată" de influenţe "nefaste" din exterior, a dus la o auto-izolare crescândă, pe care nici măcar Albania nu o mai cunoştea în anii premergători prăbuşirii comunismului. A fost o politică anticulturală, care prin răsturnarea valorilor a denaturat în profitul propagandei nevoile şi aspiraţiile reale ale oamenilor, a determinat, prin perversiune, distorsionarea spiritelor şi o veritabilă suferinţă morală. În final, a constituit, cu siguranţă, un mijloc suplimentar de control al conştiinţelor.

[27] Pentru decizia Plenarei CC din 26-27 octombrie 1977, vezi ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 121/1977, f. 3. Pentru noul regulament, vezi Ibidem, dosar nr. 122/1977, vol. II, f. 136-138.

[28] Până şi revistele destinate copiilor erau controlate din punct de vedere a „conţinutului ideologic." Revista „Arici Pogonici", considerată de Ceauşescu ca fiind o „revistă uşoară", a fost transformată în „Şoimii Patriei." La fel, revista în limba maghiară "Napsugar" a fost schimbată în „A haza sólymai", ceea ce în traducere însemna acelaşi lucru. Referindu-se la aceste modificări, Ceauşescu sublinia: „Eu am înţeles că nu ne limităm la o schimbare de denumire. Am stabilit să apară o revistă cu totul nouă, în ce priveşte conţinutul, şi, ca să zic aşa,să devină o revistă oficială a acestei organizaţii". Vezi stenograma şi documentele şedintei Secretariatului din 18 octombrie în Ibidem, dosar nr. 118/1977, ff. 12-14 şi 157-160.

[29] O singură ilustrare: repertoriul noilor filme prezentate la Bucureşti în 1988: 22 producţii româneşti, 28 sovietice, 10 germane din RDG, 9 cehoslovace, 8 chinezeşti, 7 vietnameze, 7 poloneze, 6 iugoslave, 5 coreene (din Nord), 2 bulgăreşti, una ungurească, una cubaneză şi numai 3 coproducţii Est-Vest, dintre care un film despre Johann Strauss, coproducţie RDG-Austria. Să adăugăm la aceasta că cei 2.300.000 de locuitori ai capitalei nu dispun decât de 37 de săli de cinematograf – deschise cu rândul, niciodata mai mult de doua treimi în acelaşi timp – şi că ultimul spectacol este programat la ora 19 în timpul iernii şi la ora 20 în timpul verii, conform G. Ionescu, *Repertoriul cinematografic in 1988*, în „Radio Free Europe. Domestic Bloc", 25 ianuarie 1989; vezi de asemenea Monica Lovinescu, *La résistance des écrivains roumains – solitaire ou solidaire?*, în „L'Autre Europe", nr. 17-19, 1988.

Mizeria, instrument de control social

Dincolo de mobilizarea politică prin intermediul organizațiilor de masă şi de supravegherea strictă a conținutului ideologic al producțiilor culturale, controlul se exercita şi prin alte mecanisme care implicau intruziunea în viața cotidiană şi menținerea unui stări materiale precare a populației. Liberalizarea de la mijlocul anilor 1960 permisese reapariția unor mici întreprinderi familiale particulare, aşa-zişii mandatari, în sfera serviciilor, precum restaurante, cofetării, brutării, frizerii, etc., care se adăugau meseriaşilor particulari încă tolerați, precum cizmarii, croitorii, etc., formând un nucleu de economie privată în domenii în care statul era în mod special deficitar. Această mică oază de liberalism a început să fie redusă începând din 1968, sub pretextul unei proaste gestionări sau a îmbogățirii ilicite. Procesul de suprimare a oricărei forme neetatizate de producție, comerț sau servicii, s-a radicalizat în 1977. La şedința CPEx din 18 februarie, au fost adoptate o serie de măsuri care anunțau sfârşitul sistemului mandatarilor şi limitarea drastică a activității meseriaşilor particulari.[30]

La începutul anilor 1980, au fost luate o serie de noi măsuri pentru a restrânge, pe de-o parte, firavul sector nesocializat al economiei (în special în agricultură) şi, pe de altă parte, pentru a crea o totală dependență materială a fiecărui individ față de stat. Principiile "noii revoluții agrare" au fost enunțate în februarie 1981, eveniment care a prilejuit convocarea Congresului al II-lea al „oamenilor muncii din agricultură", primul fiind cel care celebrase încheierea colectivizării în 1962. Pregătită prin decretele din 10 şi 17 octombrie 1981 relative la raționalizare şi autoaprovizionare, şi practic lansată la începutul lui 1982, aşa-zisa „nouă revoluție agrară" a antrenat de fapt o nouă colectivizare. Astfel, era pus în practică un sistem de control al producției agricole a satelor necolectivizate (9,4 % din suprafața agricolă, dar numai 4,9 % din cea a terenurilor arabile) şi a loturilor individuale acordate țăranilor cooperatori în folosință proprie (6,1% din suprafața agricolă). De asemenea, au fost introduse livrările obligatorii către fondul de stat, în cantități şi la prețuri impuse, prin care se revenea la mecanismul "cotelor", suprimate în 1956.[31] Ultima etapă a acestui asalt împotriva țărănimii a fost programul de sistematizare a satelor, asupra căruia vom reveni ulterior, pus în aplicare pe întreg ansamblul teritoriului după 3 martie 1988. Dacă acest program ar fi fost dus până la capăt am fi asistat la trecerea cvasitotalității pământurilor în regimul gestiunii colective, cu prețul distrugerii satelor necolectivizate şi al reducerii drastice a suprafeței loturilor în proprietate individuală, dacă nu chair la suprimarea lor pur şi simplu. Agricultura română ar fi fost astfel în întregime colectivizată, iar toți țăranii trasformați în muncitori agricoli.

"Noua revoluție agrară" s-a înscris într-un ansamblu mai larg de măsuri care, de la începutul anilor '80, a împins România spre o adevărată economie de război. Sectoare esențiale ale economiei au fost trecute sub responsabilitatea directă a militarilor: transporturile şi telecomunicațiile, principalele porturi, şantiere naționale, minele şi, din 1985, energia.[32] Un decret din decembrie 1981 asupra "întăririi ordinii şi a disciplinei muncii" mergea până la prevederea de pedepse cu închisoarea pentru greşeli comise în timpul orelor de muncă.[33] În

---

[30] În şedința CPEx se aprobau „desființarea brutăriilor particulare existente în unele localități, precum şi a brutăriilor şi tuturor secțiilor de producție şi prestare de servicii aparținând cooperativelor agricole de producție . . . având ca obiect de activitate servirea populației orăşeneşti". De asemenea, se prevedea desființarea ultimilor mandatari şi îngrădirea condițiilor în care îşi puteau desfăşura activitatea meseriaşii particulari. Vezi stenograma şedinței CPEx din 18 februarie 1977, în ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 13/1977, vol. I, f. 5.

[31] Anne Colas (Anne Planche), *Roumanie. Une situation explosive*, în „L'Alternative", nr. 14, ianuarie-februarie 1982, pp. 27-37; Idem, *La mobilization générale*, în „L'Alternative", nr. 16-17, mai-august 1982, pp. 12-16.

[32] Mihnea Berindei, *„Etat de guerre" à la roumaine*, în „L'Alternative", nr. 15, martie-aprilie 1982, pp. 20-23; Idem, *Roumanie – Les ouvriers. N'ayez pas peur*, în „Le cri des hommes. Fédération internationale des droits de l'homme", nr. 15, aprilie 1982, pp. 28-33; Edith Lhomel, *Roumanie 1985. Une économie toujours grevée d'hypothèques*, în „Le Courrier des Pays de l'Est", nr. 305, aprilie 1986, Paris, La Documentation Française, pp. 45-53.

[33] Decretul nr. 400 din 29 decembrie 1981 pentru „instituirea unor reguli privind exploatarea şi întreținerea utilajelor, instalațiilor şi maşinilor, întărirea ordinii şi disciplinei în muncă" prevedea pedepse cu închisoarea de 3

1983, prin generalizarea "acordului global", venitul minim garantat pentru toate categoriile de salariați a fost suprimat şi înlocuit cu o remunerare în funcție de randament. Nerealizarea normelor planificate avea drept consecință o scădere a salariului, chiar şi în cazul în care cauzele nu erau imputabile muncitorului (epuizarea stocului, pană de electricitate, etc.).[34] Dacă nici una dintre aceste măsuri nu a contribuit realmente la ameliorarea productivității – obiectivul proclamat oficial –, ele au mărit în schimb ponderea arbitrariului şi a insecurității în raporturile de muncă.

Aplicarea "acordului global," care a **provocat** o scădere importantă şi imprevizibilă a veniturilor, intervinea într-un moment în care prețurile explodaseră (creştere de mai mult de 35% în medie pentru 220 de produse alimentare în 1982; creştere a prețului electricității şi al gazului metan domestic cu 300% între 1982-1987) şi în care penuriile care îşi făcuseră apariția la sfârşitul anilor 1970 devin endemice. Deja din 1977, se pune problema valorificării „superioare" a cărnii prin folosirea subproduselor—precum sânge, şorici, zgârciuri, cartilagii, pentru fabricarea în combinație cu făină de soia a unor preparate alimentare.[35] Această măsură se află la originea binecunoscutului „salam cu soia" din perioada anii 1980.[36] Tot în această perioadă apar pe piață şi produse precum „tacâmurile" (capătul aripilor de pui, împreună cu ghearele) sau aşa-numiții „adidaşi" (picioarele de porc). Această criză—instituționalizată prin decretele mai sus menționate asupra raționalizării din 10 şi 17 octombrie 1981 şi mai ales prin "programul privind alimentarea ştiințifică a populației" din 1982[37], care îi conferea un caracter de permanență—se traducea prin raționalizarea produselor de bază: pâine, făină, carne, zahăr, ulei, ouă, lapte. Chiar astfel raționalizate, produsele alimentare erau deseori de negăsit, ceea ce a exacerbat fenomenul cozilor.[38]

---

luni până la trei ani pentru acte de indisciplină precum introducerea băuturilor alcoolice, fumatul în locuri interzise sau acte de neglijență în mânuirea instalațiilor, utilajelor sau maşinilor. În cazul în care aceste „infracțiuni" provocau acte de tulburare a „bunului mers al unității", pedepsele mergeau de la 6 luni la 5 ani, iar în cazul unei perturbări deosebit de grave cu pagube şi vătămări corporale sau chiar victime umane puteau ajunge de la 5 la 20 de ani. Interesant de remarcat este faptul că actul nu a fost abrogat decât în 2006 prin articolul 53 al legii 319. O analiză a contextului şi împlicațiilor acestui decret, vezi la Mihnea Berindei, *„Etat de guerre" à la roumaine*, art. cit.; şi Anne Colas (Anne Planche), *La mobilization générale*, art. cit.

[34] Mihnea Berindei şi Anne Colas (Anne Planche), *L'abolition du salariat*, în „L'Alternative", 25, ian-febr. 1984, pp. 36-44.

[35] Vezi comunicatul CPEx din 18 februarie 1977 în ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 13/1977, vol. I, f. 4 r. şi raportul semnat de Angelo Miculescu, ministrul agriculturii, şi de Petre Blajovici, şeful Departamentului Industriei Alimentare, Ibidem, dosar nr. 13/1977, vol. III, f. 130-139. În şedința CPEx din 6 iunie 1977, care a analizat problema majorării prețurilor pentru intervalul 1977-1980, Ceauşescu insista ca în privința cărnii să se dea întâietate „valorificării superioare a subproduselor": „Să se mărească rentabilitatea prin valorificarea celorlalte subproduse-cum este sângele şi altele-şi introducerea celorlalte produse cum este soia şi altele". Vezi Ibidem, dosar nr. 64/1977, f. 74.

[36] Perversitatea comunismului se poate ilustra şi prin faptul că, asemenea măsuri, au dus şi la o schimbare de mentalitate. După 1989, "salamul cu soia" a fost invocat în sens pozitiv, ca probă de patriotism a celor ce au îndurat comunismul în România, cu scopul de a-i denigra pe cei ce s-au întors din exil.

[37] Era un program delirant cu pretenții de ştiințificitate, care norma consumul de produse alimentare al populației, împărțite pe categorii de gen, vârstă, efort fizic. Proiectul de program a fost publicat în „Scînteia", 14 iulie 1982. În realitate, proiectul nu a fost aplicat, cantitățile de alimente efectiv consumate de populație fiind de fapt mult mai mici decât cele indicate.

[38] Iată ca un exemplu – o cartela de raționalizare – cantitățile de produse alimentare obținute la Braşov timp de 12 luni ale anului 1987: 8,5 kg de carne (4kg de porc şi 4,5 kg de pui), deci 23 g pe zi; 2,5 kg de făină (7 g pe zi); 10 l de ulei (27 ml pe zi); 10,5 kg de salam (29 g pe zi). Se adagă 10 ouă distribuite în noiembrie (un ou la 36 de zile) şi 0,5 kg salam (2 g pe zi). Conform D. Ionescu, *Food Rationing in Brasov*, în „Radio Free Europe. Situation Report, Romania", nr. 4, 4 martie 1988, pp. 9-12. Să reamintim că Braşovul era unul dintre principalele oraşe ale țării, iar centrele urbane erau mult mai bine aprovizionate decât localitățile rurale. Asupra decretelor de raționalizare şi programului – nerespectat – al "alimentației ştiințifice", vezi „La Roumanie. Crise et repression", *op. cit.*, pp. 88-89, 131. Vezi de asemenea Vlad Socor, *A Chiken for Every Pot?* şi D. Ionescu, *Acute Food Shortages*, „Radio Free Europe. Situation Report. Romania", nr. 1, 13 ianuarie 1988, pp. 33-36; nr. 14, 2 dec.

La toate acestea se adăugau, din 1982, întreruperile de electricitate şi gaz din ce în ce mai frecvente şi anarhice. Consumul casnic era supus unor restricţii draconice (spre exemplu, încălzirea în timpul iernii era limitată la maximum 14 grade). De asemenea, starea mizeră a locuinţelor şi a transporturilor în comun prin lipsa întreţinerii şi prin uzură, precum şi situaţia ecologică alarmantă[39] contribuiau la deterioarea calităţii vieţii. Toate aceste elemente au dus – ca şi absenţa, devenită cronică, a săpunului, detergenţilor şi medicamentelor – la degradarea rapidă a stării de sănătate, la apariţia anumitor boli ale mizeriei, la scăderea – din 1980 – a speranţei de viaţă. Mortalitatea generală şi în special mortalitatea infantilă deveniseră atât de ridicate încât, în ciuda măsurilor poliţieneşti adoptate în 1984-1985 cu scopul de a spori rata natalităţii[40], sporul natural înregistrat în 1988 (108.000 pentru o populaţie de aproape 23.000.000 de locuitori) era inferior celui din 1966, ultimul an în care avortul era încă legal (116.000 pentru o populaţie de numai 19.000.000 de locuitori).[41]

Însă criza economică nu este suficientă pentru a explica sacrificiile impuse populaţiei. Puterea se lăuda, an dupa an, cu obţinerea unor recolte record. Chiar dacă datele furnizate erau în mod evident umflate, producţia agricolă reală ar fi putut totuşi să asigure în acelaşi timp şi o aprovizionare decentă şi exporturi substanţiale. Exporturile de produse agricole nu serveau decât parţial rambursării accelerate a datoriei externe în devize, decise în mod unilateral în 1981 de Ceauşescu – pretext oficial al politicii de austeritate. Ele erau mai ales necesare pentru menţinerea dogmatică a unei strategii economice de tip stalinist (prioritate absolută acordată industriei grele, oricare ar fi preţul). În principal destinate Uniunii Sovietice[42], şi într-o măsură mai mică ţărilor din Orientul Mijlociu, exporturile de alimente serveau în primul rând la obţinerea de materii prime şi combustibili (minereu de fier, petrol, gaz, etc.) indispensabili funcţionării unei industrii siderurgice şi petrochimice supradimensionate şi energofage.[43] În plus, toate resursele şi energiile încă disponibile erau mobilizate pentru realizarea unor proiecte faraonice, ruinătoare din toate punctele de vedere, precum Canalul Dunăre-Marea Neagră, asanarea Deltei Dunării pentru a o “reda agriculturii”,

---

1988, pp. 11-14. O analiză sociologică a fenomenului cozilor vezi la Pavel Câmpeanu, *România. Coada pentru hrană. Un mod de viaţă*, Bucureşti, Litera, 1994.

[39] Despre acest subiect, vezi raportul ecologic al mişcării clandestine Acţiunea democratică română în „La Nouvelle Alternative”, nr. 11, septembrie 1988, pp. 44 - 48 şi nr. 12, decembrie 1988, pp. 73-75.

[40] Printre aceste măsuri, să semnalăm obligaţia impusă femeilor de a naşte cel puţin cinci copii, prescrierea unor examene ginecologice periodice pentru a preveni orice întrerupere de sarcină, agravarea pedepselor penale pentru avort. Mai multe despre acest subiect, vezi în capitolul respectiv din raport.

[41] Comunicat cu privire la realizarea planului unic de dezvoltare economică şi socială al RS Romania în 1988, în „Scînteia”, 4 feb. 1989; vezi şi *Anuarul statistic al RS România*, Bucureşti, 1967. Vezi şi C. Pompey, *Officials Confirm a Rise in Infant Mortality*, „Radio Free Europe. Situation Report. Romania”, nr. 13, 9 noiembrie 1988, pp. 25-27.

[42] Vlad Socor, *Romanian – Soviet Trade Surges Ahead*; Idem, *The Soviet Presence in Romanian Industry*; *Gromyko's Official visit to Romania*; *Romanian – Soviet Relations on the Eve of Ceausescu's Visit to Moscow*; *Nicolae and Elena Ceausescu Visit the USSR*, în „Radio Free Europe. Situation Report. Romania”, nr. 3, 22 aprilie 1987, pp. 31-35; nr. 4, 29 mai 1987, pp. 19-23; nr. 7, 26 mai 1988, pp. 5-6; nr. 12, 14 oct. 1988, pp. 18-19; nr. 13, 9 nov. 1988, pp. 3-8; Edith Lhomel, *Les ambiguïtés de l'autonomie roumaine*, în „Problèmes politiques et sociaux”, nr. 491, Paris, La Documentation Française, iunie 1984, pp. 27-28; Idem, *La Roumanie en 1986. Déclin des échanges extérieurs*, în „Le Courrier des Pays de l'Est”, nr. 317, aprilie 1987, Paris, La Documentation Française, pp. 62-63. Conform jurnalului „The Independent”, 26 ian. 1989, 69% din producţia agroalimentară a României ar fi fost exportată în Uniunea Sovietică.

[43] Edith Lhomel, *Roumanie 1985, une économie grevée d'hypothèques*; Idem, *Roumanie 1986-1990. La fuite en avant*; Idem, *La Roumanie 1987. Une économie à la dérive*, în „Le Courrier des Pays de l'Est”, nr. 305, aprilie, 1986, pp. 45-53; nr. 316, martie 1987, pp. 60-64; nr. 328, aprilie 1988, pp. 47-52. Vezi şi Anne Colas (Anne Planche), *Roumanie, un pays a l'agonie,* în „L'Etat du monde, 1988-1989”, Paris, La Découverte, 1988, pp. 216-221; P. Gafton, *The Program for Consumer Supplies in 1988*, Idem, *The Foreign Debt*; Idem, *The Economy in 1988*, în „Radio Free Europe. Situation Report. Romania”, nr. 4 martie 1988, pp. 7-8; nr. 15, 29 dec., 1988, pp. 7-9; nr. 2, 2 martie 1989, pp. 13-17; Dan Ionescu, *Food Rationing in Brasov,* în „Radio Free Europe. Situation Report. Romanie”, nr. 4, 4 martie 1988, pp. 9-12.

Canalul Bucureşti-Dunăre, „sistematizarea” centrelor istorice ale oraşelor.[44] La fel ca în perioada stalinistă, decizia de a iniția asemenea proiecte nu a fost luată numai din considerente economice, majoritatea chiar dovedindu-se fie o proastă investiție financiară, fie o catastrofă ecologică de proporții. Rațiunea înființării unor asemenea şantiere era mai mult de natură politică: dacă lucrările la Canalul Dunăre-Marea Neagră au fost deschise la sugestia sovieticilor pentru a servi drept lagăr de muncă forțată pentru prizonierii politici din anii 1950, reluarea acestora de către Ceauşescu a fost făcută şi în scopul intorducerii de noi metode de control şi constrângere a populației.[45] Pe aceste şantiere lucrau persoane condamnate la "reeducarea prin muncă”, multe dintre ele, de fapt, pe motive politice, sau soldații repartizați în batalionale de muncă. În general, însă, diverse categorii sociale—începând de la elevi şi studenți aflați în timpul anului şcolar, militari în termen, şi până la salariați scoşi din producție—erau obligate să presteze pentru regim o muncă aşa-zis „voluntară“ în locul activităților lor normale şi în condiții extrem de mizere.[46] Spre exemplu, planul de „muncă patriotică” al UTC pe 1977 prevedea realizarea de îmbunătățiri funciare pe 20.000 hectare, împăduriri pe 7000 de hectare, colectarea a 12.000 tone deşeuri metalice, 5.000 tone hârtie.[47] Mobilizarea tineretului la asemenea activități s-a intensificat în anii următori, programul UTC privind realizarea unor „obiective şi lucrări de investiții” pentru 1979 estima o valoare totală a acestora de 1,17 miliarde lei, care urma a fi asigurată prin participarea a 30.000 de tineri calificați şi necalificați, precum şi a 35.000 de elevi şi studenți.[48] În sfârşit, numai realizarea lucrărilor la Casa Republicii (după 1989 devenită Casa Poporului) în faza finală a regimului, cu începere de la 1 septembrie 1987, a necesitat nu mai puțin de 14.525 de muncitori recrutați

---

[44] Construcția canalului Dunăre-Marea Neagră a foarte costisitoare (oficial 2 miliarde de dolari), dar eficiența lui s-a dovedit mult supraevaluată: la patru ani după punerea sa în funcțiune, nu realiza decât 10% din traficul prevăzut. Asanarea marilor insulele de pe Dunăre, Balta Mare a Ialomiței şi Balta Mare a Brăilei, precum şi proiectul de secare a Deltei Dunării (cea mai mare din Europa) au constituit veritabile catastrofe ecologice după experți, care puneau în evidență, între altele, faptul că salinitatea pământurilor astfel obținute împiedica dezvolatrea culturilor agricole. Construcția canalului Bucureşti - Dunăre, abandonată după Revoluție, nu avea nici o utilitate economică, dar permitea realizarea unui alt proiect tipic stalinismului (elaborat încă din anii 1950): a face din capitală un port la Marea Neagră. La toată această listă de proiecte care au necesitat resurse uriaşe se poate adăuga şi distrugerea sistematică a centrelor istorice ale oraşelor şi în mod special al celui din Bucureşti pentru a li se substitui centre politico-administrative demne de „epoca Ceauşescu”.

[45] Hotărârea reluării lucrărilor la Canalul Dunăre-Marea Neagră a fost luată la Plenara CC al PCR din 18-19 iunie 1973. Măsurile necesare proiectării şi realizării canalului, pentru care se estima că ar fi fost necesari 25.000 de muncitori, au fost adoptate în şedința CPEx din 18 februarie 1977, proiectul general „îmbunătățit” în urma discuțiilor urmând a fi fost definitivat până în luna iulie a acelui an. În ziua următoare s-a decis ca, în cinstea aniversării a 55 de ani de la crearea UTC, să se deschidă deja la 1 martie 1977 Șantierul Național al Tineretului din cadrul Centralei Canal Dunăre-Marea Neagră, precum şi numeroase alte şantiere județene de muncă voluntară. Vezi ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 13/1977, vol. I, f. 4 r., vol. III, f. 112-128; şi Ididem, dosar nr. 14/1977, ff. 135-136. Tot în 1977, în şedința CPEx din 11 octombrie, s-a hotărât începerea Canalului Bucureşti-Dunăre în 1979, precum şi terminarea ramificației Poarta Albă-Capul Midia a celuilalt canal până în 1985. Vezi Ibidem, dosar nr. 113/1977, f. 28 v.

[46] Aceste activități erau în general neplătite. Numai în mod excepțional în cazul Canalului Dunăre-Marea Neagră, elevii şi studenții care au stat acolo câte trei luni primeau 20% din valoarea lucrărilor realizate. Vezi propunerile prinvind distribuirea fondurilor rezultate din munca desfăşurată de elevi şi studenți la Canalul Dunăre-Marea Neagră din 25 mai 1977, dezbătut în CPEx din 6 iunie, în ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 65/1977, ff. 79-81.

[47] Vezi planul de măsuri pentru sărbătorirea a 55 de ani de la crearea UTC şi 20 de ani de la înființarea UASCR în Ibidem, dosar nr. 14/1977, ff. 135 r.-136 v.

[48] Spre exemplu, la şantierul Canal Dunăre-Marea Neagră, volumul de excavații se dubla practic în 1979 comparativ cu anul anterior (12,5 milioane mc pentru 1979 față de 6,5 milioane mc în 1978), ceea ce necesita recrutarea a încă 1.425 tineri calificați, detaşați pentru doi ani, şi a 1.275 tineri necalificați. Acelaşi program prevedea creşteri similare ale volumului de muncă prestată pe numeroase alte şantiere, precum Combinatul minier Oltenia, Sistemul de irigații Viişoara, Combinatul siderurgic Galați, Platforma industrială Zalău, Cobinatul petrochimic Midia-Năvodari, precum şi deschiderea de alte 5 şantiere județene şi 127 santiere locale. Vezi ANIC, fond CC al PCR – Organizatoric, dosar nr. 50/1979, ff. 8 r. – 9 v.

prin diverse instituții, mai ales prin Trustul „Carpați" şi patru ministere. Cu toții erau considerați personal militarizat, lucrând în acord global sub conducerea Ministerului Apărării Naționale, prin UM 02523.[49] Această practică de mobilizare "voluntară" în scopul îndeplinirii planului economic a fost folosită extensiv şi în agricultură, unde se ajunsese ca recoltele să fie strânse mai mult cu elevi, studenți, militari, decât cu țărani. În anii 1980, această practică a fost extinsă şi la alte tipuri de activități, precum aşa numita „muncă patriotică" pentru păstrarea curățeniei şi înfrumusețarea oraşului, obligatorie pentru toți.

Pe scurt, adevăratul motiv al mizeriei impuse poporului român nu era de ordin economic, ci politic: era o armă de control social. Românii, în imensa lor majoritate, trăiau în permanență cu teama zilei de mâine. Preocuparea de a-şi asigura satisfacerea nevoilor celor mai elementare (hrană, îmbrăcăminte, sănătate, căldură, transport, etc.) le acapara tot timpul liber şi toată energia. Această luptă cotidiană pentru supraviețuire pe care fiecare o ducea pentru sine şi pentru familia lui, în competiție cu toți ceilalți, contribuia la alienarea individului şi la atomizarea societății. Ea lăsă prea puțin spațiu altor aspirații şi făcea cvasi-imposibilă organizarea unei rezistențe comune.

Controlul prin frică

Înregimentării, mizeriei impuse, suferinței morale, intruziunii puterii până în patul oamenilor, li se adăugau controlul prin frică. Securitatea, omniprezentă, gestiona capitalul de frică moştenit din lunga perioadă stalinistă românească. În acest moment nu există estimări ale numărului de ofițeri şi colaboratori ai Securității pentru perioada ceauşistă, care să fie bazate pe documente de arhivă, cercetările fiind într-un stadiu incipient.[50] După Ion Mihai Pacepa, voce autorizată în materie (el a avut grad de general-locotenent şi funcția de comandantul-adjunct al Direcției de Informații Externe din 1972 şi până la fuga sa în Occident în 1978), un român din cincisprezece ar fi fost angajat sau colaborator apropiat al Securității. Aceasta ar fi dispus, în plus, de aproximativ trei milioane de informatori, mai mult sau mai puțin voluntari, şi de mijloace tehnice impresionante care permiteau supravegherea oricărui apartament.[51] Chiar dacă cifrele avansate de Pacepa sunt exagerate—şi este de sperat să fie aşa—nu este mai puțin adevărat că fenomenul delațiunii instituționalizate era prezent în mintea fiecărui român.

Acest climat era întreținut printr-o represiune, mai puțin masivă şi aleatorie ca altădată, dar mai selectivă şi mai sofisticată: internări în spitale psihiatrice, „dispariții", „accidente" şi morți suspecte. România a fost singura țară comunistă europeană în afara URSS în care a fost atestată utilizarea internărilor psihiatrice ale opozanților politici. Primul care a denunțat această practică a fost doctorul Ion Vianu în 1977, iar primul caz concret demonstrat în Occident a fost acela al lui Vasile Paraschiv în 1978.[52] Aceste dezvăluiri au

---

[49] Vezi decretul privind unele măsuri în legătură cu realizarea lucrărilor de construcții la obiectivul „Casa Republicii" din 27 august 1989 în ANIC, fond CC al PCR – Relații Externe, dosar nr. 13/1987, f. 1-2. În afară de Trustul de partid „Carpați", care trebuia să furnizeze 9.800 de muncitori, mai participau Ministerul Construcțiilor Industriale cu 1575, Ministerul Apărării Naționale cu 1.500, Ministerul Transporturilor şi Telecomunicațiilor 1.250, Ministerul Industrializării Lemnului şi Materialelor de Construcții cu 600. Mărturii despre condițiile inumane în care s-a lucrat pe acest şantier, vezi la Iona Popa, *Robi pe Uranus,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1992.

[50] Mai multe despre acest lucru, vezi în capitolul „Securitatea şi metodele de recrutare a informatorilor".

[51] Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons. Chronicles of a Communist Spy Chief*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, Idem, *Roumanie. La nébuleuse Ceausescu***,** interviu cu Ion Mihai Pacepa, în "Politique internationale", nr. 41, toamna 1988, pp. 233-245.

[52] Pentru internările în spitale psihiatrice, vezi Ion Vianu, *La répression psychiatrique. Nous avons les moyens de vous guérir…*, în „Roumanie. Crise et repression", *op.cit*., pp. 33-34; *Trois internement psychiatrique. Le témoignage de Vasile Paraschiv*, în Ibidem, pp. 35-38. Pentru dispariții suspecte, vezi *Les „disparus"*, document întocmit de Liga pentru apărarea drepturilor omului în România de la Paris, în Ibidem, pp. 38-40. Vezi şi Ion Vianu, *Persecuția psihiatrică a opozanților şi disidenților* în Ruxandra Cesereanu, (coord.), *Comunism şi*

provocat serioase reacții internaționale (Comitetul francez contra utilizării psihiatriei în scopuri politice, Amnesty International, etc), ceea ce a dus se pare la diminuarea cazurilor după 1980. Cu toate că internările cunoscute ale disidenților în spitale psihiatrice au avut loc cu precădere între 1969 şi 1979, această practică a continuat totuşi până în 1989. Cercetări viitoare vor trebui să facă lumină asupra amplorii acestui tip de represiune şi să stabilească responsabilitățile, inclusiv din rândul personalului medical[53].

Amenințarea de a deveni victima unuia dintre aceste procedee funcționa ca un inhibator la nivelul populației, împiedicându-i pe mulți să-şi manifeste nemulțumirea față de regim. Trebuie subliniat că în anii 1970 şi 1980, nivelul general de represiune, deşi diminuat față de anii 1948-1964, era mai ridicat decât în alte țări comuniste în aceeaşi perioadă**.** Deşi oficial nu mai existau prizonieri politici în România după 1964, în realitate, zeci de mii de persoane, deținuți de „drept comun", erau arestate din cauza credinței lor, pentru tentative de trecere ilegală a frontierei sau pentru "parazitism", chiar în ziua următoare concedierii care sancționa o atitudine considerată neconformă. A distribui manifeste sau a scrie un text protestatar pe peretele unei fabrici era asimilat unei acțiuni care atingea „securitatea statului", pasibilă de zece ani de închisoare.[54] Acest tratament era rezervat anonimilor, care nu beneficiau de potecție în străinătate. În cazul disidenților cunoscuți, represiunea era disimulată, aceştia fiind supuşi unui tratament de "favoare": izolare, tracasare şi umilințe cotidiene, presiuni asupra celor apropiați, şantaje, etc., astfel încât mulți erau împinşi spre emigrare.

În plus, frica era alimentată şi de sentimentul insecurității provocat de arbitrariu. În fiecare moment şi sub orice pretext, românii puteau fi denunțați sau acuzați, fără a avea posibilitatea de a se apăra. În 1985, de exemplu, toți salariații au fost obligați să semneze un angajament prin care afirmau că au luat cunoştință de existența unui decret asupra secretului de stat (Decretul nr. 408), dar conținutul acestuia a rămas secret, pentru simplul motiv că nu a fost niciodată publicat![55] Oamenii erau doar avertizați că domeniul de aplicare a acestui decret este foarte larg şi că el se referă, îndeosebi, la contactele cu străinii, supuse deja unor reguli foarte restrictive încă din 1974 (de pildă, obligația de a raporta în scris la miliție în maximum 24 de ore conținutul oricărei discuții, chiar accidentale: o conversație pe stradă provocată de simpla căutare a unei adrese). Deja în administrații şi în întreprinderi, conversațiile cu străinii nu se mai puteau desfăşura decât cu martori de față şi numai în birouri desemnate în acest scop. În plus, era recomandată cu insistență evitarea contactelor cu străinii în afara acestui cadru.

Poliția politică, emanație şi principal executant al partidului, dispunea de puteri discreționare. Domeniul ei de intervenție era cvasi-nelimitat: el atingea toate sferele vieții sociale şi chiar private. În absența statului de drept, Securitatea era cea care decidea în ultimă instanță asupra sorții fiecărui individ: atribuirea unui loc de muncă, locuințe, paşaport, promovări sau sancțiuni (inclusiv cele judiciare). Spre exemplu, acestei instituții îi revenea privilegiul de a aplica decretul nr. 98/1983, care reactualiza o practică din anii 1950: fiecare posesor al unei maşini de scris era obligat să o declare la miliție pentru a obține o autorizație,

---

represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național, Iaşi, Polirom, 2006, pp. 208-216; Florin Alexandru Stănescu, Politica psihiatriei româneşti şi psihiatrie politică în *Analele Sighet nr. 10. Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2003, pp. 192-202.

[53] Următoarele spitale au fost folosite pentru aceste practici: Spitalul nr. 9 Bucureşti (Prof. dr. Gheorghe Marinescu), Bălăceanca, Urlați, Poiana Mare, Voila, Săpoca, Jebel, Spitalul Penitenciar Jilava.

[54] Asemenea fapte erau încadrate la justiția comunistă la infracțiunea de propagandă împotriva ordinii socialiste, conform articolului 166, paragraful 2 din Codul Penal, ca în cazul lui Radu Filipescu sau la transmitere de informații ce puneau în pericol securitatea statului, ca în cazul lui Gheorghe Calciu-Dumitreasa. În acest sens, vezi şi rapoartele anuale ale Amnesty International, Helsinki Watch şi comunicatele Ligii pentru apărarea drepturilor omului în România de la Paris.

[55] În momentul întocmirii acestui raport, cu toate eforturile concertate ale comisiei, acest decret a fost de negăsit.

ce trebuia reînnoită anual. În plus, la achiziționarea maşinii şi apoi la fiecare început de an, precum şi după fiecare reparație, trebuia depusă o mostră de text bătut la maşina respectivă. Astfel, fabricarea de manifeste cu ajutorul maşinii de scris devenea imposibilă, orice autor prezumptiv fiind uşor de identificat. În plus, autorizația de posesie a unei maşini personale nu era acordată decât după şaizeci de zile, timp în care deținătorul era verificat. Conform decretului, nu puteau obține autorizație cei cu antecedente penale şi cei care prin comportanmentul lor reprezentau „un pericol pentru ordinea publică ori securitatea statului”.[56] Evident, o asemenea verificare nu era făcută de miliție, ci de Securitate.

Poliția secretă avea, de asemenea, printre alte misiuni, şi pe aceea de a furniza şi gestiona dosarele personale ale fiecărui individ. De la începutul anilor 1980, aceste dosare au fost îmbogățite cu date provenite din noi investigații, la fel de amănunțite ca pe vremea lui Stalin. Toți salariații aveau obligația de a completa şi actualiza periodic un chestionar care includea următoarele rubrici:
– date asupra membrilor apropiați sau îndepărtați ai familiei (inclusiv familia soțului sau soției): nume, adrese, locuri de muncă;
– apartenența, a persoanei în cauză şi a membrilor familiei, la UTC, partid sau sindicat, şi menționarea eventualelor sancțiuni ce le-au fost aplicate în cadrul acestor organizații;
– apartenența politică înainte de 1944 şi situația materială (proprietăți, bunuri) a persoanei respective, a părinților, a soțului (soției) şi a părintilor acestuia (acesteia), înainte şi după 1944;
– eventuale condamnări (ale persoanei respective şi ale membrilor familiei);
– informații precise privind rudele, de orice grad, stabilite în străinătate: motivul emigrării, domiciliul şi locul de muncă, natura relațiilor întreținute cu aceştia;
– date complete asupra rudelor care fac parte dintr-o sectă religioasă;
– o listă de trei sau patru persoane care puteau depune mărturie asupra exactității informațiilor furnizate pentru fiecare perioadă a vieții persoanei respective: şcoala, liceu, studii superioare, locuri de muncă succesive;
– trei sau patru persoane citate ca martori pentru comportamentul în familie, la locul de muncă, în societate şi, în particular, pentru “ataşamentul față de politica partidului”.

Puțini români puteau prezenta un chestionar fără pată, în cazul în care nu mințeau. Numărul mare de prizonieri politici de după război, amploarea emigrării, avântul fenomenului religios, toate reprezentau motive de a considera persoana respectivă ca fiind „cu probleme”. Spre exemplu, sub genericul de sectanți, considerați “oile negre ale regimului”, autoritățile înglobau ansamblul cultelor neoprotestante, autorizate sau nu, precum şi alte curente religioase (Oastea Domnului, Martorii lui Iehova, etc.), ai căror aderenți puteau fi estimați la până un milion de persoane.[57] Sistemul dosarului personal permitea Securității nu doar să strângă informații care să-l transforme pe fiecare cetățean în „vinovat” potențial, ci şi să-l constrângă pe orice individ să devină complicele, chiar colaboratorul aparatul polițienesc prin autodenunțare şi delațiune obținută sub presiune. Majoritatea românilor ajungeau să considere ca normală suspiciunea generalizată care genera atomizarea sociatății, datorită faptului că fiecare îşi suspecta permanent colegii, vecinii, rudele şi se temea constant că putea fi urmărit şi supravegheat prin interceptarea corespondenței şi ascultarea conversațiilor telefonice. Autocenzura şi delațiunea deveniseră o a doua natură pentru mulți şi în aceste condiții este posibil ca numărul impresionant al informatrilor permanenți sau ocazionali ai Securității

---

[56] Pentru decretul 98/1983, vezi „Buletinul Oficial”, nr. 21, 30 martie 1983, pp. 29-33. Din cauza acestui decret, Radu Filipescu şi-a multiplicat manifestele cu ajutorul unei maşini de imprimat cu bandă tip DIMO, pe care i-o adusese cineva din Occident. Vezi Herma Köpernik Kennel, *Jogging cu Securitatea. Rezistența tânărului Radu Filipescu*, Bucureşti, Universal Dalsi, 1998.
[57] O statistică mai detaliată a fenomenului religios sub comunism, vezi în M. Berindei, *Religion et politique en Roumanie*, în „International Journal of Romanian Studies”, anul 5, 1987, nr. 1, pp. 107-128; text reluat în „L’Autre Europe”, nr. 21-22, 1989, pp. 222-239.

avansat de Ion Mihai Pacepa să fi fost, din nefericire, real. În măsura în care chiar şi a păstra tăcerea asupra unui comportament neconform constituia o greşeală, ea însăşi susceptibilă de a fi denunțată, se ajungea la situația în care o atitudine cu care, în propria conştiință, oamenii erau cu totul de accord să fie considerată drept periculoasă pentru sine, prin urmare blamabilă. Prin acest mecanism pervers de destructurare a societății şi individului, regimul a ajuns să fie implicit susținut chiar şi de cei care erau în dezacord cu el, în număr din ce în ce mai mare pe măsură ce criza economică devenea tot mai profundă.

Ofensiva contra ultimelor spații de libertate

În ultimii ani ai ceauşismului, ambiția regimului de a forma prin educație şi control „omul nou" şi „națiunea socialistă" a generat o intensificare a atacurilor şi în alte trei direcții: religia, minoritățile etnice şi moştenirea trecutului. Forma cea mai brutală pe care a luat-o acestă ofensivă accelerată, din fericire întreruptă de Revoluția din 1989, a fost generalizarea sistematizării satelor. De fapt, era vorba de un atac concertat de mare anvergură împotriva a ceeea ce mai rezistatse până atunci din structurile tradiționale ale societății româneşti, a majorității şi minorităților în acelaşi timp. Prin punerea lui în practică, programul urmărea distrugerea ultimelor forme de solidaritate – celula familială, vecinătatea, comunitățile religioase sau naționale – considerate ca focare de rezistență potențială şi obstacole în calea "omogenizării" societății sau a "creării poporului unic muncitor", conform discursurilor lui Nicolae Ceauşescu. Scopul ultim al acestei operațiuni, proclamat cu claritate în declarațiile oficiale, era realizarea utopiei totalitare a „omului nou" de tip orwellian prin supunerea necondiționată a fiecărui individ şi distrugerea sa morală totală.

În privința atacurilor contra religiei, absolut toate confesiunile autorizate trebuiau să facă față asalturilor propagandei prin intensificarea cursurilor de îndoctrinare marxistă, aşa-zise de "ateism ştiințific", şi campaniei împotriva "misticismului şi obscurantismului", relansate de tezele din iulie 1971. În plus, reducerea importantă a numărului de studenți ai seminariilor şi institutelor teologice; refuzul acordării permisiunii de a restaura sau construi biserici; închiderea sau distrugerea lăcaşurilor de cult, au afectat serios toate bisericile care funcționau legal sub regimul comunist (de exemplu, numai în Bucureşti între 1977 şi 1987 au fost distruse sau dezafectate aproximativ treizeci de biserici).[58] Persecutarea credincioşilor, însă, care putea merge până la pedepse cu închisoarea, era aplicată mai selectiv: în primul rând erau vizați fidelii confesiunilor interzise de regim (Biserica unită greco-catolică, Oastea Domnului—mişcare reformistă în cadrul bisericii ortodoxe, Martorii lui Iehova, disidențele neoprotestante, diverse alte grupări religioase), şi apoi cei al celor mai puțin înfeudate puterii (cultele neoprotestante autorizate, Biserica romano-catolică).[59]

Minoritățile (ungurii, germanii, ucrainienii, sârbii, turcii, tătarii şi evreii) care-şi conservaseră până la începutul anilor 1970 anumite instituții care le permiteau încă să-şi păstreze specificitatea culturală s-au văzut deposedate de acestea în mod progresiv. Au dispărut, parțial sau în totalitate, învățământul, publicațiile, emisiunile de radio şi televiziune, teatrele în limbile materne, precum şi formațiile folclorice ale minorităților. Dreptul constituțional care garanta folosirea limbii minorităților la nivelul administrației locale acolo unde acestea erau puternic reprezentate nu mai era respectat. În ceea ce-i priveşte pe țigani, a

---

[58] Primul lăcaş de cult distrus a fost Biserica Enei, sub pretext că fusese avariată la cutremurul din 4 martie 1977. Pe 11 martie, putem citi în stenograma CPEx următorul dialog: Ion Dincă: „Mi-a spus tov. Verdeț în legătură cu informațiile care au ajuns la dumneavoastră privind cele două biserici din sectorul 5. Mai sunt cazuri une preoții au început să organizeze chete în rândul enoriaşilor pentru repararea bisericilor". Ceauşescu: „Legea interzice strângerea de bani fără aprobare. Lucrul acesta trebuie pedepsit". Vezi ANIC, CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 29/1977, f. 16 v. O listă a bisericilor distruse în Bucureşti, vezi la Adrian Nicolae Petcu, *Explicarea politicii comuniste de demolare a lăcaşurilor de cult* în *Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem,* Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2003, pp. 509-516.

[59] Mai multe despre persecutarea diferitelor denominațiuni religioase, vezi în capitolul respectiv al raportului.

doua minoritate a României, aceştia nu erau nici măcar recunoscuți ca grup etnic.[60] Datorită acestor politici, minoritățile naționale erau constrânse să aleagă, practic, între două soluții extreme: emigrare („soluție" adoptată masiv de evrei, germani, armeni, greci şi, în ultima perioadă, de unguri[61]) sau asimilare („românizare"). În ochii autorităților, această "românizare" nu era un scop în sine: ea nu reprezinta decât o primă etapă a proiectului de creare a "omului nou". Prin „dispariția treptată a diferențelor naționale", acest proces trebuia să ducă la "formarea unui popor unic muncitor, constructor conştient al propriei lui istorii, al propriului lui viitor liber, comunist", potrivit lui Ceauşescu.[62]

După eliminarea aproape totală a elitelor intelectuale formate între cele două războaie mondiale, după marginalizarea extremă a disciplinelor umaniste în învățământ[63] şi transformarea istoriei într-o anexă a propagandei[64], după subordonarea vieții culturale "activiştilor" de la Cântărea României, după pervertirea sentimentului național în profitul xenofobiei şi şovinismului, puterea a atacat şi structura habitatului tradițional şi patrimoniului arhitectural şi istoric. Încă de la sfârşitul anilor 1960, centrele istorice şi cartierele vechi din multe oraşe ale României au fost demolate şi înlocuite cu complexe "politico-administrative", concepute după un model unic—clădiri oficiale regrupate în jurul unei mari piețe destinate demonstrațiilor pentru a glorifica regimul—şi cu cartiere uniforme de blocuri. După cutremurul din 4 martie 1977, proiectul de sistematizare a Bucureştiul a fost accelerat şi radicalizat. Planul faraonic al Casei Republicii şi al cartierului înconjurător, care trebuia să grupeze ansamblul clădirilor destinate partidului şi guvernului, a fost elaborat din noiembrie 1977. Deja la câteva zile după cutremur, mai precis la 10 martie, Ceauşescu şi-a exprimat dorința realizării „unui centru mai bine sistematizat, mai modern, unde să facem în viitor şi mitinguri, adică să devină un centru poltico-administrativ"[65]. Sedința CPEx din 30 martie 1977 începea cu un deziderat—din fericire niciodată complet realizat—al preşedintelui: „dacă demolăm tot Bucureştiul va fi frumos".[66] În cadrul întrevederii cu ambasadorul URSS la Bucureşti, V.I. Drozdenko, din 6 aprilie 1977, Ceauşescu îl punea la curent pe acesta cu intenția de a supune Bucureştiul unei sistematizări generale şi a construi un centru politico-administrativ, care să cuprindă inclusiv sediul partidului. Locul era deja ales: dealul Arsenalului.[67] După remanieri succesive ale planului de construcție, demolările masive au

---

[60] Persecutarea principalelor minorități: maghiari, romi, evrei, germani, vezi în capitolele respective ale raportului.

[61] Între 1986 şi 1989, au fost înregistrați în Ungaria 29.816 emigranți maghiari legali sau clandestini, refugiați din România.

[62] Vezi discursul lui Ceauşescu la primul Congres la culturii şi educației socialiste din 2-4 iunie 1976, congresul care a inițiat şi festivalul Cântarea României. Despre politica partidului față de minoritățile naționale, vezi în M. Berindei, *Les minorités nationales en Roumanie*, în „Roumanie. Crise et repression", op. cit. pp. 56-66; M. Shafir, op. cit., pp. 158-168; S. Schwerthoeffer, *The Nationalities Policy: Theory and Practice* în V. Georgescu (ed.), *Romania: 40 Years (1944-1984*), New York, 1985, pp. 79-92; R. Joo, ed., *Report of the Situation of Hungarian Minority in Romania, Prepared for the Hungarian Democratic Forum*, Budapesta, 1988.

[63] Legile din 1977 – 1978 au transformat cea mai mare parte a liceelor de învățământ general în licee "specializate" – industriale, agro-industriale, silvice, etc. sau în şcoli profesionale.

[64] Versiunea oficială, singura acceptată, a istoriei României a fost codificată în introducerea Programului Partidului adoptat la Congresul al XI-lea al PCR din 1974. Vezi Vlad Georgescu, *Politică şi istorie: Cazul comunştilor români, 1944-1977*, München, Jon Dumitru Verlag, 1981. Ediția română a apărut la Editura Humanitas în 1991. Pentru manuscrisul acestei cărți, Vlad Georgescu a fost arestat de Securitate pe 1 aprilie 1977.

[65] Vezi stenograma şedinței CPEx din 10 martie 1977 în ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 28/1977, ff. 12-13.

[66] Vezi stenograma şedinței CPEx din 30 martie 1977 în Ibidem, dosar nr. 42/1977, f. 1.

[67] Ceauşescu: „Noi vrem acum să facem o sistematizare generală. Vrem să facem şi un centru politico-administrativ, inclusiv sediul partidului". Drozenko: „Lângă Piața Victoriei?" Ceauşescu: „Nu, pe dealul Arsenalului, lângă Stadionul Republicii. De fapt, acolo este şi centrul Bucureştiului". Vezi Anexă la stenograma şedinței CPEx din 8 aprilie 1977 în Ibidem, dosar nr. 48/1977, f. 35.

început în zona respectivă în 1984. Rezulatatul acestui proiect megalomanic a fost alungarea a zeci de mii de locuitori din cartierele centrale demolate, care reprezentau un sfert din centrul istoric al Bucureştiului.[68] În 1988, deja, Ceauşescu declara că programul de sistematizare urbană va fi dus la bun sfârşit, "în linii mari, de acum până în 1990".[69] Dacă până atunci fuseseră demolate mai mult oraşele din Vechiul Regat, lipsite în genere de structură urbană, în ultima fază de la sfârşitul anilor 1980 începuseră distrugeri masive şi în oraşe istorice relativ bine conservate din Transilvania, ca Sighişoara sau Sibiu.

În acelaşi discurs, şeful statului român anunța punerea în aplicare, generalizată şi accelerată, a sistematizării rurale, discutată ca principiu încă din 1967 şi legiferată în 1974.[70] Un plan de transformare atât de radicală a necesitat o perioadă de pregătire şi mobilizare a resurselor extrem de îndelungată. Ca şi în cazul „sistematizării" Bucureştiului, cutremurul din 4 martie 1977 a servit drept catalizator şi la acest proiect. Intervențiile lui Ceauşescu în şedințele CC, confirmă această aserțiune.[71] Pe 11 martie, referindu-se la satele care suferiseră la cutremur, Ceauşescu dădea următoarea „indicație": „dacă este în cea mai mare parte distrus, să îl concentrăm în perimetrul sistematizării şi să-l refacem complet. Cred că ar trebui să vedem în felul acesta *ca în doi ani, după ce vom avea situația*, să ne propunem cinci-şase sate din acestea să le refacem complet într-o formă care să constituie şi un model de organizare pe proiect unic…"[72] Reținem din intervenția lui Ceauşescu că, dată fiind amploarea unei asemenea operațiuni, planul general al sistematizării rurale conform legii din 1974 nu fusese încă întocmit în 1977. De-abia în 1986, apare raportul Secției Organizatorice al CC al PCR privind „sistematizarea localităților pe baza normelor de dimensionare a suprafețelor de teren din cadrul perimetrelor construibile", în care se preconiza ca din cele 13.123 de sate existente să fie menținute numai 9.192, restul de 3.931 fiind „propuse pentru dezafectare şi strămutare în alte localități cu perpective mai mari de dezvoltare economico-socială". Această măsură afecta, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate județele (pe primele locuri situându-se Alba cu 264 de sate propuse spre demolare, Argeş 252, Bacău 237, Vâlcea 222 şi Prahova 206, iar pe ultimele locuri Maramureş 15, Brăila 19, Braşov şi Bistrița-Nasăud câte 20, Covasna 23, Satu Mare 25, Sibiu 26). Sistematizarea afecta, de fapt, toate localitățile. Astfel se propunea reducerea drastică a perimetrelor locuibile ale satelor existente

---

[68] Despre suferințele şi dramele umane pricinuite de aceste demolări intempestive, datorită cărora oamenii erau practic alungați din propria locuință în câteva zile, fără să primească drept despăgubire decât o sumă simbolică, şi începutul lucrărilor la acest proiect vezi Anne Colas (Anne Planche), *Destruction d'une capitale. Le projet du Centre civique de Bucarest*, în „L'Alternative", nr. 31, ianuarie-februarie 1985, pp. 40-47. Vezi şi Gheorghe Leahu, *Martor al demolării Bucureştilor* în *Analele Sighet nr. 10. Anii 1973-1989. Cronica unui sfârşit de sistem*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2003, pp. 489-495.

[69] Vezi discursul lui Ceauşescu la Conferința Națională a preşedinților Consiliilor populare din 3 martie 1988, în „Scînteia", 4 martie 1988.

[70] Conferința Națională din 6-8 decembrie 1967 a discutat pentru prima dată principiile sistematizării localităților rurale, dezvoltate apoi la Congresul al X-lea din 1969. Conferința Națională din 19-21 iulie 1972 reia această problemă, preconizând realizarea a „300-350 de noi centre urbane" în urma sistematizării satelor. Plenara CC al PCR din 25-26 martie 1974 a analizat legea sistematizării teritoriului şi localităților, adoptată de Marea Adunare Națională în acelaşi an la 29 octombrie. Legea prevedea construirea aşa-numitelor "centre civice" în centrul fiecărei comune, stabilea perimetrele construibile ale satelor cu perspective de dezvoltare şi demolarea locuințelor din afara acestuia, precum şi dispariția satelor mici, ceea ce implica strămutarea locuitorilor lor în satele păstrate. De asemenea, legea interzicea construirea sau chiar repararea clădirilor în zonele condamnate să fie demolate.

[71] În sedința CPEx din 6 martie, el spunea: „De asemenea, în unele comune va trebui să facem case noi cu etaj. În dupămasa aceleiaşi zile, la teleconferința cu primii secretari județeni, preciza că în sate refacerea locuințelor se limita la cele care "se încadrau" în sistematizare. Vezi ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 20/1977, f. 15 verso şi Ibidem, dosar nr. 22/1977, f. 4 r.

[72] Ve zi stenograma şedinței CPEx în Ibidem, dosar nr. 29/1977, f. 27 recto. Comunicatul CPEx din acceaşi zi, elaborat în urma discuțiilor, precizează că s-a stabilit ca: „o serie de sate distruse să fie reconstruite în perimetrul de sistematizare al comunelor respective-ca sate model, care să prefigureze perspectiva modernizării şi sistematizării localităților rurale." Vezi Ibidem, f. 4 v.

de la 625.258 hectare ocupate la 285.839, astfel „recuperându-se pentru agricultură” 339.419 hectare. Mai grăitor, prin aplicarea acestor măsuri rămâneau în afara perimetrelor construibile 1.863.417 gospodării care trebuiau “strămutate” treptat. Raportul tratează şi ameliorarea sistematizării municipiilor şi oraşelor: prin reducerea suprafețelor de teren ocupate rămâneau în afara perimetrelor construibile ale localităților urbane 275.755 gospodării. În total, 2.139.172 de gospodării erau vizate spre demolare de acest proiect terifiant. Raportul nu reprezenta decât o etapă: numai cinci județe prezentaseră la acea dată schițe de sistematizare ce puteau fi considerate definitive.[73]

Efectiv, în momentul aplicării, cifrele sunt şi mai înspăimântătoare. Faza finală a acestui program, prezentată în 1988, preconiza trei etape, eşalonate până în anul 2000 (1990-1995-2000). Programul prevedea modificarea radicală a totalității habitatului rural, unde încă locuia 48,1% din populație. În această ultimă fază, Ceauşescu vorbea de distrugerea unui număr de sate cuprins între şapte şi opt mii din cele treisprezece mii existente. Locuitorii acestora trebuiau să fie regrupați în satele păstrate, care la rândul lor urmau să fie reconstruite cu blocuri şi locuințe colective, astfel încât suprafața solului ocupat cu construcții să fie redusă la minim. Printre aceste „noi sate”, 558 au fost desemnate să fie transformate în centre “agro-industriale”. Mai multe astfel de centre şi sate sistematizate au fost ridicate în apropierea Bucureştiului, în Sectorul Agricol Ilfov, unde operațiunea a început în 1985, şi în județul Giurgiu. În aceste zone, mai multe localități au fost pur şi simplu rase de pe hartă: Buda, Dimieni, Vlădiceasca, Ordoreanu, Coteni, Podul Ilfovului. Chiar conform presei oficiale, care le prezenta ca modele de urmat, majoritatea apartamentelor nou construite nu ofereau nici un confort modern: nu aveau apă curentă şi nici canalizare, grupurile sanitare comune erau în curte, bucătăriile erau în comun pe fiecare etaj.[74] De fapt, țăranii înghesuiți în aceste blocuri erau constrânşi la condiții de viață inferioare celor din gospodăriile lor. Mai grav era faptul că, în acelaşi timp cu pierderea caselor individuale şi cu ceea ce le mai rămăsese din independența economică (loturi în folosință, grajduri, grădină de zarzavat, cotețe, etc.), aceştia pierdeau ceea ce constituia esența identității lor: mediul ancestral şi legăturile comunitare tradiționale.[75]

Cum a reacționat această societate hipercontrolată, agresată în mod constant până în ultimile sale refugii, amenințată de a se vedea definitv ruptă de trecutul său şi de a-şi pierde identitatea spirituală? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie ținut cont de importanța controlului şi de nivelul de represiune la care era supusă societatea românească, analizate mai sus. Altfel, ar fi în acelaşi timp iluzoriu şi injust să fi pretins din partea ei forme de contestatre şi de opoziție similare celor ale societăților din alte țări din Est, care nu au fost confruntate cu un control atât de strict şi de extins decât în perioada stalinistă, şi care au beneficiat, în plus, de existența unor curente reformiste la vârf, în interiorul partidelor. În ultimii ani ai

[73] Vezi ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 2/1987, ff. 45-51.

[74] Se putea citi astfel, în „Flacăra” din 8 iulie 1988: “În ceea ce priveşte confortul, situația nu este omogenă (…) Problema rămâne aceeași, adică: adaptarea la habitatul urban. Aici intervine primul reflex al locatarului: el vrea apă curentă, vrea încalzire centrală, vrea canalizare! Unele din locuințele construite până în present oferă aceste comodități. Dar nu toate. În majoritatea cazurilor, țăranii trebuie să-şi procure apa aşa cum o făceau înainte, încalzirea se face ca altădată şi la fel în ceea ce priveşte grupurile sanitare colective care se gasesc în curte”.

[75] Asupra programului “sistematizarii” a se vedea în special Michael Shafir, *The Historical Background to Rural Resettlement*; Dan Ionescu, *Bucharest’s Hinterland. A Test Ground for Rural Resettlement*; Idem, *Ceauşescu Tours Pet Projects in and around Bucharest*; *Idem*, *The Rural Resettlement Plan. Four Case Studies*; Idem, *Recent Developments in Rural Resettlement Plan*; *Idem*, *Clinging to the Rural Resettlement Plan*; P. Gafton, *The Second Collectivization of Romanian Agriculture*, în “Radio Free Europe. Situation Report. Romania”, nr. 10, 23 august 1988, pp. 3-15; nr. 11, 16 sept. 1988, pp. 9-18; nr. 13, 9 nov. 1988, pp. 21-23; nr. 15, 29 dec. 1988, pp. 11-14; nr. 2, 2 martie 1989, pp. 21-23; Vezi şi dosarul realizat de către Mihnea Berindei şi Anne Planche în numele Ligii pentru apărarea drepturilor omului în România pentru lansarea Opérations Villages Roumains, ulterior publicat parțial sub titlul *Le plan de “systématization du territoire et des localités” en Roumanie*, în „La Nouvelle Alternative”, no. 14, iunie 1989, pp. 36-39.

ceauşismului, în cadrul blocului communist, cazul românesc nu mai era comparabil decât cu cel al unor țări precum Albania sau Coreea de Nord. Problema fundamentală cu care se confrunta societatea românească era aceea a voinței şi capacității sale de a rezista în fața unei puteri care o trata ca pe un duşman căruia îi declarase război deschis în scopul de a o fasona după criteriile logicii sale totalitare. Cu toate acestea, rezistența societății a fost departe de a fi neglijabilă şi, mai mult decât atât, în ultimii doi ani, după manifestațiile de la Braşov din 1987, s-a asistat la multiplicarea acțiunilor individuale de protest, la apariția primelor fenomene de solidaritate şi la reapariția unor acțiuni publice colective, care au culminat cu explozia populară din 1989 în marile oraşe ale țării.

Controlul spațiului locativ

Imaginea vieții cotidiene în România comunistă n-ar fi completă fără unul din aspectele ei cele mai agresive față de intimitatea familială şi, totodată, un element fundamental al politicii partidului de modelare a societății: controlul spațiului locativ. Sistemul totalitar care pune deplină stăpânire pe țară din primele zile ale Republicii controlează timpul şi spațiul.

Timpul, atât cel trecut, prin impunerea unei viziuni a istoriei care justifică brutalitatea „dictaturii proletariatului”, cât şi cel prezent, prin înrolarea populației în serviciul statului. Despre cel viitor, atât de deseori invocat în retorica oficială, e de prisos să vorbim, fiindcă optimismul obligatoriu cu care era promis progresul a fost dezmințit.

Dar spațiul? În primul rând, închiderea frontierelor limitează orizontul la granița RPR, nici măcar întregul spațiu național, fiindcă orice legătură cu Basarabia şi Bucovina de nord, devenite teritoriu sovietic, este interzisă sau strict supravegheată, aşa încât pentru sute de mii de familii această ruptură desparte implacabil copiii de părinți sau frații între ei. Presiunea inumană a statului, care izolează, spoliază, umileşte şi sufocă, se manifestă însă chiar în privința spațiului îngăduit existenței zilnice. Despre această dramă va fi vorba în paginile următoare. Experiența unor români a reținut că, în perioada dintre, aproximativ, 1950 şi 1970, o instituție mai temută chiar decât Securitatea era Spațiul Locativ.

Încă din 1948, în toată țara, guvernul Groza a luat măsuri în vederea unui recensământ al locuințelor, inițiativă pe care o putea îndreptăți nevoia de a aprecia exact consecințele războiului (la nivel demografic, morți şi dispăruți; de asemenea, distrugerea sau abandonarea imobilelor). Aşa se face că Serviciul Central al Bunurilor din Ministerul Afacerilor Interne a elaborat şi pus în circulație, la 8 ianuarie 1949, o serie de instrucțiuni pentru a stabili ce „părți de imobile” puteau fi considerate a depăşi „nevoile normale” ale deținătorilor acelor spații. Conform acestor reguli care, în aplicarea lor, erau mai puțin generoase decât pe hârtie, o singură cameră era acordată unei familii compuse din soț şi soție. Cuplul avea dreptul la o cameră în plus pentru copii, dacă aceştia erau sub vârsta de 11 ani şi, ca număr, de la unul la trei. Suprafața cuvenită unei familii în aceste condiții era limitată la maximum 20 m^2. Documentul precizează că „prin cameră de locuit se înțelege *orice încăpere care poate primi această destinație* fără a necesita lucrări pentru transformarea imobilului respectiv”[1]. În realitate, asemenea lucrări nu erau niciodată întreprinse; prin urmare, tot felul de spații improprii erau atribuite, de obicei, foştilor proprietari ai întregului apartament sau imobil. Funcționarii însărcinați să aplice instrucțiunile ştiau că decizia aşteptată din partea lor trebuie să pornească de la principiul luptei de clasă. Nu numai că, pe această cale, supraviețuitorii „vechiului regim” erau supuşi la umilințe menite să dea noilor ocupanți sentimentul triumfului social, dar, prin introducerea în acel spațiu privat a unor persoane ostile, se asigura spionarea foştilor proprietari. Conflicte inevitabile aveau să apară prin stabilirea accesului comun la bucătărie, baie, instalații sanitare etc. Transferul în capitală al unor familii din provincie sau din mediul rural, având drept scop reechilibrarea politică a populației, şi satisfacerea unei nevoi de forță de muncă pe care o reclama industrializarea, n-au fost posibile decât prin redistribuția spațiului locativ. Imensa operație de inginerie socială care urma să creeze „omul nou”, cu o psihologie bazată pe valori diferite, a început prin acest mixaj de populație, realizat prin mijloace care foloseau legea (nouă) sau o încălcau cu deplină impunitate. Chiar fără intervenția directă a Securității, se îndeplinea astfel supravegherea „inamicului de clasă”.

---

[1] Arhivele Naționale Sibiu, fond Primăria Cisnădie, dosar nr. 181, f. 2. Cf. ibidem, f. 6: „orice cameră în care poate să încapă un pat de om adult”.

Sistemul nu era, de altminteri, nou. Şi în acestă privinţă, ca şi în multe altele, se imita modelul sovietic. Romane şi nuvele ale lui Bulgakov stau mărturie despre controlul exercitat de puterea revoluţionară în fiecare locuinţă din Moscova, Leningrad sau Kiev.

„Injusta repartiţie a spaţiului locativ" a făcut obiectul unor măsuri legislative: legea nr. 359 pentru înfiinţarea Oficiilor de Închiriere şi decizia Consiliului de Miniştri nr. 29[2]. Un ordin circular al Ministerului de Interne, la 1 martie 1949, stabilea normele de aplicare ale acestor dispoziţii legale. El începe prin declaraţii demagogice şi exerciţii de retorică revoluţionară: „Regimurile burghezo-moşiereşti, întemeiate pe exploatarea clasei muncitoare din ţara noastră, n-au fost niciodată preocupate de grija de a asigura condiţiuni de viaţă omenească pentru cei ce muncesc". Sau: „În vreme ce clasa exploatatoare ocupa locuinţe luxoase cu zeci de încăperi, oamenii muncii din a căror exploatare sângeroasă au fost construite aceste locuinţe, trăia în cea mai neagră mizerie". Cei care urmau să beneficieze de „grija" guvernului erau „oamenii muncii evidenţiaţi în producţie", „muncitorii, tehnicienii şi funcţionarii cu familii numeroase care ocupă locuinţe insalubre", „activiştii şi salariaţii mutaţi în localitate în interesul serviciului" şi îndeosebi „organizaţiile politice sau de massă, instituţiile publice civile sau militare", precum şi cantinele, creşele, grădiniţele de copii nou create. Repartizarea locuinţelor avea să ţină seama de o evidenţă a apartamentelor şi camerelor disponibile întocmită de conducerea primăriilor şi a oficiilor de închirieri. Cu alte cuvinte, cei însărcinaţi să distribuie spaţiul pentru „oamenii muncii" erau persoanele de curând numite în funcţii, a căror origine şi comportare garanta fidelitate faţă de politica partidului[3]. Cât despre categoriile de populaţie lovite de confiscare, ele erau cele denumite în vocabularul oficial „marii burghezi" sau „cârciumari, cămătari, negustori cunoscuţi ca speculanţi"[4].

Pasul următor a fost făcut prin decretul de naţionalizare a unor imobile în anul 1950 (decretul nr. 92/1950). În realitate, preluarea de către stat sau de către Confederaţia Generală a Muncii a unor vile din staţiunile balneare şi climaterice avusese loc încă din 1948 şi a continuat până prin 1953. Erau, de asemenea, trecute în patrimoniul statului hotelurile (cu tot inventarul lor) şi garajele. Mai presus de aspectul economic, măsura avea un caracter politic, ţintind pe „foştii industriaşi, foştii moşieri, foştii bancheri", precum şi pe „foştii înalţi demnitari, miniştri sau funcţionari superiori". Aceşti „foşti" fuseseră deja înlăturaţi din viaţa publică, prin legea nr. 119/1948 de naţionalizare a întreprinderilor, sau prin reformele agrare succesive (legea nr. 187 din 23 martie 1945 şi decretul nr. 83 din 2 martie 1949), precum şi prin lichidarea structurilor politice ale Regatului. Persecuţia „foştilor" continua prin evacuarea din locuinţele lor şi, pentru ei şi familiile lor, va fi dusă până la extrem prin detenţia, de cele mai multe ori fără judecată, în închisori – cea mai sinistră a fost cea de la Sighet. Mai mult chiar, se va căuta şi declasarea descendenţilor lor, cărora li s-a interzis multă vreme accesul la învăţământul superior.

Naţionalizarea imobilelor a fost îndeplinită, de altfel, cu mari abuzuri, aşa încât criteriile fixate prin lege au fost adeseori extinse (de exemplu, nerespectând exceptarea „intelectualilor profesionişti sau pensionari" care era prevăzută în textul legii). Semnificativă este indicaţia din instrucţiunile „strict confidenţiale" adresate comitetelor de partid din fiecare judeţ: „Întreaga pregătire a operaţiunilor de naţionalizare trebuie să se facă *în cel mai desăvârşit secret*" (subliniat în original). Aşadar, chiar aflat la putere, partidul îşi menţinea strategia conspirativă.

Deşi întreaga ţară fusese cuprinsă în reţeaua serviciilor care au aplicat naţionalizarea, rezultatul nu i-a satisfăcut pe deplin pe liderii comunişti. De aceea, o şedinţă a Biroului Politic

---

[2] Actele normative au fost publicate în „Monitorul Oficial", nr. 283/1948 şi nr. 29/1949.

[3] Arhivele Naţionale Sibiu, fond Primăria Cisnădie, dosar nr. 181, f. 2.

[4] ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar nr. 185/1950, nr.7, ff. 1-3. E vorba de un „Supliment de instrucţiuni pentru toate oraşele", datat 1 martie 1950.

s-a ocupat, la 24 februarie 1953, de „unele lipsuri constatate în legătură cu naționalizarea unor imobile”[5]. În primul rând, era vorba de locuințe care, fie scăpaseră de naționalizare, fie fuseseră restituite proprietarilor în urma contestărilor depuse. Însuşi Gheorghiu-Dej recunoştea că luarea în posesie de către stat prilejuise sustrageri masive de mobilier şi alte bunuri: „are un aspect de jaf cu totul nepermis”, spunea chiar el. Totodată, remarca Emil Bodnăraş, în numai doi ani, vilele pe care şi le însuşise partidul la Predeal sufereau din cauza neglijenței noilor stăpâni: „se distrug casele, nu le îngrijeşte nimeni, țevi înghețate, uşi stricate”.

Supravegherea spațiului locativ nu s-a oprit nici atunci, Ceauşescu urmând pilda predecesorului său. Construcțiile de locuințe, chiar cele mai ieftine („confort 3”) nu izbuteau să țină pasul cu creşterea populației, în capitală şi în țară. Astfel s-a ajuns la legea nr. 9/1968, care limita proprietatea personală la o singură locuință şi o casă de odihnă sau turism. Un inventar întocmit în 1970 a descoperit că fuseseră omise de la naționalizare 3285 imobile, având 8370 de apartamente, cu o suprafață medie de cca 49 m^2 pe apartament. Dintre cei 2849 proprietari înregistrați în această situație, mai puțin de jumătate erau pensionari şi funcționari, numărul de intelectuali liber profesionişti, 59, fiind cu totul neînsemnat[6]. În aceeaşi plasă au fost prinşi 15 880 de proprietari care dețineau două apartamente, la care se mai adăugau vreo 9700 posedând un spațiu şi mai întins. Trebuie avut în vedere faptul că 40% din aceste clădiri erau construite din materiale inferioare (paiantă, chirpici), iar 84% erau într-o stare de uzură până la 60%. Evaluarea reținea drept spații de locuit şi foste ateliere de meseriaşi sau localuri de prăvălii. Având în vedere deteriorarea imobilelor, statului nu-i mai convenea să le preia direct, contra unei despăgubiri, fie ea cât de modestă, aşa că impunea vânzarea locuințelor respective către persoane îndreptățite să le cumpere, cu o taxă de timbru destul de ridicată ca să-i asigure un câştig. Aşadar, în august 1970, s-a ajuns la extinderea confiscărilor de imobile sub pretextul aplicării (după 20 de ani!) a naționalizării. Cu aceeaşi ocazie, Biroul Politic a aprobat şi exproprierea „în mod excepțional” a unor locuințe din Bucureşti din zona rezidențială Bulevardul Primăverii–Herăstrău (fostul Parc Doicescu), destinate nomenklaturiştilor.

Problema locuințelor a apărut din momentul în care partidul a adoptat politica de industrializare care a smuls o parte crescândă din populația satelor spre a-i oferi locuri de muncă în oraşe, politică ce a avut ca altă consecință aglomerarea în Bucureşti, situație tipică pentru capitala unei țări „în curs de dezvoltare”. Situația era cunoscută din URSS, unde, în anii 1970, norma era de maximum 9 m^2 pe cap de locuitor[7].

[5] Ibidem, dosar nr. 16/1953.
[6] Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 1878/18 septembrie 1970.
[7] Michael Voslensky, *La nomenklatura. Les privilégiés en URSS*, Paris, Belfond, 1980, pp. 291-294.

Revoluția din 1989

Pe măsură ce devenea mai megaloman şi mai autoritar, Ceauşescu era cu atât mai puțin înclinat să accepte orice formă de conducere colectivă. După cum s-a menționat, în anii 1970, el a eliminat complet facțiunea politică ce îl ajutase să ajungă în poziția de lider absolut al partidului. Elena Ceauşescu şi secretarul Comitetului Central, Emil Bobu, decideau în legătură cu toate numirile importante de personal[1]. Fiul cel mic al cuplului, Nicu, a devenit membru supleant al Comitetului Executiv al PCR şi prim-secretar al organizației de partid a județului Sibiu. Deşi era binecunoscut pentru stilul său de viață scandalos, Nicu era aparent pregătit să-i succeadă tatălui său.

Partidul fiind paralizat, nu exista alt sprijin pentru secretarul general în afara Securității, care sub comanda generalului Iulian Vlad – un ofițer MAI de carieră, aparent fără convingeri ideologice – ducea la îndeplinire ordinele draconice ale lui Ceauşescu[2]. Privind retrospectiv, se pare că şefii poliției secrete erau conştienți de posibilitatea unei explozii populare. Cea mai clară indicație că proverbiala răbdare a românilor ajunsese la capăt a apărut la Braşov, al doilea oraş al țării ca mărime, în noiembrie 1987, atunci când mii de muncitori au protestat împotriva scăderii drastice a standardului de viață, au devastat sediul organizației județene a partidului şi au strigat lozinci anticomuniste şi împotriva lui Ceauşescu[3].

Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov şi lansarea perestroikăi sale pe plan intern au clătinat regimurile comuniste din Europa de Est. După moartea lui Brejnev în noiembrie 1982, Ceauşescu a pariat, se pare, pe Konstantin Cernenko împotriva lui Andropov. Mai târziu, după moartea secretarului general sovietic Iuri V. Andropov, Ceauşescu a vizitat Moscova şi a încercat să se pună bine cu succesorul – pentru scurtă vreme – al acestuia, Cernenko. Venirea la putere a lui Gorbaciov a fost evenimentul cel mai puțin dorit din perspectiva liderului român. În fond, practicile lui Leonid Brejnev şi ale lui Nicolae Ceauşescu au fost foarte asemănătoare. Două regimuri neostaliniste, corupte, dogmatice, excesiv de centralizate. Emanciparea de Moscova a regimului de la Bucureşti nu a fost continuată de schimbarea modelului economic, de reforme în plan politic şi instituțional. Sub pretextul că orice inițiativă reformatoare ar atrage riposta Kremlinului şi dându-se insistent exemplul Ungariei din 1956 şi al Cehoslovaciei din 1968, Ceauşescu a dus o politică internă extrem de rigidă. Motivul neostalinismului practicat de regim nu a fost teama de o invazie sovietică, ci convingerile lui Ceauşescu, cultura sa politică, dorința sa de putere absolută. Orice reformă, descentralizare, introducere a unor mecanisme ale economiei de piață sau a unor forme de democrație internă în PCR ar fi redus puterea sa. Or, el dorea opusul. În acest context, amenințarea Moscovei nu era decât o diversiune, menită să țină populația sub ascultare. Acest fenomen s-a observat cu claritate după ce Mihail Gorbaciov a criticat regimul lui Leonid Brejnev şi a început să facă schimbări.

Catalogate drept capitulări în fața capitalismului, strategiile cunoscute drept *glasnost* (transparență) şi *perestroika* (restructurare) au avut în Ceauşescu un adversar declarat. Se temea şi de influența acestora asupra populației care dorea din ce în ce mai mult schimbări, creşterea standardului de viață, libertăți civice. Gorbaciov şi politica sa reformatoare apăreau

[1] După revoluția din 1989, Emil Bobu, secretarul Comitetului Central, a fost judecat şi condamnat la închisoare pe viață pentru „participare la genocidul națiunii române”.

[2] Documente devenite disponibile pentru cercetare după decembrie 1989 sugerează că Securitatea era pe deplin conştientă de nemulțumirea generală şi se pregătea pentru perioada post-Ceauşescu. Astfel, nu este lipsit de importanță faptul că Virgil Măgureanu, ale cărui opinii anticeauşiste erau cunoscute de către Securitate, nu a fost arestat, ci a fost mutat pe un alt post în provincie, având posibilitatea de a călători frecvent la Bucureşti, unde a păstrat legătura cu Iliescu.

[3] Vladimir Tismăneanu, *Tremors in Romania*, în „New York Times”, 30 decembrie 1987; vezi şi Mark Almond, *Decline without Fall. Romania under Ceauşescu*, London, Institute for European Defense and Strategic Studies, 1988.

ca orizonturi atractive pentru o populație înfometată, asuprită şi umilită. Era exact lucrul de care se temea cel mai tare Ceauşescu. Calculul său prevedea că URSS nu va renunța niciodată la regimurile comuniste din estul şi centrul Europei, deci că regimurile comuniste erau instalate pentru totdeauna în regiune, dar că – plecând de aici – liderii şi practicile lor vor depinde de Kremlin şi că marja de libertate a acestor regimuri satelit va fi decisă la Kremlin. Asta se întâmpla încă de la sfârşitul anilor 1940, de la instalarea lor. Or, lui Ceauşescu nu-i era deloc indiferent dacă el sau altcineva, un lider mai predispus la reforme, conducea la Bucureşti. Întotdeauna când a produs schimbări în politica sa, Moscova a preferat să lucreze cu liderii care au urmat orientarea respectivă. Ceauşescu se aştepta să apară presiuni ca să facă schimbări în politica sa internă şi externă. Dacă ar fi refuzat să caute schimbarea, Kremlinul putea încerca înlocuirea sa cu altcineva de încredere, dispus să facă reforme.

Pe măsură ce Gorbaciov accelera ritmul reformelor în Uniunea Sovietică, Ceauşescu devenea din ce în ce mai vehement în opoziția sa față de orice înnoiri economice sau politice. Reformele politice ale lui Gorbaciov şi impactul lor asupra altor țări din bloc i-au făcut pe dictatorul român şi pe clica acestuia să fie extrem de panicați. În diferite ocazii, Ceauşescu a criticat deschis perestroika, pe care a caracterizat-o drept o „deviere de dreapta" în comunismul mondial[4]. În discursul rostit pe data de 26 ianuarie 1987, cu ocazia celei de-a şaizeci şi noua aniversări a zilei sale de naştere, Ceauşescu a denunțat, fără referire directă, încercările de „reînnoire a socialismului". Ținta remarcilor sale era, fără îndoială, politica de glasnost a lui Gorbaciov. Pe Ceauşescu îl irita insistența cu care Gorbaciov vorbea despre democratizare. Pentru Ceauşescu, cea mai bună conducere sovietică era una anchilozată, cu reacții previzibile şi neinteresată în întinerirea elitelor din alte țări ale blocului.

Mihail Gorbaciov a venit în vizită oficială în România în perioada 25-27 mai 1987. Era ultima țară din blocul sovietic pe care o vizita liderul de la Kremlin. În cadrul convorbirilor, Ceauşescu a pretins că România nu avea nevoie de reformă, pentru că: 1) politica sa corespundea intereselor poporului român şi 2) el introdusese reforme încă din anii 1960. Gorbaciov i-a spus lui Ceauşescu, într-o discuție particulară: „Dumneavoastră țineți țara într-o stare de frică, după ce ați izolat-o de lume"[5]. În timpul vizitei sale la Bucureşti, Gorbaciov a mai făcut şi câteva aluzii la adresa politicii dure a lui Ceauşescu față de minorități şi a pericolelor nepotismului. Cu toate acestea, după vizita lui Gorbaciov nu s-a produs nici o îmbunătățire a situației sociale şi economice din România[6].

Dimpotrivă, în noiembrie 1987 au fost anunțate noi reduceri ale cotei de consum la electricitate şi benzină. În ianuarie 1988, când Ceauşescu împlinea 70 de ani, în România domneau deprimarea, angoasa şi adânca frustrare. Oraşele şi satele României se aflau în întuneric din cauza unei penurii de energie fără precedent. Aprovizionarea cu alimente se făcea pe bază de cartele, dar alimentele nu se găseau. Medicamentele, bunurile de larg consum lipseau de asemenea. Benzina era restricționată, ca şi circulația maşinilor. România se afla în plină ficțiune, de vreme ce aparatul de partid nu făcea decât să proclame succesele regimului şi prosperitatea de care se bucurau locuitorii săi. Aparatul de propagandă care întreținea ficțiunea, era dublat de cel de Securitate. Supravegherea polițienească era din ce în ce mai manifestă. După noiembrie 1987, regimul se susținea exclusiv prin frica pe care o inspira. Ceauşescu înțelesese că, dacă nu îşi intensifica politica represivă, întregul edificiu a ceea ce el numea „societate socialistă multilateral dezvoltată" urma să se prăbuşească.

---

[4] Michael Shafir, *Eastern Europe's Rejectionists*, în „Radio Free Europe. Background Report", nr. 121, 3 iulie 1989, pp. 1-6.

[5] Vezi Thomas Kunze, *Nicolae Ceauşescu. O biografie,* Bucureşti, Editura Vremea, 2002, p. 425.

[6] Ceauşescu îi va întoarce vizita în 1988, când Gorbaciov nici nu va veni la aeroport să îl întâmpine. În loc să se aplaneze, tensiunile se accentuează. Paradoxul face ca, vreme de 20 de ani, Ceauşescu să fi cerut Moscovei să renunțe la „Doctrina Brejnev" a „suveranității limitate", iar când Moscova va face acest lucru, declarând că fiecare țară comunistă trebuie să îşi urmeze drumul ei propriu (aşa-numita „Doctrină Sinatra"), Ceauşescu se va opune.

Încurajați de politica de glasnost a lui Gorbaciov, câțiva români şi-au asumat riscul de a-l critica public pe Ceauşescu. În martie 1989, şase veterani ai partidului, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, Constantin Pîrvulescu şi Grigore Răceanu, i s-au adresat lui Ceauşescu printr-o scrisoare deschisă în care denunțau excesele acestuia, politica economică haotică şi deteriorarea generală a imaginii internaționale a României. „Scrisoarea celor şase" – după cum a fost denumit acest memoriu în țară şi în străinătate – a reprezentat mai mult decât o critică severă la adresa cursului dezastruos urmat de Ceauşescu. Opunându-se exceselor clanului conducător, autorii cereau stabilirea unei stări de legalitate. De fapt, „scrisoarea celor şase" a fost un exemplu clasic de disidență intrasistemică şi nu expresia unei opoziții radicale față de instituțiile şi practicile asociate cu ceea ce Gorbaciov criticase ca fiind un „sistem administrativ de comandă". Cu toate acestea, considerând tradițiile şi comportamentele caracteristice culturii politice româneşti, memoriul a reprezentat un punct de cotitură. Pentru prima dată în istoria PCR, activişti importanți ai partidului îndrăzniseră să pună sub semnul întrebării presupusa infailibilitate a secretarului general şi se constituiseră practic într-o facțiune politică a unui partid leninist în care fracționismul fusese considerat întotdeauna un păcat mortal.

Totuşi, autorii nu erau partizanii unui pluralism de tip occidental. Unii dintre ei, precum Gheorghe Apostol şi Constantin Pîrvulescu, fuseseră implicați în teroarea stalinistă de la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950. Corneliu Mănescu contribuise în mare măsură la fabricarea imaginii lui Ceauşescu ca arhitect al politicii externe semiautonome a României. Silviu Brucan fusese un propagandist experimentat al partidului şi servise ca ambasador al regimului în Statele Unite şi la Națiunile Unite la sfârşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960. Bârlădeanu, care propusese reforme economice moderate la sfârşitul anilor 1960, până când a fost forțat să se retragă din toate pozițiile deținute în aparatul de partid şi de stat după o dispută cu Ceauşescu asupra strategiilor privind investițiile şi planificarea, era un susținător convins al economiei de comandă şi al planificării centralizate. Pîrvulescu, probabil ultimul supraviețuitor al generației de fondatori ai comunismului românesc şi unul dintre cei ce credeau cu adevărat în partid, servise după 1945 ca şef al Comisiei Controlului de Partid. În sfârşit, Grigore Răceanu era un militant comunist din perioada de ilegalitate[7].

Aceste personaje nu se bucurau de sprijin popular, dar erau foarte cunoscute în interiorul birocrației de partid, şi acesta era lucrul care conta. Judecând după biografiile lor, cei şase militanți care îl înfruntaseră pe Ceauşescu reprezentau cel puțin două generații revoluționare, inclusiv generația căreia Nicolae şi Elena Ceauşescu pretindeau că îi aparțin. De aceea, Ceauşescu a reacționat cu furie la scrisoare şi i-a plasat pe autori sub arest la domiciliu. Refuzul lor de a retracta arată limitele puterii lui Ceauşescu[8]. Tot în 1989, intelectuali proeminenți au început să critice deschis politica culturală obscurantistă a regimului. În noiembrie, scriitorul disident Dan Petrescu a inițiat un apel public împotriva realegerii lui Ceauşescu ca secretar general la Congresul al XIV-lea al PCR[9].

În concluzie, puterea lui Ceauşescu se clătina. Detestat de populație, izolat pe plan internațional şi trăind într-o lume imaginară, tiranul îmbătrânit nu putea să înțeleagă ce se întâmpla cu comunismul. Îl considera pe Gorbaciov principalul trădător al idealurilor leniniste şi încerca să mobilizeze o coaliție neostalinistă internațională. În august 1989 a fost atât de iritat de formarea unui guvern al Solidarității în Polonia încât a propus o intervenție a Pactului de la Varşovia în acea țară. În fiecare zi, mijloacele de informare din România subliniau

---

[7] Pentru comentariile lui Bârlădeanu, vezi Lavinia Betea, *Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1997, pp. 210-227.

[8] Vezi Vladimir Tismăneanu, *The Rebellion of the Old Guard* şi textul complet al „scrisorii celor şase", în „East European Reporter", vol. 3, nr. 4, primăvara/vara 1989, pp. 23-25.

[9] Pentru detalii suplimentare vezi Cristina Petrescu, *Ar mai fi ceva de spus... Despre disidență în România lui Ceauşescu*, postfață la Dan Petrescu şi Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o țară ocupată*, 1990, ediție revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Nemira, 2000, pp. 311-339.

pericolele reformismului şi ale „dezideologizării". În celelalte ţări ale Pactului de la Varşovia se petreceau evenimente spectaculoase, iar românii erau conştienţi de acest lucru. În ciuda controlului absolut exercitat de regim asupra mijloacelor de informare, cei mai mulţi dintre români ascultau programe radio occidentale şi urmăreau televiziunile bulgară, maghiară, iugoslavă sau sovietică. Tinerii români ştiau că până şi poliţia est-germană, înarmată până în dinţi, nu îndrăznise să tragă în demonstranţii paşnici[10]. Stalinist neclintit, Ceauşescu s-a întors la teoria socialismului într-o singură ţară a maestrului său, Stalin, şi se pregătea să transforme România într-o fortăreaţă imună la ideile revizioniste care distruseseră moştenirea bolşevică.

În noiembrie 1989 a avut loc Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român, iar Ceauşescu a fost reales cu entuziasm, în mod automat, secretar general[11]. Conceput ca o demonstraţie de putere şi ca un gest de sfidare faţă de Gorbaciov şi de cei care îl urmau, congresul a ilustrat alienarea lui Ceauşescu faţă de naţiunea română pe care pretindea că o reprezintă. Dar Ceauşescu era hotărât să lupte cu obstinaţie pentru a duce la bun sfârşit ceea ce el considera a fi misiunea sa în istoria românilor[12]. În toamna lui 1989, el era privit de către toată lumea ca unul dintre ultimii dictatori stalinişti din lume, complet obsedat de proiectele sale industriale şi arhitecturale grandioase şi ostil reformelor lui Gorbaciov[13]. După cum s-a arătat mai sus, românii trăiau în condiţii de o duritate extremă. Iarna, căldura era oprită în apartamente până când temperatura cobora la valori foarte scăzute, iar statul la cozi nesfârşite reprezenta o corvoadă zilnică. Produsele alimentare erau raţionalizate ca şi cum ţara s-ar fi aflat în război. Propaganda nu înceta să exalte valoarea neînfricatului Măreţ Conducător şi geniul ştiinţific al soţiei sale. Iritat de reformele lui Gorbaciov, Ceauşescu s-a agăţat de convingerile sale staliniste şi a intensificat represiunea. România părea un univers de coşmar, controlat în totalitate de Securitate.

În decembrie 1989, după 45 de ani de regim comunist, România se afla la sfârşitul unui ciclu istoric. Ţara se afla, practic, într-o situaţie revoluţionară caracterizată prin incapacitatea instituţiilor de a rezolva problemele impuse de societate. Prin vulnerabilităţile create de mediul politic european, în special prin prăbuşirea blocului sovietic, dar şi datorită celor interne – faliment economic şi izolarea totală a dictatorului şi a clanului său, România era cea mai expusă pentru un deznodământ de natură revoluţionară. Criza a fost generată chiar de naşterea acestui regim la sfârşitul anilor '40 şi nu s-a încheiat decât în 1989. În timpul ultimei sale luni de viaţă, Ceauşescu a crezut cu disperare în steaua sa şi a refuzat să admită că o repetare a celei mai reuşite performanţe a sa ca om de stat – denunţarea invaziei Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia în august 1968 – ar fi fost absurdă. Nici o putere străină nu era interesată să ocupe România. Lipsit atât de alibiul internaţionalist, cât şi de cel naţionalist demagogic, Ceauşescu nu mai avea altă carte de jucat decât represiunea violentă.

Momentele esenţiale ale revoluţiei române sunt bine documentate. Revoluţia a început la Timişoara în 15 decembrie, scânteia pornind de la un mic grup de credincioşi adunat în jurul casei reverendului László Tökés, un preot calvinist rebel care urma să fie mutat forţat de la postul pe care îl ocupa în Timişoara din cauza luptei sale pentru drepturi religioase. Iniţial, mulţimea era compusă din membri ai comunităţii maghiare care îşi manifestau sprijinul pentru liderul lor spiritual. Ulterior, demonstraţiei de solidaritate cu Tökés i s-au alăturat şi

---

[10] Interviuri personale realizate de Vladimir Tismăneanu cu participanţi la evenimentele revoluţionare cu ocazia vizitelor în România în februarie-martie şi iunie 1990.

[11] Cu privire la lucrările Congresului al XIV-lea al PCR, vezi Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Bucureşti, Editura Albatros, 2000, pp. 381-398.

[12] Vezi raportul lui Nicolae Ceauşescu prezentat la Congresul al XIV-lea al PCR, în „Scânteia", 21 noiembrie 1989.

[13] Ceauşescu era un admirator al modelului stalinist de socialism, fapt care a reieşit din declaraţiile sale neoficiale către Ken Auchincloss, de la revista „Newsweek", în anul 1988. Vezi Gail Kligman, *When Abortion is Banned. The Politics of Reproduction in Ceauşescu's Romania*, raport către National Council for Soviet and East European Research, 1992, p. 51.

alți cetățeni ai Timişoarei, transformând-o într-o demonstrație împotriva regimului comunist[14]. 17 decembrie 1989 a fost „duminica sângeroasă" a României comuniste. În acea zi, autoritățile au ordonat deschiderea focului împotriva manifestanților anticomunişti din Timişoara. Posturile de radio occidentale au transmis despre masacrul de la Timişoara şi toți românii au înțeles că Ceauşescu era gata să se angajeze într-o confruntare totală cu demonstranții neînarmați. Acceptarea cererilor protestatarilor de la Timişoara ar fi arătat cât de fragilă era puterea sa. În schimb, el a preferat să facă ceea ce alți lideri ai blocului sovietic evitaseră, şi anume, să folosească forța pentru a suprima revolta. Represiunea din 17 decembrie nu a oprit protestele de masă. Revolta de la Timişoara a continuat şi oraşul a căzut practic în mâinile protestatarilor în 20 decembrie. Ceauşescu a subestimat pericolul şi a părăsit țara pentru o vizită de stat în Iran (18-20 decembrie), conform programului. Miercuri, 20 decembrie, întors în țară, Ceauşescu apare la televiziune unde declară că „la Timişoara, elemente ostile, agenți străini, huligani, fascişti şi trădători" au provocat tulburări. Mai mult, a pretins că era vorba despre o conspirație străină contrară intereselor României. Ceauşescu nu a pronunțat nici un cuvânt de regret pentru victimele de la Timişoara. El chiar a refuzat posibilitatea unor negocieri, a unui dialog cu insurgenții. În alte țări din fostul bloc sovietic, puterea fusese negociată pentru a evita violențele: transferul puterii s-a făcut paşnic, fără victime omeneşti. Soluția aleasă, din nou, de Ceauşescu a fost folosirea violenței. Nu s-a gândit să îi pedepsească pe făptuitorii crimelor din zilele precedente, nici să negocieze cu insurgenții şi nici să cedeze puterea.

Rupt de realitate, Ceauşescu ordonă organizarea unei adunări populare în Bucureşti. Mitingul convocat pe data de 21 decembrie 1989 are drept scop să mobilizeze încă o dată mulțimile în jurul cultului persoanei sale. Pentru aceasta agită pentru ultima oară sloganele ştiute: despre pericolul extern, apărarea suveranității naționale, viitorul luminos al omenirii, grija față de om a regimului, indepedența României, etc. Mulțimea nu se mai lasă manipulată. Românii refuză să urmeze ordinul liderului suprem al statului-partid şi se revoltă. Voci din mulțime îl huiduie pe Ceauşescu în Piața Palatului, în fața sediului Comitetului Central al PCR. Oamenii îşi înving frica şi întrerup cuvântarea dictatorului. Ceauşescu a încercat să calmeze mulțimea, dar este prea târziu. La televizor s-au putut vedea uimirea şi confuzia sa. Oamenii au înțeles că pierdea controlul. Câteva minute mai târziu, o mulțime cuprinsă de panică încearcă să părăsească piața. Menită să sprijine conducerea lui Ceauşescu, adunarea s-a transformat într-o demonstrație împotriva lui Ceauşescu. Adunați în Piața Universității din Bucureşti, o parte dintre demonstranți au ridicat o baricadă şi şi-au continuat protestul în timpul nopții de 21 decembrie. În aceeaşi noapte, tinerii protestatari au fost masacrați în Piața Universității. În ciuda represiunii sângeroase, în ziua următoare, în 22 decembrie 1989, populația a blocat străzile Bucureştiului şi a luat cu asalt sediul Comitetului Central. Mulțimea a ocupat clădirea, iar Ceauşescu şi soția lui au fugit de pe acoperişul acesteia cu elicopterul.

În aceeaşi zi, 22 decembrie, soții Ceauşescu au fost arestați, iar pe data de 25 decembrie, în cazarma Târgovişte, au fost judecați într-un simulacru de proces şi executați. Povestea fugii cuplului Ceauşescu şi capturarea sa ulterioară, procesul secret şi execuția din ziua de Crăciun necesită însă clarificări suplimentare[15]. Aici se termină 45 de ani de istorie sângeroasă şi violență nelegitimă. *România a fost singura țară din Europa de Est care, în procesul revoluționar din toamna anului 1989, a înregistrat morți şi răniți. Anume: 1104 morți; 162 până la 22 decembrie 1989 şi 942 între 22 şi 27 decembrie.*

---

[14] Pentru cazul Tökés, vezi Marius Mioc (coord.), *Revoluția, fără mistere. Cazul László Tökés – Documente din arhiva Judecătoriei Timişora; Documente din arhiva parohiei reformate Timişoara; Mărturii*, Timişoara, Editura "Almanahul Banatului", 2002. Vezi şi Marius Mioc, *The Anticommunist Romanian Revolution of 1989 – Written for people with little knowledge about Romania*, Timişoara, Editura Marineasa, 2004, pp. 19-24.

[15] Matei Călinescu, Vladimir Tismăneanu, *The 1989 Revolution and Romania's Future*, în „Problems of Communism", vol. 40, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1991, pp. 42-59.

Tendința generală exprimată prin revoluția din 1989 a avut un caracter pronunțat anticomunist manifestat prin următoarele: scandarea lozincilor anticomuniste, distrugerea steagurilor comuniste (steagurile roşii cu „secera şi ciocanul"), arborarea simbolică a drapelului național din care a fost decupată stema comunistă a țării (în majoritatea covârşitoare a localităților României), eliminarea atributului „comunist"/"socialist" în înscrisurile publice, eliminarea din spațiile publice a statuilor şi a monumentelor comuniste românesti sau sovietice, eliminarea numelor proprii de activişti comunişti sau a lozincilor comuniste din denumirile publice etc. Anticomunismul, îngemănat până la identificare cu ostilitatea față de Securitate, i-a cuprins şi pe foşti membri „figuranți" ai Partidului Comunist Român, care nu deveniseră membri de partid din convingere, ci *de nevoie*.

În perioada care a urmat imediat după 22 decembrie 1989, grupul care a preluat puterea a deturnat caracterul pronunțat anticomunist al revoluției, prin subminarea demonstrațiilor spontane populare anticomuniste, prin cenzurarea mesajelor anticomuniste în cadrul emisiunilor televiziunii, care devenise „cartierul general" al unei „telerevoluții" în premieră mondială. Prin televiziune s-au făcut majoritatea diversiunilor, cea mai eficientă fiind reprezentată de „pericolul de moarte" omniprezent întruchipat de „teroriştii fideli dictatorului Ceauşescu"; acesta a fost arestat în 22 decembrie, într-o unitate militară din Târgovişte. Pericolul părea total credibil întrucât în perioada 22-27 decembrie au fost înregistrați 942 de morți şi mii de răniți. Majoritatea au fost ucişi şi răniți pe străzile din centrul capitalei şi al altor oraşe martirizate ca urmare a acestei diversiuni. Ulterior nu a fost acuzat şi judecat nici un terorist.

Trebuie menționate incorectitudinile din timpul procesului cuplului Ceauşescu organizat în respectiva unitate militară în 25 decembrie 1989. principalul cap de acuzare se referea la genocidul din zilele revoluției, respectiv 60 000 de morți. În realitate, nu au fost decât 162 de morți. Uriaşa minciună oficială a reprezentat prima compromitere gravă a imaginii României. Nicolae şi Elena Ceauşescu au fost condamnați la moarte de tribunalul „revoluționar", fiind executați imediat după proces, fără să li se respecte dreptul la apel şi recurs. Decizia execuției imediate a fost luată la Bucureşti de către cei care preluaseră puterea. Execuția urgentă a fost motivată de necesitatea de a se opri masacrarea populației paşnice de către aşa-zişii „terorişti".

Odată ce Nicolae Ceauşescu a părăsit sediul Comitetului Central, s-a creat un vid de putere care a fost umplut de reprezentanți ai frustratului aparat de partid şi ai armatei, precum şi de câțiva membri ai maselor revoluționare[16]. Având în vedere că nu a existat nici o opoziție clandestină semnificativă față de Ceauşescu, acest lucru nu a fost surprinzător. Criza postrevoluționară a fost determinată de prăpastia crescândă dintre cererile pluraliste ale societății civile şi lipsa de disponibilitate a noilor lideri de a le accepta.

Adevărata cartă a revoluției din decembrie 1989 a fost *Proclamația de la Timişoara* (11 martie 1990) care a consacrat idealurile anticomuniste ale revoluției. La data de 22 aprilie 1990, când se împlineau 4 luni de la masacrul din decembrie, în Piața Universității din Bucureşti a demarat cel mai lung miting anticomunist din istorie – 52 de zile şi nopți fără întrerupere. În iunie 1990, manifestația a fost reprimată cu o bestialitate fără precedent, şocând întreaga lume civilizată şi compromițând extrem de grav imaginea României. Diversiunea etnică din martie 1990 de la Târgu-Mureş, care a vehiculat fără temei real ideea că „ungurii vor să ia Ardealul", a constituit pretextul înființării SRI pentru a apăra unitatea națională a statului, aflată, chipurile, în pericol. Fosta Securitate a fost astfel „reactivată" în mare măsură. Represiunea tipic comunistă a manifestației (anticomuniste) din Piața Universității, a presei libere, a partidelor democratice şi a societății civile a fost organizată de

---

[16] Pentru detalii privind revoluția din 1989, vezi Nestor Ratesh, *Romania. The Entangled Revolution*, Washington, D.C. Center for Strategic and International Studies, 1991 şi Stelian Tănase, *Miracolul revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999.

către puterea politică cu implicarea SRI, a Armatei şi a Poliției. Potrivit declarațiilor generalului-magistrat Dan Voinea, care a cercetat, prin Ministerul Justiției, evenimentele din iunie 1990: „SRI e foarte implicat. În aducerea minerilor, în represiune, în conducerea minerilor prin Bucureşti. (…) Dar SRI-ul mai e implicat în monitorizarea manifestației din Piața Universității şi a avut aşa-numitul grup *Dâmbovița* care a acționat permanent în Piață”. „S-a dorit instaurarea terorii”. „A fost un atac terorist, prin implicarea acestor forțe într-o acțiune violentă, care nu a fost justificată de împrejurările politice”. „Represiunea din 13-15 iunie 1990 este urmarea celei din decembrie 1989, pentru că a fost îndreptată împotriva aceluiaşi gen de manifestanți”. „În decembrie 1989 scopul era deturnarea caracterului anticomunist al revoluției şi preluarea puterii prin teroarea instalată”[17]. Putem conchide că regimul politic instalat după căderea oficială a comunismului a fost de esență neocomunistă, antiliberală şi antipluralistă, generând ca forme de opoziție Proclamația de la Timişoara susținută de manifestația din Piața Universității.

Regimul comunist a fost unul antimodern (simulând modernitatea[18]), care a trecut odată ce a preluat puterea – ca un regim de ocupație străină – la lichidarea elitelor româneşti şi a instituțiilor democratice, a economiei de piață şi a proprietății private. Au fost anihilate, pe durata a 45 de ani, achizițiile făcute pe drumul modernizării vreme de mai mult de un secol. A fost un uriaş pas înapoi, care a dus la sărăcie cronică, la distrugerea mai multor generații, la izolarea țării, la risipirea resurselor umane şi materiale, la alienarea individului şi la masificarea societății, la distrugera tradițiilor şi a culturii naționale. Regimul comunist a avut o natură criminală, în sensul că a generat (instigat, ordonat, comis) crime împotriva umanității. S-a fondat prin violență după 1945. Natura sa a fost una violentă: a produs sute de mii de morți în închisori şi lagăre. A distrus milioane de oameni în diferite forme de represiune, tratament inuman, atitudini criminale sau prin decizii cu efecte devastatoare asupra mediului, economiei şi vieții umane în general. A fost un regim care a urmărit să reducă populația la condiția de sclavi, exploatând-o nemilos sub pretextul construirii unei societăți utopice, a egalității şi libertății. Regimul a fost, pe toată durata sa, unul ilegitim şi în esență criminal, sfârşind la fel cum s-a născut şi a trăit: prin violență.

În primii lor ani la putere, succesorii lui Ceauşescu şi-au apărat pozițiile hegemonice recurgând la manipulare, corupție şi constrângere. Aceasta nu a reprezentat, însă, o încercare de a restaura comunismul. Orice s-ar spune despre evenimentele din decembrie 1989 din România, nu există nici o îndoială că acestea au dus la dispariția entității politice responsabile pentru mai mult de patru decenii de represiune socială şi politică, conducere ineptă a economiei, industrializare forțată, investiții iraționale şi izolare culturală. Astfel, în anii 1990 nu a mai existat nici un grup politic semnificativ care să se declare în mod public succesorul omnipotentului Partid Comunist Român de altădată. În mod paradoxal, aceasta poate fi una dintre cele mai surprinzătoare moşteniri ale socialismului lui Ceauşescu: a abuzat de retorica leninistă într-o asemenea măsură, încât a devenit imposibil chiar şi pentru cei care au rămas loiali dogmelor vechii credințe să admită acest lucru fără riscul de a fi dispreţuiţi.

România a fost singura țară din Europa de Est şi Centrală în care procesul revoluționar al anului 1989 a înregistrat morți şi răniți. Spre deosebire de Erich Honecker, Todor Jivkov şi Milos Jakes, cu care se simțea solidar întru antigorbaciovism, Ceauşescu a ordonat utilizarea forței împotriva demonstranților paşnici. În România, în decembrie 1989 s-a produs o revoltă cu caracter spontan, alimentată de nemulțumirea maselor sărăcite, umilite, mințite, care nu îşi mai puneau nici o speranță în capacitatea regimului de a mai rezolva problemele cu care se confrunta. Acestui element esențial, al revoltei spontane de jos, i s-a alăturat regruparea

[17] Andrei Bădin, *Generalul Dan Voinea acuză: SRI, băgat până în gât în mineriadă*, în „Adevărul”, nr. 5098, 27 noiembrie 2006.

[18] Pentru conceptul de simulare a schimbării în cultura politică a comunismului românesc, vezi Michael Shafir, *Romania – Politics, Economics and Society*, London, Frances Pinter Publishers, 1985.

nomenklaturii şi preluarea puterii, prin aranjamente de culise, de către grupuri şi persoane din eşaloanele secundare ale vechiului regim (partid, UTC, Securitate, Armată, Procuratură). Acest lucru ne determină să subliniem că faptul că fenomenul de „continuitate” a reprezentat o frână majoră în eforturile de a întemeia o comunitate politică democratică. Vechile reflexe leniniste au continuat să inspire, din partea noilor diriguitori comportamente intolerante, paternaliste şi autoritariste.

CONCLUZII

Necesitatea analizei, repudierii şi condamnării regimului comunist

Pe baza examinării a mii şi mii de pagini de documente, luând în considerație existența unei imense literaturi analitice şi de mărturii care probează natura antipatriotică a dictaturii comuniste, putem afirma că regimul comunist din România (1945-1989) a fost nelegitim şi criminal[1]. A sosit aşadar momentul să evaluăm natura şi moştenirile regimului comunist. Acest lucru este cu atât mai important cu cât există tentația simultană de a idealiza perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, uitându-se faptul că aceasta a fost de fapt baza pe care s-a edificat dictatura lui Nicolae Ceauşescu, şi, pe de altă parte, tendința de a scuza ororile epocii Ceauşescu în numele pretinsului ataşament față de valorile naționale. Simplu spus, regimul comunist din România, un sistem totalitar de la înființare şi până la prăbuşire, a fost unul bazat pe încălcarea constantă a drepturilor omului, pe supremația unei ideologii ostile societății deschise, pe monopolul puterii exercitat de un grup restrâns de indivizi, pe represiune, intimidare şi corupție. Trebuie accentuat astfel faptul că Republica Populară Română, înființată prin dictat, ori mai exact spus, prin lovitură de stat, a simbolizat o triplă impostură: nu a fost nici republică (în sensul autentic al acestui concept), nici populară şi, în mod cert, nici românească. Acelaşi lucru trebuie spus despre perioada Ceauşescu, în care retorica suveranității naționale a fost mai presus de orice un alibi pentru perpetuarea dictaturii prin manipularea sentimentelor populației. Pe parcursul perioadei comuniste, România a suferit consecințele aplicării inflexibile a dogmelor leniniste: industrializarea forțată, întemeiată pe un model vetust de creştere economică care favoriza industria grea în detrimentul industriilor producătoare de bunuri de consum; lichidarea proprietății private deopotrivă în zonele urbane şi rurale, asociată cu politica violentă şi brutală de colectivizare a agriculturii; nimicirea valorilor tradiționale în numele unei false modernizări sociale şi economice; controlul metodic şi mereu mai pervers asupra spațiului social şi al vieții intime a cetățenilor (mai ales prin politica natalistă a dictaturii lui N. Ceauşescu). Sfera privată a fost astfel aproape complet anexată de către tentacularul partid/stat totalitar. Ca şi în URSS, viața cotidiană în socialismul de stat era invadată de elemente propagandistice şi de control dictate de partid[2].

Regimul comunist din România nu a cunoscut de fapt o veritabilă de radicalizare. Pentru aceşti oameni, stalinismul ținea de ordinea veşniciei[3]. De la instaurarea sa prin dictat regimul comunist a urmărit distrugerea statului de drept, a pluralismului, a economiei de piață şi a libertății spiritului. Ascultând orbeşte ordinele Kremlinului, prima generație de comunişti români aflați la putere şi, în primul rând, Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Gheorghe Apostol, Iosif Chişinevschi, Alexandru Moghioroş, Petre Borilă, Alexandru Drăghici, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraş, Chivu Stoica, Miron

---

[1] Reluăm, în cadrul acestui capitol, de o manieră sintetică, cu mici adăugiri şi modificări, principalele capete de acuzare împotriva regimului comunist formulate în *Raportul pentru condamnarea regimului politic comunist ca nelegitim şi criminal* propus Preşedintelui României, Traian Băsescu, de Sorin Ilieşiu în octombrie 2005, text actulizat în ianuarie 2006. (Supliment, „Revista 22", nr. 188, 21 martie 2006). Textul reprezintă în cea mai mare parte un rezumat concis al materialului documentar elaborat vreme de peste 12 ani de către Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Fundației Academia Civică/Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenței.

[2] Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchevici, Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, Iaşi, Editura Polirom, vol. I, 2004; vol. II, 2005; Adrian Neculau (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Iaşi, Editura Polirom, 2004.

[3] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, Editura Polirom, 2005; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997.

Constantinescu, Leonte Răutu, Dumitru Coliu şi Leontin Sălăjan au impus un sistem întemeiat pe teroare şi represiune universalizată. Toate instituțiile statului totalitar au fost create în timpul epocii Dej. Nicolae Ceauşescu şi grupul de aparatcici care l-a susținut le-a perfecționat şi le-a dus la cele mai dezastruoase consecințe. În contrast cu diversele tendințe revizioniste şi cu miturile epocii Ceauşescu, Comisia Prezidențială susține că a existat o continuitate între perioada Dej şi perioada Ceauşescu.

Gheorghiu-Dej şi acoliții săi au respins de stalinizarea inițiată de Nikita Hruşciov şi au exploatat sentimentele antisovietice ale populației pentru a-şi clădi o bază de putere. Acest lucru îl recunoaşte chiar şi un fost ideolog comunist precum Ion Iliescu. Nu s-a produs de fapt în România o de totalitarizare a dictaturii în sensul transformării ei într-un regim mai tolerant şi al scăderii impactului ideologiei asupra întregii societați. Dimpotrivă, după o scurtă şi precară liberalizare, Nicolae Ceauşescu, venit la putere în martie 1965, a reluat la puțin timp după aceea vechile fixații staliniste. Pentru Ceauşescu, creşterea rolului conducător al PCR apărea drept o „necesitate obiectivă”. Constituția adoptată în 1965 proclama cu vigoare faptul că PCR era forța politică conducătoare în România socialistă. storia țării era rescrisă astfel încât să prezinte partidul comunist drept continuatorul tradiției de luptă pentru independența națională. Perioada cominternistă era menționată, însă întotdeauna cu scopul de a o contrasta cu ceea ce propaganda glorifica sub numele de „Epoca de aur - epoca Ceauşescu”. Astfel s-a configurat mitologia „obsedantului deceniu” menită să contrapună perioada Gheorghiu-Dej (cel de până la ruptura cu Kremlinul) celei de presupusă renaştere națională asociată cu numele lui N. Ceauşescu. Cultul personalității conducătorului suprem a devenit, mai ales după 1968, fundamentul ideologic al sistemului. Ceauşescu era prezentat drept călăuză vizionară, erou între eroii neamului, ființa providențială, personalitate de vârf a vieții internaționale, demiurg, arhitect, strateg de geniu şi câte altele. La rândul ei, Elena Ceauşescu, o persoană cu slabe înzestrări intelectuale, însă animată de o ambiție nemăsurată, a devenit şi ea subiectul unui deşănțat cult[4]. S-au întrecut în această privință barzii oficiali ai ceauşismului, poeții de curte Adrian Păunescu şi Corneliu Vadim Tudor. Un întreg aparat de propagandă a contribuit la crearea unui climat al linguşelii, ipocriziei şi duplicității universalizate. În atari condiții, simpla decență devenea un act de rezistență, iar sfidarea pe față a dictatorului şi a aparatului pe care se sprijinea devenea o formă de curaj etic exemplar.

Îndărătul ideologiei națiunii socialiste unitare şi omogene se aflau obsesiile monolitismului leninist combinate cu cele ale unei extreme drepte recidivate cu binecuvântarea liderilor comunişti şi în primul rând a lui Nicolae Ceauşescu. „Societatea socialistă multilateral dezvoltată” era, de fapt, numele unui sistem politic şi economic înghețat, dominat de un lider faraonic şi de anturajul său imediat. Sub Ceauşescu, în pofida promisiunilor legate de întărirea „legalității socialiste”, a continuat demonizarea proprietății private, persecutarea credințelor şi practicilor religioase, criminalizarea oricărei forme de opoziție. Nu mai puțin semnificativ, Ceauşescu şi regimul au dus la paroxism politica „demografică” de persecutare a femeilor şi copiilor. Disidența, fenomen general în blocul sovietic după 1964, a fost strivită nemilos de cerberii regimului şi instrumentul lor principal, Securitatea. Să menționăm aici acțiunile constante de marginalizare, compromitere şi lichidare a oricăror forme de gândire şi acțiune liberă: persecuția mişcării inițiate şi conduse de Paul Goma, cea mai importantă acțiune de protest colectiv împotriva încălcării drepturilor omului, arestările şi prigoana în rândurile muncitorilor mineri care au declanşat greva din vara

[4] Privitor la biografia Elenei Ceauşescu, menționăm că în anii războiului, din toamna lui 1942 şi până în vara 1943, aceasta nu a avut legătură de partid. După 1945 acest lucru a fost examinat intens şi, în 1960, un referat semnat de Dumitru Coliu propunea rectificarea stagiului de vechime începând cu anul 1939. Autobiografia Elenei Ceauşescu scrisă în acel an este plină de erori gramaticale; ANIC, fond CC al PCR - Secția Cadre, dosar nr. 1424 C (Dosarul de cadre al Elenei Ceauşescu). Menționăm că acest dosar de cadre este printre foarte puținele pe care membrii şi experții Comisiei Prezidențiale le-au putut consulta.

anului 1977, sălbatica persecuție a lui Vasile Paraschiv şi a altor activişti angajați în lupta pentru sindicate libere, distrugerea efortului de a crea Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România, acțiunile împotriva unor disidenți, oponenți şi critici ai regimului precum (ordinea nu este alfabetică şi nu indică vreo ierarhie a meritelor, iar lista nu se pretinde a fi exhaustivă): Dorin Tudoran, Radu Filipescu, Vlad Georgescu, Doina Cornea, Cs. Gymesi Éva, Gabriel Andreescu, Mihai Botez, Mariana Celac, Petre Mihai Băcanu, Anton Uncu, Mihai Creangă, Ştefan Niculescu-Maier, Alexandru Chivoiu, Dumitru Iuga, Ionel Cană, Gheorghe Braşoveanu, Carmen Popescu, Nicolae Lițoiu, Ion Drăghici, Ion Bugan, Géza Szöcs, William Totok, Herta Müller, Richard Wagner, Helmuth Frauendorfer, Ion Puiu, Iulius Filip, Victor Frunză, Aurel Dragoş Munteanu, Vasile Gogea, Molnár Gusztáv, Barabás Francisc, Barabás-Márton Piroska, Barabás János, Borbély Ernő, Búzás László, Pavel Nicolescu, Dimitrie Ianculovici, Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Liviu Babeş, Dumitru Mircescu, Gheorghe Fiştioc, Viorel Padina, Aurelian Popescu, Silviu Cioată, Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, Liviu Antonesei, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Tökes László, Andrei Pleşu, Ion Negoițescu, Ion Vianu, Dumitru Mazilu, Nicu Stăncescu, Luca Pițu, Nica Leon[5]. Nu trebuie uitate acțiunile represive împotriva Bisericilor neoprotestante şi a credincioşilor Bisericii Greco-Catolice (interzisă încă din 1948). În 1975, N. Ceauşescu a semnat, în numele României, Actul Final al Conferinței de la Helsinki. Departe de a se conforma angajamentelor luate pe plan internațional, regimul comunist a continuat să calce în picioare drepturile cetățenilor. Pe scurt, regimul a continuat să opereze după logica exclusivistă a bolşevismului, văzând în orice act autonom o inacceptabilă sfidare.

O formațiune devorată de lupte intestine pentru putere, PCR a respins întotdeauna fracționismul, iar democrația de partid a fost o himeră propagandistică. În egală măsură, conducerea PCR a acționat neîntrerupt pentru eliminarea, la nevoie prin forță, a oricăror gesturi de independență civică. Tocmai din acest motiv, disidența din România, atâta câtă a fost, nu a izbutit să genereze acțiuni de protest colectiv echivalente cu Carta 77 din Cehoslovacia, sindicatul liber Solidaritatea din Polonia sau Opoziția Democratică din Ungaria. Trebuie respins categoric mitul care încearcă să acrediteze ideea existenței a două Securități: una internaționalistă, de sorginte etnică alogenă, până în 1960, şi cealalată, de pură stirpe românească, devotată „gliei şi neamului”. Fără a nega faptul că în prima sa fază Securitatea a acționat cu o brutalitate înspăimântătoare pentru zdrobirea oricărui inamic, real sau imaginar, al regimului, este necesar să accentuăm că în perioada Ceauşescu această instituție a continuat să practice metode ilegale de lichidare a oricărei forme de rezistență. Trebuie amintit aici rolul excepțional jucat în demascarea naturii criminale a regimului şi a Securității de cartea *Orizonturi roşii* de Ion Mihai Pacepa. Mai întâi publicarea în limba engleză a acestei cărți, în 1987, apoi transmiterea la secția română a postului de radio Europa Liberă a memoriilor acestui defector de cel mai înalt rang – înaintea fugii sale, Pacepa era consilier personal al lui Ceauşescu, general locotenent, director-adjunct al Direcției de Informații Externe şi secretar de stat în Ministerul de Interne – a contribuit la degradarea dramatică a imaginii lui Ceauşescu. Informațiile oferite de Pacepa au fost de asemenea un important revelator al caracterului criminal al dictaturii în influente cercuri politice şi de media din Vest. Securitatea şi moştenitorii săi nu i-au iertat vreodată lui I. M. Pacepa ceea ce ei consideră a fi fost o „trădare”. Posturile de radio occidentale, „Europa Liberă”, BBC, „Vocea Americii”, Deutsche Welle, Radio France Internationale, au contribuit esențial la

---

[5] Vezi capitolul despre România în Stéphane Courtois et al., *Cartea neagră a comunismului*, Bucureşti, Editura Humanitas - Fundația Academia Civică, 1998; Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77. Cod "Bărbosul"*, Iaşi Editura Polirom, 2005; seria de volume „Analele Sighet” publicate de Fundația Academia Civică; Dorin Tudoran, *Frost or Fear. Reflections on the Condition of the Romanian Intellectual*, Daphne, Ala. Europa Media, 1988; Vasile Paraschiv, *Lupta mea pentru sindicate libere în Romania. Terorismul politic organizat de statul comunist*, Iaşi, Editura Polirom, 2005; Herma Kennel, *Jogging cu Securitatea, rezistența tânărului Radu Filipescu*, traducere de Nora Iuga, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 1998.

informarea cetățenilor României privind situația din țară şi din lume. Nu întâmplător regimul a purtat un război neîntrerupt împotriva lor şi mai cu seamă împotriva „Europei Libere”. Trei directori ai acestui post de radio au murit în împrejurări suspecte, probabil iradiați (Noel Bernard, Mihai Cismărescu şi Vlad Georgescu)[6]. Spre disperarea politrucilor din țară, Radio „Europa Liberă” a fost într-adevăr ceea ce s-a dorit a fi: ziarul vorbit al românilor de pretutindeni. Omagiem aici memoria unor Ghiță Ionescu, Preda Bunescu, Noel Bernard, George Ciorănescu şi Vlad Georgescu, oameni care au luptat cu altruism şi pasiune pentru cunoaşterea şi rostirea adevărului. Omagiem memoria lui Virgil Ierunca, intelectual critic, scriitor şi eseist de marcă, ale cărui emisiuni au ținut trează conştiința morală românescă. Subliniem rolul Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului din România de la Paris care din 1977 a sensibilizat Occidentul în problema abuzurilor din România. Merită menționat în acest context şi numele lui Remus Radina.

Antioccidentalismul PCR şi al Securității a rămas neschimbat după moartea lui Gheorghiu-Dej, fiind acum chiar potențat de aspirațiile lui Ceauşescu de a fi privit drept un lider al „luptei anti-imperialiste” pe plan global. Mult-trâmbițata „democrație muncitoresc revoluționară - unică în felul ei”, contribuția lui Ceauşescu la demagogia despre democrația socialistă, nu era decât un paravan retoric pentru perpetuarea unui regim totalitar închistat, sufocant şi obtuz. Teoria marxistă respingea aşa-numitele „libertăți formale” drept mofturi burgheze. În numele acestei „democrații de masă”, de fapt un colectivism oligarhic, spre a relua termenul propus de George Orwell în romanul *1984*, se călca în picioare demnitatea ființei umane şi se batjocoreau drepturile sale inalienabile. „Omul nou” glorificat de propaganda regimului era de fapt ființa total pliabilă, fără şira spinării şi fără un sentiment al responsabilității. Una dintre cele mai grave moşteniri ale comunismului o reprezintă tocmai această larg-răspândită psihologie cinică şi conformistă. La care se adaugă utilizarea delațiunii ca armă favorită a Securității. Recrutarea de informatori începea încă din şcoli, continua apoi în facultăți, întreprinderi, institute de cercetare etc. Informatorii erau micile, dar importantele rotițe ale mecanismului terorist. Însă ofițerii de securitate şi din alte unități ale Ministerului de Interne erau cei care acționau direct pentru supravegherea, intimidarea şi terorizarea populației. Securitatea, miliția, procuraturile militare, grănicerii erau subordonate la rândul lor secțiilor specializate ale CC al PCR. Miniştrii de interne şi şefii Securității au fost cu toții soldați fideli ai partidului. Cei mai mulți au fost ei înşişi activişti de partid, înainte de a lucra în Securitate. Să-i menționăm aşadar pe cei responsabili, ca demnitari ai aparatului represiv, pentru ceea ce s-a petrecut vreme de peste patru decenii în România, pentru sutele de mii de morți şi deportați: Teohari Georgescu, ministru de interne implicat în luarea puterii şi instituirea regimului de teroare în masă, precum şi adjuncții săi Vladimir Mazuru şi Marin Jianu; Emil Bodnăraş, şef al Serviciului de Informații care a jucat un rol cheie în terorizarea populației între 1945-1947; Pintilie Bodnarenko (Pantiuşa) spion sovietic, primul şef al Securității; Alexandru Nicolschi (Grünberg), mâna dreapta a lui Pintilie, organizatorul sistemului concentraționar din România stalinizată; Alexandru Drăghici, succesorul lui Teohari Georgescu; adjuncții săi, în diverse perioade, Ladislau Ady, Aurel Stancu, Vasile Negrea, Ion Vințe, Grigore Răduică, Ionel Gal; Cornel Onescu (succesorul lui Drăghici); Ion Stănescu, Gheorghe Homoştean, Teodor Coman, Emil Bobu, Tudor Postelnicu, Iulian Vlad. Aceştia, la rândul lor, au lucrat direct cu secretarii CC şi şefii de secții ale CC al PCR, responsabili cu coordonarea organelor represive: Iosif Chişinevschi, Mirel Costea, Alexandru Moghioroş, Nicolae Ceauşescu, Petre Lupu, Vasile Patilineț, Virgil Trofin, Iosif Banc, Ion Coman, Emil Bobu, Constantin Olteanu. Activitățile Securității pe plan extern au avut de asemenea loc sub directa îndrumare a partidului. Şefii spionajului românesc şi subordonații lor aveau, ca misiune principală, anihilarea rezistenței din exterior, a mişcărilor de exil opuse

[6] Experții Comisiei nu au avut acces la dosarele complete ale directorilor Europei Libere.

statului/partid totalitar. Să-i amintim: Mihai Gavriliuc, Wilhem Einhorn, Nicolae Doicaru[7], Ion Mihai Pacepa[8], Romus Dima, Nicolae Pleşiță, Aristotel Stamatoiu. Generalul securist Nicolae Pleşiță a lucrat atât în represiunea internă, cât şi în eforturile de a anihila forțele democratice din exil. În chip scandalos, acest torționar continuă să apară în diverse emisiuni de televiziune şi să-şi ponegrească fostele victime. Pensiile foştilor ofițeri de securitate sunt în multe cazuri de zece ori mai mari decât pensia unui fost profesor de liceu.

Comisia Controlului de Partid (CCP) a jucat de asemenea un rol nefast în lichidarea oricăror tentative de a organiza minime dezbateri ori de a contesta abuzurile liderilor. Şeful CCP a fost mai întâi Iosif Rangheț, căruia i-a succedat ca şef veteranul cominternist Constantin Pîrvulescu, avându-l ca adjunct pe Dumitru Coliu (Colev). După mazilirea lui Pîrvulescu (1958), generalul politic Coliu, membru proeminent al facțiunii moscovite din partid, a preluat şefia, avându-l adjunct pe János Vincze (Ion Vințe), fost general de securitate. Coliu a condus un timp Ministerul Controlului de Stat, altă instituție teroristă. Adjuncta sa a fost Vanda Nikolschi, veche militantă cominternistă (fără legătura cu generalul securist Nicolschi). În fruntea serviciului de informații al armatei s-a aflat în anii '50 generalul de origine rusă Serghei Nikonov (Nicolau), spion sovietic. Soția sa, Nina, a fost mult timp secretara personală a lui Gh. Gheorghiu-Dej. Responsabilitatea finală şi incontestabilă pentru ce s-a petrecut în România revine, conform chiar modelului leninist al centralizării birocratice absolute, membrilor Biroului Politic, secretarilor CC şi, mai presus decât oricui, secretarului general. Consultarea permanentă cu emisarii sovietici a fost o regulă respectată cu sfințenie în perioada 1944-1963. De la CC şi Ministerul de Interne şi până la Comitetul de Stat al Planificării şi Ministerul Sănătații, toate instituțiile statului şi partidului aveau consilieri sovietici. Menționăm aici pe Katelineț (consilierul lui Dej), pe Aleksandr Mihailovici Saharovski (principalul consilier la Ministerul de Interne/Securitate) şi pe Mark Borisovici Mitin, redactorul-şef al săptămânalului Cominformului (Biroul Informativ al Partidelor comuniste şi muncitoreşti), „Pentru pace trainică, pentru democrație populară", cu sediul la Bucureşti, membru al CC al PCUS.

Inspirați de modelul bolşevic, sfătuiți de consilierii sovietici, dar dovedind o maniacală ardoare personală, liderii români au făcut tot ce ținea de ei pentru a-şi depăşi magistrii întru zel şi demonism. În acest sens, putem afirma că cei vinovați de impunerea şi perpetuarea unui sistem bazat pe crimă şi fărădelege s-au numit: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca (Luka Laszlo), Teohari Georgescu, Iosif Chişinevschi (Roitman), Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraş, Petre Borilă (Iordan Drăgan Rusev), Chivu Stoica, Miron Constantinescu, Constantin Pîrvulescu, Alexandru Drăghici, Nicolae Ceauşescu, Ion Gh. Maurer, Gheorghe Rădulescu, Dumitru Coliu (Dimităr Colev), Leonte Răutu (Lev Oigenstein), Grigore Preoteasa, Mihai Dalea, János Fazekas, Leontin Sălăjan (Szilagyi), Ştefan Voitec, Manea Mănescu, Petre Lupu (Lupu Pressmann), Florian Dănălache, Vasile Patilineț, Ion Ioniță, Constantin Dăscălescu, Virgil Trofin, Ilie Verdeț, Elena Ceauşescu, Ion Dincă, Emil Bobu, Dumitru Popescu, Suzana Gâdea, Ion Iliescu, Ştefan Bârlea, iar lista este desigur departe de a fi completă. Trebuie cunoscute numele primilor secretari de comitete regionale, ulterior județene. Răul a mers inițial de sus în jos, apoi şi de jos în sus, devenind un cancer al întregii societăți.

---

[7] Generalul Doicaru a fost epurat după defecțiunea fostului său adjunct Pacepa. Apropiat de grupul care a semnat *Scrisoarea celor şase*, se pare că în ultima perioadă a vieții s-a distanțat de propriul trecut. După 1990 există indicii că s-a opus tendințelor de subordonare a serviciilor de informații române față de cele sovietice. Moare în februarie 1991, într-un straniu accident de vânătoare.

[8] I. M. Pacepa a rupt cu sistemul în 1978, defectând prin R. F. Germană către SUA. Informațiile şi dezvăluirile sale sunt comparabile cu cele furnizate de defectori celebri din perioada stalinismului (Walter Kriwitskzy şi Aleksander Orlov), precum şi cu cele oferite de colonelul polonez Ryszard Kuklinski în perioada Solidarității din Polonia.

În aparatul ideologic menit să îndoctrineze populația, trebuie menționați: Iosif Chişinevschi, secretar al CC; Mihail Roller şeful sectorului Ştiinţă al CC sub Gheorghiu-Dej; Leonte Răutu, membru supleant al Biroului Politic, şeful Direcției Propagandă şi Cultură a CC în perioada Dej, groparul culturii româneşti; adjuncții săi în diverse perioade: Nicolae Goldberger, Mihail Roller, Ofelia Manole, Pavel Țugui, Virgil Florea, Paul Niculescu-Mizil, Vasile Dinu, Elvira Cincă, Elena Beşcu; activişti de vârf din cultură precum Eduard Mezincescu, Constanța Crăciun, Nicolae Moraru, Traian Şelmaru, Mihai Beniuc, Ion Roşianu, Pompiliu Macovei. Ion Iliescu a fost şeful Secției învățământ-ştiință în ultima perioadă a vieții lui Dej şi la începutul perioadei Ceauşescu; Sorin Toma, redactorul şef de la „Scânteia" şi adjuncții săi Silviu Brucan, Nestor Ignat, N. Corbu, apoi alți redactori-şefi: Dumitru Popescu, Teodor Marinescu, Alexandru Ionescu, Constantin Mitea, Nicolae Dragoş. Alți ziarişti de vârf al *Scânteii*, deci zeloşi propagandişti ai partidului au fost: Ion Cumpănaşu, Dumitru Tinu, Anghel Paraschiv (primul redactor şef al cotidianului succesor „Scânteia Poporului", apărut imediat după 22 decembrie 1989 şi transfigurat rapid în „Adevărul". Gheorghe Badrus, mult timp redactor-şef adjunct de la „Scânteia" a devenit adjunct al lui Ilie Rădulescu la Secția de Propagandă după 1969, lucrând sub îndrumarea secretarului CC al PCR responsabil cu ideologia (întâi P. Niculescu-Mizil, apoi Ion Iliescu). După 1972, ca şi alți activişti ideologici (Constantin Vlad, Mihai Bujor Sion), Badrus a plecat în diplomație (ambasador în URSS). În fruntea revistei „Contemporanul", transformată în megafon al Secției de Propagandă, s-au aflat Horia Liman, Marcel Breazu, Iosif Ardeleanu ş.a. Săptămânal, linia sovietică era prezentată în limba română în revista Cominformului „Pentru pace trainică, pentru democrație populară", cu sediul la Bucureşti, condusă inițial de Pavel Iudin şi apoi, până la desființare, în 1956, de M. B. Mitin, membru al CC al PCUS. La Editura PMR (ulterior Editura Politică) directori au fost Barbu Zaharescu, Jack Podoleanu (cumnatul Ghizelei Vass), Grigore Naum (general de securitate), Valter Roman, Dumitru Ghişe, iar adjuncți, în diverse perioade, Leonte Tismăneanu (Tisminețki), Ilka Melinescu (Wasserman), Florica Mezincescu, Al. Şiperco. O altă instituție ideologică a fost Agenția Română de Presă (AGERPRES) condusă, între alții, de ilegalistul Vasile Dumitrescu, ulterior ambasador în Elveția şi Chile, şi în perioada Ceauşescu de Ion Gălețeanu. Radiodifuziunea, respectiv Televiziunea au fost conduse în diverse perioade de compozitorul ilegalist Matei Socor, de soția lui Gh. Apostol, Melita, de Ion Pas, de Teodor Marinescu, de Valeriu Pop, de Vasile Muşat, de Alexandru Ionescu, de Constantin Petre. Ilegalista Ecaterina Borilă a fost redactor-şef la „Viața sindicală" (apoi „Munca"). În anii stalinismului dezlănțuit, „România liberă" a fost condusă mai întâi de Grigore Preoteasa, apoi de Nicolae Bellu (Schor), care ulterior a devenit preşedintele Comitetului de Stat al Cinematografiei, în anii 1970 de Octavian Paler[9], iar în anii 1980 de Maria Costache. Revista teoretică a CC al PCR s-a numit inițial „Lupta de clasă" *şi* a fost condusă de Ştefan Voicu (Aurel Rotenberg), care a rămas în fruntea ei şi sub Ceauşescu, câțiva ani după schimbarea denumirii în „Era Socialistă". Urmaşul lui Voicu a fost Ion Mitran. Pentru activiştii din domeniul organizatoric se publica revista lunară „Munca de partid", condusă în anii 1950 de Paul Radovan. Editorialele „Scânteii" şi ale „Luptei de clasă", elaborate sub directa îndrumare a Secției de Propagandă, au fost menite să propage linia partidului şi să stigmatizeze (cuvântul din epocă era *să înfiereze*) orice reală ori imaginară „erezie" culturală. Urmarea nemijlocită a unui asemenea editorial era efortul de „critică şi autocritică" semnat cu entuziasm în „Gazeta literară" de intelectualii desemnați de partid să supravegheze „frontul ideologic": Paul Georgescu, Ov. S. Crohmălniceanu, Savin Bratu, N. Moraru, Traian Şelmaru, M. Beniuc, N. Tertulian etc. Nu trebuie uitați cei care, la nivele relativ inferioare, au jucat rolul de controlori ideologici în deceniile comuniste: Ion Ianoşi,

[9] În anii 1980, Octavian Paler a publicat eseuri şi romane nonconformiste şi a fost blamat în adunări publice regizate de activiştii regimului. A semnat Scrisoarea unui grup de şapte intelectuali în semn de solidaritate cu Mircea Dinescu. În anii postcomunişti a fost un critic consecvent al tendințelor de restaurație autoritară.

Tiberiu Utan, Al. Simion, Gheorghe Stroia, instructori ai CC al PMR/PCR. În acelaşi sens, şedinţele Secţiilor de Propagandă, respectiv Presă din perioada Ceauşescu erau destinate să controleze şi să „călăuzească revistele culturale şi politice. Protocronismul a fost impus de la acest nivel în special prin intermediul lui Eugen Florescu, ulterior deputat PSM, care cu numeroase prilejuri a atras atenţia intelectualilor recalcitranţi că protocronismul nu este o simplă direcţie estetică, ci „contribuţia teoretică a tovarăşului N. Ceauşescu". A te opune protocronismului devenea astfel o atitudine antipartinică.

Şcolile de partid au fost instrumente ale condiţionării şi înregimentării ideologice, veritabile pepiniere de cadre ale partidului. Printre conducătorii şcolilor de partid „A. A. Jdanov" (pentru activiştii ideologici) şi „Ştefan Gheorghiu" (pentru cei din aparatul organizatoric) au figurat: Zina Brâncu, Paul Niculescu-Mizil, Ion Rachmuth, Constantin Nicuţă, N. Goldberger, Grigore Kotovski, Tatiana Bulan (al cărei soţ, Iakov, fost ofiţer sovietic, era rector al Academiei Militare). În perioada Ceauşescu, funcţii de vârf în aparatul ideologic (propagandă, Consiliul Culturii, presă, editori) au deţinut: Paul Niculescu-Mizil, Leonte Răutu, Dumitru Popescu, Ion Iliescu, Cornel Burtică, Miu Dobrescu, Tamara Dobrin, Petru Enache, Mihai Dulea, Ion Traian Ştefănescu, Eugen Florescu. După pensionarea ilegalistului Iosif Ardeleanu (Adler), cenzura a fost condusă de Ion Cumpănaşu, fost redactor-şef adjunct la „Scânteia". Muzeul de istorie al PCR, altă insituţie a „frontului ideologic", a fost condus succesiv de Clara Cuşnir-Mihailovici, Petre Grosu, N. Cioroiu. Institutul de Istorie a partidului (Institutul de Studii Social Politice de pe lângă CC al PCR) a fost condus iniţial de politrucul Mihail Roller, apoi, vreme de decenii de ilegalistul Ion Popescu-Puţuri, avându-l ca adjunct pe generalul Gh. Zaharia. În perioada Ceauşescu, mistificarea istoriei naţionale a fost întreprinsă de istorici-activişti ai Comitetului Central precum Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, Gh. I. Ioniţă, Ion Spălăţelu, împreună cu asociaţii lor N. Copoiu, Titu Georgescu, Mihai Fătu şi alţii. Vulgata istoriografică autohtonistă a fost potenţată prin implicarea directă în acest tip de discurs a fratelui dictatorului, generalul Ilie Ceauşescu, directorul Centrului de Istorie şi Teorie Militară, în jurul şi cu protecţia căruia s-a constituit un grup ideologic extrem de influent în justificarea orientării naţional-staliniste a partidului. Patronaţi şi încurajaţi de conducerea PCR, o serie de scriitori, critici literari, artişti plastici, compozitori şi sociologi au inventat în spirit jdanovist ideologia „protocoronismului românesc", alibiul teoretic al omniprezentului cult al personalităţii al lui N. Ceauşescu. Desfigurând ideile esteticianului Edgar Papu, aceştia au susţinut poziţii autarhice şi profund antiliberale, xenofobe şi antiintelectuale[10]. Printre exponenţii protocronismului s-au remarcat prin vehemenţă: Paul Anghel, Eugen Barbu, Corneliu Vadim Tudor, Doru Popovici, Dan Zamfirescu, Ilie Bădescu, Ion Lăncrănjan, Pompiliu Marcea, Ion Dodu Bălan, Dinu Săraru, Adrian Păunescu, Mihai Ungheanu, Nicolae Dan Fruntelată, Artur Silvestri, Ilie Purcaru etc. Publicată sub egida Comitetului pentru Cultură şi Artă al capitalei, revista „Săptămâna" a fost principala tribună de manifestare a pseudonaţionalismului manipulator al perioadei ceauşismului târziu. Revista a publicat adeseori documente ale Securităţii menite să atace şi să compromită exilul literar anticomunist.

Creată în 1979, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a funcţionat ca o secţie a CC al PCR. Primul preşedinte a fost Miron Constantinescu, urmat de Mihnea Gheorghiu. La secţia internaţională, responsabilă pentru relaţiile cu partidele comuniste la putere şi cu cele din ţările necomunizate, au lucrat Maria Rab (cumnata lui Leonte Răutu), Ghizela Vass (notabilă prin longevitate politică, o apropiată a Elenei Ceauşescu), Constantin Lăzărescu, Constantin Vlad, Ştefan Andrei. Militanta de origine basarabeană Ghizela Vass a fost direct implicată în raporturile cu Partidele Comuniste Grec, Spaniol şi cu exilul cominformist din Iugoslavia. Aceste relaţii au inclus ajutor material substanţial din partea PCR pentru partidele şi

[10] Vezi pentru detalii Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

organizațiile respective, precum şi din alte țări. PCR a folosit banii țării pentru a susține mişcări subversive şi antidemocratice în diverse părți ale lumii. Posturile de radio ale Partidelor Comunist Grec şi Spaniol („Vocea adevărului" şi „Pirinei") s-au aflat mulți ani la Bucureşti. În anii 1970 şi 1980, PCR a subvenționat mişcări radicale, antidemocratice din Lumea Treia. Este un subiect care trebuie cercetat în continuare.

Când încercăm să luminăm resorturile stalinismului, este cazul să nu uităm că avem de-a face cu o întreprindere politică esențialmente barbară, că arhitecții şi beneficiarii sistemului nu au demonstrat nici un fel de scrupule şi remuşcări şi că, în substanța sa lăuntrică, deopotrivă ca intenționalitate şi ca experiență practică, regimul comunist a fost bazat pe dispreţul față de drepturile omului şi față de lege. Scopul său a fost anihilarea societății civile, a sistemului politic pluralist, a gândirii autonome şi a pieții libere. A inventat instituții menite să facă posibilă distrugerea spiritului liber şi manipularea totală a subiecților statului totalitar: partidul ca elită auto-desemnată; poliția secretă (cu brațele sale din interior şi din exterior); propaganda şi agitația; pseudo-justiția aservită total intereselor dictaturii.

Adevărul este că nici Dej, nici Ceauşescu nu au nutrit sentimente patriotice. „Comuniştii nu au patrie" afirma *Manifestul Partidului Comunist*, scris de Marx şi Engels la mijlocul secolului al XIX-lea. Indiferent de răsucirile şi salturile mortale ideologice, conducătorii comunişti din România au rămas fideli preceptelor de bază ale leninismului ca tehnică de control şi menținere a unei dictaturi ideocratice. Ideologia a fost într-adevăr la putere. Statul comunist, precum cel nazist, a fost un stat întemeiat pe o concepție despre lume şi viață. Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu au fost ambii partizanii unei formule politice autoritare, întemeiată pe monolitism ideologic, intoleranță fanatică în raport cu orice adversar, terorism polițienesc şi un cult aberant al economiei planificate. Moştenirea RPR-RSR, augmentată până la proporții de un nemărginit irațional în ultimii ani ai lui Ceauşescu, a fost aşadar una a despotismului, a distrugerii şi marginalizării valorilor veritabile (axiofobie), a eliminării elitelor politice, culturale şi religioase şi a izolării țării în raport cu direcțiile novatoare din lumea ideilor şi din tehnologie.

Principalele acțiuni criminale pe care ținem să le amintim aici, ca argument suprem pentru aceasta prea-mult amânătă condamnare sunt:

(1) abandonarea intereselor naționale prin servilism nețărmurit în relațiile cu URSS, după impunerea guvernului-marionetă condus de Petru Groza (6 martie 1945). Regimul comunist din România a venit la putere prin intervenția directă a Uniunii Sovietice, a forțelor militare sovietice aflate pe teritoriul țării şi prin ingerința insolentă a lui A. I. Vîşinski, ministru-adjunct de externe al URSS în afacerile interne ale României. Menționăm aici rolul nefast al lui Emil Bodnaraş ca secretar general al guvernului Groza, responsabil cu serviciul de informații, precum şi al cvartetului dominant din PCR: Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu.

(2) anihilarea statului de drept şi a pluralismului prin înscenări şi fraude, mai ales după furtul alegerilor în noiembrie 1946; agresiunile continue, prin fasciile de „oameni ai muncii", în realitate grupuri de lumpeni atraşi în PCR, împotriva partidelor şi forțelor democratice; utilizarea antifascismului ca argument propagandistic pentru delegitimarea oricărei forme de opoziție anticomunistă.

(3) distrugerea partidelor politice, prin arestarea liderilor şi militanților, şi a continuității constituționale a statului român, prin lovitura de stat din 30 decembrie 1947, care a dus la abdicarea forțată a Regelui Mihai.

(4) impunerea unui regim dictatorial total înfeudat Moscovei şi ostil valorilor politice şi culturale naționale; lichidarea sindicatelor libere, distrugerea social-democrației ca mişcare politică opusă bolşevismului îmbrățisat de PCR, anexarea nedemnă a justiției intereselor regimului.

(5) sovietizarea totală, prin forță, a României, mai ales în perioda 1948-1956 şi impunerea, sub numele de „dictatura proletariatului" a unui sistem politic despotic, condus de o castă profitoare (nomenklatura), strâns unită în jurul liderului suprem;

(6) politica de exterminism social (lichidarea fizică, prin asasinat, deportare, întemnițare, muncă forțată, a unor categorii sociale - burghezie, moşierime, țărani, intelectuali, studenți etc) ghidată de preceptul luptei de clasă. Introducerea logicii vinovăției colective şi persecutarea membrilor familiilor celor bănuiți de intenții ori acțiuni anticomuniste; utilizarea unor criterii aberante pentru a distruge şansele copiilor din familii cu „origine nesănătoasă" de a studia în învățământul superior.

Ca urmare a politicii criminale a regimului comunist, au fost deținute în închisori şi lagăre, deportate/strămutate sute de mii de persoane. Cifrele propuse de cercetători, luate în considerare de această Comisie, se situează între 500 000-2 000 000 de victime. **Dificultatea estimării provine din ocultarea sistematică de către Securitate, Procuratură, Miliție, Trupe de Grăniceri, Armată şi alte organe represive a informațiilor privind soarta multora dintre aceste victime**.

(7) persecuția minorităților etnice, religioase, culturale ori de orientare sexuală; persecutarea minorităților de gândire de la Asociația Teosofică Română în anii 1950 şi până la prigonirea mişcării Meditației Transcendentale în anii 1980. **De-a lungul întregii sale existențe, regimul a urmărit să suprime orice expresie veritabilă a libertății de gândire.**

(8) exterminarea programată a deținuților politici;

(9) exterminarea grupurilor de partizani care reprezentau rezistența anticomunistă armată în munți (1945-1962);

(10) represiunea împotriva cultelor şi exterminarea/persecutarea tuturor celor care se opuneau comunismului, deopotrivă din rândul majorității etnic române, ca şi din rândul minorităților; desființarea Bisericii Greco-Catolice. Persecuțiile împotriva mişcării sioniste.

(11) Arestarea, uciderea, detenția politică sau deportarea țăranilor care opuneau rezistență față de colectivizare. Lichidarea violentă a revoltelor țărăneşti (1949-1962).

(12) Deportările cu scop de exterminare. Represiunile etnice. Gonirea şi „vânzarea" evreilor şi germanilor.

(13) Represiunea împotriva culturii, eradicarea valorilor naționale, respingerea artei şi culturii occidentale, cenzura extremă, arestarea şi umilirea intelectualilor neînregimentați ori protestatari (1945-1989).

(14) Reprimarea mişcărilor şi acțiunilor studențeşti din 1956. Arestarea studenților protestatari (Timişoara, Bucureşti, Cluj, Iaşi) şi organizarea de şedințe de denunțare a celor care au ridicat glasul împotriva dictaturii şi în semn de solidaritate cu mişcările de emancipare din Polonia şi

Ungaria. Procesele împotriva studenților protestatari, organizate de PMR, UTM, UASR şi Securitate (1958-1960).

(15) Reprimarea mişcărilor muncitoreşti din Valea Jiului (1977), Braşov (1987) şi a celorlalte greve din anii 1980. Arestarea şi deportarea muncitorilor protestatari.

(16) Reprimarea oponenților şi disidenților în anii ’70 şi ’80. Arestarea şi asasinarea celor mai periculoşi oponenți – omorârea inginerului Gheorghe Ursu, condamnarea la moarte a diplomatului Mircea Răceanu, arestat şi judecat în 1989; condamnarea la moarte a generalului Ion Mihai Pacepa, a fostului ofițer DIE Liviu Turcu, a lui Constantin Răuță şi a altor persoane pe care regimul le considera vinovate de trădare.

(17) Distrugerea patrimoniului istoric şi cultural prin dărâmările din anii 1980 (un sfert din centrul istoric al Bucureştiului), inspirate de grandomania lui Ceauşescu şi de obsesia lichidării marilor repere culturale şi istorice. Constrângerea unei părți a populației României de a-şi părăsi locuințele în numele politicii de „sistematizare” a zonelor rurale.

(18) Consecințele criminale ale „politicii demografice” (1966-1989) soldate cu mii de morți.

(19) Impunerea unor norme aberante privitoare la „alimentația rațională”, înfometarea populației, oprirea căldurii, starea de mizerie, de disperare provenită din degradarea fizică la care regimul a condamant un întreg popor. Notăm că nici un membru al conducerii PCR nu şi-a ridicat vocea împotriva acestei politici de exterminare prin frig şi foamete.

(20) Conceptualizarea mizeriei materiale şi morale, precum şi a fricii, ca instrumente de menținere a puterii comuniste. În „Programul PCR” adoptat în 1974 se vorbea despre „umanismul revoluționar ca adevărat umanism”, în practică triumfase cel mai devastator antiumanism. Pretinzând că împlineşte dezideratele marxismului, regimul a tratat o întreagă populație ca pe o masă de cobai supuşi acestui delirant experiment de inginerie socială.

(21) Masacrarea cetățenilor, din ordinul lui N. Ceauşescu, cu aprobarea conducerii PCR, şi cu participarea efectivă a unor unități ale Armatei şi Securității, în timpul Revoluției anticomuniste din Decembrie 1989.

Pentru a nu uita, pentru a condamna, spre a nu se mai repeta

Pe baza imensului material documentar consultat, a mărturiilor victimelor şi a unei copleşitoare literaturi pe tema experienței comuniste din România, întrucât dictatura comunistă din România s-a făcut vinovată de **crime imprescriptibile împotriva umanității**, membrii Comisiei propun şefului statului măsuri legate de: 1. condamnare; 2. memorializare; 3. legislație şi justiție; 4. cercetare şi arhive; 5. educație.

I. Condamnare a comunismului:

- condamnarea explicită, categorică şi neechivocă a sistemului comunist din România, de la înființarea sa, pe bază de dictat, în anii 1944-1947 şi până la prăbuşire, în decembrie 1989. Făcând acest lucru, preşedintele României îşi va afirma admirația pentru eroismul celor care s-au opus dictaturii, de la luptătorii din rezistență şi militanții partidelor politice anihilate de comunişti şi până la disidenții şi opozanții perioadei Ceauşescu. Prin gestul său, Preşedintele țării va aduce un solemn omagiu marilor oameni de stat ca Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Dinu Brătianu, Victor Rădulescu Pogoneanu, Ion Flueraş şi Iosif Jumanca, miilor de clericilor ortodocşi, greco-catolici, de alte confesiuni şi religii aruncați în lagăre şi închisori, ierarhilor

care au înfruntat regimul (Nicolae Popovici), martirilor Bisericilor precum Ioan Suciu, Iuliu Hossu, Sandu Tudor, Vladimir Ghika, Richard Wurmbrand, Márton Áron, membrilor partidelor democratice din România, tuturor victimelor regimului totalitar comunist, oponenților şi disidenților. În acelaşi timp îşi va exprima compasiunea pentru suferințele îndurate de marea majoritate a poporului român. **Luând act de acest Raport, Preşedintele țării poate spune cu mâna pe inimă: Regimul comunist din România a fost ilegitim şi criminal**. Condamnând acest regim, statul democratic român condamnă instrumentele acestuia, în primul rând Partidul Comunist Român şi Securitatea, precum şi persoanele responsabile pentru neligitimitatea şi criminalitatea comunismului. Nu este vorba de marea masă a membrilor de partid, a căror unică activitate era să-şi achite cotizația şi să participe lunar la şedințe formale, golite de orice conținut, ci de instituția partidului, deci de aparatul birocratic, „nomenclatura" acestuia, acea castă parazitară care a făcut posibilă dictatura. În cazul Securității, a fost vorba de o instituție criminală şi teroristă, de la început şi până la sfârşit. Securitatea a fost subordonată conducerii centrale şi teritoriale (regionale/județene) a partidului comunist (PMR/PCR). În consecință, acestea au reprezentat structuri cu scopuri represiv-criminale, acționând de regulă prin intermediul Securității.
- Comunismul a căzut doar oficial la 22 decembrie 1989. Neoficial, structuri, dar mai ales metode şi mentalități comuniste au continuat să existe sub diferite forme, unele extrem de grave, pe care avem datoria le prezentăm tocmai pentru că ele reprezintă forme de manifestare ale vechiului regim, transfigurat, însă nu transformat fundamental.

Astfel, Comisia propune şefului statului să ia în considerație necesitatea de a analiza în mod riguros, ştiințific, evenimentele din decembrie 1989 şi postdecembriste, direct legate de regimul comunist, inclusiv prin finalizarea în regim de urgență a cercetărilor începute prin justiție. Aceste evenimente sunt următoarele: a). reprimarea manifestațiilor anticomuniste din perioada decembrie 1989-aprilie 1990; b). diversiunea etnică de la Târgu-Mureş din martie 1990; c). reprimarea manifestației anticomuniste din Piața Universității din Bucureşti (manifestația a început în 22 aprilie 1990 şi a durat 52 de zile; formele de reprimare au acționat discontinuu, culminând cu reprimarea din 13-15 iunie 1990); d). „mineriadele" din 1991 şi 1999. Toate acestea au fost diversiuni şi manifestări tipic comuniste. Considerăm necesară formarea unei comisii de studiere a „mineriadelor" (din 1990, 1991, 1999) şi, în primul rând, a celei din 13-15 iunie 1990. Considerăm necesară formarea unei comisii de studiere a reprimării revoltelor muncitoreşti din Valea Jiului (1977) şi din Braşov (1987). Este necesară desecretizarea imediată a arhivelor Ministerului de Interne şi garantarea accesului neîngrădit la acestea pentru lămurirea a ceea ce s-a petrecut în timpul evenimentelor din decembrie 1989 şi pe parcursul anului 1990.

Considerăm că se impune recunoaşterea oficială a caracterului anticomunist al Revoluției din decembrie 1989. Deoarece N. Ceauşescu şi clica sa ajunseseră să fie identificați cu comunismul ca regim şi ideologie (PCR – Partidul, Ceauşescu, România), era normal ca această revoltă populară să dobândească rapid un caracter anticomunist. La fel de previzibilă a fost şi reacția panicată şi agresivă a nomenclaturii renăscute (de fapt niciodată complet distrusă). Este necesară analiza felului în care birocrația s-a regrupat şi a exploatat sentimentele antitotalitare pentru a împiedica avansul revoluției. Totodată, se impune recunoaşterea oficială a Proclamației de la Timişoara (din martie 1990), precum şi a manifestației anticomuniste din aprilie-iunie 1990 care a avut loc în Piața Universității din Bucureşti, ca momente constitutive şi reprezentative ale Revoluției anticomuniste începută în decembrie 1989. Deturnarea caracterului anticomunist al revoluției din decembrie 1989 şi reprimarea manifestărilor anticomuniste au constituit acte deliberate de asfixiere a pluralismului democratic şi tentative de restaurare a unui regim autoritar, de tip dictatorial.

- adoptarea de către Camerele Reunite ale Parlamentului a unei declarații explicite de condamnare a crimelor comunismului, de regret şi de compasiune față de victimele acestora, în spiritul Rezoluției nr. 1481 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 25 ianuarie 2006.

II. Memorializare:
- înființarea unei zile comemorative în memoria victimelor represiunii şi terorii comuniste. Urgentarea construirii în centrul capitalei a unui **Monument al Victimelor Comunismului**. Continuarea omagierii victimelor comunismului prin ridicarea de monumente comemorative şi în alte locuri simbolice din țară, completând seria celor realizate de AFDPR.

- introducerea în muzeele de istorie din țară a unor secțiuni referitoare la ororile comunismului. Înființarea, în colaborare cu Fundația Academia Civică, Asociația Foştilor Deținuți Politici din România, CNSAS, Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului din România, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Institutul de Istorie „George Barit”, a unui Muzeu al Dictaturii Comuniste din România. Asemeni Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington, acest muzeu va fi în egală măsură un loc de memorie şi unul al afirmării valorilor societății deschise. Muzeul va fi condus de un consiliu ştiințific numit de Preşedintele țării. Pe lângă Muzeu ar fi necesară crearea unui centru de documentare destinat informației publice, cu acces neîngrădit, în care să fie colecționate documente esențiale pentru înțelegerea fenomenului comunist, a universului concentrațional, a propagandei ca mijloc de constrângere spirituală.

- organizarea unei conferințe internaționale pentru condamnarea crimelor comunismului, anunțată la Strasbourg, la 27 ianuarie 2006, de către ministrul de Externe român şi programată să aibă loc în România, la Sighet, având în vedere că acest prim Memorial al Victimelor Comunismului din lume se află din 1995 sub egida Consiliului Europei, iar în 1997 a fost declarat de către Parlamentul României „ansamblu de interes național” (în 1998 a fost nominalizat printre primele trei locuri ale memoriei europene, împreună cu Memorialul de la Auschwitz şi cu Memorialul Păcii din Franța).

- continuarea emisiunilor de la TVR din ciclul *Memorialul Durerii*, realizate de Lucia Hossu Longin, cu o programare la ore de maximă audiență.

- organizarea unei expoziții permanente în cadrul Palatului Parlamentului, cu documente ilustrative pentru ideea de poliție politică, documente care să fie reprezentative pentru fenomenul încălcării drepturilor civile fundamentale în România comunistă.

- organizarea unui ciclu de conferințe în marile centre universitare, în care să fie prezentat conținutul Raportului CPADCR, însoțit de explicații, comentarii şi documente ilustrative.

- publicarea raportului pe website-ul Administrației Prezidențiale, după o perioadă de editare, stilizare şi definitivare a capitolelor. Traducerea Raportului în limbile de circulație universală şi publicarea lui. Publicarea unor variante prescurtate ale Raportului în română şi în versiuni străine.

- membrii şi experții Comisiei vor pune la dispoziția Departamentului de Comunicare Publică a Preşedinției lista fondurilor arhivistice pe care le-au consultat pentru a fi afişate pe site-ul Preşedinției.

- necesitatea adaptării rezultatelor cercetării şi a raportului pentru obiective cu caracter didactic (un manual despre regimul comunist în care subiectul represiunii să ocupe un loc important) care să fie predat în învățământul mediu. Revizuirea manualelor şcolare şi introducerea în programele de învățământ a unui curs obligatoriu de studiere a represiunii comuniste.

- formarea unui grup restrâns de cercetători, sub egida Preşedinției, care să elaboreze în circa un an o Enciclopedie a comunismului românesc. Acelaşi grup va lucra pentru sintetizarea Raportului final sub forma unui manual şcolar.

- este importantă cunoaşterea luptei, a opoziției şi a rezistenței față de comunism a României şi a poporului român în perioada 1919-1944: participarea armatei române la lupta împotriva regimului totalitar-bolşevic condus de Bela Kuhn, al cărui scop a fost, între altele, promovarea viziunii lui Lenin despre revoluția comunistă mondială; opoziția statului constituțional român şi a formațiunilor politice democratice în raport cu poziția antinațională a PCdR, care a dus la interzicerea acestui partid şi a dezamorsat temporar planurile expansioniste ale Kremlinului prin neutralizarea unui instrument politic total devotat lui Stalin şi Cominternului; lupta pentru eliberarea teritoriilor româneşti anexate nelegitim, prin forță şi abuz de URSS (în iunie 1940), ca rezultat al acordului gangsteresc dintre Hitler şi Stalin (Pactul Ribbentrop-Molotov din august 1939 şi anexele sale secrete): Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța. Din nefericire, guvernul Antonescu a asociat politica de eliberare a teritoriilor româneşti cu o solidaritate necondiționată cu Germania hitleristă şi a pus în practică măsuri de exterminare a unor largi straturi de populație civilă, pe baza ideologiei rasiste, aşa cum reiese din *Raportul Final* al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România. Meritul luptei împotriva comunismului a fost anulat de alianța fatală cu Germania lui Hitler, a cărei ideologie – nazismul – a fost la fel de nefastă precum ideologia comunistă a Uniunii Sovietice conduse de Stalin.

- este necesară aprecierea justă a luptei, a opoziției şi a rezistenței unei bune părți a poporului român față de comunism între 1945-1989. Acestea sunt cu atât mai merituoase cu cât s-au manifestat în condițiile unui regim extrem de dur. Ne referim în primul rând la teroarea exercitată prin intermediul Securității, o poliție politică la fel de dură precum cea sovietică. Prezentul Raport oferă exemple de luptă, opoziție şi rezistență față de comunism: voința covârşitor anticomunistă exprimată la alegerile din 19 noiembrie 1946, în pofida faptului că România era practic controlată de Uniunea Sovietică încă din martie 1945; rezistența armată prin numeroase grupuri de partizani existente în întreg teritoriul României (1944-începutul anilor 1960); numărul imens de deținuți politici şi persoane discriminate din punct de vedere politic (între 500 000 şi 2 000 000) raportat la numărul populației; rezistența față de colectivizarea forțată, proces care a inclus şi represiuni deosebit de brutale împotriva revoltelor țărăneşti; forme de solidarizare cu Revoluția anticomunistă din Ungaria din 1956; revolta muncitorească din Valea Jiului (1977); diversele forme de rezistență individuală la eforturile statului totalitar de a controla viața personală, inclusiv forme de a evita regimul draconic prin care au fost interzise avorturile după Decretul din 1966 (el însuşi unic pentru întreg blocul sovietic în epocă); diferitele forme de disidență colectivă (mişcarea Goma, ALRC, SLOMR etc); exemplele de disidență individuală (Vasile Paraschiv, Radu Filipescu, Doina Cornea şi alții); revolta muncitorească de la Braşov (1987); spiritul de sacrificiu al populației neînarmate şi paşnice („vom muri şi vom fi liberi”) în timpul revoluției anticomuniste din decembrie 1989.

III. Legislație şi justiție:

- declararea crimelor şi abuzurilor regimului comunist – în baza dovezilor existente – ca fiind crime împotriva umanității şi, în consecință, imprescriptibile juridic.

- având în vedere criminalitatea şi nelegitimitatea regimului comunist, se impune adoptarea urgentă a legii lustrației.

- desființarea prin lege a condamnărilor emise pe baza unor articole cu caracter politic făcând parte din codurile penale din 1948, 1955 şi 1968 cu modificările ulterioare, ținând cont de neconstituționalitatea conținutului şi a procedurii aplicării lor, chiar față de Constituțiile din 1948, 1952, respectiv 1965, precum şi de încălcarea flagrantă a Declarației Universale a Drepturilor Omului votată de Adunarea Generală ONU la 10 decembrie 1948. Anularea pedepselor cu închisoare şi muncă forțată rezultate pe baza decretului 153/1970 privind „parazitismul social", „anarhismul" şi orice alt „comportament deviant". Dezavuarea legii nr. 5 din 6 august 1978 pe baza căreia se putea desface contractul de muncă pentru „abateri de la etica şi echitatea socialistă". Anularea condamnărilor la moarte de tipul celor aplicate aşa-zişilor trădători de țară, care nu au trădat de fapt România, ci criminalitatea comunismului. De exemplu: Constantin Răuță – 1973, Ion Mihai Pacepa – 1977, Mircea Răceanu – 1989.

- recunoaşterea de către Înalta Curte de Casație şi Justiție a ilegalității măsurilor de internare administrativă în unități, colonii şi batalioane de muncă, a domiciliilor obligatorii, a arestărilor fără mandat, a actelor de tortură fizică şi psihică din timpul anchetei şi detenției, a arestărilor colective pe bază de naționalitate, apartenență politică, religioasă sau profesiune, a asasinatelor politice, a tratamentelor psihiatrice cu scop represiv, a discriminărilor pe bază de origine socială, religioasă sau etnică în politica de cadre şi în învățământ.

- abrogarea prin lege a prevederilor decretului prezidențial al lui Nicolae Ceauşescu din 1988 în ceea ce priveşte crimele politice (scoaterea de sub incidența acelui decret a infracțiunilor de natură politică). Acest decret a amnistiat diverse condamnări (de exemplu, infracțiunile soldate cu pedepse sub 10 ani au fost amnistiate, iar pedepsele de peste 10 ani au fost reduse la jumătate). Datorită aplicării acestui decret, securişti şi şefi comunişti care, de pildă, au torturat sau au ordonat torturarea unor disidenți nu pot fi acționați în justiție, deoarece orice vină în afară de omor a fost amnistiată prin acest act normativ. Există opinia că, din punct de vedere legal, aceasta a fost cauza principală pentru care nu s-a putut face „Procesul comunismului": majoritatea crimelor nu au fost omoruri, ci: tortură, lovituri cauzatoare de moarte, bătăi, privare ilegală de libertate, abuz în serviciu cu vătămarea intereselor persoanei etc., toate „amnistiate".

- în puține cazuri de crime politice de dinainte de decembrie 1989 au avut loc urmăriri penale şi procese care să se soldeze cu condamnări (procesele membrilor CPEx, procesul lui Victor A. Stănculescu, procesul asasinilor lui Gheorghe Ursu). Însă în toate aceste cazuri sistemul juridic corupt a făcut ca şi condamnații să fie eliberați la foarte scurt timp, totdeauna sub pretexte medicale. De aceea se impune declanşarea de cercetări penale şi realizarea de noi expertize medico-legale, de data aceasta transparente, independente şi obiective, în toate cazurile în care condamnații pentru crime politice săvârşite în comunism au fost eliberați pe motive medicale, existând suspiciunea că certificatele şi expertizele medico-legale în baza cărora au fost eliberați ar fi putut fi false.

- foştii cetăţenii români exilaţi în perioada comunistă (şi/sau urmaşii lor direcţi) să-şi reprimească drepturile de care au fost privaţi prin abuz (drepturile referitoare la cetăţenie – este vorba în primul rând de scriitorul disident Paul Goma care nu a renunţat niciodată la cetăţenia română şi nu are nici un motiv să o solicite acum –, avere, alte drepturi). Foştii cetăţeni români care au făcut cerere de plecare definitivă cu scopul reîntregirii familiei sau cu alte scopuri (şi/sau urmaşii lor direcţi), inclusiv cei care au fost "vânduţi" (cetăţenii români de etnie germană, evreiască, română şi de alte etnii) să-şi reprimească drepturile (cetăţenie, avere şi alte drepturi). Statul român trebuie să-şi ceară tuturor scuze şi să-i cheme înapoi, pe ei şi/sau pe urmaşii lor. Toţi cetăţenii români emigraţi, izgoniţi, "vânduţi", toţi cei care au reuşit să părăsească legal sau clandestin România din cauza criminalităţii comunismului (şi/sau urmaşii lor direcţi), trebuie să poată veni înapoi. În felul acesta se vor diminua şi efectele *crimei istorice* îndreptate împotriva minorităţilor etnice, a germanilor, maghiarilor şi a evreilor, care, trăind sute de ani pe teritoriul României, şi-au adus o contribuţie extrem de importantă la cultura şi civilizaţia acestui spaţiu.

- toate nedreptăţile şi nelegiuirile făcute de regimul comunist trebuie reparate prin legi. De exemplu: foştii activişti comunişti de frunte, foştii conducători ai Securităţii, ai Miliţiei, şi ai Ministerului de Interne, ai "Justiţiei" comuniste, foştii torţionari să nu poată beneficia de pensii peste nivelul minim al populaţiei. Pensia foştilor deţinuţi politici şi a urmaşilor direcţi ai acestora să fie considerabil majorată. Foştilor deţinuţi politici să li se acorde cât mai multe gratuităţi: asistenţă medicală, medicamente, transport urban şi interurban, abonamente radio-TV, costul mediu de întreţinere: căldură, energie electrică, gaz metan, apă, salubritate).

- propunerea de a se interzice drept forme de negaţionism, pedepsibile prin lege, tentativele de apologie a regimului comunist ori a liderilor comunişti. Extremismul de stânga trebuie respins cu aceeaşi hotărâre precum cel de dreapta. **A nega crimele comunisului este la fel de inacceptabil cu a le nega pe cele ale fascismului**. La fel cum este intolerabilă evocarea apologetică a crimelor contra umanităţii comise de regimul Antonescu, considerăm că este de neacceptat proliferarea de busturi şi alte forme comemorative în raport cu activiştii comunişti. Interzicerea afişării în public a simbolurilor şi însemnelor comuniste (steaua roşie, drapelul roşu cu secera si ciocanul, stema RPR, repectiv RSR) cu excepţia contextului educativ antitotalitar. Interzicerea difuzării materialelor de propagandă comunistă (afişe, pliante, cărţi, filme, cântece) cu excepţia contextului educativ antitotalitar. Eliminarea tuturor numelor de foşti comunişti (în măsura în care mai există) pentru nume publice (străzi, localitaţi, instituţii etc).

- propunerea de a lua în consideraţie solicitările foştilor deţinuţi politici legate de recunoaşterea publică a tragediei prin care au trecut. Majorarea pensiilor acestora prin acordarea unei pensii suplimentare, precum şi a unor indemnizaţii retroactive compensatorii, acordarea de gratuităţi (asistenţă medicală, medicamente, transport public), acordarea unor indemnizaţii pentru deţinuţii politici care nu sunt pensionari.

- recunoaşterea calităţii de deţinuţi politici a celor arestaţi pentru participarea la manifestaţia anticomunistă din Piaţa Universităţii.

- modificarea legislaţiei referitoare la Arhivele Naţionale şi imediata desecretizare a tuturor arhivelor legate de perioada comunistă şi trecerea Arhivelor Naţionale în subordinea Ministerului Culturii şi Cultelor. La 17 ani de la Revoluţia din decembrie 1989, a sosit din plin clipa transparenţei şi accesibilităţii tuturor arhivelor comuniste. Obstacolele întâlnite frecvent şi frustrant de către membrii şi experţii Comisiei trebuie înlăturate de urgenţă şi fără

ezitări. Legea Arhivelor Naționale trebuie modificată imediat în ceea ce priveşte termenele de acces la arhivele de interes istoric, care sunt în flagrantă contradicție cu Legea 544/2001 a Liberului Acces la Informația Publică. Neglijarea îndeplinirii obligației legale de a aduce Legea Arhivelor în concordanță cu prevederile Legii Generale de Acces la Informație din anul 2001 şi până azi arată lipsa de voință politică în a acorda un acces nediscriminatoriu la arhivele de interes pentru cercetătorii regimului comunist. Susținem adoptarea imediată a variantei de armonizare propusă de APADOR-CH, fără a mai aştepta revizuirea generală a Legii Arhivelor Naționale, care rămâne un deziderat important.

IV. Cercetare şi arhive:

- Comisia apreciază sprijinul constant al Preşedintelui Traian Băsescu în direcția facilitării accesului la arhive. Mulțumim, de asemenea, arhiviştilor de la Arhivele Naționale, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Arhivele Secretariatului de Stat pentru Culte şi Arhivele Militare Române. În relația cu deținătorii de arhive, experiențe mai puțin fericite s-au înregistrat la Ministerul Administrației şi Internelor – Arhiva Aparatului Central, Ministerul Sănătății, Institutul Național de Statistică, Serviciul de Informații Externe, Serviciul Român de Informații, Ministerul Educației şi Cercetării.

- Este indispensabil ca transferul tuturor arhivelor comunismului de la serviciile secrete sau alți deținători la CNSAS sau Arhivele Naționale să fie însoțit de o anchetă detaliată a tratamentului la care au fost supuse aceste arhive. Suntem ultima țară din cele candidate la Uniunea Europeană care extrage, cu mare dificultate, arhivele comunismului din domeniul Securității şi armatei. Vreme de peste cincisprezece ani, aceste arhive au fost secretizate arbitrar, distruse sau manipulate, mai ales contra foştilor disidenți, a opoziției politice, a societății civile apărute în 1990. Fără o analiză riguroasă a felului în care serviiciile secrete au tratat moştenirea Securității, atât cea internă, cât şi cea externă, nu se poate vorbi de o despărțire a lor de trecutul acesteia.

- Solicităm şefului statului acțiunea cât se poate de hotarâtă pentru deblocarea accesului la arhivele comuniste, în totalitatea lor. Comisia recomandă publicarea pe internet a inventarelor Ahivelor Naționale, ale Direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale, ale Armatei, CNSAS, SRI, SIE, Ministerelor Justiției, de Interne, Sănătații, Învățământului etc. Sensul acțiunii acestei Comisii nu se rezumă la examinarea trecutului. O Românie democratică este una în care accesul la istorie, deci la arhive, este liber şi neîngrădit.

- Deținătorii de arhive din România trebuie să-şi practice profesia la standarde internaționale. Actualul acces selectiv este, în parte, legat direct de problema deținătorilor de arhive şi a atitudinii lor neprofesionale. Ei se află acolo cu scopul de a servi interesele cercetătorilor, şi nu pentru a stabili parametrii şi limitele activității de cercetare. Arhivarii nu sunt specialişti în cercetare. Punând limite proiectelor de cercetare şi felului în care cercetătorii consultă materialele din arhivă, ei periclitează validitatea şi credibilitatea oricărei forme de cercetare. Aceasta este una din cele mai importante probleme privind activitatea arhivelor româneşti şi trebuie corectată fără întârziere.

- Cercetătorii trebuie să aibă acces nelimitat la inventarul tuturor arhivelor instituționale. Din experiența membrilor comisiei reiese că activitatea celor care controlează accesul cercetărilor la dosare trebuie evaluată riguros, iar instituțiile unde se află (Arhivele Naționale, CNSAS, ministere etc.) trebuie să îşi asume răspunderea pentru modul în care gestionează astfel de poziții de autoritate. În repetate rânduri persoane cu putere de decizie în această privință au

acționat astfel încât să descurajeze accesul la dosare, atât în cazul unor membri ai Comisiei, cât şi al altor cercetători, împiedicând astfel desfăşurarea activității de cercetare în arhive. În mod similar, activitatea deținătorilor de arhive din teritoriu va trebui să se conformeze practicilor şi standardelor profesionale.

- Funcționarii de la instituțiile deținătoare de arhive trebuie să înceteze practica de a acumula sau ascunde documente, blocând astfel accesul cercetătorilor din afara instituției respective până la publicarea lor de către angajații arhivelor. Aceasta este o practică răspândită dar care nu ar exista dacă deținătorii de arhive ar atinge un nivel de profesionalism deontologic. Este inacceptabil ca cercetătorilor să li se spună frecvent că dosarele solicitate nu există cu toate că ele se află în arhive. La fel de reprobabilă este şi interzicerea accesului în sălile de lectură cu laptopuri şi camere foto digitale sau refuzul de a pune la dispoziția cercetătorilor facilități pentru funcționarea şi utilizarea acestor mijloace moderne de stocare şi copiere a documentelor. Comisia insistă ca asemenea practici să fie eliminate şi ca legislația privitoare la Arhivele Naționale să țină cont de această propunere.

- desecretizarea arhivelor „grupelor operative" (Servicul „K", după 1956), ca o ultimă şansă de a descoperi din rapoartele securiştilor care supravegheau închisorile locurile secrete unde au fost înmormântați numeroşi deținuți politici;

- restituirea arhivelor cultelor religioase confiscate în mod abuziv;

- retrocedarea arhivelor sioniste capturate de Securitate şi accesul la dosarele personale ale tuturor sioniştilor. Imperativul ca organele abilitate să dea publicității locurile unde sunt îngropați sioniştii care au pierit în anchete şi adoptarea măsurilor corespunzătoare pentru reînhumarea lor conform datinii evreieşti.

- Solicităm SRI descoperirea şi predarea neîntârziată instituțiilor şi Fundației abilitate a „Jurnalului" lui Gheorghe Ursu în scopul publicării. Jurnalul a fost păstrat de Securitate până în februarie 1990, predat pentru câteva zile către GDS şi revista „22", dar în martie 1990 a fost preluat şi depozitat în Arhiva SRI, de unde a dispărut în 1996. Jurnalul reprezintă o autopsie a epocii comuniste pentru care inginerul Gheorghe Ursu a fost anchetat, torturat şi, în cele din urmă, ucis.

- Distrugerea, manipularea (falsificarea) sau ascunderea (sustragerea) de documente de către funcționari de stat în exercițiul funcțiunii constituie fapte penale. De aceea, Comisia recomandă declanşarea de urmăriri penale de către organele juridice abilitate (Procuratura) împotriva celor care au „distrus sau manipulat" dosarele Securității sau ale altor instituții. SRI a pretins că aceste dosare au avut un caracter secret şi în anii 1990. În fapt, tocmai prin invocarea acestui pretins statut de „secret de serviciu" sau „de stat", SRI a refuzat ani de zile restituirea către persoanele interesate atât a dosarelor, cât şi a altor materiale din arhivele fostei Securități (manuscrise etc). Or, dacă au fost secrete, accesul la aceste dosare trebuia, conform regulamentelor SRI, să fie strict controlat. Trebuiau să fie sigilate, sigiliul verificat periodic, iar cei care le luau „în lucru" trebuiau să semneze atât într-un borderou ataşat chiar la dosar, cât şi în registrul arhivei. Se pot stabili astfel vinovățiile de abuz în serviciu prin distrugerea/falsificarea/sustragerea/înstrăinarea unor documente importante, documente care în unele cazuri ar fi putut stabili fapte penale (arestări fără mandat, acte de tortură fizică şi psihică în timpul detenției, asasinate politice, tratamente psihiatrice represive, discriminări etc). Abuzurile legate de falsificarea/distrugerea dosarelor pot fi cercetate penal chiar conform

legii actuale, deoarece au fost comise după 1988, deci nu cad sub incidența decretului lui Ceaușescu sus pomenit.

- desecretizarea acordurilor încheiate între România şi RFG privind plata unor „despăgubiri" şi acordarea unor avantaje economice României în funcție de numărul de etnici germani lăsați să părăsească România.

- necesitatea grăbirii transferului documentelor Tribunalelor Militare, ale Direcției de evidență a Miliției, a Ministerului Justiției etc. spre CNSAS şi sporirea numărului de angajați din această instituție pentru a putea gira mai eficient documentele şi punerea lor la dispoziția publicului.

V. Educație:

- Prezentarea adevărului referitor la perioada precomunistă, comunistă şi postcomunistă în manualele şcolare şi cursurile universitare de istorie.

- sprijinirea studiului aprofundat în institutele şi centrele de cercetare ştiințifică existente în cadrul statului sau al societății civile, în vederea alcătuirii unor lucrări fundamentale de istorie a perioadei comuniste.

- înființarea unui sistem de 12 burse prezidențiale acordate anual, pe bază de concurs, unor cercetători (sub 40 de ani) interesați de cercetarea diverselor aspecte ale dictaturii comuniste. Bursierii vor lucra în cadrul Muzeului, a centrului de documentare şi, pe bază de colaborare, în cadrul IICCR.

Biografiile nomenklaturii

Ady Ladislau (1911-2000). Ilegalist, condamnat în procesul Anei Pauker. Secretar al CC al UTC în 1944 şi şef de secţie la CC. Intră în Ministerul de Interne după 1950 sub numele Alexandru Mureşanu (nume preluat şi de soţia sa Tamara). În iunie 1952 devine ministru adjunct la MAI în locul lui Marin Jianu, având între sarcini coordonarea Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Eliminat din MAI în 1959, a fost arestat şi anchetat sub acuzaţia că a colaborat cu Siguranţa în timpul ilegalităţii.

Augustin Alexa (n. 1911). Ilegalist, muncitor CFR la Cluj, ministrul Transporturilor (1951-1953), membru al CC al PMR/PCR (1948-1974), procuror general al RPR/RSR (1953-1973). În 1953 primeşte gradul de prim consilier juridic de stat, asimilat cu gradul de general-locotenent, direct implicat în toate marile anchete şi procese ale perioadei. Putem spune că prin poziţia pe care a deţinut-o a fost un Vîşinski al României.

Ştefan Andrei (n. 1931). Unul dintre liderii Uniunii Asociaţiilor Studenţilor Comunişti la sfîrşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960, atunci când Nicolae Ceauşescu era însărcinat cu organizaţiile de tineret. Membru supleant al Comitetului Central al PCR, 1969-1972; membru al Comitetului Central şi prim-adjunct al şefului, apoi şef al Secţiei Relaţii cu Străinătatea, 1972; membru al Secretariatului Comitetului Central, 1972-1978, 1985-1987; ministru de externe, 1978-1985; ministru al comerţului exterior, 1985-1989. Un apropiat al fiului lui Ceauşescu, Nicu, la sfârşitul anilor 1980, Andrei era considerat ca un posibil succesor al dictatorului.

Gheorghe Apostol (n. 1913). Un activist de rang mijlociu în timpul clandestinităţii şi membru al grupului de partid din închisori, condus de Gheorghe Gheorghiu-Dej. Membru al Biroului Politic şi preşedinte al Confederaţiei Generale a Muncii după 1944. Prim secretar al Partidului Muncitoresc Român (PMR), 1954-1955, ulterior numit viceprim-ministru. Considerat unul dintre probabilii succesori ai lui Gheorghiu-Dej. Ambiţiile lui de a ajunge în poziţia supremă în PCR au fost zădărnicite de sprijinul hotărât acordat de primul ministru, Ion Gheorghe Maurer, lui Nicolae Ceauşescu, ceea ce a adîncit resentimentul lui Apostol faţă de acesta din urmă, cât şi faţă de sofisticatul şi cinicul Maurer. Apostol a fost eliminat din conducerea PCR în 1969, la Congresul al X-lea PCR, după ce a fost atacat de Constantin Dăscălescu, primul secretar al Comitetului judeţean de partid Galaţi, care apoi a fost ultimul prim-ministru sub Ceauşescu (1982-1989). Apostol nu a deţinut nici o altă funcţie importantă pentru o vreme, după care a fost numit ambasador în Argentina. Ulterior, în diverse interviuri, el a pretins că Ceauşescu ordonase Securităţii să orchestreze o serie de accidente de maşină pentru a-l omorî. Un leninist demodat, din ce în ce mai dezgustat de spectacolele cultului lui Ceauşescu, Apostol a fost printre cei care au iniţiat şi semnat „scrisoarea celor şase”, transmisă de mass media occidentală în martie 1989. Fără o educaţie ideologică sau culturală, Apostol reprezintă oligarhia stalinistă mediocră şi dogmatică. Ruptura lui cu Ceauşescu nu se datorează vreunui conflict de idei, ci mai degrabă geloziei secretarului general faţă de cei care aveau biografii revoluţionare mai impresionante. Ca şi în cazul celorlalţi semnatari ai „scrisorii celor şase”, meritul lui Apostol constă în faptul de a fi încercat să formuleze explicit şi de a fi susţinut cu semnătura sa o platformă politică comunist-reformistă într-o ţară bântuită de delir dictatorial. Acuzat de Silviu Brucan de a fi cedat la presiunea interogatoriilor comisiei partidului, el nu a mai reuşit să reintre în viaţa publică după decembrie 1989. În anii 1950, Apostol era căsătorit cu ilegalista Melita Scharf, de care a divorţat la începutul anilor 1960 pentru a se căsători cu o solistă de la operă.

Iosif Ardeleanu (Döme Adler) (n. 1909). Ilegalist transilvănean, căsătorit cu Clara Turcu (director în Ministerul de Externe în mandatul Anei Pauker), Ardeleanu a fost şeful cenzurii (Direcția Generală a Presei şi Tipăriturilor, 1951-1973). A devenit proverbial pentru obtuzitatea, intoleranța şi dogmatismul său. Alături de Valter Roman, Nicolae Goldberger, Aurel Mălnăşan şi Wilhelm Einhorn, a fost direct implicat în acțiunea de investigare şi supraveghere a guvernului legal al Ungariei condus de Imre Nagy în timpul „azilului politic" de la Snagov (1956-1958).

Alexandru Bârlădeanu (1911-1997). Economist marxist, născut în Basarabia şi educat la Iaşi unde şi-a dat doctoratul în 1940. După anexarea Basarabiei de către URSS, pleacă din România şi lucrează în anii războiului la un institut de cercetări economice din Moscova. Activ în cadrul exilului comunist românesc, revine în țară în 1946, ocupând funcții de mare influență în ministerele economice. Alături de Gheorghe Gaston Marin (Grossman) a fost unul dintre arhitecții impunerii economiei de comandă. Funcții de vârf în aparatul comerțului exterior şi în planificare. Reprezentant al României la CAER, a sfidat planurile sovietice de creare a unui complex economic suprastatal, atrăgându-şi adversitatea lui Nikita Hruşciov. Membru supleant al Biroului Politic sub Dej, devine membru al CPEx şi al Prezidiului Permanent la congresul al IX-lea din iulie 1965. Ca preşedinte al Consiliului Național al Cercetării Ştiințifice intră în conflict cu Elena Ceauşescu. Demisionează din toate funcțiile în decembrie 1968. Fără să fi scris vreo singură lucrare ştiințifică notabilă a devenit membru al Academiei RSR. În martie 1989 a semnat „Scrisoarea celor şase". După prăbuşirea regimului comunist a devenit un demnitar cu rang înalt în FSN, deținând numeroase funcții şi onoruri, inclusiv cea de preşedinte al Senatului. În 1995, omagiindu-l pe Corneliu Coposu, Bârlădeanu a recunoscut public că, deşi aparțineau aceleiaşi generații, liderul țărănist a fost cel care a ales calea cea dreaptă.

Emil Bobu (n. 1927). Membru al grupului aparatului de partid, a deținut funcții de prim rang ca secretar al CC al PCR, şef al secției cadre, minsitru de interne, membru al CPEx, preşedinte al UGSR. Unul dintre membrii anturajului imediat al cuplului Ceauşescu. Soția sa, Maria Bobu (n. 1925) a absolvit Facultatea de Drept la fără frecvență şi a fost ministru al Justiției între 1987 şi 22 decembrie 1989.

Emil Bodnăraş (1904-1976). Născut dintr-un tată ucrainean şi o mamă de origine germană. Una dintre cele mai complicate personalități ale comunismului românesc. Ofițer de carieră, el a devenit spion sovietic şi a fugit în Uniunea Sovietică. S-a întors în România la mijlocul anilor 1930 şi a îndeplinit diferite misiuni speciale pentru spionajul militar sovietic. Prins din întâmplare, Bodnăraş a fost condamnat la 10 ani de închisoare. În închisorile de la Doftana şi Caransebeş, el a devenit un prieten de încredere al lui Gheorghiu-Dej şi un personaj cheie din grupul acestuia. Eliberat din închisoare în 1943, el a fost direct implicat în eliminarea politică şi izolarea fizică a lui Ştefan Foriş, secretarul general al PCR, din 4 aprilie 1944. A condus partidul împreună cu Constantin Pîrvulescu şi Iosif Rangheț până la evadarea din închisoare a lui Gheorghiu-Dej şi formarea noului nucleu hegemonic al partidului. După 23 august 1944, el a fost şeful aparatului poliției secrete a partidului şi, între 1945 şi 1947, şeful serviciilor secrete de informații afiliate Preşedinției Consiliului de Miniştri. Influența sa enormă s-a datorat contactului direct permanent cu serviciile secrete sovietice. (El făcea rapoarte asupra fiecăruia dintre liderii PCR, după cum s-a dovedit ulterior în cazul Anei Pauker). Mai târziu, a fost numit ministru al Apărării Naționale, general de armată şi viceprim-ministru, deținând numeroase alte poziții importante până la moartea lui Gheorghiu-Dej. După 1965, a acceptat pactul propus de Ceauşescu: în schimbul supunerii sale totale, Ceauşescu i-a oferit pozițiile de vicepreşedinte al Consiliului de Stat şi membru al Prezidiului Permanent, ceea ce îl menținea

în rândurile eşalonului de vârf al elitei. Ca şi Apostol, Miron Constantinescu sau Chivu Stoica, a luat parte, ca membru al Biroului Politic, la decizia de a-l elimina pe Pătrăşcanu (lucru menționat şi utilizat politic de Ceauşescu în aprilie 1968). Un comunist inteligent şi dur, a fost, se pare, un simpatizant al liniei maoiste în timpul conflictului dintre Moscova şi Beijing. Divorțat de soția sa, Florica Münzer, a trăit ca un ascet, fără a avea contacte sociale notabile. Deja din timpul perioadei lui Gheorghiu-Dej, a fost criticat în Biroul Politic pentru faptul că refuzase să participe la petrecerile organizate de administrația de partid (de Vasile Posteucă şi Simion Babenco, apoi de Leon Naş şi Petre Burciu) pentru a satisface potentații comunişti. După moartea sa, aşa după cum a lăsat prin testament, rămăşițele sale nu au fost depuse alături de cele ale lui Gheorghiu-Dej la Mausoleul Eroilor, ci transportate în satul său natal din nordul Moldovei.

Petre Borilă (1906-1973). Militant comunist născut la Silistra (Bulgaria), al cărui nume adevărat era Iordan Dragan Rusev. În anii 1930, a adoptat pseudonimul de Borilă. Membru PCR din 1924 şi comisar politic în Brigăzile Internaționale în timpul Războiului Civil din Spania. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a stat la Moscova, unde a colaborat cu Gheorghi Dimitrov (preşedintele Cominternului) şi Dimitri Manuilski (cel mai important demnitar sovietic pe lângă Comintern), iar cu Ana Pauker, Vasile Luca, Leonte Răutu şi Valter Roman a conlucrat pentru a forma nucleul care va prelua conducerea PCR după invadarea României de către Armata Roşie. Bine antrenat în intrigile Cominternului, Borilă a ştiut cum să stabilească o relație apropiată şi cu Gheorghiu-Dej. În timpul anilor 1950, a participat direct la acțiunile represive organizate de către Securitate, împreună cu Dumitru Coliu (alt comunist de origine bulgară) şi Ion Vinţe (János Vincze). De fapt, Borilă a fost implicat în cele mai secrete afaceri politice şi era cunoscut ca o figură distantă şi suspicioasă. A fost căsătorit cu Ecaterina Abraham-Borilă, o comunistă militantă de origine evreiască. Membru al Comitetului Central al PCR, 1948-1969; al Biroului Politic (1952-1965); al Comitetului Executiv al CC al PCR, 1965-1969; vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, 1954-1965. Relațiile dintre familiile Ceauşescu şi Borilă erau tensionate, în special după căsătoria fiului cel mai mare al lui Ceauşescu, Valentin, cu fiica lui Borilă, Iordana, eveniment la care Ceauşescu s-a opus cu încăpățânare, probabil din cauza xenofobiei Elenei - nora nu era de origine pur românească. Pe de altă parte, Borilă însuşi dezaproba această căsătorie, în primul rând datorită faptului că el condamna anti-sovietismul lui Ceauşescu. Cu puțin înainte de moartea sa, Borilă a scris un memoriu adresat conducerii partidului prin care critica „naționalismul” lui Ceauşescu. Documentul nu a fost făcut public (informație personală de la Mircea Răceanu, care l-a putut citi grație prietenului său Iuri Borilă, fiul cel mare al lui Petre Borilă). Valentin Ceauşescu şi Iordana Borilă au divorțat în 1988. După 1989, Iordana a emigrat în Statele Unite via Israel, împreună cu fiul ei Daniel, singurul nepot al lui Nicolae şi al Elenei Ceauşescu.

Cornel Burtică (n. 1931). Inginer electromecanic, activist în mediul studențesc, preşedinte al Consiliului UASR, ambasador în Italia, ministrul Comerțului Exterior, membru CPEx, secretar al CC al PCR, în care calitate coordonează în 1977 Secția de Propagandă şi Consiliul Culturii şi Educației Socialiste. Prim secretar al Comitetului Județean Prahova (1982). Eliminat din structurile puterii, a fost director al Uzinelor 1 Mai din Ploieşti (1982-martie 1990). După prăbuşirea regimului, Burtică a fost printre foarte puținii reprezentanți de vază ai nomenclaturii care s-a căit pentru trecutul său şi a criticat în chip continuu Securitatea.

Nicolae Ceauşescu (1918-1989). Militant al UTC cu puțină educație reală sau îndoctrinare politică marxistă până în momentul în care a fost condamnat şi întemnițat (în închisorile Jilava, Braşov, Doftana, Caransebeş şi în lagărul de concentrare de la Târgu-Jiu în timpul

războiului). La sfârşitul anilor 1930, el a devenit unul dintre liderii UTC din ilegalitate (împreună cu Ofelia Manole, Miron Constantinescu şi Ileana Răceanu). Fanatic, ambiţios, posedat de mitul revoluţiei proletare şi lipsit de îndoieli în ceea ce priveşte justeţea „cauzei", Ceauşescu s-a apropiat de Gheorghiu-Dej, în care a văzut arhetipul liderului stalinist. În timp ce se afla închis la Târgu-Jiu, a devenit unul dintre colaboratorii cei mai apropiaţi ai lui Gheorghiu-Dej, alături de Alexandru Drăghici, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol şi Alexandru Moghioroş. După 1944, a condus UTC, apoi a deţinut poziţii importante în armată şi în agricultură. Ceauşescu s-a dovedit a fi intransigent, nemilos şi lipsit de orice îndoială sau simţ autocritic. Profitând de eliminarea grupului Pauker-Luca, a devenit membru al Biroului Politic după 1953-1954, membru al Secretariatului CC responsabil cu politica de cadre (el a lucrat direct şi a stabilit relaţii strânse cu Chişinevschi, ceea ce nu îl va împiedica ulterior să îl denunţe). Susţinut de Maurer şi de Bodnăraş, el i-a înfrânt pe Apostol şi pe Drăghici în lupta pentru succesiunea lui Gheorghiu-Dej. Pentru a veni la putere, i s-a oferit sprijin din partea aparatului de partid, compus din mulţi foşti activişti UTC, pe care îi cunoştea bine din anii '50 şi care căutau să ia locul vechii generaţii de la conducerea partidului (Ştefan Andrei, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Cornel Burtică, Ion Iliescu, Ion Ioniţă, Petre Lupu, Paul Niculescu-Mizil, Cornel Onescu, Gheorghe Pană, Ion Stănescu, Virgil Trofin şi Ilie Verdeţ, pentru a-i numi numai pe cei mai reprezentativi). Manea Mănescu, membru de partid din ilegalitate, care studiase economia şi care reprezenta un caz special, a devenit un umil executant al ordinelor lui Ceauşescu şi ale soţiei sale. Mai târziu, când mulţi dintre membrii grupului aparatului de partid s-au arătat reticenţi în legătură cu personalizarea crescândă a puterii şi cu arbitrariul care guverna politicile de cadre şi economice, Ceauşescu a promovat oameni precum Emil Bobu, Constantin Dăscălescu, Ion Dincă, Alexandrina Găinuşe, Constantin Olteanu şi Tudor Postelnicu, toţi extrem de servili şi absolut incompetenţi. În timpul ultimilor ani ai dictaturii, membrii Comitetului Executiv şi ai Biroului Permanent au devenit oportunişti lamentabili, gata să suporte nesfârşite umilinţe din partea celor doi Ceauşescu, care erau continuu glorificaţi de către propagandă, într-un mod aproape obscen. Între 1965 şi 1989, ca lider al PCR şi, după 1967, şi şef al statului, Ceauşescu a jucat un rol activ nu numai în relativa liberalizare dintre 1965 şi 1971, dar şi în restalinizarea partidului şi în stabilirea unei dictaturi bicefale în ultimii ani, împreună cu soţia şi cel mai apropiat colaborator al său, Elena. Acuzaţi de crime greu de dovedit – genocid, uciderea a peste 60 000 de cetăţeni, depozite de miliarde de dolari în bănci din străinătate – Ceauşescu a fost singurul lider comunist est-european executat în timpul frământărilor revoluţionare din 1989.

Elena Ceauşescu (1919-1989). O muncitoare textilistă care a intrat în PCR la sfârşitul anilor '30 şi care după 1948 a deţinut o poziţie minoră în cadrul Secţiei Internaţionale a Comitetului Central. În anii '50, a obţinut o diplomă de inginer chimist de la Institutul Politehnic din Bucureşti. A lucrat ca cercetător şi condus organizaţia de partid a Institutului pentru Cercetări Chimice Bucureşti (ICECHIM). După 1970, s-a bucurat de o ascensiune rapidă în ierarhia de partid: membru al Comitetului Central, 1972; membru al Comitetului Executiv (propusă de Emil Bodnăraş), 1974; preşedinte al Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie, 1979; membru al Biroului Permanent, preşedinte al comisiei de cadre a Comitetului Central şi prim-viceprim-ministru (de fapt, numărul doi în ierarhia de stat şi de partid) în anii '80. După ce a fost executată împreună cu soţul ei în 25 decembrie 1989, ea a devenit principala ţintă a unei demonizări stridente, fiind de cele mai multe ori prezentată ca principala sursă a alienării lui Nicolae de partid şi popor (asemenea atacuri violente au apărut cu precădere în memoriile foştilor ofiţeri de Securitate şi a unor foşti demnitari ai partidului). Dumitru Popescu, fostul propagandist şef al regimului, o descrie pe Elena Ceauşescu în următorii termeni: „...Bârfa consituia marea ei delectare de femeie rea, invidioasă şi perfidă, dovedindu-se maestră în arta de a-i lua ca martori în marile dezvăluiri mahalageşti, chiar pe cei ce cu puţin timp înainte

fuseseră obiectul dezvăluirilor în fața subiecților asupra cărora se concentra. Probabil că plăcerea de a bârfi era întrecută doar de jubilația de a arunca oamenilor în față grosolonii şi ignominii, de a terfeli persoane onorabile, cu siguranță superioare ei pe planul competențelor şi a caracterului, ca pe nişte mototoale de şters pe jos” (vezi Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se. Artele în mecenatul etatist. Memorii*, III, Bucureşti, Curtea Veche, 2006, p. 347).

Nicu Ceauşescu (1951-1996). A absolvit în 1970 Liceul nr. 24 din Bucureşti (în prezent Liceul „Jean Monnet”). Ales în eşaloanele superioare ale UTC în timp ce era student în fizică la Universitatea Bucureşti. Ca prim-secretar al UTC şi ministru pentru problemele tineretului, a fost ales în Comitetul Central al PCR în 1982. În timpul uceniciei sale ca aparatcic al partidului, Nicu a fost consiliat de Ştefan Andrei, membru al Secretariatului CC, de liderul tineretului comunist Ion Traian Ştefănescu şi de primul secretar al Comitetului de partid al Centrului Universitar Bucureşti, Cornel Pacoste (ulterior, Pacoste a devenit secretar al CC al PCR). La sfârşitul anilor ’80, a devenit membru supleant al Comitetului Executiv al partidului, prim-secretar al Comitetului județean de partid Sibiu şi era pregătit de părinții săi pentru a-i succeda lui Nicolae la conducerea României (singurul asemenea caz dintre regimurile leniniste europene). După îndepărtarea regimului Ceauşescu în decembrie 1989, Nicu a fost judecat şi a petrecut câțiva ani în închisoare. Presupus a fi un alcoolic înveterat şi un playboy încă din adolescență, el a fost un simbol al degenerării dinastice a comunismului românesc în anii ’80. În mod ironic, la sfîrşitul anilor ’80, unii dintre liderii de la vârf, temându-se de aspirațiile Elenei de a-i succeda soțului ei, au pariat pe Nicu ca reprezentând răul cel mai mic**.**

Iosif Chişinevschi (Roitman) (1905-1963). Ideolog şi propagandist şef al PCR în perioada 1944-1957, basarabeanul Chişinevschi a fost unul dintre cei mai apropiați complici în tenebroasele maşinațiuni care au dus la căderea Anei Pauker, la moartea lui Pătrăşcanu şi la procesul lui Vasile Luca. El a urmat cursurule faimoasei şcoli leniniste şi a participat la Congresul al V-lea al PCR, ținut în Rusia în decembrie 1931. Arestat în 1940, şi-a petrecut anii războiului în închisoarea Caransebeş şi în lagărul de la Târgu-Jiu, timp în care a fost unul dintre cei mai apropiați de Gheorghiu-Dej. Intrigant desăvârşit şi oportunist, servil până la linguşire în relațiile cu superiorii, răzbunător şi despotic față de subordonați, el reprezenta stalinistul perfect, devotat necondiționat URSS. Pentru că îşi identificase destinul cu cel al „patriei socialismului”, atunci când ruşii au schimbat cursul la Congresul al XX-lea în februarie 1956, a început imediat să răspândească aluzii critice insidioase despre Gheorghiu-Dej, sperând să acopere crimele şi abuzurile din propriul trecut. După martie 1956, în ciuda reînnoitelor declarații de credință față de Gheorghiu-Dej, Chişinevschi nu mai avea nici o şansă să supraviețuiască politic. În iunie 1957, el a fost exclus din Biroul Politic, iar Congresul al III-lea din 1960 nu l-a mai reales în Comitetul Central. A fost căsătorit cu Liuba Chişinevschi, o activistă comunistă ilegalistă, al cărei nume de familie l-a adoptat. În anii ’50, Liuba era membră a CC, vicepreşedinte a Confederației Generale a Muncii şi vicepreşedinte al Comisiei Controlului de Partid. Cunoscut printre membrii de partid sub diminutivul Ioşka, Chişinevschi a fost protectorul întregului grup de aparatcici necultivați, închistați şi agresivi care au dominat viața spirituală a României în timpul perioadei de stalinism dezlănțuit. Fiul său cel mare, Milea, a plecat în Canada, iar alți doi, Andrei şi Gheorghe, au emigrat în Israel, unde cel din urmă a murit în anii ’80. Din întreaga familie Chişinevschi, mai trăieşte în România un singur fiu, Iuri, născut în 1945.

Stoica Chivu (1908-1975). Muncitor ceferist, implicat în greva de la Grivița, condamnat în procesul din 1934, unul din membri cercului de apropiați ai lui Gheorghiu-Dej din lagărul de

la Târgu-Jiu. Membru al CC al PCR/PMR (1945-1975), membru al Biroului Politic, prim-ministru (1955-1961), preşedinte al Consiliului de Stat (1965-1967). A intrat în conflict cu soţii Nicolae Ceauşescu pe motive personale, deşi fusese unul dintre baronii lui Gheorghiu-Dej, care susţinuse alegerea acestuia ca secretar general, în martie 1965. A murit prin sinucidere, trăgându-şi un glonţ în cap cu puşca de vânătoare.

Dumitru Coliu (*Dimităr Colev*) (1907-1979). Ilegalist, membru al grupului moscovit, revenit în ţară cu divizia „Horia, Cloşca şi Crişan", general politic, membru supleant al Biroului Politic, preşedinte al Comisiei Controlului de Stat, preşedinte al Comisiei Controlului de Partid. Căsătorit la Moscova cu o cetăţeană sovietică, Olga Feodorovna. Unul dintre exponenţii celei mai dure direcţii din conducerea PCR, devotat necodniţionat lui Stalin şi stalinismului.

Miron Constantinescu (1917-1974). Sociolog marxist, care urmase seminarul profesorului Dimitrie Gusti, şi unul dintre puţinii intelectuali din eşaloanele superioare ale PCR (prin urmare, detestat de mai puţin educaţii săi colegi). Director al cotidianului partidului, „Scînteia", după 23 august 1944; membru al Biroului Politic, 1944-1957; şef al planificării şi, pentru scurt timp, ministru al educaţiei. În 1956, Constantinescu a criticat Securitatea şi modul de conducere al lui Gheorghiu-Dej, iar acesta din urmă s-a răzbunat în iunie 1957, atunci când Constantinescu şi Chişinevschi au fost excluşi din Biroul Politic pentru „încercarea de îndrepta partidul spre anarhie liberalistă şi revizionistă". După aceasta, a lucrat la Institutul de Cercetări Economice al Academiei, la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" şi la Institutul de Perfecţionare a Cadrelor Didactice Bucureşti. Constantinescu a revenit în viaţa politică după moartea lui Gheorghiu-Dej ca ministru al Educaţiei, apoi membru al Secretariatului Comitetului Central şi membru supleant al Comitetului Executiv. A fost preşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, rector al Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu", iar la sfârşitul vieţii sale, preşedinte al Marii Adunări Naţionale (pseudoparlamentul comunist). În viaţa de familie, a trecut prin încercări extrem de grele. Mai întâi, la începutul anilor '50, fiul său Horia a murit de apendicită; apoi, în 1968, soţia sa, vechea comunistă Sulamita Bloch-Constantinescu a fost ucisă de propria fiică; în sfârşit, alt fiu, numit tot Horia, a murit îngheţat în timpul unei excursii în Munţii Bucegi. Deşi lipsite de o valoare teoretică deosebită, scrierile lui Constantinescu sunt relevante pentru faptul că au permis restabilirea sociologiei ca disciplină în România după 1965.

Ion Cumpănaşu (1928-?). Figură influentă a aparatului ideologic, în special în perioada Ceauşescu. Inginer agronom, activist UTM, ziarist la „Scânteia" în anii '50-'60, prim-adjunct al şefului Direcţiei Presă, director general al Cenzurii (1973-1975), preşedinte al Comitetului de Stat pentru Presă şi Tipărituri, director general al AGERPES, redactor şef la „Scânteia" (1983-1984), preşedinte al Departamentului Cultelor (1984-22 decembrie 1989).

Silviu Curticeanu (n. 1933). Jurist, membru PCR din 1959, în perioada Gheorghiu-Dej judecător la Cluj, activist la Secţia pentru Probleme Militare şi de Justiţie a CC al PCR, secretar al preşedintelui RSR (1975-1982), şef al Secţiei Cancelarie a CC (1982-22 decembrie 1989), membru supleant al CPEX şi secretar al CC al PCR.

Florian Dănălache (1915-1984). Strungar, boxeur amator. Exponent tipic al generaţiei de activişti promovaţi şi încurajaţi de Gheorghiu-Dej. Însărcinat de Dej cu descoperirea de tineri muncitori „promiţători", Dumitru Coliu, anchetatorul profesionist al partidului, a fost probabil naşul politic al satrapului Dănălache. După unele informaţii înclinaţii legionare în tinereţe (Comisia Prezidenţială nu a putut consulta dosarul de cadre al lui FD). Activist al comitetului

orăşenesc Bucureşti condus de Alexandru Drăghici, Dănălache îl urmează pe acesta la Ministerul de Interne în calitate de comandant al Direcției Trupelor de Grăniceri (1952-1954). Prim-secretar al Comitetului Orăşenesc Bucureşti (1954-1966), ministru al Căilor Ferate, preşedinte al UGSR, preşedinte al UCECOM, membru CC (1955-1979), membru supleant şi respectiv membru al Comitetului Executiv (1967-1974). Asemeni altor favoriți şi aliați ai lui Dej şi Drăghici generalul politic Dănălache a îndeplinit fără a crâcni orice misiune, oricât de absurdă sau penibilă ar fi părut. Tot astfel „tiranul de la Capitală”, cum era supranumit, îşi făcea un titlu de glorie din umilirea subordonaților şi din instaurarea unui climat de teroare în toate sectoarele pe care le avea sub control. Supraviețuitorii îşi amintesc satisfacția sadică pe care a dovedit-o ori de câte ori şi-a putut permite să înjosească intelectualii sau studenții bucureşteni. Menționăm pe bază de documente frenezia sa în faimoasele represiuni antistudențeşti. Florian Dănălache a pus la cale unele din cele mai abjecte „întruniri demascatoare” ale anilor 1956-1960. În timpul cât a domnit la Capitală nu a existat instituție în care să nu se fi simțit pumnul de fier al lui Dănălache. Servil cu cei de sus, bădăran cu cei de jos, Dănălache a reprezentat un caz flagrant de incompetență etică şi nocivitate socială.

Constantin Dăscălescu (n. 1923). Activist de partid, absolvent al Şcolii Superioare de Partid de pe lângă CC al PCUS, membru al grupului aparatului de partid care l-a susținut pe Nicolae Ceauşescu în momentul luării puterii, prim secretar al Comitetului Județean Galați la mijlocul anilor 1970, secretar cu probleme organizatorice al CC, şeful secției cadre, prim-ministru al guvernului (1982-1989). Judecat şi condamnat în lotul CPEx. La congresul al X-lea a inițiat atacul împotriva lui Gheorghe Apostol, menit să-l anihileze politic pe unul din puținii rivali ai lui Ceauşescu în conducerea PCR. Fostul său şef de cabinet, Şerban Mihăilescu, a fost secretar general în guvernul Adrian Năstase.

Ion Dincă (n. 1928). Activist de partid, cursuri de pregătire politică şi militară, inclusiv Academia „I.V. Stalin” în URSS. Carieră în cadrul Direcției Politice a Armatei, aparatului organizatoric şi de cadre, secretar al CC, prim-vice-premier al guvernului, direct implicat în măsurile delirante ale ultimei perioade a dictaturii comuniste. Nu se cunoaşte vreo expresie publică a căinței sale.

Tamara Dobrin (1925-2002). Profesoară, membru supleant al CC al PCR (1974-1976), membru al CC (1976-1989). Activistă de partid în mediul universitar, direct implicată în represiunile antistudențeşti din perioada 1956-1960, când era secretară de partid pe Universitatea din Bucureşti. Propulsată în funcții de conducere cu sprijinul direct al Elenei Ceauşescu, a deținut înalte demnități în cadrul Frontul Democrației şi Unității Socialiste şi al Consiliului Culturii şi Educației Socialiste.

Mişu Dulgheru (*Dulbergher*) (1909-?). Funcționar comercial, contabil, internat la Târgu-Jiu, protejat al agentului sovietic Vania Didenco (alias Ion Vidraşcu, soțul Raiei Vidraşcu, ulterior şefa Cancelariei CC al PCR). Didenco era unul din conducătorii Serviciului Secret al PC, unde l-a adus pe Dulbergher pe funcția de inspector al Siguranței, moment în care îşi schimbă numele în Dulgheru. În 1948 Dulgheru a devenit colonel şi şeful Direcției Anchete. „Ca şef al Direcției Anchete, Duglheru a coordonat toate acțiunile anchetatorilor Securității pe teritoriul României, el patronând practic tot cortegiul de torturi şi crime care s-au petrecut în camerele de anchetă ale Securității Poporului în primii patru ani de activitate a acesteia. Mai mult, în acelaşi interval, Dulgheru a coordonat, alături de Alexandru Nicolschi, activitatea de deportare în colonii de muncă a zeci de mii de persoane...” (Marius Oprea, *Banalitatea răului*, p. 552) În octombrie 1952, Dulgheru a fost debarcat şi arestat pe fondul anihilării grupului Pauker-Luca-Georgescu. Eliberat în 1954, i s-a retras gradul de colonel devenind soldat.

Investigat de Comisia Patilineț-Stoica, constituită în 1968, nu a suferit măsuri penale ori adminsitrative. La acea dată deținea funcția de supraveghetor al gunoierilor din Bucureşti. A emigrat definitiv din România în Israel.

Suzana Gâdea (Susănica) (1919-1996). Inginer chimist metalurg, membru PCR din 1962, profesor şi prorector la Institutul Politehnic Bucureşti, membru al CPEX (1979-1989), ministru al Educatiei şi Învățământului (1976-1979), preşedinte al Consiliului Culturii şi Educației Socialiste (1979-1989). Instrument entuziast al politicii anticulturale a dictaturii Ceauşescu în faza extremă. Între adjuncții ei s-a numărat sinistrul Mihai Dulea, cunoscut pentru interzicerea a numeroase lucrări literare.

Teohari Georgescu (1908-1976) Muncitor tipograf, ilegalist, membru al CC şi al secretariatului PC din România, închis la Caransebeş, ministru de interne (6 martie 1945-28 mai 1952), membru al Biroului Politic, secretar al CC al PMR, epurat, împreună cu Ana Pauker şi Vasile Luca, sub acuzația de deviere simultană de stânga şi de dreapta la plenara din mai 1952. Arestat şi anchetat timp de 3 ani, a fost eliberat în aprilie 1956. Director la o întreprindere poligrafică, a fost reabilitat la plenara din aprilie 1968. Membru supleant al CC al PCR între 1972 şi 1974. Unul dintre principalii responsabili pentru distrugerea elitelor politice româneşti, Georgescu a fost un comunist fanatic şi a aplicat cu înverşunare politica teroristă împotriva oricărei forme de opoziție. Ca ministru de Interne a contribuit la sovietizarea țării, la prigoana împotriva țărănimii şi la instituirea sistemului concentraționar din România. A fost, alături de Gheorghiu-Dej, Ana Pauker şi Vasile Luca, membru al cvartetului de vârf responsabil pentru aplicarea strategiei sovietice de comunizare a României.

Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-1965). Muncitor feroviar arestat după grevele din 1933 şi condamnat la zece ani de închisoare după procesul de la Craiova. Lider al „centrului din închisori”, el a evadat din lagărul de la Târgu-Jiu în august 1944 şi a preluat controlul partidului împreună cu grupul Pauker-Luca, atunci când aceştia s-au întors din Uniunea Sovietică în septembrie 1944. Membru al Comitetului Central al PCR din 1935. Maestru al intrigilor de culise, prietenos şi protector în relațiile cu anturajul său, a încercat să lase impresia de modestie şi bunăvoință, chiar şi față de criticii săi. În realitate, ca şi Stalin, Rákosi sau Thorez, Gheorghiu-Dej era obsedat de putere şi măcinat de un irepresibil complex de inferioritate față de membrii de partid mai vechi şi față de intelectuali. Ales secretar general al partidului la Conferința Națională din octombrie 1945, a condus partidul împreună cu Pauker, Luca şi Teohari Georgescu. Gheorghiu-Dej a fost principalul instigator şi beneficiar al asasinării lui Foriş în 1946 şi al arestării lui Pătrăşcanu în 1948. În lupta pentru putere din PCR, a manevrat cu abilitate în cadrul anturajului lui Stalin, susținut de grupul lui Malenkov, şi a obținut permisiunea de a o elimina pe Ana Pauker în timpul campaniei anti-sioniste. În această perioadă, principalii aliați ai lui Dej au fost Chivu Stoica, Petre Borilă, Gheorghe Apostol şi, mail ales, Iosif Chişinevschi. După 1953, a simulat un „nou curs”, care a fost întrerupt în 1956. Îngrijorat de dezvăluirile Congresului al XX-lea şi înspăimântat de efectele contagioase ale Revoluției maghiare, el a oprit orice reforme în interiorul partidului şi a orchestrat un nou val de excluderi, arestări şi persecuții. Stalinist înveterat, avea o admirație absolută pentru proiectele de construcții grandioase (ca şi discipolul său, Ceauşescu) şi a inițiat cunoscutul Canal Dunăre-Marea Neagră – în realitate, un imens lagăr de concentrare. Pentru a obține şi exercita puterea absolută, s-a sprijinit în primul rând pe poliția secretă (Securitate), condusă la început de agenții sovietici Pintilie Bodnarenko şi Alexandru Nicolschi, dar ulterior, în timpul ultimei perioade din viața lui Gheorghiu-Dej, „etnicizată”. A fost prim-secretar al Comitetului Central şi preşedinte al Consiliului de Stat până la moartea sa, în martie 1965.

Petru Groza (1884-1958). Avocat de profesie, Groza a fost ales de şase ori deputat în parlamentul României interbelice (1919-1927) şi a deţinut funcţia de ministru în guvernele conduse de mareşalul Alexandru Averescu în 1920-1921 şi 1926-1927. În 1933, a înfiinţat Frontul Plugarilor, o organizaţie ţărănească radicală, al cărei sediu era în judeţul Hunedoara. În 1935, Frontul Plugarilor al lui Groza a încheiat o înţelegere de acţiune comună cu PCR. Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, noiembrie 1944-februarie 1945; prim-ministru, 1945-1952; preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale, 1952-1958. A considerat retrocedarea Ardealului de Nord la 13 martie 1945, în varianta maximală a Armistiţiului şi în condiţii de păstrare a unor relaţii bune cu minoritatea maghiară, drept cea mai importantă sarcină şi realizare a guvernului său. După ce a fost cel mai important tovarăş de drum al comuniştilor, Groza s-a trezit izolat şi marginalizat politic după 1948. Singurul său rol a fost acela de a da legitimitate pretenţiilor de reprezentare la nivel naţional ale regimului şi de a sublinia legătura dintre etapa iniţială de preluare a puterii şi leninismul radical post-1948. Cu diferite ocazii, el i-a trimis scrisori lui Gheorghiu-Dej şi altor lideri de partid, în care se plângea de marginalizarea sa şi cerea favoruri pentru rude şi prieteni sau eliberarea din închisoare a unor personalităţi culturale şi foşti amici politici.

Ion Iliescu (n. 1930). Activist în cadrul tineretului comunist, membru al CC al UTM în 1949, conduce grupul studenţilor români aflaţi în URSS unde a studiat în cadrul Institutului de Energetică de la Moscova. Membru al Biroului şi secretar CC al UTM, preşedinte al UASR, a participat la acţiuni de intimidare împotriva studenţilor protestari de la sfârşitul anilor 1950. Şef de secţie la CC al PCR, prim secretar al CC al UTC şi ministru pentru problemele tineretului, a fost ales secretar al CC şi membru supleant al CPEx, poziţii pe care le pierde în 1971, când a fost trimis ca secretar cu propaganda la judeţul Timiş. La sfârşitul anilor 1970 a fost prim secretar al Comitetului judeţean de partid Iaşi. Preşedinte al Consiliului Naţional al Apelor (cu rang de ministru), intră într-o perioadă de relativă dizgraţie în 1984. Până la 22 decembrie 1989, director al Editurii Tehnice. După revoluţia din 1989 a devenit liderul Frontului Salvării Naţionale, jucând un rol esenţial în strategia acestei formaţiuni menită să contracareze acţiunile societăţii civile şi ale partidelor democratice. Împreună cu protejatul său din epocă, premierul Petre Roman, a fost direct implicat în aducerea minerilor la Bucureşti şi folosirea lor, sub îndrumarea unor ofiţeri acoperiţi ai serviciilor secrete, pentru neutralizarea şi chiar anihilarea societăţii civile a presei şi a partidelor democratice. În prima sa perioadă, ca preşedinte, a făcut numeroase declaraţii ostile pluralismului şi societăţii de piaţă. Spre deosebire de un Imre Nagy în Ungaria, Iliescu s-a situat constant de partea forţelor regrupate ale nomenclaturii, acceptând şi patronând colaborarea propriului partid cu forţele naţional-securiste («patrulaterul roşu»). Nu a renunţat niciodată în mod explicit la convingerile sale de orientare marxistă. A recunoscut în 2004 că bilanţul comunismului în secolul XX a fost globalmente negativ.

Vasile Luca (1898-1960). Muncitor de origine maghiară (născut Luka László), Luca luptase cu detaşamentele secuieşti împotriva Republicii Sovietice a lui Béla Kun (lucru pentru care va fi criticat ulterior), dar s-a alăturat mişcării comuniste după 1919 şi a condus organizaţia de partid Braşov. Ca lider de sindicat şi membru în conducerea PCR, el a fost arestat şi condamnat în repetate rânduri, fiind încarcerat la Cernăuţi în momentul ultimatumului sovietic din iunie 1940. A rămas în URSS şi a devenit deputat în Sovietul Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene. În timpul războiului, a fost colaboratorul cel mai apropiat al Anei Pauker la Moscova. A fost căsătorit cu Elisabeta Luca, care lucrase în aparatul administrativ al Brigăzilor Internaţionale din Spania. Luca s-a întors în România împreună cu Ana Pauker şi a devenit unul dintre cei patru membri de la vârful PCR. În ianuarie 1946, ca şi

Ana Pauker, a fost aproape de a fi expulzat din România (Pauker în URSS, iar Luca în Ungaria) ca urmare a planului lui Stalin de a „românizaˮ partidul. După 1947, el a fost viceprim-ministru şi ministru de Finanțe. Acuzat de sabotare a reformei monetare din 1952, a fost prima țintă a atacurilor orchestrate de grupul Dej-Chişinevschi-Apostol-Borilă împotriva „facțiunii" celor trei „deviatori," Pauker, Luca şi Teohari Georgescu. A fost acuzat de a fi avut legături cu poliția secretă interbelică, Siguranța, în anii '30, acuză acceptată cu o resemnare ciudată. Interogat cu brutalitate, a cedat torturilor şi a recunoscut cele mai fantastice acuzații. Încercând să le facă pe plac anchetatorilor săi (şi, prin urmare, lui Gheorghiu-Dej), a acuzat-o pe Ana Pauker de „naționalism sionist". Prăbuşit psihic şi moral, a trimis nenumărate scrisori şi memorii lui Gheorghiu-Dej din închisoare, jurând credință nestrămutată şi implorându-şi fostul coleg să aibă milă față de el. Pe marginea acestor scrisori, păstrate în arhiva sa personală (la care Vladimir Tismăneanu a avut acces parțial), Gheorghiu-Dej nota: „Acelaşi porc bătrân şi şarlatan incorigibil". Acesta era „stilul fratern" din cadrul „nucleului leninist" al PCR. Luca a fost reabilitat postum în 1968. Soția sa a fost, de asemenea, arestată în 1952 şi ținută în recluziune solitară pentru câțiva ani.

Ion Gheorghe Maurer (1902-2000). Ca avocat, Maurer a devenit implicat în mişcarea comunistă în anii '30. În timpul războiului a fost arestat (între 1942 şi 1943), apoi a fost activ în Gărzile Patriotice (o organizație controlată de comunişti). Apropiat de Gheorghiu-Dej, a fost pentru scurt timp adjunctul Anei Pauker la Ministerul de Externe (ca avocat, îi apărase pe comunişti în procesul de la Craiova din 1936, în care fuseseră implicați Ana Pauker, Drăghici, Moghioroş, Bernath, şi alții), dar Pauker l-a concediat pe motiv că este persoană pe care „nu se poate pune bază din punct de vedere politic". Fost director al Institutului de Cercetări Juridice, s-a întors în viața politică după 1957 ca ministru de Externe (după moartea lui Grigore Preoteasa), apoi ca preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale şi, în sfârşit, până la retragerea sa, ca prim-ministru. Maurer a dispărut din viața politică după 1974, dar a continuat să se bucure de toate privilegiile unui înalt demnitar de partid. A fost unul dintre cei mai importanți susținători ai lui Ceauşescu la succesiunea lui Gheorghiu-Dej, în speranța că îl va influența pe acesta în direcția unor reforme moderate. Sarcastic, cultivat şi familiarizat cu publicațiile occidentale în domeniul sociologic şi politic, nu a devenit niciodată un aparatcic (iar birocrația de partid nu avea încredere în el). Manierele lui de mare senior, vânătorile şi banchetele cu cei doi Ceauşescu ținute până la jumătatea anilor '80, reşedinta lui princiară de pe Bulevardul Aviatorilor, în zona rezidențială, contrastau puternic cu situația catastrofală în care se afla România. Detestat de veteranii partidului, care nu l-au iertat niciodată pentru rolul jucat în ascensiunea lui Ceauşescu la putere, Maurer nu a fost căutat pentru a semna „scrisoarea celor şase" în martie 1989. După 1990 nu şi-a exprimat nici un regret pentru activitatea sa de sub Gheorghiu-Dej şi nici pentru cea de sub succesorul acestuia. Abilitatea şi talentul său diplomatic, pe care le-a pus în joc atunci cînd Bucureştiul se angajase pe o linie independentă față de conflictul sino-sovietic şi în alte situații de criză internațională, sunt de necontestat. În memoriile sale, Petre Pandrea, cumnatul lui Pătrăşcanu şi un distins intelectual de stânga, îl numeşte pe Maurer „adevăratul Lenin al României".

Vladimir Mazuru (*Mazurov*) (1915-?). General maior de Securitate, director general al Direcției Generale a Securității Statului (1948-1953). Criticat pentru „abateri morale", a fost trimis ca ambasador la Varşovia la mijlocul anilor 1950.

Manea Mănescu (n. 1916). Economist şi ilegalist, fiu al unui vechi militant socialist din Ploieşti, Mănescu a fost şeful Secției Ştiință şi Artă a CC al PCR în anii 1960. A fost membru al grupului aparatului de partid care a sprijinit conducerea lui Ceauşescu după moartea lui Gheorghiu-Dej. Membru al Comitetului Executiv, secretar al Comitetului Central şi prim-

ministru pentru câțiva ani (după demisia lui Ion Gheorghe Maurer în 1974), Mănescu a fost unul dintre cei mai obedienți şi mai servili dintre acoliții lui Ceauşescu. În 1989 i-a acompaniat pe Nicolae şi Elena Ceauşescu în timpul zborului cu elicopterul de pe acoperişul sediului Comitetului Central până la vila lor de la Snagov, la marginea Bucureştiului. Arestat şi condamnat pentru participare la genocid, a fost eliberat pe motive de sănătate la începutul anilor '90 şi şi-a publicat fragmente de memorii în săptămânalele pro-Securitate, ultranaționaliste şi neocomuniste, „România Mare" şi „Totuşi iubirea".

Alexandru Moghioroş (*Magyarosi*) (1911-1969). Muncitor ilegalist, implicat în procesul Anei Pauker de la Craiova, deținut la Jilava, Doftana, Caransebeş. Membru CC al PMR (1945-1968), membru al Biroului Politic (1948-1965) şi al CPEx (1965-1968). Sub pretextul bolii lui Moghioroş, ca şi în cazul lui Petre Borilă, Ceauşescu l-a eliminat din structura supremă (Prezidiul Permanent) a partidului. Secretar al Comitetului Central cu probleme organizatorice în anii 1950 a fost unul din artizanii căderii grupului Pauker-Luca (mai-iunie 1952). A supervizat *de facto* politica de cadre a PCR şi a fost implicat în acțiunea de colectivizare. Soția sa, Stela (Esther Radoşovețkaia), ea însăşi veche militantă, a fost reprezentanta PMR în colegiul de redacție al revistei Cominformului „Pentru pace trainică, pentru democrație populară".

Naş Leon (Littman) (1919-). Ilegalist, cu studii liceale la Moineşti, de profesie contabil. Principalul administrator al resurselor financiare (ca şef *de facto* al secției Gospodăriei de Partid a CC al PCR) din septembrie 1946 şi până în 1989. În anii '50 a colaborat direct cu Simion Babenco, oficial şeful Gospodăriei. Deşi avea rude directe in străinătate, un criteriu de eliminare din nomenclatura în anii 1970 şi 1980, Naş a rămas în poziția din care controla fondurile valutare, întreprinderile şi fermele Gospodăriei de Partid până la sfârşitul regimului. S-a bucurat de încrederea nelimitată a lui Gheorghiu-Dej, a Licăi Gheorghiu, precum şi a lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu.

Serghei Nicolau (Nikonov) (1905-1999). Membru al grupului de spioni sovietici din anturajul lui Gheroghiu-Dej din perioada detenției de la Doftana (alături de Pantiuşa Bodnarenko, Simion Babenco, Vasile Posteucă-Postanski, Piotr Goncearuc, Mihail Protopopov, Valeriu Bucikov etc.), general locotenent, şef al Direcției de Informații a Armatei (1954-1960). Soția sa Nina a fost secretara personală a lui Gheorghiu-Dej la începutul anilor 1950.

Alexandru Nicolschi (*Boris Grunberg*) (1915-1992). Ilegalist basarabean, recrutat de poliția secretă sovietică după ocuparea Basarabiei, a devenit conducătorul *de facto* al Securității după 1948. A avut o ascensiune fulgerătoare în aparatul represiv comunist. General maior (1945), general locotenent (1959), inspector general la Siguranța Generală, director general adjunct al Direcției Generale a Securității Poporului, secretar general la MAI (1949-1961). Unul din principalii responsabili pentru experimentul criminal de la Piteşti. Cel mai probabil agent sovietic. (Pentru detalii, vezi Marius Oprea, *Banalitatea răului*, pp. 562-565).

Paul Niculescu-Mizil (n. 1923). Născut în Bucureşti, Mizil a fost şeful Secției de Propagandă şi Agitație, 1956-1965; membru al Secretariatului Comitetului Central, 1965-1972; membru al Comitetului Executiv, 1965-1989 şi al Prezidiului Permanent, 1969-1974. Sub Ceauşescu, el a deținut poziții în executiv, servind ca ministru de Finanțe, ministru al Educației şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Între 1965 şi 1972, a supravegheat secțiile ideologice şi pentru relații internaționale ale PCR. În februarie 1968, ca şef al delegației la întrunirea de la Budapesta pentru pregătirea conferinței internaționale a partidelor comuniste şi muncitoreşti, el a făcut un gest spectaculos părăsind întâlnirea în semn de protest pentru

atacurile sovietice asupra poziției României de apărare a principiului egalității şi independenței în cadrul comunismului mondial. El şi-a pierdut influența pe măsură ce politica lui Ceauşescu a devenit din ce în ce mai personalizată şi mai imprevizibilă, devenind marginal din punct de vedere politic în anii '80, în ciuda faptului că a rămas membru al Comitetului Executiv. După colapsul comunismului în 1989, Mizil s-a aflat printre foştii demnitari comunişti condamnați la închisoare. A fost eliberat în 1992. Împreună cu Ion Iliescu (marginalizat în anii 1970), Mizil reprezintă elementele mai puțin dogmatice din anturajul lui Ceauşescu. În ultimii ani, Niculescu-Mizil a devenit extrem de activ în încercarea de a justifica dictatura comunistă în numele unor pretinse valori naționale. Alături de Manea Mănescu, Ştefan Andrei, Dumitru Popescu şi alți foşti activişti de vârf, Mizil susține teza unei discontinuități între perioada „cominternistă" (anii 1950) şi cea a direcției naționale, presupus patriotică şi luminată.

Ana Pauker (1893-1960). Născută Ana Rabinsohn, într-o familie de evrei religioşi din Moldova, ea a fost una dintre cele mai importante figuri ale stalinismului românesc şi european. Învățătoare ca profesie, s-a implicat de tânără în mişcarea socialistă şi s-a căsătorit cu Marcel Pauker, odrasla unei familii influente de ziarişti şi avocați de stânga, care erau co-proprietari ai ziarelor „Adevărul" şi „Dimineața" şi prieteni de familie cu importante personalități din lumea politică, juridică şi culturală românească. Arestată în 1922, apoi eliberată din închisoare împreună cu soțul ei, a părăsit România pentru Elveția. Apoi, a fost activă în mişcarea comunistă din Balcani şi, mai ales, din Franța, unde a fost trimisă ca instructor al Cominternului împreună cu militantul ceh Eugen Fried (alias Clément), tatăl fiicei sale Maria, acum cetățean francez. Ana Pauker s-a întors în România, unde a fost arestată pe 14 iulie 1935, adusă în fața tribunalului împreună cu Alexandru Moghioroş, Alexandru Drăghici şi Liuba Chişinevschi, printre alții, şi condamnată la 10 ani de închisoare. Înainte de a-şi termina sentința, în 1940, a fost schimbată pentru un patriot român arestat de ruşi după ocuparea Basarabiei. Batalionul român al Brigăzilor Internaționale din Spania se numea „Ana Pauker". Mai mult, ca semn al admirației pentru cea mai celebrată figură a comunismului românesc, mulți lideri PCR îşi botezau fetele cu numele ei (Miron Constantinescu, Chivu Stoica, Leonte Răutu, Leontin Sălăjan şi Virgil Trofin). Din momentul sosirii ei la Moscova, ea a devenit liderul de necontestat al exilaților comunişti români din URSS (un grup relativ mic, format din cei care supraviețuiseră epurărilor din perioada Marii Terori, din militanți de origine basarabeană şi din foşti luptători în Războiul Civil din Spania). Copii ei rezultați din căsătoria cu Marcel Pauker, Vladimir şi Tatiana, se aflau de asemenea la Moscova. Zvonurile persistente conform cărora ea ar fi jucat un oarecare rol în denunțarea lui Marcel Pauker la NKVD nu sunt susținute de evidențe documentare. Apropiată de Dimitri Manuilski şi Gheorghi Dimitrov, ea a menținut bune relații şi cu alți lideri comunişti aflați în exil la Moscova, precum Palmiro Togliatti, Maurice Thorez şi Dolores Ibárruri. A jucat un rol important în formarea diviziei „Tudor Vladimirescu", recrutată din rândurile prizonierilor de război români din Uniunea Sovietică, şi în munca de „reeducare" (având relații strânse cu colonelul, apoi generalul, Cambrea). După întoarcerea în România, ea a fost pentru aproape un an adevăratul lider al PCR (dovedit prin documente, mărturii şi memorii ale activiştilor din acea perioadă). În toamna lui 1945, ea l-a propus ca secretar general pe Gheorghiu-Dej, pe care îl întâlnise pentru prima dată în 1940, atunci când fusese transferată la Caransebeş după prăbuşirea Doftanei. Deşi inițial cordiale, relațiile dintre Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej erau de fapt ambivalene. Ei au ajuns să se deteste reciproc, în ciuda faptului că exista şi un grad de admirație mutuală. Deşi au fost mereu suspicioşi unul față de celălalt, ei şi-au făcut unul altuia confesiuni periculoase. Ea avea nevoie de prestigiul lui de proletar, în timp ce el s-a folosit de relațiile ei de la Moscova. Fiecare dintre ei l-a văzut pe celălalt ca pe un rival, dar a existat şi o aproape morbidă atracție psihologică între ei. Ani după excluderea ei de la conducerea

PMR, Gheorghiu-Dej va depăna periodic la şedinţele Biroului Politic amintiri despre pseudoprietenia dintre „Ana noastră” şi „Ghiţuş.” Secretar al Comitetului Central, ministru de Externe după 1947 şi subiect al unui hiperbolic cult al personalităţii, Ana Pauker a fost eliminată din conducerea PCR în 1952. A fost arestată şi interogată între februarie şi iunie 1953 de către colonelul de Securitate Vasile Negrea (mai târziu, general şi adjunct al lui Drăghici la Ministerul de Interne). Sub supraveghere continuă, suspectată de a intenţiona să revină în viaţa politică în timpul perioadei de relativă destalinizare iniţiată de Nikita Hruşciov, ea a fost invitată în 1956 la discuţii cu emisarii lui Gheorghiu-Dej, Apostol, Pîrvulescu, Moghioroş, Borilă şi Ion Vinţe (vicepreşedinte al Comisiei Controlului de Partid). Ea a refuzat să admită greşeala ei faţă de liderul PMR, s-a declarat nevinovată din punct de vedere politic şi a cerut să-i fie redate drepturile de membru de partid. Sfidându-i pe foştii colegi şi subalterni, ea a cerut explicaţii pentru ceea ce i s-a întîmplat în 1952-1953, inclusiv în legătură cu interogatoriile Securităţii şi cu confiscarea documentelor de familie. A fost operată de cancer mamar la Moscova în 1951 şi, abandonată de toţi prietenii ei, s-a retras în universul familiei. În timpul ultimilor săi ani, a tradus cărţi din franceză şi rusă pentru Editura Politică (obligat anonim).

Andrei Păcuraru (1923-2002). De profesie croitor, membru PCR din 1945, şef-adjunct (1950-1953), apoi şef (1953-1968) al Direcţiei Treburilor Cancelariei CC al PMR/PCR, succedându-i ilegalistei Raia Vidrascu, soţia spionului sovietic Vania Didenko. Tot în anii ’50, o funcţie importantă în Cancelaria CC a avut-o ilegalista Fanny Goldberger, ulterior şefa de cabinet a lui Petre Borilă. Prin poziţia ocupată, Păcuraru a controlat întregul sistem de creare şi circulaţie a dosarelor interne de partid.

Lucreţiu Pătrăşcanu (1900-1954). Militant comunist, avocat, sociolog şi economist, născut într-o distinsă familie cu legături în lumea politică şi educat la Leipzig, Pătrăşcanu a fost multă vreme figura cea mai vizibilă a comunismului românesc. Dezgustat de injustiţia socială, el s-a alăturat din tinereţe mişcării socialiste. Pătrăşcanu a scris numeroase lucrări de istorie socială şi critică ideologică. A fost reprezentantul PCR pe lângă Comintern în 1934-1935. În acea perioadă, a avut relaţii strânse cu Elena Filipovici, secretar al Comitetului Central, executată la Moscova în timpul Marii Terori. Acei care au fost apropiaţi de Pătrăşcanu, inclusiv Lena Constante, depun mărturie că el începuse să se îndoiască de sistemul stalinist încă din anii 1930. Ca antifascist convins, însă, el şi-a lăsat deoparte spiritul critic şi a continuat să fie activ în PCR. În timpul războiului, a fost închis pentru o vreme la Târgu-Jiu, unde a intrat în legătură cu Gheorghiu-Dej şi grupul său. Membru al Comitetului Central după 1945, apoi membru al Biroului Politic (1946-1947) şi ministru al Justiţiei, el a fost cel mai activ comunist dintre participanţii la negocierile care au dus la căderea dictaturii mareşalului Ion Antonescu. Distins, erudit, sofisticat, manierat şi rafinat, Pătrăşcanu era exact opusul noii conduceri a PCR (dintre care mulţi se comportau ca noii îmbogăţiţi). Lipsit de sprijin în cadrul partidului, înconjurat de agenţii lui Bodnăraş şi abandonat de Ana Pauker (singurul membru din Secretariat cu care avea relaţii cordiale), Pătrăşcanu era victima ideală a sistemului de epurare instituit după sovietizarea ţării. Gheorghiu-Dej îl detesta şi îl invidia din motive personale, Chişinevschi îl suspecta de înclinaţii naţionaliste, iar ruşii nu l-au iertat pentru comportamentul său demn din timpul negocierilor de armistiţiu. Arestat în 1948, interogat de o echipă condusă de colonelul de Securitate Petre Goncearuk (Petrescu), un agent sovietic, Pătrăşcanu a refuzat să coopereze cu torţionarii săi. După căderea lui Teohari Georgescu, interogatoriile - conduse de ofiţeri români sadici, sub supraveghere sovietică - au devenit din ce în ce mai violente. Urmând instrucţiunile lui Gheorghiu-Dej, ministrul de Interne Alexandru Drăghici era hotărât să smulgă o confesiune din partea lui Pătrăşcanu prin orice mijloace posibile. Pătrăşcanu a rezistat până la sfârşit, dar unii dintre cei pe care îi

considera prieteni nu. A fost executat în aprilie 1954, după un simulacru de proces. Reabilitat politic în aprilie 1968, în cadrul încercărilor lui Ceauşescu de a obţine legitimitate restaurând „legalitatea socialistă” şi demolând mitul predecesorului său. Ca ministru al Justiţiei şi membru al cercului de vârf al PCR, Pătrăşcanu a iniţiat măsuri represive şi acte legislative cu grave consecinţe pentru viaţa politică democratică din România. În perioada ministeriatului lui Pătrăşcanu a avut loc înscenarea judiciară împotriva lui Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi a altor politicieni democraţi. Propria sa lichidare a avut loc într-un sistem al fărădelegii la a cărui construcţie a contribuit el însuşi cu entuziasm.

Lupu Petre (Pressmann) (1920-1989). Ilegalist, membru al grupului aparatului de partid, legat direct de Ceauşescu. În anii războiului a fost deportat în Transnistria, unde a fost unul din liderii reţelei clandestine, alături de Bernath Andrei, Lazăr Grünberg, Ghizela Vass, Barbu Zaharescu (Zuckerman), Ştefan Voicu (Aurel Rotenberg) etc. Activist de seamă al tineretului comunist după război, unde a lucrat cu Nicolae Ceauşescu, a condus Secţia Organizatorică a CC (1950-1952), a fost şeful Direcţiei Treburilor a CC şi, după 1958, a fost alături de Ilie Verdeţ adjunctul lui Ceauşescu la Direcţia Organizatorică a CC. După 1965 membru al CPEx, ministru al Muncii, preşedinte al Colegiului Central de Partid, debarcat în 1984 şi trimis ambasador în Venezuela, iar ulterior în Portugalia. Expert în intrigi, a fost unul din cei mai fideli executanţi ai ordinelor conducerilor de partid în domeniul cadrelor.

Constantin Pîrvulescu (1895-1992). Militant comunist şi membru al PCR de la congresul de înfiinţare şi al Comitetului Central din 1929. Arestat în 1934, a evadat şi s-a refugiat în URSS, unde a rămas până la cel de-al II-lea război mondial. În timpul războiului, a fost unul dintre liderii PCR din clandestinitate. În aprilie 1944, împreună cu Emil Bodnăraş şi Iosif Rangheţ, Pîrvulescu a condus partidul în perioada în care Ana Pauker era încă în URSS, iar Gheorghiu-Dej în închisoare. Între aprilie şi septembrie 1944, a fost secretarul general provizoriu al partidului. A fost preşedinte al Comisiei Controlului de Partid, 1945-1960 şi membru al Biroului Politic, 1952-1960, dar a pierdut aceste poziţii după Plenara din noiembrie-decembrie 1961, când a fost criticat pentru complicitate cu Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu. La Congresul al XII-lea, în 1979, Pîrvulescu, pe atunci în vîrstă de 84 de ani, a protestat pentru că nu i s-a permis să ia cuvântul. Într-un sfârşit, i s-a îngăduit să vorbească, iar el l-a acuzat deschis pe Ceauşescu pentru faptul de a-şi fi pus interesele personale deasupra celor ale ţării. Deşi a fost redus la tăcere rapid, vestea despre acest incident a ajuns în media occidentală. După congres, Pîrvulescu a dispărut din viaţa publică, dar în ciuda zvonurilor, nu a fost ucis. În martie 1989, a semnat „scrisoarea celor şase” veterani ai partidului, îndreptată împotriva politicii lui Ceauşescu. Pîrvulescu a trăit destul de mult pentru a vedea colapsul regimului Ceauşescu în decembrie 1989. A fost căsătorit cu Suzana Pîrvulescu (1898-1942), tot o comunistă militantă, activă în aparatul tehnic al PCR, închisă între 1936-1939.

Nicolae Pleşiţă (n. 1929). General de Securitate, şef al Direcţiei de Securitate, secretar general al MAI, prim adjunct al ministrului de Interne (1976-1988), şef al Direcţiei de Informaţii Externe. Membru al Comisiei de Revizie a CC al PMR şi membru supleant al CC al PCR (1979-1984). Unul dintre cei mai brutali şi agresivi ofiţeri ai Securităţii române. Activ în represiunile împotriva grupărilor de rezistenţă armată din munţi (îndeosebi a celor din munţii Făgăraş). A condus ancheta şi persecuţiile împotriva lui Paul Goma şi a celor care s-au asociat apelului său pentru drepturile omului în primăvara anului 1977. Direct implicat în atentatele împotriva postului de radio „Europa Liberă” şi în acţiuni de colaborare cu organizaţii teroriste de stânga. După căderea comunismului, departe de a regreta trecutul său criminal, Pleşiţă şi-a sfidat şi îşi sfidează victimele în nenumărate publicaţii şi apariţii de televiziune.

Dumitru Popescu (n. 1928). Studii de economie, ziarist, ideolog al partidului în perioada Ceauşescu. Sub Gheorghiu-Dej, redactor şef al „Scânteii tineretului”, director general al AGERPRES, ministru adjunct al culturii. Ca redactor-şef al „Scânteii” după moartea lui Dej, a fost unul dintre principalii promotori ai formulelor encomiastice referitoare la „geniul” secretarului general. Secretar al CC al PCR (1969-1974) şi membru CPEx (1969 - 22 dec. 1989). Rector al Academiei de Ştiințe Sociale şi Politice „Ştefan Gheorghiu” (1981-1989).

Tudor Postelnicu (n. 1931). Strungar, membru PCR din 1953, carieră în aparatul organizatoric, mai întâi în UTM, apoi în cel de partid. Într-o fişă de cadre din 1960 se notează despre el: „În activitatea sa manifestă uneori tendințe de îngâmfare, se supraapreciază, din care cauză lucrează uneori rigid cu oamenii” (Florica Dobre coord., *Securitatea. Structuri-cadre. Obiectiv şi metode*, vol. 1, *(1948-1967)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, p. 206. Prim secretar al Comitetului Județean Buzău, unde cultivă relații strânse cu Nicu Ceauşescu, care îşi efectua stagiul militar într-o unitate de aviație (1977). Ministru de interne (1978), ministru secretar de stat, şef al Departamentului Securității Statului din Ministerul de interne (1978-1987), ministru de Interne (1987-22 decembrie 1989). Arestat şi condamnat în lotul CPEx (1990). Imediat după prăbuşirea regimului a excalamat: „Am fost un dobitoc”.

Grigore Preoteasa (1915-1957). Unul dintre liderii Frontului Studenților Democrați, creat în 1936 pentru a contrabalansa influența Gărzii de Fier în universitățile româneşti şi al cărui preşedinte era Gheorghe (Gogu) Rădulescu. Preoteasa a fost redactorul-şef al ziarului *România Liberă* din 1944 până în 1946; ministru de Externe, 1955-1957; membru al Biroului Politic şi al Secretariatului CC, însărcinat cu ideologia şi cultura, după iunie 1957. A murit într-un accident de avion la Moscova, în noiembrie 1957. În momentul morții sale, mulți dintre membrii elitei de partid îl vedeau ca pe steaua în ascensiune a cercului de intimi ai lui Gheorghiu-Dej. De fapt, moartea lui Preoteasa i-a permis lui Ceauşescu să apară ca principal protejat al liderului suprem.

Gheorghe Rădulescu (1914-1991). Atunci când regimul Ceauşescu a căzut, în decembrie 1989, Rădulescu era ultimul membru al vechii gărzi a PCR care se mai afla în înalta ierarhie de partid şi de stat. Era membru al Biroului Permanent al Comitetului Executiv şi vicepreşedinte al Consiliului de Stat. Absolvent de studii economice, preşedinte al Frontului Studenților Democrați, organizație antifascistă controlată de comunişti în anii ’30, a petrecut anii războiului în URSS. (În 1941, a dezertat din armata română fugind spre liniile sovietice, apoi a fost deportat în Siberia, iar în final s-a alăturat emigrației politice de la Moscova). După 1948, a fost anchetat şi ținut în arest la domiciliu pentru scurtă vreme în anii ’50, apoi a devenit ministru al comerțului, membru al Comitetului Central din 1960, viceprim-ministru şi un membru foarte influent al cercului de intimi ai lui Ceauşescu. Ales în structurile de vârf ale partidului în 1965, a ținut să-şi păstreze privilegiile şi a participat la crearea cultului lui Ceauşescu. În particular, printre prietenii săi intelectuali, pretinzând că este beat, el îşi exprima greața şi disprețul pentru Conducător, în timp ce public era unul dintre cei mai servili propagandişti şi promotori ai mitului Ceauşescu. Soția sa, Doina Rudich, care a murit în anii ’80, fusese de asemenea o veterană a partidului. După ce a fost arestat şi judecat împreună cu alți membri ai Comitetului Executiv, Rădulescu a fost eliberat din motive de sănătate. A murit la începutul anilor ’90 ca pacient al Spitalului Comunității Evreieşti (deşi nu era evreu).

Leonte Răutu (1910-1993). Ideologul şef al partidului sub Gheorghiu-Dej. Fiul unui farmacist din oraşul basarabean Bălți (adevăratul său nume, pe care l-a folosit până în 1945, era Lev Oigenstein), Răutu s-a înscris după absolvirea liceului la Universitatea Bucureşti pentru a studia matematica, dar nu a absolvit niciodată. A intrat de tânăr în mişcarea comunistă şi a

fost activ în aparatul de propagandă. A fost editorul ziarului partidului, „Scânteia”, în clandestinitate şi a colaborat cu Ştefan Foriş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Valter Roman, Sorin Toma, Mircea Bălănescu şi Tatiana Leapis (ulterior Bulan), prima soţie a lui Răutu (pe care l-a părăsit pentru Ştefan Foriş). Inteligent, ironic şi bine informat, Răutu citea mai ales literatură rusă şi sovietică. Deşi lipsit de o educaţie sistematică în filosofie, era totuşi unul dintre puţinii activişti care avea un oarecare grad de cultură marxistă sau chiar nemarxistă. Arestat şi condamnat în anii ’30, a emigrat în URSS după anexarea Basarabiei în 1940. Ca şef al secţiei în limba română la Radio Moscova, a fost unul dintre favoriţii Anei Pauker (Împreună cu Valter Roman şi Petre Borilă). Răutu s-a întors în România în 1945 (la cererea Anei Pauker) şi a fost imediat promovat la vârful aparatului propagandistic al partidului, ca adjunct al lui Chişinevschi, alăturându-se şi echipei editoriale de la „Scânteia”. Articolele sale au fost remarcate pentru ironia acerbă şi pentru vehemenţa invectivelor folosite la adresa inamicilor politici (în special a Partidului Naţional Ţărănesc şi a ziarului său, „Dreptatea”. Împreună cu Silviu Brucan, Ştefan Voicu, Sorin Toma, Nestor Ignat, Nicolae Moraru, Miron Radu Paraschivescu şi Traian Șelmaru, Răutu a fost unul dintre criticii cei mai zeloşi ai democraţiei pluraliste şi a sistemului pluripartinic. Din grupul său, Răutu a recrutat mai târziu nucleul aparatului ideologic al PMR. Recunoscut oficial drept cel mai apropiat colaborator al lui Chişinevschi, membru al Comitetului Central al PMR după 1948; ulterior, după 1956, şef al Direcţiei de Propagandă şi Cultură a CC al PMR, Răutu a fost, de fapt, dictatorul culturii române până la moartea lui Gheorghiu-Dej. După 1956, nu mai avea pratic alt superior în ierarhia de partid cu excepţia lui Dej, care era puţin interesat de intrigile din viaţa culturală. După moartea lui Stalin, Răutu, care anterior organizase demascarea criticilor şi poeţilor „decadenţi”, a patronat „reconsiderarea moştenirii culturale”. După Congresul al II-lea al PMR (decembrie 1955), a devenit membru supleant al Biroului Politic. Singurul lui rival potenţial era Grigore Preoteasa, care în iunie 1957 devenise membru al Secretariatului Comitetului Central însărcinat cu ideologia. Moartea lui Preoteasa în noiembrie 1957 i-a lăsat lui Răutu mână liberă ca ţar al culturii. De-a lungul anilor, adjuncţii săi au fost Mihail Roller (care se întorsese tot din URSS), Ofelia Manole, Paul Niculescu-Mizil, Nicolae Goldberger (membru al Biroului Politic din anii ’30), Manea Mănescu (însărcinat cu sectorul ştiinţific), Cornel Onescu şi Pavel Ţugui (ulterior exclus din partid pe motiv că îşi ascunsese simpatiile legionare din tinereţe). Suferind de complexul originilor sale sociale şi etnice, Răutu a căutat să fie în termeni buni cu Ceauşescu (relaţia a devenit mai caldă datorită prieteniei dintre soţia lui Răutu, Natalia, şi Elena Ceauşescu). Longevitatea sa politică se explică prin faptul că relaţiile cordiale cu cei doi Ceauşescu se stabiliseră încă de pe vremea lui Dej, precum şi prin abilitatea sa cameleonică de a se adapta la toate întorsăturile şi turnurile politice. După 1965, a devenit membru al Secretariatului Comitetului Central, membru al Comitetului Executiv, viceprim-ministru însărcinat cu educaţia şi, între 1974 şi 1981, rector al Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu”. A fost forţat să demisioneze din conducerea PCR şi să se pensioneze dupa ce una dintre fiice a decis să emigreze împreună cu soţul ei în Statele Unite. Răutu şi-a petrecut ultimii ani în panică şi confuzie: în ciuda satisfacţiei perverse de a-l vedea pe Ceauşescu executat, convulsiile revoluţionare i-au distrus (cel puţin formal) întregul edificiu politic şi simbolic, a cărui construcţie dăduse un sens întregii sale vieţi. În unicul interviu adâncit acordat vreodată de Răutu (cu politologul elveţian Philippe du Bois), el a admis că zeci de mii de oameni au fost victimele sistemului comunist fără însă a-şi exprima cea mai mică remuşcare.

Mihai Roller (1908-1958). Ilegalist, unul din principalii ideologi ai stalinismului din România, adjunct al lui Leonte Răutu la Secţia de Propagandă, desemnat de partid să supravegheze ştiinţele sociale şi în special istoria. Propulsat membru al Academiei RPR, Roller a fost coordonatorul manualului unic de istorie a RPR, document plin de falsificări şi

profund antipatriotic. „Manualul lui Roller" a fost unul din textele obligatorii ale educației școlare în anii 1950. Director al Institutului de Istorie al Academiei și ulterior al celui de Istorie al Partidului.

Valter Roman (*Ernest Neuländer*) (1913-1983). Activist și intelectual comunist, ofițer în Brigăzile Internaționale din Spania, refugiat politic la Moscova unde a condus postul de radio „România Liberă" al Cominternului, direct controlat de CC al PCUS. Revine în țară în 1945. Șef al Direcției Superioare Politice a Armatei (1947-1951), numit general, asemeni altor foști voluntari din Spania: Ion Rab, cumnatul lui Leonte Răutu, ambasador la Moscova în anii '50; Minea Stan, șef al Contrainformațiilor Armatei, Aurel Stancu, șeful Regiunii de Securitate București în anii '50; Pavel Cristescu (Kleinman), șef al Miliției în anii 1949-1952); Mihai Burcă; Mihail Florescu (Iacobi); Gheorghe Paraschiv; Grigore Naum, șeful Direcției a V-a a Securității în anii '50; Mihail Boico, comandant al Trupelor de Grăniceri (1949-1953). După ce a deținut poziția de ministru al Poștelor și Telecomunicațiilor (1951-1953), a fost marginalizat o scurtă perioadă, anchetat pe linie de partid și a revenit în poziții relativ influente grație relației speciale cu Gheorghiu-Dej. Între 1954 și 1983 director al Editurii Politice, cu rang de adjunct de șef de secție a CC al PCR. În perioada 1956-1958 a primit sarcină din partea lui Gheorghiu-Dej și probabil a conducerii PCUS/KGB să poarte discuții cu Imre Nagy, aflat cu domiciliu forțat în România. În anii 1970 a încurajat colecția *Idei Contemporane* la Editura Politică, în care au apărut lucrări importante de filosofie socială și politică, inclusiv traduceri din gânditori occidentali. Roman a fost căsătorit cu o comunistă spaniolă, Hortensia, care a lucrat la redacția transmisiunilor în limbi străine a Radiodifuziunii. Fiul lor, Petre, profesor la Institutul Politehnic București, a devenit premier și „lider național" al FSN după prăbușirea dictaturii.

Leontin Sălăjan (*Silaghi*) (1913-1966). Lăcătuș ilegalist de origine maghiară, membru al fracțiunii transilvănene, ministru adjunct al Sănătății, ministru al Forțelor Armate (1955-1966), apropiat al lui Nicolae Ceaușescu. În timpul Revoluției maghiare din 1956 a făcut parte, alături de Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici si Ceaușescu din Comandamentul Național organizat pentru a împiedica orice posibilă revoltă. Moare în urma unei operații chirurgicale eșuate, urmată de o intensă investigație.

Gheorghe Stoica (Moscu Cohn) (1900-1976). Membru al „Vechii Gărzi" a PC din România, de profesie muncitor, activist sindical la București în anii clandestinității, instruit la Moscova, ofițer politic în Brigăzile Internaționale din Spania, unul din liderii exilului moscovit. Întors în țară cu Divizia „Horia, Cloșca și Crișan", a fost prim-secretar al organizației de partid a Capitalei, între 1950-1953. A deținut demnități de stat în perioada Gheorghiu-Dej, propulasat în Comitetul Politic Executiv și în Consiliul de Stat de către Ceaușescu pentru a-și consolida relațiile cu ilegaliștii. Alături de Vasile Patilineț, secretar al CC al PCR, însărcinat cu „organele speciale", a fost în 1967-1968 șeful Comisiei de Reabilitare a lui Lucrețiu Pătrășcanu și a altor militanți comuniști uciși în URSS și în România dejistă. A avut soție originară din URSS.

Ioan Șoltuțiu (n. 1918). Originar din județul Cluj, alături de alt securist de tristă faimă, Nicolae Briceag (M. Oprea, *Banalitatea răului*, p. 567). Ceferist, membru PC din 1937. În 1945 secretar al Comitetului județean Cluj, condus în epocă de Kohn Hillel. În 1949 sub protecția lui Iosif Rangheț vine la București unde a lucrat în cadrul SSI, în cadrul Contrainformațiilor. Principalul anchetator al lui Lucrețiu Pătrășcanu și a altor inculpați din acea înscenare judiciară. A lucrat direct cu consilierii sovietici și a participat în toamna anului 1952 împreună cu Rona Gheorghiu de la Comisia Controlului de Partid (văduva militantului

comunist Petre Gheorghe), generalul Mazuru şi procurorul Grigore Râpeanu la procesul Slansky pentru a se inspira în vederea unui proces similar la Bucureşti a lotului Pătrăşcanu. La anchetele din 1967-1968 a refuzat să-şi asume responsabilitatea pentru crimele comise, afirmând că nu a fost decât un simplu executant al ordinelor. După procesul Pătrăşcanu a revenit la Cluj, în 1966 a fost trecut în rezervă cu gradul de colonel. În anii 1960 director adjunct al Bibliotecii Centrale Universitare şi secretar de partid al Centrului Universitar Cluj.

Ion Traian Ştefănescu (n. 1942). Activist de partid cu studii juridice, extrem de apropiat de Nicu Ceauşescu şi grupul său. Preşedinte al UASCR (1971), prim secretar al CC al UTC, prim vice-preşedinte al Consiliului Culturii şi Educației Socialiste, prim secretar al Comitetului Județean Sălaj şi ulterior Dolj, membru supleant al CPEx (1988-22 decembrie 1989). Cultivat, inteligent, arogant şi oportunist, a fost unul din puținii intelectuali din ultimul CPEx. A servit până la capăt dictatura, preferând o carieră penibilă unei retrageri demne. Documentele de arhivă îl descriu ca pe un entuziast susținător al efortului lui Ceauşescu de înregimentare a tinerei generații sub forma muncii voluntare şi a „şantierelor tineretului". Tot astfel asemeni unor Mihai Dulea, Tamara Dobrin, Suzana Gâdea şi alți politruci a contribuit la menținerea unei atmosfere irespirabile în viața culturală românească.

Sorin Toma (n. 1914). Ziarist ilegalist, activ în aparatul de propagandă al PCdR. După anexarea Basarabiei, pleacă în URSS şi activează în presa din Moldova sovietizată. Revine în România cu divizia „Horia, Cloşca şi Crişan". Fiul poetului proletcultist A. Toma, a detestat profund valorile culturale autentice. La ordinul organelor superioare, şi în colaborare cu Chişinevschi, a scris nefastul pamflet împotriva lui Tudor Arghezi *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*. A condus „Scânteia" între 1947 şi 1960. Exclus din partid în 1963, reprimit în 1970, a emigrat în Israel, unde şi-a scris memoriile. Între colaboratorii săi apropiați de la „Scânteia", dintre care unii au rămas până la sfârşitul regimului în funcție, pot fi amintiți: Tudor Olaru, Sergiu Fărcăşan, Ada Gregorian, Eva Szabo (soția colonelului de Securitate/Contrainformații Eugen Szabo), Silviu Brucan, Nestor Ignat, Nicolae Corbu, Sorin Mladoveanu, C. Stănescu şi alții.

Virgil Trofin (1926-1984). Ajustor mecanic şi cazangiu de locomotivă, membru de vârf al grupului aparatului de partid care i-a permis lui N. Ceauşescu să-i succeadă lui Gheorghiu-Dej în 1965. Membru PC din 1945, Trofin a fost din vreme selectat de cadriştii stalinişti pentru o spectaculoasă succesiune. Membru al CC al UTC (1945-1947), lucrează direct cu N. Ceauşescu. În momentul în care PCR acaparează puterea deplină şi declanşează violenta acțiune de stalinizare a României, Trofin primeşte grad militar şi rangul de aghiotant al lui N. Ceauşescu în cadrul Direcției Politice Superioare a Armatei. Funcția Direcției Politice a Armatei, subordonată deopotrivă Secretaritualui CC (T. Georgescu) şi Ministerului Forțelor Armate (E. Bodnăraş) era sistematica îndoctrinare a militarilor români, inocularea convingerilor marxist-leniniste şi mutilarea sentimentelor patriotice în favoarea devotamentului pentru URSS. Înlăturarea grupului Pauker-Luca-Georgescu a permis lui Trofin şi altor activişti din a doua generație ascensiuni rapide. Membru supleant al CC al PMR la congresul al II-lea (1955), Trofin a fost instalat în 1956 în funcția de prim-secretar al CC al UTM, poziție pe care a deținut-o până în 1964. Evenimentele din 1956, frământările din rândurile studențimii române şi maghiare, torentul de nemulțumiri exprimate în lunile de după reprimarea insurecției de la Budapesta, i-au permis lui Trofin să se manifeste ca un neînduplecat politruc. În colaborare cu zbirul Florian Dănălache, prim secretar al organizației de partid a Capitalei, urmând sfaturile versatului stalinist Leonte Răutu, Trofin a jucat un rol decisiv în suprimarea tentativelor de liberalizare din mediile universitare şi scriitoriceşti. Între colaboratorii apropiați ai lui Trofin îi menționăm pe Cornel Burtică, preşedintele Centrului

Universitar Bucureşti, ulterior preşedinte UASR, activist important în perioada Ceauşescu, eliminat din structuri, iar după 1989 unicul membru al nomenclaturii care a publicat un volum exprimând regrete pentru trecutul său; Ion Iliescu; Ştefan Andrei; Ştefan Bârlea, cumnatul lui Florian Dănălache şi succesorul lui Iliescu ca preşedinte al UASR; Petru Enache, ulterior prim secretar al CC al UTC şi în anii 1980 secretar CC al PCR cu probleme ideologice. La Congresul al IX-lea Trofin a devenit membru supleant al Comitetului Executiv şi secretar al CC cu probleme organizatorice. Împreună cu Patilineț a contribuit la ruinarea poziției politice a lui Alexandru Drăghici (strângere de documente pentru pregătirea plenarei din aprilie 1968). Propulsat membru plin al Comitetului Executiv şi al Prezidiului Permanent, Trofin a fost între 1968-1969 veritabilul număr 2 al PCR. Declinul începe în 1969, când pierde poziția de secretar al CC şi devine preşedinte al Uniunii Naționale a CAP-urilor. Preşedinte al sindicatelor între 1971-1972, prim-secretar al Comitetului județean Braşov, ministru al Comerțului Exterior, ministru al Minelor, Petrolului şi Geologiei. În noiembrie 1981 a fost exclus din CC şi sancționat cu „vot de blam cu avertisment". Destinul politic al lui Vrigil Trofin vorbeşte perfect despre efemera glorie a militanților comunişti şi simbolizează înfrângerea istorică a celei de-a doua generații staliniste din România postbelică.

Gheorghe Vasilichi (1902-1974). Ilegalist, muncitor tinichigiu, închis alături de Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu în urma procesului din 1934, evadează în 1935. Trimis de Comintern în Franța, a fost unul din organizatorii mişcării de rezistență antinazistă în rândurile muncitorilor imigranți (FTP-MOI), sub pseudonimul „Victor". Arestat şi deportat la Dachau. Soție franceză de origine poloneză. Revenit în țară în 1945 este pentru scurtă vreme membru al Biroului Politic. Ministru al Învățământului Public (aprilie 1948-aprilie 1949), a condus operația de lichidare a vechii şcoli şi a fost direct implicat în impunerea legii comuniste a învățământului. Menținut în CC din rațiuni decorative, a fost preşedinte al UCECOM între 1951-1969.

Ghizela Vass (1912-2004). Ilegalistă, deportată la Vapniaka în timpul războiului, membră a nucleului basarabean din conducerea PCdR. Adjunct al Secției Organizatorice a CC al PMR, inspector de cadre al CC, şef şi adjunct de şef de secție Externe între 1956-1982. Relații apropiate cu Elena Ceauşescu, stabilite încă din perioada când aceasta îi fusese subalternă. Căsătorită cu Ladislau Vass, ilegalist de origine maghiară, în anii 1960 adjunct al ministrului Finanțelor şi membru al comisiei de Revizie a CC al PMR.

Ilie Verdeț (1924-2001). Membru al grupului aparatului de partid, care îi includea şi pe Virgil Trofin, Gheorghe Pană, Vasile Patilineț, Paul Niculescu-Mizil, Cornel Onescu, Ion Stănescu şi Constantin Dăscălescu. Născut dintr-o familie de socialişti din zona minieră Petroşani, Verdeț a intrat în PCR în 1944. În anii 1950, a mers la Moscova unde a studiat la şcoala de partid a PCUS. După 1960, a fost adjunctul lui Ceauşescu, alături de Lupu Petre (Pressman) şi de Vasile Patilineț, în cadrul Direcției Organizatorice a Comitetului Central. Între 1965 şi 1989, a deținut poziții importante în partid, inclusiv cea de membru al Secretariatului CC, membru al Prezidiului Permanent al Comitetului Executiv şi prim-ministru (1979-1982). În ultimii ani ai dictaturii Ceauşescu, din ce în ce mai marginalul Verdeț a fost preşedintele irelevantei Comisii Centrale de Revizie. Imediat după fuga lui Ceauşescu din clădirea Comitetului Central pe 22 decembrie 1989, Verdeț a încercat fără succes să formeze un nou guvern, invocând principiile socialismului şi valorile proletare, de fapt, o încercare de ultim moment de a mai salva edificiul leninismului care se prăbuşea în România. Din 1989 şi până la moartea sa în 2001, a fost liderul Partidului Socialist al Muncii, formațiune radicală de stânga.

Ion Vințe (*János Vincze*) (1910-1996). Militant ilegalist, membru al conducerii centrale al PCdR, membru supleant al CC al PMR (1948-1955), ministru adjunct al MAI, general maior de Securitate şi comandant al trupelor de Securitate, şef al Secției Administrative a CC al PMR, vicepreşedinte al Comisiei Controlului de Partid, fiind mâna dreaptă a lui Dumitru Coliu şi şef al grupului de anchetatori. Împreună cu soția sa, Constanța Crăciun, ani de zile ministru al Culturii, au fost unul din cuplurile cele mai influente din conducerea PCR. În perioada Ceauşescu, Vințe a fost vicepreşedinte al Consiliului Național al Oamenilor Muncii Români de Naționalitate Maghiară.

Iulian Vlad (n. 1931). De profesie învățător, activist UTC, studii de Drept şi Academia „Ştefan Gheorghiu". Carieră în cadrul Direcției de Învățământ şi al Direcției de Cadre a MAI. Comandant al Şcolii militare de ofițeri activi ai Securității de la Băneasa. Secretar de stat al MAI, însărcinat cu coordonarea „structurilor de contraspionaj". General colonel, ministru secretar de stat la MAI şi şef al Departamentului Securității Statului (1987-22 decembrie 1989). Arestat şi condamnat după căderea regimului comunist.

Ştefan Voitec (1900-1984). Ziarist, militant social-democrat, unul dintre principalii arhitecți ai lichidării Partidului Social-Democrat prin unificarea forțată cu PCR. Ministru al Educației Naționale în primul guvern Groza, vicepremier, membru al CC (1948-1984), membru supleant al Biroului Politic sub Gheorghiu-Dej şi preşedinte al Marii Adunări Naționale (1961-1974).

Alexandru Voitinovici (1915- ?). Preşedinte al Tribunalului Poporului; secretar general la Ministerul Justiției (1948); procuror general al RPR (1948-1952); preşedinte al Tribunalului Suprem (1954-1967), revocat. Dramaturg mediocru cunoscut sub pseudonimul Alexandru Voitin. Asemeni generalului magistrat Alexandru Petrescu (care a prezidat numeroase procese politice, inclusiv procesul Maniu din 1947), Voitinovici a fost regizorul nemijlocit a numeroase înscenari judiciare.